

અર્પણ-પત્ર

હિંદુ, મુસ્લીમ, પારસી કે કોઈપણ કોમના
 જે સજ્જનો આવા ધર્મપ્રેમીના વાચન-શ્રવણમાં રસ લેતા હોય
 અને પોતાની મતિ-કૃતિનું શોધન-નિરીક્ષણ કરતા હોય; તે તે

પ્રત્યેક મહત્ત્વ આત્મવંધુને

તેમની તે શ્રેયસ્કર સાધના માટે, અને

ભાવી અપાર અહોભાગ્ય માટે

અત્યારથીજ લિખનાં

અનેક અમિનંદન

જાતિ પાતિ પૂછે નહીં કોઈ, હરિકો મજે સો હરિકા હોઈ.

ॐ एकं सत् विद्मः बहुधा वदन्ति ॐ
“વિદ્મા એકજ સત્યને અનેક પ્રકારે કહે છે.”

મીસમાં આવતા પુરુષોત્તમ માસ નિમિત્તે
 ૧ સારા ગ્રંથો વહેંચવા કે વાંચવા હિચ્છે, તેમનેમાટે
 આ સંસ્થાનાં બધાં પુસ્તકોમાં આજુ ચોમાસુ

ખાસ કિશ્યત

આ સૂચનાઓ:—(૧) નીચે જણાવેલી ખાસ કિશ્યત આતુર્માંસની
 ૧ થી ચાલુ રહેશે. (૨) એક સાથે રૂ. ૧૦૦) યા વધુનાં પુસ્તકે એક સાથે
 માંથી પણ ફાટકા કપાશે. (૩) પોસ્ટેજ ઉપરાંત વી. પી. ખર્ચ
 જો. (૪) કાચું પૂઠું નથી લખ્યું ત્યાં બધે પાકાં પૂઠાંજ સમજવાં. (૫)
 તિનાં જે પુસ્તકો ન આવે તે ખલાસ સમજવાં. (૬) દશેક રૂ. નાં પુસ્તકો
 ગાવવાથી બહુ ઓછા ખર્ચે આવશે. પરંતુ પેકીંગ ઈન્ના રૂ. ૦૧ સાથે
 છાંં પ્રથમથી મોકલવાં. (૭) છુટકેસરો ખર્ચ જેથુ મૂલ્ય વધુ લેશે.
 રગામથી મંગાવનારે અમદાવાદજ લખવું.

અતિ ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

નામ	પૃષ્ઠ.	મૂલ્ય.	તરતમાં	પોસ્ટેજ
હાહારત—શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર ૫૨૦૦ ... ૩૬)	...	૩૨)	...	૫)
ીકિ રામાયણ—૩૨ ચિત્રોસાથે ૧૩૨૦ ... ૬)	...	૫૧	...	૧૧
ત રામાયણ—૪૦ ચિત્રોસાથે ... ૧૩૫૦ ... ૬)	...	૫૧	...	૧૧
ત શુદ્ધ રામાયણ ... ... ૭૮૪ ... ૨૧	...	૨)	...	૦૧૧
સાસિષ્ઠ મહારામાયણ—બે ભાગમાં ૧૬૦૦ ... ૧૦)	...	૮)	...	૨)
રતનું શાંતિપર્વ—નવી આવૃત્તિ ... ૬૦૦ ... ૫)	...	૪૧૧	...	૧)
રતનાં આદિ અને સભાપર્વ (૧લી આવૃત્તિ) ૬૦૦ ૨૧૧	...	૨)	...	૦૧૧
ગવતી ભાગવત—ઉત્તમ ભાષાંતર ૮૬૪ ... ૪૧૧	...	૪)	...	૦૧૧
ભાગવત—ઉત્તમ ભાષાંતર ... ... ૭૦૦ ... ૫)	...	૪)	...	૧)
શ્વરી ભગવદ્ગીતા—નવી આવૃત્તિ ... ૭૦૦ ... ૨૧૧	...	૨૧૧	...	૦૧
મોધ—નવી આવૃત્તિ ... ... ૬૨૦ ... ૨૧	...	૨)	...	૦૧
૬૭૭૭કથામૃત—બંને ભાગ બેગા ... ... ૬૫૦ ... ૨૧	...	૨)	...	૦૧
રત અને રામાયણ વિષે વિચારો (સાદુ) ૨૦૦ ... ૦૧૧	...	૦૧	...	૦)૭
હારત વિષે—જાણવાજોગ વિચારો... ૩૨૮ ... ૧૧	...	૧)	...	૦૧
વ—બંકિમચરિત્રસાથે ... ... ૨૪૮ ... ૦૧૧	...	૦૧	...	૦)૭
વ ... ... ૩૮૪ ... ૧૧	...	૧)	...	૦
રામતીર્થ—ચારે ગ્રંથ ભા. ૧ થી ૧૩ ... ૨૪૨૦ ... ૮૧	...	૭)	...	૧૧
,, મંથરો ભાગ ૧ થી ૫ ... ... ૫૮૦ ... ૨)	...	૧૧૧	...	૦૧

॥	॥ अंथ २ ले भा. ६ थी ६ ... ६८० ... २। ... २) ... ०।
॥	॥ अंथ ३ ले भाग १०-११ ... ५२८ ... २) ... १।।। ... ०।
॥	॥ अंथ ४ थे भाग १२-१३ (यश्चिन्) ६४० ... २) ... १।।। ... ०।
स्वाभी विवेकानंद - नीयला सर्व भागो ... ३२०० ... ११। ... ८) ... १।	
”	” अंथ १ ले भा. १-२-३ ... ५७५ ... २। ... १।।। ... ०।
॥	॥ अंथ २ ले भाग ४-५ ... ६०० ... २। ... १।।। ... ०।
”	” भाग ६-७ (साहु पूंहु) ... ४३० ... १) ... ०।।। ... ०)।
॥	॥ भाग ८ मे ... ५७२ ... २) ... १।। ... ०।
”	” भा.-६ मे-संपूर्ण यश्चिन्. ७४० ... २।। ... २) ... ०।
॥	॥ भाग १० मे-राजयोग ... ३०० ... १। ... ०।।। ... ०)।

लगवद्गीता-गुजराती टीकासहित नवी आवृत्ति छपाय छे. ... ०। ... ०)।

लगवद्गीता भराही डे हिंदी टीकासहित ... ०।। ... ०। ... ०)।

लगवद्गीता-भूलभात्र-मध्यम अक्षर ०। અને મોટા અક્ષર ०।।

પંચરત્નગીતા-ભૂલભાત્ર-નાના, મધ્યમ તથા મોટા અક્ષરમાં ०।, ०।, ०।।

બ્રહ્મમય જીવન-છપાય છે. ...

સુખ, સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ ... ૫૫૨ ... ૧।। ... ૧। ... ૦)।

સંત-મહાત્માઓની વાણી

અખાની વાણી-મનહરપદ સાથે ... ૫૦૦ ... ૧।। ... ૧। ... ૦।

પ્રીતમદાસની વાણી-સર્વથી મોટો સંગ્રહ ... ૪૨૦ ... ૧।। ... ૧। ... ૦।

છોટમની વાણી-અંથ ૧ લો ... ૨૬૪ ... ૧) ... ૦।।। ... ૦)।

છોટમની વાણી-બીજે ભાગ છપાય છે ... ૪૦૦ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ ... ૨૦૦ ... ૦। ... ૦। ... ૦)।

સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનું વિમાન ... ૩૮૪ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

સ્વર્ગની કુંચી ... ૩૭૮ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

સ્વર્ગના ખળનો ... ૩૨૪ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

સ્વર્ગના પ્રકાશ ... ૩૩૬ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

ઉત્સાહ અને ચેતનાગ્રેસ્ક પુસ્તકો

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૧ લો ... ૧૬૨ ... ૦। ... ૦) ... ૦)।

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૨ લે ... ૭૦૦ ... ૨।। ... ૨) ... ૦।।

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૩ લે છપાય છે. ... ૪૦૦ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

આગળ ધસો ... ૪૬૮ ... ૧।।। ... ૧।। ... ૦।

આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા-ભાગ ૧ લો ... ૩૩૬ ... ૧) ... ૧) ... ૦।

” ” ભાગ ૨ લે ... ૩૬૨ ... ૧। ... ૧) ... ૦।

બંદિમનિષ્ઠ માળા-ધર્મતત્ત્વ સાથે ... ૫૬૦ ... ૧।।। ... ૧।। ... ૦।

.. સ્પૃષ્ટાઓ (સાદુ પૂંહુ) ... ૭૨૦ ... ૧।। ... ૧। ... ૦।

ઇતિહાસ અને વૈદક્ષ'બ'ધી ઉપયોગી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-બે મોટા અંથોમા	૧૫૩૦ ... ૧૦)	... ૮૧	... ૧૧૧
આર્યભટ્ટ અથવા હિન્દો વૈજરાજ	... ૭૦૦ ... ૪)	... ૩૧	... ૦૧૧
આરોઃયવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાધીજીવંત...	૧૪૦ ... ૦૬	... ૦૧	... ૦૧

બોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

દાનવીર કાનેંગી	... ૪૦૦ ... ૧૧	... ૧૧	... ૦૬
સુસ્લીમ મહાત્માઓ	... ૫૬૨ ... ૧૧૧	... ૧)	... ૦૧૩
લક્ષ્મિસામૃત અથવા શ્રીલક્ષ્મચરિત્ર	... ૪૦૮ ... ૧૧	... ૧૧	... ૦૬
કાઉન્ટ ડોલ્ફસ્ટોયનું જીવનચરિત્ર	... ૬૨૦ ... ૨૧	... ૧૧૧	... ૦૧૩
મહાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટ	... ૮૪૦ ... ૩)	... ૨૧	... ૦૧
મહાન સમ્રાટ અક્બર	... ૩૫૨ ... ૧૧	... ૧)	... ૦૬
શ્રી શિવાજી જન્મપતિ	... ૫૨૮ ... ૨૧	... ૧૧૧	... ૦૧૩
વીર દુર્ગાદાસ	... ૨૪૦ ... ૦૧૧	... ૦૧	... ૦૧૩
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-ત્રણ અંથોમા	... ૨૧૦૦ ... ૬)	... ૫૧	... ૧૧
સ્વામી રામતીર્થ તથા વિવેકાનંદના ચરિત્ર ઉપર આવી ગયા છે.			

બોધપ્રદ ટુંકી વાર્તાઓ

ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૧ થી ૪ ભાગ	... ૬૦૦ ... ૨)	... ૧૧૧	... ૦૧૩
ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૫ મો-૨૮ સાંસારિક વાતો	૩૦૪ ... ૦૧૧	... ૦૧૧	... ૦૧૩
ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૬ થી-બોધપ્રદ ૨૭ વાતો	૩૬૦ ... ૧)	... ૦૧૧	... ૦૧૩
ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૭ મો-અનેક વાતો	૩૫૦ ... ૧૧	... ૧)	... ૦૧૩
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી (સાદુપૂંક)	૧૬૦ ... ૦૧	... ૦૧૩	... ૦૧

બાળકોમાટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૯ બનાવોનો સંગ્રહ	૧૨૮ ... ૦૧	... ૦૧૩	... ૦૧
બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ	૧૧૨ ... ૦૧	... ૦૧૩	... ૦૧
બાળકોની વાતો-શૈક્ષિક વાતચિત્તરૂપે ૨૧ પાક ૬૬	... ૦૧	... ૦૧૩	... ૦૧
દુઃખમાં વિદ્યાર્થ્યાસ-સચોટ સાચા દર્શનો	૬૦ ... ૦૧	... ૦૧૩	... ૦૧
સુબોધક નીતિકથા	... ૧૮૪ ... ૧૧	... ૦૧	... ૦૧૩

ચિત્રાવલીઓ અને ચિત્રો

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી-૨૬ સુંદર ચિત્રો-પાકાપૂંક	૧)	... ૦૧૧	... ૦૧
શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી-૩૬	... ૧)	... ૦૧૧	... ૦૧
શ્રીકૃષ્ણમુરારી ત્રિંગી મોઢું ચિત્ર	... ૦૧	... ૦૧	... ૦૧
શ્રીદ્રૌપદીવસાહરણ	... ૦૧	... ૦૧	... ૦૧

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં-સેશન હોટ' પાસે. સુબંધમાં-કાલબાદેવી રોડ

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૦ ૨૧	કયુ	કયુ
૪૭ ૧૧	પા	પાસે
૪૯ ૨૨	છટા	છટા
૧૧૫ ૧૬	મલિકે	ખલિકે
૧૬૮ ૨૦	માનત	માનતાં
૧૭૭ ૧૯	લેખક તે	લેખક તો
૧૯૧ ૨૭	ખખરમ	ખખરમાં
૧૯૬ ૧૬	તમારાપર એક	એક
૨૨૬ ૧૦	સધાવ	સધાવા
૨૫૪ ૪	વિચાર	વિશ્વાસ
૨૬૯ ૯	ડૂખીજ	ડૂખીજ
૨૬૯ ૧૦	અલાકિક...	અલૌકિક
૨૮૦ ૨૮	અનન્યાશ્ચિતયતો	અનન્યાશ્ચિતયંતો
૨૯૦ ૧૩	લાસે	દલાસે
૩૧૯ ૨૮	વઘ	વૈઘ
૩૨૦ ૧૦	વાકી	વાકો
૩૨૯ ૧૫	છટકો	છટકો
૩૩૦ ૧૪	“આ” “આ	“આ
૩૪૦ ૧૦	સમય સમય	સમય
૩૫૦ ૩૧	પક્ષ-	પક્ષી-
૩૬૫ ૧૯	મારી	મારા
૪૦૯ ૯	જો'યો.	લ્યો.
૪૧૬ ૧૬	ખાઇમ'ધી	લાઇમ'ધી
૪૩૬ ૨૨	ડૂખી	ડૂખી
૪૬૦ ૧૬	તતા	તથા
૪૬૬ ૧૭	એટકાવ	અટકાવ
૪૭૫ ૧૪	તેને બળ...	બળ

આ પુસ્તકમાં જ્યાં જ્યાં સરી શકતી છે ત્યાં સરી સકતી એમ વાચવું.
જે ઠેકાણે ચરિત્રોના અંકમાં ભૂલ હોવાથી અનુક્રમણિકામાં જખખે અંક મૂક્યા
છે. માત્રા કે દીર્ઘ ઉ ઈ ઓપતાં હટી જાય છે, તે વાંચનારે સુધારી લેવું.

આ ગ્રંથની ઉપકારકતા

૧-ફારસી ગ્રંથકારના નિવેદનનો સારાંશ

ધર્માત્મા મહાપુરુષોની જીવનકથા જેવી ઉપકારક વસ્તુ આ સંસારમાં ખીજી ભાગ્યે હશે. એવા મહાત્માઓનાં વચનો પણ તેમનાં ઉચ્ચતર કાર્યો અને અવસ્થાઓના ફળરૂપે ઉદ્ભવેલાં હોય છે. આ ગ્રંથમાંની જીવનકથાઓને કોઈએ કપોત્તકલ્પિત સમજવાની નથી. કારણ કે તે મહાપુરુષોને લગતી સાચી હકીકતો છે, અને તેમનાં વચનો પણ ભાષાજ્ઞાનમાંથી કે પોથી પાંડિત્યમાંથી ઉદ્ભવેલાં વાણીવિલાસ નથી, પણ તેઓનાં પવિત્ર અંતઃકરણમાંથી ઉદ્ભવેલાં લાગણીભરેલાં ને અતિ ઉપકારક ઉદ્ગારો છે. હકીકત આ પ્રમાણે છે, તેથીજ આમાંની ચરિત્રકથાઓ અને વચનામૃતો પરમાત્માનો મહિમા સમજાવી આધ્યાત્મિક સ્વારાજ્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરે એવાં અસરકારક છે.

મને લાગ્યું કે, આવા સંત પુરુષોની કથાઓ તરફ ધર્મપ્રેમી માનવખંડુઓનો ધણોજ પ્રેમ છે અને મારામાં એવાં ચરિત્રો વર્ણવવાનો ઉત્સાહ છે; તેથીજ હું આ ગ્રંથરૂપે એ કથાઓની ગ્રંથણી કરવા પ્રવૃત્ત થયો છું. જે સજ્જનો આ ચરિત્રો વિસ્તારપૂર્વક જાણવા ઇચ્છે, તેમણે એ વિષે પ્રાચીન ગ્રંથોનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. અરબીમાં આ વિષયના જે અનેક ગ્રંથો છે; તેમાં આ ત્રણ ગ્રંથો મુખ્ય છે:—“શરહુલ કલ્મ”, “કશ્શુલ અસરાર” અને “મારફતુનન્સ અરબી.” આ ગ્રંથોમાં એ ઔલિયાઓની બધી બાબતો વિસ્તારથી વર્ણવેલી હોઈ તેના રચનાર પણ એક મહાન પંડિત અને સાધુપુરુષ હતા.

એ ગ્રંથોમાંનું બધું એટલાજ વિસ્તારથી લખવા જતાં આ ગ્રંથ ઘણો મોટો થઈ ગયો; એટલે આમાં તે બંને તેમ ટુંકામાં રજૂ કર્યું છે. મહાત્માઓનાં વચનોમાં, ચરિત્રોમાં, સ્થિતિઓમાં, સમજણમાં અને ભાવવહનમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે પરસ્પર વિરોધાભાસ જેવું જણાયું; લાં લાં મેં એકતામાટે પણ યથાશક્તિ કાળજી રાખી છે.

આ સંસારમાં પ્રભુપ્રેમીઓ અને સાધુજનો વિવિધ પ્રકારના પાકતા આવ્યા છે. કેટલાક મહાત્માઓ તત્ત્વપરાયણ રહેનારા હોય છે, તો કેટલાક કર્મપરાયણ રહેનારા હોય છે. કેટલાક પ્રભુપ્રેમમાં મગ્ન રહેનારા તો કેટલાક એકાંતપ્રેમી હોય છે, અને કેટલાક વિશ્વાસ હિપરજ નિર્ભર રહેનારા હોય છે. અર્થાત્ કોઈ મહાત્મામાં અમુક ગુણ વિશેષ હોય છે તો કોઈમાં ખીજો ગુણ વિશેષ રહેલો હોય છે. એ પ્રત્યેક પ્રકારના સંત-સાધુઓની અનેકવિધ પ્રકૃતિઓનું વર્ણન કરવામાં આવે તો એ બાબતનો પણ એક ઘણો મોટો ગ્રંથ બની ગયો; એટલે એ વિષય પણ આમાં લીધો નથી. વળી હજારો મોહમ્મદ સાહેબ(સલ.)ના સહચરોને લગતા, તથા પરિવારમાંના ખાસ ખાસ પુરુષોને લગતા પ્રસંગો લખવામાં આવે તો તેનો

પણ એક મોટો અંચ થાય, એટલે એ બાબતો પણ આ અંચમા આપી નથી.

મને આ અંચ રચવામા ઉત્સાહ થવાના કેટલાક કારણો આ પ્રમાણે છે —

૧-જે સજ્જનો આ અંચનો લાભ ઉઠાવને તેમને આ સેવક પણ પ્રમોવાત યાદ આવશે અને આ અંચના વાચન-મનનથી જેમની હૃદયપ્રવૃત્તિઓ છૂટી જશે તેઓ તો આ સેવકને આશીર્વાદ પણ આપશે; જેથી દેહાંત પછી પણ મારા આત્માને લાભ જ થશે. જેમકે-એક સજ્જનને એક સદ્ગત મહાત્માનું સ્વપ્નમા દર્શન થતા તેણે પૂછ્યું કે, પરલોકમા આપની સાથે કેવો વર્તાવ થયો? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે, પ્રથમ તો મારી સારી પેઠે જડતી લેવાઈ; પણ પછી મને કહેવામા આવ્યું કે, એક વાર એક સજ્જન તારે મોઢે પ્રભુના બંદાઓની કથા-વાર્તા સાંભળીને એક પ્રભુપ્રેમી બાવમજન બની ગયો હતો; તેથી તને શુન્દાની મારી અપાઇ છે.

૨-એક વાર સતશિરોમણિ શેખ અણુ અલ્પ દક્ષાને લોકોએ પૂછ્યું કે, અમે મહાત્માઓના ચરિત્રો અને વચનો સાંભળીએ, પણ તે પ્રમાણે ચાલી રાકીએ નહિ તો એટલાથીજ કાંઈ લાભ થાય? તે મહાત્માએ કહ્યું કે, એટલાથી પણ બે લાભ થાય છે (૧) જે શ્રોતા સામાન્ય પ્રાર્થના કરતો હશે તેની પ્રાર્થના વધારે તેજસ્વી-અર્થાત્ વધારે શ્રદ્ધા ને લાગણીવાળી બનશે અને સાદમગતિ પણ વધશે; અને જે શ્રોતામા (ખીજી-ત્રીજી કુચથી કરતા કથાવાર્તામા વખત ગાળવો હીક એવી) સામાન્ય સમજણ હશે, તેને ખીજા લાભો પણ સમજાઈને ઉત્સાહ તથા યત્ન જગશે. (૨) જે શ્રોતા અભિમાની હશે તેનું અભિમાન ટળી જશે અને તેનામા ક્રૂરતા હશે તો તે પણ આપોઆપ અવગુણતરીકે સમજાશે. જેમકે એક વાર એક મહાન પુરુષે એક પ્રમોગે એવા ભાવનું કહ્યું હતું કે “તમે ધાર્મિક પુરુષોને તમારે ત્રાજવે તોળવાનો તથા તમારા આશ્રિત બનાવવાનો અભિપ્રાય જવા દઈ તમને પોતાનેજ તેમને ત્રાજવે તોળવાનું અને તેમનાજ આશ્રિત બનાવવાનું શીખો, કે જેથી તમને પોતાની ક્ષુદ્રતા અને તેમની મહત્તા સમજાય.

૩-એક વાર મહાત્મા જી-નેદને લોકોએ પૂછ્યું કે, એટલા આત્માઓની કથા-વાર્તા સાંભળવાથી શો લાભ? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, ઇશ્વરના બંદાઓની કથાવાર્તાઓ તો એક એવું અમાધારણ ઇશ્વરી લક્ષકર છે, કે જે લક્ષકરનો (એવી કથાવાર્તાઓનો) પરિચય ચવાથી દુર્બળ હૃદય બળવાન બને છે અને નિરાશ (આશાલગ્ન) થઈ ગયેલ હૃદય આશાવાન બને છે. એટલુંજ નહિ પણ એ પરિચય વધે છે તેમ ખીજી રીતે પણ એ લક્ષકરની હુક અને મદદ વધતી ચાલે છે. આ વિષે કુરાને શરીરમા પણ એવા ભાવનું કહ્યું છે કે “હિ મોહમ્મદ તારા આગળ પૂર્વકાળના સંતસાધુઓ એટલા માટે વર્ણવું છું કે એથી તારું મન બળવાન, આશાલયુક્ત ને તેજસ્વી થશે.”

૪-હજરત મોહમ્મદ સાહેબ (સલ) એમણે પણ એ વિષે એવા ભાવાર્થનું.

કહ્યું છે કે:—પ્રભુની કૃપા પામેલા સંતસાધુઓના સંગ-પ્રસંગ જે કોઈ સાધે-સાંભળે, તેના ઉપર પ્રભુ પોતે પણ પ્રેમ અને દયા વરસાવે છે.

૫-સાધુપુરોનાં પવિત્ર ચરિત્રાથી આપણામાં પણ જ્ઞાન-ચારિત્રની ખીલ-વણી થતી હોવાથી દુર્ભાગ્ય-દૂર થઈ ધન અને કીર્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૬-આમાં આપેલાં મહાત્માઓનાં વચનો કુરાન અને હદીસસિવાયના તમામ ગ્રંથો કરતાં મને વધારે સરસ લાગ્યાં છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ખુદ કુરાન અને હદીસમાં પણ મને એવા ભાવનાં વચનો જણાય છે. આથીજ એ વચનો મેં આ ગ્રંથમાં એકત્ર કર્યાં છે. જે કે હું સંત મહાત્માઓની પંક્તિમાં આવી શકું એટલી લાયકાત ધરાવતો નથી, છતાં તેમને અનુસરવા ઇચ્છનારો અને પ્રયત્ન કરનારો તો હુંજ. એક મહાત્માએ હીકજ કહ્યું છે કે, જે માણસ જેવો થવાનો હોય-અથવા થવા માગતો હોય-તે તેવાજ માણસોના કે તેમનાં ગ્રંથોના સહવાસ-સમાગમ સેવે છે.

૭-કુરાન અને હદિસને સમજવા માટે વ્યાકરણ અને શબ્દકોષની પણ જરૂર પડે છે, કેમકે તે સિવાય તેનો મર્મ યથાવત્ સમજી શકાતો નથી. ત્યારે આ ચરિત્રકથાઓ તો સાધારણ માણસ પણ સમજી શકે એવી છે. જે કે પહેલાં તો તે અરબીમાં રચાયેલી હતી, પરંતુ હવે તે ચાલુ ભાષામાં ઉતારાતી હોવાથી સર્વ કોઈને સમજશે.

૮-આ તો સ્પષ્ટજ છે કે, માણસો એકબીજાની જૂઠી કે વિરોધી વાત સાંભળતાં મરવા-મારવા ઉપર પણ આવી જાય છે અને વર્ષોમુઢી કંજ ભૂંડી શકતા નથી. આ પ્રમાણે એકાદ અસત્ય કે વિરોધી વચનની પણ માણસ ઉપર આટલી બધી અસર ચાય છે, તો પછી આ પુસ્તકમાં તો તદ્દન સાચી, અત્યંત હિતકારી અને અનેકાનેક વાતો કહી છે; છતાં પણ શું માણસો ઉપર તેનો પ્રભાવ નહિ પડે ? પરંતુ આ કારણથી પણ એ બધાં સત્યો સર્વસાધારણમાં ફેલાવવાને હું પ્રવૃત્ત થયો છું.

૯-મારા મનની હાલતજ એવી થઈ રહી છે કે, આવી ચરિત્રકથાઓસિવાય બીજા પ્રકારની વાતો હું કહી શકું કે સાંભળી શકું નેમ નથી. પછી ખાસ કારણને લીધે અનિચ્છા છતાં પણ કોઈ વાર સાંસારિક વાતો બોલવી-સાંભળવી પડે એ જૂઠી વાત છે. સ્થિતિ આવી છે તેથી પણ પરમાત્માના માર્ગમાં ઉપયોગી થાય એવીજ હકીકતો બેગી કરીને આમાં યોજી છે. મહાત્મા અબુઅહિ કહે છે કે “મારા મનમાં જે જાતની વાસનાઓ તો હજી પણ છે અને રહેશે. એક વાસના એ કે, હું ઈશ્વરસંબંધીજ વાતો સાંભળું અને બીજા પ્રકારની વાતો સાંભળું નહિ. એ વાસનાને સંતોષવા ખાતર બીજી વાસના મારામાં એવી રહેલી છે કે, માફ ચાલે! સાંસુધી હું માત્ર પ્રભુપ્રેમીઓનેજ મળું અને બીજાઓને મળું નહિ. કારણ કે હું એક અલણ માણસ હોઈને કશું લખી-વાંચી જાણતો નથી. તેથી એવાજ માણસોનો સમાગમ ઇચ્છું છું કે, તેઓ મને પ્રભુસંબંધી વાતો કહે અને હું તે સાંભળું.”

પણ એક મોટો અથ થાય, એટલે એ બાનતો પણ આ અથમા આપી નથી મને આ અથ રચનામા ઉત્સાહ થનાના કેટલાક નરણો આ પ્રમાણે છે —

૧-૧ સજ્જનો આ અથનો વાલ વિધવગે તેમને આ મેન- પણ પ્રમગોપાત થાદ આવશે અને આ અથના વાચન-મનનથી જેમની રદ્યપ્રયિઓ છૂટી જશે તેઓ તો આ સેવકને આશીર્વાદ પણ આપશે, જેથી દેહાત પત્રી પણ માગ આત્માને લાલન થશે જેમકે-એક સજ્જનને એક સદ્ગત મહાત્માનું સ્વપ્નમા દર્શન થતા તેણે પૂછ્યું કે, પરનોકમા આપની સાથે કેવો વર્તન થયો ? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે, પ્રથમ તો મારી મારી પેકે જડતી લેવાઈ, પણ પત્રી મને કહેનામા આવ્યું કે, એ-વાર એક સભામા ત્યારે મોટે પ્રભુના બદાઓની કથા-વાર્તા સાલળાને એક પ્રભુપ્રેમી લાવમગ્ન બની ગયો હતો, તેથી તને ગુન્દાની મારી અપાઈ છે

૨-એક વાર સતશિરોમણિ જેખ અણુ અલ્પ દક્ષા-ને લોકોએ પૂછ્યું કે, અમે મહાત્માઓના ચરિત્રો અને વચનો માલળાએ, પણ તે પ્રમાણે ચાલી રાખીએ નહિ તો એનાથીજ કાંઈ લાલ થાય ? તે મહાત્માએ કહ્યું કે, એટલાથી પણ બે લાલ થાય છે (૧) જે શ્રોતા સામાન્ય પ્રાર્થના કરતો હશે તેની પ્રાર્થના વધારે તેજસ્વી-અર્થાત વધારે શ્રદ્ધા ને લાગણીવાળી મનને અને માદમગ્નિત પણ વધશે, અને જે શ્રોતામા (બીજી-ત્રીજી કુચની કરતા કથાવાર્તામા વખત ગાળવો દીક એવી) સામાન્ય સમજણુ હશે તેને બીજા લાભો પણ સમજાવેને ઉત્સાહ તથા યત્ન જગશે. (૨) જે શ્રોતા અભિમાની હશે તેનું અભિમાન ટળી જશે અને તેનામા ક્રૂતા હશે તો તે પણ આપોઆપ અવગુણતરિકે સમજશે જેમકે એક વાર એક મહાન પુરુષે એક પ્રમગે એના લાવનું કહ્યું હતું કે ' તમે ધાર્મિક પુરુષોને તમારે નાજવે તોળવાનો તથા તમારા આશ્રિત બનાવવાનો અભખરો જવા દઈ તમને પોતાનેજ તેમને ત્રાજવે તોળવાનું અને તેમનાજ આશ્રિત બનવાનું શીખો, કે જેથી તમને પોતાની ક્ષુદ્રતા અને તેમની મહત્તા સમજાય

૩-એક વાર મહાત્મા જુનેદને લોકોએ પૂછ્યું કે, એના આત્માઓની કથા-વાર્તા સાલળવાથી શો લાલ ? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, ઈશ્વરના બદાઓની કથાવાર્તાઓ તો એક એવું અસાધારણ ઈશ્વરી લસ્કર છે, કે જે લસ્કરનો (એવી કથાવાર્તાઓનો) પરિચય થવાથી દુર્ગળ હૃદય બળવાન બને છે અને નિરાશ (આશાભંગ) થઈ ગયેલું હૃદય આશાવાન બને છે એટલુંજ નહિ પણ એ પરિચય વધે છે તેમ બીજી રીતે પણ એ લસ્કરની દુઃખ અને મદદ વધતી ચાલે છે આ વિશે ડુગને શરીરમા પણ એવા લાવનું કહ્યું છે કે 'હું મોહમ્મદ' તારા આગળ પૂર્વકાળના સતસાધુઓ એટલા માટે વર્ણવું છું કે એથી તાર મન બળવાન, આશાલયુ ને તેજસ્વી થશે

૪-હજરત મોહમ્મદ સાહેબ (સવ) એમણે પણ એ વિશે એવા લાવાર્થનું

કહ્યું છે કે:—પ્રભુની કૃપા પામેલા સંતસાહ્યોના સંગ-પ્રસંગ ને કોઈ સાધે-સાંભળે, નેના ઉપર પ્રભુ પોતે પણ પ્રેમ અને દયા વરસાવે છે.

૫-સાધુપુરોનાં પવિત્ર ચરિત્રોથી આપણામાં પણ જ્ઞાન-ચારિત્રની ખીલ-વણી થતી હોવાથી દુર્ભાગ્ય-દૂર થઈ ધન અને કીર્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૬-આમાં આપેલાં મહાત્માઓનાં વચનો કુરાન અને હદીસસિવાયના તમામ ગ્રંથો કરતાં મને વધારે સરસ લાગ્યાં છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ખુદ કુરાન અને હદીસમાં પણ મને એવા લાવનાં વચનો જણાય છે. આથીજ એ વચનો મેં આ ગ્રંથમાં એકત્ર કર્યાં છે. ને કે હું સંત મહાત્માઓની પંક્તિમાં આવી શકું એટલી લાયકાત ધરાવતો નથી, છતાં તેમને અનુસરવા ઇચ્છનારો અને પ્રયત્ન કરનારો તો હુંજ. એક મહાત્માએ દીકરું કહ્યું છે કે, ને માણસ જેવો થવાનો હોય-અથવા થવા માગતો હોય-તે તેવાજ માણસોના કે તેમનાં ગ્રંથોના સહવાસ-સમાગમ સેવે છે.

૭-કુરાન અને હદિસને સમજવા માટે વ્યાકરણ અને શબ્દકોષની પણ જરૂર પડે છે, કેમકે તે સિવાય તેનો મર્મ યથાવત્ સમજી શકાતો નથી. ત્યારે આ ચરિત્રકથાઓ તો સાધારણ માણસ પણ સમજી શકે એવી છે. ને કે પહેલાં તો તે અરબીમાં રચાયેલી હતી, પરંતુ હવે તે આજુ ભાષામાં ઉતારાતી હોવાથી સર્વ કોઈને સમજશે.

૮-આ તો સ્પષ્ટજ છે કે, માણસો એકબીજાની જૂઠી કે વિરોધી વાત સાંભળતાં મરવા-મારવા ઉપર પણ આવી જાય છે અને વર્ષોમુધી ક'ણ બૂધી શકતા નથી. આ પ્રમાણે એકાદ અસત્ય કે વિરોધી વચનની પણ માણસ ઉપર આટલી બધી અસર થાય છે, તો પછી આ પુસ્તકમાં તો તદ્દન સાચી, અત્યંત હિતકારી અને અનેકાનેક વાતો કહી છે; છતાં પણ શું માણસો ઉપર તેનો પ્રભાવ નહિ પડે ? પડેજ. આ કારણથી પણ એ બધાં મત્તો સર્વસાધારણમાં ફેલાવવાને હું પ્રવ્રત થયો છું.

૯-મારા મનની હાલતજ એવી થઈ રહી છે કે, આવી ચરિત્રકથાઓસિવાય ખીજા પ્રકારની વાતો હું કહી શકું કે સાંભળી શકું નેમ નથી. પછી ખાસ કારણને લીધે અનિચ્છા છતાં પણ કોઈ વાર સાંસારિક વાતો-ખોશની-સાંભળવી પડે એ જૂઠી વાત છે. સ્થિતિ આવી છે તેથી પણ પરમાત્માના માર્ગમાં ઉપયોગી થાય એવીજ દષ્ટીકતો ભેગી કરીને આમાં ચોજી છે. મહાત્મા અણુઅણુ કહે છે કે “મારા મનમાં એ જાતની વાસનાઓ તો હજી પણ છે અને રહેશે. એક વાસના એ કે, હું ઈશ્વરસંબંધીજ વાતો સાંભળું અને ખીજા પ્રકારની વાતો સાંભળું નહિ. એ વાસનાને સંતોષવા ખાતર ખીજા વાસના મારામાં એવી રહેલી છે કે, માફ આતે સાંસુધી હું માત્ર પ્રભુપ્રેમીઓનેજ મળું અને ખીજાઓને મળું નહિ. કારણ કે હું એક અલણ માણસ હોઈને કશું લખી-વાંચી જાણતો નથી. તેથી એવાજ માણસોનો સમાગમ ઇચ્છું છું કે, તેઓ મને પ્રભુસંબંધી વાતો કહે અને હું તે સાંભળું.”

અથવા હું કહું અને તેઓ સાંભળે. ને સ્વર્ગલોકમાં પણ એવા પ્રસંગ મળે એવું ન હોય તો મારે એ સ્વર્ગનો પણ અપ નથી.

૧૦-એક વાર મહાત્મા યુક્ત દમદાનીને કોઈએ પૂછ્યું કે, ત્યારે પરમાત્માનો મદિમા દેશાવતારા (એ સમયમાં દયાત દતા તે) મહાત્માઓ મરણુરૂપી પદકા પાછળ નજીવાઈ જશે, ત્યારે લોકો બિચારા સાંસારિક વ્યસનોનાં તુકસાન કાની પાસેથી જાણશે અને તેનાથી અચવાની ઉત્તેજના પણ ક્યાંથી મેળવશે? ત્યારે એ મદાપુરુષે કહ્યું કે:-લોકો ને એ મહાત્માઓનાં ચરિત્રો ને ઉપદેશો વાંચશે-સાંભળશે તો તેમાંથી પણ તેઓ ધાર્મિક શિશિલતા છોદી દેવાની અને ધર્મનું પાલન કરવાની ઉત્તેજના મેળવી શકશે.

૧૧-નાનપણથીજ આમાં વર્ણવેલા સંત-મહાત્માઓ ઉપર મને પ્રેમ ઉપજેલો છે; તેથી હમેશાં તેમનીજ વાતોમાં મને શાંતિ અને આનંદ મળતાં આવ્યાં છે. અત્યારે તો આવા સાચા સંત-સાધુઓ ઘડી ગયા છે, અને આધ્યાત્મિક મદાપુરુષોના વેશમાં 'ધર્મ'દેવો વધી પડ્યા છે; જેથી લોકો પણ પોતાના ઔલિયાના (ઋષિમુનિઓનાં) કલ્યાણ-કારી જ્ઞાન-ચરિત્ર જૂઠી ગયા છે અને સંસારમાં દુરાચાર વધતો ચાલે છે. આ વિશે મદપિં જુનેદે એક વાર સાધુવર્ગ અણબકર સમીક્ષીને કહ્યું હતું કે "જો આ જગતમાં તમને એવો કોઈ માણસ મળે કે જે તમારા એકાદ ઉપદેશ પ્રમાણે પણ ચાલતો હોય, તો તમે તેનો પક્ષો જરૂર પકડો."

૧૨-આ પ્રંધમાં સમાવેલા મહાત્માઓનાં ચરિત્રો અને વચનો એવા પ્રકારનાં છે કે જેનું 'ધ્યાનપૂર્વક' વાંચન અથવા અવલું નખુંસકને મર્દ, મર્દને વીર અને વીર માણસને પરમાત્માનાં ગૂઢ રહસ્યો સમજવાને લાયક મદાવીર બનાવી દે.

૧૩-આ ઔલીયાનાં ચરિત્રોને નીચલાં કારણોથી પણ ઉત્તમ કયાતરીકે ગણી શકાય:-(૧) આ ચરિત્રો અસાર સંસાર ઉપરનો મોહ અને આસક્તિ દૂર કરે છે; (૨) પરલોકનું સ્મરણ કરાવે છે; (૩) પરમાત્મા ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવે છે અને (૪) પારલૌકિક લાભ તેવાર કરવા પ્રેરે છે.

૧૪-આ પુસ્તકપ્રકાશનના ઈનામતરીકે સંભવ છે કે, જેમ એક મહાત્માએ પોતાની સાથેના કુતરાના કલ્યાણમાટે સફળ પ્રયાત કર્યો હતો; તેમ આમાં વર્ણવેલા જુજગો મારા કલ્યાણમાટે પણ ચલ કરે. જોકે મારી લાયકાત તેમના કુતરા જેટલી પણ નથી. કહ્યું છે કે મહાત્મા જમાલ યુસ્ફીએ એજ ઉમેદથી પોતાનું તમામ ધનમાલ લૂંટાવી દીધે તમામ ઉંમર તપ અને લજનમાં વીતાવી હતી કે, હજરત મોહમ્મદ સાહેબ(સલ.)ના રોજ પાસે તેમને કબરજોગી જગ્યા મળે. પછી ત્યાં તેમને જગ્યા મળવાની ઠરી, અને દેહાંતનો સમય આવ્યો, ત્યારે તેમણે પોતાની કબરપર આ પ્રમાણે લખવાની વસિયત કરી હતી કે "આપકા કુત્તા આપ હી" કે દાર પર પડ હૈ."

યા અક્ષાહ! (હે પ્રભો!) એક કુતરો મહાત્મા સાથે રહેવાથી તેને પણ આપે તેમના જેટલેજ દરજ્જે આપી દીધો હતો; તો હું તો આપના દોસ્તો સાથે દોસ્તી પણ રાખું છું, તેથી મને શ્રદ્ધા છે. કે આપના દરબારમાં આપના દોસ્તો આગળ આપ મને શરમિંદો નહિ કરતાં તેમના જેવીજ ઉદારતા મારા ઉપર પણ રાખશે, અને આ અંચરચનાને આપની સમીપતાના તિમિતરૂપ બનાવશે... નિઃસંદેહ પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરવા ન કરવાને આપ મુખ્તિઆર છો.

૧૫-એક દહાડો હું ઈમામ મોલુદીન ખારજમીનાં દર્શને ગયો અને જોયું તો તેઓ અશ્રુપાત કરી રહ્યા હતા. શાંત થયા પછી એનું કારણ પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે, હજરત મોહમ્મદ સાહેબ(સલ.)ના અનુયાયીઓમાં એવા અનેક ઔલીઆ (સાધુઓ) શામિલ થયા છે, કે જેઓ બહુજ ઉચ્ચ કોટીના અને પેગંબરોના જેવી લાયકાત ધરાવતા હતા. હજરત મોહમ્મદ સાહેબે એક મહાત્માવિશે પવિત્ર, કુરાનમાં એવા ભાવનું કહ્યું છે કે “બની ઈસ્રાઈલ જેવા મહાન જ્ઞાની પણ ઈશ્વરી ફિરસતાઓની ટોળામાં શામિલ થયા હતા.” આથી ગર્હ કાઢે મેં એવી પ્રાર્થના કરી હતી કે “હે પ્રભો! તું જે પણ ધારે તે કરી શકે તેમ હોવાથી મુજબ અદનાને પણ કૃપા કરીને ત્હારા દોસ્તોમાં દાખલ કર, અથવા તો એવાઓનાં દર્શન-સમાગમ કરનારાઓમાં દાખલ કર.” મારી આ પ્રાર્થના સ્વીકારાઈ કે નહિ તે સમજાતું નથી, તેથી હું રોડ છું.

૨-બંગાળી અનુવાદકના નિવેદનનો સારાંશ

“તજકરતુલ ઔલીઆ” નામક ફારસી અંથને આધારે આ ‘તાપસમાળા’ લખવા પ્રવૃત્ત થયો છું. આ માત્ર અનુવાદ છે, પરંતુ પૂરેપૂરો અવિકલ અનુવાદ નથી. કારણ કે અનેક રચણે ભાષાપદ્ધતિને લીધે અને બીજાં કારણોથી માત્ર ભાવાર્થજ અદલ્ય કરાયો છે અને કોઈ કોઈ ભાગ અનાવશ્યક જણાતાં પડ્યો મૂકાયો છે.

હિંદુ, ખ્રિસ્તી, યાહુદી વગેરેની પેઢે મુસલમાનો પણ ધર્મપ્રવર્તક સાધુ મહાત્માઓના અસ્વાભાવિક ને અદ્ભુત બાહ્યચમત્કારો ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે. સઘળા દેશોના પ્રાચીન સંપ્રદાયના લોકોમાં એ પ્રકારના સંસ્કાર વધારે પ્રબળ જણાય છે. અમુક મહાત્માએ તપોબળથી માટીનું સોતું બનાવ્યું, અમુક આંકારામાં ઉડ્યા, અમુક પાણીની ઉપર ચાલીને નદીપાર ગયા, ઇત્યાદિ અઘૌંકિક વાતો પ્રાચીન અંધકારોએ અનેક તાંત્રીઓના સંબંધમાં લખી છે; પરંતુ હું અત્રે મહાત્માઓનાં એ અદ્ભુત કાર્યોવિશે સલાસત્વનો નિર્ણય કરવા ઈચ્છતો નથી. આ પુસ્તકમાં એ પ્રકારની બધી બાબતો મેં લીધી પણ નથી. અનેક મહાત્માઓ એવા અદ્ભુત ચમત્કારોને બહુ અગત્યના ગણતા નથી. જેમકે:—મહાત્મા અબુહુમેન અલીએ કહ્યું છે કે “ઈશ્વરે જેમને જિતેન્દ્રિય બનાવ્યા છે, તેઓજ

૨ ઈશ્વરે બનાવ્યા છે, એમ કહેવામા ઈશ્વરને વિનાશાત્મે ગમે તેમ કરનારો દર્શાવવાનો

આકાશગામી અને પાણી ઉપર ચાનનાગઓ ક્રતા થે છે ” મર્તિ માયજીને કાઠએ પૂછ્યું કે, તમે પાણી ઉપર ચાની શકો છો ? આકાશમા ઉડી શકો છો ? સારે તેમણે કહ્યું તું કે, “પાણી ઉપર તો લાકડું” તરી શકે અને આકાશમા તો પક્ષી ઉડી શકે ”

આ પુસ્તકમા વર્ણવેલા મુસનમાન મહાત્માઓમા તપોનિષ્ઠા, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, ભક્તિ, પ્રેમમસ્તી અને આધ્યાત્મિકતાના ગુણો અમામાન્ય દના, તેથી- તેઓ મુસનમાન ધર્મના રત્નોતરીકે ગણાઈ સર્વના ભક્તિપાત્ર બન્યા છે એ મહાત્માઓના પવિત્ર ચરિત્ર વાચના-ચિંતારવામા ઘણું જ્ઞાન અને મહાપુણ્ય મેળુ છે. હું યોતે પશુ એ ચરિત્રોનો ધણો આભારી થયો છું અને તેમના જીવનોની મુદરતા ઉપર મુગ્ધ થયો છું. માનવજાતિને તેઓ જે જે મત્યો આપના ગયા છે, તેને માટે જગત તેમનું હમેશમાટે સહી રહેશે એ અગ્નિ મંગાળીમા છપાયાથી આ તરફ પશુ લોકજીવન ઉપર તેમના દેની જીવનનો પ્રકાશ પડશે અને ઈશ્વરભક્તિ તથા સત્-ભક્તિરૂપી પુષ્પો વિકસિત થશે તથા મુસનમાન જાતિનિષે જડ ધાની બેઝેલા મુસસ્કારો-અથવા અનળા નિચારે લોકોના અનરમાથી દૂર થશે, એજ ઉદ્દેશથી હું તેનું ભાષાતર કરવા પ્રયત્ન થયો છું.

હું એક નવવિધાની પ્રાહસમાજ છું, કે જે નવવિવાન સર્વ દેશના અને સર્વ સપ્રદાયના સતસાધુ અને ભક્ત-માઓપ્રત્યે શ્રદ્ધાભક્તિ ગાંધારાનું અને વિનમ્ર મમ્તકે સત્યનું સિદ્ધાંત લેવાનું કહે છે હું પણ એ ઉદ્દેશ ઉપદેશ શિરોધાર્ય કરીને મુસનમાન મહાત્માઓના ઉત્તમ અગ્નિ અને વચનોને પ્રેમપૂર્વક મહાગદેશનધુઓ સમક્ષ રજુ કરવા પ્રેરાયો છું કેમકે એ મહાત્માઓ પણ આપણા પરમ મિત્રો અને પૂજ્ય બધુઓ હોઇને તેમણે ફેલાવેલા સત્યો અમારે માટે પણ આદરણીય સામગ્રી છે આ ગ્રંથમા વર્ણવેલા મહાત્માઓ પશ્ચિમ એશિયાના અરબ, તુર્ક અને ઈરાન વગેરે પ્રદેશોમા જન્મીને પોતાની ઉચ્ચતમ રહેણી-કરણી અને વાણીકારા મનોહર પ્રકાશ ફેલાવી ગયા છે તેઓ સર્વ અનેક સેકા પૂર્વે આ સસારમાથી ચા-યા ગયા છે, છતાં અત્યારે પણ તેમનાજ ઔરવરકે મુસનમાન લાઘવો ગૌરવવાળા છે અને સર્વ દેશોના શ્રદ્ધાળુ મુસલમાનોના મુખ તેમનાજ પ્રતાપે ઉજળા છે.

x

■

x

x

x

સેતુ હોઈ શકે નહિ કારણ કે તેની આજ્ઞા મુજબ ચાલતુ શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક ચાલતુ, અથવા બધુજ ચોગમેમ તેના ઉપર મૂકી ઈ સર્વભાવે તેનાજ ધ્યાન-ભજનમા એકનિષ્ઠ થતુ, એજ આવશ્યક વસ્તુસ્થિતિ અપાવામા અગત્યનું કારણ હોય છે ‘ચોગ્ય થાઓ’ એવું તો પ્રભુ માગેજ.

‘ઈસ્લામની ઓળખ’

[" ઇસ્લામની ઓળખ " નામે એક નાનું પુસ્તક શ્રીયુત કરીમ મહંમદ માસ્તર (એમ. એ. એલ. એલ. બી. વજીહ, મુંબઈ નરિયાદ) એઓ તરફથી ગયા વર્ષે બહાર પડ્યું છે. (પૃષ્ઠ ૧૯૦, મૂલ્ય ૧) તે પણ એ ધર્મની ખુબીઓ બહુવા માટે લીક ઉપયોગી છે. એ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના ૬૦ માં લખાયેલી કેટલીક હકીકત સૌ કોઈએ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હોવાથી તે આ નીચે અપાઈ છે. (લિલ્લુ અખંડાનંદ)

“સ્વનંત્ર કૃતિઓ રચવા કરતાં ભાષાંતરો કરવાં કેટલાં કઠિન છે, તે સદ્દા-નુભવીઓ સહજ સમજી શકશે. ખીનઓએ કોઈ પણ અવતરણને માત્ર ગણમાંજ ઉતારી અખતરો અજમાવી નેવો બસ થશે. મૂળ કૃતિનો નૈસર્ગિક ભાવ ભાષાંતરમાં દશ્ય કરાવી શકનાર કોઈ વિરલજ હોય છે. પરભાષામાં પારિભાષિક શબ્દોના અભાવે મુશ્કેલીનું પ્રમાણ વધે છે. વળી, ધાર્મિક વિષયોપરત્વે, અનુયાયીઓની નાન્યુક લાગણીઓ(મિન્ડીમેન્ટ્સ)નો વિચાર કરતાં ભાષાંતરકાર્ય કેટલું સાદસ છે, તે કદાપી શકાશે. તેમાયે મુસ્લીમોની ધર્મચુસ્તતા તો જમળાણીતી છે. સંકુચિત વિચારના (ઓથોડાક્સ) મૌલવીઓએ તેને પોષી, પ્રસારી છે. ઇસ્લામસંબંધે હિંદુ-મુસલમાનો વચ્ચે સમજદેર, બદ્દે મેરસમજ થાય છે, તે આ મૌજાનાઓને આભારી છે! ખુદ મુસ્લીમોમાં પણ અનેક વિકૃત માન્યતાઓ આવા ઉક્તમાઓ-(ડોક્ટર્સ) ઇન રીલીજિઅન)ની પ્રસાદી છે!”

“હિંદુઓને ઇસ્લામની અને મુસ્લીમોને સનાતન ધર્મની પરસ્પર ઓળખ થશે, ત્યારેજ હિંદના અર્વાચીન હિંદુ-મુસ્લીમ કલહો વિરામશે, એમ માર દૃઢ માનવું છે. કેમી નેતાઓ એકમ સ્થાપવા અનેક મંત્રણા કરે વા યોજના ધડે, પરંતુ ન્યાંસુધી જનસમૂહ (માસીસ) પરસ્પર ધર્મપરત્વે અતિ અઘાત છે, ત્યાંસુધી આવા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય એ સ્વાભાવિક છે.”

“પેગંબરો અને વલી ઔલીઆ વગેરે માટે મુસ્લીમો હમેશાં તેમના નામ સાથે માનસૂચક શબ્દો વાપરે છે. તેમાં હંઝરત, સલ્, અલ્, રહી મુખ્ય છે. ‘હંઝરત’ હિંદુ ‘શ્રી’ને મળતો છે; ‘સલ’ એ સંબોધાહો અલયહે વ સંબોધ: ‘તેમના ઉપર અલ્લાહની સલામ હો!’ એનું ટુંકું રૂપ છે. આ ઉદ્દગાર હમેશાં હંઝરત મોહમ્મદ પેગંબર સાહેબ(સલ્)ના નામ સાથેજ જોડવામાં આવે છે. ખીન પેગંબરોનાં

× આ પુસ્તકના અંદરના લાગમાં સલ ને કેમલે ને સં આં સં એનું છપાયું છે, તે પણ તદ્દન એવાજ અર્થમાં અને વધારે સ્પષ્ટ સમજને છપાયું છે. એ સિવાયના

નામ સાથે 'અલ' જોડાય છે; તે અલયુદ્ધિસ્સલામ: તેમના ઉપર (અલ્લાહની) સલામ હો!" એનું હુંકું રૂપ છે. 'રહી' એ રહી અલ્લાહો તઆલા અનહો: 'અલ્લાહ તઆલા તેમના ઉપર રાજ રહે!" એનું હુંકું રૂપ છે. આ ઉદ્દગાર ધમામો, વધી, ઓલીઓ વગેરે જુઝુર્ગો (સંતપુરુષો-હોલી પર્સ-સ) સાથે જોડાય છે. હઝરત અલીના નામ સાથે હમેશાં કરમ અલ્લાહો વજહુ: 'અલ્લાહની ઉદારતા તેમના પર હો!" એ જોડાય છે. તેનું હુંકું રૂપ 'કરમ' છે. આવા માનમૂલક ઉદ્દગારવિના કોઈ જુઝુર્ગનું નામ લેવું એ ઈસ્લામ અને મુસ્લીમોની નજરે અતિ અપમાન ગણાય છે. હિંદુ લેખકોએ આ બાબત ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જોઈ છે."

ઉપરોક્ત પુસ્તકનો હુંક ઉપોદ્ધાત નડિયાદના સેશ-સ જજજ સેયદ મે. ઇ. કાદરી સાહેબે લખ્યો છે. તેમનો પણ એક પેરો અહીં આપીએ છીએ.

"હા. એની બિસેટે ઇસ્લામ ઉપરના પોતાના કેટલાક વિદ્વાલયો બાપણો-માં કશું છે કે "ઈસ્લામવિષે દુનિયાના સર્વે ધર્મોમાં સૌથી વધારે ગેરસમજ અને દ્વેષ પ્રસરીલા છે; અને મુસ્લીમોની ફરજ છે કે, ઇસ્લામના સત્ય મૂળતરવો અને તેમના પેગંબરના જીવનની પવિત્રતાવિષે તેમણે પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં જોઈએ. કોઈ પણ સામાન્ય પરંતુ નિષ્પક્ષપાત નિરીક્ષકને ઇસ્લામના ત્રણ મહાન તરવો અતિ વિશિષ્ટતાથી તાદસ્થ થશે. પ્રથમ એ કે, ઇસ્લામ સકળ સૃષ્ટિપ્રતિ શાંતિ અને સમ-ભાવ પ્રેરતો ધર્મ છે. કુરઆને પાકમાં ફરમાવ્યું છે કે 'ઈસ્લામમાં જીત નથી.' દ્વિતીય સિદ્ધાંત, પાક પરવરદિગારની પરમ દયા અને કૃપામાં શ્રદ્ધા રાખવા સંબંધે છે. તૃતીય બોધ, સ્ત્રીજાતિના સમાજમાં દુક અને સ્થાનપરત્વે છે."

'અલ', 'રહી', 'કરમ' એ શબ્દો તેમજ જોડણી વચ્ચે પાઠ્યથી જ ધ્યાન જવાને લીધે આમકે તે મુજબ બની શક્ય નથી, તેને માટે આ સેવક દિવગીર છે. વિશ્વ-અખંડાનંદ

જિવેદન

વિવિધ ગ્રંથમાળાના સત્તરમા વર્ષનું (સંવત ૧૯૮૩નું) આ પહેલું પુસ્તક હોય તેનો ગ્રંથાંક ૧૬૩ થી ૧૬૬ છે.

ત્રણ અરબી ગ્રંથો ઉપરથી “તજકરતુલ ઔલીઆ” ગ્રંથ ફારસીમાં સારાંશરૂપે રચાયેલો; તેના ઉપરથી બંગાળીમાં “તાપસમાળા” ગ્રંથ પણ ભાષાપદ્ધતિ વગેરે કારણોથી ભાવાર્થરૂપે તથા કેટલોક અંશ છોડી દઇને ચોખ્ખાયેલો હતો. એ બંગાળી ઉપરથી આ ગુજરાતી ગ્રંથ પણ એવાંજ કારણોથી, એવા ધોરણે ને સારાંશ તથા ભાવાર્થરૂપેજ થોડું શકાયો છે. એ બંગાળીમાંનાં ૯૬ પૈકી ૯૨ ચરિત્ર આમાં લેવાયાં છે; અને બોધવચનો પણ જે લગભગ એકસરખા જેવાં અથવા સમજવામાં વધારે કઠિન જણાયાં તે છોડી દઇ બાકીનાં-કુલ ૧૩૦૦ને શુમારે-લેવાયાં છે.

કેટલાંક વચન એકજ ભાવવાળાં હોવા છતાં આમાં એટલામાટે લેવાયાં છે કે, તે જુદી જુદી ઢબ-છબથી કહેવાયલાં હોવાથી સત્યપ્રેમીઓની વૃત્તિને કંટાળો નહિ આપતાં પ્રકૃષ્ઠ બનાવે છે અને શ્રેષ્ઠ ભાવના ખીલવે છે.

આવા ઉંચી કાઠીના ગ્રંથો અને તેટલીવધુ કાળજીથી ને વધારે વાર વાંચવા-વિચારવા જોઈએ. જેમકે-લાખો અને કરોડો સંજ્ઞનો હરદમેશ એનોએજ ગીતા-ગ્રંથ, એકાદશસ્કંધ, ભાગવત, રામાયણ, શાંતિપર્વ, કુરાન, જંદ અવસ્તા, બાઈબલ કે ખ્રીસ્ત ધર્મગ્રંથ નિત્યપાઠ તરફિ વાંચે-સાભળે છે; પરંતુ તેઓમાંના જેઓ પોતાના જ્ઞાનચારિત્રને હિન્ત બેનાવી સાચું હિત સાધવાની જરૂર સમજી શક્યા હોય છે; તેઓ તો એ સ્વાધ્યાયનું કાર્ય લપ કાઢવાની પેઠે નહિ કરતાં ધીરજ ને હિંસાહયીજ કરતા હોય છે અને તેથી તેમને માટે તે કલ્યાણકારી પણ વધારે અને વહેલુંજ થાય છે.

હરદમેશ સ્વાધ્યાય-નિત્યપાઠ શામાટે કરવો? એકજ કાળીઆથી માણસનું મુખ ભરાઈ જવા છતાં તે શામાટે એની એજ વસ્તુના કાળીઆ ઉપરાઉપરી લીધે જાય છે? જુએ શાંત કરવા માટે. એજ પ્રમાણે જે સંજ્ઞનોને પોતાના શુભ-હોય જાણવા-સમજવાનું, ગતિ-મતિ ફેરવવાનું અને ઈષ્ટ વસ્તુ-સ્થિતિ મેળવવાનું ગમતું હોય છે; તેમને પણ પોતાની ધારણા પૂરી થતાંસુધી એ ને એજ બાબતનું શ્રવણ-ચિંતન અને સાધન-અનુસરણ કર્યા કરવાનું, તથા એજ પ્રકારનો ક્યાંકીર્તન વાંચવા-સાંભળવાનું ગમ્યા કરે છે. જ્યાંસુધી માણસનું અંતઃકરણ દિવ્ય ભાવ-પ્રભાવોથી રંગાઈ જમ્મને બદ્દારની બાબુએ ચારિત્રપ્રદેશ સુધી, ને અંદરની બાબુએ ઈષ્ટસાક્ષાત્કાર સુધી પહોંચી વળે નહિ; ત્યાંસુધી તે પોતાને સિદ્ધાત્મા, કૃતકૃતાત્મા કે જીવનમુક્ત માની શકેજ નહિ; અને માની લે તો તે મિથ્યા-ભિમાનમાં ને પામરતામાંજ આગળ વધી જાય છે.

આ પુસ્તકમાં અપાયલાં મુસ્લીમ મદાત્માઓનાં ચરિત્ર અને વચનામૃત દિનાવલ હોવા સાથે અસરકારક પણ એવા છે કે જેના હૃદયમાં દાંર્ધ પણ 'શુભેચ્છા' જાગેલી હોય, તેને તો તે આપોઆપજ ગમી જઈ રાજરાજ વાંચવા-વિચારવા જેવાં લાગે.

આ પુસ્તક ઉપરથી આ વાત પણ સમજાશે કે, 'મુસલમાન' શબ્દથી કોઈએ જરા પણ લડકવા જેવું નથી. તેમના ધર્મનિયે આ અંચ મારો જેવો ખ્યાલ આપી સદલાવ ઉપજાવશે. ખાનપાન તરફ જોઈએ તો હિંદુજાતિમાં પણ સિંધ, પંજાબ, ખંગાળ, કારમીર, મદ્રાસ ઇલાદિ તરફ લાખો-કરોડો માસાદારીઓ પડ્યા છે; અને એમાં ભેખધારીઓ પણ અનેક હોય છે; ત્યારે આ પુસ્તકમાંના મુસ્લીમ મદાત્માઓ તેવા નથી. તેઓ તો લગભગ બધાજ હિંસાથી અને માંસાદારથી દૂર રહેનારા તથા સંયમ, સમ્માર્ધ, પવિત્રતા, જ્ઞાન, વિરાગ, ભક્તિ, વિશ્વાસ અને સદનશીલતા ઇત્યાદિ દેવી સંપત્તિમાં શ્રેષ્ઠ હતા.

આ પ્રમાણે હિંદુઓની પેઠે મુસ્લીમ લાઇઓમાં પણ અનેકાનેક પવિત્ર ઋષિ-મુનિઓ-સંતસાધુઓ પાડ્યા છે; આ સંસારરૂપી ધૌર જંગલમાં અનેક કષ્ટો વેદીને જ્ઞાન-ચારિત્રની સુદર સડક બાધી ગયા છે; પોતાના ઉંડા જ્ઞાન ને બહોળા અનુભવના પરિણામે સારજૂત ઉપદેશોની અનેકાનેક રચાવી ઝંડીઓ એ સડકપર રાપી ગયા છે; અને સાચેતી તથા સ્ફૂર્તિ આપ્યા કરે એવી અનેકાનેક સલાહ-મૂચનાઓ એ ઝંડીઓ(ધ્વજ-પતાકાઓ)દ્વારા સર્વમુલલ બનાવી ગયા છે; કે જેથી એ ઉત્તમ સડકપર લોકો સુગમતાથી ચાલી શકે, આફતોથી બચી શકે અને વચમાં બીજી ત્રીજી બાબતોના મોહ-પાશમાં નહિ પડી જતાં સીધેમીંધા તે સર્વોત્તમ વસ્તુ-સ્થિતિ તરફ-સમ્વિદ્યાનંદમય પરમાત્મધામ તરફજ ચાલ્યા જાય.

મનુષ્યગતિ માટે જુદા જુદા તમામ મુખ્ય ધર્મોમાં આવી અતિઉપકારક સડકો, તથા સલાહ-મૂચનાઓથી ભરપૂર અનેકાનેક ઝંડીઓ અમૂલ્ય વારસાદાયે હયાત છે; છતાં પણ આપણે ભારતવાસીઓ તેને વધારે વિસરી ગયા છીએ, તેથીજ અવળે રસ્તે વધારે ચઢી ગયા છીએ અને વધુમાં વધુ દુર્દશા ભોગવી રહ્યા છીએ.

હકીકત આત્રી હોવાથી જો હજી પણ આપણે ભારતવાસીઓ એ પવિત્રાત્માઓનાં જ્ઞાન-ચારિત્ર ને આદેશ-ઉપદેશ તાલ્લ કરી ચોખ્ખી રીતે સમજી લઈએ અને અમલમાં મૂકવા કમર ટસીએ; તો હજી પણ ઉન્નતિનો એ સાચો ને સર્વોત્તમ માર્ગ આપણે માટે ખુલ્લોજ છે. હા, અત્યારે બને છે તેમ દુઃખ-વૃક્ષનાં માત્ર કોઈ કોઈ પાંદડાં તરફજ તાક્યા કરવાને બદલે જો તેની જડ ઉપર ધા કરવામાં આવે, તોજ ખરા અર્થમાં દલાડો વળે તેમ છે. બાકી કોઈ અલ્પધાર્યા કારણે અંજીનેને જતા રહેવું પડે, તોપણ જ્યાંમુઘી આપણે એ દિવ્ય જ્ઞાન-ચારિત્રનો પ્રકાશ મેળવી સ-તમસને દાંડી મૂક્યું નહિ હોય, ત્યાંમુઘી આ અવદશાઓ તો આપણા કેડો.

નહિજ મૂકવાની, કોઈ ને કોઈ આકાર-પ્રકારથી આપણને દુઃખ-કેશમાંજ રૂપાવી રાખવાની, અને સુખશાંતિ નહિજ આવવા દેવાની.

આથીજ આપણા અત્યારના કેટલાક અદ્વરતાલ દાલતવાળા, જડવાદી, બહુ-નિષ્ઠ તથા ધનચુલ્લમ બહેખાંઓને બદલે પરમકુશળ અને ખરે રસ્તેદોરવી શકે એવા પ્રેમળ, પવિત્ર, તળસ્પર્શી શુદ્ધિવાળા, વ્યવહાર-પરમાર્થ ઉલ્લસના અનુભવી, એક-નિષ્ઠ, સુસંયમી અને નિઃસ્પૃહી ઉપદેશક-અગ્રેસરોની વધુમાં વધુ જરૂર છે. ત્યાંસુધી જ્યારતીપ સંતાનોને દુનિયાઈ મુલામી ને લોભલાલચ સીખવનારા શિક્ષકોની તથા બાલ પદાર્થોમાંજ સર્વ સુખ-ઉન્નતિ સમજવાવાળા બહેખાંઓની અસરમાંથી છોડવવાવાળા દેવમાનવો બહાર આવશે નહિ; ત્યાંસુધી તો એવા-દુઃખટક્ષનાં થોડાંક પાંદડાંજ તોડવાનું કલ્યા કરનારા ને એમાંજ મોક્ષપ્રાપ્તિ તથા ધ્યાન-ભજન રહેલાં માનવા-મનુષ્યવાળા-બહેખાંઓ આપણા નશીબમાં રહેવાનાં !

હિંદુ પાઠકબંધુઓ ! આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓ કેવા પ્રભુપ્રેમી, યોગપરા-યણ, ધર્મપ્રાણ અને ચારિત્રસંપન્ન હતા ! તેમનાં વેદમાન, ઉપનિષદોના આદેશ, દર્શનશાસ્ત્રોનાં તત્ત્વજ્ઞાન, આધ્યાત્મિક પ્રેમ, અનેકવિધ ભાષ્યો અને વર્ણાશ્રમને લગતાં ધર્મશાસ્ત્રો કેટલાં બધા સાચા મનુષ્યત્વ ને દેવત્વની સૂઝ પાડનારાં, લોક-પરલોકનાં દ્વિતાહિત સમજવનારાં અને સર્વોત્તમ સાધન-સાધનાઓ સીખવી કૃતકૃત્યતાને પથે પળાવનારાં હતાં ! આપણા પૂર્વજો તેમનાં લૌકિક ને પારમાર્થિક શિક્ષણો કેવા કેવા પારંગત ગુરુજનોદ્વારા પ્રાપ્ત કરીને અમલમાં મૂકતા કે જેથી ભારતવર્ષ સર્વ પ્રકારે સુખ-સામર્થ્યમંપન્ન રહ્યા કરતો !

આદા ! એ શિક્ષકો કેવા નિઃસ્પૃહી, પ્રભુપ્રેમી, અધ્યાત્મપરાયણ, અનેકવિધ સંસ્કારો ને ઉપદેશોવડે જનસમાજને દિવ્ય ભાવનાઓમાં તરખોળ રાખનારા, આદર્શ જીવન ગાળી પૂર્વજોના નામ-હામને શોભાવનારા, તથા ગુરુપદ-આચાર્ય-પદ અને પુરોહિતપદને દીપાવતા ચક્રા રાજ્ય-પ્રજા સર્વ કોઈને કેવા સન્માર્ગે દોરવી શકનારા હતા ! તેમનાં અલૌકિક જ્ઞાન-ચારિત્ર અને શિક્ષણના પ્રતાપે કેવક કેવા મહાનુભાવ રાજ્ય-મહારાજ, વીર-મહાવીર, અંધકાર-ભાષ્પકાર, સમર્થ વ્યાખ્યાતા, પ્રેરક કથાકાર, નિઃસ્પૃહ રાજગુરુ, મહાન સ્મૃતિકાર, નિષ્પક્ષ ન્યાયાધીશ, આચાર્ય સાધુ બ્રાહ્મણ અને ઋષિમુનિઓ પાકતા ! બ્યારે રાજ્ય-પ્રજા સર્વ કોઈ તેમનું શિષ્યત્વ સેવવાવાળાં હતાં, ત્યારે આર્યાવર્તમાં કેવા જાહોજલાલીભરેલો જમાનો ચાલતો હતો ! ભારતવર્ષમાં બ્યારથી આ યથાર્થ ગુરુત્વ અને શ્રેષ્ઠ શિષ્યત્વ બન્ને ઘટતાં ચાલ્યાં, ત્યારથી જ્ઞાન-ચારિત્ર પણ ઘટતાં ચાલ્યાં અને તેના પરિણામે મનોબળ, શરીરબળ અને હેવટે ધનબળ પણ હીન થતું ચાલ્યું. આવી રીતે ભારતવર્ષ ગબડતો ગબડતો અત્યારે તો જાણે છેક રસાતળસુધી પહોંચી ગયો હોય, તેની યેડે અનેક પ્રકારની અવદશાઓ ચોખ્ખેચોખ્ખા બોગવી રહ્યો છે !

પ્રિય મુમક્ષુમાન ભાઈઓ! તમે પણ જુઓ તમાગ મદાન પેગંબર અને ઋષિમુનિઓ તરફ! જુઓ એમના સર્વાર્પણ અને ધર્મવીરતાઓ તરફ! અમે આર્પણ દિધુઓની પેઠે તમે ભાઈઓમા પણ પાયાબૂત જ્ઞાનચારિત્ર ધટતુ ચા'યુ, તેથીજ વિપરીત બુદ્ધિ, સ્વાર્થવૃત્તિ, વિપયલોચનતા, ક્રુમ પ, નિર્જળના, નિર્ધનતા, પરવશતા વગેરે અપા-બપાઓ આવી વસી છે કે નહિ? તમને પણ આ અવદશાઓના આખાં અનુભવ મળી રહ્યા છે કે નહિ? આટઆટલા અનુભવો છતાં પણ હવે આપણે દિંદુ-મુસ્લીમો એ અવદશાઓના મૂળકારણો ગોધવા-ટાળવા તરફ વળીએ, એ કેટલું બધું જરૂરી છે? શુડાઓની શુડાખોરીનો દુરુપયોગ કરવા તરફ, અગ્રેમરોને ફાળવા તરફ, મનુષ્યદરણું કરવા તરફ અને ગળાકારે વટલાવવા તરફ દિદુભૂતિ પણ ને વળી મધ, તો પછી જ ને કોમો હજી પણ કેટલી બધી દુર્દશામા દૂબી જરો? બને કોમોને હજી પણ કેટલું બધું શોપનું પડશે? લગવી મારનારાઓ કેવી પાય માત્રીએ પહોંચાડી દશે? શુ આ બધું અત્યારથી ગોચવા-વિચારવા જેવું નથી? શુ બનેના કિસ્મતમા હજી વધારે આકર્ષી આફનો ને પગધીનતા સરળવક્ત્રી છે?

સાચી શ્રેષ્ઠતા, સાચી ઉન્નતિ, સાચી મુક્તિ, સાચી ધાર્મિકતા, સાચી વીરતા, સાચો મોક્ષમાર્ગ અને સાચો દેશાદાર એટલે શુ? કેવી રીતે તે સાધ્ય કરી શકાય? એ બાબતનો ઉડો વિચાર કરવામા આવે, સાચા ઉપાય ગોધવામા આવે, પોતપોતાના ધર્મના મૂળપુરો અને મદાત્માઓના અનુભવ તથા ઉપદેશો યથાવત્ સમજવામા આવે, પોતપોતાના ધર્મબધુઓને મમજવવામા આવે અને બધાજ મુખ્ય ધર્મોની જડ અને ઉન્નતિ સાચા જ્ઞાનમા અને શુદ્ધ ચારિત્રમાજ રહેલી સમજાઈને તેનીજ પ્રાપ્તિ ને તેનાજ પ્રચાર પાળળ મચી પડનાગ દેવમાનવો નીકળી આવે, એ હવે દરેક કોમ માટે કેટલું બધું જરૂરી છે!

એવા ઉચ્ચકક્ષ આત્માઓના જ્ઞાન-ચારિત્ર અથવા આચાર-વિચાર કેવા હોય, એ વિષે આ પુસ્તક પણ સારો જેવો પ્રકાશ આપી શકે. અક્ષયત્ત, આમાના ચરિત્ર સૈનિક વીરાત્માઓના નથી, પણ ધર્મવીરોના છે. પરંતુ એવા સાચા ધર્માત્માઓ પાયાબૂત હોય તોજ સામાજિક ઉન્નતિ અને મૈનિક વીરતા જગી-જીવા-શકે છે અને યથારથાને ઉપયોગ આપી શકે છે; એ જીવવા જેવું નથી.

આ પુસ્તકમા વર્ણવાયવા મુસ્લીમ મદાત્માઓ કેટલા બધા ઉચ્ચ કેટિના-અર્થાત્ અસાધારણ જ્ઞાન-ચારિત્રવાળા હતા; એનો વધારે ખ્યાલ તો આ પુસ્તક વાચવા-સાલજવાથીજ આવી શકે. ઉચ્ચતા-નીચતાનો આધાર અમુક દેશમા, કોમમા કે જાતિમા જ-મવા ઉપર રહેલો હોય, તેના કરતાં ગુણ-કર્મ-સ્વભાવ ઉપરજ વધારે રહેતો આવ્યો છે ને રહેશે એથીજ ઋષિમુનિઓ “બ્રહ્મને જાણે તે બ્રાહ્મણ” એવું ઉપદેશી ગયા છે. જો એ કથન સાચુજ હોય તો આ ગ્રંથમા વર્ણવેલા

× “ભારતના વીરપુરુષો”ની પુનરાવૃત્તિ ચાહુ સાથેજ આ ગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળશે.

મુસ્લીમ મહાત્માઓને બ્રાહ્મણ, ઋષિ અથવા મહાત્મા કહેવા, એ કોઈ પણ રીતે ખોટું કે વધારા પડતું નહિ ગણાય.

કોઈ કોઈ તરફથી દળરત મહમદ સાહેબ(સલ.)માં દોષો દર્શાવાય છે; પણ એમ તો આપણા ગ્રંથોમાં પણ ધાલમેલ કરી-કરાવીને કૃષ્ણ, ઇદ્ર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ઋષિ-મુનિ વગેરે પવિત્રાત્માઓના ચરિત્રમાં દલકાપણું ક્યા ધુસાડી દેવાયું નથી? મુસ્લીમ ભાષાઓના ગ્રંથોમાં એવી તેવી બાબતો જણાતી હોય તો તે પણ કોઈ વિચિત્ર માણસોદારા પાછળથી ધુસાડી દેવાઈ હોય, અથવા એકને બદલે બીજે ભાવાર્થ લઇને ઉપભવી કઢાઈ હોય* એ શું બનવાભોગ નથી? ભાગવતના દશમ-સ્કંધમાં રાસત્રીશાવાળા થોડાક અધ્યાયો પાછળથી ધુસાડી દેવાયાનો પૂરાવો મળવાં ભાગ્યે છે,† પરંતુ બીજી તરફ હિંદુભક્તિમાંજ એવી તેવી અનીતિભરી બાબતોના હિમાયનીઓ ક્યાં નથી?

આ પ્રમાણે જેમ કૃષ્ણ ભગવાનને નામે વર્ણુવાતી લીલાને ગપસપ માની શકાય, તેમ દળરત મહમદ સાહેબ(સલ.)ના ચરિત્રમાં પણ દલકા પાતો કોઈ ઠેકાણે આવતીજ હોય તો તેને પણ એકને બદલે બીજા અર્થમાં લેવાયલી કે પાછળથી ધુસાડી દેવાયલી શામાટે ન કહી શકાય? કેમકે દળરત મહમદ સાહેબ(સલ.)ની પોતાની અને તેમના શિષ્ય-સંગાથીઓની અમાધારણ સાધનાઓ, અલૌકિક વીરતાઓ, દિવ્ય સદ્ગુણો અને પવિત્ર આચરણો તથા હિપદેશો વગેરે તરફ ભ્રમ; તથા તેમના પછી ત્રણસો-ચારસો વર્ષ દરમિયાન પાકેલા અનેકાનેક ઔલીઆઓમાંના દર ઔલીઆઓનાં આ ગ્રંથમા વર્ણવેલાં ચરિત્રો તરફ ભ્રમ; તોપણ એ મહાન પેગંબર (સલ.)પ્રત્યે તો કોઈ પણ કોમના સભળુ માણુઓને પૂજ્યભાવજી હિપજવો ભ્રમ. આવું હોય ત્યાં પછી તેમને દલકા ચરિત્રવાળા તો કહેવાયજ કેમ? લગભગ દોઢ દળર વર્ષમુધી કોઈ પણ અયોગ્ય મદાપુરુષના નામ અને કામ તરફ કરોડો માનવોના હૃદયમાં પૂજ્યભાવ અને પવિત્રતા પ્રેરાયા દરે ખરી? કહી પણ નહિ. આ પુસ્તકમાં વર્ણવ્યા છે તેવા મેંકડો સાચા ઔલીઆઓ જેમના પ્રતાપે મુસ્લીમ ભાષાઓમાં પાક્યા હતા અને અસારે પણ કોઇને કોઇ-પ્રસિદ્ધ રીતે નહિ તો ગ્રામ રીતે-પણ-પાકતાજ દશે; એવા મુસ્લીમ ભાષાઓમાં જે લૂંટવાવાળા, જજીયા વેરા લેવાવાળા, મદિરા

* મુસ્લીમ ગ્રંથોમાં ફેરફાર થતાવિચે એક વારકોઈ હિંદી અસિકમાં વર્ણવેલું તે ઉપરથી આ દિશામાં લખ્યો છે. ખં-ખોટું મળુ જાણે.

† આ પ્રકારની દહીકત શ્રીમદ્ ભગવતની નવી આશ્ચિ સાથે આખી શકાવા આશા છે.

— એવા હમ્યક્ષ આત્માઓની નીતિરીતિ ને લોકોપકારકતા, તેમની પ્રસિદ્ધિ કરતાં ગુણતામાંજ વધારે રહેલી હોય છે; અને તેથી મળુ પણ કોઈ વાર નાશ્ટકેજ તેમને તેમની હયાતિમાં પ્રસિદ્ધિ આપે છે. હા, સાચા સાધકની તો રહેણી-કરણીજ એવી હોય છે, કે તેમને તો એવાઓના પત્તો ને મેળાપ મળીજ રહે છે.

ભાગવાવાળા અને જીવન વર્ષાવી પરાણે વટાંજવાવાળા પાક્યા; તે પેગંબર સાહેબના ઉપદેશથી નહિ, પણ ઉપદેશનો દુરુપયોગ કરનારાઓના પ્રનાયે પાટિલા સમજવા લેખ્યો. જેમણે માત્ર ખજુર ને શાદી ખાધને હમરો અને લાખો માનવેને માથાં આપનારા વીરાત્મા ને ધર્મીઆ બનાવ્યા હતા, એવા મદાન પેગંબર(સદ.)નો એવે પરાણે વટાંજવા વગેરેનો હલકો હેતુ હોઈ શકેજ નહિ. વળી એમ તો આપણા કૃષ્ણ ભગવાને પણ ધર્મને ખાતર મરવા-મારવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો; પણ તે કેવા સંયોગોમાં ને કેવા હેતુથી ? છતાં એ ઉપદેશનો અવળો અર્થ લેવો હોત તો હિંદુઓ પણ લઈ શકેત. જેમકે-શિવાજીથી માડીને મદાદજી સિંધિયા સુધીના મદાવીરો તેમજ રાજપૂતાનાના અનેકાનેક ભડવીરો ધારત તો તેઓ પણ મુસ્લીમ બાઈઓને પરાણે હિંદુ બનાવત કે હતકા કરી નાખત; પણ એમ કરવાનો અવળો ધર્મ તેમણે માન્યોજ ન હતો. એટલુંજ નહિ પરંતુ કુલરો એક બૂઝભરેલો વિચાર એ સમયે વધુ ચાલતો હતો કે જેને લીધે, મદાન અકબર બાદશાહે સ્વેચ્છાથી હિંદુભૂતિમાં જવા માગ્યું તોપણ તે સ્વીકારી શકાયું ન હતું; અને પરાણે મુસલમાન થનારાઓ પાછા હિંદુમાં આવવા માગતા હોય તેમને પણ સેવાતા નહિ !

પોતાની શ્રેષ્ઠતા ઠસાવવા સાર વિદેશીઓ ઇતિહાસનું અવળું શિક્ષણ આપે છે, તે તો ભારતીય સંતાનો પૈસા અને સલામો ભરી ભરીને શીખી રહ્યાં છે. એના કરતાં જો આપણા હિંદુઓના અને મુસ્લીમોના પવિત્ર ધર્મપ્રવર્તકો, વીરાત્માઓ, ઋષિમુનિઓ અને ઓઝીઆઓના ઇત્તાતો ને ઉપદેશો તેમને શીખવાય, અને તે એક આત્માઓને અનુસરવા મથાય, તો તે કેટલું બધું ઉપકારક નીવડે ? જુઓ, અમેરિકાને જાપાનમાં પણ અનેક મનપંચ હોવા છતાં એકબીજા તરફ કેટલી બધી ઉદારતા ને સદ્ભાવ પ્રવર્તે છે ! ઘરમાં ચાર માણસ ચાર પંથનાં હોય તોપણ તેઓ વચ્ચે જરાય તકરાર કે અણબનાવ હોતો નથી, ત્યાં પછી દેશ-હિતની બાબતમાં તો ઝંખડોજ કેવો ! કેવી ખુબી ! એવી એવી ખુબીઓ આપણે ભારતવાસીઓ નહિ શીખીએ, ત્યાંસુધી હિંદુ-મુસ્લીમો વચ્ચે વ્યાપી ગયેલા વેરઝેર જડમૂળમાંથી જરો ખરાં ?

આપણા ઋષિમુનિઓ બહુશ્રુતપણાને બહુ વખાણી ગયા છે; કેમકે એ બહુ-શ્રુતપણાથી જુદી જુદી કોમના, જુદા જુદા વર્ણોશ્રમના ને જુદી જુદી અનેક પ્રકારની રિયતિ-પ્રકૃતિવાળા માણસો, વીરાત્માઓ, સંતસાધુઓ અને પંથ-સંપ્રદાયો વચ્ચે સ્નેહ, ઔદાર્ય, સદનવીલતા અને સંપ વગેરે જાગે-ખીસે છે. આ કારણથી પણ જુદી જુદી કોમો, જુદા જુદા ધર્મો અને જુદા જુદા દેશોમાં ચર્ચ ગયેલા મદાન

+ એમ તો હિંદુભૂતિમાં પણ દુરાત્માઓ ક્યાં નથી પાક્યા ? કેટલાક મરાઠા બાઈઓ-એ રાજપૂતાનામાં કેવી હલકાઈ દર્શાવી હતી ? છતાં એથી શું કાંઈ આપણા ઋષિઓને નહીં શકે ?

પુરુષોના ચરિત્ર, ઉપદેશ, હેતુ અને પરિણામોને લગતી સાચી માહિતીઓ મેળવવી-
ફેલાવવી, એ બહુજ જરૂરી ને ઉપકારક બાબત છે.

હિંદુ અને મુમયમાનોને હજી પણ વધારે દુર્જળ ને દીનહીન બનાવવા માટે
તેમના વચ્ચે એક યા બીજી રીતે જે વેરઝેર ફેલાવાઈ રહ્યા છે, એવા સમયમા
આ પુસ્તક કાઢવાનો મુખ્ય હેતુ આ પ્રમાણે છે-હિંદુઓમાથી મુસ્લીમ ધર્મવિપ્લેની
અવળી મમજણુ ઝોઝી થાય, મુસ્લીમ ભાષાઓનું ધ્યાન પોતાના ધર્મસિદ્ધાંતો ને ઉત્તમ
આદર્શો તરફ વધારે ખેંચાય અને બને કોમોના લક્ષ્યમા આ વાત ઉતગતી ચાલે કે,
દુનિયાના બધા મુખ્ય ધર્મો પરમાત્માશી એકજ વૃક્ષમાથી ને એકજ ઉદ્દેશથી ઉદ્ભ-
વેલા અનેક ડાળો જેવા છે, તથા ગમે તેટલા મતભેદ છતાં તે માત્ર વચગાળાનીજ
વાતો હોઈને મર્વોપરિ પ્યેય, હેતુ, માધન અને સાધના તો એક જેવાજ છે.

આ પુસ્તકમા સમાયલા મુન્નીમ કોમના પવિત્ર ઋષિ-મુનિઓના ચરિત્ર અને
વચનો હિંદુ, મુસલમાન કે જે કોઈ ગુદભાવથી વાચે-માલજે તેમનામા મન્દુશો
વધી દુર્ગુણો ધર, અને કોમ-કોમ વચ્ચેથી વેરઝેરનો નાશ થઈ સુલેહ શાનિ અને
માન-મહોબ્બત વચે એના પ્રકાગ્ના છે આ પ્રમાણે આ પુસ્તક જેમ સાર્વજનિક
હિત વધારનાર છે, તેમ જિજ્ઞાસુઓ, હગિજનો, સાધકો અને ભેખધારી સાધુ-દ્વી-
રોના પણ વ્યક્તિગત જ્ઞાન-ચારિત્રમા, ધર્મસાધનામા અને આત્મનિર્ગુણ્યમા ઉત્તમ
પ્રકાગ ને ગતિ-મતિ આપે એણે છે.

આ ગ્રંથમા અબેદવાદ સ્પષ્ટ કે વિશેષ ન જણાય તો તે દોષરૂપ નથી પણ
ગુણરૂપ છે. કેમકે એના અધિકારી વિરલ છતાં એને જ્યાં ત્યાં ફેંક્યા ઝરવાથી
મેટા ભાગે તુકમાન અને દુરુપયોગજ થાય છે. આ ગ્રંથ તો મેટા ભાગે સાચા
સાધક અને સિદ્ધાત્મા બનવા માટેના મૂલ્ય-સાધન ને સાધના-ત્રેરણાઓથી ભરપૂર
છે, છતાં વચ્ચે વચ્ચે અબેદવાદના પણ ઇશારા ને અનુભવ આવે છેજ

આત્મારે પણ હિંદુઓની પેઠે મુસ્લીમોમા અનેકવિન મતભેદો, કર્મકાંડો, સાધ-
નાઓ, પથો, મ પ્રદાયો, પાખડો, વહેરો અને રીતરિવાજો વગેરે ચાલે છે, તથા
દૈતવાદીઓ અને અદૈતવાદીઓ પણ અનેક હોય છે છતાં દૈતવાદ કે અદૈતવાદને
અનુસરતુ ઉન્નત જીવન ગાળાવાળા તો બધેજ અત્યંત દુર્લભ હોઈને પડિતો,
મૌવરીઓ તથા સાધુ-દ્ધરિા વગેરેમા ધણાખરા તો વાતોનાજ વડા કરી જાણનારા,
જ્ઞાન કે ભક્તિને નામે દુનિયાર્થ સ્વાર્થ સાધનારા, દુરાચાર વધારનારા અને કેટ-
લાક તો એકબીજાના અવતાર-પેન્નજરવિષે પણ અવળા વિચાર ફેલાવી કોમ કે મ
વચ્ચે ઝેરવેર વાવનારા હોય છે હઝીકત આવી હોવાથી હવે તો સાચા સાધન-
સાધનાઓ દર્શાવનારા, ઉત્તમ નીતિરીતિ અને ધર્મવિધિઓના રહસ્ય દર્શાવનારા,
અને સર્વજ્ઞ-સર્વશક્ત-સર્વવ્યાપી-પરમાત્માનો મહિમા અને ઉપયોગ-ઉપકારકતા
સમજાવીને દૈરી સપત્તિ (સાચા સદ્ગુણ-સદાચાર) તરફ દોરવવાવાળા દ્વિવ્યાત્મા-

ઓની વધારે જરૂર છે; તથા વિચારો અને ગ્રંથો પણ એવાજ પ્રકારના વિશેષ ફેલાવ-વંચાવ તેમ ચવાની જરૂર છે. જે પણ સંજ્ઞાનો આ મુદ્દા સમજતા હશે, તેમને તો આવા પ્રકારનાં સાચી ઉ-નતિ સમજાવનારાં તથા સાચાં સાધન-સાધના સૂચવનારાં પુસ્તકો ઘણાંજ ગમશે, એમાં શંકા નથી.

આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલા ઔદીઆઓના ઘણેલાગે આજથી હજારેક વર્ષની આસ-પાસમાં થઇ ગયેલા હોઇ શરીરલાવે તો હવે એમાંના કોઈ પણ હયાત નથી; પરંતુ તે મહાન ઈશ્વરે કૃપા કરીને તેમનાં હિત જીવતા, ઉપકારક અનુભવો અને પ્રેરક ઉપદેશો કોઇ ને કોઈ તેવાજ સંત-સાધુઓદ્વારા આપણ સર્વ માટે જળવા રાખ્યાં છે. ગ્રંથરચનારૂપે જળવાઇ રહેલી એ પ્રભુપ્રસાદી આપણે માટે કેવી ઉપકારક છે, એ વાત પૂરેપૂરી તો એને લગતા મૂળ અરબી ને ફારસી ગ્રંથોદ્વારાજ સમજી શકાય. આ ગ્રંથ તો આગળ જણાવ્યા મુજબ અરબી ઉપરથી ફારસીમાં, ફારસી ઉપરથી બંગાળીમાં અને બંગાળી ઉપરથી ગુજરાતીમાં તીકલ્યો છે; એટલે આમાં અસજ્જના જેટલી ખુબી ન આવે એ સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં એટલી આશા તો રહે છેજ કે, જે કોઈ આ પુસ્તકને ધ્યાનપૂર્વક વાચશે-વિચારશે, તેમનો પરિશ્રમ નકામો નહિ જાય. અમૃતના ધુટકા જેટલું નહિ તો જાડા જેટલું-ટોપડી જેટલું નહિ તો મુઠ્ઠી જેટલું-પણ એમાંથી મળીજ રહેશે. ભલે કોઇ કલાપણના દરિયા-ઓને આ પ્રકારની સામગ્રી જુની-પુરાણી ને વારસી-કુસી જેવી લાગે; પરંતુ જે જે ભાગ્યશાળી પાકેકો અને શ્રોતા-વક્તાઓ તેને પોતાના હૃદયક્ષેત્રમાં વાવી જાણશે અને પરિપાકનરૂપી પ્રકાશ તથા સાધન-ભજનરૂપી ખાતર-પાણી સિંચીને ઉછેરી જાણશે, તેઓ તો કણમાંથી મણુ આપ્યા કરે એવું એક હિતિરૂપી વિદ્યાળ વૃક્ષ અવશ્ય નિપજવી શકશે; કે જેને અનેકાનેક અલૌકિક ફળો આવીને પ્રભુપૂજનમાં ઘણાંજ ફાલ લાગશે; અને તેના પરિણામે સમિચ્છદાનંદમય પરમ પિતાનો અતર્ક્ય ને અનુપમ વારસો સદાને માટે આવી મળશે, એમાં પણ શંકા નથી.

જે મદાત્માઓનાં આરિત્ર ને ઉપદેશમાં આવી અલૌકિક ઉપકારકતા રહેલી હોય, તે મદાત્માઓની પ્રભુપરાયણતા પણ કેવી અસાધારણ હોય! એમની સાક્ષાત્કારની મુદશાઓની તો કલ્પના પણ સંસ્કારી જનોમાં અનેરા ભાવ-પ્રભાવ ઉપજાવે તેમ છે. અનેકાનેક વંદન હો એ પુણ્યશ્લોક-મદાત્માઓના જન્મને, સાધનાને અને સફળતાને !

આપણા આર્થ ગ્રંથોમાં જેમ શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને દર્શનશાસ્ત્રો પછી પુરાણાદિની કથાવાર્તાઓને મહત્ત્વ અપાયું છે, તેમ ફારસી ગ્રંથકારે કુરાન અને હદીસ

+ આપણામાં પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર પામી ફત્તુલ્ય થયેલા જીવન્મુક્તને 'ઝલિ' કહે છે અને મુસ્લીમ ભાઈઓમાં એવા મદાત્માને 'વલિ' અથવા 'વલિઅલ્લાહ' કહે છે, અને એ 'વલિ' શબ્દને બહુવચનમાં 'ઓલીઆ' કહે છે.

પછીનો દરજ્જો આ અંથને આપ્યો છે; પરંતુ સામાન્ય જનવર્ગ માટે તો એક બીજી દૃષ્ટિથી પણ આવાજ અંથને અધિક ઉપકારક ગણવા જોઈએ.

વેદોના ગદ્યન અર્થ સમજી શકાવા, અને સ્મૃતિઓની ધર્માજ્ઞાઓ સાંભળીને પાલન કરવા જેટલી લાગણી જાગવી, એ તો ઉચ્ચકક્ષ માનવોથી બને; સામાન્ય માણસોથી લાગ્યે બને. આથી સામાન્ય માણસો આગળ તો કેરેકેરી ધર્માજ્ઞાઓ રજુ કરવા કરતાં કારણો, અનુભવો અને દાખલા-દૃષ્ટાંતોસહિત ધર્માજ્ઞાઓ રજુ કરાય, એજ વધુ ઉપકારક નિવડે છે. કેમકે એથી તેમને કર્તવ્યપ્રાપ્ત્યની ઝટ સમજણ પડે છે અને તેથી તેમની નીતિરીતિ ઉપર પણ સારી અસર પડે છે. હકીકત આવી છે, તેથીજ આપણા ઋષિ-મુનિઓએ શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વિસ્તૃત ભાષ્ય જેવા મહાભારત, રામાયણ, પુરાણો અને ભક્તચરિત્રો વગેરે સર્વોપયોગી અંથો યોજીને તેમાં અનેકવિધ સારી-માઠી શ્રુતિઓ, પ્રકૃતિઓ, અનાવો અને પરિણામો ઈવં વિસ્તારથી તથા અસરકારક રીતે વર્ણવવાની જરૂર જોઈ હતી. ઉચ્ચકક્ષ માનવો તો હોય પણ હજારો-લાખોમાં કોઈકજ, 'બાકી તો બધા સાધારણ અને કનિષ્ઠ કોટિનાજ હોય છે; એટલે એ ઉપરથી પણ એ મોટા ભાગના જનસમૂહ માટે તો શ્રુતિ-સ્મૃતિઓ અને દર્શનશાસ્ત્રોના કરતાં ઝટ સમજાય અને અસર થાય એવા ઉપરોક્ત પ્રકારનાજ અંથો વધારે આવશ્યક ને ઉપકારક કહી શકાય. મિથ્યાન ગમે તેટલું એજ અને પૌષ્ટિક છતાં પણ તે કોને માટે? પૂણું તંદુરસ્ત હોય તેનેજ માટે. બિજાને પડેલા દરદીઓમાટે નહિજ. આટો પણ એજ, દૂધ પણ એજ, ગળપણ પણ એજ ને ઘી પણ એનું એજ હોવા છતાં દરદીઓમાટે તો તેમાંથી બનેલાં બામુદી કે બરછી-પેંડા ઉપકારક ન થતાં, કાંજ કે-રાખના રૂપમાં બનાવેલી ઝટ પચે તેવીજ વસ્તુઓ ઉપકારક થાય છે. હા, કોઈબાહોશ વૈદ્ય એવી પણ ચીજ બનાવી શકે ખરા, કે જે ચીજ દરદીઓને પણ દીક ભાવે-પચે, અને સાજ માણસોને પણ તેની ધણીજ રચિ થાય! આથીજ હરિ-કથા અથવા ભક્તચરિત્રોના રૂપમાં દરેક ધર્મના મહર્ષિ-મહાવૈદ્યોએ એવી એવી ઉત્તમોત્તમ ચીજો બનાવી રાખી છે, કે જે ન તો કદી વાસી થાય કે ન તો કદી તેના ઉપર આજુગમો આવે; અને ઉત્તમ-મધ્યમ-કનિષ્ઠ-સર્વ કોટિના માનવોને તથા કૃતકૃત્ય યવનમુક્તોને સુદાં તે બહુજ ભાવે' સિદ્ધાંતો અને ખંડન-મંડનના અંથો કરતા ઇતિહાસ, પુરાણ ને ચારિત્ર કથાના અંથો લોકોને એટલાજ માટે ગમે છે કે, એમાં સિદ્ધાંતો સમજાવવા માટે ઉપમાઓ, દૃષ્ટાંતો, આખ્યાનો, પ્રશ્નોત્તરો ઈવં હૃદયો સમાપન્નાં હોય છે; અને તેથી એમાં જેવા રસના ઘુટકા આવે છે, તેવા પાંડિત્યપૂર્ણ દાર્શનિક અંથોમાં આવતા નથી. આથીજ આજાઓ ઉપરાંત વક્તા-ઉપદેશકોને તથા વૃદ્ધ-વડીલો અને યુવજનોને ઉત્તમ આત્માઓની કથાવાર્તાઓ વર્ણવવામાં જેવા રસ પડે છે અને જેવા હૃદયલાવો ખીલે છે; તેવું માત્ર કેરેકેરા સિદ્ધાંતો સમજાવવામાં

યતું નધો હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી સર્વસામાન્યમા જ્ઞાનચારિત્રના પ્રયાગમાટે તો આના સાધન-સાધનાનાજ અથો વધારે ઉપયોગી હતી શકાય તેમ છે

‘પારસભાગ’ નામક દિ દી અથ કે જે વખતોના નવનકિંગો પ્રેમમા બે કે તથા રૂપિયાથી મળે છે, તે પણ કેટલેક અને આનાજ પ્રકારનો દોવાથી અનેક સાધક-બધુઓમા અને મુક્તાત્માઓમા ઉપકારન મનાઇ પ્રમથી વચાતો-વિચાગતો હતો. અવમત્ત, આવાત આજથી વીમ વર્ષ અગાઉની હોઇને તે પત્રી સાચા વેદાનીઓ ધર્મવાથી તથા વાચક વેદાતીઓ વધી જવાથી એવા ચારિત્રશુદ્ધિ અને દેવી સપત્તિને પ્રેરનારા અથોતો ઉપયોગ ધટી ગયો હોય તો તે બનવાનું છે કેમકે એના અથોમા તો વિષયક્ષોનુપતા, અમત્કારો, સિદ્ધિઓ અને લોહપ્રતિભાને સદા ચોખ્ખેચોખ્ખી નિયેવેલી દોને શુદ્ધ જ્ઞાન, પવિત્ર ચાગિત્ર, સાધુ સ્વભાવ, આતમિક માધના, પ્રભુ-પરાયણતા, એનિષ્ટતા, અમિદ્ધિ અને સર્વ પ્રકારની દ્રવી સપત્તિનાજ વખાણ, જનામણ ને આમણ કરેના હોય કે આથી એના અથો તો એના માણ્યમેને વધારે ગમી જાય કે જેઓ પોતાની કૃતિ-પ્રકૃતિનું નિરીક્ષણ-સંશોધન કરવા પહેલાં (અને કયાં પહોં પણ) જગતમા પોતાને સાચા સાધુ તરીકે જિજ્ઞાસુ, યેષામાધ, પ્રભુને પામનાર મહાપુરુષ, દેશોદ્ધાર, જગદ્ગુરુ કે કૃતકૃત સિદ્ધાત્મા કહેના-કહેવગાનનાં છ-છે નરિ, અને જ્યાં ઈચ્છામુદ્ધા ન હોય ત્યાં પહોં દાક્ષા મારવાની ને એકમીજના “અહોરૂપ અહોધરિ” કરવા-કરાવનાની તો વાતજ શી !”

ઉપર જણાવેના પારસભાગનું દિ દી ઉચ્ચથી ગુજરાતીમા તંબાજ દરાયનુ એક ભાષાતર પૂર્ણ નિષ્કામભાવે આ મસ્થાને અપાય તેમ હતું, પરંતુ સરખેજ-નિવાસી (હાન કેલાસાસી) સાધુ આત્મા થી હરજીવન નિયુગન ત્રિપાઠીજ-જેમનું નામ અત્યુચ્ચાશ્રમમા હરિદ્રાશ્રમ પ-યુ હતું-એમણે એ ભાષાતર પોતાનો સમય ઉત્તમ

* મારૂ પગ સાચા સાધક કે તીવ્ર જિજ્ઞાસુપર ને આ હકીકત હોઈને સામાન્ય માનવો-માટે તો આ સસારમા ‘લોકકીર્તિ’ જ વધારેમા વધારે આકર્ષક વસ્તુ હોય છે એ લોક-પ્રતિષ્ઠાને મુકરી વિષ્ણુ કહી હોન તે તો માત્ર લાખોમા કોઈ એવા ઉચ્ચકક્ષ આત્માઓ માટે છે બીજા બધાઓને તો ત્યાજ વંશજ, દેશસેવા, દાનવર્મ, વીર્યમ, યુગમ, સદગુણ, સતચાર, બ્રહ્મચર્ય ઈં બાળતો તરફ આર્થવાવાળી ક્રોધમા મોટી વસ્તુ લોકકીર્તિજ હોય છે હકીકત આવી હોવાથી જે લોકકીર્તિને આત્મ જે અનેકાનેક સમજનો જે કાઈ યોરો કે વધારે ત્યાગ, પદાપકાર, દેશસેવા ઈં આચરી રહ્યા હોય, તેઓ પણ આ સેવકને મન વદનીયજ છે આ સેવકના આવા-તેવા લખાણથી એવા સમજનો જે કાઈ પોતપોતાની ગતિ-મનિ પ્રમાણે કરતા કરાવતા હોય કે કરવા ધારતા હોય તેમા મોળા પડે નહિ, એવી આ ખરાજ નિયુગી ખાસ વિનવિ છે કેમકે એમાથી પશુ કાળે કરીને જ્ઞાન-ચારિત્ર વસ્તુ સાચી નિષ્કામતા અને તીવ્ર મોક્ષેષ્ઠ પ્રકરો, ત્યારે આપોઆપજ એના કરતા વધારે સાચી ને આબાદ સાધન સાધનાઓ શોધારો મેળારો ને સેવારો અને વર્તમાન કામગીરીઓમાથી (જનાતા તેના પણ અધિકારી-ગોકોનુ પૂણ્ય પ્રળજ દગે નો-મગી આવરોજ

ચિંતનમાં ગાળવા પૂરતું જ તૈયાર કરેલું હોવાથી હિંદી પારસભાગની અસ્પષ્ટતા વગેરે એમાં ઉતરી આવેલું હતું; તેથી એ ભાષાંતર અત્ર તરફથી છપાવી શકાયું ન હતું. x

એ પછી (આજથી આઠ-દશ વર્ષ પર) કલકત્તા તરફ જતું યતાં ત્યાં પારસ-ભાગથી પણ વધારે ઉપયોગી ‘તાપસમાળા’ અથવા બંગાળીમાં નીકળેલો જાણુમં આવ્યો. એનો ગુજરાતી અનુવાદ કેટલાક સંજ્ઞાઓ પાસે થોડો થોડો કરાવી જોયા પછી શ્રીયુત્તમ જગજીવન કાળીદાસ પાઠકને એ કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું. ત્રણેક વર્ષ પર એ અનુવાદ થઈ આવ્યો. પણ સંશોધનાદિની વિશેષ જરૂર જણાવાથી ધ્યાન છતાં પણ શરીરપ્રકૃતિ અને બીજી બાબતો આડે આ પુસ્તક તરતમાં કાઢી શકાયું ન હતું. આ વર્ષમાં પણ આના સંશોધનાદિ પાછળ ત્રણેક માસ નીકળી જવાથી આ પુસ્તક ફાગણને બદલે જેઠમાં જ પ્રસિદ્ધ થવા જોગ આવ્યો છે. સરળતા, સ્પષ્ટતા અને ભાવવાહકતા માટે માણસ ગમે તેટલી કાળજી રાખે તોપણ ‘પૃથ્વી’ નિર્દોષ તો એક પ્રભુજ છે; જેથી અનુભવી સંજ્ઞાઓને આમાં કાંઈ બૂઝ, દોષ ઈત્યાદિ તો તે આ અભણ ‘ભિક્ષુ’ માટે સંભવિત સમજીને તેઓ દરમુજર કરે, તથા ભોક્ષિતાયે જે કાંઈ ખાસ હીકાક કરવા જેવું જણાય તે તૈયાર કરી એકલી ભવિષ્યત્ પ્રસંગે તેનો યથામતિ સદુપયોગ કરવા સગવડ આપે, એવી વિનંતી છે.

ઉપરાંત બંગાળી “તાપસમાળા”ના છ ભાગ પૈકી પહેલો ભાગ ગુજરાતીમાં શ્રીયુત્તમ સુશીલભાઈએ સંવત ૧૯૮૧ માં ‘ધરસામના એલીઆ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ કરાવેલો, તેની પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમતી શારદા સુમંત મહેતાએ એ પુસ્તક-વિશે જે કહ્યું હતું તે અહીં પણ ઉતારીયું કે:—

“x x આ પુસ્તક એક રીતે અપવાદરૂપ ગણી શકાય તેમ છે. પુસ્તકના નામ ઉપરથી કોઈને સ્વાભાવિક શંકા થાય કે, ભાઈ ‘ધરસામના એલીઆ’ એને ને આપણે હિંદુ ગુજરાતી ભાઈઓને કે બહેનોને શી નીરખત? એમ શંકા લાવીને પુસ્તક અભરાઈ ઉપર ઘૂળ ખાધા કરે. માટે જે ઉચ્ચ હેતુથી આ માળા લખાઈ છે તેનો જો સહેજ ખ્યાલ પહેલેથી આવ્યો હોય તો લેખકની મહેનત સફળ થાય, એટલું જ નહિ પણ જનસમાજની એક ઉચ્ચ સેવા, પુસ્તક અને અંધકારજન્ય શંકા.”

“આજ ભારતવર્ષમાં સ્વરાજ્યની લાવના એગેર જમી રહી છે. સ્વરાજ્ય મેળવવાનું એક મોટામાં મોટું સાધન હિંદુ-મુસલમાનનું એકત્ર, એ ગણાઈ શકે.”

x પાછળથી એ ભાષાંતર એક સંજ્ઞાને પાંચસોક પ્રતિમાં છપાવ્યું હતું; પરંતુ હવે તે મળી શકતું નથી. હિંદી “પારસમાળા” નવલકિશોર પ્રેક્ષ મુ. લખેલા એ ઠેકાણે હજી પણ મળતો હશે. વળી એ પુસ્તક હાલમાં અને ગુરુમુખીમાં પણ નીકળેલું સામન્ય છે. કારણે “તન્-કરુણ એલીઆ” ઉપરથી બંગાળી “તાપસમાળા” નીકળેલું; તેમ હાલમાં પણ એ અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલા સાંભળ્યા છે. એક અનુવાદનું નામ ‘અનવરણ અગ્નિયા’ છે, બીજા અનુવાદનું નામ ‘જાણુ’માં નથી. એ અનુવાદો મુંબઈ અને હિંદી વગેરેના હાલ ગુરુસેવકો પાસે મળવા સંભવ છે.

છે. એ ઐક્ય લાવવાનું મોટામા મોટું સાધન તે અસ્પર્શ સંપૂર્ણ પીઠાન-
આચારવિચાર-સર્વની. જે પવિત્રતા-ગદનતા દિદુધર્મમા છે, તેજ પવિત્રતા-
ગદનતા મુસ્લીમ ધર્મમા છે, એ જો એક વાર સમજી જવાય તો ઘણી ગેરસમ-
જ્ઞાન દૂર થાય એ ગેરસમજ્ઞાન આવા પુસ્તકોથી બહુ સહેલાઈથી દૂર થઈ શકે.
જે પ્રમાણે ગુજરાતી વાચક મીરાંબાઈ, નરમિદ મહેતા, સરદાસ, બોડાણો, કબીર
વગેરે લોકોના ચરિત્ર વાંચે અને તેમાંથી બોધ ગ્રહણ કરે, તેજ પ્રમાણે આ
ઈસ્લામી લોકોના ચરિત્ર ઉપરથી બોધ લઈ શકાય તેમ છે. દિદુધર્મના
મહાપુરુષોની પડખોપડખ તેટલાજ ઉત્તમ સ્થાનપર ઈસ્લામના તપસ્વીઓ પણ
બેસી શકે એમ છે; અને ઈસ્લામના સાચા આત્માનું દર્શન પણ આ પવિત્ર પુસ્તકો-
ના જીવનચરિત્રમાજ થઈ શકે છે. તેથી આ પ્રકારનું સાદિલ ધણુજ ઉપયોગી
થાય, એમાં સંશય નથી; અને એ ઐક્ય સાધવાના હેતુથીજ આ સમયે આ પુસ્તક
તૈયાર કરવામા આવ્યું છે.” x x x x x

“કહેવાનો સારાશ એટલોજ છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાન એ મનુષ્યમાનનો વારસો
જો ભારતવર્ષમા કે પૂર્વમા કે પશ્ચિમમાજ કે અમુક ભૂગોળમાજ એનો ઇન્કારો
હોનારો છે એવી માન્યતામા સત્ય નથી. દિદુધર્મ, બૌદ્ધ ધર્મ, જૈન ધર્મ, ખ્રિસ્તી,
પારસી, મુસ્લીમ ધર્મ—એકેએક ધર્મમાંથી ભગવદ્ભક્તના દાખવા મળી આવે છે.
એક વાર દિવ્ય ચક્ષુ પ્રભુકૃપાથી ખુલ્યા એટલે પ્રભુપ્રાપ્તિનો પથ પામેજ સમ-
જનો; અને એ દરેક પ્રભુપ્રિય વ્યક્તિનો લક્ષ છે. એમાં ભૂગોળરેખા બાધક
નથી ખ્રિસ્તીધર્મમાંથી અનેક લોકોવિશે જે પ્રમાણે આપણે વાંચીએ છીએ—
મહાન ઈશુ ખ્રિસ્ત, સેન્ટ ક્રાન્સિસ, સેન્ટ બર્નાર્ડ, ઇગ્નેશીઅમ બાયોબા—અને બોધ
લઈએ છીએ, તેજ પ્રમાણે આપણા વાચકગણને તપસ્વી ગણુ મોર્તાશ, ગણુ
અબી મદમ્મદ, તપસ્વી શાદશુજી, મહાત્મા ઈન્દ્રાગ્રીમ વગેરેની માહિતી થાય અને
પ્રભુભક્તિનો માર્ગ મરજ થાય તો ધન્યબાગ્ય માનવા જોઈએ.”

“શાળામા શીખતા બાળકોને પણ પાઠ્ય પુસ્તકોમા આવા લોકોના ચરિત્રના
પાઠ શીખવ્યા હોય તો તેમને અતિશય લાભ થાય.”

x x x x x

ઉપવા ઉતારા આપ્યા પછી હુંકમા થોડુંક કદી આ નિવેદન મમામ કરીશું.

આ સંસ્થાના બીજા પુસ્તકોના નિવેદનોમા જણાવેલા કેટલાક વિચારો આમાં
એટલા માટે આવવા દીધા છે કે આ પુસ્તકના દર્શકો વાચનાર આગલા નિવે-
દનોથી અજાત હોય તેઓ એ વિચારોથી જાણીતા થાય.

આ પુસ્તકપ્રકાશનની બાબતમા પ્રથમ પ્રભુનો આભાર માન્યા પછી તેને
મીથા, ફારસીમા તેમજ જંગાળીમા તૈયાર કરનારા સાધુ આત્માઓનો અને

પ્રસિદ્ધ કરનારા મદાશયોનો પણ આ ગ્રંથે ઉપકાર માનવો જોઈએ

આ પુસ્તકના સંશોધનાદિને જ એ એમા વર્ણવેના પ્રાત સ્મરણીય ઔનીઆઓનો (અનેકાનેક વદન હો એ મદાત્માઓનો) આ ગ્રંથને જે પરિચય થયો છે, અને હજીપણ જ્યારે જ્યારે ચરિત્રો ને વચનો વાચના-માલજનાનું જાને છે ત્યારે ત્યારે જે લાભ થાય છે, તે નદન તે અગત રીતે પણ એ ઔનીઆઓનો અને ઉપના લેખક-પ્રાચક સતસાધુઓનો બહુ ઉપકૃત છે સાથે વિવિધ અથમાણના પાઠક-વર્ગનો પણ ઉપકાર માનના જોઈએ કે જેમના નિમિત્તે આ અથકપી પત્ર તીર્થમા મહિનાઓ સુધી રાત દિવસ નદાનાનું મગ્યા કર્યું છે

જેમ આ અથમાના ચરિત્ર ઉચ્ચ કોટીના મદાપુર્યોના છે, તેમ તેના મૂળ લખનાર પણ ઉચ્ચકોટીનાજ હોવા જોઈએ અરબી ઉપરથી ફારસીમા ઉતારનાર મૌનાના મોનની શેખ ફરીદુદ્દીન અત્તાર સાહેબ કેવા ઉચ્ચકોટીના હતા, એ તો એમનો લેખજ કહી આપશે એ જે લેખનો સારાશ આની અગાઉ “આ અથની ઉપમારક્તા”ના પેગમા અપાયા પછી “મિલામની ઓળખ”વાળા ઉપયોગી ઉતારા અપાયા છે, તથા આ અથની છેવટે પરિશિષ્ટના પેગમા મળ્યુવા જેવી બાબતો અપાઇ છે, તે પણ પ્રત્યેક પાઠક કાળજીપૂર્વક વાચજે-વિચારજે એવી આશા છે

આ પુસ્તક ફારસી ઉપરથી ઉર્દુમા જપાયતુ હોવાની માહિતી, અને તે ફારસી કે ઉર્દુ ઉપરથી ગુજરાતી અનુવાદ વધારે સારો થઈ શકવાની કંપના પાઠજથી થઈ, તે જો અથમથીજ થઈ હોત તો આ પુસ્તક હાન કરતા વધારે સારું નિવડત એમા શકા નથી

હજી પણ કોઈ ધર્મપ્રેમી આ અથ ફારસી ઉપરથી ગુજરાતીમા તૈયાર કરી-કરાવીને ઉત્તમરૂપે પ્રસિદ્ધ કરે-કરાવે, તો તે વધારે ઉપયોગી થાય લોકોના હોનલાજે તેન પણ પ્રસિદ્ધ થાય, તોપણ જે કોઈ એ કાર્ય પ્રભુપ્રીત્યર્થે પૂરી કાળજીથી બળ વશે, તેને પોનાને તો એથી એવો આતમિક લાભ થવાનો કે જેની કિંમત દુનિયાઈ પદાર્થોથી આકી શકાય નહિ એનાજ ધોરણે આ અથ દિદીમા નીકળે તો ધણા વધારે માણમા તેનો લાભ ઉઠાવી શકે એમ હોનાથી અજમેરના હિદી સગતક સાહિત્ય મંડળને એ વિશે મુશ્કેલી છે, પણ હજી કાર્ષ જણાયુ નથી જ્યેત્તત્તત્ત

અમદાવાદ સં ૧૯૮૪-વૈશાખ સુદ ૧૫ } અરબ લિખુ-અખરાનંદ

મુસ્લીમ મહાત્માઓ

૧-તપસ્વી જાફર સાદિક

તપસ્વી જાફર સાદિક એ ઇસ્લામધર્મપ્રચારક હજરત (મહાપુરુષ) પેગમ્બર મહમદ સાહેબના દોહિત્ર (પુત્રીના પુત્ર) હતા.

“તજકર તુલ-ઓલિયા” નામે ગ્રંથના લેખકે એમની ધણીજ તારીફ કરી છે. તે લખે છે કે, જાફર સાદિક સંતસમાજના શિરોમણિ હતા અને સર્વ લોકો તેમનાપ્રતિ અત્યંત શ્રદ્ધા રાખતા હતા. તેઓ ધર્મમાર્ગના ખરેખરા નેતા, એકેશ્વરવાદીઓના શુર, ઇસ્લામી સંપ્રદાયના આચાર્ય, પ્રભુભક્તોના અગ્રેસર, મહાતપસ્વી, પ્રેમી અને પરમ વૈરાગ્યવાન હતા, તેમજ તેઓ તત્ત્વશાસ્ત્રમાં, શાસ્ત્રનું ઉત્તમ વ્યાખ્યાન કરવામાં અને કુરાનનાં ગૂઢ તત્ત્વો સમજવામાં અદ્વિતીય હતા.

તેમના વખતમાં મન્સુર નામનો એક માણસ અરબસ્તાનનો ખલિફા હતો તપસ્વી જાફર સાદિકની અપાર ખ્યાતિ સાંભળીને તેના મનમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ. એક દિવસ તેણે પોતાના પ્રધાનને આજ્ઞા કરી કે “જાઓ, સાદિકને પકડી લઈ આવો. હું તેનો વધ કરીશ.” આ આજ્ઞા સાંભળી મંત્રી આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો કે “આપ આ શું કહો છો ? જે માણસ એક નિર્જન પ્રદેશમાં નિવાસ કરે છે, જે માત્ર તપશ્ચર્યામાંજ સમય ગાળે છે અને જે સાંસારિક વિષયોથી ઉપરામ છે, તેને માટે આવી આજ્ઞા ?”

આ વચનો સાંભળી ખલિફા નારાજ થયો અને બોલ્યો કે “તમારે તેને લાવવોજ જોઈએ.” મંત્રીએ ખલિફાને આ કામથી અટકાવવા બહુ બહુ નિપેદ્ય કર્યો, પણ કશું ફળ થયું નહિ. આથી નાછુટકે તે જાફર સાદિકને તેડવા ગયો. ખલિફાએ પોતાના નોકરોને કહી રાખ્યું કે “જ્યારે સાદિક હાજર થાય અને હું મારા માથા ઉપરનો સુગટ ઉતાર કે તરતજ તમારે સાદિકનો શિરચ્છેદ કરવો.”

કેટલાક વખત પછી ખલિફાની ઇચ્છા પ્રમાણે સાદિક ત્યાં આવ્યા, તે

(તેમની માતાના પિતા હજારત મહામદ સાહેબ) મારા તરફ આંગળી કરીને કહેશે કે ‘તે’ આમટે મારું અનુસરણ તથી કર્યું ?’ વંશપરંપરાને લીધે કાંઈ ઉપદેશક થઈ શકાય નહિ, એ તો જે સદાચારપરાયણ રહે તેનાથીજ થઈ શકે. ”

આ સાંભળી દાઉદનું અંતઃકરણ ભરાઈ આવ્યું, તેનાથી રડી પડાયું. પછી તે બોલ્યો કે “ હે પ્રભો ! પેગમ્બર સાહેબના ખવિત્ર લોહીનાં રગકણો જેનો શરીરમાં મિશ્ર થયેલાં છે, જેનું ચરિત્ર ધર્માચાર્યના ચરિત્રનો ઉત્ત-
મોત્તમ નમુનો છે, જેના માતામહ ખુદ પેગમ્બર સાહેબ પોતેજ છે ને જેની જનેતા પરમ ધાર્મિક છે, એવા મહામાન્ય તપસ્વી બદ્ધ સાદિક પોતેજ જ્યારે પોતાના ચરિત્રવિષે આટલા બધા અભિમાનરહિત હોય, તો પછી મારા જેવા રંક દાઉદનું શું ગણું, કે તે પોતાના આચરણનું અભિમાન કરી શકે ! ”

એક દિવસે મહાત્મા બદ્ધ સાદિક પોતાના બંધુઓને કહેવા લાગ્યા કે “આલો, આપણે માંહોમાંહે એવો ઠરાવ કરીએ કે, આપણામાંના જે જે કયા-
મતને દિવસ સુક્તિ પામે, તેમણે પરમેશ્વરની પાસે આપણામાંના બાકીના માણસોના પાપની ક્ષમામાટે સિક્કારસ કરવી.” આ સાંભળી બદ્ધ સાદિકને બીજા મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે “હે સાદિક ! અમારી એવી સિક્કારસની આપને શી જરૂર છે ? આપના માતામહજ આખી દુનિયાનાં માણસોની સિક્કારસ કરનાર છે, તે તમને તો નજ ભૂલે ને ?” સાદિક બોલ્યા કે “હું મારા ચરિત્રમાટે કયામતને દિવસે મારા માતામહ તરફ દ્રષ્ટિપાત કરવાને પણ શરમાઉં છું.”

સાદિકે એક વાર ઉત્તમ પ્રકારનું વચ્ચ ધારણ કરેલું નેમને કોઈએ તેમને કહ્યું કે “આપ તો પેગમ્બર સાહેબના વંશજ છો; આપને આવાં કિંમતી વસ્ત્ર પહેરવાં શોભે નહિ.” આ વચન સાંભળી સાદિકે એ બોલનારનો હાથ પકડી પોતે પહેરેલા એ કિંમતી વસ્ત્રની નીચે રહેલું બીજું જાડું ખરબચડું વસ્ત્ર બતાવ્યું અને કહ્યું કે “આ ઉપરનું વસ્ત્ર તો લોકોને મારે છે અને જે નીચેનું વસ્ત્ર છે તે ઈશ્વરને મારે છે.”

એક વાર કોઈએ સાદિકને કહ્યું કે “આપ ઉત્તમ વંશમાં જન્મેલા હોઈ

સાહેબ અથવા અન્ય કોઈ ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર મહાપુરુષો જેને ક્ષમા આપવાની વિનંતિ કરશે, તેને ઈશ્વર પાસેથી ક્ષમા મળશે. પ્રથમ પછી આ પ્રમાણે આત્માનું જે ઉત્થાન થવાનું છે, તેને ‘ક્યામત’ નામ આપેલું છે.

સુસાપ્રતિ જે દુરમાન કરેલું છે, તે શું તમે સાંભળ્યું નથી ? પરમેશ્વરે કહેલું છે કે ‘મને જોઈ શક્યો નહિ.’ એ વાત શું તમે ભૂલી ગયા ?” પેલો માણસ બોલ્યો કે “હા, જરાજર છે; પરંતુ હાલ તો પેગમ્બર મહમદ સાહેબને ધર્મયુગ ચાલે છે. મુસાનો સમય તો ચાલ્યો ગયો.” ત્યારે સાદિકે પોતાના અનુચરોને કહ્યું કે “આ માણસને જાંધો અને નદીમાં નાખો.” તપસ્વીની આજ્ઞા પ્રમાણે અનુચરોએ પેલા માણસને જાંધ્યો અને નદીના પાણીમાં નાખ્યો તથા જરા વાર જળમાં રાખ્યા પછી જહાર ખેંચી લીધો; ત્યારે તે માણસે ધાયું કે, મેં એમના આગળ દલીલ કરી, તેથી તેમણે મને આસન દરમાવી હશે. આથી તે કહેવા લાગ્યો કે “હિ પેગમ્બર સાહેબના વંશજ ! મને શ્લમા કરો.” આ પ્રમાણે બોલી આજીજી કરવા લાગ્યો, ત્યારે સાદિક સાહેબ બોલ્યા કે “એને ફરી વાર પાણીમાં ડૂળાડો.” અનુચરોએ તેમ કયું. આ પ્રમાણે અનેક વાર તેને ડૂળાડ્યો અને જહાર કાઢ્યો. આ પ્રત્યેક વખતે તે કરગરીને ક્ષમાની પ્રાર્થના કરતો હતો. છેવટે બ્યારે તેને અત્યંત ઉંડા પાણીમાં નાખવાની આજ્ઞા થઈ, ત્યારે તો તે છેકજ નિરાશ થઈ ગયો. તેને લાગ્યું કે, અહીં કોઈ પણ માફ સાંભળનાર નથી અને આ વખતે તો મને અવશ્ય ડૂળાડી દેશે. પછી તો તેણે પ્રભુનું નામ પોકારીને પ્રાર્થના કરવા માંડી. આ જોઈને સાદિક બોલ્યા કે “હવે એને જહાર કાઢો.” અનુચરોએ તેમ કયું. પછી થોડી વારે તે સ્વસ્થ થયા પછી તપસ્વી બોલ્યા કે “કેમ, ઈશ્વરને જોયો ?” તેણે કહ્યું કે “હું જ્યાંસુધી બીજાનો આશ્રય પકડી રહ્યો હતો, ત્યાંસુધીજ વચ્ચે આવરણ હતું; પરંતુ બ્યારે હું એક ઈશ્વરનેજ આશ્રય સમજીને તેને શરણે ગયો અને તેને માટે વ્યાકુળ બની ગયો, ત્યારે હૃદયનું દાર ઉઘડી ગયું અને હૃદયમાં પ્રભુનાં દર્શન થયાં તથા મનની અશાંતિ દૂર થઈ ગઈ.”

સાદિક બોલ્યા:—“જરાજર છે. જ્યાંસુધી તું મને સંભારીને સાદ ભારતો હતો, ત્યાંસુધી તું મિથ્યાવાદી હતો; પણ હવે તારૂં હૃદયદાર ઉઘડ્યું છે, તેને જાંધ ન થવા દેતાં તેનું સાવધાનીથી રક્ષણ કરજે. માણસે બીજા સર્વ આશ્રય છોડીને એક પ્રભુનોજ આશ્રય લેવો જોઈએ.”

મહાત્મા સાદિકનાં ઉપદેશવચનો

જે પાપનો આરંભ કરતાં પ્રભુનો હર લાગે છે અને જે પાપના અંતમાં પ્રભુ પાસે ક્ષમાની પ્રાર્થના થાય છે, તે પાપ પણ સાધકને ઈશ્વરની સમીપ લઈ જાય છે; પરંતુ જે તપશ્ચર્યાના આરંભમાં અહંભાવ અને અંત

તપ કર્યું' એવું અભિમાન ઉપજે છે, તેથી તપશ્ચર્યા પણ તપસ્વી સાધકને ઈશ્વરથી દૂર રાખે છે.

અહંકારી સાધકને સાધક પણ કહી શકાય નહિ. તે તો મહા અપરાધી છે; પરંતુ જે માણસ પાપી હોવા છતાં પણ પ્રભુની પ્રાર્થના કરનારો છે, તે સાધકમાં ગણાવા યોગ્ય છે.

“સહનશીલતાવાળો કયો શ્રેષ્ઠ કે કૃતજ્ઞ ધનવાન શ્રેષ્ઠ?” એવો એક વાર કોઈએ પ્રશ્ન કરતાં સાદિકે જોડ્યા કે “સહનશીલતાવાળો કયો શ્રેષ્ઠ છે; કેમકે ધનવંત ગમે તેટલો ભક્તો હોય, તોપણ તેનું મન લક્ષ્મીના વિચારોમાં રોકાયેલું હોય છે અને તપસ્વી કયિનું હૃદય તો ઈશ્વરના વિચારોમાંજ સદા શુદ્ધાયેલું હોય છે.”

પદ્ધત્તાપવિના સાચી સાધનાનો આરંભજ થતો નથી, માટે પદ્ધત્તાપ-નેજ ઈશ્વરની સાધનાનું પૂર્વ અંગ કહેણું છે.

પરંતુ પદ્ધત્તાપના વિચારો પણ ઈશ્વરસ્મરણ કરતી વખતે તો અંત-રામરૂપજ છે, એટલે તે સમયે તો તે વિચારોને પણ કાઢી નાખવા; એટલુંજ નહિ પણ ઈશ્વરના સ્મરણકાળે ખીજ તમામ વિચારો અને પદ્ધત્તોને કાઢી નાખવા, કે જેથી ઈશ્વર પોતેજ, તે તમામ ઈષ્ટ વસ્તુઓનું સ્થાન મહણ કરે.

ઈશ્વર કહે છે કે “હું મારી પોતાની સ્વાભાવિકી કરુણાથી માણસને તેની ઈચ્છા કરતાં પણ વિશેષ આપું છું.”

જે માણસ જીવનનિર્વાહને માટે નીતિપૂર્વક વ્યવહાર કરે છે, તેને પૂણ્ણ ઈશ્વરનો મહિમા સમજાય છે; પરંતુ જે માણસ ઈશ્વરનેજ માટે જીવનનો નિર્વાહ કરે છે, તે તો ઈશ્વરનેજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

અમાવારથાની ધોર અધારી રાગે કાળા પથ્થર ઉપર ચહેડી ઝીણામાં ઝીણી દીડીની જેઠે ઈશ્વર માનવહૃદયમાં ચૂંકરૂં રહ્યો છે.

ભયારે મારા નામને લોકો ‘ઉન્મત્ત’ કે ‘મસ્ત’ બોલીને નિંદશે, ત્યારેજ મારા મનમાં ગૃહ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદય થઈ શકશે. મનુષ્યને જે સમજી શયુ મળ્યો હોય તો એ પણ તેવું સદ્ભાગ્યજ સમજવું.

નીચે ગણાવેલા ચાર પ્રકારના માણસથી ચેતીને રહેવું:- (૧) જૂઠું બોલનારો-આનો સંગ કરવાથી તો સદા કંઠાવણુંજ છે. (૨) મૂર્ખ-આ માણસ ભલે તમારો શુભેચ્છક હોય, તોપણ તેની મૂર્ખતાથી તમારું અશુભજ થવાનું. (૩) કંબુસ અથવા લોભી-આ માણસ પોતાના સ્વાધિને ખાતર તમને કોઈ વાર સુખજ હોનિ પહોંચાડશે. (૪) નીચ હૃદયવાળો-આ માણસ આપતિસમયે તમારો નાશ કરશે.

૨-તપસ્વી આવિસ-કરણી

મહાપુરુષ મહમદ પેગમ્બર હયાત હતા, ત્યારે તપસ્વી આવિસ પણ જીવતા હતા. કરણ નામના દેશમાં નિવાસ હોવાથી તેમનું નામ આવિસ-કરણી પડ્યું હતું. હઝરત મહમદ પેગમ્બર સાથે એમનો પ્રત્યક્ષ મેળાપ થયો નહોતો; તોપણ બંનેના ચારિત્ર્યની સમાનતા ઘણી હતી. પ્રત્યક્ષ મેળાપ ન થવા છતાં પણ એ મહાપુરુષો એકબીજાને સારી રીતે ઓળખતા હતા. તપસ્વી આવિસ-કરણીને એકાંતવાસ પ્રિય હતો. આથી લોકોના સહવાસથી તે ઘણા દૂર રહેતા. એમને કુટુંબવર્ગમાં માત્ર એક વૃદ્ધ જનેતાજ હતી, ને એ જનેતા પણ અપાર ધર્મપરાયણા હતી, પણ તે આંખે અંધ હતી. આવિસ-કરણી ઉંટ ચારવાનો ધંધો કરી માતાનું તથા પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. હઝરત મહમદ પેગમ્બરને આવિસના વૈરાગ્ય ઉપર તથા ધર્મશ્રદ્ધા ઉપર અપાર પ્રીતિ હતી, તેથી તેઓ ઘણી વાર પોતાના મંડળમાં આવિસની વાતો કરતા. પેગમ્બર સાહેબે પોતાના ધર્મપ્રચારક સાથી ઉમ્મર તથા અલિને ફરમાન કર્યું હતું કે, તમે જરૂર એક વાર સમય મેળવી આવિસ-કરણીનાં દર્શન કરવા જાઓ; તેને મારી સલામ કહેજો અને આપણા સંપ્રદાયના પ્રચારમાટે તેમને પ્રાર્થના કરજો.

મહાપુરુષ મહમદ પેગમ્બર સાહેબને જ્યારે પરલોકમાં જવાનો સમય થયો, ત્યારે શિષ્યોએ તેમને પૂછ્યું કે “આપનાં પવિત્ર વૈરાગ્ય-વસ્ત્રો અમારે કોને આપવાં?” પેગમ્બર સાહેબે કહ્યું કે “એ વસ્ત્રો આવિસ-કરણીને આપજો.” પેગમ્બર સાહેબના પરલોકગમન પછી ઉમ્મર કુદ્રાશહેરમાં આવ્યા અને ત્યાં શ્રુત્રો (એક પ્રકારની પ્રભુપ્રાર્થના) પઢતી વખતે એકઠા થયેલા લોકોને પૂછ્યું કે “તમારામાંથી કોઈ કરણનો રહેવાસી છે?” આ વખતે કેટલાક બોલી ઉઠ્યા કે “હા, અમે કરણના રહેવાસી છીએ.” ઉમ્મરે પૂછ્યું કે “તમે આવિસની હકીકત જાણો છો?” તેમણે કહ્યું કે “હા, અમે તેને ઉમ્મર ગણીએ છીએ. તે લોકસંસર્ગનો ત્યાગ કરી વગડામાં વસે છે.” ઉમ્મરે પૂછ્યું કે “તે હમણાં ક્યાં છે?” પેલા માણસોએ કહ્યું કે “હમણાં તે સરણના જંગલમાં ઉંટ ચરાવતો હશે. દહાડો આથમી ગયા પછીજ માત્ર એક વાર તે જુઓ. રાટલો ખાય છે. તે ગામમાં આવતો નથી, તેમ કોઈ માણસોનો સહવાસ કરતો નથી. તે સુખ-દુઃખની પણ દરકાર કરતો નથી. લોકો ન્યારે

હસે ત્યારે તે રૂએ છે ને લોકો રૂએ ત્યારે તે હસે છે.” આ માંલણી ઉમ્મર અને અલિ જે અરણ્યમાં આવેલ રહેતો હતો તે અગ્ન્યમા ગયા. જઈને જોયું તો આવેલ નિમાજ પડતો હતો પોતાની પાસે કોઈ માણસો આવ્યા છે, એમ જાણતાં આવેલે નિમાજ પૂરી કરી અને આવનારને નમન કર્યું. ઉમ્મર અને અલિએ પણ સામું નમન કર્યું અને પૂછ્યું કે “આપનું નામ શું?” તેણે કહ્યું કે, મારું નામ “અબ્દુલ્લો” (પરમાત્માનો દાસ) ઉમ્મરે કહ્યું કે “ઈશ્વરના દાસ તો આપણે બધા છીએ, પણ આપનું ખરેખર નામ શું?” તેણે કહ્યું કે “મારું નામ આવેલ” ઉમ્મરે કહ્યું કે “કૃપા કરીને આપનો જમણો હાથ બતાવશો?” તેમ કરતા જોયું તો તેમાં ઘોળા ઘોળા ચિહ્નોના જણાયા કે જે નિશાનીથી જોળખવાનું તેમને પેગમ્બર સાહેબે પણ કહેલું હતું. એવાથી મળતાં ઉમ્મરે તેના હાથને ચુબન કર્યું અને કહ્યું કે “મહાપુરુષ પેગમ્બર સાહેબે આપને સલામ કહાવી છે અને પોતાના વેરાગ્ય-વસ્ત્રો આપને મોકલ્યા છે, વળી પોતાના સપ્તદાયમાટે આશીર્વાદ આપવા આપને આગ્રહ કરેલો છે” આવેલે જોત્યો કે “આશીર્વાદ આપવાને તો આપજી અધિકારી છો આપના કરતા શ્રેષ્ઠ ડોણ છો?” ઉમ્મરે કહ્યું કે “અરે તો આશીર્વાદ આપીએજ છીએ, પણ પેગમ્બર સાહેબે આપને આગ્રહ કરેલો છે, તો તેમનું આપ માન ગજો” આવેલે જોત્યો કે “લાઈ ઉમ્મર ! ઉઠો વિચાર કરીને જોતાં મને જણાય છે કે, પેગમ્બર સાહેબે જે માણસની વાત કરી છે તે હું નહિ, પણ ખીજું કોઈ હશે” ઉમ્મરે કહ્યું કે “પેગમ્બર સાહેબે આપના શરીર ઉપરના જે જે એવાણા કહેલા હતા, તે તમામ એવાણા મળ્યા છે” આવેલે જોત્યો કે “પહેલા એ વેરાગ્ય-વસ્ત્રો મને બતાવો, પછી આશીર્વાદ આપીશ.” આથી ઉમ્મરે આવેલ-કરણીને વસ્ત્રો આપ્યા કેટલીક વાર તે વસ્ત્રો સામું જોઈ ગદા ને જોત્યો કે “જરા ઘોણો” પછી તે થોડે દૂર જઈ લોચ ઉપર માથું મૂકી જોત્યો કે “હે ખુદા ! તમામ ઈસ્લામી શિરાદરો જ્યાંસુધી આ વસ્ત્રો મને આપે નહિ, ત્યાંસુધી એ વસ્ત્રો હું ટેમ પહેરી શકું ? હવે તો પેગમ્બર સાહેબે, ઉમ્મરે અને અલિએ તો પોતાપોતાનું કામ પૂરું કર્યું છે પણ હે પર-વરદિગાર ! હવે આપ આપની આજ્ઞા દર્શાવો” એટલે તરતજ આકાશવાણી થઈ થોડી વાતચીત કર્યા પછી ઉમ્મરે તેમને પૂછ્યું કે “હે ધર્મપ્રાણ

* હવેથી આકાશમાથી અંતર્યામીનો આજ્ઞા અથવા પ્રેરણા મહાપુરુષોને આવે છે, તે પણ “આકાશવાણી” કહી શકાય

સંપાદક

આવિસ ! આપે કોઈ વાર પેગમ્બર સાહેબનાં દર્શન કેમ કર્યાં નહિ ?” ત્યારે આવિસે પૂછ્યું કે “શું તમે તેમનાં દર્શન કર્યાં છે ?” ઉમ્મર બોલ્યા કે “હા.” આવિસ બોલ્યા કે “મને તો લાગે છે કે તમે પેગમ્બર સાહેબે પહેરેલાં વસ્ત્રોનાંજ દર્શન કરેલાં હશે; નહિ તો કહો જોઈએ કે તેમની ભુકુટિઓ જોડાયેલી હંતી કે નોખી નોખી ?” આવિસના આ પ્રશ્નનો યથાર્થ ઉત્તર બંને પૈકી કોઈથી આપી શકાયો નહિ. પછી આવિસે પૂછ્યું કે “શું તમે હજરત પેગમ્બર સાહેબના સખા છો ?” ઉમ્મરે ‘હા’ કહેતાં આવિસે કહ્યું કે “જે તમે તેમના સખા-સાથી હતા, તો જે દહાડે શત્રુઓએ પેગમ્બર સાહેબના હાંત તોડી નાખ્યા; તે દહાડે તમે તમારા પોતાના હાંત કેમ પાડી નાખ્યા નહિ ?” આટલું બોલી આવિસે પોતાનું મોં પહોળું કર્યું, તો તેમાંના તમામ હાંત પાડી નાખેલા જણાયા. પછી તે બોલ્યા કે “મેં પેગમ્બર સાહેબનાં સ્થૂંદાંદિએ તો દર્શન કરેલાં નથી, પણ તેમના હાંતની જે હાલત થઈ, તેવીજ હાલત મારા હાંતની કરી છે; મારા તમામ હાંત એકસાથેજ પાડી નાખત, પણ મન કાબુમાં ન રહ્યું, એટલે એકે એકે કરીને તોડી નાખ્યા છે.” આ સાંભળતાંજ ઉમ્મર અને અતિ શરમીંદા થઈ ગયા. તેમને ખાતરી થઈ કે, જે પ્રભુનો ખરેખરો ભક્ત હોય છે, તેની સુરુભક્તિ પણ અદ્ભુતજ હોય છે. તે બંને પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે, આ પુરુષે પેગમ્બર સાહેબનાં દર્શન કર્યાં નથી; છતાં પણ તેમની તેમના ઉપર કેટલી બધી શ્રદ્ધા છે ! આ મહાત્મા પાસેથી આપણે હજી ઘણું ઘણું શીખવા જેવું છે.” પછી ઉમ્મરે કહ્યું કે “આવિસ ! તમે અમારે માટે ખુદાની બંદગી કરો.” આવિસે કહ્યું કે “વિશ્વાસ અને પ્રેમ એ જુદી જુદી વસ્તુઓ છે. એકલો વિશ્વાસ એ કાંઈ પ્રેમ નથી, તોપણ હું મારી દરેક નમાજમાં પ્રભુની પ્રાર્થના કરું છું કે “હે ખુદા ! તું વિશ્વાસુ સીપુરુષોના શુન્દા માફ કર.” ઉમ્મરે કહ્યું કે “મહાત્મા આવિસ ! આપ અમને કાંઈ ઉપદેશ આપો.” આવિસ બોલ્યા કે “ઉમ્મર ! તમે પ્રભુને તો જાણો છો ને ?”

ઉમ્મર:-“હા.”

આવિસ:-તો હવે તમે બીજું કશુંયે ન જાણો, તોપણ કાંઈ નુકસાન નથી.

ઉમ્મર:-હવે કાંઈ બીજો ઉપદેશ આપો.

આવિસ:-ઉમ્મર ! ઇશ્વર તમને જાણે છે ?

ઉમ્મર:-હા, જાણે છે.

આવિસ:-તો હવે તમને બીજું કોઈ ન જાણે, તોપણ કાંઈ નુકસાન નથી.

ઉમ્મર:-જાહે, તું આપને આપવાને કાંઈક રકમ પણ લાવ્યો છે.

એમ કહી તેમણે પોટકામાંથી કાંઈક કાઢવા માંડ્યું, ત્યાં તેમને અટકાવીને આવિસ બોલ્યા કે “તરફી લેવી રહેવા દો.” એટલું બોલી આવિસે પોતાના મજવામાંથી બે પૈસા બહાર કાઢ્યા ને કહ્યું કે “ઉંટ ચારીને આ એળવેશ છે. એ બે પૈસા જ્યાંસુધી ખૂટી રહેશે નહિ, ત્યાંસુધી મારે કાંઈ જોઈશે નહિ.” પછી કહ્યું કે “તમે મને શોધવા આવતાં ઘણો શ્રમ વેકર્યો છે. હવે પાછા પધારો. ક્યામતના દિવસે આપણે એવા નીચાંતે લેગા થઈશું કે પછી કદી નોખાજ પડવાના નહિ. અત્યારે તો આપણે પરલોકમાટેનું ભાતું તૈયાર કરવા પાછળ કેડ બાંધવાની છે.” આટલું બોલી તેમણે ઉમ્મર તથા અલિને વિદાય આપી. પછી આવિસ કુશનગરમાં આવ્યા; પણ હરમના પુત્ર હયાનસિંચાય તે બીજા કોઈને મળ્યા નહોતા.

હયાન કહે છે કે, મેં જ્યારે આવિસની હકીકત સાંભળી, ત્યારે તેમને મળવાને માટે મને ઘણી ઇચ્છા થઈ; જેથી કુશમાં આવીને હું તેમના પત્નો શોધવા લાગ્યો. એક દહાડે મેં આવિસને અચાનક કોરાત નદીમાં હાથ અને મ્હોં ધોતાં જોયા. મ્હોં એમનાં બે બે લક્ષણો સાંભળ્યાં હતાં, તે પ્રમાણે એળવતાં હું એમને જોળખી ગયો અને તેમની પાસે જઈ નમન કરી ઉભો રહ્યો. તે મારા તરફ એકીનજરે જોઈ રહ્યા ને મને સારું નમન કર્યું. મેં તેમના હાથનો સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છાથી મારો હાથ લાંબો કર્યો, પણ તેમણે તો પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો; તેથી મેં કહ્યું કે “આવિસ! ખુદા આપના ઉપર રહેમ કરે તથા આપને માફી ગણે.” આવિસની છેક સુદક્ષિસ (ગરીબ) હાલત જોતાં દેનેહભાવે મારે મન પીગળી ગયું અને મારી આંખોમાં આંસુ લરાઈ આવ્યાં. એ જોઈને આવિસ પણ રડી પડ્યા ને બોલ્યા કે “અરે હરમના પુત્ર હયાન! ખુદા તને લાંબી જીંદગી ગણે. તું શામાટે આવ્યો છે અને મારો મત્તો તને કોણે આપ્યો?” મેં કહ્યું કે “આપે મારું તથા મારા બાપનું નામ ક્યાંથી જાણ્યું અને મને શી રીતે જોળખ્યો? હું કદી પણ તમારી ભેળો તો થયેલો નથી?” તેમણે કહ્યું કે “જેનાથી કાંઈ પણ અજાણ્યું નથી, તેણે મને તમારી જોળખણ આપી છે, આત્માએ આત્માને જોળખ્યો છે. શ્રદ્ધાભક્તિવાળા આત્માઓનો પરસ્પર અનાયાસે યોગ થાય છે.” મેં કહ્યું કે “આપ મને મહાપુરુષ પેગમ્બર સાહેબના કાંઈક સમાચાર કહો તથા કાંઈક ઉપદેશ આપો.” તેમણે કહ્યું કે “મેં કદી તેમનો દર્શનલાભ તો લીધો નથી, પણ તેમના

સમાચાર મેં બીજાની પાસેથી સાંભળેલા છે. વળી મેં કદી પણ એવી અભિ-
લાષા કરીજ નથી કે હું ઉપદેશક, વક્તા કે વિવેચક બનું. માફ કામ તો બીજા-
ન છે અને તેથી આવા વિષયમાં હું પડવા ચાહતો નથી; એટલે તમને પણ-
શે ઉપદેશ આપી શકું ? ” મેં કહ્યું કે “ કુરાનનું એક પત્ર તો બોલો-
આપના મુખથી એટલું સાંભળતાં પણ મને અપાર લાલ થશે. ” તેમણે કહ્યું કે
“ શયતાનથી છુટીને ખુદાનો આશરો ગ્રહણ કરો. ” આટલું કહેતાં
કહેતાં તો તેમની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ ગયાં. વળી તે બોલ્યા કે “ ખુદા કહે-
છે કે, મેં માણસો તથા દેવોને મારી ઉપાસના કરવાને સરજેલાં છે. મેં આ
ભૂમંડળ તથા નભામંડળ અને તેની વચ્ચેના જે જે પદાર્થો સરજેલા છે, તે કાંઈ
ખાલી વિનોદ વાસ્તે રચ્યા નથી, છતાં પણ ઘણાં ખરાં માણસો આ બાળતનું
ભાન રાખતાં નથી. ” પરંતુ આટલું બોલતાંમાં તો બંને કાંઈ ગુન્હા થઈ ગયો
હોય તેમ તેઓ “ હે પરવરદિગાર ! હે સુભાન અલ્લાહ ! ” એવો ઉચ્ચાર કરી
ચીસ પાડી ઉઠ્યા અને મૂઝિંત બની ગયા. એ પછી કેટલીક વારે તે સ્વસ્થ થયા
ને બોલ્યા કે “ હયાન ! તું અહીં શામાટે આવેલ છે ? ” મેં કહ્યું કે “ હું એટલા
વાસ્તે આવેલો છું કે આપની સાથે મારો સ્નેહ-યાત્ર ને તેથી હું સુખી થાઉં. ”
આવિસ બોલ્યા કે “ હું કાંઈ મોટો પ્રસિદ્ધ માણસ નથી. વળી જે માણસ
ઈશ્વરને છોડીને બીજાની સાથે સ્નેહ કરે, તે શું કદી સુખી થઈ
શકે ? ” મેં કહ્યું કે “ મને કાંઈક ઉપદેશ આપો. ” આવિસ બોલ્યા કે “ જ્યારે
સૂઈ જવું ત્યારે મોતને માથા ઉપર બેઠેલું સમજવું અને જ્યારે જાગત થવું
ત્યારે મોતને આંખ સામે ઉભેલું સમજવું. નાનામાં નાનો અપરાધ કરતાં
પણ ઈશ્વરથી બીડું. જો પાપને તુચ્છ માનશે તો પ્રભુને પણ તુચ્છ
માનશે. ” મેં પૂછ્યું કે “ હવે મારે કયા દેશમાં રહેવું ? ” તે કહે કે
“ શામદેશમાં. ” મેં પૂછ્યું “ ત્યાં મારો નિર્વાહ શી રીતે ચાલશે ? ” તે કહે કે
“ જેના હૃદયમાં ઉદરનિર્વાહની શંકા પ્રબળ હોય છે, (અર્થાત્
જેને એ વિષે પ્રભુમાં શ્રદ્ધા નથી બેઠી) તે માણસ ઈશ્વરના માર્ગનો
ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકતો નથી. ” વળી તે બોલ્યો કે “ એવા માણસો-
માટે હું ખજ સરજેલું છે. હે હિરમના પુત્ર ! તારા પિતા ગુજરી ગયા છે.
આદમ, હવા, તુલક, ઈબ્રાહીમ, મુસા અને દાઉદ વગેરે અનેક આ લોક છોડીને
ચાલ્યા ગયા છે, મહાપુરુષ મહમદ પેગમ્બર પણ પરલોકે પરવર્યા છે અને
મારો ભાઈ ઉમ્મર પણ મરણ પામ્યો છે. ” આટલું બોલી “ હા ઉમ્મર ! ”

એવો નિઃશ્વાસ નાખી આવિસ રડવા લાગ્યા. મેં કહ્યું કે “પ્રભુ આપના ઉપર રહેમ કરે, ઉમ્મર તો હવે છે.” આવિસે કહ્યું કે “ના ના, એમ નથી. ખુદાએ હમણાં મને તેના મરણના સમાચાર આપ્યા છે. લાઈ ! આપણે બધાજ મોતના સેન્યમાં ભગવાના છીએ; માટે આપણે મહુજ સાચવી સાચવીને ડગલાં ભરવાનાં છે.” મછી તે મને આશીર્વાદ આપીને તથા પ્રભુની પ્રાર્થના કરીને બોલ્યા કે “હરમ ! મારો તને એ ઉપદેશ છે કે, તું ઇશ્વરી ગ્રંથની આજ્ઞા સાનજે અને સત્પુરુષોએ આપેલા માર્ગનું અતુસરણ કરજે. એક પગ પણ મોતને ભૂલીશ નહિ. બ્યારે તું આપણા મંડળમાં બપ, ત્યારે આ ઉપદેશ આપજે. પ્રભુના આકરોને ઉપદેશ આપવામાં આજ્ઞા કરીશ નહિ. જેઓ પોતાના સંપ્રદાયનાં બંધારણને તોડી એક પગલું પણ અમર્યાદથી ભરે છે, તે ધર્મસદ્ધ ઘણ નરકમાં પડે છે અને પોતે કેવી અધોગતિમાં પડેનો બંધ છે, તેણે તેને જ્ઞાન પણ રહેતું નથી.” વગી આવિસ બોલ્યા કે “હિ હરમના પુત્ર ! તું હવે વિદાય થા. હવે તું મને ફરીથી કદી પણ જોઈ શકીશ નહિ, તેમ હું પણ તને જોઈ શકવાનો નથી. તું મને બાંદગી વળતે ચાક કરજે. હું પણ તને બાંદગીસમયે યાદ કરીશ. તું આ માર્ગે જા, હું આ માર્ગે જાઉં છું.” આટલું બોલી તે ઉભા થયા. મારી પ્રબળ ઇચ્છા હતી કે, હું તેમનો વધારે વખત સમાગમ કરું; પણ મને તેવો લાભ મળ્યો નહિ. જતાં જતાં તે રોવા લાગ્યા ને મને પણ રોવશબો. આવિસ આદ્યા તે માર્ગ તરફ હું આતુર હોયને તાકી રહ્યો. યોડી વારમાં તે અદૃશ્ય થયા અને તે પછી તેમના કાંઈ પણ સમાચાર મળ્યા નહિ.

રખિય કહે છે કે, એક દંકાડો સવારની નિમાજ વખતે તેણે આવિસને જોયા હતા. નિમાજ પૂરી કરી તે નામજપમાં પ્રવૃત્ત થયા. બીજી નિમાજનો સમય થયો ત્યાંસુધી તેમણે જપ કર્યાજ કર્યો અને બીજા વખતની નિમાજ કરી લઈને પણ પાછો જપ આરંભ્યો અને તે પણ ત્રીજી નિમાજનો સમય થયો ત્યાંસુધી ચાલુ રાખ્યો. સમય થતાં ત્રીજી નિમાજ કરી લઈને પણ જપ ચાલુ રાખ્યો. આમ નિમાજ ઉપર નિમાજ અને જપ ઉપર જપ ચાલુજ રાખ્યાં. આ રીતે ત્રણ દંકાડા અને ત્રણ સત્રિસુધી તેમણે કાંઈજ ખાધું નહિ, તેમ શયન પણ કર્યું નહિ. ચોથી રાત્રે મેં આવિસને કાંઈક નિદ્રાવસ્થામાં પડેલા જોયા; પણ યોડી વારમાં તો તે એકદમ ઉભા થઈ ગયા અને બોલ્યા : “હે પ્રભુ ! આ તંદ્રાભરેલી આંખો અને ભૂખથી હેરાન કરતું પેટ મ્હારા

ઉપર જીલમ શુભરે છે, તેનાથી છોડાવવા હું તારો આશરો ચાહું છું.” આ સાંભળીને હું તો ચાલ્યો ગયો. પછી મ્હારા સાંભળવામાં આવ્યું કે, રાત્રે તે કદી શયન કરતા નહિ, આખી રાત્રિ ગોઠણભરે રહી જપમાંજ ગાળતા ને એકજ આસને તે આખી રાત્રિ પૂરી કરતા. એ દરમિયાન તેમને કોઈએ પૂછ્યું કે “આવિસ ! તમારી ઉપાસના કેવી ચાલે છે ?” ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે “મારા મનને સંતોષ થાય તેવી તો નહિજ અને તેથી હું પ્રભુ પાસે પગે લાગીને માથું છું કે “સુખહાન રખી અન આલા.” (હિ મારા પવિત્ર પ્રભુ ! તું સૌથી શ્રેષ્ઠ છે.) એ વાક્ય બોલતાં બોલતાંજ જાણે સવાર થઈ જાય તો કેવું સારું ! હું ઇચ્છું છું કે, સ્વર્ગવાસીઓના જેવી ઉપાસના કર, પણ તેમ કરી શકતો નથી, એથી અસંતોષી છું.”

કોઈએ આવિસને પૂછ્યું કે “કોઈ માણસ ઉપાસનામાં મરત છે કે કેમ તે શી રીતે જાણવું ?” તેમણે કહ્યું કે “નેતરની સોટી માર્યા છતાં પણ ઉપાસકને તેની ખબર ન પડે, ત્યારે તે ધરાધર ઉપાસનામાં મગ્ન છે એમ સમજવું.” ખીજા કોઈએ આવિસને પૂછ્યું કે “તમે હમણાં શું વિચારો છો ?” તેમણે કહ્યું કે “હું એ વિચારું છું કે મેં આજનું સવાર તો જોયું, પણ મોત મને આજ સાંજસુધી બંદગી કરવાની તક આપશે કે કેમ ? તેની મને ખાત્રી નથી.” કોઈએ કહ્યું કે “તમે ક્યાંસુધી પહોંચ્યા છો ?” આવિસ બોલ્યા કે “રસ્તો ઘણો લાંબો છે, ને હું ભાતાવગરનો છું.”

એક વાર એમને ત્રણ દહાડાની લાંબણી થઈ. રસ્તે જતાં ભોંયે પડી ગયેલી એક મુદ્રા તેમણે જોઈ. કોઈએ તે બોયેલી હશે, એમ ધારી તેમણે તેને હાથ પણ ચઢાડ્યો નહિ અને પાસેના ઝાડવાનાં પાંદડાં ખાવા માંડ્યાં; એટલામાં તેમની પાસે એક કૂતરો મોંમાં ઉગ્ડો રોટલો લઈને આવ્યો અને તે તેમના આગળ મૂકી દઈને ચાલતો થયો. આ રોટલો પણ કોઈનો હશે, એમ માનીને આવિસે તે લીધો નહિ; ત્યારે કૂતરો પાછો આવ્યો અને આવિસને લેવાને ઇસારા કરી સૂચવવા લાગ્યો ત્યારેજ આવિસે તે રોટલો લીધો ને કૂતરો ચાલ્યો ગયો.

આવિસના પાઠાશીઓએ કહેલું છે કે “અમે તો આવિસને ગાંઠા જેવા-જ માનતા. ઉપવાસ કર્યા પછી પારણું ક્યારે કરવું, તેનો પણ તે કશો નિયમ રાખતા નહિ. તે ખજુર વેચી જે પૈસા આવે તેનું અનાજ લઈ પારણું કરતા ને જે કાંઈ વધતું તે ગરીબોને વહેંચી આપતા. ગાલા જેવાં ફાટેલાં, કપડાં

પહેરતા અને એજ એમનો હમેશનો પહેરવેશ હતો. સવારની નિમાજના વખતથી તે ધરબહાર નીકળી જતા અને સાંજની નિમાજનો સમય પૂરો થાય ત્યારે તે પાછા જોરડીએ આવતા. એ જ્યાં જતા ત્યાં છોકરાંઓ “ગાંડો આવ્યો” “ગાંડો આવ્યો” એવી ખુબો પાડી એમને પથરા મારતા અને તે વખતે એ હસીને છોકરાંને કહેતા કે “ભાઈઓ! તમને પથરા મારવામાં આનંદ આવતો હોય તો ખુશીથી મારો; પણ પથરા નાના નાના મારતો કે જેથી લોહી ન નીકળે. જો લોહી નીકળશે તો પવિત્રતા ફર થવાથી નિમાજ પઢી શકાશે નહિ.” આવી રીતે એમને શરીરને માટે ચિંતા નહોતી, પણ નિમાજને માટે ચિંતા રહેતી.

આવિસને કોઈએ કહ્યું કે, “પાસેના રમશાનમાં એક માણસ છે તે ત્રીસ વર્ષથી કબરસ્તાનમાં તથા રમશાનમાં રહે છે અને શબ ઉપરનાં લૂગડાંથી અલ્લવી લે છે તથા વારંવાર રડે છે.” આવિસે કહ્યું કે “તમે મને તેના મેળાપ કરાવો.” પછી માળુસો આવિસને એ રમશાનવાસી પાસે લઈ ગયા, કે ત્યાં તે રમશાનવાસી હાડપિંજર હોય તેવો બેઠો હતો અને રડતો હતો. ઘણી વાર રડ્યા પછી તે બેસાત જેવો બની ગયો. પછી થોડી વારે તે જાગૃતિમાં આવ્યો ત્યારે આવિસે તેને કહ્યું કે “હે ભાઈ! આ રમશાનનો નિવાસ અને શબવસ્ત્રોનો યહેરવેશજ તને પ્રભુથી ફર રાખે છે. હજી તું જોટલી પવિત્રતા મેળવી શક્યો નથી કે જેથી એ જને વસ્તુઓની અપવિત્રતા તને હરકત કરી શકે નહિ. તારી હાલની દશામાં તો એવી વસ્તુઓ તારા પ્રભુપંથમાં અટકાયત કરનાર છે.” આવિસના આ શબ્દો તે માણસને અત્ય લાગ્યા. તેને પોતાની અયોગ્યતાનું અને ભૂલનું ભાન થયું. તરતજ ન્તે ચીસ પાડી ઉઠ્યો ને તે સાથેજ કબર ઉપર પડી પ્રભુરક્તિ થયો.

આવિસનું ‘પાછાવતું’ જીવન હમરત અલિની સાથે વસવામાં મધુ હતું અને તેમની સાથે ધર્મશુદ્ધમાં સામેલ થઈ તેમણે પોતાના પ્રાણ છોડ્યા હતા.

મુસલમાનોમાં એક સંપ્રદાયના માણસો “આવિસી” કહેવાય છે. આવિસી સંપ્રદાયીઓ શુરની આવશ્યકતા માનતા નથી; કારણકે આવિસે કહી હમરત પેગમ્બર સાહેબનાં દર્શન કર્યાં નહોતાં; તોપણ પ્રભુના સંદેશાનું જે તેમને સદા મળ્યાજ કરવા હોય એમ તેમના જીવન ઉપરથી જણાયું છે.

મહાત્મા આવિસનાં વચનો

(૧) જલ્દે તમે આ લોકના જેવી તો શું પશુ સ્વર્ગલોકના દેવોના જેવી

ઈશ્વરોપાસના કરો; પરંતુ જ્યાંસુધી તમને તેનાપર શ્રદ્ધા નહિ હોય, ત્યાંસુધી તમારી ઉપાસના માન્ય થનાર નથી.

(૨) જે માણસનો આ ત્રણ વસ્તુઓ ઉપર પ્રેમ છે, તેને ને નરકને વધારે છેદું નથી. ૧-સારાં સારાં લોજન, ૨-સારાં સારાં વસ્ત્રો અને ૩-શ્રીમંતોનો સંહવાસ.

(૩) જેને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો છે, તેનાથી કશુંજ અજાણ્યું નથી. જેણે પરમાત્માને જાણ્યો છે, તેણે જાણવાયોગ્ય બધુંજ જાણેલું છે.

(૪) બાહ્ય એકાંત એ કાંઈ ખરી એકાંત નથી. મનમાં ચિંતા કે શંકાનો પ્રવેશ ન થાય જોજ ખરેખરી એકાંત છે ને એવી એકાંતમાં જે રહે છે તેજ ખરે એકાંતી અને સંગરહિત છે. જ્યારે દ્વૈતભાવ જાગ્રત થાય છે, ત્યારેજ શયતાન ઠગી શકે છે. હૃદયને સદા હાથમાં રાખવું. જે હૃદય હાથમાં હશે તો તેમાં કોઈને પેસવાનો રસ્તો નહિ મળે.

(૫) જેણે ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરવી હોય, તેણે વિનયી જાનવું; જેણે પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવો હોય, તેણે સાચા થવું; જેણે ગૌરવ પ્રાપ્ત કરવું હોય, તેણે ઈશ્વરથી ઝહીતા થવું; જેણે મહત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય, તેણે ધૈર્યવાન જાનવું; જેણે શાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય, તેણે વૈરાગ્યવાન થવું ને જેણે સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે મોટાના આશ્રિત થવું.

૩-તપસ્વી અણુ મુર્તિઝ

તપસ્વી અણુ મુર્તિઝ પ્રભુપ્રેમ તથા વૈરાગ્યને માટે અતિશય પ્રસિદ્ધ પુરુષ અર્ધ ગયા છે. તેમણે ઘણી વાર એકાકી દેશપર્યાટન કર્યું હતું. નશાપુરમાં તેમનો નિવાસ હતો, તેમને તપસ્વી અણુ ઉચ્ચમાન તથા અવનિદનો સહવાસ હતો; તેમજ તપસ્વી અણુ હાદ્દિઓનાં પણ તેમણે દર્શન કર્યો હતો. ચોનજીરા નામના સ્થાનમાં તેમણે ઘણો સમય ગાળ્યો હતો અને જગદાદમાં તેમનું મરણ થયું હતું.

તેઓ કહે છે કે “ મેં તેર વર્ષસુધી તીર્થજમણ કર્યું હતું, પણ મને લાગ્યું કે, માફ એ જમણ સાંસારિક ભાવથીજ થયું હતું; કેમકે એક વાર મારાં માતૃશ્રીએ પાણી માગતાં મને તે ફરજ બળવવામાં જરા કંટાળો

આવ્યો હતો. એ ઉપરથી મને સમજાયું કે, એ વીર્યવ્રમણથી મારા જીવનની લેશ પણ ઉન્નતિ થઈ નથી.

તપસ્વી અણુ સુત્તાંજ ગગદાદ શહેરની એક ચોરીમાં યઈને એક દહાડે જતા હતા. ત્યાં તેમને તરસ લાગી, એટલે એક શ્રીમંત ગૃહસ્થને ખારણે જઈ પાણી માગ્યું.

ગૃહસ્થની પુત્રી જળપાત્ર હાથમાં લઈ તેમની પાસે હાજર થઈ. સુત્તાંજ કન્યાનું રૂપલાવણ્ય જોઈ સુગ્ર થયા અને જળપાન કરીને ત્યાંજ બેસી ગયા. કેટલીક વાર પછી ઘરઘણી તેમની પાસે હાજર થયો અને બેસવાનું કારણ પૂછ્યું.

સુત્તાંજ બોલ્યા કે “ભદ્ર પુરુષ ! તમારા ઘરમાંથી મને પાણી તો મળ્યું છે; પણ પાણી દેનારીએ મારા હૃદય લઈ લીધું છે.”

ઘરઘણી બહુજ સહૃદય હતો. મહર્ષિ સુત્તાંજને તેણે આગળખ્યા. તેણે કહ્યું કે “મહાત્મા ! આપને પાણી આપનારી મારી પુત્રી છે. જો તેનું પાણિપ્રહલ કરવાની આપની અભિલાષા હોય તો હું ખુશીથી તે આપના ચરણમાં સમર્પી શકીશ.”

સુત્તાંજ:—“હા, હું એવું ઇચ્છું છું.”

પછી ઘરઘણીએ પોતાનાં કુટુંબીજનોને નિમંત્રણ કરી મારી ધામધૂમસાથે સુત્તાંજને કન્યા ખરણાવવા પેરવી કરી. રિવાજ પ્રમાણે ચાકરા તેમને સ્નાત્-ગૃહમાં લઈ ગયા અને ફેંદ્રીરીનાં વસ્ત્રો તેમના શરીરપરથી ઉતારી મૂલ્યવાન સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. પછી તે નવવધૂની સંગે અંતઃપુરમાં ગયા અને લગ્ન-ક્રિયાને લગતી ઉપાસનામાં ભેડાયા; પરંતુ ઉપાસનાની શરૂઆત કરતાંજ તેઓ ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠ્યા કે “અરે, જલહીથી મારી કફની (વિનાશ્યવસ્ત્ર) લાવી આપો.” આમ કહી તરતજ તેમણે પેશાં કિંમતી વસ્ત્રાભૂષણ કાઢીને બોંચે ફેંદ્રી દીધાં અને પાછી કફની પહેરી લઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

આમ કરવાનું કારણ લોકોએ મહાત્માને પૂછતાં તે બોલ્યા કે “ઉપાસનાને વખતે હું આ પ્રકારનો ગુપ્ત અવાજ સાંભળી શક્યો કે ‘અરે ત્યાગી ! મારા અભિપ્રાયની વિરુદ્ધ જઈ તે’ એક વાર નારી તરફ દષ્ટિપાત કરેશે તેને પરિણામે હજી તો માત્ર તારી ત્યાગની કફનીજ ઉતરી ગઈ છે; પરંતુ હજી પણ તેમ કરવું જરૂરી રાખીશ તો તારા અંતરમાંનું ધર્મવસ્ત્ર પણ ઉતરી જશે.”

એક વખતે એ મહાત્માને કોઈએ પૂછ્યું કે “અગુક માણસ પાણી ઉપર પણ ચાલી શકે છે અને આકાશમાં પણ ઉડી શકે છે.” મહાત્માએ કહ્યું કે;

‘મને એમાં બહુ મહત્ત્વ દેખાતું નથી. જે માણસ પોતાની ઇદ્રિયોને કાબુમાં રાખી શકે છે, તે જલ્લાદી અને આકાશવિહારી મનુષ્ય કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.’

આ મહાત્માનાં વચ્ચનામૃત

(૧) ‘મારૂં ધર્માચરણ મને નરકનાં દુઃખોથી બચાવીને સ્વર્ગમાં લઈ જાય’ એવું જે ઈચ્છે છે, તે નિર્ભય નથી; પરંતુ જે ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેની પ્રીતિ અર્થેજ ધર્માચરણ કરે છે, તેજ નિર્ભય છે અને પ્રભુ તેનેજ પોતાની હબ્બુરમાં લેશે.

(૨) “ શા ઉપાયથી પ્રભુકૃપા પ્રાપ્ત થાય ?” એમ કોઈએ પૂછતાં એઓ જોડ્યા કે “ પ્રભુપ્રેમમાં અંતરાયરૂપ આ સંસાર અને બાહ્યજીવન ઉપરની આસક્તિ કાઢી નાખવાથી. ”

(૩) લૌકિક લોભોથી ઉપરામતા, ઈશ્વરી આજ્ઞાનું પાલન અને ઈશ્વરેચ્છાથી જે કંઈ થાય તેમાં રાજી રહેવું, એ સાચી પ્રભુભક્તિનાં લક્ષણ છે.

(૪) ઈશ્વરના માર્ગમાં વિરોધી હોય એવી વસ્તુઓપર આસક્તિ રાખવી અને કુદરતની સજ્જ લોભવવાની તૈયારી કરવી, એ જાંને સરખાં છે.

(૫) વ્યવહારને શુદ્ધ રાખવાના બે ઉપાય છે:—(૧) ધીરજ અને (૨) પ્રેમ.

(૬) સાધુજનોમાટે પણ સત્સંગ શ્રેયસ્કર છે. જે સત્સંગથી દૂર રહે છે, તે રોગરહિત નથી.

(૭) એક વાર ઉપદેશ આપતાં એ મહાત્માએ શ્રોતાઓને કહ્યું હતું કે ‘તમારે મારા કરતાં ઉત્તમ માણસ પાસે જવું ઘટે છે અને મારે તમારા કરતાં ઉત્તમ માણસો પાસે જવું ઘટે છે.’

૪-તપસ્વી અથુ અલી મહમદ

તપસ્વી અથુ અલી મહમદ નશાપુરની એક સાધારણ મસ્જીદના ધર્મોપદેશક હતા. તપસ્વી અથુ હાફેઝ અને હમદનના સમાગમનો તેમને લાભ મળ્યો હતો. વ્યવહાર તથા પરમાર્થજ્ઞાનમાં તેઓ પારંગત હતા. તે સમયમાં ચાલતી લોકનીતિના શાસ્ત્રમાં તથા ધર્મશાસ્ત્રમાં તેઓ મુખ્ય પંડિત મનાતા. પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે તેમણે બધું ઓડી દઈ પેરાજ્ય ગ્રહણ કર્યો હતો અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસમાં નિમગ્ન રહેતા હતા. છેવટે તેમણે સુપ્રી મંડળમાં લંબીને ધર્મપ્રચાર કર્યો હતો. તેઓ જેવા પંડિત હતા, તેવાજ સરસ વક્તા હતા.

તેમનો એક પટોશી વળતોવળત પથ્થર ફેંકીને પક્ષીઓને ઉડાડી મૂકતો હતો. એક દહાડો તેણે ફેંકેલો પથ્થર તપસ્વી ઝાલી મહમદને વાગ્યો, જેથી તેમના માથામાંથી ઘણું લોહી વહેવા લાગ્યું. આ જોઈ તપસ્વીના એક ભક્તિવાન બંધુએ પથ્થર ફેંકનાર ઉપર ક્રિયાદ માંડી. તપસ્વીએ તે ક્રિયાદ પાછી ખેંચી લેવાની અને પોતાના એક ચિપ્પ સાથે એક લાંબી લાકડી પેલા પથ્થર મારનારપર મોકલી આપીને કહેવરાવ્યું કે “ભાઈ ! હવેથી તું આમ છુટો પથ્થર મારીને મંખી નહિ ઉરાડતાં આ લાકડીથીજ ઉરાડને.”

મહર્ષિ અધુ અલી મહમદે એક વાર જોયું કે, ત્રણ પુરુષો અને એક સ્ત્રી મળીને એક મડદાને ખાંધે ઉપાડી લઈ જાય છે. સ્ત્રીને મડદું ઉપાડતી જોઈ તેમને આશ્ચર્ય થયું. તેઓ પોતે તરતજ ત્યાં ગયા અને સ્ત્રીને દબા આપી તેની જગ્યાએ પોતે ગોઠવાઈ કળરસ્તાનમાં ગયા. પ્રાર્થનાદિ વિધિપૂર્વક મડદાને કળરમાં ફાટી રહ્યા પછી તેમણે પેલા ત્રણ માણસોને પૂછ્યું કે “તમે મડદાને ઉપાડવા માટે સાથે સ્ત્રીને કેમ લીધો ? કોઈ પુરુષ ન મર્યો ?” પેલાએ ઉત્તર આપ્યો કે “મરનાર નયુંસક હોવાથી સૌ તેના તરફ ધિક્કારની નજરે જોતા અને તેના શબને અડવા પણ ઇચ્છતા નહોતા; માટે નાહૂટકેજ સ્ત્રીની મદદ અમારે લેવી પડી હતી.” આ સાંભળી મહર્ષિના મનમાં મરનાર તથા તેનાં આશ્રિતોપ્રતિ દયાની લાગણી ઉભરાઈ આવી અને પોતાની પાસેથી કેટલીક રકમ તથા આઠો મરનારનાં લાગતાં-વળગતાં મોકલ્યાં.

આ મહર્ષિ હીજરી સન ૩૨૮માં નશાપુરમાં પરલોકવાસી થયા હતા.

આ મહાપુરુષનાં વચનામૃત

(૧) માણસ ગમે તેટલાં શાસ્ત્રો શીખે, પણ બ્યાંસુધી તે સદ્ગુરુની દેખરેખ અને સેવામાં રહી આત્મશાસન શીખતો નથી, ત્યાંસુધી તેવું મનુષ્યત્વ ખરેખર ખીલી શકતું નથી.

(૨) જે માણસ સાધુજનોનાં કથાકીર્તન કે ઉપદેશ સાંભળે છે, પરંતુ સેવા તથા સન્માનની કાળજી રાખતો નથી, તેને સત્સંગથી તથા સાધુ-દર્શનથી જે શુભ ફળ થવું જોઈએ તે થતું નથી; તેમજ સાધુ પુરુષોની કૃપાથી પણ તે વંચિત રહે છે.

(૩) સાચો પ્રભુપ્રેમ અને સત્યપરાયણતા, એ સર્વ ગમ્ કાર્યો અને સાધનાઓનું મૂળ છે. શુદ્ધ પ્રેમથીજ શુદ્ધ ધર્માનુગમન થઈ શકે છે. એનું મૂળ શુદ્ધ નથી, તેનાં ડાબ, પાંખડાં ને ફળ પણ નથી.

૫-તપસ્વી અબુલ અખાસ નહાઓન્દી

તપસ્વી અબુલ અખાસ મહારાની અને વિરાગી પુરુષ હતા. તેઓએ કહ્યું છે કે “મારી સાધનાની શરૂમાં બાર વર્ષસુધી હું સદા નીચે મોઢે રહેતો. એથી મારા અંતરમાં કેટલીક તત્ત્વપ્રાપ્તિ થઈ. કેટલાકે ઇશ્વરદર્શન-અથવા પ્રભુને પોતાનો બનાવવા ઇચ્છે છે; પરંતુ મને તો એજ આકાંક્ષા હતી કે, ઇશ્વર મને થોડીક દાણો પણ એવી આપે, કે જે દરમિયાન હું પરમાત્મદર્શન પામું-અર્થાત્ હું કોણ છું? કેવો છું? અને ક્યાં છું? એ વાત હું સ્પષ્ટ સમજી શકું.” મારી એ વાસના પણ ઘણા દહાડાસુધી પૂરી થઈ ન હતી.

તપસ્વી અબુલ અખાસ ટોપીઓ શીવીને ગુજારે કરતા. તેઓ એક ટોપીના બે પૈસા કરતાં વધારે લેતા નહિ અને પહેલો જે ભિખારી તેમની પાસે આવતો, તેને તેમાંથી એક પૈસો આપી દઈ, બાકીનો એકજ પૈસો પોતાની બેરાકીમાં વાપરતા. આવી રીતે બન્ને પૈસા વપરાઈ રહે, ત્યારેજ તેઓ બીજી ટોપી શીવવા બેસતા.

એ મહાત્માનો એક શિષ્ય હતો. તેની પાસે કેટલીક સંપત્તિ હતી. એ સંપત્તિમાંથી ધારા પ્રમાણે જે જઠાત કાઢેલી હતી, તેમાંથી કોને દાન કરવું? તે વિષે તેણે શુરુજીને પૂછ્યું. મહાત્મા બોલ્યા કે “તને જે માણસ સુખાત્ર લાગે તેને આપજે.” શિષ્ય આ વાત સાંભળી ત્યાંથી બહાર ચાલ્યો. રસ્તામાં તેણે એક ગરીબ આંધળા માણસને જોયો. આ માણસને દાનપાત્ર સમજી તેણે એક સોનામહોર આપી. હકીકત એવી બની કે, બીજે દિવસે તે શિષ્ય ફરી વાર તેજ સ્થળેથી જતો હતો, ત્યારે તેણે પેલા આંધળે એક બીજા આંધળાને કહેતો સાંભળ્યો કે “કાલે એક માણસે મને એક સોનામહોર આપી હતી, તેનાવડે મેં પીઠામાં જઈ દારૂ પીધો અને અમુક વેરયાની સાથે લહેર કરી.”

આ સાંભળી પેલા સોનામહોર આપનાર શિષ્યના મનમાં અતિશય ખેદ થયો. શુરુની પાસે આવી આ હકીકત તેણે નિવેદન કરી. શુરુએ તેના હાથમાં એક પૈસો આપ્યો અને કહ્યું કે “જા, જે માણસને તું પહેલવહેલો જુએ, તેને આ પૈસો આપજે.” આ પૈસો શુરુએ બંને શીવેલી ટોપી વેચી પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

શિષ્ય પૈસો લઈ બહાર ગયો. અલભિ સંપ્રદાયનો એક માણસ તેની નજરે પડ્યો. તેને તે પૈસો તેણે આપ્યો. પછી પેલા અલભિ ત્યાંથી આગળ

આદ્યો ને આ શિષ્યે પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. અલબિ એક નિર્જન સ્થાનમાં ગયો અને એકે મરેહું પક્ષી પોતાના લગ્નડામાંથી કાઢીને ત્યાં ફેંકી દીધું.

હવે પેલા શિષ્યે તેને પૂછ્યું કે, તમે મરેહું પક્ષી લગ્નડામાં શામાટે છુપાવ્યું હતું ? અને પાછું તેને નાખી શામાટે દીધું ?

અલબિએ કહ્યું કે “ આજે સાત દહાડાથી મારા કુટુંબને અત્રના સાંસા પડ્યા છે. લિક્ષાવૃત્તિ કરવાનું મને પસંદ નહિ હોવાથી આ સ્થળે એક મરેહું પક્ષી પડેલું જોતાંજ મારી તથા મારા કુટુંબ-જનનેની બૃજ મટારવા સાડે નાઇ-લાગે મેં તેને લઇ લીધું. એ લઇને ઘેર જતો હતો, ત્યાં તો તમે મને આ પેસો આપ્યો; એટલે હવે મારે એ મરેહા પક્ષીની જરૂર નથી, માટે ત્યાંથી એ મળ્યું હતું ત્યાંજ પાછું મૂકી દીધું. ”

પેલો શિષ્ય આ વાત સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો અને શુરુથી પાસે જઈ સર્વ હકીકત જણાવી. શુરુથી એ સાંભળીને ખોટા કે “ નહીં જણાય છે કે, તે’ અત્યાચારીને દુરાચારી લોકો સાથે ભળીને ધન મેળવ્યું હશે, તેથીજ એવા ધનનું દાન પેલા દુરાચારણી અંધને થયું અને તેણે તે મુરાપાનમાં તથા વ્યલિચારમાં વાપર્યું. મારા ન્યાયપૂર્વક મેળવેલા એક પેસાએ એક કુટુંબને નિષિદ્ધ ખોરાકથી ખચાવી લીધો એથી પણ મને નવાઇ લાગતી; કેમકે એમ થવું એ સ્વાભાવિકજ છે. ”

એક દહાડો એકે નાસ્તિકે માણસ કંદની પહેરીને પરીક્ષા લેવા સાડે તપસ્વી અણુત અબ્બાસ કરસારની ઝુંપડીએ આવ્યો. અણુલ અબ્બાસ કરસાર ઉગ્ર સ્વભાવના હતા. પેલા નાસ્તિકને જોતાંજ તેને ઝોળખી લઇ તે કહેવા લાગ્યા કે “ અરે નાસ્તિક! અહીં તારું શું પ્રયોજન છે? ” અહીંયાં પોતાને સ્થાન ન મળવાથી એ માણસ મહર્ષિ અણુલ અબ્બાસ નહાઓન્દીની ઝુંપડીએ આવ્યો. આ મહાત્મા તેને ઝોળખ્યા છતાં કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ. ત્યાં તે ચાર માસસુધી રહ્યો. કપટલાવે તે મુસલમાનોની સાથે રોજ અણુ કરતો અને નિમાજ પણ પઢતો. એક દહાડો તેને તે મહાત્માએ કહ્યું કે “ આપની સાથે અહીંનાં અન્તઃજનનો સંબંધ થયો છે, તો અમારા તરફ વિરુદ્ધભાવ રાખીને આપ જાઓ, એમાં આપની કોઈ લાયકાત ન ગણાય. ” પછી પૂર્વોક્ત નાસ્તિક અદ્વિતીય ઇન્ધરમાં વિશ્વાસ સ્થાપી મહાત્માના સહવાસમાં રહી સાધન સાધવા લાગ્યો અને એક સિદ્ધ પુરુષ થયો તથા જ્યારે એ મહાત્માએ પરલોકગમન કર્યું, ત્યારે તે એ મહાત્માની જગ્યામાં આવીને રહ્યો.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

(૧) અહંતા-મમતાને દબાવી દઈ સૌનું બંધુભાવે સન્માન કરવું, એ પણ ઋષિપણું છે.

(૨) પહેલું ધર્મજ્ઞાન (કર્તવ્ય-પ્રાપ્તવ્યનું જ્ઞાન) પ્રાપ્ત કરે. અને પછીજ બીજી સાધના કરે.

૬-તાપસ અબુલ હુસેનઅલી

તપસ્વી અબુલ હુસેનઅલી ઇબ્રાહીમ હીજરીના પુત્ર હતા. બગદાદમાં તેમનો નિવાસ હતો. બસરામાં રહીને તે યોગસાધના કરતા. હીજરી સન ૩૯૧ માં બગદાદમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ તત્ત્વજ્ઞાની, સદ્વક્તા અને પુણ્યવાન આધ્યાત્મિક પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ હતા.

અહમદ નસીર નામનો એક માણસ તેમનો શિષ્ય થયો હતો. એ શિષ્ય ખોરાસાનનો રહેવાસી હતો. એ અહમદ નસીર સાઠ વખત મકકે ગયો હતો. ત્યાં ધાર્મિક ચર્ચા કરતાં એક પ્રસંગે તે એવા અવિનયથી બોલ્યો, કે જેથી ધર્માચાર્યના અંતરમાં ઉંચે આઘાત થયો. તેના આવા અવિનયમાટે તરતજ તેને કાળામાંથી દૂર કરવામાં આવ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે “અત્યારે આ કાળામાં બસો. એશી ધર્માચાર્યો હાજર છે, છતાં તું કોણ કે આવી અચોગ્ય ચર્ચા કરી શકે?” પોતાના શિષ્યે મક્કામાં જઈને આવે. અવિવેક કર્યો છે, એ વાત જાણતાં તપસ્વી અબુલ હુસેન અલીના મનમાં ઘણો ખેદ થયો. શિષ્ય ઉપર તેઓ નારાજ થયા અને તેમણે પોતાના દ્વારપાળને કહી દીધું કે “હવે ખોરાસાની પાછો અહીં આવે તો મારી પાસે આવવા દેશો નહિ.”

અહમદ નસીર મક્કાથી પાછો બગદાદમાં આવી શુરુઆત દર્શાવે ગયો, ત્યારે દ્વારપાળે જણાવ્યું કે “મહાત્માની રજા નથી, એટલે હું તમને અંદર લઈ જઈ શકું નહિ. તેઓ તમારૂં મ્હોં જોવા આહતા નથી.” આ વાત સાંભળી અહમદ નસીર મૂર્ચ્છિત થઈ લોંબે પડ્યો. જ્યારે તેની મૂર્ચ્છા ઉતરી, ત્યારે તે શોકાતુર ચિત્તે એક મસ્જીદને જોઈને બેઠો ને ત્યાંજ રાત-દહાડો ભજન કરવા લાગ્યો. તપસ્વી અબુલ હુસેનઅલી એક વાર બહાર નીકળ્યા હતા ત્યાં ભાગ્યવશાત આ ખોરાસાની શિષ્યનો તેમને મેળાપ થયો.

ને શિષ્યે પૂછ્યું કે, હવે મારે શું કરવું? ત્યારે મહાત્માએ જણાવ્યું કે “તારા એ અવિનયનું પ્રાયશ્ચિત્ત એ છે કે, તું રોમ તાબાના તર્તુસ નગરમાં જા, ત્યાં એક વરસ રહે અને દહાડે દહાડે ભૂંડ ચારને તથા રાત્રે રાત્રે વગડામાં બને તેટલું વધારે ભગવદ્ભજન કરજે. આટલું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ, તોજ કદાચ તું મક્કાના ધર્મશુરના હૃદયને પ્રસન્ન કરી શકીશ.”

“જેવી શુરુશની આજ્ઞા” કહી અહમદ રોમ તરફ ચાલ્યો. શુરુશની આજ્ઞા પ્રમાણે તેણે પોતાનાં ઓટાઈનાં વસ્ત્રો ઉતારી નાખ્યાં અને ક્ષીરીનાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં. એક વર્ષ સુધી તેણે દહાડે દહાડે ભૂંડ ચાર્યાં અને રાત્રે રાત્રે ભજન કરી પ્રભુનું ધ્યાન કર્યું. પછી શુરુનાં દર્શનમાટે તે બગદાદ ગયો અને શુરુની ઝુંપડીને દ્વારે ઉભો રહ્યો. સમાચાર સાંભળતાંજ શુરુશ ઝુંપડીની બહાર આવ્યા અને ગ્રેમથી છલકાતે હૃદયે શિષ્યને ગાઢ આલિંગન આપી બોલ્યા કે “અહમદ! તું મારો સાચો શિષ્ય છે, તું મારો નયનમણિ છે.”

શુરુશને આવો ગ્રેમ જોઈ અહમદ ઘણોજ પ્રસન્ન થયો, પછી તે મક્કા યાત્રાએ ગયો. ત્યાં પહોંચતાં આચાર્યોએ તથા ધર્મધ્યક્ષે તેનો ઘણોજ સત્કાર કર્યો અને કહ્યું કે “અહમદ! તમે મહર્ષિ અબુલ હુસેનઅલીના ઉત્તમ શિષ્ય અને નયનમણિ છો.”

આ મહાપુરુષનાં વચનામૃત

(૧) એક વાર પ્રભુને મેં કહ્યું કે “હે પ્રભુ! હું સર્વે અવસ્થામાં તારા ઉપર સંતુષ્ટ છું. શું તું મણુ મારા ઉપર પ્રસન્ન છે?” ઈશ્વરે કહ્યું કે “તું જૂઠું કહે છે. જો તું મારાથી પૂર્ણ સંતોષી હોય, તો પછી મારા સંતોષની પૂછ-પરછજ કરત નહિ.”

(૨) તમે (ઈશ્વરસિવાયનું બીજું) જે કંઈ જાણતા હો તે બૂલી જાઓ; અને એવું તેવું જે ન જાણતા હો તે જાણવા પાછળ જોયાં મારો નહિ. માત્ર તમે ઈશ્વરમાંજ લીન રહો—રંગામ્ જાઓ..

(૩) જો ઈશ્વર પોતાના દાસ-લક્ષ્મણનોનાજ ઉપર બધું મૂકી દે, તો તે તેમનાથી કેવળ પાપ અને અનિષ્ટ આવરણોજ થયા કરે. ઈશ્વર તરફનો અનુગ્રહ અને અનુકુળ સંયોગોરૂપે જે સહાયતા મળે છે, તેને લીધેજ તેના લક્ષ્મીમાં ગ્રેમ અને સદ્ભાવ જન્મે છે.

(૪) જ્યાંસુધી તમારા મનમાં સંસાર વિદ્યમાન છે, ત્યાંસુધીજ તમારે પ્રભુથી છેદ્ છે. સંસાર તરફની તમારી દોડ બંધ થતાં ઈશ્વર તરફ જરૂર વળાશે, અને

ખાશે એટલે અવશ્ય ઇશ્વરનો પ્રકાશ તમારા અંતરમાં થશે; અને પ્રકાશ થશે એટલે પછી ઇશ્વરસિવાય બીજું દેખાશેજ નહિ. ઇશ્વરસિવાય બીજું કોઈજ માત્ર તમારી સ્મૃતિમાં કે વાણીમાં આવે નહિ, એજ યોગની ખરી અવસ્થા છે.

૭-તપસ્વી શાહશુભ

તપસ્વી શાહશુભ રાજવશમાં જન્મેલા હતા. એમનું જન્મસ્થાન કેરમાન દેશ હતો. તેઓ તત્ત્વપરાયણ મહાપંડિત અને વૈરાગ્યસંપન્ન હતા. “મીરાત-ઉલ-હકમા” (જ્ઞાનીઓનું દર્પણ) નામક ગ્રંથ એમણે રચેલો છે. તેઓએ ઘણા સાધુપુરુષોની સંગતિનો લાભ લીધો હતો. અખુતોરાળ, ઇપરા વગેરે મહાત્માઓના સહવાસમાં પણ તે રહેલા હતા. જોકે તેઓ ધનવંતનો પોપાક પહેરતા હતા, પણ તેમનું ચિત્ત સાંસારિક નહોતું. એક દહાડો તેઓ નશાપુર ગયેલા ત્યારે તપસ્વી અખુ હાફેએ તેમને બહુ માન આપ્યું અને બોલ્યા કે “હું ફકીરી ધાળખામાંથી જે વસ્તુ શોધતો હતો, તે વસ્તુ મને આજે ગૃહસ્થના પોપાકમાં પણ મળી આવી છે.”

શાહશુભને એક પરમ ધાર્મિક યુવાન કન્યા હતી. કેરમાનના પાદશાહે તપસ્વી શાહશુભ પાસે તેને પરણવાનું માગું મોકલ્યું. શાહશુભએ કહ્યું કે, એનો ઉત્તર હું તમોને ત્રણ દિવસ પછી આપીશ. એ ત્રણ દહાડાંસુધી તે મસીદે મસીદે ફર્યા. ત્રીજે દહાડે તેમણે મસીદમાં એક યુવાન ફકીરને જોયો. તે અત્યંત ભાવપૂર્વક નિમાળ પઢતોહતો. એની નિમાળ પૂરી થઈ ત્યાંસુધી શાહશુભ ત્યાં ઉભા રહ્યા. નિમાળ પૂરી થયા પછી તે ફકીરને શાહશુભએ પૂછ્યું કે “હે યુવક ! તેં નિકા કરેલા છે ?”

ફકીર.-“નાહ.”

શાહશુભ.-તારે નિકા કગ્વાની મરણ છે ?

ફકીર.-મારા જેવા દરિદ્રને કોણ કન્યા આપે ? ત્રણ પૈસાથી વધારે સુડી મારી પાસે નથી.

શાહશુભ.-હું મારી પુત્રી તને પરણાવીશ. એ ત્રણ પૈસામાંથી તું એક પૈસાનો લોખાન, એક પૈસાની રાટી ને એક પૈસાની આકર લઈ આવ ને મારી સાથે ચાલ.

આ પ્રમાણે તે ફકીર સાથે શાહશુભની પુત્રીનો વિવાહ થયો. કેટલું આશ્ચર્ય ! અપાર ધનસંપત્તિવાળા કેરમાનના પાદશાહને પોતાની કન્યા નુ આપતાં

શાહશુબ્દને પરમ આનંદપૂર્વક ચોતાની કન્યા એક ઇશ્વરપ્રેમી અને ધ્યાનપરાયણ ગરીબ ફકીરને આપી ને તે પણ તેજ રાત્રિએ !

વિવાહ થયા પછી કન્યાએ પોતાના પતિને જીંપડે પગલાં કર્યાં. તેણે આવીને જોયું તો એ જીંપડાના એક ખૂણામાં એક જળપાત્ર ઉપર સફા રોટલાનો ટુકડો ઘડેલો હતો. કન્યાએ પૂછ્યું કે ‘આ શું ? આ રોટી અહીં શામાટે રાખેલી છે ?’

સ્વામીએ કહ્યું:—“આને રાત્રે ખાવા કામ લાગશે, એમ ધારી તે ગઈ કાલની મૂકી રાખી છે.” આ વાત સાંભળતાં તે સુવતી અત્યંત નિરાશ થઈ અને પિયેર જવા તત્પર થઈ. આ જોઈ ફકીર બોલ્યો કે “હું પહેલેથીજ જાણતો હતો કે શાહશુબ્દ જેવા ધનાઢ્યની પુત્રી મારા જેવા દરિદ્ર ફકીરની સહચારિણી થઈ શકેજ નહિ.”

સુવતી બોલી:—“પ્રિયતમ ! તમારી નિર્ધનતા જોઈને હું પિયેર જાઉં છું, એમ ધારશો નહિ; પણ તમારી પ્રભુપરાયણતા અને ઇશ્વરપ્રત્યે શ્રદ્ધાની આછપને લીધે દિલગીર થઈને જાઉં છું. તમે ‘કહે શું ખાઈશ ?’ એવી ફિક્કરને લીધે એ ટુકડો સંઘડી રાખ્યો, એ તમારી કેટલી અનાસ્થા છે ! મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, મારા પિતાશ્રીએ તમને શા ઉપરથી પસંદ કર્યા હશે ! તેમણે વીસ વર્ષ સુધી મને ઉછેરીને સમજાવેલું છે કે, જે ઇશ્વર ઉપર પરમ આસ્થાવાળો અને પૂર્ણ વૈરાગ્યવાન હશે, તેનીજ સાથે હું તારા વિવાહ કરીશ; પણ અફસોસની વાત છે કે, તમને તો રોટલા પૂરતો પણ ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ નથી!!”

આ સાંભળીને પેલા ફકીર તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને અત્યંત શરમાઈ જઈને બોલ્યો કે “પ્રિયે ! મારા આ પાપનું કાંઈ માયશ્વિત્ત હશે ?”

સતી બોલી:—“હા, કોં તો આ ઘરમાં આ રોટલાનો સુકડો ટુકડો રહે, કાંતો હું રહું.”

ફકીરે તરતજ તે રોટલાનો ટુકડો બહાર ફેંકી દીધો.

એક વાર તપસ્વી અણુ હાદિએ શાહશુબ્દને ઝોવા લાવનો પત્ર લખ્યો કે:—
“જંધુ ! મારી ઇદ્રિયોની વિષયવાસના તથા મારાં કાર્યોના અપરાધો વિચારતાં હું નિરાશ થઈ ગયો છું.” આ પત્રનો ઉત્તર આપતાં શાહશુબ્દને લખ્યું કે “આપના પત્રને મેં હૃદયે આંધ્યો છે. ઇદ્રિયાદિ વિષે વિચાર કરીએ, તો તો આપણે ખરેખર નિરાશજ થઈએ છીએ. માત્ર એક ઇશ્વરની મોટાઈને એવી વસ્તુ છે કે જેને વિચારવાથી આપણી આશા ઉન્નત થઈ જાય છે. અત્યેની આશા ઉન્નત થતાં તેનાથી ઠરીને ચાલવાની વૃત્તિ

પણ ઉગ્ગરવળ થાય છે. હું જ્યારે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં નિરાશ થાઉં છું, ત્યારે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરું છું; અને જ્યારે હું ઇશ્વરનું સ્મરણ કરું છું, ત્યારે ઇશ્વર પણ જરૂર મારી સંભાળ લે છેજ. આજ કારણથી હું સંસારથી ઉપરામ થઈ ઇશ્વર તરફ વળ્યો છું.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

(૧) જે મહાપુરુષ પોતાના મહત્ત્વ તરફ લક્ષ્ય રાખતો નથી, તેનુંજ મહત્ત્વ સૌથી વધારે છે; અને જે પોતાના મહત્ત્વ તરફ લક્ષ્ય રાખે છે, તેનામાં મહત્ત્વ રહેતુંજ નથી. જે પ્રભુપ્રેમી પોતાના પ્રેમ તરફ લક્ષ્ય નથી રાખતો, તેનાજ પ્રેમની મહત્તા સર્વોપરિ છે. જે પોતાના પ્રભુપ્રેમ તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે, તેનામાં જરાતરા પ્રેમ હોય છે તે પણ નાશ પામે છે.

(૨) વૈરાગ્ય એ ઇશ્વરપ્રાપ્તિમાટેની અતિ ગૂઢ સામગ્રી છે, તેને તો શુભ રાખવામાંજ કહ્યાણ છે. જેઓ પોતાના વૈરાગ્યને જાહેર કરે છે, તેમની પાસેથી વૈરાગ્ય પક્ષાધન કરી જાય છે.

(૩) સાધુતાનાં આ ત્રણ લક્ષણો છે:—(૧) સંસારનાં માન-મેઠાઈ તમારા અંતરમાં સ્થાન પાસવાં જોઈએ નહિ. દાખલાતરીકે સોનું, રૂપું તથા પથ્થર—માટી તમારી નજરે સરખાં લાગવાં જોઈએ. માટી જેમ હાથમાંથી ફેંદી દેવાય છે, તેમ હાથમાં આવેલા સોનારૂપાને માટે પણ થવું જોઈએ. (૨) લોકોના તરફ તમારી દૃષ્ટિ રહેવી ન જોઈએ. અર્થાત લોકોની પ્રશંસાથી તમારે કુલાઈ જવું નહિ, તેમજ લોકનિંદાથી ગ્લાનિ પામવી નહિ. (૩) તમારા અંતરમાં કોઈ પણ લૌકિક વિષયની કામના રહેવી જોઈએ નહિ. સંસારી લોકોને ઇન્દ્રિયના વિષયોથી તથા સ્વાદિષ્ટ ભોજનથી જેવો આનંદ થાય છે, તેવોજ આનંદ તમને કામનાઓના ત્યાગમાં તથા ભોગોપ્રત્યેના વૈરાગ્યમાં થવો જોઈએ. જ્યારે તમે આવા બનશો, ત્યારેજ સાધુ પુરુષોનો સમાગમ કરવાને લાયક બનશો. તેમ થયાવિના માત્ર સાધુતાની વાતોથીજ તમારું શું વળવાતું છે ?

(૪) સહનશીલતાનાં ત્રણ લક્ષણો છે:—(૧) નિંદાનો ત્યાગ, (૨) નિર્માળ સંતોષ અને (૩) આનંદમૂર્તક ઇશ્વરની આજ્ઞાઓનું પાલન.

(૫) જે માણસ અશુદ્ધ દર્શનથી આંખોને તથા બીજા ભોગોથી ઇન્દ્રિયોને બચાવે છે, નિત્ય ધ્યાનયોગથી જે અંતરને નિર્માળ રાખીને તથા સ્વધર્મનું પાલન કરીને પોતાના ચરિત્રને શુદ્ધ કરે છે અને સદાય ધર્મથી મેળવેલું પવિત્ર અન્ન ખાય છે, તેના જ્ઞાનમાં કશી પણ ખામી આવતી નથી.

૮-તપસ્વી અબુ ઉસ્માન હયરી

તપસ્વી અબુ ઉસ્માન હયરીના નિવાસ ખુરાસાનમાં હતો. તેઓ ઘણાજ કિંમતવાન, ઉત્તમ વક્તા, અદ્વિતીય તત્ત્વવેત્તા અને મહામાન્ય સંત હતા. કુલીન વંશમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. ખુરાસાનમાં સંન્યાસધર્મનો તેમણે જ પ્રચાર કર્યો. મહર્ષિ અવનિદ્ધ યુસફ અબુલહુસેન અને મહમદ ફઝલેનો તેમણે સહવાસ સેવેલો હતો. માનનીય મહર્ષિ ઇયહા, મહર્ષિ શાહશુજ અને અબુ હાફેઝ જેવા ગુરુજનોથી તેમને ઘણાજ લાભ થયો હતો. નશા-પુરમાં તેમણે ઉપદેશપીઠ સ્થાપી હતી અને ત્યાં તેઓ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનું દાન શ્રોતાઓને આપતા. પોતાના પૂર્વજ્ઞાંતવિષે તેમણે કહ્યું હતું કે:-

“ખાદ્યાવસ્થાથીજ મારું અંતઃકરણ તત્ત્વપ્રાપ્તિ માટે ઉત્સુક હતું. સંસાર-પ્રેમી લોકોનો સમાગમ મને ગમતો નહિ. મને એવોજ વિચાર આવ્યા કરતો કે, આ બધા લોકો જે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે મથી રહ્યા છે, તેના કરતાં કોઈ વધારે મહત્ત્વની વસ્તુ આ સંસારમાં હોવીજ જોઈએ અને આગળ જતાં મને સમજાયું હતું કે, એ વસ્તુ તે ‘ધર્મ’ છે, જેને સર્વ પાણ્ડુ બાબતો કરતાં જૂઠું અને શ્રેષ્ઠ છે.”

નાનપણમાં એક દહાડો તે વિદ્યાલયમાં જતા હતા. અંગપર કિંમતી વસ્ત્રો પહેર્યા હતાં અને ત્રણ-ચાર નોકરચાકરો પણ તેમની પાછળ પાછળ જતા હતા. રસ્તામાં એક વેપારીના મકાનના ખૂણા આગળ એક ગધેડું ઉભેલું તેમણે જોયું. એ ગધેડાના ઘરડા ઉપર મોટું ભાટું પડેલું હતું, તેના ઉપર કાગડાઓ આંચો માર્યા કરતા હતા. ગધેડો પોતાનું મોટું અને પૂછડું વારં-વાર હલાવ્યા કરતો, પણ તે આંદાસુધી પહોંચી શકતાં નહિ. ગધેડાની આવી હુદ્દશા જોઈને અબુ ઉસ્માનના હૃદયમાં ખડુંજ દયા ઉપજી. તરતજ તેમણે પોતાનો કિંમતી અંગરખો તથા પાઘડી કાઢી નાખ્યાં અને તે નોકરના હાથમાં આપીને કહ્યું કે “આ અંગરખું આ ગધેડાની પીઠે લાંકી દો અને આ પાઘડી-વડે તેને પાટો ખાંધી દો.” આ પ્રમાણે કરાવી તે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

તે દિવસે અબુ ઉસ્માન પોતાને ઘેર ગયા નહિ, પણ મહર્ષિ ઇયહાની પાસે ગયા અને તેમને ઉપદેશ કરવા પ્રાર્થના કરી. મહર્ષિ ઇયહાએ તેમને ઉપદેશ કર્યો તે સાંભળી તેમના હૃદયમાં કમાઠ ઉઘડી ગયાં. એ પછી માતા-પિતાની રજા લઈ તેઓ કેટલોક સમય મહારમા ઇયહાના સહવાસમાં રહ્યા

અને યતની સાધના કરવા માંડી. એવામાં મહર્ષિ શાહશુબ્હ પાસેથી કેરમાન-
માંથી કેટલાંક માણસો આગ્યાં અને તેમણે અણુ ઉસ્માનની પાસે શાહશુબ્હ-
વિષે કેટલીક વાતો કરી. આથી મહર્ષિ શાહશુબ્હનાં દર્શન કરવાની અણુ
ઉસ્માનને અભિલાષ થઈ. પછી મહર્ષિ ઇયહાની રજા મેળવી તેઓ કેરમાન-
માં ગયા. પહેલાં તે શાહશુબ્હએ તેમને પોતાની પાસેજ આવવા દીધા નહિ.
અણુ ઉસ્માને તેમને ખારણેજ પડી રહી વીસ દહારાસુધી અપારકાલાવાલા કર્યા,
ત્યારે શાહશુબ્હએ તેમને પોતાની પાસે આવવા દીધા. એ પછી અણુ ઉસ્માન
શાહશુબ્હની સેવા અને સહવાસમાં દીર્ઘકાળ રહ્યા અને તેથી તેમને ઘણાજ
લાભ થયો. પછી શાહશુબ્હ નશાપુર તઃક ગયા. ત્યાં પણ અણુ ઉસ્માન તેમની
સાથે ગયા. ત્યાં અણુ ઉસ્માનને, મહાત્મા અણુ હાફેઝનો સમાગમ થયો.
જ્યારે શાહશુબ્હ નશાપુરમાંથી પાછા વળ્યા, ત્યારે તેમને અણુ હાફેઝે વિનંતિ
કરી કે “તમે આ જીવાનને (અણુ ઉસ્માન હયરીને) મારી પાસે મૂકતા
જાઓ. મારું મન એથી બહુજ સંતુષ્ટ થશે.” આથી અણુ ઉસ્માનને ત્યાં રહે-
વાની સલાહ આપી શાહશુબ્હ પોતાને સ્થાને ગયા અને અણુ ઉસ્માન, અણુ
હાફેઝ પાસે રહ્યા. અહીં પણ તેમણે ઘણું ધર્મ-શિક્ષણ મેળવી ઉન્નતિ પ્રાપ્ત
કરી. એ પછીને માટે અણુ ઉસ્માન કહે છે કે “મારા ધર્મશુરુ અણુ હાફેઝે
મારી યુવાવસ્થામાંજ મને પોતાના ઘરમાંથી દૂર કર્યો અને કહ્યું કે “હું
ખોલાણું નહિ, ત્યાંસુધી તારે મારી પાસે આવવું નહિ.” આથી મારા મનમાં
અત્યંત કલેશ થયો; પણ હું કંઈજ ખોલ્યો નહિ. શુરુને મૂકીને ચાલ્યા જ-
વાનું મને ગમ્યું નહિ, પણ તેમની આજ્ઞા પાળવીજ જોઈએ. તેમના તરફ
સુખ રાખી પાછે પગલે હું રોતો રોતો બહાર નીકળ્યો અને ધીમે ધીમે
તેમની નજરથી વેગળો થયો. કેટલેક છેટે શુરુના ઘરની સામેના ભાગમાં
એક ખંડેર જેવું સ્થાન હતું ત્યાં હું સંતાઈ રહ્યો અને લીંતનાં બાકાં-
માંથી શુરુજી ન જુએ તેમ તેમનાં દર્શન તેઓ જતા-આવતા ત્યારે કરતો. મેં
સંકલ્પ કર્યો હતો કે, શરીર પડે તો ભલે, પણ અહીંથી છીજે જવું નથી. હું
આવી દશામાં છું એવું જ્યારે શુરુજીએ જાણ્યું, ત્યારે તેમણે મને પાસે ખોલા-
વ્યો, મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા અને મારી સાથે તેમની પુત્રીના નિકા કરી
આપ્યા.” તેઓ કહે છે કે, શુરુજી આળીસ વર્ષસુધી મને જે જે અવસ્થામાં
રાખ્યો તે તે અવસ્થામાં હું સંતુષ્ટ ચિત્તે રહ્યો હતો. અવસ્થાના ફેરફારથી
હું કદી પણ અસંતુષ્ટ થતો નહિ.

એક દહાડો એક ધર્મદ્રોહી માણસે તપસ્વી અણુ ઉસ્માન હયરીને જમ-

વાતું આમંત્રણ આપ્યું. કહેલે સમયે તપસ્વી હયરી તે માણસને ઘેર હાજર થયા. તેમને જોતાંજ પેલો માણસ કહેવા લાગ્યો કે “જેવકુદ્ પેટભરા ! કાંઈ ખાપનો માલ મૂકી ગયો છે તે દોડયો દોડયો ખાવા આવ્યો છે ! જા, અહિંથી તને ખાવાનું મળનાર નથી.”

અણુ ઉસ્માન હયરી કથોજ ઉત્તર ન આપતાં પાછા જવા લાગ્યા. થોડે દૂર ગયા નહિ ત્યાં તો પેલા નિમંત્રણ આપનારે તેમને પાછા જોલાવવા ખૂમ મારી. તરત તેઓ પાછા ફર્યા. ત્યાં વળી પેલો માણસ જોલ્યો કે “શી ખાવાની લાલચ ? આ પચ્ચર પડ્યો છે તે જા.” વળી પાછા મહાત્મા જવા લાગ્યા. ત્યાં વળી પેલો ખૂમ મારી. આમ ત્રીસ વાર તેણે પાછા જોલાવી કહુ વચનોવડે અપમાન કર્યાં કર્યું; તેમ છતાં તપસ્વી હયરીના મનોભાવમાં તેમજ મુખ ઉપર જરાપણ ફેરફાર થયો નહિ. છેવટે નિમંત્રણ દેનાર પરાજય પામ્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરી મહાત્માનાં ચરણો પકડી રોઈ પડ્યો. તપસ્વી હયરીપ્રત્યે જોધમાટે માર્થના કરતાં તે જોલ્યો કે “મરે, અથ કેઈ અમલકારી પુરુષ છો. મેં ત્રીસ વાર અપમાન કરી આપને કાઢી મૂક્યા છતાં પણ એક અણુમાત્ર આપની પ્રસન્નતા ઓછી થઈ નથી.”

મહાત્મા જોલ્યો કે “એમાં અમલકાર જેવું શું છે ? કુતરાનો પણ જીવોજ સ્વભાવ હોય છે કે ‘હુ હુ’ કરે તો દોડયું આવે અને ‘હટે’ કહો તો આવડ્યું જાય. આવું ગમે તેટલા વખત કરે તોપણ તેને એદ કે હપ્ થશે નહિ. મેં પણ એક કૂતરા કરતાં વધારે કશુંજ કર્યું નથી; માટે વખાણ કરવાની જરૂર નથી.”

એક દહાડો મહર્ષિ રસ્તાની એક બાજુ ચાલ્યા જતા હતા. તેવામાં એક માણસે માળ ઉપરથી તેમના ઉપર કોલસાનો ટોપલો ઠાલવ્યો. આ દેખાવ જોઈ મહાત્મા ઉપર સફલાવ ધરાવનારા આનુંબાણ આવતા-જતા અનેક ગૃહસ્થોએ પેલા માણસને ધમકાવવા માંડ્યો, ત્યારે મહાત્મા જોલ્યો કે “લાઈ ! આ કૃત્યમાટે તો એને હજારો ધન્યવાદ આપવા જોઈએ. કેમકે જેના મસ્તક ઉપર સળગતો અગ્નિ વરસવો જોઈએ તેના ઉપર એણે તો માત્ર ટાઢાજ કોલસા નાખ્યા, તેથી એનો તો એ મહાન ઉપકાર થયેલો ગણાય.”

અણુ ઉમ્મર કહે છે કે “મહાત્મા અણુ ઉસ્માનના સહવાસના પ્રતાપે આગલા ગુન્હાઓનો પશ્ચાત્તાપ કરીને કેટલોક કાળ હું પાપરહિત થયો ખરે; પરંતુ પછી પાછી પાપવૃત્તિ જાગી અને તેમનો સહવાસ એકી જવાને તૈયાર નહોતો. જવા લાગ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, હે લાઈ ! જવું હોય તો મુખે જા,

પણ સાવચેતી ખાતર કહી રાખું છું કે હું નોના સહવાસમાં રહેતો નહિ; કેમ કે તેઓ હમેશાં તારી ખામીઓ શોધ્યા કરવાના, અને નક્કી જાણે કે, તેઓ તને પાપકાર્યમાં પડેલો જોઈ રાજ થવાના અને તને ધાર્મિક કાર્યમાં વળગેલો જોઈ ખિન્ન તથા નિરાશ થવાના. કદાચ તારાથી પાપાચરણ થઈ જાય તોપણ તું વગર સંકેતે મારી પાસે આવી જશે. હું જનતા પ્રયત્ને તને તેમાંથી સુક્તિ મળે તેમ કરીશ. આવાં સ્નેહભર્યાં મધુર વચનો સાંભળીને મારી વૃત્તિ પાછી ફેરવાઈ ગઈ અને પાપી વૃત્તિ દૂર થઈ ગઈ તથા મને બહુજ પશ્ચાત્તાપ થયો.”

એક વાર એક દુરાચરણી યુવક ‘રજાબ’ નામનું વાણંત હાથમાં લઈ ઉન્મત્તની પેઠે ડોલતો ડોલતો રસ્તામાં આલ્યો જતો હતો. તેવામાં અકસ્માત્ તેને અણુ ઉસ્માન હયરીનો મોળાપ થયો. પેલો યુવાન શરમાઈ જઈને પોતાનું વાણંત કપડા નીચે અને પોતાના માથાનાં જીવંકાં ટોપીની નીચે છુપાવવા લાગ્યો. તે સંગળ ગયો કે, આ મહાત્મા માફ ચરિત્ર કળી ગયા હશે; પરંતુ મહાત્મા તેની પાસે જઈ દયાર્દ્ર હૃદયે જોડ્યા કે “બહીશ મા, ભાઈ ! આપણે બધા એકજ છીએ.” પેલો યુવક આ તપસ્વીની આવી મમતા અને લાગણી જોઈને બહુજ નમ્ર જની ગયો. મહર્ષિ સ્નેહભાવે તેને પોતાની ખુંપડીએ લઈ આવ્યા. તેને સ્નાન કરાવ્યું અને વસ્ત્ર પહેરવા આમ્ર્યું. પછી તેઓ ઉચે દષ્ટિ કરીને જોડ્યા કે “હે દયાળુ પ્રભુ ! મારાથી જરાતરા થયું તેજ મેં તો કશું છે; હવે જાકીતું તો બધું આપનેજ કરવાનું છે.” આટલું તેઓ બોલી રહ્યા કે તરતજ સ્વર્ગીય ભાવ તે યુવકના અંતરમાં ઉત્પન્ન થયો. અણુ ઉસ્માન હયરી આ બનાવથી આશ્ચર્ય પામ્યા. સાંજની નમાજ વખતે અણુ ઉસ્માન મગરબી તેમની પાસે આવ્યો અને તેમને સંબોધી જોડ્યો કે “મહાત્મા હયરી ! હું ઇર્ષ્યાના અગ્નિમાં આજે સળગી જાઉં છું. કેમકે જે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાટે દીર્ઘકાળથી હું આતુર રહેતો આવ્યો છું, તે અવસ્થા આ માણસને અનાયાસે પ્રાપ્ત થઈ. કેવું આશ્ચર્ય ! એના મોંમાંથી હજી આજ સવારેજ પીપેલી મદિરાની ગંધ પણ ગઈ નથી.” અણુ ઉસ્માન જોડ્યા કે “તમે નક્કી જાણો કે, પ્રભુકૃપાનો આધાર માત્ર કાર્યો ઉપરજ નથી, પરંતુ નરીબ ઉપર પણ છે. એ કૃપા માનુષી નહિ પણ ઇશ્વરી છે.” *

એક માણસે મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન હયરીને પૂછ્યું કે “મહાત્મા ! મારી જીભ પ્રભુત્વ નામ તો જપે છે, પણ તેથી મન તો પરાવાતું નથી તો શું કરવું ?” મહર્ષિએ ઉત્તર આપ્યો કે “ભાઈ ! એક ઇદ્રિય વશીભૂત થઈ એથી પણ

સાથ થવા જેવું છે. એક અંગે સારો રસ્તો લીધો છે, તો વખત આવ્યે મન પણ તે રસ્તે ચલશે.”

ફરંગ દેશથી એક જુવાન મસ્તની યાત્રા કરી નશાપુરમાં આવ્યો. અને તપસ્વી અબુ ઉસ્માન હયરીને મળવા ગયો. ત્યાં જઈ તેણે મહાત્માને સલામ કરી, પણ તેમણે તે સલામ સ્વીકારી નહિ. આથી જિન્ન ઇની પેલો યુવક ધીરે-ધીરે ગળગળવા લાગ્યો કે “મુસલમાન જન્મ્યો ધર્મને મુન્નદમાન જિન્નદની સલામ ન સ્વીકારે એ કેવું અશબ્દ?” આના ઉત્તરમાં મહાત્મા બોલ્યા કે “તે” તારી જનેતાને હુઝી અવસ્થામાં રખડતી મૃદીને આ તીથ યાત્રા કરી છે. એવી યાત્રા પુણ્ય દેનારી નથી.” આ વાત સાંભળી પેલો યુવક પદ્માત્તાપ કરતો કરતો તરતજ પોતાના દેશમાં ગયો અને માતા છવી ત્યાંસુધી તેની જાહેજ ભક્તિ-ભાવે શેવા કરી. જનેતાના મરણ પછી તે માણસ ફરી અબુ ઉસ્માનની પાસે આવ્યો. આ વખતે તેને મહાત્માએ સન્માનથી પાસે બોલાવ્યો અને પોતાની પાસે રાખ્યો. યુવકે મહર્ષિ પાસેથી તેમનાં ઠોર સાચવવાની કામગીરી ઘણી આગળ કરીને માગી. તેમણે તેની પ્રાર્થના પૂરી કરી. પેલો યુવક આ કાર્યમાં ભેરાયા પછી કેટલેક કાળે મહાત્મા અબુ ઉસ્માન હયરીએ શરીર છોડ્યું.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

(૧) સર્વદા વિનય તથા પ્રેમપૂર્વક ઇશ્વરનું સ્મરણ કરજો. ધર્મને અતુ-અરણ તથા પૂજ્યભાવપૂર્વક પ્રેક્ષિત પુરુષોનો સમાગમ કરજો. સેવા અને સન્માન-પૂર્વક સાધુ પુરુષોનો સત્સંગ કરજો. પ્રકૃષ્ટવદને નિર્દોષ શ્વાતૃમંડળનો સહ-વાસ કરજો. દયાળુ હૃદયથી તથા નમ્ર વાણીથી અજ્ઞાની લોકોસાથે વર્તજો અને નોકરો તથા ઘરનાં માણસો સાથે સન્નગતા તથા સુશીલતા પૂર્વક વર્તજો.

(૨) જો સાધક જ્ઞાનની વાતો સાંભળે અને તે સુજળ વ્યવહારમાં આચરણ કરે, તોજ તેના અંતરમાં જ્ઞાનભયોતિ પ્રકટે છે. અને તેનું સર્વોત્તમ ફળ મળે છે. જે માણસ સાંભળે પણ તે સુજળ વર્તે નહિ, તેનું જ્ઞાન તો માત્ર ઓઠાની વાતોમાંજ રહે છે.

(૩) પોતાના દોષ કોઈ જોઈ શકતું નથી. પોતાનું વર્તન સોને સાફન દેખાય છે. પરંતુ જે માણસ સર્વ જાહેર અવસ્થામાં પોતાને કનિષ્ઠ માને છે, તેજ પોતાના દોષો જોઈ શકે છે.

(૪) માન ને અપમાન તેમજ કૃષા અને અવકૃષા, એ બંધોને સરખાં મન્યાવિના મનુષ્યમાં સંપૂર્ણતા આવતી નથી.

(૫) પૃથ્વીમાં આ ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો શ્રેષ્ઠ છે:- (૧) જે જ્ઞાની જ્ઞાન-સક્તિનીજ માત્ર વાત કહે છે તે. (૨) જે સાધક સાંસારિક વસ્તુઓમાં આ-સક્તિરહિત હોય છે તે. (૩) જે ઋષિ અલૌકિક રીતે ઇશ્વરની પ્રશંસા કરે છે તે.

(૬) ઇશ્વરે જેને પરમાર્થજ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ કર્યો છે, તેણે પાપમાં પડીને પોતાને નીચ ન બનાવવો, એ તેનું ખાસ કર્તવ્ય છે.

(૭) નીચેની ચાર યાજ્ઞોત્થી જીવનું કલ્યાણ થાય છે:- (૧) ઇશ્વરપ્રત્યે દીનતા રાખવી. (૨) ઇશ્વરસિવાયના સર્વ પદાર્થોપ્રત્યે નિઃસ્પૃહતા રાખવી. (૩) ઇશ્વરમાં ધ્યાનપરાયણ રહેવું. (૪) વિનયી થવું.

(૮) ઇશ્વરનું ન્યાયીપણું સંભારી હંમેશાં ભય રાખવો અને ઇશ્વરની કૃપાશુભા વિચારી હંમેશાં આશાવંત રહેવું.

(૯) અન્નવસ્ત્ર આપનારનો સાધારણ ઉપકાર સમજો; અને જેનાથી અંતરમાં તત્ત્વજ્ઞાન પ્રકાશિત થાય, તેનો મહાન ઉપકાર સમજો.

(૧૦) વિનયનાં ત્રણ મૂળ છે:- (૧) પોતાના અજ્ઞાનનું સ્મરણ કરવું, (૨) પોતાનું પાપ સ્મરણ કરવું. (૩) પોતાની ખામીઓ અને આવશ્યકતાઓનું પ્રભુપ્રત્યે નિવેદન કરવું.

(૧૧) જે માણસ લોકોસાથે લગ્નસંબંધે વાતો કરે, પરંતુ ઇશ્વરથી લગ્નિત થાય નહિ, તે જે બોલે તે સાચું ભાગ્યે હોય છે.

(૧૨) જે આવતી કાલની ચિંતા અને પેરવી ન કરતાં પ્રભુમાં રત રહે છે, તેજ ખરો સહનશીલ કહેવાય.

(૧૩) ઉત્સાહ એ પ્રેમનું ફળ છે. જેનામાં સાચો પ્રભુપ્રેમ હોય છે તેજ તેનાં દર્શન માટે ઉત્સુક રહે છે.

(૧૪) જે આજસની જહીક રાખે નહિ, તે પ્રેમનું માધુર્ય પણ ભોગવી શકતો નથી.

(૧૫) ઇશ્વરથી જહીતા રહેવું, એજ ભાગ્યશાળી બનવાનું લક્ષણ છે. જે માણસ પાપ કરતો ચાલે, છતાં ઇશ્વરની દયા પામવાની આશા રાખે, તો તે એના દુર્ભાગ્યની નિશાની છે.

(૧૬) જે માણસ વિપત્તિ આવવા પહેલાંજ તે દૂર કરવાના ઉપાય ગોઠવી રાખે છે, તેજ ખરો જ્ઞાની છે.

(૧૭) તમે તમારી પોતાની દુનિયાઈ ઇચ્છાઓની તાબેદારીરૂપી જેલમાં પૂરાયેલા છો; તેમાંથી દૂરીને જે સર્વભાવથી પોતાની જાતને પ્રભુચરણે

અર્પણ કરશે, તોજ તમે સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ રક્ષણ અને સાચું સુખ પામી શકશો.

(૧૮) જ્યાંસુધી તમે સંસારથીજ સુખ-સંતોષ થવાની આશામાં હોશો, ત્યાંસુધી ઈશ્વરપ્રત્યે તમે સંતોષી નહિ બની શકો. જો તમે સંસારીઓનો ભય રાખ્યા કરશો, તો તમારા અંતરમાં ઈશ્વરનો ભય રહેવાનો નથી, એ પણ સમજી રાખજો. જો તમે બીજા તરફથી આશા રાખશો, તો તમારી ઈશ્વર તરફની આશા નિષ્ફળ જશે.

(૧૯) જો માણસ ઈશ્વરસિવાય બીજાથી બહીતો નથી, જે ઈશ્વરસિવાય બીજા કોઈની આશા રાખતો નથી, જેણે પોતાના સુખ-સંતોષ કરતાં પ્રભુને રાજી કરવા તબક્કા વધારે ધ્યાન આપેલું છે; તેજ માણસનો ઈશ્વરની સાથે મેળ છે, એમ નક્કી જાણવું.

(૨૦) ઈશ્વરનો ભય તમને પ્રભુની પાસે લઈ જશે, બાકી કંઈ અને અભિમાન તો તમને ઈશ્વરથી દૂરજ રાખશે.

(૨૧) બીજાઓનો તિરસ્કાર કરવો અથવા તેમને નીચ માનવા એ તો મોટામાં મોટો માનસિક રોગ છે. જ્યાંસુધી અવળું આચરણ શરૂ થાય નહિ, ત્યાંસુધીજ મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિમાં સ્થિર રહે છે. જ્યાં વિરુદ્ધ આચરણ શરૂ થયું કે સારો મનુષ્ય પણ હલકી પ્રકૃતિવાળો બનતો આવે છે.

(૨૨) આ ત્રણ વાતોને પોતાનાં મહાન શત્રુઓ સમજો:- (૧) ધનનો લોભ, (૨) લોકો પાસેથી માન-મોટપ મેળવવાની લાલસા અને (૩) લોકપ્રિય થવાની આકાંક્ષા.

(૨૩) જુ તારી છલથી ઈશ્વરના ગુણોવિષે જે જે બોલે છે, તેની સત્યતા જો તારું હૃદય અને આચરણ સ્વીકારતું હશે, તોજ તારો ઈશ્વરઉપરનો પ્રેમ શુદ્ધ ગણાશે.

(૨૪) ઈશ્વર તરફ વૃત્તિ રાખવાથી પ્રેમ ઉત્પન્ન થવાના. એ રસ્તે કદી પણ અવનતિ તો થવાનીજ નહિ.

૯-તપસ્વી હાતમ હાસમ

તપસ્વી હાતમ હાસમ સત્યનિષ્ઠા, ગ્રેમ, સહનશીલતા અને વૈરાગ્યમાં અદ્વિતીય પુરુષ હતા. ઘણેભાગે ખુરાસાનમાં તેમણે જીવેલી ગાળી હતી. ધ્યાન અને શાસ્ત્રવિચાર તેમના આત્મરક્ષકમાં શુદ્ધાયેલાં હતાં. સત્ય અને ગ્રેમનું ઉલ્લંઘન કરીને તેમણે એક રંગલું પશુ ભયું નથી. મહર્ષિ જ્વનિદ કહે છે કે, હાતમ હાસમ જેવા સત્યનિષ્ઠ મહાત્મા આ દુનિયામાં દુર્લભ છે. તેમના લખેલા અનેક ઉત્તમ ગ્રંથો છે. વ્રણી બોલવા-ચાલવામાં પણ તે ઘણાંજ કુશળ હતા.

એક દહાડો તેમણે પોતાના સત્સંગીઓને પૂછ્યું કે “કદાચ તમને કોઈ એમ પૂછે કે, હાતમ પાસેથી તમને શું શિક્ષણ મળ્યું છે? તો શો ઉત્તર આપો?”

સત્સંગીઓ—“અમે એમ કહીએ કે, અમે તેમની પાસેથી વિદ્યા મેળવી.”

હાતમ—“જો તેઓ કહે કે, હાતમ તો અભણ છે. તો શું કહો?”

સત્સંગીઓ—“કહીશું કે, અમે તત્ત્વજ્ઞાન મેળવ્યું.”

હાતમ—“જો તેઓ એમ પૂછે કે, હાતમ તો અજ્ઞાની છે; તો શું કહો?”

સત્સંગીઓ—“એનો ઉત્તર અમે બાણુતા નથી, આપજ કહો.”

હાતમ—“તમારે કહેવું કે, અમે બે બાળતો શીખ્યા છીએ. પહેલું એ કે, દુનિયાઈ બાળતોમાં જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષ રાખવો; અને બીજું એ કે, પારકી આશ સદા નિરાશ.”

તેમણે એક દહાડો પોતાના સાથીઓને કહ્યું કે “હવે કયાંસુધી હું ઉપદેશક પણુનો તમારો ભાર ઉઠાવી શકીશ? માટે બીજા કોઈ લાયક માણસને નીમો.”

એક જણ બોલ્યો કે “અમુક માણસ ઉપયોગી થશે? તેણે ઘણી વાર ધર્મયુદ્ધ કર્યા છે.”

હાતમ—“ના, એ તો ગાઝી (કાફરવિજયી) ગણાય. આ ધર્મસંસ્થા-માટે એ ઉપયોગી ન ગણાય.”

તે બોલ્યો—“ત્યારે અમુક માણસ ઉપયોગી થશે? તેણે ઘણું ધન દાનમાં આપેલું હોઈ દાનવીર છે.”

હાતમ—“ના, એ તો માત્ર દાતાજ ગણાય.”

બીજો એક માણસ બોલ્યો—“અમુક માણસ ઉપયોગી થશે? તેણે ઘણી વાર હજ (મસ્કાની યાત્રા) કરી છે.”

હાતમ—“ના, તે તો હાજી છે. હું તો આ સંસ્થામાટે બધી રીતે ઉપયોગી હોય તેવા માણસમાટે કહું છું.”

તે બોલ્યો કે “ત્યારે આપજ કહો કે, કયા કયા ગુણવાળો માણસ હોય તો તે ઉપયોગી કહેવાય ?”

હાતમ—“જે હમેશાં ઈશ્વરનો ભય રાખતો હોય અને પ્રભુ-સિવાય બીજાની આશા રાખતો ન હોય તે.”

એક વાર એક ધનવાન માણસે તપસ્વી હાતમ પાસે આવીને પોતાની દોલતનો કેટલોક ભાગ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી.

મહાત્માએ કહ્યું કે “ના, ના. મને એથી ત્રાસ થાય છે; કેમકે તમારા મરણ પછી મારે એવું કહેવું પડે કે, હે સ્વર્ગીય જીવન આપનારા પ્રભો ! મારા દુનિયાઈ દાતાનું આજે મરણ થયું.”

એક વાર એક નાસ્તિક મનુષ્યસાથે મહાત્માને આ પ્રમાણે વાતચિત થઈ હતી.

નાસ્તિક—“તમે રોજ આહાર ક્યાંથી મેળવો છો ?”

મહાત્મા—“પ્રભુના અક્ષય ભંડારમાંથી.”

નાસ્તિક—“ખાઓ છો લોકોનું, અને નામ ઈશ્વરનું કેમ લો છો ?”

મહાત્મા—“મેં તમારી પાસેથી કદી કાંઈ લીધું છે ?”

નાસ્તિક—“ના, પણ ત્યારે તમારો આહાર શું સ્વર્ગમાંથી આવે છે ?”

મહાત્મા—“હા, મારો એકલાનો નહિ, પણ તમામ પ્રાણીઓનો આહાર સ્વર્ગમાંથી આવે છે.”

નાસ્તિક—“તો તો ખારણું બંધ કરીને સૂઈ રહેજો અને પછી જોજો કે, તમારા મોઢામાં આહાર કેવોકે આવી પડે છે ?”

મહાત્મા—“ઠીક, હું જાણકે હતો, ત્યારે જો વરસ સૂતોજ રહ્યો હતો; છતાં આહાર મહારા મોઢામાં આવીને પડતો હતો.”

નાસ્તિક—“આપે એવો કોઈ માણસ જોયો છે કે જે કાંઈ પણ વાંચ્યા સિવાય લણી શક્યો હોય ?”

મહાત્મા—“હા, ઘણા માણસોને જોયા છે. અરે તને પોતાનેજ જોઈ છે. બોલ, તારા મસ્તકે ઉપર તેં કેશ ક્યાં વાંચ્યા છે ? છતાં પણ પારંવાર તે ઉગે છે ને કપાયે છે પણ ખરો !”

નાસ્તિક—“ઠીક. ધારો કે, તમે આકાશમાં રહેતા હો તો ત્યાં તમને

આહાર ક્યાંથી મળે ?”

મહાત્મા—“હા, જો આકાશમાં હોઈ તો ત્યાં પણ પંખીની પેઠે મને આહાર તો મળવાનોજ.”

નાસ્તિક—“ધારો કે, તમને પૃથ્વીમાં પૂર્યા હોય તો ?”

મહાત્મા—“હા, ત્યાં પણ કીડીને મળે છે તેમ મને આહાર મળત.”

આ બધા ઉત્તરો સાંભળીને એ નાસ્તિક તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો ! એની આંખોમાંથી પથ્થરાત્તાપનાં આંસુ વરસવા લાગ્યાં. પછી તે દીનલાલે ક્ષમા માગતો હોય તેમ બોલ્યો—“મહાત્મન ! આપ કૃપા કરીને મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

• મહાત્મા—“લાઈ ! તું લોકોની પાસેથી કાંઈ પણ આશા રાખતો નહિ; કેમકે જોમ કરવાથી લોકો તારી પાસે પણ કશીજ લૌકિક આશા નહિ રાખે. વળી જે કાંઈ સાધના કરે, તે પ્રભુભાટે શુભ રીતે કરજે; એટલે ઈશ્વર તારૂં ગૌરવ (દુનિયાના ભલા માટે પણ) જાહેરમાં વધારશે. તું દુનિયાની સેવા કરીશ, તો દુનિયા પણ તારી સેવા કરવા ઇચ્છશે.”

મહર્ષિ હાતમ કહેતા કે “રોજ પ્રાતઃકાળમાં શયતાન આવી મને પ્રથમ પૂછતો કે ‘આજ તું શું ખાઈશ ?’ હું જવાબ આપતો કે ‘મડદું ખાઈશ.’ શયતાન ખીજો સવાલ પૂછતો કે ‘પહેરીશ શું ?’ હું ઉત્તર આપતો કે ‘મડદા ઉપર નાખેલું કદન પહેરીશ.’ ત્યારે વળી શયતાન પૂછતો કે ‘તું રહીશ ક્યાં ?’ હું જવાબ આપતો કે ‘કળરમાં.’ મ્હારા આ ઉત્તરો સાંભળીને શયતાન ‘તું મ્હોટો અભાગી માણસ છે’ એવું કહીને ચાલ્યો જતો.”

એક દહાડો મહાત્મા હાતમ પરદેશ જવા તૈયાર થયા, ત્યારે તેમણે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે “હું પરદેશ જાઉં છું. ત્યાં ચારેક માસ લાગશે. હવે તારેમાટે ખાધા-પોશાકી વાસ્તે કેટલી સામગ્રી મૂકતો જાઉં ?”

તેમની સ્ત્રી બોલી—“મ્હારૂં આયુષ્ય બાકી હોય તેટલી.”

મહાત્મા બોલ્યા—“તારૂં આવરદા કેટલું છે, તે જાણવું એ મ્હારી સ્વાધીનતાની વાત નથી.”

સ્ત્રી બોલી—“તો પછી મ્હારી આજીવિકા પણ આપના કાળુની વાત નથી.”

સ્ત્રીની પ્રભુ ઉપર આવી દૃઢ આસ્થા જોઈને મહાત્મા પરદેશ ભણી પ્રસન્ન ચિત્તે ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ મહાત્માની પત્નીને પૂછ્યું કે “જાઈ ! હાતમ ત્હારે વાસ્તે શી વ્યવસ્થા કરતો ગયો છે ?”

મહાત્માની ધર્મપત્નીએ ઉત્તર આપ્યો કે “ડાશીમા ! મ્હારા સ્વામી તો

માત્ર યોરાકીના ખાનારા હતા. યોરાકી આપનારાં તો અહીં આં પ્રથમથી હતો તેમનો તેમજ બેઠેલો છે. ”

તપસ્વી હાતમ પરદેશ જવા તૈયાર થયા તે સમયે એક માણસ તેમની પાસે ઉપદેશ લેવા આવ્યો. મહાત્માએ તેને કહ્યું કે “જો તારે બંધુ-મિત્રની આકાંક્ષા હોય, તો તેને માટે પરમાત્માજ બસ છે; જો તારે સગી બેઠતો હોય તો વિધાતા બસ છે; જો તારે માન-પ્રતિષ્ઠાની જરૂર હોય તો સંસાર બસ છે; સાત્ત્વના આપનારની આકાંક્ષા હોય તો કુસન શરીર બસ છે, જો તારે કાંઈ ધામધંધો બેઠતો હોય તો તપશ્ચર્યા બસ છે, અને ઉપદેશ બેઠતો હોય તો મૃત્યુનું સ્મરણ બસ છે. અને માફ આ કહેવું તારે બળે ન ઉતરતું હોય તો તો તારે માટે નરકસ્થાન બસ છે. ”

એક હઠાડો તેમણે હામદ લીકાફ નામના માણસને પૂછ્યું:—“કેમ છે ?” તે બોલ્યો:—“કુશળ અને શાંતિમા છું.” મહાત્મા બોલ્યા:—“જે દાર્ઘ્ય સંસારની પાવ ઉતરી ગયો હોય, તેજ કુશળ કહેવાય; અને જેણે સ્વર્ગીય જીવન જીવી બાધ્યું હોય, તેજ શાંતિમાં છે એમ કહેવાય. ”

દેટલાંક માણસોએ મહાત્માને પૂછ્યું કે “આપને શી અભિલાષા છે ?” તેમણે કહ્યું:—“હઠાડો અને સાત સુખમાં રહેવાની અભિલાષા છે. હું જે દિવસે ધન્યરનો કાંઈ પણ અપરાધ ન કરું, તેજ હઠાડો હું સુખનો દિવસ સમજું છું. ”

એક માણસે મહાત્મા હાતમને કહ્યું કે “અમુક માણસે ધનનો ઘણો સંગ્રહ કરેલો છે. ” મહાત્માએ પૂછ્યું “ધન કમાવા સાથે તે આયુષ્ય પણ કમાયો છે કે ?” પેલો માણસ બોલ્યો “નાહ. ” મહાત્મા બોલ્યા “તો પછી એ ધન મરી ગયા પછી એને શે કાંઈ આવશે ?”

દ્વાઇએ મહાત્માને કહ્યું કે “તમારે કાંઈ બેઠતું હોય તો મને કહો. ”

મહાત્મા બોલ્યા:—“હા, મારી માગણી એટલી છે કે, તમે મહારી પાસે આવશો નહિ અને હું તમારી પાસે આવું નહિ. ”

એક સાધુ પુરુષે મહાત્મા હાતમને પૂછ્યું કે “તમે તમાજ કેવી રીતે રહો છો ?” મહાત્મા બોલ્યા “નમાજનો સમય થાય ત્યાર પહેલાં તો હું અળુ કરું છું, બાદ અળુ જળથી કરું છું અને આંતરિક અળુ પશ્ચાત્તાપથી કરું છું. પછી મસીદમાં બેઠું છું. ત્યાં હું કાબા મંદિરનું દર્શન કરું છું અને હાતમ ઇબ્રાહીમનું સ્થાન મારાં લવાંની વચ્ચે નિહાળું છું. સ્વર્ગલોકને

મારી જમણી બાજુએ, નરકલોકને મારી ડાળી બાજુએ, સંસારથી પાર પહોંચવાના પૂલને પગ નીચે અને મરણને ખીંક પાછળ ઉભેલું કંટપીને માંડે હૃદય ઈશ્વરમાં અર્પણ કરું છું. એ વખતે શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્તુતિ કરું છું; પછી સન્માનપૂર્વક ઉભો થાઉં છું. પ્રભુના ભયથી મંત્ર જપું છું. વિનય સાથે ખીંક નમાવીને દીનતાનાં વચનો ઉચ્ચારી ભૂમિતળે માફ મસ્તક મૂકું છું, પછી ગંભીરતાપૂર્વક ખેંચું છું અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સલામ કરું છું. મારી નમાજ આ પ્રકારે પૂરી થાય છે.”

એક વાર કેટલાક પંડિતોની સાથે વાત નીકળતાં મહાત્માએ કહ્યું કે, જો તમારી આ ત્રણ અવસ્થાઓ ન હોય, તો નરકજ તમારે માટે યોગ્ય છે:-(૧) તમારી પાસેથી જે વર્તમાન દિવસ વિહાય થાય છે, તેને માટે ખેદ કરવો. (કેમકે જે દહાડો ચાલ્યો ગયો તેમાં હું કંઈ સંતોષકારક ભજન-સાધન કરી શક્યો નહિ; અને પાપને માટે પ્રભુની ક્ષમા માગી શક્યો નહિ. જો ગઈ કાલનો પશ્ચાત્તાપ આજે કરવાનો રાખીશ તો પછી આજનો પશ્ચાત્તાપ ક્યાંકે કરીશ ?) (૨) પ્રાપ્ત થયેલા આજના દિવસનેજ સારામાં સારો ગણી પોતાના આત્માના કલ્યાણને માટે યથાશક્તિ કાર્ય કરવાં અને શત્રુઓને પણ સંતોષ આપવો. (૩) આવતી કાલે તમારે માટે મરણ આવશે તે વિષે સદા ચેતતા રહેવું.

જ્યારે મહાત્મા હાતમ ગગદાદમાં આવ્યા, ત્યારે ત્યાંના ખલિક્ષાએ સમાચાર સાંભળ્યા કે, ખુરાસાનથી એક મહાવિરાગી પુરુષ અહીં આવેલા છે. આથી ખલિક્ષાએ તેમને માનપૂર્વક તેડાવ્યા. ખલિક્ષાની પાસે હાજર થઈ મહાત્મા બોલ્યા:—“વિરાગી પુરુષ ! આપને સલામ.”

ખલિક્ષા—“હું વિરાગી નથી. મારી આજ્ઞામાં તો આવો! સંસાર ચાલે છે. હું વિરાગી શાનો ? વિરાગી તો તમે છો.”

હાતમ—“ના, તમેજ વિરાગી છો.”

ખલિક્ષા—“શી રીતે ?”

મહાત્મા—“ઈશ્વર કહે છે કે, સાંસારિક સંપત્તિ તો કશી વિસાતમાં નથી. તમે સ્વર્ગીય-દેવી-સંપત્તિને જતી કરીને આ તુચ્છ સંસારસંપત્તિને પોતાની માની લીધી છે; માટે ખરેખરા વિરાગી તો તમેજ છો. મેં તો માત્ર આ અસાર સંસારની તુચ્છ લાલસાઓજ છોડી છે અને સર્વથ્રેષ્ઠ દેવી સંપત્તિમાં આસક્તિ ધાંધી છે; એટલે તમારા જેવા મોટા ત્યાગીની આગળ હું વિરાગી શાનો ?”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે બાળતોથી ચેતતા રહેજે:-(૧)અહંકાર(૨)લોભ. અહંકારી માણસની તેના પોતાનાજ ગૃહકુટુંબમાંનાં હલકાં માણસોને હાથે દુર્ગતિ મુકાની—

અર્થાત્ તેણે તુજ માનેલાં માણસોનું અપમાન સહન કર્યા પછીજ તે મરવાનો. વળી લોભી માણસ પણ વ્યાસુધી આ દુનિયામાં ભૂખ-તરસની પીડા પામ્યો નથી, ત્યાંસુધી કેદરત તેને સંસારમાંથી બંધા દેતી નથી.

૨-પડિતો અને વેરાગીઓનો અહંકાર બે શ્રીમંતો અને રાજાઓના અહંકાર સાથે તોળવામાં આવે, તો પડિતો ને વેરાગીઓનો અહંકાર વળતમાં ઘણો વધારે બધાશે.

૩-મન ચાર પ્રકારનાં હોય છે:-(૧)મુરદાલ મન,(૨)રોગી મન,(૩)આળસુ મન અને (૪)સ્વસ્થ મન. એમાં ધર્મદ્રોહીનું મન ધર્મપાલનથી મરી ખરવારેલું સમજવું, પાપીનું મન રોગી સમજવું, લોભી તથા સ્વાર્થીનું મન આળસુ સમજવું ને સાધન-લગનમાં વત્પર રહેનારનું મન આરોગ્ય સમજવું.

૪-કોઈ પણ કાર્ય કરતી વખતે યાદ રાખજો કે, હું જે કાંઈ કરું છું તે બધુંજ મણુ લુગો છે. જે પણ બોલું છું તે મણુ સાંભળે છે. મૌન ધારતી વખતે યાદ રાખજો કે, હું શામાટે મૌન ધારી રહ્યો છું, તે પણ મણુ તો જાણેજ છે.

૫-કપૃહા ત્રણ પ્રકારની છે:-(૧) લોભ લોભવવાની કપૃહા, (૨) મોહવાની કપૃહા અને (૩) જોવાની કપૃહા. લોભ લોભવતી વખતે પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે, તે પણ મણુ જોઈ રહ્યો છે; મોહવતી વખતે પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે, સત્યનો વિનાશ ન થાય; અને જોતી વખતે પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે, સાધુતા તણાઈ ન જાય.

૬-આ ચાર ખાજતોવિધે આત્મપરીક્ષા કરતા રહેજો કે:-(૧) કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરતી વખતે તમે તે નિષ્કપટભાવે કરો છો કે નહિ? (૨)હું જે કાંઈ બોલું છું તે નિઃસ્વાર્થ ભાવે બોલું છું કે નહિ? (૩) હું કાંઈ પણ દાન-ઉપકાર કરું છું તે બદલાની આશાવિના કરું છું કે કેમ? (૪) હું ધનસંચય કરું છું તે કૃપણતા ત્યજીને કરું છું કે કેમ?

૭-અધાર્મિક મનુષ્ય, આ સંસારમાં જે કાંઈ બહુ કરે છે તે લોભનેજ લીધે કરે છે; અને જે કાંઈ દાન કરે છે, તે પણ અધર્મમાં આગળ વધવાનેજ કરે છે.

૮-વૈરાગ્યની પહેલી અવસ્થામાં ઇશ્વરઉપર વિશ્વાસ ઉપજે છે, બીજી અવસ્થામાં સહનશીલતા ઉપજે છે ને ત્રીજી જિંટલે છેલ્લી અવસ્થામાં ઇશ્વરમાં પ્રેમ પ્રકટે છે.

૯-જે તું ઇશ્વરનો પ્રીતિપાત્ર થવા માગતો હોય, તો ઇશ્વર જે કાંઈ સ્થિતિમાં રાખે, તે સ્થિતિમાં સતોય રાખતાં રીજજો.

૧૦—તપસ્વી ઈબ્રાહીમ આદમ

ઈબ્રાહીમ આદમ પહેલાં રાજ હતા; પણ પાછલી જીંદગીમાં તેમણે સર્વ-સ્વ છોડીને ફકીરી લીધી હતી. તેઓ પ્રભુથી ડરનારા, સત્યનિષ્ઠ અને કંઠાર સાધક હતા. તેમનો ધર્મગ્રેમ, ઈશ્વરાનુરાગ અને વ્યાકુળતા અનુપમ હતાં. તેમણે અનેક સંતોનો સમાગમ સેવ્યો હતો, તેમજ સુખ્ય ધર્માચાર્ય અબુ હનિફાના સહવાસમાં તે વધારે રહ્યા હતા. મહર્ષિ જવનિદ કહે છે કે “ઈબ્રાહીમ જ્ઞાનના બગીચાફળ હતા.” અબુ હનિફાની સમક્ષમાં તેમના સહવાસીઓએ એક વાર ઈબ્રાહીમની અવજા કરી. આથી અબુ હનિફા નારાજ થઈને બોલ્યા કે “એમ ન કરો. ઈબ્રાહીમ તો આપણા સન્માનને યોગ્ય છે; કારણ એ હમેશાં પ્રભુસ્મરણમાંજ મગ્ન રહેનારા છે અને આપણી પેઠે અન્ય બાબતોમાં સમય વેરૂં નાખતા નથી.”

ઈબ્રાહીમ પહેલાં બલ્હના રાજ હતા, ત્યારે એક વાર તે રાજમહેલના ઉપલા માળમાં રાત્રે સૂતા હતા. ત્યાં તેમણે કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો. એ અવાજ એવો તો જ્વરમાં થતો હતો કે, આખો માળ કંપતો હતો. આથી ચમકીને તે બોલ્યા કે “કોણ છે એ ?” આવનારે કહ્યું કે “ગલરાશો નહિ, હું તમારો શત્રુ નથી, પણ મિત્ર છું. મારું હૃદય જોવાઈ ગયું છે તે શોધવાને હું અહીં આવ્યો છું.” ઈબ્રાહીમ બોલ્યા:—“આટલે ઉંચે માળ ઉપર હૃદય આવી શકે ખરું ? એ તું શું બોલે છે ?” આવનાર બોલ્યો:—“તો અરે અબોધ ! તું પણ આટલે ઉંચે રાજમહેલ ઉપર સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેસીને તથા મૃદ્યવાન વસ્ત્રો પહેરીને ઈશ્વરને શોધવા ઇચ્છે છે ? તું વિચારી તો જાણે, તારી રીતભાત પણ મેડીના માળ ઉપર બેઠિયું શોધવા જેવી નથી ? મારી વાતમાં તને આશ્ચર્ય શાનું થાય છે ?” આટલું કહી આવનાર માણસ અપા-ટાખંધ ચાલ્યો ગયો. આ વચનોની ઈબ્રાહીમના મનપર અજબ અસર થઈ. તેમના હૃદયમાં અશાંતિનો અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો, શોક અને ચિંતામાં તે દિવસો ગાળવા લાગ્યા. એટલામાં વળી એક બીજો બનાવ બન્યો. એક દહાડો તે પોતાના સલાસદો સાથે સલામતપમાં રાજકાર્યની તપાસ ચલાવતા હતા. એટલામાં એકદમ ત્યાં કોઈ તેજસ્વી પુરુષ આવ્યો. એ આવનાર પુરુષને “તમે કોણ છો ?” એટલું પૂછવાની પણ કોઈની હિંમત ચાલી નહિ. સૌ સલાસદો એ પ્રલાવશાળી પુરુષને જોઈ ચિત્રમાં આબેખેલી પ્રતિમાઓ પેરે સ્તબ્ધ

ગયા. પેલો તેજ:પુંજ પુરુષ તો સીધો સિંહાસન પાસેજ આવીને ઉભો રહ્યો. ઇબ્રાહીમ તેને પૂછ્યું કે “આપની શી માગણી છે?” આવનાર પુરુષે કહ્યું “બીજું કંઈજ નહિ. આ મુસાફરખાનામાં આવનારો દિવસ માત્ર પડી રહેલું છે.”

ઇબ્રાહીમ બોલ્યા:—“આ મુસાફરખાનું નથી, રાજભવન છે.”

આવનાર બોલ્યો:—“તમારા પહેલાં આ મકાનને કોણ વાપરતું?”

“મારા પિતાજી.”

“હીક, તેમના પહેલાં કોણ ઉપયોગ કરતું?”

“મારા દાદા.”

“તેમના પહેલાં?”

“તેમના પિતા.”

આ પ્રમાણે કેટલીક પ્રશ્નપરંપરા થયા પછી આવનાર બોલ્યો કે “ત્યારે આ મકાનમાં નવા નવા માણસો આવતા જાય છે ને જૂના જૂના આદ્યા જતા જણાય છે; ત્યારે પછી આને મુસાફરખાનું શામાટે ન કહેવું?” આટલું બોલી તે આવનારો ચાલવા લાગ્યો. ઇબ્રાહીમ તેની પાછળ ચાલવા માંડ્યું. થોડે જઈ તેને પકડી પાડીને પૂછ્યું કે “આપ કોણ છો?” તેણે કહ્યું “મારું નામ મુખીજર છે.” આટલું કહેતાંમાં તો તે તેજસ્વી પુરુષ અદૃશ્ય થઈ ગયો. ઇબ્રાહીમના અંતરમાં હવે તો વેરાગ્યનો પાવક પ્રત્યક્ષી ઉઠ્યો ને તેમને ગિલકુલ સંસારમાં ચેન પડ્યું નહિ. એક દહાડો તેમણે પોતાના નોકર સાથે થોડે ચઢીને વગડામાં પ્રયાણ કર્યું. વનમાં તેમણે આમતેમ જમણું કરવા માંડ્યું. એટલે તે નોકરોથી નોખા પડી ગયા. ત્યાં અકસ્માત અવાજ થયો. “ભગત્ ધા!” ઇબ્રાહીમ તો વિર્જૂલ બની આમતેમ ભેવા લાગ્યા; પણ અવાજ કરનાર કોઈ દેખાયું નહિ. વળી બીજી તથા ત્રીજી વાર પણ એજ અવાજ સંભળાયો. આ અવાજ કોણ કરે છે? એ ન જણાવાથી રાજા આશ્ચર્યચકિત થતા હતા, ત્યાં ચોથી વાર સંભળાયું કે “મૃત્યુ આવીને તને જગાડે તેના પહેલાં તારી મેળેજ ભગત્ થઈ જા.”

આવા આવા વેરાગ્યસૂચક શબ્દો સાંભળીને તેમણે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો

× મુસલમાનો ખીજરને એક અમર પેગંબર માને છે; અને એમ પણ માને છે કે, જે મહાભાગ્યવંત પવિત્ર માણસ હોય, તેનેજ એ પેગંબર દર્શન આપીને ભરે છે.

અને બહુજ વિચારમાં પડી ગયા. મન સંસારથી ઉપરામ થતું ગયું અને જેમ જેમ મનમાંથી સંસારની માયા ખસતી ગઈ, તેમ તેમ સત્યનો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો. સ્વર્ગનું દ્વાર તેમને વાસ્તે ખુલ્લું થવા લાગ્યું અને ઈશ્વરી પ્રકાશ જણાવા લાગ્યો. પશ્ચાત્તાપને લીધે તેમનાં નયનોમાંથી આંસુની ધારાઓ વહેવા લાગી ને એ અશ્રુવારિથી તેમનાં વસ્ત્રાભૂષણો લીંબાઈ ગયાં. વનનો રાજમાર્ગ છોડીને તેઓ તેના એક ખૂણા તરફ ચાલ્યા. ત્યાં તેમણે એક રખવાળને જોયો. એ રખવાળે શરીરે ફાટયાં-તૂટયાં કપડાં પહેર્યાં હતાં. એની ટોપી પણ ચૂંથા જેવી થઈ ગયેલી હતી. ઇબ્રાહીમે પોતાનાં કિંમતી વસ્ત્રાલંકાર તથા હીરા-જડિત સુકુટ એ રખવાળને આપ્યાં ને તેનાં ફાટયાં-તૂટયાં કપડાં તથા ટોપી પોતે પહેર્યાં. બદખનો રાજા રાજવેશ છોડીને એક રખડતો ભિખારી બન્યો. આ પ્રમાણે રાજસિંહાસન છોડીને જ્યારે તે નીચી ભૂમિ ઉપર ઉતર્યા, ત્યારેજ તેમની દૃષ્ટિમાં દેવલોકનો પ્રકાશ પડ્યો. જ્યારે આ ભૂમિનું રાજ્ય તેમણે ત્યજ્યું, ત્યારેજ તે પરભૂમિનું અલૌકિક અમર રાજ્ય પામવાને ભાગ્યવંત બન્યા. તે પગપાળા દીનવેશે અરણ્યોમાં ને પર્વતોમાં ભટકવા લાગ્યા તથા પોતાનાં પાપકર્મોમાટે આકંઠ કરવા લાગ્યા. આમ કેટલોક સમય ભટક્યા પછી નેશાપુર નગરની પાસેની એક શુદ્ધમાં ઇબ્રાહીમે નિવાસ કર્યો ને ત્યાં તેમણે લગભગ નવ વર્ષ કાઢ્યાં. એ એકાંતવાસમાં રહીને તેમણે અંતઃશત્રુઓ સાથે લાંબા કાળસુધી લડાઈ કરી ને અંતઃશત્રુઓ (કામ, ક્રોધ વગેરે) ને હણ્યા. ત્યાં તે પોતાનું શુજરાન શી રીતે ચલાવતા? એ વિષે કંઈ કહે છે કે, જ્યારે તે ભૂખ્યા થતા, ત્યારે તે શુદ્ધની બહાર આવતા, જંગલમાંથી લાકડાં વીણી ભારો ખાંધતા ને એ ભારો માથે ઉપાડી નેશાપુરમાં વેચવા આવતા. એમાંથી જે કાંઈ દ્રવ્ય મળતું તેમાંથી અર્ધાનું તો તે દુઃખી દરિદ્રીઓને દાન કરતા તથા બાકીનું પોતાના ખોરાકમાં વાપરતા. શુક્રવારને દહાડે તે નેશાપુરની મસોદ-માં નમાજ પઢવા આવતા. આ પ્રમાણે નવ વર્ષ લગી તેમણે પોતાનું જીવન ગાળ્યું. એ શુદ્ધમાંજ તે અનેક વાર સંકટોમાં આવી પડેલા; પરંતુ ઈશ્વર-કૃપાએ તેમનું રક્ષણ કર્યું હતું, એક વાર તે બરફનાં ચોસલાંના ઝોળ તળે કચરાઈ જવાની હાલતમાં આવી પડ્યા હતા અને ધીજી વાર ભયંકર અજ-ગરના સુખમાં આવી પડ્યા હતા; પણ રામ રાજે તેને કોણ ચાખે?

એમ કહેવાય છે કે, જ્યારે ઇબ્રાહીમ રાજ્યપાટ તજી અરણ્યમાં ચાલી નીકળ્યા, ત્યારે તેમને એક ધર્મપરાયણ પુરુષ મળ્યો. તેણે ઇબ્રાહીમને પ્રભુ-

નામનો મહામંત્રની દીક્ષા આપી. એજ નામથી ઇબ્રાહીમ જપ કરવા લાગ્યા. થોડાજ સમયમાં તેજસ્વી મહાત્મા “ખિબર”ની સાથે ઇબ્રાહીમનો સમાગમ થયો. મહાત્મા ખિબરે કહ્યું કે “હમણાં જેણે તમને દીક્ષા આપી, મંત્રજપ કરવાની આજ્ઞા કરી તે મારા ભાઈ અલિયાસ હતા. ત્યારપછી ખિબરની સાથે તેમને ધર્મસંબંધી તથા ઇશ્વરસંબંધી ઘણીક વાતો થઈ. મહાપુરુષ ખિબરના પ્રતાપે ઇબ્રાહીમના છવનમાં મોટો ફેરફાર થઈ ગયો. એક રીતે ખિબરજ તેમના ગુરુ હતા. એજ મહાત્માના ઉપદેશથી ઇબ્રાહીમે શબ્દપાટનો ત્યાજ કર્યો હતો તે આગળ કહેવાઈ ગયું છે.

ચૌદ વર્ષકુધી ઇબ્રાહીમ ભિન્ન ભિન્ન રથે રહ્યા હતા. વગરમાં અને રસ્તામાં અનેક રથે તેમણે પ્રભુની ઉપાસના અને પ્રાર્થના કરી હતી. આ પ્રમાણે ઘણા સમય ગાળ્યા પછી તે મક્કા તરફ આવ્યા. તેઓ મક્કાથી થોડે દૂર હતા ત્યાં મક્કાવાસી મહાપુરુષોને મહાત્મા ઇબ્રાહીમના પધારવાના સમાચાર મળ્યા. એટલે મક્કામાં તેમની પધરામણી કરાવવા સારૂ તેમણે ગોઠવણ કરવા માંડી. તપસ્વી ઇબ્રાહીમને એ વાતની ખબર પડી, એટલે પોતાને ટાઈ ન ઓળખી શકે એ કારણથી તેઓ વેચારીના કાફલા સાથે લાળી ગયા. મક્કાવાસી-ઓએ તો ઇબ્રાહીમની ઘણીયે શોધાશોધ કરી, પણ પત્તોજ ન લાગ્યો.

એક મક્કાવાસી શોધતો શોધતો કાફલામાં રહેલા ઇબ્રાહીમને મળ્યો ને તેમને પૂછ્યું કે “આટલામાં તપસ્વી ઇબ્રાહીમને આપે જોયા? મક્કાના સજ્જનો તેમનો સંહાર કરવાને આવે છે.”

ઇબ્રાહીમ જોવા:-“અરે મક્કાવાસી લોખા લોકો! તમારે એ મહા-પાખંડી ઇબ્રાહીમનું શું કામ છે? એથી તમને શો ફાયદો થવાનો છે?”

આ વચનો સાંભળતાંજ પેલો મક્કાવાસી ઉશ્કેરાઈ ગયો ને તેણે ગળચી પકડી ઇબ્રાહીમને મેથીપાક જગાડતાં જમાડતાં કહ્યું કે “નાદાન! એવા મહા-પુરુષને તું પાખંડી કહે છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે, તું પોતેજ મોટો પાખંડી છે.”

આ પ્રમાણે અપમાન પાગ્યા છતાં પણ એ તો ચાંતજ રહ્યા; ને જોવા દે:-“ભાઈ! હું પણ એજ વાત કહું છું કે, હું પાખંડી છું.” પછી પોતાના મનમાંજ કહેવા લાગ્યા કે “હે હુદ મન! તને ચોગ્યજ શિક્ષા મળી છે.” પછી તેઓ પ્રભુને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા. પેલો માણસ સમજ્યો કે, આ પંડેજ મહાત્મા ઇબ્રાહીમ છે, ત્યારે તે રડી પડીને સમા આગવા લાગ્યો; પણ મહાત્મા-

એ તેને હસતાં હસતાં કહ્યું કે "એમાં શું ? તે" ચોખ્ખું કર્યું છે. મહાર્જી પોતાનું મન ફેટ્યું પાખંડી છે, તે હું સારી રીતે જાણું છું." આ પછી તેઓ મહામાં રહ્યા. ત્યાં તેમને ઘણા તપસ્વીઓનો સમાગમ થયો ને તેઓ એમના મિત્રો થયા.

મહામાં પણ તેઓ જાતે પરિશ્રમ કરીને નિર્વાહ ચલાવતા. અરણ્યમાં જઈ લાકડાં કાપી પંડે બનારમાં ઉપાડી લાવતા ને તે વેચીને રોટી લેતા. કોઈ વાર જંગલમાંથી શાકભાજી, ફળફૂલ વગેરે વીણી લાવતા અને તે વેચીને ખોરાક મેળવતા. રાત્રીપાટ છોડ્યું તે સમયે તેમણે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં એક ધાવણો પુત્ર મૂકેલો હતો. એ પુત્ર મોટી ઉંમરનો થયો, ત્યારે તે પોતાની માતાની સાથે મધ્યે આવ્યો અને પોતાના પિતાને મળવા તલપાપડ થવા લાગ્યો. મહાત્મા ઇબ્રાહીમનો એવો નિયમ હતો કે, તે દરરોજ સવારમાં જંગલમાં આદ્યા જતા ને સાંજ પડ્યે મહામાં પાછા ફરતા. પછી લાકડાં કે તરકારી જે કાંઈ લાવ્યા હોય તે વેચીને ખોરાક લેતા ને ગરીબોને તથા ફકીરોને ખવડાવી સાંજની નમાજ પછી પોતે ખાતા. કોઈ કોઈ વાર લોટ વેચાતો લઈ સ્વહસ્તેજ તેની રોટી બનાવતા; ને દીનદગ્દિરોને ખવરાવતા. રાજકુમારે જોયું તો પોતાના પિતા માથે લાકડાંને લારો લઈ ધીરે પગલે મહામાં આદ્યા આવે છે. આ હૃદયલેદક દૃશ્ય જોઈને પુત્ર વ્યાકુળ બની જઈ રેવા નેવો થઈ ગયો. પોતાના સ્વામીનાથની દીન-દગ્દિર દશા જોઈને રાણી પણ રોઈ પડ્યાં. આ પ્રસંગનું વર્ણન કથી કલમ કરી શકે ? કાળા મંદિરની સમીપમાંજ પિતા-પુત્રનો આ મેળાપ અને પરિચય થયો હતો. ઇબ્રાહીમે પોતાના પુત્રને દનેહ-લાવે લેટી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. પછી તે પુત્ર પણ મહામાંજ રહ્યો અને સમય જતાં ત્યાંજ એ બાળકનું મરણ થયું હતું.

એક રાત્રિએ ઇબ્રાહીમનો એક સાથી બહુજ ગિમાર થયો. શિયાળાની રાત હતી એટલે ટાઢ કહે કે મહાર્જી કામ. વળી જે ઝુંપડીમાં તે હતો તે ઝુંપડીને બારણું પણ નહોતું. આથી ઇબ્રાહીમ સૂર્યોદય થયો ત્યાં-સુધી બારણામાંજ ઉભા રહ્યા. પછી પેલા રોગીએ પૂછ્યું કે "તમે આમ શામાટે કર્યું ?" ઇબ્રાહીમ બોલ્યા:—"તમારું શરીર દુ.ખી અને નબળું છે; અને એવા શરીરને જો ઠંડો વા લાગે તો પીડા બહુ વધી જાય, માટે તેમ ન બને તેટલાજ સારૂ હું બારણામાં ઉભો રહ્યો હતો." ફેટલી દયા !

એક બીજો કહે છે કે "હું એક વાર મહર્ષિ ઇબ્રાહીમની સાથે, મુસાફરી

કરતો હતો. રસ્તામાં મને મંદવાડ થયો. એટલે પોતાની પાસે જે કાંઈ હતું તે મહર્ષિએ મારા જોસડ-વેસડમાં વાપરી નાખ્યું ને પોતાની પાસે કાંઈ ન રહ્યું ત્યારે છેલ્લે મારું અવ્યર ધણુ વેચી નાખ્યું. ત્યારે હું લાનમાં આવી, ત્યારે મેં તેમને પૂછ્યું કે ‘મારું અવ્યર ક્યાં ?’ તેમણે કહ્યું “એને તો વેચી નાખ્યું પડ્યું છે.” એં કહ્યું-“હવે મારે શા ઉપર બેસીને મુસાફરી કરવી?” તે બોલ્યા:-‘મારી ખાંધ ઉપર બેસજો.’ આ પછી એમણે ત્રણ દહાડાંસુધી મને ખાંધે બેસાડીને મુસાફરી કરાવી.”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ જંગલમાં નિર્જન પ્રદેશમાં રહેતા હતા, ત્યાં આ પ્રમાણે એક વાર બનાવ બન્યો. એક દહાડો તેમને ખાવાને કશુંજ મળ્યું નહિ. ત્યારે એને મારે ઇશ્વરને તેમણે અત્યંત ધન્યવાદ આપ્યો અને પછી આખી રાત ઉપાસના કરવા લાગ્યા. બીજે દહાડે ધણુ કાંઈ ખાવાનું મળ્યું નહિ; ત્યારે તે દહાડો ધણુ ધ્યાન-ભજનમાંજ ગાળ્યો. આ પ્રમાણે અન્નવિના સાત દહાડાંના કાંકા થયા; તેથી તેમણે શરીર તફન અશક્ત થઈ ગયું, ત્યારે તે બોલ્યા કે “હિ પ્રભો ! જે હવે ખાવા દે તો.....” આટલું બોલે છે ત્યાં તો એક યુવક તેમની પાસે આવ્યો ને બોલ્યો કે “શું તમે તમારી નળખાઈ દૂર કરવા આહો છો ?” ઇબ્રાહીમે કહ્યું “હા, એવી ઇચ્છા તો છે.” પછી પેલો યુવક ઘણા માનથી ઇબ્રાહીમને પોતાને મકાને લઈ ગયો ને ત્યાં જઈ સારી રીતે બેસ્યું તો પોતાના અતિથિ મહાત્મા ઇબ્રાહીમ છે ! એમ જાણી તે ઘણાજ પ્રસન્ન થયો અને બોલ્યો:-“અહો કેાણુ ? મહાત્મા ઇબ્રાહીમ ! પધારો, પધારો ! ધન્ય ભાગ્ય મારું, કે આપનાં પવિત્ર પગલાંમારી કુંપડીએ થયાં. હું તો આપનો દાસ છું. આ મારું જે કાંઈ ધન છે તે હું આપનાં ચરણોમાં સમર્પણુ કરું છું. હું આપનો કિંકર થઈ રહીશ.” ઇબ્રાહીમ બોલ્યા:-“લાઈ ! તેં મને જે આપવા ધાધું છે, તે હું તને પાછું આપું છું; ને હવે મને રજા આપ કે હું મારે સ્થાનકે આવ્યો જઈ.” આટલું બોલી તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા ને આકાશ તરફ જોઈ પ્રભુનું સ્મરણ કરીને કહ્યું કે:-“હે પાકપરવર દિગાર ખુદા ! એં તો માત્ર એટલુંજ ઇચ્છ્યું હતું કે ‘આપને કીક લાગે તો મને કાંઈક ખાવાનું આપો.’ ટોટી સિવાય બીજું માગતો ન હતો; આમ છતાં મને સાંસારિક ધનમાં શાથી લલચાવો છો ?”

એક વાર એક ગૃહસ્થે હજાર મુદ્રાઓની થેલી ઇબ્રાહીમ પાસે ધરીને સ્વી-
... પ્રાર્થના કરી. મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો કે “ગરીબ પાસેથી પાઈ ધણુ

હું લેવા ઇચ્છતો નથી.”

ધનવાને કહ્યું કે, હું ગરીબ કે નિર્ધન નથી; મારી પાસે તો પુષ્કળ ધન છે. પછી ઇપ્રાહીમે કહ્યું કે “પરંતુ તમારે હજી પણ વધારે ધન તો ભેંધ્યો છે જ ને ?”

ધનવાને કહ્યું કે “હા” એટલે મહાત્માએ કહ્યું કે ‘ધનવાન છતાં પણ જેની ધનેશ્વરી ટળી ગઈ નથી, તેને હું સર્વથી વધારે ગરીબ ગણું છું.’”

કહેવાય છે કે, એક વાર મહાત્મા ઇપ્રાહીમથી લાગલાગટ આળીસ દહાડા સુધી સ્વસ્થચિત્તે પ્રભુની ઉપાસના થઈ શકી નહિ. આથી તેમનું ચિત્ત અંતરની વેદનાથી બળવા લાગ્યું. કારણ તપાસતાં તેમને માલમ પડ્યું કે, એ બસરામાં એક માણસને ફળ ખવરાવેલું હતું તે ફળ મારું ન હતું છતાં મેં મારું કહેલું હતું. આ પાપથી ચિત્ત અસ્વસ્થ થયું છે ને ઉપાસનાકાળે એકતાર થતું નથી; એટલે તેઓ પાછા બસરા ગયા અને એ ફળનો જે માલિક હતો તેની પાસે જઈ આ વાત નિવેદન કરી તથા એ ફળ બક્ષાવીને હલાલ કરાવ્યું—એટલે કે એ સંબંધી થયેલું પાપ નિર્દોષપણામાં દેરવાવ્યું, ત્યારે જ તેમના ચિત્તને શાંતિ વળી.

એક વાર મહાત્મા ઇપ્રાહીમ દ્રુતા હતા. તેમણે દ્રુતામાં મૂર્છા પામેલો એક દારૂડીઓ ભેંચો. દારૂડીઓ અસ્તવ્યસ્ત વસ્ત્રે બેલાન દશામાં પડેલો હતો ને ઉલટી થવાથી તેનું ડાચું પણ ફાટી ગયેલું હતું. એ ગંદા સુખ ઉપર માખીઓ બળબળાટ કરતી હતી. સાધુઓનાં અંતઃકરણ અત્યંત દયાળુ હોય છે આ નિશાળાજ ઉપર પણ મહાત્માને અત્યંત દયા આવી ને તેથી પાડોશમાંથી જળ લાવીને તેમણે તેનું મોં ધોઈ સાફ કર્યું તથા કહ્યું કે “અરે ભાઈ ! જે સુખથી પવિત્ર પ્રભુનું નામ જપાય છે, તે સુખને તેં આવું ગંદુ શામાટે કર્યું છે ?” આટલું કહીને મહાત્મા તો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા; પણ જ્યારે તે દારૂડીઆને લાન આપ્યું ને કોઈએ તેને ઉપલી વાત કહી કે, મહાત્મા ઇપ્રાહીમે તારું મોં ધોયું હતું ને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું; ત્યારે તેને ભારે શરમ લાગી અને ત્યારથી તેણે સદાને માટે દારૂ મૂકી દીધો. આ બનાવ પછી ઇપ્રાહીમને એવો ઇશ્વરી અવાજ સંભળાયો હતો કે “હે ઇપ્રાહીમ ! તેં તો મ્હારે માટે એક માણસનું મોઢું જ માત્ર થોડી વાર ધોઈને સાફ કર્યું, પણ હું તો તારા આંતરિક અંગને (અંતઃકરણને) x ધોઈને રોજ રોજ સાફ કર્યા

કો વા દરિદ્રો વિશાલતૃણા !

x સ્વલ્પમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતો મહતો મયાત્ (ભગવદ્ગીતા)

કેં છું. એક વાર મહાત્મા ઇબ્રાહીમ સડકપર ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં તેમને ચોદીદાર સિપાઈએ પૂછ્યું કે “તું કોણ છે રે ?” મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો “શુલામ.”

સિપાઈએ ફરી પૂછ્યું કે “ક્યાં રહે છે ?”

મહાત્માએ જવાબ આપ્યો કે “કબરસ્તાનમાં.”

સિપાઈને આ ઉત્તર મસ્કરી જેવો લાગવાથી અને એક મેલાઘેલા જેવો માણસ એવો ઉત્તર આપે તેથી શુસ્સો ચઢવાથી તેણે મહાત્માને બે-ચાર સખત ફટકા લગાવી દીધા; પણ પછી તેને માલૂમ પડ્યું કે, આ તો મહાત્મા ઇબ્રાહીમ છે, ત્યારે તેણે ચરણોમાં પડી મહાત્માની ક્ષમા માગી.

મહાત્મા જોલ્યા:-“તેં જે કંઈ કયું છે, તેથી તો ઉલટો મને લાલજ થવાનો છે; જેથી હું તારા ઉપર શુસ્સે થઈને તારી દુર્ગતિ નહિ ઇચ્છતાં તારે લલ્લજ ઇચ્છું છું.” પછી પેલા સિપાઈને એ વાર્તાનો મર્મ સમજાવીને કહ્યું કે “લાઈ ! બધાં માણસો પ્રભુનાં દાસજ છે, તેમ હું પણ દાસ છું. વળી શહેરમાંથી માણસો રોજ થોડે થોડે કબરસ્તાન લાણી રવાના થતાં જાય છે, એટલે સર્વ કોઈની પેઠે આ શુલામનું પણ છેલ્લું રહેઠાણ તો કબરસ્તાનજ છે. મેં જરા પણ તને અસત્ય કહ્યું નહોતું; પણ તારી સમજફેર થઈ હતી.”

એક વાર તે હોડીમાં બેઠા હતા અને તેમની બાજુમાં કોઈ દુષ્ટ મુસાફર બેઠો હતો. એ દુષ્ટ માણસે એમને ગળું પકડી ધક્કા મારીને પાણીમાં ફેંકાવી દીધા. પછી માંઠમાંઠ તરીને તેઓ કાંઠે પહોંચ્યા અને ઉગર્યા. આ અવસ્થામાં પણ તેમનું હૃદય અને મુખમંડળ પ્રકુલજ હતાં.

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ એક વાર કોઈ ફકીરને પોતાની ફકીરી માટે તથા ગરીબાઈ માટે ખેદ કરતો જોયો. એ જોઈને મહાત્માને લાગ્યું કે “આ માણસે ફકીરી વગરકિંમતેજ તફડાવી લીધેલી લાગે છે અને તેથીજ તેને ફકીરી વસમી પડી ગયેલી જણાય છે. મક્તના માલથી તો એવુંજ થાય.”

પેલે સામું પૂછ્યું:-“શું ફકીરી તે વળી વેચાતી હશે ?”

તેમણે કહ્યું:-“હા. મેં બલખતું રાજ્ય આપીને ફકીરી લીધી છે.”

એક વાર મહંમિં ઇબ્રાહીમને કોઈએ પૂછ્યું કે “તમે રાજ્ય હોવા છતાં એવી શી વિપત આવી પડી કે જેથી આવડું મોટું રાજ્ય છોડી દીધું ?”

મહંમિંએ કહ્યું:-“હું એક દહાડો મહારા સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો.

અરીસો ટાંગેલો હતો, મહેં તેમાં જોયું તો મહારા રાજમહેલને સ્થળે

સ્મશાન જોયું. ત્યાં મેં એક પણ સચુંવહાણું ઉભેલું જોયું નહિ. મારે ત્યાગ કરીને તેઓ સૌ આદ્યાં ગયાં હોય અને બધે હું એકલો પડી ગયો હોઉં એવું લાન થયું. મુસાફરી કરવા સારૂ મારે માટે લાંબો રસ્તો પડેલો હતો તેવું પણ મને દર્શન થયું; પરંતુ રસ્તામાં કામ આવે એવું મારી પાસે કંઈજ લાતું હતું નહિ. પછી મેં એક મહાન સિંહાસન ઉપર એક તેજસ્વી ન્યાયાધીશ બેઠેલો જોયો. મારો જગ્યાવ કરવાનું મને ઘણુંએ મન થયું; પણ એ સ્થળે કામ લાગે એવી એક પણ દલીલ મને જડી શકી નહિ. આથી હું ચાહુંજ મુંઝાયો, મારા મનમાં રાજ્ય ઉપર વૈરાગ્ય પેદા થયો અને આખરે સઘળું તણ દઈ ફકીરી ધારણ કરી.”

એક દિવસ એક માણસે મહાત્મા ઇબ્રાહીમની પાસે આવીને કહ્યું કે “મહાત્મન! મેં ઘણાં પાપ કર્યાં છે, તો મને એવો માર્ગ બતાવો કે જે રસ્તે ચાલવાથી મારું લહું થાય.”

ઇબ્રાહીમ જોડ્યા:—“જ્યારે તમે પાપ કરો, ત્યારે તમારે ઇશ્વરે આપેલું અન્ન જમવું નહિ.”

પેલો માણસ જોડ્યો:—“ઇશ્વરજ સૌની આલુવિકા ચલાવનાર છે, એટલે પછી એને મૂકીને બીજે કયાંથી આલુવિકા મેળવવી?”

ઇબ્રાહીમ જોડ્યા:—“જો તું એટલું સમજે છે કે, ઇશ્વરજ સૌની આલુવિકા ચલાવનાર છે; તો પછી તું કહે કે ઇશ્વરનું આપેલું ખાવું ને તેની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તવું, એ પણ શી રીતે યોગ્ય કહેવાય? માટે જ્યારે પણ તમારે માલિકાના માલિકની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તીને પાપજ કરવું હોય, ત્યારે ઇશ્વરના રાજ્યની બહાર જઈનેજ કરવું જોઈએ. કાં તો તેનું આપેલું અન્ન-ફળ તણ દેવું કે કાં તો પ્રભુના રાજ્યમાં રહીને પાપ કરવાનું તણ દેવું.”

પેલો માણસ જોડ્યો:—“પણ ઇશ્વરનું રાજ્ય છોડીને તો જવુંજ કયાં? ચારે ગાળુ ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં તેમજ ઉપર અને નીચે સર્વે સ્થળે પ્રભુનુંજ રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે.”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ—“તો પછી ઇશ્વરના રાજ્યમાં રહેવું અને તેની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તવું એ પણ માણસને શોભે ખરું? છતાં પણ જો પાપ કરવુંજ હોય, તો તો પછી જ્યાં તને પ્રભુ ન દેખે એવેજ કોઈ ઠેકાણે જઈને પાપ કરવું જોઈએ.”

પેલો માણસ કહે કે “પણ એવું શી રીતે બને? પ્રભુ તો સર્વવ્યાપક અને સર્વજ્ઞ છે.”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ—“તો પછી એ પણ જરાય ચોગ્ય નથી કે, તેની આ-
પેડી જીવિકા લેવી, તેના રાજ્યમાં વાસ કરવો અને પાછું તેનીજ નજર
આગળ પાપ કરવું!”

“પણ ઠીક, ચાલ; તું એક કહ્યું કર. તે એ કે, જ્યારે તારું મૃત્યુ આવીને
હાજર થાય, ત્યારે તેને કહેજે કે ધડીકે Cહું નહિ; અને મને પરતાવો કરવાને
ચોડોડ વખત આપ.”

પેલો માણસ બોલ્યો—“અરે એવું તે જની શકે? મોતે ડોહને પણ
એક પણ જેટલો વખત આપ્યો છે કે મને આપે?”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ—“એમજ હોય તો તો પછી અત્યારે પ્રથમથીજ
પશ્ચાત્તાપ કરી લેવાનું રાખજે.”

પેલાએ કહ્યું—“એ પ્રમાણે મારાથી જની શકતું નથી.”

મહાત્માએ કહ્યું—“તો પછી ન્યાયાધીશ આગળ ચો જવાળ આપીશ?
તે પણ અત્યારથી નક્કી કરી રાખ. જ્યારે તારે માટે એવો હુકમ થાય કે ‘આ
પાપાત્માને નરકમાં લઈ જાઓ’ ત્યારે તારે નાજ પાડી કેવી કે હું તો ત્યાં
જવાનો નથી.”

પેલો માણસ—“ના ના. એ તો ના કહું તો પસણે પણ પકડી જાય!”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ—“તો પછી અત્યારથી એવોજ નિશ્ચય કર કે, હવેથી
હું પાપજ નહિ કરું.”

પેલો માણસ—“મહાત્મનું આપે જે કહ્યું તે ચથાર્થજ છે.”

આ ઉપદેશ-સાંભળીને પેલો માણસ પોતાનાં પાપોમાટે બહુજ પરતાવો
કરવા લાગ્યો અને પછીથી આખી જીંદગીસુધી તેણે પાપજ કયું નહિ.

એક માણસે મહાત્મા ઇબ્રાહીમને પૂછ્યું કે “મહાત્મનું તમારી સાથે
ત્રી કેમ રાખતા નથી?” તેમણે કહ્યું—“કથી ત્રી મારા જેવા અન્નવસ્ત્ર વગરના
માણસને પતિતરીકે પસંદ કરે? મારું ચાલે તો મારું પોતાનું શરીર પણ
છોડી દઉં, તો પછી ખીબ એક માણસનો બોલે કેવી રીતે ઉઠાવી શકું? વળી
મારું પોતાનું સ્વતંત્ર જીવન જતું કરીને ખીબની પસંદગીનારૂં બોલે સ્વી-
કાર તો પછી જનેનીજ દુર્દશા થાય ને?”

એક વાર ડોહએ મહાત્મા ઇબ્રાહીમને પૂછ્યું કે “હું પ્રભુને રાજ
ચિનનિ કરું છું છતાં પણ તે મારી વાત કેમ સાંભળતો નથી?”

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ—“માત્ર પ્રાર્થના બોલી જવાથી કે માથું નમાવી

લેવાથી શું વળે ? એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. તું તેના પ્રેરિત મહા-
યુરુપો(ધર્મી અવાજને સાંભળે ને સંભળાવે એવા પેગંબરો)ને તો જાણે છે,
છતાં પણ તેમણે ખતાવેલે રસ્તે તો ચાલતો નથી; તારા ધર્મગ્રંથનું વાચન-શ્રવણ
કરવા છતાં તેમાં કહ્યા મુજબ આચરણ તો કરતો નથી; તું ધર્મશત્રું (પ્રકાશ
માણી, હવા ઇત્યાદિનું) દાન તો રોજ આઠે પહોર લીધા કરે છે; છતાં પણ તે બદલ
તેનો ઉપકાર સુદ્ધાં પણ તું માનતો નથી! પ્રભુલક્ષ્મીની સદ્ગતિ થવાનું મોઢેથી
તો તું કહે છે ખરો, પણ તે પોતે એ માર્ગ કેટલો કાપ્યો છે ? પાપીઓમાટે તો
નરકજ છે. તે જાણવા છતાં પણ તેનાથી બચવાની કાળજી તો તમે રાખતા નથી !
તમે જાણો છો કે, અવગુણ અથવા શયતાનનું એ તમારો કટો શત્રુ છે, છતાં
પણ તેની સાથે તો તમે શત્રુતા જરા પણ નહિ રાખતાં ઉલટા મિત્રતાજ રાખ્યા
કરો છો ! તમે જાણો છો કે, મારે માથે મૃત્યુ તો નક્કીજ છે, છતાં પણ મોત-
માટે કંઈ પણ તૈયારી તો તું કરતોજ નથી ! ! તે તારાં માતા, પિતા, મિત્રો અને
બાળકોને પોતાનાજ હાથે કબરમાં સૂવાડયાં છે, તોપણ આ સંસારમાંથી તો
તું જરા કંઈ બોધ પણ શામાટે નથી લેતો ? તું પોતે તો પાપપ્રપંચમાં મગ્ન
રહે છે, છતાં પણ ખીજાઓના દોષો તો શોધ્યાજ કરે છે ! ! તો હવે તમેજ
કહો કે, તમારા જેવા માણસની પ્રાર્થના પ્રભુ કયા કારણથી સાંભળે ?”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-પ્રભુનું સદા સ્મરણ રાખો. માણસોની વાતો મૂકી દો.

૨-તે જેને (ધન, સદ્ગુણ ઇત્યાદિને) કેદમાં પૂરેલ છે, તેને (દાન, ભજ-
નાદિ કરવામાટે) છુટા કર; અને જેને (જીભ, અજ્ઞાન, લોભમોહાદિ શત્રુઓને)
છુટા રાખ્યા છે તેને કેદ કર.

૩-આ સંસારની સફર માટે હું ચાર જાતનાં વાહનો રાખું છું:- (૧) જ્યારે
સંપત્તિનો પ્રદેશ આવી પડે છે, ત્યારે કૃતશત્રુતાના વાહન ઉપર મુસાફરી કરું છું;
(૨) પૂજન-અર્ચનનો પ્રદેશ આવે છે ત્યારે પ્રભુપ્રેમના વાહનનો ઉપયોગ કરું
છું; (૩) વિપત્તિના પ્રદેશ આવતાં સહનશીલતાનું વાહન વાપરું છું અને (૪)
પાપનો પ્રદેશ જોળંગવાનો આક્રાંત પશ્ચાત્તાપના વાહનનો ઉપયોગ કરું છું.

૧૧-તપસ્વી અહમદ હૃવ્

તપસ્વી અહમદ હૃવ્ મહાન સાધક, વિરાગવાન અને જ્ઞાની પુરુષ હતા. નેશાપુરમાં તેઓ જીવન ગાળતા હતા. મહર્ષિ ઇંદ્રિયાઓ એક વાર કહ્યું હતું કે, મારા મરણસમયે મારું મસ્તક મહર્ષિ અહમદ હૃવ્નાં ચરણોમાં નમેલું હોય એમ હું ઇચ્છું છું.

નેશાપુરમાં એક વેપારીનું નામ પણ અહમદ હતું મહાત્મા અહમદ હૃવ્ જ્યારે પરમ ધાર્મિક હતા, ત્યારે વ્યાપારી અહમદ સંસારમાં ગળાપર્થત રૂબેલો માણસ હતો. ધર્મપરાયણ અહમદ હૃવ્ પ્રભુના ધ્યાન-ભજનમાં એવા મસ્ત થતા કે તેમને શરીરનું ભાન પણ રહેતું નહિ. એક વાર એક હજમ તેમની હજમત કરવા આવ્યો. તપસ્વી અહમદ હૃવ્ સદા “સુભાન અહ્મદ”નો જપ કર્યા કરતા હતા અને તેથી તેમના જ ને હોઠ હાલતા હતા.

હજમે વિનંતિ કરી કે “આપ થોડી વાર હોઠ હાલતા રોકો, તો હું તમારા મુછોના ખાલ કાતરી લઉં.”

તપસ્વીએ કહ્યું કે “તું તારા કામ કર્યે જા, હું મહારા કામ કર્યે જાઉં છું. હજમતને સાડે કાંઈ હું પ્રભુનું નામ જપતો અટકીશ નહિ.” ઇશ્વરનું નામ જપવામાં તેમના હોઠ હાલતાજ રહ્યા અને તેથી વાળ કાપતાં તેમના હોઠપર પણ કેટલેક ઠેકાણે કાપા પડ્યા.

એક વાર તપસ્વી અહમદ હૃવ્ ઉપર તેમના એક મિત્રે પત્ર લખ્યો કે “ભાઈ! મેં આપને અનેક પત્રો લખ્યા, છતાં આપનો એક પણ ઉત્તર આવ્યો નહિ; તો કૃપા કરીને એક વાર તો ઉત્તર લખો.” આવા પત્રવ્યવહાર તરફ તેમનું ધ્યાન રહેતું નહિ. એક વાર નમાજ પઢતી વખતે આ પત્ર તેમને યાદ આવ્યો; તેથી તેમને આવો પત્રવ્યવહારનો સંબંધ પણ પ્રભુના માર્ગમાં વિઘ્નકારક લાગ્યો. આથી એક દહાડો પોતાના શિષ્યની પાસે તેમણે આ પ્રમાણે ઉત્તર લખાવ્યો કે “તમે ફરીથી મહેરબાની કરીને મહારા ઉપર પત્ર લખાવો નહિ; કેમકે ઇશ્વરનું સ્મરણ પડતું મૂકીને તમને ઉત્તર લખવાનો અવકાશ હું કહાડી શકતો નથી. તમે પણ ઇશ્વરમાંજ લીન રહો, એમ ઇચ્છું છું. ણસ સલામ !”

અહમદની જનેતા એક દહાડો ભોજન સંધીને તેમની પાસે લાવ્યાં અને કહ્યું કે “બેટા! આ ખોરાક આપણા ઘરનોજ હોવાથી કાંઈ પણ સંદેહ નાનો.”

અહમદ—“ ના, મેં એક દહાડો આપણા અન્નમાં પાટોશીનું અન્ન પણ લખતું જોયું હતું. એ પાટોશીએ અન્યાયથી દ્રવ્ય એકઠું કરીને એ અન્ન મેળવેલું હોવાથી આ ખોરાક લેવામાં મને જાહેર સંકેત થાય છે. ”

હવે વ્યાપારી અહમદની તરફ જુઓ. ધનના ઉપર તેને અપાર મમતા હતી. રસોઈ કરનારી નોકર સ્ત્રીને એક દહાડો જોલાવીને તેણે કહ્યું કે “ એકદમ જમવાનો થાળ લાવ. ” આટલું જોલી તે પૈસાનો હિસાબ ગણવા લાગ્યો. સંધનારીએ થાળ લઈ આવીને જોયું તો શેઠ હિસાબ ગણવામાં પડેલા જણાયા. આથી તેણે ચાર-પાંચ વાર કહ્યું કે “ આ થાળ લાવી છું. ” પણ શેઠનું ચિત્ત પૈસામાં એટલું તો તદ્દલીન હતું કે એ શબ્દો ઉપર તેનું ધ્યાન જાયું નહિ. આથી બિચારી સંધનારી અન્નનો થાળ લઈ પાછી ગઈ. કેટલીક વાર પછી અહમદને લાન આવતાં તેણે સંધનારીને હાંક મારી. પેલી જાઈ થાળ લઈ ફરીથી આવી; પણ એટલામાં તો શેઠ પાછા ફરીથી પૈસાના હિસાબમાં અને વિચારમાં ડૂબી ગયેલા જણાયા. શેઠને આ પ્રમાણે જાણનાનથન્ય જોઈને સંધનારી ખીજ વાર પણ થાળ લઈને પાછી ગઈ. આવું ત્રણ વાર થયું. વળી ચોથી વાર પણ શેઠ ખૂબ મારી. થાળ લઈ દાસી આવી; અને જોયું તો આ વખતે પણ શેઠ હિસાબમાં મશગુલ થઈ ગયા છે ! આથી તેણે તેનું ધ્યાન ખેંચવામાટે થોડાક પાતળો પદાર્થ તેના હોઠે લગાડ્યો. આમ છતાં પણ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું નહિ. તેથી દાસી પાછી ચાલી ગઈ. એ પછી કેટલીક વારે શેઠ સચેત થયા; અને જોયું તો હોઠ ઉપર અન્નની એક ચોટેલી જણાઈ ! આથી તેમણે ધાયું કે, મેં ખાધું છે ! પછી ઉભા થઈને મેં ઘોઈ લીધું અને ફરી પાછા હિસાબ પાછળ મંડી પડ્યા ! x

એક વાર નેશાપુરના કેટલાક આળસુદાર સજ્જનો મહાત્મા અહમદને ત્યાં મળવા આવ્યા હતા. મહાત્માને એક તોફાની અને દુરાચારી પુત્ર હતો. એ સમયે તે સુરાપાનમાં મસ્ત થઈને ગાતો ગાતો ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો; પણ પેલા સજ્જનો તરફ તેણે જરા પણ વિવેક કે દષ્ટિપાત પણ કર્યો નહિ ! આ જોઈને પેલા સજ્જનો મનમાં ને મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમનો મનોભાવ તરતજ સમજી જઈને મહાત્મા બોલ્યા:—

“ એક રાત્રિએ પાટોશીને ત્યાંથી કાંઈક મિઠાઈ આવી અને તે અમે જાને જણે ખાધી. ખાધા પછીજ જણવામાં આવ્યું કે, એ મિઠાઈ તો રાજદરબારમાંથી

x જેમી પ્રીત હરામ મેં, એસી હરિ મેં હોય; ચલા જમ પેકું મેં, પદ્મા ન પડે મોય.

આવેલી હતી. એજ રાત્રે આ બાળકે ગર્ભવાસ કર્યો હતો. રાત્ર્યના રત્નેશુણી અન્નથી તેની ઉત્પત્તિ થઈ છે, તેથીજ આ મુત્ર દુરાચારી થયો છે.

મહાત્મા અહમદને બહેરામ નામનો એક પાટોશી હતો. પરદેશમાં લાખો રૂપિયાનો માલ તે વ્યાપારાર્થે મોકલતો. એક વાર તેનું ઘણું ધન લૂંટારાથી ચોરાઈ ગયું. આ વાત સાંભળીને પોતાના મિત્રો સાથે મહાત્મા અહમદ પણ બહેરામને ઘેર આશ્વાસન આપવાને ગયા. બહુજ સત્કારપૂર્વક બહેરામે તેમને બેસાડ્યા અને સૌના લોજનમાટે તૈયારી કરવા માંડી. એ સમયે દુષ્કાળ આલતો હતો; તેથી બહેરામે ધાર્યું કે, આ મહાત્મા દુષ્કાળને લીધે મ્હારે ત્યાં સર્વ સહિત જમવા આન્યા હશે.”

મહાત્મા અહમદે કહ્યું કે “લાઈ ! તમે એ વાતની ફિકર ન કરતાં શાંત રહો, હું જમવા નથી આન્યો. મેં સાંભળ્યું કે, તમારું ધન જતું રહ્યું છે તેથી આશ્વાસન દેવા માટેજ આન્યો છું.”

બહેરામ—“હા, તેમ થયું છે; પણ તેથી મ્હને અફસોસ થતો નથી. ઉલટો એ ખાતે તો મ્હારે પ્રભુનો ઉપકાર માનવાનો છે; કેમકે (૧) મ્હારું ધન ધીનજો ભલે લૂંટી ગયા, પણ મેં કંઈનું ધન લૂંટ્યું નથી. (૨) લૂંટારાઓ મારી અર્ધીજ સંપત્તિ હરી ગયા છે, બાકીની અર્ધી તો રહી છે ને ! (૩) સાંસારિક અનિત્ય ધનજ લૂંટાયું છે, ધર્મરૂપી સાચું ધન તો રહ્યું છે ને !”

આ વાત સાંભળી મહાત્મા બહુજ પ્રસન્ન થયા અને પોતાના સાથીઓને કહ્યું કે “સાંભળો, આ વાક્યોમાં ધર્મપ્રેમની ટેટલી બધી સુગંધ ભરેલી છે !”

મહાત્મા અહમદ રાત્રે પ્રભુસ્મરણ કર્યા કરતા. એક વાર તેમના એક મિત્રે તેમને પૂછ્યું કે “જો તમે વચ્ચે વચ્ચે એકાદ રાત્રિ સૂઓ તો શી હરકત ?”

મહાત્મા—“જો માણસની નીચે નરકાગ્નિ ભડભડાટ સળગતો હોય અને જેને ઉપરનું સ્વર્ગનું રાન્ય બોલાવતું હોય, તે તો નિદ્રા પાછળ શી રીતે વખત ખૂએ ?”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧—મારી નિંદા કરનારાઓને તો મારું ચાલે તો ખૂબ ઈનામ આપી દઉં; કેમકે તેમની નિંદા અને દ્વેષથી એક રીતે મારું હિતજ સધાય છે.”

૨—પ્રભુને સદા અને સર્વત્ર હાજર-નાજર સમજીને જેટલું પણ બને તેટલું તેનું ધ્યાન-ભજન અને આજ્ઞાપાલન કરતા રહેજો. આ માયિક દુનિયાએ આજસુધીમાં અસંખ્ય માનવોને છેતર્યા છે, તેમ તમે પણ ન છેતરાઓ તે તરફ સાવચેત રહેજો.

આ અતિચર્યાક્રિતની વાત નથી, પણ સાવ સાચી વાત છે. લિ० અયોગ્ય લિખુ

૧૨—તપસ્વિની રાખીઆ

પ્રભુપ્રેમના જનનામાં પૈરાગ્યરૂપી પડદા પાછળ તપસ્વિની રાખીઆનો નિવાસ હતો. પ્રભુતા ઉપર જાને-ક્રશાની કરવાવાળી એ પરમ શ્રદ્ધાવાન સન્નારી હતી. કંઈને શંકા થાય કે, પુરુષોની પંક્તિમાં તમે આ નારીનું ચરિત્ર કાં મૂક્યું ? તેનો જવાબ એ છે કે, હજરત મહમદ સાહેબ (સ૦ આં૦ સ૦) કહે છે કે “તમે ચોક્કસ સમજાજો કે, પ્રભુ કાંઈ તમારી બાહ્ય આકૃતિ જોવાનો નથી. તમારા મનોભાવ અને ઉદ્દેશ તરફ જ તે જુએ છે.” મતક્ષબ કે, તમે પુરુષ હો કે સ્ત્રી હો, પરંતુ મહત્ત્વની વાત તો તમારી ધર્મનિષ્ઠાજ છે. પેગંબર સાહેબે કહ્યું છે કે “માણસની સારી કે નહારી વૃત્તિઓ ઉપરજ પારલૌકિક સારા કે માઠા પરિણામનો આધાર છે.” પેગંબર સાહેબની સહધર્મિણી આદિશા ખીખીના જીવનમાંથી જેમ ધર્મશિક્ષણ લેવા જેવું છે; તેમ તેમની દાસીઓના જીવનમાંથી પણ ધર્મશિક્ષણનો લાભ લઈ શકાય તેમ છે. ધાર્મિક વિષયમાં જે અબજાએ પોતાની વીરતા દર્શાવી હોય, તે અબજા નહિ પણ મરદ છે. મહાત્મા હુસેન બસરાઈ પોતાના શ્રોતામંડળમાં તપસ્વિની રાખીઆને આવતાં વાર લાગે, તો તેમના આવતાં સુધી પોતાનો ધર્મોપદેશ શરૂ કરતા નહોતા. આમ હોવાથીજ અમે પણ તપસ્વી પુરુષોના લેશું તપસ્વિની રાખીઆનું ચરિત્ર મૂક્યું છે. સમજવાનું એજ છે કે, ભક્તાત્માનું હૃદય પરમાત્મામાં એકતાર થવું જોઈએ. પછી તે ભક્ત નર હો કે નારી હો ! તુર્કસ્તાનમાં ધર્મની ઉચ્ચ ભાવનાની બાળતમાં રાખીઆ તે રાખીઆજ હતી. ભક્તજનોમાં તે શિરો-મણિરૂપ હતી.

રાણીઆ શેઠને ત્યાંથી ચાલી નીકળી. લયલીતપણે લાગતાં તે રસ્તામાં પડી ગઈ અને તેનો જોકે હાથ લાગી ગયો. અપાર દુઃખમાં આવી પડેલી રાણીઆને ચારેબાજુ અંધકાર દેખાયો. આવી દશામાં તેણે જમીનપર મરતક મૂકી આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી કે:—

“હે પરમેશ્વર! હું માયાપવનની દુઃખી બાલિકા છું. વળી હું પરાધીન દાસી છું. મારો હાથ લાગી ગયો છે. આવી હૃદય હતાં પણ તેનો મને શોક નથી. હું માત્ર આપને સૂઝું નહિ અને મારા ઉપર આપ પ્રસન્ન રહો, એ સિવાય બીજું હું કંઈજ ઇચ્છતી નથી.”

પછી આકાશવાણી થઈ કે “હે પુત્રી! શોક કરીશ નહિ. થોડા સમયમાં તારૂં ગૌરવ વધશે. દેવો તારો સત્કાર કરશે.”

આથી રાણીઆ સોંતન પામી અને પાછી શેઠને ત્યાં આવી ને પહેલાંની માફક નોકરી કરવા લાગી. દિવસે તે પોતાના શેઠની નોકરી કરતી ને રાત્રે પોતાના ધર્મઅંતરનો પાઠ અને ઉપાસના કરતી.

આમ કેટલોક સમય ગયો. પછી જોકે રાત્રે શેઠ બગ્યો ને જુઓ છે તો રાણીઆ પોતાની જોરડીમાં બેઠી બેઠી કંઈક ગણગણી રહી છે. કેટલીક વાર પછી તે મૌનભાવે પ્રભુના ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ અને ધ્યાનમાંથી ત્યારે વ્યવ્રત થઈ ત્યારે તેણે પ્રાર્થના કરી કે:—

“હે પ્રભો! તું બધુંજ બાંધે છે. તારાથી અબવરું કંઈજ નથી. હું સદા તારી આજ્ઞા પાળતી આવી છું ને તે આજ્ઞા પાળતાં પાળતાંજ મરું, એટલીજ મારી અભિલાષ છે. તારીજ સેવામાં મારાં રાત અને દહાડો બધાં, એવી મારી ઇચ્છા છે; પણ હું શું કરું? તે મને પરાધીન દાસી કરી છે. એટલે બધો કાળ હું તારી ઉપાસનામાં કાઢી શકતી નથી. એને માટે હે પ્રભો! તું મને સુખ આપ.” રાણીઆને આ રીતની પ્રભુની ઉપાસના કરતી બેઠને તેને માટે શેઠના મનમાં બહુજ માન પેદા થયું. વળી રાણીઆ ઉપર દિવ્ય તેજ બળદી રહેલું દેખાયું. આ અલૌકિક પ્રકાર બેઠને તે સ્તબ્ધ થતી ગયો અને જોકાંતમાં બેસી વિચાર કરવા લાગ્યો. પછી તેણે મનમાં જોવો નિશ્ચય કર્યો કે, આવી પવિત્ર અને પૂજ્ય સ્ત્રીને પોતાની સેવામાં બેઠવી એ કોઈ પણ રીતે ઠીક નથી. યોગ્ય તો એજ છે કે, આવી પવિત્ર વ્યક્તિની તો મારેજ સેવા કરવી બેઠજો આવો વિચાર કરીને તેણે બીજેજ દહાડેથી રાણીઆને દાસીપણાથી મુક્ત કરી ને તેના તરફ અપાર શ્રદ્ધાભક્તિ દર્શાવીને કહ્યું કે “જો તમે મારે ઘર રહેશે

તો હું દાસ થઈને તમારી સેવા કરીશ; ને જો તમે બીજે સ્થળે રહેવા ચાહતા હશો તો તેમ કરવાને પણ આપ સ્વતંત્ર છો.” આ પ્રમાણે સ્વામીના હૃદયમાં ઈશ્વરે પ્રેરણા કરેલી જોઈને રાણીઆ શેઠને નમન કરી ત્યાંથી ચાલી નીકળી અને કઠોર તપશ્ચર્યામાં પોતાનું જીવન ગાળવા લાગી.

રાતદિવસ ધર્મપુસ્તક વાંચવા-વિચારવામાં ને ઉપાસના કરવામાં જ તે લીન રહેતી હતી. એ વખતે બસરામાં મહર્ષિ હુસેન રહેતા હતા. રાણીઆ ઘણી વાર તેમની ધર્મસલામાં આવતી અને ધર્મશ્ચર્યામાં લાગ લેતી. એ પછી તે એક નિર્જન અરણ્યમાં જઈને રહી અને યોગાભ્યાસ કર્યો. ત્યાર પછી એક મન્દિરમાં તેણે નિવાસ કર્યો હતો. કેટલોક સમય રાણીઆએ ત્યાં રહીને ધર્મસાધના કરી. તે પછી તેણે પોતાની અંદગીનો છેલ્લો ભાગ મક્કામાં ગાળ્યો હતો ને એ ધર્મભૂમિમાં જ તેનું અવસાન થયું હતું. ઇબ્રાહીમ આદમની સાથે મક્કામાં જ રાણીઆને મેળાપ થયો હતો ને ત્યાં જ તેને ધર્મશ્ચર્યા કરવાનો લાલ મળ્યો હતો. જીવનપર્યંત કૌમારવ્રત પાળી ઇશ્વરસેવનમાં જ જીવન ગાળનાર રાણીઆ જેવી પવિત્ર નારીઓ આ જગતમાં ગણીગાંઠી મળી આવશે. ઇતિહાસ કહે છે કે, આજથી બારસો વર્ષ પહેલાં રાણીઆ જીવતી હતી. પોતાની સાધનાને બળે રાણીઆએ એવું તો ઉન્નત ધાર્મિક જીવન પ્રાપ્ત કર્યું હતું કે તેનો ઉપદેશ સાંભળવા તથા દર્શન કરવા માણસોનાં ટોળેટોળાં આવતાં. તેનો નિષ્કપટ સ્વર્ગીય પ્રેમ, પવિત્ર ચરિત્ર અને અદ્ભુત પ્રભાવ જોઈને તથા તેનાં તેજસ્વી વાક્યો સાંભળીને ભલભલા માણસો આશ્ચર્યચકિત થતા, માથું નમાવતા અને તેના નામશ્રવણથી પણ પોતાને કૃતાર્થ માનતા.

એ પરમ સાધ્વીમાટે મહર્ષિ હુસેન કહે છે કે, કોઈનું શિક્ષણ કે ઉપદેશ લીધા વિના તથા કોઈને પણ શુરુ કર્યા વિના માત્ર સ્વાતંત્ર્યથી જ રાણીઆએ અલૌકિક રીતે ધર્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

મહર્ષિ હુસેનને રાણીઆપ્રત્યે અત્યંત શ્રદ્ધા હતી. અઠવાડીઆમાં એક દિવસ તેઓ શ્રાતાઓને ધર્મોપદેશ કરતા. એક વાર શ્રાતાસમાજમાં રાણીઆને આવતાં વાર થવાથી મહર્ષિ હુસેને પોતાનો ધર્મોપદેશ શરૂ કર્યો નહિ; ત્યારે કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “અહીં આં શ્રાતામાં અનેક જ્ઞાનીઓ તથા મોટા માણસો ઉપદેશ સાંભળવા આવી ગયા છે, માત્ર એક પેલાં વૃદ્ધ ડોસી નથી આવ્યાં. તો હવે આપ આપનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરો તો શી હરકત છે?”

મહર્ષિ હુસેન—“જે શરબત હાથીના ઉદરને માટે તૈયાર કરેલું છે, તે

હું કીડીની આગળ મૂકી દઇને શું કરું ?”

ઉપદેશ આપતાં આપતાં મહમિં હુસેન જ્યારે ઉત્સાહના આવેગમાં આવી જતા હતા, ત્યારે તે રાણીઆ તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને કહેતા કે, “મારા બોલવામાં જે તેજસ્વિતા આવી ગય છે, તે આ રાણીઆનાજ હૃદયમાંથી આવે છે.

એક દહાડો મહમિં હુસેને રાણીઆને પૂછ્યું કે “તમને વિવાહ કરવાની અભિલાષા છે કે ?” રાણીઆએ કહ્યું કે “વિવાહ તો શરીર સાથે થાય છે, પણ મારી પાસે શરીરજ ક્યાં છે ? આ શરીર તો ઇશ્વરને અર્પણ કરેલું છે, એટલે તે તો તેનીજ આરાને અર્પીત છે અને તેનાજ કાર્યમાં રહે છે; તો હવે વિવાહ કયા શરીરનો કરું ?”

એક વાર હુસેને રાણીઆને પૂછ્યું કે “તમે આવું ઉચ્ચ પદ શી રીતે પામ્યાં ?”

રાણીઆ—“મને મળેલી બધી વસ્તુઓ ગુમાવીને.”

મહમિં હુસેન—“તમે ઇશ્વરને કેવા સમજો છો ?”

રાણીઆ—“ઇશ્વર આવા છે કે તેવા છે, તે તો આપ જાણો. હું એવું તેવું જાણતી નથી. હું તો તેને અરૂપ ને અમાપ જાણું છું.”

એક દિવસ મહમિં હુસેને તેમને કહ્યું કે “પરલોકમાં જો એક ધડી વાર પણ ઇશ્વરપ્રસંગમાં મને પ્રમાદ થશે તો હું એવો વિલાપ અને રુદન કરીશ કે જે જોઇને સ્વર્ગના દેવોને પણ મારા તરફ દયા ઉપજશે.”

રાણીઆ—“જો ઉત્તમ વાત છે, પરંતુ જો આલોકમાંજ એકાદ ધડી ઇશ્વરપ્રસંગથી શિથિલ થતાં એવું આકંઠ આપતામાં પ્રકટયું હોય તોજ પરલોકમાં તેવું બની શકે; નહિ તો એવું બનવા સંભવ નથી.”

તપસ્વિની રાણીઆ વસંતઋતુમાં એક દહાડો પોતાની ખુંપડીમાં જઇને સ્વસ્થપણે બેઠાં હતાં; તે વખતે દાસીએ તેમને કહ્યું કે “બા ! બહાર પધારીને કુદરતની શોભા તો જુઓ !”

રાણીઆ—“તું એક વાર અંદર આવીને કુદરતના કર્તાની શોભા તો જો”

કાંઈએ રાણીઆને પૂછ્યું કે “તમે જ્યારે ઇશ્વરની પૂજા કરો છો, ત્યારે તેમને શું જોઈ શકો છો ?”

રાણીઆ—“હું તેને જોઈ નહિ, તો તેની પૂજાજ કરતી નથી ને ?”

એક બીજા માણસે રાણીઆને પૂછ્યું કે “પાપરૂપી સક્ષરને તો તમે

શત્રુરૂપેજ બાણો છો ને ?”

રાખીઆ—“હવરપ્રેમમાં લીન રહેવાથી મારે તેની સાથે શત્રુતા પણ થઈ નથી અને લડાઈ પણ કરવી પડી નથી.”

એક વાર રાખીઆની પાસે કેટલાક લોકો એકઠા થતાં રાખીઆએ તેમાંના એકને પૂછ્યું કે “તું શામાટે પરમેશ્વરની સેવા કરે છે ?”

તે બોલ્યો કે “નરકની ભયાનક વેદનાથી છટકારો મેળવા માટે.”

એજ સવાલ બીજાને પૂછતાં તે બોલ્યો કે “સ્વર્ગ એ અત્યંત રમણીય સ્થાન છે, ત્યાં જાતબાતના વૈભવો અને અનહદ સુખ છે, એ સુખની અભિલાષાથી હું ભક્તિ કરું છું.”

રાખીઆ—“કનિષ્ઠ ભક્તોજ ભયથી કે લોભને વશ થઈને પ્રભુસેવા કરે છે. ઠીક, પણ માનો કે, જો સ્વર્ગ કે નરક એ બેમાંનું કંઈજ હોત નહિ તો તો શું તમે પ્રભુની પૂજા કરત નહિ ને? સાચા ભક્તોની પ્રભુભક્તિ કોઈ પણ પ્રકારની લોક-પરલોકની કામનાવિનાની-અહંતુકી હોય છે.”

એક વાર એક માણસ માથે પાટો બાંધીને રાખીઆ પાસે આવ્યો હતો. રાખીઆએ તેને પૂછ્યું કે “શામાટે આ માથે બાંધ્યું છી?”

તે બોલ્યો—“માથું ઢાંકે છે તે માટે.”

રાખીઆ—“તમને કેટલામું વર્ષ ચાલે છે ?”

તે બોલ્યો—“ત્રીસમું વર્ષ.”

રાખીઆ—“આટલાં વર્ષ તમે સ્વસ્થ હતા કે અસ્વસ્થ ?”

તે બોલ્યો—“આજમુખી તો હું શરીરે તંદુરસ્તજ હતો.”

રાખીઆ—“ત્યારે આટલાં વર્ષભગી કૃતજ્ઞતાની નિશાનીરૂપે તમે માથે કંઈ બાંધ્યું નહિ, પણ એક દહાડો અસ્વસ્થ થયા ત્યારે ચોકની નિશાની-રૂપજ માથે બાંધ્યું ને ?”

એક વાર એક ધનાઢ્ય માણસ, રાખીઆએ પહેરેલાં કાપડાં-તૂટ્યાં લુગડાં જોઈ બોલ્યો કે “પૂજ્ય તપસ્વિનિ! જો તમે ઇશ્વારો પણ કરો તો અનેક માણસો એવા છે કે જેઓ તમારી દરિદ્રતા દૂર કરવાને તત્પર થાય તેમ છે.”

રાખીઆ—“આ લોકની સાંસારિક દરિદ્રતાસંજોગે કોઈની પાસે માગણી કરતાં મને લજ્જા થાય છે. જો આ સંસારમાં તે પરમાત્માનુંજ રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે, તો પછી તેને છોડીને હું બીજા પાસે શામાટે માગણી કરું ? મારે જે કંઈ જોઈતું હશે તે હું તેનાજ હાથથી લઈશ.”

એક માણસે કહ્યું છે કે, એક વાર મેં રાખીઆ પાસે જઈને બેસ્યું તો તેની પાસે માત્ર એક લાગેલું જળપાન હતું અને તે વડેજ તે જળપાન આદિ ક્રિયા કરતાં તથા ઇતરો એક કંકરો ઝોડીદે મૂકીને ફાટી-તટી સાદડીપર શયન કરતાં. આ જોઈને મારા મનમાં હુઝ થયું અને મેં તેમને કહ્યું કે “આર્યે ! અનેક શ્રીમંતો મારા મિત્રો છે. જો તમે આજ્ઞા કરો તો! આપને માટે ઉપ-યોગી વસ્તુઓ હું તેમની પાસેથી લઈ આવું.”

રાખીઆ—“તમે બહુજ ભૂલ કરો છો. તેઓ કોઈ પણ ચક્રાર અજ-હાતા નથી. જે જીવનહાતા છે, તે શું દગ્ગિતાનેજ લીધે દરિદ્રાને ભૂલી ગયો છે ? અને શું ધનિકતાનેજ લીધે ધનવાનોને યાદ રાખે છે ?”

રાખીઆની પાસે ઊંચી એક ફકીર સંસારના કંટાળા વર્ણવવા લાગ્યો; તેથી રાખીઆ બોલી કે “તમે તો બહુજ સંસારપ્રેમી ડેખાઓ છો. જો તેમ ન હોત તો ઇશ્વરનો પ્રસંગ છોડીને તમે સંસારનીજ વાતો શું કરવા કરત ? જે ખરેખર ફકીર હોય તે સંસારની સારી કે નકારી વાતોમાં પડતો નથી; એટ-લુંજ નહિ પણ તેનું સ્મરણ પણ કરતો નથી. જે પણ વસ્તુને તે વધારે આહિ છે, તેનીજ તે વધારે વાતો કરે છે.”

એક વાર બે ફકીરો ફરતા ફરતા રાખીઆનાં દર્શન કરવા ગયા હતા. તે ભૂખ્યા હતા એટલે માંહોમાંહે વાત કરવા લાગ્યા કે “જો કંઈ ખાવાનું મળે તો આહાર કરીએ.”

આ વખતે રાખીઆ પાસે બે રોટી હતી, તે તેણે ફકીરો પાસે હાજર કરી; પણ એટલામાં એક ત્રીજોજ ભિક્ષુકે ત્યાં આવીને ખોરાક માગવા લાગ્યો. રાખીઆએ તે બંને રોટી તેને આપી દીધી. પેલા બે ફકીરો આ પ્રકાર જોઈને બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યા. એ પછી થોડી વારે કેટલીક રોટી હસ્થમાં લઈને એક દાસી રાખીઆ પાસે આવી અને કહ્યું કે “મારી શેઠાણીએ આ આપને આપ-વા મને મોકલી છે.” રાખીઆએ તે જોઈ ગણતરી કરી તો અદાર રોટી જણાઈ; તેથી પેલી દાસીને કહ્યું કે “એ પાછી લઈ જાઓ. મોકલવામાં ભૂલ થઈ છે.”

દાસી બોલી—“બા ! શેઠાણીએ આપનેજ આપવા મોકલેલ છે.”

રાખીઆ—“નહિ નહિ, ચોક્કસ ભૂલ થઈ છે. પાછી લઈ જાઓ.”

દાસીએ પાછી જઈ તેની શેઠાણીને એ હકીકત જણાવી. શેઠાણીએ તેમાં રોટી ઉમેરીને દાસીને આપવા મોકલી. રાખીઆએ ગણી જોઈ અને વીસ ટી જણાઈ. તેણે તે સ્વીકારી અને પેલા બે ફકીરો આગળ રજુ કરી. તેઓએ

લોજન કરતાં કરતાં આ બનાવનું રહસ્ય પૂછ્યું. રાખીઆએ કહ્યું:—“તમે બંને ભૂખ્યા હતા તે હું બાણી ચૂકી હતી. મારી પાસે માત્ર એજ રોટી હતી; તેથી મને એમ થયું કે, આટલાથી કેવી રીતે આપ બે સંતોની કુધા દૂર થશે? એટલામાંજ પેલો લિલુક આવી ચઢ્યો, એટલે એ બન્ને રોટી મેં તેને આપી દીધી અને પ્રાર્થના કરી કે ‘હે પ્રભુ! તે’ કહ્યું છે કે, હું દાનથી દશગણું પાછું આપું છું, એની મને શ્રદ્ધા છે; અને તેથી હમણાંજ આપના સંતોષ ખાતર તે બન્ને રોટીનું દાન કર્યું છે.’ એ પછી જ્યારે અઢાર રોટી પાછી આવી, ત્યારે મને એમજ લાગ્યું કે એમાં મોકલનારની ભૂલ થઈ છે, એથી પાછી મોકલ. પછી નવી બે રોટી ઉમેરાઈને આવી, એટલે દશગણી થઈ રહી.”

રાખીઆથી વખતોવખત મોટેથી ખૂગ પડાઈ જતી. આથી તેમને લોકો પૂછતા કે “તમારે નથી કોઈ દુઃખ કે નથી કોઈ રોગ, છતાં આમ સંતાપ શાને કરે છે ?” તે કહેતી કે “મહારો રોગ બહારનો નહિ પણ અંતરનો હોવાથી કોઈ સંસારી માણસ તે સમજી શકે તેમ નથી, તેમ કોઈ હકીમ તેનું ઔષધ પણ કરી શકે તેમ નથી; કેમકે મારા રોગનો એકમાત્ર ઉપાય પરમાત્મદર્શનજ છે.”

એક વાર કેટલાક માણસો પરીક્ષા કરવાના હેતુથી રાખીઆ પાસે આવીને જોડ્યા કે “હમેશાં પુરુષોનેજ ઘણા ખરા દિવ્ય ગુણો વરે છે અને અલૌકિક શક્તિ પણ પુરુષોનેજ વરેલી છે. કોઈ સ્ત્રી ધર્મપ્રવર્તકનું આસન પામી નથી તો તમે એ પદની સ્પર્ધા શામાટે કરો છો ?”

રાખીઆએ કહ્યું કે “તમે કહ્યું તે બધું સાચું; પરંતુ આત્મજ્ઞાપ્તિ, અહંભાવ અને ‘હું તમારો પ્રભુ-પૂજનીય છું’ એવા પ્રકારના ભાવો સાધારણ રીતે સ્ત્રીજાતિમાં ઉપજતા નથી; તેમજ કોઈ સ્ત્રી કાપુરુષ (પીકણ) પણ હોતી નથી, એ બધું તો પુરુષોમાંજ દેખાય છે.”

એક દિવસ રાખીઆ ઉદાસચિત્તે બેઠી હતી, એટલે કોઈએ તેની ઉદાસીનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે જોલી કે “આજે પ્રાતઃકાળે મહાં મન સ્વર્ગમાં જવા વ્યાકુળ થયું હતું; પણ આંતરિક અવાજરૂપે મારા પરમ મિત્રે મારી એવી દુઃખાની અવગણના કરી, એજ મારી ઉદાસીનું કારણ છે.”

એક દહાડો હુંસેન બસરાઈને રાખીઆની હુંપડીએ આવતાં જણાયું કે, ત્યાંનાં (બસરાનો) એક મોટો ધનવાન પુરુષ હાથમાં નાણાંભરેલી કોથળી લઈને વીલેમોઢે ઉભેલો છે. તેમણે પેલા શ્રીમંતને તેની દિલગીરીનું કારણ પૂછ્યું.

પેલો ધનવાન બોલ્યો:—“આ મહાપવિત્ર તપસ્વિની માટે મેં કાંઈક લેઈ આણી છે; પણ તેમના વૈરાગ્યની દૃઢતા જોતાં અને ખીક લાગે છે કે, રખેને તે આ ન સ્વીકારે! જો આપ એમને આગ્રહ કરો તો કદાચ એ સ્વીકાર કરે.”

મહર્ષિ હુસેન—“ઠીક, હું અંદર જઈ એ વિષે વાતચિત કરું છું.”

પછી તેઓ અંદર ગયા અને ધન સ્વીકારવાની વિનંતિ કરી; ત્યારે રાખીઆએ તેમના તરફ વક્ર દષ્ટિ કરીને ઉત્તર આપ્યો કે “આ દુનિયામાં જે સાધુસ પ્રભુની નિંદા કરે છે, તેને અજ્ઞપાણી આપવાનું તે મહાઉદાર પરમાત્મા બંધ કરતો નથી, તો પછી જેની રજેરગમાં પ્રભુપ્રેમ ઉછળી રહ્યો હોય, જેના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પ્રભુના નામની ધૂન લાગી રહી હોય, તેનેજ શું પ્રભુ અન્ન-વસ્ત્ર આપવામાં કેળુસાઈ કરશે? હું ત્યારથી તેની મહત્તા જાણતાં શીખી છું, ત્યારથી મારી વૃત્તિ લોકો તરફથી વિશુભ થઈ છે. જે ધન ધર્મથી મેળવાયું છે કે પાપથી મેળવાયું છે, તે હું જાણતી નથી; તે ધન હું કેવી રીતે સ્વીકારી શકું?”

અબ્દુલ ઉમર કહે છે કે “એક વાર હું અને સુફિયાન ખાને જણા રાખીઆની માંદગીમાં તેની ખબર જોવા ગયા. રાખીઆનો પ્રભાવ એમ જાણતા હોવાથી તેની ઘાસે કાંઈ ધણુ વાત કાઢતાં સંજ્ઞાઆપતા હતા. ત્યાં તો રાખીઆએ પોતેજ સુફિયાનને કહ્યું કે ‘તમારે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહો.’

સુફિયાને કહ્યું કે “દેવિ! આપ પ્રાર્થના કરો. પ્રભુ આપને જરૂર આશિષ આપશે.”

રાખીઆએ સુફિયાન પ્રતિ દષ્ટિપાત કરી કહ્યું કે “સુફિયાન! તમે નથી જાણતા કે, કાની ઇચ્છાથી રોગ ઉત્પન્ન થાય છે? શું અને વ્યાધિ થવામાં પ્રભુનો હાથ નથી?”

સુફિયાન બોલ્યો કે “હા, તેની ઇચ્છાથીજ થયો છે.”

રાખીઆ—“ત્યારે આપું જાણો છો, ત્યારે અને એવું શામાટે કહો છો કે, મહારે તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ પ્રાર્થના કરવી? જે આપણો પરમ સખા છે, તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ પ્રયત્ન કરવો એ શું સ્નેહીત્વું કર્તવ્ય છે?”

પછી સુફિયાને પૂછ્યું કે “આપને શું ખાતાની ઇચ્છા છે?”

રાખીઆ—“સુફિયાન! તમે જાની પુરુષ છો; છતાં આવી વાત કેમ પૂછો છો? દશ વર્ષથી સારું ખબુર ખાવાની ઇચ્છા છે. તમે જાણો છો કે, આ બસરામાં ખબુર પુષ્કળ થાય છે, તોપણ આજ લગી મેં તે ચાખેલ નથી. હું

! દારીને વળી પોતાની ઇચ્છા કેવી! મારો જે પણ ઇચ્છા

મારા પ્રભુની ઇચ્છા વિરુદ્ધ હોય તો પછી તે જરૂર અયોગ્યજ છે-ત્યાજ્ય છે. "

સુદ્રિયાન કહે છે કે "એક રાત્રે હું રાણીઆની પાસે હતો. આખી રાત્રિ તેણે ઉપાસનામાં ગાળી. મેં પણ એક ભાગમાં બેસીને ઉપાસના કરી. પ્રાતઃકાળે રાણીઆએ કહ્યું કે "મારા પ્રભુની ઉપાસના કરવામાં તેણે મને જે સહાય કરી છે, તેના તે ઉપકારનો બદલો હું શી રીતે વાળી શકું?"

રાણીઆની પ્રાર્થના

"હે પરમેશ્વર! તેં આ લોકમાં મારેમાટે જે કાંઈ નક્કી કરેલું હોય, તે તારા વિરોધીઓને (નાસ્તિકોને) આપજે; અને પરલોકમાં જે કાંઈ નક્કી કરેલું હોય, તે તારા મિત્રોને (ભક્તોને) આપજે. કેમકે મારે પોતાને માટે તો તું પોતેજ બસ હોવાથી તારાવિના બીજું કાંઈ પણ આહતી નથી. હું જો નરકનીજ બીકે તારી પૂજા કરતી હોઉં તો હે પ્રભો! મને એજ નરકાગ્નિમાં બાળી મૂકજે; અને જો હું સ્વર્ગના લોકથી તારી સેવા કરતી હોઉં તો તે સ્વર્ગ પણ મારે હરામ છે; પરંતુ હું જો તારીજ પ્રાપ્તિમાટે તારૂં પૂજન કરતી હોઉં તો તું તારા પરમ પ્રકાશમાન-પૂર્ણ પવિત્ર-નિર્મળ નિર્દોષ-અપાર સુંદર-સ્વરૂપના દર્શનથી મને વંચિત રાખીશ નહિ. "

આ મહાન સાધ્વી રાણીઆ મૈયાનાં વચનામૃત

૧-ઈશ્વરપ્રતિ સતત દષ્ટિ રાખવી એજ ઈશ્વરી જ્ઞાનનું ફળ છે.

૨-ઈશ્વરપ્રત્યે પ્રાર્થના કરવાથી પવિત્ર થયેલું હૃદય પાછું તેને તેજ સ્થિતિમાં જે તરતજ પાછું તે પરમ પવિત્ર પ્રભુના ચરણમાં અર્પણ કરી દે છે અને પોતાની બીજી બધી સંભાળ રાખવાનું પણ પ્રભુનેજ સોંપી દઈને પોતે-તો સર્વભાવે તેનાજ ધ્યાન-ભજનમાં રત રહે છે, તેજ કષિ કૃતકૃત્ય મહાત્મા છે.

૩-પાપી માણસ જેણું પણ કાંઈ તેણું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી વાળે, તે જો પ્રભુના દરબારમાં સ્વીકારી લેવાનું હોય તો તો પછી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું પ્રયોજન પણ શું છે? જો તેની આજ્ઞા મુજબનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાય છે, તોજ તેને પ્રભુ સ્વીકારે છે.

૪-દાસ પોતાના પ્રભુપ્રત્યે સંતુષ્ટ છે, એમ ક્યારે કહેવાય? સંપત્તિ મળતાં લોકો જેમ આભાર માને છે; તેમ દુઃખ મળવા બદલ પણ તે પોતાપર ઉપકાર થયેલો સમજી શકે છે ત્યારે.

૫-હે માનવો! ઈશ્વરના માર્ગમાં તો આંખોની પણ જરૂર નથી અને જીભની પણ જરૂર નથી; માત્ર એક પવિત્ર હૃદયનીજ જરૂર છે. માટે એવોજ પ્રયત્ન કર્યો કરો, કે જેથી તે પવિત્રતા મેળવવાને તમારું મન બાંધત થાય.

૬—જે માણસનું મન એ બાબતમાં જહાશથી તેમજ અંદરથી બંધાયેલ રહે છે; તે મન તે માણસનો એવો મહાન ગિર નિવડે છે, કે પછી તેને બીજા કોઈ પણ મિત્રનું પ્રયોજન રહેતું નથી.

૭—પૂરા બંધોલા મનનો અર્થ એવો છે કે, ઇશ્વર સિવાય બીજા કોઈ પણ બાબતની ઇચ્છા કે ઉદ્દેશ એ મનમાં રહેલો હોવો ભેદનો નહિ અને જેનું મન સર્વ અંશર્યાસંપન્ન પરમ પ્રભુનીજ એવામાં દૂષી શકતું હોય તેને પછી બીજા બંધુની જરૂર પણ શી હોય ?

૧૩—તપસ્વી હયહયા

તપસ્વી હયહયા શ્રીકૃષ્ણના રહેવાસી હતા. તેમનું જીવન ધણું જ આશાવાદી હતું; અને તેથીજ તેમણે અતિકઠિન સાધના પણ પ્રકુલહૃદયે સાધી હતી.

તપસ્વી હયહયાને એક ભાઈ હતો. તે મજામાં જઈ રહ્યો હતો. ત્યાંથી એણે એવી મતલબનો એકે ધન તપસ્વી હયહયાને લખ્યો હતો કે “મને ત્રણ અભિલાષાઓ હતી. તેમાંથી બે ઇચ્છાઓ સફળ થઈ છે અને એક હજી અપૂર્ણ છે. તમે પણ તે પૂર્ણ કરવા પ્રાર્થના કર્યો. એમાંની એક અભિલાષા એ હતી કે, હું મારી જીવનની છેલ્લી વખત કોઈ પવિત્ર ભૂમિમાં ગાળું. મેં અત્યારે મજામાં વાસ કર્યો છે, તે પવિત્ર તીર્થ છે. બીજી અભિલાષા એ હતી કે, કોઈ ઉપયોગી એવક મળે અને તે કાળજીથી મારી સેવા કરે તથા ઉપાસનાસમયે મને અબ્બુ (અંગશુદ્ધિ)ને માટે બળ લાવી આપે. એક હુશિયાર દાસી મને મળી છે; અને તે મારી આરી બરદાસ્ત ઉઠાવતી હોવાથી મને સંતોષ છે. આ પ્રમાણે મારી એ બે અભિલાષાઓ પૂર્ણ થઈ છે. હવે ત્રીજી અભિલાષા એ છે કે, મરણ પામતાં પહેલાં એક વાર આપનાં દર્શન કરું. મને ઉમેદ છે કે, ઇશ્વર એક દહાડો એ અભિલાષા પણ સફળ કરશે.”

તપસ્વી હયહયાએ આ પત્રનો ઉત્તર એવો લખ્યો હતો કે “તમે લખ્યું કે, હું કોઈ ઉત્તમ સ્થાનનો અભિલાષી હતો અને તે હું પામ્યો છું; પણ ભાઈ ! તમે માત્ર પવિત્ર-ઉત્તમ સ્થાનથીજ સંતોષ પામતા નહિ. તમારા જીવનને ઉત્તમ-પવિત્ર કરીને ઠીક પડે ત્યાં રહો, કેમકે સ્થાનથી કંઈ મનુષ્યમાં પવિત્રતા આવતી નથી; પણ મનુષ્યથી સ્થાનમાં પવિત્રતા આવે છે. જે સ્થળે સાધુ પુરુષો રહે છે, તે સ્થાન શ્રેષ્ઠ છે અને તીર્થરૂપ છે.”

“વળી તમે લખો છો કે હું એક દાસીની અભિલાષાવાળો હતો, અને તે

પણ મળેલ છે. જો તમે પુરુષાર્થવાળા હોત તો ઇશ્વરના દાસને પોતાનો દાસ કરવા ઇચ્છા કરત નહિ. એતું ઇશ્વરનું દાસત્વ છોડાવીને એને તમારા દાસત્વમાં જોડત નહિ. તમારે પોતેજ દાસ થવું કલ્યાણકારી છે, તેને બદલે તમે તો ઉલટા શેઠ બનવાની આકાંક્ષા કરો છો; પણ શેઠાઇમાં તો મોજમજા અને વિલાસી પ્રકૃતિ આવે છે; અને દાસનો ધર્મ તો સેવા છે. જે દાસ શેઠ કે માલિકની પદવી પામવા અભિલાષા કરે, તે પોતાને ઇશ્વર માનનાર ફેરૂન અથવા હિરણ્યકેશ્યપને રસ્તે ચઢેલો જાણવો.”

“વળી તમે લખ્યું કે, હું તમને મળવા અભિલાષા રાખું છું; પણ જો તમારી દષ્ટિ ઇશ્વર તરફજ રહી હોત તો તમારી સ્મૃતિમાં હું આવત નહિ. તમે પરમેશ્વર સાથેજ એવો ગાઠો સહવાસ કરી રહો કે, આ લાઇ કે બીજું કોઇ પણ તમારા સ્મરણમાં આવે નહિ. જે ઠેકાણે પોતાના પુત્રનું પણ બલિદાન આપવાનો વિધિ છે, ત્યાં લાઇ તે શી ગણતરીમાં? જો તમારે પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો મારાથી તમને શો લાભ થવાનો હતો? અને જો તમને પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ નહિ થઈ હોય તોપણ તમને શો લાભ થવાનો હતો?”

એક બીજા બાંધુને હયહયાએ એવી મતલબના પત્ર લખ્યો હતો કે:— “સંસાર સ્વભાવસ્થા જેવો છે અને પરલોક જાત્રત અવસ્થા જેવો છે. માણસ પોતાને સ્વપ્નમાં રડતો અને દુઃખ પામતો જુએ છે; પણ તેનું તે દુઃખ અને રુદન સ્વભાવસ્થા રહે ત્યાંસુધીજ રહી શકે છે; કેમકે એજ માણસ જ્યારે જાત્રત અવસ્થામાં આવે છે, ત્યારે પાછો તે હસે છે અને આનંદ કરે છે. તમે પણ સંસારરૂપ સ્વપ્નમાં ખૂળ રુદન કરજો, એટલે તેથી વિપરીત દશામાં—પરલોકરૂપી જાત્રત અવસ્થામાં હસવા માંડશો અને આનંદ પામશો.”

મહર્ષિ હયહયાને એક નાનકડી પુત્રીહતી. એક દિવસ પોતાની માતા પાસે તે પુત્રી “મા! મને આ આપ” “મા! મને તે આપ” એમ કહીને જૂદી જૂદી વસ્તુઓ માગવા લાગી.

માતા બોલી કે “પ્રભુની પાસે માગણી કર.” ત્યારે પુત્રીએ કહ્યું કે “મા! શરીરનિર્વાહ માટે જોઈતી કોઈ પણ વસ્તુ ઇશ્વર પાસે માગતાં મને શરમ આવે છે. એ વસ્તુ તો તુંજ આપ. વંજી તું જે આપે છે તે પણ તેનુંજ છે ને?”

એક વાર મહર્ષિ હયહયા પોતાના લાઇની સાથે એક ગામની પાસે થઈને બીજે ગામ જતા હતા. પેલા ગામની તરફ જોઈ તેમનો લાઇ બોલ્યો કે “અહો! આ ગામ કેવું પરમ સુંદર છે!”

હયહયા બોલ્યા:—“જે આવા સુંદર ગામથી પણ લોભાતો નથી, તેનું મન આ ગામના કરતાં પણ ઘણું વધારે સુંદર હોવું જોઈએ.”

હયહયા એક વાર નોતડું મળવાથી પારોશીને ત્યાં જમવા ગયા. તેઓ બને તેટલો થોડો આહાર કરતા. નોતડું દેનારે વધારે મિષ્ટાન્ન લેવા આગ્રહ કરવાથી તેમણે કહ્યું કે “લાઈ ! ઇંદ્રિયો તોફાની ઘોડા જેવી છે, એ તો તક મળવાનીજ વાટ જુએ છે; તેથી હું મહારી સાધનારૂપી લગામ કાળજીપૂર્વક હાથમાં પકડી રહ્યો છું. જો એ લગામ જરા પણ ઢીલી મૂકું અથવા આળુક મૂકી દઉં તો મ્હને એ દુષ્ટ અત્યા કોણ જાણે કયી ખાઈમાં નાખી દે.”

એક રાત્રિએ મહર્ષિ હયહયાની સામે દીપક ગળતો હતો તે પવનને અપાટે એકાએક હોલવાઈ ગયો. મહાત્મા એ જોઈને રુદન કરવા લાગ્યા. પાસે બેઠેલાઓ કહેવા લાગ્યા કે “દીવો હોલવાઈ ગયો તેથી રડો છો શામાટે ? હમણાંજ દીવો પ્રકટાવી શકાશે.”

હયહયા બોલ્યા:—“હું આ બહારનો દીવો હોલવાયો તેને રોતો નથી; પરંતુ એટલા માટે રોઈ છું કે, પ્રભુપ્રત્યેની શ્રદ્ધાભક્તિરૂપી દીપક હૃદયમાં માંડ માંડ પ્રકટયો છે, તે પણ જો અવિવેક કે સ્વચ્છંદપણારૂપી હવાના અપાટે હોલવાઈ જાય તો શી વલે થાય ?”

એક વાર મહાત્મા હયહયાની પાસે શ્રીમંતાઈ અને નિર્ધનતાવિષે ચર્ચા ચાલી. તે સાંભળ્યા પછી તેમણે કહ્યું કે “પારલૌકિક જીવનમાં નથી શ્રીમંતાઈનું કાંઈ મહત્ત્વ કે નથી નિર્ધનતાનું મહત્ત્વ. મહત્ત્વ તો માત્ર કૃતજ્ઞતાનું તથા સહિષ્ણુતાનું છે—અર્થાત્ શ્રીમંતાઈ છતાં પણ પ્રભુના ઉપકાર જૂલવા નહિ. નિર્ધન અવસ્થામાં સહનશીલતા જૂલવી નહિ, એજ ખરેખર જરૂરનું છે.

મહાત્મા હયહયાએ પ્રભુની આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરેલી છે:—“હે પ્રભુ ! હું પુણ્યવાન હોત તો તારામાં જેટલી આશા રાખત તેના કરતાં વધારે આશા હું અપરાધી હોવાથી રાખું છું. મ્હેં શુદ્ધ ભાવપૂર્વક તારું ભજન-સાધન કર્યું હોય એવું હું માનતો નથી. પવિત્ર પ્રેમથી હું તારી ભક્તિ કેવી રીતે કરી શકું ? કેમકે હું એક બ્રહ્મચારી મનુષ્ય છું. હું મ્હને પોતાને આપનો મહા-અપરાધી સમજું છું; છતાં તારા ક્ષમાશુભમાં હું પૂરો વિશ્વાસ રાખું છું. તું દયાળુતરીકે વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે, તો શું મારા અપરાધો તું ક્ષમા નહિ કરે ? હે ઇશ્વર ! તે તારા પ્રીતિપાત્ર મુસા અને હારૂનને પાખંડી શત્રુ ફેરૂનની પાસે મોકલી કહ્યું હતું કે ‘હે મુસા ! હે હારૂન ! તમે ફેરૂનની સાથે શાંતભાવે મીઠી વાણીથી વાતો કરજો.’ હે દયાળુ પ્રભુ ! તારો આ દયાભાવ કેના તરફ

હતો ? જે માણસ પોતાને ઈશ્વર કહેવરાવી ઢાંગ કરતો હતો, તેના તરફ પણ
જો તારો આવો દયાભાવ છે તો જે માણસ સર્વભાવથી તારું સાધન-ભજન
કરે, તેના તરફ તો તારો કેટલો બધો દયાભાવ ઉભરાતો હશે, તે કોણ કહી
શકે ? હે નાથ ! ધનસંપત્તિમાં મ્હારી પાસે માત્ર આ એક કાટી-તૂટી ધાબળી-
જ હોઈને તે મ્હને ઘણી ઉપયોગી થાય છે; છતાં પણ જો કોઈ દીન દુઃખી
તે માગે તો હું વગરસંકેતે આપી દઈ શકું; તો પછી તારી પાસે તો
હજારો ભવનો અને અપાર સામગ્રી છે અને તેમાંના કશાની તને પોતાને તો
જરૂર પડે તેમ નથી ! ત્યારે બીજી તરફ આ જગતમાં તો લાખો દીન-દુઃખી
માનવો ભટકે છે, કે જેને રહેવાને ઝુપડું નથી; વાપરવાને કુટી બદામ પણ
નથી; છતાં પણ તેમને જરૂરી વસ્તુ આપવામાં તું શામાટે સંકેત રાખે છે ?
એ શું યોગ્ય છે ? સંભવિત છે ? હે પ્રભો ! તેં કહ્યું છે કે, જે માણસ મ્હારી
પાસે કદ્યાણ વાંચશે, તેને હું અનંતગણું કદ્યાણ આપીશ. તેં આપેલા
વિશ્વાસ સાથે હું તારી પાસે આવ્યો છું. તેના કરતાં વધારે સારું કંઈજ
નથી. જોલ, મ્હને તારા દર્શન કરતાં વધારે ઉત્તમ દાન કયું આપશે ? જે
માણસ જેના ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તે પ્રેમપાત્રને સંપૂર્ણ સુખ આપવાને તે
બનતું કરે છે; પણ તું તો જેના ઉપર પ્રેમ કરે છે, તેના ઉપર વિપત્તિઓનાજ
ઢગલા વર્ષાવે છે ! હે પ્રભો ! સંસારમાં જે કંઈ તારે મ્હને આપવું હોય, તે
ખુશીથી વિધર્મીઓને આપી દે; અને પરલોકમાં મ્હને જે કંઈ આપવું હોય,
તે ધાર્મિકોને આપ. હું તો આ સંસારમાં તારું સ્મરણ-મનન કરું; અને
પરલોકમાં તારાં દર્શન પામું, એટલુંજ મ્હારે માટે તો બસ છે. હે ઇશ્વર !
હું અપરાધી છું; તેથી પ્રાર્થના કરતો શામાટે અટકું ? કારણ કે હું પાપ
કરું છું, તોપણ તું તો અવિચળ ભાવે અનુગ્રહ કર્યા કરે છે. હે પ્રભો ! મ્હારાં
હૃદયોગ્રાંભાટે તારાથી ભય પામું છું અને તારા અનુગ્રહને માટે આશાવંત
બન્યો છું; માટે મ્હને દુષ્ટ કૃતિવાળો સમજીને અનુગ્રહથી દૂર રાખીશ નહિ.
હું તારો છું, તેથી પણ તું મ્હારાપર અનુગ્રહ કર. તું દયાળુ છે, એટલે મ્હારે
તારો ભય શામાટે કરવો ? તું મહાન ઇશ્વર છે, એટલે મ્હારે તારો ભય પણ
શામાટે ન કરવો ? હું તારો અપરાધી દાસ છું, એટલે તને કેવી રીતે ઝરજ
કરી શકું ? અને તું દયાળુ છે, એટલે તને ઝરજ પણ શામાટે ન કરું ? હે
ઇશ્વર ! હું તારાથી કંઈ છું, કારણ કે હું તારો દાસ છું. હું તારાપ્રતિ આશા-
ભર્યો છું; કારણ કે તું મારો પિતા છે. હે ઇશ્વર ! તું નિષકામ હોવા છતાં પણ

જો મહારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તો હું તો અનેક કામનાવાળો છતાં તારા ઉપર શામાટે પ્રેમ ન કરું? મહારા હૃદયમાં તે જે પ્રળય આશા અને આસ્થા આપી છે, એજ તારૂં ઉત્તમ દાન છે, અને તારાં ગુણગાન કરવાં, એ મહાં ઉત્તમ કાર્ય છે. તારાં દર્શનની જે વહી, એજ મહારો ઉત્તમોત્તમ સમય છે. હે પ્રત્નો ! મેં મોક્ષને માટે જેમ ઘટતું અનુષ્ઠાન કર્યું નથી, તેમ નરકમાં જવાની મહા-શમાં હિંમત પણ નથી. આવા સંયોગોમાં એક માત્ર તારી કૃપા ઉપરજ બધો આધાર છે. તું ન્યાયના સમયે મને પૂછીશ કે, તું શું લઈ આવ્યો છે ? તો કહીશ કે, દેવળાનામાંથી તો માત્ર મેલાં વસ્ત્રો, માથે વીંચરાયેલા ગંધાતા વાળ અને શોક, હ. ખ તથા લગ્નના ઠગલા લઈ આવ્યો છું. દેવળાનામાંથી તો એ વિના બીજું કાંઈ પણ શું શકું? માટે અત્યારે તો મને કશું પણ નહિ પૂછતાં પ્રથમ કૃપા કરીને અને શુદ્ધ કરો અને નવાં વસ્ત્રોનું દાન કરો.”

યાત્રાળુઓ, જ્ઞાનીઓ અને કૃષ્ણે વગેરેને મદદ કરવા પાછળ તપસ્વી હય-હયાને લાખ મુદ્રાનું દેવું થયું હતું. આ દેવું ભરવાનો કશો ઈલાજ ન બળ્યા-વાથી તપસ્વી હયહયાને ચિંતા થવા લાગી એક રાત્રે તેમને હઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)નાં સ્વપ્નમાં દર્શન થયાં. તેમણે કહ્યું કે “હય-હયા ! ખેદ કરતા નહિ. તમારા ખેદથી મને પણ ખેદ થશે. તમે ખોરાસાન દેશમાં જાઓ. ત્યાં તમારે વાસ્તે એક વ્યક્તિએ ત્રણલાખ મુદ્રાઓ ભેગી કરી રાખી છે.”

હયહયાએ પૂછ્યું કે “હે પૂજ્ય પેગંબર મહાત્મા ! એ વ્યક્તિ કોણ છે અને ક્યાં છે ?” પેગંબર સાહેબે કહ્યું કે “તમારે ણીજી પૂછપરછ કરવાની જરૂર નથી. તમે તમારે નગર નગર ફરી ધર્મોપદેશ કર્યા જાઓ. તમારા ઉપદેશથી અનેક લોકોનાં મન નિર્મળ થશે. જેમ મેં તમને દર્શન આપ્યાં છે, તેમ એ વ્યક્તિને પણ દર્શન આપું છું અને તમને દ્રવ્ય આપવા કહું છું.”

આ સ્વપ્નની સફળતામાં મહાત્મા હયહયાની પૂર્ણ આસ્થા હતી. તેઓ ખોરાસાનમાં આવેલા નેશાપુર નગરમાં ગયા. ત્યાં ઉપદેશ આપતી વખતે એક દિવસ તેમણે કહ્યું કે “નગરનિવાસી જનો ! આપણા પૂજ્ય પેગંબર સાહેબની સૂચનાથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું. તેમણે કહ્યું છે કે, અહીં મને એક માણસ ત્રણમુદ્રા કરશે. મારે એક લાખ મુદ્રાનું દેવું છે. મારાં ઉપદેશ-વચનોમાં કંઈક અસર અને સુદરતા રહ્યા કરતી હતી, પણ બંધાઈ હતી એ કરજ-પી અપરાધમાં આવી પડ્યો છું ન્યારથી જો અમર અપર અપરાધની નીચી નીચી

આ વાત સાંભળીને શ્રોતાવર્ગમાંનો એક માણસ બોલ્યો કે “એ કરજ પેટે પચાસ હજાર મુદ્રા હું દાન કરીશ.” પછી બીજા એકે ચાળીસ હજાર મુદ્રા આપવાનું કહ્યું અને ત્રીજે એક માણસ દસ હજાર મુદ્રા આપવા તત્પર થયો.

હયહયા બોલ્યા:—“હું આ રકમ લઈ શકીશ નહિ; કેમકે બધી રકમ એક જ વ્યક્તિ આપશે, એવું મને પૂન્ય પેગંબર સાહેબે સૂચવેલું છે.”

પોતાનું ઋણ નેશાપુરમાંથી ભરાઈ શકશે નહિ એમ સમજતાં તેઓ બહુમાં ગયા. ત્યાં કેટલાકે દહાડા ઉપદેશ આપ્યા પછી એક પ્રસંગે તેમણે સંપત્તિની શ્રેષ્ઠતાનું વર્ણન કર્યું, આથી એક શ્રીમંત પ્રસન્ન થયો અને તે લક્ષ મુદ્રાનું દાન આપવા તત્પર થયો. શ્રોતાસમાજમાં એક ઇશ્વરપરાયણ સાધુ પુરુષ હતો. કુદીરી કરતાં શ્રીમંતાઈને વધારે મહત્ત્વ અપાતું જોઈને તે સંતના મનમાં બહુ ખેદ થયો. હયહયા તો તે લક્ષ મુદ્રા લઈને સ્વદેશ ભણી પાછા વળ્યા; પરંતુ માર્ગમાં એકાએક ધસારો કરીને લૂટારૂઓ તે બધું જ ધન લૂંટી ગયા. પછી તે ઉંડી નગર તરફ ગયા. ત્યાં પણ કેટલાકે દહાડા ઉપદેશ આપ્યા પછી પોતાના સ્વપ્ન અને કરજની વાત કહી. એ સભામાં એક અમીરની પુત્રી હાજર હતી તેણે કહ્યું કે “આચાર્યદેવ! આપ કરજને માટે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. આપણા પવિત્ર પેગંબર સાહેબે આપનું ઋણ ભરી દેવાની મને સ્વપ્નમાં આજ્ઞા કરેલી છે. હું આપના આપવાની ઘણા દિવસથી રાહ જોઈ રહી હતી. વિવાહકાળે મને મારા પિતાએ દાનમાં સોના અને રૂપાના પુષ્કળ દાગીના પહેરામણીમાં આપેલા છે. એમાં માત્ર રૂપાનાજ દાગીનાની કિંમત ત્રણ લાખ જેટલી છે, તે તમામ હું આપના ચરણમાં અર્પણ કરું છું.”

હયહયાએ એ ધનનો સ્વીકાર કર્યો અને સાત ઉઠો ભરીને ઉંડી શહેરથી આપ્યા. બલહમ નગરમાં તે માલ પોતાના પુત્રને આપીને તેમણે કહ્યું કે “હું હવે દેશમાં આપ્યો જ અને લેણદારનું દેવું મતાવજે તથા બાકીનું ધન દીનદુઃખી અને દરિદ્રીઓમાં ખર્ચી નાખજે. એમાંની એક ઠાડી પણ આપણે પોતાના ઉપયોગમાટે વાપરવાની નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તે પોતે તો બલહમમાં જ રહ્યા.

એક દહાડો તેઓ પ્રાતઃકાળે ભૂમિ ઉપર મસ્તક મૂકીને પ્રાર્થના કરતા હતા. તે સમયે એક દુરાત્માએ આવીને તેમના માથાપર મોટો પથ્થર માર્યો, તેથી તેમનું મરણ થયું. “દેવાદારનું દેવું આપી દેજો” એટલું જ મરણકાળે તેઓ બોલી શક્યા. ત્યાંના બધા ત્યાગીઓ આવી પહોંચ્યા અને મહાત્મા હયહયાના

શળને ખાંધે ઉપાડી મેશાપુર લઈ ગયા તથા ત્યાંના કબરસ્તાનમાં તેમને સમાધિસ્થ કરવામાં આવ્યા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-તું બીજા વાવે નરકમિનાં અને આશા રાખે સ્વર્ગલોગની, એધી વધારે મૂખાઈ બીજી કયી હોય ?

૨-પશ્ચાત્તાપ કરીને ટાળેલું પાપ જો ફરીથી કરવામાં આવે, તો તે પશ્ચાત્તાપ કર્યા પહેલાંનાં સિત્તેર પાપો કરતાં પણ વધારે ગુનેસાનકારક નિવડે છે.

૩-માણસ રોગનો સંભવ જણાતાં લોજન કરવાતું બાંધ રાખે છે ખરે, પરંતુ શિક્ષાનો અને મરણનો લય પાડે છેતાં પણ તે પાપ કરતાં અટકતો નથી, એજ આશ્ચર્યની વાત છે !

૪-સાવચેત રહેજો, કેમકે આ સંસાર તો શયતાનની દુકાન છે. એ દુકાનમાંથી ભૂલેચૂકે પણ કોઈ પણ વસ્તુ ઉપાડ્યો નહિ; નહિ તો જો શયતાન તમારી પાછળ પડીને તે વસ્તુના બદલામાં તમારું ધર્મરૂપી ધન પડાવી દેશે.

૫-સંસાર તરફની માન-બઠાઈ જો શયતાનની મહિરા છે. જે માણસ એ સુરાપાનની દહોર માણે છે, તે પોતાનાં પાપોમાટે પશ્ચાત્તાપ અને આત્મ-ગ્લાનિરૂપી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી શકતો નથી અને તેથી ઇશ્વરી લાભ પણ મેળવી શકતો નથી.

૬-સંસાર જો નવચુવતી જેવો છે. જે માણસ તેની અભિલાષા કરે છે તેને, તેને સારાં સારાં વસાબુપણો આપ્યા કરવામાંજ જીવન ગાળવું પડે છે; અને જે તેના તરફ વિચ્છા રહે છે, તે તો તેના કેશ મુંડાવીને મોઢે મેશ ચોપડી દે છે.

૭-સંસારલોહુપ માણસને માટે સંસારમાં શોક અને ચિંતાનો સામાન આગળ પાછળ તૈયાર રહે છે; અને પરલોકમાં સબ્બ તથા ખીડા તૈયાર રહે છે; એટલે પછી તેને સુખશાન્તિ તો મળેજ કયાંથી !!

૮-ઇશ્વર કહે છે કે “હે જીવ ! તું મારી અપક્ષિતિ” ફેલાવે છે, એ શું તને ઘટે છે ? હવે તુંજ કહે કે, હું આ લોક અને પરલોકનો અધીશ્વર શું તારી જોવી હલકાઈથી તારો ચર્ચ શકીશ ખરો ?

૯-સંસારી સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવામાં જીવનની અધોગતિ રહેલી છે; અને પારલૌકિક સામગ્રી તૈયાર કરવામાં જીવનની ઉન્નતિ રહેલી છે. જે સામગ્રી સ્વલ્પશુર છે, તેને માટે મનુષ્યો દીર્ઘકાળની અધોગતિ અને દુર્દશા વહોરી દે છે, તેમનો વિચાર કરતાં હું આશ્ચર્યચકિત થાઉં છું.

૧૦—સંસારસામગ્રી એટલી બધી અનિષ્કારક છે કે તેની માત્ર અભિ-
લાષા પણ ઇશ્વરથી દૂર લઈ જાય છે; તો પછી જેને તે પ્રાપ્ત થાય તેની તો
કેવી દશા થવાની એ તો અનુમાનથી પણ સમજી શકાયે.

૧૧—આ ત્રણ માણસોને બુદ્ધિમાન બાણવા:-(૧) જે માણસે સંસારનો
ત્યાગ કર્યો હોય તે; (૨) જે માણસ ગુજરવા પહેલાંજ સર્વ તૈયારી કરી રાખે છે
તે; (૩) જે માણસ પહેલેથીજ ઇશ્વરની પ્રસન્નતા મેળવી રાખે છે તે.

૧૨—સાધકો પણ ત્રણ પ્રકારના હોય છે:-(૧) વિરાગી, (૨) અનુરાગી
અને (૩) કર્મયોગી. વિરાગીનું ધન સહનશીલતા છે; અનુરાગીનું ધન પ્રભુ-
પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા છે અને યોગીનું ધન સર્વપ્રત્યે બાંધુભાવ છે.

૧૩—સાધકનું સૌથી વધારે દુઃખદાયક કાર્ય કયું? વિરોધીઓનો સંગ
મહી લેવો પડે તે.

૧૪—તું નિર્જન સ્થાનમાં નિવાસ કરીને પોતાના પ્રેમની પરીક્ષા કરી
જો કે, તારો પ્રેમ નિર્જનતા ઉપર છે કે પ્રભુ ઉપર છે? જો એકાંત સ્થાનમાંજ
પ્રેમ હશે તો તો ત્યાંથી ખસવું પડતાં પ્રેમ પણ ખસી જવાનો; અને જો ઇશ્વર
ઉપર પ્રેમ હશે તો પર્વત, અરણ્ય, વસ્તી અને બધાં સ્થાનો સરખાંજ નિવડશે.

૧૫—શુદ્ધ હૃદયના ભક્તાત્મા સાથે નિર્જનતા તો સદાય વસે છે.

૧૬—સાચી ધીરજ અને પ્રભુપરાયણતાની પરીક્ષા વિપત્તિમાંજ સમજાય છે.

૧૭—લૌકિક પદાર્થોમાં આસક્તિ રહેશે ત્યાંમુખી ધર્મનો નાશજ થયા
કરશે; અને વૈરાગ્ય સ્થિર થશે તોજ ધર્મ સ્થિર થશે.

૧૮—સિત્તેર વર્ષમુખી પ્રભુપ્રેમવત્સરની તપશ્ચર્યા કરવામાં આવે, તેના
કરતાં સરસવના ઢાણા જેટલો પણ પ્રભુપ્રેમ ઉપજે તે વધારે સારો છે.

૧૯—ધર્મસાધનાનાં મૂળ ત્રણ છે:-(૧) જ્ઞાન, (૨) સંકલ્પ અને (૩) પ્રેમ.

૨૦—ઇશ્વર ઉપર નિર્ભર રહી શકાય તોજ સંસારની ગુલામીમાંથી છટી
શકાય છે. ધર્મના અનુમાનથી જે કૂળ પ્રાપ્ત થાય, તેને પણ પ્રભુ-પ્રેમને ખાતર
વિસર્જન કરો. ઇશ્વરાજાને અનુસરવાથીજ સાચો આનંદ મળશે.

૨૧—ધર્મનાં ત્રણ અંગો છે:-(૧) ભય, (૨) આશા અને (૩) પ્રેમ. ભયમાં
પાપ છોડાવવાની શક્તિ છે, આશામાં સાધનાદ્વારા પરલોક અને ઉન્નતિ
સાધવાની શક્તિ રહેલી છે અને પ્રેમમાં દુઃખ સહન કરાવવાની શક્તિ રહેલી છે.

૨૨—મુનિ (એટલે કે સાચો સાધક) તેજ છે, કે જેને ઇશ્વરના વિચાર-
સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રિય લાગતી નથી.

૨૩-ઈશ્વરનો ભય એ એક એવું વૃક્ષ છે કે જેનાં પ્રભુપ્રાર્થના અને આર્ત નાદરૂપી પરમ સુખદાયક મહાન ફળો છે.

૨૪-જે માણસ પ્રભુનો ભય રાખે છે, તેનાં તમામ અવયવો સાધનામાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને તે પાપોથી નિવૃત્ત થાય છે.

૨૫-ઈશ્વરની ઉપાસના એ ઈશ્વરથી ભરપૂર ભંડાર છે અને પ્રભુપ્રાર્થના એ પ્રભુને પામવાની ચાવી છે.

૨૬-ઈશ્વર એકજ છે, એવું જ્ઞાન એ જ્યોતિસમાન છે, અને ઈશ્વર અનેક હોવાની માન્યતા એ અસિસમાન છે. એકતાનો જ્ઞાનજ્યોતિ માણસનાં સર્વ પાપોને ભસ્મીભૂત કરે છે, જ્યારે અનેકતાનો અસિ તમામ મદ્દુશ્ણોને ભસ્મી-ભૂત કરે છે.

૨૭-જે માણસ શ્રદ્ધા રાખી શકતો નથી, તે ધર્મ પણ પાળી શકતો નથી.

૨૮-સત્યને મૂઢી અસત્યમાં પડવું, એતુલ નામ અધોગતિમાં પડવું છે.

૨૯-જ્યારે સાધક બહુ લોજન કરે છે, ત્યારે (તેની સાધનામાં અંતરાય આવતો હોવાથી) દેવતાઓ રુદન કરે છે.

૩૦-આહારમાં જેની લાલસા વધતી જાય, તે સાધનાના માર્ગથી જલદી દૂર થતો ચાલે છે.

૩૧-એકાંતગ્રેમીને માટે લોગોથી છેટા રહેવું એજ ઈશ્વરહત આહાર છે. એજ આહારથી શ્રદ્ધાવાન સાધકો આગળ વધવાને શક્તિમાન બને છે.

૩૨-વિષથી માણસોને પદાર્થોના સંગ્રહમાં જેવો ગ્રેમ હોય છે, તેવોજ ગ્રેમ જેને પદાર્થો ત્યજવા તરફ ઉપજે, તેજ ખરો ત્યાગી-વિરાગી બની શકે છે.

૩૩-હું ક્યારે મર્વ બાળતમાં પ્રભુ ઉપર નિર્ભર-વિશ્વાસ રાખનારો-બની શકીશ ? ક્યારે ફકીરીનો વેષ ધારણ કરીને સાચા ત્યાગીઓનો સમાગમ સેવી શકીશ ?

ઉત્તર-“ જ્યારે તું ઉંડી કાળજીપૂર્વક આત્મસંયમ કરીશ ત્યારે એ આત્મસંયમ પણ એવો હોવો જોઈએ કે, ત્રણ દહાડાસુધી પ્રભુ કશે ખોરાક ન આપે, તોપણ મન ણિલકુલ દીધું થાય નહિ. જ્યાંલગી એટલી ચોચતા આવે નહિ, ત્યાંલગી સાધુ-ફકીરનો લેખ ધારણ કરવો એ મોટી મૂર્ખતા છે.”

૩૪-કેટલાક પ્રશ્નોત્તર:-

પ્રશ્ન.—આવતી કાલે કોણ નિર્ભય બનશે ?

ઉત્તર:—આજે જે ઇશ્વરથી વધારે ાહીતો હશે તે.

પ્રશ્ન.—સાચી શ્રદ્ધા ક્યારે પ્રાપ્ત થયેલી કહેવાય ?

ઉત્તર:—જ્યારે પોતાનું સર્વ પ્રકારનું યોગ-ક્ષેમ ઇશ્વર ઉપર મૂકે ત્યારે.

પ્રશ્ન.—ખરો ધનવાન કોણ ?

ઉત્તર:—જેણે ઇશ્વર તરફની નિર્ભયતા મેળવી હોય તે.

પ્રશ્ન.—ઇશ્વરદર્શી કોણ ?

ઉત્તર:—જે પરમાત્મા સદા અને સર્વત્ર રહેલો છે અને રહેવાનો છે તેનું જ જે અસ્તિત્વ જુઓ છે તે; અને જે સંસાર ચાર દિવસના આંદરણા જેવો છે તેને અનિત્ય ને અસાર સમજે છે તે.

પ્રશ્ન.—વિરક્તિ એટલે શું ?

ઉત્તર:—જગતની તમામ વસ્તુઓ છોડી દઇને પ્રભુમાંજ પોતાનું ધન અને સર્વસ્વ માનવું તે.

પ્રશ્ન.—કયો માણસ પેરાગ્યમાં વધારે દબ હોય છે ?

ઉત્તર:—જેનામાં પ્રભુપ્રત્યે વિશ્વાસ વધારે હશે તે.

પ્રશ્ન.—સાચા પ્રેમનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર:—હિત થવાથી જે પ્રેમમાં વધારો થતો નથી અને અહિત થવાથી જે પ્રેમમાં ઘટાડો થતો નથી, તેનું જ નામ ખરો પ્રેમ.

૩૫-પ્રભુપ્રેમીઓનો ત્રણ પ્રકારનો સ્વભાવ હોય છે:-

(૧) બધી વસ્તુઓમાં ઇશ્વર વ્યાપી રહેલો છે એવી પૂર્ણ શ્રદ્ધા.

(૨) બધી સાંસારિક વસ્તુઓમાંથી વાસનાની નિવૃત્તિ.

(૩) ઇશ્વરમાં બધી વસ્તુઓ રહેલી છે એવી દબ માન્યતા.

૩૬-સંસારી માણસોની સેવા નોકર-આકરો કરે છે અને અલોકિક માણસોની સેવા સાધુ, વિરાગી અને મહાન પુરુષો કરે છે.

૩૭-મનુષ્યોની સાથે તો બને તેટલી થોડીજ વાતચીત કરવાનું રાખો અને વધારે વાતો કરવાનું તો ઇશ્વર સાથેજ રાખો.

૩૮-જે ઇશ્વરનેજ પોતાનું સર્વસ્વ માને છે, તેજખરો ધનવાન છે. જે દુનિયાઈ વસ્તુસ્થિતિઓનાજ વ્યાપારમાં પોતાની સંપત્તિ માને છે, તેનેજ સદાકાળ માટે દરિદ્રી-નિર્ધન બાણવો.

૩૯-જે સત્કર્મથી મનુષ્ય અહંકારી બને છે, તે સત્કર્મ કરતાં તો જે પાપ ઇશ્વર તરફ તાલાવેલી ઉપજાવે તેજ શ્રેષ્ઠ છે.

૪૦-ઇશ્વરની સાથે જેની મિત્રતા બધાય છે, તેને ચોતાની દુનિયાઇ સંપત્તિસાથે તો શુન્યતા થયેલી સમજવી.

૧૪-તપસ્વી ફઝલ અયાજ

ફઝલ અયાજ એ એક મહામાન્ય તપિ હતા. પહેલાં તેઓ લૂટારાના સંસ્કાર હતા; પરંતુ તેમના જીવનની દિશા આશ્ચર્યજનક રીતે બદલાઈ ગઈ હતી. તત્ત્વજ્ઞાન અને વિવેક-વૈરાગ્યમાં તેઓ સર્વ તપસ્વીના શિરોમણિ બની ગયા હતા. તેમના જીવનની પહેલી અવસ્થા નીચે પ્રમાણે હતી:—

લૂટારાની સ્થિતિસમયે ફઝલ અયાજ, મર અને ગાફતના વગડામાં લાંબુ ભાખીને તેમાં રહેતા હતા. શરીર ઉપર કદની અને હાથમાં ટમ્બાખી (માખા) રાખીને બહારથી તો તેમણે કદીરનો વેશ સપ્ત્યો હતો; પણ ધંધો તો તેઓ લૂંટફાટનેજ કરતા હતા. એ ધંધામાં તેમના સેંકડો મદદગારો અને સાથીતો હતા. એ બધા લૂંટારાનું જ કામ કરતા અને લૂંટ કરીને ફઝલ અયાજ પાસે રજુ કરતા. તેના તેઓ સૌને તે ભાગ ચાડી આપતા. ઇન્દ્રિય ધામ તેટલું તેઓ પોતે પણ તેમાંથી લેતા. આવો હલકો ધંધો કરવા છતાં પણ તે શુકવારની નમાજ તો ચૂકતાજ નહિ. તેમના મદદગારો અને સાથીતોને પણ તેઓ નમાજમાં આવવાની ફરજ પાડતા ને જે તેમાં ભૂલ કરે તેને ચોતાના મંડળમાંથી દૂર કરતા.

ફઝલના સ્વભાવમાં પહેલેથીજ મહત્તા અને પુરુષાર્થ રહેલાં હતાં. એ પ્રદેશમાં ફરતા વ્યાપારી કાફલાઓને તે લૂંટતા ખરા; પણ એ કાફલામાં જે સ્ત્રી હોય તો તેના તરફ તે દષ્ટિપાત પણ કરતા નહિ. કોઈ પ્રવાસીની પાસે જે છેક નાની રકમ જોવામાં આવે તો તે પણ જતી કરતા અને લૂંટેલા માણસને પણ તેની મુસાફરીના દિવસોની ગણતરી પ્રમાણિતું ભાતું તથા ખર્ચ તેજ સમયે પાછું આપતા. પહેલી અવસ્થામાં તો ફઝલ એક યુવતી ઉપર બહુજ આસક્ત થયેલા હતા; એટલે લૂંટફાટદ્વારા જે કાંઈ ધન મળતું તે ચોતાની પ્રિયવત્તને મોકલાવી આપતા.

એક વાર એક વ્યાપારી કાફલો તેમના સ્થાન પાસે યમને જતો હતો,

તેના ઉપર લૂંટારાઓ ધસી આવવાનો અવાજ થયો. એ કાફલામાંના એક વ્યાપારીને પોતાનું રોકડ નાણું ત્યાં આગળજ કોઈક જગ્યાએ છુપાવી દેવાની ઇચ્છા થઈ. આમતેમ જોતાં તેની નજર પેલો તંબુ જણાયો; ને એ તંબુમાં એક ફકીરને તેણે તસળી ફરવતો જોયો. વ્યાપારી એમ સમજ્યો કે, આ કોઈ પવિત્ર ફકીર છે; અને તે ખુદાનું નામ જપે છે, તો એવા ત્યાગી પુરુષને પોતાનું ધન સાચવવા આપણું એજ હિતકારક છે. આવો વિચાર કરીને તે તંબુમાં ગયો અને પોતાની હાલત દર્શાવીને પેલી નાણાંની કોથળી સાચવવા આપવાની ઇચ્છા જણાવી. વાચકો સમજી ગયા હશે કે, આ ફકીર તે બીજો કોઈ નહિ, પણ પેલો લૂંટારો ફઝલજ હશે. ફઝલે એ કોથળી તંબુના એક ભાગમાં મૂકવાનો ઇસારો કર્યો. બતાવેલે સ્થળે કોથળી મૂકીને પેલો વ્યાપારી પોતાના સાથીઓ તરફ ચાલતો થયો; એટલામાંજ તે કાફલા ઉપર લૂંટારા તૂટી પડ્યા ને સૌ પાસે જે કાંઈ હતું તે લૂંટી ગયા. લૂંટારાઓ ચાલ્યા ગયા પછી પેલો વેપારી કેટલીક વારે પાછો પેલા તંબુમાં મૂકેલું ધન લેવા માટે આવ્યો; પણ જુએ છે તો જધા લૂંટારા ત્યાંજ લેગા થયેલા છે; ને આ લોહોતું જે ધન લૂંટેલું છે તેના ભાગ વહેંચાઈ રહ્યા છે!! આ જોતાંજ પેલા વ્યાપારીના મનમાં ફાળ પડી. તેને સમજાઈ ગયું કે, મેં તો સ્વહસ્તેજ લૂંટારાના સરદારના હાથમાં ધન મૂક્યું છે; એટલે પછી હવે તો તેના આગળ કાંઈ પણ જોડણું એ નિષ્ફળ છે. આવું માનીને તે તો તંબુએથી ગુપચુપ પાછાજ નાસી જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો; પણ એવામાંજ પેલા ફઝલે તેને જોયો અને જોતાંજ તેને પોતાની પાસે જોલાવ્યો. ધ્રજતો ધ્રજતો તે વ્યાપારી તંબુમાં પેડો. ફઝલે ખૂંટ્યું—“કેમ આવ્યો છે?” વેપારીએ કહ્યું “આવ્યો હતો તો મૂકેલું ધન પાછું લેવા માટે, પણ મારી ભૂલ થઈ. હવે પાછો બઉં છું.” ફઝલે કહ્યું કે “તેં જ્યાં તારી કોથળી મૂકી છે તે ત્યાંથી ઉપાડી લે.”

કોથળી લઈ રાજી થતો થતો પેલો વેપારી પાછો પોતાના સાથીઓને જઈ મળ્યો. ફઝલના સાથીઓએ કહ્યું કે “આ વેપારીઓને લૂંટવાથી કાંઈ ઝાઝો માલ કે રોકડ મળેલ નથી; તો આ રકમ તમે ચામાટે પાછી આપો છો?”

ફઝલ—“એ માણસે મને પવિત્ર માતીને મારા ઉપર સાધુભાવ બાંધ્યો છે; અને ઇશ્વરના લેખપ્રત્યેના સફલાવનું રક્ષણ કરવું, એ પણ મારી ખાસ ફરજ હોવાથી એણે મારા ઉપર જે સાધુભાવ દર્શાવ્યો છે તેનો હું નાશ નહિ દઉં. ખુદા મહેરબાની કરીને મારા સાધુભાવને કાયમ રાખે.”

આ બનાવ બન્યા પછી કેટલેક દહાડે બીજા પણ એક વેપારી કાફલાને લૂંટીને તેનું બધું ધન લઈ લેવામાં આવ્યું. ત્યારે તેમાંના એક વેપારીએ પૂછ્યું કે “તમે લૂંટવાનો ધંધો કરો છો, તો તમારામાં કોઈ ઉપરી નથી ?” લૂંટારે કહ્યું કે “હા, છે; નદીકાંઠે તંબુમાં તેઓ નમાજ પઢે છે.”

વેપારી—“અત્યારે તો નમાજનો વખત નથી.”

લૂંટારો—“તેઓ રિવાજ કરતાં પણ વધારે નમાજ પઢે છે.”

વેપારી—“તે ક્યારે જમે છે ?”

લૂંટારો—“એઓ હમણાં તો રોજ રાખે છે, એટલે દિવસે જમતા નથી.”

વેપારી—“રોજ તો રમનન માસમાં રહેવાય, આ કાંઈ રોજનો મહિનો નથી.”

લૂંટારો—“તેઓ નિયમ કરતા પણ વધારે રોજ (ઉપવાસ) કરે છે.”

આ વાતો સાંભળીને વેપારી બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યો પછી તરતજ તે ફઝલ ખાસે આવ્યો અને કહ્યું કે “તમે નમાજ અને રોજની સાથે આ લૂંટારા-પણું શી રીતે સાચવી શકો છો ?”

ફઝલ—“તે કુરાન વાંચ્યું છે ?”

વેપારી—“હા, વાંચ્યું છે.”

ફઝલ—“‘બીજા લોકોને સત્કર્મો કરનારા બધાવા ઉપરાંત પાપાચરણ કરનારા પણ બધું છુ’ એ વચન તેં વાંચ્યું નથી ?”

વેપારી આ સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થયો.

બીજી વાર એક મોઢાગરનું ટોળું રાત્રે તે માર્ગે જતું હતું ફઝલે પોતાનાં માણસોસહિત તેના ઉપર ધસારો કર્યો. એટલામાં એક મોઢાગર કુરાનનું આ વચન બોલ્યો—“તમારું ઉંઘતું મન જાગ્રત થાય એટલી ચોગ્યતા શું હજી સુધી તમારામાં નથી આવી ?”

ફઝલના હૃદયમાં કુરાનનું આ વચન તીરની પેઠે જઈ ચોંટ્યું.* જાણે એ વચન ફઝલના ઉપર હટલો કરી તેને ચેતાવતું હોય કે “અરે મૂઢ ! હજી પણ તું કેટલાં વર્ષોસુધી આવી પાપી લૂંટકાટો કર્યો કરીશ ? શું હજી પણ તારે જાગ્રત થવાનો અને જીવનની દિશા બદલવાનો સમય આવ્યો નથી ?”

ફઝલ આત્મનાદ કરીને બોલી ઉઠ્યો કે—“હા, સમય આવ્યો છે. વચન-

* એક સતે આ વિષયમાં એક સુંદર વચન કહ્યું છે કે—

“રામજાણ વાગ્યા હોય તે જાણે.”

ખાણ સચોટ-સોંસરૂં ઉતરી ગયું છે. ” હવે તે અત્યંત વ્યાકુળ તથા શરમિદો થઈ ગયો અને જંગલ તરફ દોડવા લાગ્યો. એટલામાં વેપારીનું એક બીલું ટોળું ત્યાં થઈને જવા લાગ્યું. તેઓ માંહોમાંહે વાતો કરતા હતા કે “ આ માર્ગમાં ફઝલ નામનો ભયંકર લૂંટારો રહે છે, એટલે આ રસ્તે જવાશે નહિ. ” આ વાત સાંભળી ફઝલ બોલ્યા કે “ ભાઈઓ ! હું તમને એક શુભ સમાચાર આપું છું કે, ફઝલે હવે લૂંટારા મટીને પસ્તાવો કરવા માંડ્યો છે. ખુદાની મહેરબાનીથી હવે તેના જીવનની દિશા બદલાઈ ગઈ છે. આજે તે તમારી પાસે થઈનેજ પલાયન થાય છે. ” આટલું બોલીને તે ફાટો ફાટો ત્યાંથી જતો રહ્યો. માર્ગમાં એક માણસ મળ્યો. તેને ફઝલે કહ્યું કે “ હું તને ખુદાના સોગંદ દઈને કહું છું કે ‘ તું ’ મને પાદશાહ પાસે લઈ જા. મહાસ તરફ તેનો ભારે શુરસો છે. હું હાથમાં આવવાથી તેના મનમાં ઘણી શાંતિ થશે. હું હવે મોની સજા ચાહું છું. ”

આવે આગ્રહ બોધને પેલો માણસ ફઝલને ત્યાંના શહેનશાહ પાસે લઈ ગયો. પાદશાહે ફઝલ સાથે વાતચીત કરીને બોયું તો તેના જીવનની દિશા પલટાયેલી જણાઈ. હવે પવિત્ર જીવન ગાળવા સાફ ફઝલ સજા માગે છે, એમ જાણવાથી શહેનશાહે બહુજ સન્માન સાથે ફઝલને તેને ઘેર જવા દીધા. આંગણે આવી ફઝલે પોતાના ઓકરાના નામથી યૂમ મારી. તેનો અવાજ સાંભળીને ઘરનાં સૌ ચકિત થયાં અને માંહોમાંહે કહેવા લાગ્યાં કે “ આ શું ? એમનો અવાજ કેમ બદલાઈ ગયો ? જરૂર એમને સખત ધા લાગ્યો હશે ! ”

ફઝલ બોલ્યા:—“ હા, મને સખત ધા લાગ્યો છે. ”

પુત્ર—“ ક્યાં ? ”

ફઝલ:—“ મહારા કલેજમાં. ”

ત્યાર પછી ફઝલ ઘરમાં ગયા અને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે “ કાલેજ મહારો મડકે જવાનો વિચાર છે, તારો શો મત છે ? ”

સ્ત્રી—“ હું તમારાથી જૂદી પડવા ચાહતી નથી. જ્યાં તમે ત્યાં હું. સાથે રહીને હું તમારી સેવા કરીશ. ”

ત્યારપછી ફઝલ સ્ત્રી સાથે મક્કે આલ્યા. ઇશ્વરે તેમને સહજ પ્રકારે એ માર્ગ દર્શાવ્યો હતો. તે મક્કામાં રહેવા લાગ્યા. ત્યાં તેમને અનેક સંતસાધુઓનાં દર્શન થયાં. ધર્માચાર્ય અબુ હનિફાના સહવાસમાં તે લાંબા વખત

સુધી રહ્યા; અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તથા સાધના કરી. પછી તેમણે ઉપદેશકત્વ કામ પણ શરૂ કર્યું. મહાવાસી સેકડો લોકો તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા આવતા. કેટલાંક વર્ષ પછી તેમના પહેલાંના જીવનના મિત્રો—ખાડતના જંગલી લૂંટારાઓ—તેમને મળવા આવ્યા, પણ તેમણે કોઈને પોતાની પાસે આવવા દીધા નહિ; છતાં યજુ તેઓ આલ્યા ગયા નહિ, ત્યારે તે ઘરના છાપરા પર ચઢીને બહારવટીઓને ઉદ્દેશીને ફૂલ આ પ્રમાણે બોલ્યા કે “ઓ ધર્મવિમુખ લોકો! પ્રભુ તમને પણ સદ્ગુણિ આપે અને પોતાના કાર્યમાં જોડે.”

આ શબ્દો સાંભળીને તેના બૂના મિત્રો નિરાશ થઈ ગયા. હવે ફૂલનો સહવાસ થવાનો નથી, એમ સમજીને તેઓ ખોરાસાન તરફ આલ્યા ગયા. છાપરા ઉપર ઉભા રહેલા ફૂલ તેમને માટે ઘણી વાર સુધી રોયા.

બલીકા હાડેન અલ રશિદે એક રાત્રિએ પોતાના એક મિત્રને ખુલું કે “આજ રાત્રે તું મને એવા એક માણસ પાસે લઈ જાશે જેની મહારા અંતરમાં હું શાંતિ મેળવી શકું. અહીં તો હું સંસારના કોલાહલથી બહુજ અકળાઈ ગયો છું.”

પછી મિત્રે બલિકાને તપસ્વી સુફિયાનને બારણે લાવીને ઉભા રાખ્યા. બારણું ખખડાવતાં સુફિયાને પૂછ્યું કે “કોણ છે એ?”

મિત્ર—“દેશાધિપતિ હાડેન અલ રશિદ.”

સુફિયાન—“અહો, ધન્યભાગ્ય મહારાં કે એમનાં પગલાં મહારે ત્યાં થયાં! તમે આ વાત મને પહેલાં કેમ ન જણાવી? હું પોતેજ તેમની પાસે આવત.”

આ ઉત્તર સાંભળીને હાડેન અલ રશિદે બોલ્યા કે “મિત્ર! હું જેને મળવા ઇચ્છું છું, તે માણસ આ નહિ.”

આ સાંભળીને સુફિયાન બોલ્યા કે “મહેને લાગે છે કે, આપ જેને મળવા આહો છો તે ફૂલ અયાજ હશે.”

પછી તેઓ ત્યાંથી ફૂલને ઘેર ગયા. ફૂલ તે સમયે કુરાનતું આ વચન બોલતા હતા કે “હુરાચારી લોકો પણ એસજ ધારે છે કે, હું તેમને પણ ધાર્મિક માણસોમાં ગણીશ.”

હાડેન આ સાંભળીને બોલ્યા કે “અહો! મહારે માટે ઉપદેશની જરૂર હોય તો આ વચનજ ધણું છે.”

પછી તેમણે બારણું ખખડાવ્યું.

કૃષ્ણ—“ એ દેાણ છે ? ”

હાડનનો મિત્ર—“ ખલિક્ હાડન રશિદ. ”

કૃષ્ણે કહ્યું કે “ મહાર્ તેમને શું કામ છે ? મહારે પણ તેમનું શું કામ છે ? મને મહારા ચાહુ કામમાં ખલેલ કરી ખીજી ખાખતો તરફ ખેંચશે નહિ. ”

હાડનનો સાથી—“ દેશના રાજાનું તો આપે સન્માન કરવું જ લેઈએ, ”

કૃષ્ણ—“ મને ખલેલ કરો નહિ. ”

પછી તેમણે ઝુંપડીમાં આવવાની રજા આપવા પ્રાર્થના કરી. કૃષ્ણે આવવાની તો રજા આપી, પણ હાડન અલ રશિદનું મોહું જોવું ન પડે એટલા માટે કૃષ્ણે તરતજ દીવો હોલવી નાખ્યો. હાડન રશિદે અધારામાંજ કૃષ્ણના હાથ સાથે પોતાનો હાથ મેળવ્યો. હાથ જાલતાં કૃષ્ણ બોલ્યા કે “ આહા ! કેવો ક્રોધાળ હાથ ! ! આ હાથે નરકના અમિથી છૂટવું ઘટે છે. ”

આટલું કહીને તે નમાજ પઢવા ઉભા થયા.

હાડન અલ રશિદ રડવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે “ હજુ પણ કાંઈક કહો. ”

નમાજ પૂરી કરી કૃષ્ણ બોલ્યા કે “ તમારા પિતા પેગંબર હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના કાકા થતા હતા. તેમણે તેમને ખલિકાનું પદ આપવાની વિનંતિ કરી; ત્યારે પેગંબર સાહેબે કહ્યું હતું કે “ પૂત્ર્ય કાકાશ્રી ! ખલિકા થઈને હજાર વર્ષ સુધી લોકસેવા કરવી, તેના કરતાં તો તમારે તમારું જીવન ઈશ્વરનીજ સેવામાં જોડવું જાહેજ ઉત્તમ છે. હું તમને દેશનું અધિપતિપણું ન આપતાં તમારા મનનું અધિપતિપણું આપું છું. ”

કૃષ્ણ આટલું બોલીને શાંત રહેવાથી હાડન બોલ્યા કે “ હજુ પણ કાંઈક કહો. ”

કૃષ્ણ—ઉમ્મર અબ્દુલ અઝિઝ બ્યારે ખલિકાને આસને બેઠો, તેજ વખતે તેણે અબ્દુલ્લાના પુત્ર સાલમને, ઇબ્રાહીમના પુત્ર રેહાને તથા કાબેરના પુત્ર મહમદને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને કહ્યું કે “ હું આજે ખલિકાને પદે બેઠો છું. માફે શું કર્તાવ્ય છે તે આપ મને કહો. ”

તેમાંથી એક જણ બોલ્યો કે “ જો તમારે પરલોકની સજામાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય તો વૃદ્ધ પુરુષોને પિતાની પેઠે, યુવકોને બ્રાતાની પેઠે, બાળકોને સંતાનોની પેઠે ને સ્ત્રીઓને બહેન તથા માતાની પેઠે વ્હુઓ; અને એવીજ લાવનાપૂર્વક તેમની સાથે આચરણ કરો. આ તમામ મુસલમાનોના મુલકો એ તમારું વિશાળ ગૃહ છે અને પ્રજામંડળ એ તમારો વિશાળ પરિવાર

છે. વરિલો તરફ નમ્રતાથી ચાલો, શ્રાતૃમંડળ તરફ દયાપૂર્ણ આચરણ રાખો અને બાળકોના કસ્યાણુમાટે ઉપાયો ચોજો. મને જોઈ દિલ્લે ધાય છે કે, તમારે આ સુંદર સુખકમળ નરકના અગ્નિથી દાઝી જઈને કદ્રુ પાની જશે !”

આ સાંભળીને ખલીફા હાફેન રોવા લાગ્યા. વળી ફઝલે બોલ્યા કે “ઈશ્વરની ખીક રાખો, સાવચેતીથી રહો. ન્યાયને દહાડે પ્રભુ પ્રત્યેકને તેનાં પુણ્ય-પાપનો હિસાબ પૂછશે અને ન્યાય કરશે. આજે તમારા રાજ્યમાં જે એક ઘરડી ડોસી પણ અગ્નિના ક્લેશ પામતી હતી અને ભૂખને લીધે રાત્રે ઉઘી શકતી નહિ હોય તો તે તમારી ઉપર ઈશ્વરના દરબારમાં ફરિયાદ કરશે.”

આ સાંભળતાંજ હાફેનનું રુદન ખાળ્યું રહ્યું નહિ. તે મોટે સાદે રોવા લાગ્યા. ત્યારે તેમના સાથીએ ફઝલને કહ્યું કે “ફઝલ ! તમે તો ખલિફાને મારીજ નાખ્યા !”

ફઝલ—“હે હામાન ! તું ચૂપ રહે. તેં અને તારા ટોળાના માણસો-જેનું જોનો વધ કર્યો છે, મેં નથી કર્યો.”

હાફેન આથી વધારે આકંઠ કરવા લાગ્યા; અને પોતાના સાથીને કહ્યું કે “આ તને હામાન જેવા અને મને ફેરન જેવા બહુ છે.” પછી હાફેને ફઝલને પૂછ્યું કે “આપને કોઈનું કાંઈ દેવું છે ?”

ફઝલ—“હા, હું પ્રભુનો મોટો દેવાદાર છું. જે હું એનું દેવું ચૂકવી ન શકું, તો મહારે મોટે એ મોટો શરમનો વિષય છે.”

હાફેન અલ રશિદ—“એ તો સાચી વાત, પણ હું તો એટલું પૂછું છું કે, આપને લોકોનું કાંઈ દેવું છે ?”

ફઝલ—“પ્રભુને અપાર ધન્યવાદ છે કે, તેની મને અપાર દોલત મળી છે, એટલે કરજની બાબતમાં તો મારે કાંઈજ કહેવાપણું નથી.”

ત્યારપછી હાફેન અલ રશિદે હજાર સુવર્ણમુદ્રાઓની થેલી તેમની પાસે મૂકી; અને વિનંતિ કરી કે “આ રકમ ગેરવાજબી રીતે મેળવેલી નથી, મારી જનેતાની સંપત્તિમાંથી તે પ્રાપ્ત થઈ છે; તો આપ એ સ્વીકારવા કૃપા કરો.”

ફઝલ અત્યંત નારાજ થઈ બોલ્યા કે “તારા આ બધા ઉપદેશથી તમને કાંઈજ ફળ થયેલું જણાતું નથી. હું જોઉં છું કે, અત્યારે પણ તેં અપિચાર ને અત્યાચાર કરવા માંડ્યો છે. હું તારો ભાર ઓછો કરવા ચાહું છું, હું તને નિ અને સુકિતને માર્ગે દોરવા પ્રયત્ન કરું છું; ત્યારે તું તો ઉલટો મારા-વધારે બોલે નાખીને મનેજ નરકના ખાડામાં નાખવા ઇચ્છે છે. હું કહું

“તાડ” જે કાંઈ છે તે તમામ તું પ્રભુને આપી દે; પણ તેને બદલે તું તો ટોડો જેને આપવું ઘટે નહિ તેનેજ આપવા માગે છે! અરેરે, મારા કહેવાથી તને કાંઈજ લાંબ થયો નહિ.” આટલું બોલીને ક્ષત્ર એકદમ ઉભા થયા અને પોતાનું બારણું બંધ કરવાની તેમની વૃત્તિ જણાતાં પાદશાહ તરતજ બહાર નીકળ્યો અને ક્ષત્રે ઘર બંધ કર્યું. બહાર જઈને હાર્દન અલ રંશિદ બોલ્યા કે—“હા, આજ ખરેખરા મહાપુરુષ ઉત્તત આત્મા છે.”

એક વાર ક્ષત્ર પોતાના પુત્રને જોળામાં લઈને વાતસલ્યભાવે સુખન કરતા હતા, ત્યારે તે બાળકે પૂછ્યું કે “પિતાજી! શું તમે મને આહો છો?”

ક્ષત્ર—“હા, આહું છું.”

પુત્ર—“તમે પ્રભુને પણ આહો છો?”

ક્ષત્ર—“હા.”

પુત્ર—“પિતાજી! હૈયું તો માણસને એકજ હોય છે; તો પછી એ એક હૈયામાં શું બે વહાલી વસ્તુઓ રહી શકે?”

ક્ષત્ર સમજ્યા કે “નાના બાળકના મોંમાંથી નીકળેલી આ દિવ્ય વાત ઈશ્વરજે તેને પ્રેરેને બોલાવી છે.” તરતજ તેમણે પુત્રને જોળામાંથી દૂર કર્યો અને પોતે પ્રભુના ધ્યાનમાં મગ્ન થયા.

સુદિયાને કહ્યું છે કે “ક્ષત્ર સાથે રહીને એક વાર અમે આખી રાત્રિ વૈતો કરી. શાસ્ત્રચર્યામાં આમ આખી રાત્રિ ગાળીને સવારે જાગી વળતે મેં કહ્યું કે ‘આજની રાત્રિને હું બહુજ આનંદ ને સુખની રાત્રિ માત્રું છું. અહો, મને કેવો સુખદાયી સહવાસ થયો!’”

ક્ષત્ર—“ના, ના, એમ નથી. આજની રાત્રિ ઘણી અશુભ રાત્રિ હતી.”

સુદિયાન—“એવું કેમ કહો છો?”

ક્ષત્ર—“કારણ એટલુંજ કે, તમે આખી રાત્રિપર્યંત વાણી-વિલાસધીજ મને સંતુષ્ટ કરવાની કોશીશમાં હતા; અને તમને સારો ઉત્તર આપી શી રીતે પ્રસન્ન કરું એવી કોશીશમાં હું પડેલો હતો. એથી આપણું બંને એવા પ્રયત્ન આડે પ્રભુને તો ભૂલ્યાજ હતા. આમ માત્ર માણસનાજ-સંતોષને ખાતર આવો સમાગમ અથવા શાસ્ત્રચર્યા કરવી, તેના કરતાં તો સંગરહિત ઘણું અનિર્જન સ્થાનમાં ઈશ્વરનીજ સાથે વાતો કરવી, એજ કદ્યાણકારી છે.”

એક વાર એક માણસ ક્ષત્રની પાસે આવ્યો. ક્ષત્રે તેને કેમ આગ્યો છે?”

પેલા માણસે કહ્યું કે “તમારી સાથે રહેલ બંધાશે અને તેથી હું મુખી થઈશ, એવી આશાથી આવ્યો છું.”

ફઝલ—“એમ થવામાં તો સંદેહજ છે. તું મીઠાં મીઠાં અસત્ય વચનોથી મને છેતરીશ, તેમજ હું તને છેતરીશ. એ સિવાય તારા આગમનનું કળ તારી ને મારી બાળતમાં બીજું કંઈ પણ આવે એવું મને તો જણાતું નથી.”

નવું ધાર્મિક જીવન પ્રાપ્ત થયા પછી ફઝલ નિર્જન પ્રદેશમાં રહેવાનું વધારે ચાહતા હતા. ત્રીસ વર્ષ સુધી કોઈએ તેમને હસતે મોઢે જોયા નહોતા; પરંતુ જો દહાડે તેમના પુત્રનું મરણ થયું, તે દહાડે તે હસ્યા હતા. આવા શોકના દિવસે તેમને હસતા જોઈને કોઈએ પૂછ્યું કે “આને તમારે હસવાનું શું કારણ ?”

ફઝલ બોલ્યા કે “આને હું જાણી શક્યો છું કે, પ્રભુ એના મૃત્યુમાંજ પ્રસન્ન છે; તેથીજ મેં પણ પ્રભુની પ્રસન્નતા સાથે મારી પ્રસન્નતા મેળવીને હાસ્ય કર્યું.”

ફઝલ કહેતા કે “હે પ્રભુ ! તું મને ભૂખ્યો રાખે છે, મારા પરિવારને પણ અન્નવશરહિત રાખ્યાં છે અને રાત્રિમાટે દીવો પણ આપ્યો નથી; પરંતુ મને ખાત્રી છે કે, આપ પોતાનો જો પરમ પ્રીતિપાત્ર હોય તેની સાથેજ આવા પ્રકારનો વ્યવહાર કરે છે. પ્રભુ ! કહો, કહો કે, મારા કયા શુભે આપે મને આવી સંપત્તિનો લાભ આપ્યો ?”

બારસો વર્ષ પહેલાં ફઝલ થઇ ગયા હતા. સંતાનમાં તેમને બે પુત્રીઓજ રહી હતી. મરણસમયે તેમણે પોતાની પત્નીને કહ્યું કે “મને કબરમાં દફનાવ્યા પછી તું આ બન્ને પુત્રીઓને સાથે લઈ વર્તકિસ પર્વત ઉપર ચઢીને પ્રભુ તરફ ઉંચી દૃષ્ટિ કરી આ પ્રમાણે બોલજે કે “હે પ્રભો ! ફઝલના કહેવા પ્રમાણે હું તારી બનીને નિવેદન કરું છું કે, બ્યાંસુધી તે જીવતા હતા ત્યાંસુધી પોતાના આગ્રિતોનું તેમણે યથાશક્તિ ભરણુપોષણ કર્યું છે. હવે તમે તેને ઘોરરૂપી કેદખાનામાં નાખ્યા છે, તેથી હવે તો તેમની આગ્રિત આ પુત્રીઓને તમારા હાથમાં સમર્પણ કરું છું.”

ફઝલ પરલોકવાસી થયા પછી તેમની પત્નીએ એજ પ્રમાણે આચરણ કર્યું. વર્તકિસ પર્વતના શિખર ઉપર જઈને તેણે ઘણું ઘણું રુદન કરીને પ્રાર્થના કરી. દેવચોગે તેજ સમયે ત્યાં તે દેશનો રાજા આવ્યો. તેણે આ સ્ત્રીનું રુદન, વેલાપ અને પ્રાર્થના સાંભળીને સર્વ હકીકત પૂછી. ફઝલની સ્ત્રીએ બધી

હકીકત તેને જણાવી, એટલે રાજાએ કહ્યું કે “ તમારી આ યાત્રા પુત્રીઓનાં લગ્ન હું મહારા બે પુત્રોની સાથે કરવા ઇચ્છું છું. તમારી શી ઇચ્છા છે ? ”

કૃષ્ણની સ્ત્રીએ કહ્યું કે “ મને એમાં કશો વાંધો નથી, ભલે તેમ કરો. ” પેલા રાજાએ તરતજ પાલખી મંગાવી અને તેમને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. તથા મોટી ધામધૂમથી પોતાના પુત્રો સાથે કૃષ્ણની પુત્રીઓના વિવાહ કર્યા અને દરેક પુત્રીને દશ દશ હજાર સુદ્રાઓ સીધનતરીકે આપવાની ગોઠવણ કરી આપી.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જો કોઈ મારી પાસે આવીને મને સલામ ન કરે તથા રાગી દશામાં હોઈ તોપણ મારી સેવા ન કરે તો હું તેથી ઘણો રાજ થાઉં છું; કેમકે મારા જીવનમાં એથી વિશેષ લાભ થાય છે.

૨-રાત પડે ત્યારે એકાંત મળશે જાણીને મને આનંદ થાય છે; અને પ્રભાત થાય ત્યારે લોકોનો ગડબડાટ વધશે જાણીને મને ખેદ થાય છે. કારણ કે માણસો આવીને મને વાતો કરાવે એવું હું ચાહતો નથી.

૩-જો માણસ નિર્જનતાથી ડરે છે અને લોકોના સંગથી પ્રસન્ન થાય છે, તે શાંતિ ખુએ છે.

૪-સ્વર્ગમાં કોઈને રુદન કરતું જોઈએ તો તે જેવું આશ્ચર્યકારક છે, તેજ પ્રમાણે આ સંસારમાં કોઈ હસે, એ પણ આશ્ચર્યકારક છે.

૫-જેના અંતરમાં સદા પ્રભુનો ડર રહેલો છે, જેની જીભ યદા તદ્દા ખાલતી નથી, તેના અંતરમાં રહેલો પ્રભુલયનો અગ્નિ તેની સંસારાસક્તિને તથા વિષયકામનાઓને બાળી ભસ્મીભૂત કરે છે.

૬-જો માણસ ઇશ્વરનો ભય રાખીને ચાલે છે, તેનાથી દુનિયા પણ ઘડીને ચાલે છે; અને જે પ્રભુથી ઘડીને ચાલતો નથી તેનાથી લોકો પણ ઘડીને ચાલતા નથી.

૭-સાધકમાં ઇશ્વરસંગથી જ્ઞાન જેટલા પ્રમાણમાં હોય, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેનાથી પ્રભુથી ડરીને ચાલવાનું અને આનંદ પામવાનું બની શકે છે; અને સાધકમાં પરલોકવિષે જેટલો સ્નેહ તેજ પ્રમાણમાં સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય હોય છે.

૮-સંસારમાં પ્રવેશ કરવો સહેલ છે, પરંતુ નીકળી શકાવું કઠિન છે.

૯-સંસાર એ ગાંડાની ઇસ્પિતાલ જેવો હોઈને તેમાં જેઓ રહે છે, તેઓ

પણ ગાંડા છે; કેમકે ગાંડાઓનેજ હાથેપગે સાંકળો હોય છે.

૧૦-જો પરલોક માટીનો અને અનિત્ય હોત તથા આ લોક મુવર્ણનો હોત, તોપણ વિચારી જોતાં તે માટીનું સ્થાનજ લોકોને ગમવું જોઈએ; તો પછી ત્યારે પરલોક મુવર્ણનો છે અને આ લોક માટીનો છે, તો તો પછી આ લોકપ્રત્યે પ્રીતિ થવાનું કારણજ રહેતું નથી.

૧૧-કોઈ પણ માણસ પરલોકમાં સોગણું નુકસાન લોગવવું પડે એટલો અધમ આચર્યા સિવાય આ લોકમાં કાંઈપણ લાભ મેળવી શકતો નથી-અર્થાત્ કાંઈપણ દુનિયાઈ લાભ મેળવનારને પરલોકમાં તો તેથી સોગણું નુકસાન લોગવવુંજ પડવાનું.

૧૨-અહીંનાં સુંદર, કોમળ અને કિંમતી વસ્ત્રો તથા સ્વાદિષ્ટ ભોજનો-માં આસક્ત થનારને સ્વર્ગીય અન્નવસ્ત્રથી તો વંચિતજ થવું પડવાનું છે.

૧૩-ઈશ્વરપ્રત્યે નમ્ર રહેવું, તેની આજ્ઞા મુજબ વર્તવું અને તેની જેવી પણ ઇચ્છા જણાય તે માથે ચઢાવવી, એનુંજ નામ તેના પ્રત્યેનો વિનય છે.

૧૪-જો માણસ યોતાને મહાન જ્ઞાની માને છે, તે વિનયરહિત છે.

૧૫-જો માણસ માનવજંદુઓ પ્રતિ ઘહારથી સ્નેહલાવ દર્શાવે, પણ અંતરમાં શત્રુતા રાખે તેના ઉપર ઈશ્વરના શાપજ ઉતરે છે.

૧૬-લોકોના કહેવા ઉપરથીજ અમુક કાર્યો કે ધ્યાનપ્રત્યે સ્નેહ દર્શાવેલો અને વખાણ કરવાં એ તો કપટીપણું છે; અને લોકોને રાજી કરવા માટેજ સત્કાર્ય કરવાં એનું નામ દંભથી ભરપૂર મૂર્તિપૂજ છે. એ બંને પ્રકારનાં કૃત્યોથી ઈશ્વર તમારી રક્ષા કરે અને તમારામાં વિશુદ્ધ પ્રેમ જાગ્રત થાય.

૧૭-ઈશ્વર જેવો છે તેવાજ રૂપે જે તેનો સાક્ષાત્કાર પામી શકે છે, તેજ માણસ તેની ખરા અર્થમાં પૂજ કરી શકે છે.

૧૮-જો ઈશ્વરસિવાય ખીજની આશા રાખતો નથી અને ઈશ્વરસિવાય કોઈનો ભય રાખતો નથી, તેજ અરેખરો ઈશ્વર ઉપર નિર્ભર રહેવાવાળો છે.

x કારણ કે લોકો તો યોતાની પામરતાને અને વિષયલુપ્તતાને માદક આવે તેવી હાએ હા કરાવવા માટેજ જાણીતા માણસને મોટાલા બનાવે છે. પાકી અંગત ચોકસી કર્યાવિના માત્ર હાલની અવસ્થામાં જુએલા ભારતવાસી-ઓની મરજી મુજબ ચાલવાવાળાને ઈશ્વરપ્રત્યે કપટી બનવા ઉપરાંત છેવટે તો દુનિયામાં પણ ઇજ્જત જોવીજ પડે છે. લિંખરાખ લિખુ-અખાંશનંદ

૧૯-પ્રભુપ્રત્યે તેજ ખરેખરે નિર્ભર અને આધીન છે કે જેણે ઇશ્વરનો દૃઢપણે આશ્રય લીધો છે અને કોઈ પણ બાબતમાં ઇશ્વરપર દોષ મૂકતો નથી.

૨૦-શુદ્ધ સ્થાને જઈને કેટલાકો પવિત્ર થઈ આવે છે; ત્યારે ઘણાઓ તો શુદ્ધ થવાને બદલે ઉલટા હોય તે કરતાં પણ વધારે અપવિત્ર થઈને આવે છે. તીર્થલૂભિ મધ્ધામાં જઈને પણ અનેક માણસો અશુદ્ધ થઈ આવ્યા છે.

૧૫-તપસ્વી હુંસેન ઝસરાઈ

તેરસોથી વધારે વર્ષ પહેલાં તપસ્વી હુંસેન ઝસરાઈ મદિના શહેરમાં જન્મ્યા હતા. ઇસ્લામના મહાત્માઓમાં તેઓ અગ્રગણ્ય મનાયા છે. એમનું જીવન અનેક પ્રકારની કઠોર સાધનાઓ અને પવિત્ર ઉચ્ચ વ્રતોથી અથવા તો પશ્ચાત્તાપથી અને કષ્ટ સહન કરવાથી ભરપૂર હતું. આ તપસ્વીની જનેતા હઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)નાં પત્ની આયસાની દાસી હતી. એ જ્યારે આયસાની સેવામાં તથા તેમના ગૃહકાર્યમાં વળગતી, ત્યારે હુંસેન ઝસરાઈ ભૂખના દુઃખે રોતા. દયાળુ આયસા વાત્સલ્યભાવે આ બાબતને જોળામાં લઈ તેના મુખમાં પોતાનું સ્તન મૂકતાં. આયસાને સંતાન નહિ હોવાથી ધાવણ પણ આવે તેમ ન હતું; પણ હુંસેન બહુ જીજ્ઞાસુ હતો અને સ્તનને ચૂસતા, ત્યારે દયાળુ આયસાના સ્તનમાંથી કદી કદી એકાદ ટીપું ધાવણ બાબતના મુખમાં પડતું. આ બાબત જન્મ્યા પછી તરતજ તેને હઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના પ્રચારક મહાત્મા ઉમ્મરની પાસે દર્શનાર્થે લઈ જવામાં આવેલ; ત્યારે તેને જોઈ તે મહાત્માએ કહ્યું હતું કે “આ બાબતનું મોં બહુ જીજ્ઞાસુ હુંસેન (સુંદર) છે.” તે ઉપરથી એનું નામ હુંસેન પાડેલું હતું. એણે એકસોત્રીસ સંત સાધુઓના સહવાસનો લાભ લીધો હતો. હઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના દૌહિત્ર (દીકરીના દીકરા) હુંસેનની સાથે તેને ગાઢ મિત્રી હતી. તેમની સાથેજ તેણે વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો અને તેમના પિતા હઝરત અહ્મદ પાસેથીજ ફકીરીની દીક્ષા લીધી હતી. મહાત્મા હુંસેનનું જીવન પલટાવાની વાત આ પ્રમાણે છે.

* અમો હિંદુઓના કાશી જેવા પ્રાચીન અને ધાર્મિક સ્થાનમાં પહોંચ્યા ત્યારે તો આ એક કહેવત રહી પડી છે કે:-

“રાંડ, સાંઠ, સીડી, સંન્યાસી; ધનસે જયે તો સેવે કાશી.”

પણ ગાંડા છે; કેમકે ગાંડાઓનેજ હાથેપગે સાંકળો હોય છે.

૧૦-જો પરલોક માટીનો અને અનિત્ય હોત તથા આ લોક સુવર્ણનો હોત, તોપણ વિચારી જોતાં તે માટીનું સ્થાનજ લોકોને ગમવું જોઈએ; તો પછી ત્યારે પરલોક સુવર્ણનો છે અને આ લોક માટીનો છે, તો તો પછી આ લોકપ્રત્યે પ્રીતિ થવાનું કારણજ રહેતું નથી.

૧૧-કોઈ પણ માણસ પરલોકમાં સોગણું નુકસાન લોગવવું પડે જોઈએ અધર્મ આચર્યા સિવાય આ લોકમાં કાંઈપણ લાભ મેળવી શકતો નથી-અર્થાત્ કાંઈપણ દુનિયાઈ લાભ મેળવનારને પરલોકમાં તો તેથી સોગણું નુકસાન લોગવવુંજ પડવાનું.

૧૨-અહીંનાં સુંદર, ક્રોમળ અને કિંમતી વસ્ત્રો તથા સ્વાદિષ્ટ ભોજનો-માં આસક્ત થનારને સ્વર્ગીય અન્નવસ્ત્રથી તો વંચિતજ થવું પડવાનું છે.

૧૩-ઈશ્વરપ્રત્યે નમ્ર રહેવું, તેની આજ્ઞા મુજબ વર્તવું અને તેની જેવી પણ ઇચ્છા જણાય તે માથે અહાવવી, એનુંજ નામ તેના પ્રત્યેનો વિનય છે.

૧૪-જો માણસ પોતાને મહાન જ્ઞાની માને છે, તે વિનયરહિત છે.

૧૫-જો માણસ માનવજંતુઓ પ્રતિ ણહારથી દેનેહભાવ દર્શાવે, પણ અંતરમાં શત્રુતા રાખે તેના ઉપર ઈશ્વરના શાપજ ઉતરે છે.

૧૬-લોકોના કહેવા ઉપરથીજ અમુક કાર્યો કે ગાંઠતોપ્રત્યે દેનેહ દર્શાવે અને વખાણ કરવાં એ તો કપટીપણું છે; અને લોકોને રાજી કરવા માટેજ સત્કાર્ય કરવાં એનું નામ દંભથી ભરપૂર મૂર્તિપૂજ છે. એ બંને પ્રકારનાં કૃત્યોથી ઈશ્વર તમારી રક્ષા કરે અને તમારામાં વિશુદ્ધ પ્રેમ જાગ્રત થાય.

૧૭-ઈશ્વર જેવો છે તેવાજ રૂપે જે તેના સાક્ષાત્કાર પામી શકે છે, તેજ માણસ તેની ખરા અર્થમાં પૂજા કરી શકે છે.

૧૮-જો ઈશ્વરસિવાય ખીજની આશા રાખતો નથી અને ઈશ્વરસિવાય કોઈનો ભય રાખતો નથી, તેજ ખરેખરો ઈશ્વર ઉપર નિર્ભર રહેવાવાળો છે.

x કારણ કે લોકો તો પોતાની પામરતાને અને વિષયશોણુપતાને માફક આવે તેવી હાએ હા કરાવવા માટેજ જાણીતા માણસને મોટાભા બનાવે છે. પાછી અંગત ચોકસી કર્યાવિના માત્ર હાલની અવસ્થામાં હુજૂરા ભારતવાસી-ઓની મરજી મુજબ આલવાવાળાને ઈશ્વરપ્રત્યે કપટી બનવા ઉપરાંત છેવટે તો દુનિયામાં પણ ઇજ્જત બોવીજ પડે છે. લિં ખરાબ લિશ્તુ-અખંડાનંદ

૧૯-પ્રભુપ્રત્યે તેજ ખરેખરો નિર્ભર અને આધીન છે કે જેણે ઇશ્વરનો દૃઢપણે આશ્રય લીધો છે અને કોઈ પણ બાળતમાં ઇશ્વરપર દોષ મૂકતો નથી.

૨૦-શુદ્ધ સ્થાને જઈને કેટલાકો પવિત્ર થઈ આવે છે; ત્યારે ઘણાઓ તો શુદ્ધ થવાને બદલે ઉલટા હોય તે કરતાં પણ વધારે અપવિત્ર થઈને આવે છે. તીર્થભૂમિ મક્કામાં જઈને પણ અનેક માણસો અશુદ્ધ થઈ આવ્યા છે.

૧૫-તપસ્વી હુસેન ખસરાઈ

તેરસોથી વધારે વર્ષ પહેલાં તપસ્વી હુસેન ખસરાઈ મદિના શહેરમાં જન્મ્યા હતા. ઇસ્લામના મહાત્માઓમાં તેઓ અગ્રગણ્ય મનાયા છે. એમનું જીવન અનેક પ્રકારની કઠોર સાધનાઓ અને પવિત્ર ઉચ્ચ વ્રતોથી અથવા તો પશ્ચાત્તાપથી અને કષ્ટ સહન કરવાથી ભરપૂર હતું. આ તપસ્વીની જનેતા હંઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)નાં પત્ની આયસાની દાસી હતી. એ જ્યારે આયસાની સેવામાં તથા તેમના ગૃહકાર્યમાં વળગતી, ત્યારે હુસેન ખસરાઈ ભૂખના દુઃખે રોતા. દયાળુ આયસા વાત્સલ્યભાવે આ બાળકને ખોળામાં લઈ તેના મુખમાં પોતાનું સ્તન મૂકતાં. આયસાને સંતાન નહિ હોવાથી ધાવણુ પણ આવે તેમ ન હતું; પણ હુસેન બહુજ બળથી સ્તનને ચૂસતા, ત્યારે દયાળુ આયસાના સ્તનમાંથી કદી કદી એકાદ ટીપુ ધાવણુ બાળકના મુખમાં પડતું. આ બાળક જન્મ્યા પછી તરતજ તેને હંઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના પ્રચારક મહાત્મા ઉમ્મરની પાસે દર્શનાર્થે લઈ જવામાં આવેલ; ત્યારે તેને જોઈ તે મહાત્માએ કહ્યું હતું કે “આ બાળકનું મોં બહુજ હુસેન (સુંદર) છે.” તે ઉપરથી એનું નામ હુસેન પાડેલું હતું. એણે એકસો-ત્રીસ સંત સાધુઓના સહવાસનો લાભ લીધો હતો. હંઝરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના દૌહિત્ર (દીકરીના દીકરા) હુસેનની સાથે તેને ગાઢ મિત્રી હતી. તેમની સાથેજ તેણે વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો અને તેમના પિતા હંઝરત અહ્મદ પાસેથીજ ફકીરીની શીક્ષા લીધી હતી. મહાત્મા હુસેનનું જીવન પલટાવાની વાત આ પ્રમાણે છે.

* અમો હિંદુઓના કાશી જેવા પ્રાચીન અને ધાર્મિક સ્થાનમાં પણ અત્યારે તો આ એક કહેવત રૂઢ થઈ પડી છે કે:-

“રાંડ, સાદ, સીડી, સંન્યાસી; ધનસે ખચે તો સેવે કાશી.”

કહેવાય છે કે, હુસેન એક ઝવેરી હતા. તે મણિમાણિક્યનો વેપાર કરતા હતા તેથી લોકોએ તેમનું નામ 'રત્નવેપારી હુસેન' પાડ્યું હતું. એક દહાડો વેપારનિમિત્તે તે રામ શહેરમાં ગયા અને ત્યાંના મંત્રીને મળ્યા. મંત્રી સાથે તેમને સારી ઝાળખાણ હતી. મંત્રીના આગ્રહથી એક દહાડો થોડે જ રીતે તે તેની સાથે નગરથી થોડે દૂર આવેલા જંગલમાં ગયા. ત્યાં જ ધને ભેળું તો એક મણિમુક્તાની ઝાલરોવાળો વિશાળ રેશમી વસ્ત્રનો મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં સુસજ્જિત લશ્કરની હારો ઉભી હતી અને તે લશ્કરસહિત લશ્કરી અમલદાર એ મંડપની પ્રદક્ષિણ કરતો હતો. પ્રદક્ષિણ પૂરી કર્યા પછી તે રામન લાપામાં કાંઈક બોલીને ચાલ્યો ગયો. ત્યાર-પછી સ્વચ્છ કડકડતાં વસ્ત્રો પહેરેલા કેટલાક વૃદ્ધો મોટી સંખ્યામાં આવ્યા અને તેમણે પણ તેજ પ્રમાણે કર્યું. પછી ચારસો પડિતો આવ્યા. તેઓ પણ તંબુની પ્રદક્ષિણ કરીને કાંઈક બોલ્યા. ત્યારપછી લગભગ બસો રૂપલાવણ્યવતી સ્ત્રીઓ હાથમાં મણિમુક્તાભરેલા સુવર્ણના થાળ લઈને ત્યાં આવી અને તંબુની પ્રદક્ષિણ કરી કાંઈક બોલીને ચાલી ગઈ. છેલ્લે ત્યાંના સમ્રાટે આ પ્રધાનની સાથે તંબુમાં પ્રવેશ કર્યો અને થોડી વાર પછી તંબુની બહાર ચાલ્યા ગયા.

હુસેન આ દૃશ્ય જોઈ બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યા, પણ આ બનાવનો કાંઈજ મર્મ તે સમજી શક્યા નહિ. સમય મળતાં તેમણે પેલા મંત્રીને આ વાત પૂછી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે “મહારા આ સમ્રાટને મહારૂપવાન તથા ગુણવાન એક પુત્ર હતો. તેના ઉપર તેમનો બહુજ પ્રેમ હતો. અકસ્માત્ એ રાજકુમારનું મૃત્યુ થયું છે અને સમ્રાટને શોકસાગરમાં નાખેલા છે. આ તંબુની અંદર તેની કબર છે. દરવર્ષે મરણની તિથિએ રાજ પોતાના સૈન્ય અને કુટુંબી-જનો સાથે અહીં આવે છે અને આ ક્રિયા થાય છે. તમે સૌ પહેલાં સૈન્ય-સહિત સેનિકાના અમલદારને તંબુની પ્રદક્ષિણ કરતાં અને કાંઈક બોલતાં જોયો હતો તેના સાર એ હતો કે ‘હિ રાજકુમાર ! જો મહારા અને મહારાં લશ્કરોના બાહુમાં બળ હોત તો અમે બધાએ પ્રાણ આપીને પણ તમને પાછા મેળવ્યા હોત; પણ તમને જે મરણરૂપી શત્રુ ઉઠાવી ગયો છે, તેના ઉપર અમારું કાંઈ પણ બળ ચાલે તેમ નથી. જો ચાલે તેમ હોત તો તમને મોતના હાથમાં કદી પણ જવા દેત નહિ અને ગયા હોત તોપણ સંશ્રામ કરી પાછાજ લાવત; પણ અશ્-સોસની વાત છે કે, તેના આગળ અમે નિરૂપાય છીએ.’ ત્યારપછી પેલા વૃદ્ધો-એ આવીને દહું હતું કે ‘હિ નૃપનંદન ! જો અમે શોક પ્રકાશિત કરવાથી કે

આશીર્વાદના બળથી તમારા જીવનની રક્ષા કરવાને શક્તિમાન હોત તો તેમ કરવાનું અમે કદી પણ ચૂકત નહિ. 'ત્યારપછી વિદ્વાનમંડળીએ આવીને કહ્યું હતું કે 'હે રાજતનય ! જ્ઞાનથી, વિજ્ઞાનથી કે પાંડિત્ય બળથી પણ આ હુઃખ દૂર કરી શકાતું હોત તો અવશ્ય અમે તેમ કરત; પણ મૃત્યુ પાસે લાચાર છીએ.' પછી રત્નભરેલા થાળો હાથમાં લઈને આવેલી પેલી મુંદર સ્ત્રીઓ પ્રદક્ષિણા કર્યા પછી બોલી હતી કે 'હે અન્નદાતા ! જો ધનસંપત્તિના અથવા રૂપલાવણના બળથી તમને પાછા મેળવી શકાતા હોત, તો તમારે-આટે આ તમામનો અમે હોમ કરત; પરંતુ જન્મ અને મરણની ઘટમાળ અલવવાવાળી જે શક્તિ છે, તેના આગળ સમગ્ર સંપત્તિ અને રૂપયૌવન કાંઈ-જ વિસાતમાં નથી.' છેલ્લે સમ્રાટ પડે જઈને બોલ્યા કે 'હે પ્રાણપ્રિય પુત્ર ! તારા પિતાના હાથમાં હવે શી શક્તિ છે ? હું તારેમાટે વિશાળ સૈન્ય લાવ્યો, અનેક વિદ્વાનો તથા વૃદ્ધ પુરુષોને લાવ્યો, સંપત્તિસહિત રૂપયૌવન-સંપન્ન સ્ત્રીઓ લાવ્યો અને પ્રધાનસહિત હું પોતે પણ આવ્યો. જો એ સૈન્યબળથી, પાંડિત્યથી, ધનસંપત્તિથી અને સૌંદર્યબળથી આ વિપત્તિ દૂર કરી શકાતી હોત તો એ સર્વનું બળ એકત્ર કરીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરત; પરંતુ આ જે ઘટના બની છે, તેને મિથ્યા કરવાને તારો પિતા તો શું પણ સમગ્ર જગતના પણ સત્તા-સામર્થ્યસંપન્ન અસંખ્ય હાથો મળીને પણ એના આગળ અત્યંત તુચ્છ છે.' આટલું કહીને રાજા પણ બહાર ચાલ્યા આવ્યા છે. દરવર્ષે તેના મરણની તિથિએ અહીં આ પ્રકારે ક્રિયા થાય છે."

મંત્રીની આ વાતોએ હુસેનના અંતરમાં તો કાંઈ ચોરજ પ્રકારનો વેરાગ્ય અને પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન કર્યો. તેનું અંતર અત્યંત અસ્થિર થઈ ગયું. આથી તે પોતાનું વ્યાપારકાર્ય જ્યાંનું ત્યાંજ પડ્યું મૂકીને ઉદાસલાવે પાછો બસરામાં ચાલ્યો આવ્યો. તેના અંતરમાં વિષયવેરાગ્યનો અને પશ્ચાત્તાપનો જે પ્રચંડ પાવક સળગવા લાગ્યો તેથી તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જ્યાંસુધી મારા અંતરમાં કામકોપાદિ પાપી વિકારોનું અસ્તિત્વ છે, ત્યાંસુધી આ સંસારમાં કદી હાસ્યવિનોદ કે મોજશોખ કરીશ નહિ. ત્યારથી તેણે પોતાના મનને પ્રભુની ભક્તિમાં અને ધ્યાન-સ્મરણમાં એટલું તો તદ્દલીન કરી દીધું કે એ સમયે એવી પ્રબળ સાધના બીજાથી બનવી હુલ્લેલ હતી. લોકસમૂહનો ત્યાગ કરી તે સદા એકાંતમાંજ રહેવા લાગ્યો ને એ પ્રકારે તેણે ઘણો સમય ગાળ્યો. પછી તેણે એવો નિયમ બાંધ્યો કે, અડવાડીઆમાં એક દહાડો

સાધારણ માણસોને ઉપદેશ આપવામાં ગાળવો. તપસ્વિની રાણીઆ પણ એજ શહેરમાં રહેતાં હતાં. સભામાં રાણીઆને આવતાં દીલ થાય તો તે આવતાંસુધી તપસ્વી હુસેન ળસરાઈ પોતાનો ઉપદેશ શરૂ કરતા નહિ. એક દહાડો તેમને કોઈએ કહ્યું કે “આ સભામાં અનેક ઉંચા હોદ્દાવાળા તથા વિદ્વાન મનુષ્યો આવી ગયેલા છે તો પછી તે એક ઘરડી ડોશી હાજર નથી તેમાં હાનિ શી છે?” ત્યારે હુસેને કહ્યું હતું કે “હાં, એ ઠીક છે; પણ મેં જે શરણત હાથીના ઉદરને માટે તૈયાર કરેલું છે, તે હું કીડીઓના મોંમાં શી રીતે નાખી શકું?”^x જ્યારે તે ભાષણ-કાળે બોલતાં બોલતાં ઉત્સાહમાં આવી જતા, ત્યારે પણ રાણીઆને ઉદેશીને કહેતા કે “આર્યે! તમારા હૃદયના તેજમાંથીજ મારો આ ઉત્સાહનો અગ્નિ પ્રકટ થયેલો છે.” એક વાર કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “મહાત્મન! તમારો ઉપદેશ સાંભળવાને માટે જે પુષ્કળ માણસો આવે છે, તેથી તો તમે આનંદ પામો છો ને?” જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે “હું જનસમૂહના મોટા ટોળાથી સંતુષ્ટ થતો નથી; પણ ખરું સત્ય જાણવાને માટે એકજ ખરેખરો જિજ્ઞાસુ-પશ્ચાત્તાપથી દીન બનેલો એકજ સાચો શ્રેયઃસાધક આવેલો હોય તો તે એકથી પણ મને સંતોષ થાય છે.”

એક દહાડો તેમને કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે “જો વેધ પોતેજ રોગી હોય તો પછી તે બીજા રોગીઓની ચિકિત્સા શી રીતે કરી શકશે?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે “પહેલાં તો એ વેધ પોતાનાજ રોગની દવા કરશે અને પછી-જ બીજા રોગીઓને દર્દ મટવા દવા આપશે.” વ્યાખ્યાન કરતાં કરતાં એક દહાડો તેમણે કહ્યું કે “ભાઈઓ! સાંભળો. જો આ ઉપદેશ સાંભળી તે પ્રમાણે ચાલશે તો તેથી તમારું કલ્યાણ થશે.” શ્રોતાઓમાંથી કોઈ બોલ્યું કે “અમારું મન આજસુ છે, તમારા ઉપદેશ પ્રમાણે તે વર્તવું નથી; તેમજ ઉપદેશ પણ અહણ્ય કરી શકવું નથી. તો એનો શો ધંધાજ?” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “તમારું મન આજસુ નથી, પણ મુરદાલ છે. જે આજસુ હોય તે તો ધક્કો મારવા-

^x આગળ રાણીઆના ચરિત્રમાં પણ આવી તેવી જાળતો આવી જવા છતાં જે દૃષ્ટિથી મૂળ લખનારે આ ચરિત્રમાં પણ તે રહેવા દીધી છે, તેજ દૃષ્ટિથી આ સેવકે પણ રહેવા દીધી છે. જે કોઈ વિદ્યાર્થી (¹) શુદ્ધિમાનોને અત્ર તરફના જે પણ-પુસ્તકના સંબંધમાં આવી પુનરાવૃત્તિઓ દોષરૂપે ભાસે, તેમણે તે તે સ્થળે છેક્રા મૂકવો કે પછી પોતાની તેવી માન્યતા ઉપર છેક્રા મૂકવો, તેને આ તેઓ પૂરા સ્વતંત્ર છે.

લિંગ ખરાળ સિદ્ધ-અખંડાનંદ

થી પણ સચેત થઈ જાય, પણ મુરદું હોય તે કાંઈ થોડુંજ સચેત થવાનું છે?"

કોઈએ મહાત્મા હુસેન ગસરાઈને કહ્યું કે "કિટલાંક માણસો તમારી વાત અચોગ્ય માને છે તથા તમારી નિંદા કરે છે, એનો શો ઇલાજ કરવો?"

મહાત્મા બોલ્યા કે "હું માત્ર ઇશ્વરના સહવાસની અભિલાષા અને પ્રાર્થના કરું છું કે મનુષ્યો તરફનાં વિરોધ, નિંદા કે આપત્તિથી મુક્ત રહેવાની કહી પણ મેં આકાંક્ષા કે દેશીય કરી નથી. મુશ્કિલ ઇશ્વર પણ અશ્રદ્ધાળુ નિંદાખોરોની જિહ્વાના હુમલાથી મુક્ત રહી શક્યો નથી; તો હું તે કે જુમાત્ર કે તેથી મુક્ત રહી શકું!"

એક દહાડો તે સભામાં ઉપદેશ આપતા હતા. એ વખતે સમ્રાટ હેન્રી પોતાના સૈન્ય ને સામંત સાથે ત્યાં આવ્યા. આ જોઈને એક માણસ બોલ્યો કે "આજે હુસેન મહાત્માની પરીક્ષા થશે. સમ્રાટને જોતાંજ તે બોલતો બંધ થઈ જશે અને આવકાર આપવા લાગી જશે." સમ્રાટ સભામાં આવી બેઠા છતાં મહાત્મા હુસેને તેમના તરફ જરા પણ દ્રષ્ટિ કરી નહિ, પરંતુ પોતાનો ઉપદેશ ચાલુજ રાખ્યો. આ જોઈ પેલો માણસ બોલ્યો કે "વાહ! હુસેન તો ખરેખર હુસેન(વિત્તમ)જ છે." સભા બરખાસ્ત થતાં સમ્રાટ હેન્રી હુસેનની પાસે ગયો. અને ભક્તિભાવે તેણે હુસેનના હસ્તનું ચુંબન કર્યું અને બધા માણસોને કહ્યું કે "જો તમે સાધુપુરુષને જોવા આહતા હો તો આ હુસેનને જુઓ." પેગંબર મહમદ સાહેબ(સંઆંસં)ના ધર્મપ્રચારક બંધુ હજરત અલી એક દહાડો હુસેનની સભામાં આવ્યા અને તેમણે હુસેનને પૂછ્યું કે "તમે જ્ઞાની છો કે જ્ઞાનેશ્વ છો?" હુસેને કહ્યું કે "હું જ્ઞાની નથી, પણ પેગંબર મહમદ સાહેબ(સં આં સં) પાસેથી મેં જે કાંઈ જ્ઞાન અને સત્યનો લાભ મેળવ્યો છે તેને હું તો માત્ર ફરીથી કહી બતાવું છું."

૧ ખરા મહાપુરુષો લોકનિંદાની પરવા કરતા નથી. એક મહાત્મા તો પોતાના નિંદકને મારે આવા વચનો કહે છે—

મન્નિન્દયા યદિ જનો પરિતોષમેતિ તન્વપ્રયત્નસુલભો યમનુગ્રહો મે ।

શ્રેયાર્થિનો હિ પુરુષા પરતુષ્ટિહેતોઃ સ્વોપાર્જિતાન્યપિ ધનાનિ પરિત્યજન્તિ ॥

ભાવાર્થ:—“જો મારી નિંદા કરવાથી કોઈ માણસને સંતોષ થતો હોય, તો એ સંતોષ એ તો મને વગરમહેનતે પ્રાપ્ત થયેલો મહાન આભાર છે. કેમકે પોતાનું લક્ષ્ય ઇચ્છનારા પુરુષો બીજાને સંતોષ આપવા ખાતર પોતે મેળવેલ ધન વાવ-ફેવા ગળાવવામાં તથા મદાપ્રતો વગેરે બાધવામાં વાપરે છે; તો આવા સંતોષમાં તો મને કાંઈ ખર્ચ કરવાપણું નથી.”

અનુવાદક

આ સાંભળી હઝરત અલી આદ્યા ગયા અને કહેતા ગયા કે “હુસેન એક સાચો સાધુ તેમજ ઉત્તમ વક્તા છે.” તેમના ગયા પછી હુસેન ળસરાઈને માલૂમ પડ્યું કે, તેઓ એક સામાન્ય માણસ નહોતા, પણ પૂજ્ય હઝરત અલી હતા. એટલે તરતજ તેઓ ઉપદેશાસન ઉપરથી નીચે ઉતર્યા ને તેમની પછવાડે દોડ્યા. તેમની નજીક પહોંચતાં તેમણે સવિનય કહ્યું કે “ખુદાની ખાતર આપ મને અબ્લુ (અંગશુદ્ધિ) કરતાં શીખવાડો.” તે સ્થળે જળપાત્ર મંગાવવામાં આવ્યું અને ત્યાંજ અલીએ હુસેનને અબ્લુ કરવાનો વિધિ શીખવ્યો. જે સ્થળે આ હકીકત ખની હતી તેને “માયોલતેસ્ત” એટલે કે જળપાત્ર એ નામ અપાયું છે.

મરણ કેાઈ પણ વખતે આવી પડશે એમ સમજીને તેઓ હુમેશાં સાવચેત રહેતા.

તેમને કેાઈએ કદી પણ હાસ્ય કરતાં જોયા નથી. એક દિવસ તેમણે એક જાણને રુદન કરતો જોઈને પૂછ્યું કે “તમે શામાટે રડો છો ?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “મહમદ કાળેર પાસે હું ગયો હતો ત્યારે તેઓ બોલ્યા હતા કે, ધાર્મિક પુરુષોની અંદર પણ એક એવો x પુરુષ છે કે જેને કેટલાંક વર્ષ નરકમાં રહી પોતાના પાપનું ફળ લોગવવાનું છે. એ સાંભળી હું બહુ ભય અને દુઃખ પામ્યો.” પછી હુસેન બોલ્યા કે મને લાગે છે કે “તે પાપી માણસ હું પોતેજ હઈશ.”

બાદ્યાવસ્થામાં હુસેને એક પાપ કરેલું હતું અને તે પાપ પોતાને સદા સ્મરણમાં રહે એટલામાટે તેમણે આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી હતી કે, જ્યારે તે નવું છુગડું પહેરવાના હોય ત્યારે તે વસ્ત્ર ઉપર તે એ પાપની વાત લખી રાખતા અને તેજ વખતે તે એટલું તો રોતા કે રોતાં રોતાં બેભાન થઈ જતા.

મલિક દિનાર કહે છે કે, એ એક વાર હુસેનને પૂછ્યું કે “મહાત્મન ! નકાશમાં નકાંરે દુર્ભાગ્ય શું ?” તેમણે કહ્યું કે “હૃદયનું મૃત્યુ, એ મોટામાં મોટું દુર્ભાગ્ય સમજવું.” એ પુનઃ પૂછ્યું કે “હૃદયનું મૃત્યુ શી રીતે થાય ?” તેમણે કહ્યું કે “મનની સંસારમાં આસક્તિ થવી એ હૃદયનું મૃત્યુ છે.”

x જાણના છતાં ધર્મપાલનથી અવળું કેાણ ચલાવે છે તે વિષે ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે:-

કામ યપ ક્રોધ યપ રજોગુણસમુદ્રવઃ ।

મહાશનો મહાપાપ્મા વિદ્વદ્યેનમિહ વૈરિણમ્ ॥

હુસેન જેને જેને ભેટા, તેને પોતાનાં કરતાં શ્રેષ્ઠ માનતા અને પોતાને સૌના કરતાં નીચ અને અધમ માનતા. એક દહાડો તે દરજ્જા નદીને કિનારે થઈને જતા હતા, ત્યાં તેમણે એક અલમસ્ત માણસને નદીતીરે બેઠેલો જોયો. એ માણસની પાસે એક સ્ત્રી બેઠેલી હતી અને તેમની પાસે એક મોટો શીશો પડેલો હતો. એ શીશામાંથી પેલો માણસ પ્રવાહી પદાર્થ પીતો હતો. આ જોઈને હુસેન મનમાં બોલવા લાગ્યા કે “આ માણસ મહારા કરતાં સારો કહેવાય ? ના, ના, ન કહેવાય; કેમકે એ તો એક સ્ત્રીની સાથે બેસી મદિરાપાન કરે છે ને હું તો કદી એવું કરતો નથી.” આ પ્રમાણે તેઓ મનમાં ને મનમાં વિચાર કરે છે ત્યાં તો અચાનક એક હોડી તે નદીમાં એ ઠેકાણે આવી ને મોતના પ્રળય અપાટા લાગતાં તે ઉંધી વળી ગઈ. એમાં બેઠેલાં સાત માણસો જળમાં ડૂબવા લાગ્યાં. આ જોતાંજ પેલો માણસ નદીમાં ફેરી પડ્યો ને અત્યંત બહાદુરી તથા હિંમત દર્શાવી તેણે છ માણસોને ડબતા બચાવ્યા. પછી તે હુસેનની તરફ જઈ બોલ્યો કે “પાણીમાં ડૂબતાં છ માણસોને મેં બચાવ્યાં છે. હવે તું માત્ર બાકીના એકનુંજ જીવન બચાવ; એટલે બસ. હે મુસલમાન ધર્મના ઉપદેશક ! આ સ્ત્રી છે તે તો મહારી જનેતા છે; ને શીશામાં જે પદાર્થ છે તે તો પાણી છે. મારે તો તારી પરીજ્ઞાન કરવી હતી અને એ ઉપરથી મને લાગે છે કે તું અંધ છે.” આ સાંભળી હુસેન અત્યંત શરમાઈ ગયા અને નમ્રભાવે તે માણસના ચરણમાં પડી તેની ક્ષમા માગી. તેમને સમજાયું કે, મને શિખામણ દેવાને માટેજ આ માણસ પ્રભુની પ્રેરણાથી આવેલ છે. પછી તે તેને જોઈને બોલ્યા કે “હે ભાગ્યવંત માનવી ! તેં આટલાં માણસોને નદીના પાણીમાંથી ડૂબતાં બચાવ્યાં છે તો મને પણ અહંકારક્રમી નદીના તરંગોમાંથી બચાવ; ને મહારો ઉદ્ધાર કર.” તે બોલ્યો કે “તારો ઉદ્ધાર થાઓ, વળી તું ચક્ષુવાળો થાઓ !” આટલું બોલી તે ચાલ્યો ગયો. આ બનાવ બન્યા પછી હુસેનનું અભિમાન ગળી ગયું અને તે કોઈને પણ પોતાના કરતાં હલકા માનતા નહિ, તેમજ પોતાને ટાઈ કરતાં શ્રેષ્ઠ માનતા નહિ. તેમની પાસે એક વાર એક કૂતરો આવી ઉભો રહ્યો. ત્યાં તેમને કોઈએ પૂછ્યું કે “તમે શ્રેષ્ઠ કે આ કૂતરો શ્રેષ્ઠ ?” તે બોલ્યા કે “જો મહારા ધાર્મિક જીવનનું હું રક્ષણ કરી શકું તો હું શ્રેષ્ઠ કહેવાઉં, પણ જો તેમ ન કરી શકું તો મારા જેવા સૌ હુસેન કરતાં આ કૂતરોજ શ્રેષ્ઠ છે.”

હુસેન કહે છે કે, આ ત્રણ જણની પાસે હું અતિશય શરમીંદો બની ગયો

હતો:- (૧) દારૂડીઓ પાસે, (૨) બાળક પાસે અને (૩) સ્ત્રી પાસે. એક દહાડો કેઈ દારૂડીઓ દારૂના કેદમાં આમતેમ લથડીયાં ખાતો કાદવમાં ચાલ્યો જતો હતો. એ તેને કહ્યું કે “અરે ભાઈ! પગ સ્થિર રાખ; નહિ તો પડી જઈશ.” તે બોલ્યો કે “અરે ભલા માણસ! તું મને કહેવા ક્યાં આવે છે? તું તારા પોતાના જ પગ સ્થિર રાખ ને; કેમકે તું એક ધાર્મિક માણસ તરીકે ગવાય છે ને હું તો ખુલ્લો દારૂડીઓ છું. હું જો પડી જઈશ તો ફરી બેઠો થઈશ અને પાણીથી ઘોળને શરીર સાફ કરીશ, એમાં મારે નવાઈ જેવું કશું નથી. હું તો દારૂડી-ઓ ગણાઈ ગયો છું, પણ તું જો મડ્યો તો તારે સાફ થવું સહેલું નથી.” આ વાણીથી હુસેનની શરમનો પાર રહ્યો નહિ. બીજી વાર એવો પ્રસંગ બન્યો કે, એક છોકરો હાથમાં દીવો લઈને ચાલ્યો આવતો હતો. હુસેને તેને પૂછ્યું કે ‘તું આ દીવો ક્યાંથી લાવ્યો?’ એટલામાં પવનના ઝપાટાથી તે દીવો હોલવાઈ ગયો, એટલે પેલે છોકરે સામેળ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે ‘પહેલાં તું જ કહે કે, આ દીવો ક્યાં ગયો? એટલે હું કહીશ કે તેને હું ક્યાંથી લાવ્યો છું.’ ત્રીજો પ્રસંગ એવો બન્યો કે, અત્યંત રૂપલાવણ્યવાળી એક યુવતી ઉઘાડે મોઢે એકવાર હુસેનની પાસે આવીને પોતાના પતિના બેવફાપણા માટે ગુસ્સો દર્શાવી નિંદા કરવા લાગી હુસેન એને ઉઘાડે-મોઢે જોઈ સંકેત પામ્યા અને બોલ્યા કે “પહેલાં તું તારું પોતાનું મોઢું તથા શરીર ગરાબર ઢાંક. પછી તારે જે કહેવાનું હોય તે કહે.” પેલી સ્ત્રી બોલી કે “અરે ભાઈ! હું તો પ્રભુના સરજેલા એક પદાર્થના પ્રેમમાં જ મુગ્ધ થતાં આવી બેલાન બની ગઈ છું કે મને મારા શરીરનું ભાન નથી; અને જો તે મને ચેતવી ન હોત તો હું એમની એમજ તેને શોધવા બજારમાં ચાલી જાત; પણ તું તો પ્રભુના પ્રેમમાં મસ્ત હોવા છતાં તને આટલું બધું ભાન છે કે મારું મોઢું ઢાંક્યું છે કે ઉઘાડું! તે તું જાણી શક્યો છું, એ જોઈને મને નવાઈ ઉપજે છે.”

એક દિવસ મહાત્મા હુસેન અને તેમના ધર્મબંધુઓનાં વખાણ કરતાં એક માણસ બોલ્યો કે “મહાત્મા! આપ અને આપના આ મિત્રો ચેંગેર મહમદ સાહેબ (સ૦ આ૦ સ૦) અને તેમના ધર્મબંધુઓના જેવા છે.” આ પ્રશંસા સાંભળી બીજા તો ઘણા રાજી થયાં, પણ હુસેન બોલ્યા કે “હા, મોઢું, હાથ, પગ, મૂછો વગેરેમાં જ તને સરખાપણું લાગતું હોય તો તે કાંઈક સંભવે છે; કેમકે એમને જેવા અવયવો હતા, તેવાજ મારે પણ છે; પરંતુ ધાર્મિકપણામાં તો સરખાપણું નથીજ. જો એ બધા મહાપુરુષોપ્રત્યે તારી યથાર્થ દ્રષ્ટિ હોત

તો તું ભેદ શક્યો હોત કે, તેઓ તો ધર્મની લગનીમાં તટ્થીન હતા; અને જો તેઓ અમને ખરાબર બાણતા હોત તો અમારામાંના એકને પણ સાચો મુસલમાન ગણત નહિ. એ સર્વે તો પાણીપંથા અશ્વો ઉપર બેસી પંખીની પેઠે સ્વર્ગરાજ્ય લાણી દોડી રહ્યા છે અને અમે તો ચાંદાવાળાં દુર્બળ ગધેડાં ઉપર બેસીને ધીમે ધીમે ચાલીએ છીએ.

કોઈ મુસોફરે હુસેનની પાસે આવીને સહનશીલતાવિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો. તેમણે કહ્યું કે “સહનશીલતા બે પ્રકારની છે:-(૧) દુઃખ કે આપત્તિ આવે તે પ્રસંગની અને (૨) પરમેશ્વરે જે બાબતોનો નિષેધ કરેલો છે તે પ્રસંગની. ત્યારપછી ધૈર્યવિષે તેમણે ઘણી શૂઢ વાતો પેલા મુસાફરને સમજાવી. મુસાફરે બોલ્યો કે “મેં આપના જેવો સહનશીલ માણસ કદી જોયો પણ નથી, તેમ સાંભળ્યો પણ નથી.” હુસેન બોલ્યા કે “ભાઈ ! મારા ધૈર્ય ને અર્ધચંદુ કારણુ પણ વૈરાગ્ય તરફનું માફે વલણુ છે.” મુસાફરે બોલ્યો કે “તમે આ હકીકત મને વિસ્તારથી સમજાવો. હું એમાં કશું સમજ્યો નથી ને મારો વિશ્વાસ કાંઈક અલાયમાન થાય છે.” હુસેન બોલ્યા કે “નરકામિથી માફે અંતર મૂળ્યા કરે છે, એજ માફે અર્ધચંદુ છે. વળી મારી પારમાર્થિક લાલસાને લીધે મારો સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય છે, એજ મારી ઓટી આસક્તિ છે. ખરેખર ધૈર્ય અથવા સહનશીલતા તો તેજ કહેવાય કે જે ઇશ્વરપ્રીતિને અવલંબીનેજ રહેલ હોય. વળી એકમાત્ર ઇશ્વરનીજ પ્રાપ્તિ સાફ જેના હૃદયમાં વૈરાગ્ય ઉપજ્યો હોય, તેજ ખરો વૈરાગ્યવાન કહેવાય. સ્વર્ગની લાલચ ઉપજવાથી જે વૈરાગ્યવાન થયો છે તે કાંઈ ખરો વૈરાગી નથી.”

મહાત્મા હુસેનને એક માણસે કહ્યું કે “આ શહેરમાં અમુક માણસ એવો છે કે તે વીસ વર્ષથી સામાજિક ઉપાસના(લેગા થઇને પ્રાર્થના કરવી તે)માં આવતો નથી; તેમજ કોઈ માણસને મળતો પણ નથી.” હુસેન આ વાત સાંભળી તેમની પાસે ગયા અને બોલ્યા કે “તમે સામાજિક ઉપાસનામાં આવતા કેમ નથી ? વળી કોઈ પણ માણસને મળતા પણ કેમ નથી ?” તેમને પેલા માણસે ઉત્તર આપ્યો કે “ભાઈ ! મને ક્ષમા કરજો. હું બહુ કામમાં છું.” મહાત્મા હુસેને પૂછ્યું કે “તમે શાં કામમાં છો ?” તે બોલ્યો કે “ભાઈ ! મારા શરીરમાં જે શ્વાસોર્ધ્વાસ ચાલે છે તેમાં એક પણ શ્વાસોર્ધ્વાસ હું એવો ભોતો નથી કે જેમાં ઇશ્વરની કરુણા મળેલી ન હોય; અને મારાથી ઇશ્વરનો અપરાધ થયો ન હોય. હું મારા દરેક શ્વાસોર્ધ્વાસમાં પ્રભુની કરુણા અને મારા

શકીશ નહિ.”

એક માણસે મહાત્મા હુસેનને પૂછ્યું કે “તમે શી હાલતમાં છો?”

મહાત્મા હુસેન—“ભરદરિયે ભાગી પડેલી નૌકાથી છૂટા પડી દરિયામાં ડૂબકાં ખાતા અને એક લાકડાનો કટકો હાથમાં આવતાં તે આધારે તણાયા જતા માણસની હાલત કેવી હોય છે?”

પેલો માણસ—“એ હાલત તો ઘણીજ મુશ્કેલ કહેવાય.”

મહાત્મા હુસેન—“મારી અવસ્થા પણ એવાજ પ્રકારની છે.”

કોઈ ઇંદને (મુસલમાની તહેવારને) દહાડે માણસોને એકઠાં મળી મોજ-મજા કરતાં તથા હસતાં-ખેલતાં જોઈને મહાત્મા હુસેન બોલ્યા કે “આ બધાં માણસોને જોઈને મને ભારે આશ્ચર્ય થાય છે કે, તેઓ પોતાની ખરેખરી અવસ્થાનો વિચાર કર્યા વિનાજ આનંદવિનોદ કરે છે. જો તેઓ પોતાની ખરેખરી અવસ્થા વિચારે તો તેમને એક ક્ષણ પણ નકામી ગાળવી ગમે નહિ.”

એક દહાડે એક માણસને શ્મશાનમાં લોજન કરવાના આનંદમાં મસ્ત થયેલો જોઈને મહાત્માએ કહ્યું કે “આ માણસ અત્યંત અજ્ઞાની જણાય છે.” કોઈએ પૂછ્યું કે ‘એ વાત કેમ જાણી?’ ત્યારે મહાત્મા બોલ્યા કે “શબની સન્મુખ બેસીને જેને જમવાની ઇચ્છા થાય છે અને આનંદ આવે છે તેને પોતાને પણ મરણ આવવાનું છે અને જમત છોડીને ઘીજા લોકમાં જવાનું છે તેની પણ ખબર નથી, એમ ક્ષણ દેખાઈ આવે છે.”

મહાત્મા હુસેન એક વાર આ પ્રમાણે પ્રભુસ્તવન કર્યું કે “હે પ્રભુ! તે મને સંપત્તિ આપી, તેમ છતાં મેં તારી કૃતજ્ઞતા ગાઈ નથી; વળી તે વિપત્તિ આપી તેમ છતાં મેં ધૈર્ય ધારણ કર્યું નથી; મેં તારી કૃતજ્ઞતા ગાઈ નહિ, તેમ છતાં તેં આપેલી દોલત પાછી તાણી લીધી નથી અને મેં ધૈર્ય ધારણ ન કર્યું તેમ છતાં તેં વિપત્તિને સ્થાયી કરી નથી. હે ઇશ્વર! તારી કૃપા હું કેટકેટલી વર્ણવું?”

મરણકાળે હુસેને હાસ્ય કર્યું હતું. તે પહેલાં કોઈએ તેમને હાસ્ય કરતાં જોયા નહોતા. મરણકાળે તેમણે હાસ્ય કરીને કહ્યું ‘કયું પાપ? કયું પાપ?’ આ સમયે એક વૃદ્ધ પુરુષે તેમને પૂછ્યું કે “જીવિતદશામાં તો તમે કદી હાસ્ય કર્યું નથી, તો મરણકાળે શામાટે હસ્યા?” મહાત્મા હુસેન બોલ્યા કે “મેં હમણાં એવી દૈવી વાણી સાંભળી કે, ‘હે કાળ! આને જકડીને બાંધ. હવે એના જીવનમાં એક પાપ બાકી છે.’ હવે મારે માત્ર એકજ પાપ લો-

ગવવાતું બાકી છે. એ વાતના આનંદથી મને હસવું આવ્યું ને મારાથી બોલાઈ જવાયું કે 'હે' કયું પાપ ? કયું પાપ ?' આટલી વાતથી ત પછી તેમનો દેહ છૂટ્યો.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧—માણસના કરતાં તો ઘેરાં ને બકરાં પણ વધારે કાળજીવાળાં છે, કેમકે તેઓ રખવાળનો અવાજ સાંભળે કે તરતજ તેના ભણી દોડી જાય છે અને ખાવાપીવાતું પણ છોડી દે છે; ત્યારે માણસો એવાં બેદરકાર છે કે તે ઇશ્વર તરફ જવાની ખૂમ (ખાંમ) સાંભળ્યા છતાં પણ તે તરફ જતાં નથી અને આહારવિહારાદિ પાછળ મંડ્યાં રહે છે !

૨—અસાધુ માણસનો સંસર્ગ કર્યો નહિ; કેમકે તેમ કરવાથી તમને સાધુ માણસ તરફ પણ અવળો ભાવ ઉપજશે.

૩—એક માણસ મને સુરાપાન માટે અને બીજો સંસારાસક્તિને માટે નિમંત્રણ કરે, તો હું સંસારાસક્તિના નિમંત્રણને વધારે ધિક્કારું. મતલબ કે, સુરાપાનથી પણ સંસારાસક્તિ વધારે ખરાબ છે.

૪—ત્યારે હું જોઈશ કે, તમારા મનમાં ઇશ્વરની વિરુદ્ધ એક ટીપા જેટલો પણ ભાવ રહ્યો નથી, ત્યારેજ તમને સાચું ઇશ્વરજ્ઞાન થયું છે, એમ હું માનીશ.

૫—અજ્ઞાનીઓજ પોતાની પાસે ઝાઝા નોકરચાકરો જોઈને કૂલાઈ જાય છે.

૬—જો તમે કોઈના ઉપર તમારી આજ્ઞા ચલાવવા ઇચ્છો તો પ્રથમ તમેજ તેના આજ્ઞાધારક બનો.

૭—મારાં સ્ત્રી, પુત્ર ને સગાંસંબંધીઓ કરતાં પણ મારા ધર્મજાંઘુઓ મને વધારે વહાલા છે; કેમકે તેઓ ધર્મના જાંઘુઓ છે, ત્યારે જેણાં તો સાંસારિક જાંઘુઓ છે અને ધર્મમાં તો વિઘ્નકારક પણ થઈ રહે છે.

૮—ઇદ્રિયાસક્ત માણસ, હુસચારી શ્રીમંત અને અત્યાચારી આચાર્ય, એ ત્રણના દોષ પ્રકટ કરવા તે નિંદામાં ગુણાય નહિ.

૯—વિષથી માણસો આ ત્રણ બાળતોનો અકસોસ કરતા કરતા મરે છે:—(૧) ઇદ્રિયાના સંલોગથી તૃપ્તિ થઈ નહિ, (૨)ધારેલી આશાઓ પૂરી ન થતાં અધુરીજ રહી ગઈ અને (૩)પરલોકતું ભાવું બાંધી લઈ ચકાયું નહિ.

૧૦—જો માણસે પોતાનો બેભો હલકો કર્યો હોય, તેજ તરી શકે છે.

જે માણસે વધારે જોળે વહેંચેયો હોય તે તો કૃપીને નાશજ પામવાનો.

૧૧—જે માણસ સંસારને નાશવંત તથા ધર્મને સદાનો સાથી સમજીને ચાલે છે, તેજ ઉત્તમ ગતિ પામે છે. વળી જે નાશવંત પદાર્થોમાં સોહ ન રાખતાં સંસારનો ભાર પ્રભુપરજ મૂકી દઈ ભારરહિત બની જાય છે, તેજ સહજે સંસારસાગરને તરી જાય છે.

૧૨—જેઓ પરલોકનો મહેલ ભાંગી નાખીને તેના સરસામાનવડે સંસાર ખનાવવા માંડે છે, તેના કરતાં જેઓ સંસારને ભાંગી નાખીને તે સરસામાનવડે પરલોકનો મહેલ ચણે છે તેજ વધારે ચતુર છે ને તેજ ખરો જ્ઞાની છે.

૧૩—જે માણસ પ્રભુને જોળે છે, તેજ તેના ઉપર વિશ્વાસ ને પ્રેમ રાખી શકે છે; પણ જે માણસ માત્ર સંસારનેજ જોળે છે, તે તો પ્રભુપ્રત્યે શત્રુતાજ કયાં કરે છે.

૧૪—આ સંસારમાં ઇન્દ્રિયોને બાંધવામાટે જેવી મજબૂત સાંકળની જરૂર રહે છે, તેવી મજબૂત સાંકળની જરૂર પશુને માટે પણ હોતી નથી.

૧૫—તમારા મરણ પછી સંસાર તમારેમાટે કેવો વિચાર દર્શાવશે એ જો તમારે જીવતાજ જાણવું હોય તો ખીજા માણસોના મરણ પછી તેમને માટે સંસાર કેવો વિચાર દર્શાવે છે, તે તમે જોજો.

૧૬—ઈશ્વર તરફથી જે જે આજ્ઞાઓ અપાઈ છે, તેજ પ્રમાણે તમારા પૂર્વજો ચાલતા હતા. રાત્રે તેઓ તેનું ચિંતન કરતા હતા અને દિવસે તે સુજાગ વર્તતા હતા; પરંતુ તમે તો તે સુજાગ કરવાનું મૂકી દીધું છે, એટલુંજ નહિ પણ ઈશ્વરી આજ્ઞાના અક્ષરોને ઉલટા-સુલટા કરી દઈને તેમાંથી તો તમે સંસારમાં આસક્તિ વધારવાનાજ લેખ તૈયાર કર્યા છે !

૧૭—હજાર વર્ષ સુધી ઉપલક ચિત્તે નમાજો, પ્રણામો, પ્રાર્થનાઓ, રાજા અને અપવાસો કરવામાં આવે, તેના કરતાં તો એક ટીપા જેટલી પણ સંસારપ્રત્યે સાચી અનાસક્તિ હોય તે ઘણી વધારે ઉત્તમ છે.

૧૮—તમારું ચિંતનજ તમારા હર્ષભરૂપ છે; કારણ કે તમારું શુભ કે અશુભ થવાનું છે તે એજ તમને દર્શાવી આપશે.

૧૯—જે માણસ વિચારીને જોલતો નથી તે વિપત્તિમાં પડે છે, જે માણસ વિચાર કરીને મૌન પકડતો નથી તેનું મન દુષ્ટ ઇચ્છાઓ અને આજ્ઞાસત્તું સ્થાન બની રહે છે અને જે માણસ પોતાની દષ્ટિને વશ રાખતો નથી, તેની દષ્ટિ તેને કુમારો લઈ જાય છે.

૨૦-જેણે વાસનાઓને પગ તળે કચરી છે, તેજ મુક્તાત્મા થયો છે. જેણે ધર્મ્યાનો ત્યાગ કર્યો છે તેણે પ્રેમ મેળવ્યો છે; ને જેણે ધૈર્ય ધારણ કર્યું છે, તેણે શુભ પરિણામ મેળવ્યું છે.

૨૧-જ્યાંસુધી હૃદય પોતે બોલે નહિ, ત્યાંસુધી જ્ઞાનીઓ તો મૌનજ રહે છે. તેમની જીભ જ્યારે પણ બોલે છે, ત્યારે હૃદયમાં જે વાત હોય છે તેજ બોલે છે.

૨૨-અનાસક્તિની ત્રણ અવસ્થાઓ છે:-(૧) સાધક પોતે મોટો મહાત્મા, શોધક કે લોકોનો મોટો ઉદ્ધારક હોય તેની પેઠે બોલતો નથી; પણ માત્ર ઈશ્વરનીજ આજ્ઞાનો પડવો પાડે છે. પછી ભલે તેથી તમે રાજ થાઓ કે નારાજ થાઓ, તેની તે લેશમાત્ર પરવા કરતો નથી. (૨) જે બાળતને પ્રભુ પસંદ કરતો નથી, તેનાથી સાધક પોતાની ઈદ્રિયોને અટકાવે છે. (૩) જે બાળતથી પ્રભુ રાજ થાય, તેવું આચરણ કરવાનો તે પ્રયત્ન કરે છે.

૧૬-તપસ્વી હળીખ આજવમી

તપસ્વી હળીખ આજવમ નામના દેશના વતની હતા. અરબસ્તાનની બહારના નાના દેશોને અને વિશેષે કરીને ઇરાન અને તુરાનને આજવમ કહેતા. એટલે ઇરાન અથવા તુરાનમાં તેમનો જન્મ થયો હતો, એમ લાગે છે. ત્યાંથી તેઓ ખસરા શહેરમાં જઈ રહ્યા હતા. ખાસ્સો વર્ષ પહેલાં તેઓ હયાત હતા. તપસ્વી હુસેનના ઉપદેશથી તેમણે જીવન ફેરવાઈ ગયું. પહેલાં તો તેમનો ધંધો બ્યાજ ખાવાનો હતો. પુષ્કળ બ્યાજ આપે એવા માણસોને તે નાણાં બ્યાજે આપતા અને દોઢા-ખમણા પેસા લખાવી લેતા. પોતાના ખાતાદાર પાસે તેઓ એક વાર બ્યાજ ઉઘરાવવા ગયા. તેમનો ખાતાદાર ઘેર નહોતો. તેની સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે “તેઓ બહાર ગયા છે ને મારી પાસે કાંઈ નથી કે જે તમને બ્યાજમાં આપી શકું. માત્ર આટલી કાચી તરકારી છે, જોઈએ તો બ્યાજને બદલે તે આપું.” હળીખ તે લઈને ઘેર આવ્યો અને સ્ત્રીને તે સંધવા આપી. તે દિવસે મીઠું અને રોટી પણ બ્યાજને બદલેજ આણેલાં હતાં. રસોઈ તૈયાર થતાં સ્ત્રીએ હળીખને જમવા બોલાવ્યો. એટલામાં એક લિખારી આવીને ખોરાકમાટે કાલાવાલા કરવા લાગ્યો. હળીખે કહ્યું કે “આર્યો જા, અહીં તને કાંઈ પણ મળી શકશે નહિ.” આ ઉત્તર સાંભળીને

પેલો ભિખારી તો ચાલ્યો ગયો. હુળીયની સ્ત્રીએ થાળીમાં પેલી તૈયાર કરેલી રસોઈ પીરસી. કહેવાય છે કે, એ થાળી રસોઈને બદલે લોહીથીજ ભરાઈ ગઈ. સ્ત્રીએ દોડી આવી પતિને કહ્યું કે “સ્વામી ! જુઓ, તમારા હુર્ભાગ્યથોગે આ શું બન્યું ?” હુળીયે આવીને જોયું તો તેના થાળ લોહીથી ભરેલો જોયો. આ જોઈ તે ઘણો દિલગીર થયો. એ દિલગીરી કોઈ પણ ઉપાયે તેના મનમાંથી દૂર થઈ નહિ. તેના સમજવામાં આવ્યું કે, વ્યાજ ખાવાને પાપેજ આ બનાવ બન્યો છે. તેણે મનમાં પ્રતિજ્ઞા પણ કરી કે, હવે હું વ્યાજથી કોઈને નાણું ધીરીશ નહિ. મુસલમાન ધર્મમાં નાણું ધીરી વ્યાજ ખાવું એ પાપકર્મ કહેલું છે; એ વાત તેને ગળે ઉતરી. હવે પોતાનાં ધીરેલાં નાણું એકઠાં કરવા સારૂ તે બહાર નીકળ્યો. રસ્તામાં એક જગાએ છોકરાંઓ રમતાં હતાં; તેઓ હુળી-યને જોતાંજ માંહોમાંહે કહેવા લાગ્યાં કે “અલ્યા ભાગો, ભાગો. પેલો વ્યાજ-ખાઉ હુળીય આવે છે. એનાં પગલાં પડવાથી પણ આ જમીન અપવિત્ર બની આપણું અશુભ થશે.” આ વાત સાંભળીને હુળીયના મનમાં બહુજ આઘાત થયો અને વીલે મોઢે ત્યાંથી આગળ મહાત્મા હુસેનની પાસે ગયો.

મહાત્મા હુસેને કેટલાંક ઉપદેશવચનો કહ્યાં, તેથી પણ હુળીયના મનમાં ફેરફાર થયો. પશ્ચાત્તાપ કરતો કરતો તે પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને આવતો જોઈને એક દેણદાર તો ઉઘસાણી થવાની ખીકે ખૂણામાં ભરાઈ ગયો. હુળીયે તેને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “ભાઈ ! તું ભાગીશ નહિ, ખરી રીતે મારેજ તારી પાસેથી નાસી જવું જોઈએ.” આટલું કહીને તે આગળ ચાલ્યો તો પેલાં રમતાં છોકરાંને ફરી વાર તેણે રસ્તામાં જોયાં. તેઓ માંહોમાંહે વાતો કરવા લાગ્યાં કે “આવો આવો, પાસે આવો, જુઓ આ હુળીય પશ્ચાત્તાપ કરતો કરતો આવે છે. હવે તે પવિત્ર થયો છે, તેથી આપણાં પાપી શરીરો તેને અડશે તો આપણે ઈશ્વરના અપરાધી થઈશું.” આ સાંભળીને મનમાં હુળીય જાલ્યો કે “હિ પ્રભુ ! મેં એકજ દહાડો તારા તરફ શુભ ભાવ ધારણ કર્યો એટલામાંજ તેં તો મારા તરફ લોકોનો સદ્ભાવ ફેલાવી દીધો !” ત્યારપછી તેણે શહેરમાં જઈને સાદ પડાવ્યો કે “હુળીયના જેટલા દેણદારો હોય તેમનું દૈવું માફ છે. તેઓએ આવી પોતાનાં ખતો પાછાં લઈ જવાં.” સાદ સાંભળીને ખુશી થતા થતા દેણદારો આવ્યા ને હુળી-યે એક પણ પૈસો લીધા વિના સૌનાં ખતો ફાડી નાખ્યાં. હવે એની પાસે જે કાંઈ એકઠી કરેલી દોલત હતી તે તેણે ગરીબ-શુરણાંને આપી દીધી અને

પોતે અકિંચન (જેની પાસે કંઈ પણ દોલત નથી એવો) બની ગયો. એવામાં તેની પાસે એક લિશ્તુકે આવીને કાંઈક આપવાની વિનંતિ કરી. હળીબે શરીર ઉપર એઢેલું એક વસ્ત્ર હાંતું તે તેને આપી દીધું. વળી એક બીજો લિશ્તુક આવ્યો, તેને તેણે પત્નીનું એઢેલું વસ્ત્ર આપી દીધું અને સ્ત્રીપુરુષ ઉઘાડે શરીરે ફરવા લાગ્યાં. ફેરાત નામે નદીને તીરે જઈને હળીબે નાનકડી છુંપડી બાંધીને ત્યાં તપ અને સાધના કરવા માંડી. દિવસના ભાગમાં તે હુસેન બસરાઈની પાસે જઈ જ્ઞાનચર્ચા કરતો અને રાતના ભાગમાં તે ભજન-સાધન કરતો. આમ કેટલોક કાળ જતાં તેની સ્ત્રી અન્નને અભાવે હેરાન થવા લાગી. તેણે પતિની પાસે પેસો માગતાં હળીબે બોલ્યો કે “હું રોજ કામ કરવા તો જાઉં છું; શેઠ પગાર આપશે ત્યારે પેસા લેતો આવીશ.” હવે રોજ તે એકાંતમાં જઈને દહાડે ઉપાસના કરતો ને રાત્રે ઘેર આવતો. તે સમયે તેની પત્ની પૂછતી કે “કાંઈ લાગ્યા છો?” હળીબે કહેતો કે “હું જે શેઠીઆતું કામ કરું છું તે એટલો તો દાનેશ્વરી છે કે તેનું વર્ણન થઈ શકે નહિ. એવા મોટા માણસ પાસે મને કાંઈ પણ માગતાં શરમ આવે છે; પણ વખત થયે તે પોતાની મેળેજ આપશે. તેણે કહ્યું છે કે ‘દશ દશ દહાડે હું તને મળુરી ચૂકવીશ.’ પોતાના નિયમ પ્રમાણે હળીબે દિવસે તપશ્ચર્યામાં લીન થતો. આમ નવ દિવસ ચાલ્યા ગયા. દશમે દહાડે તેને ફિકર થઈ કે આજે સાંજે હું ઘેર શું લઈ જઈશ અને સ્ત્રીને શો જવાબ આપીશ?” આવી ફિકરમાં તે નીચે મહોંએ બેસી રહ્યો. આ સમયે ઇશ્વરે કૃપા કરી તેને મકાને એક કાથળો ઘઉંનો લોટ, તેના પ્રમાણમાં ઘી અને સાકર વગેરે પણ મોકલાવ્યું. તેની સાથે ત્રણસો મુદ્રાથી ભરેલી થેલી લઈને એક યુવકને પણ મોકલ્યો. એ યુવક હળીબેની પત્નીને આ તમામ પદાર્થો આપીને બોલ્યો કે “મારા મહાઉદાર શેઠે મને અહીં મોકલ્યો છે; અને તમે હળીબેને કહેજો કે, જેમ જેમ તે સ્વામીની વધારે વધારે સેવા કરશે, તેમ તેમ તે વધારેને વધારે મળુરી મેળવી શકશે.” આટલું કહી યુવક ચાલ્યો ગયો. સંધ્યાકાળે સંક્રાંતિયાતો સંક્રાંતિયાતો હળીબે પોતાને મકાને આવ્યો ને જોયું તો વિવિધ પ્રકારનાં ભોજનોની સુગંધીથી તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. તેની પત્ની સામે આવીને હસતી હસતી બોલી કે “અહો! તમારા શેઠ તો ખરું દીનદયાળુ જણાય છે. આજે દયા કરીને તેમણેજ આ બધું મોકલ્યું છે અને તમને વધારે ધ્યાન-પૂર્વક તેમની નોકરી કરવા ભલામણ કરી છે.” હળીબે બોલ્યો કે “આશ્ચર્ય!

આશ્ચર્ય! માત્ર દશ દહાડામાં જેવું તેવું કામ કર્યું એટલામાંજ મારા ઉપર આટલી બધી કૃપા દર્શાવી છે તો વધારે સમય સેવા કરતાં તે કેટલો કૃપાળુ બનશે ?” ત્યારપછી હુળીળ પૂરેપૂરો સંસારથી ઉપરામ થઈને ધર્મસાધનામાં એકચિત્તે ભેડાયો અને તેથી પરમ લાલને પામ્યો.

એક દહાડો તપસ્વી હુસેન હુળીળની પાસે આવ્યા. હુળીળના ઘરમાં તે સમયે એક રોટલાનો કકડો અને ચપટી મીઠું હતું. તે તેમણે હુસેન પાસે લોજનમાટે મૂક્યાં. એટલામાં એક લિશ્તુક આવ્યો, એટલે પેલા હુસેન પાસે મૂકેલાં રોટલો ને મીઠું ઉપાડી લઈને હુળીળે લિખારીને આપ્યાં. આથી હુસેન બોલ્યા કે “હુળીળ! જો તમારામાં જ્ઞાન હોત તો સાફે તમે એટલું પણ જાણતા નથી કે, અતિથિ પાસે પીરસેલું અન્ન તાણી લેવું એ અયોગ્ય છે? જો તમારે લિખારીને આપવું હતું તો તેમાંથી કેટલુંક બાકી રાખીને તેને આપવું હતું.” આ વાત સાંભળીને હુળીળ કંઈજ બોલ્યા નહિ. થોડી વારમાંજ ત્યાં એક માણસે મોટો થાળ ભરીને રોટલી અને મિષ્ટાન્ન તથા પાંચસો સુદ્રાઓ પણ હુળીળના ચરણમાં મૂકી. હુળીળે તે નાણું ડુઝી દરિદ્રીઓને આપી દીધું ને મિષ્ટાન્નાદિ હુસેનની પાસે મૂકી કહ્યું કે “આર્થ! આપ મહાપુરુષ છો, પણ આપનામાં કિંચિત્ પણ વિશ્વાસ હોત તો જ્ઞાન અને વિશ્વાસ બંનેનો (સુવાણું ને સુગંધ પેરે) સંયોગ થાત, કે જેમ થવું એ પ્રભુદર્શન પામવાને માટે બહુજ જરૂરનું છે.”

હુળીળ અરબી ભાષા સારી રીતે જાણતા નહોતા, એટલે તે કુરાનને શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક વાંચી શકતા પણ નહિ. એકે વાર સંધ્યાકાળે હુસેન હુળીળની પાસે આવ્યા. આ સમયે હુળીળ ઉભા ઉભા નમાજ પઢતા હતા. “અલહમદ” ને બદલે બોલવામાં તે “અલહમદ” બોલ્યા. હુસેનના મનમાં વિચાર થયો કે, હુળીળ કુરાનનું વચન શુદ્ધરૂપે બોલી શકતા નથી. આમ ધારીને તેઓ નોખી નમાજ પઢવા લાગ્યા. રાત્રે સ્વપ્નમાં તેમણે પ્રભુને પૂછ્યું કે “હે પ્રભુ! તમને સંતોષ શામાં છે?” ઇશ્વર બોલ્યા કે “તેં મારો સંતોષ તો મેળવ્યો છે, પણ તે માટે જે રીતે વર્તવું જોઈએ તે પ્રમાણે વર્તતો નથી.” હુસેને પૂછ્યું કે ‘પ્રભુ! તે શી રીતે?’ પ્રભુએ કહ્યું કે “જે તું હુળીળના લેજો નમાજ પઢ્યો હોત તો તેથી તારું વિશેષ કલ્યાણ થાત. તે ‘અલહમદ’ એ શબ્દના શુદ્ધ ઉચ્ચાર તરફ ધ્યાન આપ્યું; પણ તેં હુળીળના ભક્તિભાવ તરફ તો ધ્યાનજ આપ્યું નહિ! તેં તેના પવિત્ર અંતઃકરણ તરફ તો લક્ષ્યજ

આપ્યું નહિ. જીલના શુદ્ધ ઉચ્ચાર અને હૃદયના પવિત્ર ભાવોમાં ઘણો ફેર છે; અને શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરતાં શુદ્ધ લાવના એ બહુજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે.”

એક દાસી હળીખને ત્યાં ત્રીસ વર્ષથી રહેતી હતી; પરંતુ હળીખે એક દહાડો પણ તેણે મેં જોયું નહોતું. એક દહાડો હળીખે તે દાસીને કહ્યું કે “બાઈ ! તું મારા મકાનની અંદર જા અને મારી દાસીને બહાર બોલાવ.” પેલી સ્ત્રી બોલી કે “તમે જેને બોલાવો છો તે દાસી તો હું જ છું. તમે મને ઓળખતા પણ નથી?” હળીખ બોલ્યો કે “ત્રીસ વર્ષથી ઇસ્તિસ્વાય કોઈની તરફ સ્થિર દષ્ટિ કરીને મેં જોયું નથી, એટલે હું તને શી રીતે ઓળખું ?”

એક દહાડો એકાંતમાં બેસી હળીખે આ પ્રમાણે કહ્યું હતું કે “હિ પ્રભુ ! તારાથી જેને સંતોષ નથી, તેને ખીલ કોનાથી સંતોષ થવાનો હતો ? તેમજ જેનો તારા ઉપર પ્રેમ નથી, તેનો ખીલ કોના ઉપર પ્રેમ થવાનો હતો ?”

કોઈએ એક વાર હળીખને પૂછ્યું કે “તમે તમામ કામોથી ફારક થઈને એકાંત સેવો છો, તો કહો કે, સંતોષ શાથી થાય ?” હળીખે કહ્યું કે “હૃદયને સરળ ને પવિત્ર કરવાથીજ સંતોષ થાય છે. જે હૃદયમાં અસરળતાની ગંધ પણ રહેતી નથી, તેજ હૃદય સંતોષલાલ મેળવી શકે છે.”

મહર્ષિ હળીખની ખાસે જ્યારે કોઈ કુરાન વાંચતું, ત્યારે તે અત્યંત રુદન કરતા. એવો તેમનો તેના ઉપર ભક્તિભાવ હતો. જ્યારે તેમની આંખો કુરાન સાંભળતાં આંસુથી છલકાતી, ત્યારે લોકો કહેતા કે “હળીખ ! તમે આ જીવન દેશના રહેવાસી છો. તમે કુરાનની ભાષા પણ સમજતા નથી, છતાં તમને રુદન શાથી આવે છે ?” એના ઉત્તરમાં મહાત્મા હળીખ કહેતા કે “મારી જીભ આજીવની છે, પણ મારું હૃદય તો અરબી છે.”

ક્યાં અને શી રીતે મહર્ષિ હળીખનો સ્વર્ગવાસ થયો, એ વાત મૂળશ્રદ્ધમાં લખેલી નથી. એટલે એ વિષે અહીં કશો ઉલ્લેખ થઈ શક્યો નથી.

* વાગીપડિતો, સાબિદક સાદરો અને હસ્તદીર્ઘમા મર્ધરવ માની કૃતિજ નવારા હિંદુ પડિતો મારે પણ આ દગીકતકેટલી બધી બોધદાયક છે ! પણ પડી છેજ કોને !

૧૭-મલેક દિનાર દમસ્કી

તપસ્વી મલેક દિનાર એ હુસેન બસરાઈના સાથી અને મહાન તપસ્વી હતા. તેમના પિતા ગુલામ હતા અને પિતા ગુલામ હોવા છતાં પણ આ લાગ્યશાળી પુત્ર જીવન્મુક્ત પુરુષ થયા હતા. તેમણે આ જગતમાં કઠોર સાધનાઓ સાધીને ઘણો લાભ મેળવ્યો હતો. તેમનામાં શારીરિક સૌંદર્ય અને શક્તિ પુષ્કળ હતાં. તેઓ દમાસ્કસ નગરમાં નિવાસ કરતા હતા. એ નગરની સામાન્ય મસ્જિદમાં કેટલોક કાળ તેઓ નિયમિત રીતે સાધનામાં બેસાયા હતા. એ મસ્જિદ મતિયા નામક એક વ્યક્તિએ બંધાવેલી હતી. એ મસ્જિદની અધ્યક્ષતા પ્રાપ્ત કરવામાટે મલેક દિનારને લોભ લાગ્યો હતો અને એજ કારણથી તેઓ ત્યાં જઈ વ્રત-સાધન કરતા હતા. એક વર્ષલગી તેમણે આવી લાલચથી વ્રત-ઉપાસના કરી હતી. વર્ષ પછી એક રાત્રિએ મલેક દિનાર મસ્જિદથી પોતાના ઘર તરફ જતા હતા, ત્યારે તેમણે આ પ્રમાણે દેવી વાણી સાંભળી કે “મલેક, મલેક ! આ શું ? ધર્મકાર્ય પણ શું તું મુદ્ર લાલસામાટે કરે છે ? પાછો ન જા.” આ આજ્ઞા સાંભળીને તેઓ તરતજ મસ્જિદમાં ગયા અને વિચારવા લાગ્યા કે “અહો ! મેં આ શું કર્યું ? એક વર્ષપર્યંત મેં કપટભાવેને સકામભાવેજ ઇશ્વરની ઉપાસના કરીને પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ અને પ્રેમ ભૂલી જઈ હું તો તુચ્છ લાલચમાંજ ફસાયેને ? માત્ર આજે એક દહાડોજ અત્યારે પવિત્ર અંતઃકરણે ઉપાસના કરી શક્યો છું એ કેટલી શરમની વાત છે ?”

ખીજે દહાડે પ્રાતઃકાળમાં ઉપાસકોનું ટોળું મસ્જિદમાં આવીને બોલવા લાગ્યું કે “આ ધર્માલયના હૃદય ખાતર એક યોગ્ય પુરુષને તેના અધ્યક્ષ-તરીકે ઉપદેશ કરવા નીમવાની આવશ્યકતા છે.” મલેક દિનાર તરફ સૌની દૃષ્ટિ પડી અને તેના કરતાં વધારે યોગ્ય તેમને ખીજે કોઈ જણાયો નહિ; એટલે ઉપાસકોએ મલેક દિનાર પાસે આવીને તેમને મસ્જિદના અધ્યક્ષનું પદ અહણ કરવાની વિનંતિ કરી. મલેક દિનાર બોલ્યા કે “હે પ્રભો ! મેં કપટ-ભાવથી એક વર્ષપર્યંત તમારી ઉપાસના કરી; પરંતુ ત્યારે તો કોઈ મારા તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતું ન હતું. છેક આજેજ તમને હૃદય અર્પું અને આજેજ ખરેખરે વિશ્વાસ ધારણ કર્યો; તો વીસ-પચીસ માણસોને તો મારી પાસે

મોકલ્યા અને મને અધ્યક્ષપદ અર્પવાની કૃપા કરી; પણ હવે હું તારા મહિમાના શપથ લઈને કહું છું કે, મારા મનમાં હવે એ અભિલાષ રહી નથી.” આટલું કહીને તરતજ તેઓ મસ્જિદની બહાર ચાલ્યા ગયા અને વિશેષ લક્ષિણાવધી પ્રભુના ધ્યાન-સન્નમાં જોડાયા.

બસરામાં એક શ્રીમંત માણસ રહેતો હતો. પોતાની પાછળ એક પુત્રીનેજ મૂકીને તે પરલોકવાસી થયો હતો. એ પુત્રી અતિધર્મપરાયણા તેમજ મહાસૌંદર્યવાળી હતી. એ પુત્રી સાથેત નામના પોતાના સગાને ઘેર ગઈ અને બોલી કે “હું મલેક દિનારની પત્ની થવા ઇચ્છું છું; કારણ કે તેમના જેવા ધર્મપરાયણ પતિ મળવાથી મારું ધાર્મિક જીવન ઉન્નત થશે.”

સાથેતે આ વાત મલેક દિનારને કહી અને એ શ્રીમંતપુત્રીનું પાણિ-અહણ કરવા પ્રાર્થના કરી. મલેક દિનાર બોલ્યા કે “મેં તો સંસારનો પરિચાળ કર્યો છે અને ભાર્યા એજ સંસારની જડ છે; મારે હું કેાઈ રીતે લગ્ન કરી શકીશ નહિ.”

મલેક દિનારનો એક યુવાન પાડોશી મહાન પાખંડી અને અત્યંત જીલમી હતો. તેની રીતભાતથી મલેક દિનારના મનમાં ઘણી વાર ખેદ ઉપજતો. એક દહાડો તે યુવાનથી કંટાળીને ફેટલાક માણસો મલેક દિનારની પાસે આવ્યા અને પોતાનાં દુઃખ ગાવા લાગ્યા. મલેક દિનાર સૌની સાથે તે સુવકને ઘેર ગયા અને તેને શાન્તચિત્તે બોધ આપ્યો; પરંતુ પેલો અભિમાની તો તેમનેજ ઉલટો ધમકાવવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે “હું પાદશાહનો પ્રીતિપાત્ર છું. કેાની તાકાત છે કે મને કોઈ કાંઈ કહી શકે ?”

મલેક દિનાર બોલ્યા કે “અમે બધા પાદશાહ પાસે જઈશું અને આ હકીકત જણાવીશું.”

પેલો સુવક બોલ્યો કે “તમે ગમે તેમ કહેજો; પણ પાદશાહ મારું જ માન સાચવશે. હું જે કહું છું અને બોલું છું, તેમાં તે સંમતજ થશે.”

મલેક દિનાર—“જો રાજા અમારી વાત નહિ સાંભળે, તો અમે રાજાના પણ રાજા પ્રભુની પાસે ફરિયાદ કરીશું.”

સુવક—“તે તો વળી અત્યંત દયાળુ છે.”

આથી મલેક દિનાર નિરાશ થઈને પાછા ફર્યા. હવે પેલા યુવાનનો જીલમ દિવસે દિવસે ઘણો વધવા લાગ્યો. વળી પાછા ફેટલાક લોકો એકઠા થઈને દિનારની પાસે આવ્યા અને પોતાની દુઃખદ સ્થિતિ કહેવા લાગ્યા;

ત્યારે તેઓ ફરી વાર તેની પાસે સમજાવવા ગયા.

જતાં રસ્તામાંજ તેમણે આવી વાણી સાંભળી કે “અરે દિનાર! તમારા માંથી કોઈએ મહારા બંધુના ઉપર હાથ ઉગામવો નહિ.” આ સાંભળી સૌ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. પોતાની પાસે બીજી વાર મલેક દિનારને આવેલા બેઠ તે યુવક બોલ્યો કે “વળી ફરીથી કેમ આવ્યા ?”

મલેક દિનાર બોલ્યા કે “ભાઈ ! તને સારા સમાચાર આપવા હું ફરી વાર આવ્યો છું. તું પ્રભુનો સખા છે, એવી મેં દેવી વાણી સાંભળી છે.”

યુવકે કહ્યું કે “મહાત્મન ! મને પણ મારાં કરેલાં કૃત્યોમાટે અપાર પશ્ચાત્તાપ થાય છે. ગઈ કાલથી મારું મન ફેરવાઈ ગયું છે. મારી પાસે જે કાંઈ છે તે હું પ્રભુને માટે છોડી દઉં છું.” આટલું કહીને તરતજ પોતાની સંપત્તિનો તેણે ગરીબશુરણાને નિમિત્તે ત્યાગ કર્યો અને પ્રભુનો માર્ગ પકડ્યો.

ત્યારપછી એ ગામના કોઈ પણ માણસે તેને ક્યાંય પણ જોયો નહિ. મલેક દિનાર કહે છે કે, ઘણાં વર્ષ પછી મેં તેને મક્કામાં છેલ્લી સ્થિતિમાં જોયો હતો. તે તૃણના જેવો અત્યંત વિનયી, શરીરે પણ અત્યંત દુબળો અને છેક મરણને કાંઠે હતો તથા આ પ્રમાણે બોલતો હતો કે “અહા ! પ્રભુ મને કહે છે કે, હું એનો બંધુ છું; તો હવે હું એ બંધુ પાસેજ જાઉં છું, જેથી મહારા એ બંધુને સંતોષ થાય તેજ હું ઇચ્છું છું. હું જાણું છું કે, મારા સખાને સંતોષ તો માત્ર તેની ભક્તિથીજ થવાનો છે. મારાં કૃત્યોને માટે હું પૂરેપૂરે પશ્ચાત્તાપ કરું છું અને હવે કદીપણ તેનો અપરાધી થઈશ નહિ.” આટલું બોલીને તેણે શરીરનો ત્યાગ કર્યો.

મલેક દિનાર ભાડે મકાન લઈને તેમાં રહેતા હતા. એક ચાહુદી તેમનો માડોશી હતો. મલેક દિનારના બારણા પાસેજ તે ચાહુદીનું મકાન હતું અને એ બારણાની લગોલગજ એ ચાહુદીએ પોતાનું પાયખાનું બનાવ્યું હતું. મલેકના બારણામાં જતાંજ એ પાયખાનાની વાસ આવતી. તે ચાહુદી પણ દ્રેષભાવને લીધે દિવસોના દિવસો સુધી પાયખાનું સાફ કરાવતો નહિ; પણ મલેક દિનારે એ વાત કોઈ પાસેજ પણ જણાવી નહોતી. એક દહાડો તે ચાહુદી મલેક દિનારની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે “દિનાર ! મહારા પાયખાનાથી તમને કાંઈ હરકત થતી નથી ?” મલેક દિનાર બોલ્યા કે “હા, થાય છે; પણ નાકે બંધ કરીને અમે આવ-જા કરીએ છીએ.”

ચાહુદીએ પૂછ્યું કે “આવો ત્રાસ સહેવા છતાં તમને કોઈ ચઢતો નથી ?”

મલેક દિનાર—“ ના, જરા પણ નહિ. ત્રણએ આજ્ઞા કરી છે કે, જે મારો ભક્ત હોય તેણે ક્રોધ કરવો નહિ.”

આ વાત સાંભળીને યાહુદી લજવાઈ ગયો અને બોલ્યો કે “ અરેરે, કેવો ઉત્તમ ધર્મ ! જેમાં રહેલા ઇશ્વરપરાયણ ભક્તો શત્રુના અનેક અત્યાચારો આવી રીતે સહન કરે છે અને જરા પણ ખડખડાટ કરતા નથી, તેમની કેટલી ધીરજ, કેટલી સહનશીલતા ! ” આટલું કહીને તરતજ તે યાહુદીએ મુસલમાની ધર્મની દીક્ષા લીધી.

મલેક દિનાર ઘણું વર્ષસુધી ગજપણ કે અટાશવાળો કેઈ પદાર્થ ખાતા નહિ. રોજ સાંજે રોટી પેચનારની દુકાને જઈને એકલી રોટી ખરીદી લાવતા અને બીજી કશી ચીજ સાથે રાખ્યાવિના એકલી રોટી અને પાણીથીજ રોજાનું પાતણું કરતા. આથીજ તેઓ અત્યંત તંદુરસ્ત અને સુખી રહેતા. એક વાર માંદગીમાં તેમને મિદાન્ન ખાવાની ઇચ્છા થઈ. ઘણા દહાડા ધીરજ રાખ્યા પછી પણ એ લાલચને તેઓ અટકાવી શક્યા નહિ. આથી તેઓએ દુકાને જઈને કાચો સામાન ખરીદ્યો અને પછી ઘર તરફ ચાલ્યા. મહાત્મા મલેક દિનાર એનો શો ઉપયોગ કરે છે ? તે જાણવાની ઇચ્છા થવાથી પેદા દુકાનદારે એક માણસને તેમની પાછળ પાછળ એકચ્ચો. થોડેક દૂર ગયા પછી મલેક દિનારે પેલો સરસામાન વસ્ત્રમાંથી બહાર કાઢીને ત્રણ વાર સુધી જોયો અને પછી બોલ્યા કે “ અરે મનડા ! તારેમાટે આટલોજ લોભ બસ છે, આથી વધારે ઉપલોભ કરવો હીક નથી.” આટલું કહીને તે પદાર્થો તેમણે એક લિફ્ટકને દાનમાં આપી દીધા અને કહ્યું કે “ અરે મહારા દુર્ગાળ મન ! નિયમમાં રાખીને હું તને કલેશ આપવા ચાહું છું, તે કાંઈ તારા પ્રતિ વેર-લાવને લીધે નહિ, પણ મિત્રભાવને લીધે છે, એમ સમજજો. તું હજી પણ કેટલાક દિવસ ધૈર્ય ધારણ કર, એક દિવસ તારા આ હુઃખનો છેડો જરૂર આવશે; અને જેનો કદી પણ નાશ થવાનો નથી એવું પરમ સુખ તું મામ કરી શકીશ.” વળી કેટલીક વારે તે બોલ્યા કે “ લોકો કહે છે કે, જે માણસ આળીસ દિવસ સુધી યૌષ્ઠિક આહાર જમે નહિ, તેની ખુદિ અપ્ર થાય છે; પરંતુ મને સમજતું નથી કે એ વાતનો મર્મ શો છે ? વીસ વર્ષમાં મેં તો એક પણ દહાડો એવો આહાર લીધો નથી; છતાં મારી ખુદિ તો દિનપર દિન ઉત્તરિતેજ રહેતે ચાલ્યા કરી છે ! ”

• મલેક દિનાર આળીસ વર્ષસુધી બસરામાં રહ્યા હતા, પરંતુ એક વાર

પણ તેમણે ખબુર ખાધું નહોતું. ખબુરનો પાક આવતો ત્યારે તે કહેતા કે, અહો ખસરાવાસીઓ ! જુઓ, આ ખબુર ન ખાવાથી મારા શરીરને કોઈ બળતનું ખાસ નુકસાન થયું નથી અને દરરોજ ખબુર ખાવાથી તમારા શરીરને કોઈ ખાસ લાભ પણ થયો નથી !” આળીસ વર્ષ પછી એક વાર તેમને ખબુર ખાવાની પ્રબળ ઇચ્છા થઈ આવી. ત્યારે તેઓએ મનને કહ્યું કે “લાલચુ મન ! તું નક્કી જાણજે કે, તારી વાસના હું પૂરી કરવાનો નથી.”

એક દિવસ રાત્રે તેમણે સ્વપ્નમાં જોયું કે, આગ્રહ કરી તેમને કોઈ કહે છે કે “તપસ્વી દિનાર ! ખબુરનું ભક્ષણ કરો અને મનને વધારે હુંગિત કરો નહિ.” આ સ્વપ્ન જોયા પછી તો તેમનું મન ખબુર ખાવાને તલપાપડ થઈ રહ્યું. ત્યારે તેને મલેકે કહ્યું કે “અરે મન ! તું એક અઠવાડીઆના રોજ કર અને આખી રાત્રિ ઉપાસનામાં ગાળ. તે પછીજ હું તારી વાસના પૂરી કરીશ.” તેમનું મન આમ કરવા સંમત થયું. અઠવાડીઆના રોજ અને ઉપાસના સમાપ્ત થયા પછી મલેક દિનારે ખબુર વેચાતું લીધું અને તે ખાવાને માટે એક મસ્જિદમાં ગયા. તેમને જોઈને એક બાળક પોતાના પિતાને ખૂબ મારીને કહેવા લાગ્યો કે “બાપુ ! જુઓ, જુઓ ! એક ચાહુદી મસ્જિદમાં બેસીને ખબુર ખાવાની તૈયારી કરે છે.”

પિતાએ જવાબ આપ્યો કે “ચાહુદીને મસ્જિદમાં જવાનું શું પ્રયોજન ?” આટલું કહીને તે લોકડી લઈ ચાહુદીને હાંકી કાઢવાને મસ્જિદમાં આવ્યો, પણ ત્યાં તો મલેક દિનારને જોઈને તે લોંઠાજ પડી ગયો અને પગે પડીને બોલ્યો કે “મહાત્મા ! ક્ષમા કરો. અમારા આ વિભાગમાં ચાહુદીસિવાય દિવસના ભાગમાં કોઈ પણ કાંઈજ ભક્ષણ કરતું નથી; કેમકે બધા ઇસ્લામીઓ રોજ પાળે છે અને મારા બાળકે આપને જોળખ્યા નહિ, તેથી અજાણતાં આપને ચાહુદી ધાર્યા છે.”

આ સાંભળતાંજ મલેક દિનારના મનમાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો. તેઓ સમજ્યા કે, એ બાળકને પ્રભુએજ જોલાવેલ છે. તેઓ બોલ્યા કે “હે પ્રભુ ! મેં હજુ ખબુર ચાખ્યું પણ નથી, ત્યાં તો એક નિર્દોષ બાળકની જીભે તે મને ચાહુદી ઘનાવ્યો; પણ જો ખબુર ખાધું હોત તો તું મને નાસ્તિકનું નામ આપત. હવે હું સોગન લઉં છું કે, મરણપર્યંત કદી ખબુર આઈશ નહિ.”

એક રાત્રે ખસરા શહેરમાં આગ લાગી. મલેક દિનાર અગાસી ઉપર

ફરતા ફરતા આમતેમ જોતા હતા. નગરવાસીઓ ચોતા અને કંકળતા હતા અને કેટલાક તો દોડાદોડ કરી પોતાનો સરસામાન દૂર ઘસડી જતા હતા. તેમને જોઈને મલેક દિનાર બોલ્યા કે “જેમની પાસે જોછો ભાર છે તેઓજ આ વખતે નચિંત છે; અને જેઓ ઘણી સામગ્રીવાળા છે, તેઓ ચિંતાતુર અને મહાદુઃખી છે તથા નાશ પળુ તેમનોજ થાય છે. અહો! પરલોક-પ્રયાણને માટે પણ આવોજ નિયમ છે.”

એક દિવસ મલેક એક માંદા માણસને જોવા ગયા હતા. તેમણે કહ્યું છે કે “મેં ત્યાં જઈને જોયું તો તે મરણપથારીએ હતો. મેં અંતકાળે યાદ આપવા જેવાં વચનો તેને કહી સંભળાવ્યાં. તેણે તે વચનનો ઉચ્ચાર ન કર્યો, પણ તે દશ અગીઆર એમ બોલવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કે “સાધુજી! મારી પાસે જવાળા-મુખી પર્વત જોઉં છું!” મલેકે કહ્યું છે કે “તેના ધંધારોજગારસંગ્રહી પૂછતાં મને જણાયું કે, તે એક સ્વાર્થી ધંધાદારી હતો અને સાચાં-જૂઠાં કરીને ગ્રાહકોને છેતરતો હતો.”

નકર કહે છે કે “મેં મલેક દિનારનાં મક્કામાં આવતાં દર્શન કર્યાં હતાં. “લખેક” (તમારે શરણે આવ્યો છું) એ વચનનો ઉચ્ચાર કરતાંજ તેઓ મૂર્છાવશ થઈ ગયા. મૂર્છામાંથી બચત થતાં મેં તેમને તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “મને ખીક લાગી હતી કે, રખે મારા બોલવાનો ઉત્તર ખુદા ‘તું મારી પાસે આવીશ નહિ’ એવો આપે.”

મહર્ષિ મલેક દિનાર જ્યારે ‘હું તમારી પૂજા કરું છું તથા તમને અનુકૂળ થવા વિનવું છું’ એ વચનનો ઉચ્ચાર કરતા, ત્યારે અત્યંત રહી પડતા; અને કહેતા કે “જો આ વચન ઈશ્વરી અંધનું ન હોત તો હું એનો ઉચ્ચાર કદી પણ કરત નહિ; કારણકે વાસ્તવિક રીતે કહું તો હું મારી પોતાનીજ પૂજા કરું છું અને અહીં તહીં ભટકીને હું લોકોની અનુકૂળતાજ જોઉં છું; પણ અબુની અનુકૂળતા ન જોતાં તેની તો હું નિંદાજ કરું છું.”

એક સ્ત્રીએ મલેક દિનારને સ બોધી ‘કપટી’ શબ્દ વાપર્યો. આ સાં-ભળી મહર્ષિ દિનાર બોલ્યા કે “લલો! વીસ વર્ષથી મને કોઈએ મારા ખરે-ખરા નામથી બોલાવ્યો નથી, પણ આજે તેંજ એ સાચા નામથી બોલાવ્યો. હું કેવો માણસ છું તે તું ગરાબર જાણજી ગઈ છે.”

મહર્ષિ મલેક દિનાર તપસ્વી હુસેન બસરીના સમયમાં જીવતા હતા, એટલે-જારસો વર્ષ પહેલાં તે થઈ ગયા હતા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-મહર્ષિ મલેક દિનારને કોઈ પૂછતું કે ‘કેમ છો?’ ત્યારે તે કહેતા કે ‘ખાઈ ખચું છું ઇશ્વરનું આપેલું અને પાલન કરું છું શયતાનની આજ્ઞાનું.’

૨-આ મસ્જીદમાં કોઈ એમ કહે કે, તમે સર્વમાં જે કોઈ વધારે અધમ હોય તેણે ખહાર નીકળવું; તો મહારેજ ખહાર નીકળેલું પડે.

૩-આ દુનિયાનાં માણસોની મિત્રતા ઇંદ્રવરણાંના જેવી છે. ઉપરથીજ તે સુંદર લાગે, બાકી અંદરનો ગર્ભ તો કડવો ઝેર નીકળે.

૪-માયાવી સંસારથી તમે સદા ચેતતા રહેજો; કેમકે મોટા પંડિતોના હૃદયમાં પણ તે અધિકાર જમાવી બેસે છે.

૫-જેઓને ઇશ્વરની સ્તુતિ અને ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવાને બદલે લોકો-નેજ શાસ્ત્રોનાં વચન કથવા-સંભળાવવાનું વધારે ગમે છે, તેવા ઘણા ખરાઓનું જ્ઞાન ઉપરચોટિયું છે ને જીવન અસાર હોય છે.

૬-એક માણસે મહર્ષિ મલેક દિનાર પાસે ઉપદેશ માગ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, જે મહામુક્ત પ્રજા તમારી અખંડ સેવા કર્યા કરે છે, તેની તમે પણ અખંડ સેવા કરો, એટલે તમે પણ મુક્ત થશો.

૭-ઇશ્વરે મહાત્મા સુસાને આજ્ઞા કરી છે કે, તું લોઠાની ચાખડીઓ બનાવ અને લોઠાની લાકડી બનાવ; પછી જ્યાંસુધી તે લાગી જાય નહિ ત્યાંસુધી તે ચાખડીઓ પહેરીને અને લોહદંડ પકડીને આજ્ઞા કર તથા જ્ઞાનની શોધ કર્યા કર અને માર્ગ જ્ઞાન, કૌશલ્ય તથા અનેકવિધ ઔશ્વર્ય જોયા કર-અર્થાત્ સાધકે એ પ્રકારની સાધનાઓ ઉતાવળથી નહિ, પણ ધીરજપૂર્વક સાધવી જોઈએ.

૮-ઇશ્વરે કહ્યું છે કે, મેં તમને મહારા તરફ અનુરાગી થવાને કહેલું છે, પણ તમે અનુરાગી થતા નથી. હું સંગીત ચલાવું છું, પણ તમે નૃત્ય કરતા નથી.

૯-હે સત્યનિષ્ઠ જનો ! સંસારમાં મારા ગુણાનુવાદ કરીને તમે સંપત્તિવાન થાઓ. મારા ગુણાનુવાદ આ લોકમાં પણ સંપત્તિદાયક છે અને પર-લોકમાં પણ લાભદાયક છે.

૧૦-ઇશ્વર કહે છે કે, જે જ્ઞાની સંસાર ઉપર પ્રેમ રાખે છે તેના અંતર-માંથી હું ઇશ્વરસ્તવન અને ગુણાનુવાદમાંની મીઠાશ હરી લઉં છું.

૧૮—તપસ્વી જુનુન મિસરી

મહાતપસ્વી જુનુન મિસર દેશના રહેવાસી હતા. તેમના તપનો પ્રભાવ અને તેજ અસાધારણ હતાં. તેઓ તત્ત્વજ્ઞાનનાં ગૂઢ તત્ત્વો પ્રકાશિત કરનારા તેમજ કઠોર સાધના કરનાર હતા. મિસરના રહેવાસીઓ તેમના ઉચ્ચ જીવનનો મર્મ સમજવાને અશક્ત હતા; અને તેથી મિસરવાસીઓ તેમને અધર્મી માનતા, તેમજ તેમની રીતસાત ભેદને આશ્ચર્ય પામતા. તેઓ જીવતા હતા ત્યાંસુધી તો તેમના તરફ કોઈએ સહાનુભૂતિ જતાવી હોય તેમ જણાયું નથી. તેઓ પોતાના હૃદયનો ભાવ સાધારણ મનુષ્યોથી ઘણોજ ગુપ્ત રાખતા. આથી તેઓ જીવ્યા ત્યાંસુધી લોકો તેમને બરાબર જોળખી શક્યા નહોતા. તેમના જીવનનું પરિવર્તન આ પ્રમાણે થયું હતું.

એક વાર એમણે સાંભળ્યું કે, અમુક સ્થળે એક તપસ્વી રહે છે. આથી તેઓ તેનાં દર્શન કરવા ગયા. જાંને જોયું તો તપસ્વી ઝાડની ડાળીએ પોતાના પગ બાંધી ઉંઘે મસ્તકે લટકે છે; અને જોલે છે કે “અરે અભાગી કાયા ! તું જો મને ધર્મસાધનમાં સહાય નહિ કરે તો તને આ પ્રમાણેજ દુઃખ આપીશ; અને ભૂખ તથા તરસથી તારો નાશ કરીશ.” તપસ્વીનાં આ વચ્ચનો સાંભળીને મિસરી જુનુન રોધ પડ્યા. એ રુદનનો અવાજ સાંભળીને તપસ્વીએ તેને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “જેનો અપરાધ વધારે અને તે બાળતની શરમ જોઈ, તેના પ્રત્યે દયા કરે એવો કોણ હોય ?” આનો કશો મર્મ ન સમજવાથી જુનુને તપસ્વીને પૂછ્યું કે “આપ આ શું કહો છો ?” તપસ્વીએ કહ્યું કે “આમારું શરીર, પ્રભુની સેવા-પૂજના કામમાં મને મદદગાર થતું નથી. એને તો લોકસમૂહમાં લેળાઈ તડાકા મારવાનું અને મોજમજા લોગવવાનું ગમે છે. આ કારણથી આજે હું તેનો સંયમ કરું છું.”

જુનુને કહ્યું કે “મને તો લાગે છે કે, તમે કોઈની હત્યા કરી છે અથવા તો કોઈ મહાન અપરાધ કર્યો છે.”

તપસ્વીએ કહ્યું કે ‘ના, તેમ નથી.’

જુનુન—“મને સમજાય છે કે, તમે મહાવૈરાગ્યવાન મહાત્મા છો.”

ઋષિએ કહ્યું કે “ના ના, એવું નથી. તને મારા કરતાં અધિક વૈરાગી પુરુષોનાં દર્શનની ઇચ્છા હોય તો આ દેખાતા પર્વતના શિખર ઉપર જા.”

આ વાત સાંભળીને જીન્નન તે પર્વત ઉપર ગયા અને જોયું તો એક ઝુંપડીના દ્વારમાં એક ત્યાગી બેઠેલો હતો. તેનો એક પગ ઝુંપડીની અંદર હતો અને કાપી નાખેલો બીજો પગ ઝુંપડીની બહાર મડયો હતો. એ કાપેલા પગ ઉપર ફીડીઓ ઉભરાયેલી હતી. જીન્નને તેની પાસે જઈ પ્રણામ કરીને તેની હકીકત પૂછી.

તે ત્યાગી બોલ્યો કે “એક દહાડો હું આ ઝુંપડીમાં બેઠો હતો. ત્યાં થઈને એક યુવતી નીકળી. તેને જોઈને માફ મન ચંચળ થયું અને તેને જોવામાટે હું ઉભો થયો અને ઝુંપડીની બહાર પગ મૂકતાંજ મેં દેવી વાણી સાંભળી કે ‘અરે સાધુ! તને જરા પણ શરમ નથી. ત્રીસ વર્ષથી તું ઈશ્વરનું ભજન કરે છે અને પ્રભુભક્તને નામે ઝોળખાય છે; છતાં પણ અત્યારે તું શય-તાનના ફંદમાં ફસાવા જાય છે!’

આ વાણી સાંભળી માફ શરીર કંપી ઉઠ્યું અને જે પગ ઝુંપડીની બહાર મૂકાયો હતો, તેને તરતજ કાપીને ફેંકી દીધો; અને ત્યારથી અત્યાર લગી હું આ સ્થાનેજ બેઠો છું તથા જોઉં છું કે, હવે શું થાય છે? પણ કહે, મારા જેવા પાપીની પાસે તું શામાટે આવ્યો છે? જો તારે ઈશ્વરપરાયણ ધાર્મિક માણસનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય તો અમુક પર્વત ઉપર જા અને જો.”

એ પર્વત એટલો ઉંચો હતો કે જીન્નન તે ઉપર ચઢી શક્યા નહિ. આથી પાછા આવી પેલા મહાત્માને પૂછ્યું કે “મહાત્મન! મારાથી ત્યાં જઈ શકાયું નહિ, તો ત્યાં વસતા સાધુ પુરુષની હકીકત આપજ કૃપા કરીને સંભળાવો.”

ત્યાગીએ કહ્યું કે “એ પર્વત ઉપર જાહું કાળથી એક સાધુ પુરુષ તપશ્ચર્યા કરે છે. એક દિવસ તેમની પાસે આવી કેાઈએ કહ્યું કે ‘જો માણસો વેપારધંધો કરી ધન ઉપાર્જન ન કરે તો નિર્વાહ ચાલી શકે નહિ. ઉદ્યમ ઉપરજ લોકોના નિર્વાહનો આધાર છે, માત્ર ઈશ્વરના અનુગ્રહ ઉપર નહિ.’”

આ વાત સાંભળીને તે સાધુએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “શું જો મનુષ્ય ધંધો કે નોકરી ન કરે તો ઈશ્વર નિર્વાહ ચલાવવા અશક્ત છે? આજથી હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, મનુષ્યે ઉપાર્જન કરેલી વસ્તુનો હું ઉપલોગ કરીશ નહિ.”

એ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ફેટલાક દિવસમુધી તો તેણે કાંઈજ ખાધું નહિ. પછી કરુણામય ઇશ્વરે મધમાખીઓના સમૂહને મધપૂડાડે તેની પાસે મોકલ્યો છે અને એ મધમાખીઓ મધ આપીને તેનું ચોપણ કરે છે.”

જુનુન કહે છે કે “આ બધી હકીકત સાંભળીને મારું હૈયું પીગળી ગયું અને મને વિશ્વાસ પાંધાયો કે, જેઓ ઇશ્વરના ઉપર ભરોસો રાખે છે, તેના ઇશ્વર અવશ્ય નિર્વાહ કરે છે.”

હું પાછો આવતો હતો, ત્યાં માર્ગમાં એક આંધળા પંખીને ઝાડ ઉપરથી નીચે આવતું જોયું. મને વિચાર આવ્યો કે “આ આંધ હતભાગી પક્ષી પોતાનો જોરાક ક્યાંથી અને કેવી રીતે ગળવે છે, તે તો જાણું.” હું ઉભો રહ્યો અને પંખીની એટલા જોવા લાગ્યો. પંખી લોંબે ઉતર્યું અને તેણે આંધાવડે ભૂમિ ખોતરી. એટલે માટી નીચેથી તેને ફેટલાક અનાજના દાણા તથા નિર્મળ જળ મળી આવ્યું. એ દાણા તથા જળથી તૃપ્ત થઈને પેહું પંખી પાછું ઝાડ ઉપર જઈ બેઠું. આ જોઈને હું તો તદ્દન વિશ્વૃણ બની ગયો અને ઇશ્વર ઉપર મારો વિશ્વાસ દૃઢ થયો. ખરું કહું તો મારા નવજીવનનો અવ્યુદય ત્યારથીજ થયો. પછી હું ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

જુનુન પોતાના મિત્રો સાથે એક રાત્રે એક જગ્યાએ બેઠા હતા. તે જગ્યાએ પહેલાં કેાઇ શ્રીમંતનું મકાન હતું. એ સ્થળની ધૂળને જરા આઘી-પાછી કરતાં તેમને પુષ્કળ સુવર્ણ મળી આવ્યું. એ સુવર્ણ ઉપર ઇશ્વરનું નામ કેાતરેહું હતું. જુનુનના મિત્રો એ સુવર્ણ વહેંચી લેવાને તૈયાર થયા; પણ જુનુનને તેમાં સંમતિ આપી નહિ અને કહ્યું કે “આ સુવર્ણ ઉપર મારા સખાતું નામ કેાતરેહું છે, તો તે ધન મને આપો.” એમ કહીને તેમણે તે ધનને સુગંધ કરી લઈ લીધું અને તેને પ્રભુને અર્થે વાપરી દીધું. આ બનાવ બન્યા પછી એક રાત્રે તેમને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં એવી દેવી વાણી સાંભળી કે “જુનુન! ધનની અભિલાષા સૌ કરે છે, પણ તે તેના કરતાં પણ ઉંચી અભિલાષા કરી છે. તે જેના નામ ઉપર પ્રીતિ બતાવી છે, તે નામ મારું પોતાનું છે; એટલે હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું અને મેં તારે માટે તત્ત્વનાનનું દાર ઉઘાડ્યું છે.”

જુનુન કહે છે કે, એક દિવસે હું નદીતીરે ગયો અને અભુ કરવા નદીના પાણીમાં ઉતર્યો. એટલામાં મારી નજર એક મકાનની અગાશી ઉપર પડી. ત્યાં મેં

એક અત્યંત રૂપલાવણ્યવતી યુવતીને ઉભેલી દીડી. મેં જઈ તેને પૂછ્યું કે “હે સુંદરિ ! તું કેની સ્ત્રી છે ?”

યુવતીએ કહ્યું કે “જુનુન ! મેં તને ફરથી જોયો ત્યારે ધાર્યું કે તું ઉન્મત્ત છે; તું નહીતીરે આંચો ત્યારે મેં ધાર્યું કે, તું જ્ઞાની છે; અને તું વધારે નજીક આંચો ત્યારે મેં ધાર્યું કે, તું ઇશ્વરદર્શી સાધુ છે; પણ તપાસ કરતાં જણાય છે કે, તું નથી ઉન્મત્ત, નથી જ્ઞાની કે નથી ઇશ્વરદર્શી સાધુ.”

યુવતીની આ વાત સાંભળીને જુનુન બોલ્યા કે “આ વચનોનો અર્થ મને સ્પષ્ટ સમજાવ.”

યુવતીએ કહ્યું કે “જો તું ઇશ્વરી પ્રેમમાં ઉન્મત્ત હોત તો તું અજી કરત નહિ; જો જ્ઞાની હોત તો તું પરત્વી તરફ નજર કરત નહિ અને જો તું ઇશ્વરદર્શી સાધુ હોત તો ઇશ્વરને છોડીને અન્ય પદાર્થો તરફ તારી દષ્ટિ હોડત નહિ.”

આટલું કહીને તરતજ તે નારી અદશ્ય થઈ ગઈ. હું સમજ્યો કે, એ સ્ત્રી કોઈ માનુષી નહોતી, પણ દેવદૂતના જેવી હતી. હવે મારા અંતરનો અસિ અત્યંત પ્રજ્વલિત થયો, અસ્થિર બનીને નદીમાં પડતું મૂક્યું. એક વ્યાપારીની હોડી આવી જતી હતી, તેમાંનાં માણસોએ મને ઉપાડી લીધા. એ હોડીમાંના વ્યાપારીનાં મહાકિંમતી મોતી ખોવાયાં હતાં, તેથી હુંજ એનો ચોરનારો હોઉં એવો ખધાને શક આંચો. આથી તેમણે મને પુષ્કળ દુઃખ આપ્યું; છતાં મેં તેમના તરફ શાંતભાવજ ધારણ કર્યો. મને માર મારે ત્યારે હું એટલુંજ કહેતો કે “હે પ્રભુ ! તુંજ અધું જાણે છે.” પછી ખોવાયેલાં મોતી તે વેપારીને મળી આંચાં, ત્યારે તેઓએ મને નિર્દોષ માની છોડી દીધા અને પગે પડીને મારી ક્ષમા યાચી.

તપસ્વી જુનુનને તપની કઠોર સાધના કરી હતી. તેમના સહવાસથી અને દષ્ટાંતથી તેમની બહેન પણ મહાતપસ્વિની બની હતી. એક દહાડો તપસ્વી જુનુન એક પર્વતના શિખર ઉપર બ્રમણ કરતા હતા. ત્યાં તેમણે અનેક રાગી માણસોને એક ઠેકાણે લેગાં મળી બેઠેલાં જોયાં. તેમણે પૂછ્યું કે “તમે બધાં અહીં કેમ બેઠાં છો ?” લોકોએ જવાબ આપ્યો કે “અહીં આ ઝુંપડીમાં એક તપસ્વી રહે છે. વરસ દહાડે એક વાર તે બહાર આવે છે; અને કુંક મારીને રાગી લોકોને રોગગ્રસ્ત કરીને તે પાછા ઝુંપડીમાં આવ્યા જાય છે. તેમનો બહાર નીકળવાનો આજનો દિવસ છે, તેથી અમે તેમની વાટ જોઈએ છીએ.”

આ વાત થયા પછી કેટલીક વારે ઝુંપડીમાંથી ચેલા તપસ્વી બહાર ની-

કળ્યા. તેમનું શરીર હાડચિંજર જેવું અને શરીરનો રંગ પીળો હળદર જેવો હતો. આંખો તો બહુ ખાડામાં ઉંડી ઉતરી ગયેલી; પરંતુ તેમના મુખાર-વિંદના પ્રતાપથી બહુ આંખો પર્વત કંપી ઉઠતો હોય નહિ! આ પરમ તેજ-સ્વી તપસ્વીએ બહાર નીકળીને સ્નેહભર્યાં સ્થિર નયને કેટલીક વાર મુંઘી લેયા કર્યું અને પછી આકાશ તરફ દષ્ટિ કરી. છેલ્લે પ્રત્યેક રોગીના ઉપર તેમણે એક એક કુંક મારી. આથી તમામ રોગીઓ રોગમુક્ત થઈ ગયા આ પછી તે પાછા જીંપડીમાં જવા તત્પર થયા. એવામાંજ જુનુને જાણે તેમના ચરણ પકડ્યા અને વિનંતિ કરી કે “મહાત્મન! આપે બાહ્યરોગીઓને તો રોગરહિત કર્યા, પરંતુ હું માનસિક દુઃખ લોગવતો આવ્યંતરિક રોગી છું અને ઇશ્વરના નામથી માથું છું કે, મને નિરોગી બનાવો.”

પેલા તપસ્વીએ ઉત્તર આપ્યો કે “જુનુન! મને છોડી દે, મહિમા અને ગૌરવના ઉચ્ચ સિંહાસને વિશલેલો મારો અને તારો મિત્ર આ સર્વ જુઓ છે. તું તેને છોડીને માર શરણ ગ્રહણ કરે છે, તેથી આપણુ જાનને દોષભાગી થઈએ છીએ.” આટલું કહીને તે તપસ્વી જીંપડીમાં આવ્યા ગયા.

એક વાર તપસ્વી જુનુનને રુદન કરતા જોઈને ક્રોધે તેનું કારણ પૂછ્યું; ત્યારે તે બોલ્યા કે, ગઈ રાત્રે સ્વપ્નમાં મેં દેવી વાણી સાંભળી કે “મેં સુજેલા તમામ મનુષ્યો આગળ આ સંસાર મૂકેલો છે, પણ એમાંના એક હજારમાંના નવસો માણસ સંસારને ગ્રહણ કરે છે અને સો માણસ સંસારને ત્યાગ કરે છે. વળી હું એ હજારમાંના સો માણસો પાસે સ્વર્ગની લાલસાઓ રજુ કરું છું; તો એ સોમાંના નેવું માણસ સ્વર્ગની લાલચમાં પડે છે અને માત્ર દશજ માણસ સ્વર્ગની ઉપેક્ષા કરે છે. વળી એ સ્વર્ગની ઉપેક્ષા કરવાવાળા દશ માણસો આગળ નરકની ખીંક રજુ કરવામાં આવે છે તો એ દશમાંના નવ નરકથી લયલીત બનીને પલાયન કરે છે અને એક માણસ નિર્ભય બની સ્થિર ઉભો રહે છે. તાત્પર્ય કે, હજારમાં માત્ર એકજ માણસ એવો હોય છે, કે જે સંસારની માયાથી મુગ્ધ બનતો નથી, સ્વર્ગની લાલસા કરતો નથી અને નરક-થી પણ લયલીત બનતો નથી.” આટલું કહીને જુનુને શ્રોતાવર્ગને પૂછ્યું કે “પ્રિય બંધુઓ! તમે સંસારની લાલચોપ્રતિ દષ્ટિ કરી નથી, સ્વર્ગની આ-કાંક્ષા કરી નથી અને નરકનો ભય પણ રાખ્યો નથી, તો હવે કહો કે, તમારી શી ઇચ્છા છે?” આ સાંભળીને બધા શ્રોતાઓ નીચે વદને નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યા કે “મહાત્મન! તમે બહુ ઓજ કે અમે કેને ઇચ્છીએ છીએ?”

એક દિવસ એક બાળક મહર્ષિ જીન્નુન પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે “ઋષિરાજ ! વડીલોના વારસારૂપે મને લક્ષ સુદ્રા પ્રાપ્ત થઈ છે અને તે હું આપની સેવામાં ખર્ચવા ઇચ્છું છું.” તપસ્વી જીન્નુને તેને પૂછ્યું કે “તારી ઉંમર એકવીસ વર્ષની થઈ છે ?”

પેલા બાળકે કહ્યું કે “ના.”

મહાત્મા જીન્નુન—“તો અત્યારે દાન કરવાનો તારો અધિકાર નથી. ચોગ્ય ઉંમર થાય ત્યાંસુધી તું ધીરજ રાખ.”

કાળક્રમે તે બાળકે મોટી ઉંમરનો થતાં મહર્ષિનો શિષ્ય બન્યો અને પોતાની તમામ દોલત તપસ્વી ક્ષીરોમાં વહેંચી દીધી. પોતાની પાસે તેણે પાંચ પશુ રાખી નહિ. કેટલેક દિવસે તેણે પેલા તપસ્વી ક્ષીરો પાસે આવીને બેસ્યું તો તેમની પાસે પશુ કંઈ દ્રવ્ય જણાયું નહિ. એટલે પછી તે નિરાશ થઈ ગયો અને બોલ્યો કે “અરેરે, હવે મારી પાસે પશુ કંઈ નથી. જો બીજા પશુ લક્ષ સુદ્રા મારી પાસે હોત તો તે પશુ આમને જરૂર આપી દેત.”

તેના આ શબ્દોથી મહર્ષિ જીન્નુન સમજ્યા કે, આ યુવાનને હજી પશુ ધર્મનો ખરો માર્ગ પ્રાપ્ત થયો નથી. હજી એને સાંસારિક દ્રવ્યજ બહુ કિંમતી લાગ્યા કરે છે. આ મોહ છોડાવવામાટે તેમણે તેને કહ્યું કે “ભાઈ ! તું ગાંધીને ત્યાં જા અને ત્યાંથી ત્રણ તોલા અમુક ઔષધિ મારી પાસે લઈ આવ.”

યુવકે તેમ કયું એટલે તેમણે કહ્યું કે “આ દવાનો ભૂકો કર અને તેલ લેખવીને તેની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવ. પછી તે દરેક ગોળીમાં સોયવડે કાણું પાડીને મારી પાસે લઈ આવ.” યુવકે તરતજ તેમ કયું : મહર્ષિ જીન્નુને એ ત્રણ ગોળીઓને પોતાના હાથમાં લઈને કુંકે મારી. જોતજોતામાં તે ગોળીઓ લાલ માણિક્ય બની ગઈ. પેલા યુવકે કહી માણેક બેચાં નહોતાં, તેથી મહર્ષિ જીન્નુને તેને કહ્યું કે “ભાઈ ! તું આ વસ્તુઓ લઈને બજારમાં જા અને તેનું શું મૂલ્ય થાય છે ? તે પૂછી આવ. જો, તેને વેચીશ નહિ.”

આજ્ઞા પ્રમાણે પેલો યુવક બજારમાં ગયો અને ઝવેરીઓને પેલાં માણેક બતાવ્યાં. ઝવેરીઓએ દરેક નંગની કિંમત લાખ લાખ સુદ્રા કહી. તેણે આવીને મહર્ષિને આ વાત જણાવી. મહર્ષિ બોલ્યા કે “એ ત્રણ ગોળીઓનો હવે ભૂકો કરી નાખ અને તે ભૂકો પાણીમાં નાખી દે. હવે સમજ કે, આ બધા તપસ્વીઓ તેમની પાસે ધન નહિ હોવાથી દુઃખી નથી, પણ દ્રવ્યવડે સ્વેચ્છાચારી થવા ઇચ્છતા નથી. તેમની અલિલાપા માત્ર તપ અને ધર્મરૂપી ધન મેળવવાની છે.

એક દહાડે કોઈ યુવરાજ (પાટવી કુંવર) પોતાના નોકરો સાથે મસ્જિદ પાસે થઈને જતો હતો. તેણે મહર્ષિ જુનુનને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળ્યા કે “ પોતે દુર્ગળ છતાં જે પ્રણયની સાથે વિરોધ કરે છે, તેના જેવો મૂર્ખ ખીજો કોઈ નથી.”

આ સાંભળીને યુવરાજ તપસ્વી જુનુનની પાસે આવ્યો અને એ વચનનું તાત્પર્ય પૂછવા લાગ્યો. મહર્ષિ જુનુન બોલ્યા કે “મનુષ્ય પોતે અત્યંત દુર્ગળ છે છતાં પણ તે મહાપ્રણય પરમાત્માનો વિરોધી બને છે.”

આ વાત સાંભળીને તરતજ રાજકુમારનું મુખ ઝંખવાનું પડી ગયું અને કંઈજ ન બોલતાં તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કેટલાક દિવસ પછી આવીને પાછો તે પૂછવા લાગ્યો કે “મહાત્મન! પ્રભુ પાસે જવાનો રસ્તો કયો?”

મહર્ષિ જુનુન બોલ્યા કે “સાધ! પ્રભુ પાસે જવાના બે માર્ગ છે. એક માર્ગ સાધારણ છે, બીજો માર્ગ અસાધારણ છે. જો તું સાધારણ માર્ગે જવા ચાહતો હો તો પાપનો, સંસારનો અને ઈર્દ્રિયોનો પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કર; અને જો અસાધારણ માર્ગે જવા ચાહતો હો તો અતઃકરણને પૂરેપૂરું વિવચરહિત બનાવીને ઈશ્વરમાંજ ડૂબાવી દે. ઈશ્વરસિવાયનું બધુંજ ભૂલી જા.”

રાજકુમાર બોલ્યો કે “હું એમાંથી અસાધારણ માર્ગ લેવા ઇચ્છું છું.”

તરતજ તેણે મહિમય વસ્ત્રાભૂષણોનો પરિત્યાગ કરીને ક્ષીરી કામળો ધારણ કર્યો અને સાધનામાં સારી ચેઠે પ્રવૃત્ત થઈને એક મહર્ષિ બની ગયો.

મહર્ષિ જુનુનનું જીવન ઘર્ષજ ઉન્નત હતું, પરંતુ તેમના તે સ્વરૂપને દોઢો યથાર્થપણે ઓળખી શક્યા નહોતા; સૌ ગિસરવાસીઓ તેમને ‘કાફર’ (ધર્મવિરોધી, પરધર્મી અથવા ધર્મબ્રુ)તરીકે ઓળખતા હતા. એ સમયે એક “મત ઉક્કોલ” નામનો માણસ બગદાદનો ખલિફ બન્યો હતો; અને મિસર દેશ પણ એ ખલિફના તાબામાં હતો. એ ખલિફની પાસે ઘણા માણસોએ જુનુનની વિરુદ્ધ વાતો કરી હતી. આથી બલીદે જુનુનને બંદીવાન બનાવી બગદાદમાં ખસાવ્યો. કેદીતરીકે જુનુન ખલિફની સભામાં આવ્યો. આ વખતે એક ઘરડી ઠાસીએ આવી જુનુનના કાનમાં ધીરેથી કહ્યું કે “તું આ ખલિફથી જરા પણ ડરીશ નહિ. તું જેમ ઇશ્વરનો દાસ છે, તેમ તે પણ છે. ઇશ્વરની ઇચ્છા નહિ હોય તો તેના દાસનો એક વાળ પણ વાંકો ફરવાને કોઈ પણ શક્તિમાન નથી.”

ખલિફની આજ્ઞાથી જુનુનને કેદખાનામાં લઈ જવામાં આવ્યા. આખીસ દહાડા તે કેદખાનામાં રહ્યા. તપસ્વીમહિ બચ્ચર શાફરની બહેન રોજ કેદખાનામાં

તેમને માટે એક દુકડો રાટલો મોકલતી; પણ ચાળીસ દહાડાસુધી જુનુંને એક પણ દુકડો ખાધો નહિ. પોતે મોકલેલા ચાળીસે દુકડા કેદખાનાના એક ખૂણામાં પડેલા છે અને જુનુંને તે ખાધા નથી, એ વાત જ્યારે બશરની બહેને જાણી ત્યારે તેને ઘણું આશ્ચર્ય; અને તેણે કહેવરાવ્યું કે “હું જે રાટલો મોકલું છું તે નિર્દોષ અને પવિત્ર અન્નનો છે. તમે શામાટે તે ખાતા નથી?”

જુનુંને કહ્યું કે “ના, મારી પાસે આવેલો રાટલાનો દુકડો પવિત્ર રહેવા પામ્યો નથી; કારણ કે દુરાચારી જેલરનો અપવિત્ર હાથ તેને અડેલો છે, માટે હું ખાતો નથી.” ચાળીસ દહાડા પછી જુનુંનને કેદખાનામાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા. ભૂખથી છેકજ દુખળા પાતળા બની ગયેલા મહર્ષિ જુનુંન ચાલતાં ચાલતાં પડી ગયા અને તેમનું કપાળ લોહીલોહાણુ બની ગયું. પછી તેમને સભામાં બલિકા પાસે લાવવામાં આવ્યા. જુનુંને જે વચનો દ્વારા લોકોને બોધ આપેલો તેનો અર્થ બલિકે પૂછ્યો. જુનુંને એ વચનોની બહુજ સ્પષ્ટપણે અને વિસ્તારથી સમાલોચના કરી સમજાવી. બલિકા મત ઉકેકોલ પોતે તથા તેનાં માણસો આ વર્ણન સાંભળીને રડવા લાગ્યાં. જુનુંનની અસરકારક તથા મધુર વાણીથી ત્યાંનાં સર્વ માણસો મુગ્ધ બની ગયાં. હવે મલિકે જુનુંનનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું અને અત્યંત આદરસત્કારપૂર્વક તેમને મિસરમાં મોકલવામાં આવ્યા.

જુનુંનના એકે શિષ્યે ચાળીસ વાર ચેત્સલા કરેલા હતા અને બીજી પણ ઘણી જાતની કઠોર સાધનાઓ તે કરતો હતો. એક દિવસ મહર્ષિ જુનુંન પાસે આવીને તે કહેવા લાગ્યો કે “આર્ય! મેં ઘણાં કઠિન વ્રતો તથા કલેશવાળી સાધનાઓ સાધી છે; તથાપિ પરમ સખા પરમાત્મદેવ મારી સાથે વાત કરતા નથી, દષ્ટિપાત પણ કરતા નથી, કથામાં ગણુતા નથી અને અધ્યાત્મ-વિદ્યાનું કોઈ પણ તત્ત્વ મારી પાસે પ્રકટ કરતા નથી. મારામાં જે કાંઈ દીનતા અને શક્તિ હતી, તે પ્રમાણે મેં શ્રમ કર્યો છે. આ વાત હું મારી આત્મપ્રશંસા કરવામાટે કહું છું, એમ નથી; પણ હું જે કાંઈ કહું છું તે આપને ખરી હકીકત જણાવવા માટે કહું છું. મેં માર્ગ સંપૂર્ણ હૃદય અને ગ્રાણુ તેનીજ સેવામાં બેઠેલાં છે; પણ માર્ગ કોઈ મહાહર્ણાગ્ય છે કે હું પ્રભુનો કૃપાપાત્ર થતો નથી. હું માત્ર મારા પ્રારબ્ધનીજ નિંદા કરું છું, પ્રભુની નહિ. હવે

† નિર્જન જગ્યામાં બેસીને ચાળીસ દિવસસુધી ત્રિવેપરપે લગ્ન-સાધન કરવું તેને ચેત્સલા ક્યાં કહેવાય છે.

મારું મન સાધનાઓ કરી કરીને કંટાળી ગયું છે અને મને લાય લાગે છે કે, મારું બાદી રહેલું અદ્ય સ્વદ્ય જીવન પણ શું હજી નિરાશામાં જ આદ્યું જશે ? મેં લાંબા સમયસુધી પ્રભુનું દાર બળાડાવ્યું છે, પણ હજી સુધી તે દાર ખુદ્યું નથી અને અંદરથી એક પણ શબ્દ સંભળાયો નથી. આથી મને અપાર ક્લેશ થાય છે. આપ દુઃખી જનોના દિલાસારૂપ અને સંસાર-રોગીઓના પરમ વૈદ્ય હોવાથી કૃપા કરીને મારો કાંઈક ઇલાજ કરો.”

મહર્ષિ જીનુને કહ્યું કે “જાઓ, આજે રાત્રે ખૂબ ભોજન કરો. રાતની નમાજમાં જોડાશો નહિ. રાત્રે ખૂબ ઉંઘજો અને હવે ત્યાંસુધી તમને પરમ સખા પરમેશ્વર પ્રસન્ન થઈ દર્શન આપે નહિ, ત્યાંસુધી એજ પ્રમાણે આદ્યા કરજો. એટલે તે છેવટે શુદ્ધિ થઈ તમને સબ કરવા સારું પણ આવશે. જો આજસુધી તેણે તમારા તરફ કંઈક જાણી નહીં જોયું નથી, તો હવે તેને તમારા તરફ કોઈક નજર નહીં જોઈને કટાક્ષ પણ કરવાનું પડશે.”

આ વાત સાંભળીને પેલો સાધક આદ્યો ગયો. તે દિવસે તે ખૂબ જમ્યો, પરંતુ સાંજની નમાજ જતી કરવાનું તેને મન થયું નહિ; એટલે સાંજની નમાજ પઢીને તે સૂઈ ગયો. ઉંઘમાં તેણે હજારો મહામહા પયગંબર (સં આઠ સં) સાહેબનું સ્વપ્ન જોયું. તેમણે તેને કહ્યું કે “તમારા સખાએ તમને સલામ કહેવરાવી છે અને આજ્ઞા કરી છે કે, જો આ મારા મંદિરમાં આવીને સહજમાં કંટાળી જાય છે, તેઓ કાયર પુરુષ છે. સાધનામાં તો દૈનિક સંકલ્પની અને અપાર ઉત્સાહની આવશ્યકતા છે. ચાળીસ વર્ષથી તમે જે વસ્તુ આહિ છે, તે હવે હું તમારા જોખામાં મૂકવાનો છું અને તમારી આશા પૂર્ણ કરવાનો છું; પરંતુ પેલા હજારો જોખામાં મારી સલામ કહી જણાવજો કે, ઓ મિથ્યાવાદી શત્રુ! જો હું તને આખા શહેરમાં ફેંટા કરું નહિ, તો હું તારો પ્રભુ નહિ. હું એમ નહિ કરું ત્યાંસુધી, મારા પ્રેમમાં જે મસ્ત છે અને મારા મંદિરનો જે આશ્રિત થયેલો છે, તેને અવગે માર્ગે ચલાવવાનું તું છોડવાનો નથી.”

પેલો સાધક આ સ્વપ્ન જોઈને જાગી ઉઠ્યો અને રોવા લાગ્યો. જીનુનની ખાસે આવીને તેણે બધી વાત કહી. જીનુને જાણ્યું કે, ઇશ્વરે મને સલામ કહેવરાવી છે, પણ સાથે મિથ્યાવાદી ચોર પણ કહ્યો છે. આથી તેમનાં મેત્રીમાંથી આનંદનાં આંસુ ચાલવા લાગ્યાં. કોઈપણ ધર્મોપદેશક પોતાના શિષ્યને જો એવો બોધ કરે કે “તું પ્રભુની ઉપાસના કરીશ નહિ અને ઉંઘ્યાજ કરજો” તો તે શું યોગ્ય કહેવાય ? પણ એનો ઉત્તર એ છે કે, ધર્માચાર્ય એ વેદને ઠકાણું છે.

વૈદ્યને જો જરૂર લાગે તો રોગીના લલામાટે દવામાં વિપનો પ્રયોગ પણ કરે છે. આચાર્ય જુનુનને લાગ્યું કે, આવાજ પ્રયોગથી શુભ ફળ આવશે અને પ્રભુ પ્રસન્ન થશે; તેથીજ તેમણે શિષ્યને એવો રસ્તો બતાવ્યો હતો. તેમને ખાતરી હતી કે, નમાજ પઢવાની ના પાડ્યા છતાં પણ આ ધાર્મિક માણસ તેમ કરી શકવાનો નથી; તેથીજ તેમણે તે રસ્તો બતાવ્યો હતો. ઇશ્વરે ઇબ્રાહીમને આજ્ઞા કરી હતી કે ‘તું તારા પુત્રનું બલિદાન આપ.’ પરંતુ પ્રભુ જાણતાજ હતા કે, તે પુત્રહત્યા કરવાનો નથી. એવુંજ અહીં પણ બન્યું હતું.

એક સુકલકડી દુર્બળ માણસ મક્કાની મસ્જિદની પ્રવેશિણા કરતો હતો. તેને જોઈને મહર્ષિ જુનુનને પૂછ્યું કે “શું તું પ્રભુપ્રેમી છે?” પેલો દુર્બળ માણસ જોડ્યો કે “જી, હા.”

મહર્ષિ જુનુન—“તારો પરમ સખા (પરમેશ્વર) તારી નજીકમાં છે કે દૂર છે?”

પેલો માણસ—“નજીકમાં.”

મહર્ષિ જુનુન—“એ સખા તને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ?”

પેલો માણસ—“અનુકૂળ.”

મહર્ષિ જુનુન—“અહો, આશ્ચર્યની વાત છે કે, તારો પ્રેમારૂપ સખા તારી સમીપમાં છે, વળી તને સાનુકૂળ છે અને તે છતાં પણ તારી આવી હાખી અને દરિદ્ર અવસ્થા છે.”

પેલો માણસ—“અરે લલા માણસ ! શું તું જાણતો નથી કે, દૂર રહેલા પ્રતિકૂળ સખાની ખીંક કરતાં સમીપમાં રહેલા અનુકૂળ સખાની સજનો ભય હજારોગણો વધારે છે.”

મહર્ષિ જુનુન કહે છે કે, ‘મેં’ એક વાર એક સ્ત્રીને પૂછ્યું કે “ખાઈ! પ્રેમની સીમા ક્યાંસુધી હશે?”

તે જોલી કે “લાઇ ! પ્રેમયાત્ર પણ જો અસીમ-અમાપ હોય તો પછી પ્રેમને પણ કશી સીમા નથી.”

મહાત્મા જુનુનને કહ્યું છે કે “દેશબ્રમણ કરતાં એક વાર હું બરફથી ઢંકાયેલી જમીનમાં આવી ચઢ્યો! ત્યાં મેં એક અગ્નિપૂજકને જોયો. તે માણસને બરફ ઉપર અજના દાણા વેરતો જોઈને મેં પૂછ્યું કે “લાઇ ! જમીન તો બરફથી ઢંકાયેલી છે, છતાં તું બરફ ઉપર દાણા શું કામ નાખે છે? અહીં કાંઈ છોડ પણ ઉગવાનો સંભવ નથી ને ફળ પણ નીપજવાનો સંભવ નથી!”

પેલો માણસ—“આજે બરફથી બધી જમીન ઢંકાય ગઈ છે, એ-

ગિયારાં પંખીઓને શોધ્યા છતાં પણ ક્યાંય આવતું મળે તેમ નથી; તેથીજ હું દાણા અહીં વેં છું. અહીં આવીને પંખીઓ અનાયાસે ખોરાક મેળવશે અને તેથી ઇશ્વર મારા ઉપર પ્રસન્ન થશે.”

જુનુન—“જે માણસ ઇશ્વરથી વિમુખ હોય તેવો માણસ પણ ખીજ વાવે (દાનપુણ્ય કરે) તો તેથી કૃણ થાય ખરૂં કે ? ઇશ્વર તેનો સ્વીકાર કરે ખરો કે ?”

પેલો માણસ—“સ્વીકારે છે કે નહિ તે જોયું જશે; મારે માટે તો આ કાર્યજ અભ્યારે મને ઇષ્ટ લાગે છે.”

પછી જુનુન મક્કા ગયા. ત્યાં તેમણે પેલા દાણા વેરનારને મહાપ્રેમીની પેઠે કાળાની પ્રદક્ષિણા કરતો જોયો. જુનુનને જોઈને તે ખાલ્યો કે “કેમ લાખ ! જોયું કે ? મારી સેવાનો ઇશ્વરે સ્વીકાર કર્યો કે નહિ ? મારાં વાવેલાં ખીજોને કૃણ આવ્યાં કે નહિ ? મારા ઉપર દયાળુ ધનીને પ્રભુએ મને આ પવિત્ર તીર્થ દેખાડ્યું કે નહિ ?”

આ વાત સાંભળીને જુનુનને ઘણો આનંદ થયો અને તેણે ઉદ્ગાર કહાડ્યો કે “હિ પ્રલો ! તારી દયા શું વર્ણવું ? આખીસ વર્ષના આ અલકા માણસને તેં એક સુડી દાણાનાજ દાનથી પોતાની પાસે આવવા દીધો અને સુકિનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો ! હું તારા શા શા ગુણ ગાઉં ?”

ઇશ્વરની ઉપલી કૃપા ઉપરથી પ્રભુને કોઇ સ્વર્ગદી કે ગાંડા માણસ જેવા ન સમજી બેસે તે સાર જણાવવાનું કે:-ચૂલાપર ચઢાવેલું પાણી પ્રથમ તો થોડે થોડે ગરમ થતું ચાલે છે અને કેટલીક વાર સુધી એવો ક્રિયા અગ્નિના બળના પ્રમાણમાં ચાલેલી તેનેજ પ્રતાપે પછી એકાદ પાતળો કડકો પણ ચૂલામાં ઉમેરાતાં તે પાણીમાંથી વરાળ નીકળતી શરૂ થાય છે અને પછી ઉકળવા પણ માંડે છે. અથવા તો પ્રથમ પંદર આના ભેગા થાય ત્યાંમુધી તે આનામાંજ ગણાય છે અને સોળમે આનો ઉમેરતાજ રૂપીઆમાં ગણના થાય છે; છતાં પણ કોઇ પેલા હેલ્લા એક આનાનેજ સળગે ત્યજ આપે તો તે વાન અસત્ય અને અગ્નિમૂલકજ હોય છે.

વળી સાત્ત્વિક દાનમાં દાનાની વસ્તુ લાલે એક પાઇ જેટલી હોય, પણ એની સાથે શુદ્ધિ, કાળજી, નિષ્કામતા અને પરિશ્રમ તેના કરતાં હજારો-લાખોગણી કિંમતનાં વપરાયાં હોય છે. એટલે ઉપલા ચપટી દાણા ખરેખર વેરનારની પણ શુદ્ધિ, કાળજી અને દયાશ્રુતિ કેટલી ઉત્તમ હતી તે પણ ખ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો પછી માણસને સર્વજન-સર્વશક્તા પ્રભુની ઉપલી કૃપા અસામાન્ય કે આશ્ચર્યકારક નજ લાગે.

મુખ્ય-અમદાવાદ વગેરેમાં અમારા અનેકાનેક હિંદુ દાનાઓ ચકલામાં દાણા વેરાવના જણાય છે અને હજારો પદ્ધતિ ખાતાં જોઈને રાજી થાય છે; પણ તેમાં-

એટલામાં મહર્ષિને દેવી વાણી સંભળાઈ કે “હે જીનુન ! ઈશ્વર જેને પોતાની તરફ જોએ છે, તેમાં પણ કારણ હોય છે. તું પ્રભુના કામકાજમાં હડાપણ ચલાવતો નહિ, કેમકે તારી બુદ્ધિને હદ છે; અને ઈશ્વરના ઐશ્વર્યને સીમા નથી.”

મહર્ષિ જીનુન જ્યારે મરણપથારીએ હતા, ત્યારે તેમનાં આત્મીય જનોએ તેમને પૂછ્યું કે “કહો, આપની શી અલિલાધા છે ?” મહર્ષિ જોડ્યા કે “મારી અલિલાધા એટલીજ છે કે, જેની સમીપમાં માફ મૃત્યુ થાય છે, તે મારા પરમપ્રિય સખાને (પરમાત્માને) હું પાછો પણ લઈ લઉં-જાણી લઉં-જોઈ લઉં.” આટલું જોલીને તેમણે એક પ્રેમ અને લક્ષિતભાવભરેલી અરબી કવિતા ગાઈ. પછી એક દિવસ દુઃખની વેદનાથી તેઓ ગેલાન બની ગયા. યુસફ હુસેન નામના એક સગાએ તેમની પાસેથી છેલ્લો ઉપદેશ માગ્યો, ત્યારે તે બોલ્યો કે “હવે માફ મન બીજી બાબતમાં આકર્ષો નહિ હું મારા પરમપ્રિય સખાની કરુણામાં અત્યારે ડૂબી ગયો છું.” આટલું જોલી તે મહાત્માએ પ્રાણત્યાગ કર્યો.

જ્યારે તેમનું શબ ઉઘાડી સમાધિસ્થાન તરફ લઈ જવામાં આવ્યું, ત્યારે અત્યંત તરડકા હતો. કહેવાય છે કે, તે સમયે પંખીનાં ટોળાંએ પણ ઉડીને પોતાની પાંખો ફેલાવી અને શબ ઉપર આખે રસ્તે છાયા પસારી હતી. જે મિસરવાસી જનો મહર્ષિની જીવિત દશામાં તેમના તરફ અત્યંત ઈર્ષ્યા-ભાવ રાખતા હતા અને પીડા આપતા હતા, તેઓ મહર્ષિના દેહાંત પછી બહુજ પસ્તાવા લાગ્યા અને પોતાનેજ નિંદવા લાગ્યા.

થી કેટલા પ્રાણીઓનો રોજ કુતરાખિલાડા શિકાર કરતા હશે તેની સાથે તે કીર્તિ-પ્રેમી-રજ્જી-દાતાઓને જરાપણ સ્નાન-સૂતક હોતું નથી. અને કોઈ કહે કે ભાઈ ! એક પરખડી બનાવીને તેમાં દાણા વેરાવો નો આ તમને મધુ દાણાના પુણ્ય કરતા પણ ભારે પાપમાં નાખનારી હિંસા થતી અટકે કે નહિ ? પણ કોઈ પણ રીતે દાનધર્મનું લપન કહાડવા માગનારા અથવા તો ધેડાચાલ આલનારા-ઓને તે વાત ગળેજ કેમ કરીને ઉતરે ? પરખડીમાં દાણા નાખીને પછી તરતજ નિસરણી બીજે મૂકી દેવી જોઈએ તે પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે ચતું નહિ હોવાથી તે સીંદી પણ ખિલાડીનેજ શિકાર કરનારા ઉપયોગી થતી જણાય છે. એક તરફ સો-બમો પક્ષી રોજ ભવે દાણા જમી જાય, પણ જો બીજી તરફ તેમાના એકાદ-બેનો શિકાર પણ થાય, તો તેથી પુણ્ય વધે કે પાપ વધે છે, એ વાતની અકબલ હે પ્રભો ! અમાગ હિંદુ બંધુઓને હવે તો જરૂર આપજો.

રોજ ખિલાડાને પાળનારાઓ તેને પોતાના બાળક પેઠે ગમાડે અને અનાજ

કયા સૈકામાં મહર્ષિ જુનુન હયાત હતા, તેનો કશોજ ઉલ્લેખ મૂળ ગ્રંથ-માં જણાતો નથી.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-વિપત્તિમાં પડ્યા પછી તેને સહન કરવી એમાં આશ્ચર્ય નથી, પણ એવી અવસ્થામાં પણ શાંત રહેવું એજ આશ્ચર્યકારક છે.

૨-મનુષ્યો નીચલી છ વિપત્તિઓમાં ડૂબેલા જણાય છે:- (૧) પારલૌ-લકલ્લ કર્તવ્યોમાં બેદરકાર રહેવું, (૨) શરીરને શયતાનના (હર્ષુજુરૂપી શત્રુ-ઓના) તાળામાં સોંપવું, (૩) મરણસમયે નિરાશા થવી, (૪) ઈશ્વરને સંતોષ આપવા કરતાં માણસોના સંતોષને વધારે અગત્ય આપવી, (૫) ધર્મકાર્યો-સાત્વિક કાર્યો-કરવાનું મૂકી કનિષ્ઠ-રાજસ તામસ-પ્રવૃત્તિઓમાં પડ્યા રહેવું અને (૬) પોતાના દોષોના બચાવમાં કે પુષ્ટિમાં અગાઉના ધાર્મિક પુરુષોના (વામમાર્ગીઓએ પોતાનો પંથ પ્રવર્તાવવા માટે ઘુસાડી દીધેલા સાવ કપોલ-કલ્પિત) દોષ દર્શાવવા અને તેમના અનુપમ સફળુણેને તો ખસ પાછળજ રાખવા.

૩-તમે નારાજ થાઓ તોપણ જે તમારા તરફ નારાજ ન થાય એવાજ માણસોની મિત્રતા કરજો.

૪-જે ઈશ્વરની ખીક રાખીને ચાલે છે, તેજ ધર્મના સાચા માર્ગ ઉપર છે; અને જે નિર્ભય થઈને ચાલે છે, તે ધર્મનો માર્ગ ભૂલેલો છે.

૫-માણસ જ્યારે પ્રભુનો ભય રાખીને કાર્ય કરે છે, ત્યારે તે કાર્ય સાફ થાય છે; અને ભય નથી રાખતો, ત્યારે તે કામ ખગડે છે.

૬-દરદીને ગાંડપણની દશામાં જે વેદ ઔપધ તથા પરહેણ ખતાવે છે, તે વેદ પણ ગાંડો ગણાય છે; તેમજ જે માણસ સાંસારિક ધનકીર્તિ ઇત્યાદિના મદમાં મસ્ત છે, તેને પણ ઉપદેશ આપવો એ ગાંડપણનું જ કામ છે. x

જમાડે છે, પરંતુ તે છતાં પણ તેઓ તો શિકાર કર્યા વગર રહેતાંજ નથી! આમ છે તો પછી એમ કરવા કરતાં પોતાના ઘરમાં દાણા વગેરે કેદીમાં રાખે અને એકુંબૂકું વગેરે વેરાવા દે નહિ, તો પછી ઉદરડા ત્યાં આવેજ રાખાટે કે જેથી બિલાડું પાળવું-જમાડવું પડે અને હિંસાનું પાપ વહોરવું પડે! અમો સાધુબ્રાહ્મણો આ વાત પણ હવે છેકજ ભૂલી ગયા છીએ કે અન્ય વર્ણાશ્રમીઓ ઉપર સાધુ બ્રાહ્મણોના અન્નવસ્ત્રની ફરજ નખાઇ છે, તેમ સાધુ બ્રાહ્મણોપર પણ તેમનું પ્યાન ધર્મ-અધર્મ તરફ ખેંચવાની ફરજ મૂકાઇ છે. પરંતુ અમે બેખધારીઓ સદ્માં પણ એવું તેવું જાણીએ-પાળીએ નહિ ત્યાં પછી ગૃદસ્થાશ્રમીઓને તો શી પડી હોય!

x માન ગાંડપણજ નહિ, પણ સંસારાસક્ત માણસો આગળ-તેમના અધિકાર

૭-ત્યાંસુધી તમારી લોકો ઉપર કે લૌકિક પદાર્થો તરફ આસક્તિ ને દોડ હશે, ત્યાંસુધી ઇશ્વરના તરફ તમારી સાચી આસક્તિ અને ગતિ થવાનીજ નથી.

૮-જે માણસ સત્યપ્રેમી બને છે, તેના હૃદયમાં સત્યસ્વરૂપ પરમાત્મા પણ એવાં એવાં ને એટલાં બધાં સત્યો સ્કુરાવે છે કે જેવાં સત્યો ખીર્જ માણસોને પ્રાપ્ત થવાં હુલ્લ છે.

૯-ઇશ્વર કહે છે કે “હું જ્યારે મહારા દાસ ઉપર પ્રેમ કરું છું, ત્યારે હુંજ તેનાં ચક્ષુ, કાન અને હાથ વગેરે બનું છું. મારો દાસ મહારાદારાજ સાંભળે છે, મહારાદારાજ જીએ છે, મહારાદારાજ બોલે છે અને મહારાદારાજ તે આપ-લે કરે છે.

૧૦-નીચલાં ચાર લક્ષણો માણસનું મન રોગિષ્ઠ હોવાની સાબીતી આપે છે:-(૧) ઉપાસનાથી આનંદ પામે નહિ, (૨) ઇશ્વરથી જીનીને ચાલે નહિ, (૩) બ્રાધ લેવાની દષ્ટિથી દરેક વસ્તુ જીએ નહિ અને (૪) જ્ઞાનની વાત શ્રવણ કરીને તેનો મર્મ ગ્રહણ કરી શકે નહિ.

૧૧-પાપને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું એ તો સાધારણ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, પણ આજસને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું એ ખાસ પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

૧૨-પ્રાયશ્ચિત્તના બે પ્રકાર છે:-(૧) પાપ થયા પછી પ્રભુની શિક્ષાની બીકે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તે અને (૨) ઇશ્વરથી શરમાઇને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તે. (પ્રાયશ્ચિત્તનો અર્થ ચિત્તમાં પશ્ચાત્તાપ અને જીવનમાં ફેરફાર થવો એવો છે.) પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયોને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત છે. શાસ્ત્રવિહિત ન હોય એવા સંકલ્પોનો ત્યાગ કરવો એ મનનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે; શાસ્ત્રવિહિત ન હોય એવી બાબતો જોવાથી હર રહેવું એ ચક્ષુનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે; અસત્ય સાંભળવાથી અટકવું એ કાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે; નિષિદ્ધ વસ્તુઓ ગ્રહણ કરવાથી અટકવું એ હાથનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે અને નિષિદ્ધ સ્થાને જતાં અટકવું એ ચરણોનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

૧૩-ઇશ્વરસ્મરણ એ મહારા જીવનનો એરાક છે, પ્રભુની પ્રશંસા એ મારા જીવનનું પીવાનું પાણી છે અને ઇશ્વરથી લગ્ન પામવી એ મારા જીવનનું વસ્ત્ર છે.

૧૪-જેની જીભ સત્ય અને હિતકર વાણી બોલે, તેજ ખરો સત્યવક્તા છે.

તરફ જરા પણ ધ્યાન નહિ આપતાં “તમે તો સદા નિર્વેષ છો, મુક્ત છો, બ્રહ્મ છો” ઇત્યાદિ પ્રકારનું વેદાંત કથન એ તો નુકસાનકારક અને અનીતિમાં વધારે નાખનારું પણ નીવડે છે, એ પણ અત્યારે જગજહેરજ વાત છે. સિંઝાધમ સિંઝા-અખંડાનંદ

૧૫—સત્ય એ ઇશ્વરની તલવાર હોવાથી તે જેના પશુ ઉપર પડે છે, તેના ઉપર અટકા જેવી અસર કર્યાંવિના રહેતી નથી.

૧૬—પ્રભુપ્રેમ માણસને પ્રભુપ્રેમની વાતો કરાવે છે, લજ્જા મૌન રખાવે છે અને પ્રભુનો લય માણસને વ્યાકુળ બનાવે છે.

૧૭—દાનાદિ સત્કાર્યો કરવાથીજે તમારાં જરા પશુ વખાણ થતાં જણાય તો તેના તરફ તમે દ્રષ્ટિપાત પશુ કરશો નહિ; કેમકે એ વખાણ ઇશ્વરનાજ મહિમાનાં છે અને તમારાં કે તમારી શક્તિનાં નથી.

૧૮—ભાવનો આવેશ થવો એ અંતઃકરણની શુદ્ધ-ઉંડી ક્રિયા છે; અને સંગીત એ ઇશ્વરપ્રેરિત ઉદીપના અથવા ઉત્તેજના છે. સંગીત એ હૃદયને ભાવાવેશમાં ઉત્તેજિત કરે છે; અને ઇશ્વરાનુસંધાનમાં વ્યાકુળ કરે છે. જે માણસ ઇશ્વરભાવ પોષવાને સંગીતનું શ્રવણ કરે છે, તેને તો તેમાંથી ઇશ્વરી માર્ગજ જડે છે અથવા ઇશ્વરી માર્ગમાંજ ઉત્તેજન મળે છે; પરંતુ જે માણસ સંગીતનું શ્રવણ માત્ર ઇંદ્રિયોનીજ તૃપ્તિમાટે કરે છે, તે તો ઇશ્વરનો વિરોધી અર્થાત્ વિષયપ્રેમીજ વધારે થાય છે.

૧૯—પ્રથમ તો પ્રભુના દાસ (આજ્ઞા પાળનાર) બનો અને તેવા ન બનો ત્યાંસુધી તો “હુંજ પ્રભુ છું” (અહં ब्रह्मास्मि) માનવા-બોલવાનું જવાજ દેજો; નહિ તો ઘોર નર્કનાજ અધિકારી બનવાના છો.†

૨૦—જે માણસ સાંસારિક વિષયોથી અને વિષયી લોકોના સંસર્ગથી દૂર રહે છે અને સાધુજનોનોજ સંગ કરે છે, તેજ ખરેખરો પ્રભુપ્રેમી છે; કેમકે ઇશ્વરપરાયણ સાધુજનો ઉપર પ્રીતિ સ્થાપવી અને ઇશ્વરના ઉપર પ્રીતિ સ્થાપવી, એ બન્ને ધરાગર છે.

૨૧—ઇશ્વરના અનુયાયી લોકો જ્યારે પ્રભુપ્રેમમાં મગ્ન થાય છે, ત્યારે તેઓ ઓજસ્વી વચનોવડે બાણે સત્યલોકનુંજ વર્ણન કરતા હોયની! એમ લાગે છે; અને જ્યારે તેઓ અધર્મ નિષેધવામાટે લાયક રસ વર્ણવે છે, ત્યારે અંગ્રહાંશ ઝરતાં તેજસ્વી અને તલ્લસ્વરી વચનોવડે બાણે સાક્ષાત્ નરકનુંજ વર્ણન કરતા હોય તેમ જણાય છે.

૨૨—ઇશ્વરનો ઠંડવો આદેશ પાળવામાં પશુ પ્રસન્નતા સાચવજો. ઇશ્વરી

† જે કોઈ આ વાત માને નહિ, તેની-મંદવાડમાં મિષ્ટાન્ન જમનારના જેવી હુદ્દશા-અત્યારે બનેકોની દેખાય છે તેવી ચાપ એમાં આશ્ચર્ય પશુ થું છે!

લિં. અધ્યમ લિલ્લુ-અખંડાનંદ

આદેશ સાંભળવા-સમજવા ઇચ્છતા હો તો સર્વ પહેલાં કર્તાપણાનું અભિમાન છોડી દેજો અને આદેશ સાંભળ્યા પછી તેનું પાલન કરવામાં મગ્ન થાની જાઓ અને અત્યંત વિપત્તિકાળે પણ પ્રભુપ્રેમનાજ સ્વાસોર્દ્ધાસ લેજો.

૨૩-સહનશીલતા અને સત્યપરાયણતાના સંયોગસિવાય પ્રભુપ્રેમ પૂર્ણતાને પામી શકતો નથી.

૨૪-સાચા પ્રભુપ્રેમીનાં બે લક્ષણ છે:-(૧) સ્તુતિનિંદામાં સમભાવ રાખવો. (૨) ધર્માધર્મપાલન અને અનુષ્ઠાનમાં કોઈ પણ લૌકિક કામના ન રાખવી.

૨૫-બાહ્યચક્રદ્વારા જોવાનો સંબંધ બાહ્યજ્ઞાન સાથે છે; અને આંતર્યક્રિયકે જોવાનો સંબંધ પરમાત્મશ્રદ્ધાની સાથે છે.

૨૬-વિશ્વાસનાં ત્રણ લક્ષણો છે:-(૧) તમામ પદાર્થોમાં ઇશ્વરને જોવો, (૨) સર્વ કાર્ય ઇશ્વર તરફજ દષ્ટિ રાખીને (પ્રભુપ્રીત્યર્થેજ) કરવાં અને (૩) દરેક અને કોઈ પણ અવસ્થામાં ઇશ્વર પાસેજ સહાયતા ચાચવી.

૨૭-(સંતસમાગમ અને હરિકથા પ્રભુશ્રદ્ધાને ખેંચી લાવે છે.) પ્રભુપ્રત્યેની શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ ત્રિજ્ઞાસાને (પ્રબળ મોક્ષેચ્છાને) ખેંચી લાવે છે; મોક્ષની ભેરાવર ઇચ્છા વિવેકવૈરાગ્યાદિ સાધનોને ખેંચી લાવે છે; વૈરાગ્યાદિ સાધનો તત્ત્વજ્ઞાનને ખેંચી લાવે છે; તત્ત્વજ્ઞાન પરમ પદાનુભવને-પરમાત્મદર્શનને-આકર્ષે છે અને પરમાત્મદર્શન (સદાને માટે અસત્, જડ અને દુઃખમય સંસારથી મુક્ત કરીને સમ્વિદ્યાનંદમય) સર્વોપરિ સ્થાનને પમાડે છે. અર્થાત્ એક બિંદુ જેટલો પણ જો ખરેખરો પ્રભુપ્રત્યેનો વિશ્વાસ હૃદયમાં પ્રકટ કરી શકાયો હોય, તો તેના પ્રતાપે માણસ (સદાને માટે અલૌકિક અને સર્વોપરિ) સ્વારાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૨૮-પ્રભુપ્રત્યેના વિશ્વાસનાં ત્રણ ચિહ્નો છે:-(૧) જીવિત દશામાં સંસારાસક્ત લોકોને અત્યંત વિરોધી (ઉલટે રસ્તે ચાલનારા) માનીને તેમનાથી દૂર રહેવું, (૨) દાન આપનારની પ્રશંસા કે બુચાસત ન કરવી અને (૩) દુઃખ આપનારનો પણ તિરસ્કાર ન કરવો.

૨૯-જો માણસ દુઃખમાં પણ પ્રભુનુંજ ચિંતન કરે છે, તે ઉચ્ચ કોટીનો છે.

૩૦-જો માણસ ઇશ્વરથી જીહીને ચાલે છે, તેજ માણસ પ્રભુનો સાક્ષાત્કૃત પામી શકે છે-પરમ ધામમાં પ્રવેશી શકે છે; અને સંસારથી મુક્ત થઈ શકે.

૩૧-જો માણસ આ જગતના બુદ્ધ પદાર્થોથી સંતોષ પામે છે, તેજ

શાંતિ પામે છે અને સર્વથી શ્રેષ્ઠ બની જાય છે.

૩૨-જે માણસ ઈશ્વરથી ઈર્ષીતો રહે છે, તેનું મન ઈશ્વરને ઠોડી શકતું નથી. તેના અંતરમાં પ્રભુપ્રેમ દૃઢ થાય છે અને તેની ખુદ્દિ પણ પૂર્ણતાને પામે છે.

૩૩-મોટાઇને શોધવા નીકળનાર તો ઉલટો હલકોજ પડે છે.

૩૪-આ સંસારમાં એક ઈશ્વરનોજ લય સર્વ લયોથી સુક્ત કરે તેમ છે.

૩૫-જેનું બાહ્યજીવન તેના આંતરિક જીવન જેવું હોય નહિ, તેના સંસર્ગજ રાખશો નહિ.

૩૬-જે માણસ ઉંડા હૃદયથી પ્રભુસ્મરણ કરે છે, તે બીજા બધા પદાર્થોને ભૂલી જાય છે અને પછી પ્રભુજ સર્વ પદાર્થોમાં દેખાય છે.

૩૭-મનુષ્ય ક્યારે ઈશ્વરાર્પણ થઇ શકે? જ્યારે તે પોતાને તથા પોતાનાં દાર્થોને તદ્દન વિસરી જાય અને સર્વભાવથી ઈશ્વરનો આશ્રય ગ્રહણ કરે અને ઈશ્વરસિવાય બીજા કોઇપ્રત્યે આશા કે સંબંધ ન રાખે ત્યારે.

૩૮-ભયનો માર્ગ સુગમ ક્યારે થાય? જ્યારે માણસ પોતાને રોગી બાળીને રોગ વધવાની બીકે તમામ સાંસારિક વસ્તુઓથી નિર્વિચ્છ બને ત્યારે.

૩૯-નિર્ભયતા મેળવ્યાનું લક્ષણ શું? સંસારપ્રેમી લોકોથી નિઃસ્પૃહ-ઇર્ષ્યારહિત બનવું તથા મનને સાધન-ભજન-માં ભેડી મોટાઇના મોહથી-લોકકીર્તિથી દૂર રાખવું તે.

૪૦-વાસ્તવિક નિર્જનતા (એકાંત) ક્યારે પામી શકાયે? જ્યારે કનિષ્ઠ અને નિંદા જીવનથી દૂર રહેશો ત્યારે.

૪૧-સંસાર એટલે શું? જે ઈશ્વરથી તમને છેડા રાખે છે, તે.

૪૨-અધમ કોણ? જે માણસ ઈશ્વરના માર્ગનું અવલંબન કરતો નથી તે.

૪૩-કેનો સંગ કરવો? જેનામાં હું અને તું નથી તેનો.

૪૪-નિંદા જીવનની સાથે શત્રુતા બાંધી તમે ઈશ્વરના મિત્ર બની રહો. ઈશ્વરની સાથે શત્રુતા બાંધીને તમે નિંદા જીવનના બાંધુ બનશો નહિ.

૪૫-તમે નાના સરખા જીવને પણ હલકોગણશો નહિ. બાહ્યસંસાર તરફ ધ્યાન આપો ત્યારે પણ ઉપર ઉપરથીજ આપીતો હૃદય તો પ્રભુ તરફજ રાખજો.

૪૬-તમે જે વળતે ઈશ્વરના પહોલા-સાચા પ્રભુપ્રેમી-થશો તેજ સમયે-જીવતાં જીવતજ-તમને પ્રભુ સંપૂર્ણ સંતોષ આપશે. માટે તમે તેના ઉપરનો વિશ્વાસ મૂકી દઇ સંશયમાં દૂગશો નહિ અને સ્થૂલજીવનને વશ ન રહેશો નહિ.

૪૭—વિપત્તિમાં પણ તમે સહનશીલ અને પ્રભુનાજ પૂજારી થઇ રહેજો.

૪૮—આગળ પાછળનો વિચાર પડતો મૂકો. જે બની ગયું છે અને જે બનવાનું છે તેનું ચિંતન કરો નહિ, પણ વર્તમાન સમયમાં તો પ્રભુ ભજવામાંજ મગ્ન રહો.

૪૯—આ સંસારમાં સુખી કેાણ કહેવાય ? બીજા બધા પદાર્થો અને લોકો કરતાં જેણે ઇશ્વરનેજ સર્વોપરિ માન્યો હોય તે.

૫૦—એક વાર કેાઈએ જીન્નુનને કહ્યું કે “મેં આપને બાંધુતરીકે માન્યા છે.” ત્યારે જીન્નુને કહ્યું કે “જે તું ઇશ્વરને ઓળખતો હોત તો તારેમાટે તે એકજ બાંધુ પૂરતો હતો. જે તને તેનો (પ્રભુનો) પરિચય ન થયો હોય તો જેણે ઇશ્વરને ઓળખ્યો હોય એવાઓનીજ મિત્રતા શોધ; કેમકે એવાજ માણસ તને ઇશ્વરનો સાચો અને ઉપયોગી માર્ગ બતાવી શકશે.

૫૧—ચોગી લોકો જે પગથીઆંદારા ઉંચા ચઢે છે, તે પગથીયાં ક્યાં ?

(૧) સાંસારિક પદાર્થો તરફની દોડ બાંધ કરવી.

(૨) આંસારિક વિષયોપ્રત્યે વિરક્તિ ધારણ કરવી.

(૩) પરમાત્મયોગનો માર્ગ પકડવો.

(૪) નિર્મળતા અને પ્રભુપ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાં.

૧૯—તપસ્વી જીન્નેદ બગદાદી

તાપસમણિ જીન્નેદ બગદાદના રહેવાસી હતા. એમને ગુરુના ગુરુ અથવા આચાર્યના આચાર્ય પણ કહી શકાય. એ વિદ્યા-વિશારદ, પંડિત તથા સમર્થ તત્ત્વવેત્તા હતા. સાધુતામાં, સદ્વક્તાપણામાં અને સાધનાદિ વિષયમાં સૌ લોકો એમને અગ્રગણ્ય ગણતા. પહેલેથી અંતસુધીનું એમનું જીવન અત્યંત પ્રશંસાયોગ્ય, અત્યંત પવિત્ર અને તમામ લોકોને અનુકરણીય હતું. એમને આચાર્યતરીકે ગ્રહણ કરવામાં સૌ લોક એકમત હતા. તપસ્વી જીન્નેદનાં વચનો અને ધર્મવિધિનાં પ્રમાણનાં સૌ મુકતકંઠે વખાણ કરતા. કેાઈપણ માણસ એમનો વિરોધી નહોતો. તેમણે તત્ત્વજ્ઞાનસંબંધી અનેક ગ્રંથો રચેલા છે. મહાતપસ્વી સર્વ શક્તિના તે ભાણેજ તથા શિષ્ય હતા. મહાત્મા જીન્નેદના જીવનની પ્રથમાવસ્થા આ પ્રમાણે હતી:-

ખાદ્યકાળથીજ જુન્નેદ જ્ઞાનેન્દ્ર, મનનશીલ, નીતિપરાયણ અને સૂક્ષ્મ ધુદ્ધિવાળા હતા. તેમની પ્રતિભા પણ આશ્ચર્યજનક હતી. વિદ્યાલયથી એક દિવસ તે પોતાને ઘેર પાછા આવ્યા અને જોયું તો તેમના પિતા અશ્રુપાત કરતા હતા. તેમણે પૂછ્યું કે “પૂજ્ય પિતાજી ! આપ શામાટે રડો છો ?”

પિતાએ જવાબ આપ્યો કે “ભાઈ ! આજે તારા કલ્યાણમાટે મેં જકાતની (ધર્માદાની) કેટલીક સામગ્રી તારા મામાની ખાસે મોકલી હતી; પણ તેનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો નહિ, માટેજ હું રડું છું, કેમકે તેથી મને અપાર ખેદ થાય છે.”

જુન્નેદ જોલ્યા કે “ઝહો, એમાં શું ? એ સામગ્રી મને આપો. હું ભતેજ તેમને આપી આવું.” જકાતની સામગ્રી લઈ તે પંડે પોતાને મોસાળ ગયા અને મામાના ઘરનું બારણું ખજડાવી કહ્યું કે “મામા ! બારણું ઉઘાડો. હું જકાત આપવા આવ્યો છું.”

મામા જોલ્યા કે “જુન્નેદ ! તારી જકાતનો સ્વીકાર થશે નહિ.”

જુન્નેદે કહ્યું કે “મામા ! જેમણે તમારા ઉપર કૃપા કરી છે અને મારા પિતાપ્રત્યે ન્યાયી વર્તન રાખ્યું છે, તે પ્રભુની ખાતર તમારે આ જકાત સ્વીકારવીજ પડશે.”

સર્વી શક્તિએ પૂછ્યું કે “જુન્નેદ ! મારા ઉપર પ્રભુની કૃપા અને તારા પિતાપ્રત્યે હંમ્વરે ન્યાયી વર્તન કર્યું છે, એમ તેં સાચી બબ્બુ ?”

જુન્નેદ--“તે પ્રભુએ તમને ઋણિત્વનું દાન કર્યું છે અને મારા પિતાને પાચિંવ સંપત્તિનું દાન કર્યું છે. હવે તમે ગ્રહણ કરો કે ન કરો તે તમારી ખુશીની વાત છે; પરંતુ યોગ્ય પાત્રને જકાત મોકલવી એ મારા પિતાની ફરજ છે અને તે તેમણે બજાવી છે.”

આ સાંભળી સર્વી શક્તિ સંતુષ્ટ થયા અને જોલ્યા કે “વત્સ ! જકાત ગ્રહણ કરતાં પહેલાં હું તને પોતાને ગ્રહણ કરું છું.” આટલું કહી તેમણે દ્વાર જોલ્યું અને અત્યંત સ્નેહપૂર્વક જુન્નેદને છાતીએ ઘાંપી જકાત સ્વીકારી.

સાત વર્ષની ઉંમરના જુન્નેદને સાથે લઈ સર્વી શક્તિ મક્કા ગયા, પવિત્ર કાળાનાં દર્શન કર્યાં અને ચારસો ધર્માચાર્યોની સભામાં ધર્મચર્યા સાંભળવા ગયા. ત્યાં કૃતસતાવિષે ચર્યા ચાલતી હતી. પ્રત્યેક આચાર્યે કૃતસતાવિષે જુદી જુદી દૃષ્ટિએ ઉત્તર આપ્યા. સર્વી શક્તિએ જુન્નેદને કહ્યું કે “ઝેટા જુન્નેદ ! આ વિષે તું પણ કંઈક કહે.”

ઘોડી વાર નીચું જોઇને જીન્નેદ બોલ્યા કે “પ્રભુએ જે સંપત્તિ આપણને આપી છે, તે સંપત્તિને પાપકાર્યમાં વાપરી આપણે અપરાધી ન બનીએ તોજ દૃતતા દર્શાવી કહેવાય.”

આ વચનો સાંભળી તમામ ધર્માચાર્યો એકસાથે બોલી ઉઠ્યા કે “વત્સ ! તેં બહુજ ઉત્તમ કહ્યું. તારા કરતાં વધારે સુધર કોઈ બોલી શક્યું નથી. પ્રિય વત્સ ! સત્વર તને તેજસ્વી વાણી પ્રભુ આપશે.”

સરી શક્તિએ પૂછ્યું કે “જીન્નેદ ! તું આવી વાણી ક્યાંથી શીખ્યો ?”

જીન્નેદે કહ્યું કે “એ આપના સમાગમનો પ્રતાપ.”

પછી જીન્નેદ મક્કાથી બગદાદ આવ્યા. ત્યાં તેમણે કાયનો ધંધો કરવા માંડ્યો. રોજ તે દુકાને જતા અને ઘણા કાળ પડકાર પાછળ બેસી ઉપાસના કરવામાં ગાળતા. આ પ્રમાણે કેટલોક સમય વ્યતીત કર્યા પછી તેમણે દુકાન છોડી દીધી.

સરી શક્તિના મકાનમાં પ્રણાના એક ભાગમાં એક નાનકડી ઓરડી હતી. એ ઓરડીમાં બેસી જીન્નેદ મનોનિશ્ચય કરવામાં અને ધ્યાનમગ્ન બનવામાં વખત વીતાવવા લાગ્યા. એમની ધ્યાનપરાયણતા એટલી વૃદ્ધિગત થઈ કે ઇશ્વર-સ્ત્રિવાય બીજા કોઈ પદાર્થ તેમના હૃદયમાં સ્થાન પામતો નહિ. એ રીતે તેમણે આળીસ વર્ષ કાઢ્યાં. તેઓ આખી રાત ઇશ્વરનું નામ જપ્ત કરતા. રાત્રિની અંતુમાંજ પ્રભાતની નમાજ પૂરી થતી. આ પ્રમાણે તેમણે આળીસ વર્ષ લગી ઉપાસના કરી. તેઓ કહે છે કે “આટલાં વર્ષોના પ્રયાસ પછી મને લાગ્યું કે, લક્ષ્ય સિદ્ધ થયું છે.” ત્યારે દેવવાણી સંભળાઈ કે “જીન્નેદ ! હવે સમય ઘરો છે અને હવે તારે શું કરવું તે હું તને દર્શાવીશ.”

આ સાંભળી જીન્નેદે કહ્યું કે “હિ પ્રભુ ! આ જીન્નેદનો અપરાધ શો ?”

દેવવાણીએ કહ્યું કે “હજુ તારામાં ‘હુપણુ’ કાયમ છે. તારા અંતરમાંથી હજુસુધી હું વદનો વિનાશ થયો નથી. એનાથી મોટો અપરાધ કયો ?”

આ ઉત્તર સાંભળી જીન્નેદે ઉઠો નિઃશ્વાસ નાખ્યો. વળી ઉપર કહેલી ઓરડીમાં બેસી જીન્નેદે આખી રાત્રિ ઇશ્વરનું નામ જપ્તવા માંડ્યું અને દિવસે દિવસે લોકોને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. વિરોધી લોકો તેમના આ કાયનો વિરોધ કરવા લાગ્યા અને આ યાજ્ઞતની ક્રિયાદ તેમણે ઠેઠ ખલિકાસુધી પહોંચાડી.

ખલિકા બોલ્યા કે “મારાથી અયોગ્ય રીતે જીન્નેદને સબ કરી શકાય નહિ.”

ફરિયાદીઓ બોલ્યા કે “જુન્નેદના ઉપદેશથી લોકોનું અનિદ્ર થાય છે, માટે તેને સજા કરવી જોઈએ.”

ખલિફાનું આરિત્ય અપવિત્ર હતું. એક રૂપવતી દાસીને તેણે રખાતતરીકે રાખી હતી. એ સ્ત્રીને વસ્ત્રાલંકારોથી તથા મણિમુકતાનાં આભરણોથી શણગારી ખલિફાએ તેને કહ્યું કે “તું જુરખો દૂર કરી ઉઘાડે મોંએ અમુક સ્થળે જુન્નેદની પાસે જા અને તેના આશરાની પ્રાર્થના કર. વળી કહેલે કે ‘મારી પાસે પુષ્કળ ધનવૈભવ છે, પણ મને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આંચો છે અને હવેથી હું તમારા સહવાસમાં રહેવા ઇચ્છું છું. તમારી પાસે, જેમની હું સાધન-લજન કરીશ. માફ મન વિષયી લોકોના સહવાસમાં સ્થિર થતું નથી.’ આવાં આવાં વચનો બોલી તથા સેવા-બરદાસ કરીને તું જુન્નેદને લોભાવજે-ફસાવજે.”

ખલિફે આ દાસીની સાથે એક નોકરને પણ મોકલ્યો હતો. જુન્નેદની પાસે આવી પેલી લાવણ્યવતી દાસીએ પોતાનો જુરખો અજગો કર્યો. જુન્નેદની દષ્ટિ એકદમ તેના ઉપર પડી. સ્ત્રીને જોતાંજ જુન્નેદે પોતાનું મસ્તક નીચું નમાવ્યું. ખલિફાએ શીખવ્યા પ્રમાણે, પેલી દાસીએ વચનો ઉચ્ચાર્યા, અશ્રુપાત કર્યો અને ઘણા ઘણા કાલાવાલા કરવા લાગી. જુન્નેદ નીચી નજરે મૌન ધારી બધું સાંભળી રહ્યા. બ્યારે પેલી સ્ત્રી બોલી રહી, ત્યારે પોતાનું મસ્તક ઉંચું કરી તે બોલી ઉઠ્યા કે “હાય, અફસોસ !” કહેવાય છે ત્યાં તો તરત પેલી દાસી લોંચે ઢળી પડી અને તેના પ્રાણ પરલોકમાં ચાલ્યો ગયો. પેલા પાછળ આવેલા નોકરે ખલિફા પાસે જઈને આ હકીકત જણાવી. સાંભળતાંજ ખલિફાના અંતરમાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો અને તે બોલ્યો કે “સાધુજનો પ્રતિ જે કોઈ અનુચિત આચરણ કરે છે, તે અનુચિત કૃત્ય પામે છે.” પછી ખલિફા જુન્નેદ પાસે આંચો અને બોલ્યો કે “મહાત્મન ! આવી સુંદર પ્રતિમાનો નાશ કરતાં આપનું હૃદય કેમ ચાલ્યું ?”

જુન્નેદ—“સમાજના અધિષ્ઠાતા ત્યાગી તરફ તમારો આવો વ્યવહાર યોગ્ય હતો ? મારી આખીસ વર્ષની ઉપાસનાને તમે નષ્ટ કરવા ચાહતા હતા ને ? સમાજપતિ ! આમાં મારો કાંઈજ દોષ નથી. ઇશ્વરજ આ કાર્યનું મૂળ છે. તમે મારેવિષે કાંઈજ ચોક્કસ લાવશો નહિ.”

જુન્નેદ હંમેશાં ઉપવાસવ્રત(રાજ)નું પાલન કરતા; પરંતુ જો પોતાના ધર્મજન્યુઓ તે દરમિયાન આવી જતા તો વ્રતનો ભંગ પણ કરતા અને કહેતા કે “ઉપવાસવ્રત પાળવામાં જેટલું કલ્યાણ છે, તેના કરતાં ધર્મજન્યુઓના

સમાગમનું ક્ષણ કાંઈ જોણું નથી.”

જીન્નેદે ફકીરીનાં વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં નહોતાં. તે ગૃહસ્થાશ્રમી પંડિતોના જેવાં વસ્ત્રો પહેરતા. તેમને કાંઈજે પૂછ્યું કે “આપ ફકીરી વસ્ત્રો કેમ પહેરતા નથી?”

જીન્નેદે કહ્યું કે “જો મને લાગત કે, ફકીરી વસ્ત્રોમાં કાર્યસિદ્ધિ રહેલી છે, તો જરૂર હું તેવાંજ વસ્ત્રો પહેરત.”

હવે જીન્નેદનું નામ ચારે દિશામાં વિખ્યાત થયું. મનુષ્યો તેમના ઉપદેશને બહુજ કિંમતી માનવા લાગ્યા. આ જોઈ તેમના ગુરુ સરીં શક્તિએ કહ્યું કે “જીન્નેદ! હવે તારે બહેરમાં ઉપદેશ કરવો પડશે.” આના પ્રત્યુત્તરમાં જીન્નેદે કહ્યું કે “ગુરુ વિદ્યમાન હોય ત્યાંસુધી શિષ્યે ઉપદેશ આપવો જોઈતો નથી.”

ત્યારપછી કેટલેક દહાડે જીન્નેદને સ્વપ્ન આવ્યું અને તેમાં હજરત મહમદ પેગંબર (સં આં સં) સાહેબે જીન્નેદને બહેરમાં ઉપદેશ આપવાનો આશ્રદ્ય કર્યો. પ્રાતઃકાળમાં પોતાના સ્વપ્નની હકીકત જણાવવા તેઓ ગુરુવર સરીં શક્તિ પાસે ગયા. તેમને આવતા જોઈને ગુરુજીએ કહ્યું કે “જીન્નેદ! બગદાદના ધાર્મિક લોકોના આશ્રદ્યથી, શિષ્યવર્ગની વિનિતિથી અને મારી સૂચનાથી તું ઉપદેશ કરવા તત્પર થયો નહોતો, પણ આજે તો પેગંબર સાહેબની આજ્ઞા થઈ છે; એટલે હવે તારે ઉપદેશ આપવાનું પડશે, તારો ઉપદેશ જગતને ઉપકારક થશે.” જીન્નેદે કહ્યું કે “ભલે, હું ઉપદેશ આપીશ; પરંતુ સલામાં આળીસ કરતાં વધારે માણસ ન હોવાં જોઈએ.” ત્યારપછી આળીસ શ્રોતાઓની સમક્ષ તેમણે પોતાનું વ્યાખ્યાન આપ્યું. કહેવાય છે કે, એ ઉપદેશ સાંભળી બાવીસ માણસના પ્રાણો છૂટી ગયા અને અદાર માણસો મૂંઝેલાં થયાં. પછી જીન્નેદે ઉપદેશ આપવાનું જ બંધ કર્યું અને ઘરમાં ગુપ્ત થઈ રહ્યા. ઘણાં માણસોએ આવી તેમને ફરી ઉપદેશ આપવા પ્રાર્થના કરી, પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. જીન્નેદે કહ્યું કે “મારાં વ્યાખ્યાનોથી તમને કાંઈ ક્ષણ પ્રાપ્ત થશે નહિ, એટલે હવે હું તમારો વધ કરવા ઇચ્છતો નથી.”

આમ બે વર્ષ આટલાં ગયાં. પછી કોઈની પ્રાર્થના વિનાજ એક દહાડો વેદી ઉપર ચઢી જીન્નેદે વ્યાખ્યાન આપ્યું. કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે “આપે આજે આ શું કર્યું?” જીન્નેદે જવાબ આપ્યો કે “એક દર્મપુસ્તકમાં પેગંબર સાહેબે કહ્યું છે કે “સંપ્રદાયમાં જે કનિષ્ઠ માણસ હશે, તેજ ઉપદેશકનું કામ કરશે. તમે સૌ કરતાં હું કનિષ્ઠ છું, તેથીજ ઉપદેશ કરું છું.”

જુન્નેદ કહે છે કે “હું એક દહાડો વિચારશ્ચય થઈ ગયો, તેથી બોલ્યો કે ‘હે પ્રભુ! મારું મન પાછું આપો’ ત્યારે મેં આવી ઇશ્વરવાણી સાંભળી કે ‘જુન્નેદ! મેં તારા મનને એ કારણથી હરી લીધું છે કે હવે તું મારી સંજો રહી શકે. શું એ મનને તું પાછું મેળવવા આહે છે? મને છોડીને શું તું અન્ય વસ્તુઓનો અનુસંગી થવા ઇચ્છે છે?’”

જુન્નેદ કહે છે કે, હું એક વાર વનમાં જતો હતો, કાંટાવાળા એક વૃક્ષના મૂળમાં મેં એક યુવકને બેઠેલો જોયો. બેઠેને મેં તેને પૂછ્યું કે “ભાઈ! તું અહીં કેમ બેઠો છે?”

તે બોલ્યો કે “મારી પાસે એક ઉત્તમ ભાવના જુલો. અહીંયાં તે ખોવાઈ ગઈ છે, માટે શોધવા બેઠો છું.”

ત્યારપછી હું મોકલે બોલ્યો ગયો. કેટલેક દહાડે પાછો વળ્યો તો ચેલા માણસને હજી મેં ત્યાનો ત્યાંજ બેઠેલો જોયો; તેથી મેં પૂછ્યું કે “તું હજી સુધી શામાટે આ સ્થળેજ બેઠો છે?”

યુવક—“હું જે શોધતો હતો તે આ સ્થળેથીજ પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી આ સ્થાનનોજ આશ્રય લઈ બેઠો છું. હવે હું વિચારું છું કે, શોધવું અને પ્રાપ્ત કરવું, એ બે અવસ્થાઓમાં કયી અવસ્થા વધારે સારી છે.”

જુન્નેદના પગમાં એક દહાડો ખીડા થવા લાગી. ફાતેહ નામનો કુરાનનો અધ્યાય વાંચી ખીડા મટારવા સારૂ જુન્નેદે ખીડાને સ્થળે કુંક મારી. ત્યારે તે-મણે આવી વાણી સાંભળી કે “મારાં આધ્યાત્મિક વચનોનો ઉપયોગ શરીર-માટે કરવામાં તને શરમ આવતી નથી?”

જુન્નેદની એક વાર આંખ ડુળવા આવી. વેંધે તેમને કહ્યું કે “જોજો, આજે આંખે જળનો સ્પર્શ પણ થયો ન બેઠો.”

જુન્નેદ—“તો મારે અબ્જુ શી રીતે કરવી?”

વેંધ—“એ વાત હું જાણતો નથી. જો તમારે આંખ ખલાવવાની દરકાર હોય તો આંખે જળનો સ્પર્શ કરશો નહિ.”

એ વેંધ અભિપૂજક હતો. વેંધ બોલ્યા ગયા પછી જુન્નેદે તેના કહેવા પ્રમાણે ન કરતાં આજી રીત પ્રમાણે અબ્જુ કરી નમાજ પઢી અને ત્યારપછી શયન કર્યું. નિદ્રામાંથી જાગીને જોયું તો આંખ રોગરહિત થઈ ગઈ હતી. ત્યાં દેવવાણી સંભળાઈ કે “જુન્નેદ! મારા સંતોષ વાસ્તે તે તારી આંખોની માયા મૂકી દીધી. તારા આવા પ્રેમના બદલામાં તું તમામ નરકવાસીઓને છોડી મૂકવાનું મારી પાસે માગે તો તે પણ આપવાને હું તૈયાર છું.” વળી બીજે દિવસે ચેલો વેંધ

આવ્યો અને આંખ સાલ થયેલી જોઈ બોલ્યો કે “તમે આ આંખની શી દવા કરી?”

જીન્નેદે તેને બંનેલી હકીકત જણાવી. એ સાંભળીને પેલો વેદ તો આશ્ચર્ય-અકિત બની ગયો; અને બોલ્યો કે “આ ઔષધ માનુષી નથી, પણ ઇશ્વરી છે. આંખનો રોગ તમને થયો નહોતો, પણ મને થયો હતો; અને વેદ પણ તમે છો, હું નથી.”

કેઈએ જીન્નેદ પાસે આવી કહ્યું કે “આ સમયમાં ધાર્મિક માણસો મળવા હુલ્લભ છે.” આ વાત તેણે ચાર-પાંચ વાર કહી, ત્યારે જીન્નેદે કહ્યું કે “જો તમારી સેવા કરે એવું ધર્મપરાયણ માણસો તમે મેળવવા આહતા હો તો તેવા તો મળવા હુલ્લભ છે; પરંતુ જો તમે પોતે ધર્મપરાયણ માણસોની સેવા કરવા આહતા હો, તો એવી સેવા દેનારા માણસો તો ઘણા છે. એક સભામાં જીન્નેદની ઘણી પ્રશંસા થઈ, ત્યારે તે બોલ્યા કે “જો બાળત તમે કહો છો, તેમાં મારો લેશ પણ અધિકાર નથી. તમે મારી નહિ, પણ ઇશ્વરની પ્રશંસા કરો છો.”

કેઈએ જીન્નેદને પૂછ્યું કે “હૃદય ક્યારે સુખી થાય?”

જીન્નેદે કહ્યું કે “જ્યારે તે હૃદયમાં પ્રભુ નિવાસ કરે ત્યારે.”

એક માણસે પાંચસો રૂપિયા લાવી જીન્નેદને સમર્પણ કર્યાં. તેણે પૂછ્યું કે

“તમે જે રકમ લાવ્યા તે ઉપરાંત બીજું દ્રવ્ય તમારી પાસે છે કે?”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “હા, ઘણું છે.”

જીન્નેદે કહ્યું કે “તમારી પાસે જે દોલત છે તેનાથી વધારે દોલત તમને મળે એવી તમારી અભિલાષા છે કે?”

પેલો માણસ—“હા, એવી અભિલાષા છે તો ખરી.”

જીન્નેદ—“તો આ રકમ પાછી દઈ બંધો. તે તમારી પાસે રહે એજ શુદ્ધ છે. હું મારી પાસે કંઈ રાખતો નથી અને મારે કંઈ અભિલાષા નથી અને કંઈ જોઈતું નથી.”

જીન્નેદ એક દહાડો ઉંચે સ્વરે રુદન કરતા હતા. કેઈએ તેમને તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “મેં સાંભળ્યું છે કે, વિપત્તિ અનગરના જેવી છે. જો એ સાચું હોય, તો સૌ પહેલાં તેના મુખમાં ગળાવા હું તૈયાર છું. બહુ ટાળથી હું વિપત્તિની પ્રાર્થના કરું છું, પણ તે મારા તરફ આવતી નથી. મારો પરમ સખા મને કહે છે કે, હજીસુધી તારી એવી સાધના થઈ નથી કે મારા તરફથી વિપત્તિની તું આશા રાખી શકે; માટેજ હું રુદન કરું છું.”

એક માણસ મરજીદમાં આવીને લિફ્તા માગતો હતો. તેને જોઈ જુન્નેદે કહ્યું કે “અરે, નિરોગી મજબૂત યુવક! તું ધંધો કરી શકે તેવો છે છતાં લિફ્તા કેમ માગે છે? આવા નીચ કાર્યમાં તું શામાટે જોડાયો છે?” તે રાત્રે તેમણે સ્વપ્ન જોયું કે બધા પોતાની પાસે લુગડે ઢાંકેલું એક મોટું વાસણ પડેલું છે અને “લે લક્ષણ કર, લક્ષણ કર” એવો શબ્દ તેમાંથી નીકળે છે. જુન્નેદે પેલું ઢાંકેલું કપડું ફર કરી જોયું તો પેલાજ લિફ્તાકર્તા શખ તે પાત્રમાં પડેલું છે.

જુન્નેદે બોલ્યા કે “હું મનુષ્યમાંસનું કદી લક્ષણ કરતો નથી.”

પાત્રમાંથી અવાજ આવ્યો કે “એવું કેમ કહે છે? માણસનું માંસ તો તું મરજીદમાંજ ખાઈ ચૂક્યો છે.”

આથી જુન્નેદે સમજ્યા કે, મેં મરજીદમાં આ લિફ્તાકર્તા નિંદા કરી હતી, તેથીજ આ ઘનાવ બન્યો છે તેનું મન પીગળી ગયું. તરતજ તે સ્વપ્નમાંથી જાગૃત થઈ ગયા. જાગી બે વાર ઉપાસના કરી અને પછી તે લિફ્તાકર્તા શોધવા ગામખંડાર નીકળ્યા. શોધતાં શોધતાં દબલ્લા નદીને કાંઠે પેલા લિફ્તાકર્તા બેઠેલો જોયો. તે લિફ્તાકર્તા નવીન દિગેલાં ઘાસનાં કુમળાં કુમળાં કુપળો પાણીથી ઘોંઘોળ ખાતો હતો. જુન્નેદે પાસે આવતાં તે બોલ્યો કે “જુન્નેદ! મને તેં જે પીડા આપી હતી તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું કે?”

જુન્નેદ—“હા, કર્યું.”

લિફ્તાકર્તા—“હીક, તો અત્યારેજ આવ્યો જા દાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત ૩ ભુ સ્વીકારે છે, ૧ ભુ હવેથી સાવધાન રહેશે કે, ફરીથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ન પડે.”

જુન્નેદે કહે છે કે, ઇશ્વર ઉપર કેવો પ્રેમ રાખવો એ રીત હું એક વાળંદ પાસેથી શીખ્યો છું. મેં એક વાર મસ્જીદમાં એક વાળંદને એક ગૃહસ્થની હજ મત કરતો જોઈને કહ્યું કે “ખુદાની ખાતર તું મારી હજમત કરી શકીશ?”

વાળંદ—“હા, ખુદાને નામે ઘણી ખુશીથી.” ખુદાનું નામ બોલતાં બોલતાં તો તેનાં લોચનો હર્પાશ્રુથી છલકાઈ ગયાં. તેણે પેલા ગૃહસ્થને કહ્યું કે “લાઈ! હમણાં હું આપની હજમત પૂરી કરી શકીશ નહિ. આપ જરા ધેર્ય રાખો. આ માણસે જ્યારે ખુદાને વારતે કામ બતાવ્યું, ત્યારે તો ખુદાનું કામ સૌ પહેલું કરવું જોઈએ.” આટલું કહી તેણે આદરભાવથી મને પાસે બેસાડ્યો, મારા મરતકનું ચુંબન કર્યું અને ઘણીજ કાળજીથી મારી હજમત કરી. પછી કેટલાક સિદ્ધા કાગળમાં વિંટી મારા હાથમાં આપી કહ્યું કે “આ સ્વીકારો

અને જરૂર પડે ત્યાં વાપરજો.” મેં તે ગ્રહણ કરી મનમાંજ સંકટપ કર્યો કે હવે સૌ પહેલું મનેજે દાન મળે તે દાન આ વાળંદને તેના શ્રમના બદલામાં આપવું. જે-તથા દહાડા ગયા નહિ ત્યાં તો કોઈ બસરાવાસીએ એક નાણુંની એલી મારા ઉપર મોકલી. હું તે લઈ પેલા વાળંદને આપવા ગયો. તેણે પૂછ્યું કે ‘આ શું લાગ્યા?’

મેં કહ્યું કે “તમે કરેલી હબમતને દહાડેજ મેં સંકટપ કર્યો હતો કે, મને પહેલવહેલું જે દાન મળે તે મારે તમને આપવું.”

વાળંદ બોલ્યો કે “આપને ઈશ્વરની પણ શરમ લાગતી નથી કે? આપે ઈશ્વરને ખાતર મારી ખાસે હબમતની માગણી કરી અને હવે તેના બદલા આપવા આવ્યા છો. ઈશ્વર ખાતર કાર્ય કરી તેનું મહેનતાણું લે એવો આપે કોઈને જોયો છે કે? આપની વાત સાંભળી હું તો ચકિતજ થાઉં છું.”

બગદાદ શહેરમાં એક વાર મહર્ષિ જીન્નેદ ચાલ્યા જતા હતા. ત્યાં ઝાડે લટકાવેલું એક ચોરનું શબ તેમણે જોયું. જીન્નેદે તે શબને જોઈ તેના પગનું ચુંગન કર્યું અને કહ્યું કે “વાહ ! તને ધન્ય છે !”

કોઈએ કહ્યું કે “મહાત્મન ! આ શું કરો છો ? એ તો ચોર હતો.”

મહર્ષિ જીન્નેદ—“એને ધન્યવાદ હું એટલાજ માટે આપુ છું કે, પોતાના કાર્યને ખાતર તેણે પ્રાણ આપ્યો છે. જે કાર્ય તેણે આરંભ્યું, તેમાંજ પ્રાણનું બલિદાન આપ્યું. આરંભેલા કાર્યમાં પ્રાણપ્રાણ કરવા સુધીનું બળ હોવું, એ શું વંદનીય નથી ?”

એક માણસે મહર્ષિ જીન્નેદને કહ્યું કે “હું ભૂખ-તરસથી પીડાઉં છું.”

જીન્નેદે કહ્યું કે “સાફ. જા, નિશ્ચિત રહેજે. ઈશ્વરની જેના ઉપર મહેરબાની થાય છે, તેનેજ તે લોજનની તંગી આપે છે. તારાપર પણ પ્રભુની એવી દયા થઈ છે, માટે તેની નિંદા કરીશ નહિ.”

એક વાર મહર્ષિ જીન્નેદ પોતાના શિષ્યો સાથે બેઠા હતા. ત્યાં એક શ્રી-મંત ગૃહસ્થ આવ્યો અને તેમાંના એક શિષ્યને પોતાની સાથે બહાર લઈ ગયો. થોડી વારે તે શિષ્ય નાના પ્રકારના ખાદ્ય પદાર્થોનો બોલ્લે માથે ઉપાડી ત્યાં પાછો આવ્યો. તેની પાછળ પેલા શ્રીમંત ગૃહસ્થ પણ આવ્યો આવતો હતો. આ ખાદ્ય પદાર્થો આ બેઠેલી મંડળી માટે આવેલા બેઈ તેમને સ્વચ્છ ઉપલ. તેમણે પેલા શિષ્યને કહ્યું કે “આ બોલ્લે પેલા નિયમી શ્રી ને પાછો આપી દે. તું આવું ભારવાહો(ગધેડા)નું કામ કરે છે તો પછી. ધર્મનું પાલન શી રીતે કરી શકવાનો હતો ?” પછી તેમણે શેઠને

કહ્યું કે “જોકે ઋષિઓની પાસે ધનસંપત્તિ હોતી નથી, પણ લક્ષ્યબિંદુ હોય છે; અને સંસાર હોતો નથી, પણ પરલોક તો હોય છે.”

એક ધનવાન પુરુષ પવિત્ર કૃષ્કીરોને દાન આપતો. તે કહેતો કે “ઈશ્વર-સિવાય ખીજું કશું લક્ષ્ય ઋષિજનોને હોતું નથી. આપત્તિમાં આંઘ્યા છતાં પણ તેમનાં મન ઈશ્વરથી વિખૂટાં કે વિક્ષેપવાળાં જનતાં નથી; માટે જેમનું મન સંસારી પદાર્થોમાં રખડ્યા કરે છે, એવા હજારો માણસોને દાન દેવા કરતાં એક ઋષિને દાન આપવું ઉત્તમ છે, કેમકે તે દ્વારા તેમનાં મન પરમેશ્વરમાં જોડાયેલાં રહી શકે છે.” આ વાત સાંભળી મહર્ષિ જુન્નેદ બોલ્યા કે ‘એ સારી વાત છે.’ કેટલેક દહાડે એવું જન્યું કે, એજ દાતા પુરુષ દાન આપી આપીને નિર્ધન જની ગયો. ત્યારે મહર્ષિ જુન્નેદે કેટલુંક નાણું તેને મોકલાવીને કહ્યું કે “આને સુડી સમજી તમે ફરી વ્યાપાર શરૂ કરો. તમારા જેવા માણસે વ્યાપાર કરી ધન પ્રાપ્ત કરવું એ અનુચિત નથી.”

મહર્ષિ જુન્નેદના એક શિષ્ય પાસે પુષ્કળ સંપત્તિ હતી. તે તમામ તેણે શુરુજના ચરણમાં સમર્પણ કરી. માત્ર એક ઘરજળ બાકી રહ્યું. એ વિષે પણ તેણે શુરુજને પૂછ્યું કે “આર્થ ! મારે એક ઘર છે, તેનું શું કરું ?”

મહર્ષિ-“તે પણ વેચી નાખ અને જે મૂલ્ય આવે તે અહીં લાવ. તેથીજ તારી કાર્યસિદ્ધિ થશે.”

શિષ્યે તેમ કરી ઘરનાં ડબજેલાં નાણાં શુરુચરણે ધર્યાં. શુરુ બોલ્યા કે “આ બધા પેસા લઈ જઈ નદીમાં ફેંકી દે.” શિષ્ય તેમ કરી શુરુની પાસે આવ્યો. તેને બિલકુલ ઓળખતાજ ન હોય એ રીતે શુરુએ તેને ધિક્કારી કાઢ્યો અને કહ્યું કે “અહીંથી ચાલ્યો જા. તારે અહીં આં શો સંજોગ છે ?” શિષ્ય જેટલી વાર પાસે આવ્યો તેટલી વાર તેને પાછો કાઢ્યો અને આ રીતેજ શિષ્યનો જીવનમાર્ગ ખુલ્લો થયો.

મહર્ષિ જુન્નેદને અનેક શિષ્યો હતા. તેમાંનો એક જણ તેમને સૌથી વધારે પ્રિય હતો. આથી કોઈ કોઈને અસંતુષ્ટ થતા જોઈને તપસ્વી જુન્નેદ બોલ્યા કે “તે વધારે જ્ઞાની અને નીતિપરાયણ છે. તેના શુણ્ણને લીધેજ હું તેને વિશેષ ચાહું છું. જુઓ, હમણાંજ હું પરીક્ષા કરું છું; એટલે તેથી પણ તમને એની ખાત્રી થશે.” ત્યારપછી તેમણે દરેક શિષ્યના હાથમાં એક એક ઇરી અને એક એક પક્ષી આપ્યું; અને કહ્યું કે “કોઈ એકાંત સ્થળ કે જ્યાં ન પણ જોનાર ન હોય, ત્યાં જઈ તમે આ પક્ષીનું બલિદાન આપી આવો.”

સૌ જૂદેજૂદે સ્થળે ગયા અને કુકડાનું બલિદાન આપી આવ્યા; પરંતુ પેલો એક શિષ્ય તો પક્ષીને જીવતું લઈનેજ પાછો આવ્યો.

જીન્નેદે પૂછ્યું કે “તે આવું બલિદાન કેમ ન આપ્યું ?”

શિષ્ય—“શુરુજી ! મને એવી એકાંત જગ્યા ક્યાંય મળી નહિ. હું જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં ઈશ્વર તો હાજરજ હતા.”

જીન્નેદ—“જુઓ, આના જ્ઞાનની સાથે તમારું જ્ઞાન સરખાવો.”

એક યુવક પુરુષને મહર્ષિ જીન્નેદનો સમાગમ થયો. એક વાર તેના મનમાં પુષ્કળ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો; તેથી તેણે પોતાની સંપત્તિ ગરીબોને વહેંચી આપી અને હજાર સુદ્રા મહર્ષિ જીન્નેદને ભેટ આપવા ધાર્યું. તેને લોકોએ કહ્યું કે “મહાત્મા જીન્નેદ તો ત્યાગી અને વિરાગી પુરુષ છે. તે તારૂં ધન ગ્રહણ કરશે નહિ.” આ સાંભળી તે યુવક દજલા નદીને તીરે જઈ બેઠો; અને એક, બે, ત્રણ, ચાર એમ ગણી ગણી તે સુદ્રાઓ પાણીમાં ફેંકવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે હજાર સુદ્રા નખાઈ રહી ત્યારે ખાલી હાથે તે જીન્નેદની પાસે આવ્યો. મહર્ષિ જીન્નેદે તેને બોધને કહ્યું કે “જે સ્થળે એક પગલું મૂકીનેજ ચઢવાનું છે, ત્યાં પહોંચવામાં તે હજારગણી વાર કરી છે, એ ઠીક થયું નહિ. એથી તારી ધનાકાંક્ષા પણ દૂર થઈ ગણાય નહિ. ધર્મસાધનામાં તું આ પ્રમાણે ગણી ગણીને કાર્ય કરીશ તો જવાના સ્થળે પહોંચી શકીશજ નહિ; માટે અહીંથી ચાલ્યો જા, બજારમાં જા. ત્યાં જઈ નાણાં ગણનાર નાણાવટી પાસે બેસી સુદ્રાઓ ગણ્યા કર અને સારી પેઠે બેચા કર.”

એક સાધકને અત્યંત અહંકાર ઉપજ્યો. તે મનમાં માનવા લાગ્યો કે, ભજન-સાધનમાં મારી ખૂબ ઉન્નતિ થઈ છે, તો હવે મારે નિર્જન સ્થાનમાં નિવાસ કરવો શ્રેયસ્કર છે. આવો નિશ્ચય કરી મહર્ષિ જીન્નેદનો સંગ છોડી તે નિર્જન જગ્યામાં જઈ રહ્યો. ત્યાં એણે બન્યું કે, રોજ રાત્રે તેની પાસે એક ઉંટ હાજર થતું અને “ચાલો, તમને સ્વર્ગમાં લઈ જાઉં.” એવો અવાજ તે સાંભળતો. એ ઉંટ ઉપર તે બેસતો એટલે તે તેને એક રમણીય સ્થાનમાં લઈ જતું. તે સ્થાને તેને સારા સારા આદ્ય પદાર્થો, સ્વચ્છ મીઠું જળ અને પરમ સુંદર દાસદાસીઓ પ્રાપ્ત થતાં. પ્રભાત થતાં સુધી તે સાધક ત્યાં સુખપૂર્વક નિદ્રા લેતો અને સવારે નિદ્રામાંથી જાગે તો પોતાના સ્થાનમાંજ આવેલો હોય એમ લાગતું. ‘મને દેવતાઓ દરરોજ સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે’ એ વિચારે તો તેનો અહંકાર ઘણોજ વધ્યો. જીન્નેદ આ વૃત્તાંત સાંભળી તે સાધકની

હીએ આવ્યા. જોયું તો સાધકનું અભિમાન ખૂબ વધી ગયું છે. પૂછપાછ કરતાં સાધકે ણધી હકીકત પ્રકટ કરી. જુન્નેદે કહ્યું કે “આજ રાત્રે તમને લેવા આવે ત્યારે ત્રણ વાર “લાહોલા ઓ લાકુ અતા અહા બેલાહે” આ વચન બોલજે. તે રાત્રે પણ રોજની રીત પ્રમાણે ઉંટ આવ્યું અને તેને લઈ આવ્યું. નિર્દિષ્ટ સ્થાને પહોંચતાંજ પરીક્ષા કરવા સાડ પેલા સાધકે “લાહોલા ઓ લાકુ અતા” એ વચનનો ઉચ્ચાર કર્યો. આ સાંભળતાંજ ત્યાંની તમામ સ્ત્રીઓ સ્ત્રીસ પાડી પલાયન કરી ગઈ અને અહંકારી સાધક ત્યાં એકલોજ પડ્યો રહ્યો. તેણે જોયું તો જણાયું કે, એ રથળ હલકામાં હલકું હતું. મરેલાં પ્રાણીઓનાં અસ્થિના ત્યાં ઢગલે ઢગલા પડેલા હતા અને તે માથું ફાડી નાખે એવી દુર્ગંધી ફેલાવતા હતા. હવે શિષ્યને પોતાનો અપરાધ સમજાયો. પશ્ચાત્તાપ કરી તેણે ફરી વાર શુરુનું ચરણ સ્વીકાયું. તેને સમજાયું કે, શિષ્યે એકલા રહેવું એ મહાભયંકર છે. ઉપર કહેવાયેલું સ્વર્ગ અહંકારી સાધકનું સ્વપ્ન હો અથવા કેલ્પનાજનિત મનોરાજ્ય હો, ગમે તે હો; પરંતુ એમાંથી શિષ્યને તો બોધજ્ઞ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

એક વાર એક શિષ્યનો કાંઈક અપરાધ થયો. આથી શરમિંદો ણની તે મહર્ષિ જુન્નેદ પાસેથી આવ્યો ગયો અને લાંબા સમયમુધી તે ભાગતોજ રહ્યો. એક વાર જુન્નેદ પોતાના ધર્મજાણુઓ સાથે બજારમાં થઈ જતા હતા, ત્યાં તેમણે તેને જોયો. શુરુને જોતાંજ પેલો શિષ્ય રસ્તો મૂકી દોડવા લાગ્યો. મહર્ષિ જુન્નેદે પોતાના સાથીઓને કહ્યું કે “તમે પાછા ઝુંપડીએ જાઓ. માફ એક થંખી ઉઠી ગયું છે, તેને મારે પકડવું છે.”

આટલું બોલી તેમણે શિષ્યની પાછળ ચાલવા માંડ્યું. પાછળ જોતાં પેલા શિષ્યને જણાયું કે, મહર્ષિ જુન્નેદ પોતાની પાછળ આવે છે. આથી તો તેણે વધારે ઝડપથી દોડવા માંડ્યું; પણ તે એવે સ્થાને જઈ ચઢ્યો કે આગળ રસ્તોજ ન મળે ! માત્ર ભીંત ! તેથી શરમનો માર્યો ભીંત લણી મોંરાખી ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો કે “આપ ક્યાં પધારો છો ?”

મહર્ષિ જુન્નેદે કહ્યું કે “મારા શિષ્યની આગળ. જ્યાં આડી ભીંત આવી છે, ત્યાં તેના શુરુને જવાની દરજ પડી છે.”

આવાં સ્નેહભર્યાં વચનોથી પેલો શિષ્ય ગળમળો થઈ ગયો. પછી તેઓ તેને પોતાની સાથે તેડી ગયા અને તેનું જીવન સુધાર્યું.

મહર્ષિ જુન્નેદને પોતાનો મરણકાળ નજીક જણાયો, ત્યારે તેમણે પો-

તાના સહવાસીઓને લોજન આપ્યું અને અનેક વાર ઈશ્વરનું નામ લઈને પ્રણામ કર્યા. પછી કુરાનના બીજા અધ્યાયના સિતેરમા પ્રવચનસુધી પાઠ કર્યો. જ્યારે તેમના પ્રાણ હોઠે આવ્યા, ત્યારે તેમને તેમના સહવાસીઓએ કહ્યું કે “પ્રભુને સંભારો.”

મહર્ષિએ કહ્યું કે “હું એને જુલ્યો નથી, કે તમારે યાદ આપવું પડે.”

પછી તે તસળી (માળા) લઈ ભગવતસ્મરણ કરવા લાગ્યા; અને “ગિ-સ્મિદ્દા અરરહમાય અરરહિમ” જોલતાં જોલતાં નેત્રો ત્રીંચી પ્રાણત્યાગ કર્યો.

કહેવાય છે કે, તેમના શબને સ્નાન કરાવતી વખતે તેમનાં નેત્રો ઉઘાડી જળ છાંટવાની ક્રિયા કરાવવા માંડી, ત્યારે દૈવી વાણી સંભળાઈ હતી કે “મારા મિત્રનાં નેત્રોએ હાથ અડાડશે નહિ. માફ નામ ઉચ્ચારીને એ નેત્રો મિંચાયાં છે અને મારા દર્શનસિવાય બીજા દેશને માટે તે ઉઘડશે નહિ.” જ્યારે તસળી બાહેલી તેમની આંગળીઓને સીધી કરવા માંડી, ત્યારે આકાશવાણી સંભળાઈ કે “માફ નામ જપતાં જે આંગળીઓ વળેલી છે, તે મારી આજ્ઞા સિવાય સીધી થશે નહિ.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-તું જન્મ્યા પહેલાં ઈશ્વરને જોટલો વહાલો હતો, તેટલોજ વહાલો મરતાંસુધી રહે એવું આચરણ રાખજો.

૨-તમે ધન-ધામાદિ મેળવવાને મર્યા કરો છો, તેના કરતાં તો જે ઈશ્વરે ચોતેજ તમારું દરેક જરૂરી કાર્ય બજાવવાનું-તમારું યોગક્ષેમ વહેન કરવાનું-સ્વીકારેલું છે; તેના ઉપર એ શ્રદ્ધા અને નિર્ભરતા મેળવવા મથો તો તમે સદાને માટે અને સર્વ વાતે પરિપૂર્ણ થાઓ એમાં જરા પણ શક નથી.

૩-પ્રભુના ગુણમહિમાવિષે નિઃશંક જ્ઞાન (માહિતી) મેળવવું, એનુંજ નામ શ્રદ્ધા અથવા વિશ્વાસ આપેલું છે. એ વિશ્વાસ એક વાર પ્રાપ્ત કર્યા પછી કોઈ પણ સંયોગોમાં તમારે તેને ડગવા દેવો જોઈએ નહિ.

૪-નિર્વાહને માટે જે ચિંતા કે પ્રયત્ન કરતો નથી, એજ ખરો વિશ્વાસુ છે.

૫-ઈશ્વરી જ્ઞાનનું-૩ ભુના શિક્ષણનું પ્રત્યેક વ્યવહારમાં પાલન કરશો, એટલે નિર્વાહનાં સાધન તો આપોઆપજ તમારી પાસે યાદયાં આવશે.

૬-અહંભાવને છોડી દઈ વિપત્તિને પણ સંપત્તિ માનવી, એનુંજ નામ સાચો સંતોષ છે.

૭-ઉચ્ચ ને પવિત્ર ભાવના એ એક એવી અજળ વસ્તુ છે, કે જે મા-

નવીના અંતઃકરણમાં આવે છે ખરી; પણ સ્થિર રહેતી નથી. માણસપર તેનો તો ઘણોએ પ્રેમ હોય, પણ માણસનો તેનાપર પ્રેમ હોય ત્યારે ટકી શકેને !

૮-ઈશ્વરપ્રેરિત મહાપુરુષોનાં વચનોને સાક્ષાત્ ઈશ્વરનાંજ વચનો માને. અને સાચા સંતોનાં વચનોને એ વચનોનો પડવો માને.

૯-જેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ હોતું નથી, તેનું કોઈ પણ કાર્ય શુદ્ધ હોતું નથી.

૧૦-નાશવંત સંસારમાં જે અનાસક્ત છે, તેજ સુદ્ધિ (ઓટલે કે અનુભવ-સિદ્ધ જ્ઞાની અથવા તો ઋષિ) છે. તદ્દીન થઈને ઈશ્વરશુણ્ય ગાવા, મત્ત ભાવથી સંગીત સાંભળવું અને પ્રભુપ્રત્યે અધીનભાવથી કાર્ય કરવું, એજ સુદ્ધિનો ધર્મ છે. હજરત ઇબ્રાહીમ(અથવા મહર્ષિ શુક્રદેવ)ના હૃદયની પેઠે સાચા સુદ્ધિનું હૃદય પણ સંસારની આસક્તિથી સુક્ત હોય છે અને ઈશ્વરાજા પાળવામાં પ્રવૃત્ત રહે છે. તેનું આત્મસમર્પણ હજરત ઈસ્માઈલ(અથવા તો નારદ, મીરાં કે ઉદ્ધવ)ના આત્મસમર્પણ જેવું હોય છે; તેનો પશ્ચાત્તાપ હજરત દાઉદના પશ્ચાત્તાપ જેવો વીમ્બ હોય છે; તેની દીનતા હજરત ઇસાની દીનતા જેવી, તેની સહનશીલતા યોળ(અથવા મહાભક્ત પ્રહ્લાદ)ની સહનશીલતા જેવી, તેનો અનુરાગ હજરત મુસાના અનુરાગ જેવો અને ઉપાસનાસમયનો તેનો પ્રેમ મહાપુરુષ મહમ્મદ પેગંબર (સંઆ૦સં૦) સાહેબના પ્રેમ જેવો હોય છે.*

૧૧-સુદ્ધિ (પવિત્રાત્મા-ઋષિ) મૃત્તિકાના જેવા હોય છે. એમના ઉપર ગમે તેટલો કચરો (વિદોષ, નિંદા, દુઃખ વગેરેનો) ફેંકવામાં આવે, પરંતુ તેમાંથી પણ પરિણામે તો લોકકલ્યાણજન ક્ષિત થવાનું.

૧૨-જે ઈશ્વરમાંજ લીન રહે તેજ ખરો સુદ્ધિ છે.

૧૩-પોતાનો ભાર ખીળપર ન લાદવો અને સંકોચવિના દાન કરવું, એ વળી ભારે બહાદુરી છે.

૧૪-પ્રાયશ્ચિત્તનાં ત્રણે પગથીઆં ચઢવાં જોઈએ:-(૧) આત્મગ્દાનિ, (૨) ફરી વાર પાપ ન કરવાનો નિશ્ચય અને (૩) આત્મશુદ્ધિ.

૧૫-જે નેત્રો ઈશ્વરાજાને તાળે રહેવામાં કલ્યાણ જોતાં નથી, તે નેત્રો તો અધજ હોય તો સારું; જે જીભ ઈશ્વરની વાતચીતમાં રહે નહિ, તે મુગીજ રહે

* આ તરફના પણ અનેક ઋષિમુનિ અને ભક્તમાત્રાઓનાં નામ ઉપલાં નામો સાથે દરેક રચને આપી શક્યાં હોત તો કેવું સારું? પણ વાંકે હિંદુગતિની પાળ-લગ્ને ખચપણથીજ કરી મૂકેલી બાદલી વાદ્યશક્તિનો પૂરેપૂરો છે; એટલે વખતસર આનંદુ તેટલુંજ લખ્યું છે.

અધ્યમ લિખુ-અખંડાનંદ

તો સારું; જે કહ્યું સત્ય સાંભળી શકતાં નથી, તે તો બહિરાજ હોય તો સારું; અને જે દેહ ધૃત્વરની સેવામાં જોડાતો નથી, તેનું તો મરણ થાય તે સારું.

૧૬-ધૃત્વર પોતાના દાસને જે પ્રકારના જ્ઞાનમાં વિદ્વાન બનેલો જોવા ચાહે છે:-(૧) સાધનાની કુશળતામાં અને (૨) ધૃત્વસ્વરૂપના અપરાધ જ્ઞાનમાં. અન્ય સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન તો આર દિવસના સાંસારિક મુખલોગનેજ માટે છે.

૧૭-આવરણ ત્રણ પ્રકારનાં છે:-(૧) પશુલવન, (૨) માનવલવન અને (૩) મનસાર. આ ત્રણ સાધારણ આવરણો છે. વિશેષ આવરણો પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે:-(૧) સાધના તરફ દષ્ટિ રહેવી, (૨) સત્કાર્યના બદલા તરફ દષ્ટિ રહેવી અને (૩) અલૌકિક કાર્ય તરફ દષ્ટિ રહેવી.

૧૮-પદસ્પર વચ્ચે આપ-કે થવાથી જે પ્રેમ ઉપજેલો છે, તે પ્રેમ તો આપ-કે મદી ગઈ કે નાશ પામે છે અને તેથી તે સ્વાર્થી પ્રેમ છે. કાંઈ પણ સ્વાર્થીની ગંધવિનાનો જે પ્રેમ તેનુંજ નામ સાચો પ્રેમ છે.

૧૯-બ્રહ્મા માર્ગમાં પ્રાણસુદ્ધા ન આપી શકાય તો તો તેનામત્તે પ્રેમજ બનેલો ગણાય નહિ.

૨૦-ખરા બ્રહ્મપ્રેમી હોઠો જોકાંતમાં અને સ્તુતિપાઠમાં પણ એવી એવી વાતો કહે છે, કે જે સાધારણ માણસોને તો ધર્મવિરુદ્ધ લાગે છે અને તે પદમપ્રેમી લોકોને 'નાસ્તિક' કહેતાં પણ અચકાતા નથી.

૨૧-ધૃત્વરદર્શનમાં નિમગ્ન થવું એટલે ભાવાવેશમાં હુંપદને વિનાશ થવો તે.

૨૨-વાસ્તવિક સાક્ષાત્કારમાં ધૃત્વરમાંજ સ્થિતિ થવી હોવાથી અહંતા-મમતાનો નાશ થાય છે-અર્થાત્ એવી અવસ્થામાં તમે તમારા પંડને અને જીવમણને તો જરા પણ જોઈ શકશો નહિ.

૨૩-કોઈ પણ પદાર્થને તેના મૂળસ્વરૂપે જોવો એજ તેનું વાસ્તવિક દર્શન છે.

૨૪-ગયેલો સમય કોઈ પણ રીતે પાછો આવતો નથી, તેથીજ સમયના જેટલી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રિય નથી.

૨૫-'આ પ્રસંગે તો અસત્ય બોલ્યા વિના બચાવજ થવાનો સંભવ નથી' એવા સંયોગોમાં પણ જે સત્યજ બોલે છે, તેનુંજ નામ ખરેખરો સત્ય-નિષ્ઠ અને સત્યવક્તા છે.

૨૦-તપસ્વી બાયજીવ બસ્તામી

તપસ્વી બાયજીવ તપસ્વીમંડળના શિરોમણિ હતા. તેમનો જન્મલંત્રેમ, અડગ વિશ્વાસ અને વૈરાગ્યમય જીવન વખાણવા યોગ્ય હતા. બાલ્યકાળથી તેઓ જ્ઞાનના પ્રેમી અને પવિત્ર ચરિત્રવાળા હતા. તત્ત્વજ્ઞાનમાં તેમની બુદ્ધિ તલસ્પર્શી હતી. તે ઇશ્વરના ચિંતનમાં અને તેની મસ્તીમાં સદાય મસ્ત રહેતા. એશિયામાં આવેલા બસ્તામ નામના દેશમાં બાયજીવનો જન્મ થયેલો હતો. તેમના દાદા મૂર્તિપૂજક હતા અને તેમના પિતા ધર્મચ્યુસ્ત મુસલમાન હતા. નાનપણમાં તેઓ પિતારહિત થયા હતા. તેમની જનેતા અત્યંત ધર્મપરાયણા હતી. એ જનેતાએ બાયજીવની યોગ્ય અવસ્થા થતાં તેને ધર્મ અને નીતિનું શિક્ષણ આપવામાટે એક ધર્મપરાયણ શિક્ષકની નિશાળે મૂક્યા. એક દહાડે પાઠશાળામાં તેમણે આ મતલબનું કુરાનનું વચન વાંચ્યું કે “મને તથા માતાપિતાને ધન્યવાદ આપો.” શિક્ષકની પાસે તેમણે આ વાક્યનો અર્થ પૂછ્યો. શિક્ષકે એ વાક્યનો મર્મ વિસ્તારથી સમજાવ્યો, પણ તેથી તો ઉલટો બાયજીવના અંતરમાં વિશેષ ખળભળાટ જાગ્યો. તરત તેમણે શુરુને પૂછ્યું કે “જો મને રજા આપો તો હું મારે ઘર જાઉં. મારી જનેતાને મારે કાંઈક કહેવાનું છે.” શિક્ષકે રજા આપતાં બાળક બાયજીવ જનેતા પાસે આવ્યા. શાળામાંથી વહેલા પાછા આવવાનું કારણ જનેતાએ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “આજે મેં કુરાનનું એક વચન વાંચ્યું તેમાં ઇશ્વરે કહ્યું છે કે ‘મારી અને માતાપિતાની સેવા કરો.’ પરંતુ હું આ વિલક્ષણ વાત સમજી શકતો નથી. જે પ્રભુની સેવા એકસાથે શી રીતે કરી શકાય ? કાં તો તમે ઇશ્વર પાસેથી મને સદાકાળ માગી લો; એટલે હું આખા જીવનપર્યંત તમારો જ થઈ રહું; અને તેમ નહિ તો ઇશ્વરના કાર્યમાં મને સમર્પણ કરો કે હું સંપૂર્ણ રીતે તેનો જ દાસ બની રહું.” જનેતાએ કહ્યું કે “વત્સ ! હું તને પરમેશ્વરની સેવામાં સદાકાળ માટે સંપર્પણ કરું છું. મારા સંખર્ષે હવે તારે કાંઈજ કરવું નહીં રહ્યું. તારા ઉપરનો મહારો તમામ હક્ક હું અત્યારથી છોડી દઉં છું. જા, તું તે પ્રભુનો સદાનો દાસ થા.”

જનનીના મુખથી મળેલી રજા શ્રવણ કરી બાયજીવ બસ્તામ દેશ છોડી દયા. તપોવનમાં વસી અન્ન અને નિદ્રાનો ત્યાગ કરી ત્રીસ વર્ષ સુધી

તેમણે કઠોર સાધના કરી. વળી એકસો તેર ઋષિઓનો સહવાસ કર્યો, તેથી તેમને ઘણોજ લાભ થયો. સાધુના સહવાસમાં અને સેવામાં તેમણે અત્યંત વિનય અને શ્રદ્ધા દર્શાવ્યાં. એ એકસોતેર ઋષિઓની અંદર મહર્ષિ સાદિક પણ હતા. એક વાર તેઓ સાદિકની પાસે બેઠા હતા ત્યાં સાદિકે કહ્યું કે “બાયલ્દ! કબાટમાંથી અમુક પુસ્તક લાવો.”

બાયલ્દ—“કબાટ ક્યાં છે?”

સાદિક—“બાયલ્દ! લાંબા સમયથી તમે મારી પાસે છો, છતાં પુસ્તકનું કબાટ જોયું નથી, એ આશ્ચર્યની વાત છે!”

બાયલ્દ—“શુરુવર! એ કબાટ બેઈને મારે શું કામ છે? આપનાં દર્શન-સમાગમથી અને આપની વાણીદ્વારા મને મહાન લાભ મળ્યાં કર્યો છે; તો પછી મારે બીજાનું શું પ્રયોજન છે?”

સાદિક—“બહુ સાડું. તો હવે તમે બસ્તામ આદ્યા જાઓ. તમારી સાધના પૂર્ણ થઈ છે. મેળવેલું જ્ઞાન તમોને મુક્તિ આપનાર થાઓ.”

બહુ વર્ષોની સાધના પછી ઉન્નત જીવનનો લાભ મેળવી બાયલ્દ જનેતાનાં દર્શન કરવા માટે પાછા બસ્તામમાં આવ્યા. એક સવારે તેઓ ઘેર આવી હાજર થયા. ત્યાં જનેતા આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરતી હતી કે “હે પ્રભો! મહારા હુઃબી પુત્રનું મંગળ કર, સાધુ પુરુષોનાં હૃદય તેના ઉપર પ્રસન્ન કર અને તેના જીવનને ધર્મબળથી બળવાન કર.” પ્રેમાળ માતાની આ પ્રાર્થના સાંભળી બાયલ્દથી રડી પડાયું અને ઠાર બળરાવી માતાને સાદ કર્યો કે “માણ! તમારો એ હુઃબી પુત્ર અહીં હાજર છે.” જનેતાએ તરતજ દ્વાર ખોલ્યું અને પ્રેમાશુ વહાવતાં પુત્રને બાથમાં લઈ કહ્યું કે “વત્સ! બહુ વર્ષો જનેતાને સંભારી! તારી બૃદ્ધાઈથી રડી રડી હું આંધળી બીંત થઈ છું. તારી બૃદ્ધાઈના શોકનો મહાન ભાર વહન કરી કરીને મહારી પીઠ વાંકી વળી ગઈ છે.”

બાયલ્દ—“માતાજી! પહેલાં જેને હું ગૌણ કાર્ય માની આવ્યો ગયો હતો, તેજ મારે હવે મુખ્ય કાર્ય થયું છે. એ કાર્ય તે જનનીની સેવા છે. કઠોર તપશ્ચર્યા કરી હું જેને શોધતો હતો, તેને એક જનેતાની સેવામાં મેળવી શકત.”

એક દહાડો રાત્રે માતાએ પાણી માગ્યું. બાયલ્દે શીશોમાં જોયું તો પાણી ન મળે. બેઠાં અને ગોળામાં જોયું તો તેમાં પણ તેમજ. પછી નદીએ તેઓ જળ લેવા ગયા, એટલામાં જનેતા ઉઘી ગઈ. બાયલ્દ હાથમાં જળની

શીરાઈ લઈ પાસે આવ્યા; પણ જનેતા ઉંઘી ગયેલી, તેથી કાંઈ ન બોલતાં. શીરાઈ લઈ ઉભા રહ્યા. ઘણી વારે માતા બગી, જોટલે તેમને પાણી પાઈ તેમનો આશીર્વાદ લીધો. રાત્રે અત્યંત ટાઢ હતી, તેથી શીરાઈ ઝાલી રાખવાથી હાથ ઠરી ગયો. માતાએ કહ્યું કે “લાઈ ! હાથમાંથી જળપાત્ર નાંચે કાં મૂક્યું નહિ ?”

બાયજીદે કહ્યું કે—“માતાજી ! મને જોવી ફિકર થઈ કે પાત્ર હેઠે મૂકીશ તો ખડખડાટ થશે અને તમારી ઉંઘ ઉડી જશે.” આહા, શી માતૃભક્તિ !

મહર્ષિ બાયજીદના મકાનથી મસ્જિદ આળીસ પગલાં દૂર હતી. ત્યાં જતાં આવતાં રસ્તામાં તે કેદી શુકતા પણ નહિ. બાયજીદ મક્કા તરફ ચાત્રાએ ગયા, ત્યારે દરેક પગલે સ્તોત્રના પાઠ કરતાં કરતાં ત્યાં બાર વર્ષે પહોંચ્યા. તે કહેતા કે “આ કાળાનુ દ્વાર એ કોઈ પૃથ્વીના રાજાનું દ્વાર નથી કે એકદમ તેમાં દોડ્યા જવાય. આ તો આખા બ્રહ્માંડના રાજધિરાજના મંદિરનું દ્વાર છે. તેમાં તો અનેક સાધનાઓ કર્યા પછીજ પ્રવેશ કરી શકાય.”

મક્કાનાં દર્શન કરી ત્યાંથી તે મદિનામાં દર્શન કરવા ગયા નહિ; પણ હેશમાં પાછા આવ્યા અને બીજે વર્ષે ફરી મદિનાની ચાત્રાએ ગયા. એક આંટિજ બે મહાતીથો કરી તેમને ફ્રાસલાવવાં એ તેમને અયોગ્ય લાગ્યું. મક્કામાં જતી વખતે તેમના તપનેા પ્રભાવ જોઈ સેકડા માણસો તેમના સંગાથી થયા હતા.

બાયજીદ કહે છે કે—“બાર વર્ષસુધી મારા અંતઃકરણરૂપી દર્પણને નિર્મળ કરવાની મેં મહેનત કરી છે. બાર વર્ષસુધી મારા જીવનને મેં સાધનામાં જોડી રાખીને પશ્ચાત્તાપથી ઘડ્યું છે. અનેક સાધના પછી એ દર્પણ સ્વચ્છ થયું છે. એ પછી પણ અનેક પ્રકારની સાધના અને તપશ્ચર્યાવડે એ દર્પણને સ્વચ્છ કરતો રહ્યો છું. પછી એક વર્ષસુધી મારા અંતઃકરણ તરફ અંતઃદષ્ટિ કરી જોયું તો મને સાધનાનું અભિમાનરૂપી ભૂત વળગેલું જણાયું; તેથી પાંચ વર્ષ મહેનત કરી એ ભૂતને દૂર કર્યું અને તેમ થયા પછીજ મારું જીવન વિનયની પ્રભાથી પ્રકાશ પામ્યું છે.”

બાયજીદ આળીસ વર્ષસુધી મસ્જિદની નજીકમાં રહેતા હતા. તેઓ મસ્જિદમાં જવાનાં, ઘરમાં પહેરવાનાં અને ઘરમાં ઉપાસના કરવા સમયે પહેરવાનાં બૂદાં બૂદાં વસ્ત્રો રાખતા અને પહેરતા. ઘણાં વર્ષસુધી તો તેઓએ ઉંઘ પણ જોછી લીધી હતી. મસ્જિદની કે મુસાફરખાનાની લીંતને ટેકો

દઈ તેમણે રાતોની રાતો ગાળી હતી. બાયજીવ કહેતા હતા કે “હું એક ધૂળની કણીને પૂછું છું તે તે પણ કહે છે કે, બાયજીવના કરતાં હું શ્રેષ્ઠ છું.”

બાયજીવ કહે છે કે, ઘણા કાળસુધી મેં મારી તપાસ કરી જોઈ તો જણાયું છે કે, દાસત્વ અને પ્રભુત્વ એ બન્ને ઈશ્વરથીજ મળે છે. લાંબા સમય સુધી હું પરમેશ્વરને બોલાવતો હતો, પણ જ્યારે અંતર્દષ્ટિ કરી ત્યારે હું જોઈ શક્યો છું કે, બોલાવનાર તો તેજ છે અને હું તો તેના બોલાવવાથી આવેલો છું.”

મહર્ષિ જીનુન મિસરીએ ચોતાના એક શિષ્યને બાયજીવ બસ્તામી પાસે મોકલી સમાચાર કહેવરાવ્યા કે “હું હજી કરવા જતો હતો, પણ સુકામ નાજેશ મેદાનમાં આખી રાત્રિ ઉંઘી રહ્યો અને મારી સાથેના ચાત્રાણુઓ આદ્યા ગયા છે, તેથી એકલો રહી મર્યો છું.”

આના ઉત્તરમાં બાયજીવ બસ્તામીએ કહેવરાવ્યું કે, તમે જઈ મહર્ષિ જીનુનને કહેજો કે “આખી રાત્રિ નિદ્રા ન કરતાં જે પ્રભુનું સ્મરણ કરે છે અને ચાત્રાણુઓના ઉઠ્યા પહેલાં તો પંડે ચાલી નિર્દિષ્ટ સ્થળે પહોંચે છે, તેજ અરેબરો પ્રભુલક્ષ્મી અને સત્પુરુષ છે.” આ ઉત્તર સાંભળીને મહર્ષિ જીનુનનાં નયનો હર્ષાશ્રુએ છલકાઈ ગયાં અને તે બોલ્યા કે “બસ્તામી ! તમારું કહ્યાણુ થાઓ; હું આ ભવાટવીમાં એવી દિનત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી, પરંતુ તમે તો તે દશાને અનુભવો છો.”

એક વાર મહાત્મા અણુ મુસાએ બાયજીવને પૂછ્યું કે “પ્રભુની સાધના કરવામાં તમને કઠિન શું લાગે છે ?”

બાયજીવ બસ્તામી—“ઘણા વખતસુધી મેં કઠોર નિગ્રહ કર્યો છે, છતાં હજી હું પ્રભુના ચરણમાં મારા હૃદયને સ્થિર રાખી શક્યો નથી. હું રોઉં છું, માથું પછાડું છું, પણ તે સ્થિર થઈ ટકતું નથી. જ્યારે મારા ઉપર પ્રભુની પૂર્ણ કૃપા ઉતરશે, ત્યારેજ તે સ્થિર થશે. મને વધારેમાં વધારે કંઠણુઓ લાગે છે.”

મહર્ષિ ઇયહાએ બાયજીવને લખ્યું કે “જે માણસ પ્રેમમદિરાતું પાન કરે છે અને સદાકાળ દિનમત રહે છે, તે વિશે તમે શું કહો છો ?” એના ઉત્તરમાં બાયજીવ લખે છે કે “અહીં મારી પાસે એક એવો માણસ છે કે જે નાતદહાડો પ્રેમની અખૂટ નદી પહેંવરાવે છે.”

ઇયહાએ ફરી વાર લખ્યું કે “મારે તમારી સાથે કેટલીક ગુપ્ત વાતો કરવાની છે. જે મારે અને તમારેમાટે સ્વર્ગમાં કલ્પતરુની છાયા નીચે સ્થાન નક્કી થયું હશે તો ત્યાં આપણે તે વાતો કરીશું.” આ પત્ર સાથે તેમણે રોટ-

લાને એક દુકડો પણ મોકલ્યો; અને કહેવરાવ્યું કે “આ પ્રસાદનું ભક્ષણ કરજો. ઝમઝમ ફૂવાના પવિત્ર જળથી આ પ્રભુનો પ્રસાદ તૈયાર કરેલો છે.” આ પત્ર અને પ્રસાદપ્રાપ્ત થતાં ગૃહ વચનનો ઉલ્લેખ કરી ખાયજીદે ઇયહાને ઉત્તર લખ્યો કે “જ્યાં ઈશ્વરચર્યા થાય છે ત્યાં સ્વર્ગજ છે અને કલ્પતરુની છાયાજ. છે. હું પ્રસાદનું ભક્ષણ કરીશ નહિ; કેમકે ભલે તેમાં ઝમઝમનું પવિત્ર જળ હોય, પરંતુ કેવા પ્રકારના લોટથી એ પ્રસાદ બનાવાયેલ છે, તે તમે લખ્યું નથી.”

આ ઉત્તર વાંચી ઇયહાના મનમાં ખાયજીદનાં દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા જન્મી. તે તેમને મળવા નીકળી પડ્યા. ઇયહા કહે છે કે “સત્રે નમાજ વખતે હું તેમને આશ્રમે પહોંચ્યો. એ સમયે મહર્ષિ ખાયજીદ કોઇને મળતા નથી, એણે સાંભળ્યાથી સવારસુધી હું તેમને મળી શક્યો નહિ. સવારે સાંભળ્યું કે મહર્ષિ ખાયજીદ પોતાની ઝુંપડીમાં નથી, પણ કબ્રસ્તાનમાં જઈને સાધનામાં બેઠેલા છે. હું ત્યાં ગયો અને તેમના તરફ દૃષ્ટિ કરી ઉભો; પણ તે તો ઇશ્વરના ઉંડા ધ્યાનમાં નિમગ્ન હતા. આખી રાત્રિ તેમણે પોતાના પ્રભુ સાથે વાતો કરવામાં ગાળી હતી, એવું મેં આસપાસના લોકો તરફથી સાંભળ્યું. સવારની નમાજ પછી તેમણે છેલ્લું સ્તોત્ર પઢી ઉપાસના સમાપ્ત કરી અને નેત્રો ઉઘાડ્યાં. મેં તેમને પ્રણામ કર્યા. તેમણે ઘણા રનેહ-પૂર્વકે ગહન બાળતોવિષે વાતચીત કરી. છેલ્લે તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા કે “ઇયહા! મને ઘણી લગ્ગ આવે છે કે, ઇશ્વરને બાણું છું એમ મેં કહી બતાવ્યું છે; કેમકે ખરે જોતાં તો તેને કોઇ પણ પૂરેપૂરો બાણી શકે તેમ નથી. તેનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન તો તેને પોતાનેજ છે. એવા અમાપ પરમાત્મા આગળ હું કોણમાત્ર? ઇયહા! મો વાતોમાં આ વાતજ સારજૂત છે કે, તેના પોતાના સિવાય બીજું કોઇ પણ તેને પૂર્ણપણે બાણી શકે તેમ નથી.”

એક દહાડો સત્રે ખાયજીદ કબ્રસ્તાનમાંથી આવતા હતા. માર્ગમાં એક દુરાચરણી યુવક તંબુરો વગાડી આનંદ માણતો હતો. ખાયજીદ તેની પાસે થઈ ‘ઓ પ્રભુ ! તુંજ મહાન અને અમર છે.’ એવો ધ્વનિ કરતા કરતા નીકળ્યા. પોતાના આનંદમાં વિશિષ્ટ પડ્યો તેથી પેલો દુરાચરણી યુવક ક્રોધાંધ બની ગયો અને ભેરથી મહર્ષિ ખાયજીદના માથામાં તેણે પેલો તંબુરો ઠાક્યો. આ પ્રકારથી પેલો તંબુરો અને મહર્ષિનું મસ્તક બન્ને કુટી ગયાં, પરંતુ મહર્ષિ તો નમ્રભાવે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. બીજે દિવસે સવારે પોતાના શિષ્ય

મારફત તંબુરાની કિમત અને એક થાળ ભરી મીઠાઈ તેમણે પેલા યુવકની પાસે મોકલાવી; અને વિનય તથા આગ્રહથી કહેવરાવ્યું કે “ગઈ રાત્રે મારા મસ્તકથી તમારો તંબુરો કુટી ગયો છે, તો આ કિંમત સ્વીકારજો. તેનાથી બીજો તંબુરો ખરીદજો અને આ મિહાજ આરોગજો કે તમારા કોધની બપાળા શાત થાય.”

મહર્ષિની આ રીતભાત જોઈ પેલો દુરાચરણી યુવક ગળગળો થઈ ગયો. આવીને તે મહર્ષિના ચરણમા પડ્યો અને ઘણો પસ્તાવો કરી ક્ષમા માગી.

એક વાર પોતાના શિષ્યોની સાથે બાયલ્હ રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા. સાંકડા માર્ગમાં જતાં સાથે એક ફૂતરો ઉભો હતો. મહર્ષિએ પોતે એક બાણુ થઈ ફૂતરાને માર્ગ આપ્યો. એક શિષ્યના મનમાં આ રીત અચોગ્ય લાગી. તે વિચારવા લાગ્યો કે “પરમેશ્વરે ગધા જીવો કરતાં મનુષ્યને ઉત્તમ બનાવ્યો છે અને તેમાં પણ મહર્ષિપણું એ તો સર્વોત્તમ છે. આવા મહર્ષિએ એક ફૂતરાને રસ્તો આપે શ્રદ્ધત્વ આપ્યું એ શું ચોગ્ય છે?” બાયલ્હ એનો મનોભાવ સમજી બોલ્યા કે “પ્રિય વત્સા આ ફૂતરાએ ઇસારો કરી મને પૂછ્યું કે, મેં શો અપરાધ કર્યો છે કે તમે મારા જાતભાઈનું આમહું પહેરેલું છે? તમે અમારી જાતનો ઉપયોગ કરો છો તેનો શો બદલો આપો છો? આ કારણથી મેં ફૂતરાને રસ્તો આપી માન આપ્યું.”

બસ્તામવાસી એક સાધક ઘણાં વર્ષસુધી મહાત્મા બાયલ્હના સમાગમમાં રહ્યો હતો. તેણે એક દહાડો તેમને નિવેદન કર્યું કે “મહાત્માન! હું ત્રીસ વર્ષથી હમેશાં રોજ કંઈ છું અને રાત્રે જાગરણ કરી સાધના કરું છું; છતાં આપે જે ગૂઢ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો છે તેનો આભાસ પણ મારા જીવનમાં મને જણાતો નથી. એવું શું કારણ?” મહર્ષિ બોલ્યા કે “ભાઈ! ત્રીસ વર્ષ તો શું પણ ત્રણ હજાર વર્ષ આવી રીતે રોજ રહ્યા કરે અને ઉજાગરા કર્યા કરે, તોપણ તારી અવસ્થામાં જરા સરજો ફેરફાર થવાનો નથી, તેમજ તેની જરા પણ ખુબી તારામાં આવવાની નથી.” પેલા માણસે પૂછ્યું કે ‘કેમ?’

મહર્ષિ—“ભાઈ! તે તારા જીવનને અનેક પ્રકારનાં આવરણોથી (પડદાથી-અંતરાયોથી) ઢાંકી દીધેલું છે તેથી”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “એનો કાંઈ ઉપાય છે?”

મહર્ષિ—“હા, મારી પાસે એવું ઔષધ છે, પરંતુ તે તું ખાઈ શકશે નહિ.”

પેલો માણસ—“ખાઈશ, હું ઘણાં વર્ષોથી એવું ઔષધ શોધું છું.”

મહર્ષિ—“હીક, તો પહેલાં તો તારૂં મસ્તક મુંડાવી નાખ. સૌંદર્ય વધારનારાં આ જે જે વસ્ત્રાભૂષણો તેં ધારણ કર્યાં છે, તે ચરીર ઉપરથી ઉતારી નાખ અને માત્ર એક કાંબળીજ રાખ. શહેરના બહાર રસ્તાઓ, કે જ્યાં તને સૌ સારી રીતે જાળજે છે ત્યાં જઈને તું બેસ. તારી પાસે કેટલાંક રમકડાં રાખ, બાળકોને બોલાવી ત્યાં એકઠાં કર અને તેમને કહે કે, જે મને બે બે ઠાંકરા અને એક એક ખાસડું મારે તેને હું એક એક રમકડું આપીશ; અને જે ઝાઝાં મારે તેને ઝાઝાં રમકડાં આપીશ. આ પ્રમાણે ગલીએ ગલીએ ફર અને છોકરાંથી પણ અપમાનિત થા. જે ગામમાં તારૂં ઘણું અપમાન થાય, ત્યાંજ તું રહેકાણ કર. તારે માટે આજ ઉત્તમ ઔષધ છે.” પોતાના રોગની શાંતિનું આણું ઔષધ સાંભળી પેલો માણસ બોલી ઉઠ્યો કે “સગહાન અહ્લા!” (પવિત્ર પરમેશ્વર !)

મહર્ષિ—“એક નાસ્તિક માણસ પણ જે સાચા ભાવથી આ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરે તો તે આસ્તિક બની જાય છે; પણ તું લાજનો વાર આ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યા છતાં જશયે શ્રદ્ધાવાન થયો જણાતો નથી! ‘સગહાન અહ્લા’ એ વાક્યનું ઉચ્ચારણ કરીને તું તો માત્ર તારી પોતાની મહત્તા દેખાડવા માગે છે અને ઇશ્વરને હલકો પાડવા ચાહે છે.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “હું આપનું આણું ઔષધ ગ્રહણ કરી શકીશ નહિ. આપ ખીજ કોઈ આગળ જઈને આવો ઉપદેશ આપો.”

મહર્ષિ—“એજ મહાઔષધ છે, પણ તું તે ગ્રહણ કરી શકતો નથી.”

મહાત્મા ગાયજીની પાટાશમાં એક ગરીબ માણસનું ઘર હતું. તેનું એક ધાવણું બાળક હતું. આખી રાત અંધારું જોઈ એ રડયા કરતું. ગરીબાઈને લીધે તેની માતા આખી રાત્રિ દીવો બાળી શકતી નહિ. મહર્ષિ ગાયજીદેવ જાતે તેને ઘેર દીવો આપી જતા તેથી બાળક રોતું બંધ રહેતું. એ બાળકનો બાપ કેટલેક દિવસે પરદેશથી પાછો આવ્યો, એટલે સ્ત્રીએ મહર્ષિની દયાની વાત તેને જણાવી. આ સાંભળી તે માણસ બોલ્યો કે “મહર્ષિના દીપકનો પ્રકાશ આપણા ઘરમાં આવ્યો છે, તો હવે અંધકાર રહેશે નહિ.” આટલું કહી તેણે તેમનું શિષ્યત્વ ધારણ કર્યું અને ઇશ્વરનો શરણાગત બન્યો.

એક વાર મહર્ષિ ગાયજીદેવ એક ધર્મશુરની પાછળ ઉભા રહી નમાજ પઢતા હતા. એટલામાં તે ધર્મશુરએ ગાયજીદેવને પૂછ્યું કે “તમે કોઈ ધંધો રોજગાર કરતા નથી અને કોઈની પાસે કશું માગતા નથી, તો શુશ્રાવ શી રીતે ચલાવો છો?”

મહર્ષિ બાયલુદ—“હમણાં એવી વાતો ન કરો, એથી નમાજમાં ભંગ પડે છે.” ત્યારપછી વળી પણ તે બોલ્યા કે “આગેવાન જીવનદાતાને પણ જે જાણતો હોય નહિ તેની પાછળ ઉભા રહી નમાજ પઢવી ચોગ્ય નથી.”

એક વાર બાયલુદ નેત્રો મીચી ધ્યાનમગ્ન સ્થિતિમાં બેઠા હતા. કેટલીક વારે તેમણે નેત્રો ઉઘાડ્યાં ત્યારે તેમની પાસે બેઠેલા એક માણસે પૂછ્યું કે “આપ ક્યાં હતા ?”

મહર્ષિ બાયલુદ—“મંદિરના મંદિરમાં.”
પેલો માણસ બોલ્યો કે “હું પણ મંદિરમાંજ (મસ્જિદમાં) હતો અને ત્યાંથીજ ચાલ્યો આવું છું, પણ ત્યાં તો મેં આપને જોયા નહિ.”

મહર્ષિ બાયલુદ—“હું મંદિરના પહાડની અંદર હતો અને તમે બહાર હતા, એટલે બહારના લોકો અંદરના માણસોને જોઈ શકે નહિ.”

એક વાર એક માણસે મહર્ષિ બાયલુદને કહ્યું કે “આપ પોતાના મનને સ્થિર કરો, એટલે હું આપને એક વાત કહું.”

મહર્ષિ—“હું ત્રીસ વર્ષથી પ્રભુની પાસે એજ માગું છું; પણ હજી સુધી તેમ થયું નથી, તો આ ક્ષણેજ તમારે માટે તેમ શી રીતે કરી શકું ?”

મહર્ષિ કોઈ દિવસ પોતાના જીવનમાં બેદનો અનુભવ કરતા નહિ. તેમને દૈવ વિશ્વાસ હતો કે, પ્રભુ અવશ્ય રીતી આપશે અથવા રીતી પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન આપશે.

ત્યારે કોઈ માણસ પરમેશ્વરનાં ગુણગાન કરતું, ત્યારે મહર્ષિ બાયલુદનું સુખારવિંદ આનંદથી પ્રકુહિત થઈ જતું; અને બ્યારે કોઈ માણસ તેમનાં (મહર્ષિ બાયલુદનાં) ગુણગાન કરતું, ત્યારે તેઓ નારાજ થઈને ત્યાંથી ચાલ્યા જતા.”

એક દિવસ એક શિષ્યે ઋષિને કહ્યું કે “મને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે કે અમુક માણસ પ્રભુને જાણે છે, છતાં તેની ઉપાસના કરતો નથી.”

મહર્ષિ—“જે પ્રભુને જાણે તે જો તેની ઉપાસના કરે તો મને પણ આશ્ચર્યજ ઉપજે; કારણ કે પ્રભુ એવો આશ્ચર્યનો વિષય છે કે તેને જાણનારો મોહિત અને વિર્વૃજ થયાવિના રહેજ નહિ; અને એવો માણસ સ્થિરચિત્તે ઉપાસના પણ શી રીતે કરી શકે ?”

મહર્ષિ પોતાની સાધનાની બાબતમાં કહે છે કે “સોળ વર્ષ સુધી હું ઉમરા આગળ ઉભો રહ્યો ત્યારેજ મને બળર પડી કે, હું અત્યંત અપવિત્ર

અને દુરાચારી છું. પછી હું પરમાત્માનો ભક્ત થયો અને મેં તેને કહ્યું કે 'હિ પ્રભો ! તમારા સિવાય મારું કંઈ નથી; અથવા તો જ્યારે તમે મારા છો એટલે બધું જ મારું છે.' તેમના પ્રથમ કૃપા-કટાક્ષે અંતરના કલેશો દૂર થયા. જે આજ્ઞાઓ તેણે આપી છે તેનું પાલન કરનારને તેણે જોઈએ તે આપ્યું છે; પણ મેં તો તેના પોતાના સિવાય બીજું કંઈ પણ ઇચ્છ્યું નથી. પછી તેમનો પ્રત્યક્ષ પ્રભાવ મળવા લાગતાં મને નવું જીવન પ્રાપ્ત થયું. મને પહેલાં એમ લાગતું હતું કે, હું તેના ઉપર ગ્રેમ રાખું છું; પણ ઉંડી દષ્ટિ ઉપજતાં તેથી ઉલટું જ સમજાયું. મારા ઉપરનો તેનો ગ્રેમ તો મારા ગ્રેમ કરતાં પણ પહેલાંને જન્મેલો હતો. બધાય પોતપોતાની સાધનામાં દૂબેલા છે, પણ મને તો બધે તેની કૃપા જ દેખાતી હતી. લોકો મરણવાળા પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, પણ મેં તો જેવું કદી મરણ નથી એવા અનંત જીવનવાળા પુરુષની પાસેથી શિક્ષણ મેળવ્યું છે. બધા માણસો ઇશ્વરસંબંધી વાતો પોતાની મેળે કહેવા લાગ્યા, પણ હું તો વસ્તુતઃ ઇશ્વરવર્ડેજ બોલવા લાગ્યો. બાહ્યજ્ઞાનનું શિક્ષણ મેળવવું એ મને તો માત્ર કલેશકારીજ લાગ્યું.

મેં વિશ્વાસપૂર્ણ નેત્રોપડે ઇશ્વરના તરફ દષ્ટિ કરી હતી. તમામ દુનિયાઈ પદાર્થોથી મને તે બહુજ ઉંચી ભૂમિકામાં લઈ ગયો અને પોતાના પ્રકાશથી મને પ્રકાશમાન કર્યો. અનેક વિચિત્ર ભાવોદ્વારા ઉંઠાં રહસ્યો મારા આગળ પ્રકટ થયાં. પોતાનો પ્રતાપ અને મહિમા તે પરમાત્માએ મને દર્શાવ્યાં. તેના તરફથી મેં મારા પોતાના તરફ દષ્ટિ ફેરવી અને મારી ચોગ્યતા તપાસી જોઈ તો મને લાગ્યું કે, મારું જ્ઞાન તો તેના જ્ઞાન આગળ અધિકાર જેવું-અર્થાત્ નહિ જેવુંજ છે. તેના મહત્ત્વ આગળ મારૂ મહત્ત્વ મને બહુજ તુચ્છ લાગ્યું; તેના ગૌરવ આગળ મારૂ ગૌરવ અદૃશ્ય થઈ ગયું. ત્યાં પૂર્ણ નિર્મળતા હતી, ત્યારે અહીં ખૂબ મલિનતા હતી. પછી મેં વધારે આગળ દષ્ટિ કરી તો તેની જ્યોતિર્માંજ મારી જ્યોતિ જણાઈ. સત્ય અને વિચારરૂપી ચક્ષુથી નિરીક્ષણ કરતાં સમજાયું કે તમામ પૂજા તથા અર્ચના તેનાથીજ થાય છે, મારાથી નહિજ. હું પૂજા કરૂં છું એવું મારૂ આગળું અભિમાન ગળી ગયું. મેં આશ્ચર્યચકિત થઈને નિવેદન કર્યું કે "હિ પ્રભો ! આ કેવો વ્યાપાર ?"

તેણે કહ્યું કે "સર્વ કંઈ હુંજ છું. મારા સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી. હું માત્ર કાર્ય કર, પરંતુ તારામાં કાર્યશક્તિ અને કાર્યસિદ્ધિ પણ હુંજ છું. જ્યાંસુધી મારી સહાય (સત્તા-સ્ફુર્તિ) તારામાં ઉતરે નહિ, ત્યાંસુધી હું

ઉપાસના કરી શકે તેમ નથી. પછી તે પ્રભુએ મારી બાંદલદિ અને અંત-
ર્દિ બંધ કરી દીધી અને તેના સ્વરૂપનું તથા કાર્યનું દર્શન કરવાની મને
શિખામણ આપી. મને મારા અસ્તિત્વમાંથી (અવસાવમાંથી) નષ્ટ કર્યો અને
તેના પોતાના સચ્ચિદાનંદમય સ્વરૂપમાં સંલવન કર્યો. આવી રીતે તેણે
તેનું પોતાનું અનુપમ સ્વરૂપ-મારૂં પોતાનું સ્વરૂપ-ઈશ્વરત્વમાં અવરૂપ
મને અત્યંત વહાણું કરી મૂક્યું-અર્થાત્ મને અસત્યમાંથી સત્યમાં-અ-
ધકારમાંથી પ્રકાશમાં-લઈ ગયો. મેં તેના દ્વારા તેના તરફ દિષ્ટિ કરી અને
તેને વારતવસ્વરૂપે જોઈ શક્યો; ત્યાંજ મેં ધર ક્યું-વાસ કર્યો-અને શાંતિ
ઓગવવા લાગ્યો. અનિષ્ટ બોલનારી અહવાને મેં ચૂપ રાખી, કાનને અનિષ્ટ
સંભળતા અટકાવ્યા, વ્યવસાયી વિદ્યાનો પરિત્યાગ કર્યો, ઇદ્રિયોનાં પરાક્રમેનો
ભાગીને ભૂકો કરી નાખ્યો, ઇદ્રિયોના સંબંધો મૂકી દઈને થોડો કાળ સ્થિતિ
કરી. હવે ઇશ્વરી દયા ઉતરી તેણે મારા અંતરમાં વાસ્તવિક જ્ઞાનનો ઉદય કર્યો.
પોતાની કૃપાથી મારી અહવાનું નવુંજ સ્વરૂપ રચ્યું. પોતાની જ્યોતિષી મારાં
નવાંજ ચક્ષુ ણનાવ્યાં અને તે ચક્ષુવડે આખા જગતને હું જોવા લાગ્યો. મેં તેની
કૃપાદ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી અહવાવડે તેની સ્તુતિ કરી અને તેના જ્ઞાનદ્વારા જ્ઞાન
મેળવ્યું; તેમજ તેનાંજ આપેલાં ચક્ષુવડે તેનું નિરીક્ષણ કર્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું
કે ‘બાયલ્ડ ! જો, જ્યાં કશું નથી ત્યાંજ બધું છે.’

મેં કહ્યું કે “પ્રભો ! આથી હું અહંકારી ન થાઉં એટલી દયા રાખજો.
આપનાથી હું નવું અવન પામ્યો છું, પરંતુ હજી પણ તે અનુભવ્યા કરવાની
જૂથ તૃપ્ત થતી નથી. હું આપના વિનાનો થઈને રહું તેના કરતાં તો આપ
મને મારા પોતાના વિનાનો કરીને રાખો (મારા અવસાવનો નાશ કરો),
એજ ઉત્તમ છે.” પછી તેણે મને કહ્યું કે “બાયલ્ડ ! હવે વિધિનિયેધની હદ
ઓળંગ્યા વિનાજ ઉદ્ધારની સાધના તરફ ચિત્ત લગાડ; તેથી તારો ચત્ત સ-
ફળ થશે.”

હું બોલ્યો કે “પ્રભો ! મ્હારી એજ વાસના છે; મ્હારા અંતરમાં પણ
એજ વિશ્વાસ છે કે, જો તમે પોતેજ તમારી વંદનામાં મને જોડશો, તોજ
મારાથી તે બની શકશે. હું પોતે તો કાંઈજ કરવાને શક્તિમાન નથી. જો
તમે મને શિક્ષા કરશો, તોપણ તેથી મારો પાપ અને હાનિમાંથી તો
ઉદ્ધારજ થશે.”

તેણે મને પૂછ્યું કે “તે આ શિક્ષણ કેાની પાસેથી લીધું ?”

મેં કહ્યું કે “ પ્રભો ! ઉત્તર આપનાર કરતાં પ્રશ્ન પૂછનાર વધારે જાણે છે; કેમકે જાણવા ઇચ્છનાર પણ તે છે અને જાણવાની વસ્તુ પણ તે છે ! હૃદયનો ભાવ નિર્મળ થયો, ત્યારેજ હૃદય પ્રભુની પ્રસન્નતાનો ધ્વનિ સાંભળવા પામ્યું. તેણે સંતોષનાં ચિહ્નનો દર્શાવવા માંડ્યાં અને મને નિર્મળ કર્યો. ઇન્દ્રિયો અને શરીરના મલિન ભાવથી મને સંપૂર્ણ મુક્ત કર્યો. હું જાણી શક્યો કે, હું તેનાવડેજ જાગ્રત થયો છું અને તેનીજ કૃપાથી હૃદયમાં આનંદની શય્યા પથરાઈ છે અને હું તેમાં સૂતો છું.”

તેણે મને કહ્યું કે “ જાયજીવ ! તારે જે જોઈએ તે માગી લે. ”

હું બોલ્યો કે “ હે પ્રભુ ! હું તો તનેજ આહું છું, બીજા કશાને નહિ. તું મહાનથી મહાન છે, તું પરમ કૃપાળુ છે. હું તારાજ દ્વારા અને તારામાંજ શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકીશ; મારે તારાથી તો મને જરા પણ અજગો કરીશ નહિ. તારા સિવાય બીજું કંઈ મારી આગળ લાવીશ નહિ. ”

તેણે કહ્યું કે “ ભલે. ” પછી ઘણી વાર સુધી કયો ઉચ્ચાર કર્યો નહિ.

પછી મારા મસ્તક ઉપર તેણે ગૌરવનો મુકુટ અર્પણ કર્યો અને કહ્યું કે “ તે જે કંઈ સત્ય જોયું છે અને સાંભળ્યું છે, તેજ તું કહે છે અને શોધે છે. ”

મેં કહ્યું કે “ મેં જે જોયું છે તે તમારાવડેજ જોયું છે અને જોઈ છું તે પણ તમારાવડેજ જોઈ છું. વળી જે સાંભળું છું તે પણ તમારાવડેજ સાંભળું છું. પ્રથમ તમે સંભળાવ્યું છે અને પછીથી મેં તેની પ્રશંસા કરી છે. ”

પછી તેણે મને પોતાના મહિમા તથા શુણ ગાવાની શક્તિ આપી, નવી પાંખો આપી. હું તે પાંખોવડે મહત્ત્વના આકાશમાં ઉડવા લાગ્યો. મને હુર્મળ તથા વ્યાકુળ જાણીને તેણે પોતાના બળવડે બળવાન બનાવ્યો, પોતાની શોભાએ શોભીતો કર્યો અને એકતારૂપી મંદિરનું દ્વાર મારેમાટે ઉઘાડી નાખ્યું. જ્યારે તેણે જાણ્યું કે, તેના ભાવની સાથે મારો ભાવ મળી ગયો છે, ત્યારે તેણે પોતાના મંદિરનોજ એક માણસ ગણી લઈ મને તેમાં દાખલ કર્યો, પોતાનોજ માણસ ગણી તેણે મને ગૌરવવાળો કર્યો, એકતાનો પ્રકાશ આવતાં જૂદાઈ ચાલી ગઈ. તેણે આશીર્વાદ આપ્યો કે “ જે ઇચ્છા મારી છે, તેજ ઇચ્છા તારી હો. તારું વાક્ય મારી ઇચ્છાનું વિરોધી ન હો. તારો અહં-ભાવ તને જૂદો કરી શકે નહિ. ”

આ પ્રમાણે તેણે મને પોતાનો બનાવ્યો. વળી એક વાર તીક્ષ્ણ આઘાત કરી મ્હારી પરીક્ષા લીધી; પણ પરીક્ષાના અધિકૃતમાંથી વિશુદ્ધ બની હું

બહાર નીકળી શક્યો. મંહારો ભક્તિભાવનો અશ્વ તેના તરફ જોસજોર દોડ્યો જતો હતો. મેં લક્ષ્ય સાધવાનો ઉપાય પ્રાર્થનાસિવાય બીજો કોઈ પણ જોયો નહિ. મૌનભાવ સિવાય અંધકાર મટાડવાનો બીજો તેજસ્વી દીપક મને જણાયો નહિ. વૈરાગ્યનું સ્વચ્છ વસ્ત્ર ધારણ કરી મેં દેવલોકમાં સ્થિતિ કરી. તેમ કરવાથી હું આંતર્બાહ્ય માનુષી ભાવોથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થયો. મનનું દ્વાર ખુલ્લું થતાં બધો અંધકાર નષ્ટ થયો. હું એક એવી જાગૃતિ પામ્યો કે જેમાં અલેક્ષિયા અન્ય કશોજ ઉચ્ચાર હતો નહિ. મંહારી જીવતા તેના અનુભવની પ્રશંસા કરવામાં, મારૂં દૃઢ્ય તેની જ્યોતિમાં અને મારાં નેત્રો તેના અવપર્ય સૌંદર્યમાં મશગુલ થયાં. હું તંત્રીજ સહાયવડે વાત કરવા લાગ્યો, તેનાજ ગળવડે હું આસોર્યદ્વિંસ લેવા લાગ્યો, તેનામાંજ હું જીવું છું અને કદી પણ મરવાનોજ નથી. હું એવેસ્થાને પહોંચ્યો કે મારૂં ભજન-સાધન અનંતની દિશા તરફ અને મારાં લક્ષણો અનાદિની તરફ દોરાયાં. મારી જીવ્હા એ અલેક્ષની જિહ્વા થઈ અને મારો પ્રાણ અલેક્ષનો પ્રાણ બન્યો. હું કંઈ મારી શક્તિવડે બોલતો નથી કે જેથી વક્તાતરીકે ગણાઈ શકું. તે પોતાની જ ઈચ્છા પ્રમાણે મારી જીવ્હાને ચલાવે છે અને હું તો સાધનમાત્ર છું. ગરેબરો વક્તા તો તે બન્યો અને હું તો નિમિત્તમાત્ર થયો. હવે તેણે મને ઉત્તત કરી દહું કે “ખાયજીદ ! લોકો તને જોવાને ઈચ્છે છે.”

મેં કહ્યું કે “પ્રભો ! હું આહતોજ નથી કે તેમની નજરે દેખાઉં; છતાં જો તારીજ ઈચ્છા એમ હોય કે લોકોની આગળ તારે મને મૂકવો, તો હું તારી ઈચ્છાવિરુદ્ધ વર્તીશ નહિ. મને તું ગમે ત્યાં મૂક, પણ મને તારા અલેક્ષ-ભાવથી શણગારીને લેવાર કર, કે જેથી લોકો બ્યારે પણ મને જુઓ, ત્યારે મારે રૂપે ન જોતાં, તારા સ્વરૂપેજ જુઓ.”

એ તો રહ્યો ભક્તવત્સલ એટલે એણે તો મારો એ મનોરથ પણ પૂર્ણ કરવા ધારીને (અને એ લોકપ્રતિષ્ઠાનો પણ કેવો ગેરલાભ છે, તેનો પણ સ્વાદ ચખાડીને પોતા તરફ જલદી લાવવાના હેતુથી) કહ્યું કે “લલે મારી પ્રજાની તરફ-જનસમાજની મોટપ મેળવવા તરફ આવ.” પછી હું તે પ્રભુના મંદિરથી એક પગલુંજ બહાર નીકળ્યો, ત્યાં તો બીજી વાર પછડાયો અને મેં તેનો શબ્દ સાંભળ્યો કે “પાછો આવ, મારા ગ્રેમની વસ્તુ ! તું પાછો મારીજ તરફ આવ. હવે પછી પાછો ભૂલેચૂકે પણ મને છોડીને તું બીજે જઈશ નહિ. મંહારા સિવાય-કોઈ માર્ગ તારે માટે નથી.” પોતાના જીવનસંબંધે આવી આવી ઘણી વાતો ખાયજીદે કહેલી છે.

મહર્ષિ આયજ્ઞની પ્રાર્થના

“હે પ્રભો ! હજી કેટલા કાળ સુધી મારી અને તારી વચ્ચે ‘હું-પણ’ અને ‘તું-પણ’ રહેશે ? માફ હું-પદ તો મારામાંથી જરૂર દૂર કર. તેમ થશે એટલે પછી તો માફ હું-પણ કેવળ તારામાંજ રહેશે અને મારા પોતાપણું-અહંતામમતા-કાંઈ પણ રહેવા પામશે નહિ. હે પરમેશ્વર ! જ્યાંસુધી હું તારી પાસે-તારામાં-હોઉં છું, ત્યાંસુધી તો હું કંઈકનો કંઈક-સર્વથી શ્રેષ્ઠ બની જાઉં છું; પરંતુ જ્યારે હું મારામાંજ-દેહાભિમાનમાં-અજ્ઞાનમાં-અહંતા-મમતામાં-હોઉં છું, ત્યારે તો હું સૌથી નીચ હોઉં છું. હે પ્રભો ! જો તું મને ખરેખર તારો પોતાનો કરી લે, તો તો તારા સખાના ઉચ્ચપદે મને સ્થાપિત કર; અથવા તારૂં તત્ત્વ અનુભવવાનો મને અધિકારી બનાવ. જો એટલું થાય તો તો પછી હું આ દુનિયા આગળ યોગી પણ થવા ઇચ્છતો નથી ને જ્ઞાની થવા પણ ઇચ્છતો નથી. હે નાથ ! હું તો માત્ર તારીજ પાસે અને હૃદય પૂર્વક માગીશ અને તારીજ મારફતે તને પ્રાપ્ત કરીશ. હે પ્રભો ! આ તારા દાસ જેવાના ઉદ્દેગી હૃદયમાં પણ તારાં આસ્થાસનવચનો કેવાં ઉત્તમ લાગે છે ! હે દીનાનાથ ! ચાપીઓ માટે પણ તારાં ઉત્તમ વળ બોધવચનો કેવાં મધુર છે ! અહા ! તારો કેવો ઉત્તમ ભાવ છે કે જેને મનુષ્ય તો વ્યક્ત પણ કરી શકે તેમ નથી; એટલુંજ નહિ પણ મનુષ્યની બુદ્ધિ પણ તેનું માપ કરી શકે તેમ નથી. અનંત જિહ્વાઓ હોય તોપણ તેનું વર્ણન કરવાને તે અશક્ત છે. તેનું જીવન પૂરું થાય, તોપણ તારી સાથેની આવી વાતો પૂરી થાય તેમ નથી. હે પ્રભુ ! હું તારા ઉપર પ્રેમ કરું, તેમાં તો કાંઈજ આશ્ચર્ય નથી; કારણ કે હું તારો દાસ, દુર્ગાળ, દીન, હીન અને સિદ્ધાંત છું. પણ આશ્ચર્યની વાત તો એજ છે કે, તું તો પ્રભુ, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, અનંત પ્રહ્લાંડોનો પણ રાજા-ધિરાજ અને અનંત પ્રકારના અપાર એશ્વર્યસંપન્ન હોવા છતાં મારા જેવા તરફ પણ પ્રેમ કરે છે !

હે દીનાનાથ ! હું તો (જેવો નિર્જાળ ને અયોગ્ય છું) કે સમગ્ર સમય તારી સાધનામાં ગાળતો નથી. રત્નિઉપારતન પણ ખરાબર થતી નથી, તેમજ ગાહુ રોગ (ઉપવાસ) પણ કરી શકતો નથી. વારંવાર ધર્મશ્રંથનું અધ્યયન પણ મહારાથી યથા શક્ય નથી; જેથી તારૂં યથાર્થ વર્ણન થાય એવી સ્તુતિ કે પ્રાર્થના પણ મને આવડતી નથી. વળી તું જાણે છે કે, હું કશુંજ જાણતો નથી અને આ જે કાંઈ ઉલ્લેખ કરું છું તે પણ લાયકાતથી નહિ, પણ લ-

નિજ તથાને બોલું છું. તે મને કૃપારૂપી જે અમૂલ્ય અનુપમ વસ્ત્ર આપેલું છે, તેના આગળ મારું ધ્યાન, ભજન, ત્યાગ વગેરે સર્વ કાંઈજ હિસાબમાં આવે તેમ નથી. શું કેહું ? પ્રભુ ! શરમથી ઝુંઝાઈ જાઉં છું કે, સિત્તેર સિત્તેર વર્ષ સુધી મેં નાસ્તિક રહીનેજ મસ્તક ઉપરના કેશ ઘોળા કરી નાખ્યા ! અને છેક હવે હું તારી સમીપ તારું નામ રટતો રટતો વગડામાંથી ચાલીને શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવા આવ્યો છું. છેક હવેજ હું વિશ્વાસના પ્રદેશમાં પગલું મૂકું છું ! હવેજ મેં જિહ્વાને તારા શુભગાનમાં ભેડી છે. મને સમજાયું છે કે, તારું કાર્ય કોઈ પણ હેતુને અધીન નથી; તેમ તારી પ્રસન્નતા પણ કાંઈ મારી તપશ્ચર્યા ઉપર આધાર રાખતી નથી. કેમકે મેં જે કયું છે, તે તો માત્ર ધૂળ-રાણ જેવુંજ છે. હે દયાળુ ! તેં મારા અનેક અન્યાય ભોજ્યા છે. તેની મને ક્ષમા આપ; મેં તારી તપશ્ચર્યા અથવા સાધના કરી છે, એવું મારૂં અભિમાન નષ્ટ કર; અજ્ઞાન જન્ય દુષણો અળગાં કર અને મારાં પાપ તારી કૃપાપ્રસાદીથી ઘોઈ નાખ.”

બાયજીનું તમામ જીવન ઈશ્વરનાજ ભજન-સ્મરણમાં ગયું હતું અને દેહાંત પણ પ્રભુનુંજ સ્મરણ-ભજન કરતાં કરતાં થયો હતો.

હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ના દૌહિત્ર સાધુ સાદિકના સમયમાં મહર્ષિ બાયજી થઈ ગયા. એટલે અનુમાન થાય છે કે, અગીઆર-સો વર્ષ પહેલાં તેઓ હયાત હતા. તેમણે લખ કયું હતું કે નહિ, તે વિશે કશો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી.

આ મહાપુરુષનાં વચનામૃત

૧-મારા હૃદયમાં એક વાર એવો ધ્વનિ સંભળાયો હતો કે “બાયજી ! મારો ભંડાર વિવિધ રત્નોથી ભરપૂર છે, માટે જો મને ચાહતો હોય તો એવું કંઈ લઈ આવ કે જે મારામાં ન હોય.” ત્યારે મેં કહ્યું કે “ હે પ્રભુ ! એવી કંઈ વસ્તુ છે કે જે તમારામાં હોય નહિ ?” ઉત્તર મળ્યો કે “નિર્ધનતા.” અર્થાત્ સર્વ લૌકિક પદાર્થોનો ત્યાગ.

૨-જે કાંઈ ત્યાગ-વૈરાગ્ય મારામાં છે તે તમામ ઈશ્વરપ્રસાદથી છે; મારી શક્તિથી નહિ. જો ઈશ્વરની કૃપા ન મેળવી હોય તો “મનુષ્યપ્રયત્નથી કશુંજ વળતું નથી” એ વાક્યનું મૂલ્ય મારે મન મૃત્યુલોક અને સ્વર્ગલોક કરતાં પણ વધારે છે; પરંતુ જો પ્રકારના ભક્તથી પણ તે ભક્ત વધારે ભાગ્યશાળી છે કે જે બીજા કશા પણ ચત્તસિવાય માત્ર પ્રભુકૃપાથીજ યોગ્યતાનાં ચાસે પહોંચી શકે છે અને પ્રભુદર્શનરૂપી સર્વોપરિ ધન મેળવે છે.

૩-હું મધ્યામાં ગયો ત્યારે પ્રથમ તો મેં મંદિરજ ભેટું; બીજી વાર મંદિરની અંદર ગયો અને મંદિરના સ્વામીને ભેટ્યો; પણ ત્રીજી વાર તો મંદિરને પણ ભેટું મહિ અને મંદિરના સ્વામીને પણ ભેટ્યો નહિ; પરંતુ ઈશ્વર-માંજ એવો ડૂળી ગયો કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુનું જ્ઞાન કે લાભ નહિ રહેતાં જ્યાં ત્યાં માત્ર પ્રભુનેજ ભેટ્યો.

૪-હું ત્રીસ વર્ષ સુધી તો એવુંજ બોલ્યા કરતો હતો કે “હે પ્રભુ! તું મહાઈ આ કામ કર, તે કામ કર; આટલું આપ, તેટલું આપ.” પણ જ્યારે મેં તે પ્રભુને જરા તરા પણ એળખ્યો, ત્યારે તો મેં એટલુંજ કહ્યું કે “હે નાથ! તું પોતેજ મારો થા અને બીજી ત્રીજી બાળતોમાં તો તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કર.”

૫-પ્રાતઃકાળમાં તેના સ્મરણનો પ્રેમપૂર્ણ ઉચ્ચાર “આહા! ” “ હે ઈશ્વર!” મારા અંતરમાંથી નીકળે છે, તે મને એવો તો કિંમતી લાગે છે કે એના બદલામાં કોઈ આખા જગતની સંપત્તિ આપે, તોપણ હું એ શબ્દ છોડી શકું નહિ.

૬-લોકો મને જોવા ઇચ્છે છે, પણ હું તેમને જોવા ચાહતો નથી; કેમકે દાસની પ્રભુપ્રાર્થના પણ તેમને જોવાની નહિ, પણ પ્રભુનેજ પેળવાની છે.

૭-જેઓ મારા સાથીઓ હતા, તેઓ તો એક એક દુનિયાઇ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં તેમાંજ લોભાઇને લિપ્ત થઇ ગયા; પરંતુ મેં તો એ કશામાં નહિ રોકાતાં મને પોતાને પણ સમજાવે સર્વના સ્વામી પ્રભુનેજ અર્પણ કરી દીધો અને મારે પોતાને માટે કંઈજ રાખ્યું નહિ.

૮-ચાળીસ વર્ષ સુધી મેં જગતના લોકોને ઈશ્વરતરફ આવવાની ખૂબી માર્યા કરી; પરંતુ કોઈ પણ આવ્યું નહિ. પછી છેવટે એ બાદ્ય કામકાજથી થાકી-કંટાળીને હું પ્રભુના મંદિરમાં ગયો; પરંતુ ત્યાં તો મારા પહેલાંજ તેમાંના કેટલાય માણસો આવી પહોંચેલા જણાયા અને મારા કરતાં પણ પર-મેશ્વરની દયા તેમના ઉપર વધારે ઉતરેલી લાગી!! કેમકે તેણે પોતેજ પોતાની અપાર દયાળુતાને લીધે તે સર્વને પોતાની પાસે આણ્યા હતા.

૯-એક દિવસ હું મારા મનને પકડવા મથતો હતો, પરંતુ મેળવી શક્યો નહિ. પછી પ્રાતઃકાળે મેં એવો ધ્વનિ સાંભળ્યો કે “બાપુજી! મને છોડીને તું બીજી વસ્તુ શામાટે શોધે છે? મનનું તારે શું કામ છે?”

૧૦-જે માણસ પ્રભુસિવાય બીજા પદાર્થોનું અનુસરણ કરે છે, તેને મ-

મુખ્યજ કહી શકાય નહિ; કેમકે મનુષ્યો મનઃશક્તિનો પૂરતો ઉપયોગ કર્યા-
વગર માત્ર પોતાની આસપાસ જે જે અનિત્ય પદાર્થો જુએ છે, તેનેજ
મેળવવા ઇચ્છે-મથે છે; અને તેથી સદા સાથે નહિ રહેવાવાળા લૌકિક
પદાર્થોજ તેમને આવી મળે છે! માણસ જેની સાથે વાત કરતો હોય, તેજ
તેને પ્રત્યુત્તર આપે છે.

૧૧-ઈશ્વર મને એવે સ્થાને લઈ ગયા છે કે જે સ્થાનમાંથી તમામ
લોકો મને હસ્તામલકવત (હથેળીમાંના આંગળાની પેઠે) જણાય છે.

૧૨-જે ઈશ્વરના શુભોને પોતામાં આરોપે તે ચોગી અધમ છે.

૧૩-અંતઃકરણમાં એક ભંડાર છે; તે ભંડારમાં એક રત્ન છે અને એ
રત્નનું નામ 'પ્રભુપ્રેમ' છે. એ રત્ન જે મેળવી શકે છે, તેજ ઋષિ (બ્રહ્મવેત્તા)-
થઈ શકે છે.

૧૪-જો આ જગતમાંનો એકેએક માણસ અગ્નિવડે મારા અંતઃ-
કરણને બાળી નાખે તો હું તો માત્ર ધીરજળ રાખી શકું અને એવાઓ તરફ
જેવી રીતે અને જેટલો પ્રેમ દર્શાવવાનું સ્વીકાર્યું છે, તેમાંનું તો કંઈ પણ
મારાથી બની શકે એવું મને લાગતું નથી.

૧૫-જે માણસ સાધનારૂપી હથિયારવડે સમસ્ત દુનિયાઈ કામના-
ઓનાં મસ્તક છેદી નાખે છે; જેની તમામ આકાંક્ષાઓ માત્ર પ્રભુપ્રેમમાંજ
અદૃશ્ય થઈ જાય છે, ઈશ્વર જેને આહ્વે છે તેના તરફજ જે પ્રેમ કરે છે; અને
ઈશ્વર જેમ પણ રાખવા ઇચ્છે તેજ પ્રકારે રહેવા ઇચ્છે છે; તેનેજ ખરેખરો
ચોગી જાણવો અને તેનેજ ખરેખરો પુરુષાર્થી જાણવો.

૧૬-અભિમાનપૂર્વક કરેલી હજારો તપશ્ચર્યાઓ કરતાં પાપને વાસ્તે
ઉઠી લાગણીપૂર્વક કરેલો એક પણ પશ્ચાત્તાપ શ્રેષ્ઠ છે.

૧૭-અંતઃકરણમાં ઉદ્ભવેલા ઈશ્વરદર્શનના એક ટીપા જેટલા પણ સાચા
ઉત્સાહની મીઠાશ આગળ સ્વર્ગનાં લાભો મહિમંદિરોની પણ મીઠાશ તુલ્ય છે.

૧૮-સાચો ઋષિ જ્યારે બહારથી સૂપ હોય છે, ત્યારે અંદરથી ઈશ્વર
સાથે વાતો કરતો હોય છે; અને જ્યારે તેનાં નેત્રો મિચ્યાયલા જેવાં હોય છે
ત્યારે તે ઈશ્વરનો મહિમા અથવા સ્વરૂપ જોતો હોય છે.

૧૯-ભલે તમે શરીરથી પગપાળા ચાલજો, પરંતુ મનના ઉપર તો
સ્વારીજ કરજો.

૨૦-પ્રભુના ભક્ત પાસે દુનિયાઈ પદાર્થ પેઢી તેવું પોતાનું કાંઈજ ન હોય

એ(ત્યાગ-વૈરાગ્ય)ના જેવું ઉત્તમ (સાધન) બીજું નથી; પણ જે અવસ્થામાં તેનામાં વિદ્યા, સાધના ક્રિયા કે ત્યાગ-વૈરાગ્યમાંનું કંઈ પણ હોતું નથી તે અવસ્થામાં સર્વ પદાર્થ (પ્રભુ પોતે પણ) રહેલા છે, એમ જાણ્યો.

૨૧-આ સાંસારમાં એવો પદાર્થ કયો છે કે જેનો પરિત્યાગ કરવાથી માત્ર એકજ બાળત તરફ પૂરેપૂરું મન પડેલી શકાઈને-સત્વર સફળતા મેળવી શકાય ? ઉત્તર એજ કે, બહુનિષ્ઠતા. (એકસાથે અનેક કામ લઈ બેસવાં, અથવા બહુ બાળતોના બેઠેખાં બની બેસવું તે.)

૨૨-જે માણસ ઇશ્વરને ઝોળખતો હોય છતાં તેના ઉપર પ્રેમ કરે નહિ, એ તો અસંલવિતજ છે અને જે ઝોળખાણુ પ્રેમશૂન્ય હોય તે ઝોળખાણુજ નથી.

૨૩-પ્રભુનો દાસ બ્યારથી સાંસારિક આપરણીથી વિંટાય છે, ત્યારથી તે પ્રભુની પૂજા અને સાધના છોડતો ચાલે છે.

૨૪-જે ઇશ્વરને જાણે છે, તે ઇશ્વરસિવાય અન્ય બાળતની વાતજ કરતો નથી.

૨૫-એક મુનિએ (સાધકે) ઋષિને પૂછ્યું કે “મારે શું કરવું ?” ઋષિ-એ કહ્યું કે “તે (પ્રભુ) શું કરે છે ?”

૨૬-ઇશ્વર જેનાપર પ્રસન્ન થાય છે, તેને ત્રણ પ્રકારના સ્વભાવ આપે છે:- (૧) નદીના જેવી દાનશીલતા, (૨) સૂર્યના જેવી ઉદારતા અને (૩) પૃથ્વીના જેવી સહનશીલતા.

૨૭-સામાન્ય યાત્રાળુઓ તો માત્ર શરીરવડે અને બાહ્યમંદિરનીજ પ્રદક્ષિણા કરે છે અને માત્ર દુનિયાઈ પદાર્થનીજ ઇચ્છા રાખે છે; ત્યારે સાચા પ્રભુપ્રેમી જોનો હૃદયવડે આંતરિક સ્વર્ગની પ્રદક્ષિણા કરે છે અને સર્વના સ્વામી પરમેશ્વરનેજ પામવાની આકાંક્ષા રાખે છે.

૨૮-વિદ્યામાં પણ એકે એવું ઉપકારક તત્ત્વ રહેલું છે કે જેને ઘણા-ખરા વિદ્વાનો જાણતા નથી; તેમ ત્યાગ-વૈરાગ્યમાં પણ એક એવું મહા-ઉપકારક તત્ત્વ રહેલું છે કે જેને ઘણાખરા લેખધારીઓ પણ જાણતા નથી ! (જેમ દૂધપાકમાં કઠછી હબ્બર વાર ફરે, સો વર્ષ દૂધી રહે, તોપણ જરા સરખોયે તેનો સ્વાદ મેળવી શકતી નથી તેમ.)

૨૯-આ બધા વાદવિવાદો, શબ્દાડંબરો અને અહંતા-મમતા એ તો માત્ર પડદાની બહારનીજ વસ્તુઓ છે. પડદાની અંદર (પંચકોષ અથવા ત્રણે શરીરની પેલી પાર) તો નીરવતા, સ્થિરતા અને શાંતિજ વ્યાપી રહેલી છે.

૩૦-સત્કાર્યો કરતાં સાધુલોકનો સહવાસ શ્રેષ્ઠ છે; તેમ અશુભ કાર્ય

કરતાં અશુભ લોકોનો સહવાસ વધારે ખરાબ છે. ।

૩૧-સાધનાને ખાતર જે કાંઈ કરવું પડે તે બધું જ કરજે; પરંતુ તેમાં પણ પ્રભુકૃપાનોજ પ્રતાપ રહેલો જાણજે, પોતાના પુરુષાર્થનો નહિ.

૩૨-ઋષિ તેજ છે, કે જેને કોઈ પણ વિષય મલિન કરી શકતો નથી, પણ ઉલટી મલિનતા પણ તેનો સ્પર્શ થતાં પવિત્રતાના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે.

૩૩-પીડાનો અગ્નિ તો તેનેજ સતાવી શકે છે, કે જે ઇશ્વરને જાણતો-જોળખતો નથી. ઇશ્વરને જાણનારો તો જળતા અગ્નિને પણ ઠંડો-સુખદાયક-બનાવી લે છે.

૩૪-જે ઇશ્વરના સહવાસમાં આવે છે, તેને શી વાતનો ટોટો ગ્લો ? તમામ પદાર્થો અને તમામ સંપત્તિ તેનીજ છે, કારણ કે તેનો પરમ મિત્ર પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી છે અને સર્વ સંપત્તિનો સ્વામી છે.

૩૫-જે પોતાને ઇશ્વરજ્ઞાનીતરીકે જોળખાવે છે, તે મૂર્ખ છે. જે એમ કહે કે, હું તેને જાણતો નથી તેજ જ્ઞાની છે. #

૩૬-કદાચ આપું જગત પણ પોતાનું ઐશ્વર્ય અને સ્વામીત્વ તમને સોંપી દે, તો તેથી તમે કુલાઈ પણ જશો નહિ; અને આખા જગતની નિર્ધનતા આવી મળે, તો તેનાથી નારાજ પણ થતા નહિ. તમે તે કોઈ પણ સ્થિતિમાં પ્રભુનું જ કામ કર્યા કરજો.

૩૭-જે માણસ લૌકિક લાલસાને વશ થઈને ઋષિમુનિઓના કે હૃદય-સ્થ હરિના અવાજની અવગણના કરશે, તેને તો ગ્લાનિનું જ કદન (ખાંપણ) જોડવું પડીને અપમાનનીજ ભૂમિમાં દટાવું પડશે; અને જે ઇદ્રિયો અને લોભેશ્ચાને દુર્ગંધ બનાવવા સાથે લૌકિક પદાર્થોથી પણ દૂર રહેશે, તે સત્ય સુખ-શાંતિરૂપી કદન પામીને પરમ સન્માનની ભૂમિમાં-ખુદ પ્રભુનાજ જોળામાં-સમાધિ પામશે.

૩૮-જે માણસ લૌકિક માનપ્રતિષ્ઠા મેળવવા-સાચવવા મથે છે, તે પરામાત્માની કૃપા કે સમીપતા પામી શકતો નથી, પણ જે માણસ પ્રભુને પ્રામવામાટે સંસારથી છેટો ભાગીને લૌકિક પ્રતિષ્ઠાને તિલાંજલિ આપી જાણે

• કેમકે પ્રભુ આજળ તો માનવની સમાધિવૃત્તિ પણ બિચારી કીડીના જેવી તુચ્છ છે અને તેથી તે તો મીઠાઈના પહોડ પાસે પહોંચશે, ત્યારે પણ તેમાથી માત્ર જરાતરાજ ખાઈને તૃપ્ત બની જશે. એથી વધારે ખાવા ઇચ્છે પણ નહિ, ખાઈ શકશે પણ નહિ અને કહી શકશે પણ નહિ કે હું પહોંચે ખાઈ ગયો. સંપાદક

છે, તેજ ઇશ્વરી માર્ગથી પતિત નહિ થતાં તેની સમીપતાં, કૃપા, પ્રતિષ્ઠા અને પરમ પદ પામી શકે છે.

૩૯-તમે કાં તો જેવા અંદરથી છો તેવાજ બહારથી દેખાવાનું રાખો અને કાં તો જેવા બહારથી દેખાઓ છો તેવાજ અંદરથી બનો.

૪૦-જ્યારે તમે પ્રભુમાંજ તમામ લોકોની સ્થિતિ અને ગતિ જોઇ શકો, ત્યારેજ પાકે પાયે પ્રભુદર્શન થયેલું જાણ્યો.

૪૧-જપની સિદ્ધિ નામોચ્ચાર કે મંત્રજપની સંખ્યા ઉપર રહેલી નથી; પણ હૃદયને તેનાવડે થતા અનુભવ-પ્રભાવ-સાક્ષાત્કાર ઉપર રહેલી છે.

૪૨-ધર્મની ક્ષુધા એ મેધના જેવી છે. જ્યાં તે બરાબર જામી અને ચાતકના જેવી આતુરતાથી ગરમી વધી કે પછી તરતજ ઇશ્વરી કૃપાથી અમૃત વર્ષાવાજ માંડવાનું.

૪૩-જે માણસ પોતાનીજ શક્તિવડે પ્રભુને પામવા ઇચ્છે છે, તે તો ઉલટો મૃત્યુનાજ મ્હોંમાં જઈ પડે છે.

૪૪-ઇશ્વરને જાણનારનું હૃદય નિર્મળ કાચની હાંડીમાં સળગાવેલા દીપકના જેવું બની રહેતું હોવાથી સર્વત્ર તેનો પ્રકાશ ફેલાય છે, ત્યાં પછી તેને પોતાને તો અંધકારનો ભયજ કેવો ?

૪૫-માણસને માટે બે બાળતો મૃત્યુસમાન છે:-એક તો અપમાન અને બીજું ઇશ્વરાજાનો અસ્વીકાર.

૪૬-તે (પ્રભુ) મારા હૃદયને ઉંચે રથાને લઈ ગયા. સમગ્ર સ્વર્ગલોક સમી આવી મેં મારા હૃદયને પૂછ્યું કે “હે હૃદય! તું શું લઈ આવ્યું?” તે બોલ્યું કે “પ્રભુપ્રત્યેનો પ્રેમ અને પ્રસન્નતા.”

૪૭-શરીરને માટે સખતમાં સખત સજા શી ? “આળસના કરતાં ભારે સજા બીજી નથી. નરકનો અગ્નિ પણ આળસના જેટલો દુઃખદાયક નીવડતો નથી.

૪૮-જો કાલે ન્યાયસભામાં મને પ્રશ્ન પૂછાય કે ‘કેમ કાંઈ કર્યું નહિ?’ તો જોને હું ‘કેમ આવું કર્યું?’ એ પ્રશ્ન કરતાં સારો માનું; કેમકે એ પાછલા પ્રશ્નમાં અહંભાવની ગંધ છે અને અહંભાવ ઇશ્વરનો વિરોધી છે અને ઇશ્વરવિરોધી પદાર્થ હોવો-રાખી મૂકવો-એ તો મહાન પાપ છે.

૪૯-જે તપશ્ચર્યાની અંદર ‘હું કરું છું’ એવો અહંભાવ નથી, તેજ ખરી તપશ્ચર્યા છે.

૫૦-ઇશ્વર કહે છે કે, અનેક માણસો (બહારના વેશ ઉપરથી) મારો

નજીકમાં હોય તેવા જણાય છે, છતાં અંદરથી 'બહુજ' દૂર હોય છે; અને અનેક માણસો બહારથી મારાથી દૂર જેવા જણાવા છતાં અંદરથી ઘણાજ નજીક હોય છે.

૫૧-એક વાર પ્રભુએ પૂછ્યું કે “ યાયજ્ઞ ! શું ઇચ્છે છે ? ” મેં કહ્યું કે “ પ્રભો ! જે તારી ઇચ્છા હોય તેજ મારી ઇચ્છા બનાવવા ચાહું છું.” ત્યારે તેણે કહ્યું કે “ એ તો સહજ વાત છે ને જગત રચ્યું ત્યારથીજ સર્વભાટે ખુલ્લું સદાવ્રત છે. જે કોઈ જેટલો પણ મારો બનશે, તેટલો હું પણ તેનો બનીશ.”

૫૨-એક વાર મેં પ્રભુની પાસે યાચના કરી કે “ તમારી પાસે કયાંય ને કયે રસ્તે જઈ પહોંચી શકાય ? ” તેણે કહ્યું કે “ એ વાત તો વળી ઘણીજ સહેલી છે. તું તારો માથે ઊઠાવેલો ભાર અહંતા-મમતાદીથી મિથ્યાભિમાન નીચે મૂકી દે, એટલે જડપથી મારી પાસે આવી પહોંચીશ.”

૫૩-એક વાર પ્રભુએ કહ્યું કે “ ઘણા લોકો મને તેમના જેવોજ એકાદ માણસ ધાર્યા કરે છે, તેજ ઠીક છે; કેમકે જો તેઓના જોવામાં માફ રચૂળ અને સૂક્ષ્મ જગતમાં વ્યાપી રહેલું અતિવિશાળ અને અનેકવિધ ભાવોવાળું વિરાટ સ્વરૂપ આવી જાય તો તો તે બિચારા હજારોને મરીજ જાય ! ”

૫૪-વળી જે સર્વત્ર પણ છે અને સર્વથી પર-શ્રેષ્ઠ-અલગ-બહાર-પણ છે, જેને સમુદ્રની પેઠે આદિ નથી, અંત નથી અને જેની ગંભીરતાની કે ઉંડાણની સીમા નથી, એવું અનંત અમાપ પણ માફ સ્વરૂપ છે.

૫૫-પરદેશ જતી વખતે એક શિષ્યે મહર્ષિ યાયજ્ઞને વિનંતિ કરી કે “ આર્ય ! મને આપ કાંઈક ઉપદેશ આપતા બાજો.” યાયજ્ઞ બોલ્યા કે “ અ-ત્યારે કહેવા જેવી ત્રણ બાબતો છે:- (૧) ત્યારે કોઈ ખરાબ માણસના સહ-વાસમાં આવે ત્યારે તેના નીચ સ્વભાવને પોતાના શુભ સ્વભાવથી સમાવી દેને-ચલાવી લેને; કેમકે એથીજ તારા મનમાં મુખ-સંતોષ થશે. (૨) ત્યારે તને કોઈ કાંઈ દાન આપે, ત્યારે તું પ્રથમ તો પ્રભુપ્રત્યેજ કૃતજ્ઞ થને અને તે પછીજ ઈશ્વરે તારા તરફ જેનું હૃદય દાન બનાવ્યું તે દાતાને ધન્યવાદ દેને. (૩) ત્યારે પણ કોઈ વિપત્તિ આવી પડે, ત્યારે તરતજ વિનીતભાવે તે પ્રભુને નિવેદન કરવે કે, તે તને ધીરજ અને સહન કરવાની શક્તિ આપે.”

૫૬-એક વાર બીજા એક માણસે તપસ્વી યાયજ્ઞ અસ્તામી પાસે ઉપદેશની માગણી કરતાં તે બોલ્યા હતા કે “ તું નલોમંડળ તરફ દષ્ટિ કર.” પછના;

તેમ કયું, ત્યારે મહર્ષિએ પૂછ્યું કે “આ અસંખ્ય તારકો અને નલોમંડળ કોણે સરજ્યાં છે, તે તું બોલે છે?” તે બોલ્યે કે “હા, બહુ છું.” મહર્ષિ બોલ્યા કે “જે આ નલોમંડળનો કર્તા છે, તેની દષ્ટિ તું જ્યાં પણ હોય ત્યાં રહેલી છે, એ વાત સદાસર્વદા તું યાદ રાખજે અને સાવધાન રહેજે.”

૫૭-કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “મારે કોની સંજે રહેવું?” તેઓ બોલ્યા કે “(૧) રોગી અવસ્થામાં પણ જે નલકથી નલક રહીને ચલ કર્યા કરે, (૨) પાપ થતાં જે પશ્ચાત્તાપ સ્વીકારે અને (૩) તારી કોઈ પણ બાબત જેનાથી શુભ ન હોય, તેની સાથે (પરમેશ્વરની સાથે) તું રહેજે.”

૫૮-કયી કયી બાબતથી ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય? તેઓ બોલ્યા કે “મુંગાપણું, આંધળાપણું અને બહેરાપણું.” અર્થાત્ પ્રભુસિવાય ખીજ કશી પણ બાબત બોલવીએ નહિ, જોવીએ નહિ ને સાંભળવી પણ નહિ.

૫૯-કોઈએ પૂછ્યું કે “આ બધા આડંબર અને અભિમાન શામાટે રાખતા હશે?” જવાબમાં બસતામી બોલ્યા કે “એ લોકો ઈશ્વરના સહવાસથી દૂર છે તેથી અને ચોતાના પંડ ઉપર આસ કતવાળા છે તેથી.”

૬૦-“આપની ઉંમર કેટલી?” તેઓ બોલ્યા કે “ચાર વર્ષની.” “એવું કાંઈ હોય?” “હા, હોય. હું સિત્તેર વર્ષ તો સંસારના આવરણથી વિંટાયેલો હતો અને છેલ્લાં ચાર વર્ષથીજ એ આવરણથી મુક્ત થઈને તેને જોઉં છું. જે-ટલો સમય હું એ આવરણમાં હતો તે સમયને હું જીવતરમાં ગણતો નથી.”

૬૧-“આપે જે લાભ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે કેવી રીતે કર્યો છે?” તેઓ બોલ્યા કે “સાંસારિક તમામ પદાર્થોને તથા લાલસાઓને પ્રથમ એકઠાં કરીને પછી વૈરાગ્યની સાંકળે તેમને બાંધ્યાં અને પછી ત્યાગ-વૈરાગ્યના દરિયામાં તેમને ડૂબાવી દીધાં એ રીતે.”

૬૨-એકે જણે પૂછ્યું કે “મનુષ્યતરીકેનું ખરું કર્તવ્ય શું?” તેઓ બોલ્યા કે “ઈશ્વરસિવાય કોઈ પણ પદાર્થમાં અંતઃકરણ જોડવું નહિ તે.”

૬૩-“આપ યોગીતરીકે પાણી ઉપર પણ ચાલી શકો છો?” ઉત્તર-“એ કામ તો લોકડાનો કકડો કરી શકશે.”

૬૪-“આપ આકાશમાં ઉડી શકો છો?” તેઓ બોલ્યા કે “પક્ષી એ કામ કરી શકે છે.”

૬૫-“આપ એકે રાત્રિમાં મક્કા જઈ શકો ખરા?” તેઓ બોલ્યા કે “એ કામ તો બહુજરોનું છે.”

૨૧—તપસ્વી યુસફ હુસેન રચી

તપસ્વી યુસફ વિવિધ વિધામાં નિપુણ અને તપસ્વીઓમાં અગ્રણી હતા. તેમણે ઘણા સંતપુરુષોના સમાગમનો લાલ લીધો હતો. મહર્ષિ અણુ તાલેબ અને અણુ સૈયદની સાથે તેમને ગાઢ મૈત્રી હતી. તપસ્વી જીન્નુન મિસરીના તેઓ શિષ્ય હતા. સાધનામાં તેમનો દૃઢ વિશ્વાસ અને તપશ્ચર્યામાં તેમને અત્યંત નિષ્ઠા હતી. તેમણે લાંબું જીવન લોગ્યું હતું. યુસફ રચ દેશના રહેવાસી હતા. તેમના જીવનની પૂર્વાવસ્થા આ પ્રમાણે હતી:—

તે અત્યંત સૌંદર્યવાન પુરુષ હતા. અરબસ્તાનમાં મુસાફરી કરવા ગયા, ત્યારે તે કોઈ શ્રીમંતને ઘેર કામપ્રસંગે ગયા. ત્યાં કોઈ અમીરની પુત્રી એ ઘેર કામપ્રસંગે આવી. નશીબજોગે એ કન્યાએ યુસફને જોયા. તેમનું અંગ-સૌંદર્ય જોઈ તે મુગ્ધ બની ગઈ. કાંઈક તક મળતાં યુસફની પાસે આવી તેણે પોતાનો મનોભાવ પ્રદર્શિત કર્યો. આ વાત સાંભળતાંજ યુસફના મનમાં કંપારી છટી. તરત તે ત્યાંથી દૂર થઈ ગયા અને મિસરમાં ગયા. મહર્ષિ જીન્નુન મિસરીનું નામ તે સમયે પ્રસિદ્ધ હતું. યુસફ તેમની પાસે પ્રભુને નામે દીક્ષા લેવાના હેતુથી ગયા. કેટલોક કાળ આલ્યો ગયો, પણ જીન્નુને તેમની સાથે કાંઈ વિશેષ વાત કરી નહિ. આર વર્ષ વીતી ગયા પછી મહર્ષિ જીન્નુને પૂછ્યું કે “અરે સુવક! તારે મારી પાસે આવવાનું શું પ્રયોજન છે?”

યુસફ—“પ્રભુના મહાન નામને ખાતર મને દીક્ષા આપો, એટલીજ મારી પ્રાર્થના છે.”

આ વચન સાંભળી જીન્નુન કાંઈજ બોલ્યા નહિ; પછી એક દહાડો તેમણે ઢાંકણવાળું એક ખપ્પર યુસફના હાથમાં આપી કહ્યું કે “નીલ નદીને પેલે કાંઠે અમુક સ્થળે અમુક નામનો એક માણસ રહે છે, તેને જઈને આ પાત્ર આપી આવ.”

તે પાત્ર હાથમાં લઈ યુસફે પ્રયાણ કર્યું. થોડેક દૂર જતાં તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ ખપ્પરની અંદર શું ભરેલું હશે? તે એક વાર ઉઘાડીને જોઈ. આમ ધારી તે નીચે જોઈ અને પેલા ખપ્પરનું મોઢું ઉઘાડ્યું. ઉઘાડતાંજ તેમાં પૂરેલો ઉંદર ફૂદીને બહાર નીકળી ગયો અને કયાંય આલ્યો ગયો. આ જોઈને યુસફ નિરાશ થઈ ગયા અને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે “અરે! મેં આ શું કર્યું? હવે હું પેલા માણસ પાસે જઈ કે મહર્ષિ પાસે પાછો જાઉં?”

અનેક તર્કવિતર્કો કર્યા પછી તેઓ મહર્ષિ બ્રુનુને કહેલા માણસની પાસે ખાસી ખપ્પર લઈને ગયા. એટલે તે માણસ મંદ સ્મિત કરી પૂછવા લાગ્યો કે “યુસફ! તમે મહર્ષિ બ્રુનુનની પાસે મહાન પ્રભુના નામ ઉપર દીક્ષિત થવા માગણી કરી છે?”

યુસફ—“હા.”

પેલો પુરુષ—“મહર્ષિને તમારામાં સહનશીલતા નહિ જણાઈ હોય તેથી તેમણે એ પાત્રમાં એક ઉંદર પૂરી તમારા હાથમાં સોંપ્યો. હવે; પણ તમે ઉંદરની રક્ષા પણ કરી શક્યા નથી, તો પ્રભુનું મહાનામ શી રીતે તમારા હૃદયમાં ધારણ કરી શકશો?”

આથી શરમાઈ જઈ યુસફ મહર્ષિ બ્રુનુનની પાસે પાછા આવ્યા. ત્યારે મહર્ષિ બોલ્યા કે “કાલે રાત્રે મેં પ્રભુની પાસે સાત વાર પ્રાર્થના કરી કે, મારે તમને પ્રભુના મહાનામની દીક્ષા આપવી કે નહિ? પણ પ્રભુએ આજ્ઞા કરી નથી. હવે તમે તેને લાયક બન્યા નથી, છતાં પણ વિશેષ પરીક્ષા ખાતર પાત્રમાં એક ઉંદર મૂકી તમને આપવા મોકલ્યા; પરંતુ એટલું કાર્ય પણ તમારાથી બની શક્યું નહિ. પરીક્ષામાં તમે પસાર થઈ શક્યા નહિ. હવે તમે તમારા દેશમાં પાછા જાઓ. જ્યારે સમય થાય ત્યારે આવજો.”

ગદગદિત થઈ યુસફ બોલ્યા કે “આર્ય! નહુટકે મારે સ્વદેશમાં પાછું જવું પડે છે; પરંતુ મારા કલ્યાણમાટે આપ કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “હું તમને પ્રકાશના ઉપદેશ આપું છું, પહેલો ઉત્તમ છે, બીજો મધ્યમ છે અને ત્રીજો કનિષ્ઠ છે. ઉત્તમ ઉપદેશ એ છે કે, તમે વાંચી લખી જે કાંઈ શિક્ષણ લીધું છે, તે તમામ ધોઈ નાખો, બધુંજ ભૂલી જાઓ અને પોતાને મૂર્ખમાં મૂર્ખ જાણો. આમ થવાથી ઈશ્વર અને તમારી વચ્ચેનાં આવરણો દૂર થશે.”

યુસફ—“આ ઉપદેશ પાલન કરવા હું શક્તિમાન નથી.”

મહર્ષિ—“મધ્યમ ઉપદેશ એ છે કે, મને ભૂલી જાઓ; અને કોઈની પાસે મારું નામ પણ કહેશો નહિ, તેમજ મેં તમને આપેલ ઉપદેશ આપ્યો છે એ વાત પણ કરશો નહિ.”

યુસફ—“એ પણ મારાથી બની શકશે નહિ.” એટલે મહર્ષિ બ્રુનુને કહ્યું કે “છેલ્લો ઉપદેશ એ છે કે, લોકોને ધર્મોપદેશ આપજો અને ઈશ્વરની પ્રશંસા કરો.”

આ વાત સાંભળી યુસફ ઉત્સાહ સાથે બોલ્યા કે “ઈશ્વરેચ્છાથી હું તેમ કરી શકીશ.”

મહર્ષિ—“પણ એ ઉપદેશ એવો હોવો જોઈએ કે તમારો કોઈ પણ પ્રકારનો અહંભાવ તેમાં લળવો ન જોઈએ.”

યુસફ—“હાલે, તેમ કરીશ.”

પછી તે સ્વદેશમાં ગયા. તે રથ દેશના એક આગરદાર ગૃહસ્થ હોવાથી નગરના લોકો તેમના પાછા પધારવાના સમાચાર સાંભળી સામા ગયા અને તેમનો આદરસત્કાર કર્યો.

હવે તેમણે રુલા બોલાવી ઉપદેશ આપવાની શરૂઆત કરી; પણ શ્રોતાઓનો તેમનો ઉપદેશ એક-જે દહારા સાંભળીનેજ કંટાળી ગયા; કારણ કે તેમના ઉપદેશમાં નહોતી કશી નવીનતા કે નહોતું કંઈ સ્વર્ગીય આકર્ષણ. ત્રણ-ચાર દહારામાંજ વક્તા અને શ્રોતારૂપે સભામાં માત્ર તેઓ એકજ રહ્યા. એક વાર તેમણે મસ્જિદમાં ઉપદેશ આપવાનું જાહેર કર્યું; ત્યાં પણ એકે શ્રોતા હાજર થયો નહિ. હવે શું કરવું? એ વિચારથી તેઓ અસ્થિર બની ગયા; પણ તેવામાં ઘ્યાણ પ્રભુની ઈચ્છાથી એક અલૌકિક ઘટના બની, તેથી યુસફના જીવનમાં ધર્મનો સ્વર્ગીય પ્રકાશ પ્રકટ થયો અને તેણે તેમને પરમસક્ત બનાવી દીધા. એ બનાવ આ પ્રમાણે હતો:—

ઈબ્રાહીમ ખૈયાસ નામનો એક ધર્મસાધક હતો. એક રાત્રે તેણે આવી આજ્ઞા સાંભળી કે “અરે ઈબ્રાહીમ ! તું યુસફ પાસે જા અને કહે કે, તું ધર્મ-બ્રમ છે.” ઈબ્રાહીમ કહે છે કે “આ કાર્ય કરવું મારે માટે એટલું મુશ્કેલ હતું કે વાત ન કરો. જો મારા માથા ઉપર પર્વત તરીકે પડ્યો હોત તો આ કાર્ય કરતાં મને તે સહેલું લાગત. જે માણસ પોતાને સાધુ પુરુષતરીકે ઓળખાવે છે તેને હું આવી કઠોર વાત શી રીતે કહી શકું? આ વિચારથી હું અંજાઈ ગયો.” બીજી રાત્રે પણ તેણે એજ ધ્વનિ સાંભળ્યો, પણ ઉંડા વિચારમાં તે બેસીજ રહ્યો. ત્યારે ત્રીજી રાત્રે પણ ફરી એજ વાત સાંભળી. વળી તે ઉપરાંત એવું પણ સાંભળ્યું કે “જો તું આ ધર્મબ્રમણ્ણની વાત યુસફને નહિ કહે તો તારું પણ અહિંત થશે.”

ઈબ્રાહીમ કહે છે કે, “આવી દેવી વાણી સાંભળી હું તરત ઉઠી ઉભો થયો અને ચાલવા લાગ્યો. મસ્જિદના દ્વારમાં બેઠાં બેઠેયુ તો યુસફ ગારણામાં બેઠેલા છે. મને લેતાંજ તેમણે પૂછ્યું કે “તમે કોઈ શાસ્ત્રીય વચન બોલી શકશો?”

મેં કહ્યું કે “હા, એક અરબી વચન બોલું છું.” પછી હું સ્વપ્નમાં સાંભળેલું પેલું વચન બોલ્યો, કે જેમાં યુસફને ધર્મબ્રાણ્ય જણાવવાનું કહેલું હતું. આ વચન સાંભળતાં જ બ્યાકુળ બની યુસફ મારા ચરણમાં પડયા અને અશ્રુથી ભીંન્ન થઈ ગયા. ઘણી વાર પછી મસ્તક ઉંચું કરી મારા તરફ દૃષ્ટિ કરીને તે બોલ્યા કે “ધંધાહીમ ! પ્રાતઃકાળથી અત્યારસુધી મારી પાસે કુરાનનો પાઠ ચાલે છે, પણ આંખમાંથી એક પણ આંસુ ખર્યું નથી અને મન દ્રવિત થયું નથી; પણ તમે જે એક વચન સંભળાવ્યું, તેથી મારી કેવી અવસ્થા બની ગઈ છે? આંખોમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહેવા લાગી છે. લોકો મને “ધર્મબ્રાણ્ય” કહે છે તે યથાર્થ જ છે. પ્રભુની પાસેથી આજે મને “ધર્મબ્રાણ્ય”નો ઇલકાબ મળ્યો ! ખરેખર હું તેવો જ છું.”

આ બનાવ બન્યા પછી યુસફનું જીવન બદલાઈ ગયું, દીનતા અને વિનય નો તેમાં સંચાર થવા લાગ્યો, અનેક ઉચ્ચ કોટીના સાધકોના સહવાસ માં રહી તેમણે કઠોર સાધનાઓ કરી અને પરિણામે તેઓ લોકોના શ્રદ્ધાપાત્ર અને પરમ ધાર્મિક ઋષિ બની રહ્યા.

અબ્દુલ નામે એક ઉન્મત્ત યુવક તેનાં માબાપનો વિરોધી કુપુત્ર હતો. તે અત્યંત દુરાચરણી અને ભુગારી બન્યો હતો. એક દિવસ તે મહર્ષિ યુસફ હુસેનની પાસે આવ્યો. ત્યાં તેમણે તેને આ ભાવનું એક વચન કહ્યું કે “જેમ એક માણસ જહુંજ કાર્યવશાત્ બીજા માણસને પોતાની પાસે બોલાવે છે, તેજ પ્રમાણે પોતાની સ્વાભાવિક દયાળુતાને લીધે પરમેશ્વર પાપીઓને પણ પોતાની સમીપ બોલાવે છે.”

અબ્દુલ આ વચન સાંભળી ઉત્સુક બની ગયો, આર્તનાદ કરીને તેણે શરીર તથા માથા ઉપરનાં વસ્ત્રો ફેંકી દીધાં અને કબ્રસ્તાનમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં ત્રણ દિવસસુધી તે બેભાન અવસ્થામાં પડ્યો રહ્યો. સ્વપ્નમાં યુસફ આવી વાણી સાંભળી કે “યુસફ ! પેલા પશ્ચાત્તાપ કરનાર યુવકની સંભાળ લે.” આથી તેઓ કબ્રસ્તાનમાં ગયા અને તેનું મસ્તક પોતાના બોળામાં મૂકી જાગૃત થવાની રાહ જોતા બેઠા. ત્રીજે દિવસે તે યુવકે જ્યારે પોતાનાં નેત્રો બોલ્યાં, ત્યારે તેણે યુસફને જોઈ કહ્યું કે “પ્રભુએ ત્રણ દિવસથી તમને અહીં આવવાનું કહ્યું છે છતાં તમે અત્યારે આવ્યા ?”

નેશાપુરવાસી એક વ્યાપારીને અત્યંત સૌંદર્યવાળી એક તુકી દાસી હતી. પોતાનો એક દેવાદાર બીજે ગામ ચાલ્યો જતો હતો, તેને મળવા માટે

આ વ્યાપારીને બહારગામ જવાની જરૂર પડી. નેશાપુરવાસી કોઇ માણસના ઉપર આ વ્યાપારીને એવો વિશ્વાસ નહોતો કે જેથી તે પેલી દાસીને એને ઘર મૂકી શકે. આ કારણથી તે તપસ્વી અણુ ઉસ્માન ખયરી પાસે આબંધો અને તેમને કાલાવાલા કરી કહ્યું કે “હું આવું ત્યાંસુધી મારી આ દાસીને આપના કુટુંબ સાથે રાખી તેને સાચવશો. આ શહેરમાં એક આપનોજ મને વિશ્વાસ છે.” અણુ ઉસ્માન પહેલાં તો તેમ કરવા સંમત થયા નહિ, પણ સો-દાગરે આગ્રહ કરવાથી આખરે સંમત થયા. પેલો વ્યાપારી દાસીને તેમને ત્યાં મૂકી આલ્યો ગયો. દેવચોગે એક દહાડો તે દાસીના ઉપર ઉસ્માન ખયરીની નજર પડી. દાસીનું જાનવલ્યમાન સૌંદર્ય જોઇ તેઓ મોહિત થઇ ગયા. તેમનું ચિત્ત તલપાપડ થઇ રહ્યું અને કોઇ ઉપાયે તે સ્થિર થઇ શક્યું નહિ. ધર્માચાર્ય અણુ હાફેઝ પાસે જઇને તેમણે પોતાનો મનોવિકાર વ્યક્ત કર્યો. અણુ હાફેઝે કહ્યું કે ‘તમારે મહર્ષિ યુસફ હુસેન રચીની પાસે જવું ઉચિત છે.’ અણુ ઉસ્માન તરત યુસફ પાસે આવવા નીકળ્યા. જે શેરીમાં યુસફ રહેતા હતા, ત્યાં જઇને તેમણે તેમનું ઘર પૂછ્યું. લોકોએ કહ્યું કે “તમે નિર્માળ ચરિત્રવાળા છો, સુદ્ધિ છો અને સાધુનાં વચ્ચે પહેર્યાં છો; છતાં નવાઇ એ છે કે, યુસફ પાસે જવા ઇચ્છો છો ! એવા માણસનું તમારે શું પ્રયોજન છે ? તે અધાર્મિક અને દુરાચરણી છે. તેની પાસે તમે જતા નહિ. તેના સંગથી તમારી ઘણી અપકીર્તિ થશે, માટે પાછા વળો.”

આ સાંભળી અણુ ઉસ્માન ખિન્ન થની નેશાપુર આલ્યા આબંધો. તેમને જોઇને અણુ હાફેઝે પૂછ્યું કે “કેમ ? મહર્ષિ યુસફનો તમને મેળાય થયો કે ?”

અણુ ઉસ્માન—“ના, લોકો તેમની રીતભાતવિષે ઘણું ખરાબ બોલે છે; માટે તેમની પાસે હું ગયો નથી, મળ્યાવિનાજ પાછો આલ્યો આબંધો હું.”

અણુ હાફેઝ—“તમારે તેમની પાસે એક વાર જવું જોઇતું હતું. તેમના દર્શનથી તમને લાભ થાત.”

આ સાંભળી ફરી વાર અણુ ઉસ્માન, યુસફ રચીને મળવા આલ્યા. તેમને રહેઠાણે પહોંચ્યા, ત્યાં તો ત્યાંના લોકો યુસફની પહેલાંના કરતાં પણ વધારે નિંદા કરવા લાગ્યા. ઉસ્માને કહ્યું કે “મારે તેમની પાસે ઘણુંજ જરૂરનું કામ છે, માટે ત્યાં જવુંજ પડશે; માટે મહેરબાની કરી મને તેમનું ઘર બતાવો.”

માણસોએ ઘર બતાવ્યું. ત્યાં જઈ જુએ છે તો જુપડીના દ્વારમાં એક તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષ બેઠેલો છે અને શીશો તથા પ્યાલો તેની સામે પડેલાં

છે. અબુ ઉસ્માને પાસે જઈ સલામ કરી. યુસફ તેમની સાથે સુંદર વાતો કરવામાં પ્રવૃત્ત થયા અને તેમાં એવી ચમત્કારિક વાતો કહી કે જે સાંભળી ઉસ્માન ચકિત થઈ ગયા. થોડીક વાર પછી તેમણે કહ્યું કે “મહાશય ! તમારી આવી તેજપૂર્ણ કાંતિ છે, વળી આવી સુંદર ચમત્કારિક વાણી છે; છતાં બાહ્યાચાર આવો કેમ છે ?”

યુસફ બોલ્યા કે “મારી પાસે જલપાત્ર નથી, માટે આ શીશાને સાફ કરી પાણી શરવાના કામમાં લીધો છે; અને કોઈ તરસ્યો માણસ પાણી પીવા આવે તો તેને માટે આ ખ્યાલો રાખેલ છે.”

અબુ ઉસ્માન—“તમે આવું કેમ કરો છો ? લોકો તમારા ઉપર જાતજાતના આક્ષેપો મૂકે છે અને નિંદા કરે છે.”

યુસફ—“મારી નિંદા થાય તો સાફ, એમ માનીનેજ હું આવો વ્યવહાર કરું છું. જે હું દુરાચારી અને નિંદાપાત્ર ગણાઉં, તો કોઈ બ્યાપારી પોતાની સુંદર ઠાસી મારી પાસે મૂકી બચજ નહિ. એ મહાલાલની વાત છે.”

આ વાણી સાંભળી અબુ ઉસ્માન, મહર્ષિ યુસફનાં ચરણોમાં પડી રૂદન કરવા લાગ્યા.

જાગરણને લીધે યુસફ હુસેન રચીની આંખો સદા લાલચોળ રહેતી અને શરીર પણ દુર્ગંધ ઘંઘ ગચું હતું. કોઈએ તેમની ગહેનને તેમની તપશ્ચર્યા બાળત પ્રશ્ન કર્યો, ત્યારે તે બોલી કે “મહર્ષિ યુસફ રાત્રિની નમાજ પૂરી રહ્યા પછી પ્રાતઃકાળસુધી આસન ઉપર સ્થિરભાવે ઉભાજ રહે છે.”

આમ કરવાનું શું કારણ છે ? એવો પ્રશ્ન યુસફને પૂછાતાં તેમણે કહ્યું કે “રાત્રિની નમાજ પઢવા ઉભો થાઉં છું ત્યાં તો ઈશ્વરમહિમાનાં અનેક ગૂઢ તરસ્યો અંતઃકરણમાં એવાં તો સ્ફુરવા લાગે છે કે તેથી મને નીચે બેસવાનું ભાન પણ રહેતું નથી અને ઉભાં ઉભાંજ આખી રાત્રિ ચાલી બંધ છે. મતલબ કે, એ ને એજ સ્થિતિમાં સવાર થઈ જાય છે.”

મરણસમયે યુસફ હુસેન બોલ્યા કે “હું પરમેશ્વર ! મેં મારું કર્તવ્ય લોકો તરફ વાણીદારા અને તારી તરફ કાર્ય કરીને જબ્બજી છે. મને ક્ષમા આપને.”

આ મહાત્માનાં ધ્યનામૃતો

૧-જેઓ એમ જાણે છે કે, ઈશ્વર આમરું દરેકે દરેક કાર્ય જુએ છે, તેઓજ કાંઈ પણ અવળું આચરણ કરવાથી બહીએ છે.

૨-જેઓ ઉંઠા લાવથી ઈશ્વરનું સ્મરણ-ચિંતન કરે છે, તેઓજ બીજા પદાર્થોને ભૂલી જાય છે.

૩-ઈશ્વરના ભજન-સ્તવન આડે જેઓ તમામ દુનિયાઇ પદાર્થોને ભૂલી જાય છે, તેમને પછી તમામ પદાર્થોમાં પણ ઈશ્વર દેખાય છે.

૪-જેઓ ઈશ્વરના ઉપર વધારે પ્રેમ કરે છે, તેમને તો લોકો તરફથી કલેશ અને અપમાનજ વધારે મળે છે; પરંતુ પ્રભુના ખંદા પણ એવા જળરા હોય છે કે એના બદલામાં તેઓ તો ઉલટા તેમના તરફ દયાજ વધારે કરે છે.

૫-તમામ અવસ્થાઓમાં પ્રભુના અને પ્રભુભક્તોના દાસ થઈ રહેવું; એનું જ નામ અનન્ય અથવા એકનિષ્ઠ ભક્તિ છે.

૬-પ્રેમીનું (પ્રભુનું) શ્રવણ-મનન-કીર્તનાદિ કરવામાં જે કંઈ અડચણ-રૂપ હોય તેને દૂર કરવું કે તેનાથી દૂર થવું, એજ સાચા પ્રભુપ્રેમનું લક્ષણ છે.

૭-ઉંડાણમાં પ્રભુપ્રેમ કરવો અને બહાર તે સાધનાને પ્રસિદ્ધ ન થવા દેતાં શુભ રાખવી, એ સાધુતાનું શુભ્ય લક્ષણ છે.

૮-એક ઈશ્વરનીજ ઉપાસનામાં માણસ જેમ જેમ વધારે ડૂબતો ચાલે છે, તેમ તેમ તે પ્રભુદર્શનને માટે વધારે ને વધારે આતુર બનતો જાય છે; અને ક્ષણ-માત્ર પણ સાક્ષાત્કાર પામ્યો, એટલે તો પછી તે તેની તેજ સ્થિતિને અધિકાધિક ઈચ્છ્યા કરે છે. સાચા ભક્ત અને જ્ઞાનીનું એ લક્ષણ છે.

૯-વિશુદ્ધ પ્રભુપ્રેમ એ જગતમાં દુર્લભ પદાર્થ છે. મનમાંથી કપટ બુદ્ધિને દૂર કરવાનો જ્યારે મેં પ્રબળ પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારેજ તેણે (પ્રભુપ્રેમ, અનેક સફળશોરૂપે આવીને હૃદયપર અધિકાર જમાવ્યો.

૧૦-લોભી માણસ સર્વથી અધમ છે અને નિર્લોભી સાધુ સર્વોત્તમ છે.

૧૧-જે ચિંતન કરી ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેજ તેની આંતરિક-માનસિક પૂજા કરી શકે છે.

૨૨-તપસ્વી અલહુસેન ગુરી ખગદાદી

તપસ્વી અલ હુસેન ગુરી પ્રભુપ્રેમમાં મસ્ત, તેજસ્વી અને તરવજ્ઞાની પુરુષ હતા. તેમણે વિવિધ પ્રકૂરનાં કઠોર વ્રતો તથા સાધનાઓ કર્યાં હતાં; તેથી લોકો તેમને “કમરસ સુદ્રિયા” (પવિત્ર આત્માઓનો આંદ) કહેતા. તેઓ જેમ પવિત્ર ચરિત્રવાન હતા, તેમ પરમ જ્ઞાની હતા. સર્વ શક્તિની પાસે તેમણે ધર્મની દીક્ષા લીધી હતી તથા મહાત્મા બુન્નેદની સાથે તેમને ગાઢ સંબંધ હતો. તેમની ધર્મપ્રણાલી મહાત્મા બુન્નેદની ધર્મપ્રણાલીને

મળતી હતી. વળી તેમણે તપસ્વી અહમદ ચારીના સમાગમનો લાભ લીધેલો હતો.

નુર શબ્દનો અર્થ “જ્યોતિ” અર્થાત્ “તેજ” એવો થાય છે; ત્યારે તપસ્વી અલ હુસેન નુરી કેમ કહેવાયા ? એ વિષે કહેવાય છે કે, રાજ રાત્રિને સમયે જ્યારે તેઓ ધર્મચર્યા કરતા, ત્યારે તેમના મુખની આસપાસ તેજનું કુંડાળું દેખાતું અને એ જ્યોતિથી તેમની ઝુંપડી ઝળહળી ઉઠતી. કોઇ કહે છે કે, અલ હુસેનની ચર્યામાં જ્ઞાનજ્યોતિનાં આધ્યાત્મિક ગૂઢ તરવો શ્રોતાને વ્યક્ત થતાં; માટે તેમને નુરીનો ઇલકાબ આપવામાં આવ્યો છે. ખીજા કહે છે કે, જંગલમાં તેમની ઝુંપડી હતી. આખી રાત્રિ ઝુંપડીમાં બેસી તેઓ ઉપાસના કર્યા કરતા. એમની ઉપાસનાના પ્રભાવથી રાત્રે લોકો તેમની ઝુંપડી ઉપર પણ અદ્ભુત જ્યોતિનો પ્રકાશ ફેલાયલો દેખાતા હતા. આથી તેમને ‘નુરી’નું ઉપનામ આપવામાં આવેલું છે.

અબુ અહમદ ગાઝી કહે છે કે, નુરીના જેવી કઠોર તપશ્ચર્યા કરતાં મેં કોઇને પણ જોયેલ નથી. મહર્ષિ જુન્નેદની તપશ્ચર્યા પણ નુરીની તપશ્ચર્યા પાસે ફિક્કી લાગતી.

તેમના ધર્મજીવનની પ્રથમાવસ્થા આ પ્રમાણે હતી:—‘હું’ હુકાને જાઉં છું’ એમ કહી દરરોજ તેઓ ઘરની બહાર નીકળતા. બજારમાંથી કેટલીક રોટી ખરીદી તેઓ દીનજનોને વહેંચી આપતા. પછી મસ્જિદમાં જઈ નમાઝ પઢી હુકાને આવતા. તેમનાં કુટુંબીજનો માનત કે, હુસેન હુકાને નાસ્તો કરે છે. વીસ વર્ષ તેમણે આ પ્રમાણે વ્યતીત કર્યાં. તેઓ ક્યાં ખાય છે અને શું ખાય છે ? એ વિષે કોઇ કંઇ જાણી શક્યું નહિ.

નુરી કહે છે કે, મેં ઘણાં વર્ષો તપશ્ચર્યા કરી, લોકોના સહવાસથી વિમુખ થઈને ઘણાં વર્ષ મારી જાતને એકાંતમાં રાખી. ઘણા પ્રકારની ધર્મસાધનાઓ કરી; છતાં મારો ધર્મમાર્ગ ખુલ્લો થયો નહિ, તેથી મેં સંકલ્પ કર્યો કે, મારું શરીર પડે તો ભલે, પણ કાર્યસિદ્ધિ કાર્યાવિના રહેવું નથી. પછી મેં મારા શરીરને કહ્યું કે ‘જો શરીર ! તે’ ઘણાં વર્ષસુધી મનગમતાં ભોજન કર્યાં છે, જોવાનું અને ન જોવાનું જોયું છે, બોલવાનું અને ન બોલવાનું બોલેલ છે અને સાંભળવાનું તથા ન સાંભળવાનું સાંભળેલ છે. તે’ સ્વેચ્છા પ્રમાણે સૂવું, જાગવું અને ગમનાગમન કરેલું છે. તે’ ઇદ્રિયોના ઉપભોગ અનેક પ્રકારે ભોગવ્યા છે તથા મોજશોખ કરેલા છે. એ બધાના દંડરૂપે હવે

હું તને ફ્રવામાં લટકાવી રાખવા આહું છું. હવે તારે ઈશ્વરની આપેલી અમૂલ્ય બક્ષિસને ચથેચ્છપણે વાપરવાની નથી. ઈશ્વરની પ્રસન્નતા ખાતર હવે તારે વર્તવાનું છે. જો તું એ પ્રમાણે ચાલીશ તોજ લાગ્યવાન બનીશ.’

આ પ્રમાણે મેં ચાળીસ વર્ષ સાધના કરી, છતાં જીવનમાં કશો વિશેષ લાભ થયો નહિ. ત્યારે મેં વિચાર્યું કે, આમાં દોષ કોનો? મહાન પયગંબર સાહેબ અને ચોલીઆ પુરુષો જે જોઇ ગયા છે તથા સાંભળી ગયા છે, એ તો ખોટું હોવાનો સંભવ નથી. ઋષિઓનાં તથા પયગંબરોનાં વચનો જૂઠાં તો હોય નહિ; છતાં મને કેમ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી? અવશ્ય આમાં મારોજ દોષ હોવો જોઇએ.

આમ ધારી મેં મારા દોષની તપાસ કરી તો મને જણાયું કે, મારામાં કયા કયા પ્રતિબંધક દોષો છે. મને સ્પષ્ટ થયું કે, જ્યારે હું સાંસારિક કાર્યમાં જોડાઉં છું, ત્યારે મારું મન બાહ્ય વ્યવહારમાં તટ્પીન થઇ જાય છે અને ઉપાસના-કાળે કરેલા વિચારો (ધર્મના વિચારો) જૂલી જાય છે. આથી કરીને ધર્મકાર્ય ધોવાઇ આચરણ કનિષ્ઠ થઇ જાય છે અને એવું હલકું જીવનજ ધર્મસાધનામાં આગળ વધવા દેતું નથી. આથી મેં એ પશુજીવન ઘટાડવા માંડ્યું અને ધાર્મિક જીવન વધારવા માંડ્યું. એમ કંમે કંમે મેં પશુજીવન ઉપર વિજય મેળવ્યો.

તપસ્વી અલહુસેન નુરી ઈશ્વરનો મહિમા ગાતાં ગાતાં પોતાના સાથીઓની સાથે નાચતા-ફેદતા અને પ્રભુપ્રેમમાં મસ્ત બની જતા. આથી સાધારણ લોકો તેમના વિરોધી બની નિંદા કરવા લાગ્યા.

એક વાર શુલામ ખલીલ નામનો એક માણસ ખલિફ પાસે ગયો અને તેને ચરજ કરી કે “અમારા ગામમાં એક ટોળું એવું છે કે જે ધર્મને નામે નાથે-ફેદે છે અને ધર્મવિરુદ્ધ વાતો કરી લોકોને ભ્રમાવે છે અને એકાંતમાં પણ વાતો કરે છે. એ બધા નાસ્તિકો હોવાથી તેમનો નાશ કરવાથીજ અધર્મનો નાશ થશે. નાસ્તિકોની એ આગેવાન ટોળી છે. ધર્મપ્રેમી ખલિફ સાહેબ જે તેનો વધ કરશે તો પ્રભુ ઘણો પ્રસન્ન થશે.”

આ સાંભળી ખલિફે નુરીને પોતાની પાસે પકડી મંગાવ્યા અને તેમની મંડળીને પણ સાથે પકડી લાવવાનું કયું.

એ મંડળીમાં મહાત્મા અબુ હુસાઇ, રકામ, સળલી, જુન્નેદ વગેરે અનેક ધર્મપ્રેમીઓ હતા. તેઓ ખલિફ પાસે આવ્યા, ત્યારે ઝાઝી પડપૂઢ કર્યા વિના ખલિફે સૌનો શિરચ્છેદ કરવાની આજ્ઞા કરી. જહાદ પહેલાં મહુર્ષિ રકામનો

શિરચ્છેદ કરવા તૈયાર થયો. ત્યાં તો હસતે મોઢે હુસેન નુરી દોડી જઈ રકામની જગ્યાએ ગોઠવાઈ ગયા. ખલિફાનાં માણસો આ જોઈ આશ્ચર્યચકિત થયાં અને જોત્યાં કે “અરે મૂર્ખ ! તલવાર એ કાંઈ ગળી સાકર જેવી વસ્તુ નથી. એ તો તારા મસ્તકે ઉપર પડતાં ધડ અને માથું જૂદાં કરશે. હમણાં તારો વારો નથી, વારો આવે ત્યારે તું આવી માથું ધરજે.”

નુરી—“ખીજાને માટે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો એ અમારો ધર્મ છે. જીવનનાં કરતાં આ સંસારમાં વહાલી વસ્તુ ખીજા કાંઈ નથી; પણ હું ઇચ્છું છું કે, મારું જે કાંઈ થોડી ક્ષણોનું જીવન બાકી છે તે હું મારા ધર્મબાંધુના કાર્યમાં સમર્પણ કરું. હું જો પહેલો કપાઈશ તો તેથી મારા બાંધુને થોડીક ક્ષણો વધારે જીવવાની મળશે.”

નુરીનો પ્રેમથી ભરેલો આવો અલૌકિક ઉદારભાવ જોઈ ખલિફા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો અને જોત્યો કે “જહાદ ! થોડી વાર ધીરજ રાખ. કાળનો મત લીધા પછીજ આ લોકોનો વધ કરીશું.”

પછી કાળને યોજાવવામાં આવ્યો અને તેનો મત પૂછવામાં આવ્યો.

કાળએ કહ્યું કે “અમાણ ન મળે ત્યાંસુધી આ લોકોને અપરાધી ગણી શકાય નહિ.”

કાળએ સાંભળ્યું હતું કે જુનેદ મહાપંડિત છે અને નુરી પણ મહાલક્ષ્મી છે. ધર્મશાસ્ત્રસંગ્રહે તેઓને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછી તેમનો પરિચય મેળવવા કાળએ તપાસ ચલાવી. પહેલો પ્રશ્ન પૂછતાંજ શબ્દોએ સુંદર જવાબ આપ્યો. બીજો પ્રશ્ન પૂછતાં નુરીએ તરતજ તેનો જવાબ આપ્યો. ત્યારે તો કાળ ખૂબ શરમાઈ ગયો. વળી વધારામાં નુરીએ કહ્યું કે “કાળ ! તમે આ બધી બહારની વાતો પૂછો છો, પરંતુ જ્ઞાનની વાત કાંઈ પૂછતા નથી. આપ જાણો કે, આ સૌ ઇશ્વરપ્રેમી જનો છે. ઇશ્વરમાંજ તેઓનો નિવાસ છે અને ઇશ્વરમાંજ તેઓની ગતિ, સ્થિતિ અને છાંડગી છે. ઇશ્વરદ્વારાજ તેઓ જાણે છે તથા મૌન ધારે છે. જો તેમને ચોક્કસ પણ ઇશ્વરથી વિમુખ કરવામાં આવે તો તેઓ પોતાનું જીવન ધારણ કરી શકે તેમ નથી. તેઓનું બેસવું, ઉઠવું, સૂવું એ બધું ઇશ્વરમાંજ છે. તમે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે તો મુસ્તકના અભ્યાસના છે, પણ અનુભવના નથી.”

નુરીનાં આ વચ્ચેનાં સાંભળીને કાળ તો બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તેણે ખલિફાને કહ્યું કે “નામદાર ! જો આ લોકોને ધર્મદ્રોહી ને અવળે માર્ગે ચાલ-

નારા માનવામાં આવશે, તો હું કહું છું કે જગતમાં એકેશ્વરવાદી ખીન્ન કોઈને પણ ગણી શકાશે નહિ.”

હવે ખલિફાએ તેમને બાંધનમુક્ત કરી સન્માન આપ્યું અને કહ્યું કે-
“આપને વિશેષ કંઈ કહેવાનું હોય તો ખુશીથી કહો.” તેઓ બોલ્યા કે “અ-
મારી પ્રાર્થના એટલીજ છે કે તમે અમને ભૂલી જાઓ. અમને પકડીને જગ-
ભરેર કરો નહિ. અમે સૌ સ્તુતિનિંદાથી બેપરવા રહેનારા છીએ. જે જે બાબ-
તોને તમે ગ્રાહ્ય ગણો, તેને અમે અગ્રાહ્ય માનનારા છીએ ને તમે અગ્રાહ્ય ગણો
તેને અમે ગ્રાહ્ય માનનારા છીએ.” આ વચનો સાંભળી ખલિફા બહુજ રડયા અને
ઘણીજ પશ્ચાત્તાપ કર્યો તથા ઘણું સન્માન આપીને તેમને સૌને વિદાય કર્યા.

એક દહાડો નુરી મરજુહમાં નમાજ પઢવા ગયા હતા, તે સમયે તેમણે
એક યુવકને મૂછો ઉપર હાથ ફેરવતો જોયો. આથી તેઓ બોલ્યા કે “ભાઈ !
હવે પ્રભુની દાદી ઉપર હાથ મૂકીશ નહિ.”

આ વાત ખલિફાને કાને પહોંચી. શાસ્ત્રવેત્તા પંડિતોને બોલાવી તેણે આ
વિષે ચર્ચા કરી નક્કી નિર્ણય કર્યો કે “આ વચન બોલવાથી નુરીએ નાસ્તિકતા
દર્શાવી છે, માટે તેમનો વધ કરવો ચોગ્ય છે.”

ત્યારપછી ખલિફાએ તેમને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યા અને તેમને
પૂછ્યું કે “નુરી ! તમે આપું વચન બોલ્યા છો ?”

નુરી—“હા.”

ખલિફા—“એવું વચન કેમ બોલ્યા ?”

નુરી—“હું આપને પૂછું છું કે, માણસ કેનો દાસ છે ?”

ખલિફા—“ઈશ્વરનો.”

નુરી—“જો એ ઈશ્વરનો દાસ હોય તો એનું શરીર પણ કેાનું કહેવાય ?”

ખલિફા—“ઈશ્વરનું.”

નુરી—“જો એ શરીર ઈશ્વરનું છે, તો હવે એ દાદી પણ કેાની કહેવાય ?”

ખલિફા—“ઈશ્વરની.”

નુરી—“તો આમાં તમને નિરોધી શું જણાય છે ?”

ખલિફા—“અહો ! હું પ્રભુને ધન્યવાદ આપું છું કે, તેણે મને નિર્દોષીની
હત્યાનો ગુન્હો કરતાં બચાવ્યો.”

નુરી કહે છે કે “ચાળીસ વર્ષ સુધી મારા મનને અને પશુજીવનને સંશ્રામ
આદ્યા કર્યો હતો; પણ જ્યાંસુધી મનનો અને પશુજીવનનો સંયોગ ત

નહોતો, ત્યાંસુધી મારા હૃદયમાં કશી ઇશ્વરભાવનાનો ઉદય થયો નહોતો. જ્યારે મને ઇશ્વરતત્ત્વનો લાભ થયો, ત્યારેજ ઉંચી ભાવનાઓનો ઉદય થયો. હું અંતરમાં ઉત્તમવળ જ્યોતિનું દર્શન કરી તે જ્યોતિપ્રતિ મારી દૃષ્ટિ સ્થાપન કરી અન્ય સમય ગાળતો. એથી હું કેમે કેમે જ્યોતિષ્માન થયો. ”

એક દહાડો મહર્ષિ જુન્નેદ નુરીની પાસે આવ્યા. તેમને જોતાંજ નુરી આર્તનાદ કરી લોચે ઢળી પડ્યા અને બોલ્યા કે “મહાત્મન! મહારા અંતરમાં ઘોર સંશ્રામ ચાલે છે અને તેથી હું નિર્બળ બની ગયો છું. જ્યારે મારા અંતરમાં પ્રભુ પ્રકાશિત થાય છે, ત્યારે હું (મારું હૃંપણ-દેહાભિમાન) રહી શકતો નથી; અને જ્યારે હું હાજર થાઉં છું (મારું દેહાભિમાન જાગ્રત થાય છે), ત્યારે પ્રભુ રહેતો નથી! આ રીતે ત્રીસ વર્ષથી સંશ્રામ ચાલે છે. હું જ્યારે જ્યારે આર્તનાદ કરું છું, ત્યારે તે કહે છે કે, “ગમે તો તું રહે કે હું રહું.” મહાત્મા જુન્નેદ પોતાના ધર્મબંધુઓને ઉદ્દેશીને બોલ્યા કે “બંધુઓ! પ્રભુની પરીક્ષામાં પાર ઉતરેલા અને પ્રભુમાંજ મોહિત થઇ પ્રેમમગ્ન થયેલા આ મહાત્માને જુઓ.” પછી બોલ્યા કે “નુરી તમારે પોતે પ્રગટ કે શુભપણે નહિ રહેતાં પ્રભુનેજ રહેવા દેવો અથવા પ્રભુમાં તદ્દીન-તદ્રૂપ ઘડીને રહેવું એજ યોગ્ય છે.”

એક વાર મહર્ષિ જુન્નેદની પાસે આવી લોકોએ સમાચાર આપ્યા કે “નુરી ત્રણ દહાડાથી એક પથરા ઉપર બેભાન પડેલા છે અને ઉચ્ચ સ્વરે ‘અલ્લા અલ્લા’ પોકારે છે. તેઓ ક્ષણવાર પણ જાગતા નથી તેમ નથી ભોજન કરતા કે નથી પાણી પીતા. માત્ર નમાજને સમયે ઉઠી નમાજ પઢે છે.” આ ઉપરાંત જુન્નેદના બંધુઓએ કહ્યું કે “એ બેભાન નથી, પણ જ્ઞાનમાં છે; કારણ કે તે નમાજનો ભંગ થવા દેતા નથી. નમાજના નિયમનું ઉલ્લંઘન નથી કરતા એજ તેમનું સાવધાનપણું દર્શાવી આપે છે. અસાવધ દશામાં એવું બની શકે નહિ. બેભાન માણસને તો કેઈ પણ બાબતનું જ્ઞાન રહેતુંજ નથી.”

જુન્નેદ બોલ્યા કે “તમે જે કહો છો તે ધરાબર નથી; કેમકે જેઓ ઇશ્વરી-ભાવમાં દેહનું-સંસારનું જ્ઞાન ભૂલી જાય છે, તેમનાં ઉચ્ચ આચરણોનું રક્ષણ પ્રભુજ કરે છે. પોતાની સેવાના કાર્યથી પ્રભુ તેને વંચિત કરતો નથી.”

પછી તેઓ નુરીની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે “અલહુસેન નુરી! જો ઘાંટા પાડીને ખુદાનું નામ લેવાથી લાભ હોત તો હું પણ ઘાંટાજ પાડત; પણ જો સંતુષ્ટ રહેવું એ શ્રેયસ્કર માનતા હો તો મૌન પકડીને સંતોષની રક્ષા કરો; કે તેથી તમારું હૃદય વિશેષ ખુલશે.” આ સાંભળી નુરી શાંતિ પામ્યા અને

બોલ્યા કે “આપ મારા ઉત્તમ શિક્ષક છો.”

એક જુવાન ઉઘાડે પગે ઇસ્પહાન શહેરથી મહાત્મા નુરીનાં દર્શન કરવા નીકળ્યો. નુરીના નગર નજીક આંચો, ત્યારે તેમણે પોતાના શિષ્યને આજ્ઞા કરી કે “આજે તું ઇસ્પહાન તરફનો એક ગાઉસુધીનો માર્ગ સાવરણેથી વાળી સ્વચ્છ કર; કેમકે ત્યાંથી એક સાધક ઉઘાડે પગે અહીં આવે છે.” જ્યારે તે યુવક પોતાની પાસે આંચો, ત્યારે તેને નુરીએ પૂછ્યું કે “ઇસ્પહાનનો અધિપતિ પુષ્કળ ધન ખર્ચી તમારે વાસ્તે મહેલ ચણાવી આપે, તેમાં જાતજાતની સુખદાયક સામગ્રી ભરી આપે અને પોતાની રૂપવતી પુત્રી તમને પરણાવે તો તે છોડીને શું તમે અહીં આવી મને જોવાની અભિલાષા કરો ?”

ખરેખર ! એ યુવકના સંબંધમાં આવીજ ઘટના બની હતી. ઇસ્પહાનના શાનએ ઉક્ત યુવક સાધકને સુંદર મહેલ, પુષ્કળ દ્રવ્ય અને પોતાની સુંદર પુત્રી આપવા આજ્ઞા કરી; પણ તે અહંસુ ન કરતાં પેલો યુવક નુરીનાં દર્શન કરવા આંચો હતો.

પોતાની હકીકત મહર્ષિ નુરીના સુખથી સાંભળી પેલો યુવક ઉચ્ચે સ્વરે બોલી ઉઠ્યો કે “મહાત્મન ! એ વાતનું સ્મરણ કરાવી આપ મારો વધ કરો નહિ.”

નુરી બોલ્યા કે “ભાઈ ! જો કોઈ હજારો જુવનની સંપત્તિ સાધકને ભેટ આપે અને જો સાધક તેથી લોભાય તો તે ઇશ્વરવિષયક એક પણ વાત કરવાને લાયક નથી.”

નુરી કહે છે કે, એક દહાડો મેં આવી પ્રાર્થના કરી હતી કે ‘હિ પ્રલો ! મને એવા શુભ અને લાભ આપો કે જેનો કદી ફેરફાર થાય નહિ.’ એટલામાં અકસ્માત દેવી ધ્વનિ સંભળાયો કે “અલહુસેન ! શું તું મારો ખરોબરી-ઓ થવાની ઇચ્છા કરે છે ? ફેરફાર રહિત તો માત્ર હું એકજ છું. મારા દાસોને તો મેં (ફેરફારવાળાજ) બનાવ્યા છે. એમ હોવાથી દેહભાવે તો તારી અને મારી વચ્ચે ભેદ રહેવાનોજ.”

શખલી કહે છે કે “એક વાર હું મહર્ષિ નુરીની પાસે ગયો અને જોયું તો તેઓ ઉંડા લાવથી ધ્યાનમગ્ન હતા. ધ્યાનમાંથી જાગ્રત થયા પછી મેં તેમને પૂછ્યું કે ‘આપ આત્મ ઉત્તમ ધ્યાન કેાની પાસેથી શીખ્યા ?’ તેઓ બોલ્યા કે ‘ખિલાડા પાસેથી.’ એક વાર એક ખિલાડો મારી ઝુંપડીમાં ઉઠરના દર પાસે બેઠો હતો, ત્યારે તે મારા કરતાં પણ ઘણાજ સ્થિર અને એકાગ્રતાથી

બેઠા હતા. એની પાસેથી હું આ પ્રકારનું ધ્યાન શીખ્યો છું.”

કાદરીઆ નગરના રહેવાસીઓએ એક રાત્રે એવી વાત સાંભળી કે, અહીંના અરણ્યમાં એક સાધુએ પ્રવેશ કર્યો છે. અરણ્યમાં ઘણું હિંસક પ્રાણીઓ છે, છતાં એ સાધુ તેનાથી ણિલકુલ ખઠીતો નથી. જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે જંગલમાં જઈ એ સાધુનાં દર્શન કરવાં ! આ સાંભળી ઘણું માણસો જંગલમાં ગયાં અને ત્યાં જઈને જોયું તો મહર્ષિ નુરીને જોયા. તેઓ એક કાતરના મુખ આગળ બેઠેલા હતા. નગરવાસીઓ આશ્ચર્ય કરીને તેમને શહેરમાં લઈ આવ્યા અને અરણ્યમાં જઈ રહેવાનું કારણ પૂછ્યું. તેઓ બોલ્યા કે “કેટલાક દિવસોથી હું વગડામાં રહેતો હતો, કે જ્યાં કાંઈ ખાવાનું મળતું નહિ. આથી હું નગરસમીપ રહેવા આવ્યો. ત્યાં મારી નજર ખજુરીનાં ઝાડ પડ્યાં. આથી મારે મન ખજુર ખાવાને લાલસુ બન્યું. ત્યારે મેં મનને કહ્યું કે ‘શું હજી પણ તારો ખાવાનો લોભ મટયો નહિ ? હવે હું તને એવા જંગલમાં લઈ જઈશ કે તું પોતેજ હિંસક પ્રાણીઓનો કાળીઓ થઈ જઈશ. આ વિચારે મેં આ વનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.’”

કોઈએ મહર્ષિ નુરીને પૂછ્યું કે “ઈશ્વર કદી આપની સેવા કરે છે ?”

નુરી બોલ્યા કે “હા, હું ન્હાઉં છું ત્યારે ઈશ્વર લુગડાં સાચવે છે.”

પેલો માણસ—“એ કેવી રીતે ?”

મહર્ષિ—“એક દહાડો હું નહાવા ગયો, ત્યારે એક માણસે આવી મારાં લુગડાં ઉપાડ્યાં. મેં ખૂબ મારી કહ્યું કે ‘ઓ ઈશ્વર ! પેલો ચોર લુગડાં ચોરી જાય છે, તું મારાં વસ્ત્રો પાછાં લાવ.’ તરતજ પેલો માણસ આવી વસ્ત્રો પાછાં આપી ગયો અને પોતાના શુન્દાની ક્ષમા માગી.”

એક વાર બગદાદના બબરમાં આગ લાગી. એ અગ્નિમાં ઘણાં માણસો બળી મૂકાં. દુકાનો લાડલડાટ બળતી હતી અને તેમાં ઘેરાયલાં માણસો પોતાને બચાવવા ખૂમાખૂમ કરી રહ્યાં હતાં. એક દુકાનમાં બહુજ ચુંદર જે રોમન ચાકરો-જેમની ઉંમર હજી બાલ્યાવસ્થાનીજ હતી તેઓ-અગ્નિથી ઘેરાઈ ગયા હતા. તેમનો શેઠ કહેતો હતો કે, જે માણસ એ બન્ને બાળકોને અગ્નિથી બચાવે, તેને હું હજાર હજાર મહોરો આપીશ; પણ અગ્નિ એવો પ્રબંધ બન્યો હતો કે કોઈની તેમાં પડવાની હિંમત આવતી નહોતી. જીવને જોખમમાં નાખી અગ્નિમાં કોણ પડે ! પણ નશીબજોગે ત્યાં મહર્ષિ નુરી આવી ચઢ્યા. તેઓ આ-ખુનાવ જોતાંજ “ગિસ્મિહાહ અર રહમાન અર

રહીમ !” એવો ઉચ્ચાર કરી અગ્નિમાં પડ્યા અને પેલા બન્ને બાળકોને લઈ નિર્વિઘ્ને બહાર આજ્યા આવ્યા. પેલા શેઠે તરતજ બે હજાર સુવર્ણસુદ્રાઓ નુરીની પાસે મૂકી. આ જોઈ તે બાલ્યા કે “આ સુદ્રાઓ પાછી લઈ જાઓ અને ઇશ્વરનો આભાર માનો. પરલોક પામવાને માટે મેં સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે, તેથી હું તમારું ધન ગ્રહણ કરી શકતો નથી.”

મહર્ષિ નુરી કહે છે કે “એક દિવસ મેં વૃદ્ધાવસ્થામાં આવેલા એક માણસને નેતરના ફટકાની સજા પામતો જોયો. તેણે ચોરી કરેલી હતી અને તે શુન્હાને માટે ત્રિપાઇઓ તેને ફટકા મારતા હતા. ફટકા ખાનારનું શરીર ફીણ થયેલું હતું, છતાં પ્રહાર થતાં તે જરા પણ આર્તનાદ કરતો નહોતો. અહુજ ઘેર્યું ધરીને તે સજા પામતો હતો. આ જોઈને હું તે ચોરની પાસે ગયો અને તેને પૂછ્યું કે ‘અરે ડોસા! તમે આટલા વૃદ્ધ છો, શરારે દુષળા છો; છતાં આવા સખત ફટકા શી રીતે આટલી ધીરજથી ખમી શકો છો?’”

ડોસો બાલ્યો કે “વત્સ! વિપત્તિનું વહન હિંમતથી થાય છે, શરીરથી નહિ.”

મેં પૂછ્યું કે “અહો! તમારું આ ઘેર્યું કેવું?”

ડોસો—“હું વિપત્તિમાં હોઉં છું, ત્યારે પણ મને વિપત્તિથી મુક્ત માતું છું.”

એક વાર એક આંધળો “હે પ્રભો, હે પ્રભો!” એમ બોલતો હતો. મહર્ષિ નુરીએ તેની પાસે જઈ પૂછ્યું કે “શું તું ઇશ્વરને જાણે છે? અને જો જાણતો હોય તો શી રીતે જીવી શકે છે?” આ વાક્યો કહેતાં કહેતાંમાં તો ભાવના આવેશથી મહર્ષિ નુરી બેલાન જેવા બની ગયા અને ત્યારે જાગૃત થયા, ત્યારે ઉભા થઈ જંગલ તરફ દોડવા લાગ્યા; અને વાંસના વનમાં જઈ ત્યાં તેઓ નાચતા-ફરતા ફરવા લાગ્યા. વાંસના ફણગાઓથી તેમનાં ચરણો અને પગમાં વિધાઈ ગયાં, છતાં પ્રભુપ્રેમમાં ઉન્મત્ત થયેલા અલહુસેન નુરીને તેનું લાન નહોતું. કહેવાય છે કે, તેમના શરીરમાંથી જે રધિરિંગિંદુઓ ભોંચે પડતાં હતાં તેનાથી ‘અહ્યાઅહ્યા’એવા આકારના અક્ષરો લખાતા હતા. અણુ નસર સર્પી-જ કહે છે કે “વાંસના વનમાંથી બેલાન અવસ્થામાં મહર્ષિ નુરીને ઘેર લાવવામાં આવ્યા. તેમને ‘લાઇલા હાઇલિલહા’ એ શબ્દો બોલવાનો આશ્રય કરતાં તેઓ બાલ્યા કે, હું તેમની પાસે તો જાઉં જ છું. આગ કહેતાં કહેતાં તેમણે દેહ છોડ્યો.” મહર્ષિ જુનુનેદ કહે છે કે ‘મહર્ષિ નુરીના પછી તેમના જેવો મહાન સત્યવક્તા બીજો કોઈ થયો નથી.’”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે માણસ માનસિક મલિનતાથી રહિત હોય, દુનિયાઇ જન્નજથી સુક્ત હોય અને લૌકિક તૃષ્ણાઓથી રહિત હોય, તેજ સાચો સુદ્ધિ (જ્ઞાની) છે.

૨-સુદ્ધિઓ ઇશ્વરપરાયણતાની ઉચ્ચ અવસ્થામાં અપાર સુખ-શાંતિ લોગવે છે; કેમકે સંસારમાંથી તેઓ નાસી છૂટેલા હોય છે તથા કોઇ પણ પદાર્થના માલિક પણ હોતા નથી અને સેવક પણ હોતા નથી.

૩-જેઓ સંસારની કોઇ પણ વસ્તુસ્થિતિપર બંધન નાખતા નથી અને પોતે પણ કશાથી બંધાતા નથી, તેઓજ સુદ્ધિ છે.

૪-સાચા સુદ્ધિ અથવા જ્ઞાનીનો પરમ ધર્મ બ્રાહ્મચારમાં પણ નથી અને પંડિતાઇ બતાવવામાં પણ નથી; પરંતુ એવા પવિત્ર 'ચરિત્ર'માં રહેલો છે કે જેને ઇશ્વરના ચરિત્રને અનુસરતું બનાવવું એજ તેમનું મુખ્ય કર્તવ્ય હોય છે; કેમકે માત્ર બ્રાહ્મચારથી કે જોખી રાખેલા શાસ્ત્રજ્ઞાનથી મળી જતું નથી.

૫-સુક્તપણું, વીરતા અને બ્રાહ્મસુખ-વૈભવનો અભાવ એજ સાચા સુદ્ધિનો સ્વભાવ છે અને ઇશ્વરને પામવા ખાતર પશુવૃત્તિઓની તાબેદારી છોડી દેવી, એ સુદ્ધિની પ્રકૃતિ છે. એ ઉત્તમ સ્વભાવ અને પ્રકૃતિ સંસારની મૈત્રી જતી કરીને તેની સામી (ઉલટી) બાબુએ આવેલી ઇશ્વરની મિત્રતા સાધવાથીજ એજવી શકાય તેમ છે.

૨૩-તપસ્વી હુસેન મન્સુર

મહાતપસ્વી હુસેન મન્સુર પ્રભુપ્રેમમાં મસ્ત રહેનારા અને સત્યની બાબતમાં સિંહસમાન હતા. ઇશ્વરને માર્ગે ચાલવામાં તેમને અનેક પ્રકારની પીડાઓ સહન કરવી પડી હતી અને તેમાંજ એમનું મરણ પણ થયેલું છે. તેમના જીવનની તમામ ઘટનાઓ અદ્ભુત હતી, તેમજ તેમની ક્રિયાઓ પણ આશ્ચર્યજનક હતી. તેઓ અત્યંત ભક્તિમાન અને મસ્ત પુરુષ હતા. તેઓ સદા પ્રભુના વિરહાગ્નિથી વ્યાકુળ રહેતા. તેમનું નામ મસ્ત અથવા ગાંડા-તરીકે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ હતું; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોઇએ તો તેઓ સાચા પ્રભુ-પ્રેમી અને પવિત્રાત્મા હતા. પોતાના જીવનમાં તેમણે કદિન તપશ્ચર્યાએ અને સાધનાઓ કરી હતી. તેમનો વેરાગ્ય પણ ઘણો ઉચ્ચ ક્રેટીનો હતો. તેઓ ઉત્તમ વક્તા તથા મહાન તરવેત્તા હતા. તેમણે અનેક કદિન શ્રેષ્ઠ

રચ્યા છે. તેમના જેવું લાખાળળ ખીજઓમાં લાગ્યેજ જોવામાં આવતું. તેમનું પાંડિત્ય પણ અગાધ હતું.

તેમનું સમગ્ર જીવન હુન્નો અને મુસ્લિમોના પાયા ઉપર રચાયું હતું. નવાઈ જેવું તો એ છે કે, તે વખતના ધર્મપરાયણ લોકો પણ મન્સુરની હયાતીમાં તેમને નિંદતા અને કહેતા કે, ખરેખરા ઋષિઓના ધર્મમાં મન્સુરનો પ્રવેશ પણ થયેલો નથી ! માત્ર ગણ્યા-ગાંઠ્યા જે ત્રણ માણસોજ તેમને પ્રભાવ સમજી શક્યા હતા. અબ્દુલ્લા ખલિફ સળિલ અને અબ્દુલ કાસમ નસરાળાહિ મન્સુરપ્રત્યે બહુજ માન ધરાવતા હતા; પણ બાકીના લોકો તો જાહેરમાં તેમને ધર્મભ્રષ્ટ અથવા જાદુગર કહેતા. તેમને માથે અનેક લોકોએ અનેક અપવાદો મૂક્યા હતા. તેમણે ઉચ્ચારેલાં ગૂઠ વચ્ચનોનો મર્મ ન સમજવાથી શસ્ત્રથી તેમને ધાવલ કરવામાં આવ્યા હતા અને છેવટે વિવિધ હુન્નો દંધને તેમની હત્યા કરવામાં આવી હતી. તેમનો હમ્મેશનો મહામંત્ર “અનલ હક” “અહં બ્રહ્માસ્મિ” એ હતો અને એ મંત્રજ તેમના મરણનું કારણ બન્યો. આશ્ચર્ય એ છે કે, તેમને મારી નાખ્યા પછી “અનલ હક” એવો ધ્વનિ વૃક્ષોમાંથી પણ નીકળવા લાગ્યો હતો; પરંતુ ખરું જોતાં વૃક્ષોની સાથે એ ધ્વનિને કંઈ સંબંધ નહોતો. હુસેન મન્સુરની જિંદગીમાંથીજ એ ધ્વનિ નીકળતો હતો. જોવું પણ કહેવાય છે કે, સર્વવ્યાપી મન્સુરનો આત્મા વૃક્ષમાંથી તથા સમુદ્રના તરંગોમાંથી “અનલ હક” નો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યો હતો. એક દેખક તે એમ પણ કહે છે કે, ઉમ્મરની જીંદગી દ્વારા પ્રભુએ જેમ વાતો કહેલી છે, તેમ હુસેન મન્સુરની જિંદગી દ્વારા પ્રભુએજ “અનલહક” એ વચન ઉચ્ચારેલું છે.

મહર્ષિ મન્સુરની જન્મભૂમિ કયી ? એ વાતનો મૂળ અંતમાં કયો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી; પણ અનુમાન થાય છે કે, બગદાદ એમનું જન્મસ્થાન હશે. પહેલાં તેઓ તસ્તરમાં આવ્યા અને અબ્દુલ્લા તસ્વીરની સાથે બે વર્ષ રહ્યા. પહેલી પરદેશયાત્રા તેમણે સોળમે વર્ષે કરી. તસ્તરથી એઓ બસરા આવ્યા અને બસરાથી કોઈ અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા. મહાનિવાસી હજરત ઉસ્માનના પુત્ર ઉમ્મરની સાથે તેમને મિત્રાચારી થઈ. દોઢ વર્ષ તેઓ ઉમ્મરના સહવાસમાં રહ્યા. અણુ ઇયાકુબોલે પોતાની પુત્રી તેમને પરણાવી. પછી ઉમ્મરની સાથે ઉંચું મન થતાં તેઓ મહર્ષિ જુન્નેદની પાસે બગદાદ ચાલ્યા ગયા. મહર્ષિ મન્સુરે મહર્ષિ જુન્નેદની સાથે કેટલોક સમય નિર્જન સ્થાનમાં ગાળ્યો હતો. પછી તેઓ મહામાં આવ્યા અને ત્યાંના મુસ્લિમોની સાથે એક

વર્ષ રહી જ્ઞાનની આપ-લે કરી. છેલ્લે ગુફિઓના ટોળા સાથે તેઓ પાછા જગ-દાદમાં આવ્યા અને તપસ્વી બુન્નેદને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. તેનો ઉત્તર ન આપતાં બુન્નેદ બોલ્યા કે “મન્સુર ! જલદી તમારૂં શરીર ચળીથી વિંધાઈ જશે.” હુસેને કહ્યું કે “જે દિવસે મારૂં શરીર ચળીએ ચલશે, તે દિવસે તમે આધ્યાત્મિક પુરુષનાં વસ્ત્રો છોડી સાંસારિક મનુષ્યનાં વસ્ત્રો પહેન્શો.”

અનેક આગેવાનોએ અને વિદ્વાનોએ ખલિફને એવી મતલબનો પત્ર લખ્યો કે, હુસેન મન્સુરને દેહાંતદંતની શિક્ષા કરવી યોગ્ય છે; પરંતુ આ બાબતમાં મહર્ષિ બુન્નેદે કંઈ કહ્યું નહિ.

ખલિફે કહ્યું કે “આવી ગંભીર બાબતમાં મહર્ષિ બુન્નેદનો અભિપ્રાય લેવો આવશ્યક છે.” હવે બુન્નેદ પોતાની તપશ્ચર્યાની ઝુંપડી છોડી વિદ્યાલય-માં ગયા અને ખંડિત્યનાં વસ્ત્રો પહેરી ખલિફને આવી મતલબનો પત્ર લખ્યો કે “બાહ્ય દષ્ટિએ તો મન્સુરને દેહાંતની સજા કરવી જરૂરની લાગે છે. અંતરની હકીકત તો પ્રભુ જાણે !”

હુસેન મન્સુરને મહર્ષિ બુન્નેદ પાસેથી પોતાના પ્રશ્નનો જવાબ ન મળતાં તે નિરાશ થયા; અને તેની રજા લીધા વિનાજ પોતે સ્ત્રીની સાથે તસ્તરમાં ચાલ્યા ગયા. ત્યાં તેમણે એક વર્ષ નિવાસ કર્યો અને પોતાના ચારિત્ર્યવડે તેમણે લોકોના મન ઉપર અજળ અસર કરી. પોતાની ચર્ચામાં મહાત્મા મન્સુર જગતને અને જગતના લોકોને ઉંચું સ્થાન આપતા નહિ; તેથી થોડા-જ સમયમાં તેમના તરફ લોકોની અરુચિ પણ ધર્મગ્રસ્ત. મિથ્યા માનના અ-ભિલાષી સંસારી લોકોમાં તેમના તરફ દ્રેષ જાગ્યો. ઉરમાનના પુત્ર ઉમ્મરે પણ મન્સુરની વિરુદ્ધ પત્રો લખ્યા. એટલે ખુરાસાનવાસીઓની નજરમાં પણ મન્સુર તિરસ્કારનું પાત્ર થયા. સંસારી લોકો ઉપર મહર્ષિ મન્સુરનો પ્રથમ-થીજ વિરાગ હતો. તે આવાં આવાં કારણોથી વધતો ચાલ્યો. હવે તેમણે કક્ષી-રીનાં વસ્ત્રો છોડી સંસારીનાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યા અને પોતાના સત્યસ્વરૂપને છુપાવી સંસારીઓના જેવાં કાર્યો અને સંસારીઓનો સંગ કરવા લાગ્યા.

હુસેન મન્સુરે પાંચ વર્ષ ઉદેશરહિત જીવન ગાળ્યું. આ વર્ષોમાંનો કેટ-લોક સમય તેઓ ખુરાસાનમાં તથા મદરણ્ણહરમાં રહ્યા હતા; તેમજ કેટલોક કાળ તેમણે નિમરોજ તથા કિર્માણમાં ગાળ્યો હતો. પછી તેઓ ઈરાનમાં ગયા અને કેટલાક ઉત્તમ ગ્રંથો લખી તેમણે ત્યાંના લોકોને આપ્યા. ત્યાર-પછી તેમણે આહ્વાજવાસીઓને ઉપદેશ આપવાનું કાર્ય કરવા માંડ્યું અને

ત્યાં તેમણે વળી ફરી વાર ફકીરી વચ્ચે ધારણ કર્યાં. ડેટલાક ફકીરોની સાથે ત્યાંથી તેઓ મક્કા ગયા. એ યાત્રામાં તેમની સાથે ઘણાં માણસો હતાં. મક્કામાં યાકુબ નહર નામનો એક માણસ હતો. તેણે મહર્ષિ મન્સુરને જાદુગરની પદવી આપીને તેમની ચેતરફ નિંદા કરવા માંડી.

વળી તેઓ મક્કામાંથી જસરે ગયા ને ત્યાં એક વર્ષ રહી આહ્યાત્રમાં ગયા. હવે એમને એવો વિચાર આવ્યો કે, મારે મૂર્તિપૂજક મુલકોમાં જઈ લોકોને સફળોધ આપવો.

હવે તેઓ ભારતવર્ષમાં આવ્યા અને લોકોને પ્રભુ તરફ પ્રેરવા પ્રયત્ન કર્યો. વળી ત્યાંથી ખેરાસાનમાં, મદરણહુરમાં અને માચીનમાં જઈ લોકોને સફળોધ આપ્યો. આ રીતે તેમણે પૃથ્વીના ઘણા પ્રદેશોમાં ભ્રમણ કર્યું. સ્વદેશમાં આવતાં તેમના શત્રુઓ વળી તેમની વિરુદ્ધ કાગળો લખવા લાગ્યા. વળી ફરી વાર તેઓ મક્કામાં આવ્યા ને બે વર્ષ સુધી ત્યાં નિવાસ કર્યો. ત્યાંથી સ્વદેશમાં પાછા ફરતાં તેમના મનોભાવનું પરિવર્તન થયું. હવે તે લોકોની પાસે તમામ વિષયો ઉપર બ્યાખ્યાનો આપવા લાગ્યા, પણ તેમના ઉચ્ચ વિચારો ગ્રહણ કરવા જેટલી લોકોમાં શક્તિ નહોતી. આથી જુદાં જુદાં પચાસ નગરોમાં શ્રોતાઓએ મહર્ષિ મન્સુરનું અપમાન કર્યું હતું અને તેમને મારી કાઢ્યા હતા. આ વિશ્વમાં ઘણા મહાપુરુષોનાં ચરિત્રોમાં વિચિત્રતા જોવામાં આવે છે; પણ મહર્ષિ મન્સુરના જેવી વિચિત્રતા તો ખીજે ભાગ્યેજ જણાશે.

એક વાર તેઓ યાત્રા કરવા નીકળ્યા, ત્યારે ચાર હબર માણસો તેમની સાથે હતાં. તે સૌ સાથે તેઓ મક્કા ગયા ને કાળામંદિરની સામેજ ખરે તડકે ઉઘાડે શરીરે રહી તેમણે તપશ્ચર્યા આદરી. ઉંઘાળાના સખત તાપને લીધે તેમના શરીરમાંથી પરસેવાની ધારાઓ ચાલતી ને તે ધારાઓને લીધે નીચેના પદ્મરો ભીંજાઈ જતા. સખત તડકાને લીધે તેમના અંગની આમડી દાઝતી, પણ મહર્ષિ મન્સુરનું એકાગ્ર ધ્યાન ચલિત થતું નહિ. જડ પ્રતિભાની પેઠે તેઓ તો સ્થિરભાવે ઉભાજ રહેતા. રોજ રોટલાનો એક એક ટુકડો તેમની પાસે મોકલવામાં આવતો, પણ એ ટુકડાનો એક ખૂણો રોજ છોડતી વખતે મઠોમાં મૂકી બાકીના તેઓ રાખી મૂકતા. ‘ઓરફાત’માં તેઓ પ્રાર્થના કરતા કે “હે પ્રભુ! જો હું ધર્મબ્રહ્મ જાની ગયેલો હોઉં તો એ સ્થિતિમાં પણ ઉદ્ધાર કરજે.” આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી તેમણે પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડ્યાં તો જણાયું કે, તેમની પાસે અનેક માણસો પ્રભુપ્રાર્થના કરતાં ઉભેલાં છે !

આ જોઈ તેમણે પોતાનું મસ્તક રેતીના ઢગલા પાછળ છુપાવ્યું, બધા માણસો આંટ્યા ગયા પછી તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા કે “ હે પરમપ્રિય પગ્માત્મા ! ભાવનાવાળા પુરુષો પોતાની ભાવનામાં, જપ કરનારા પુરુષો પોતાના જપમાં અને જ્ઞાનીજનો પોતાના જ્ઞાનમાં તને જેટલો પવિત્ર માને છે, તેના ક્રતા પણ હું તને અનતગણ્યો પવિત્ર માનું છું હે પ્રભો ! મારા હૃદયનો ભાવ તું જાણે છે હું તારા ઉપકારો વર્ણવવાને કેટલો અશક્ત છું, તે પણ તું જાણે છે મારા શરીરમાં પણ તુજ વ્યાપી રહેલો છે, તારા ઉપકારો તું પોતેજ વર્ણવી શકે તેમ છે

મહર્ષિ હુંસેન મન્સુરને દરરોજ સતતપણે સાધના કરતા જોઈને તેમને કોઈએ પૂછ્યું કે “ તમે આટલી બધી ઉચી ભૂમિકામાં છો, તથાપિ આટલો બધો ક્લેશ શામાટે વેઠો છો ? ” આનો ઉત્તર આપતા મહર્ષિ મન્સુર બોલ્યા કે “ જેમ મહદાને સુખ કે દુઃખનો અનુભવ થતો નથી, તેમ પ્રભુપ્રેમીને પણ થતો નથી ”

એક દિવસ ઇબ્રાહીમ ખાયાજને કાંઈ કામમાં લાગેલા જોઈને મહર્ષિ મન્સુરે કહ્યું કે “ ભાઈ ! આખું જીવન તમે ઉદ્ધરોપણમાં જ ગાળશો તો પછી ઇશ્વરમાં ક્યારે લીન થશો ? શું આખું જીવન તમે ઉદ્ધરનિર્વાહ કરવા માજ વીતાવવું ધાર્યું છે ? ”

સહનશીલતાની બાળતમા કોઈએ મન્સુરને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યા કે “ હાથપગ કાપી શરીરને ભલે ચળી ઉપર ચઢાવવામાં આવે, તેમ છતાં જે જરા પણ અવાજ ન કરે, તેજ ખરો સહનશીલ માણસ ગણાય ” નવાઈ જેવું તો એ છે કે, કેટલાક વર્ષો પછી મહર્ષિ મન્સુરના પોતાના સ બધાજ આવું બન્યું અને તે વખતે તેમણે જરા પણ અવાજ કર્યો નહિ

એક વાર શબ્દિલ, મહર્ષિ મન્સુરને મારવા તૈયાર થઈ તેમની પાસે આવ્યો તેને જોઈ મન્સુરે કહ્યું કે “ હમણા શાત થાઓ, હું એક મહાન કાર્ય સાધવા પાછળ રોકાયો છું એવા કાર્યમાં જે માણસ જોડાયેલો હોય તેને પ્રહાર કરવો જોઈએ નહિ ”

મહર્ષિ મન્સુરના કાર્યથી લોકો કટાણી ગયા અને અનેક જણ તેમના વિરોધી થયા ત્યારે પણ મન્સુરદ્વારા દિનપરદિન અનેક આશ્ચર્યકારક કાર્યો થવા લાગ્યા અને તેમની જિંદગી પણ અત્યંત તેજસ્વી બની ખલીફાની આગળ તેમની બાળતમા અર્ચા ચાલી અને તેમની હત્યા કરવાને સૌ કોઈ એકમત

થયા. મહર્ષિ મન્સુર વારંવાર “અનલહક” (હું ઈશ્વર) એવો ઉચ્ચાર કરતા. આ એક વાક્યનેજ આધારે સૌએ મન્સુરનો પ્રાણ લેવાની ખલિકા પાસે વિનંતિ કરી. લોકોએ મન્સુરને પણ આગ્રહ કર્યો કે તમે “અનલહક” ન બોલો, પણ “હું અલ હક” (તે ઈશ્વર છે) એવો ઉચ્ચાર કરો.

મન્સુર બોલ્યા કે “હા, જાહેર તે છે અને તેનો મહાસાગર ચારેકોર ઉછાળા મારી રહ્યો છે. એમાં મહાઈ ‘હું’પણું’ મળી એકરસ થઈ ગયું છે, જેને લીધે હું તેનાથી વિખૂટો પડી શકતો નથી ! મન્સુર પોતાનું મન્સુર-પણું ભૂલી પ્રભુપણને પ્રાપ્ત થયો છે. હવે તે મહાન પદ મૂકી લઘુ પદ શા-માટે ગ્રહણ કરે ?”

લોકોએ આ વચનો મહર્ષિ જીન્નેદને સંભળાવ્યાં અને તેનું તાત્પર્ય પૂછ્યું. અફસોસ ! અફસોસ ! મહર્ષિ જીન્નેદ બોલ્યા કે “આ વચનોનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે, તેના શરીર ઉપર આઘાતો કરો અને તેને કાપી નાખો. આવાં વચનોનું તાત્પર્ય સમજાવવાનો આ વખત નથી.”

ત્યારપછી મહમદ દાઉદ અને એક પરિતે જઈને મહર્ષિ મન્સુર ઉપર હુમલો કર્યો. એ હુમલામાં મન્સુર હારી ગયા અને ખલીફના મંત્રીએ તેમને કેદખાનામાં મોકલી આપ્યા.

એક વર્ષસુધી તેઓ કેદખાનામાં રહ્યા. ઘણાં માણસો તેમને કેદખાનામાં પણ મળવા જતાં અને ધર્મસંજોગથી પ્રશ્નો કરતાં. છેવટે તેમની પાસે લોકોને જવા દેવાની પણ જાંધી કરવામાં આવી. પાંચ-છ માસ સુધી તેમની પાસે એક પણ માણસ ગયું નહિ. એક વાર માત્ર અબ્દુલ્લા ખલિફ અને તેના મિત્ર કેદખાનામાં ગયા અને મન્સુરને કહ્યું કે “તું જે વાત બોલે છે તેને માટે ક્ષમા માગ. એમ કરીશ તોજ કેદખાનામાંથી છૂટીશ.”

મહર્ષિ મન્સુર બોલ્યા કે “મને જે ક્ષમા માગવાનું કહે છે, તેજેજ ક્ષમા માગવી.”

આ સાંભળી પેલા જાન્નેને ક્રોધ ચઢ્યો અને તેમણે મન્સુરને પ્રહાર કર્યો. કહેવાય છે કે, કેદખાનામાં પણ ઘણા અલૌકિકે જનાવો જન્યા હતા. જે-ત્રણ દિવસસુધી તો તેઓ પોતાની અલૌકિકે શક્તિથી અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા અને ઘણા કેદીઓને અમલકારિક રીતે કેદખાનામાંથી છૂટા કર્યા હતા.

કેદીઓ ભાગી જતાં તેમના રક્ષકો ચિંતાતુર થયા. તેમણે મન્સુર પાસે જઈ તેમને પૂછ્યું કે “આ કેદીઓ ક્યાં ?”

મન્સુર—“ તેઓ કેદખાનામાંથી મુક્ત થયા છે. ”

રક્ષકો બોલ્યા કે “ તેઓ મુક્ત થયા છે, તો તમે કેમ રહ્યા છો ? ”

મન્સુર—“ મારે માટે એવી ઇશ્વરી ઇચ્છા છે અને તેનું પાલન કરવાની હું વાટ જોઉં છું. ”

આ સમાચાર સાંભળી ખલિફે આજ્ઞા કરી કે “ જો મન્સુરને વધારે વખત કેદખાનામાં રાખવામાં આવશે, તો વધારે ગરબાક થશે; માટે જલદી તેમનો વધ કરો તથા તે “અનલહક” બોલતો જ્યાંસુધી અટકે નહિ ત્યાંસુધી લાકડીઓ મારો. ”

ત્યારપછી મહપિં મન્સુરને કેદખાનામાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા અને તેમનાપર લાકડીઓના ત્રણસો પ્રહાર કર્યા. પ્રહાર કરનાર કહે છે કે પ્રત્યેક પ્રહાર થતી વખતે એવો ધ્વનિ સંભળાતો હતો કે ‘ હુસેન ! ભય રાખીશ નહિ. ’ આટલા પ્રહારો થયા છતાં પણ “અનલહક, અનલહક” એવો ઉચ્ચાર કરતાં મહપિં અટક્યા નહિ. પછી તેમને શૂળીપર ચઢાવવા સાડે લઈ આવ્યા. આ બનાવ જોવા માટે હજારો માણસો એકત્ર થયાં હતાં. તેમને જોઈને મહપિં મન્સુર વધારે ઉંચે સાદે “હક, હક, હક, અનલ હક” એવો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં એક ક્ષત્રી આવી તેમને પૂછ્યું કે “ ગ્રેમ કેવો હોય ? ”

મન્સુર—“ એનો દાખલો આજે જોજો, કાલે જોજો, પરમ દહાડે જોજો. ”

એ ઉત્તરની મતલબ એ હતી કે, આજે આ શરીરનો વધ થશે, કાલે એ શરીર હગ્ધ થશે અને પરમ દહાડે કશું ચિહ્ન પણ રહેશે નહિ.

મૃત્યુની અવસ્થા સમીપ હોવા છતાં તેમને ઘણાં પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તે પ્રત્યેક પ્રશ્નોનો ઉત્તર તેમણે બહુજ શાંત ભાવે આપ્યો. છેલ્લે તેમને શૂળી પાસે લાવવામાં આવ્યા. એ વધસ્થાને તેમણે રનેહલાવે સુગંધ કર્યું; શૂળી ઉપર ચઢવા સાડે પગથીઆ ઉપર પગ મૂક્યો અને બોલ્યા કે “ શૂળી ઉપર ચઢવું એ વીરપુરુષોત્તરે મારે સ્વર્ગની સીડીપર ચઢવા બરાબર છે. ” પછી પશ્ચિમ તરફ મુખ કરી, હાથ ઉંચા કરીને તેમણે પ્રાર્થના કરી. આ સગયે કેટલાક ઘાતકો માણસોએ તેમના શરીર ઉપર પથ્થરની વૃષ્ટિ કરી; છતાં તે વખતે પણ તેમણે જરાપણ અવાજ કર્યો નહિ. ત્યારપછી તેમના હાથ કાપવામાં આવ્યા; ત્યારે તેઓ હસીને બોલ્યા કે “ મારા બાહ્ય હાથ કાપવા સહેલા છે, પરંતુ મારા જે આધ્યાત્મિક હાથો સ્વર્ગના શિખર ઉપરથી

ગૌરવનો સુકુટ ઉપાડવાને આતુર થયા છે, તેને કાપવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી.” ત્યારપછી તેમના પગ કાપવામાં આવ્યા; ત્યારે તે બોલ્યા કે “પૃથ્વી ઉપર જન્મણ કરનારા પગોને તમે લલે કાપો, પણ મારે બીજા પણ પગ છે કે જેનાવડે હું પરમધામમાં જન્મણ કરીશ. તે પગોને જો તમારામાં શક્તિ હોય તો છેદી નાખો.”

લોહીથી કપાયેલો હાથ મોઢે લગાડી તેમણે પોતાનું મુંઝા લોહીલોહાણ કરી દીધું. કોઈએ પૂછ્યું કે “આમ કેમ કર્યું?” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “મારા શરીરમાંથી ઘણું લોહી બહાર વહ્યું જાય છે, તેથી માફ મોં ફિક્કું પડી જશે. એટલે તમને લાગશે કે, લયને લીધે મારા મુખ ઉપર ફિક્કાશ આવી છે, તમે એમ ન ધારો. મોઢેજ લોહી લુંસી મારા વદનને હું લાલ કરું છું; કેમકે વીર-પુરુષની કાંતિ પણ લાલાશવાળી હોવી જોઈએ.”

બીજા કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે “એ તો ઠીક, પણ તમે હાથ શામાટે લોહીથી રંગ્યા?”

મન્સુર—“એ તો મેં અળ્લુ કરી.” પેલે ફરી વાર પૂછ્યું કે “આ અળ્લુ કયી જાતની?”

મહર્ષિ—“એ અળ્લુ પ્રભુપ્રેમની છે. લોહીથી વધારે પવિત્ર અળ્લુ બીજું કોઈ નથી.”

ત્યારપછી તેમની બંને આંખો ખોતરી લેવામાં આવી; ત્યારે તો લોકોમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. ઘણાં માણસો તો આ દ્રશ્ય જોઈ રોવા લાગ્યાં. કોઈ કોઈ હુદ્દાત્માઓ તો ફરી પણ પથ્થર મારવા લાગ્યા. જહાહો છેવટે જીલ કાપવાને તત્પર થયા; ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “જરા વાર ધીરજ રાખો. હું થોડીક વાત કહેવા માણું છું.” પછી તે ઉંચે જોઈ બોલ્યા કે “હે પરમેશ્વર! જેમણે મને આટલી પીડા આપી છે, તેને તું સુખથી વંચિત કરીશ નહિ, તેના ઉપર શુરસે થઈશ નહિ. જો તેણે મારા હાથ-પગ કાપ્યા છે, તો તેટલો આલવાનો માર્ગ પણ મારેમાટે કપાઈ જઈને દુકો થયો છે. જો તેઓ મારા મસ્તકનું છેદન કરશે, તો શુળી ઉપરજ હું તારા દર્શન કરવા શક્તિમાન થઈશ.” ત્યારપછી તેમનાં કાન અને નાક પણ કાપી નાખવામાં આવ્યાં. એટલામાં એક પાપાણુ હૃદયની ઘરડી ડોસી ત્યાં આવી અને હુસેનને જોઈ બોલી કે “માર, માર; આ આત્માભિમાની પાપીને જોઈથી પથ્થર માર.”

એટલે મહર્ષિ હુસેન મન્સુરે કુરાનનાં બે વચનો ઉચ્ચાર્યાં. આ પૃથ્વી

ઉપર એ તેમના છેલ્લા ઉચ્ચાર હતા. પછી તેમની છલ ખેંચી લેવામાં આવી. સંધ્યાકાળ થયો હતો. “હવે એનો શિરચ્છેદ કરો” એવી ખલિકે આજ્ઞા આપી અને તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે જગતમાં વિશ્વાસ તથા વીરતાનું અલૌકિક દૃષ્ટાંત પૂરું પાડી હસતે વદને મહર્ષિ મન્સુરે પ્રાણત્યાગ કર્યા. પછી તેમના મૃત શરીરને અગ્નિમાં બાળવામાં આવ્યું.

આ મહાપુરુષનાં વચનામૃત

૧-જેમની સદા ઇશ્વરના તરફ જ દૃષ્ટિ છે અને સંસારના પ્રતિ વીતરાગ દર્શ છે, તેઓજ ક્ષપિ છે.

૨-લોકોના અત્યાચારોથી જે બચતા પામતો નથી, તેજ મહાપુરુષ છે.

૨૪-તપસ્વી અણુ હસન ખર્કાની

તપસ્વી હસન ખર્કાની પ્રભુશ્રદ્ધામાં પર્વત જેવા અચળ, તપશ્ચાનમાં સાગર જેવા ઉંડા અને અનેક તપસ્વીઓના શુરુ હતા. ગ્રેમી સાધુજનો તેમને પોતાના અગ્રણી ગણતા. એ મહાત્મા હમેશાં વ્રતસાધનાઓમાં શરીર તથા મનને બેઠી રાખતા. પરમેશ્વરના સહવાસમાં અને દર્શનમાં તેઓ આનંદી અને મસ્ત રહેતા હતા. તેમનું રહેઠાણ ખર્કામાં હતું. સુલ્તાન મહમદ ગીઝનીના વખતમાં તેઓ હયાત હતા. સુલ્તાન મહમદ ગીઝની એક વાર અણુ હસનનાં દર્શન ગયો. પહેલાં હ્રત મોકલી તેમને જણાવ્યું કે, ગીઝનીથી સુલ્તાન મહમદ આપને મળવાને આવે છે; તો તમે ખુંપડી બહાર આવી તેમનો સત્કાર કરજો. ઇશ્વરનું વચન છે કે “પ્રભુને માન આપો, પ્રભુપરાયણ પુરુષોને માન આપો અને સત્તા-સંપત્તિવાળાઓને પણ માન આપો.”

અણુ હસને આના ઉત્તરમાં હ્રતને કહ્યું કે “માફ કરજો, સુલ્તાનને જઈ કહેજો કે, હું ઇશ્વર-સેવામાં મગ્ન છું; એટલે પ્રભુપરાયણ પુરુષોનો પણ સત્કાર કરી શકું તેમ નથી; ત્યાં સત્તા-સંપત્તિવાળાઓની તો વાતજ શી?”

હ્રતે પાછા આવી સુલ્તાનને એ વાત કહી. તે સાંભળીને સુલ્તાન કાંઈક નારાજ થયો અને બોલ્યો કે “આપણે ધારેલો તેવો આ તપસ્વી નથી; માટે ચાલો, આપણે એક વાર તેની પાસે જઈને તેની પરીક્ષા તો કરીએ.”

આટલું કહી તેણે પોતાનો રાજવંશી પોશાક અને આભૂષણો પોતાના વિશ્વાસુ સાથી આચાંઝ નામના માણસને પહેરાવ્યાં અને પોતે એક સાધારણ

સિપાઇનાં કપડાં પહેરી અંગરક્ષક બની એક-બે માણસ સાથે આયાબની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. આ રીતે તેઓ અણુ હસનની ઝુંપડી લગી ગયા અને ઝુંપડી બહાર રહી તેમને સલામ કરી.

અણુ હસને ઝુંપડીમાં રહ્યાં રહ્યાંજ સામી સલામ કરી; પરંતુ ઉભા થઇને સત્કાર કર્યો નહિ. તેમણે થોડી વાર પેલા કૃત્રિમ સુલ્તાન તથા તેના સિપાઇનું અવલોકન કર્યું અને તેમાં સુલ્તાન કેણુ છે અને નોકર કેણુ છે ? તે તેમના અહેસા ઉપરથીજ જાણી લીધું. સિપાઇવેશમાં રહેલા મહમદે પૂછ્યું કે “મહાત્મનું ! આપે ઉભા થઇને સુલ્તાનનો સત્કાર કેમ કર્યો નાહ ?”

મહર્ષિ—“એ પ્રપંચબળ છે.”

મહમદ—“લલે પ્રપંચબળ હોય, પરંતુ શું આપ એ પ્રપંચબળમાં આવનાર પંખી નથી ?”

ત્યાર પછી મહર્ષિએ મહમદનો હાથ પકડી કહ્યું કે “પાસે આવો.”

મહમદે તેમની પાસે જઈ કહ્યું કે “બાલો, શું કહેવાનું છે ?”

મહર્ષિ—“આ બધા નોકરોને આઘા ખસેડો.”

ત્યાર પછી મહમદે સૌ નોકરોને દૂર જઈ ઉભા રહેવા આજ્ઞા કરી. તેઓ દૂર ગયા પછી સુલ્તાન મહમદે મહર્ષિને પૂછ્યું કે “પહેલાં તો આપ મને મહાત્મા બાયલુદ્દના સંબંધી કાંઈ હકીકત કહો.”

મહર્ષિ—મહાત્મા બાયલુદ્દ કહે છે કે “જે માણસે મને જોયો છે, તેનાં દર્શાગ્ય દર થયાં છે.”

સુલ્તાન મહમદ—“ મને આશીર્વાદ આપો ”

મહર્ષિ—“ હે માન પ્રભુ ! તું ધાર્મિક માણસોને ક્ષમા આપ ”

સુલ્તાને ફરી વાર વિશેષ આશીર્વાદ આપવા વિનંતિ કરી, ત્યારે ઋષિ બોલ્યા કે “હે મહમદ ! તારું કાર્ય તથા પરિણામ વખાણવા યોગ્ય હો !”

પછી સુલ્તાને હબર મુદ્રાઓ મહર્ષિ પાને મૂકી તે સ્વીકારવા માટે આવકુ કર્યો, ત્યારે મહર્ષિએ પોતાના જોરાકની ગાંઠીનો એક કકડો સુલ્તાન ની આગળ મૂકી કહ્યું કે “આતુ ભક્ષણ કરો ”

સુલ્તાન મોહામા મૂકી તે કકડો દાતથી ભાગવા અને ગળે ઉતારવા ગયો, પણ તેમ થઈ શક્યું નહિ, ત્યારે મહર્ષિએ પૂછ્યું કે “ કેમ ! ગળે ઉતરતો નથી ? ”

સુલ્તાન—“ના, બહુજ કઠણ છે ”

મહર્ષિ—“ ત્યારે તમે શું એમ ધારો છો કે તમારી આ કઠણ મુદ્રાઓ માટે ગળે ઉતરશે ? ના, ના, નહિજ ઉતરે, માટે તે પાછી વધ જાયો ”

સુલ્તાન—“ તો થોડીકજ ગ્રહણ કરો ”

પરંતુ મહર્ષિએ તેમા પણ સમતિ આપી નહિ એટલે સુલ્તાને ઋષિની પાસે પોતાનું કાંઈક સ્મરણચિહ્ન આપવા વિનંતિ કરી ત્યારે ઋષિએ પોતાના જોડવાના કપડાનો કકડો તેને આપ્યો જતી વખતે સુલ્તાન બોલ્યો કે “ મહાત્મન્ ! આપની ઝુપડી બહુ સુદર છે ” મહર્ષિ અબુ હસન હસીને બોલ્યા કે “ પાદશાહ ! તારી પાસે પુષ્કળ દોલત છે, છતાં આ ઝુપડીની તારે જરૂર છે ? ”

જ્યારે સુલ્તાન જવા ઉભો થયો, ત્યારે મહર્ષિએ પણ ઉભા થઈ તેના પ્રત્યે માન દર્શાવ્યું આ જોઈ મહમદ બોલ્યો કે “ મહાત્મન્ ! જ્યારે હું આગ્યો, ત્યારે તો આપે મારા તરફ બેઠકારી બતાવી હતી, પણ હવે ઉભા થઈ માન આપ્યું, તેનું તાત્પર્ય શું ? ”

મહર્ષિ—“ પહેલા તું રાજગર્વથી અને મારી પરીક્ષા લેવાના હેતુથી આગ્યો હતો, પણ અત્યારે તું દીનતા, પવિત્રતા અને ફકીરી વિચારો સાથે જાય છે ફકીરી સપત્તિનો સૂર્ય અત્યારે તારા ઉપર પ્રકટ થતો જણાય છે એ ફકીરીને સત્કાર આપવા હું ઉભો થયો છું પહેલા તારી પાદશાહી માટે મેં બેઠકારી બતાવી હતી ”

ત્યાર પછી સુલ્તાન પ્રસન્ન થઈ ચાલ્યો ગયો

એક વાર અથુ હસન તપસ્વીમંડળ સાથે પોતાની ઝુંપડીમાં બેઠા હતા. પેટમાં સાત દહાડાની ભૂખના કડાકા થયા હતા, ત્યાં એક માણસ એક મણુ આટો તથા બીજો સામાન લઈને આંચો અને બોલ્યો કે “આ સામગ્રી આપ સૌને માટે લાવ્યો છું.”

આ સાંભળી અથુ હસન પેલા મંડળ તરફ જોઈને બોલ્યા કે “આપના-માંથી જેનામાં મહર્ષિપણું હોય તે આ સ્વીકારી લે. મારામાં મહર્ષિપણું નો જરાયો અંશ નથી.”

છેલ્લે કોઈએ તે સામગ્રી લીધી નહિ અને પાછી વાળી.

એક વાર મહર્ષિ અથુ હસન પાસે એક માણસ આંચો અને કદની (ફકીરીનું વસ્ત્ર) આપવા વિનંતિ કરી.

મહર્ષિ—“પહેલાં તું મારા એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ. બોલ, જો કોઈ પુરુષ સ્ત્રીનાં લગ્ન પહેરે તો શું તે સ્ત્રી થઈ જાય ?”

પેલો માણસ—“ના.”

મહર્ષિ—“તેજ પ્રમાણે કોઈ સ્ત્રી પુરુષના જેવો પોપાક પહેરે, તો તેથી જો પુરુષ થાય ?”

પેલો માણસ—“ના.”

મહર્ષિ—“તોપણ તું સાધુ નહિ હોય તો સાધુનું વસ્ત્ર પહેરવાથી કાંઈ સાધુ થઈ શકશે નહિ.”

મહર્ષિ પાસે એક વાર એક માણસ આંચો અને બોલ્યો કે “લોકોને પરમેશ્વર તરફ લઈ જવા સારૂ મને સંમતિ આપો.”

મહર્ષિ—“બલે, તું લોકોને પરમેશ્વર તરફ દોરી જશે; પણ તારા પોતાના તરફ દોરીશ નહિ.”

પેલો માણસ—“મહાત્મન ! એ કેમ થાય ? કોઈ પોતાના તરફ લોકોને દોરે ખરે ?”

મહર્ષિ—“હા, ઘણાં. પરમેશ્વર તરફ દોરવાને બદલે ઘણે લોકો ધર્માચાર્યો લોકોને પોતાની તરફ દોરે છે.”

અથુ અહિં સિના નામનો એક માણસ મહર્ષિ અથુ હસનની કીર્તિ સાંભળી ખર્કમાં આંચો. ઝુંપડીએ આંચો ત્યારે મહર્ષિ અંદર નહોતા. બારણે આવી તેણે પૂછ્યું કે “મહર્ષિ ક્યાં છે ?”

તેમની ધર્મપત્નીએ કહ્યું કે “એ પાખંડી ધૂતારાનું તારે શું કામ છે ?”

આ પ્રમાણે અનેક કુવચનો તે બાઈએ કહ્યાં. સિનો તો આ સાંભળી સ્તબ્ધ

થઈ ગયો અને મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “અહો, આ મહાત્માની સ્ત્રી આવી નકારી છે, તો તેમને કેટલાં દુઃખો સહન કરવાં પડતાં હશે ?” આમ વિચારતો વિચારતો તે રસ્તે પડ્યો. રસ્તે જતાં તેણે મહર્ષિને આવતા જોયા. તેમની સાથે એક વાઘ હતો અને વાઘના ઉપર લાકડાનો ભારો મૂકેલો હતો. અણુ અણુ આ લોધ ચકિત થઈ ગયો અને બોલ્યો કે “મહાત્મન ! આ શો આશ્ચર્યજનક વ્યાપાર !”

મહર્ષિ—“હું પેલી વાઘણ-પત્નીનો ભાર ઉપાડું છું, માટે આ વાઘે ભારો ભાર ઉપાડ્યો છે.”

એક રાત્રે મહાત્મા ઉપાસના કરતા હતા, ત્યારે તેમણે એવી દેવી વાણી સાંભળી કે “અણુ હસન ! તું શું એવું ઇચ્છે છે કે, તારી તમામ શુભ વાતો હું લોકોની પાસે પ્રકટ કરું અને તને હેરાન કરું ?”

મહર્ષિ—“હે પ્રભો ! તમે શું એવું ચાહો છો કે, હું તમારી દયાતું જે તત્ત્વ જાણું છું તેમજ તમારો જે ગ્રેમ અનુભવી રહ્યો છું, તે જઘા આગળ પ્રકટ કરીને તેઓ તમારાપ્રત્યે આવવાતું ને પ્રણામ કરવાતું છોડી દે (અને મારા તરફ આવીને મનેજ નમસ્કાર કરે) એવી હલકાઈ કરું ?”

મહર્ષિએ એક વાર એવી દેવી વાણી સાંભળી કે “અણુ હસન ! તું વિરોધીઓથી તથા તેમના કોલાહલથી શું બહીએ છે ?”

મહર્ષિ—“ના, ના. મહાંની ધીક કેવી ? જળવાન જાંટ કદી નગારાથી કે કંસારાના ઘરતું કણુતર, અતિજડ ધણુ-એરણના ઘોર અવાજોથી બહીતું બોલ્યું છે ?”

એક વાર મહર્ષિ બોલ્યા કે “હે પ્રભુ ! તું યમને મારી પાસે મોકલીશ નહિ. મોકલીશ તોપણ તેના હાથમાં હું મારો પ્રાણ સોંપીશ નહિ; કેમકે મેં કાંઇ તેની પાસેથી મારો પ્રાણ મેળવ્યો નથી, એટલે પછી એના હાથમાં શામાટે આપું ? મેં તો જે કાંઇ તારી પાસેથી મેળવ્યું છે, તે તનેજ સોંપીશ, ખીજા કોઇને નહિ.”

મરણ નટક આવ્યું, ત્યારે અણુ હસન બોલ્યા કે “મારૂં આ રુધિર-પૂર્ણ અંતર લોદીને જો કોઇ જુએ તો તરતજ જણાય કે, ચૈતન્ય-પૂજાની સાથે જડ-પૂજાને કશોજ સંબંધ નથી.”

પછી તેમણે કહ્યું કે “મારા શબને દફનાવવા માટે ત્રીસ ગજ ઉંડી કબર બોદાજે; કેમકે જસ્તામની જમીન આ ગામની જમીનથી ત્રીસ ગજ નીચી છે. મારૂં શબ મહર્ષિ બાયબુદ જસ્તામી કરતાં ઉંચું રહે, એ ઉચિત નથી.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે ઇશ્વરપ્રેમી છે, તેને માટે તો બધાંજ સ્થળો મસ્જિદ-મંદિર છે, બધાંજ દિવસો શુક્રવાર છે અને બધાંજ મહિના રમજાન છે. તે જ્યાં પણ રહે છે, ત્યાં ઇશ્વરનીજ સાથે રહે છે.

૨-મેં તેના અસ્તિત્વમાં દૃષ્ટિ નાખી કે તેજ ક્ષણે તેણે મારું અસ્તિત્વ જોયું તો હરી લીધું કે પછી મેં મારા અસ્તિત્વ તરફ દૃષ્ટિ કરી, તો ત્યાં પણ તેના અસ્તિત્વે મારું અનસ્તિત્વજ દર્શાવી આપ્યું !

૩-પ્રભુ પોતાના પ્રેમીઓને એવે સ્થાને રાખે છે, કે જ્યાં સાધારણ માણસો તો જઈ શકેતાજ નથી; ને જેઓ પહોંચી ચૂક્યા હોય છે, તેમને સામાન્ય લોકો બિચારા પ્રભુપ્રેમીતરીકે પિછાણી શકતા નથી. અથુ હસન એ વિષે પોતાનુંજ પ્રમાણ આપે છે કે “હું જ્યારે પણ તેના (પ્રભુના) સૌંદર્યની વાત કહેતો, ત્યારે લોકો મને ઝાંડોજ કહેતા ! પ્રભુએ મને એમ પણ કહ્યું છે કે, હુ-બાંગી લોકોમાં તો હું તને પ્રસિદ્ધિજ આપવાનો નથી, પણ જેઓ મ્હારા ઉપર પ્રેમ કરે છે અને જેના ઉપર હું પ્રેમ કરું છું, તેવાઓ આગળજ હું તને પ્રકટ કરીશ અને તેવાઓજ આવીને તારાં દર્શન કરવા પામશે. અને જેઓ તારી પાસે નહિ આવી શકે, તેઓ તારું નામ સાંભળીને પણ તારા ઉપર પ્રેમ કરશે. મેં તને પુણ્ય-પવિત્ર જીવન આપ્યું છે, તેથી પુણ્યતમાઓજ તને જોળખશે અને ચાહશે.”

૪-એક વાર મેં પ્રભુની આ વાણી સાંભળી કે “હે મ્હારા સેવક ! તું જો શોકથી હુઝી થતાં મારી પાસે સુખ-સંતોષ માગીશ તો હું તને સુખ-સંતોષ આપીશ; જો તું નિર્ધનતાથી હુઝી થઈને મારી પાસે આવીશ તો હું તને ધનવાન બનાવીશ અને જો તું તારી અહંતા-મમતાસહિત સર્વ કંઈ મને આપીશ તો હું પણ મારું ચોતાપણું અને સર્વ કંઈ તને આપી દઈશ.”

૫-જ્યારે મેં મારા અસ્તિત્વ તરફ જોયું, ત્યારે પ્રભુએ તો તેને ઠેકાણે મને મારું અનસ્તિત્વજ દર્શાવ્યું ! અને જ્યારે મેં મારા અનસ્તિત્વ તરફ દૃષ્ટિ કરી, ત્યારે તો તેણે ચોતાનુંજ અસ્તિત્વ અને પ્રભુત્વ મને દર્શાવ્યું ! વળી વિશેષમાં કહ્યું કે “હે મારા અનન્ય સ્વરૂપ ! હવે જરા તું પણ તારું અસ્તિત્વ દર્શાવ.” ત્યારે મેં કહ્યું કે “તારાવિના બીજું કોણ મારા અસ્તિત્વનું પ્રમાણ આપી શકે ? તેં ચંડેજ નથી કહ્યું કે ‘ઇશ્વરજ સૌનો સાક્ષી છે.’ આ” “માર્ગનો એ ખાસ લોક મારે માટે ખુલ્લો થયો ત્યારેજ તેના :

વર્ષે અવિશ્વાસરૂપી અંધકારમાંથી નીકળતો ચાલીને વિશ્વાસ તરફ આગળ વધવા લાગ્યો.”

૬-એક વાર ઇશ્વરે મારા હૃદયમાં એમ કહ્યું કે “અણુ હસન ! મારી આજ્ઞામાં તું સદા સ્થિર રહેજે; કેમકે હું સદાય જીવતો-જાગતો છું અને મૃત્યુ તો કદી થવાનું જ નથી; એટલે તને પણ એવું જીવન આપીશ, કે તારા ઉપર પણ મૃત્યુનો કશો જ અધિકાર રહેશે નહિ. પણ મેં જેનો નિષેધ કર્યો છે, તેનાથી તો હું દુઃખ રહેજે. મારા જે અપાર સત્તા-સામર્થ્યનો અને અખૂટ-એશ્વર્યનો કદી પણ વિનાશ થવાનો નથી, તે તમામ અવિનાશી સ્વારાજ્ય તને પણ પૂરેપૂરું આપી દઇશ.

૭-ઇશ્વર કહે છે કે, જેઓએ મને ઝોળખ્યો છે, તેઓએજ સત્ય ઉપર પ્રેમ કર્યો છે; અને સત્યે પણ તેમનાજ ઉપર પ્રેમ કર્યો છે. જે કોઈએ સાધુ પુરુષોનો સહવાસ કર્યો છે, તેઓજ ઇશ્વરનો મહવાસ મેળવી શક્યા છે.

૮-જ્યારે મારી રસના (જીભ) અદિતીય ઇશ્વરના મહિમા, પરિચય અને શુણ્ણતુવાદ ઉપર ચાલવા લાગી, ત્યારે મેં ભેયું કે ભૂલોક અને સ્વર્ગ-લોક પણ મારી પ્રદક્ષિણા કરે છે. અલગત, લોકો કાંઈ તે ભેઈ શક્યા નહિ.

૯-એક વાર મારા અંતરમાં આવો ધ્વનિ ઉઠ્યો કે “લોકો મારી પાસે સ્વર્ગ પામવાની પ્રાર્થના કરે છે, પરંતુ તેમણે જે વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે ઘડઘાટ કૃતજ્ઞતા તો કાંઈપણ દર્શાવતા નથી અને ઉલટા અન્ય અનેક વસ્તુઓની માગણી કર્યા કરે છે.”

૧૦-ત્રીસ વર્ષથી હું લોકો આગળ કયા કહું છું. લોકો એ વિષે એમ ધારે છે કે હું તેમની આગળ વાતો કરું છું; પણ હું તો ઇશ્વર સાથેજ વાતો કરું છું.

૧૧-એક વાર મારા અંતરમાં એવો ધ્વનિ આવ્યો કે “અણુ હસન ! હું તને સર્વ કાંઈ આપીશ, પરંતુ પ્રભુત્વ તો નહિ આપું.” ત્યારે હું બોલ્યો કે “પ્રભો ! મારે તો તમારાવિના બીજું ભોમતુંજ નથી. તમારી સાથે જે લોકોનો સંબંધ ન હોય તેમનેજ તમારું એ બધું આપો !”

૧૨-હો પ્રભો ! જે કાંઈ ગારં હતું તે પણ મેં તો આપનાજ કાર્યમાં ચો-જેલું છે અને જે કાંઈ તમારું હતું, તે પણ મેં તમને અર્પણ કર્યું છે; એટલે હવે તો મારું “હુંપણું” નષ્ટ કરીને તું ચોતેજ તારા પૂર્ણરૂપે બિરાજમાન રહેજે.

૧૩-હું સર્વ સ્થળે તારો ભક્ત છું, તારા પ્રેરિત પેગંબર અને ત્રપિ-મુનિઓનો આકર છું અને તારાં સરનેલાં નરનારીઓનો સેવક છું.

૧૪-હે પ્રભો ! તું મારું સદા સ્મરણ કર્યા કરે છે, તો પછી મારો પણ પ્રત્યેક શ્વાસ અને છેલ્લો શ્વાસ સુદાં તારીજ પ્રશંસામાં અર્પણ થજો; મન પણ સદા તારાજ સ્મરણમાં રહેજો અને મારું શરીર અને જીવન પણ તમનેજ અતુસરજો.

૧૫-હે પ્રભો ! તેં મને તારી ખાતરજ સરલ્યો છે અને તારે વાસ્તેજ હું જન્મ્યો છું; માટે કૃપા કરીને તું તારી સર્જેલી કેાઇ પણ વસ્તુ તરફનો જરા પણ મોહ મારામાં થવા દઇશ નહિ.

૧૬-હું કેાઇને પણ શુરુરૂપે માનતો નથી, કેમકે મારો શુરુ અને મારો નેતા તો ઈશ્વર પોતેજ છે; છતાં પણ મેં અનેક ધર્માચાર્યોનાં સેવા-સમાગમ તો કર્યાં છેજ.

૧૭-માણસ જ્યાંસુધી એમ જાણે છે કે 'હું' કાંઈપણ જાણતો નથી' ત્યાં-સુધીજ તેને નવું જાણવાની અભિલાષા રહે છે; અને જ્યારે તે એમ જાણે છે કે 'હું' કાંઈક જાણું છું' ત્યારથી તેનાં જ્ઞાનનાં દ્વાર બંધ થઈ જાય છે.

૧૮-જો તમે કહો કે હું તેને જાણું છું, તો હું કહીશ કે તમે તેને જાણતાજ નથી.

૧૯-ઈશ્વર પોતે જ્યારે પોતાના દાસને પોતાનો માર્ગ દર્શાવે છે, ત્યારેજ તેની ગતિ અને સ્થિતિ અધ્યાત્મ રાજ્યમાં થઈ છે.

૨૦-ઈશ્વરનેજ પામવા વાસ્તે જેતું હૃદય તલસી રહ્યું છે, તેનોજ જન્મ ધન્ય છે; તેનીજ માતા ધન્ય છે; કારણ કે તેનું સર્વ હિત ઈશ્વરમાજ સમાયેલું હોય છે.

૨૧-જો માણસ ઈશ્વરમાજ જીવે છે અને જોવા યોગ્ય તથા સાંભળવા યોગ્ય પણ તેનેજ જાણે છે; તેણે બધુંજ જોયું છે, સાંભળ્યું છે અને જાણ્યું છે.

૨૨-પ્રભુના રસ્તામાં આ એક એવું બબર છે કે સાધુ પુરુષો તેને ધર્મ-કર્મનું બબર કહે છે. એ બબરમાં જાતજાતની સુંદર છળીઓ છે. જેમકે અલૌકિકતાની, તપશ્ચર્યાની, આ લોકની, પરલોકની, કેામળતાની અને સ્વર્ગીય સ્વભાવની ઇંદ્ર ઇંદ્ર અનેક પ્રકારની છે. જે ભાગ્યશાળી યાત્રાળુઓ તે બબરમાં જઈને તે તે છળીઓ જોવાને ઉભા રહે છે અને એ બધી વસ્તુઓ તરફ અનુ-સાગ-અધિક રસ રહે દર્શાવે છે, તેજ પ્રભુને ગ્રાસ કરે છે.

૨૩-પરંતુ તેમ થવા પહેલાં પ્રભુભક્તનું એ પણ કર્તવ્ય છે કે, ઉપલી સર્વ જાણતોનો પરિત્યાગ કરી એકાંતમાં માત્ર ઈશ્વરનોજ યોગ (મેળાપ) ગ્રાસ

કરે, મસ્તકને નમેલું રાખે, કૃપારૂપી નદીદારા ઈશ્વરરૂપી મહાસાગરમાં લગી જઈને એકતા સાધે અને આત્મવિસર્જન (જીવભાવનો નાશ) કરે.

૨૪-જ્ઞાનના બે વિભાગ છે:- (૧) બાહ્યવિભાગ અને (૨) આધ્યાત્મિક વિભાગ. બાહ્યવિભાગ બાહ્યજ્ઞાનીઓ પ્રકટ કરે છે, આધ્યાત્મિક વિભાગ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનીઓ પ્રકટ કરે છે. ઈશ્વરની સાથે સાધુ પુરુષનો જે ગૂઢ યોગ, તેજ આધ્યાત્મિક વિભાગ છે. ત્યાં માનુષી ભાવોનો તો પ્રવેશ પણ થઈ શકતો નથી.

૨૫-તમે જે સંસારને શોધવા જશો, તો સંસાર તમારા ઉપર ચઢી બેસશે; તમે સંસારથી વિમુખ થશો, તોજ સંસારને તરી શકશો.

૨૬-ફકીર તે છે કે જેને આ કાળ તથા પરકાળની કશી પરવા નથી-અર્થાત્ તેના અંતરમાં પ્રભુની સાથે જે યોગ અને સંબંધ બંધાયેલાં છે, તેના આગળ તે આ લોક અને પરલોકને સુચ્છ સમજે છે.

૨૭-વીરતા એ એક વિશાળ નદી છે. એ નદીના ત્રણ કાંઠા છે:- (૧) દાનશીલતા, (૨) પ્રાણીઓ ઉપર દયા અને (૩) લોકોપ્રત્યે અયાચકતા અને માત્ર ઈશ્વર પાસેજ યાચના.

૨૮-જે માણસ પોતાના મનમાં એક પણ હલકો વિચાર કરીને તેણે કામ કરે છે, તેને લીધે તે ઈશ્વરી માર્ગથી બે વર્ષ છટો પડી જાય છે.

૨૯-મનુષ્યો શુદ્ધયથીજ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે છે, માત્ર ઉપલક્ષીયાં ધર્માનુષ્ઠાનોથી નહિ.

૩૦-આખા જગતની સાધુતા લેગી કરવામાં આવે, તોપણ તે પ્રભુની એક ટીપા જેટલી પણ સાધુતા બરાબર થશે નહિ.

૩૧-પૌર્વાપંડિતો એમ કહે છે કે, પેગંબરોના અને મહાધર્મીઓના વારસો અમે છીએ; પરંતુ અમે એમ કહીએ છીએ કે, તેમના બરા વારસો તો અમે ત્યાગી-તપસ્વીઓ છીએ; કેમકે જે જે તેમની પાસે હતું, તેમાંનું કાંઈ પણ રહેલું હોય તો તે અમારીજ પાસે રહેલું છે. તેઓ ફકીર હતા, તેમ અમે પણ ફકીરીના સ્વીકાર કરેલો છે. તેમનામાં દાનશીલતાનો ગુણ હતો, લોકોના પ્રતિ સાધુભાવ હતો. તેઓ દોષના અહિતકારી ન હતા, સન્માર્ગ દર્શાવનારા હતા, લોકોની સાથે તેમને આનંદ પડતો ન હતો, તેઓ સમયબળને આધીન ન હતા, લોકો તેમનાથી બહીતા, પણ તેઓ લોકોથી બહીતા નહિ; લોકો તેમની પાસેથી આશા રાખતા, પણ તેઓ લોકોની આશા રાખતા નહિ અને કોઈ પણ બાળતમાં તેમને અહંકાર નહોતો. એ મહાપુરુષોમાં આ ગુણો લક્ષણો હતાં.

૩૨-જે દળમાં અમે છીએ તે દળને મોખરે પરમેશ્વર છે; પાછળ મહાપિં-
ચો અને પેગંબરો છે; બાબુપર તેમનાં અનુયાયીઓ છે અને વચ્ચે ધર્મગ્રંથો
અને ધર્મવિધિઓ છે. માટે જેઓ આ અમારા દળમાં છે, તેઓ ધન્ય છે !
તેઓના પ્રાણો પરસ્પર મળી ગયેલા છે; પરંતુ અણુ હસનના પ્રાણ કોઈ પણ
દુનિયાઈ પદાર્થ સાથે જોડાણ કે સંબંધ ધરાવતા નથી.

૩૩-કેટલાકો પોતાના જ્ઞાનને (પડિતાઈને) રજુ કરે છે, તો કેટલાક
તપશ્ચર્યા રજુ કરે છે; પણ આ પ્રભુનો માર્ગ એવો નથી, કે જ્યાં એમાંનું કોઈ
પણ અહંતા-મમતારૂપી મલિન ચેલીમાં ભરેલું હોય ત્યાંસુધી જરા પણ ઉપ-
યોગમાં આવી શકે.

૩૪-જે માણસ કોઈ પણ વિચાર કરતી વખતે તથા કોઈ બોલતી વખતે,
પ્રથમ ઇશ્વરનું સ્મરણ કરતો નથી, તે મહાન વિપત્તિમાં આવી પડે છે.

૩૫-સર્વ કોઈ ઇચ્છે કે, અમે આ લોકમાંથી કોઈ પણ ઉપયોગી પદાર્થ,
સાથે પ્રભુ પાસે ધરવાને લઈ જઈએ; પરંતુ તેની પાસે તો આ દુનિયામાંની,
બીજી કોઈ પણ ચીજ લઈ જઈ શકાતી નથી. એક માત્ર જીવપણાનો-અહંતા-
મમતાનો-વિનાશજ લઈ જઈ શકાય છે.

જગતનાં સાધારણ માનવીઓ કરતાં કોઈ પણ ઉંચો દરજ્જે પ્રાપ્ત થતાં,
જેના મનમાં એવો વિચાર આવે કે, લોકો મને આવે ઉંચે રથળે બેઠેલો જોઈ શકે
તો કેવું સાફ ? તો તે માણસ સાચો ભક્ત કે સાધુ નથી.

૩૬-જે તમે એવું ઇચ્છો કે, હું પહેલાં દુનિયાનાં, સ્વર્ગલોકનાં અને
તેના નિવાસીઓનાં તરવો-રહસ્યો પ્રથમ જાણી લઉં, તે પછી ઇશ્વરને જાણીશ;
પરંતુ એમ કરવા જતાં તો તમારો માર્ગ ઘણો જ લાંબો થશે અને જો પ્રભુ-
વિશ્વાસના પ્રકાશમાં આવશો તો તમારો માર્ગ ખડું ટુંકો થઈ જશે.

૩૭-જ્યારે તમે સાધુસમાગમ કરશો, ત્યારે પ્રભુપ્રેમરૂપી સુંદર સદૈવ
વાદળ ઉત્પન્ન થશે અને તેમાંથી ઇશ્વરી અનુગ્રહરૂપી સ્વચ્છ વારિ વર્ષશે; પણ
જ્યારે તમે ઇશ્વરનો સમાગમ કરશો, ત્યારે તો સ્યામ મેઘ-કાળો વાદળી ચઢી
આવીને તેમાંથી પ્રેમામૃતજ વરસવા લાગશે.

૩૮-ઇશ્વરપ્રેરિત મહાયુરુષ અને પુણ્યાત્મા શ્રદ્ધાળુ, એમના સિવાય બીજા
બધાઓમાં પ્રભુપ્રેમી માણસ નિંદા પામે છે.

૩૯-જે કોઈ ઇશ્વર તરફ બાંધે છે, તેને તે એવું કંઈક આપી દે છે કે
જેથી તેનું પોતાનું સર્વ કંઈ જતું રહે છે; અને તેને જલદી ઉપાસના, પ્ર

થ'ના, જપ, તપ, દાન, વ્રત, ઉપવાસ વગેરે દેવી પદાર્થ પ્રભુ તરફથી તેને મળ્યા કરે છે.

૪૦-ઈશ્વર પોતેજ જેનો માર્ગદર્શક થાય છે, તે ઈશ્વરાશ્રયી માણસનો રસ્તો સ્વાશ્રયી માણસના રસ્તા કરતાં બહુ દુ'કા થાય છે; કેમકે તે સાધુના અંતરમાં ન્યેતિમય દિવ્ય દષ્ટિ આપે છે, તથા તે દષ્ટિ ઉપર બીજી દષ્ટિ, તેના ઉપર વળી ત્રીજી દષ્ટિ અને તેના ઉપર વળી ચોથી દષ્ટિ પણ આપે છે. આથી તેની એવી અવસ્થા થાય છે કે જેથી તેની દષ્ટિ સર્વત્ર ઈશ્વરનેજ જુએ છે.

૪૧-માર્ગ જે પ્રકારના છે:-એક દુ'કા માર્ગ અને બીજો લાંબો માર્ગ. લાંબો માર્ગ ભક્ત તરફથી શરૂ થઇને પ્રભુની તરફ જાય છે અને દુ'કા માર્ગ પ્રભુથી શરૂ થઇને ભક્તસુધી જાય છે.

૪૨-જે માણસ એમ કહે છે કે, હું તેની પાસે પહોંચ્યો છું, તે પહોંચેલો હોતો નથી; પરંતુ જે માણસ કહે છે કે, હું તેની પાસે પહોંચ્યો નથી, તેજ પહોંચેલો હોય છે અથવા પહોંચવાનો હોય છે.

૪૩-જે તેને પામે છે, તે પોતે રહેતો નથી; પણ તે રૂપે બની જાય છે.

૪૪-મુખ બંધ કરે; ઈશ્વરસિવાય બીજી વાત પણ કરે નહિ.

૪૫-હૃદયમાં પણ ઈશ્વરના ચિંતનસિવાય બીજું ચિંતન કરે નહિ.

૪૬-ઇન્દ્રિયોવડે તેમજ કર્માનુષ્ઠાનો દ્વારા પણ પ્રભુને પ્રિય લાગે તેવાંજ કાર્યો કરે.

૪૭-ન્યારે તમે સંપૂર્ણ રીતે તમારો પોતાનો (અહંતા-મમતાનો) વિનાશ કરશો, ત્યારે તમે તો ઉલટા સંપૂર્ણ બની રહેશો.

૪૮-મુદ્ધિ(સાક્ષાત્કાર પામેલા શાની)ને મન હોય છે, પણ તે તેની પાસેથી હરી લેવાયું હોય છે. તેની પાસે શરીર હોય છે, પણ તે તેનું પોતાનું રહેલું હોતું નથી. તેની પાસે ગ્રાણ હોય છે; પરંતુ તે પણ પ્રભુપ્રેમથી ગરમ હોય છે.

૪૯-સ્વર્ગ અને મૃત્યુલોકનાં આખા જીવનસુધીનાં સમગ્ર કર્માનુષ્ઠાનો કરતાં પણ એક સુદૃઢમાત્રનો પ્રભુ-સહવાસ શ્રેષ્ઠ છે.

૫૦-તું જે કાંઈ ઈશ્વરને રાજી કરવા માટે કરે છે, તેજ લેખે લાગે છે; અને જે કાંઈ તું લોકોને રાજી કરવામાટે-લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા પામવા માટે-કરે છે, તે અલેખે છે-વૃથા છે.

૫૧-તમારું જીવન તેને (પરમાત્માને) સમર્પણ કરશો, એટલે તે તમને પોતાનું જીવન સમર્પણ કરશે અને તમે અનિષ્ટ જીવનથી મુક્ત થઇ જશો.

૫૨-એકાંતમાં પ્રભુ સાથે વસનારનું લક્ષણ એ છે કે, હુનિયાની તમામ વસ્તુઓ અને બધાં માણસો કરતાં પ્રભુજ તેને વધારે પ્રિય હોય છે.

૫૩-ઈશ્વરી પ્રેમ તેના પ્રેમીઓમાટે અને તેની દયા પાપીઓને માટે હોય છે.

૫૪-જેનો પ્રેમ પ્રાણીઓ ઉપર નથી, તેનો પ્રેમ ઈશ્વર ઉપર પણ થઈ શકતો નથી.

૫૫-જે માણસ પોતાનો સંસાર અને પોતાનું જીવન પ્રભુનિમિત્તે અર્પણ કરી શકતો નથી, તે સહેલાઈથી ભવાટવિનો માર્ગ પૂરા કરવાને શક્તિમાન નથી.

૫૬-એક પળ વારનો પણ ઈશ્વરનો સહવાસ અનેક વર્ષોના નિમાજ-રોજ (પ્રાર્થના અને અપવાસ) કરતાં ઉત્તમ છે.

૫૭-જે માણસ સાધુને પીડે છે, તેની તપશ્ચર્યા પ્રભુ કબૂલ કરતો નથી.

૫૮-અંતરની શુદ્ધિ અને વાણીની સત્યતા બહુજ ઉત્તમ છતાં પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ બેઠા સિવાય એ વસ્તુઓ પૂરી પ્રાપ્ત થતી નથી.

૫૯-ત્યાગીનાં વસ્ત્ર તે ઘણાં પહેરે છે; પરંતુ પ્રભુ તે અંતરની શુદ્ધિ અને વર્તણૂકમાં સાત્વિકતા, જે બેજ વાનાં માગે છે.

૬૦-માત્ર વાળનાં વસ્ત્રથીજ ને સાધુતા આવી જતી હોત તે તો પશુઓ પણ તેવાં બની ગયાં હોત; કેમકે તેમનાં શરીર રૂંવાડાંથીજ ઢંકાયેલાં છે.

૬૧-જો તમારું મન ઈશ્વરમાં અનુરાગી રહેતું હશે તો તો સમગ્ર પૃથ્વી પણ તમારા હાથમાં હશે તોપણ તેથી તમને હાનિ થનાર નથી; અને જો તમારું મન ઈશ્વરમાં નહિ ચોંટ્યું હોય તો તો ત્યાગવશોથી લાલને બદલે તુકેસાન પણ થાય તો નવાઈ નથી !

૬૨-ઈશ્વરમાં પોતાને જોવાથી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે; પોતાનામાં ઈશ્વરને જોવાથી નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે અને પોતાને જરા પણ ન જોતાં માત્ર ઈશ્વરનેજ જોવાથી નિત્યતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૬૩-જેઓ જ્ઞાનાગ્નિથી શુદ્ધ થઈ પ્રભુમયતારૂપી અમૃતસાગરમાં ડૂબેલા હોય, એવાઓનોજ સમાગમ કરજી.

૬૪-તમે ઈશ્વરનું સ્મરણ એવા પ્રકારનું કરો કે જેથી ફરી વાર સ્મરણ કરવું પડે નહિ.

૬૫-જે શ્રોતા પ્રભુને પામવા ઈચ્છતો નથી, તેની સાથે વાત નહિ; અને જે વક્તા પ્રભુનું દર્શન પામ્યો નહોય, તેની વાત પણ આલળ.

૬૬-મહારે કોઈ શિષ્ય નથી કે હું તેના ગુરુ કે નેતા પહોંતું અભિ-
માન રાખું. મહારે તો એજ કહેવું છે કે, ઇશ્વરજ સર્વ કોઈ માટે પૂરતો છે.
જો તમે કોઈના અંતર્યામી પ્રભુને એક વાર પણ પીડશો, તો આખું જીવન
તમારે રોવામાં ગાળવું પડશે અને તે ક્ષમા કરશે, તોપણ “તમે તેને દુઃખ
દીધું હતું” એવો આક્ષેપ તો તમારા પર કાયમજ રહેવાનો.

૬૭-જો માણસ ઇશ્વરનેજ માટે તરસ્યો છે, તેને તો ઇશ્વર આખી સંપ્તિ
આપી દે તોપણ તેનાથી તે તૃપ્ત થતો નથી.

૬૮-પુસ્તકજ્ઞાનીઓ ભલે જ્ઞાન ગોખ્યા કરે; વેરાગીઓ ભલે લેખ ધારણ
કરે અને તપસ્વીઓ ભલે તપ કરે, પણ સાવધાન! તમે તો પવિત્રતા અને
નિષ્કામતાજ પ્રાપ્ત કરીને પ્રભુ તરફ આગળ વધજો; કેમકે તે પણ પવિત્ર અને
નિષ્કામ હોવાથી તેને પણ તેજ વસ્તુઓ ગમે છે.

૬૯-તન, મન, ધન અને વાણીવડે લોકો ઇશ્વરના અપરાધો કરે છે. તેને
બદલે જો તેઓ શરીરને તેની સેવામાં અને વાણીને તેના ગુણાનુવાદમાં રાખે,
તો મન પણ અપરાધ કરતું તો અટકે! મન પણ પ્રભુનેજ અર્પણ કરી દેવું
જોઈએ, પરંતુ એ તો ત્યારેજ બની શકે કે જ્યારે પોતા પાસે જે કંઈ હોય
તે બધુંજ પ્રભુને અર્પણ કરી દીધું હોય ત્યારે; અને જ્યારે જ્યારે એ ચારે
વસ્તુઓ તમે તેને વાસ્તે અર્પણ કરી રહેશો, ત્યારે તેના તરફથી પણ તમને ચાર
વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થશે. તે એ કે:-(૧) પ્રભુનો પ્રેમ, (૨) તેજસ્વિતા, (૩) પ્રભુમય
જીવન અને (૪) પ્રભુમાં ભળી જવું.

૭૦-અનેક લોકો હસ્તા-ફસ્તા જણાય છે, છતાં પણ ખરે જોતાં તેઓ મુવે-
લાજ હોય છે; અને અનેક લોકો કબરમાં સૂતા હોય છે અથવા ક્ષમશાનમાં
ગળ્યા હોય છે, તોપણ ખરા અર્થમાં તેઓ જીવતાજ હોય છે.

૭૧-લોકો કહે છે કે, મહાન પેગંબર હજરત મહમદ સાંહેબ (સં ૫૭૦
સં)ને નવ સ્ત્રીઓ હતી અને અનેક સંતાન હતાં તથા ત્રેસઠ વર્ષ જીવ્યા
હતા; તોપણ તેઓ આ લોક કે પરલોકની કરી પણ ફિકર-ચિંતા રાખતા
નહિ અને ઇશ્વરસિવાય બીજું કશુંજ જાણતી નહિ.

૭૨-તમે પણ ખરા પ્રભુપ્રેમી બની જાણશો તો તમને પણ જ્યાં પણ જોશો
ત્યાં પ્રભુજ જણાશે; કેમકે મૂળથીજ પ્રભુ તો સર્વત્ર ભરપૂર છે.

૭૩-અદૃશ્ય જગતમાં એક પ્રભુકૃપા નામે નદી સર્વત્ર વહી રહી છે; પરંતુ
મોટા ભાગના માનવોનો તેના ઉપરનો વિશ્વાસ એ નદી ઉપર તરતા

તણખલાના જેવો ઉપર ઉપરનોજ છે; અને તેથીજ ન્યારે બાહ્ય સંયોગોરૂપી વાયરો વાય છે અને મોભાં ઉછળવા લાગે છે, ત્યારે બિચારાં તે વિશ્વાસરૂપી બધાંજ તણખલાં ઘસડાઈને કાંઠે નીકળી જાય છે !

૭૪-જેમ તમારી પત્નીને જનાનાનાં માણસોસિવાય બીજું કંઈ જોઈ શકેતું નથી, તેમ મહાપુરુષોને પણ બધાં માણસો જોઈ શકતાં નથી. માત્ર અંતરંગ(અંદરનાં)જ માણસો (પ્રભુના સાચા પ્રેમીઓજ) તેમના તરફ આ-કર્ષાય છે, તેમને ઝોળખી શકે છે અને તેમનું દર્શન કરી શકે છે.

૭૫-શિષ્ય શુરુના પ્રતિ જેટલી વધારે શ્રદ્ધા રાખે છે, તેટલી શુરુની દિગ્ધિ પણ તેના તરફ વધારે ઉદાર અને લાગણીવાળી બનતી ચાલે છે.

૭૬-જ્યાંસુધી તમે માનુષી ભાવોમાં રહેશો, ત્યાંસુધી તો તમારે કડવાશ અને ખટાશનોજ સ્વાદ ચાખવો પડશે. જ્યારે જો ભાવોથી મુક્ત થઈ પ્રભુ તરફ વળશો, ત્યારે પ્રભુમય-સન્નિદાનંદમય જીવન પામી શકશો.

૭૭-મારે સરીર નથી, વાણી નથી અને મન પણ નથી; કેમકે જો ત્રણેને મેં ઇશ્વરના અધિકારમાં સોંપી દીધાં છે.

૭૮-મારે આ લોક પણ નથીને પરલોક પણ નથી બન્નેને કેકાણે પ્રભુજ છે.

૭૯-કર્મ કરનારા અનેક મળે છે, પણ તે પૂરી કાળજીથી કરનારા હોતા નથી; અને પૂરી કાળજીથી કરનારા મળે છે તે પ્રભુને સમર્પણ કરનારા અથવા તો પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરનારા હોતા નથી. (પણ ધનમાટે કે લોકકીર્તિ માટેજ કરતા હોય છે.) ખરે સાધુ તો તેજ છે કે, તે જે પણ કર્મ કરે છે તે સર્વ ભાવથી અને પૂર્ણ કાળજીથી કરે છે તથા કરીને પણ પ્રભુનેજ સમર્પણ કરે છે અથવા પ્રભુપ્રીત્યર્થેજ કરે છે.

૮૦-જે પ્રભુપ્રેમી થયો છે, તેજ પ્રભુને પામે છે; અને જે પ્રભુને પામે છે તે પોતાને જુલો જાય છે અને 'હુંપદ' પણ હારી જાય છે.

૮૧-પોતાંપડિતો ધર્મનો ઉપદેશ બીજાઓને સંભળાવવામાં અને લાગુ કરવામાં મગ્યા રહે છે; ત્યારે સાચા સાધુજનો તે પોતાનેજ સંભળાવવા અને લાગુ કરવામાં મગ્યા રહે છે.

૮૨-સાચો જ્ઞાની તેજ છે, કે જે આત્મજ્ઞાનને બાણુવા ઉપરાંત અનુભવનારો પણ હોય છે. માત્ર જોખી રાખનારો કે બોલી બબ્બનારો જ્ઞાની તે કંઈ ખરો જ્ઞાની નથી.

૮૩-પશ્ચાત્તાપરૂપી વૃક્ષ વાવો, તો કડવાં ને બદલે મીઠાંજ ફળ આવે. વળી

લોકો આગળ દુઃખ રહવા કરતાં પ્રભુ આગળજ રહે તો સંપત્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય.

૮૪-તમે તેને ક્યાં જોયો? તેમણે કહ્યું કે જ્યાં હું પોતે જોવાઇ ગયો—મને પોતાને નહિ જોયો ત્યાં. જેના મનમાં દુનિયાઇ વિચારોજ આવ્યા કરે છે, તે સાચો સાધુ કે પ્રભુપ્રેમી નથી.

૮૫-હું કહેતો નથી કે, તમારે કાર્ય કરવું નહિ. કાર્ય કરજો, પરંતુ તમારી પોતાની શક્તિ કે સંપત્તિવડે કરતા નથી, પણ તે(પ્રભુ)નીજ શક્તિ-સંપત્તિવડે તમે કરો છો; જો વાત જૂલી નહિ જતાં સદાય સ્મરણમાં રાખજો. જેમ શેઠને વાણીતર માલીકનાજ ધનથી વેપાર કરે છે અને મૂળ ધન તથા નફા-ટોટાને પોતાનાં ન ગણતાં શેઠનેજ સોંપીને ખાલી હાથેજ ઘર આવ્યો જાય છે, એજ પ્રકારે તમે પણ આ સંસારનાં કામકાજોમાં વર્તજો.

૮૬-સાધુપુરુષો! સાવધાન રહેજો કે, માત્ર તમારી ફકીરીની કે સંન્યાસની દીક્ષાથી, ત્યાગવ્રતથી કે નિમાજનાં (પ્રભુના ભજન-પૂજન-માટેનાં) આસનો વગેરેથીજ કાંઈ તમે તેનાં દર્શન પામી શકવાના નથી. જે દોષ એવાં યાદ્યસાધનોમાંજ સાધુતા માની બેસશે, તેને તો હાનિજ વેઠવી પડશે; કેમકે જો બધાં તો માત્ર ઉપરચોટીયાંજ સાધન છે; જોટલુંજ નહિ પણ શુરુ-શાસ્ત્રાદિ મહુરવનાં સાધનોને પણ સાધ્ય નહિ માની લેતાં ધ્યાનમાં રાખજો કે, સાધ્ય તો તે પ્રભુજ છે.

૮૭-જ્યાંસુધી લોકોથી તમારું કાર્ય શુદ્ધ રાખી શકાય અથવા કર્તાતરીકે શુદ્ધ રહી શકાય, ત્યાંસુધીજ ધર્મમાર્ગમાં સુખ રહે છે. દાનની કે સાધનાદિની વિખ્યાતિ થતાંજ તે તે ધર્મકાર્યમાં નિમકવગરની ખીચડી જેવી નીરસતા આવી જાય છે.

૮૮-જ્યાંસુધી હાથ ધરેલું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય, ત્યાંસુધી સાધુપુરુષો તેને મૂકી દેતા નથી.

૮૯-તમે પોતાનાં બધાંજ કાર્યોને જૂલી જઈ સદાઈશ્વરનુંજ સ્મરણ કર્યાકરો.

૯૦-તમારે મૃત્યુનો ભય છે? ઉત્તર મળ્યો કે, મરેલાને મરણનો ભય કેવો!

૯૧-પ્રશ્ન—સેવા કેને કહેવી? ઉત્તર—નિઃસ્વાર્થભાવથી અને કર્તાવ્ય-શુદ્ધિથી કાર્ય કરવું તે.

૯૨-કોઇના પણ ઉપરતમને દ્રેષ હોય, એના જેવું ખીલું દુઃખ નથી.

૯૩-જેજો ઈશ્વરની તરફ ગયા છે, તેજોજો ઈશ્વરનું આપેલું બધુંજ

તેમને પાછું અર્પણ કરી દીધું છે. ઉપાસના, સ્મરણચિંતન, રોજ-ઉપવાસ એ બધું પણ ઇશ્વરકૃપાથીજ મળેલું સમજીને તે સર્વ તેઓ તેનેજ પાછું સમર્પે છે.

૯૪-હું એમ કહેતો નથી કે, સ્વર્ગ તથા નરક નથી. હું તો એમ કહું છું કે, તે બંને (સ્વર્ગ અને નરક) દુનિયાઈ પદાર્થો છે; અને જે સ્થાને હું છું, તે સ્થાન દુનિયાથી બહાર છે-અર્થાત્ જ્યાં હું સ્થિત છું ત્યાં સ્વર્ગ-નરક કશુંજ નથી.

૯૫-તમને મુરદું જોઈને મરણનો ભય લાગે છે કે નહિ? ઉત્તર—મને તો લાગતો નથી; કારણ કે હું પડેજ મુરદું છું. મરેલાને મરણનો ભય શો ?

૯૬-શું કરવાથી જાત રહેવાય? ઉત્તર—દરેક શ્વાસ લેતી વખતે એમજ માનો કે, તમે એ છેલ્લોજ શ્વાસ લેશો છો; એટલે જરૂર જાત રહેવાશે.

૯૭-લક્ષ્મણ-પ્રભુસેવકતરીકેનું ચિહ્ન શું? ઉત્તર—જે સ્થાને ‘હું’પણ’ રહેલું છે, તે સ્થાને લક્ષ્મણતરીકેનું નામ-નિશાન પણ હોતું નથી; અર્થાત્ માત્ર ખોટોજોડું કહી-કહેવરાવીને પોતાને લક્ષ્મણમાં ખપવા-ખપાવવામાં પાળડજ રહેલું હોય છે.

૯૮-જો તમારા ઉપર એ મહામંડલમય અપાર સમુદ્રમાંનું (કરુણાસાગર પરમેશ્વરની કરુણાતુ) તમારાપર એક પણ ટીપું પડે, તો તમારે જગતમાં કોઈની પણ પાસે કરી પણ પ્રાર્થના કરવી નહિ પડે; ક્યાંય પણ પૂછવા-સાંભળવાની કે નજર કરવાની પણ જરૂર નહિ રહે.

૯૯-નમાજ કે ઉપાસના અને રોજ કે ઉપવાસ, એ પણ ઉત્તમ સાધના છે; પરંતુ અંતરમાંથી રાગ-દ્વેષ અને ગર્વ દૂર કરવો, એ તેના કરતાં પણ વધારે કલ્યાણકારી સાધના છે.

૧૦૦-આ સંસારના કાંટાવાળા વૃક્ષ નીચે રહીને પ્રભુતું ધ્યાન-ભજન કરવાતું મને ગમે છે; પણ સ્વર્ગભૂમિના કલ્પવૃક્ષ નીચે રહીને ઇશ્વરને ભૂલી જવાતું મને પસંદ નથી.

૧૦૧-હું જે સ્થળે ઉભો છું, ત્યાં મને સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરમાંથી કોઈ કોઈ વાર એવું જાણ મળે છે, કે જેને લીધે હું નલોમડળને પણ ઉથલાવી શકું, પૃથ્વીને પણ એક લાતે રસાતળમાં મોકલી શકું; પરંતુ જે વખતે હું મારા સ્વરૂપ તરફ દષ્ટિ કરું છું, ત્યારે તો એમજ લાગે છે કે એ બધું અને સમગ્ર વિશ્વ પણ માર પોતાનુંજ શરીર છે !

૧૦૨-ઇશ્વરી માર્ગમાં પ્રથમ વ્યાકુળતા (તીવ્ર જિજ્ઞાસા), પછી નિર્જનતા (એકાંત), પછી પશ્ચાત્તાપ, પછી પ્રભુમહિમાનું સ્મરણ-કીર્તન અને પછી પરમાત્મદર્શન છે.

૧૦૩-મેં ચાળીસ વર્ષ સુધી મારે પોતાને માટે રોટી તૈયાર કરી નથી, માત્ર અતિથિ માટે જ કરી હતી અને હું તો અતિથિનો જ પ્રસાદ જમ્યો છું.

૧૦૪-જે માણસો ઇશ્વરી વાણીની મીઠાશ ચાખ્યા વિના જ આ લોકમાંથી ઉપડી જાય છે, તે તો બિચારા શાંતિ અને કલ્યાણથી બેનસીબ જ રહે છે; લોકોની સાથે સદ્લાવથી વર્તવું; પ્રભુપ્રેરિત પુરુષોત્તમોની સેવા અને આરામો રહેવું; અને પ્રભુના ધ્યાન-સ્મરણમાં પવિત્રતાથી જીવન ગાળવું, એ જ આ-પણું ખરું કર્તવ્ય છે; કેમકે ઇશ્વર પોતે પવિત્ર હોવાથી પવિત્રાત્મા ઉપર જ પ્રેમ-વૃદ્ધિ કરે છે.

૧૦૫-સાચો વિશ્વાસ કોઈકે વાર તો એક માણીની પણ ઠોકર સહી શકતો નથી; તો કોઈ વાર પાપણના વાળ ઉપર પણ સાત ભુવનનો ભાર સહન કરી લે.

૨૫-તપસ્વી અબુબકર સખલી

તપસ્વી અબુબકર સખલીની જન્મભૂમિ બગદાદ હતી. તેઓ મહારાણી અને પ્રેમમય તપસ્વી હતા. એમના ધર્મજીવનમાં પહેલેથી અંતઃસુધી વીર-તાજ ભરી હતી. તેમણે અનેક કઠિન વ્રતો અને સાધનાઓ કરેલાં હતાં. એમના જીવનમાં કદી પણ દુર્ગંજતા તથા ઉદાસીનતા બેવામાં આવતાં નહો-તાં. એમનો જાનવલ્લભ પ્રેમાત્મિ કદી પણ હોલવાયો નહોતો, તેમણે ઘણા સાધુ-પુરુષોનો સમાગમ કર્યો હતો. વળી અનેક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવા ઉ-પરાંત તેમણે અનેક પ્રકારના શ્રેયો રચ્યા હતા. મહર્ષિ મન્સુરની પેઠે તેઓ પણ “અનલહક” બોલનારા હતા. તેઓ સિત્તોતેર વર્ષ સુધી જીવ્યા હતા. તેમનો પરલોકવાસ હીજરી સાલ ૩૩૪માં થયો હતો.

અબુબકર સખલીને મૂર્ખ લોકોએ ઘણી પીડા આપી હતી. તેમનું જીવન ઘણે જાગે લોકોના તરફનાં દુર્ગો લોભવવામાં વીત્યું હતું. તેમનો વધ કરવાના પણ ઘણા ચત્રો થયા હતા.

તેમના જીવનનું પરિવર્તન આશ્ચર્યકારક રીતે થયું હતું. બગદાદના ખલિફા તાળામાંના નેહાઉન્દ આંતના તેઓ બાગીરદાર અગીર હતા. ખલિફાની આજ્ઞા પ્રમાણે તેઓ એક વાર રાજસભામાં હાજર થયા; પણ કોઈ કારણથી કોપાય-માન થયેલા ખલિફે તેમની અગીરી જોઈ લીધી. આથી પદબ્રષ્ટ તથા અપ-

માનિત થઈ તેઓ નેહાહિન્દમાં પાછા આવ્યા. કેટલાક દિવસ પછી ખલિફે તેમને ફરી અમીરી આપી અને અમીરીનિમિત્તનો કાંઈ પોપાક તથા વસ્ત્રો તેમને મોકલ્યાં. સખલીએ એ કિંમતી વસ્ત્રોથી પોતાનું મુખ તથા નાક લૂછ્યાં. એ વાત ખલિફને પણ પહોંચી ગઈ; એટલે તેણે ફરી વાર સખલીને પદબ્રાપ્ત કર્યાં. સખલીએ વિચાર્યું કે, મનુષ્યનાં આપેલાં વસ્ત્રોનો આવો ઉપયોગ કરવાથી આવું પરિણામ આવે તો પછી આખા બ્રહ્માંડના અધિપતિએ આપેલા વસ્ત્રોવડે જે અંગ સાફ કરે, તેને કેટલી ભારે સજા થવી જોઈએ? આમ વિચારીને તેઓ ખલિફ પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે “રાજન્ ! આપ તો મનુષ્ય છતાં પણ આપે આપેલા વસ્ત્રની અવગણના સહી શકતા નથી, તો પછી જગતપતિ પ્રભુએ મને તેણે પ્રેમ અને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી અત્યંત કિંમતી વસ્તુઓ આપી છે, તેની અવગણના કરીને કોઈ માણસની તાબેદારી સ્વીકારવા હવે હું તૈયાર નથી.”

આટલું બોલી તેઓ સભામાંથી ચાલ્યા ગયા અને તપસ્વી ખૈયાર નોસ્સાજ પાસે જઈ તેમણે ફરીની નીક્ષા લીધી.

મહર્ષિ જુનેદ, ખૈયાર નોસ્સાજના કુટુંબી હતા. ખૈયાર નોસ્સાજને તેમનાવિષે ખૂબ માન હતું. તેમણે સખલીને તેમની પાસે મોકલ્યા. સખલીએ જુનેદ પાસે જઈને કહ્યું કે “આપની પાસે દેવી પ્રેમરૂપી મોતી છે, તે મને આપો. જો દાનમાં ન આપી શકો તો વેચાતું આપો.”

જુનેદ—“ મને લાગે છે કે એ મોતી વેચાતું હોવા જેટલી તમારી શક્તિ નથી અને જો હું તમને દાનમાં મફત આપીશ, તો તે તમે સાચવી શકશો નહિ, પણ ખોઈ નાખશો; માટે હિંમત કરીને વીરનરની પેઠે સાહસરૂપી સસુદ્રમાં ફરી પડો અને ધૈર્ય તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રયત્ન કરશો, તો કદાચ તે મોતીને તમે મેળવી શકશો.

સખલી—“ કહો, મારે શું કરવું પડશે ?”

જુનેદ—“ જાઓ, એક વર્ષસુધી ગંધક વેચો.”

આજ્ઞા પ્રમાણે સખલીએ તેમ કર્યું. એક વર્ષે ફરીથી આવીને પૂછ્યું કે “હવે શું કરવું ?”

જુનેદ—“ કાંઈ પણ કામમાં જોડાયાવિના એક વર્ષસુધી આંગણે આંગણે લીળ માગો.”

“જેવી આજ્ઞા” કહી સખલી સિદ્ધાન્તિ કરવા પ્રવૃત્ત થયા. ઘેન

લટકતા તોપણ કોઈ કશુંજ આપતું નહિ. આથી ગુરુચરણમાં આવીને તેમણે તે હકીકત નિવેદન કરી. મહર્ષિ જુનેદે બોલ્યા કે “કેમ લાઈ! હવે તમને ચોતાનું મૂલ્ય સમજાયું? લોકો તમને તલમાત્ર પણ ગણતા નથી, એટલે હવે તમારે લોકોપ્રતિ જગજી આસક્તિ રાખવી નહિ.” ત્યાર બાદ તેમણે કહ્યું કે “હવે તમે નેહાઉન્દમાં જાઓ. તમે અમીરી તથા હાકેમી ભોગવી છે અને તે પ્રસંગે તમે જેના ઉપર જીવન કે અઘટિત આચરણ કર્યું હોય તેની પાસે જઈ ક્ષમા માગો.”

શુરુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત થતાં તેઓ નેહાઉન્દમાં ગયા અને રથજે રથજે લટકી સૌની ક્ષમા માગી. એક શુદ્ધરથને તેમણે પહેલાં કાંઈ પીડા કરી હશે, તે શુદ્ધરથ નહિ મળવાથી તેની પાસે તેજો ક્ષમા માગી શક્યા નહિ; તેથી એ પાપતા પ્રાયશ્ચિત્તનિમિત્તે તેમણે એક લક્ષ તામ્રમુદ્રાનું ગરીબને દાન કર્યું, તેમ છતાં તેઓ સુખી થઈ શક્યા નહિ. ચાર વર્ષ સુધી તેઓ ક્ષમા માગવાના કાર્યમાં મગ્ન રહ્યા. પછી મહર્ષિ બોલ્યા કે “હવે પણ તમારામાંથી અહં-ભાવ ગયો જણાતો નથી, માટે હવે પણ એક વર્ષ શિક્ષાવૃત્તિ કરે.”

સળલી કહે છે કે “મેં વળી એક વર્ષ વધારે દારે દારે લટકી શિક્ષા માગી. તેમાં જે કાંઈ પ્રાપ્ત થતું તે મહર્ષિની પાસે જીવ કરતો અને તે તેઓ દીન-જનોને આપી દેતા. રોજ રાત્રે તેઓ મને ભૂખે રાખતા. આ પ્રમાણે એક વર્ષ ગયા પછી તેઓ બોલ્યા કે ‘હવે એક વર્ષ સુધી તમે ધર્મપ્રેમી સાથી-ઓની સેવા કરો.’”

સળલીએ મહર્ષિના સહવાસમાં રહી તેમના ધર્મજાનુ તપસ્વીઓની એક વર્ષ સુધી સેવા કરી. પછી મહર્ષિ જુનેદે પૂછ્યું કે “અબુબકર સળલી! હવે તમને તમારા જીવનનું મૂલ્ય કેટલું લાગે છે?”

સળલી—“હું મને ચોતાને સૌ કરતાં અધમ માનું છું અને જોઉં છું.”

જુનેદ—“જાઓ, હવે તમને વાસ્તવિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે.”

પહેલાં સળલી કહેતા કે “જે માણસ ‘અહાહ’ ‘અહાહ’ એવો ઉચ્ચાર કરશે, તેનું મુખ હું સાકરથી જરીશ.” બાળકોને તેઓ સાકર આપતા અને તેઓ ‘અહાહ’ ‘અહાહ’ બોલાવતા. કેટલાક દિવસ પછી તે કહેવા લાગ્યા કે “જે માણસ ‘અહાહ’ ‘અહાહ’ બોલશે, તેના મુખમાં હું રૂપ અને યોનું જરીશ.” આથી લોકો “અહાહ! અહાહ!” બોલવા લાગ્યા. પછી કેટલાક અનુભવને પરિણામે તેમને એ બાળક ઉપર પણ વિરાગ થયો;

ઝોટલે પછી હાથમાં ઉઘાડી તલવાર રાખીને તે કહેવા લાગ્યા કે “ જે માણસ ‘અઘ્ઘાહ’નું નામ બોલશે, તેનું માથું જૂઠું કરીશ.”

કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “ જે નામનું ઉચ્ચારણ કરાવવા આજમુખી તમે સાકર અને સોનું—રૂપું આપતા, તેજ નામનું ઉચ્ચારણ કરતાં હવે મસ્તક છેદવા તત્પર થયા છો એનું કારણ શું ?”

મહર્ષિ—“હું એમ સમજતો હતો કે, તેઓ સાચા ભાવપૂર્વક ‘અઘ્ઘાહ’ના નામનું ઉચ્ચારણ કરે છે, પણ પછી મને સમજાયું છે કે તેઓ અનાદર અને મરફતરીના ભાવમાં પ્રભુના નામનું ઉચ્ચારણ કરે છે. એવા અપવિત્ર ભાવથી પ્રભુના નામનું ઉચ્ચારણ કરે, તે હું સહન કરી શકતો નથી.”

પછી જ્યાં જ્યાં ઇશ્વરનું નામ બોલાતું જોવા-સાંભળવામાં આવતું, ત્યાં ત્યાં તેઓ નમન-વંદન કરતા. એક વાર તેમણે આવી દેવી વાણી સાંભળી કે “ સખલી ! તું હજી કેટલો સમય નામ ઉપર આસક્ત રહીશ ? જે તું સાધક હોય તો નામવાળાની (પ્રભુની-પોતાની) શોધ કર. ”

આ વાણી સાંભળતાંજ તેમના અંતઃકરણમાં પ્રભુપ્રેમનાં મોજાં ઉછળવા લાગ્યાં અને તેઓ અત્યંત વ્યાકુળ બની નદીમાં ફેરી પડ્યા. આમ થવા છતાં પણ તેઓ ડૂબી ગયા નહિ અને નદીએ તેમને મોટાં મોજાં દ્વારા કિનારે કાઢી નાખ્યા. તે પછી તેઓ પ્રભુવિરહને લીધે સળગતા અગ્નિમાં જઈ પડ્યા; પરંતુ ત્યાં પણ ઇશ્વરેચ્છાથી તેમનો બચાવ થયો. આમ અનેક મૃત્યુદાયક સ્થાનોમાં તેમનું મરણ થયું નહિ. અને ઇશ્વરે તેમના જીવનની રક્ષા કરી. કેમ કે તેમની વ્યાકુળતા વૃદ્ધિ પામવા લાગી, આથી તેઓ મોટે સાદે બોલવા લાગ્યા કે “અહો ! જેનો વધ પાણી, અગ્નિ, હિંસક જાનવરો અને પર્વત પણ કરે નહિ, તેણે હવે શું કરવું ?”

પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે આવી વાણી સાંભળી કે “જે માણસ પ્રભુપ્રેમથી હણાયો છે, તે માણસને અન્ય વસ્તુ હણી શકતી નથી.”

પછી તેઓ પ્રભુપ્રેમમાં એવા તો ઉન્મત્ત બની ગયા, કે તેમને દર વાર તો સાંકળે ગાંધવામાં આવ્યા; પણ કોઈ રીતે શાંત થઈ શક્યા નહિ. છેલ્લે તેમને ગાંડાની ઇસ્થિતાલમાં મોકલવામાં આવ્યા. ત્યાં કેટલોક વખત ફેરી દશામાં રહ્યા. લોકો તેમને જોઈ કહેતા કે “સખલી ગાંડો થયો છે.”

તેઓ કહેતા કે “હા, હું તમારી નજરે ગાંડો છું અને મારી નજરે તમે ગાંડા છો. ઇશ્વરેચ્છાએ મારી ગાંડાઈ વધો, એમ હું ચાહું છું.”

એક દિવસ ડેટલાંક માણસો તેમની પાસે આવ્યાં, ત્યારે તેમણે તેમને પૂછ્યું કે “તમે કોણ છો?”

પેલાં માણસો—“અમે તમારાં સગાં છીએ.”

આ ઉત્તર સાંભળી સૂઝલી હાથમાં પથરા લઇને તેમના ઉપર ફેંકવા લાગ્યા. આથી પેલાં માણસો આઘાં નાસવા લાગ્યાં. એટલે સળલી બોલ્યા કે “અરે જુઠાબોલાં જનો! તમે મારાં સગાં હોવાનો દાવો ધરાવો છો; છતાં મારો આટલો પણ અત્યાચાર સહન કરવાને તૈયાર નથી ને?”

એક દિવસ હાથમાં અગ્નિ લઈ તેઓ બોલવા લાગ્યા કે “હું મહે જઈ છું” અને કાળા મંદિરને બાળી નાખું છું. એમ યથે તોજ લોકો મંદિરની આસક્તિ છોડીને મંદિરના પ્રભુ ઉપર પ્રેમ કરતા થશે.”

વળી એક દિવસ પોતાના હાથમાં ગન્ને છેડેથી સળગતું લાકડું પકડી તેઓ બોલવા લાગ્યા કે “જુઓ, એક તરફથી સ્વર્ગ સળગે છે, બીજી તરફથી નરક સળગે છે. એથીજ લોકો સ્વર્ગને લોકે ખેંચાઈને તથા નરકને ભયે બહીને ઇશ્વરની સકામ ભક્તિ કરે છે, તે સકામ ભક્તિ છોડી દઈને અહોતુકી ભક્તિ (નિષ્કામ ભક્તિ) કરતાં શીખશે.”

ડેટલાંક દિવસમુધી સળલી ઝાડની ડાળીઓ ઉપર ચઢી “હુઉઉ..... હુઉઉઉઉઉ” ઉચ્ચાર કરતા, તેથી કોઇએ પૂછ્યું કે “તમે આવો ઉચ્ચાર કેમ કરો છો?”

તેમણે કહ્યું કે “એક પંખી આ ઝાડ ઉપર બેસીને ‘ફૂઉઉ.....ફૂઉઉ ઉઉઉ.....’ ઉચ્ચાર કરે છે. એટલે હું પણ તેમાં સાદ પૂરાવું છું. ત્યાં-મુધી તે ‘ફૂફૂ’ કરતું બંધ થયે નહિ, ત્યાંમુધી હું પણ ‘હુહુ’ કરતો અટકીશ નહિ” ફારસી ભાષામાં ‘ફૂફૂ’ શબ્દનો અર્થ ‘ક્યાં છે? ક્યાં છે?’ એવો થાય છે અને અરબી ભાષામાં ‘હુહુ’ શબ્દનો અર્થ ‘તે અહીં છે’ એવો થાય છે.

ઇદના ઉત્સવમાં તેઓ શોકસૂચક કાળાં વસ્ત્રો પહેરતા. કોઇએ પૂછ્યું કે “આજે ઈદનો મહોત્સવ છતાં તમે શોકવસ્ત્રો કેમ ધારણ કર્યાં છે?”

સળલી—“આ સૌ લોકો ઇશ્વરવિમુખ છે, તેઓ પ્રભુનું સ્મરણ ન કરતાં તુરંત દુનિયાઇ આનંદ લોગવે છે. એમની આ હૃદયશા જોઇને ગમ-ગીની થતાં મેં શોક-વસ્ત્રો પહેર્યાં છે.”

જીવનના પ્રથમ ભાગમાં તેઓ કાળાં વસ્ત્રો પહેરતા; પરંતુ નવજીવનનો લાભ થયા પછી તેમણે તે વસ્ત્રોનો પરિત્યાગ કર્યો હતો.

સાધનાની પ્રથમાવસ્થામાં તેઓ રાત્રે જાગરણ કરવા સારૂ આંખોમાં મીઠું નાખતા અને મિદ્રા ફર કરતા.

તેઓને આ પ્રમાણે કરતા જોઈને એક દિવસ મહર્ષિ જુન્નેદે પૂછ્યું કે “તમે આમ શામાટે કરો છો ?” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “સત્ય પ્રગટ થયું છે અને તેનું જળ ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી, તેથી ગલરાઈ જઈને આ પ્રમાણે કરું છું; અને આશા રાખું છું કે, આથી ઓઠોઠ વધારે સમય પણ આત્મસંયમ જાળવી શકીશ.”

એક દિવસ મહર્ષિ જુન્નેદના બંધુઓએ સખલીની સમક્ષમાંજ તેમની પ્રશંસા કરવા માંડી; અને કહ્યું કે “મહર્ષિ જુન્નેદ ! આ સખલીના જેવા સત્ય-નિષ્ઠાવાન, પ્રભુપ્રેમી અને ઉચ્ચ આશયવાળા માણસો જગતમાં વિરલ છે.”

જુન્નેદ—“એ તમારી ખાતિ છે. તમે જે પ્રશંસા કરો છો તે વાસ્તવિક નથી.” આટલું કહી તેમણે સખલીને કાંઈક વસ્તુ લેવા ફર મોકલ્યા. સખલી ફર ગયા પછી મહર્ષિ જુન્નેદ જોલ્યા કે “તમે પ્રશંસા કરીને સખલીના ઉપર શસ્ત્રોના આઘાત કરતા હતા; અને તેથી તેનું મરણ ન થાય તે સારૂજ મેં તેને ફર મોકલીને તેના ઉપર ઢાલ ધરી.”

સાધનાને માટે સખલી એક ખાઈમાં જઈ બેસતા અને પોતાના હાથમાં લાકડી રાખતા. સાધના કરતાં કરતાં જ્યારે આજસ આવતું, ત્યારે લાકડીવડે પોતાના શરીર ઉપર ફટકા લગાવતા. ઘણી વાર તો તેથી લાકડી પણ ભાંગી જતી, પણ તેમ થતાં તે જાને હાથ અને જાને પગ ખાઈની લીંતે પછાડતા.

એક દિવસ સખલીએ નવું વસ્ત્ર પહેલું, પણ પછી ઘોડીજ વારમાં તે શરીર ઉપરથી કાઢી અગ્નિમાં બાળી નાખ્યું. લોકો કહેવા લાગ્યા કે “સંપત્તિનો નાશ કરવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે.”

સખલી—“ધર્મ્યરે કહ્યું છે કે જો તમારું મન મને છોડીને બીજી વસ્તુ ઉપર આસક્ત થશે, તો હું તમને પોતાને પણ તે વસ્તુની સાથે અગ્નિમાં બાળી નાખીશ. અત્યારે મારા મનમાં એ વસ્ત્ર ઉપર જે મોહ પ્રગટ્યો, તેથી મને ખૂબ દુઃખ થયું અને તેથીજ મેં તે વસ્ત્રને બાળી નાખ્યું છે.”

એક દિવસ સખલીએ જાગરમાં જઈને દોઢ પેસાની કિંમતે સુદિની એક જૂની કશની તથા અડધા પેસાની જૂની ટોપી વેચાતી લીધી; અને તે જાને પહેરી લઈને પછી તે મોટે સાદે જોલવા લાગ્યા કે “અહો, બે પેસામાં સુદિને ખરીદી લેવાને કાણ તૈયાર છે ?”

ઉન્નત જીવનનો લાલ પ્રાપ્ત કર્યા પછી સળલી શ્રોતાજનોને ઉપદેશ આપતા અને સાધારણ માણસો આગળ ઉત્તમ તત્ત્વોનો પ્રચાર કરતા; ત્યારે મહર્ષિ જુન્નેદે કહ્યું કે “મેં આ બધી વાતો સાધારણ માણસોથી તો સુખજ રાખી હતી, છતાં તમે તે સામાન્ય માણસોની પાસે કેમ ખુદ્દી કરો છો ?”

સળલી જોદ્યા કે “હુંજ આ જોલું છું અને સાંભળું છું પણ હુંજ; મારા સિવાય બીજું કોણ છે ? અર્થાત્ જે કાંઈ જોલવામાં આવે છે ને સાંભળવામાં આવે છે, તે સર્વ ઇશ્વરમાંથીજ આવે છે ને ઇશ્વર તરફજ જાય છે. એની વચ્ચે સળલી તો કાંઈજ નથી.”

જુન્નેદ—“જો એવુંજ હોય તો તમારેમાટે એ યોગ્યજ છે.”

સળલી—“જેના મનમાં આ કાળ અને પરકાળનો વિચાર છે, તેની સાથે હું સંબંધ રાખતો નથી; કેમકે એવા માણસો સાથે સંબંધ રાખવો તે મ્હારે માટે અયોગ્ય છે.”

એક દિવસ સળલી સભામાં વારંવાર ‘અદલાહ ! અદલાહ !’ ઉચ્ચારતા હતા. તેવામાં એક ફકીર જોદ્યો કે તમે ‘લા ઇદલાહા ઇદલીલા !’ કેમ જોલતા નથી ?”

સળલી—“મને બીક લાગે છે કે, પહેલાં ‘લા’નો ઉચ્ચાર કરી હું અદલાહ શબ્દસુધી પહોંચું તે પહેલાંજ કદાચ મારો પ્રાણ બંધ થઈ જાય તો ? કાલુ-લાંચુર શરીરનો ભરોસો શો ?”

આ વાતે ફકીરના મનપર એવો તો અસર કરી દીધી કે તરતજ કંપારી આવીને તેનો પ્રાણ છટી ગયો. પેલા ફકીરનાં સર્ગા-સંબંધીઓએ આ વાત જાણી, એટલે તેઓ આવી સળલીને પકડી ન્યાય કરાવવા લાઈ ગયા. સળલી ભાવના આવેશમાં મસ્ત હતા. તેજ અવસ્થામાં તેમને ન્યાયાધીશ સન્મુખ લાકે કરવામાં આવ્યા. મરનાર ફકીરનાં સર્ગાએ સળલીના ઉપર હત્યાનો આરોપ મૂક્યો.

ન્યાયકર્તાએ સળલીને પૂછ્યું કે “તમારે કાંઈ કહેવાનું છે ?”

સળલી—“એક પ્રાણ હતો, તે પરમેશ્વરનાં દર્શનની વાટ જોઈ જોઈને છેવટે પ્રત્વલિત પ્રેમાસિમાં બળીને લસમ થઈ ગયો તથા મનુષ્યપણાના ગુણ દોષથી અને સમગ્ર પાર્થિવ (દુનિયાઈ) સંબંધોથી મુક્ત થયો; કેમકે એણે ‘ધર્મ’ ખૂટી ગયું હતું. ઇશ્વરી હતો જેના અંતરમાં છુપાઈ રહેલા હતા. તે ઇશ્વરી વાણીના સૌંદર્યની વિદ્યુત્ત એ પ્રાણના ઉપર પડતાં તેમાં એવો પ્રકાશ પ્રકટ્યો કે તેથી દેહપિંજર દાઝી ઉઠ્યું અને તેમાં સપડાયલું પ્રાણપંખીકું

હીડી ગયું ! માટે આ બાળતમાં સખલીનો અપરાધ શું હોય ?”

ન્યાયાધીશ—“સખલીને અહીંથી સત્વર પાછા લઈ જાઓ. એમની વાતો સાંભળીને મારા મનના લાવેમાં અને અવસ્થામાં ફેરફાર થઈ ગયો છે; અને મને ડર લાગે છે કે, રખેને હું પોતે પણ બેલાન થઈ જઈશ !”

જે કોઈ માણસ સખલીની પાસે આવી પોતાનું જીવન સુધારવાની તથા ધર્મમાર્ગ દર્શાવવાની પ્રાર્થના કરતું તો તેઓ કહેતા કે “ઈશ્વર ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ સ્થાપી જંગલોમાં ભટકો. કેવળ ખાલી હાથે મક્કા તરફ ચાલ્યા જાઓ. ત્યાં જઈ આવ્યા પછીજ મારી સાથે સહવાસ કરજો.” આવી રીતે તેમણે ધર્મશિક્ષાર્થી ઘણા બંધુઓને વિકટ જંગલોમાં રવાના કર્યા હતા. આ બેઠને કોઈએ તેમને પૂછ્યું “મહાત્મન ! આપણેવું કરવામાં તો તે લોકોનો વધજ કરો છો.”

મહર્ષિ—“એમ નથી; તેઓનું લક્ષ્ય હું ન જાનું, એ મારો ઉદ્દેશ છે. જો તેઓનું લક્ષ્ય હું જાનું, તો હુંજ તેને માટે જડ મૂર્તિ થાઉં છું અને તેને જડપૂજક બનાવું છું; ઇશ્વરના ઉપર વિશ્વાસ સ્થાપ્યા વિના જો કોઈ માત્ર મહારાજ ઉપર આધાર રાખી બેસે તો પછી તેમની પૂજ્ય પ્રતિમાસ્થાને હુંજ ગોઠવાઉં છું; પરંતુ હું રહ્યો એકેશ્વરવાદી એટલે પછી હું મૂર્તિ પૂજવનારો પુરોહિત કેમ કરીને બની શકું ? તેમનું મારી પાસે આવવું થાય છે, તે ઇશ્વરના સંધાન માટે—પ્રભુને પામવા માટે થાય છે, એટલે પછી તેમનું કંઠાચ રસ્તામાં મરણ થશે, તોપણ તેમણે ધારેલું લક્ષ્ય તો સિદ્ધજ થવાનું અને જો તેઓ નિર્વિઘ્ને ત્યાંથી પાછા આવી પહોંચશે તો એ યાત્રાની સાધના તેમને એવા તો પવિત્ર બનાવી દેશે કે અહીં મારી પાસે રહીને દશ વર્ષ સુધી સાધના કરત તોપણ એટલા પવિત્ર થઈ શકત નહિ.”

એક દિવસ સખલીએ કેટલાક વિષયાસક્ત શ્રીમંત માણસોને બોલાવે. તેઓ મોજશોળમાં કાલસેષ કરતા હતા. આ બેઠને મહર્ષિ આર્તનાદ કરીને બોલ્યા કે ‘અક્ષોસા ! અક્ષોસા ! આ લોકોના જીવનમાટે લાખો અક્ષોસા ! આ લોકો ઇશ્વરસ્મરણમાં આજીસુ બનેલા છે, તેથીજ મલિન વિષયવાળો સંસાર તેમને વળગી પડ્યો છે.’

એક દિવસ કેટલાક લોકો શબ્દને લઈ જતા હતા. એક માણસ તે બંધાની પાછળ પાછળ જતો હતો અને બોલતો હતો કે “હાય, પુત્રનો વિચોગ !” ત્યારે સખલી પોતાના માથામાં ટપટા મારીને બોલવા લાગ્યા કે “પ્રભુનો વિચોગ !”

એક દિવસ સળલીની પાસે લીલું લાકડું બળતું હતું. એટલે લાકડાના એક છેડે અગ્નિ સળગતો હતો અને બીજે છેડે પાણી ઝરતું હતું. આ જોઈને મહર્ષિએ પોતાના બંધુઓને કહ્યું કે “લાઇઓ ! તમે કહો છો કે હૃદયોમાં ઇશ્વરી પ્રેમનો અગ્નિ સળગે છે એ વાત બે સાચી હોય, તો નેત્રોમાંથી આ લાકડાંની પેઠે જળાગિંદ્ર-આંસુ કેમ ટપકતાં નથી ?”

એક દિવસ સળલી પ્રમત્તભાવે મહર્ષિ જીન્નેદના મકાને આવી. ત્યાં જીન્નેદનાં ધર્મપત્ની પોતાના કેશ ઓળતાં હતાં. સળલીને જોઈને તે પોતાનું શરીર ઢાંકવા બેઠાકળાં થઇ ગયાં. એટલે જીન્નેદ બોલ્યા કે “લેશ પણ ગલરાશો નહિ. જેમ બેઠાં છો તેમજ ગેસી રહેજો. પ્રભુમસ્ત એવો નરકનાં તરવો તરફ દષ્ટિપાત પણ કરતા નથી. તેમની દષ્ટિ તો અલૌકિક પદાર્થ તરફ જ હોય છે.”

એક ફકીર ખિન્નચિત્તે મહર્ષિ સળલીની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે “મહાત્મન ! મહારી વિનતિ સાંભળો. કહો કે, હું શો ઉપાય કરું ? મહારા જીવનનું કાર્ય શું અર્થાય ગયું છે, હું મુંઝાઇ ગયો છું, નિરાશ થયો છું. હું ફકીરી છોડીને પાછો હતો ત્યાં આવ્યો બાઉ ?”

સળલી—“ફકીર ! તમે શું પાછા નારિતકોના ટોળામાં દાખલ થશો ? ‘ઇશ્વરની કરુણાથી નિરાશ થતા નહિ’ એ વચન શું તમે સાંભળ્યું નથી ?”

ફકીર—“આપનું આ કહેવું સાંભળીને હવે માફ ચિત્ત સ્થિર થયું છે.”

સળલી—“તમે પ્રભુને જોવા ઇન્તેજાર છો, પણ આ વચન શું સાંભળ્યું નથી કે ‘નાસ્તિક માણસસિવાય બીજું કોઇ ઇશ્વરની કુશળતા ઉપર અવિશ્વાસ રાખે નહિ.’”

એક દિવસ મહર્ષિ સળલી સાથીઓ સાથે વગડામાં આવ્યા જતા હતા. ત્યાં તેમણે એક માણસની ખોપરી પડેલી જોઈ. તેના ઉપર “આ લોક તથા પરલોક ચૂર્ણ કરનાર” એવા અક્ષરો વંચાતા હતા. આ જોઈને તેઓ એક-દમ ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠ્યા કે “આ મસ્તક કોઇ મહર્ષિનું અથવા તો પેગંબરનું હોવું જોઈએ.”

એક માણસ બોલ્યો કે “એ આપે કેમ બોલ્યું ?”

મહર્ષિ—“આ મસ્તક મહર્ષિનું છે; કારણકે આ લોક અને પરલોકનો ચૂરો કર્યાવિના ઇશ્વરના દરબારમાં જવાતું નથી, એ સત્ય આ ખોપરી પ્રશિત કરે છે.”

એક વાર સખલી વ્યાધિથી પીડાતા હતા. વેઢે તેમને કહ્યું કે “ઘૈયં રાખજે.” મહર્ષિ—“કયી બાળતમાં ઘૈયં રાખવું? જે મ્હારી ઉપલ્લવિકામાટે નિર્મિત થયેલું છે તેને માટે કે જે મ્હારી ઉપલ્લવિકામાટે નિર્મિત થયેલું નથી તેને માટે ઘૈયં રાખવું? જો. લ્લવિકામાટે ઘૈયં ધારવાનું આપ કહેતા હો તો એ તો મારેમાટે વિધાતાએ નિર્ધારી મૂકેલું છે, એટલે તેનો તો હું અસ્વીકાર કરી શકું નહિ; અને જે નિર્મિત થયેલું નથી, તે બાળતમાં ઘૈયં ધારણ કરવું એમ કહેતા હો તો એનો તો કશો અર્થજ નથી; કારણ કે એ તો મ્હારી પાસે આવવાનુંજ નથી.”

એક વાર મહર્ષિ સખલી કેટલાક દિવસ શુષ્ક રહ્યા. તપાસ કર્યા છતાં લોકો તેમને શોધી શક્યા નહિ; કેટલેક દિવસે તેઓ નપુંસકોના આશ્રમ-માંથી બહાર નીકળ્યા.

લોકોએ પૂછ્યું કે “મહાત્મન! આ મકાન શું આપને રહેવાયોગ્ય હતું?”

મહર્ષિ—“હા, એજ મ્હારે રહેવા યોગ્ય હતું. આ નપુંસકો આ જગતમાં જેમ નથી પુરુષો કે નથી સ્ત્રીઓ, તેમ ધર્મરાજ્યમાં હું નથી પુરુષ કે નથી સ્ત્રી.”

કોઈએ મહર્ષિ સખલીને પૂછ્યું કે “પરલોકનો ભય શી રીતે દૂર થાય?”

મહર્ષિ—“તમે સંસારની આસક્તિથી દૂર થાઓ, એટલે પરલોકનો ભય આપોઆપજ દૂર થઈ જશે.”

એક દિવસ એક માણસ ‘હે પ્રભો!’ ‘હે પ્રભો!’ એમ બોલતો હતો. સખલીએ કહ્યું કે “તું ‘પ્રભુ’ ‘પ્રભુ’ બોલશે અને તે કહેશે કે ‘ઓ મારા ભક્ત.’ એવા શબ્દો સાંભળવામાટેજ તું તેનું ઉચ્ચારણ કરે છે ને?” તેણે કહ્યું કે “હા, હું તેનાદ્વારા એવું સાંભળું તે માટેજ આ પ્રમાણે બોલ્યા કરું છું.” સખલીએ કહ્યું કે “ત્યારે તો તારું ‘પ્રભુ’ ‘પ્રભુ’ કહેવું અયોગ્ય નથીજ.”

સખલી કહે છે કે “હે પ્રભો! જો તું આકાશવડે મારા ગળાની કાંસી કરે અને આ પૃથ્વીને મારા પગની બેડીઓ બનાવે, વળી જગતનાં તમામ માણસોને મારું શોણિતપાન કરવાની પ્રેરણા કરે, તોપણ હું તારાથી લેશમાત્ર વિમુખ થઈશ નહિ.”

મરણસમયે મહર્ષિ સખલીનાં બન્ને મેત્રો આસપાસના પદાર્થો જોવા અશક્ત થયાં હતાં. ઉન્મત્ત દશામાં તેઓ માથા ઉપર ધૂળ નાખવા લાગ્યા અને એવી વ્યગ્રતા દર્શાવવા લાગ્યા, કે જે વર્ણવી પણ શકાય નહિ. કોઈ વાર

તેઓ શાંત બનતા તો કોઈ વાર અચિર બની જતા. તેઓ બીજી વાતો લેતા એમ પણ બોલતા કે “ જે પ્રકારના વાયુ વહે છે. એક સ્નેહવાયુ અને બીજો ક્રોધવાયુ. જેના તરફ સ્નેહનો વાયુ વાય છે, તેને સહેજમાં લક્ષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; અને ક્રોધવાયુ વાય છે, ત્યારે ધૂળ ઉડીને તેને એક દિશા સૂઝતી નથી. મને સ્નેહવાયુ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથીજ હું આ બધાં દુઃખ સહન કરી શકું છું. જો એને બદલે ક્રોધવાયુ મને આવી ઘેરે તો તો તેના જે પ્રબળ આધાતો અને દુઃખો થાય, તેની આગળ તો આ સકળ દુઃખો કાંઈજ વિસાતમાં નથી.” પછી મરણસમયની અણુ કશાવવાનું તેમણે કહ્યું.

જે રાત્રે તેઓ પરલોકગામી થયા, તે રાત્રે તેઓ વારંવાર આ વચન બોલતા હતા કે “જે ઘરમાં તારો નિવાસ છે, તે ઘરમાં હીવાનું શું પ્રયોજન છે ? જે આંખો તારા સૌંદર્ય ઉપર લોભાઈ રહી છે, તેને આપત્તિ શી છે ? ”

પછી ઘણા લોકો મહુર્ષિ પાસે ઉપાસના કરવા હાજર થયા, ત્યારે તેમનો પ્રાર્થ ગયો નહોતો. લોકોને જોઈને તેઓ બોલ્યા કે “ અહો ! એક મુરદાનું ટોણું જીવતાને માટે નમાજ પઢવાને આગ્યુ છોકેવી નવાઈ !! કેવું આશ્ચર્ય !! ”

ધર્મજાંઘુઓ બોલ્યા કે “તમે ‘લા ઇલાહા ઇલિલા’ (ઇશ્વરસિવાય અન્ય ઉપાસ્ય નથી) એ કહ્યો પડો. ”

મહુર્ષિ—“ જ્યારે અન્ય ઉપાસ્ય નથી એ વાત સાચી છે; ત્યારે ‘બીજો નથી’ એમ કહેવાનું ને બીજાને સંભારવાનું શું પ્રયોજન છે ? કહ્યો નહિ પઢાય તોપણ ચાલશે. ”

છતાં એક માણસ મોટે સાદે કહ્યો બોલવા લાગ્યો. તે સાંભળી ઋષિ બોલ્યા કે “અહો કેવી નવાઈ ! મરેલો જીવતાને પઢાવવા આગ્યો છે ! ”

થોડી વાર પછી કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “ મહાત્મા ! કેમ છે ? ”

મહાત્મા—“ સખાની સાથે મળી ગયો છું. ” આટલું બોલીને તરતજ તેમણે પ્રાર્થણા કર્યો.

એક વખતે સ્વપ્નમાં દર્શન થતાં કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “ પરલોકના બજારમાં આપે શું જોયું ? ”

તેમણે કહ્યું કે “ એ બજારમાં બજેલા હૃદયનો અને બજેલા મનનોજ આદર છે. તે સિવાય અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ તરફ ત્યાં સહાનુભૂતિ નથી. ત્યાં બજેલાં અંતરને ઔષધોના લેપ કરાય છે અને લાગેલાં મનો સંધાય છે. બીજી કોઈ પણ બાબત ઉપર ત્યાં લક્ષ્ય અપાતું નથી.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-સાચો સુદ્ધિ (જ્ઞાની), એ તો ઈશ્વરના કોમળ ખોળામાં રમતું એક પરમ સુંદર અને હસતું-રમતું બાળક છે. અધિકારી દર્શકની મલિનતાને બાળી પવિત્રતા પ્રકટાવવામાં તે ચમકતી વિજળીસમાન છે. ઈશ્વરના ખોળામાં તે કશા પણ સંકોચવિના ખેલકૂદ ને ગાનતાનમાં ગુસ્તાન રહે છે.

૨-તમારી પ્રિય વસ્તુનો પરમ પ્રિય સખા(પરમાત્મા)ને ખાતર પરિત્યાગ કરવો, એજ પ્રભુપ્રેમનું લક્ષણ છે.

૩-જે માણસ પ્રભુપ્રેમમાં વિરોધ કરે છે, જે પ્રેમ કરવાયોગ્ય સ્થાન-
(સમ્બિદ્ધાનંદમય પરમાત્મદેવ)સિવાય બીજી ત્રીજી (અસત્-જડ, દુઃખરૂપ)
સાંસારિક વસ્તુ તરફજ મંડયો રહે છે, જે પરમ સખા પરમેશ્વરસિવાય બીજાને
શોધવા મથે છે, તે તો પરમેશ્વરનો ઉપહાસજ-મશ્કરીજ-કરે છે.

૪-તમે ઉંડા ઉતરીને અને પડેજ તેની (પરમાત્માની) શોધ કરતા
નથી, તેથીજ તમે તેનામાં તદ્દપ બનવાનો લાભ કે યોગ્યતા મેળવી શકતા નથી.

૫-ઈશ્વર જ્યારે ભક્તની વિપત્તિ ટાળવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તે તેને ઋષિના
જેવું જીવન બનાવવા પ્રેરે છે.

૬-કોઇએ મહર્ષિ અણુખરને પૂછ્યું કે, આપ પહેલાં આમ બોલ્યા
હતા અને હવે બીજી રીતે કેમ બોલો છો? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “તે વખતે
‘હું’ હતો અને આત્મારે ‘હું’ નહિ પણ ‘તે’ છે.”

૭-માણસે પ્રભુને જોયો હોતો નથી, તેથીજ તે દુનિયાઇ પદાર્થો પાછળ
ઢાડે છે; કારણ કે જો તેણે પ્રભુને જોયો હોત, તો તેને છોડીને તે બીજી
ત્રીજી બાબતોમાં જોડાયો હોત નહિ.

૮-જે માણસ ઈશ્વરને પામી શક્યો હોય છે, તેણે માથે વિંટેલા-
શિરોધાર્ય કરેલા-સંસારરૂપી કપડાને નીચે ઉતારી પાડી ટુકડે ટુકડા કરી
નાખીને તેની ઇચ્છા બનાવી લીધી હોય છે; સ્વર્ગરૂપી કપડાની આદર બનાવી
લીધી હોય છે અને છેવટે એ બંને કપડાં પણ પ્રભુવચ્ચે અંતરાયરૂપ જણાતાં
તે તેનો પણ પરિત્યાગ કરી ઈશ્વરને સત્ય ને નિત્યસુખના સાગરસ્વરૂપ
સર્વેશ્વરની સાથે અસિન્ન બની રહ્યો હોય છે.

૯-ઈશ્વરને પામેલો માનવ ઈશ્વરને છોડી બીજાનો માર્ગદર્શક (અગ્રેસર
કે ઉપદેશક) બનતો નથી; કેમકે તે પ્રભુસિવાય કોઇને પણ રક્ષક, શિક્ષક
કે માર્ગદર્શકતરીકે બેતો કે માનતો નથી.

૧૦-જેમ વર્ષાઋતુ આવતાં જળ વરસે છે; વિજળી ચમકારા કરે છે; મેઘ ખડખડાટ હસે છે; વાયુ ભેરથી વહેવા લાગે છે; પુષ્પો ખીલી ઉઠે છે અને પંખીડાં ખુશ બની જઈ ગાન કરવા માંડે છે; તેવીજ દશા પરમાત્મદર્શીની બની રહે છે. તેનાં નેત્રો આનંદમાં આવી જઈ જળવૃષ્ટિ કરે છે; હોઠો મૃદુ હાસ્ય કરે છે; અંતરરૂપી કળી ખીલીને ઝળકી ઉઠે છે; મસ્તક આનંદની હવાથી ડાલવા લાગે છે; સણે સણે પરમ સખાના નામનો ગરગટાટ થવા માંડે છે અને પ્રભુપ્રેમની મસ્તી તેને શુણ્ણગાનમાં શુદ્ધતાન બનાવી મૂકે છે.

૧૧-સત્ય જ્ઞાન શું ? ઉત્તર—પરમાત્માના અને પોતાના મૂળસ્વરૂપને યથાવત્ સમજી લેવું તે.

૧૨-વિશ્વાસપાત્ર-નિઃશંક જ્ઞાન કયું ? ઉત્તર—જે જ્ઞાન પ્રભુપ્રેરિત પેગંબરો અને અનુભવસિદ્ધ મહર્ષિ દ્રષ્ટાઓની વાણીદારા પ્રાપ્ત થયું હોય તે.

૧૩-પણો વિશ્વાસ-પૂર્ણશ્રદ્ધા-કેને કહેવાય ? ઉત્તર—અહિંતુક આંતરિક ગૂઢ ભાવોરૂપે પ્રભુનો જે પ્રત્યુત્તર મળે, તે ઉપરથી જે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય તે.

૧૪-નિષ્કામ માણુમનું કશાથી પણ પતન થતું નથી; ત્યારે સકામ વ્યક્તિનું સત્વર પતન-અધોગતિ થાય છે.

૧૫-જે માણુસ ઈશ્વરસ્તિવાયના અન્ય કોઈ પદાર્થથી પોતાને કૃતાર્થ-પૂર્ણકામ-ચરિતાર્થ થયેલો માનતો નથી, તેજ ખરેખરો ત્યાગી કે ક્ષીર છે.

૧૬-વિપયવિરાગીઓને ચઢવાનાં ચારસો સોપાન (પગથીઆં) છે. દુનિયાઈ બધીજ સંપત્તિનું દાન કરી દે, છતાં પણ જો એટલો પણ વિચાર તેના મનમાં લાવે કે ‘એમાંથી એકાદ ટંકજોગો પણ ખોરાક રાખ્યો હોત તો ઢીક’ તો એવા માણુસનો વેરાગ્ય એમાંના પહેલાજ પગથીઆ જેવો સમજવો; કારણ કે હજી તેનો વેરાગ્ય પાકો નહિ પણ કાચો છે.

૧૭-ખરૂ કર્તવ્ય એજ છે કે, પ્રભુની પૂજા કરો; ખરો માર્ગ એજ છે કે, તેનીજ શોધ કરો; અને ખરી વાત પણ એ છે કે, તે પરમાત્માનું જ દર્શન કરો.

૧૮-પરમાત્માના દર્શનમાં એવા લીન થઈ જવાય કે જેથી તેનું સ્મરણ કરવાનું પણ ભૂલી જવાય, એજ તેનું ઉંચામાં ઉંચા પ્રકારનું સ્મરણ છે.

૧૯-વેરાગ્ય એટલે નિવૃત્તિ; સંસાર એટલે અવસ્તુ (જરા પણ નહિ હોવા છતાં છે, એમ ભાસે છે તે); અને અવસ્તુ ઉપર વેરાગ્ય-તેનું નામ નિવૃત્તિ છે.

૨૦-તમે પ્રભુસ્મરણ આડે સંસારને સમૂળગો ભૂલી જાઓ અને પરલોકને પણ સંભારો નહિ, એ પણ વેરાગ્ય.

૨૧-સદ્ધિ(દુનિયા)માંથી મનને જેથી લઇ સદ્ધાને (ઉત્પન્ન કરનાર પર-માત્માને) સમર્પણ કરી દેવું એ પણ વૈરાગ્ય.

૨૨-દુનિયાઈ પદાર્થો અને સંસારી લોકોપર આસક્તિ રાખવી એનુંજ નામ કનિષ્ઠતા છે.

૨૩-ઈશ્વરસિવાય બીજી બાબતપર જીમ ચલાવવી, એ શત્રુને સહાય કરવા બરાબર છે.

૨૪-ઈશ્વરસિવાયની સર્વ બાબતોથી અલગ થવું, એ ઈશ્વરની નજીક પહોંચવાનું લક્ષણ છે.

૨૫-લોકકલ્યાણને પોતાના કલ્યાણના જેટલું-બલકે તેથી પણ વધારે ઈચ્છવું, એનુંજ નામ સાચી સાધુતા, મહત્તા અને ઉદારતા છે.

૨૬-સંપત્તિ તરફ દષ્ટિ નહિ કરતાં સર્વ સંપત્તિના સ્વામી પરમાત્મા તરફજ દષ્ટિ રાખવી, એનુંજ નામ કૃતજ્ઞતા છે.

૨૭-પરમેશ્વરનો ક્ષણમાત્ર પણ મેળાપ થવો એ લાંબા કાળની તપશ્ચર્યા કરતાં પણ બહુજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે.

૨૮-તમને અત્યારે જે ક્ષણ પ્રાપ્ત થઈ છે, તેજ તમારે મહાન ધન છે. આધ્યાત્મિક જગતમાં તો કાળ નામની વસ્તુજ નથી, એટલે ભૂત અને ભવિષ્ય પણ નથી.

૨૯-જગતમાં એવા લોક પણ પુષ્કળ છે, કે જેઓ ઉપાસનામાં બેઠલા હોય છે અને વખતસર જઈને શાસ્ત્રવલ્લુ કરતા હોય છે; છતાં પણ તેમનું આવડું, ઉપાસડું અને સાંભળડું એ કાંઈ પણ ઉપયોગી નીવડતું નથી.

૩૦-જ્યારે હું પરમાત્માસિવાય બીજું કાંઈ પણ જોતો નથી અને તેનાજ ધ્યાન-ભજનમાં તદ્દપ-તન્મય બની રહું છું, ત્યારેજ હું કૃતાર્થ-ચરિતાર્થ ધાઉં છું.

૩૧-જો હું ઈશ્વરનાં સત્તા-સામર્થ્ય પૂરેપૂરાં યાદ રાખતો હોઉં, તો હું ઈશ્વરસિવાય કોઈનો પણ વિચાર કે ભય રાખત નહિ.

૩૨-જો સમગ્ર સંસારનો પણ એક કોળીઓ બનાવી દઈને એક બાબક-ના મોઢામાં મૂકવામાં આવે, તોપણ તે બાબક તો ભૂખ્યું ને ભૂખ્યુંજ રહેવાનું! આ સંસારમાં અને શ્રોતાવર્ગમાં ઘણાખરા એવા બાબજીવોજ હોવાથી મને તો તેમનાપ્રત્યે દયાજ ઉપજે છે.

૩૩-જો સમગ્ર સંસાર મારા અધિકારમાં હોય તો તે બધું પણ હું તો

નાસ્તિક અથવા લોભીનેજ દાનમાં આપી દઉં; અને જો તેને તે સ્વીકારે, તો તેણે મહારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે, એમ સ્વીકાર.

૩૪-દુનિયાઇ પદાર્થોમાં એટલી વાકાત નથી કે તે પ્રભુપ્રેમી ઉપર અધિકાર લોગવી શકે.

૩૫-જે માણસે સદાને (પરમાત્માને) યથાવત્ બાંધ્યો હોય, તેના અંતરમાં સૃષ્ટિ (દુનિયા) રહીજ શી રીતે શકે ?

૨૬-તપસ્વી અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ ગારબોની

તપસ્વી અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ સન્માજે^૧ આલનારા તથા ધાર્મિકોમાં અગ્રણી હતા. તેમની વિશ્વસ્યતાનાં, પવિત્ર ચરિત્રનાં તથા સદ્ગુણોનાં પૂરેપૂરાં વખાણ કરી શકાય તેમ નથી. અધ્યાત્મવિદ્યામાં તેઓ નિપુણ હતા. ધર્મ-વિધિઓના તથા શાસ્ત્રાજ્ઞાના અનુસન્ધામાં તેમનો વ્યવહાર ઘણો વખાણવા લાયક હતો. સાધનાના, નિ સંગતાના અને સૂક્ષ્મ જ્ઞાનના તેઓ ઉત્તમ અધિકારી હતા. ભાવમાં, નીતિમાં અને પદવીમાં તેઓ મહર્ષિઓમાં આદર્શરૂપ હતા. તેમણે અનેક સાધુજનોનો સંગ કર્યો હતો. ગારબ નામના સ્થાનમાં તેમનો નિવાસ હતો.

કહેવાય છે કે, અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમનો જન્મ રાત્રે થયો હતો. જે મહાનમાં તેમનો જન્મ થયો હતો તે મહાનમાં એક પ્રકાશમય સ્થંભ દેખાયો હતો. એ સ્થંભનો ઉપરનો ભાગ આકાશે અડે એટલો ઉચો હતો અને એ સ્થંભની શાખાઓમાંથી ચારે બાજુએ પ્રકાશ ફેંકાતો હતો.

આ મહર્ષિનાં માતાપિતા ઇસ્લામધર્મ પાળનારો હતાં અને પિતામહે અસિપૂજક હતા. નાનપણમાં પિતાએ તેમને કુરાન પઢવા સારૂ મોલવીની પાસે મોકલ્યા. પિતામહે તેમાં વાધો ઉઠાવી કહ્યું કે “આપણે અત્યંત નિર્ધન છીએ તો પેસો ગ્રાસ થાય એવી કોઇ વિદ્યા બાળકને શીખવવી ચોગ્ય છે, કુરાન નહિ.” પરંતુ અણુ ઇસાકને કુરાન શીખવાની ઘણી અભિલાષા હતી અને એ અભિલાષા તેમણે પોતાનાં માતાપિતા તથા પિતામહેને જણાવી છેવટે સૌએ સંમતિ આપી. વિદ્યા ભણવામાં તેઓ એટલો બધો યત્ન કરવા લાગ્યા, કે વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણ્યા. તેઓ કહે છે કે, બ્યારે

હું વિદ્યા શીખવામાં મચેલો હતો, ત્યારે કોઈ સાધુપુરુષની પાસે ધર્મ શ્રદ્ધા કરવાની મને ઇચ્છા થઈ. મનમાં ને મનમાં મેં નમ્રભાવે આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી કે “હે પ્રભો ! દયા કરી વંદનીય અબ્દુલ્લા ખદિર, હારસ મહાસવી અને અણુ ઉમ્મર, એ ત્રણમાંથી હું કોને ગુરુ કરું ? તે કહો. ”

એક રાત્રે સ્વપ્નમાં જોયું તો ઊંટ સાથે એક માણસ મહારી પાસે આવ્યો. ઊંટની પીઠ ઉપર પુસ્તકોનો ગાંસડો લાદેલો હતો. તે માણસે મને કહ્યું કે “ આ શંથોના માલીક મહારમા અબ્દુલ્લા ખદિર છે. તેમણે આ બધાં પુસ્તકો તમને મોકલ્યાં છે. ” આથી હું ચમકીને જાગી ઉઠ્યો ને મને લાગ્યું કે, હું શેખ અણુ અબ્દુલ્લા ખદિરને ચરણે સમર્પણ થયો છું. ત્યાર પછી થોડી વારે શેખ હુસેને આવી પેલાં પુસ્તકો નીચે ઉતાર્યા અને મહારી પાસે મૂક્યાં. આથી મહારો વિશ્વાસ ધણો દૃઢ થયો. મેં અબ્દુલ્લા ખદિરનું અનુસરણ કર્યું ને તેમણે દર્શાવેલાં ધર્મમાર્ગે પ્રયાણ કરવા માંડ્યું.

એક વાર મહર્ષિ અણુ ઇસાકને તેમના પિતાએ કહ્યું કે “ આપણે નિર્ધન છીએ, જે અતિથિ આપણે ત્યાં આવે તે બધાનો સત્કાર કરીએ તો આપણું ઘર નલી શકે નહિ. ”

આ સાંભળી મહર્ષિ કાંઈ જોડયા નહિ. થોડાક દિવસો પછી રમજાન માસ આવ્યો. એક દિવસ ત્યાગીઓનું એક ટોળું તેમને આંગણે આવી ઉભું. ઘરમાં કાંઈજ નહોતું, રાત્રિ પડેલી હતી, હવે શું કરવું ? એવા વિચારમાં મહર્ષિ પડ્યા હતા. ત્યાં તો એક માણસ બે ભાર શેરી, સૂકી દ્રાક્ષ તથા અંજીર લઈને તેમને ભેટ આપવા આવ્યો અને જોડ્યો કે “ મહારા માલીકે આ પદાર્થો ત્યાગીઓને તથા ગરીબોને ખવરાવવા જોડ્યા છે, તે સ્વીકારો. ”

આ જોઈને મહર્ષિના પિતાના મનમાં હિંમત આવી અને ત્યારપછી તેમણે પોતાના પુત્રને અતિથિ-સત્કાર કરવાનો કદી નિષેધ કર્યો નહિ; પરંતુ પુત્રના ઉત્સાહમાં પોતે પણ સામેલ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે “ વત્સ ! જોતલી બની શકે તેટલી લોકસેવા કર, ઇશ્વર તારું કલ્યાણ કરશે. ”

મહર્ષિ અણુ ઇસાક જ્યારે મક્કા તરફ યાત્રાએ ગયા હતા, ત્યારે બસરા શહેરમાં અનેક યાત્રાળુઓનો તેમને સંઘાત થયો. લોજનમાટે ઘણી જાગ સામગ્રી તેમણે સાથે લીધેલી હતી, જેમાં કેટલીક માંસની સામગ્રી પણ હતી. માંસભક્ષણ ન કરવું એવો મહર્ષિ અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમનો પ્રથમ સંકલ્પ નહોતો; પરંતુ પેલા માણસોએ ધાયું કે, મહર્ષિ માંસભક્ષણ કરતા નથી.

આ વાત જાણવામાં આવતાં મહર્ષિએ વિચાર કર્યો કે, જ્યારે આ માણસો મહારેમાટે આવો સારો વિચાર ધરાવે છે, તોપછી મહારે પણ હવે માંસ ખાવું બંધાવે નહિ. પછી તેમણે પોતાના મનને કહ્યું કે “હે મનડા ! તું સમૂહની વચ્ચે હવે માંસલક્ષણ કરીશ નહિ; ત્યારે શું તું એકાંતમાં માંસ-લક્ષણ કરીશ ? ના, ના. એવું બને નહિ.” ત્યારથી તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, કદી પણ માંસલક્ષણ કરવું નહિ. ખબર તથા સાકર ન ખાવાનો પણ તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો. એક વાર તેઓ રોગથી પીડાતા હતા. વૈદ્ય સાકરમાં ઔષધ ખાવાની સૂચના કરી, પણ તેમણે તે માન્યું નહિ. તેઓ પોતાના શિષ્યોને કહેતા કે “તમે ઇશ્વરને ખાતર કોઈ એકાદ વસ્તુનો તો નિયમ રાખજો.”

મહર્ષિ શુજરાનને માટે કેટલુંક અન્ન સંઘરી રાખતા અને તે પોતાની પવિત્ર ભૂમિમાં વવરાવતા. આથી જરૂરજોશું અન્ન પાકતું. તેઓ પહેરવેશમાં સાત્ત્વિક વસ્ત્રો જ વાપરતા. દરવર્ષે કપાસ વવરાવતા; અને તેથી કિંતરતા કપાસમાંથી વસ્ત્રો તૈયાર કરાવતા. કદી કદી તેઓ ઉનનાં વસ્ત્રો પણ પહેરતા. પ્રથમ આવસ્થામાં તેમના કુટુંબની સ્થિતિ ઘણી નિર્ધન હતી. કેટલીક વાર તો તેમને પાંદડાં ખાઈને તથા ફાટયાં-તૂટયાં વસ્ત્રો પહેરીને દિવસો ગાળવા પડ્યા હતા.

એક દિવસ મહર્ષિ સભામાં ઉપદેશ આપતા હતા. શ્રોતાતરીકે અનેક માણસો બેઠાં હતાં, તેમાં એક પંડિત પણ હતો. ઉપદેશ સાંભળતાં લોકોને ઘણુંજ અનંદ થયો, એટલે પંડિત મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “મેં ઘણાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો છે, અનેક શાસ્ત્રોનું વ્યાખ્યાન પણ કરેલ છે અને આ ઋષિના ક્ષરતાં તો મારી પાસે ઘણીજ વિદ્યા છે; તો પછી આના ઉપર આટલો બધો આદર દર્શાવે છે, તો મારા ઉપર એવો આદરભાવ કેમ નહિ રાખતા હોય ?”

મહર્ષિ જ્ઞાનબળે તેનો આ મનોભાવ જાણી ગયા. પછી પાસે બળતા દીવા તરફ દૃષ્ટિ કરી લોકોને ઉદ્દેશીને બોલ્યા કે “ભાઈઓ ! આ જ્ઞાનસભામાં ખ્યાલાની અંદર જળ અને તેલ બન્ને ભરેલાં છે. હવે પેલું જળ તેલને કહે છે કે ‘હું તારા કરતાં શ્રેષ્ઠ છું; છતાં તું શામાટે મારા મસ્તક ઉપર પથરાઈ ગયું છે?’ તેલ ઉત્તર આપે છે કે “હે જળ ! મેં તો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કર્યાં છે; તલરૂપે હું લોચમાં દટાયું, છોડ બની કપાયું, કચરાયું, ઘાણીમાં પીલાયું અને છેલ્લે લોકોને પ્રકાશ આપવા અગ્નિમાં બળ્યું, ત્યારે હું ખીન્નને પ્રકાશ આપવા શક્તિમાન થયું ! અને તેથીજ તારા કરતાં મારામાં શ્રે-

ઘટા આવી છે અને હું તારા માથા ઉપર ચઢી બેઠું છું. તે કાંઈ પણ કંઈ સહ્યું છે ?” આટલું કહી મહર્ષિ અણુ ઇસાક ઉપદેશ-વેદિકા ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયા. પેલો પંડિત તો લાંબો થઈ તેમના ચરણમાં પડ્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરી ક્ષમા માગી.

મહર્ષિ કહે છે કે “હું એક દિવસે વિચારતો હતો કે, હું દાન લઈને ફકીરો અને સંતસાધુઓને શામાટે વહેંચી દેતો હોઈશ ? દાન લેવા-આપવાનું મારે શું પ્રયોજન ? એથી તો હું ચુન્નિગાર બનું છું અને મારે પરલોકમાં શિક્ષાપાત્ર થવું પડશે. વળી એવી પણ ઇચ્છા થઈ કે ફકીરોને કહી દેવું કે, તેઓ ઇચ્છા હોય ત્યાં ચાલ્યા જાય; અને ઇશ્વર-સાધનામાં લાગી જાય. આવો વિચાર કરી તેઓ નિદ્રાવશ થયા. સ્વપ્નમાં તેમણે યેગંબર મહામદ સાહેબ (સ૦ આ૦ સ૦)ને જોયા. તેમણે તેમને કહ્યું કે “ઇસાક ઇબ્રાહીમ ! (તું પૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી હોવાથી) દાન લે અને દાન આપ. એ બાબતમાં કાંઈ પણ ભય રાખીશ નહિ.”

એક વખત બે માણસો મહર્ષિની પાસે આવ્યા. જન્મે જન્મની સંસારમાં આસક્તિ હતી. મહર્ષિ ઉભા ઉભા ઉપદેશ આપતા હતા. તેમાં તેઓ એક ઠેકાણે બોલ્યા કે “જે માણસ આ અણુ ઇસાકની પાસે આવે, તેણે ઇશ્વરના ઉપર અનુરાગ રાખવો અને સંસાર ઉપર આસક્તિ ન રાખવી, એ જરૂર છે. જે માણસ સંસાર ઉપર તથા વિષયો ઉપર અનુરાગ લઈને અહીં-આં આવે છે, તેમને કશો લાભ થવાનો નથી.”

પછી કુરાનનાં કેટલાંક પાનાં હાથમાં લઈ તેઓ બોલ્યા કે “આમાં જે વચનો કહેલાં છે તે સત્યજ છે; અને આમાં જે બાબતોની મના કરેલી છે તે પણ ચાળવી જોઈએ. એ સભામાં એક કાળ પણ હાજર હતા. તેના મનમાં વિચાર ઉપજ્યો કે, આ મહર્ષિએ સંસાર તો માંડેલો નથી, તેપછી બધી વાતોનું પાલન તેઓ શી રીતે કરી શકતા હશે ? તેમનો મનોભાવ સમજી મહર્ષિ બોલ્યા કે “કાળ સાહેબ ! એ બાબતમાં પ્રભુએ મને ક્ષમા આપેલી છે.”

મહર્ષિ ઇસાક કહે છે કે “ઘણાં વર્ષોસુધી હું જંગલમાં તપશ્ચર્યા કરતો હતો. ત્યાં જ્યારે હું પ્રજામ કરી બોલતો કે ‘હે મારા પ્રતિપાલક ! તું પવિત્ર અને શ્રેષ્ઠ છે’ ત્યારે તે સ્થાનની રેતી અને માટી પણ મારી પેઠે સ્તુતિ કરતી અને હું તે સાંભળતો.”

એક વાર અમીર અબુલ અફઝલ મહર્ષિ ઇસાકનાં દર્શન કરવા

મહર્ષિએ તેમને સુરાપાનથી નિવૃત્ત થવા આગ્રહ કર્યો; ત્યારે અબુલ અફઝલ યોદ્યા કે “મહાત્મન ! હું મંત્રી ખખરાલ મુલ્કની સલામાં બેસનાર છું. તેઓ વારંવાર સુરાપાનની સલા ભરે છે; એટલે પછી આપની પાસે કરેલી પ્રતિજ્ઞા હું શી રીતે પાળી શકું ?”

મહર્ષિ—“તે સમયે જોઈ લેવાશે. અત્યારે તો પ્રતિજ્ઞા કરો કે, હું સુગયાન કરીશ નહિ. જો સલામાં તેઓ તમને મદપાનને માટે આગ્રહ કરે, અને તમે નિરૂપાય બની જાઓ, તો મ્હારું સ્મરણ કરજો.” ત્યારપછી અબુલ અફઝલ સુરાપાન ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

કેટલાક દિવસ પછી તેમને મંત્રીની સલામાં હાજરી આપવી પડી. દા-રૂના ખ્યાલા હાજર થયા અને સુગયાન શરૂ થયું; ત્યારે નિરૂપાય થઈ તેમણે મનમાં મહર્ષિનું સ્મરણ કર્યું અને યોદ્યા કે “હે મહર્ષિ ! તમે ક્યાં હશે ? હવે મ્હારે શું કરવું ?”

અકસ્માત્ ત્યાં એક બિલાટો દોડી આવ્યો અને તેની હડફટથી કેટલાક ખ્યાલાઓ ભાંગી ગયા અને ઢોળાઈ ગયા. આથી આ અમીરના ખ્યાલામાં તો જરા પણ મદિરા રહી નહિ ! સલામાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો. અબુલ અફઝલ આ અલૌકિક બનાવ જોઈ ખૂબ રોયા. મંત્રીએ પૂછ્યું કે “તમે શામાટે રડી પડ્યા ?”

પછી તેમણે તેમને બધી હકીકત કહી, એટલે મંત્રી યોદ્યા કે “તમે તમારા સંકલ્પમાં દૃઢ રહેજો. હું તમને હવે આગ્રહ કરીશ નહિ.” ત્યારથી અમીર અબુલ અફઝલે કદી મદિરાપાન કર્યું નહિ.

એક વાર કોઈ પંખી આવી મહર્ષિના હાથ ઉપર બેઠું. તે જોઈને તેઓ યોદ્યા કે “આ પંખી મ્હારાથી બહીતું નથી; એટલેજ મ્હારા હાથ ઉપર બેઠું છે.” બીજી વરુદ્ધ એક હરણ લોકોના ટોળામાંથી દોરતું આવી તેમની સોડમાં ભરાયું. મહર્ષિએ પોતાનો હાથ હરણના કોમળ શરીર ઉપર ફેરવ્યો અને યોદ્યા કે “આ મૃજે મ્હારું શનુ લીધું છે.” પછી નોકરને કહ્યું કે “આ મૃગલાને સાચવી જંગલમાં લઈ જા અને ત્યાં છોડી મૂકજો.”

એક દહાડો પાંજરામાં પૂરેલા વાઘને મુસાફરખાના પાસે થઈને લઇ જતા હતા. તે જોઈને મહર્ષિ અબુ ઇસાકે યોદ્યા કે “હે વાઘ ! તે શો અપરાધ કર્યો છે કે આ પાંજરામાં તારે પૂરાવું પડ્યું ?” પછી આસપાસનાં મા-નને જોઈ તેઓ યોદ્યા કે “હે ભાઈઓ ! તમે પોતાને માટે નિશ્ચિંત

ગનશેા નહિ. શયતાનની અનેક જાળો છે અને અનેક ધાર્મિક મહાયુરુપરૂપી શાફ્લોને શયતાને પોતાની જાળમાં ફસાવી પિંજરામાં પૂર્યા છે; માટે એ શયતાનથી દરેક પળે ચેતીને ચાલજો.”

મહર્ષિ પાસે કોઈએ આવીને ફકીરી આપવાની પ્રાર્થના કરી; ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “વત્સ ! ફકીર અથવા ઋષિ જનતુ” એ ગાંડું મુશ્કેલ કાર્ય છે. એ અવસ્થામાં અન્ન અને વસ્ત્રનું દુઃખ ઉઠાવવાનું છે અને અપમાન સહેવાનું છે. વળી માણસો તને બિખારી કહેશે. આ બધું સહન કરવાની તારામાં શક્તિ છે ? ન હોય તો ચાલ્યો જા અને બીજાં કાર્યોમાં ચિત્ત પરોવ.”

એક દિવસ મહર્ષિ એક સ્થળે ગયા. ત્યાં અનેક લોકો તેમનાં દર્શન કરવા આવ્યા હતા. તેમાં અનેક બાળકો પણ હતાં. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “મહાત્મનું ! બાળકો તો અજ્ઞાન કહેવાય, તેઓ આપને ક્યાંથી જાણે ?”

મહર્ષિ—“રાત્રે જ્યારે સૌ બાળકો ઉઘી જાય છે, ત્યારે હું તેમને માટે કલ્યાણની પ્રાર્થના કરું છું.”

કોઈ માણસે મહાત્માને પૂછ્યું કે “જો રાજ્યના અધિકારીઓ અને લાગતાવળગતાઓ આપના ઉપયોગને માટે આપને કાંઈ આવે અને કહે કે ‘આ ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલું ધન છે’ તો તે આવે ગ્રહણ કરે કે નહિ ?”

મહર્ષિ—“એ લોકો જ્યારે પોતાનાજ કલ્યાણથી વિચુષ્ટ છે, તો પછી તેઓ બીજાનું કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકવાના છે ? જે પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે, તેજ બીજાઓનું કલ્યાણ સાધી શકે.”

મહર્ષિનો મરણકાળ સમીપ આવ્યો, ત્યારે તેમના અનુયાયીઓ તેમની પાસે આવી બેઠા. તે સમયે મહર્ષિ બોલ્યા કે “હું આ લોક છોડી હમણાંજ પરલોક-યાત્રા કરવાનો છું. મેં ચાર બાળતો નક્કી કરી છે તેનું તમે પાલન કરજો:—(૧) જે મારી જગામાં રહે અને મારે સ્થાને બેસે તેના તરફ સન્માનથી વર્તજો અને તેની આજ્ઞાનું પાલન કરજો; (૨) હમેશાં પ્રાતઃકાળે કુરાનનું અધ્યયન કરજો—કરાવજો; (૩) કોઈ ત્યાગી કે દુઃખી અહીં આવે, તો તેને આદર અને સન્માન આપજો, તે સિવાય જવા દેશો નહિ અને (૪) સૌ પોતાનાં મનનિક્ષેપટી રાખજો.

મહર્ષિએ એક ચોપડી બાંધેલી હતી તેમાં પોતાના શિષ્યોનાં, બંધુઓનાં અને પશ્ચાત્તાપ કરનારાનાં નામ લખેલાં હતાં. એ ચોપડીને પોતાના શળની સાથે કબરમાં દાટવાની તેમણે આજ્ઞા કરી હતી.

મહર્ષિ અણુ ઈસાક ઈબ્રાહીમનું વય મરણકાળે બોતેર વર્ષનું હતું.

તેઓ હીજરી સન ૪૨૯ના “અહકાફ” મહિનાની આઠમી તારીખે રવિવારે પરલોકવાસી થયા હતા.

આ મહાત્માનાં વ્યવહાર

૧—જે માણસને ખાનપાનમાં અને વસ્ત્રાલંકારોમાંજ પ્રીતિ છે, તેની સ્થિતિ પણ જેવી બદલે તેનાથી પણ ઉતરતી છે.

૨—ઈશ્વરને ઉપલક્ષ અને સંસારને અંતરમાં રાખો છો, તેને બદલે ઈશ્વરને અંતરમાં રાખી સંસારનેજ ઉપલક્ષ રાખો.

૩—શ્રદ્ધાળુ માણસ અંતરની જ્યોતિવડેજ પ્રભુનું દર્શન કરી શકે છે; કારણ કે પરલોક અંતરની જ્યોતિ છે અને ઈશ્વર પણ અદૃશ્ય છે અને અદૃશ્યનું દર્શન અદૃશ્યવડેજ કરી શકાય છે.

૪—ઈશ્વરનું કીર્તન, કથન કે વાતચીતની મીઠાશ વીખરાઈ જાય, એવું વયમાં કાંઈ પણ બોલવું કે કરવું, એ ઈશ્વરજ્ઞાનના દાતા-લોકતા ખંનેને દુઃખ દેવા બરાબર છે.

૫—સંસારી અમલદારો તો લોકોને માત્ર શારીરિક શુન્દહાનીજ સજા કરી શકે છે, કારણ કે તેઓ માત્ર બાહ્ય કાર્યોજ જોઈ શકે છે; પરંતુ ઈશ્વર તો આંતરિક પાપોની પણ સજા કરે છે, કારણ કે તે અંદરની અને છાનામાં છાની બાબતો પણ જોઈ શકે છે.

૬—હે મનુષ્યો ! તમે તમામ સાંસારિક વસ્તુઓથી દૃષ્ટિ પાછી ખેંચી લઈને એકમાત્ર પ્રભુ તરફજ સ્થાપજો; કેમકે સંસાર તો વહેલોમોડો તમારે છોડવોજ પડવાનો છે.

૭—જે માણસ દાન કરે છે પણ દાન લેતો નથી, તે માણસ ઉત્તમ છે; જે દાન લે છે પણ ખરો, ને આપે છે પણ ખરો, તે માણસ મધ્યમ છે; જે માણસ દાન લઈને બીજાને આપવાને બદલે પોતાને માટે બચાવી રાખે છે, તે માણસ કનિષ્ઠ છે; અને જે દાન લે છે, પણ દાન આપતોજ નથી, તે તો અધમ માણસ છે.

૮—સાધના તો જરૂર કરો. એથી કદાચ તમે બીજા મહાપુરુષોના જેવા નહિ થાઓ તો તેમના અનુયાયી તો થશોજ.

૯—શુભ કાર્યોમાં શ્રદ્ધાપાત્ર બંધુઓને આજે તમે આગળ રાખશો, તો કાલે ઈશ્વર તમને પણ અગ્રેસર બનાવશે.

૧૦—જ્યાંસુધી માણસ સંસારનો તુચ્છ, ક્ષણિક ને અધોગતિમાં નાખનારો

સ્વાદ છોડતો નથી, ત્યાંસુધી તેને ઈશ્વરના ગુણાનુવાદનો ઉત્તમ ને ઉત્તતિદાયક સ્વાદ મળી શકતો નથી.

૧૧—ઈશ્વરે પોતાના પ્રત્યેક ભક્તને જે એકેક સારી બાબત આપેલી હોય છે; તેમાં મને તેનાં સ્તોત્ર-સ્તવનની મીઠાશ આજવાનો સ્વભાવ આપ્યો છે. વળી તેણે એકે એક માણસને એકેક બાબત તરફ પ્રેમ આપેલો છે, તેમાં મને તેણે તેના પોતાના ઉપર પ્રેમ આપેલો છે.

૧૨—આ જગતમાં કરોડો માનવો પ્રભુના ઉપાસક ગણાય છે, પણ તેમાંના ખરા ઉપાસક કોણ છે અને પ્રભુ કોની સાથે છે ? જેઓ ઈશ્વરથી ઝઢીને ચાલનારા અને પોતાના હિતનો પણ ભોગ આપીને બીજાઓનું હિત કરનારા છે, તેજ ખરા ઉપાસક છે ને ઈશ્વર પણ તેમની સાથે અવશ્ય છે.

૧૩—જેઓ એકાંતમાં તેમ લોકો વચ્ચે પણ પ્રભુસ્મરણ કરતાં થાકતા-કંટાળતા નથી; તેમની પાસે પણ ઈશ્વર અવશ્ય છે. જ્યારે પણ તેઓ ઈશ્વરની અમુક કરવાની આજ્ઞા શ્રવણ કરે છે, ત્યારે તેઓ સત્વર તે તરફ ગતિ કરે છે અને જ્યારે તેઓ નિષેધની આજ્ઞા સાંભળે છે, ત્યારે તરતજ તે તરફથી નિવૃત્તિ પકડે છે.

૧૪—જેના મનમાં કામવાસના પ્રબળ હોય, તેણે વિવાહજ કરવો ઉચિત છે. એમ કરવાથી તે બીજી રીતે જે અનેક પાપો અને સંકટોમાં પડે છે, તેમાં પડશે નહિ. જો મારી નજરમાં પણ બીંત અને નારી સરખાં લાગતાં ન હોત, તો હું પણ પત્નીનું પાણિગ્રહણ કરત.

૧૫—મને લાગે છે કે, બધે હું નહીંમાં પડ્યો છું. ક્યારેક ક્યારેક મને તરીને સામે કાંઠે પહોંચી જવાની આશા ઉપજે છે, તો ક્યારેક ક્યારેક હું નિરાશાથી મુંઝાઈ જઈ છું.

૧૬—ઈશ્વર કહે છે કે, હે મારા ભક્ત ! હવે તો તું સંસાર તરફથી વિમુખ થઈ બા અને મારા તરફ મુખ ફેરવ. બીજી ગમે તેટલું કર, પણ મ્હારા સિવાય તારી અન્ય ગતિ પણ નથી ને સાચી સુખશાન્તિ પણ નથી; તેથીજ કહું છું કે હે ભાઈ ! હજી પણ તું ક્યાંસુધી મ્હારાથી નાસતો ફરીશ અને ક્યાંસુધી વિમુખ રહીશ ?

૧૭—હતલાગી કોણ ? જે ઈશ્વરની ઉપાસનાનો અને ઈશ્વરી પ્રેમનો સ્વાદ લીધા વિનાજ આ લોકમાંથી રવાના થઈ બચે છે તે.

૧૮—ભાગ્યશાળી કોણ ? જે ઈશ્વરની ઉપાસના અને પ્રભુપ્રેમનો સ્વાદ લઈને આ લોકમાં ને પરલોકમાં શાંતિ મેળવે છે તે.

૧૯-જે માણસ રાજની અવગણના કરે, તેની સાંસારિક સંપત્તિ નાશ પામે છે; અને જે માણસ સત્પુરુષોની અવગણના કરે છે, તેના તો આ લોક, પરલોક અને આંતરિક સંપત્તિ પણ નષ્ટ થાય છે.

૨૦-દાતાની કોથળીનું મુખ દાન આપવાને ખુલ્લું હોય છે, તેથીજ તેને માટે સ્વર્ગદ્વાર પણ ખુલ્લું રહે છે; અને કૃપણની કોથળીનું મુખ ઉમેરા કરવાનેજ ખુલ્લું છે, તેથી તેને માટે નર્કનુંજ દ્વાર ખુલ્લું રહે છે.

૨૧-હે પ્રભુ ! તેં મને જે અગણિત દાન દીધેલાં છે, તેમાં તારા ગુણાનુવાદ કરવાને તથા તારી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને જે હૃદય અને વાણી મને આપેલાં છે એને તો હું તારી સર્વોપરિ બક્ષિસ માનું છું.

૨૨-હે પ્રભો ! તું પારાવાર કૃપાળુ છે; અને હું દીન-દુર્બળ દાસ છું. મહારે તો આ જગતમાં કૃતજ્ઞતાનું સ્થાન પણ તું છે, પ્રશંસાપાત્ર પણ તું છે અને સકળ સંપત્તિ પણ તુંજ છે-તારીજ કૃપામાં રહેલી છે.

૨૩-જે માણસ પ્રભુપ્રેમીને પીડવા હાથ લાંબાવે છે, તે અમારા ટોળાનો માણસ નથી.

૨૪-નીચેના ચારની પાસે ખાલીહાથે જવું નહિ:-(૧) કુટુંબની પાસે, (૨) રોગીઓની પાસે, (૩) પ્રભુપ્રેમીઓની પાસે અને (૪) રાજની પાસે.

૨૫-જો તમને પોતાને પણ એમ લાગે કે, તમારા હાથ વિરુદ્ધ અરણ્યમાં વર્તે છે, તમારી જીભ અસત્ય અને પરદોષકથનમાં જોડાય છે અને અન્ય ઇન્દ્રિયો અશુભ રસ્તે ચાલે છે, તો તમારે એ પણ સમજીજ રાખવું કે, પ્રભુનો અવાજ તમને નહિજ સંભળાય.

૨૬-તમે સાવધાન રહેજો કે, જે માણસ તમારી પાસે બીજાની નિંદા કરે છે, તે તમારી નિંદા બીજાઓ પાસે પણ જરૂર કરશે; માટે એવા માણસના વાણીચાતુર્યથી તમે ઠગાશેા નહિ. જો ઠગાયા તો મહાન વિપત્તિ આવી પડશે.

૨૭-સદાય પ્રભુથી ખેંહીને ચાલજો અને કોઈનું પણ અહિત ઇચ્છતા કે આચરતા નહિ; કેમકે જે માણસ કોઈનું પણ અહિત કરે છે, તેનો ગદ્ગો આપવામાટે પ્રભુ કોઈ બીજા માણસને જરૂર પ્રેરે છે.

૨૮-ઇશ્વરપ્રેમી થયો તે સંસારપ્રેમી થતો નથી; અને સંસારપ્રેમી તેની આસારતા અને દુઃખરૂપતા અનુભવશે નહિ, ત્યાંસુધી તે ઇશ્વરપ્રેમી થઈ શકશે નથી.

૨૬-પેગંબર મહમદ સાહેબ (સં આં સં) અને હજરત ઈશ્વાહીમ, મુસા અને ઈશા જેવા મહાન પેગંબરો, (તેમજ અનેક અવતારી પુરુષો અને મહાન ઋષિમુનિઓ) પણ જો પ્રભુથી જડીને ચાલ્યા છે, તો મ્હારે પણ ઇશ્વરનો ભય કેમ ન રાખવો?

૩૦-સંસારી જનો સાંસારિક સંપત્તિપર પ્રેમ રાખે છે અને હું ધર્મ-શ્રદ્ધા અને પ્રભુસ્મરણપર પ્રેમ રાખું છું.

૩૧-માણસદારા ઇશ્વર પોતે જેવું શુભ કાર્ય કરાવી શકે છે, તેવું બીજા કોઈથી કરાવી શકાતું નથી; કેમકે પ્રભુમાં જેવી અકળ કળા છે તેવી માણસ-માં ક્યાંથી હોય?

૩૨-એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાના જંધુને મલિનતાથી દૂર રાખે છે, તો પછી પ્રભુ પોતાના દાસને શામાટે પાપમાં પડતો અટકાવતો નથી?

ઉત્તર એ છે કે, એમ થવા દેવામાં પણ પ્રભુનું કૌશલ્ય બહુજ ઉંડું, અધિક અને હિતકારક રહેલું હોય છે; કેમકે એમ થવાથીજ પ્રભુનો ભક્ત પોતાનું બળ અને યોગ્યતા ઉપરાંત પ્રભુની કૃપા, ઉદારતા, અકળ કળા અને મહત્તા સમજતો ચાલે છે; પશ્ચાત્તાપ કરતાં શીખે છે; નિરાશિમાની બનવા માંડે છે, પ્રભુનો પ્રેમ અને કૃપા માગવા-મેળવવા માંડે છે અને તેથી સાધના-નાં રહસ્ય તથા પ્રભુની પ્રભુતા અને પ્રેરણા પામવા-પાળવાને શક્તિમાન થાય છે. જેમકે લોકોને જૂઞ્ઞ અને તરસનો અનુભવ થાય છે, ત્યારેજ અન્ન-પાણીની ખરેખરી કિંમત સમજાય છે; અને રોગ થાય છે, ત્યારેજ આરોગ્યની કિંમત સમજાય છે.

૩૩-ધર્મ એ સાધારણ જનોને માટે છે, અને વિશ્વાસ (શ્રદ્ધા) એ અ-સાધારણ માણસને માટે છે.

૩૪-ઈશ્વરાજાનું જ્ઞાન (વેદ, કુરાન, બીતા, બાઈબલ, આવસ્તા, ધર્મપદ, ઇત્યાદિ પોતપોતાના ધર્મશ્રોત્રોદારો) પ્રાપ્ત કરવા અને તાબું રાખવા પાછળ સદા મંડ્યા રહેવું, એ અતિ અગત્યનું કર્તવ્યજ નહિ પણ નિત્યકર્મ સમજવાનું છે; કારણ કે પ્રભુની આજ્ઞાદારાજ સારા-માઠાની અને ધર્મ-અધર્મની સમજણ વધતી ચાલે છે; અજ્ઞાન ને ભ્રાંતિનો નાશ થાય છે; અવશુભ અને અવળાં આચરણ ટળી જાય છે અને સદ્ગુણ તથા સદાચરણ વધતાં ચાલવાથી પાપ કપાતાં ચાલી પુણ્યની વૃદ્ધિ થતી ચાલે છે.

૩૫-તમે પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રભુની કૃપા-પ્રવૃત્તતા મેળવવાનો અને જ્ઞાનને

આચરણમાં ઉતારવાનો યત્ન કર્યાજ કરજો; કારણ કે જે જ્ઞાન ક્રિયામાં ઉતર્યું નથી, તે જ્ઞાન પ્રાણવિનાના દેહ જેવું છે.

૩૬-વારંવાર-બદ્ધે સેંકડો વાર સાવધાન રહેજો અને ઇશ્વરી જ્ઞાન આપવા-અપાવવાદ્વારા તથા અનુધાનો કરવા-કરાવવાદ્વારા તમે સાંસારિક તુચ્છ ને અનિત્ય ધનધામ ઇચ્છશો નહિ; કારણ કે ઇશ્વરી જ્ઞાન અને અનુધાન એ વેચવા જેવી અને તુચ્છ ધનધામ કમાવા જેવી સાધારણ વસ્તુ નથી, પણ અપાર અનુપમ સન્નિધાનદં પદ મેળવી શકાય એવી મહાભોંધી વસ્તુ છે. (છતાં પણ પથરાને મૂલ્યે હીરા વેચી દે તેનું કમનશીબ! અધ્ધરમીના પડીઆ કાણુ! !)

૩૭-પેગંબર મહમદ સાહેબ (સં આં સં) પણ એવાજ ભાવનું કહી ગયા છે કે, જે માણસ ધાર્મિક જ્ઞાન ને અનુધાનદ્વારા સંસારી પદાર્થોને શોધે છે તેની શોભા નષ્ટ થાય છે, ઇન્જત-આબરૂ ઘટી જાય છે અને નારકી જીવોની યાદીમાં તેનું નામ લખાય છે; અને જે માણસ સાંસારિક કાર્યોદ્વારા પણ (અહીંનો સ્વાર્થ સાધવાને બદલે) પરલોકનેજ સાધે છે, તેને તો કશી હાનિ નહિ થતાં લાભજ થાય છે.

૩૮-વિદ્યા શીખ્યા પછી અન્નવસ્ત્ર પણ સાત્ત્વિક રીતેજ મેળવવાના જેવું ઉત્તમ કાર્ય ખીણું નથી; કેમકે અસાત્ત્વિક રીતે (રાજસિક કે તામસિક રીતે) પ્રાપ્ત કરેલું અન્ન જે જમે છે, તેની પ્રાર્થના પ્રભુ સાંભળતો નથી ને અનુધાન સ્વીકારતો નથી.

૩૯-પહેરવેશમાં સદા સાદાઈનેજ સાચવજો. ભલકાદાર પોશાકો અને આડંબરોનો ત્યાગજ કરજો.

૪૦-હમેશાં ધ્યાનમાં રાખજો કે, ઇશ્વરની સાધનામાં અને સેવામાંજ તમારું ગૌરવ અને ઉન્નતિ રહેલાં છે.

૪૧-વેરાગ્યને પણ હમેશાં નજર સામેજ રાખજો. હજરત મહમદ સાહેબ (સંઆંસં) પણ એવાજ ભાવનું કહે છે કે, જેઓ ઇદ્રિયસેવામાં તથા શરીર પોષવામાંજ રોકાઈ રહે છે, તેઓ મહારા સંપ્રદાયમાં નિકૃષ્ટ કોટીના છે.

૪૨-હમેશાં સત્પુરુષોનાજ સહવાસ-સમાગમમાં રહેવાય તેમ કરજો.

૪૩-હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં) એવા ભાવનું ફરમાવી ગયા છે કે, જે માણસો આ ત્રણ પ્રકારનાં કાર્યો કરતા નથી, તેઓનું ઇશ્વરજ સદા સર્વદા રક્ષણ કરે છે. જેમકે:- (૧) સાધુજનો અસાધુજનોનાં દર્શને જતા નથી; (૨) શ્રેષ્ઠ માણસો કનિષ્ઠ માણસને શ્રેષ્ઠતા આપતા નથી; x (૩) પ્રભુ-

x કેમકે કનિષ્ઠ ને અસાધુ માણસને મોટપ આપવી એ વાદરાને અથવા ગાંડા-

પરાયણ અને ધર્મગ્રેમી માણસો ધનવાનોની અને દુરાચારી લોકોની સંગતિ રાખીને તેમની નીતિ-રીતિ સુજળ વર્તતા નથી.

૪૪-સાધુજનો જો અસાધુનાં દર્શન કરવા જાય, કનિષ્ઠ માણસને શ્રેષ્ઠતા આપવા-જાય અથવા તેમને રાજી કરવા મથે, તો ઇશ્વર તેમના ઉપર અપ્રસન્ન થઈને તેમના તરફ અપમાન, કલંક અને દુઃખદારિદ્ર્યજ મોકલી આપે છે; અને તેથી તેમની કુવૃત્તિ પ્રબળ થઈને કલેશ અને નર્કશિમાંજ તે રહે છે.

૪૫-સાવધાન! પરસ્પી તરફ દષ્ટિપાત પણ કરશો નહિ; કેમકે એ દષ્ટિમાં શયતાનનો નિવાસ છે.

૪૬-શાસ્ત્રીય વિધિઓનો (આજ્ઞાઓનો) કદી પણ ત્યાગ કરશો નહિ.

૪૭-તમારા સહચરોને સદુપદેશ આપવાની તમારી ફરજ સમજજો.

૪૮-જેવું આચરણ સ્વચ્છંદી હોય તેનો કદી પણ સંગ કરશો નહિ.

૪૯-દિવસનો પહેલો પહોર અને પાછલો પહોર ધર્મપુસ્તકનાજ પાઠમાં કે કથાશ્રવણમાં ગાળજો.

૫૦-ઇશ્વરની ઉપાસનાને એક અગત્યનું નિત્યકર્મ સમજીને કરતા રહેજો.

૫૧-ધર્મગ્રંથને સાંભળનાર તથા પ્રભુપ્રીત્યર્થે સંભળાવનાર બંને તરફ કૃપાસિંધુ પ્રભુનું કૃપાવારિ કુદરતના કાયદાને અનુસરીને આપોઆપજ આકર્ષાઈ આવે છે.

૫૨-નિર્જનતાનો આશ્રય લેવો એ તમારે-સાધકોને માટે બહુજ ઉત્તમ છે; પરંતુ ત્યાં અરણ્યવાસમાં કે એકાંતવાસમાં પણ જો તમે સાધનામાંજ રહ્યા કરતા હશો, તોજ તમને શયતાન પાપના ખાડામાં ડૂબાવી દઈ શકશે નહિ કે દુઃખ દઈ શકશે નહિ; અને જો તમે તેવી રીતે એકાંતસેવન કરવાને શક્તિવાન ના હો તો કર્મવીર સત્પુરુષની પેઠે કમ્મર બાંધી નિષ્કામભાવે લોકસેવામાંજ જોડાઓ.

Om Namo Bhagavate Vasudevaya

ને મદિરા પાવા જેવું-વધારે મોહાંધરે મિથ્યાભિમાની બનાવવા જેવું-અને તેથી પોતાને માથે પણ મોટું પાપ વહોરી લેવા જેવું છે. એ પછીના વચનમાં પણ એજ ભાવ રહેલો જણાશે.

લિં અધ્યમ ૧

૨૭-તપસ્વી અબદુલ્લા ખદિફ પારસી

પારસ્ય દેશના પુણ્યાત્મા અબદુલ્લા ઈશ્વરના મહાન ભક્ત હતા. તેમના જેવો ઉત્તમ તપસ્વી તે કાળે જીજ્ઞે નહોતો. પાંડિત્યમાં પણ તેમની ઘણી ખ્યાતિ હતી. લૌકિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિદ્યામાં તેઓ અગ્રગણ્ય પંડિત ગણાતા. બધા ધર્મસાધકો તે વખતે તેમની પાસેથી ઉપદેશ ગ્રહણ કરતા. તેમનું ઉત્તતં જીવન પૂરેપૂરું વર્ણવી શકાય તેમ નથી. ધર્મમાર્ગમાં પણ તેઓ ઉત્તમ સાધક હતા. ચાળીસ દિવસમાં તેઓ ચૂઢ તત્ત્વજ્ઞાનનું એક એક પુસ્તક લખતા. બાહ્યવિદ્યાનાં પણ તેમણે અનેક ઉત્તમ પુસ્તકો લખેલાં છે. તેમનાં રચેલાં ઘણાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ અને પ્રચલિત છે. તેઓ મહાકાષ્ટ વેઠીને જેવાં સાધનો સાધતા, તેવાં સાધનો ખીજાથી સધાવ અશક્ય છે. આધ્યાત્મિક તત્ત્વ-માં તેમની જેવી સૂક્ષ્મ દષ્ટિ હતી, તેવી સૂક્ષ્મ દષ્ટિ તે સમયે ખીજા કોઈની નહોતી. તેમના પરલોકગમન પછી પારસ્ય દેશમાં એવો સમર્થ વિદ્વાન જન્મ્યો નથી, કે જેની સાથે તેમની તુલના કરી શકાય. તેઓ રાજવંશમાં જન્મેલા હતા. અનેક દેશોમાં તેમણે એકલાજ પર્યાટન કર્યું હતું. બોચેમ, બુન્નેહ, મન્સુર ઇત્યાદિ અનેક મહાપિંજોનાં તેમણે દર્શન કર્યાં હતાં. વીસ વર્ષ સુધી તેઓ પલાશ વસ્ત્ર (ખાખરાના ઝાડમાંથી બનાવેલું વસ્ત્ર) પહેરતા હતા. દર વર્ષે ચાર વાર તેઓ ચત્વારિંશત્ વ્રત (મુસલમાન સાધકો ચાળીસ દિવસ સુધી કાંઈ વિશેષ સાધના કરી વ્રતપાલન કરે છે અને ફારસી ભાષામાં જેને 'ચેલા' કહે છે, તે વ્રત) કરતા હતા. જે દિવસે તેઓ પરલોકવાસી થયા, તે દિવસે તેમનું ચાલીસમું ચેલાવ્રત પૂર્ણ થયું હતું. તેમના સમયમાં પારસ્ય દેશમાં મહમદ જેકર નામનો એક ધર્માચાર્ય હતો. તેઓ કદી પણ ગોદડી બોલતા નહિ. એક વાર એ ધર્માચાર્યે અબદુલ્લા ખદિફને પૂછ્યું હતું કે " ફકીરી ગોદડી ધારણ કરવાની શું નીતિ રીતિ છે ? તે કોણે પહેરવી શ્રેયસ્કર છે ? વગેરે સમજાવવા કૃપા કરો."

તેઓ બોલ્યા કે " જેકર ! સફેદ વસ્ત્રની નીચે તે પહેરાય છે, પણ વસ્ત્રની સાથે તે પહેરી શકાય છે કે નહિ તે હું જાણતો નથી."

ખદિફ શબ્દનો અર્થ લઘુ એવો થાય છે અને તપસ્વી અબદુલ્લાનું શરીર ઘણુંજ નાનું તથા નાણક હતું; તેથી તેમનું નામ ખદિફ પડ્યું હતું. આખા

* મુસલમાન ફકીરો નાના નાના ટુકડા બેગા કરીને ગોદડી બનાવી બોલે છે.

દિવસમાં તે માત્ર સાત નાના કોળીઆ જેટલો આહાર લેતા હતા. એક દિવસે તેમના નોકરે આઠ કોળીઆ જેટલો ખોરાક આપવાથી આખી રાત્રિ તેમનાથી સુખપૂર્વક ઇશ્વરારાધના થઈ શકી નહિ.

આ વાત સમજતાં તેમણે નોકરને કહ્યું કે “કાલે આમ સાથી કર્યું?”

નોકરે કહ્યું કે “આપનું શરીર અત્યંત દુર્બળ બોધને મને કલેશ થાય છે. આપના શરીરમાં વિશેષ બળ આવે એવી આશાથી મેં કાલે જરા વધારે ખોરાક પીરચ્યો હતો.”

પ્રત્યુત્તરમાં તેઓ બોલ્યા કે “તું જો મ્હારો હિતકારી નોકર હોત, તો તું સાતને બદલે છજ કોળીઆ ખોરાક આપત.” આમ કહી તેમણે એ નોકરને રળ આપીને બીજો નોકર રાખી લીધો.

અબ્હુક્ષા ખદિક્ષ કહે છે કે, મ્હારા યૌવનકાળમાં એક માણસ મ્હારી પાસે આવ્યો. તે વખતે હું ભૂખ્યો હતો. મને કુદાતુર ભેઈ તે મને તેને ઘેર લઈ ગયો. મારે માટે ઉત્તમ લોજન તૈયાર કરાવ્યું; પરંતુ તેમાં મને માંસની ક્લેશ આવી. લોજનનો કોળીઆ સુખમાં લેતાંજ મને લાગ્યું કે, લોજનમાં માંસ ભેળવેલું છે, એટલે પછી ખાવાનું રહેવા લીધું. આથી તે પણ શરમાઈ ગયો. પછી હું ઉઠીને ઉભો થયો અને બીજા યાત્રાળુઓ સાથે મક્કા તરફ પ્રયાણ કર્યું. કાદસીઆ નામને સ્થળે પહોંચ્યા પછી અમે માર્ગ બૂલ્યા અને તેથી કેટલાક દિવસો સુધી કાંઈજ ખાવાનું મળ્યું નહિ. ભૂખને લીધે અમે એવા કુઝી થઈ ગયા કે ફેહ છૂટવાનો ભય લાગવા માંડ્યો. પછી નાછૂટકે અમારામાંનો એક માણસ નળકના સુપકામાંથી એક કૂતરો વેચાતો લઈ આવ્યો અને તેનું માંસ પકાવીને અમે ખાવાની તૈયારી કરી; પરંતુ એવામાંજ પેલો માણસ કે જે મને નિમંત્રણ કરી પોતાને ઘેર લઈ ગયો હતો અને માંસમિશ્રિત ખોરાક તૈયાર કરવા માટે મેં તેને શરમાવ્યો હતો, તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને જોતાંજ હું તે લોજન કરતાં અટકી ગયો અને ઘણાજ શરમાઈ ગયો. પછી જરો માર્ગ પૂછીને અમે મક્કા તરફ ગયા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પૂર્વોક્ત નિમંત્રણ કરનાર ખંધુને ત્યાં જઈ મેં તેની વારંવાર ક્ષમા માગી.

અબ્હુક્ષા ખદિક્ષ કહે છે કે, એક દિવસ મને કોઈએ જણાવ્યું કે, મિસર-માં એક વૃદ્ધ અને એક યુવક ધ્યાન-સજનમાં બેઠેલા છે અને તેઓ મહાત્યાગી છે. હું તેમને જોવા માટે ત્યાં ગયો. જઈને જોયું તો તેઓ મૌન બેઠેલા એ જઈને તેમને ત્રણ સલામો ભરી; પરંતુ મને સલામનો પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહોતો.

હું બોલ્યો કે “બુદ્ધાના કસમ દઈ કહું-હું કે, મહારી સલામ ગ્રહણ કરો.”
ત્યારે યુવક માથું હલાવીને બોલ્યો કે “સલામ, ખદ્દિફ ! સલામ.
સંસાર તુઝથી પણ તુઝ છે; પરંતુ એ તુઝ પદાર્થમાંથી તું ઉત્તમ પર-
જીવન મેળવી લે.”

આટલું બોલી વળી માથું નમાવીને તે મૌન રહ્યો. હું એ વખતે ભૂખ્યો
અને તરસ્યો થયેલો હતો; તોપણ ભૂખતરસ વિસરી ગયો અને તેમની સાથે
ઉપાસના કરવા લાગ્યો. પછી કેટલીક વારે પાછો હું બોલ્યો કે “મહાત્મા !
મને કાંઈક ઉપદેશ આપો.”

યુવકે કહ્યું કે “અરુદ્ધા ખદ્દિફ ! જળમાં ડૂબતો માણસ જેવો સંકટ
ઘેરાય છે, તેવી સ્થિતિ આપણી સૌની છે. એવા સંકટમાં ઘેરાયેલો માણસ
કોઈને કાંઈ કહે એ ઉચિત છે ?” આટલું કહીને વળી તે ધ્યાનમગ્ન બની ગયો.

હું ત્યાં ત્રણ દિવસ આહાર અને નિદ્રા લીધા સિવાય રહ્યો અને તે પછી
ફરીથી વિનંતિ કરી કે “મને કાંઈક તો ઉપદેશ આપો ?”

યુવક બોલ્યો કે “લાઈ ! જેનું દર્શન કરતાં ઈશ્વરનું સ્મરણ થાય, જેની
સમીપતાથી તારા અંતઃકરણના દુર્વિચારો દૂર થઈ સદ્વિચારો બાંધત થાય
અને જે તને જીવંતી ઉપદેશ ન આપતાં આચરણથી ઉપદેશ આપે, તેવાના
સંગમાં તું રહેજે.” આટલું કહીને વળી પાછો તે ધ્યાનમગ્ન બની ગયો.

આગળ ચાલતાં ખદ્દિફ કહે છે કે, જ્યારે હું એક વરસ રોમ શહેરમાં
રહ્યો હતો, ત્યારે એક દિવસ હું ત્યાંના જંગલમાં ગયો. ત્યાં મેં એક અશિ-
પૂજક ધર્માચાર્યના શબને દહન કરાવું બોયું. તેની ભસ્મ થયા પછી અનેક
લોકો તે ભસ્મને વંદન કરવા લાગ્યા. કેટલાંક આંધળાં માણસો આંખે ભસ્મ
લગાડવાથી દેખતાં થયાં, કેટલાંક રોગી માણસો તે ભસ્મ મોઢામાં નાખવાથી
નિરોગી થયાં. આ બોધને હું આશ્ચર્ય પામ્યો. મને લાગ્યું કે, ધર્મના
લોકોમાં પણ શું આવા અલૌકિક બનાવો બનતા હશે ? તે રાત્રે મેં સ્વપ્નમાં
હજારત મહમદ સાહેબ (સં આં સં) ને બોલ્યા. મેં તેમને પૂછ્યું કે
“પૂજ્ય પેગંબર સાહેબ ! આજે કેમ દર્શન આપવા કૃપા કરી ?”

તેઓ બોલ્યા કે “હું તારી શંકા ટાળવા સારૂ આવ્યો છું.”

મેં કહ્યું કે “કાલે મેં જે બનાવ બોલ્યો એનું કારણ શું હશે ?”

પેગંબર સાહેબે કહ્યું કે “અસત્ય ધર્મમાં પણ શ્રદ્ધા રાખનારાઓ બે પવિત્ર-
પણે ચાલીને સાધન સાધે છે, તો તેમનું જીવન પણ ચમત્કારી બને છે; તો

પછી મત્યધર્મમાં રહી સાધના સાધનારુ જીવન કેટલું ચમત્કારી બને, તેનો વિચાર કરજો.”

ખીજી એક રાત્રે મેં સ્વપ્નમાં પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)ને જોયા. તેમણે આવીને પોતાના પગવડે મારા માથાને ઠોકર મારી મને જગાડયો, બાગત થઈને હું તેમના તરફ જોઈ રહ્યો.

તેઓ બોલ્યા કે “જે માણસ સન્માર્ગ બણ્યા છતાં તે રસ્તે ચાલવા માંડતો નથી, તે તો સન્માર્ગથી વધારે દૂર રહી જાય છે; અને પ્રભુ એવા માણસને તો એવી આકરી સજા કરે છે, કે તેના જેવી સજા તે બીજાને કરતો નથી.”

અબદુલ્લા ખદિર એક રાત્રે નોકરને બોલાવી કહેવા લાગ્યા કે “મહારે વિવાહ કરવો છે. બા, કન્યા લઈ આવ.”

નોકર—“કન્યા ક્યાં છે ? હું કાંઈને જોળખતો તો છું નહિ ! પછી તો આપ કહો ત્યાંથી લાવું.”

અબદુલ્લા—“ગમે ત્યાંથી લઈ આવ.”

પછી તે નોકર એ અંધારી રાત્રે કન્યા શોધવા બહાર નીકળ્યો. અને એક કન્યાને લાવી મહર્ષિ પાસે હાજર કરી. તેમણે તેની સાથે લગ્ન કર્યા. વખત જતાં સાતમે માસ વીત્યા પછી કન્યાને એક પુત્ર થયો. પેલા નોકરે એક દિવસ પૂછ્યું કે “મહાત્મન ! મધરાતે વિવાહ કરવાનું ને કન્યા શોધવાનું કેમ કહ્યું ? એનો મર્મ શો ?”

અબદુલ્લા—“રાત્રે સ્વપ્નમાં મેં પરલોકનું દર્શન કર્યું. ત્યાં અનેક માણસોને ઉલેલાં જોયાં તેમને આગળ માર્ગ ન દેખાવાથી તેઓ નિરૂપાય બનેલાં જણાયાં. એવામાં અકસ્માત્ એક બાળકે ત્યાં દોડી આવ્યો. તેણે પોતાના પિતાને હાથ પકડી તેમને વાચુવેગે દુર્ગમ માર્ગ પસાર કરાવી દીધો. આ જોઈ મને અલિલાપા થઈ કે, જો મારે પણ માર્ગદર્શક પુત્ર હોય તો ઘણું મારું, તેથી તને આજ્ઞા કરી હતી. આવે એ ઇચ્છા સંપૂર્ણ થઈ.”

અબદુલ્લા ખદિર રાજવંશમાં જન્મેલા ધનાઢય પુરુષ હતા. તેમણે ચારસો સ્ત્રીઓ સાથે વિવાહ કરેલા હતા. તેમના મંત્રીની પુત્રી પણ તેમની સાથે ચાળીસ વર્ષ સુધી લગ્નસંબંધથી જોડાઈ હતી.

એક વાર તેમની પત્નીઓ એકત્ર થઈ માંહોમાંહે પૂછવા લાગી.

એકે કહ્યું કે “બહેનો ! મહર્ષિ આપની સાથે કેવો સંબંધ ધરાવે છે ?”

બીજી સ્ત્રીઓ—“અમાને કદી પણ તેમનો લેશમાત્ર સહવાસ થયો નથી.

જો આ બાળકમાં કોઈ કશું બહુતું હોય, તો માત્ર મંત્રીની પુત્રી બહુતાં હોવાં જોઈએ.”

પછી સૌએ મંત્રીપુત્રીને પૂછ્યું, ત્યારે મંત્રીપુત્રી બોલી કે, મહારે પણ તેમની સાથે કાંઈજ વિશેષ સંબંધ નથી. હું માત્ર એટલુંજ બહુ છું કે, એક રાત્રે તેઓ મહારે દ્વારે આવ્યા. તેમના પધાર્યાના સમાચાર સાંભળીને મેં જોજનસામગ્રી તૈયાર કરી અને વસ્ત્રાલંકારો સજ્જ થાળ લઈને તેમની સન્મુખ જઈ ઉભી. તેઓ ઘણી વાર સુધી મહારા મુખ તરફ દષ્ટિ કરીને જોઈ રહ્યા; હું પણ તેમના આગળ થાળ મૂકીને નીચા વદને ઉભી રહી. તેમણે મહારો હાથ પકડ્યો અને પોતાની છાતી ઉપર તથા પેટ ઉપર ફેરવીને તેમાં રહેલી ગાંઠો મને દેખાડી. તેમની છાતીમાં તથા ઉદરમાં અનેક ગાંઠો બાંહેલી હતી. તે દેખાડી એટલે મેં પૂછ્યું કે “નાથ ! આપના શરીરમાં આટલી બધી ગાંઠો શી ?”

તેઓ બોલ્યા કે “યુવતિ ! આવાં સુંદર મુખો અને સ્વાદિષ્ટ જોજનને બે ઉપજોગ કરવો નહિ; એવી ગાંઠો મન સાથે વાળવાથી આ શરીરમાં ગાંઠો બાંધી ગઈ છે ! ધીરજના ક્ષણરૂપ એ દુઃખ-અશિષ્યો છે.”

આટલું બોલીને તેઓ તરત ચાલ્યા ગયા. આખો દિવસ અને રાત્રિ તેઓ કઠિન સાધનામાં જોડાઈ રહે છે. એમની સાથે વધારે છૂટ લઈ બેઝદગ થવું આપણને શોભાડૂપ નથી.

મહર્ષિ અબ્દુલ્લાને બે શિષ્યો હતા. એકનું નામ અહમદ અને બીજાનું નામ અહમદ માહ હતું. અહમદના ઉપર તેઓ વધારે સ્નેહ રાખતા. આથી બીજાના મનમાં કાંઈક એણું આવતું; કેમકે તે કાંઈક વધારે અતુર અને વિદ્વાન હતા. તેણે પણ અનેક પ્રકારની સાધનાઓ કરી હતી. તેનો મનોભાવ સમજી જઈને મહર્ષિએ એક વાર આ પ્રયોગ કર્યો.

અહમદને પોતાની પાસે બોલાવી તેમણે કહ્યું કે “જો, ઘરબહાર પેલું ઉંટ બેઠેલું છે તેને ઉભું કર અને આ લીંટની ઉપર ઉભું રાખ.”

અહમદ—“બહુ સારું, આજ્ઞા પ્રમાણે કરું છું.”

ત્યારપછી અહમદ પેલા ઉંટ પાસે ગયો, લાકડી મારી ઉંટને ઉભું કર્યું તથા તાણાતાણ કરી ઉંટને લીંટ ઉપર ચઢાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પછી તેમણે અહમદ માહને બોલાવ્યો. ‘શી આજ્ઞા છે ?’ એમ બોલીને તે ઉંટ આવી ઉભો રહ્યો. મહર્ષિએ તેને પણ અહમદને આપેલી આજ્ઞા કહી.

જતાવી. અહમદ માહ જોલ્યો કે “ગુરુવર! ઉંટ શી રીતે ભીંત ઉપર ચઢે?”

પછી તેઓ અહમદને પ્રયત્ન કરતો અટકાવીને જોલ્યા કે “બસ, મહેનત કરવી રહેવા દે, તારો આંતરિક ભાવ સમજાઈ ગયો છે.”

પછી શિષ્યો તરફ જોઈને જોલ્યા કે “અહમદે પોતાનું કર્તવ્યપાલન કર્યું છે. મારી આજ્ઞાનું અનુસરણ કરી તેણે પોતાની ફરજ જાતવી છે. આદેશ-પાલનમાં તે વિમુખ થયો નથી. કાર્યસિદ્ધિ થશે કે નહિ થાય; તે તરફ દષ્ટિ ન કરતાં તેણે મહારી આજ્ઞા તરફજ દષ્ટિ કરી છે અને અહમદ માહે મહારી આજ્ઞામાં શંકા ઉઠાવી અવગણ કરી છે. એના બાદાચરણથી તેનો આંતરિક ભાવ પણ જાણી શકાય છે.”

એક વાર એક માણસ પગથી માથાસુધી કાળા રંગનાં લુગડાં પહેરીને મહર્ષિ અબ્દુલ્લા ખદિરને ઘેર અતિથિ થયો. તેનાં કાળાં વસ્ત્રો જોઈને મહર્ષિ નાશજ થયા. તેને તેમણે પૂછ્યું કે “ભાઈ! તમે શામાટે કાળાં વસ્ત્રો પહેર્યાં છો?”

અતિથિ જોલ્યો કે “મહારા કામ-કોધાદિ બાંધુઓનું મૃત્યુ થયું છે; તેની ગમગીનીમાં મેં કાળાં વસ્ત્રો પારણ કર્યાં છે.”

આ સાંભળી મહર્ષિએ પોતાના નોકરને આજ્ઞા કરી કે, આ માણસને ઘરમાંથી હાંકી કાઢો.

નોકરે આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કર્યો.

મહર્ષિ ફરી વાર જોલ્યા કે “એને પાછો તેડી લાવો.”

પેલો નોકર અતિથિને પાછો તેડી લાવ્યો.

મહર્ષિ જોલ્યા કે “વળી ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકો.”

આ રીતે પેલા અતિથિને સત્તર વાર કાઢી મૂક્યો અને સત્તર વાર પાછો જોલાવ્યો; છતાં અતિથિના મુખ ઉપર જરા પણ હર્ષ કે શોક જણાયાં નહિ. તેની મુખમુદ્રા પ્રયત્ન ભાંવવાળીજ રહી.

પછી મહર્ષિએ ઉત્સાહપૂર્વક આગળ વધી અતિથિનું માથું સુંઘ્યું અને તેની પામે ક્ષમાયાચના કરી કહ્યું કે “શ્યામ વસ્ત્રો પહેરવાને તમે ખરેખર લાયક છો; કેમકે સત્તર વાર અપમાન કર્યા છતાં પણ તમારા લાવમાં ફેરફાર થયો નથી!”

એક દિવસ બે સુદ્ધિઓ અબ્દુલ્લા ખદિરનાં દર્શન કરવા દૂર દેશથી આવ્યા હતા. તેઓ આવ્યા તે સમયે અબ્દુલ્લા હુંપડીમાં નહોતા. તપાસ કરતાં જણાયું કે, તેઓ પાદશાહ આસદ દૌલાની પાસે ગયા છે.

સુદ્ધિઓ પરસ્પર ચર્ચા કરવા લાગ્યા કે, જે નિષ્કામ તપસ્વી છે તેને રાજ સાથે શી નિરૂપણ ? આવા વિચારોથી તેમના મનમાં મહર્ષિ પ્રતિ કાંઈક અશ્રદ્ધા ઉપજી. પછી તેઓ શહેરમાં ફરવા ગયા. બજારમાં પહોંચ્યા ત્યાં એક સુદ્ધિને પોતાનું ફરેલું વસ્ત્ર સંધાવવાનું સાંભળ્યું. તેઓ એક દરજીની દુકાને ગયા અને સાંધી આપવા કહેવા લાગ્યા. લોગજોગે તેજ વખતે દરજીની એક વિંટી ખોલાઈ હતી. દરજીએ તે વિંટી ચોરનાર આજ લોકો છે, એમ માની પેલા સુદ્ધિઓને આસદ દોલાના ન્યાયાધિકારી પાસે હાજર કર્યાં. આસદ દોલાના ન્યાયાધિકારીએ એક સુદ્ધિના હાથ કાપવાની આજ્ઞા કરી. એજ વખતે મહર્ષિ ખદ્ધિ ત્યાં થઈને નીકળ્યા. તેમણે પેલા ન્યાયાધિકારીને કહ્યું કે “આ સુદ્ધિઓને મુક્ત કરો. એમનો લેશ પણ અપરાધ નથી.” પાદશાહના માનપાત્ર ખદ્ધિ સાહેબની આજ્ઞા ક્રોધ ઉલ્લંઘી શકે ? પેલા સુદ્ધિઓ છુટી ગયા. તેમને સત્કાર સાથે મહર્ષિ પોતાની ઝુંપડીએ લઈ ચાલ્યા અને રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં બોલ્યા કે “મહાત્માઓ ! તમે જે સંકલ્પ કરતા હતા તે સાચો છે; પરંતુ આવા પ્રસંગો બને તો અન્યાય ન થાય એટલા માટેજ પાદશાહ પાસે મહાર્જન જુવં આવવું થાય છે.”

આ સાંભળી પેલા બંને સુદ્ધિઓ શરમાઈ ગયા અને તેમણે મહર્ષિ અબહુલ્લા ખદ્ધિનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું.

એક દિવસ એક અતિથિ મહર્ષિને મકાને આવ્યો. રાત્રે તેને ઉલટીઓ થવા લાગી. વારંવાર ઉલટી થવાથી તે અશક્ત બની ગયો. મહર્ષિ ઉલટી કરવા સાડે પ્રત્યેક વાર તેની પાસે પાત્ર ધરતા. આખી રાત્રિ બગરણ કરીને તેમણે પચાસ વાર ઉલટીનું પાત્ર હાથમાં લીધું અને બહાર ફેંકી આવ્યા. છેલ્લે તેમને નિદ્રા આવી ગઈ, ત્યાં પેલા અતિથિને ઉલટીનો ઉછાબો થયો અને તેણે મહર્ષિને ખૂબ મારી. આવળતે મહર્ષિને હાજર ન બેવાથી તે ઉંચે સ્વરે બોલ્યો કે “અરે, ધિક્ક છે તને, ક્યાં મૂવો ? ચાલને જટ.”

આ ખૂમથી તરત મહર્ષિની નિદ્રા ઉડી ગઈ અને ઉતાવળા ઉતાવળા પાત્ર હાથમાં લઈ તેમની પાસે ગયા.

મહર્ષિના શિષ્યો બોલ્યા કે “શુરુવર !” જે માણસ આવી કડવી વાણી બોલે છે, તેનો વળી સત્કાર શો ? નવાઈની વાત છે કે આવા શબ્દો સાંભળ્યા છતાં તમે ધૈર્ય ધારી રહ્યા છો ?”

મહર્ષિ—“તમે શાંત થાઓ. મેં પર્જુએ શબ્દો સાંભળ્યા છે; પણ તેથી શું ? આપણે આપણો સ્વભાવ સાચવવો, તે તેનો સ્વભાવ સાચવે.”

મરણકાળે મહર્ષિ અફિરે પોતાના નોકરને કહ્યું કે “મરણ થયા પછી તું મારા શબને, દેઈ ગુન્હેગારના શબને ગળે દોરડું” ગાંધીને લટકાવે તેમ, લટકાવજે અને જે પગ તથા જે હાથ પણ ગાંધી લઇને માફે મુખ મક્કા તરફ રાખજે; કેમકે તેમ કરવાથી કદાચ મ્હારો સ્વીકાર થાય.”

મરણ પછી પેલો નોકર મહર્ષિની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવા તત્પર થયો. ત્યારે આવી આકાશવાણી સંભળાઈ કે “અરે મૂર્ખા! એવું કરીશ નહિ. મ્હારા પ્રેમારુપ હૃદયને અપમાનિત કરીશ નહિ.”

આથી પેલો નોકર તેમ કરતો અટક્યો.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧—એક સુદ્ધિ કહી ગયો છે કે “હું શયતાનની (આંતરિક શત્રુઓની) હુઆઈ જોઈને અત્યંત કલેશ પામું છું;” કેમકે મેં પહેલાંના ઘણાં એવા સુદ્ધિઓને જોયા છે કે જેઓએ શયતાન ઉપર પૂરેપૂરો કાબુ મેળવ્યો હતો; પણ અત્યારે તો શયતાનેજ સુદ્ધિઓ (જ્ઞાનીઓ) ઉપર (સ્વાર્થ, કનક-કામિની, કલેશ-કલ્યા, દેહાભિમાન, વિદ્યાભિમાન, વર્ણાશ્રમનું અભિમાન, સાધુતાનો અને ત્યાગીનો બાહ્યવેશ ઇતિ રૂપે જ્યાં ત્યાં અધિકાર જમાવેલો જણાય છે.

૨—જે માણસ પુણ્યરૂપી ધાળળી ઓઢે છે અને પ્રલોભનરૂપે પધારેલા શયતાનને નિઃશરૂપી ભોજન કરાવીને પાછો તેને પોતાનેજ ગામે અને ઘેર (સંસારમાં અને સંસારીઓને ત્યાં) મોકલી આપે છે, તેજ સાચો સુદ્ધિ (તત્ત્વજ્ઞાની અથવા ઋષિ) છે.

૩—દુનિયાઈ કામનાઓ અનંત દુઃખોના કારણરૂપ અને શાંતિનો નાશ કરનારી છે.

૪—ગંધી બાળતો જવા દઈને એકમાત્ર પોતાના પરમ મિત્ર પરમાત્મ-દેવ તરફજ વળી જવું અને તેનો સિંચાવની ખીજી ગંધી બાળતો અદ્યક્ષ થઈ જવી, એજ યોગની ઉચ્ચી અવસ્થા છે.

૫—જે પણ વસ્તુઓ તમને ઈશ્વરથી દૂર રાખે છે, તેનાથી તમે પોતેજ દૂર રહો, એજ નિવૃત્તિ છે.

૬—જે તમારી પાસે નથી, સૈને મેળવવા મથવું અને જે તમારી પાસે છે તેમાં ઉદાર દાતા અને પૂર્ણ નિષ્કામ થવું, એજ સાચું ધૈર્ય છે.

૭—સાંસારિક સંપત્તિ છોડી દઇને પરમાત્મામાં રહેલી સાચી શાંતિ મેળવી, એજ સાચો વૈરાગ્ય છે. x

૮—અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી એજ ખરેખરો વિલાસ છે અને સદ્ગુણો મેળવવામાં તથા દુનિયાઇ પદાર્થો લજવામાં ઉત્સાહ રાખવો, એજ ઉચી યોગ્યતા છે.

૯—જ્યારે માણસ પોતાનાં તમામ કાર્યો ઈશ્વરને સમર્પણ કરે છે અને વિપત્તિમાં ધૈર્ય ધારણ કરે છે, ત્યારેજ પ્રભુપ્રત્યેતુ કરજ અદા થઇ જઇ પ્રભુના હરખારમાં સ્થાન અને સત્કાર મળી શકે છે.

૨૮—તપસ્વી મહમદ અલી હકીમ તરમોજી

તપસ્વી મહમદ અલી હકીમ મહાન સાધુ, અત્યંત ક્ષમાવાન અને સ્વભાવે શાંત હતા. જીવનમાં તેમણે અનેકવિધ સાધનાઓ સાધી હતી. તરમોજી નામના સ્થાનમાં તેઓ રહેતા હતા. જેવા તેઓ સાધુપ્રકૃતિના હતા, તેવાજ શુભી તથા જ્ઞાની પણ હતા. તરમોજીવાસી અનેક માણસો તેમના અનુયાયી થયા હતા. વિવિધ પ્રકારની વિદ્યાઓમાં અને વિશેષે કરી તરવવિદ્યામાં તેઓ પારંગત હતા. તેમના રચેલા અનેક વખાણવાયોગ્ય ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે. તેમનાં વાક્યોનો મર્મ ગ્રહણ કરી શકે તેવા લોકો તે સમયે તરમોજીમાં ન હતા. અણુતોરાણ ઈયદ્દા ઈં અનેક મહર્ષિઓના સહવાસનો લાભ તેમણે લીધો હતો. મહમદ અલી હકીમ ખાલ્યાવસ્થામાં જો ખાળક વિદ્યાર્થીઓ સાથે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા બહારગામ જવા તૈયાર થયા. આ જોઇ તેમની માતાએ કહ્યું કે “બેટા! હું વૃદ્ધ અને નિરાધાર છું, તું મ્હારી અંધની લાકડી છે. મને કોને સોંપી દેું બહાર જઇશ?”

જનેતાનાં આ વચનોથી મહમદ અલીનું અંતઃકરણ પીગળી ગયું. તેઓ પરદેશ જતા અટક્યા; પણ તેમના પેલા જો મિત્રો તો બહારગામ ચાલ્યા ગયા. આ બનાવ જન્યા પછી પાંચેક માસે એક દિવસ તેઓ કથસ્તાનમાં બેસી એકલા એકલા રોતા હતા અને વિચારતા હતા કે “આ ગામમાં હું”

x મોટપ, રોટલાપાણી કે નમસ્કારો માટે બેખ લેવો, એ તો નર્કગારની રીકોટ લેવા બરાબર છે.

એકલો નકામો બેઠો છું. મારા જંધુઓ વિદ્વાન જન્યા હશે અને હું તો મૂર્ખોજ રહીશ.”

એટલામાં એક તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષ ત્યાં આવ્યા અને જોડયા કે “છા-કરા ! કેમ રહે છે ?”

તેમણે પોતાની હકીકત નિવેદન કરી.

વૃદ્ધ—“તું રોજ અહીં આં મારી પાસે ભણવા આવીશ ? હું તને જલદી તારા મિત્રો કરતાં વધારે વિદ્વાન જનાવી દર્શાવ.”

મહામદ અલીએ આ કાર્યમાં પોતાની સંમતિ દર્શાવી. રોજ તેમણે પેલા વૃદ્ધ પાસે ભણવા જવા માંડ્યું. પેલા વૃદ્ધ દરરોજ તેમને અનેક ગૂઢ વિષયો સમજાવતા. આ પ્રમાણે તેમણે ત્રણ વર્ષ નિયમિત રીતે અભ્યાસ કર્યો. કહેવાય છે કે, એ વૃદ્ધ મહાપુરુષ ધર્મગુરુ જેવરહતા. મહામદઅલી કહે છે કે, મારી જનેતાની કૃપાથીજ હું આ મહાન લાભ પ્રાપ્ત કરી શક્યો. તપસ્વી મહામદ અલીના જીવનમાં અનેક અલૌકિક અમલકારોની વાતો મૂળ (અરબી) ગ્રંથમાં છે, પણ અહીં તેનો ઉલ્લેખ કરવો નિષ્પ્રયોજન છે.

મહર્ષિ કહે છે કે, પ્રકૃતિને તાબે કરવા માટે મેં જાહુ ચલન કર્યો; છતાં પણ ફળીભૂત ન થતાં હું નિરાશ થયો. ત્યારે મેં વિચાર્યું કે ઈશ્વરે મારે જીવન નરકનેજ માટે નિર્માણ કરેલું છે. જો આમજ છે તો પછી આ નારકી શરીરને વધારે કાળ શામાટે પોષવું ? એમ વિચારી હું જ્યહું નદીને કિનારે ગયો અને મારા હાથ-પગ ખાંધવાની એક મિત્રને સૂચના કરી. તેણે તેમ કયું, એટલે હું છાતી ઉપર ભાર લઈ પડે નદીમાં પડ્યો. મેં ધાયું હતું કે, હવે હું મરી જઈશ, પણ પ્રવાહમાં પડતાંજ મારા હાથપગનાં ગંધન છૂટી ગયાં અને મોળાંને આધારે હું કાંઠે નીકળી ગયો. પ્રાણ છોડવાની મારી ધારણા નિષ્ફળ ગઈ; પરંતુ મારા અંતરમાં ગૂઢ રહસ્ય પ્રગટ્યું. જે દ્રષ્ટવ્ય હતું તેનું મને દર્શન થયું.

એ મહર્ષિને નિવાસમાટે માત્ર એક ઝુંપડી હતી. મહાથી પાછા આવી તેમણે જોયું તો એ ઝુંપડીમાં એક ફૂતરી વીચાઈ હતી. ઝુંપડીને બારણાં તો હતાં નહિ, તેથી વગરહરકતે તેમાં ફૂતરીએ પ્રવેશ કરી વસવાટ કર્યો હતો અને જગ્યાને જન્મ આપ્યો હતો. જગ્યાને તથા ફૂતરીને પીડા થશે, એ વિચારથી તેમણે ફૂતરીને કાઢી મૂકવાની ઇચ્છા કરી નહિ. રોજ ડોકીઆં કરી તેઓ ફૂતરી બહાર નીકળી બીજાં છે કે નહિ, તે જોયા કરતા; પણ કાઢી મૂકવા

લેશ પણ અવાજ કરતા નહિ. મહર્ષિના ઉપર એક ફટીરને બાંધેલ તિરસ્કાર હતો; પરંતુ ઘણી ઉપર અધિનો આવો સદ્ભાવ જોઈ તે શરમી દો ધઈ ગયો અને પોતાને ધિક્કારવા લાગ્યો. વળી થંડે પણ મહર્ષિની સેવા કરવા લાગ્યો.

કોઈએ મહર્ષિના પરિવારને પૂછ્યું કે “તમારા વડિલ તપસ્વી મહામદ્ અલી કોઈ દિવસ કોંથી થાય છે કે નહિ?” એને ઉત્તર મળ્યો કે, અમે જ્યારે તેમને કલેશ આપીએ છીએ, ત્યારે તેઓ અમારા ઉપર વધારે રોષે પ્રગટ કરે છે, કંઈજ ખાતા નથી, પણ રૂવે છે અને બોલે છે કે “હે પ્રભુ! મેં તને શી પીડા આપી છે કે તું મને પીડવા સાડ આ લોકોને પ્રેરણા કરે છે? હે નાથ! હું વિનતિ કર છું કે, તેઓ મારા ઉપર પ્રસન્ન રહે તેવી કૃપા કરો.”

તેમનાં આવાં વચનો સાંભળી અમને પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને એવો ભાવ ઉપજે છે કે હવે કદી પણ એમનું મન હુ ખાવડું નહિ.

એક વખત શુક્રવારે મહર્ષિ સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી મરુદમાં જતા હતા. ત્યાં મેડી ઉપરથી એક દાસીએ બાળકનાં મળમૂત્રભરેલું પાત્ર તેમને માથે ઢાળ્યું. આથી તેમનું માથું, શરીર અને વસ્ત્રો બીજાં ગયાં, પરંતુ તેઓ સ્થિરભાવે ઉભા રહ્યા, એક પણ શબ્દોચ્ચાર કર્યો નહિ અને કોંઈનું કંઈ પણ ચિંત્ન તેમના મુખ ઉપર જણાતું નહિ.

કોઈ માણસે ખીજા માણસને કહ્યું કે, મહામદ્ અલીમાં એટલો તો વિનય છે કે, તેઓ કદી અનુચરોની સન્મુખમાં પણ નાક નસીકતા નથી. પેલો માણસ આ વાત સાંભળી તેમને મળવા ગયો, મરુદના દ્વારમાં જોડો ધર્યો, ઘણી વાર તેમની સાથેજ ગ્હો. તેઓ મરુદની બહાર આસ્થા, તો પેલો માણસ પણ તેમની પાછળ લાગ્યો. પોતે જે વાત સાંભળી છે તે સાચી કે ખોટી, એ નક્કી કરવા સાડ તેણે મહર્ષિનો પીછો છોડ્યો નહિ. તેનો મનોભાવ મહર્ષિ જાણી ગયા; એટલે છેલ્લે તેના તરફ મુખ ફેરવી નામિકા સાફ કરી આ જોઈ પેલો માણસ ધીરે ધીરે બોલવા લાગ્યો કે “કાં તો મને એ માણસે ખોટી વાત કહી છે અગર તો મારા તરફ તિરસ્કારભાવ દર્શાવવા મહર્ષિએ આમ કયું છે.”

મહર્ષિ મહામદ્ અલી પાછળ દૃષ્ટિપાત કરી બોલ્યા કે “વત્સ! તું સમજ્યો તે બરાબર છે, પરંતુ તારે યાદ રાખવું કે, જે માણસે તારી પાસે શુભ વાત પ્રગટ કરી છે, તે શુભ વાત મનમાં રાખવી એ તારી ફરજ છે.”

મહર્ષિ મહામદ્ અલી અત્યંત રૂપના હતા. તેમની યુવાવસ્થામાં એક લાવણ્યવતી ધનવાન યુવતી કામવાસનાથી તેમની પાસે આવી અને પોતાની

અભિલાષા પ્રગટ કરી. મહર્ષિએ એ વાત સ્વીકારી નહિ.

મહર્ષિ મહમદ અલી એક દિવસ ઉદ્યાનમાં એકલા બેઠા હતા, પેલી યુવતી વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જા ત્યાં આવી. તેને જોઈનેજ મહર્ષિ જતા રહ્યા. યુવતી તેમની પાછળ દોડી અને બોલી કે “વિનાવાંકે શામાટે મારો વધ કરો છો?” તેના શબ્દો નહિ સાંભળતાં મહર્ષિ ભીંત કૂદીને નાસી ગયા. વૃદ્ધાવસ્થામાં તેઓ એક દિવસ પોતાની પૂર્વાવસ્થાની આ વાતનું મનમાંને મનમાં સ્મરણ કરવા લાગ્યા અને તેમાં વિચાર આવ્યો કે “જો મેં તે દિવસે યુવતીની અભિલાષા પૂર્ણ કરી હોત, તો શી હાનિ હતી? તે વખતે હું યુવક હતો. પછી પશ્ચાત્તાપ કરી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરત.” આવો ભાવ મનમાં ઉદય થતાંજ તેઓ બહુ દુઃખી થયા ને મનનો તિરસ્કાર કરી બોલ્યા કે “અરે દુરાચારી પાપી મન! યૌવનદશામાં જેવો ભાવ નહોતો કર્યો, તેવો ભાવ આ વૃદ્ધાવસ્થામાં અને આટલી તપશ્ચર્યાઓ તથા સાધનાઓ પછી તું કરે છે તે તારી દુષ્ટતા કેટલી? આવો પશ્ચાત્તાપ કરીને તેઓએ ત્રણ દિવસસુધી ખાધા-પીધાવિના રડયા કર્યું હતું.

તપસ્વી મહમદ અલી કહે છે કે, એક વાર હું વ્યાધિથી બહુજ પીડાતો હતો, ત્યારે મારા મનમાં અકસોસ કરીને બોલ્યો કે “અરે! મારું આરોગ્ય કયાં ગયું? નિરોગી અવસ્થામાં તો હું કેટલાં બધાં સત્કાર્યો કરી શકતો! અત્યારે તો એ બધું નષ્ટ થઈ ગયું! એટલામાં મેં આકાશવાણી સાંભળી કે “મહમદ અલી! તું આવી વાતો શું કરે છે? તું જે કાર્યો કરે છે તે પ્રભુનાં કાર્યો પાસે કાંઈજ વિસાતમાં નથી. તારાં કાર્યો જ્યારે બ્રાંતિ અને ઉદાસીથી રહિત નથી, ત્યારે ઇશ્વરી કાર્યો બ્રાંતિરહિત અને મંગલમય છે.” આ વાણી સાંભળી મને બહુજ ગ્લાનિ થઈ અને હવે એવો વિચાર ન કરવો એવી મેં પ્રતિજ્ઞા કરી.

મહર્ષિ મહમદ અલીએ નીચેની એક વાત કહી છે:—જ્યારે મનુષ્યજાતિનાં આદિ માતા-પિતા આદમ અને હવાનો પશ્ચાત્તાપ પ્રભુએ સ્વીકાર્યો અને તેમનો પરસ્પર મેળાપ થયો, તે વખતે એક દિવસ આદમ કાર્યપ્રસંગે બહાર ગયા. આ તકનો લાભ લઈ શયંતાન પોતાના પુત્ર અન્નાસને લઈ હવાની પાસે આવ્યો અને હવાના હાથમાં અન્નાસને સોંપી બોલ્યો કે “દયાળુ બાઈ! થોડો વખત તું આ બાળકને સાચવજે. કામ હોવાથી હું એક સ્થળે જાવું અને પાછો આવીશ, ત્યારે બાળકને લઈ જઈશ.” આટલું કહી ચાલ્યો ગયો. થોડી વારે આદમ આવ્યો. હવાની પાસે અન્નાસને

પૂછ્યું કે “આ બાળક કોણ ?” હવા બોલી કે “એ શયતાનનો પુત્ર છે; મારી પાસે એને મૂકી શયતાન બહાર ગયો છે.”

આ વચનો સાંભળી આદમ હવાનો તિરસ્કાર કર્યો અને કહ્યું કે ‘તે’ એને નાખ્યોજ કેમ ? એ ઇશ્વર-વિરોધીનો બાળક છે.’ આટલું કહી કોંઈ થઈ તેણે બાળકના કકડે કકડા કરી નાખ્યા અને તેના બધા કકડાની પોટલી બાંધી એક ઝાડે લટકાવી આદમ ચાલ્યો ગયો.

પછી શયતાને આવી હવાને પૂછ્યું કે ‘મારો પુત્ર ક્યાં ?’ હવાએ કહ્યું કે ‘આદમ તેને કાપી નાખ્યો છે.’

શયતાને ‘ઓ ખન્નાસ’ કહી ખૂમ મારી કે તરતજ તેનાં તમામ અંગો પરસ્પર જોડાઈ ગયાં અને જીવતો થઈ તે હવાની પાસે આવી બેઠો. શયતાને ફરી વાર ખન્નાસને હવાને સોંપવાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે હવાએ કહ્યું કે “હવે હું એને રાખીશ નહિ. તેને માટે આદમ મારો તિરસ્કાર કરે છે.”

શયતાને ઘણોજ આગ્રહ કરી ફરી વાર ખન્નાસને હવાની પાસે મૂક્યો અને પોતે ચાલ્યો ગયો.

થોડીવારે વળી આદમ આવ્યો અને પેલા બાળકને જોયો; એટલે હવાનો તિરસ્કાર કરી બોલ્યો કે “અરે, તું કેવી છે ? શયતાનની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે ? તેની વાતોથી તું કાં લોભાઈ છે ?”

આટલું કહી તેણે ખન્નાસને કાપી બાળી નાખ્યો અને તેની અર્ધી ભસ્મ નદીમાં અને અર્ધી અરણ્યમાં ફેંકી દીધી.

શયતાને ફરી વાર આવી પોતાના સંતાનની ખબર પૂછી. હવાએ બનેલી હકીકત કહી; એટલે શયતાને ફરી વાર ખન્નાસને ખૂમ મારી. તરત ભસ્મ એકઠી થઈ અને જીવન ધારણ કરી ખન્નાસ પિતાની પાસે આવી બેઠો.

અત્યંત આગ્રહ અને સોગંદો આપી શયતાન તે બાળકને હવાને સોંપી ગયો. હવાએ ઘણી અસંમતિ બતાવી, પણ શયતાનના પારાવાર આગ્રહ પાસે લાચાર થઈ તેણે સ્ત્રીબતિના દયાળુ સ્વભાવને વશ થઈ તે બાળકને ગ્રહણ કર્યો.

આદમે આવી વળી ખન્નાસને જોયો. તે સમજ્યો કે, આ બનાવમાં કંઈ ગુપ્ત રહસ્ય છે અને તે પ્રભુ જાણે છે. તેણે હવાને કહ્યું કે “તું ઇશ્વરના શત્રુની વાત માન્ય કરે છે અને મારી વાત સાંભળતી નથી એ શું ?”

પછી ગુસ્સે થઈને તેણે ખન્નાસને કાપી નાખ્યો, તેના માંસને રાંધ્યું અને અર્ધું પોતે અને અર્ધું હવાએ ભક્ષણ કર્યું. કહેવાય છે કે, છેલ્લે ખન્નાસ બકરા-

ને આકારે ત્યાં પ્રગટ થયો.

શયતાને પાછા આવી પુત્રની હકીકત જાણી. હવાએ બધી વાત કહી દીધી. ત્યારે શયતાન બોલ્યો કે “બસ, મારો ઉદ્દેશ એટલોજ હતો કે ગમે તે રીતે મારે મનુષ્યોના શરીરમાં પ્રવેશ કરવો ! હવે મારી અભિલાષા પૂર્ણ થઈ છે.” ખત્રાસ એટલે પ્રભુવિરોધી શયતાનના દુર્વિચારો તે માનવીના અંતરમાં સ્થિતિ કરે છે અને મનુષ્યોને ઈશ્વરી માર્ગથી દૂર તાણી જાય છે.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-એક પૈસો પણ આપવો બાકી હોય ત્યાંસુધી માણસ જેમ દેવાથી મુક્ત થતો નથી; તેમ જે માણસમાં એક પૈસાભાર પણ અહંતા-મમતાના માનુષી ભાવો બાકી રહેલા હોય, ત્યાંસુધી તે આ સંસારથી મુક્ત થઈ શકતો નથી—અર્થાત્ જે કોઈને મુક્ત થવું હોય તેણે તો કોઈ પણ રીતે તમામ પાર્થિવ ભાવોથી દૂરવું જ જોઈએ; જે સર્વભાવે ને અનન્યભાવે પ્રભુને શરણ થયો હોય છે, તે તો પ્રભુની એટલી કૃપા મેળવે છે કે જેથી તેને તો પ્રભુ પોતેજ પોતાની તરફ આકર્ષી લે છે અને પોતાનેજ હાથે તેને તમામ માનુષી ભાવોની બેડીઓમાંથી મુક્ત કરે છે.

૨-ઉન્નત કોણ ? પાપ જેને દબાવી શકે નહિ તે.

૩-મુક્ત કોણ ? દુનિયાઈ લોભ જેને પોતાનો હાસ ન બનાવે તે.

૪-મરદ કોણ ? શયતાન જેને કેદ ન કરી શકે તે.

૫-જ્ઞાની કોણ ? જે ઈશ્વરપ્રાપ્તિમાટે સર્વભાવે એકનિષ્ઠ બની શકે છે તે.

૬-જે માણસથીજ માત્ર બહીતો હોય, તે તેનેજ રાજ કરવા મથે છે; અને જે ઈશ્વરથી બહીએ છે, તે ઈશ્વર તરફજ ધસે છે.

૭-જેનું લક્ષ્યગિંદુ માત્ર ધર્મજ છે, તેનાં સાંસારિક કાર્યો પણ બધાં લક્ષ્યગિંદુના ગુણને લીધે ધર્મરૂપ બને છે; પરંતુ જેનું લક્ષ્યગિંદુ સંસારજ છે, તેનાં તો તમામ ધર્મકાર્યો સંસારમાં રહેલા દોષોને લીધે અધર્મરૂપજ બને છે.

૮-જે માણસ વૈરાગ્યરહિત હોવા છતાં જ્ઞાનનીજ વાતો કથા કરે છે, તેજ આ જગતમાં સર્વોપરિ નાસ્તિક, ઠગ અને પાખંડી છે.

૯-જે માણસ લક્ષિતનો મર્મ સમજવામાં મૂર્ખ હોય છે, તે પ્રભુના પ્રભુત્વનો મર્મ સમજવામાં તો મૂર્ખતો સરહાર હોય છે.

૧૦-કોઈ પણ માણસ પોતાને જાણવા-ચીજાણવા ઇચ્છે તો જરૂર ઓળખી શકશે અને જે પોતાને પણ ઓળખવા ઇચ્છતો નથી, તો ઈશ્વરનું તત્ત્વ

કેમ કરીને બાણી શકવાનો છે !!

૧૧-ધર્મવિરોધી માણસો સાથે મિત્રતા રાખવી અને કર્તાતરીકેનો અહંકાર રાખવો, એ બન્ને બાબતો ધર્મના માર્ગમાં હાનિકારક છે.

૧૨-શયતાન એક ક્ષણમાત્રમાં પણ માણસનું જેટલું અનિષ્ટ કરી શકે છે, તેટલું અનિષ્ટ ઘેટાના ટોળાપર તૂટી પડેલો એકાદ ભૂખ્યો વાઘ પણ કરી શકતો નથી.

૧૩-લક્ષ્મી ન્યારે પ્રભુનોજ સર્વભાવે અનન્યાશ્રય લે છે, ત્યારેજ પરમેશ્વર તેનું વાલીપણું સ્વીકારી તેનું ચોગ-શેમ ઉઠાવી લે છે.

૧૪-જેનાથી તમારું કાંઈપણ અબલવ્યુ નથી ને જેની પાસે કશાનો પણ ટોટો નથી, તેનું ધ્યાન કરવું એજ તમારું ખરૂં હઠાપણ અને મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

૧૫-જેની કરુણા તમને દશાથી વંચિત રાખતી નથી, તેનાપ્રત્યે કૃતજ્ઞ રહેવું, એ પણ તમારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. જેના રાજ્યની યહાર તમે એક પગલું પણ જઈ શકો તેમ નથી, તેનાપ્રત્યે ને તેનાં સંતાનોપ્રત્યે નમ્ર રહેવું એ પણ તમારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

૧૬-જેની નજરમાં જન્મ અને મરણ એક સરખાં છે, તેજ સાચો સાધુ છે.

૧૭-ઈશ્વરનાજ પ્રસંગમાં સદા અનુરાગ રાખવો, એ પ્રભુપ્રેમનું સ્વાભાવિક અને અગત્યનું લક્ષણ છે.

૧૮-જે ઉત્તમ સાધનાઓ, ધર્મ-નીતિનું પાલન અને ચરિત્રને પવિત્ર કરશે, તેનાજ હૃદયમાં ઈશ્વરી કરુણાની જ્યોતિ પ્રકાશિત થશે, તેનું હૃદય વિશાળ થશે, જીવન અદૃત જ્ઞાનથી પૂર્ણ વિકાસ પામશે અને તેજ ખરેખરો સુખી થશે. આ પ્રમાણે થવાથી પછી તે નિર્જનતાનો પરિત્યાગ કરે છે, વક્તા થાય છે, ધર્મમાર્ગનો પ્રચાર કરે છે અને લોકો પણ તેના જ્ઞાન અને કથન-પ્રત્યે માન અને શ્રદ્ધા રાખે છે. આવા પુરુષને સંસાર છેતરવા આવતાં તે સિંહની પેઠે ફટકો મારી તેની ગરદનપર ચઢી બેસે છે અને પછી, તેણે પૂર્વે સાધનાની જે મીઠાશ મેળવેલી છે, તેમાં તે પાછો નિમમ જનીને આંતરિક સુખ માણે છે. જેમ બળમાંથી છટકી ગયેલું માછલું એવા ઉંડા જળમાં પેસી જાય છે કે પછી તે જળમાં સપડાઈ ચકતું નથી, તેમ જે માણસ દુનિયાની મોહબળમાંથી સાચા પેરાગ્યપૂર્વક છટકી શક્યો હોય છે, તે પણ પછી તે અપાર મહિમાવાન પરમાત્મદેવના વિશાળ ક્ષેત્રમાં એવો દાબલ થઈ જાય છે, કે પછી કોઈ પણ રીતે સંસારની મોહબળમાં ફસાતોજ નથી.

૨૯—તપસ્વી અબદુલ્લા (મુબારકપુત્ર)

તપસ્વી અબદુલ્લા તપસ્વીમંડળના અગ્રગણ્ય પુરુષ હતા. પાંડિત્યમાં અને ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞાનમાં તે ઘણાજ નિપુણ હતા. લોકો તેમને ‘શાહલશાહે ઓદમા’ એટલે પંડિતોના સમ્રાટ કહેતા. તેમના રચેલા અનેક ગ્રંથો છે. વિદ્વત્તામાં જેમ તેઓ દ્વંદ્વંતરૂપ હતા, તેમ વીરતામાં પણ દ્વંદ્વંતરૂપ હતા. ધર્મયુદ્ધોમાં અનેક વાર તેમણે નારિતકોને હરાવ્યા હતા. તેમનું પહેલું નિવાસસ્થાન મરહમમાં હતું અને ત્યાં તેઓ સૌને પ્રિય હતા. તેમણે અનેક સાધુપુરુષોનો સમાગમ કર્યો હતો. તેમના ધર્મજીવનનો પ્રારંભ આ રીતે થયો:—

પહેલાં અબદુલ્લા એક સુંદર સ્ત્રી ઉપર અતિશય આસક્ત બની ગયા હતા. એ આસક્તિમાં તેમનું ધૈર્ય અને જ્ઞાન હ્રાસ યથા ગયાં. શિયાળાની રાત્રિ હતી. પુષ્કળ ઠંડી પડતી હતી. તે સમયે તેઓ પોતાની મનમોહિની સુંદરીને મળવા આદ્યા. જઈને પ્રિયતમાના ઘરની લીંત પાસે તેની બહાર નીકળવાની રાહ જોતા હતા. આખી રાત્રિ જરફ પડ્યા કર્યો; પણ નિદ્રાને અધીન થયેલી પેલી સ્ત્રી બહાર આવી નહિ અને તેથી આશકની અભિલાષા અપૂર્ણ રહી. સવારની નમાજની ણાંગ સંભળાઈ, ત્યારે તેમણે માન્યું કે, આ તો પહેલી રાત્રિના નમાજનો અવાજ છે ! પણ થોડીજ વારમાં જ્યારે ચારે દિશાએ પ્રભાતની લાલાશ પ્રકટી અને સૂર્યનાં ચક્રચક્રિત ફિરલો પથરાવા લાગ્યાં, ત્યારેજ તેમનો ભ્રમ ભાંગ્યો ! તેમને સમજાયું કે, મેં તો રમણીની રાહ જોવામાં આખી રાત્રિ વ્યતીત કરી. આથી પોતાને ધિક્કાર આપી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે “ મને હજારો વાર શરમ છે. હું મુબારકનો પુત્ર ! હું ઉચ્ચ કુળનું સંતાન ! મહારી આ દશા ! આવી ઉત્તમ રજની મેં ઉભાં ઉભાં તુચ્છ ઇદ્રિય-સ્વપ્નની અભિલાષામાં ખોઈ નાખી ! જો હું નમાજ પઢવા ઉભો રહ્યો હોત, તો કુરાનનો ઘણો ભાગ પઢી ચૂક્યો હોત; અને ઘણું પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોત. શી મોહાંધતા ! શી બેવફૂરી ! ”

આમ બોલતા બોલતા તેઓ ત્યાંથી આદ્યા ગયા. તેમના અંતઃકરણમાં પ્રશ્નાત્તાપનો અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો હતો. હવે કદી આમ ઇદ્રિયવશ ન થવું અને ધર્મસાધનામાં જોડાવું એવી તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી. તેઓ સાધનામાં જોડાયા અને તપશ્ચર્યાને પ્રભાવે અલૌકિક ઉન્નત જીવન પ્રાપ્ત કર્યું. સાધના સાધી રહ્યા પછી તેઓ મરહમ છોડીને આદ્યા ગયા. કેટલોક સમય તેઓ બગદાદ

શહેરમાં રહ્યા અને ત્યાં સત્પુરુષોનો સમાગમ કર્યો. મરહનિવાસીઓ તેમના ઉપર ઘણો રોષ રાખતા. તેઓ બે વિભાગમાં વહેંચાયેલા હતા. એક વિભાગે બવહારશાસ્ત્રનો માર્ગ પકડ્યો હતો અને બીજા વિભાગે “હદિસ”નો એટલે કે ઐતિહાસિક શાસ્ત્રનો માર્ગ સ્વીકારી તેનો પ્રચાર કરવા માંડ્યો હતો; છતાં બન્ને વિભાગમાં પરસ્પર ઘણો સદ્ભાવ હતો અને એ બન્ને સંપ્રદાયના આલોક મહર્ષિ અબ્દુલ્લા હતા. મરહ શહેરમાં આ બન્ને વિભાગના ટેમભણે જુદી જુદી બે ધર્મશાળાઓ ખંધાવી હતી. બગદાદમાં ફેટ્વોએ કાળ ગાળી તેઓ મક્કા ગયા અને મક્કાથી પાછા મરહ આવી તેઓ હિંજાબમાં જઈ વસ્યા.

એક વર્ષપર્યંત તેમણે મક્કામાં નિવાસ કરી તીર્થલૂભિતું દર્શન કર્યું હતું. ત્યારપછી તેમણે એક વર્ષ ધર્મચુદ્ધમાં અને એક વર્ષ વ્યાપારમાં વ્યતીત કર્યું હતું. વ્યાપારમાં જે લાભ પ્રાપ્ત થતો, તે તેઓ ધર્મજાંઘુઓને વહેંચી આપતા. દરિદ્ર ક્ષીરોને ખજૂર ખવરાવતા અને જે ખજૂર ન ખાઈ શકે, તેમને પૈસા આપતા.

એક વાર તેમને એક દુરાચરણી માણસનો સાથ થયો. જ્યારે પેલો દુરાચરણી તેમનો સાથ છોડી ચાલવા લાગ્યો, ત્યારે તેઓ રોવા લાગ્યા. લોકોએ તેમને રોવાતું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “એ કમલાગી તો ચાલ્યો ગયો, પરંતુ તેના દુરાચરણના સંસ્કારો એવા ને એવાજ રહ્યા. એથી મને દુઃખ થાય છે.”

એક વાર અબ્દુલ્લા ઉંટપર ચઢી જંગલમાં ચર્ચને જતા હતા. રસ્તે જતાં એક ક્ષીરનો તેમને સંગાથ થયો. તેઓ બોલ્યા કે “સાંધળાવા ! આપણે બંનેને એકજ સ્થળે જવાનું જણાય છે; પરંતુ મને તો નિમંત્રણ મળેલું છે, પણ તમને નિમંત્રણ નથી, તો શી રીતે આવી શકશો ?”

ક્ષીર—“નિમંત્રણ કરનાર દયાળુ હોવાથી વગરનિમંત્રણે આવનારને વધારે સત્કાર આપશે. જો તે તમને ઘરની જોસરીમાં બેસાડશે, તો મને વધારે નજીક બેસાડશે.”

અબ્દુલ્લા—“હું શ્રીમંત છું, એટલે નિમંત્રણ આપનારે મારી પાસેથી કાંઈક રકમ લેવાની પ્રાર્થના કરેલી છે.”

ક્ષીર—“પણ એ રકમ તેણે મારે માસ્તેજ માગેલી છે.”

અબ્દુલ્લા—“ત્યારે તો આપનું કહેવું યથાર્થ છે.” એટલું કહી મહર્ષિ

અબ્દુલ્લાએ પોતાનું શરમિંદું મુખ નીચું નમાવ્યું.

મહર્ષિ અબ્દુલ્લામાં વિષયવિરાગ ઘણો હતો. એક ઠેકાણે તેઓ ઘોડેથી નીચે ઉતરી ઉપાસના કરવા લાગ્યા. અછોડો ન હોવાથી ઘોડો છટો રહ્યો. એટલે તેણે પાસેનાં ખેતરોમાં જઈ વૃક્ષાન કરવા માંડ્યું. આ જોઈ અબ્દુલ્લાએ તે ઘોડાનો તેજ સ્થળે ત્યાગ કર્યો અને પોતે પગે ચાલીને ધારેલે સ્થાને ગયા. પેલો ઘોડો ઘણો કિંમતી હતો, છતાં તેની તેમણે દરકાર કરી નહિ.

એક વાર તેઓ શામદેશમાં ગયા હતા. ભૂલથી ત્યાંથી કોઈની કલમ તેમની પાસે રહી ગઈ; આથી જાતેજ મરલથી શામદેશ સુધી ગયા અને તેના માલિકને તે કલમ પાછી સોંપી.

એક વાર અબ્દુલ્લા મસ્જા ગયા. ત્યાં તેઓ તીર્થંકાર્ય કરી મંદિર પાસે કેટલીક વાર સૂતા. ઉંઘ આવી ગઈ, સ્વપ્નમાં જોયું તો બે ફિરસ્તા સ્વર્ગમાંથી નીચે ઉતરેલા છે અને એક ફિરસ્તો ખીજા ફિરસ્તાને આ પ્રમાણે પૂછે છે:—

પહેલો ફિરસ્તો—“આ વર્ષે કેટલાં માણસ તીર્થ કરવા આંખ્યાં છે?”

ખીજો ફિરસ્તો—“છ લાખ.”

પહેલો ફિરસ્તો—“પ્રભુએ કેટલા માણસની યાત્રા ગ્રહણ કરી?”

ખીજો ફિરસ્તો—“એક જણની પણ નહિ.”

અબ્દુલ્લા કહે છે કે, આ વાત સાંભળી હું ગહું દુઃખી થયો અને મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગ્યો કે “અરે! દુનિયાનાં બૃહાં બૃહાં સ્થળોમાંથી આટલાં બધાં માણસો અનેક દુઃખો વેડી અહીં આવે છે; કોઈ પર્વતો અને જંગલો જોવા-ગીને તો કોઈ સમુદ્ર જોવા-ગી, લાંબો સ્ત્રો કાપીને અહીં આવે છે; છતાં શું તેઓ તમામની મહેનત નિષ્ફળ છે?”

એટલામાં વળી ખીજો ફિરસ્તો બોલ્યો કે “દમસ્ક નગરમાં એક ચમાર છે, જેનું નામ અલ્લિ અલ મોદ્દક છે. તે જોકે મસ્જામાં આંખ્યો નથી, છતાં તેને મસ્જાદર્શનનું તથા તીર્થયાત્રાનું ફળ પ્રાપ્ત થયું છે.”

આ સાંભળી મહર્ષિ અબ્દુલ્લા જાગૃત થયા. તે કહે છે કે “દમસ્કમાં જઈ મને તે માણસનાં દર્શન કરવાની અભિલાષા થઈ; તેથી મેં સફર શરૂ કરી. હું દમસ્ક ગયો અને ઘર શોધતો શોધતો અલ્લિ અલ મોદ્દકને ઘેર પહોંચ્યો. મારો અવાજ સાંભળી એક માણસ બહાર આંખ્યો. મેં તેનું નામ પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે “મોદ્દકનામ અલ્લિ અલ મોદ્દક છે.”

મેં પૂછ્યું—“તમે શો ધર્મો કરો છો?”

તે બોલ્યો કે “જોડા શીવું છું.”

મેં કહ્યું કે “તમારી સાથે મારે કેટલીક વાતો કરવી છે.”

આમ કહી મેં તેને સ્વપ્નની વાત જણાવી. તેણે માફ નામ પૂછ્યું. મેં માફ નામ કહ્યું. ત્યાં તો તે મોટી જૂમ પાડી બેભાન થઈ ગયો. કેટલીકવારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે મેં કહ્યું કે “તમે તમારાં કાર્યોની હકીકત મને વિસ્તારથી જણાવો.”

તે બોલ્યો કે, મને ત્રીસ વર્ષથી મક્કાની હજ કરવાની તીવ્ર અભિલાષા છે; તેથી જોડા શીવી કાંઈક ધન સંગ્રહ કરતો હતો અને આ વર્ષે હજ કરવા જવા તૈયાર થયો હતો; પરંતુ મહારી સ્ત્રી સગર્ભા હતી. એક દિવસ એક પાઠોશીના ઘરમાંથી વધારની સુગંધ આવતાં તેણે મને આશ્રય કર્યો કે, જાઓ, પાઠોશીને ઘેરથી આ વધારેલી લાજી જરા લઈ આવો. પત્નીની ઇચ્છા પ્રમાણે હું પાઠોશીને ત્યાં ગયો. હકીકત પૂછતાં તે પાઠોશી બોલ્યો કે “સાત દિવસથી મારાં બાળકો ભૂખ્યાં હતાં; આવો એક મરેલા પ્રાણીનું માંસ રાંધ્યું છે. આ ખોરાક તમને યોગ્ય લાગશે નહિ.”

પાઠોશીની આ વાત સાંભળી મહારા અંતરમાં બહુ અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો. એકઠા કરેલા તમામ પૈસા મેં લાવી તેને આપ્યા અને કહ્યું કે “માફ આ મક્કાની હજનું લાભું હતું; તે તારાં બાળકોને અન્નવસ્ત્રમાટે આપુ છું. મારે મન એજ તીર્થયાત્રા છે.”

આ સાંભળી અબ્દુલ્લા બોલ્યા કે “ખરેખર! ફિરસ્તાએ સ્વપ્નમાં જે કહ્યું તે સત્ય છે.”

મહર્ષિ અબ્દુલ્લાને એક શુલામ હતો. એક માણસે મહર્ષિને કહ્યું કે “તમારો શુલામ રોજ મોડી રાત્રે કબ્રસ્તાનમાં જાય છે અને ઘોરો ખોલી શબનાં વસ્ત્રો ઉતારી લાવે છે!” આ વાત સાંભળી મહર્ષિ ઘણાનારાજ થયા. એક રાત્રે તેઓ છાનામાના પેલા શુલામની પાછળ પાછળ કબ્રસ્તાનમાં ગયા. શુલામે ત્યાં જઈ એક કબરનું મોઢું ઉઘાડ્યું અને કબર પાસે બેસી ઉપાસના કરવા લાગ્યો. દૂર દહ્યા દહ્યા અબ્દુલ્લા તે જોતા હતા. શુલામે કૂકીરી વસ્રો ધારણ કર્યાં હતાં અને ગળે વસ્ત્ર વિંટી લોંચે મસ્તક મૂકીને આર્તનાદ કરી તે પ્રભુની પ્રાર્થના કરતો હતો. આ જનાવ જોઈ અબ્દુલ્લા ચકિત થઈ ગયા. ધીરે ધીરે પાછે પગલે તેઓ ખહાર નીકળ્યા; અને અશ્રુધીરસાવતા એક મેદાનમાં જઈ બેઠા-રાત્રિ પૂરી થઈ ત્યાંસુધી પેલા શુલામે એજ રીતે ઉપાસના કર્યા કરી. પછી

કબરનું મોં ખંધ કરી તે મસ્જીદમાં ગયો અને ત્યાં પ્રભાતની નમાજ પઢ્યો. ગુલામની આ રીત અને અલૌકિક લક્ષિત જોઈ અબ્દુલ્લા વિશ્વજન થઈ ગયા. ધૈર્ય ન રહેવાથી તેમણે પેલા ગુલામનું મસ્તક પોતાની છાતી સાથે આંધ્યું અને તેના મુખને ચુંબન કરી બોલવા લાગ્યા કે “માલિકનાં સેંકડો જીવન તારા જેવાદાસની ઉપર ઓવારી નાખવાં જોઈએ. ખરેખર, તું જો માલિક હોત અને હું તારો દાસ હોત, તો ઘણું સારું થાત.”

પેલો ગુલામ આ હકીકત જોઈ બોલ્યો કે “હે પ્રભો ! મારું આવરણ લે-
દાઈ ગયું છે, મને શુભ રહસ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. હવે આ જગતમાં મને શાંતિ પ્રાપ્ત થવાની નથી. તારા કસમ ખાઈને હું કહું છું કે, હવે મને વધારે દુઃખી કરીશ નહિ. મને આ લોકમાંથી સત્વર લઈ જા.”

કહેવાય છે કે, અબ્દુલ્લાના ખોળામાં માથું રાખી પડેલા પેલા ગુલામનો પ્રાણ આ પ્રાર્થના પૂરી થતાંજ ચાલ્યો ગયો ! એજ વેપમાં પૂર્વેકિત કબરમાં અબ્દુલ્લાએ તેની અંતિમ ક્રિયા કરાવી.

એક વાર મહર્ષિ અબ્દુલ્લા ધર્મચુદ્ધમાં ગયા હતા; એક વિધર્મીની સાથે તેમને સંબામ થયો. નમાજનો સમય થયો; એટલે પેલા વિધર્મીની પાસેથી ઝાડી વારનો અવકાશ માગી, તેઓ નમાજમાં પ્રવૃત્ત થયા. પછી જ્યારે પેલા વિધર્મી મૂર્તિપૂજકનો પૂજનો સમય થયો, ત્યારે તે પણ અવકાશ લઈ પોતાની પૂજ્ય પ્રતિમાની પાસે ગયો. અબ્દુલ્લાએ વિચાર્યું કે, હું જો આ વખતે તેના ઉપર હુમલો કરું, તો જય પ્રાપ્ત કરી શકું. આમ વિચારી તેમણે તેનું શિર છેદવા માટે તૈયારી કરી. હાથમાં તલવાર લઈ અબ્દુલ્લા પેલા વિધર્મીની પાસે ગયા, એટલામાં તેમણે દૈવી વાણી સાંભળી કે “અબ્દુલ્લા ! સત્યનું પાલન કર.”

આ અવાજ સાંભળતાંજ અબ્દુલ્લાનાં નેત્રમાંથી અથુ વરસવા લાગ્યાં. પેલો પરધર્મી મસ્તક ઉંચું કરી જુએ છે, તો તલવાર ઝાલી પાસે અબ્દુલ્લા ઉભેલા છે ! તે ભયભીત થઈ બોલ્યો કે “આ શું ?”

અબ્દુલ્લા — “હું તને મારવા આવ્યો હતો, પણ તારે વાસ્તે નકારની આજ્ઞા મળી છે, માટેજ અટક્યો છું.”

પછી પેલો પરધર્મી આત્મનાદ કરી બોલ્યો કે “શત્રુને માટે પણ જે ધર્મ પોતાના ધર્માનુયાયીઓને પવિત્ર આજ્ઞાઓ કરે છે; એવા ધર્મની વિરુદ્ધ આચરણ કરવું તે મહા અપરાધ છે.”

આટલું બોલી તેણે ઇસ્લામધર્મ ગ્રહણ કર્યો અને તે એક માન્ય પુરુષ ગણાયો.

અતિથય ઠંડીના સમયમાં એક વાર અબદુલ્લા નેશાપુરના બજારમાં આવ્યા જતા હતા. ત્યાં તેમણે એક નોકરને જોયો. તે નોકરે માત્ર એક લુગડું પહેરેલું હતું, ટાઢે તે ધ્રુજતો હતો.

અબદુલ્લાએ તેને કહ્યું કે “તારા માલિક પાસે ટાઢ અટકે તેવું લુગડું તું શામાટે માગતો નથી?”

નોકર બોલ્યો કે “હું” તેમને શામાટે કહું? તેઓ જાતે જુએ છે અને જાણે છે.”

અબદુલ્લા આ ઉત્તર સાંભળી આનંદમાં વિહ્વળ થઈ ગયા અને મોટે શ્રાદ્ધે બોલ્યા કે “આ નોકરનો આ ધર્મબોધ સાંભળો!”

એક વાર મહર્ષિ કાંઈક વિપત્તિમાં પડ્યા. અનેક માણસો તેમના દુઃખમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવવા આવવા લાગ્યા. તેમાં એક અગ્નિપૂજક પણ આવ્યો; તે બોલ્યો કે “વિપત્તિમાં પડ્યા પછી પણ જે મૂર્ખ માણસ છે, તે ત્રીજે દિવસે ઉપાય ગ્રહણ કરે છે; પરંતુ જ્ઞાની માણસ તો પહેલે દિવસે જ ઉપાયનું અવલંબન કરે છે.”

આ સાંભળી અબદુલ્લા બોલ્યા કે “આ વાત લખી રાખો, એ મહા-જ્ઞાનની વાત છે.”

એક માણસ અબદુલ્લા પાસે ઉપદેશ લેવા આવ્યો. ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “ધન્યરત્ના તરફ હમેશાં દ્રષ્ટિ રાખજો.”

ચેલો માણસ—“એનું તાત્પર્ય વિસ્તારથી સમજાવો.”

અબદુલ્લા—“તમે હમેશાં એવી રીતે રહો કે ધન્યરત્ને જોઈ શકો.”

ચેલો માણસ “બહુ સારું” કહી ત્યાંથી વિદાય થયો. ઘેર જઈ તેણે પોતાની તમામ મિલકત દરિદ્રોને વહેંચી આપી. એક દિવસ દોઢ અતિથિ તેને મકાને આવ્યો; એટલે પોતાની પાસે જે કાંઈ બાકી હતું, તે પણ આતિથ્ય-સત્કારમાં ખર્ચી નાખ્યું. આથી તેને પોતાની પત્ની સાથે વાદવિવાદ થયો. તે બોલ્યો કે “જે સ્ત્રી મારી સાથે રકઝક કરે છે, તેને મ્હારે ઘરમાં રાખવી ઉચિત નથી.”

આમ કહી તેણે પોતાની પત્નીનો પણ પરિત્યાગ કર્યો. દેવચોગે એક શ્રી-મંત્રની પુત્રી સલામાં આવી એનો ઉપદેશ સાંભળવા લાગી અને ઉપદેશથી સુખ થઈ તેણી સહધર્મિણી થવાની ઇચ્છા પોતાના પિતાને વિદિત કરી. એ ધનવાન પુરુષે પત્યાસહજાર મુદ્રાની પહેરામણી સાથે એ કન્યાનું સમર્પણ

કર્યું । પછી મહર્ષિએ સ્વપ્નમાં આવી વાણી સાંભળી:-

“મહારે વાસ્તે તેં એક સ્ત્રીનો પરિત્યાગ કર્યો તો મહેં તેને બદલે તથા ધન સાથે બીજી સ્ત્રી આપી. ખાત્રી રાખજે કે, મહારે ખાતર સમર્પણ કરનાર કદી ખોટ જવાની નથી.”

મહર્ષિ અબ્દુલ્લાએ મરણકાળે પોતાની તમામ સંપત્તિ ફકીરોને વહેંચી દીધી. ત્યારે એક શિષ્યે તેમને કહ્યું કે “શુરુથી જ આપને વ્રણ પુત્રીઓ છે, હવે આપ સંસારમાંથી વિદાય થાઓ છો, તો કન્યાઓને પણ કાંઈક આપવું જોઈએ એમની ખબર કોણ રાખશે?”

“સાધુની ગતિ ઈશ્વર છે” કુરાનનું આ વચન ઉચ્ચારીને તેઓ બોલે છે “અબ્દુલ્લા કોઈનો ભાગ્યવિધાતા થાય તેના કરતાં પ્રભુજ ભાગ્યવિધાતા થાય એજ ઉત્તમ છે.”

પ્રાણત્યાગના સમયે તેઓ નેત્રો મીંચી એક-જે ધર્મની વાતો બોલે હસતાં હસતાં આ લોકમાંથી વિદાય થયા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે માણસ ભક્તિરૂપી મહાલોજનનો સ્વાદ લેતો નથી, તેનામાં કંઈ પણ આંતરિક આસ્વાદ લેવાની શક્તિ આવતી નથી.

૨-લોકોની નજરમાં જેનો દરજ્જો ઘણો વધી ગયો, તેણે સમજી રાખવું કે તે વધારે હલકો માણસ છે.

૩-કુનિયાઈ ભિક્ષુઓ તો આ જગતમાં બહુએ જોયા, પરંતુ ઈશ્વર ભિક્ષુઓનાં લક્ષણ શાં? ઉત્તર—પ્રભુપ્રેમીનું મન કદી નવફજ પડતું નથી, કેમ? સદા સર્વદા તે પ્રભુ પ્રાર્થી-ચાત્કલ્ય રહે છે. જે માણસ પ્રભુને આંગણે ચાત્કલ્ય પહોંચી શક્યો હોય, તેજ પોતાની સ્થિતિ કહી શકે.

૪-ઈશ્વર પાસે પહોંચવાનો રસ્તો કયો છે? અને લાંબો કેટલો છે? ઉત્તર—તમે એક વાર તેનો સ્વસ્થાવ અને સંપત્તિ બાણી લેશો, એટલે પછી તેમાંથીજ એ બધું, અને એથીયે વધારે તમને સમજાશે અને જડી આવશે.

૩૦—તપસ્વી અણુ હાફેજ ખોરાસાની

તપસ્વી અણુ હાફેજ લજન-સાધનમાં, ઉત્સાહમાં અને સરળતામાં સૌના અગ્રણી હતા. તેઓ દૈનિક સત્યપરાયણ, પ્રેમોન્મત્ત અને આનંદી સ્વભાવના હતા. શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવામાં તથા કરાવવામાં તેઓ અદ્વિતીય હતા. અણુ ઉસ્માન હયરીના તેઓ શિષ્ય હતા. તાપસવર શાહશુબ કિરમાનથી તેમનાં દર્શન કરવા આવેલા અને તેમની સાથે મહર્ષિઓનાં દર્શન કરવા બગદાદમાં ગયા હતા. અણુ હાફેજ ખોરાસાનના રહેવાસી હતા. તેમના જીવનનું પરિવર્તન આ રીતે થયું હતું:—

પ્રથમવાસ્થામાં તેમનું અરિત્ર ઘણું જ ખરાબ હતું. એક વાર તેઓ એક સુવતી ઉપર અત્યંત આસક્ત થઈ ગયા. એ સ્ત્રીને વિવિધ ઉપાયોથી તેમણે વશીભૂત કરવા ધાર્યું; પણ તેમ બની શક્યું નહિ. આથી તેઓ ગાંડા જેવા બની ગયા. કોઈએ તેમને સલાહ આપી કે, નેશાપુરમાં એક બહુગર ચાહુદી રહે છે, તેની પાસે જાઓ. મંત્રબળે તે તમારી કાર્યસિદ્ધિ કરી આપશે.

અણુ હાફેજ તે ચાહુદી પાસે ગયા અને તેને પોતાની હકીકત જણાવી તેની સહાય માગી.

ચાહુદી બોલ્યો કે “હું કેટલાક નિયમો કહું છું; તે પૂરેપૂરા પાળશો તો તમારી ધારણા સફળ થશે. તમારે આળીસ દિવસસુધી કશું ધર્મકાર્ય કે ઉપાસનાદિ કરવાં નહિ, તેમ મનમાં પણ કશો પવિત્ર સંકલ્પ કરવો નહિ. આ રીતે વર્તશો તો મારી મંત્રતંત્રવિદ્યાના પ્રભાવે તમારો મનોરથ પૂર્ણ થશે.” અણુ હાફેજે તેમ કરવાની હા પાડી.

આ પ્રમાણે આલીસ દિવસ આચરણ કરી વળી તેઓ પૂર્વોક્ત ચાહુદી પાસે ગયા. ત્યારે ચાહુદીએ પોતાની મલિન વિદ્યાની પ્રક્રિયા શરૂ કરી; પરંતુ તે ફળીભૂત થઈ નહિ. પોતાની મંત્રવિદ્યા નિષ્ફળ થયેલી જોઈ તેણે અણુ હાફેજને કહ્યું કે “મને ખાતરી થાય છે કે, આ આળીસ દિવસમાં તમે જરૂર કાંઈક સુખ્ય-કર્મ કર્યું છે અથવા પવિત્ર વિચાર પણ કરેલો છે; નહિ તો મારી બહુવિદ્યા નિષ્ફળ જાત નહિ.”

અણુ હાફેજ—“આ આળીસ દિવસમાં મેં કશું જ ધર્મકાર્ય કર્યું નથી; પરંતુ એક દિવસ હું રસ્તે ચાલ્યો જતો હતો, ત્યાં માર્ગમાં એક પથ્થર પડેલો

હતો. મને તેની કેશ વાગી એટલે એ પથ્થરને મેં રસ્તામાંથી આઘો નાખ દીધો. મેં ધાર્યું કે, આ પથ્થર જેમ મને વાગ્યો, તેમ બીજાને પણ વાગશે માટે દૂર કંઈ.”

યાહુદી—“જણ, તો મહારા મંત્રો નિષ્કૂળ જવાનું એજ કારણ; ભાઈ હવે તું પ્રભુનો વિશેષ વિરોધ કરીશ નહિ. આખીસ દિવસસુધી તું પ્રભુના આજ્ઞાઓનું ઉદ્ધંધન કરી ચાલ્યો છે, છતાં વિચાર કે તેની કેટલી કૃપા છે તે એક નજરનું સત્કર્મ કર્યું તેને પણ પ્રભુએ નિષ્કૂળ જવા દીધું નથી. પરે ચકારને માટે એક પાપાણુને રસ્તામાંથી આઘો ફેંક્યો, એટલા સત્કર્મથી પણ પ્રભુએ તને મહાપાપમાં પડતો બચાવ્યો. x એવા દયાળુ પ્રભુની પવિત્ર આજ્ઞાઓ ઉદ્ધંધી હવે તું પ્રભુનો વિશેષ વિરોધ કરીશ નહિ.”

યાહુદીના આ શબ્દોથી અણુ હાદેજના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપનો પ્રચંદ અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો. હવેથી પોતે કદી પણ દુષ્કર્મ કરવું નહિ, એવો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો અને તેમના જીવનનો પ્રવાહ સ્વર્ગની દિશા ભણી વળ્યો. તેઓ હાલના ધંધો કરતા, દરરોજ દિવસે બ્રહ્મચર્યનું કામ કરતા, તેથી સરાસરી ત્રાણરૂપિયાનો રોજ મળતો. એ રકમ તેમણે દીન-દુઃખીઓને વહેંચી આપવા માંડી. તેઓ દોષ અચાચક અનાથોને ઘેર શુભ રીતે એ રકમ ફેંકી આવતા તે જેથી દાન લેનારની લોકમાં અપકીર્તિ થાય નહિ અને દોષ ભણી પણ શરૂ નહિ. રોજ કરી સાંજની નમાજ પછી તેઓ લોભન લેતા અને બહુજ સાદાઈથી જીવનનિર્વાહ ચલાવતા. આમ ઘણા કાળ વ્યતીત થયો:

એક દિવસ તેઓ લોહનું ટીપ્પા હતા ત્યાં એક આંધળો માણસ ભાવપૂર્ણ ભજન ગાતો ગાતો તેમની દોઢ પાસેથી નીકળ્યો. અણુ હાદેજ આ ભજન સાંભળી તેના ભાવમાં એવા તો નિમગ્ન બની ગયા કે પોતે શું કરે છે, તેનું પણ તેમને ભાન રહ્યું નહિ. તેમણે ધગધગતો લોહનો કકડો હાથમાં પકડી દીધો અને હથોડા મારવા તે હથોડા મારનારની પાસે મૂક્યો. સાથે કામ કરનારા માણસે તેમને એશ્વરિમાંથી વ્યગ્રત કર્યા, ત્યારે તેમને ભાન આવ્યું કે તેમનો આજો હાથ બળી ગયો છે.

આ બનાવ બન્યા પછી તેમણે પોતાની દુકાન કાઢી નાખી. તેઓ જાણ્યા કે “હું ઘણા સમયથી ધરતીનો હતો કે, આવી જન્મજામાંથી હું ક્યારે

x ગીતાજીમાં પણ કહ્યું છે કે સ્વત્વમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય વ્રાયતે મહતો મયાત્

સુખ થાઉં? હે પ્રભુ! તારી દયાથી આજે હું દુકાનની જાળમાંથી છૂટું છું. મેં કાર્યમાંથી હાથ ઉઠાવ્યો નથી, પણ કાર્યે મહારા ઉપરથી હાથ ઉઠાવ્યો છે.”

પછી તેમણે સાધનાઓનો આરંભ કર્યો. નિર્જનતામાં વસી તેઓ ધ્યાન-મગ્ન થયા. છેલ્લા જીવનમાં તો તેઓ દિવાના—ધર્મવેલા—બની ગયા. તેમની દિવાનાપણાની દશામાં પણ ઘણી મોકાશ છે. તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો નીચે ટાંચ્યાં છે.

ઉસ્માન હયરી કહે છે કે, એક દિવસ મેં મહર્ષિ અબુ હાફેજની મુલાકાત લીધી. તેમની પાસે ગયો, તો કેટલીક દ્રાક્ષ પડી હતી. મેં એક દ્રાક્ષનો ફાણો ઉપાડી મોઝા મૂક્યો. અબુ હાફેજે તરત ઉભા થઈ મારૂં ગળું પકડ્યું અને બોલ્યા કે “અરે નાદાન! તું મહારી દ્રાક્ષ કેમ ખાય છે?”

હું બોલ્યો કે “હું તમારૂં મન જોઉં છું કે, મહારા ઉપર તમારો કેટલો વિશ્વાસ છે? જે તમારૂં છે તે તમે ઉદારતાથી મને આપી શકો છો કે નહિ?”

અબુ હાફેજ—“અરે મૂર્ખ! મહારા મનનો તો હું પોતેજ વિશ્વાસ કરી શકતો નથી, તો મહારા મનનો તેં શી રીતે વિશ્વાસ કર્યો? હું ઘણાં વર્ષોથી ઇશ્તિયાક હું કે, હું મહારા મનનો ભાવ જાણું, પણ હજી જાણી શક્યો નથી જે મનનો ભાવ તેનો માલિક જ જાણી શક્યો નથી, તે મનને બીજો જાહારનો ક્યાંથી જાણી શકે?”

એક દિવસ અબુ હાફેજને તેમના બંધુ ઉસ્માને કહ્યું કે “સલામાં ઉપદેશ આપવાનો મને ઘણો ઉત્સાહ છે.”

અબુ હાફેજ—“આવો ઉત્સાહ તમને સાથી ઉપજ્યો છે?”

ઉસ્માન બોલ્યા કે “લોકો ઉપરના દયાલાવને લીધે.”

અબુ હાફેજ—“તમારા દયાલાવની હદ ક્યાંસુધીની છે?”

ઉસ્માન—“મહારા દયાલાવની સીમા અપાર છે. ઈશ્વર મને નરકમાં મોકલે, તેના બદલામાં માનવજાતિનું કલ્યાણ કરે, તો તે પણ સહન કરવા હું તૈયાર છું.”

અબુ હાફેજ—“જાહે સાર, તો આજે ઉપદેશ આપજો.”

તે દિવસે અબુ ઉસ્માન ઉપદેશ આપવામાટે સલામાં ગયા. તેમની પાછળ છાનામાના મહર્ષિ અબુ હાફેજ પણ ગયા અને ખૂણામાં એક કોરે લપાઈને બેઠા. ઉપદેશ અપાઈ રહ્યા પછી એક શિશુદે સલામાં આવી પોતાને

વસ્ત્ર આપવાની પ્રાર્થના કરી. તરતજ ઉસ્માને પોતે ઝોઢેલું વસ્ત્ર તેને આપી દીધું. આ જોતાંજ અણુ હાફેજ ઉભા થઇ જોડ્યા કે “બસ, ઉપદેશવેદિકા ઉપરથી નીચો ઉતર, તું દયાની જૂઠી વાત બોલેલો છે.”

ઉસ્માન:—“શી જૂઠી વાત ?”

અણુ હાફેજ—“તેં અહંકાર કરી કહ્યું હતું કે, મારી લોકોના તરફ અપાર દયા છે, પરંતુ આ દાનની વખતે તેં વિરુદ્ધાયરણ કયું છે. તેં બીજા લોકોને દાનના પુણ્યથી વંચિત રાખ્યા છે. તેં સત્વર દાન કરીને બીજા કોઈ માણસને દાન આપવાની તક રાખી નથી. તારું એ કાર્ય ધર્મવિરુદ્ધ છે અને તે કારણથી તું જૂઠો છે. જે જૂઠો હોય તે આ ઉપદેશ-વેદિકા ઉપર બેસવાને યોગ્ય નથી.”

સખલી શેખ નામના એક ધાર્મિક માણસે અતિથિરૂપે અણુ હાફેજને પોતાને ત્યાં રોક્યા. રોજરોજ તે નવાં નવાં મિષ્ટાન્નોથી અણુ હાફેજની મહેમાનગતિ કરતો. વિદાય થતી વખતે તેણે મહેમાનગતિ વધારે સારી નહિ થઇ શકવા માટે ક્ષમા માગી, ત્યારે અણુ હાફેજ જોડ્યા કે “સખલી ! તમે એક વાર નેશાપુરમાં મારે ઘેર પધારજો. આતિથ્ય-સત્કાર કેમ કરાય તે હું તમને શીખવીશ.”

સખલી કાંઈકે ઉદાસ બની પૂછવા લાગ્યા કે “મારી કાંઈ ભૂલ થઇ ગઇ છે ? આપના આતિથ્ય-સત્કારમાં કાંઈ ન્યૂનતા રહી છે ?”

અણુ હાફેજ—“ભૂલમાં ખામી શી ? અતિથિસત્કાર એવો થયો જોઈએ કે જેથી અતિથિના આગમનથી ઘરઘણીની પોતાની ઉપર કોઈ જાતનો ભાર પડ્યો છે, એ જાતનું ભાન થવું ન જોઈએ. જો અતિથિની સેવામાં ઘરઘણીને ભાર કે કલેશનું ભાન થાય તો અતિથિની ગેરહાજરીથી તેને ભાર ઉતર્યો એવું ભાન થતાં આર્જીવ ઉપજે છે. અતિથિસંબંધે જે માણસના મનની આવી અવસ્થા થાય છે, તેનામાં કર્તવ્યનિષ્ઠા રહેલી હોતી નથી. એ ખરું આતિથ્ય નથી.”

આ પછી સખલી એક દિવસ નેશાપુરમાં ગયા અને અણુ હાફેજને ઘેર મહેમાન થયા. તે દિવસે અણુ હાફેજને ત્યાં એકતાળીસ મહેમાનો આવેલા હતા. અણુ હાફેજે એકતાળીસ દીવા સળગાવ્યા.

સખલી જોડ્યા કે “એકતાળીસ મહેમાનો માટે એકતાળીસ દીવા સળગાવી તમે વધારે કષ્ટભાર શામાટે ઉપાડ્યો ?”

સુક્ત થાઉં ? હે રૂબી ! તારી દયાથી આજે હું દુકાનની જાંતળમાંથી છૂટું છું. મેં કાર્યમાંથી હાથ ઉઠાવ્યો નથી, પણ કાર્યે મહારા ઉપરથી હાથ ઉઠાવ્યો છે.”

પછી તેમણે સાધનાઓનો આરંભ કર્યો. નિર્જનતામાં વસી તેઓ ધ્યાન-મગ્ન થયા. છેલ્લા જીવનમાં તો તેઓ દિવાના—ધર્મચલા—બની ગયા. તેમની દિવાનાપણાની દશામાં પણ ધણી મીઠાશ છે. તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો નીચે ટાંક્યાં છે.

ઉસ્માન હયરી કહે છે કે, એક દિવસ મેં મહુમિં અબુ હાફિજની મુલાકાત લીધી. તેમની પાસે ગયો, તો કેટલીક દ્રાક્ષ પડી હતી. મેં એક દ્રાક્ષનો દાણો ઉપાડી મોંમાં મૂક્યો. અબુ હાફિજે તરત ઉભા થઈ મારું મળું પકડ્યું અને બોલ્યા કે “અરે નાદાન ! તું મહારી દ્રાક્ષ કેમ ખાય છે ?”

હું બોલ્યો કે “હું તમાર મન જોઈ છું કે, મહારા ઉપર તમારો કેટલો વિશ્વાસ છે ? જે તમાર છે તે તમે ઉદારતાથી મને આપી શકો છો કે નહિ ?”

અબુ હાફિજ—“અરે મૂર્ખ ! મહાગ મનનો તો હું પોતેજ વિશ્વાસ કરી શકતો નથી, તો મહારા મનનો તે શી રીતે વિશ્વાસ કર્યો ? હું ઘણાં વર્ષોથી ધન્ય છું કે, હું મહારા મનનો ભાવ જાણું, પણ હજુ જાણી શક્યો નથી. જે મનનો ભાવ તેનો માલિકજ જાણી શક્યો નથી, તે મનને યીજો જાહારનો ક્યાંથી જાણી શકે ?”

એક દિવસ અબુ હાફિજને તેમના બંધુ ઉસ્માને કહ્યું કે “સલામાં ઉપ-દેશ આપવાનો મને ઘણો ઉત્સાહ છે.”

અબુ હાફિજ—“આવો ઉત્સાહ તમને શાથી ઉપજ્યો છે ?”

ઉસ્માન બોલ્યા કે “લોકો ઉપરના દયાભાવને લીધે.”

અબુ હાફિજ—“તમારા દયાભાવની હદ ક્યાંમુધીની છે ?”

ઉસ્માન—“મહારા દયાભાવની સીમા અપાર છે. ઈશ્વર મને નસ્કમાં મોકલે, તેના જલ્લામાં માનવજાતિનું કલ્યાણ કરે, તો તે પશુ સહન કરવા હું તૈયાર છું.”

અબુ હાફિજ—“જહુ સારું, તો આજે ઉપદેશ આપજો.”

તે દિવસે અબુ ઉસ્માન ઉપદેશ આપવામાટે સલામાં ગયા. તેમની પાછળ છાનામાના મહુમિં અબુ હાફિજ પણ ગયા અને ખૂણામાં એક કોરે ને બેઠા. ઉપદેશ અપાઈ રહ્યા પછી એક બિંદુકે સલામાં આવી પોતાને

વસ્ત્ર આપવાની પ્રાર્થના કરી. તરતજ ઉસ્માને પોતે ઓઢેલું વસ્ત્ર તેને આપી દીધું. આ જોતાંજ અણુ હાફેજ ઉભા થઇ બોલ્યા કે “બસ, ઉપદેશવેદિકા ઉપરથી નીચો ઉતર, તું દયાની જૂઠી વાત બોલેલો છે.”

ઉસ્માન:—“શી જૂઠી વાત ?”

અણુ હાફેજ—“તેં અહંકાર કરી કહ્યું હતું કે, મારી લોકોના તરફ અપાર દયા છે, પરંતુ આ દાનની વખતે તેં વિરુદ્ધાચરણ કર્યું છે. તેં જીજ્ઞાસુ લોકોને દાનના પુણ્યથી વંચિત રાખ્યા છે. તેં સત્વર દાન કરીને જીજ્ઞાસુ કોઈ માણસને દાન આપવાની તક રાખી નથી. તારું એ કાર્ય ધર્મવિરુદ્ધ છે અને તે કારણથી તું જૂઠો છે. જે જૂઠો હોય તે આ ઉપદેશ-વેદિકા ઉપર બે-સવાને ચોગ્ય નથી.”

સખલી શેખ નામના એક ધાર્મિક માણસે અતિથિરૂપે અણુ હાફેજને પોતાને ત્યાં રોક્યા. રોજરોજ તે નવાં નવાં મિષ્ટાન્નોથી અણુ હાફેજની મહે-માનગતિ કરતો. વિદાય થતી વખતે તેણે મહેમાનગતિ વધારે સારી નહિ થઈ શકેવા માટે ક્ષમા માગી, ત્યારે અણુ હાફેજ બોલ્યા કે “સખલી ! તમે એક વાર નેશાપુરમાં મારે ઘર પધારજો. આતિથ્ય-સત્કાર કેમ કરાય તે હું તમને શીખવીશ.”

સખલી કાંઈકે ઉદાસ બની પૂછવા લાગ્યા કે “મારી કાંઈ ભૂલ થઈ ગઈ છે ? આપના આતિથ્ય-સત્કારમાં કાંઈ ન્યૂનતા રહી છે ?”

અણુ હાફેજ—“ભૂલમાં ખામી શી ? અતિથિસત્કાર એવો થયો જો-ઈએ કે જેથી અતિથિના આગમનથી ઘરઘણીની પોતાની ઉપર દેહ જાતનો ભાર પડ્યો છે, એ જાતનું ભાન થવું ન જોઈએ. જો અતિથિની સેવામાં ઘરઘણીને ભાર કે કલેશનું ભાન થાય તો અતિથિની ગેરહાજરીથી તેને ભાર ઉતર્યો એવું ભાન થતાં આશ્ચર્ય ઉપજે છે. અતિથિસંબંધે જે માણસના મનની આવી અવસ્થા થાય છે, તેનામાં કર્તવ્યનિષ્ઠા રહેલી હોતી નથી. એ ખરું આતિથ્ય નથી.”

આ પછી સખલી એક દિવસ નેશાપુરમાં ગયા અને અણુ હાફેજને ઘર મહેમાન થયા. તે દિવસે અણુ હાફેજને ત્યાં એકતાળીસ મહેમાનો આવેલા હતા. અણુ હાફેજે એકતાળીસ દીવા સળગાવ્યા.

સખલી બોલ્યા કે “એકતાળીસ મહેમાનો માટે એકતાળીસ દીવા સળગાવી તમે વધારે કષ્ટભાર શામાટે ઉપાડ્યો ?”

અબુ હાફેજ—“સળલી ! મેં તમારે માટે આ શ્રમ લીધો નથી. અતિથિ એ પ્રભુએ મોકલેલો મહેમાન છે, અતિથિ એ ઇશ્વરનું આપેલું પ્રિય દાન છે. આને તેણે મોકલેલા એકતાળીસ અતિથિઓમાટે પ્રભુપ્રત્યે કૃતજ્ઞતા બતાવવા માટે—ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરવા માટે—મેં આ એકતાળીસ દીવા સળ-ગાવ્યા છે.”

એક દિવસ તપસ્વી અબુ હાફેજના પાડોશીને ત્યાં શાસ્ત્રવાચન થતું હતું. ઘણાં માણસો સાંભળવા એકઠાં થયાં હતાં. ઘરઘણીએ અબુ હાફેજની પાસે જઈ કહ્યું કે “આપ કેમ નથી પધારતા ? ચાલોને, સુંદર શાસ્ત્રવાચન થાય છે.”

અબુ હાફેજ—“હું ત્રીસ વર્ષથી ઇચ્છું છું કે, શાસ્ત્રનું એક પણ વચન હું મારા આચરણમાં ઉતારી તો કેવું સાફ ! પરંતુ હજી સુધી હું તેમ કરી શક્યો નથી; તો એવી અવસ્થામાં બીજાં અનેક શાસ્ત્રવચનો અમર્યાં શા માટે સાંભળવાં ?”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “આપ આચરણમાં ન ઉતારી શક્યા તે વચન કયું ?”

અબુ હાફેજ—“જે વિષય આત્માને અપવિત્ર કરે છે, તે વિષયનો જે પ્રતિત્યાગ કરે, તેજ સાધુ પુરુષ છે” આ વચન.

મહુર્ષિ અબુ હાફેજ યોરાસાન દેશના રહેવાસી હતા. તેઓ અરબી ભાષા બોલતા ન હતા. તેઓ મઠકાની યાત્રા કરીને બગદાદમાં આવ્યા, ત્યારે શિષ્યો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, એક અનુવાદક મળી જાય તો તો યોરાસાની મહાત્માના ઉપદેશનો લાભ સૌ કોઈને પ્રાપ્ત થઈ શકે. મહુર્ષિ અબુ હાફેજ બગદાદમાં પધારે છે, એમ જાણ મળતાંજ મહુર્ષિ જુન્નેદે પોતાના શિષ્યોને તેમના સત્કારાર્થે મોકલ્યા. કહેવાય છે કે, અબુ હાફેજ જુન્નેદની બુખરીએ પધારતાંજ અરબી ભાષામાં વાતચીત કરવા લાગ્યા હતા. બગદાદવાસીઓ તેમનું ભાષાજ્ઞાન જોઈને આશ્ચર્યચકિત થયા. અનેક લોકો તેમની પાસે આવ્યા અને મહત્તા(મહાત્માપણું)વિષે પૂછવા લાગ્યા. અબુ હાફેજે જુન્નેદને કહ્યું કે “આપનાં ભાષાજ્ઞાન વધારે હોવાથી આપજ કંઈક કહો.”

મહુર્ષિ જુન્નેદે કહ્યું કે “મારે મન મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે, જે કંઈ મહત્ત્વનું કાર્ય થાય, તે પોતે કયું છે એમ ન માનવું જોઈએ. જે સાચો કામ કરનાર હશે તે તો ‘આ મેં કયું છે’ એવું કહેશેજ નહિ, તે તો પોતાનું કર્તા-પણું અભિમાન રાખશેજ નહિ.”

અબુ હાફેજે કહ્યું કે “આપે જે કહ્યું છે તે સત્ય છે; પણ મારે મન

મહત્વની વાત એ છે કે, બીજાઓની સાથે આત્મીયતા(પોતાપ્રત્યેના વર્તન જેવું) બીજાપ્રત્યે વર્તવું તે)નો પૂર્ણ વ્યવહાર કરવો અને તેના તરફથી પોતે એવા વર્તનની આશા રાખવી નહિ.”

ત્યારે જીન્નેદે બોલ્યા કે “બંધુઓ ! આ વચનોને જીવનમાં ઉતારજો.”

અણુ હાફેજે કહ્યું કે “આ બાબત માત્ર બોલવાથીજ જીવનમાં ઉતરી શકતી નથી, માટે સદાચે પ્રયત્નવાન રહેજો.”

આ વચન સાંભળીને જીન્નેદે બોલ્યા કે “બંધુઓ ! આદમ અને તેનાં સંતાનો ઉપર મહાત્મા અણુ હાફેજે મહત્વનો પ્રકાશ નાખ્યો છે અને શ્રેષ્ઠ શું છે તે દર્શાવ્યું છે. તેઓએ મહત્તાવિષે જે કહ્યું છે તેવી મહત્તાના માર્ગે આપણે હજીસુધી જઈ શક્યા નથી.”

અણુ હાફેજ પોતાના શિષ્યોને બહુજ ભયભીત તથા બહુજ નમ્રતામાં રાખતા. કોઈ પણ શિષ્ય તેમની પાસે વાત કહેવાની પણ હિંમત કરી શકતો નહિ; અરે વાત તો શું પણ તેમના તરફ દૃષ્ટિ પણ કરી શકતો નહિ. તેઓ બેઠા હોય ત્યારે શિષ્યો હાથ બેઠી ઉભા રહેતા અને તેમની આજ્ઞાસિવાય બેસવાની પણ હિંમત કરી શકતા નહિ. અણુ હાફેજ, મોટા બાદશાહની પેઠે બેસતા. એક વાર તેમને મહર્ષિ જીન્નેદે પૂછ્યું કે “તમારા અનુયાયીઓને તમે શું રાજસભાની નીતિ શીખવો છો ?”

અણુ હાફેજ—“પહેલાં શિષ્યને નમ્રતાનો પાઠ તો શીખવવોજ. જે અહીંનાં નમ્રતાનો પાઠ નહિ શીખે, તે પ્રભુની પાસે નમ્રતા શી રીતે દર્શાવી શકશે ? પુસ્તકનું મથાણું જે નહિ વાંચી શકે, તે અંથનો ભર્મ શી રીતે સમજી શકશે ?”

મહર્ષિ અણુ હાફેજનો એક શિષ્ય અત્યંત વિનયી હતો. તેના પ્રતિ દૃષ્ટિ કરતાં તેના નમ્ર ભાવ બેઠે મહર્ષિ જીન્નેદેને ઘણો સંતોષ થયો. તેમણે તપસ્વી અણુ હાફેજને પૂછ્યું કે “આ યુવક કેટલાં વર્ષથી આપની પાસે છે ?”

અણુ હાફેજ—“દશ વર્ષથી.”

મહર્ષિ જીન્નેદે—“એ યુવક બહુજ નમ્ર અને અત્યંત સુશીલ છે.”

અણુ હાફેજ—“આપનું કહેવું સત્ય છે. હજારો રૂપિયા તેણે મહારા માર્ગમાં આપી દીધા છે, છતાં હજીસુધી એ વિષે તેણે કંઈ પણ મને પૂછ્યું નથી.”

આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કર્યા પછી અણુ હાફેજ બગદાદી ભાતી

ળીને એક જગલમાં રહેવા લાગ્યા.

તેઓએ કહ્યું છે કે “સોળ દિવસસુધી રસ્તામાં ક્યાંય પાણી આવ્યું નહિ. તે પછી એક જળાશય પાસે પહોંચ્યો. ત્યાં બેઠા પછી વિદ્યા શ્રેષ્ઠ કે વિચાર શ્રેષ્ઠ ? એ વિષે હું વિચાર કરવા લાગ્યો; એટલામાં ત્યાં અણુ તોરાળ નળશળી, આવી પહોંચ્યા. તેમણે પૂછ્યું કે ‘તમે અહીં કેમ બેઠા છો ?’ ત્યારે મેં ઉપલી જાળત જણાવીને કહ્યું કે “જો જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ હોય તો પાણી પીઉં અને વિશ્વાસ શ્રેષ્ઠ હોય તો ચાલી નીકળું, એવા વિચારમાં છું.”

(અર્થાત્ અત્યારે તરસ ન હોય તોપણ પાણી પી લઇને તેમજ મચક પણ પૂરી ભરી લઇનેજ મારે આગળ વધવું અને જો અણુમત્યેની શ્રદ્ધાનેજ શ્રેષ્ઠ માનતો હોઉં તો એમાંનું કંઈ કયાં વિનાશ આગળ ચાલ્યા જવું જોઇએ.)

અણુ તોરા—“તમારે જીવન શ્રેષ્ઠ થશે.”

એક વાર મહર્ષિ અણુ હાફેજ મક્કા ગયા. ત્યાં તેમણે ઘણાં જ દુઃખીઓ-ને વીઠે મોંએ કાળાના દ્વાર પાસે બેઠેલાં જોયાં. આથી તેમને ધ્રુષ્ણ થઈ કે, એ કંગાલોને કાંઈક દાન આપું. તેમણે દવાઈ હૃદય પીગળી ગયું, પણ શું આપે ? પાસે કાંઈજ નહોતું, તેથી નીચે પડેલો એક પથ્થર ઉપાડ્યો અને ઓલ્યા કે “હિ પ્રભુ ! હું તારા સોગંદ લઇને કહું છું કે, જો તું મને અહીંનાં કાંઈપણ નહિ આપે તો હું આ મસ્જિદની ઝાંખીજ હાંડીઓ ફેલી નાખીશ.”

આટલું બોલીને તેઓ કાળા મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરવા લાગ્યા; પરંતુ એટલામાંજ ત્યાં એક માણસ અચાનક આવી પહોંચ્યો અને તેમના હાથમાં સુદ્રાઓ ભરેલી એક થેલી આપીને ચાલ્યો ગયો. પછી તેમણે પેલાં દુઃખી કંગાલોને તે સુદ્રાઓ આપી દીધી.

હજ કરીને મહર્ષિ અણુ હાફેજ જગહાદમાં આવ્યા, ત્યારે તેમના ધર્મ-જનમુઓએ તેમનો ઘણો સત્કાર કર્યો.

અણુ હાફેજ કહે છે કે, ત્રીસ વર્ષસુધી મને એમ લાગ્યું કે, જાણે ધર્મશર રાતદિવસ મહારા તરફ શુસ્સાભરેલી આંખોથી જોયા કરતા હોય નહિ ! એ અવસ્થામાં મને કેટલો ભય અને સંતાપ થતો તે તો મારું મનજ બાજુ છે.

અણુ હાફેજના મનમાં જ્યારે ક્રોધ આવતો, ત્યારે તે અણુસ્મરણ કરવા લાગી જતા. આથી તેમનો ક્રોધ શમી જતો. એ પ્રમાણે થાય તે પછીજ તેઓ બીજા વાતોમાં પ્રવૃત્ત થતા.

મહમન નામનો એક માણસ કહે છે કે, હું જાવીસ વર્ષસુધી મહર્ષિ

અથુ હાદેજના સહવાસમાં હતો. મેં તેમને ઉદ્દાસીન પણ જોયા નહોતા, તેમ કોઈ દેખે તેમ ઈશ્વરસ્મરણ કરતા પણ જોયા નહોતા. જ્યારે તેઓ ઈશ્વરનું નામસ્મરણ કરવા બેસતા કે તરતજ તેમનું ભાવપરિવર્તન થઈ જતું. પરમ શ્રદ્ધા, અત્યંત સન્માન અને ઉંડા હૃદયપૂર્વક તેઓ પ્રભુસ્મરણ કરતા. તે વખતે જેઓ તેમના આગળ હાજર રહેતા, તેઓ તેમના આ ભાવપરિવર્તનને જોઈ શકતા હતા.

મરણકાળે તેઓ બોલ્યા હતા કે “પોતાના અપગ્રધાને લીધે-પોતાની અગ્રાધ્યતાને લીધે-સંપૂર્ણ રીતે નિરક્ષિમાન અને હૃદયભંગ થઈને રહેવું જોઈએ.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે માણસ આપત્તિમાં પણ પોતાની ઉપર ઈશ્વરી કૃપા જોઈ શકે છે, તે કદી પણ મૃત્યુને અધીન થતો નથી, એમ હું માનું છું.

૨-તમારી પાસે તરવાર હોય તેથી તમે પોતાને નિર્ભય માનશો નહિ. પ્રભુદર્શન પામશો, ત્યારેજ ખરેખરા નિર્ભય બની શકશો.

૩-ઈશ્વરી સેવાથી શરીરમાં જ્યોતિ પ્રકટે છે અને શ્રદ્ધાથી પ્રાણમાં જ્યોતિ પ્રકટે છે.

૪-પ્રભુ પાસે પહોંચવાના અનેક માર્ગ અને દરવાજા છે. જો તમે તેમાંના એક પણ માર્ગ અને દ્વારમાં જવાને શક્તિમાન થશો, તો તમારેમાટે બધાજ માર્ગ અને બધાજ દ્વાર ખુલાં થઈ જશે.

૫-જે કોઈ તમારું હોય તેનો પરિત્યાગ કરજો અને તે જે આજ્ઞા કરે, તેનું પરિપાલન કરજો. એજ તમારી ખરેખરી કર્તાવ્યપરાયણતા છે.

૬-તમે કયે ભાવે પ્રભુની પાસે જશો ? ઉત્તર:- જે લોકો છે તેણે તો હીનહીન બાહ્યદશા અને અતિ આતુરતાપૂર્વકની આકંઠલરી યાચનાસિવાય બીજા કયા ભાવે ધનિકની પાસે જવું જોઈએ ?

૭-જેને વિનય અને પ્રણામ કરવામાં આનંદ થાય છે, તેજ સાચો સંત-સમાગમ કરી શકે છે અને સાધુસેવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

૮-જે માણસ પદાર્થોમાં ઈશ્વરનું દર્શન કરે છે, પરંતુ ઈશ્વરમાં પદાર્થોનું દર્શન કરતો નથી તે છતી આંખે પણ આંધળો છે.

૯-પ્રશ્ન—ફકીરી અથવા વેશ્યા જોટલે શું ? ઉત્તર—હુનિયાઈ પદાર્થો-માટે ઈશ્વરની પાસે પોતાની આંતરિક વિરસતા અને અનિચ્છાદર્શાવીને સાચી સંપત્તિમાટે યાચના કરવી તે.

૧૦-પ્રશ્ન—ઈશ્વરપ્રેમીનું લક્ષણ શું ? ઉત્તર—શરીરને રાખવા કરતાં છોડવામાંજ તેની રુચિ અને આનંદ વધારે રહેલાં હોય છે.

૧૧-પ્રશ્ન—જ્ઞાની કેણું ? ઉત્તર—જે પોતાની અનિત્ય માનવપ્રકૃતિ-વડેજ નિત્યપદાર્થને-પ્રભુને-અને મુક્તિના માર્ગને યોધી લે છે તે.

૧૨-પ્રશ્ન—ઉદારતા એટલે શું ? ઉત્તર—પરમેશ્વર જેવા પરમ ઉદાર અને અખૂટ ભંડારના માલિક પાસેજ યાચના-પ્રાર્થના કર્યા કરવાને ખાતર દુનિયાઈ સ્વાર્થ અને પદાર્થને છોડી દેવા તે.

૧૩-ઐહિક અને પારલૌકિક કાર્યોમાં પોતાના લાભ કરતાં માનવળંધુ-ઓનો લાભ વધારે તાકવો એનુંજ નામ સાચો સ્વાર્થત્યાગ છે.

૧૪-જે માણસ અન્નપાણી કે વ્યાધિથી દુઃખી હોય, તેવાઓની સેવા-આકર્ષીમાં પોતાના સ્વાર્થ અને પદાર્થ આપવા, એજ મહત્તા છે અને એવાંજ કામો તમને પ્રભુ તરફ દોરી જાય છે.

૧૫-જે માણસ આત્મનિરીક્ષણ નહિ કરતાં સદા પોતાને નિર્દોષજ માને છે અને પોતાનાં દૂપણો જોતો નથી, તે અહંકારીજ બની રહે છે.

૧૬-ઈશ્વરી ભય એ માનસિક દીયક છે, એજ દીયકવડે માણસ પોતાના શુભ-દોષ યથાવત્ જોઈ શકે છે.

૧૭-ખીળ પાસેથી લેવા કરતાં આપવામાં જેને સુખ અને સ્વાર્થ વધારે દેખાતાં નથી, તેનાથી ખરેખરી ફકીરી થઈ શકતી નથી.

૧૮-સાંસારિક પદાર્થો આવી રજુ થવા છતાં પણ જે માણસ તેને સ્વીકારતો નથી, તે પૂરો મનુષ્ય છે. જે માણસ લે છે પણ ખરો ને આપે છે પણ ખરો, તે અર્ધો મનુષ્ય છે; અને જે મનુષ્ય દાન લે છે ખરો પણ આપતો નથી, તે મનુષ્ય તો મજખીચૂસજ નહિ પણ મધુમક્ષિકા (મધ લેશું કરી જાણનારી માખી)જેવો પણ છે; કેમકે એમ કરવાથી તેનું પોતાનું તો કાંઈ પણ હિત કે કલ્યાણ થતું નથી.

૩૧-તંપસ્વી અબુખકર વાસતી

૨૪૧

મહર્ષિ અબુખકર વાસતી તપસ્વીઓના અગ્રણી, ગૂઢ તત્ત્વદર્શી અને અ-
'નુપમ એકત્વવાદી હતા. તે કાળે તેમના જેવો ઉન્નત અભેદદર્શી ખીજે કોઈ
નહોતો. નિઃસંગતમાં, એકેશ્વરવાદમાં અને આત્મસમર્પણમાં તેઓ સર્વથી
આગળ વધી ગયા હતા. મહર્ષિ જુન્નેદના અનેક અનુયાયીઓમાંના તેઓ એક
હતા. તેમનું પહેલું નિવાસસ્થાન ફરગાનમાં હતું. પછી તેઓ વાસતમાં
જઈ વસ્યા હતા. તેઓ જે કે અનેક માણસોના પ્રશંસાપાત્ર બન્યા હતા અને
સૌના હૃદયમાં તેમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ હતી, તોપણ તે સમયે કેટલાક મનુષ્યો
તેમનો વિરોધ પણ કરતા હતા અને તેનું કારણ આ મહર્ષિનો ઉચ્ચ વિષય, ઉંડો
ભાવ અને ગૂઢ તત્ત્વોનું વિવેચન, એ હતું. એ વિષયો અને તે વિષેના તેમના
વિચારો એવા સૂક્ષ્મ હતા કે બહુજ થોડા માણસો તે સમજી શકે અને તે મુજબ
વર્તવાને તો કોઈકજ શક્તિમાન થાય તેમ હતું. તેમણે જે વિદ્યાપ્રાપ્તિ અને
તપસાધના કરી હતી, તે પણ ખીજથી બનવું મુશ્કેલ હતું. તેમનો આંતરિક
ભાવ ન સમજી શકવાથીજ કેટલાકે તેમના વિરોધી બન્યા હતા. તમામ
બાળતમાં તેઓ ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધાવાન હતા. એકત્વવાદ (ઇશ્વર એકજ છે એ
સિદ્ધાંત)નું પ્રતિપાદન કરવામાં તેમના જેવો કોઈ પણ વિદ્વાન એ સમયે
નહોતો. જે નગરમાં જઈને તેઓ અદ્વૈતતત્ત્વનો બોધ આપતા, તે નગરમાંથી
તેમને થોડાજ દિવસમાં તિરસ્કાર પામીને પલાયન થવું પડતું. છેલ્લે તેઓ
બાઉદમાં ગયા. ત્યાંના લોકો તેમની આસપાસ એકઠા તો થયા, પરંતુ
તેમનાં વચનોનો મર્મ તેઓ સમજી શક્યા નહિ. આથી ઘોંઘાટ વધી પડ્યો
અને લોકોએ તેમનો તિરસ્કાર કરી શહેર છોડવાની ફરજ પાડી. ત્યારપછી
તેઓ મરલમાં આવ્યા અને ત્યાંના લોકોએ તેમનો કાંઈક આદર કર્યો; એટલે
તેમણે ત્યાંજ જીવન ગાળ્યું.

મહર્ષિ અબુખકર કહે છે કે, એક દિવસ હું બગીચામાં ફરતો હતો. મારા
માથા ઉપર એક ચંડોળ પંખી ઉડતું હતું. મેં તેને પકડ્યું અને ઉડી ન જાય
માટે સાવધાનીથી પકડી રાખ્યું. એટલે એજ બાતનું બીજું પક્ષી મારા માથા
ઉપર ઉડાડી કરી ચીંચિયારી કરવા લાગ્યું. મેં ધાર્યું કે પકડેલા પક્ષીની એ
માતા હશે અથવા સ્ત્રી હશે. આથી આજે અંતઃકરણ દુઃખી થયું અને તેથી
મેં ઝાલેલા પંખીને છોડી દેવાને હાથ ઉઘાડ્યો; પણ તે તો મરી ગયેલું જણા-

શુ. આથી મારા અંતરમાં ઘણુંજ દુઃખ થયું અને મારા શરીરમાં વ્યાધિનો પ્રવેશ થયો. એક વર્ષ સુધી હું વ્યાધિગ્રસ્ત રહ્યો. એ સ્થિતિમાં એક રાત્રે સ્વપ્નમાં મને હજારત મહામદ પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)નાં દર્શન થયાં. મેં તેમને હાથ જોડીને કહ્યું કે “પરમ પૂજ્ય પેગંબર સાહેબ ! હું એક વર્ષથી ઉભો થઈને ઉપાસના કરી ચક્રયો નથી, એટલે બેઠાં બેઠાંજ ઉપાસનાં કરવી પડે છે. રોગે મારા શરીરને ઘેરી લીધું છે, તેથી દુર્ગળ થઈ ગયું છે.”

હજારત મહામદ સાહેબ(સં આં સં) બોલ્યા કે “પ્રભુની પાસે ચંડોળ પક્ષીએ તારા ઉપર ફરિયાદ કરી છે અને તું આ તેનીજ સજા ભોગવે છે.”

ત્યારપછી કેટલેક દિવસે એક સર્પ ગિલાડીના એક નાના બગ્યાને પકડીને નાસતો હતો. મેં સર્પ ઉપર લાકડી ફેંકી, એટલે પેલા ગિલાડીના બગ્યાને મૂકીને તે સર્પ નાસી ગયો અને પછી ગિલાડી આવીને પોતાના બગ્યાને લઈ ગઈ.

આ બનાવ પછી તરતજ મને આરોગ્યપ્રાપ્તિ થઈ અને ઉભો થઈને નમાઝ પઢવા શક્તિમાન થયો. ફરી વાર સ્વપ્નમાં મેં હજારત મહામદ સાહેબ(સં આં સં)ને જોયા અને પૂછ્યું કે “પરમ પૂજ્ય મહાત્મન ! આજેજ મારા રોગની શાંતિ થઈ તેનું શું કારણ ?”

ત્રિશિત પુરુષ બોલ્યા કે “ઈશ્વરની પાસે ગિલાડીએ તમારે માટે કૃતજ્ઞતા દર્શાવી છે, એજ તેનું કારણ છે.”

એક દિવસ અણબકર બંધુઓ સાથે ઘરમાં બેઠા હતા. તેમાં કેટલાંક અંદ્રમંડોડાં પડતાં હતાં અને દરેક અંદ્રમંડોડાનાં સૂર્યકિરણોની અંદર હજારો સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ આમતેમ ઉડતાં હતાં. એ આમતેમ ઉડતાં પરમાણુને જોઈને મહર્ષિએ બંધુઓને પૂછ્યું કે “આ બધાં અણુઓને ઉડતાં જોઈને તમારા મનમાં કંઈ વિચાર આવે છે ?”

બંધુઓ—“ના.”

અણબકર—“આ સમસ્ત બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડમાં રહેલા તમામ પદાર્થો બળબળી ઉઠે તોપણ જેનું મન લેશ પણ ચલિત થતું નથી, તેજ સાચો એકેશ્વરવાદી છે.”

એક દિવસ તેઓ ગાંડાઓની ધ્રુષિતાવ પાસે થઈને જતા હતા ત્યાં એક ગાંડો માણસ “હૂઉ હૂઉ હૂઉ....” એવો અવાજ કરીને હસતો હતો. તેને જોઈને મહર્ષિ અણબકર બોલ્યા કે “ઓ ગાંડા ! તારા હાથપગમાં મજબૂત સાંકળો નાખેલી છે છતાં તારે હસવાનું શું કારણ છે ?”

ગાંડો—“અરે અજ્ઞાન ! બંધન તો મ્હારા હાથપગને છે, અંતઃકરણને તો નથી ને ?”

મહાપિંને કોઈએ વિશ્વાસવિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “માણસ આળીસ વર્ષ સુધી મૂર્તિ પૂજા કર્યા કરે તે પછી તે પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકે છે.” શ્રોતાએ આ વાતનું તાત્પર્ય પૂછ્યું, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “આળીસ વર્ષની ઉંમર ગયા પછીજ હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)-ને ઇશ્વરના આદેશ-પેગામ પ્રાપ્ત થયા હતા. એ પહેલાં પણ તેમને પ્રભુ ઉપર આસ્થા નહોતી એમ નહિ; પરંતુ પરમતત્ત્વની (પરમાત્માની) પ્રાપ્તિ થયા પછીજ પૂરેપૂરો વિશ્વાસ તેમને પ્રાપ્ત થયો હતો, પ્રથમ તેવો ન હતો.

ત્યાંસુધી તમે સાંસારિક ઇચ્છા-ક્રોધ વગેરેને આધીન છો, ત્યાંસુધી તમે બધા મૂર્તિ પૂજકજ છો. ત્યાંસુધી તમે કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓની તાબે-દાસીમાંથી છૂટો નહિ, ત્યાંસુધી મૂર્તિ પૂજથી (અસત, જડ અને દુઃખમય સંસારની સેવામાંથી) પણ છૂટી શકવાના નથી અને પ્રભુપ્રત્યે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ પણ પામવાના નથી.”

કોઈએ પૂછ્યું કે “શું કોઈ માણસ પેગંબર મહમદ સાહેબ(સં આં સં)થી ચઢીઆતું થઈ શકે નહિ ?”

અબુળકર—“ના, કોઈજ નહિ. જે માણસ એમના કરતાં ચઢીઆતું થવા ઇચ્છે, તેને મૂઠ સમજવો. સાધુ પુરુષની ઉન્નતિનું છેલ્લું પગથીઉં તે હજરત મહમદ પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)ની ઉન્નતિનું પહેલું પગથીઉં છે.”

મરણકાળે તેમની પાસેથી કોઈએ ઉપદેશ માગ્યો, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “તમારે જીવન અને રક્ષણ ઇશ્વરેચ્છા ઉપર મૂકી દો.” બીજા એક જણે ઉપદેશ માગતાં તેમણે કહ્યું કે, સમય અને જીવનનો પૂરી સાવચેતીથી ઉપયોગ કરો.

આ મહાપુરુષનાં વચનામૃત

૧-પ્રભુનું સ્મરણ કરતી વખતે તેનું નામ ભૂલી જવાય તો નુકસાન નથી; પણ તેનું નામસ્મરણ કરતી વખતે તેને યોગ્યતાને ભૂલી જવાય, તે એજ મોટું નુકસાન છે.

તા અને સાચી શ્રદ્ધા છે, ત્યાંજ ધર્મનું ગળ રહેલું છે.

૩-માત્ર મોઢેથી નામોઆર કર્યા કરી અંદરથી પ્રભુને પોતાને ભૂલવો. એના કરતાં માત્ર અંદરથી સ્મરણ કર્યા કરવું, એજ લાભકારક છે.

૪-જ્યાં ઉપદેશ વધારે અપાય છે, ત્યાં ગંભીરતા (ઉંડાણ) અદ્ય હોય છે; અને જ્યાં ગંભીરતા વધારે હોય છે, ત્યાં ઉપદેશ અદ્ય હોય છે.

૫-નામ જપનારનો કાં તો ઈશ્વર સાથે યોગ થાય છે ને કાં તો વિયોગ થાય છે. જ્યારે પોતાની સાથે (અહંતામમતા સાથે) વિયોગ થાય છે, ત્યારેજ ઈશ્વરની સાથે યોગ થાય છે; અને જ્યારે પોતાની સાથે (અહંતા-મમતાની સાથે) યોગ થાય છે, ત્યારે પ્રભુ સાથે વિયોગ થાય છે.

૬-મનુષ્ય જ્યારે હૃદયમાં પહોંચી જાય છે, ત્યારે તેની વાણી બંધ થઈ જાય છે અને પરમાત્માથી જૂદાઈ દૂર થાય છે. એવી દશામાં તે જે કંઈ બોલે છે તે તેના તરફથી (ઈશ્વર તરફથી)જ બોલે છે અને તેના પ્રત્યે (ઈશ્વર-પ્રત્યે)જ બોલે છે. એ સમયનાં તેનાં વચનો પોતાના શુણનાં નહિ, પણ ઈશ્વરની શુણનાંજ હોય છે; કેમકે એ સમયે તેનામાં ઐશ્વર્ય ઉત્પન્ન થયેલું હોય છે.

૭-આકાશ અને પૃથ્વી-તમામમાં સ્તુતિ કરવાની જીભ્યાઓ છે, પરંતુ અંતઃકરણ નથી; કેમકે મનુષ્યસિવાય કોઈને પણ અંતઃકરણ નથી. એ અંતઃકરણજ તમને લોભમાંથી, આસક્તિમાંથી અને અભિમાનમાંથી રોકીને શુભ માર્ગ તરફ દોરવી શકે તેમ છે. એ અંતઃકરણને એક એવી જીભ અપા-યેલી છે કે જે જીભવડે તે વારંવાર તમને તમારા કર્તવ્યમાર્ગે બોલાવ્યા કરે છે, પણ એ જીભને કાનવડે સાંભળી શકાય એવી તે સ્વૂળ હોતી નથી એજ સુશ્કેલી છે.

૮-ઉપર પ્રમાણે હોવાથી એ અંતર્યામીનો મુંગો અવાજ જે એકાગ્ર અને મુંગો થઈને સાંભળવા માગે તેજ સાંભળી શકે છે, તેજ સત્યવક્તા બની શકે છે; અને તેને સાંભળ્યા વિનાજ જે વક્તા બની બેસે છે, તેનું બોલવું અરવ્યરૂદન ચેરે વૃથા જાય છે.

૯-મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ઉપાસંનીય પરમાત્મા વિશેષરૂપે રહેલો હોવાથી તેના તિરસ્કાર કરવો એ પ્રભુનોજ તિરસ્કાર કરવા બરોબર છે; છતાં પણ ઘણી વાર તો તમે બ્રાંતિથી એ તમારા પરમ મિત્રરૂપ પ્રભુનોજ તિરસ્કાર કરી બેસો છો અને તમારા પરમ શત્રુરૂપ શયતાનુનાજ અવાજનો સ્વીકાર કરો છો!!

૧૦-તમામ ધર્મપ્રવર્તકો ધર્મવાણી બોલનારા અને દોરવી શકનારા ઉત્તમ વક્તા થયા હતા. તે એજ કારણથી કે, પ્રથમ તેમણે આધ્યાત્મિક જીભ્યા પ્રાપ્ત

કરી ત્યાંસુધી બાહ્ય જીલને બાંધજ રાખી હતી. આથીજ તેઓની વાણી નિરૂ-
ત્ત અને સ્પષ્ટ બની શકી હતી. એ પ્રવર્તકો એવીજ ઇચ્છા રાખતા કે, વક્તાપણું
આવવા છતાં પણ મૌન રહેવું અને મૌનને પોતાનેજ જોલવા દેવું. બાહ્ય વક્તા
ન્યયું હોય તોયજ પ્રથમ તો જીભ્યાનો પ્રવાહ બાંધજ કરવો જોઈએ. કેમકે એમ
કેરવાથીજ અંતરનો પ્રવાહ પ્રગળ અને ખુલ્લો થાય છે, કારણકે ઈશ્વરી મીઠાશ-
વાળી હૃદયરે જીભ્યાઓ માણસના અંતરમાં ગુપ્તપણે રહેલી છે.

૧૧—સાધકને પહેલે પગથીએ તો કર્તાપણું આવે છેજ; પરંતુ જ્યારે તે આગ-
ળ વધે છે, ત્યારે તો તે કર્તાભાવ છોડીજ દે છે. કેમકે છેવટે તો તે પોતાના બેભાન-
પણામાંજ જ્ઞાન, વિનાશમાંજ જીવન અને પરાધીનતામાંજ સ્વાધીનતા જીએ છે.

૧૨—ધર્મનો વિરોધી અધર્મ છે, એકત્વનું વિરોધી જીવન છે અને
વિશ્વાસનો વિરોધી સંદેહ છે. રસ્તામાં આવતાં આ બધાં આવરણો સાધકે
ઉત્કલ્પવાં જોઈએ અને જે પણ બાળતો તેને કનિષ્ઠ માર્ગે દોરવતી કે રોકતી હોય,
તે તે બાળતો તેણે છોડવીજ જોઈએ.

૧૩—જે માણસે ઈશ્વરની અદ્વિતીયતા અને એકતા પ્રાપ્ત કરી છે, તે ઇ-
શ્વરનો લક્ષ્ય બને છે; અને જે માણસ પ્રભુના મહિમાની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેનું
લક્ષ્ય ઈશ્વર પોતે થાય છે.

૧૪—પ્રભુ તમને જ્ઞાનગૌરવમાં તથા ક્રિયાકાંડના ઉલ્લાસમાં જીએ, તેના
કરતાં દુનિયાઈ પદાર્થોની બાળતમાં છેક નિરાધાર (કશા પણ સંબંધવગરના)
જીએ એજ ઉત્તમ છે.

૧૫—વિધાતાએ તમારેમાટે જે નિર્માણ કરી રાખ્યું હોય તેના વિરોધ
કરવો, એ હલકો સ્વભાવ છે—અર્થાત્ જે નિર્માયણ છે તેને પ્રાર્થના કે
પ્રયત્નદ્વારા ફેરવવા આહો છો, એ ઉત્તમ નથી.

૧૬—જગતમાંના તમામ પદાર્થોના કર્તા પરમાત્માને મેળવવો એ તો કોઈ
પણ પદાર્થ મેળવવા કરતાં સુલભ છે; છતાં પણ તમે દુનિયાઈ પદાર્થોજ તેની
પાછેથી મેળવવા અને તેના ભાગીદાર થવા ઇચ્છો છો એ કેવું?

૧૭—સાધારણ માણસો પ્રભુસેવા(નિષ્કામ કર્મ—કર્મયોગ)ના માર્ગમાં
જોડાય છે; કારણકે તેઓ પોતાની આંતરિક દુર્બળતાને લીધે અને સત્યના
આગ્રા પ્રકાશથી દૂર હોવાને લીધે તેના શુષ્ક અને લાલ લેવાને અશક્ત હોય
છે. ત્યારે અસાધારણ માણસો તો ઈશ્વરના પોતાનાજ અઘોરિક શુણ્—સ્વભાવ
તથા સ્વરૂપસિવાય બીજા કશા તરફ નજરજ નાખતા નથી.

૧૮—ઈશ્વર જેના પણ અંતઃકરણમાં ઉતરે છે, તેના તમામ શુણ્-સ્વભા-
વોનો લોપ કરે છે અને તેના પોતાનો (અહંતામમતાનો-જીવપણાનો-લેદલાવ-
નો) તો જડમૂળમાંથી નાશ કરી નાખે છે.

૧૯—જ્યારે તમે ઈશ્વરપ્રતિ અનન્યભાવે દષ્ટિ કરશો, ત્યારે તરતજ તમને
તેના યોગ પ્રાપ્ત થશે; અને જ્યારે તમે તમારા તુચ્છ સ્વાર્થો તરફ અથવા સાં-
સારિક પદાર્થો તરફ દષ્ટિ કરવા જશો કે તરતજ તમારો તેનાથી વિયોગ થશે.

૨૦—જે ઈશ્વર મારી સાધનાથીજ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાય અને મારા
અપરાધથી મારા ઉપર ગુસ્સે થઈ જાય, એવા ઈશ્વરપ્રત્યે હું અસંતુષ્ટ છું;
કેમકે જેની વર્તણૂકનો આધાર મહારા પોતાનાજ કરવા ન કરવા ઉપર છે, તેને
મેળવીને હું શું કરું ?

૨૧—જે માણસ સ્વર્ગનેજ માટે ઈશ્વરને પૂજે છે, તે તો તેના પોતાનાજ
સેવક છે; અને જે માણસ ઈશ્વરને ખાતર ઈશ્વરની પૂજા કરે છે, તે ઈશ્વરનેજ
બળુતો નથી; કારણકે ઈશ્વરને તમારી સેવાની જરા પણ જરૂર કે ઇચ્છા હોતી
નથી. તમે એમ માનતા હશો કે, હું ઈશ્વરનું કામ કરું છું; પણ ના, તેમ નથી.
એ તો તમે તમારું પોતાનુંજ કામ કરો છો.

૨૨—તમામ (સ્થૂઠ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણે) શરીરોમાં અજ્ઞાન-અ-
ધકાર વ્યાપી રહેલો છે. તે અંતઃકરણોત્તીથીજ (અંતઃકરણમાં ઉતરેલા જ્ઞાનરૂપી
પ્રકાશવડેજ) દૂર થાય છે. જેના અંતરમાં એ કીપકે પ્રકટેલો નથી, તે માણસ
સદા અધકારમાંજ નિવાસ કરે છે.

૨૩—સાધુ પુરુષનું લક્ષણ એ છે કે, તે માનવજંદુઓને મળે છે ત્યારે
પણ બહારથીજ મળે છે અને અંતરમાં તો ઈશ્વર સાથે રહેતો હોય છે.

૨૪—જે માણસ પોતાને અને તમામ વસ્તુસ્થિતિઓને ઈશ્વરમાંજ રહેતાં
જુએ છે, તેજ માણસ તમામ પદાર્થોની ઇચ્છા ત્યજ શકે છે.

૨૫—પોતાની હુનિયાઈ સ્થિતિ અને શક્તિ ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી જવો
એ પણ અગત્યની પ્રભુસેવા છે; કારણકે જ્યારે એ જાને પ્રકારની માન્યતાઓ
દૂર થાય છે, ત્યારેજ મનુષ્ય ઈશ્વરી સેવાને ક્ષાયક બને છે.

૨૬—જે પણ ભક્ત કે ભોજધારી માણસ સંસારી લોકોપ્રત્યે ગર્વ રાખે
છે-મોટપ દર્શાવે છે, તે પોતાના જ્ઞાનવૈરાગ્યની મસ્કરીજ કરાવે છે. કારણકે
જે તેના અંતરમાંથી સંસારની સત્યતા અને મોહમમતા નીકળી ગયેલી હોત,
તો તેનાથી (સંસાર અને સંસારીઓથી) વિમુખ થવામાટે તે જરા પણ ગર્વ
કેરત નહિ.

૨૭—તમે કોઈ પણ વિષયના વૈરાગ્યમાટે અને નિવૃત્તિને માટે શું ગર્વ રાખો છો ? ઇશ્વરની પાસે તમારું એ બધું (તમારો ત્યાગ, વૈરાગ્ય, નિવૃત્તિ અને ગર્વ વગેરે) મચ્છરની પાંખ કરતાં જરા પણ વધારે નથી.

૨૮—જે માણસનું અંતર પ્રભુચિંતનની જ્યોતિથી પ્રકાશમાન છે અને જે હૃદયમાં પ્રભુના વિશ્વાસનીજ વાત કહે છે, તેજ સાચો મુદ્ધિ અથવા જ્ઞાની છે.

૩૨—તપસ્વી સહલ તસ્તરી

તાપસ કુલશિરોમણિ મહાત્મા સહલ, તસ્તરના રહેવાસી હતા. એમના પિતાનું નામ અબ્દુલ્લા હતું. તેઓ ધર્મમાર્ગના મુસાફર, સત્ય સાગરમાં ડૂબકી મારનારા અને સાધુસમૂહના ભૂખણરૂપ હતા. વળી તેઓ ધર્મજિજ્ઞાસુ જનોનાં ચિત્ત પારખી સત્ય માર્ગ દર્શાવનારા હતા, આધ્યાત્મિક પુરુષોના અગ્રણી હતા ને તત્ત્વવેત્તા પુરુષોના અધિનાયક હતા. તેઓ ધર્મવિધિઓનું રક્ષણ કરવામાં આદર્શરૂપ અને તત્ત્વજ્ઞાનની ગળહળતી પ્રતિમારૂપ હતા. એમના ઉન્નત જીવનની સાળીતીઓ જિજ્ઞાસુઓને વારંવાર મળ્યા કરતી હતી. ઉપવાસ અને ભગવદ્ગુપ્ત સેવનકરીને તેમણે અલૌકિક સાધના કરી હતી. તત્ત્વજ્ઞાનના સૂક્ષ્મ વિચારો સમભવવામાં તેઓ એ સમયે અદ્વિતીય ગણાતા હતા. પડિતો પણ કહેતા કે “હકિકત” એટલે મૂળધર્મમાં અને “શરિયત” એટલે ધર્મવિધિમાં પણ તેઓ પ્રવીણ હતા. ખરે જોતાં “હકિકત” અને “શરિયત” એ બન્ને એકજ છે. “શરિયત” ના આત્મારૂપ “હકિકત” છે અને “હકિકત” ના આધારરૂપ “શરિયત” છે. જુનુંન મિસરી મહર્ષિ સહલના ગુરુ હતા. જે વર્ષમાં સહલ હજ કરવા મક્કે ગયા, તેજ વર્ષમાં તે બન્નેનો ત્યાં મેળાપ થયો હતો. જુનુંન મિસરીને અનેક શિષ્યો હતા; પરંતુ બાદ્યાવસ્થામાંજ ઉત્કર્ષ ધર્મભાવ ધારણ કરનાર સહલના જેવો બીજો કોઈ શિષ્ય નહોતો. તેમની પ્રતિભા અને જ્ઞાન સૌથી વિશેષ પ્રકાશી રહેલાં હતાં.

મહર્ષિ સહલ કહે છે કે, જ્યારે મહારી ઉંમર ત્રણ વર્ષની હતી, ત્યારે હું મહારા મામા મહમદ ધંવન શય્યારને નમાજ પઢતાં જોતો. એ નમાજ પઢતા, ત્યારે પડખે ઉભો રહી હુંભેમને જોયા કરતો. તેઓ કહેતા કે “સહલ! તું બહાર રમવા ચાલ્યો જા અથવા સૂઈ જા. અહીં ઉભો રહી મહારા ચિત્તમાં વિક્ષેપ ન કર.” પરંતુ તેઓ જા બાળે તેમ ક્યાંક ઉભો રહીને તેમની ન-

માનની ક્રિયાઓ અને તે પ્રસંગે તેમના મુખપર પ્રદર્શિત થતા લાવો જોયા કરતો. પછી તો એની મને કાંઈક અદ્ભુત અસર થઈ. એક દિવસ મેં મહારા મામાને કહ્યું કે “હું એવું જોઉં છું કે ઈશ્વરના સિંહાસન પાસે મારું મસ્તક લાવે નમેલું છે !”

મામાએ પૂછ્યું કે “આવો દેખાવ તું કવચિતજ જુઓ છે કે વારંવાર જુઓ છે ?”

મેં કહ્યું કે “વારંવાર જોઉં છું.”

તેઓ બોલ્યા કે “વત્સ ! આ વાત શુભ રાખજે, કોઈને કહીશ નહિ. વળી આ વાત પણ શુભ રાખજે અને અમલમાં લાવજે. ઉંઘતા પહેલાં આટલા શબ્દો બોલજે “હે પ્રભો ! તું પ્રત્યેક રથને અને પ્રત્યેક પળે મહારી પાસે છે અને મને જુઓ છે. મહારામાં સાક્ષિસ્વરૂપે પણ તું જ રહેલો છે.”

ત્યારથી આ પ્રમાણે ઉચ્ચારણ કરીને હું રોજ સૂવા લાગ્યો. કેટલાક સમય પછી મહારા મામાએ કહ્યું કે “સહલ ! મેં તને રાત્રે સૂતા પહેલાં જે બોલવાનું કહ્યું છે, તે રાત્રિ અને દિવસમાં થઈને સાત વાર બોલવું.”

કેટલાક દિવસ પીત્યા પછી વળી તેમણે કહ્યું કે “સહલ ! હવે તારે રાત્રિદિવસમાં થઈને એ ઉક્તિ પંદર વાર બોલવી.”

હું તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો, તેથી મહારા મનમાં અધિકાધિકે આનંદ જણાવા લાગ્યો. વર્ષ દહાડો થયા પછી મહારા પૂજ્ય મામાશ્રી બોલ્યા કે “વત્સ ! મેં તને જે શિખામણ આપી છે, તે જીવનપર્યંત જાળીશ નહિ. એથી તને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં અત્યંત લાભ થશે.”

ઘણાં વર્ષોસુધી એ વાક્ય હું બોલતો હતો અને મહારા જીવનમાં પણ તેની મીઠાશ અનુભવતો હતો.

પછી મામાશ્રી બોલ્યા કે “પુત્ર સહલ ! ઈશ્વર જેની સાથે છે, જે ઈશ્વરને સદા જુઓ છે, તે વચ્ચે તો શરીરતેજ કંઈ શકે ? પરમેશ્વર સદા તારી સાથે પણ છે, એટલે તું પણ કદી પાપ કરી અપરાધી થઈશ નહિ.”

ત્યારપછી મેં એકાંતમાં રહેવા માંડ્યું. હવે મામાએ મને નિશાળે મોકલવા ધાર્યું. હું બોલ્યો કે “નિશાળે જવામાં મને હરકત નથી. લય માત્ર એટલોજ છે કે, તમે મને જે લક્ષ્ય આપેલું છે, તે છૂટી જશે અને મન લજવામાં જ લીન થશે.”

આથી તેમણે શિક્ષકની સાથે એવા પ્રબંધ કર્યો કે, એક કલાકથી વધારે

વખત મારે તેમની પાસે રહેવું નહિ. પછી શાળામાં હું કુરાન શીખવા લાગ્યો. આ વખતે મારી ઉંમર સાત વર્ષની હતી. હમેશાં હું રોબ પાળતો અને જવનો રોટલો ખાતો હતો. બાર વર્ષની ઉંમરે મહારા મનમાં એક પ્રશ્ન ઉઠ્યો. એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈ આપી શક્યું નહિ. આથી રબ લઇને હું અસરા શહેરમાં ગયો. ત્યાંના પંડિતોની પાસે મેં પેલો પ્રશ્ન મૂક્યો; પરંતુ તેનો ઉત્તર આપવા કોઈ શક્તિમાન થયું નહિ. પછી હું એક મહાત્માની પાસે ગયો. તેમનું નામ હખિજ હમ્મા હતું. તેમને મેં પેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો. એમના ઉત્તરથી મહારા ચિત્તને સંતોષ થયો. કેટલોક સમય મેં તેમના સહવાસમાં ગાળ્યો. આથી મને ઘડું લાભ પ્રાપ્ત થયો. ત્યાંથી પાછો તસ્તરમાં આગ્યો. આ વખતનો મહારો ખોરાક કેહું ? સાંભળો. આખા વર્ષમાં એક દ્રમ(એક જાતનો જૂનો સિક્કો)ના જવ મારે માટે ખસ હતા. હું તેનો લોટ કરાવી, તેની રોટી બનાવતો. રાત્રે બીજા કશા પદાર્થવિના માત્ર બે રોટીજ જમતો. આખો દિવસ કાંઈજ ખાતો નહિ. પછી મેં ત્રણ ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરી રાત્રે પારણું કરવાની રીત રાખી; પછી પાંચ પાંચ દિવસને અંતરે અને પછી સાત સાત દિવસને અંતરે પારણું કરવાનો નિયમ બાંધ્યો. પછી અભ્યાસ અને સાધનાને બળે પચીસ દહાડા પછી અને છેલ્લે ત્રીસ ત્રીસ દહાડે પારણું કરવાનો નિયમ બાંધ્યો. કોઈ કોઈ વાર તો પારણામાં બદામનો એક ટુકડોજ ખાઈને ચલાવી લેતો. કેટલાંક વર્ષના અનુભવને પરિણામે ભૂખસંજ્ઞા મને આ પ્રમાણે જણાયું છે. પહેલાં તો મને એમ લાગતું હતું કે, ભૂખ આપણને અત્યંત દુર્બળ બનાવે છે અને પેટ ભરીને જમવાથીજ બળ પ્રાપ્ત થાય છે; પણ પછી સમજાયું કે, ભૂખથીજ સાચા બળની પ્રાપ્તિ થાય છે અને લોજન કર્યા પછી તો ઉલટી માનસિક દુર્બળતા અનુભવાય છે. પછી હું બોલ્યો કે, હે પ્રભો! આ બંને બાબતોમાં મારી વૃત્તિ ઉલટાવી નાખો કે જેથી ભૂખમાં મને તૃપ્તિનો અનુભવ થાય અને લોજનમાં મને ભૂખનો અનુભવ થાય.

સહસ્ર સાબાનમાસમાં મોટે ભાગે રોબ રાખતા અને રમત નમાં તેઓ રાત્રે એક વાર લોજન લેતા તથા રાત્રિદિવસ ઉપાસનામાં ગાળતા.

મહર્ષિ સહસ્ર એક વાર બોલ્યા કે “સાધારણ મનુષ્ય હોય કે અસાધારણ મનુષ્ય હોય, ઇશ્વરભક્ત હોય કે ઇશ્વરવિરોધી હોય; ગમે તે હોય, તોપણ પ્રત્યેક મનુષ્યના મનમાં દેશ્વર તથા કરવો, એ ઇશ્વરી કાયદો છે.” તસ્તરમાં એક એવો માણસ હતો કે જેને અળખા ગામના લોકો વિદ્વાન અને વેરાળી માની પૂજ્ય ગણતા. મહર્ષિ સહસ્રે ઉપલી ઉક્તિ પેલા મા

જિજ્ઞાસુ અને જોડ્યા કે “કોઈ માણસ ગમે તેવો ઇશ્વરવિરોધી હશે, તો પણ જ્યારે ત્યારે તો તેને તેથી અટકવુંજ પડશે અને સાધકને પણ એક વાર સાધક અવસ્થામાં ફેરફાર કરવો પડશે.” આ વાત કરતાંજ પેલા માણસ “જોડું, જોડું” “કાયદા વિરુદ્ધ” એમ બોલી સહલને નિંદવા લાગ્યો—દોષિત હરાવવા લાગ્યો. આથી ત્યાં એકત્ર થયેલા નાનામોટા સર્વે સહલને “કાફર” “કાફર” કહી નિંદવા લાગ્યા. જુઓ દશા ! તપસ્વીમણિ સહલ જેવાને પણ તુચ્છ માણસો તરફથી ઇશ્વરવિરોધીનો ઇન્કાબ મળ્યો ! સહલે આ લોઢાની સાથે કશી ચર્ચા કરી નહિ; પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં તો એથી ઉલટી પ્રભુ-વિયોગની વ્યાકુળતા અને ધર્મભરતી વધવા લાગી. પોતાની પાસે જે કાંઈ નાણું, મકાન, ખેતર, સોતું, રૂપું, તાંબું, પિત્તળ, વસ્ત્રો આદિ હતાં, તેનાં નામ તેણે એકેકે કાગળના ટુકડામાં લખ્યાં. ઘણાં માણસોને બોલાવી ઘર આગળ લેમાં કર્યાં અને પેલા કાગળના ટુકડા પેલાં માણસો વચ્ચે ઉડાડ્યા. જે માણસના હાથમાં ટુકડામાં લખેલી જે ચીજતું નામ આવ્યું, તે વસ્તુ તેને આપી દીધી અને આનંદપૂર્વકે ઇશ્વરને ધન્યવાદ આપી પોતાની તમામ મિલકત વહેંચી દીધી. એકે કોડી પણ બાકી રાખી નહિ. ત્યારપછી તેઓ હીઝાજ તરફ રવાના થયા. (હીઝાજ એ અરબસ્તાનમાં આવેલા એક પ્રદેશનું નામ છે. એ પ્રદેશમાં મક્કા, મદિના અને તાયેફ આવેલ છે. આ પ્રદેશની એક બાબુએ નજદ પ્રાંત છે અને ખીજ બાબુએ થોર પ્રાંત છે.) પછી ચાલતાં ચાલતાં મનને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે “અરે મનડા ! હવે તું નિષ્કિંચન થયું છે. હવે તારે કશી વસ્તુની અભિલાષા કરવી નહિ. જે અભિલાષા કરીશ તોપણ તને તે પ્રાપ્ત થશે નહિ.” આ સાંભળીને “એવી તેવી કાંઈ પણ ઇચ્છા નહિ કરું” એમ તેણે (મને) કહ્યું.

પછી મહર્ષિ સહલ કુદા નગરમાં પહોંચ્યા. ત્યાં જતાંજ તોફાની મનડું તેમને કહેવા લાગ્યું કે “જુઓ, અત્યારસુધી તો ‘મેં’ તમારી પાસે કાંઈજ માગ્યું નથી, પણ આજે રોટીની સાથે મત્સ્ય ખાવાની ઇચ્છા થઇ છે, તે આપો. પછી તમને વધારે ક્લેશ આપીશ નહિ.”

સહલે કુદામાં જઈને બોલ્યું તો એક રથજે ઉંટ જોડીને ગાડીવાન ગાડી ચલાવતો હતો. તેમણે ગાડીવાનને પૂછ્યું કે “જો તું આ ઉંટ કોઈને બાડે આપે તો એક દિવસનું વને શું ભાડું મળે ?”

ગાડીવાનો બોલ્યો કે “જો દ્રમ.”

સહલ—“તું ઉંટને છોડી નાખી મને ગાડીએ જોડ. સંધ્યાની નમાજ વખતે મને રજા આપજે. મહેનતાણામાં મને એક તાંળાનો સિકકો આપીશ, એટલે ચાલશે.”

ગાડાવાળાને આ વાત કેમ ન ગમે ! તેણે ઉંટને લાડે આપી દીધું અને તેને ઠેકાણે મહર્ષિ સહલને ગાડી તાણવા જોડ્યા. સાયંકાળ થયો ત્યારે એક તાંળાનો સિકકો આપ્યો. સહલે તેની રોટી અને મત્સ્ય ખરીદ્યાં અને પોતાની પાસે મૂકી મનને કહ્યું કે “હું મનડા ! તને જ્યારે મત્સ્ય સાથે રોટી ખાવાની અભિલાષા જાગશે, ત્યારે તો નિશ્ચય માનજે કે, સવારથી સાંજસુધી જાનવરનું કાર્ય કરવુંજ પડશે.”

છેલ્લે સહલ મધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં તેમને મહર્ષિ જુનુન સાથે મેળાપ થયો; તેમજ અનેક ઉત્તમોત્તમ સાધુ પુરુષોનો પણ સમાગમ થયો. મધ્યાહની તેઓ તસ્તરમાં પાછા આવ્યા અને કેટલાક સમયસુધી અસાધારણ સાધનાઓમાં પ્રવૃત્ત થયા. તેઓ ભીંતને કે બીજા કશાને અઢલીને, અથવા તો પગ લાંબાવીને નહિ બેસતાં પગની પલાંઠી ઉપરજ બેસતા. કોઈ કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તોપણ ઉત્તર આપતા નહિ અને ઉપદેશવેદી ઉપર પણ બેસતા નહિ. આર માસસુધી તો તેમણે પગની આંગળીઓ બાંધી રાખી હતી. આવી અસ્વાભાવિક સાધનાને લીધે તેમની આંગળીઓમાં અત્યંત પીડા થતી હતી. એ પછી તસ્તરમાં એક દિવસ ભીંતે અઢલીને તથા પગ લાંબા કરીને મહર્ષિ બોલ્યા કે “લાંઘણો ! તમારે જે કોઈ પૂજવાનું હોય તે હવે ખુશીથી પૂજો.”

આજસુધી આવું વચન તપસ્વી સહલ કદી બોલ્યા નહોતા અને આજે કેમ બોલ્યા ? એવો વિચાર આવતાં કોઈએ તે વાત તેમને પૂછી, ત્યારે મહર્ષિ સહલે કહ્યું કે “આજસુધી મારા ગુરુજી જીવતા હતા. જ્યાંસુધી ગુરુ વિદ્યમાન હોય, ત્યાંસુધી, વિવેક રાખવો એ શિષ્યનું કર્તવ્ય છે.” પાછળથી જણાયું હતું કે, ધર્માચાર્ય જુનુન તે દિવસે નિશ્ચિત સમયે પરલોકવાસી થયા હતા અને તપસ્વી સહલ તસ્તરીને તેનું જ્ઞાન દૂર રહીને પણ થયું હતું.

રાજ્યાધિપતિ ઉમ્મર લયંસ એક વાર ભયંકર રોગે વેરાયો. અનેક વેદો ઔષધો કરી થાક્યા, પણ રોગ ઝુસ્સો નહિ. વેદો કંટાળી ગયા. કોઈએ કહ્યું કે, આ રોગ ચિકિત્સાથી મટે, તેમ નથી. જો કોઈ મહાત્મા આશીર્વાદ આપે, તોજ એ રોગ દૂર થાય.

મહર્ષિ સહલ પોતાના પવિત્ર ધર્મિની આ સમયે ચોતરફ વિખ્યાત

થયા હતા. રાજ્યાધિપતિ ઉમ્મર લયસે તેમને પધરાની લાવવા અનુચરોને આજ્ઞા કરી. રાજાની આજ્ઞાને માન આપી સહલ હાજર થયા અને રાગી રાજાની સન્મુખ ખેસી બોલ્યા કે “જે માણસ પોતાના મનમાં ફેરફાર કરીને અશ્રદ્ધાળુ મરી અશ્રદ્ધાળુ થાય છે, તેનેજ માટે પ્રાર્થના કળીભૂત થાય છે; માટે તમારે પણ પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને મનમાં ફેરફાર કરવો આવશ્યક છે. તમારા કેદખાનામાં અનેક નિર્દોષ મનુષ્યો કેદ ભોગવતાં હશે; તેમને તો તરતજ મુક્ત કરવાં જોઈએ.”

મહર્ષિ સહલના કહેવા પ્રમાણે રાજા ઉમ્મરે કહ્યું. પછી સહલ બોલ્યા કે “હે પ્રભો! પોતાના પાપનું ક્ષમા આ રાજાએ અત્યારસુધી ભોગવ્યું છે, તો હયા કરીને મારી સાધનાનું ગૌરવ તેને દેખાડો. એના અંતરને જેમ આપે પુણ્યરૂપી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં છે, તેમ તેના શરીરને આરોગ્યરૂપી વસ્ત્ર પણ પહેરાવો.”

કહેવાય છે કે, આ પ્રાર્થના પૂરી થતાંજ ઉમ્મર લયસ નિરાગી થયો.

ઉમ્મર લયસે રાગમુક્ત થતાંજ પુષ્કળ ધનસંપત્તિ મહર્ષિ સહલને આપવા માંડી; પણ તેમણે કશાનો સ્વીકાર કર્યો નહિ અને ત્યાંથી રસ્તો પકડ્યો.

રસ્તે આસતાં એક શિષ્યે તેમને કહ્યું કે “શુરવરાં આપે જો કાંઈક લીધું હોત તો કેવું ચૂકવાત.”

આ સાંભળી મહર્ષિ સહલ બોલ્યા કે “તારે ધન જોઈએ છીએ ? ઠીક, તો આ જો અને જોઈએ તેટલું ઉઠાવી લે.”

આમ કહી તેમણે શિષ્યની આંખોએ હાથ ઝડકાડ્યો. કહેવાય છે કે, શિષ્યને તરત દિવ્ય દષ્ટિ થઈ અને જોયું તો આસપાસનાં ગાડ, છોડ, ટાળો, પાંદડાં, ભૂમિ અને આપ્ત અરણ્ય તેણે સુવર્ણમય જોયું. આ જોઈ શિષ્ય બહુજ શરમાઈ ગયો અને પ્રભાવશાળી શુરવરાના ચરણમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા. પછી મહર્ષિ બોલ્યા કે “લાઈ! પરાતપર પરમેશ્વર સાથે જેને થોડો પણ સંબંધ હોય છે, તે સૃષ્ટિના ધનગુલામ મનુષ્ય પાસેથી કાંઈ પણ શામાટે ગ્રહણ કરે ?”

મહાત્મા સહલ બ્યારે પણ ઈશ્વરના મહિમાનું સંગીત સાંભળતા, ત્યારે તરતજ ભક્તિભાવથી નિર્વૃણ થઈ જતા અને પછી એ લાવતો પ્રવાહ તેમના ચિત્તમાં દિવસોના દિવસોસુધી ચાલતો; અને એ પ્રવાહ ચાલતો હોય ત્યાં સુધી તેઓ લોબન કે નિદ્રા પણ લેતા નહિ. એ લાવતો લીધે શિષ્યાઓ હોય તોપણ તેમના શરીરમાંથી પરસેવો ઝરવા લાગતો અને પહેરેલાં વસ્ત્રો ભીંજાઈ જતાં.

કહેવાય છે કે, મહર્ષિ સહલ પાણી ઉપર પણ ચાલી શકતા અને

તે છતાં તેમના પગ પણ ઊંચતા નહિ. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “લોકો કહે છે કે, આપ પાણી ઉપર ચાલી શકો છો, એ વાત સાચી ?”

તેઓ જોડ્યા કે “આ હકીકત તું મરણના મૌલવીને પૂછજે. એ સત્ય-વક્તા છે.”

પેલા માણસે મૌલવીને પૂછ્યું. મૌલવીએ કહ્યું કે “મહાત્મા જળ ઉપર ચાલી શકે છે, એ વાત હું જાણતો નથી. અગાઉ એક દિવસ તેઓ એક નાનકડા તળાવમાં નહાવા ગયા, પણ પગ લપસી જવાથી ઉંડા પાણીમાં ડૂબવા લાગ્યા. એ વખતે જો હું ત્યાં હાજર ન હોત, તો તેઓ ડૂબી જ ગયા હોત.”

શેષ અણુ અણુ કહે છે કે, સહલમાં અનેક અલૌકિક ચમત્કારો હતા; પરંતુ તેઓ એ અલૌકિકતા સદા શુભ્તજ સખવાને ઇચ્છતા.

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, એક શુક્રવાર નમાજના સમય પહેલાં હું મહર્ષિ સહલની ઝુંપડીએ ગયો. તેમની ઝુંપડીમાં એક સર્પ પડ્યો હતો. ભય લાગવાથી હું તો ઝુંપડીના બારણા પાસે જ ઉભો રહ્યો અને પૂછ્યું કે “અંદર આવું ?”

“આવોને !”

“શી રીતે આવું ? આ સર્પ પડ્યો છે ને ?”

સહલ તસ્તરી જોડ્યા કે “જ્યાંસુધી પૃથ્વી ઉપરના કોઈ પણ પ્રાણીથી તમે ભય પામશો અથવા તમારાથી કોઈ પણ પ્રાણી ભય પામશે, ત્યાંસુધી તમે ઉન્નતિનાં સર્વ પગથીયાં ચઢી શકશો નહિ. એ તો ઠીક, પણ શુક્રવારની નમાજમાં તો તમે આવશો ને ?”

આગંતુક—“હું બહારગામનો રહેવાસી છું. મહારા ગામથી મરણ એક દહાડાના રસ્તા જેટલી દૂર છે.” એટલે તેમણે મારો હાથ પકડ્યો.

પછી મેં જોયું તો હું મરણમાં જ બેઠો હતો. ત્યારબાદ હું નમાજ પઢીને બહાર નીકળ્યો અને એજ મહાત્મા તરફ જોયું.

તેઓ જોડ્યા કે “ભ્રમ ! ‘લા ઇલ્લાહા ઇલ્લાહ’ એ કદમો મોઢેથી તો સર્વ કોઈ પડે છે; પણ ખરો પ્રભુપ્રેમી તો તેઓમાં કોઈકે જ હોય છે.”

‘અનેક હિંસક પશુઓ અને જીવો મહર્ષિ સહલની પાસે આવતાં અને તેઓ પણ તે સૌ તરફ સ્નેહથી વર્તતા. તેમને મહર્ષિ ખવરાવતા, પાણી પાતા અને રમાડતા. આથી તેમના મકાનને લોકો ‘પ્રાણીશાળા’ કહેતા.

મહર્ષિ સહલ રાત્રે બાગરણ કરીને કઠોર સાધનાઓ સાધતા, તેથી તેમને મૃતકૃત્ત્વનો બ્યાધિ થયો હતો. એક કલાકમાં તો તેમને તે માટે ઘણી ..

ઉઠ-બેસ કરવી પડતી. આથી તેઓ હમેશાં એક વાગણુ સાથેજ રાખતા; પણ ત્યારે નમાઝનો સમય થતો, ત્યારે અન્ય સ્થળે જઈ સારી રીતે ઝાલુ કરીને નમાઝ પઢતા અને ઉપદેશ આપતા. તે સમયે તેમને આવો વ્યાધિ હશે કે કેમ ? એ કોઈ બાણી શકેતું પણ નહિ. ઉભા રહી ઉપાસના કરવાથી તેમના પગ દુગવા આવતા અને ઉપાસના પૂરી થતાંજ રોગની પીડા શરૂ થતી; છતાં પણ તેઓ તલમાત્ર ચોતાનું કર્તવ્ય ચૂક્યા નહોતા.

મહુપિં સહલે એક વાર એક શિષ્યને કહ્યું કે “તું આખો દિવસ ‘પ્રભુ’ ‘પ્રભુ’ બોલવાનો પ્રયત્ન કર. શિષ્ય તેમ કરવા લાગ્યો અને તેથી પછી એને એવો અભ્યાસ થઈ ગયો કે પ્રભુના નામનો ઉચ્ચાર તેને સ્વભાવસિદ્ધ થઈ ગયો. પછી મહુપિંએ કહ્યું કે “હવે તું રાત્રે પણ ઇશ્વરનું નામોચ્ચારણ કરવાનો પ્રયત્ન કર.”

ચેલા શિષ્યે આજ્ઞા પ્રમાણે રાત્રે પણ ‘પ્રભુ’ ‘પ્રભુ’ કરવા માંડ્યું અને પછી તો તેને એવો મહાવરો થઈ ગયો કે સ્વપ્નમાં પણ તે ‘પ્રભુ’ ‘પ્રભુ’નું ઉચ્ચારણ કરતો.

પછી તેને કહેવામાં આવ્યું કે “હવે તું નામોચ્ચારણ બંધ કરી સ્મરણ માં લાગ.”

ચેલા શિષ્ય શુરુઆત્મા પ્રમાણે નામોચ્ચારણ બંધ કરીને ચિંતનમાં મગ્ન થયો અને તે એવો કે બાહ્યજ્ઞાનશત્ય બની ગયો. એક વાર તે ચિંતન કરતો કોઈ મકાનમાં બેઠેલો હતો અને અકસ્માત્ ઉપરથી એક લાકડું તેના ઉપર પડવાથી માથામાં વાગ્યું અને લોહી નીકળ્યું. કહેવાય છે કે, એ લોહીનાં જેટલાં બિંદુઓ લોંચે પડ્યાં, તેટલાંએ “અલ્લાહ” “અલ્લાહ” એ શબ્દને આકાર ધારણ કર્યો !

મહુપિં સહલે એક દિવસ એક અનુયાયીને કાંઈક કામ કરવાનું કઈ તે બોલ્યો કે “લોકનિંદાની બીકને લીધે હું તે કરી શકીશ નહિ.” ત્યારે તેન તરફ દૃષ્ટિ કરીને સહલ બોલ્યા કે “બ્યાંસુધી આ બેમાંની એક ચોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય નહિ, ત્યાંસુધી આ માણસ આ કાર્ય નિર્ભયતાથી કરી શકશે નહિ. કાં તો લોકો તરફથી તેણે લશ્વ ઉઠાવી લેવું જોઈએ, અથવા તો બધે પ્રભુસિવાજ બીજું કાંઈપણ જોવું નહિ; કેમકે એવું શાય તોજ લોકપ્રતિષ્ઠાનો મોહ અને લોકનિંદાનો ભય ટળી શકશે અને નહિ તો ચોતાનું ધ્યેયજ ચૂકી જશે.”

મહુપિં સહલે એક વખત કોઈ શિષ્યને કહ્યું કે “તું બસરામાં જા અ.

ત્યાં એક દરિદ્ર પરંતુ મહાન પવિત્ર માણસ છે તેને મળ્યો. તેઓ દર્શનીય પુરુષ છે.”

આ સાંભળી તે શિષ્ય જસરા ગયો. ત્યાં તેણે પેલા માણસનું ઠેકાણું મેળવ્યું અને દર્શન કરવા ગયો; પણ તેને જોતાંજ પેલા શિષ્યના મનમાં અશ્રદ્ધા ઉપજી, છતાંપણ તેણે પાસે જઈ પેલા પુરુષને સલામ ભરી અને ધર્મસંબંધી કાંઈ પ્રશ્ન પૂછ્યો.

ચેલો સાકુ ઝોલ્યો કે “જ્યારે તમે પ્રથમથીજ મહારા તરફ અવગાની નજરથી જુઓ છો, ત્યારે પ્રથમ શામાટે પૂછો છો? મહારા ઉત્તરથી તમને કેશો લાલ થવાનો નથી.”

સહસ્ર કહે છે કે, એક વાર હું એકલોજ અરણ્યમાં ચાલ્યો જતો હતો. ત્યાં મેં એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને જોઈ. તે મહારા તરફ આવતી હતી. એના માથા ઉપર લુગડાનો એક કકડો બાંધેલો હતો અને હાથમાં લાકડી હતી. તેને જોતાંજ મને વિચાર આવ્યો કે, આ ડોસી હાજીઓના કાફલામાંથી નોંખી પડી ગઈ હશે અને કાંઈક જોઈતું હશે તેથીજ મહારા તરફ આવતી હશે. મેં તેને કાંઈક આપવાને માટે ઝોળીમાં હાથ નાખ્યો. ત્યાં તો પેલી ડોસીએ દાંતે આંગળી મૂકી પોતાનું આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું અને પોતાની ખાલી હથેળી આકાશમાં ફેરવીને એક મુઠ્ઠી સોનું લીધું તથા બોલી કે “તું ઝોળીમાંથી લે અને હું સ્વર્ગમાંથી લઉં.” x એમ કહીને તે અંતર્ધાન થઈ ગઈ. હું પણ આશ્ચર્ય-ચકિત થઈને ચાલવા લાગ્યો. જ્યારે હું અરણ્યમાં પ્રવેશ્યો કરવાની

x કેટલાક વખત પહેલાં યુરોપની એક વૃદ્ધ ડોસી કલકત્તામાં આવી હતી અને તે આવાજ અદ્ભુત કાર્યો કરી મઘ હતી. હજારો મનુષ્યોની સન્મુખ તે ઉચ્ચે આકાશમાં મુઠ્ઠી ભરતી અને પલકમાત્રમાં હાથમાં મહેરો દર્શાવતી. આ અમત્કૃતિથી લોકો અવાશ થઈ જતા. પણ વર્તમાનપત્રોમાં આ અદ્ભુત સમાચાર છપાયા હતા; છતાં એ વૃદ્ધ નારી પોતે તો શિક્ષાળ મારીને ભોજન કરતી.

બંગાળી અનુવાદક

નિંગાળામાં રહેના મહામદ છેલ્લના પણ આવા ચમત્કારો આ લેખકે નજરે નોંધ્યા છે.

અનુવાદક (જ. કા. પાઠક)

અરણ્ય એ મહાથી નવ ગાઉ છેટે એક મોટું મેદાન છે. હજારો કરનારા લોકો ત્યાં જત્રાએ જાય છે અને ઉભા રહી લગ્ન (તમારી પામે હાજર થયો છું) એમ બોલી પ્રાર્થના કરે છે. પછી જહર અને અસરની નમાજ પઢીને મહામાં પાછા આવે છે.

જગ્યાએ પહોંચ્યો, ત્યારે મેં જોયું કે કાળાનું મંદિર એક માણસની પ્રદક્ષિણા કરતું હતું. પાસે જઈને જોયું તો મેં તેજ ડોસીને જોઈ. મને જોઈને તે બોલી કે “સહલા! જે માણસ કાળાના આકારનું જ દર્શન કરવા સારૂ જાય છે, તેજ કાળાની પ્રદક્ષિણા કરે છે; પરંતુ જે માણસ ઈશ્વરનું જ સ્વરૂપ કે ઐશ્વર્ય જોવા માટે પોતાના “હુપદ”નો વિનાશ કરતો આવે છે, તેની તો કાળાનેજ પ્રદક્ષિણા કરવી પડે છે.”

સહલા કહે છે કે “એક રાત્રે મેં સ્વપ્ન જોયું તેમાં ઘણાં માણસો એક ઘાળા પક્ષીની વાટ જોતાં હતાં. અકસ્માત્ પેલું પંખી નીચું ઉતર્યું અને એક એક જણને પકડી સ્વર્ગમાં લઈ જવા લાગ્યું. મેં પૂછ્યું કે “આ પંખીનો મર્મ શો?” ત્યાં ધ્વનિ સંભળાયો કે “પરમેશ્વર પોતાના ભક્તો ઉપર કૃપા કરીને ઘાળા પંખીને આ લોકમાં મોકલે છે.”

પછી અકસ્માત્ એક કાગળનો કકડો આકાશમાર્ગેથી આવીને મહારી પાસે પડ્યો. તે કકડામાં લખેલું હતું તે વાંચ્યું કે “આ પંખી એ વિષય—
નૈરાશ્ય છે.”

વળી એક રાત્રે આવું સ્વપ્ન જોયું કે “જાણે મને સ્વર્ગમાં લઈ જવામાં આવ્યો. ત્યાં ત્રણસો માણસો બેઠેલાં છે. તેમને સલામ કરી મેં પૂછ્યું કે “પૃથ્વીમાં સૌથી વધારે લયકર વસ્તુ મારે કયી સમજવી?”

તેઓ બોલ્યાં કે “ઉન્નતિનો અટકાવ.”

એક સ્વપ્નમાં મેં શયતાનને પૂછ્યું કે “સૌ કરતાં વધારે અસાધ્ય બાબત તમને કયી લાગે છે?”

શયતાન બોલ્યો કે “ઈશ્વરના ભક્તોના હૃદયમાં લક્ષ્યરૂપે જે પ્રભુ વસી રહ્યો હોય છે, તેનો વિનાશ કરવો તે.”

સહલાની પ્રભુપ્રાર્થના

“હે મહારા પ્રભુ! હું કશી પણ ગણતરીમાં લેવાતો નથી; છતાં પણ તું મારું સ્મરણ રાખે છે. હું તારું સ્મરણ કરું છું તેથી કાંઈ તારા ગૌરવમાં (મહિ-મામાં) વધારો થાય તેમ નથી; પણ મારું જ ભલું થવાનું છે, છતાં પણ જો હું તારું સ્મરણ ન કરું, તો તો મારું કમનશીળ !

પહેલાં કહી ગયા છીએ કે, મહર્ષિ સહલા મહાપરિત અને ઉત્તમ ઉપદેશક હતા. અનેક માણસોનાં જીવન તેમના ઉપદેશથી બદલાઈ ગયાં હતાં. તેમને આરસો અનુયાયી શિષ્યો હતા. જ્યારે મૃત્યુનો સમય નજીક આવ્યો,

ત્યારે બધા અનુયાયી શિષ્યો તેમની પાસે આવીને બેઠા અને પૂછવા લાગ્યા કે “દેવ ! આપને સ્થાને હવે કોને બેસાડીએ ? આપની ઉપદેશવેદિકા ઉપર બેસી હવે ઉપદેશ કોણ કરશે ?”

તે દેશમાં શાદેદેલ નામનો એક અભિપૂજક રહેતો હતો. મહર્ષિ નેત્રો બંધ કરી બોલ્યા કે “હવેથી મારે સ્થાને અભિ-ઉપાસક શાદેદેલ બેસશે.”

આ વાત સાંભળીને બધા શિષ્યો આશ્ચર્યચકિત થયા અને ગુપચુપ વાતો કરવા લાગ્યા કે “છેલ્લી ઘડીએ ગુરુજીને ભાન રહ્યું જણાતું નથી. તેમની બુદ્ધિ અલિપ્ત થઈ છે, નહિ તો તેમની સેવામાં મહાજ્ઞાની શ્રદ્ધાળુ ચારસો શિષ્યો હાજર હોવા છતાં તેઓ એક અભિપૂજકને પોતાના ઉત્તરાધિકારી બનાવે ખરા ?”

મહર્ષિ સહલ બોલ્યા કે “તમે ગરબડાટ કરો નહિ. જાઓ, જલદી શાદેદેલને બોલાવી લાવો.”

પછી લોકો જઈ શાદેદેલને તેડી લાવ્યા. તેને જોઈ મહર્ષિ બોલ્યા કે “મહારા મરણ પછી ત્રીજે દિવસે તમે મહારી ઉપદેશવેદિકા ઉપર બેસજો અને લોકોને ઉપદેશ આપજો.”

આટલું કહી તેમણે પ્રાણ છોડ્યા. તેમના મરણને ચોથે દિવસે નિમાજને અંતે અનેક માણસો આવી એકત્ર થયાં. શાદેદેલ પણ આવી પહોંચ્યા અને નમ્રભાવે ઉપદેશવેદિકા ઉપર જઈ બેઠા.

એ વખતે તેમના માથા ઉપર અભિપૂજકનું ચિહ્ન હતું, તેમના કટિ-ભાગમાં જનોઈ હતું. શાદેદેલ વેદિકા ઉપર બેસી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે “આપના નેતાથી હું પ્રેરાયો છું; તેમણે મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે. તેમણે મને પ્રેરણામાં કહ્યું છે કે “શાદેદેલ ! મૂર્તિપૂજના ચિહ્નરૂપ જનોઈને તોડી નાખવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.” આથી અત્યારે હું તમારી આગળ તેનું છેદન કરું છું. આટલું બોલીને તરતજ તેમણે છરીવડે જનોઈ કાપીને ફેંકી દીધું તથા અભિપૂજના ચિહ્નરૂપ માથાનું નિશાન પણ ઉતારી ફેંકી દીધું અને બોલ્યા કે “આશહદો અણહ દણહ ઇલેણહ, આશહદો આન મહમદ રસુલીહાહ” (એટલે કે હું સાક્ષી આપું છું કે, એક ઈશ્વરસિવાય બીજું કોઈ ઉપાસ્ય નથી; હું સાક્ષી આપું છું કે, મહમદજ ઈશ્વરપ્રેરિત છે.)

વળી બોલ્યા કે “મહર્ષિએ મને કહ્યું છે કે, મંડળને કહેજો કે ‘જે તમારો નેતા અને ઉપદેશ હોય, તેજ હજી પણ ઉપદેશ આપે છે. ગુરુનો ઉપદેશ

માન્ય કરવો, એ શિષ્યોનું કર્તવ્ય છે. જુઓ, શાદેદેલે બાદશાહીરૂપ જનોઇ ફેંદી દીધું છે. જો તમે પરલોકમાં અને મળવા ચાહતા હો અને તમારામાં એટલી વીરતા હોય તો તમે સર્વે આંતરિક અભિમાનનાં જનોઇ છેદી નાખ-જો.” શાદેદેલ આટલું બોલી રહ્યા ત્યાં તો પરલોકમાંથી કાંઈક ગંભીર અવાજ સંભળાવા લાગ્યો અને આકાશ કોઈ નવીન તેજથી ઝળહળી રહ્યું.

મહર્ષિ સહસ્રનું શળ જ્યારે ઢંઢનકિયામાટે લઈ જવાનું હતું, ત્યારે રસ્તામાં અનેક માણસોની ભીડ થઈ હતી અને તેમના ઉચ્ચ ધ્વનિથી દિગં-તો ગાજી રહ્યા હતા. સિત્તેર વર્ષનો એક વૃદ્ધ ચાહુંદી આ કોલાહલ સાંભળી ધરણદાર બેવા આવ્યો અને શળની પાસે પહોંચ્યો ત્યાં તો તેણે કંઈ અદ્-ભુત અમત્કાર બોલ્યો; એટલે તે ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો કે “હે મનુષ્યો! હું જે બેઠું છું, તે તમે પણ જુઓ.”

લોકોએ પૂછ્યું કે “તું શું જુએ છે?”

તે બોલ્યો કે “દેવો સ્વર્ગમાંથી નીચે ઉતરી મહર્ષિ તસ્તરીના શળને સત્કાર આપે છે અને તે હું બેઠું છું.” આટલું કહી તે ડાસો કલ્મો પઢવા લાગ્યો અને ઇસ્લામમંડળમાં ભળ્યો.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-પવિત્ર લોજનસિવાય એકાંતમાં પણ ઉત્તમ સાધના થઈ શકતી નથી અને ઇશ્વરાર્પણ કર્યા સિવાય કોઈપણ વસ્તુ પવિત્ર થઈ શકતી નથી.

૨-આઠ પહોરમાં એકજ વાર જે જમે છે, તેનું જ લોજન સાત્વિક છે.

૩-ભૂખ કરતાં ઓછું જમ્યાસિવાય કોઈથી પણ આંતરિક સાધના કે બાહ્યસાધના સુદાં રૂડે પ્રકારે થઈ શકતી નથી.

૪-આ ચાર બાબતો યાજ્યો, તોજ તમારાથી વિશુદ્ધ સાધના થઈ શકશે:- (૧) ભૂખ કરતાં ઓછું ખાવું, (૨) લોકપ્રતિષ્ઠાનો ત્યાગ, (૩) નિર્ધન-તાનો સ્વીકાર, (૪) ઇશ્વરવ્યામાં સંતોષ.

૫-જે માણસ ભૂખ કરતાં ઓછું જમે છે, તેની પાસે શયતાન આવી શકતો નથી. પેટ ભરીને જમનારો અજીર્ણ ને અરુચિને આગ્રે છે. પેટ ભરીને જમવું, એ અનેક આપત્તિઓનું મૂળ છે.

૬-અનીતિથી મેળવેલી વસ્તુનો ઉપયોગ કરનારનાં બધાં અંગો પાપથી લીંપાય છે-તેની પોતાની ઇચ્છા ન હોય તોપણ તે પાપમાં જ દૂળતો આલે છે. જે માણસ પવિત્ર (નીતિપૂર્વક મેળવેલી) વસ્તુનો ઉપયોગ કરે છે,

તેનાં તમામ અંગો સાધનાને અનુકૂળ વર્તે છે અને બાહ્ય સંયોગોરૂપે ઇશ્વર-કૃપા પણ તેને વિશેષ આવી મળે છે.

૭-જે બોરાકથી ઇશ્વરનું વિસ્મરણ ન થાય, તેજ બોરાકે પવિત્ર અને ન્યાયોપાર્જિત હોય છે.

૮-મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારનાં છે:-એક પ્રકારનાં મનુષ્યો પ્રભુપ્રાપ્તિમાટે પોતાના પંડ સાથે સંગ્રામ કરે છે; બીજા પ્રકારનાં મનુષ્યો પ્રભુને ખાતર લોકસમૂહની સાથે સંગ્રામ કરે છે અને ત્રીજા પ્રકારનાં મનુષ્યો પોતાને ખાતર ઇશ્વર સાથે સંગ્રામ કરે છે અને કહે છે કે, તારી બધી આજ્ઞાઓ અમારી ઇચ્છા મુજબની હોવી જોઈએ અને તારી ઇચ્છાઓ પણ અમારાજ વિચાર પ્રમાણે હોવી જોઈએ.

૯-જે કોઈ એવું ઇચ્છે કે, મારે ખરેખરી નિવૃત્તિ મેળવવી છે, તેણે તમામ પ્રકારનાં પાપકર્મોથી ને ઉધી સમજણથી હાથ ઉઠાવવો જોઈએ.

૧૦-તમે જે પણ કામ કરો, તે જો તેની આજ્ઞાને અનુસરતું નહિ હોય, તો તેથી તમને દુઃખજ પ્રાપ્ત થવાનું.

૧૧-ઇશ્વરલક્ષ્ય ન્યાંમુધી અદૃશ્ય વસ્તુસ્થિતિ તરફ પ્રેમ ઉપનિવૃત્તો નથી અને 'મૃત્યુ તો થવાનું જ છે' એ વાત યાદ રાખતો નથી, ત્યાંમુધી તેનામાં સર્વાંગ સુંદર તપશ્ચર્યા આવતીજ નથી.

૧૨-ધણખરા જ્ઞાની, વૈરાગી અને તપસ્વીઓએ સંસારબંધાર બહારથી રચાયેલો હોય છે, પણ અંતર તો રજસ-તમસથીજ ભરપૂર હોય છે. માત્ર આના પ્રભુપ્રેમીનું જ હૃદય એ આવરણથી મુક્ત હોય છે-અથવા બને છે.

૧૩-જીવનનાં કાર્યો ન્યાંમુધી પવિત્રપણે ન થાય, ત્યાંમુધી લોકોનો વિશ્વાસ જામતો નથી. ખરેખરી નિવૃત્તિ તો વિશુદ્ધ પ્રભુપ્રેમથીજ ઉપજે છે; અને પ્રભુદર્શન થાય છે, ત્યારેજ પ્રભુપ્રેમ પૂર્ણતાને પામે છે.

૧૪-ઇશ્વરસિવાય બીજું જે કંઈ આ સંસારમાં રહેલું છે, તે તમામ બાળતો તરફ વિરાગ થવો એ પણ વિશુદ્ધ પ્રભુપ્રેમનું લક્ષણ છે. જે એવો વિશુદ્ધ પ્રેમી હોય છે, તેજ સાચો પ્રભુલક્ષ્ય બની શકે છે; અને જે પ્રેમપૂર્વક મૃત્યુને ભેટે છે, તેજ સાચો પ્રભુલક્ષ્ય બનેલો હોય છે.

૧૫-વિશુદ્ધ પ્રભુપ્રેમીસિવાયના બીજા લોકો તો કષ્ટ-પ્રપંચને અવગણનામાં ન ગણતાં દલિલા તેને સદૃશ્ય અને-મોટી લાયકાતતરીકેજ માને છે.

૧૬-જે માણસ સ્વેચ્છા ને સમૈજણપૂર્વક પરમાત્મદેવની પૂજા કરતો નથી,

તેને તો પછી પરાણે પણ મનુષ્યોનીજ ખૂબ કરવી પડવાની.

૧૭—ઇશ્વરસિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થમાં જે માણસ સુખ માને છે, તેનું મનજ દૂષિત છે, જોઈલે તેના હૃદયમાં પ્રભુવિશ્વાસ અને પવિત્રતાની જ્યોતિ પ્રકટવી મુશ્કેલજ છે.

૧૮—જે જે કાર્યોમાં હૃદયની પવિત્રતા રહેલી જોઈને પ્રભુભક્તો હૃષ્ટ પામે છે, તેવાં કાર્યોજ શ્રેષ્ઠ છે.

૧૯—જે માણસ બ્રહ્મચર્યાસિવાયની બીજીજ વાતો કર્યા કરે છે, તે પોતાનેજ હાથે પોતાની હાનિ વહોરી લે છે.

૨૦—જીવનનો ઉદ્દેશ સર્વોત્તમ રાખી તેને સિદ્ધ કરવા પાછળ જને તેટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો તે લક્ષ્યબિંદુએ પહોંચી ન શકાય, તોપણ તેથી અનિષ્ટ તો નથીજ થવાનું.

૨૧—જે મન જ્ઞાનયોગથી વિમુખ રહે છે, તે મન જાતજાતના ઇલાકપટ-માં અને કનિષ્ઠ ઉદ્યોગમાં જોડાઈ જાય છે. જે માણસ પોતાનાજ પુરુષાર્થપર સર્વ આધાર સમજે છે—રાખે છે, તે પોતાનાં કર્મો પ્રભુતા ચરણમાં સમર્પી તેની કૃપા પામવાને બદલે ઉલટો દેહાભિમાનમાં વધારો કરીને દુર્ગતિજ પામે છે.

૨૨—ઇશ્વર શું શું કરી-કરાવી રહ્યો છે તે સમજવા—સ્વીકારવાને બદલે જે પોતાનાજ પુરુષાર્થમાં સિદ્ધિ માને છે, તે આ લોકમાંથીજ ઇશ્વરથી દૂર જતો ચાલી પરલોકમાં તો નરકજ પામે છે.

૨૩—જ્ઞાનીઓ ત્રણ પ્રકારના છે:—(૧) બ્રાહ્મજ્ઞાનીઓ. તેઓ પોતાનું જ્ઞાન બ્રાહ્મદર્શી લોકોમાંજ દર્શાવ્યા કરે છે; (૨) અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ. તેઓ જ્ઞાનની વાત આધ્યાત્મિક લોકો આગળજ કહે છે અને (૩) પરમાત્મદર્શી જ્ઞાનીઓ. તેઓ પોતામાં અને પ્રભુમાંજ સ્થિતિ કરી રહે છે અથવા કરવાના પ્રયત્નમાં મગ્યા રહે છે. એવા જ્ઞાનીઓની ગતિ—મતિની સમાલોચના અને વ્યાખ્યા કોઈ પણ કરી શકે તેમ નથી.

૨૪—જે માણસ પોતાનાં સર્વ પદાર્થ, માન—પ્રતિષ્ઠા, આ લોક અને પરલોક, જો સર્વ કરતાં પણ ઇશ્વરનેજ વધારે ગણીને તેનાજ તરફ પ્રેમ—શ્રદ્ધા રાખે છે, તેનાજ ઉપર સદાકાળને માટે આધ્યાત્મિક સૂર્યનો ઉદય થાય છે;

૨૫—તમે બહારથી નિર્ધન જણાતા સાધુ પુરુષો તરફ અવજ્ઞા અને ગર્વ દર્શાવો છો; પણ ચોક્કસ બલુજો કે, તેઓજ મહર્ષિના સાચા સંતાન

પૂરા પ્રતિનિધિ અને સર્વોત્તમ સંપત્તિવાન છે.

૨૬—આ જ બાળતો આશ્રય લેવા ચોગ્ય છે:—(૧) ઇશ્વરી ગ્રંથનું અવલંબન, (૨) ઋષિમુનિઓએ પ્રચારેલી ઇશ્વરાજ્ઞાનાતું અનુસરણ, (૩) ખાનપાન પવિત્ર રાખવું, (૪) પીડનાર અને નિંદનારને નિંદવા—પીડવાથી દૂર રહેવું, (૫) નિષિદ્ધ બાળતોથી દૂર રહેવું અને (૬) જે કંઈ આપવાનો વિચાર થાય તે તસ્તજ આપી દેવું.

૨૭—ધર્મનાં મૂળ ત્રણ છે:—(૧) વિચારમાં તથા આચરણમાં મહાત્માઓને માર્ગે ચાલવું, (૨) પવિત્ર ખાનપાન કરવું અને (૩) સત્કાર્યમાં જ સ્થિતિ અને પ્રીતિ રાખવી.

૨૮—નવા સાધકનું પહેલું કર્તવ્ય મનને ઉલટાવવું (સાંસારિક પદાર્થોમાંથી ઉઠાવી લઈ પ્રભુ તરફ જોડવું) એ છે; કેમકે એથી ચિત્તશોભ તથા ઝુનિયાઈ કામનાઓનાં મૂળ ઉખડી જાય છે, દુરાચરણથી દૂર થવાય છે અને સદાચરણમાં ગતિ થાય છે.

૨૯—જ્યાંસુધી એકાંતનો આશ્રય લેવાતો નથી, ત્યાંસુધી વાણીનો પૂરા સંયમ થતો નથી; પવિત્ર ખાનપાન લેવાતું નથી, ત્યાંસુધી એકાંતનો આશ્રય ગમતો નથી; જ્યાંસુધી ઇશ્વરી ઋણ ચૂકવાતું નથી, ત્યાંસુધી પવિત્ર ખાનપાન ઉપર રુચિ થતી નથી; જ્યાંસુધી ઇદ્રિયસંયમ થતો નથી, ત્યાંસુધી ઇશ્વરી ઋણ ચૂકવાતું નથી; અને જ્યાંસુધી ઇશ્વરની સહાય મેળવાતી નથી, ત્યાંસુધી સંયમ અને સાધન બનતું નથી.

૩૦—પોતાના અવળા વિચારો અને ભાવનાઓને શુભ માર્ગમાં ફેરવી નાખવાં, એ સાધનાની શ્રેષ્ઠ ભૂમિકા છે.

૩૧—આ જ બાળતો મતુષ્યનો વિનાશ કરે છે:—(૧) લોકોમાં માનપ્રતિષ્ઠા મેળવવા દોડવું અને (૨) નિર્ધનતાથી ભયભીત થવું.

૩૨—જે માણસ મૂઢેનત-મજુરીમાં, ધર્મકાર્યોમાં કે પ્રભુ ઉપર નિર્ભર રહેવામાં દોષ કે હલકાઈ માને છે, તે પરમાત્મશ્રદ્ધામાં જ દોષારોપ કરે છે.

૩૩—ધર્મમાર્ગમાં નહિ રહેતાં ધનપ્રાપ્તિનાં કાર્યોમાં પડવું એ પ્રભુપરાયણ માણસને ઇચ્છતું નથી. લોકોને સહાય કરવાથી તેમનાં માનસિક કે શારીરિક દુઃખો દૂર થશે, એવું લાગે તો જ પ્રભુપરાયણ માણસે અર્થપ્રાપ્તિમાં

તેમાં પ્રભુવિશ્વાસી મનુષ્યની હૃદયભૂમિકાના જેવી ઉત્તમ ભૂમિકા કોઈ પણ નથી, કેમકે એ હૃદયભૂમિકામાં પ્રભુનો પ્રકાશ યથાસ્થિત પડે છે; અને ઉત્તમ વસ્તુ ઉત્તમ સ્થાનમાં મૂકાય એજ યોગ્ય છે. આ વિશ્વમાં એ ગ્રંથાળુ હૃદય કરતાં વધારે ઉત્તમ કોઈ સ્થાન હોત તો પ્રભુ પણ પોતાનો પ્રકાશ ત્યાંજ પાડત. .

૩૫—આ જગતમાં પ્રભુના જેવો કોઈ પણ સાચો સહાયક નથી અને પ્રભુચેરિત મહાપુરુષના જેવો કોઈ સન્માર્ગદર્શક નથી.

૩૬—એવો કોઈ પણ દિવસ જતો નથી કે જે દિવસે ઇશ્વરે ઉંચે સ્વરે આજ્ઞા કરી ન હોય કે “ હે મારા સેવક ! તું અન્યાયી આચરણ કરે છે તોપણ હું તારું સ્મરણ કર્યા કરું છું, પણ તું તો મને ભૂલીજ ગયો જણાય છે ! હું તને મારી પાસે બોલાવું છું, પણ તું તો ઉલટો બીજાઓનાજ પડખામાં પેસતો જાય છે ! હું તને વિપત્તિઓમાંથી છૂટો કરવા મથું છું, પણ તું તો માપનોજ ઢગલો વધારતો જાય છે ! પરંતુ હે મારા વહાલા વંશજ ! પરલોકમાં જ્યારે તું મારી પાસે આવશે, ત્યારે મને શો ઉત્તર આપીશ ? ”

૩૭—માણસને સજીને પછી પ્રભુએ કહ્યું કે “તું તારી ગૃહમાં ગૃહ વાત પણ મને કરજે. જો શુભ વાતો ન કહી શકે તો મારા તરફ દૃષ્ટિ તો રાખ્યાજ કરજે. જો તેમ પણ ન કરે તો તારી અગવડોને જરૂરીઆતો મને કહેતો રહેજે.

૩૮—જ્યાંસુધી વાસનાઓ મરે નહિ, ત્યાંસુધી હૃદય જીવતું થઈ શકતું નથી.

૩૯—જે પોતાના ઉપર જય મેળવે છે, તેજ બીજાના ઉપર જય મેળવી શકે છે. જે પોતાનો રાજ થાય, તેજ બીજાપર રાજ્ય કરી શકે છે. અધમ પ્રવૃત્તિનો સંસર્ગ થતાંજ સાધુ પુરુષોની અધોગતિ શરૂ થાય છે; માટે તૃધ્ણા સામે (હિંદુપણા, વિરોધપણા, પુત્રેપણાની સામે) સંગ્રામ કરી તેનો નાશ કરવો, એના જેવી ઉત્તમ બીજી કોઈ પણ સાધના નથી.

૪૦—જે માણસે પોતાના પંડનો પરિચય યથાવત્ મેળવ્યો છે, તેજ ઈશ્વરનો પરિચય પામી શકે છે.

૪૧—પ્રભુને પામવામાં સાધકને માટે પહેલું પગથિયું એ છે કે, તેને મેળવવાનો તે નિશ્ચય કરે; કેમકે એ નિશ્ચય થાય તોજ ઇદ્રિયોને આધીન રાખવાની જરૂર સમજાય છે, કુવિચારો ક્ષીણ થઈ જાય છે અને ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૨—જળમાં ડૂબનારની જેવી દશા થાય છે, તેના જેવીજ ઇશ્વરપ્રાપ્તિ કરનારની દશા થાય છે. ફેર ચોટલોજ કે એકને દુઃખ અને અધિકારની આશ્ત;

ત્યારે બીજને સુખ અને પ્રકાશનો સાગર।

૪૩—જે માણસ સાધુતા (ઉત્તમ-પવિત્ર-આચરણ) મેળવે છે, તેનાજ તરફ પ્રભુ પોતાનો સ્વર્ગીય હૃત મોકલે છે. ઉપાસનાનો સમય થતાંજ એ હૃત તેને ઉંઘમાંથી ઉઠાડીને ઉપાસનામાં પ્રેરે છે—જોડે છે.

૪૪—આ સંસારમાં “એક પ્રભુસિવાય બીજું” કંઈ પણ ઉપાસવા જેવું નથી” ‘લા ઇલાહાઇલ્લીલાહ’ એવી દૃઢ માન્યતા અંતરમાં સ્થાપવી, જીભને પણ એ વચનમાં જોડવી અને આચરણ પણ તેનેજ અનુસરતું ણનાવવું, એજ મનુષ્યનું સારમાં સાફ અને વધારેમાં વધારે લાભ આપનારું કર્તવ્ય છે.

૪૫—મનને ખરે રસ્તે ચઢવામાં પહેલું પગથીયું સત્યનો સ્વીકાર છે, બીજું પગથીયું સંસારથી ઉપરામતા છે, ત્રીજું પગથીયું આચરણની ઉચ્ચતા ને પવિત્રતા છે અને ચોથું પગથીયું પ્રભુપ્રત્યે શુનાહોની ક્ષમાપ્રાર્થના છે.

૪૬—જે મનની મલિનતાથી મુક્ત ને સદ્વિચારયુક્ત છે, ઇશ્વરની સાન્નિધ્યતાને લીધે જેનાં માયાબંધનો છેદાઇ ગયેલાં છે અને જેની નજરમાં ધૂળ અને સુવર્ણ સરખાં છે, તેજ સાચો સુદ્ધિ અથવા જ્ઞાની-ઋષિ છે.

૪૭—અરૂપાહારમાં, દિવ્ય શાંતિમાં અને લોકસંસર્ગના ત્યાગમાં સાધુતા રહેલી છે.

૪૮—પ્રભુનો અનન્યાશ્રય શ્રદ્ધણ કરીને તેના ઉપરજ સર્વ રીતે નિર્ભર રહેવું, એજ પેગંબરોની અને ઋષિમુનિઓની નીતિરીતિ હોય છે. જેઓ એવી અવસ્થાએ પહોંચવા ઇચ્છે, તેમણે પણ એજ રસ્તે ચઢવાની જરૂર છે.

૪૯—પ્રભુના અનન્યાશ્રિતની પ્રથમાવસ્થા, શબ્દને નવરાવનારપ્રત્યે જેવી શબ્દની આધીનતા જોવામાં આવે છે તેવી હોય છે. શબ્દને નવરાવનારો તેને ગમે તેમ હલાવે-ચલાવે, તેમાં શબ્દને કશો વાંધો હોતો નથી, તેમ અનન્યાશ્રિતોની સ્થિતિ પણ સર્વ પ્રકારે ઇશ્વરાધીન હોય છે.*

૫૦—કોઈ પણ ખાસ જરૂરની ચીજ તમારી પાસે નહોતી, તોપણ તમારા ભક્તો માટેજ પ્રભુની ઇચ્છા તેવી હશે, એવા સાચા સમાધાનપૂર્વક શાંત રહેવું એનું નામ પ્રભુપર નિર્ભરતા છે.

* ઇદ્રિયોની લોલુપતાને અને કામ-ક્રોધાદિક શત્રુઓની વિપરીત પ્રેરણાઓને પણ પ્રભુની પ્રેરણા કે પ્રારબ્ધ કહીને પોતાની વિષયલોલુપતાનો જવાબ કરે, એવા પણ બજલકતો અને બેદાન્ટીઓ (ચાવવાના ને દેખાડવાના—એમ બે પ્રકારના દાંત રાખવાવાળાઓ)નો આ કળિકાળમાં ટોટો નથી. સિંઝ અધમ સિંઝુ—અખંડાનંદ

૫૧-અન્ય સર્વ સંબંધો અને ચિંતનોથી રહિત થઈને ઈશ્વરનું ચિંતન અને સંબંધ સાધવો, એનું નામ આંતરિક નિર્ભરતા છે.

૫૨-આત્મસમર્પણ કયાંસિવાય પ્રભુ ઉપર નિર્ભર રહી શકાતું નથી; અને સ્વાર્થસાધના છોડ્યાસિવાય આત્મસમર્પણ થઈ શકતું નથી.

૫૩-પ્રભુપર નિર્ભર રહેવાનાં ત્રણ લક્ષણો છે:- (૧) અન્યની પાસે યાચક ન થવું, (૨) મળે છતાંયે લેવું નહિ અને (૩) લેવું જ પડે તો વહેંચી આપવું.

૫૪-પ્રભુપર નિર્ભર થનારને ત્રણ બાળતો મળે છે:- (૧) પ્રભુપ્રત્યે પૂર્ણ શ્રદ્ધા, (૨) અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રકાશ અને (૩) પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર.

૫૫-ઈશ્વરે તમને જે આપવાનું કબૂલ કરેલું છે, તેમાં જરાપણ સંદેહ ન રાખવો, એનું જ નામ “નિર્ભરતા” અથવા પ્રભુ ઉપર નિર્ભર થવું છે.

૫૬-ભય કરતાં લજ્જા શ્રેષ્ઠ છે. ભય જ્ઞાનીને રહે છે અને લજ્જા પ્રેમીને થાય છે.

૫૭-જે વસ્તુની જરૂર હોય, તે વસ્તુ જેની પાસે હોય તેની જ બોળખાણ કરવી જોઈએ. તમારે મોક્ષ જોઈતો હોય તો તે પણ ઈશ્વર પાસે જ ભરપૂર હોવાથી તેની જ બોળખાણ સાધવાથી મળશે, સંસારની બાઈબંધીથી નહિ.

૫૮-પરમેશ્વરજ સાધુ પુરુષોને શુભાનુષ્ઠાનમાં અને વિશ્વાસમાં જોડે છે.

૫૯-જે ઈશ્વર તરફથી તમને ધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે, તે ઈશ્વરસિવાય બીજા કોઈને આપી દેશો નહિ-અર્થાત્ બીજા કોઈના પણ સંતોષને ખાતર કે બીજા કોઈ પણ પદાર્થને ખાતર એ ઈશ્વરક્ત ધર્મને છોડી દેતા નહિ.

૬૦-કોઈએ તેમને સાત્વિક સાધુઓના શુભ વર્ણવવા વિનંતિ કરી; ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “તમે જો તેવા સાધુઓનું તત્ત્વ મને કહેશો, તો જ હું તમને તેમના શુભો કહી શકીશ.”

૬૧-પ્રશ્ન-શું પાપીઓમાં પણ પ્રભુપ્રેમ હોય છે? ઉત્તર-ના, જે માણસ પાપના વિચાર કરે છે, તેનાથી પ્રભુપર પ્રેમ થઈ શકતો નથી.

૬૨-પ્રશ્ન-રાત્રે ઉપાસના કરનારને જેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવું ફળ બીજા કોને પ્રાપ્ત થાય છે? ઉત્તર-“જેઓ, દિવસે અન્યને નુકસાન કરતા નથી તેમને.”

૬૩-પ્રશ્ન-રાત્રિ અને દિવસમાં થઈને જ્ઞાત એક જ વાર લોજન કરવા વિશે

x ભગવદ્ગીતામાં પણ પ્રભુની એ કબજાત પ્રસિદ્ધ છે કે:-અનન્યાશ્ચિતયત્તો મામ્ યે જનાઃ પર્યુપાસતે । તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનામ્ યોગક્ષેમં વદામ્યહમ્ ॥ અર્થાત્-જે માણસ અનન્યભાવે મારું ચિંતન કરે છે, મને જ ઉપાસે છે, એવા સદા સર્વથા મારા જ ભજનચિંતનમાં રહેનારનું યોગક્ષેમ હું વદન કરું છું.

આપ શું કહેો છો? ઉત્તર—એ સાત્વિકોનું લોજન છે.

૬૪-પ્રશ્ન—જો બે વાર લોજન કરીએ તો?

૬૫-ઉત્તર—એ રજોગુણી લોકોનું લોજન છે.

૬૬-પ્રશ્ન—જો ત્રણ વાર લોજન કરીએ તો?

૬૭-ઉત્તર—એ પશુઓનું-તામસી માણસોનું લોજન છે.

૬૮-સાધુતા એટલે શું? ઉત્તર—કોઈ અપકાર કરે તોપણ તેનો ખટલો અપકારરૂપે ન આપતાં ક્ષમારૂપે આપવો અને તેને માટે પ્રભુ પાસે ક્ષમા ચાલવી.

૬૯-પ્રશ્ન—ઈશ્વરનો પ્રેમ મેળવ્યો હોય એવાનું લક્ષણ શું? ઉત્તર—એવો માણસ રોગમાં, વિપત્તિમાં અને અન્નકષ્ટમાં પણ ધૈર્ય અને કૃતજ્ઞતા રાખે છે.

૭૦-કોઈ સાધક ઘણા દિવસસુધી કર્શુજ ન ખાય, તો તેના જઠરાગ્નિનું શું થાય છે? ઉત્તર—પ્રદાન્યોત્તિમાં એ અગ્નિ હોમાઈ જાય છે.

૭૧-એક માણસે કહ્યું કે, આપ મને ઉપદેશ આપો. મહર્ષિ—વાણીના સંયમમાં, ઓછી નિદ્રામાં, ઓછા આહારમાં અને એકાંતમાં તારૂં કલ્યાણ રહેલું છે.

૭૨-ખીજ એક આવનારે પૂછ્યું કે, આપનું કહેવું એમ છે કે, મારે આપની સાથે રહેવું?

મહર્ષિ—ના, હું નહિ હોઉં ત્યારે તું કોનો સંગ કરીશ? તે માણસે કહ્યું કે, પ્રભુની સાથે રહીશ.

મહર્ષિ—તો અત્યારથીજ તું તેનો સંગ કર. વળી જો તને સિંહનો સ્થ લાગતો હોય, તોપણ તું મ્હારો સંગ કરતો નહિ.

૭૩-આવનારે પૂછ્યું કે લોકો કહે છે કે, સિંહ આપનાં દર્શન કરવાને આવે છે એ સાચું?

૭૪-મહર્ષિ—“એમાં શું? કૃતક કૃતશની પાસે આવેજ.”

૭૫-પ્રશ્ન-જીવનનું પરિવર્તન એટલે શું? ઉત્તર-પાપને ભૂલી જવું તે.

પ્રશ્ન-કોઈ તો કહે છે કે, પાપને ન ભૂલવું એજ તોળા છે! ઉત્તર-ના, એમ નથી. ઉપકારને સમયે અપકારનું સ્મરણ કરવું એ તો અપકાર છે.

૭૬-જેનું અંતર ઈશ્વરી પ્રેમમાં અત્યંત કોમળ બનેલું છે, તેની પાસે પાપરૂપી અસુર આવી શકતો નથી.

૭૭-એક યશી રીતે સાધવું? ઉત્તર-પહેલાં પ્રભુના ભક્ત સાથે એક ય સાધજો એટલે જ્યારે તેનું પ્રભુ સાથે એક ય થશે, ત્યારે તારૂં પણ આપોઆપ થશે.

૭૮-કોઈએ મહર્ષિને પૂછ્યું કે, પ્રવૃત્તિના સંગ્રહમાં સૌથી વધારે મુશ્કેલી શી છે ? ત્યારે મહર્ષિ જોડ્યા કે “ ઇશ્વરના ઉપર પ્રેમ સ્થાપવો એજ સૌથી વધારે મુશ્કેલી છે; કારણકે એ પ્રેમમાં બાહ્યપ્રવૃત્તિને જરા પણ અવકાશ મળે તેમ નથી.”

૭૯-પ્રથમ-ઇશ્વર ઉપરનો પ્રેમ શી રીતે દર્શાવી શકાય ? ઉત્તર-તેના બાં-ધેલા કાયદાઓ પાળવારૂપે દર્શાવી શકાય છે. જ્યાં એ કાયદાઓનું પાલન નથી, ત્યાં પ્રભુપ્રેમ પણ નથી.

૮૦-જીવનમાં આ પાંચ બાબતો અમૂલ્ય મણિતુલ્ય છે:- (૧) એવી ક્ષેત્રી કે જે અચાર આંતરિક સંયત્તિ દર્શાવી આપે, (૨) એવું લંઘન કે જે તૃપ્તિ દર્શાવી આપે, (૩) એવું દુઃખ કે જે પ્રસન્નતા દર્શાવી આપે, (૪) એવી નીરતા કે જે શત્રુપ્રત્યે પણ મૈત્રી દર્શાવી આપે, (૫) ઉપવાસ અને પ્રભુ-સ્મરણ કરીને એવી સાધના સાધવી કે જે સામર્થ્યનું દર્શન કરાવે.

૮૧-પ્રભુ અને પ્રભુભક્તની વચ્ચે અભિમાનના જેવો અંતરાય બીજો નથી.

૮૨-પ્રભુને પામવા માટે હીનતા અને હીનતા (લૌકિક પદાર્થન શાખવા) એના જેવો સહેલો બીજો માર્ગ નથી.

૮૩-જે માણસ અભિમાની હોય તે પ્રભુભક્ત થઈ શકતો નથી; જે ઇશ્વરથી જહીને આલતો નથી, તે વિશ્વાસપાત્ર બનતો નથી અને જે વિશ્વાસ-પાત્ર બનતો નથી, તે પ્રભુના અખૂટ લંકારની કુંઝીઓ ચેળવી શકતો નથી.

૮૪-જે માણસ બીજાઓના હિતમાટે બેદરકાર અને પોતાનોજ સ્વાર્થ સાધનાર હોય છે, તેનામાંથી સત્યની સુગંધ નીકળતી નથી; પણ જુદું-પ્રપંચ-ની દુર્ગંધજ નીકળે છે.

૮૫-જે માણસ ઇશ્વરજ્ઞાથી ઉલટો વર્તે છે, તેનાથી ઇશ્વર પણ છેટોજ રહે છે. એવા મનુષ્યની સાથે જે માણસ હાસ્ય-વિનોદ કરે છે, તેનામાંથી પણ સફળતા જતા રહે છે.

૮૬-સંસારમાં રહી ઇશ્વરજ્ઞાનું પાલન કરવું, એ સંસારમાંજ સ્વર્ગ પામવા તુલ્ય છે, કે જે સ્વર્ગમાં આપત્તિ જેવું તો કશું હોતુંજ નથી.

૮૭-એક માણસે પૂછ્યું કે, માનવસમૂહમાં મ્હારે કેનો સંગ કરવો ? ઉત્તર-તત્ત્વદર્શી સાધુજનોના; કારણકે તેઓ પોતાની કોઈ પણ બાબતને અહુ મહત્ત્વ આપતા નથી અને સંસારમાં જે પણ બાબત બને છે, તેનું તાત્પર્ય સમજી શકે છે. વળી તેઓ બધી બાબતોમાં ક્ષમા કરી શકે છે.

૩૪-તપસ્વી મારૂં જોરખી

તાપસમણિ મારૂં જોરખી હમેશાં મરજદમાંજ રહેતા હતા. તેઓ મહાચોગી, ધર્મપથના અગ્રણી, સન્માર્ગના પ્રદર્શક, ઉચ્ચકોટીના તત્ત્વદર્શી અને તત્કાલીન ઋષિશ્રેષ્ઠ હતા. તેઓ વિવિધ ગુણોથી વિભૂષિત અને સત્યનિષ્ઠ પ્રભુપ્રેમી હતા. મહર્ષિ મારૂં જોરખીનો દેહાંત થયો, ત્યારે તેમની ખોટ પૂરે એવો એક પશુ તપસ્વી નહોતો; એમ કહેવાયું હતું. તેમણે પુષ્કળ સાધના કરી હતી. ઉચ્ચ વૈરાગ્યે તેમના ચરિત્રને અત્યંત ઉન્નત બનાવ્યું હતું. તેઓ જોરખ ગામના રહેવાસી હતા, માટેજ જોરખી કહેવાયા છે. પાછળના સમયમાં તેઓ જગદાદમાં આવી રહ્યા હતા.

મારૂંનાં માતાપિતા ખ્રિસ્તીધર્મનાં હતાં. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે તેમને એક ખ્રિસ્તી શિક્ષકની પાસે મોકલવામાં આવ્યા.

શિક્ષક બોલ્યો કે “મારૂં ! બોલ, ઇશ્વર ત્રણ છે.”

મારૂં-“ના, ઇશ્વર તો એકજ છે.”

શિક્ષક-“એમ નહિ, ફરી બોલ, ઇશ્વર ત્રણ છે.”

મારૂં-“ના, એવું ન કહેવાય, ઇશ્વર તો એકજ છે.”

ત્રણ ઇશ્વર કહેવરાવવા માટે શિક્ષકે ઘણા યત્ન કર્યો; પણ ત્યારે મારૂંને એવો ઉચ્ચાર કર્યો નહિ, ત્યારે શિક્ષકે આંખ લાલ કરી, કાંઈક શિક્ષા પણ કરી પણ કશું ફળ દેખાયું નહિ.

એક વાર આ વાસ્તેજ શિક્ષકે ઘણા માર મારવાથી તેઓ લાગી ગયા અને શોધ કરવા છતાં કયાંય પત્તો મળ્યો નહિ. આથી તેમનાં માતાપિતાએ વિચાર કર્યો કે “હવે જો મારૂં ઘેર આવે, તો એનીજ મરજ પ્રમાણે ધર્મ પાળવા દેવો. આપણે તેમાં ડખલગીરી કરવી નહિ.”

છેલ્લે મારૂં ઘેર આવ્યા અને તપાસ કરતાં જણાયું કે, તેને એકેશ્વરવાદ ગમે છે. “મુરત્તા અળ રેજ”ના મુત્ર અહિની પાસે દીક્ષા લઈને મારૂંને ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો. તપસ્વી દાઉદ તાઇનો આશ્રય લઈ તેઓ કઠોર સાધનાઓમાં પ્રવૃત્ત થયા અને તેમાં એટલા જુધા આગળ વધ્યા કે તેઓ ધર્મમાર્ગના અગ્રેસર ગણાવા લાગ્યા.

એક દિવસ મારૂં નમાજનું આસન અને કુરાન ચરીફ લઈને મરજદ-

માં ગયા. આસન પાથરી તે ઉપર કુરાન મૂકી પોતે પાસેની દગ્ગલા નદીમાં અભ્નુ કરવા ગયા. એટલામાં એક ઘરડી ડોસી ત્યાં આવી અને પેહું આસન તથા કુરાન લઈ ત્વરાથી ચાલવા લાગી.

પાછા આવી મારફે જોયું, તો આસન કે કુરાન કાંઈ ન મળે ! પેલી ડોસીને ઉપાડીને નાસતી જોઈ તેઓ તેની પાછળ દોડ્યા. તેને પકડી પાડી તેના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ડોસી તો નીચું માથું કરીને ઉભીજ રહી. ખીક અને શરમની મારી તે મારફના ભણી જોઈ પણ શકી નહિ.

મારફે પૂછ્યું કે “ડોસી મા ! કુરાન વાંચી શકે એવો કોઈ સુપુત્ર આપને ત્યાં છે ?”

ડોસી—“ના, મારે કાંઈ છોકરું નથી.”

મારફ—“જો તેમજ હોય તો કુરાન મને પાછું આપો. મ્હારે તેની ખહું જરૂર છે.”

મારફની દયા અને ધીરજ જોઈને ડોસી તો કેટલીક વાર મુધી વિરમયથી સ્તબ્ધ થતી ગઈ. પછી લજ્જાની સાથે તેણે કુરાન અને આસન મારફને પાછાં આપી દીધાં.

મારફ જોલ્યા કે “જો આસન તો હું તમને અર્પણ કરું છું. પુરીથી લઈ જાઓ.”

ડોસી શરમની મારી આસન પણ લઈ શકી નહિ અને ઉતાવળી ઉતાવળી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

એક દિવસે મારફ કેટલાક ધર્મજનુઓની સાથે કોઈ સ્થળે જતા હતા, ત્યારે માર્ગમાં કેટલાક વિલાસી દુરાચરણી સુવકો દગ્ગલા નદીની પાર જતા હતા. આ જોઈને તેમના સાથીઓએ મહર્ષિ મારફને કહ્યું કે “ઋષિવર ! આપ પ્રાર્થના કરો કે, પરમેશ્વર આ બ્રહ્મ ભુવાનીઓને એકદમ નદીમાં ડુબાવી દે; જેથી દુનિયાનો ભાર ઓછો થાય અને જો પાપીઓ ખીજને માપી કરતા અટકે.”

મારફ જોલ્યા કે “તમે પણ હાથ ઉઠાકરી પ્રાર્થનામાં મને મદદગાર થાઓ.”

પછી તેઓ પોતે પણ હાથ ઉઠા કરીને જોલ્યા કે “હે પ્રસો ! આ માણસો પૃથ્વીમાં તો પોતાનું જીવન હલકી રીતે ગાળે છે, પરંતુ પરલોકમાં તો તેમને વિશુદ્ધ જીવનનો આનંદ આપજો; તેમનાં જીવન હવે સુધારી દેજો.”

પેલા ધર્મજનુઓ આવી જાતની પ્રાર્થના સાંભળીને આશ્ચર્યચકિત થઈ

બોલ્યા કે “મહર્ષિ! આપે આ શી પ્રાર્થના કરી? એનો મર્મ અમારાથી સમજતો નથી.”

મહર્ષિ—“જરા રાહ જુઓ, એનું તાત્પર્ય તમે હવે પછી જાણી શકશો.”
 પેલા યુવકે જ્યારે મહાત્મા માફૂંને જોઈ શક્યા, ત્યારે ઋષિનાં દર્શન-
 થીજ જાણે તેમનાં ચરિત્રોમાં પુણ્યનો સંસાર થયો હોય તેમ ભાસ થયો.
 તેમના જીવનનું તરતજ પરિવર્તન થયું. પશ્ચાત્તાપ કરીને તેમણે પોતાનું
 ‘રૂખાખ’ નામનું વાજીંત્ર ભાંગી નાખ્યું, દારૂના શીશાઓ ફેડી નાખ્યા અને
 રોતા રોતા મહાત્માનાં ચરણોમાં પડીને બોલ્યા કે “મહર્ષિ! અમે અનંત
 પાપો કર્યાં છે, દયા કરીને અમને પવિત્ર માર્ગ દર્શાવો.”

આ જનાવ જન્યા પછી મહાત્મા માફૂં પોતાના ધર્મખંધુઓને કહેવા
 લાગ્યા કે “જુઓ, તમારા કહેવા મુજબનું એક પણ યુવકને શારીરિક કષ્ટ
 આપવું પડ્યું નહિ કે એક પણ યુવકને નદીમાં ડૂબાડવો પડ્યો નહિ, છતાં
 પણ તમારી તમામ ધારણા પાર પડી ને!”

તપસ્વી સર્પી સકતી કહે છે કે, એક વાર ઇંદને દિવસે હું માફૂંને મળવા
 ગયો. જોયું તો તેઓ જાનુરના ઠળીઆ વીણતા હતા. મેં પૂછ્યું કે “આ શું
 કરો છો?”

તેઓ બોલ્યા કે “આ છોકરો રૂવે છે; તે કહે છે કે, હું નિરાધાર છું,
 મારે માળાપ નથી અને આજે ઇંદ હોવાથી સૌ છોકરોં નવાં લુગડાં પહેરીને
 ફરે છે અને મને તેવાં નથી મળ્યાં તેથી મને રડવું આવે છે. મહારી પાસે
 નવાં લુગડાં નથી.”

આમ હોવાથી હું આ ઠળીઆ એકઠા કરું છું. તે વેચીને જે કાંઈ આવશે
 તે વડે તેને કાંઈક રમકડું લઈ આપવા ધારું છું.”

સર્પી સકતી બોલ્યા કે “હવે આપ નિશ્ચિંત થાઓ. એ છોકરાને હું
 રાજી કરીશ.”

ત્યારપછી એ જાળકર્ન હું મહારી સાથે લઈ ગયો. તેને નવાં લુગડાં તથા
 રમકડાં અપાવી મેં રાજી કર્યો; પણ તરતજ મહારા મનમાં એક અલૌકિક
 જ્યોતિનો સંચાર થયો. મહારા જીવનનું પરિવર્તન થયું, મહારા ક્રુદ્ધ વિચારો
 ગદલાઈ ગયા અને નવા જીવનનો આશુદય થયો.

મહર્ષિ માફૂંના એક મામા કોઈ શહેરના ન્યાયાધીશ હતા. એક વાર તે
 જંગલમાં થઈને જતા હતા, ત્યાં તેમણે માફૂંને વગડામાં બેસીને રોટી

ખાતાં જોયા. ત્યાં એક ફતરો ઉભેલો હતો. તેને પણ તે બટકું બટકું વચ્ચે વચ્ચે ખવરાવતા હતા. આ જોઈને તેમના મામાએ કહ્યું કે “અરે છોકરા ! શરમાતો નથી ? ફતરાની સાથે બેસીને તું ખાવા મંડ્યો છે ?”

મારૂં જવાબ આપ્યો કે “શરમને લીધે તો હું ફતરાને ખવડાવું છું.”

આટલું કહીને પોતાનું મસ્તક ઉંચું કરીને આકાશમાં ઉડતી એક સમઢીને તેમણે જૂમ મારી. કહેવાય છે કે, આકાશમાંથી તરતજ તે સમઢી નીચે આવી અને મારૂંના હાથપર બેસીને તથા પાંજો પ્રસારીને તેણે પોતાનું સુખ ઠાંકી લીધું. મારૂં કહે છે કે “જે માણસ ઇશ્વરથી શરમાય છે, તે માણસથી સર્વ કોઈ શરમાય છે. પછી પોતે બોલેલા વચનથી શરમાઈ જઈને પેલા મામા તો ત્યાંથી પલાયનજ કરી ગયા.

મહર્ષિ મારૂંની ઝુંપડીએ એક વાર એક અતિથિ આવ્યો; અને નિમાજનો સમય થતાં નમાજ પઢવા લાગ્યો. એ અતિથિએ કાળા મંદિરની તરફ જોડું ન રાખતાં બીજા દિશાએ મોં રાખી નિમાજ પઢી. પછી પોતાની ભૂલ જણાયાથી તે શરમાઈ ગયો અને મહર્ષિને કહેવા લાગ્યો કે “મહર્ષિ ! મને તો દિશાભ્રમ થયો હતો તેથી ભૂલ થઈ; પણ મ્હારી ભૂલ આપે કેમ ન ભાંગી ?”

મારૂં બોલ્યા કે “હું ફકીર છું, પારકા દોષો જોવાનું ફકીરને શું પ્રયોજન ?” તેમણે તે અતિથિ તરફ જે ગ્રેમ અને આદરસત્કાર દર્શાવ્યો હતો, તે વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

એક વાર મારૂં ઇશ્વરગ્રેમમાં અત્યંત મસ્ત બની ગયા. એ મસ્તીમાં દાડીને તેઓ એક સ્તંભને વળગ્યા અને તેને એવો તો હચમચાવવા લાગ્યા કે જાણે તેના ભાગીને લુછો થઈ જશે.

એક વાર મહર્ષિ મારૂં સાસં મિષ્ટાન્ન જમતા હતા. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “આ શું ખાઓ છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “હું અભ્યાગત છું. મને તો તે જે આપે છે તે ખાઉં છું.”

એક વાર સાસં મિષ્ટાન્નો જમવાનો પ્રસંગ આવતાં તેઓ બોલ્યા કે “મિષ્ટ જમવાની હે દુષ્ટ લાલસા ! તું હવે મને બંધનમુક્ત કર. તેમ થવાથી તું પણ મુક્ત થઈશ.”

એક દિવસ મારૂં ઉપવાસી હતા. બપોર પછી તેઓ બજારમાં ગયા, ત્યાં એક પખાલી પખાલ ભરીને જતો હતો. તે બોલ્યો કે “જે આ પખાલનું

પાણી પીશે, તેના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન થશે.”

આ સાંભળીને મહર્ષિ માફે તે પાણી લઈને પીધું. આ જોઈને લોકોએ પૂછ્યું કે “અરે, આ શું કર્યું? તમારે તો ઉપવાસ છે ને?”

તેઓ જોડ્યા કે “હા, એ સાચું; પણ એના બાદવા ઉપરથી મને પીવાની ઇચ્છા થઈ. જો એમાં મ્હારી ભૂલ થઈ હશે, તો દયાળુ પ્રભુ મને ક્ષમા કરશે.”

એક વાર મહર્ષિ માફે મહર્ષિ-રેખને ઘેર મહેમાન થયા હતા. ત્યાં શત્રુના ટોળાએ આવી પહોંચીને તે ગૃહ ઉપર હુલો કર્યો. શત્રુના આઘાતથી મહર્ષિ માફેના પડખાનું પાંસળું ભાંગી ગયું. આથી તેમને ખાટલે પડ્યું થડયું, મરણપથારી વખતે તેમને સરી સકતીએ વિનંતિ કરી કે “ઋષિવર! આપ મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

તેઓ જોડ્યા કે “જ્યારે મ્હારું શરીર છૂટે, ત્યારે તમે મ્હારા શરીર ઉપરનાં લુગડાં કાઢી લઈને બીજા કોઈ ગરીબને દાન કરજો. હું માતાના ગર્ભમાંથી બહાર આવ્યો, ત્યારે નાગોળ આવ્યો હતો અને પૃથ્વી ઉપરથી બહાર, ત્યારે પણ નાગોળ જવા ઇચ્છું છું.”

જ્યારે તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા, ત્યારે યાહુદીઓ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો, દરેક એમજ કહેવા લાગ્યા કે “તેઓ તો અમારાજ સંપ્રદાયના હતા અને એમજ તેમના અનુયાયી સેવકો છીએ. તેમના જવાથી તો અમે અમારા નેતા બોયા છે.” તેમની છેલ્લી દક્ષિણ-કિયા વખતે યાહુદીઓએ, ખ્રિસ્તીઓએ અને મુસલમાનોએ ભાગ લીધો હતો; પણ શળને સંસ્કાર તો ઇસ્લામી બંધુઓએજ કર્યો હતો. મહર્ષિ સરી સકતી કહે છે કે, એક વાર મેં સ્વપ્નમાં માફે ગોરખીને ઇશ્વરના સિંહાસન પાસે મૂર્ચ્છિત દશામાં જોયા હતા અને પ્રભુથી નીકળેલા આ ધ્વનિ સાંભળ્યો હતો કે “હે દેવો! કહો, આ વ્યક્તિ કોણ છે?”

દેવો જોડ્યા કે “હે પ્રભુ! આપ અમારાથી અધિક જાણો છો.”

પ્રભુ જોડ્યા કે “આ વ્યક્તિ તે માફે ગોરખી છે. મ્હારા પ્રેમમાં તે વિશ્વજીવની ગયેલા છે અને મ્હારા દર્શનસિવાય તેમને ચેતન્ય પ્રાપ્ત થશે નહિ.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-વીરતા ત્રણ ઘાણતમાં ભ્રષ્ટ થકાય છે:-(૧) અસત્યાચરણ કર્યાવિના નિર્વાહ ચલાવવો, (૨) જરૂરી ચીજ ન મળે ત્યારે પણ પ્રભુની પ્રશંસા કરવી, અને (૩) વગર માગ્યે દાન આપવું.

૨-ઈશ્વરના આશ્રિત માણસનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) તેના વિચારનો પ્રવાહ ઈશ્વર તરફ જ વહેતો હોય છે, (૨) ઈશ્વરમાં જ તેની સ્થિતિ હોય છે અને (૩) ઈશ્વરની પ્રીતિમાટે જ તેનાં બધાં કાર્યો થતાં હોય છે.

૩-પ્રભુ ન્યારે પોતાના લક્ષ ઉપર વિશેષ પ્રસન્ન થાય છે, ત્યારે જ શુભ કાર્યોનાં દ્વાર તેને વાસ્તે ખુલ્લાં મૂકે છે અને હલકી વાણીનું દ્વાર એને માટે બંધ કરે છે.

૪-જે કથન અમલમાં ન મૂકી શકાયું હોય, તે વિષે કાંઈ પણ કહેવું એ બૂઠું બોલવા જેવું છે.

૫-જ્ઞાન અને નિદ્રામાંથી મુક્ત થઈ અનેક અનિષ્ટકારક બાબતોમાંથી ચિત્તવૃત્તિને અટકાવવી, એજ માનસિક ઉન્નતિની ચાવી છે.

૬-શુભ કાર્યો કર્યા વિના જ સ્વર્ગની અભિલાષા રાખવી એ મૂર્ખતા છે, ઈશ્વરાજા પાળ્યા વિના જ પાપક્ષમાંથી આશા રાખવી એ દુરાશા છે અને આધીનતા સ્વીકાર્યા વિના જ દયાની આશા રાખવી એ નાલાયકી છે.

૭-ન્યારે તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે, ત્યારે જ સારરહસ્ય અને ગૂઢ તત્ત્વ સમજાય છે; અને જે જે વસ્તુસ્થિતિઓ સંસારી માણસોના તાબામાં હોય છે તેના ઉપર અરુચિ થાય છે.

૮-જે માણસને સત્તા અને માલિકી વહાલી છે, તે કદી પણ મુક્તિ ગેળવી શકતો નથી.

૯-હું એક એવો માર્ગ જાણું છું, કે જે માર્ગે ચાલવાથી ઈશ્વરની પાસે જલદી પહોંચાશે. તે માર્ગ એ કે, તમે કદી માણસ પાસેનું કાંઈ પણ ઈંગ્ગણ નહિ અને તમારી પાસે કોઈ કાંઈ પણ ઇચ્છે એવું પણ કશું તમે તમારી પાસે રહેવા દેશો નહિ.

૧૦-તમારી જીભને લોકનિંદાથી તેમ લોકસ્તુતિથી પણ દૂર રાખજો.

૧૧-પ્રશ્ન—કયા ઉપાયથી સાધનાના સાચા અધિકારી થવાય ? ઉત્તર—અંતરમાંથી સંસાર ઉપરની પ્રીતિ દૂર કરો. ન્યાંસુધી કેઈ પણ હુનિયાઈ વસ્તુ તમારા અંતરમાં સ્થાન પામી હોય ત્યાંસુધી તમે જેટલી પણ બંદગી અને નમસ્કાર વગેરે કરશો, તે બધું તેજ વસ્તુને માટે થયેલું હશે.

૧૨-પ્રશ્ન—પ્રભુપ્રેમ શી રીતે પ્રગટે ? ઉત્તર—શિક્ષણથી કે પંડિતોના બોધથી નહિ, પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્તવ્યો કરી પ્રભુની પ્રસન્નતા મેળવવાથી.

૧૩-પ્રશ્ન—મને કાંઈ ઉપદેશ આપશો ? ઉત્તર—ઈશ્વર ઉપર તમે બધો

વિશ્વાસ મૂકી દેશો, એટલે ઈશ્વર પણ બધી રીતે તમારો સહાયક થશે, તમારી સાથે રહેશે અને તમે પોતે પણ તેનામાંજ સ્થિતિ પામશો. તમારા ઉપર દુઃખ કે કલેશનો વખત આવે, ત્યારે પણ એ વિષે બીજા કોઈને કાંઈ ન કહેતાં તેને (મનુષ્યને)જ કહેજો; કેમકે તેના સિવાય આ સમગ્ર સંસારમાં બીજું કોઈપણ તમને કાંઈ પણ નદે; કે મુકસાન કરવાને શક્તિમાન નથી. માટે જે મહાન વૈદ્ય (પરમાત્માની) પાસે બધાંજ મહૌપદો હાજર છે, તેનીજ દવા કરો. કાંઈ પ્રાર્થના કરો તોપણ તેનીજ પાસે કરો.

૧૪-તે પરમાત્મા તને પળેપળ જુએ છે, માટે દરેક બાળતમાં ઈશ્વરનો લય રાખી સાવધાનતાથી ચાલીશ તોજ તું પરમ ઉન્નતિને પામી શકીશ.

૩૫-તપસ્વી સર્વી સકતી

તપસ્વીશિરોમણિ સર્વી સકતી બગદાદના રહેવાસી હતા. તેઓ ઇદ્રિય ક્ષયમમાં, ઉચ્ચ સાધનાઓમાં અને અધ્યાત્મ-દર્શનમાં પોતાનો ધણો સમય ગાળતા. તેથી તેમનું સાંસારિક જીવન નિસ્તેજ લાગતું હતું; પરંતુ તેમનો આત્મા બહુજ બળવાન હતો. અલૌકિક સ્વાશન્યના મુસાફર હોવા ઉપરાંત તેઓ ઈશ્વરમહિમાના પણ જાણકાર અને પ્રદર્શક હતા. તત્ત્વવેત્તાઓના નેતારૂપે અને ભકતમંડળીના આચાર્યતરીકે પણ તેઓ પ્રસિદ્ધ હતા. વિવિધ શાસ્ત્રોમાં તેઓ પારંગત હતા; આ સંસારનાં સુખ તેમજ દુઃખોને સમાન ગણવામાં તેઓ સાગરજેવા ગંભીર હતા; ધૈર્ય તથા પાંડિત્યમાં પર્વત જેવા અડગ ને સ્થિર હતા; દયા અને સૌજન્યના ભંડારરૂપ હતા અને આધ્યાત્મિક સહસ્રોમાં તથા શૂદ્ધ તત્ત્વોમાં તેમની અદ્ભુત પ્રતિભા અજબ રહેતી. પ્રથમ તેમણે બગદાદમાં એકે-શ્વરવાદ અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રસારવા પ્રયત્ન આરંભ્યો હતો. ઇરાકના અનેક જિજ્ઞાસુઓ અને ત્યાગીઓ તેમના શિષ્ય થયા હતા. તપસ્વી હબીબ રહીના દર્શનને લાભ તેમને થયો હતો.

પ્રથમાવસ્થામાં તેઓ લોંચે પડેલાં ફળો વીણીને વેચવાનો ધંધો કરતા-અરબી લાપામાં લોંચે પડેલાં ફળને દૈર્ઘ્યવામાં “સકત” શબ્દનો ઉપયોગ થાય છે, તેથી એવાં ફળો વેચનારતરીકે, લોકો એમને સકતી કહેતા

તપસ્વી સર્વી પડેલાં બગદાદમાં રહેતા હતા. ત્ય

હતી. હુકાનમાં પડદા પાછળ પેસી તેઓ સેંકડો વાર ઉપાસના કરતા. એક વાર એક માણસ લગામગિરિથી તેમનાં દર્શને આવ્યો. ખારણા પાસેનો પડદો ખસેડી તેમને સલામ કરી અને કહ્યું કે “લગામગિરિથી આવેલો અમુક ક્રીર આપને સલામ કરે છે.”

તેને ઉત્તર આપતાં સરી જોલ્યા કે “જે માણસ પર્વતના શિખર ઉપર નિવાસ કરે છે, તેનાથી કંઈ ખાસ કાર્ય સધાતું નથી. હું તો એવા માણસો ઇચ્છું છું, કે જેઓ ગામમાં રહેતા હોય છતાં પણ ઇશ્વરની સમીપતાજ સાધતા હોય.

સરી વેચાણમાં દશ મુદ્રાએ અધીં મુદ્રા કરતાં એટલે કે સેંકડે પાંચ ટકા કરતાં વધારે લાભ લેવા ઇચ્છતા નહિ. એક દિવસ તેમણે સાઠ મુદ્રાની બદામો વેચવા દલાલને આપી. નસીબયોગે તે દિવસે બદામોનો ભાવ વધ્યો. લાલે આવી કહ્યું કે “આપની ગધી બદામો વેચી નાખું?”

સરીએ પૂછ્યું કે “શી કિંમતે માગે છે?”

દલાલ—“તેણે મુદ્રાએ.”

સરી—“મારે નિશ્ચય છે કે, સેંકડે પાંચ ટકા કરતાં વધારે નહીં લેવો નહિ.”

દલાલ—“હું આપની વસ્તુ ઓછો નહીં થાય એવી રીતે વેચવામાં આપને મદદગાર થઈ શકીશ નહિ, એમ પાણીને મૂલ્યે વેચી શકીશ નહિ.”

સરી—“અને હું પણ મારો સંકલ્પ તોડીશ નહિ.”

દલાલે બદામો વેચી પણ નહિ અને સરીએ ઝાઝી કિંમતે વેચવા સંમતિ પણ આપી નહિ.

બગદાદનું બજાર એક વાર બાળી ગયું. ત્યારે તપસ્વી સરી સકેતી એવે વિચારે રાજ થયા કે, ઠીક થયું કે મ્હારી હુકાન બાળી ગઈ અને વેપારધંધા-માંથી મોકળો થયો; પણ તેમને સમાચાર મળ્યા કે, સરી સકેતીની હુકાન તો બાળી નથી. અચ્ચી તેઓ નાસજ થયા અને તરતજ હુકાને બંધ જે માલ હતો તે તમામ ગરીબ ગરબાને વહેંચી દીધો અને પોતે સંન્યાસધર્મનો આશ્રય લીધો. તેમને કોઈએ પૂછ્યું કે, આપનાં વૈરાગ્યની પ્રથમાવસ્થા શી રીતે શરૂ થઈ? તેમનો જવાબ આ હતો કે “એક વાર તપસ્વી હળીબ રચી મ્હારી હુકાને આવ્યા. મેં તેમને કાંઈક દાન આપવા માંડ્યું, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘તમારે જે આપવાનું હોય તે ભિખારીઓને આપો, એટલે પ્રભુ તમારે ભણં કરશે.’ મને મહાત્માએ જે દિવસે આ આશીર્વાદ આપ્યો, તેને બીજેજ દિવ-

એ મહારી ચિત્તવૃત્તિમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. મહારા અંતઃકરણમાં સંસારની અસારતાના વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા.”

“બીજી એક વાર મારે ત્યાં ઋષિવર મારફત ગોરખી આવી સદયા. તેમની સાથે એક અનાથ બાળક પણ હતો. તે ઋષિએ મને કહ્યું કે ‘આ બાળકને એક લુગડું આપ.’ મેં તેમ કહ્યું, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે ‘પ્રભુ કરે અને તારા અંતરમાંની સાંસારિક વાસનાઓ નીકળી જાય. સંસારની ઉપાધિમાંથી તે તને મુક્ત કરે.’ મહર્ષિ મારફત ગોરખીના એ આશીર્વાદનેજ અંતરમાં મહારી સાંસારિક લાલસાઓ નાશ પામી.”

સરી સંકતી કંઠાર સાધના સાધનારા સાધુ હતા. મહર્ષિ જુન્નેદ કહે છે કે, સરી સંકતીના કર્તાં ઉંચો સાધક મેં બીજો જોયો નથી. અઢાર વર્ષની ઉંમર પછી તેમણે કદી પણ લોંચે લાંબું પડખું ક્યું નથી. લીંતે અઢીંગીને તેઓ નિદ્રા લેતા. મરણસમયે મહાબ્યાધિથી તેઓ ઘેરાયા, ત્યારેજ પોતે પથારીમાં લાંબા થઈને સૂતા અને પ્રાણ છોડ્યા.

સરી સંકતી કહે છે કે “હું રોજ દર્પણમાં મહાઈ મોહું એટલા માટે જોઉં છું કે મહાઈ મુખ પાપની કાળાશથી તો મલિન થયું નથી? મહારા અંતરમાં હમેશાં એવીજ અભિલાષા રહેતી કે, જગતનાં તમામ પ્રાણીઓનાં દુઃખો ભણે મહારા ઉપર આવે, પણ જગતનાં પ્રાણીઓ દુઃખથી મુક્ત થાય. જો કોઈ માનવ બંધુ મહારી પાસે આવે અને વિરક્તિના અભિમાનમાં તેના તરફ ધ્યાન ન આપું તો મને ભય રહે છે કે રજોને માફ નામ કપટી માણસોનીજ પંક્તિમાં લખાશે.”

ગશર હાફિ કહે છે કે, હું સરી સિવાય કોઈની પાસે કાંઈ ચીજ માગતો નહિ; કેમકે હું તેના વેરાગ્યને ધરાવતો જણતો હતો. પોતાના હાથમાંથી કોઈ વસ્તુ બીજાની પાસે જાય, ત્યારેજ સરીના મનમાં આહ્વાન થતો.

એક વાર મહર્ષિ જુન્નેદ સરીને કહેવા લાગ્યા કે, એક વાર અમે કેટલાક નપુસક માણસોની પાસે ગયા, ત્યારે તેમને જોઈને અમને વિચાર આવ્યો કે ‘આ બિચારા અત્યંત હીન દશામાં છે.’ આના ઉત્તરમાં સરી બોલ્યા કે ‘મહારા મનમાં કદી પણ એવો ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી કે આ જૂમડામાંના કોઈ પણ માણસ કરતાં હું શ્રેષ્ઠ છું.’ જુન્નેદ બોલ્યા કે “શું તમે નપુસક કર્તાં પણ શ્રેષ્ઠ નથી?”

તેઓ બોલ્યા કે “જરા પણ નહિ.”

એક સબજન કહે છે કે “મેં ઘણા મહપિંચા લેયા છે, પરંતુ જીવોના ઉપર દયા રાખનાર સરીના જેવો ખીજો માણસ ક્યાંય લેયો નથી. મહાત્મા સરીને જ્યારે કોઈ માણસ સલામ લગતું, ત્યારે તેઓ મોઢું ખગાડીને સલામ ઝીલતા. એક માણસે તેમને આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેઓ જોડ્યા કે “ત્રેવિત પુરુષ જોલેલા છે કે, એક માણસ જ્યારે કોઈને સલામ કરે છે, ત્યારે સલામ કરનાર ઉપર પ્રભુની એકસો કૃપા ઉતરે છે અને મુખમંડળ પ્રસન્ન રાખી જે માણસ સલામ ઝીલે છે, તેના ઉપર પ્રભુની નેવુ (૯૦) કૃપા ઉતરે છે. હવે સલામ ઝીલતી વખતે હું એટલામાટે મોઢું ખગાડું છું કે એ નેવુ કૃપાનો લાભ પણ સલામ કરનારને પ્રાપ્ત થાય.”

ઇશ્વરપ્રેમમાં મરત બનેલા એક સાધુનાં દર્શન કરવાની સરીને અભિલાષા થઈ. દેવચોગે કોઈ ગિરિશિખર ઉપર તેમને એવો સાધુ મળી આવ્યો. પાસે જઈ તેમણે નમન કરીને પેલા સાધુને પૂછ્યું કે “આપ કોણ છો?”

સાધુ—“તે”

સરી—“આપ શું કરો છો?”

સાધુ—“તે”

સરી—“આપ શું ખાઓ છો?”

સાધુ—“તે”

સરી—“આપ વારંવાર ‘તે’ નો ઉચ્ચાર કરો છો, તો ‘તે’ શબ્દ શું પરમેશ્વરને ઉદ્દેશીને જોલે છે?”

આ સાંભળતાંજ પેલો ત્રીજો સાધુ ‘તે’નો ઉચ્ચ ધ્વનિ પોકારી ઉઠ્યો અને તેના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

મહપિં જીન્નેદે એક વાર સરીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે ‘ત્રેમ એટલે શું?’ ત્યારે સરી જોડ્યા કે “ઘણાં માણસો આ જાળતમાં ઘણી વાતો કહે છે; પણ આ જીવો.” આટલું કહી તેમણે પોતાના હાથ ઉપરની ચામડી ખેંચી ઉંચી કરવા માંડી, પણ તે ચામડી હાડકાને એટલી તો ચોંટી ગયેલી હતી કે ઉંચી થઈ શકી નહિ. પછી તેઓ જોડ્યા કે પ્રભુના મહિમાના શયથ આધને હું કહું છું કે આ શરીરનું ચામડું તેના ત્રેમાશિથી જળી રસરહિત થઈ ગયું છે અને હાડકાંને વળગી ગયું છે.” આટલું જોલતાં જોલતાં તેઓ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા અને તેમ છતાં પણ તેમના મુખમંડળ ઉપર પ્રભુપ્રેમનો પરમ આલ્સાદ ચંદ્રની પેઠે ઝંજ-ડી રહ્યો હતો. પછી કેટલીક વારે જાગૃત થઈને સરી જોડ્યા કે “જે પ્રભુનો

ખરેખરે ક્રિંકર છે, તે તો તેના ગ્રેમમાં ઝોટલો જાધો મસ્ત રહે છે કે તેના શરીર ઉપર તમે તલવાર કે ભાલાનો ધા મારો, તોપણ તેને તેનું ભાન રહેતું નથી. મહારામાં પણ જ્યારે એવો પ્રભુગ્રેમ જાગશે, ત્યારેજ હું માનીશ કે, હું ખરેખરે પ્રભુભક્ત છું.”

સરી કહે છે કે, માણસો મહારી પાસે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને આવે છે એવા સમાચાર જ્યારે હું સાંભળતો, ત્યારે પ્રાર્થના કરીને કહેતો કે “હે પ્રભુ ! તમે પોતેજ આ લોકોને કાંઈક જ્ઞાનદાન આપો, કે જેથી મહારે તેમના તરફ ધ્યાન આપવું પડે નહિ. હું એવું કદી પણ ઇચ્છતો નથી કે લોકો મહારી પાસે જ્ઞાન લેવા માટે આવે.”

એક માણસ ત્રીસ વર્ષ સુધી કઠોર સાધનામાં પ્રવૃત્ત હતો. કોઈએ તેને પૂછ્યું કે “આપની આવી સાધનાની પ્રવૃત્તિ શી રીતે ઉદ્ભવી ?”

તે જોલ્યો કે, મહર્ષિ સરીના આશીર્વાદને પ્રતાપે હું આ દશા ભોગવું છું. હું એક વાર તેમને ઘેર ગયો અને કમાડ ખખડાવ્યું. આ સમયે તેઓ એકાંતમાં સાધના કરતા હતા. તેમણે ખખડાટ સાંભળીને પૂછ્યું કે “કોણ એ ?” મહેં કહ્યું કે “એક પ્રભુગ્રેમી.”

સરી—“જો તમે પ્રભુગ્રેમી હોત તો તો પ્રભુમાંજ ગ્રેમ રાખત, મહારી પાસે શું કામ આવ્યા છો ?” આટલું કહીને પછી પ્રભુને ઉદેશી તેઓ જોલ્યા કે “હે પ્રભો ! આને તમારો બનાવો અને તમારામાં રૂખાવો, કે જેથી તે તમારા વિના ખીજા કોઈ તરફ મિથ્યા દોડાદોડ કરે નહિ. આખનાવ બન્યા પછી મહારા હૃદયમાં એક પ્રકારનો એવો ભાવ જાગત થયો, કે જેને લીધેજ આ સાધનામાં મહારી પ્રવૃત્તિ થઈ છે.

સભામાં એક વાર સરી ઉપદેશ આપતા હતા. તે સભામાંડપની પાસેથી ખગદાદનરેશનો કોઈ અમલદાર બહુજ ઠાઠમાઠથી ચાલ્યો જતો હતો. એ અમલદારની પાછળ અનેક નોકરચાકરો ચાલતા હતા. સભામાં અનેક માણસોને એકઠા થયેલા જોઈને તે જોલ્યો કે “તમે સૌ અહીં ઉભા રહો. હું આ સભામાં બઉં છું અને પેલો ઉપદેશક શું જોલે છે, તે સાંભળી આવું. જ્યાં જવુંજ જોઈએ નહિ એવાં કેટલાંય સ્થળે હું ગયો હોઈશ, તે જોતાં આવી સભામાં જવાથી તો મને તુકસાનજન્યનાર નથી.”

આટલું કહીને તે સભામાં ગયો. તે વખતે સરીના મુખમાંથી આ વચન નીકળ્યું કે “નિર્જળ મનના માણસનું અમલદારી મળતાં તે પ્રભુનો ઝોટલો

ળધો અપરાધી થાય છે કે આખા ભૂમંડળમાં પણ એવો અપરાધી બીજો લા-
ગ્યેજ મળી આવે.”

સરીનાં જીભરૂપી ધનુષમાંથી આ વચનભાણુ જેવું નીકળ્યું કે તરતજ
પેલા અમલદારના હૃદયની આરપાર નીકળી ગયું. એ અમલદારનું નામ અહ-
મદ હતું. આ વચન સાંભળતાં તે તે આકંઠ તથા વિલાપ કરવા લાગ્યો અને
તેથી મૂર્ચિત પણ થઈ ગયો. પછી તે તે ત્યાંથી રોતો રોતો પોતાને ઘેર
ગયો. એ રાત્રે તેણે જોજન પણ કર્યું નહિ તથા કોઈની સાથે વાતચીત પણ
કરી નહિ. પછીથી એક દિવસ વીલે મેઢાંએ અને શોકાતુર ચિત્તે તે એકલો
અને પગે ચાલી સભામાં આવ્યો અને ત્રીજે દિવસે તે ફરી વસોજ ધારણ
કરીને તેણે સભામાં હાજરી આપી. સભા સમાપ્ત થયે તે સરીની પાસે જઈ-
ને બોલ્યો કે “પૂજ્ય ગુરુજી! આપની વાતોએ મને ઘણી અસર કરી છે.
મહારા અંતરમાંથી સંસારની પ્રીતિ ઉતરી ગઈ છે અને ઇચ્છું છું કે, લોકસમૂ-
હને છોડી હું નિર્જન પ્રદેશનો આશ્રય લઉં. હવે મને સંસારમાં ગમતું નથી.
ધાર્મિક સુસાદરો જે માર્ગે પ્રભુને મળી શકે છે, તેજ માર્ગ હવે મને બતાવો.”

સરીએ પૂછ્યું કે “તું સાધારણ માર્ગે જવા ઇચ્છે છે કે વિશેષ માર્ગે જવા
ઇચ્છે છે ?”

અહમદ—“ મને એકેય માર્ગની ખબર નથી. જાને માર્ગની હકીકત
મને કહો. ”

સરી—“રાજ સર્વ મનુષ્યોની સાથે પાંચ વાર નિમાજ પઢવી અને ધન
હોય તો ધર્માર્થ દાન કરવું, એ સાધારણ માર્ગ છે; પરંતુ સંસારનો સંપૂર્ણ ત્યાગ
કરવો, કોઈ પણ જાતની સાંસારિક મોજમબલઓમાં પ્રવૃત્ત ન થવું અને દરેક
સણ તેનું જ ધ્યાન ધરવું, એ ખાસ માર્ગ છે અને તે ઉત્તમ છે.”

પછી અહમદ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને અરણ્યમાં જઈ તે એક ઝાડ નીચે
પ્રભુધ્યાનમાં બેસી ગયો.

કેટલાક દિવસો પછી એક ઘરડી ડોસી રોતી-ફટતી અને વાળ ખુંટતી
સરીની પાસે આવી અને બોલી કે “હિ જીતપ્રવર ! મારો અહમદ અહીંઆં
પ્રસન્ન-મુખે આવ્યો હતો અને તમારી પાસેથી રોતો રોતો ચાલ્યો ગયો છે.
ઘણા દિવસથી મેં તેને જોયો પણ નથી અને ક્યાં ગયો તે પણ જાણતી નથી ! તે
મને જોગો થાય એવો બંદોબસ્ત કરો.” આમ કહીને તે ડોસી રોવા અને
માથું ફટવા લાગી. આ જોઈ સરીને દયા આવી. તેજો બોલ્યા કે “ માણ !

શોક ન કરો. કશું ખોટું થયું નથી. અહમદ આવશે, એટલે હું તમને ખબર આપાવીશ. તેના મનનું પરિવર્તન થયું છે. તેણે સંસારત્યાગ કર્યો છે, હવે એ સંસારી નથી.”

કેટલાક દિવસ ગયા પછી એક રાત્રે અહમદ મહાત્મા સરીંની પાસે આવ્યો, એટલે તેમણે એક માણસને મોકલી એ હકીકત અહમદની માતાને જણાવી.

અહમદનું શરીર સૂકું લાકડી જેવું ક્ષીણ થઈ ગયું હતું તથા મોઢું પણ ફિક્કું પડી ગયું હતું. પોતાના ગુરુને જોઈ અહમદ બોલ્યો કે “હે દયાળુ ગુરુ! આપે બોધ આપીને સંસારના અંધકારથી મ્હારો જેમ ઉદ્ધાર કર્યો છે, તેમ દયાળુ પ્રભુ આપને પણ ઐહિક અને પારલૌકિક સુખશાંતિ બક્ષો.”

મહર્ષિ સરીં પાસે અહમદ ઉપલી વાતચીત કરે છે, ત્યાં તો તેની જનેતા, તેની પત્ની અને એક નાનો બાળક તે સ્થળે આવી પહોંચ્યાં. માતાએ જોયું તો પોતાને અહમદ ફાટયું તૂટયું વસ્ત્ર પહેરી બેઠો છે, તેનું શરીર સૂકાઈ ગયેલું છે અને તેના માથા ઉપરના વાળ અસ્તવ્યસ્ત ઉઠે છે. માતાએ પોતાના પુત્રની આવી ખરાબ અવસ્થા કદી પણ જોઈ નહોતી; એટલે એ તો બાપડી દુઃખની ભારી વિર્જ્વળ થઈ ગઈ અને દોટ મૂકીને તેણે પુત્રને બાથમાં લીધો. બીજા બાળુ તેની ધર્મપત્ની ઉભી ઉભી અખંડ અશ્રુધારા વહાવતી હતી અને નાનો બાળક પણ “ઓ બાપુ!” “ઓ બાપુ!” કરીને રોતો હતો. આ રોડકળ તથા કરુણ વિલાપ સાંભળીને સરીંની આંખોમાંથી પણ અશ્રુધારા ચાલી. અહમદની ધર્મપત્ની પુત્રને તેના પિતાની પાસે ઉભો કરીને બોલી કે “આ બાળકને ગ્રહણ કરો અને જ્યાં જાઓ ત્યાં આને પણ સાથે લેતા જાઓ. હું એને શી રીતે મોટો કરી શકું?”

અહમદને સંસારમાં પાછો લઈ જવા માટે તેમણે જેટલો જાન્યો તેટલો પ્રયત્ન કર્યો; પણ કશું કળ આબંધું નહિ. મહર્ષિ સરીંની તરફ જોઈ અહમદ બોલ્યો કે “ગુરુવર! આપે આ લોકોને શામાટે સમાચાર આપ્યા?” તેઓ મ્હારા માર્ગમાં વિઘ્ન કરશે, મ્હારું અનિષ્ટ કરશે.”

પછી આ નવીન સંન્યાસી વનમાં જવા ઉભો થયો, ત્યારે તેની ધર્મપત્ની બોલી કે “તમે હયાત છતાં પણ મ્હને વિધવા બનાવી પુત્રને પિતા-હીન-નિરાધાર કરો છો. આ બાળક “મ્હારા બાપુ ક્યાં?” “મ્હારા બાપુ ક્યાં?” એવું બોલીને શોધશે, ત્યારે હું એનું શી રીતે શાંત કરી શકીશ? તમે તમારા

પુત્રને સાથે લેતા જાઓ !”

અહમદ—“હાલે, તેમ કરીશ.”

આટલું કહીને તેણે પુત્રના શરીરપરનાં વસ્ત્રાભૂષણો ઉતારી નાખ્યાં અને તેને એક કામળીનો કકડો ઝોઢાડયો તથા હાથમાં એક ઝોળી આપી.

પછી પુત્રને પણ સાથે લઈને તે ચાલવા લાગ્યો. આ દેખાવ જોઈને માથું પછાડતી પત્ની બોલી કે “હાય, છુદા ! આ દૃશ્ય જોવાની તો મારામાં જરાએ શક્તિ નથી. અરેરે, મહારા એકના એક પુત્રને પણ ફકીર બનાવી ચાલવા લાગ્યા !”

કશેા પણ ઉત્તર ન આપતાં અહમદ જંગલમાં ચાલ્યો ગયો. ટેટલાંક વર્ષ પછી એક રાત્રે તે બાળક તાપસવર સર્સની ઝુપડીએ આવી તેમને કહેવા લાગ્યો કે મને મહારા પિતા તથા ગુરુવર અહમદે આપની પાસે મોકલ્યો છે અને કહેવરાવ્યું છે કે “હવે મહારા જીવનની છેલ્લી પળો છે, તો પધારીને આપશ્રી મને દર્શાવ આપો.”

આ સાંભળીને મહર્ષિ સર્સે એકદમ ઉભા થયા અને તે બાળક સાથે જંગલમાં ગયા. જોયું તો એક નાનકડી ઝુપડીમાં અહમદ લોંચ ઉપર સૂતેલો છે, તેનો પ્રાણવાયુ બહુજ ધીમેથી ચાલે છે અને મુખમાંથી કાંઈક અસ્ફુટ ઉચ્ચાર નીકળે છે. મહર્ષિ સર્સે તેના મુખ પાસે કાન મૂકી સાંભળ્યું તો આ પ્રમાણે સંભળાયું કે “હિ ગુરુજી ! આપ બરાબર વખતે પધાર્યા. મહારા જીવનની આ છેલ્લી પળ છે. પ્રણામ, પ્ર....ણા....મ !”

મહર્ષિ સર્સે તરતજ અહમદનું મસ્તક લોંચ ઉપરથી ઉંચું કરીને પોતાના બોળામાં લીધું. પછી રનેહાશ્રુથી ભરેલાં નેત્રોથી એક વાર ગુરુજનાં દર્શન કરીને અહમદનાં નેત્રો મિંચાયાં અને છેલ્લો શ્વાસ ચાલ્યો ગયો.

અહમદની છેલ્લી ક્રિયા કરવા સાડ મહર્ષિ સર્સે રાતા રાતા ચાલવા લાગ્યા. ત્યાં તો શહેરમાંથી આવતાં અનેક માણસો તેમણે જોયાં. મહાત્માએ તેમને પૂછ્યું કે “તમે સૌ ક્યાં જાઓ છો ?”

માણસો—“કાલે રાત્રે એવી દેવવાણી થઈ છે કે “જે માણસો પ્રભુભક્ત અહમદની છેલ્લી ક્રિયાની નમાજમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે રૂમશાને જવું અને એ પવિત્ર કાર્યમાં ભાગ લઈને પોતે પણ પવિત્ર થવું.”

એક દિવસે સર્સે ધૈર્યના સંબંધમાં ઉપદેશ આપતા હતા. તે વખતે એક વીંછી તેમના શરીર ઉપર ચઢ્યો અને પોતાનો ઝેરી આંકડો તેગને પોરવાર મારવા મંડ્યો.

આ જોઈને કેટલાક લોકોએ તેમને કહ્યું કે “આ વીંછીને તમે કેમ ખ-
જેરી નાખતા નથી ?”

સર્વ—“ધૈર્યવિષે વ્યાખ્યાન આપવું અને વ્યાખ્યાનકારે ધૈર્ય ન રાખવું, એ
શું શરમની વાત નથી ?”

એક વાર ઈશ્વરપ્રાર્થના કરતી વખતે સર્વ આ પ્રમાણે બોલ્યા હતા કે “હું
મહારા પ્રભુ ! વિચાર કરું છું તો તારો મહિમા મને એવો સ્તબ્ધ કરી નાખે છે
કે તેથી હું તારી વંદના પણ કરી શકતો નથી. તું કહે છે કે, જીભથી તું મહાકે
શુભગાન કર, પણ હું પ્રભો ! મહારી બે-ત્રણ આંગળની નાનકડી જીભમાં તારા
શુભમાહાત્મ્યનો સમાવેશ શી રીતે થઈ શકે ? વળી મહારી જીભ પણ
ગંદી અને દોષથી ભરેલી છે, એટલે પણ તે તારો પવિત્ર પ્રસંગ શી રીતે વ-
ર્ણવી શકે ?”

સર્વ કહે છે કે, મહારાથી પ્રભુપ્રત્યે એક વાર જે એક આભારદર્શક વચન
બોલાઈ ગયેલું તેને માટે હું ત્રીસ વર્ષથી ક્ષમા માગ્યા કરું છું. કોઈએ
પૂછ્યું કે “એ વચન શું હતું ?”

સર્વ—“બગદાદના બજારમાં એક વાર આગ લાગી. કોઈએ આવી મને
કહ્યું કે “તમારી દુકાન સળગી ગઈ નથી.” ત્યારે મહેં ઈશ્વરનો આભાર માન્યો
હતો. મહારા બીજા માનવ ભાઈઓના દુઃખનો વિચાર નહિ કરતાં મહેં માત્ર
મહાકેજ સુખ ઇચ્છ્યું હતું—અર્થાત્ બીજાઓને ધણું ય તુકેસાન થયું તેનો મને
કશોજ ખેદ ઉપજ્યો નહિ અને પાડોશી ભાઈઓનું અકુશળ અને મહાકે
કલાતુજ કુશળ સાંભળીને મેં ઈશ્વરને ધન્યવાદ આપ્યો હતો. તેને લીધે મને
હજી પણ શરમ અને પશ્ચાત્તાપ થાય છે.”

એક વાર સર્વેએ જીન્નેદને કહ્યું કે “મહાકે મરણ બગદાદમાં થાય એવું
હું ઇચ્છતો નથી. બગદાદની જમીન પોતાના ઉદરમાં મને છેલ્લું શયન આપે
તેથી તેને કલંકિત થવું પડશે; કેમકે લોકો મને સાધુ ગણે છે, પણ હું કેવો
અસાધુ છું, તે તો મહાકે મનજ જાણે છે.”

મહર્ષિ જીન્નેદ કહે છે કે, છેલ્લી ઘડીએ જ્યારે સર્વ પીડાતા હતા અને
હું તેમની પાસે જોઈ હતો, ત્યારે આ પ્રમાણે પ્રસંગ બન્યો. પધારી પાસે
એક પંખો પડ્યો હતો તે લઈને મહેં તેમને પવન નાખવા માંડ્યો. એટલે
તેમણે મને કહ્યું કે “પંખો હલાવવો નહિ. પવન નાખવાથી તો અગ્નિ વધારે
પ્રજ્વલિત થઈ હોરાન કરે છે.”

મેં કહ્યું કે “મહને કાંઈ છેવટનો ઉપદેશ આપો.”

સર્સી—“માણસના સહવાસની લાલચથી લોભાઈ તમે પ્રભુનો સહવાસ કરવાનું ચૂકશો નહિ.”

ભુન્નેદ—“આ વચનથી તો આપે આપના સહવાસથી પણ મહને વિ-
સુખ કેરો?”

સર્સી—“હા, એમજ.” *Endless Bliss*

આટલું કહેતાં તો તેમનો આત્મા પરલોકમાં ચાલ્યો ગયો.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-હે સુવકો! તમે જ્યાંસુધી ઘરડા અને નિર્ણય થયા નથી, ત્યાંસુધી-
માંજ તમારા શુભનું સુખ્ય કાર્ય સાધી લો. ઘડપણમાં એ કામ નહિ બને.

૨-ધનવાન પાડોશીથી અને રાજસભાના પંડિતોથી દૂરજ રહેજો.

૩-જો કોઈ સાધક એવું ઇચ્છતો હોય કે, માફ ધર્મકાર્ય નિર્વિઘ્ને
ચાલે, માફ તન તથા મન સદા સુખશાંતિમાં રહે તો તે માણસે વિવધી
લોકોના સમાગમથી દૂરજ રહેવું.

૪-નીચે જણાવ્યા કરતાં વધારે મળે તે નિષ્પ્રયોજન અને બોલારૂપજ
છે:-(૧) પ્રાણ ટકી શકે એટલું અન્ન, (૨) તરસ દૂર થાય એટલું જળ,
(૩) લગ્ન નિવારણ થાય તેટલાં વસ્ત્ર, (૪) રહેવા જેટલુંજ ઘર અને (૫)
ઉપયોગી થાય એટલુંજ જ્ઞાન.

૫-કોઈ માણસ એક બગીચામાં પ્રવેશ કરે અને તે બગીચાનાં સેંકડો
વૃક્ષ ઉપર બેઠેલાં અસંખ્ય પક્ષીઓ મધુર સ્વરે કહે કે “ઓ ઇશ્વરપ્રેમી!
આપને અમે વંદન કરીએ છીએ.” આથી જો તે માણસ ક્ષ્ણાંત જાય તો તે
ત્રિશ્યાભિમાની પણ થવાનોજ.

૬-પોતાના દોષો જોવા-શોધવા-નહિ એનુંજ નામ ધર્માધપણું છે.

૭-કહેણી પ્રમાણે રહેણી હોય નહિ એનુંજ નામ કળાઈ છે.

૮-જો શક્તિવડે ઇન્દ્રિયો અને મનને વશ કરી શકે, તેનુંજ નામ શક્તિ છે.

૯-જો માણસ સંપત્તિનો સદુપયોગ કરી શકતો નથી, તેની સંપત્તિનો
એવો તો જલદી વિનાશ થવાનો કે તેના જાણવામાં પણ નહિ આવે.

૧૦-તમારી શુભ તમારા અંતરની ચારસી છે અને તમારી સુખાકૃતિ
તમારા હૃદયની ચારસી છે. અંદરના ભાવ ગમે તેટલા છુપાવવા ધારશો, તોપણ
તમારી સુખાકૃતિ તો તે કહીજ દેવાની. {

૧૧-મન વ્રણ જાતનાં છે:-એક જાતનું મન પવતના જેવું અડગ હોય છે, તેથી તેને કાંઈ ચલાયમાન કરી શકતું નથી. બીજા પ્રકારનું મન ખાડ જેવું હોય છે, તેથી તેને બહારના સંયોગોરૂપી વાયુ વારંવાર હલાવ્યા કરે છે. ત્રીજા પ્રકારનું મન તણખલા જેવું હોય છે. તેને બાહ્ય સંયોગોરૂપી પવન ગમે ત્યાં ફેંક્યા કરે છે.

૧૨-સારા માણસો ગમે તેટલા આગળ વધે તોપણ તેમનું વધવું અને દોડવું સંસારી બાબતોમાંજ રહીને બીજું નહિ તો લોકકીર્તિ તો ઇચ્છતાજ હોય છે; ત્યારે પ્રભુપ્રેમીઓ સાંસારિક પદાર્થ, કીર્તિ વગેરેની તુચ્છતા સમજી ચૂકેલા હોવાથી તેમને માટે તો એ દુનિયાઈ સાધુતા અને સર્વ પદાર્થો વિમ્લકારક અને ત્યજવા યોગ્યજ લાગ્યા કરે છે.

૧૩-દુનિયાઈ સાધુજનો (સારા માણસો) કાંઈ સારી બાબતમાં પ્રવેશીને પછી તેમાં એવા બંધાઈ જાય છે કે આગળ વધી શકતા નથી, અને તેથી તેમની ઉન્નતિની સીમા ત્યાંજ આવી રહે છે-અર્થાત્ તેમને માટે અત્યારસુધી જે બાબત સારી હતી તે હવે તેમને માટે નકારી (એટલે કે તેમને વધારે ઉન્નત થતાં અટકાવનારી) બની રહે છે.

૧૪-સંસારપ્રેમી સારા માણસોની પેઠે પ્રભુપ્રેમીઓ વચ્ચે અટકી નહિ રહેતાં આગળજ વધ્યા જાય છે અને તેની સાથે આત્મનિરીક્ષણ પણ કરતાજ ચાલે છે. આથીજ તેઓ પરમાત્મસાક્ષાત્કારે પહોંચે ત્યારેજ જંપે છે. એ દરમિયાન વચમાં ગમે તેવી જળરી શુંખલાઓ (સાંકળો) તેમને બાંધવા આવે તોપણ તેના અંકેડા તોડી નાખે છે.

૧૫-સ્વર્ગીય લક્ષ્મી અને સ્વર્ગીય પ્રેમ એ તો જે હૃદયમાં સહનશીલતા અને વરાગ્ય હોય, તેજ હૃદયમાં પ્રવેશી શકે છે, બીજામાં નહિ.

૧૬-જે અંતઃકરણમાં સાંસારિક લાલસાઓ ભરાયેલી હોય છે, તેમાં આ પાંચ બાબતો રહી શકતી નથી:-(૧) ઇશ્વરનો ભય, (૨) ઇશ્વરમાં આશા, (૩) ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ, (૪) ઇશ્વરથી લક્ષ્મી અને (૫) ઇશ્વરસાથે મિત્રતા.

૧૭-કોઈપણ માણસના આત્મજ્ઞાનનું માપ, તે ઇશ્વરની સમીપ કેટલો પહોંચે છે, તે ઉપરથીજ થઈ શકે છે.

૧૮-જે માણસ પોતાના ધર્મજન્યનો મર્મ જાણે છે અને તે મર્મ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે, તેજ સાચો ધર્મપ્રેમી અને મર્મગ્રાહી છે.

૧૯-સત્યને ખાતર જે માણસ દેવ જાણવી શકે છે, તેજ આગળ વધે છે.

૨૦-પરલોકમાં ધર્મપ્રવર્તકો પોતપોતાના અનુયાયીઓને પોતાની પાસે બોલાવશે અને પ્રભુપ્રેમીઓને તો પ્રભુ પોતેજ પોતાની પાસે બોલાવશે.

૨૧-ધર્મરાતુસંગ, એ પણ ઋષિજનોની ઉત્તમ અવસ્થા છે.

૨૨-જે માણસ પોતાનો આહાર ઓછામાં ઓછો જરૂર પૂરતો રાખે છે, જે ઓછામાં ઓછુંજ શયન કરે છે અને જળમાં ડૂબેલો માણસ બહાર નીકળવા મંથન કરે તેની પેઠે જે બહિર્મુખતા તથા પ્રભુમયતામાંજ વધારે રહેવાય તેમ કરે છે, તેજ ઋષિ છે.

૨૩-ધર્મવંર કહે છે કે “હિ ભક્ત ! જ્યારે તારા મનમાં માફ રમરણુ-મનન વધારે પ્રબળ થશે, ત્યારેજ હું તારા ઉપર આસક્ત થઈશ.”

૨૪-ઋષિ સૂર્યસમાન છે, કેમકે તેમનો ઉપદેશ સર્વત્ર જાગૃતિરૂપી જ્યોતિ ફેલાવે છે, ઋષિ પૃથ્વીસમાન છે, કેમકે તેનું હૃદય હૃદયોનાં પણ વચનબાણ ધોરજથી સહન કરે છે. ઋષિ જળસમાન છે, કેમકે તેમનાં વચન સૌનાં હૃદયોમાં ધર્મરૂપી અમૃત સિંચ્યા કરે છે. ઋષિ અગ્નિસમાન છે, કેમકે તેમનું આરિચ્છ જગતને તેના જીવનપથમાં પ્રકાશ આપે છે.

૨૫-સાંસારિક વિષયો તરફની દોડ કરવાનું જેણે છોડી દીધું છે, માત્ર ક્ષુધાની શાંતિ ધાય તેટલાજ અન્નથી જેને તૃપ્તિ મળે છે, અંગ દંકાય તેટલાજ વસ્ત્રોથી જેને સંતોષ રહે છે, જરૂર કરતાં એક પણ વસ્તુ વધારે જે રાખતો નથી અને સંસારીઓના સંસર્ગથી છોટો રહે છે, તેજ ખરેખરો વૈરાગ્યવાન છે.

૨૬-સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજવો એજ સાધનાનું મૂળ સાધન છે અને સંસારથી દૂર થવું એ પુરુષાર્થનું મૂળ સાધન છે.

૨૭-પ્રભુપ્રેમી માણસ જ્યારે પોતાના શરીરપ્રત્યે પણ રનેહરહિત થાય છે, ત્યારેજ તેની સાધના અને તેનું જીવન સુખરૂપ બને છે.

૨૮-જ્યાંસુધી એક ગામ છોડાય નહિ, ત્યાંસુધી બીજા ગામમાં પહોંચાય નહિ; તેમ માણસ જ્યાંસુધી સંસારનો સંબંધ છોડી શકતો નથી, ત્યાંસુધી પ્રભુના સ્થાનમાં પહોંચી શકતો નથી.

૨૯-જે વસ્તુ પોતાની નથી તે વસ્તુને જે પોતાની માને-મનાવે છે, તે ઇશ્વરની દૃષ્ટિમાં તો હલકોજ પડી જાય છે.

૩૦-જેનો લોકોમાં જેટલો પરિચય વપારે હોય છે, તેટલો તેનામાં સત્યની ન્યૂનતા હોય છે.

૩૧-કેાઈને પણ ખીડા ન કરવી અને સ્વાર્થરહિત જીવન ગાળવું, એ

સાધુ સ્વભાવનું લક્ષણ છે.

૩૨-તમે માત્ર અનુમાનો તથા શંકાઓ ઉપરથીજ કોઈ ઉત્તમ માણસથી જૂદા પડશો નહિ.

૩૩-પાપનો પરિત્યાગ ત્રણ કારણોથી થઈ શકે:- (૧) નરકભય, (૨) સ્વર્ગ-કામના અને (૩) ઇશ્વરથી લગ્ન.

૩૪-ત્યાંસુધી માણસ પોતાની ધર્મવૃત્તિને પ્રગળ કરી લૌકિક કામનાઓને દૂર કરી શકતો નથી, ત્યાંસુધી તેનામાં વિશેષતા આવતી નથી.

૩૬-તપસ્વી અણુ સુલેમાન દારાચી

તાપસવર અણુ સુલેમાન બહારથી તથા અંદરથી નિઃસંગ હતા. લેખધારી તેમજ આંતરિક જ્ઞાનીઓમાં અને ત્યાગીઓમાં તેઓ આદર્શરૂપ હતા, ઉજ્જવળ મોતીસમા હતા. હૃદયની અત્યંત કોમળતાને લીધે તે સમયના લોકો તેમને “રૂય હોલ કહુળ” (હૃદયકમળ) એવા ઉપનામથી બોલાવતા. કંઠણ સાધનામાં, ભૂખ-તરસ વેડવામાં, ધૈર્ય ધારણ કરવામાં, આંતરિક અવસ્થા વિચારવામાં અને માનવજીવનમાં મૂળ ધાલી બેઠેલાં પાપો શોધવામાં તથા આત્મનિરીક્ષણ કરવામાં પણ એ સમયે તેમના જેવો કોઈ નહોતો. તેઓ મધુર ભાષામાં સારભૂત તરવો અને ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ભાવો પ્રગટ કરતા. તુર્કસ્તાનમાં દારાણુદ નામના એક ગામમાં તેમનો જન્મ થવાથી તેઓ દારાચી કહેવાયા છે. અહમદ ખયરી તેમના શિષ્ય હતા.

અહમદ ખયરી કહે છે કે, એક દિવસ હું નિર્જન સ્થળમાં ઉપાસના કરતો હતો, ત્યાં મને અત્યંત આનંદ પ્રાપ્ત થયો.

ળીજે દિવસે એ વાત મેં અણુ સુલેમાનને કહી. એ સાંભળીને તેઓ બોલ્યા કે “તું એક દુર્બળ માણસ દેખાય છે. તારી એકાંત (નિર્જનતા) તારી પીઠ પાછળ રહેલી છે અને જનસમૂહતા તારા સન્મુખ લાગમાં રહેલી દેખાય છે. આથીજ નિર્જનતામાં તારી એક પ્રકારની દશા થાય છે, જ્યારે જનસમૂહમાં ળીળ પ્રકારની દશા થાય છે; પરંતુ શ્રદ્ધાળુ અને ળળવાન પ્રભુભૂતો મેં તો નિર્જન સ્થાન અને વસ્તીસ્થાન બન્ને સરખાંજ છે.

અણુ સુલેમાન કહે છે કે, એક દિવસ મસ્જિદમાં સિયાળાની રાત્રી

કેટ આપતી હતી, તેથી નમાઝ પઢતી વખતે એક હાથ મંદે વસ્ત્રમાં સંતાડી રાખેલો હતો, એટલે તે હાથમાં મને આરામ લાગતો હતો. પછી હું ત્યારે સૂઈ ગયો, ત્યારે આવી દેવી વાણી સાંભળી કે “અણુ સુલેમાન ! તે જે હાથ બહાર રાખ્યો હતો, તે હાથમાં મ્હારે જે આપવાનું હતું તે મેં આપ્યું છે. જો, બીજો હાથ બહાર રાખ્યો હોત તો તેમાં આપવાનેવું તેમાં પણ અપાયું હોત.”

આ બનાવ બન્યા પછી મેં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, શિયાળામાં તેમજ ઉનાળામાં બન્ને હાથ બહાર રાખ્યા વિના ઉપાસનાજ કરવી નહિ.

અણુ સુલેમાન કહે છે કે, મક્કામાં મેં એક સાધકને જોયો હતો. ઝમ-ઝમના જળસિવાય બીજું કંઈજ તે ખાતોપીતો નહિ. મેં તેને પૂછ્યું કે “લાઈ ! આ જળ ત્યારે સૂકાઈ જશે, ત્યારે શાથી નિર્વાહ કરશે ?”

આ વાત સાંભળતાંજ તે ઉભો થયો અને બોલ્યો કે “ઈશ્વર તમારું ક-દયાળું કરે. હું આટલાં વર્ષોસુધી ઝમઝમનો પૂલરી હતો, પરંતુ હવે મ્હારી એ ભૂલ પણ સ્પષ્ટ સમજ્યો.” આટલું કહીને તે ત્યાંથી ક્યાંક ચાલ્યો ગયો.

મહર્ષિ અણુ સુલેમાન કહે છે કે “મ્હારે એક ભાઈ હતો. તે જે માગતો તે હું તેને આપતો, એક વાર મંદે તેની પાસે કાંઈક માગ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે “કેટલીવાર માગ્યા કરો છો ?” ત્યારથી મ્હારા અંતરમાંથી ભાઈતરીકેની મિકાશ જતી રહી.

તપસ્વી ફઝલનો પુત્ર કુરાનમાંનાં સબને લગતાં વચનો સાંભળી શકતો નહિ. એ વચનોથી તેને અત્યંત ભય લાગતો. ફઝલને કોઈએ પૂછ્યું કે “આપનો પુત્ર આવો બીકણુ શી રીતે થયો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “નણવા અપરાધથીજ તે બીકણુ બન્યો છે.” અણુ સુલેમાનની પાસે આ વાત આવી ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “અધિક અપરાધ હોય તો અધિક ભય લાગે છે. તુચ્છ અપરાધથી વધારે ભય લાગતો નથી.”

એક વાર અણુ સુલેમાને ચોતાના શિષ્યને કહ્યું કે “કોઈ બંધુથી તને કાંઈ નુકસાન થાય, તોપણ તું તેનો તિરસ્કાર કરતો નહિ. જો કરીશ તો તું પણ આમા એવા શબ્દો સાંભળીશ, કે થયેલા નુકસાન કરતાં પણ તે શબ્દોથી તને વંધારે મારું લાગશે.”

શિષ્ય—“અનુભવને અતે મને પણ એજ સમજાયું છે.”

અણુ સુલેમાને ઇશ્વરને સંબોધીને આ પ્રમાણે નિવેદન કર્યું હતું કે “હે પ્રભો ! જે માણસ તમારે ગરજ થઈ શકતો નથી, તે તમારી સેવા ક્યાંથીજ

કરી શકે ? વળી, જે માણસ તમારી મરણવિરુદ્ધવર્તવામાં શરમાતો નથી, તે શી રીતે તમારી દયાની આશા રાખી શકે ?”

અહુલ કરીમનો પુત્ર સાલેહ કહે છે કે “શ્રદ્ધાળુના હૃદયમાં આશા અને ભય એ બન્ને જ્યોતિના જેવાં છે.” કોઈએ સામેથી પૂછ્યું કે “જો બન્ને જ્યોતિઓમાં કયી જ્યોતિ વધારે પ્રકાશવાળી છે ?”

તેઓ બોલ્યા કે “આશાની જ્યોતિ.”

અણુ સુલેમાન આ વાત સાંભળી બોલ્યા કે “જોમ કેમ કહેવાય ? મને તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે, ભયને લીધેજ વિષયવિરાગ થાય છે, ઉપાસનાઓ થાય છે, રોજ-ઉપવાસ કરાય છે અને અનેક સત્કાર્યોની ચોજના થાય છે. આશાથી તો કંઈજ થતું નથી.”

અણુ સુલેમાનની પાસે જો કોઈ પાપી પ્રસંગની વાત કરતું, તો તેઓ તે પાપ કરનારને માટે શોકાતુર બની રુદન કરતા અને કહેતા કે “સાધનામાં પણ જોનેજ લીધે ઘણાં વિઘ્ન આવે છે.”

જ્યારે અણુ સુલેમાનનું મરણ સમીપ આવ્યું, ત્યારે સાધકોએ તેમને કહ્યું કે “આપ અમને કંઈક સદુપદેશ આપતા જાઓ; કેમકે હવે આપ પાપની ક્ષમા કરનાર પ્રભુ પાસે જાઓ છો.”

તેઓ બોલ્યા કે “તમે પણ કેમ કહેતા નથી કે હું ઇશ્વરની પાસે જાઉં છું ?” ત્યાર પછી એક બે વાતો કરી તેમણે બ્રાણુ છોડ્યા. દેહ છોડ્યા પછી તેમને એક જણે સ્વપ્નમાં જોઈને પૂછ્યું કે “અણુ સુલેમાન ! પરમેશ્વરે તમારા ‘તરફ દેવું’ આચરણુ રાખેલું છે ?”

તેઓ બોલ્યા કે “બહુજ સાફ. મહારા ઉપર દયા દર્શાવી છે, મને ઘણી સંપત્તિ આપેલી છે, પરંતુ આ મંડળની વિખ્યાતિથી મને બહુ નુકસાન થયું છે.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-પૂરેપૂરું લોજન લેવાથી નીચે મુજબ થાય છે:-

(૧) તે ઇશ્વરસાધનાની મધુરતા અનુભવી શકતો નથી. (૨) તેની યાદશક્તિ ઘટી જાય છે. (૩) તોફાનો ઉપર ચોગ્ય દયા દર્શાવી શકતો નથી; કેમકે તે માને છે કે પૃથ્વી ઉપરનાં તમામ માણસો મહારી પેઠે તમ થયેલાં છે. (૪) સાધના-ઈશ્વરી તેને માટે સુરકેલ થઈ પડે છે. (૫) ઇદ્રિયના લોગોની ઇચ્છા પ્રબળ થાય છે. (૬) તમામ શ્રદ્ધાળુઓ પ્રભુના મંદિરમાં આવ-જા કરે છે, ત્યારે

આ લાઇ બજારમાં આવ-જા, કર્યા કરે છે.

૨-પ્રભુને અતિપ્રિય સામગ્રી અદ્વાહાર છે. જેના ઉપર પ્રભુની પરમ કૃપા થાય છે, તેનેજ એ અદ્વાહારરૂપી સાદું છતાં અતિ અગત્યનું સાધન સુએ છે. કેમકે પેટ ભરીને લોજન કરનારની તમામ ઇદ્રિયો અને મન બાહ્ય-બાબતો તરફ જ રહ્યા કરે છે.

૩-પરલોકના દ્વારની કુંચી કયી? ઉત્તર—સ્વદ્વાહાર.

૪-સંસારના દ્વારની કુંચી કયી? ઉત્તર—પૂર્ણલોજન.

૫-આ લોકેનું કે પરલોકનું કોઇપણ કામ પૂરું થતાં સુધી લોજન તરફ તો દૃષ્ટિ કરતા નહિ; અને જમો તોપણ અદ્વાહાર કરી બુદ્ધિને સતેજ અને દુનિયાઇ વાસનાઓને દુર્બળ બનાવજો.

૬-અદ્ય લોજનથી હૃદયનો ભાર પણ હળવો થશે અને સ્વર્ગીય જ્ઞાનનો પ્રકાશ તમારી બુદ્ધિમાં વધારે પ્રસરશે.

૭-જો હું કોઇ રાત્રે અન્નનો એકાદ કોળીઓ પણ જોઇ લઉં છું, તો પ્રાતઃકાળ સુધી ઉપાસનામાં મને વધારે આનંદ મળે છે. સાધારણ લોકોની રાત્રિ સૂચારિત થતાં શરૂ થાય છે, પરંતુ હું તો જ્યારે પેટ ભરીને જમું છું, ત્યારે મહારા અંતરમાં રાત્રિ શરૂ થાય છે; કેમકે પેટ ભરીને ખાવું એ અંતરની જ્યોતિને ઢાંકવી નાખે છે.

૮-જો માણસના અંતરમાં પ્રભુપ્રેમની જ્યોતિ પ્રકટે છે, તેજ પારલૌકિક કર્તાવ્યમાં પ્રવેશ અને સાંસારિક કામનાઓનો ત્યાગ કરી શકે છે, અન્ય નહિ.

૯-જો કોઇ માણસને પ્રભુપ્રેમી થવું હોય અને પ્રભુનો પ્રેમ મેળવવો હોય, તેણે તો અવશ્ય દરેક બાબતમાં સર્વજ્ઞ પ્રભુથી રહીને ચાલવું પડશે.

૧૦-જ્યારે ઇશ્વરલક્ષ્મી દુનિયાઇ પ્રવૃત્તિઓના મોહથી તથા કપટભાવથી વેગળા થાય છે, ત્યારેજ તે મોક્ષપદને પામી શકે છે.

૧૧-સત્યપ્રિય માણસ પણ હૃદયના ભાવો યથાવત્ વર્ણવી શકશે નહિ.

૧૨-દરેક વસ્તુને માટે કાંઈ ને કાંઈ એકાદ તો અલંકાર હોય છેજ. પ્રભુપ્રેમથી દ્રવિભૂત થવું એ હૃદયનો ઉત્તમોત્તમ અલંકાર છે.

૧૩-જો તમે સરળતાને વાહન બનાવીને તથા સત્યને તલવાર બનાવીને ચાલવા લાગશો, તો નક્કી માનજો કે, ઇશ્વર પણ તમારી ઇચ્છા કરશે.

૧૪-તમે ઇશ્વરની પાસે સ્વર્ગની કામના કરો નહિ અને નરકથી રક્ષણ માગો નહિ, એજ પ્રભુની શરણુતાનો સાચો સ્વીકાર છે.

૧૫-વૈરાગ્યની હદ ક્યાં છે ? અને નિવૃત્તિનો છેડો ક્યાં છે ? તે હું બાણ-
તો નથી; હું તો માત્ર થોડોક રસ્તોજ બાણું છું.

૧૬-તમે તમારાં કાર્યોમાં દાંભિકતા દર્શાવો નહિ, એજ સાચો વિનય છે.

૧૭-માણસને સાચું આત્મજ્ઞાન થાય નહિ, ત્યાંસુધી તે સાચો વિનયી
પણ થઇ શકતો નથી.

૧૮-સંસાર એ જરા પણ સારવાળી વસ્તુ નથી, એ વાત ત્યાંસુધી
માણસના હૃદયમાં ઠસતી નથી, ત્યાંસુધી તે સાચો વૈરાગ્ય મેળવવા શક્તિ-
માન થતો નથી.

૧૯-જે વસ્તુ તમોને પ્રભુથી દૂર રાખે તેને છોડી દેવી એતુંજ નામ
વૈરાગ્ય છે.

૨૦-તમારા પોતાના વૈરાગ્યવિષે કોઇ આગળ કશું કહેતા નહિ.

૨૧-જીભને કાણુમાં રાખવાથી દંડતા પ્રકટ થાય છે.

૨૨-સ્વદેવ લોજન એ સર્વ સાધનામાં ખાસ મુદ્દાની વસ્તુ છે.

૨૩-સંસારી પદાર્થો ઉપર પ્રેમ હોવો એજ તમામ પાપોતું મૂળ છે.

૨૪-સાધકના જીવનમાં જ્યારે બધાં આચરણો એવાજ હોતુથી બન્યા કરે
કે જેથી પ્રભુ તરફ તેતું ચિત્ત રહ્યા કરે અને ઈશ્વરસિવાય બીજી બાબતોનો
વિચાર પણ કરે નહિ, ત્યારે તેઋપિની અવસ્થાએ પહોંચ્યો છે એમ સમજવું.

૨૫-સાંસારિક બાબતોતું ચિંતન હોવું એજ મુક્તિના માર્ગમાં મોટો
અંતરાય છે.

૨૬-દૈવી બાબતોના શ્રવણચિંતનથી ચિત્તની શુદ્ધિ અને હૃદયની જાગૃતિ
વાય છે.

૨૭-પાપનો બદલો દુઃખરૂપે મળવાથી સારા થવાની જરૂર સમજાય છે.

૨૮-નેત્રોમાં અશ્રુ અને હૃદયમાં પ્રભુમહિમાના ચિંતનપૂર્વક અભ્યાસ કરો.

૨૯-માણસ બીજી કોઇ બાબતમાટે નહિ તો અત્યારસુધી નજીવી બાબ-
તોમાં વખત જતો રહ્યો તેને માટેજ ખેદ કરે ને અશ્રુ સારે તો તેટલું પણ
તેને મશ્તાંસુધી સન્માર્ગે ચલાવે છે.

૩૦-જે માણસ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ ઇચ્છે છે, તે તો બીજી-ત્રીજી બાબતોં
જવા દઇને પ્રભુસેવામાંજ રહે છે તથા થયેલા અપરાધોને માટે ખેદ કરે છે.

૩૧-સ્વર્ગલોકમાં અનેક મેદાનો છે. જ્યારે કોઇ પ્રભુનો દાસ ઈશ્વરના
કથા-શ્રીર્તાન કે ચિંતન-સ્મરણમંત્રે જોડાય છે, ત્યારે દેવતાઓ સ્વર્ગમાં તે

ભક્તને નામે વૃક્ષોની હાર રોપે છે; અને ત્યારે તે ઇશ્વરના પ્રસંગથી વિમુખ થાય છે, ત્યારે દેવો પણ પેઢી વૃક્ષોની હારથી વિમુખ થાય છે.

૩૨-જે માણસ દહાડે સત્કર્મ કરે છે, તે રાત્રે બદલો મેળવે છે; ને જે રાત્રે સત્કર્મ કરે છે, તે દહાડે બદલો મેળવે છે. “ઇસ હાય દે, ઉસ હાય લે.”

૩૩-જે માણસ દુનિયાઈ પદાર્થોથી ઉપરામ થાય છે, તેના મનમાં તે તરફ જરા તરા વાસના રહેલી હોય છે તે પણ પ્રભુ કૃપા કરીને લઈ લે છે.

૩૪-સંસારમાં જે તમને સાધ્વી પત્ની મળી હશે, તો સાંસારિક કાર્યોમાંથી તે તમને એટલી કુરસદ તો જરૂરથી આપશે, કે જેથી તમે પારલૌકિક કાર્યોમાં ભેડાઈ શકો; પરંતુ જે પુત્ર કે સ્ત્રી તમને પ્રભુથી વેગળાં રાખે એવાં હોય તો તો તેમને શત્રુઓજ માનીને દૂર ભાગજો.

૩૫-તમે જે સાધનાવડે અવતાં અવતજ શાંતિ અને ઉન્નતિ મેળ શકો નહિ, તે સાધનાથી દેહાંત પછી પણ કશોજ લાભ થનાર નથી.

૩૬-જેને આવશ્યકતા છે, તેનેજ દાન આપવું એ શ્રેષ્ઠ દાન છે.

૩૭-ત્યાગી-વિરાગી જનોનું જે છેલ્લું પગથીઉં છે, તે પ્રભુનો અનન્ય-ભાવે આશ્રય લેનારનું તો માત્ર પહેલુંજ પગથીઉં છે.

૩૮-પ્રભુની અવગણના કરનારા માણસો જે આટલી સીધી સાદી વાત પણ સમજી શકે કે, તેઓ પોતાની અંદગીમાં પાપ-પ્રપંચાદિદ્વારા જે મહા-નુકસાની વહોરી રહ્યા છે, તે પાછળથી ઘડપણમાં (ગોવિંદને ગાવાનો વખત મળે તોપણ) સુધરી શકનાર નથી; તો તો તેમના મનમાં અત્યારથીજ એવી ચિંતા જાગી ઉઠે કે જેથી તરતજ તેઓ એ દુનિયાઈ મોહને (અને તેની સાથે રૂપિયે પાઈ-પૈસો દાન કરીને પ્રભુને કમી શકવાની આશાને પણ) જરૂર છોડી દે; એટલુંજ નહિ પણ થયેલાં પાપો બદલ તેમને જે સજા થવાની છે, તેના ભયના માર્યા મરી જાય, તોપણ નવાઈ નથી.

૩૯-જ્યારે ઇશ્વરગેમીનાં આધ્યાત્મિક નેત્રો ઉઘડે છે, ત્યારે તેમનાં ખાં નેત્રો મીંચાઈ જાય છે.

૪૦-જો સમગ્ર આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની એકાદ મૂર્તિ ણનાવીને કોઈ સ્થળે સ્થાપવામાં આવે, તો તેના તરફ જોતાંવેંતજ આણુ ન તણ દે, એવો એક પણ માણસ આ જગતમાં મળી આવે તેમ નથી; કેમકે એ જ્યોતિજ એવી અજળ વસ્તુ છે કે આખા જગતની જ્યોતિઓ (સૂર્ય, વિજળી વગેરે) લોગી યોઈને આવે તોપણ તે તેના આગળ ઝાંખી ઝસમઈ જવાની.

૪૧-શ્રદ્ધાળુ માણસનું હૃદય ઈશ્વરના ગુણાનુવાદ ગાવા-સાંભળવાથી અ-
ત્યંત પવિત્ર થાય છે. બ્રહ્મચર્યા તેનું અન્ન છે, પ્રભુપ્રેમ તેની શાંતિ છે,
મસ્તુદ કે મંદિર-એ તેની દુકાન છે, ભજન-કીર્તન તેનો વેપાર છે, ધર્મગ્રંથ
તેની મુડી છે, ભૂલોક તેનું ખેતર છે, પરલોક તેનું બળું છે ને પ્રભુપ્રાપ્તિ એ
તેના પરિશ્રમનું ફળ છે.

૪૨-પ્રભુપ્રાપ્તિના લાભ આગળ આ સમગ્ર સંસાર મચ્છરની પાંખ જેટ-
લો પણ નથી, એટલે એવા તુચ્છ પદાર્થ તરફ વેરાગ્ય ઉપજવો એ કાંઈ મોટી
વાત નથી.

૪૩-ધૈર્ય જે પ્રકારનું છે. એકે તો અણુગમતી વસ્તુસ્થિતિ આવી પડે
તોપણ ગભરાઇ ન જતાં ધીરજ રાખવી તે; અને બીજું જે વસ્તુસ્થિતિને
ઇચ્છતા હોય તે મેળવવામાં ધીરજ રાખવી તે.

૪૪-જે માણસ માનવજીવનની કિંમત સમજી શકતો નથી, તે દુઃખી
અને સાધુની સેવાની મીઠાશ માણી શકતો નથી.

૪૫-જે હૃદયમાં સાંસારિક પ્રીતિ ભરેલી હોય છે, તે હૃદયમાં પારલૌકિક
તેમજ અલૌકિક વાતો ટકવા ન પામતાં તરતજ ભાગી જાય છે.

૪૬-જે માણસ અહંતામતા દૂર કરીને પ્રભુની સાથે સંબંધ સ્થાપવા
ચાહે છે, તે સર્વ જાળતો પ્રભુ ઉપરજ મૂકી દે છે અને પ્રભુ પણ તેના જીવન-
ની કાળજીથી રક્ષા કરીને તેને સર્વોત્તમ પદનો અધિકારી બનાવે છે.

૪૭-પ્રભુ કહે છે કે, હે મારા ભક્ત! જો તું મારી શરમ-મર્યાદા રાખીશ,
તો હું તારા તમામ અપરાધો લોકોની આગળ ગુપ્ત રાખીશ.

૪૮-પ્રભુના ભક્તો એવા હોય છે કે તેઓ તેના સાથી તરીકે પણ કાર્ય
કરતાં શરમાઈ જાય છે તો પછી હરીકૃતરીકે તો સ્પર્ધા કરેજ ક્યાંથી! આમ
હોવાથીજ તેઓ તેના આજ્ઞાકિતતરીકે અને બને તો માત્ર તેના હથિયારતરીકે-
જ કાર્ય કરે છે-અર્થાત્ તેના સાથી બનવામાં મિથ્યાભિમાન રહેલું છે
અને આજ્ઞાકિત બનવામાં તો અહંતા-મમતાનું નામ-નિશાન પણ હોતું નથી.
આશીર્વાદ એવા અર્થે, 'ઈશ્વર આપે તે, પ્રભુ સંપૂર્ણ કાર્ય કરે'.

૩૭-તપસ્વી અણુ અલ્લિ શકિક

તપસ્વીકુલભૂષણ અણુ અલ્લિ શકિક બદખના રહેવાસી હતા. તેઓ અતિશય શ્રદ્ધાળુ, ૧૬ તરવદર્શી, વૈરાગ્યસંપત્તિવાળા, પરમ શ્રદ્ધાપાત્ર અને તેજસ્વી તપસ્વી હતા. તે સમયના જ્ઞાનીઓમાં તેઓ અનુપમ મહાપુરુષ તથા સર્વ જ્ઞાનીઓના ગુરુતરીકે ગણાયા હતા. વૈરાગ્યમાં અને સાધનામાં એમની અત્યંત દૃઢતા હતી. તેમણે ઇશ્વર ઉપરજ નિર્ભર રહીને સમગ્ર જીવન ગાળ્યું હતું. વિવિધ શાસ્ત્રોમાં તેમની નિપુણતા હતી. તેમણે અનેક ગ્રંથોની રચના કરી હતી. તેઓ તપસ્વી હાતમ હાસમના ધર્માચાર્ય હતા. તપસ્વી ઇપ્રાહીમ આદમની સાથે તેમના ધર્મજીવનનો પ્રારંભ થયો હતો. તેમણે અનેક ધર્માચાર્યોનો સહવાસ કર્યો હતો. અણુ અલ્લિ શકિક કહે છે કે, સત્તરસો ગુરુઓનું શિષ્યત્વ મેં સ્વીકાર્યું હતું અને અનેક ગ્રંથોનું અધ્યયન કર્યું હતું. આ સર્વનો સાર એ સમજ્યો છું કે, આ જગતમાં ચાર ણાળતોથી ઇશ્વરની પ્રસન્નતા મળે છે:- (૧) જીવિકાની નચિંતાઈ ઉપજવામાં, (૨) સત્કાર્યમાં અતુરગ, (૩) પાપ સાથે શત્રુતા અને (૪) મૃત્યુને માટે તૈયારી.

અણુ અલ્લિ શકિકનું જીવન આ રીતે પરિવર્તન પામ્યું હતું:-તેઓ વ્યાપારાર્થે તુર્કસ્તાનમાં ગયા હતા. ત્યાં એક મંદિરમાં તેઓ દર્શન કરવા ગયા. ત્યાં એક માણસ કોઈ મૂર્તિનું પૂજન કરતો હતો અને વારંવાર આર્તનાદ કરી પોતાના ગુન્હા નિવેદન કરતો હતો. ત્યારે શકિકે તેને કહ્યું કે “ભાઈ તારો બનાવનાર તો એક ચૈતન્યપૂર્ણ, જ્ઞાનમય અને સર્વશક્તિમાન પ્રભુ છે. તું તેની પૂજા કર, મૂર્તિ પૂજા કર નહિ અને જરા લલિજત થા. વળી સમજ કે, આ મૂર્તિમાં કશી શક્તિ નથી.” આ સાંભળી એણે મૂર્તિપૂજક બેઠેલો કે “તું એમ કહેતો હોય કે મહારા ઇશ્વરમાં કશી શક્તિ નથી; તો તો તારા ઇશ્વરમાં પણ તને તારા પોતાના દેશમાં આજીવિકા આપવાની શક્તિ નથી. જો તે ઇશ્વરમાં એવી શક્તિ હોત તો તું આ દૂર દેશમાં આજીવિકા મેળવવા નજ આવત.”

આ વાત સાંભળીને શકિક જાગ્રત થઈ ગયા અને બદખમાં પાછા ફર્યા. રસ્તામાં એક અગ્નિપૂજક સાથે તેમનો મેળાપ થયો. તેણે શકિકને પૂછ્યું કે “તમે શું કામ કરો છો?”

મહર્ષિ—“હું વ્યાપાર કરું છું.” ।

અગ્નિપૂજક—“તમારા નસીબમાં જે મળવાનું નિશ્ચિત થયેલું હશે, તે તો તમે ગમે ત્યાં હશે, ત્યાં આવી મળશે; અને જે તમારા નસીબમાં નિર્ધારેલું નહિ હોય, તેને મેળવવાને તમે ગમે તેટલી દોડાદોડ કરશો તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનું નથી અને માત્ર આવરદાનોજ ક્ષય થવાનો.”

આ વચનો સાંભળીને શક્તિમાં નવુંજ ચૈતન્ય આવ્યું અને તેમને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. પછી તેઓ બદ્ધમાં આવ્યા. ત્યાં તેમને કેટલાક અંધુઓનો મેળાપ થયો. શક્તિ અત્યંત બળવાન પુરુષ હતા. ઘણા સમય તેઓ શુવકોની સાથે ગાળતા. ઇસાનો પુત્ર અને હામાનનો પૌત્ર અહિં બદ્ધમાં અમીર હતા. તેનો એક કૂતરો ખોવાયો. શક્તિના પાડોશીને અહિંના અનુચરોએ ચાર ઠરાવી પીડવા માંડ્યો. દુઃખી થવાથી પેલો પાડોશી શક્તિને શરણે ગયો. શક્તિ અમીરની પાસે જઈ જોડ્યા કે “હું આપનો કૂતરો ગમે ત્યાંથી હાજર કરીશ; પણ આપ મહારા પાડોશીને છૂટો કરો.”

અમીરે તે પાડોશીને છૂટો કર્યો. ત્રણ દિવસ પછી એક માણસને તે કૂતરો મળી આવ્યો. શક્તિ મહાપુરુષ છે, એમ ધારીને તે એ કૂતરો તેમની પાસે લઈ આવ્યો અને શક્તિ તે અમીરની પાસે હાજર કર્યો. આ બતાવ પછી તેઓ સંસાર ઉપર સંપૂર્ણ વિરાગી થયા.

એક વાર બદ્ધમાં ભયંકર હુકાળ પડ્યો. અનાજની ખેંચને લીધે માણસો હેરાન થવા લાગ્યા અને છુધાની જ્વાળાથી લોકો મનુષ્યોત્ માર્ગ સુદ્ધાં ખાવા લાગ્યા. શક્તિ આ ભયંકર દૃશ્ય જોતા જોતા બબ્બરમાં જતા હતા. ત્યાં તેમણે એક શુભામને પ્રકૃષ્ણવદને હસતો જોઈ તેને પૂછ્યું કે “શું આ આનંદ-ઉલ્લાસનો સમય છે? તું જોતો નથી કે, અન્નવગર લોકોની શી દશા થઈ રહી છે?”

શુભામ—“મારે શી ફિકર છે? મારો માલિક એક મોટો જાગીરદાર છે. તેના ભંડારમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય અને અનાજ છે અને હું તેમનો શુભામ છું. મારે અન્નવિના ભૂખે મરવું નહિ પડે.”

આ વચનો સાંભળીને શક્તિ શોકાતુર થઈ ગયા અને જોડ્યા કે “હે પ્રભો! આ શુભામ પોતાના એક તુચ્છ શેઠને માટે પણ આટલો બધો સંતુષ્ટ અને નિર્ભય છે, તો પછી તું તો આખા પ્રદ્વાંડનો અધીશ્વર છે, સર્વ પ્રાણીઓનો પિતા છે; તો પછી અમે નકામી ચિંતામાં શા સાફ મુંઝાઈએ છીએ?”

ત્યારપછી તેમણે વિષયમાત્રને ત્યાગ કર્યો અને વાસ્તવિક પ્રાયશ્ચિત્ત

કરી પ્રભુના અનન્ય શરણાગત થયા તથા જીવનપર્યંત ઈશ્વરના શ્રદ્ધાળુઓને દયાંતરૂપ થઈ રહ્યા. “હું એક ગુલામનો શિષ્ય છું” એમ તેઓ વારંવાર કહેતા.

તપસ્વી હાતમ હાસમ કહે છે કે “હું શકિની સાથે એક વાર ધર્મયુદ્ધમાં ગયો હતો. એક દિવસે અમારે શત્રુઓની સાથે તુમુલ્લ સંગ્રામ થયો અને મહાસંકટ આવી પડ્યું. શત્રુઓના અળકાટ અને અવાજસિવાય બીજું કશું જ દેખાતું ન હતું. બાણોથી આકાશ છવાઈ ગયું હતું. તે વખતે શકિ મહારી બળશ્રેષ્ઠ પૂજીને પછી આગળ ગયા અને જાને લશ્કરોના મધ્યભાગમાં પોતાની કંદનીને ઉતારી ઉશીકે મૂકીને નિશ્ચિંતપણે સૂતા. ઈશ્વર ઉપરની અગાધ શ્રદ્ધાને લીધે તેઓ આવા વિકટ સ્થાનમાં પણ બહુજ શાંતભાવે સૂઈ રહ્યા હતા.”

એક દિવસ તેઓ સભામાં ઉપદેશ આપતા હતા, એટલામાં શહેરમાં મહાન “કોલાહલ” સંભળાયો. તપાસ કરતાં જણાયું કે, વિધર્મીઓનું દળ નગર ઉપર ચઢી આવ્યું છે. આ સાંભળતાં તરતજ શકિ ઉઠીને ખડા થયા અને વિધર્મીઓના દળને હરાવી પાછા ફર્યા. એક શિષ્ય કેટલાંક મુગધી પુષ્પો શકિના નમાજ કરવાના આસન પાસે મૂકી ગયો હતો. શકિ આસન ઉપર બેસી પેલાં પુષ્પો સુંઘવા લાગ્યા. આ જોઈને એક મૂર્ખ માણસ બોલ્યો કે “જુઓ, શત્રુ સૈન્ય નગરને દારે આવેલું છે અને આ ધર્માર્થા તો બેઠા બેઠા પુષ્પો સુંઘે છે.”

શકિ—“જેમની આંખો ઉપર પડળ વળેલાં હોય, તેઓજ પુષ્પો સુંઘાતાં જોઈ શકે છે, પરંતુ શત્રુસૈન્યનો કરાચલો પરાજય જોઈ શકતા નથી.”

એક દિવસે શકિ રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા, ત્યારે કોઈ ધર્મવિરોધી તેમને જોઈને બોલ્યો કે “શકિ! તમને શરમ આવતી નથી કે આવો ઉપદેશ આપ્યા કરો છો? તમે કહો છો કે, જેઓ તેના ઉપર વિશ્વાસ સ્થાપન કરે છે, તેને તે જીવિકા આપે છે અને પોતાના માને છે. આનો અર્થ તો એ થાય કે, તેઓ બધા પેટના પૂંજરી છે, ઈશ્વરના નહિ.”

આ સાંભળી શકિ પોતાના બંધુઓને કહ્યું કે “આ શબ્દો લખી રાખો, એ મરદને યોલે એવા છે.”

પેલા વિધર્મી બોલ્યો કે “મહારા શબ્દોમાં લખી રાખવા જેવું તે શું છે? તમે તો ધાર્મિક માણસ છો.”

તપસ્વી શકિ—“હું તો ઉકરડામાંથી પણ રત્ન ઉપાડી લઉં” અને

સ્વમ્મ કરી ઉપયોગમાં લઉં છું.”

આ સાંભળી પેલો માણસ બોલ્યો કે “મને ઈસ્લામધર્મમાં દીક્ષિત કરો; કેમકે એ ધર્મ તો વિનયવાળો અને સત્યગ્રહણનો ધર્મ છે.”

મહર્ષિ—હા, પેગંબર મહમદ સાહેબ (સન્ના ૦૨૦) પણ કહી ગયા છે કે “વિશ્વાસી માણસ જ્ઞાનની વાત નાસ્તિક ને વિધર્મી પાસેથી પણ ગ્રહણ કરશે.”

મહર્ષિ શક્તિ એક વાર સમરકંદ શહેરમાં ઉપદેશ આપવા ગયા હતા, ત્યારે લોકોના તરફ દષ્ટિપાત કરી તેઓ બોલ્યા કે “હે મનુષ્યો ! હે દુનિયા-ઈ વસ્તુના ઉપાસકો ! જો તમે મરેલા હો તો તો તમારે કબરોનોજ આશ્રય લેવો ઘટે છે; જો તમે બાળકો હો તો ઘોડીઆમાં કે નિશાળમાં જાઓ; જો તમે ગાંડા હો તો ગાંડાના દવાખાનામાં જાઓ અને જો તમે નાસ્તિક હો તો નાસ્તિકોના સભ્યમાં જાઓ; પણ જો તમે તે ટોળામાંના ન હો અને ઈશ્વર-પ્રતિ શ્રદ્ધાળુ હો તો તો આ શ્રદ્ધાળુ પુરુષોના રહેઠાણમાં સ્થિતિ કરો.”

તપસ્વી શક્તિને કોઈએ કહ્યું કે “લોકો તમારી નિંદા કરી કહે છે કે, તમે બીજાની મહેનતની કમાણી ખાઓ છો; તો ચાલો, હું તમને તમારા સફળુઓ પ્રમાણે નિયમિત રીતે દરમાથો બાંધી આપું કે તમારે લોકનિંદા સાંભળવાનો પ્રસંગ જ પ્રાપ્ત ન થાય.”

શક્તિ—“એ વાત ઠીક છે, પણ જો નીચેના પાંચ દોષ ન હોય તોજ હું તમારો પગાર ગ્રહણ કરી શકું.—(૧) પગાર લેવાથી તમારા લંકારમાંથી ઘટાડો ન થાય તો, (૨) તમારું આપેલું ધન ચોરો લઈ જઈ ન શકે તો, (૩) ધન આપ્યા પછી તમને કંઈ પશ્ચાત્તાપ ન થાય તો, (૪) મહારી કોઈ ખામી જોતાં તમે પગાર બંધ ન કરો તો અને (૫) તમારું અચાનક મરણ થાય તો હું નિરાધાર ન બની જઈ તો.”

પરંતુ મહારે એક ભવિકા આપનાર માલિક છે. જે સ્વર્ગીય ધન તે મને આપે છે એ ઉપલાન્તમામ દોષોથી રહિત છે.”

એક માણસ શક્તિની પાસે આવી બોલ્યો કે “હું હજી કરવા મહેનત આહું છું.”

મહર્ષિએ પૂછ્યું કે “તમારી પાસે ભાતું શું છે ?”

તે માણસ બોલ્યો કે “મહારી પાસે આ પ્રમાણે ભાતું છે:—(૧) ભવિકા-દાતાતરીકે તે પ્રભુના સિવાય હું બીજા કોઈને જોતો નથી, (૨) જે સ્થાને હું જઈ છું ત્યાં ઈશ્વરી આજ્ઞા મહારી સાથે સાથેજ આવે છે, (૩) હું ગમે તે

અવસ્થામાં હોઈશ તોપણ ઈશ્વર મને જીવે છે અને મહારી હકીકત બલે છે, એમ માનું છું.”

આ સાંલળી શકિકે જોલ્યા કે “ખરેખર, તું તો લાગ્યશાળી છે, તારી પાસે તો ઉત્તમ ભાતું છે; તને ધન્ય છે.”

મહકાની યાત્રા કરી મહર્ષિ શકિકે ખગદાદમાં આબ્યા, ત્યારે વિખ્યાત નરેશ હરૂન અલ રશિદે તેમને પોતાને ત્યાં આમંત્ર્યા અને પૂછ્યું કે “વેરાગી શકિકે આપ પોતેજ કે ?”

મહર્ષિ શકિકે—“શકિકે તો હુંજ, પરંતુ હું વેરાગી નથી.”

હરૂન અલ રશિદ—“આપ મને કંઈ ઉપદેશ આપો.”

મહર્ષિ શકિકે—“આપ સાવધાનીથી ચાલજો. ઈશ્વરે આપને સંવિદ્ધને આસને બેસાડેલા છે.

તે આપની પાસેથી સત્યપગયણતાની આશા રાખે છે. વળી આપને ‘ફારૂક’ની ગાદી પણ આપેલી છે, તેથી આપની પાસેથી તે સત્યને સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં સ્પષ્ટ કરાવવાની અભિલાષા રાખે છે; તેમજ પરમેશ્વરે આપને જોનું-રચણને સ્થાને પણ સ્થાપિત કરેલા છે, એટલે તે લજ્જા અને શિષ્ટતા પણ આપનામાં જોવા ઈચ્છે છે. વળી ઈશ્વરે આપને મૂર્તજાને આસને બેસાડેલા

× ઇરિતપુરુષ હજરત મહમદ સાહેબ(સંઆ૦સ૦)ના સદા સહચરરૂપે તથા મુખ્ય ધર્મપ્રચારક બંધુરૂપે આ ચાર જણ હતા:- (૧) હજરત અબુબકર, (૨) હજરત ઉમર, (૩) હજરત ઉસ્માન અને (૪) હજરત અલિ. અબુબકરને “સદિક”ની ઉપાધિ હતી. સદિક શબ્દનો અર્થ ‘અતિશય સત્યપરાયણ’ એવો છે. સત્યપરાયણતા એ અબુબકરના ચરિત્રનું મુખ્ય લક્ષણ હતું. ઉમરને ‘ફારૂક’ની ઉપાધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. ‘ફારૂક’ શબ્દનો અર્થ ‘સત્યાસત્યનો બેદ દર્શાવનાર’ એવો થાય છે. સત્યાસત્યના બેદનો નિર્ણય કરવો એ ઉમરના જીવનનું મુખ્ય કાર્ય હતું. ઉસ્માનને ‘જોનું-રચણ’ની ઉપાધિ મળેલી હતી. જોનું-રચણનો અર્થ ‘એ જ્યોતિનો અધિકારી’ એવો થાય છે. હજરત ઉસ્માન સાથે પેગંબર સાહેબની બન્ને પુત્રીઓનો વિવાહ થયો હતો. લજ્જા અને શિષ્ટતા એ તેના ચરિત્રનાં ખાસ આબૂપણ હતાં. અલિને ‘મૂર્તજા’ની ઉપાધિ મળેલી હતી. ‘મૂર્તજા’ શબ્દનો અર્થ ‘મનોનીત’ એવો થાય છે. અલિના જીવનના મુખ્ય ગુણ માન અને ન્યાયવિચાર હતા. પેગંબર સાહેબના દેહાંત પછી આ ચારે જણાએ ઇસ્લામી રાજ્યનું તથા ઇસ્લામ મંડળીના અધિકારી અને વ્યવસ્થાપકનું કાર્ય માથે લીધું હતું. એ ચારેને સર્વથી પહેલા અધિકાર કહેવા છે. હરૂન અલ રશિદ પણ એક અધિક હતા.

છે, તેથી આપની પાસેથી તે વિદ્યા અને ન્યાયી આચરણ ચાહે છે. ”

હરેન અલ રશિદ—“હજુ કાંઈ વધારે બોધ આપો.”

શકિત—“ઈશ્વરી રાજ્યમાં એક ગૃહ છે. તેનું નામ નરક છે. આપને તે ગૃહને દારે ગોઠવેલા છે. આપના હાથમાં દ્રવ્ય, રાજદંડ અને તરવાર, એ ત્રણ વસ્તુ આપી આજ્ઞા કરી છે કે “તું આ ત્રણ સાધનોદ્વારા લોકોને નરકમાંથી નિવૃત્ત કર. જે કોઈ દીન ને દરિદ્ર હોય તેને દાન આપવામાં સંકોચ રાખીશ નહિ. જે માણસ ઈશ્વરી કાયદાની વિરુદ્ધ ચાલે, તેને આ રાજદંડદ્વારા સજા કરજે અને નરક લાણી જતાં અટકાવજે. વળી જે માણસ બીજાની હત્યા કરે તેને મરનારનાં સ્વજનોના મતાનુસાર આ તરવારદ્વારા બદલો આપજે. જે તું એમ નહિ કરે તો તારે નરકમાં પડનાર લોકોને મોખરે જવું પડશે.”

હરેન અલ રશિદ—“હજુ પણ કાંઈક કહો.”

શકિત—“તું સરોવરસ્વરૂપ છે અને બધી ક્રિયાઓ તેના પ્રવાહરૂપે છે. જો સરોવરનું પાણી નિર્મળ અને ઉત્કૃષ્ટ હશે, તો પ્રવાહ મલિન હોવાનો સંભવ નથી; પરંતુ જો સરોવર પોતેજ ગંદુ થશે તો પ્રવાહ નિર્મળ રહેવાની લેશ પણ આશા નથી.”

હરેન અલ રશિદ—“હજુ પણ કાંઈક કહો.”

શકિત—“ધાર કે, તું સહસ્રાના રણમાં એકલો તરસ્યો થયો. હોય અને મરવા પડ્યો હોય, તે વખતે જો કોઈ તને થોડુંક ઠંડું જળ આપે તો તે જળ તું કેટલી કિંમતે વેચાતું હશે ?”

હરેન અલ રશિદ—“તે જે કિંમત માગે તે કિંમતે.”

શકિત—“જો તે જળના બદલામાં તારૂં અર્ધું રાજ્ય માગે તો તું શું કરે ?”

હરેન અલ રશિદ—“તો તે પણ આપું.”

મહર્ષિ શકિત—“જો તું તે જળપાન કરીને રોગી બને અને એ રોગ એવો ભયંકર થઈ પડે કે શરીર છૂટવાનો વખત આવી પહોંચે અને તેવામાં, એક માણસ આવીને કહે કે ‘હું દવા કરીને તને સાજો કરી દઉં’, પરંતુ તેના બદલામાં તારૂં બાકીનું અર્ધું રાજ્ય લઉં તો તું શું કહે ?”

હરેન—“તો હું તે પણ આપી દઉં.”

મહર્ષિ શકિત—“જ્યારે પાણીની કિંમતે જે વેચાય છે, તે રાજ્યની શું તમે મમતા રાખો છો ?”

આ સાંભળી હરેન અલ રશિદરોવા લાગ્યા. શાંત થયા પછી તેમણે મહ-

પિંનુ ઘણું સન્માન કર્યું. કેટલાક દિવસ પછી તપસ્વી શકિક ત્યાંથી મકકે વિદાય થયા.

મક્કામાં તેમનો સહવાસ કરવા અનેક માણસો આવતાં. એક વાર તેમણે કહ્યું હતું કે “આ પવિત્ર તીર્થમાં પેટની ખર્ચી શોધવા માટે ફરવું અથવા ધંધો કરવો એ અચેત્ય છે.”

એક વાર તાપસવર ઇબ્રાહિમ આદમની સાથે ગેળાપ થતાં તેમણે પૂછ્યું કે “ઈબ્રાહિમ ! આપ ગુબરામાટે અહીં આં શું કરો છો ?” ઇબ્રાહિમ જોડ્યા કે “જો કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તો પ્રભુની દયામાટે ઉપકાર દર્શાવું છું અને જો કાંઈ પ્રાપ્ત ન થાય તો ધૈર્ય ધારણ કરું છું.”

મહર્ષિ શકિક—“મહારા ફળીઆમાંનાં ફૂતરાં પણ તેમજ કરે છે. જો કાંઈ ખાવાનું પ્રાપ્ત થાય છે તો પૂછડી હલાવી ઉપકાર દર્શાવે છે અને ન પ્રાપ્ત થાય તો તે ધીરજ રાખી રહે છે.”

ઈબ્રાહિમ—“આપ શું કરો છો ?”

મહર્ષિ શકિક—“જો મહેને કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તો તે વડે પહેલાં હું મહાર પેટ નહિ ભરી લેતાં ખીબની ભૂખ લાગુ” છું અને જો કાંઈ પણ પ્રાપ્ત ન થાય તો પ્રભુની દયામાટે ઉપકાર બહાર કાઢું છું.”

આ સાંભળીને ઇબ્રાહિમ આનંદમાં આવી જઈ મહર્ષિ શકિકના ચિરનું સુખનકર્યું અને જોડ્યા કે “ઈશ્વરના ચપથથી કહું છું કે, આપ મહારા ગુરુ છો.”

મહર્ષિ શકિકે મક્કાથી બગદાદ પાછા આવ્યા ત્યાં એક દિવસ તેઓ સલામાં ઈશ્વરના ઉપર અનન્ય વિશ્વાસવિષે ઉપદેશ આપતા હતા ત્યારે જોડ્યા કે “હું એક મોટા જંગલમાં હતો ત્યાં મહારે લુગડે ચોવીસ રતિ રૂપું ખાંધેલું હતું, તે હજી પણ ખાંધેલું છે.” આ સાંભળીને એક યુવકે કહ્યું કે “જો સ્થળે તમે ચોવીસ રતિ રૂપું લુગડાને છેડે ખાંધ્યું તે સ્થળે શું પ્રભુ નહોતા ? અથવા તો તે સમયે તમને પ્રભુની ખાત્રી નહોતી?” આ સાંભળીને મહર્ષિ શકિક અંગવાણા પડી ગયા અને તેઓ પોતાની ભૂલને સ્વીકાર કરીને જોડ્યા કે “યુવક ! તમારે કહેવું ચતારું છે.” આટલું જોડ્યાને તરતજ ઉપદેશ માટે પોતાને અચેત્ય સમજીને તેઓ ઉપદેશની વેદિકા ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયા.

એક દિવસે એક વૃદ્ધ માણસ મહર્ષિ શકિકની પાસે આવી જોડ્યો કે “મહાત્મા ! મેં ઘણાં પાપ કર્યાં છે; તેનાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની અભિલાષાએ

હું આપની પાસે આવેલો છું.”

મહર્ષિ શકિતે—“તમે બહુજ મોડા આવ્યા. અત્યારે તો તમે તદ્દન વૃદ્ધ થઇ ગયા છો.”

• પેલો વૃદ્ધ—“ના, જોમ નથી. હું વહેલો આવ્યો છું. જે માણસ મરણ આવ્યા પહેલાં પશ્ચાત્તાપ કરવા હાજર થાય, તેને વહેલોજ આવેલો ગણવો.”

મહર્ષિ શકિતે—“તમે ઠીક કહો છો; ને તમારું વૃદ્ધાવસ્થામાં આવવું એ પણ લાલકારકે તો છેજ.”

મહાત્મા શકિતેના જન્મ અને દેહાંતવિષે મૂળઅંધમાં કશે ઉદ્દેશ મળતો નથી. ઘણેભાગે તેઓ હીજરીના ખીલ શતકમાં હયાત હતા.

આ મહાત્માનાં વચ્ચનામૃત

૧-જે માણસ પોતાની આજીવિકામાટે ઈશ્વર ઉપરજ બધો વિશ્વાસ મૂકીને પાપી પ્રવૃત્તિ છોડી દે છે અને પ્રભુ તરફજ વળત ગાળે છે, તેનું ચરિત્ર ઉન્નત થતું જાય છે; અને તેની ધર્મસાધના ઘણા ઉંચા પ્રકારની બને છે.

૨-સાધનાનાં મૂળ પ્રભુનો ભય, આશા અને પ્રેમમાં રહેલાં છે. પાપનો ત્યાગ થવો એ ભયનું લક્ષણ છે, નિત્ય સાધના થવી એ આશાનું લક્ષણ છે અને રનેહ ગાઢ અને કાયમ થાય એ પ્રેમનું લક્ષણ છે.

૩-જેના હૃદયમાં પાપમાટે સબ્બનો ભય, લલ્લ ને પશ્ચાત્તાપ નથી, તે માણસ નરકના અગ્નિથી બચી શકતો નથી.

૪-જીવતરમાં જે સમય આવ્યો ગયો તે કેવી રીતે ગયો છે? અને થયેલાં પાપોનાં કેવાં ફળ થશે? એ વિષે જેને ચિંતા ઉપજે છે તેજ પ્રભુથી બહીને ચાલી શકે છે.

૫-નીચેની બાબતમાં માણસનું આધ્યાત્મિક મરણ થતું જણાય છે:-હું આગળ ઉપર પસ્તાવો અને ધ્યાનભજન કે દાનપૂણ્ય કરીને હાલ જે જે પાપો કરું છું તે બધાં મોઢ નાખીશ; એવી આશા રાખીને પાપ કર્યે જવામાં, હજી ઘણા દિવસ જીવવાનું છે એવી દુરાશામાં.

૬-પરમેશ્વર સાધુ પુરુષોને મૃત્યુ આપીને પણ સદાને માટે સજીવન કરે છે અને પાપીઓ સો વર્ષ જીવે, તો પણ તેમને તે મરેલા જેવાજ રાખે છે.

• ૭-ક્રીડીરીની ચોભા ત્રણ બાળતીમાં છે:-(૧) હૃદયની વિશાળતા, (૨) અંતઃકરણની શાંતિ અને (૩) નિષ્પાપ બુદ્ધિ.

૮-લક્ષ્મીના ગર્વવાળા મનુષ્યોના આ ત્રણ વિષયોની સાથે અવશ્ય

સંબંધ થાય છે:- (૧) કલેશ, (૨) અશુભ વિચારો અને (૩) પાપનો વધારો.

૯-જ્યારે તમે કોઈ માણસને કંઈ વસ્તુનું દાન કરો, ત્યારે આપવાની વસ્તુ કરતાં દાન લેનાર ઉપર પ્રેમ વધારે રાખી શકો તે પ્રેમજ્ઞ સ્વર્ગીય છે, નહિ તો તે સાંસારિક પ્રેમજ્ઞ છે એમ જાણવું.

૧૦-હું અધ્યાગત કરતાં અન્નવસ્ત્રાદિ વસ્તુઓપર વધારે રનેહ રાખતો નથી; કેમકે છ'દગી અને અન્નપાણી ઇશ્વરજી આપે છે, હું આપનારો કોણમાત્ર ?

૧૧-જો કોઈ માણસ ધનવાનમાંથી નિર્ધન થઈ જાય અને ધનવાન દશા કરતાં એ નિર્ધન અવસ્થાજ તેને ઉત્તમ ન લાગે, તો તે માણસ આ લોક ને પરલોક બંને સ્થળે દુઃખ પામે છે.

૧૨-જો માણસ ધનવાનપણામાંથી નિર્ધન દશામાં આવી પડે, તેને જો એ નિર્ધન દશાજ ઉત્તમ લાગે તો તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં, બંને સ્થળે સુખી થાય છે.

૧૩-પ્રશ્ન—“એક પ્રભુભક્તે ઇશ્વરનો દંડ આશ્રય લીધો છે અને પછી વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એ શી રીતે જીવ્યાય ?”

ઉત્તર—તેની પાસેની કોઈ પણ વસ્તુ જતાં તેને આનંદ થાય તે ઉપરથી.

૧૪-જો તમારે, કોઈ માણસ સાથે પ્રભુભક્ત છે કે નહિ ? તે જાણવું હોય, તો તમે આટલું તપાસો કે, તે ઇશ્વરને રાજી કરવા વધારે મથે છે કે દુનિયાને રાજી કરવા વધારે ઠાણજી રાખે છે ?

૧૬-સાંસારિક પદાર્થોમાં વિરાગ પેદા થયો છે કે નહિ, તે ત્રણ રીતે જાણી શકાય:- (૧) અર્પણથી, (૨) નિવારણથી અને (૩) વાણીના સદુપયોગથી. અર્થાત્ માત્ર પ્રભુપ્રીત્યર્થે જ ધર્મ-કર્મ કરવાં, એનું નામ ઇશ્વરાર્પણ; કોઈ માણસ સાંસારિક ભાવથી, લૌકિક સંબંધથી કે કોઈ રીતે તમારી પાસે જાહેલો મેળવવાની આશાથી ધનદાન આપે તો તે લેવું નહિ, તેનું નામ નિવારણ; અને વાતચીત કરે તે ધર્મ અને પ્રભુવિષેજ કરે, તેનું નામ વાણીનો સદુપયોગ. હુંકમાં એજ કે માણસની વાણી અને કરણીજ કહી આપે છે કે, તેની પ્રીતિ પ્રભુ ઉપર છે કે સંસાર ઉપર.

૧૭-સાત પંડિતોમત્યે આ પાંચ પ્રશ્નો જૂદા જૂદા પૂછવામાં આવતાં તેના ઉત્તર આ પ્રમાણે મળ્યા હતા:-

પ્રશ્ન—પુદ્ગિમાન કોણ ?

ઉત્તર—જે સંસાર ઉપર પ્રેમ ન કરે તે.

પ્રશ્ન—ધનવાન કોણ છે ?

ઉત્તર—પ્રભુ જે કાંઈ આપે તેમાં સંતોષી રહે

પ્રશ્ન—ચતુર કોણ ?

ઉત્તર—સંસાર જેને ફસાવી શકતો નથી તે.

પ્રશ્ન—ફરીર અથવા ત્યાગી કોણ ?

ઉત્તર—જેના અંતરમાં સાંસારિક કામનાઓ નથી તે.

પ્રશ્ન—કૃપણ કોણ ?

ઉત્તર—ઈશ્વરે આપેલાં ધનનું દાન કરવામાં સંકોચ રાખે તે.

૧૮—હાતમ હાસમ કહે છે કે, મહર્ષિ શકિતની પાસે મેં સદુપદેશ માગ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે જો તમે સાધારણ ઉપદેશ માગતા હો તો કહેવાનું કે વાસનાને કાબુમાં રાખો; અને કોઈની વાતનો ચોગ્ય ઉત્તર આપવો ન બને, તો મૌન રાખો. પણ જો વિશેષ ઉપદેશ માગતા હો તો કહેવાનું કે, અમુક વાત ન કહેવાથી સામાને કષ્ટ થશે એવું તમને જ્યાંસુધી લાગે નહિ, ત્યાંસુધી તે વાતજ કહેતા નહિ.

૩૮—તપસ્વી સુદિયાન સુરી બસરી

તપસ્વી સુદિયાન સુરી બસરાના રહેવાસી હતા. તેઓ ધર્મ અને સાધુતાના મુગટરૂપ તથા વૈરાગ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનની જ્યોતિરૂપ ગણાતા હતા. પાંડિત-મંડળના તેઓ અગ્રેસર અને મહાન આચાર્યસ્વરૂપ હતા. લોકો તેમને “અભિરૂક્ષ મોમનિન” એટલે “શ્રદ્ધાળુઓના અધિનાયક” કહેતા; પરંતુ તેમણે કોઈ વાર તેમનું નેતાપણું રીતસર સ્વીકાર્યું ન હતું. સર્વ કોઈ તેમનું અનુસરણ કરતા. બાહ્ય વ્યાવહારિક પાંડિત્યમાં તથા આધ્યાત્મિક પાંડિત્યમાં એમનો જોડો ન હતો. ચરિત્રની શુદ્ધિમાં અને ચિત્તસંયમમાં તેઓ અદ્વિતીય સત્પુરુષ ગણાતા હતા. વિનય અને શિષ્ટતામાં પણ તેઓ સર્વોત્તમ હતા. તેમણે અનેક મહાપુરુષોનાં દર્શન કર્યાં હતાં અને આદિથી અંતસુધી તેમનું જીવન ભૂલરહિત હતું.

સુદિયાન સુરીના જીવનમાં આવી રીતે ફેરફાર થયો હતો:—એક દિવસ તેઓ મંસ્જીરમાં ગયા. તેનું પગથી ઉંચકતાં તેમનો ડાબો પગ કાંઈક જોરથી અને અણિમાનપૂર્વક મૂકાયો; પરંતુ એટલામાંજ ડાબી બાજુથી એવો અવાજ તે-

મણે સાંભળ્યો “સુરી, સુરી ! તું આમ ન કર.”

આ દેવી વાણી સાંભળીને સુરી સંસાહીન બની ગયા અને જ્યારે તેઓ સચેત થયા, ત્યારે પણ પોતાના વાળ તોડવા લાગ્યા અને ગાલે લપડાકો મારી કહેવા લાગ્યા કે “એરે મૂર્ખા ! પ્રાર્થનાના પવિત્ર સ્થાનમાં પણ જ્યારે તું વિનય-ભાવથી પગલું મૂકી શકતો નથી, ત્યારે તો પછી તારું નામ મનુષ્યોમાંથી પણ કાઢી નાખવું જોઈએ; કેમકે પગલું શી રીતે માંડવું ? એ પણ હવે તો તારે શીખવું પડશે.”

એક વાર તપસ્વી સુદ્રિયાન પોતાનાં લીલાંછમ ખેતરોમાં ગયા. ત્યાં તેમણે આવો ધ્વનિ સાંભળ્યો કે “સુરી ! જો, જે માણસ પ્રભુની આજ્ઞાવિરુદ્ધ પગલું ભરતો નથી, તેને પ્રભુ કેટલી સંપત્તિ આપે છે !”

આ સાંભળીને તેમના અંતરમાં અને બહાર જે લાવો ઉપજ્યા તેનું તો વર્ણન પણ કાણ કરી શકે ?

સુદ્રિયાન સુરી કહેતા કે “હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ની એવી એક પણ હદિસ મેં સાંભળી નથી, કે જેનું મેં પાલન કર્યું ન હોય.” તેઓ હદિસનાં શાસ્ત્રો બાબનારને કહેતા કે, તમે હદિસની જકાત આપતા બાંધો.

હદિસ—શાઅવેત્તાઓએ પૂછ્યું કે “એની જકાત શી રીતે અપાય ?”

સુરી—“તમે જસો હદિસ પઢો છો, તો તેમાંની પાંચ હદિસો તો તમારા આચરણમાં ઉતારો !”

એક વાર સુદ્રિયાન સુરીની આગળ છુખારાનો શાસનકર્તા નમાજ પઢતો હતો. નમાજ પઢતાં પઢતાં તે વારંવાર મૂંછે આમળતો હતો. આ જોઈને સુરી બોલ્યાં કે “આવી નમાજ તે નમાજ નથી. પ્રભુ એનો સ્વીકારજ કરે નહિ, આવી નમાજને તો પરલોકમાં અશુદ્ધ ગણીને દૂરજ રાખશે.”

આ સાંભળીને પેલો શાસનકર્તા બોલ્યો કે “બસ, તારી જીભ બંધ કર.”

સુરી—“નહિ, આવા અપવિત્ર વ્યાપારમાં હું કદી પણ મૌન ધારણ કરીશ નહિ.”

x સન્માનમાં પહેલે નંબરે કુરાન અને બીજે નંબરે હદિસ ગણાય છે. હજરતનાં ઉપદેશપૂર્ણ વચનોનું તથા તેમનાં જીવનકાર્યોનું હદિસમાં વિસ્તારથી વિવેચન કરેલું છે. ઉપજનો ચાલીસમો ભાગ દાનમાં આપવો એવો દરજાગી ધર્મનો કાયદો હોવાથી અને જસો હદિસોમાંથી પાંચ હદિસો આચરણમાં મૂકવી એ ચાલીસમા ભાગનીજ હોવાથી સુરીએ તેને હદિસની જકાત કહી છે.

(બંગાળી પુસ્તક ઉપરથી)

‘શાસનકર્તાના અતઃકરણમાં આ શબ્દો બાણ જેવા લાગ્યા. તે કોધાંધ બની ગયો અને બોલ્યો કે “ફાંસીને લાકડે ચઢાવી સુદિયાનના પ્રાણ લ્યો, કે હવેથી બીજો કોઈ આવી ઉદ્ધતાઈ બતાવે નહિ.”

જે દિવસે સુદિયાનને ફાંસીએ ચઢાવવાના હતા, તે દિવસે એક સાધુના ‘જોળામાં પોતાનું’ મસ્તક અને બીજા સાધુના જોળામાં પોતાના પગ મૂકી તેઓ સૂતા હતા. એ બન્ને સાધુઓ તેમની ફાંસીના લયંકર સમાચાર બાણીને માંહો-માંહે આ પ્રમાણે વાતો કરવા લાગ્યા કે “આ બાબત તેમને જણાવી બેઈએ.”

સુદિયાન સુરી ઉઘ્યા નહોતા, આંખો મીંચી બગતાજ પડેલા હતા. તેઓ બોલ્યા કે “શી બાબત છે ?”

તેઓ સમાચાર જણાવીને અત્યંત શોક દર્શાવવા લાગ્યા. સુરી બોલ્યા કે “બંધુઓ ! મને આરા છવનનો કંઈ મોહ નથી, પરંતુ હું તો ધર્મના ગૌરવની રક્ષા કરવી એજ મુખ્ય કર્તવ્ય માનું છું.”

તે સમયે પેલો શાસનકર્તા નોકરચાકરો સાથે સલામંડપમાં બેઠો હતો. અકસ્માત્ સલામંડપ તૂટી પડ્યો અને તે શાસનકર્તા તથા તેનો અનુચારીવર્ગ મરણને શરણ થઈ ગયો ! ! આ બનાવ બેઈને પેલા બન્ને સાધુ-જનો તો સ્તબ્ધ બની ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે “અહો, ભક્તવત્સલ ભગવાન ! પ્રાર્થનાનો આમ તરતજ સ્વીકાર કરી લો છો, એમ તો અમે જરા પણ ધાયું નહોતું !”

પેલા શાસનકર્તાનું મરણ થવાથી ત્યાં બીજો શાસનકર્તા નીમાયો. સુદિયાન સુરી ઉપર તેને ઘણી શ્રદ્ધા હતી. એક વાર મહર્ષિ સુદિયાનને કાંઈક વ્યાધિ થયો. એક અગ્નિપૂજક પ્રવીણ વેદ ત્યાંના શાસનકર્તાનો કુટુંબવેદ હતો. એ વેદને તેમણે સુદિયાન સુરીની પાસે દવા કરવા મોકલ્યો. વેદ સુદિયાન સુરીની મૂંઝવણી કરીને કહ્યું કે “ઈશ્વરના મહાન લયને લીધે એમનું હૃદય છિન્નવિછિન્ન થઈ ગયેલું છે, જેનાં ચિહ્નો તેમના પેસાળમાં પણ જણાય છે. અહો, જે ધર્મમાં આવા મહાપુરુષો છે, તે ધર્મ અસત્ય કેમ હોઈ શકે ?”

ત્યારપછી તે અગ્નિપૂજક વદ ઇન્દ્રામધર્મમાં દીક્ષિત થયો. આ બનાવ બેઈને પેલો શાસનકર્તા બોલ્યો કે “મેં તો ધાયું હતું કે, હું રાગીની પાસે વેદને મોકલું છું, પણ વાત એમ નથી. મેં રાગીનેજ વેદની પાસે મોકલ્યો હતો.”

મહર્ષિ સુદિયાન સુરીની યુવાવસ્થામાં જ તેમનો જરડો વાંકો વળી ગયો હતો. આથી કોઈ કોઈ એવું પણ કહેતા કે “હે આત્માર્થ! તમારી અવસ્થા તો થઈ નથી, છતાં તમારે જરડે આવી પુંધ કેમ નીકળી?” ત્યારે તેઓ તેનો કંઈજ ઉત્તર આપતા નહિ.

ઈશ્વરના ધ્યાનમાં મસ્તાન ભક્તરાજ આવાઓના યોલવા તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતા નહિ; પરંતુ કોઈએ એક વાર બહુજ વિનય સાથે તેમને આ વાત પૂછી, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “સારા નસીબે મને જે ગુરુ પ્રાપ્ત થયા હતા, તે મહાન સાધુપુરુષ હતા. તે મહાત્માએ એક વાર મ્હારા તરફ દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું હતું કે “સુદિયાન! તું જુએ છે કે, વા આવવાથી મ્હારો જરડો વાંકો વળી ગયો છે. હું પચાસ વર્ષથી લોકોને સત્ય ધર્મમાર્ગ દર્શાવવાનો ચત્ન કરું છું અને ઈશ્વર તરફ જવાનો મોઢ કડું છું; પરંતુ હવે તેઓ એમ કહે છે કે, અહીંથી ચાલ્યા જાઓ, અમારે તમારું કામ નથી. મ્હારી આ દશા છે. મેં ત્રણ શિક્ષકો પાસે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. પછી એ ત્રણમાંથી એક જણ ચાહુદી બની ગયો અને ચાહુદી-પણામાં જ મરણને શરણ થયો. બીજો શિક્ષક ઇસ્લામધર્મનો ત્યાગ કરી અશિ-પૂજનો આશ્રિત બન્યો અને ત્રીજો શિક્ષક ખ્રિસ્તી થયો. આ લોકને ત્રાસ થવાથી મ્હારો જરડો ભાંગી ગયો અને પુંધ નીકળી છે.”

એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ બે હજાર સુવર્ણસુદ્રા લઈ સુદિયાનની પાસે આંગ્યો અને બોલ્યો કે “મ્હારા પિતા આપના બંધુ હતા. તેમણે ધર્મમાર્ગે અત્યંત પ્રયત્ને અર્થોપાર્જન કરેલ છે; તે આ કોથળીમાં લઇને હું આપને આપવા આંગ્યો છું; કૃપા કરી તેનો સ્વીકાર કરો.” આમ કહી તે સુદ્રાભરેલી કોથળી મૂકીને ચાલ્યો ગયો. સુદિયાને પોતાના પુત્રની સાથે તે કોથળી યાછી મોકલાવી દીધી; અને તે દાતા ગૃહસ્થને કહેવરાવ્યું કે “તમારા પિતાની સાથે મ્હારે જે મિત્રતા હતી, તે ઈશ્વરી સંબંધને લીધે હતી, સાંસારિક સંબંધને લીધે નહોતી.” સુદિયાનના પુત્રે કહ્યું છે કે એ પછી કેટલેક દુઃખ ગયા પછી હું પાછો મારા પિતા પાસે ગયો અને કહ્યું કે “પિતાજી! આપનું હૃદય શું પાપાણનું બતાવેલું છે? આપ જાણો છો કે, આપણું મોટા કુટુંબવાળા છીએ, ઘરમાં પણ કશી દોલત નથી અને આ માણસ વગરમાગ્યે આપવા આવેલો છે તો બીજું કંઈ નહિ તો કુટુંબીજનોની દયાને ખાતર પણ આ દ્રવ્ય લેવું ભેઈએ.” આ સાંભળી સુદિયાન બોલ્યા કે “પુત્ર! તું શું એમ ઇચ્છે છે કે, તું ધનનો ઉપયોગ કરે અને હું ઈશ્વરી બંધુતા વેચીશું શું સંસારી બંધુતા લઉં અને

પરલોકથી બ્રહ્મ થાઉં ?”

એક માણસે સુદિયનને કંઈક લેટ કરી હતી, તે સ્વીકારતાં તેઓ ખૂબ દુઃખી થતા હતા. હાતાએ કહ્યું કે “મેં આપની પાસે કદી પણ હદિસ સાંભળ્યું નથી, એટલે એ લેટ કેાઈ પણ જાતના બદલારૂપે નથી.” સુદિયને કહ્યું કે “તમે હદિસ સાંભળ્યું નથી એ તો સાચું, પણ તમારા ભાઈએ તે સાંભળ્યું છે. મને ભય લાગે છે કે, તમારી પાસેથી કંઈ પણ ગ્રહણ કરવાથી તમારા પ્રત્યે મને કંઈપણ વધારે પ્રેમ થાય અને એનું નામજ માયામાં ફસાવું.” આ રીતે તેઓ કેાઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કંઈ પણ ગ્રહણ કરતા નહિ.

સુદિયન એક વાર એક મનુષ્યની સાથે શહેરમાં ચાલ્યા જતા હતા. રસ્તામાં કેાઈ વૈભવી શ્રીમંતનું ઉંચું મકાન આવ્યું. તેમની સાથેના માણસો એ મકાન કાળજીથી જોવા લાગ્યા; તેથી તેમણે કહ્યું કે “જો તમારા જેવા માણસો ઉત્સાહથી આવાં મકાનો ન જુએ તો વિલાસી ધનાઢ્યો મકાનો ચણાવવામાં ધન ઉડાવે નહિ. માટે તમે પ્રેમપૂર્વક જુઓ છો, તેથી તમે પણ એ અનુચિત ઉડાઉગીરીના પાપમાં ભાગીદાર બનેા છો ! !”

એક પાડોશી મરી ગયો, તેની દફનક્રિયામાં સુદિયન પણ કબ્રસ્તાનમાં ગયા. ત્યાં એકઠાં મળેલાં અનેક માણસો મરનારની પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં અને યોદ્યાં કે “અહો! ફલાણા ભાઈ બહુ સારા માણસ હતા.”

આ સાંભળી મહર્ષિ સુદિયન યોદ્યા કે “જો હું પહેલેથી જાણતો હોત કે, મરનાર ઉપર લોકો આટલા સંતુષ્ટ છે, તો હું આ દફનક્રિયામાં આવત નહિ; કેમકે જે માણસ કપટી હોય છે, તેના પ્રત્યેજ હાલના લોકો સંતોષ અને પ્રશંસા દર્શાવે છે. જે કપટી ન હોય ને સરલ-સાચો હોય તેની પ્રશંસા આટલી જલદી લોકોમાં થતી નથી.”

સુદિયનની પ્રકૃતિ એવી હતી કે, રાજ્યના પેસાથી ખરીદાયલા ધૂપની સુગંધી પણ લેવી પડે તેવું જણાય તો તરતજ ત્યાંથી ચાલ્યા જતા; કેમકે રાજના ધન સાથે અનીતિ પણ જોડાયલી હોય છે.

એક દિવસે મસ્જિદમાં નમાજ પઢવા જવાની ઉતાવળમાં સુદિયને પહેરવાનાં વસ્ત્રો આડાંઅવળાં પહેરી લીધાં. તે જોઇને એક માણસે કહ્યું કે “વસ્ત્ર સરખું પહેરાયું નથી.”

આથી વસ્ત્ર સરખું પહેરવાની મહર્ષિને ઈચ્છા થઇ, પરંતુ તરતજ તે ઇચ્છાને દબાવી દઇ તે યોદ્યા કે “વસ્ત્ર મેં ત્રણને માટે પહેરેલું છે, એટલે તો

કહેવાથી ફેરફાર કરીશ નહિ.” આટલું બોલી તેઓ એમના એમજ મસ્જીદમાં ચાલ્યા ગયા.

એક યુવક હજ કરવા જવાનો હતો; પણ કાંઈક વિદ્ય આપવાથી જઈ શક્યો નહિ. આ કારણથી તે વારંવાર નિઃશ્વાસ મૂકી પોતાના ભાગ્યને નિંદવા લાગ્યો. આથી તેને સુફિયાને કહ્યું કે “મેં ચાર વખત હજ કરેલ છે અને તેનું પુણ્ય હું તને આપુ છું; અને હજ કરવા ન જવા બદલ તને જે પશ્ચાત્તાપ થાય છે તે તું એના બદલામાં મને આપ.”

તેજ રાત્રે મહર્ષિ સુફિયાનને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં તેમને કહેવામાં આવ્યું કે “આજે તમે જોટલો બધો લાભ મેળવ્યો છે કે અનેક હજ કરનારાઓને તે આપવામાં આવે તો તેમને પણ હજ કરવાની જરૂર ન રહે.”

મહર્ષિ સુફિયાન એક દિવસ બેઠા બેઠા રાટી ખાતા હતા. તેમની પાસે એક કૂતરો બેઠો હતો. તેને પણ વચ્ચે વચ્ચે તે રાટલાનો ટુકડો નાખતા હતા. આ જોઈને કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “મહર્ષિ! તમે તમારા બેરાંછાકરાંને તો સાથે બેસાડીને જમતા નથી અને આ કૂતરાને પાસે બેસાડીને કેમ ખાઓ છો?”

આના ઉત્તરમાં હાસ્ય કરી મહર્ષિ સુફિયાન બોલ્યા કે “કૂતરાને રાટલો ખવરાવવાનું કારણ તો એ છે કે, તે મહારા ચોક્કીઆતનું કામ કરે છે અને તેથી હું નિર્વિઘ્ને ધ્યાન-ભજન કરી શકું છું. સ્ત્રીપુત્રને રાટલો ખવરાવવો એ તો ભજન-સાધનમાં હાથે કરી વિઘ્ન ઉપભવવા જેવું છે.”

એક મિત્રને સુફિયાન સુરીએ કહ્યું કે “અન્ન ત્યાંસુધી જીભનો સ્પર્શ કરે છે, ત્યાંસુધીજ તેનો સારો કે નકારો સ્વાદ જણાય છે, ગળામાં ગયા પછી બાકુંજ સરખું છે. માત્ર ગળે ઉતરે ત્યાંસુધીજ ઈર્ષ્ય ધારણ કરવાનું છે.”

મહર્ષિ સુફિયાન એક વાર પોતાના બંધુ સાથે ઉટે ચઢી મક્કા તરફ જતા હતા. રસ્તે જતાં તેમને રોતા બેઠા પેલા બંધુએ પૂછ્યું કે “મહર્ષિ! તમે શું પાપની સજાના ભયથી અશ્રુપાત કરો છો?”

આ સાંભળી હાથ લંબાવી એક તણખડું લઈને તેઓ બોલ્યા કે “હા, હું તણખું છું કે, પ્રભુની પાસે મહારા અપરાધો અપાર છે; પરંતુ તેની અપાર દયા આગળ એ અપરાધો આ તણખડા જેટલા પથ નથી. મહેને અશ્રુપાત થાય છે તે તો જોટલાજ માટે કે, મહારા અંતઃકરણમાં હલુ ખરેખરો વિશ્વાસ પ્રકટ થયો નથી.”

મહર્ષિ સુફિયાન સુરીની શિષ્યમંડળીમાંનું કોઈ પરદેશ જતું, ત્યારે

સુરી તેને કહેતા કે “જો કોઈ સ્થળે મૃત્યુ મળતું હોય તો મ્હારે માટે ખરીદી લાવજો.” પરંતુ જ્યારે મૃત્યુ પાસે આવ્યું, ત્યારે તેઓ રોવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે “મેં આશ્ચર્યથી મૃત્યુની ઇચ્છા કરી હતી, પણ હવે સમભય છે કે, મૃત્યુ એ બહુ અઘરી વસ્તુ છે.”

જ્યારે મૃત્યુની વાત નીકળતી, ત્યારે વિર્વિજ બની જતા અને કહેતા કે “લાઈઓ ! તમારી પાસે મૃત્યુ આવી પહોંચે તે પહેલાંજ તમે તૈયાર થઈ રહેજો.” બંધુઓએ તેમને કહ્યું કે “મહર્ષિ ! સ્વર્ગ તમારા ઉપર પ્રસન્ન હો.”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “જો શું કહો છો ? સ્વર્ગ તો મ્હારી પાસે કદી આવી શકશે નહિ.”

એક વાર સુદિયાન સુરી બસરા નગરમાં માંદા થઈ ગયા. તેમના પેટમાં બહુજ પીડા થતી હતી; છતાં એક સણ પણ તેઓ પ્રભુની ઉપાસનાથી વિમુગ્ધ થતા નહોતા. એક રાત્રે સાઠવાર અંગશુદ્ધિ કરીને તેમણે નમાજ કરી હતી. તેઓ અંગશુદ્ધિ કરતા ત્યારે પાસેના માણસો કહેતા કે, હવે તમારે અંગશુદ્ધિ કરવાની જરૂર નથી. ત્યારે તેઓ કહેતા કે “ના, હું એવું ઇચ્છું કે, મરણ આવે તે સમયે હું શરીરે શુદ્ધ થયેલો રહું. અપવિત્ર અવસ્થામાં ઇશ્વરના મંદિર તરફ પ્રયાણ કરીને તો હું પ્રાર્થના વગેરે બરાબર કરી શકીશ નહિ.”

અબહુલા મહર્ષિ નામનો એક માણસ કહે છે કે, એક દિવસે અચાનક સુદિયાન સુરીએ મને કહ્યું કે “મ્હાં મરણ નજીકમાં છે, તું મને લોંચ તરફ મ્હાં મુળ રાખી સરખો બેસાડ.”

મેં તેમને તે પ્રમાણે બેસાડ્યા અને બધાં સંબંધીઓને આ સમાચાર આપવા હું બહાર ગયો. આંગણે જતાં જોયું તો બધો સંબંધીવર્ગ ત્યાં હાજર છે.

મેં તેમને પૂછ્યું કે “તમને અહીં આવવાના સમાચાર કોણે આપ્યા ?”

તેઓ—“અમને સ્વપ્નમાં કોઈ કહી ગયું કે, સુદિયાનની છેલી ક્રિયામાં જઈને લાગ લો; તેથી અમે આવ્યા છીએ.”

સુદિયાન મરણપથારીએ પડ્યા, ત્યારે હાથ લાંબો કરી ઝોશીકા તળેથી હજાર સુદ્રાની થેલી બહાર કાઢી અને બોલ્યા કે “આ રકમ ગરીબ-ગુરબાને વહેંચી દેજો.”

આ જોઈ પથારી પાસેનાં માણસો બોલી ઉઠ્યાં કે “અહા ! કેવી નવાઈ !” સુદિયાન હમેશાં કહેતા કે, સંસાર ઉપર લેશ પણ મમતા કરવી નહિ. આમ છતાં તેમણે આ રકમનો સંચય કેમ કર્યો હશે ?”

ત્યારે સુદિયાન જોત્યા કે “આ રકમ મહારા ધર્મનું રક્ષણ કરનારી હતી. એ રકમથી મહારા ધર્મ હું મરણપ્રધી સાચવી શક્યો છું એટલી મુડી હોવાથી શયતાન પોતાનું પરાક્રમ મહારા ઉપર ચલાવી શક્યો નથી શયતાન પૂછતો કે “આને શું ખાઈશ ? શું પહેરીશ ?” તો હું કહેતો કે “જો, આ ચેલી તૈયાર છે” તે કહેતો કે “કેવું જાણી કાઢીશ ?” હું કહેતો કે “જો, આ ચેલી દીઠી છે ?” જો કે આ પેસામાથી મેં મહારામાટે કાંઈ પણ વાપરેલું નથી, પરંતુ એ દ્વારા હું પાપી લાલચોનું નિવારણ કરી શક્યો છું ”

જુખારામા સુદિયાન સુરીનો ઢોઢ વડિલ હતો, તેના તેઓ વારસદાર હતા વડિલનું મરણ થતા જુખારાના પરિતોએ તેમની સપત્તિ માગવી ગખી ને સુરીને સમાચાર મોકળ્યા, એટલે સુરી જુખારા ગયા આ વખતે તેમની ઉમર અઢાર વર્ષની હતી જુખારાવાસીઓ શહેર સમીપની નદી કુધી તેમને તેડવા સામા આવ્યા તેમને માનપૂર્વક જુખારામા લઈ ગયા અને મગનારે મૂકેલી સપત્તિ તેમને સ્વાધીન કરી આ સપત્તિ તે ક્રોધળીમા ભરેલી સુદ્રાઓ હતી આ રકમ તેમણે રાખી મૂકી અને ઢોઢની પાસે ળીજા મશાની માગણી કરી નહિ “હવે મારું મરણ નજીકમા છે” એવું તેમને જણાયું, ત્યારે એ રકમ તેમણે ગરીબ-ગુરખાને વહેંચી આપવામાટે આપી દીધી મહર્ષિ સુદિયાન સુરીએ પ્રભુનું નામોચ્ચારણ કરતા કરતા રાત્રે ઢેહ છોડ્યો કહેવાય છે કે, તેમનો છેલ્લો શ્વાસ નીકળ્યો તે સમયે “માતોલ અરા” માતોલ અરા” (આજે વૈગયનું મરણ થયું, આજે વૈરાગ્યનું મરણ થયું) એવો ધ્વનિ લોકોના સાંભળવામા આવ્યો હતો

સુદિયાન સુરીને પ્રાણીમાત્ર ઉપર અત્યંત દયા હતી એક વાર રસ્તે થઈ તેઓ જતા હતા, ત્યાં પાજરામા પૂરેલા એક પળીને તેમણે જોયું એ પળી પાજરામાથી બહાર નીકળવા પાળો ફફડાવતું હતું અને ચીસો પાડતું હતું પળીને જોતાજ મહર્ષિને દયા ઉપજી તેના માલિકને જોતાજ તેમણે એ પળી વેચાતું લીધું અને પછી ત્યાંથીજ ઉડાડી મૂક્યું કહેવાય છે કે, એ પળી રાજ તેમને મકાને આવ-જા કરતું ઘણી વાર તો છેક તેમની નજીકમા આવીને બેસતું જ્યારે સુદિયાનના મૃત શરીરને કળરમા મૂકવામા આવ્યું, ત્યારે પણ તે પળી આર્ત નાદ કરતું હતું અને અતિમ સસ્કાર કરવી માટે કબ્રસ્તાનમા આવેલા લોકો પણ આ જોઈને વિલાપ કરતા હતા મહર્ષિનું શરીર દફનાવ્યા પછી તે પળી કળર ઉપર આજોટયું હતું તે વખતે કળરમાથી એવો ધ્વનિ નીકળ્યો હતો કે

“જ્યો ઉપર દયા રાખવાથી મુદ્ધિયાનના તમામ દોષો પરમેશ્વરે માફ કર્યા છે.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃતો

૧-એક મોટા ટોળાને બે કોઈ મોટા અવાજે પૂછે કે “આજે સાંજ સુધી જીવવાની જેને પાકા ખાત્રી હોય તે માણસ ઉલો થાય.” તો મને ખાત્રી છે કે, એક પણ માણસ ઉલો થઈ શકશે નહિ. આ પ્રમાણે મરણ તો અત્યાનંદ આવવાનું છે, એમ સર્વ કોઈ જાણે છે, છતાં પણ બે એ ટોળા આગળ એવું કહેવામાં આવે કે, મરણને માટે જેણે તૈયારી કરી રાખી હોય તે માણસ ઉલો થાય; તો તેઓમાંથી એક પણ ઉઠી શકશે નહિ. માણસોની ગફલતની આથી ખીજ શી સાબીતી જોઈએ?

૨-દુનિયામાં મેં એવા ઘણા માણસો જોયા છે કે જેઓ પોતાની વાહવાહ બેલાય તે વાસ્તેજ સત્કાર્યો કરે છે; અને જે કાર્ય લોકોની જાણમાં આવે તેણું હોય નહિ, તે ગમે તેટલું ઉપકારક હોય તોપણ તેઓ તેના તરફ ધ્યાન આપતા નથી.

૩-જેના આચરણમાં પણ વૈરાગ્ય ઉતરી ચૂકેલો હોય, તેજ સાચો વૈરાગ્યવાન છે. માત્ર વાણીમાંજ જે વૈરાગ્ય રહેલો હોય, તે સાચો વૈરાગ્ય નથી.

૪-ઈશ્વરના જે અપરાધો કર્યા હશે તે તો ઈશ્વર સહેલાઈથી માફ કરશે; પરંતુ તેના ભક્તોના અપરાધોની માફી પ્રભુ તરફથી મળવી સહેલી નથી.

૫-જે સારો નૃપતિ છે તે જ્ઞાનીઓનાજ સહવાસમાં રહે છે અને તેમનીજ પાસેથી જ્ઞાન લે છે.

૬-સાધનાની પ્રથમાવસ્થામાં એકાંત, ત્યારપછી જ્ઞાનજિજ્ઞાસા, ત્યારપછી જ્ઞાનાનુસાર વર્તણૂક અને જ્ઞાનપ્રચારનું કાર્ય તો તે પછીજ થાય છે.

૭-જે માણસ ખીજના ઉપર પોતાની શ્રેષ્ઠતા દાખવવા મથે છે, તે અહંકારી મનુષ્ય છે.

૮-આ ચાર પ્રકારના લોકો પ્રભુને વધારે પ્રિય થાય છે:-(૧) આસક્તિરહિત વિદ્વાન, (૨) તત્ત્વ જાણનાર ઋષિ, (૩) નમ્રતાવાળો શ્રીમંત અને (૪) પ્રભુનો અહિમા જાણનાર ત્યાગી.

૯-જે ઉપાસકનું હૃદય પ્રભુપ્રેમથી આર્દ્ર થતું નથી, તેની નમાજ, ભક્તિ કે પ્રાર્થના ખરેખરી નહિ પણ ઉપર ઉપરની છે.

૧૦-જે માણસ અન્યાયથી ગ્રાસ કરેલા ધનવડે દાન અથવા સત્કાર્યો કરે છે, તે માણસ અપવિત્ર વસ્તુને લોહીવડે ધોઈને પવિત્ર કરવા ઇચ્છે છે.

૧૧-સારો સ્વભાવ, સામાના કોપી સ્વભાવને પણ કોમળ બનાવે છે.

૧૨-ગમે તેવી માઠી અવસ્થામાં પણ જો તમે ઈશ્વરના ઉપર દોષારોપણ ન કરતા હો, તોજ તમારામાં ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ છે, એમ બળજો.

૧૩-જે દયાળુ પ્રભુએ મને ઘરમાંથી અને દેશમાંથી પણ દૂર કરેલો છે અને છેક નિર્ધન કરી દીધો છે, તેનાજ ઉપર હું તો ગ્રેમ રાખવાનો.

૧૪-તમે દુર્ગુણી હો તોપણ કોઈ માણસ તમને દુર્ગુણી ન કહેતાં સદ્-ગુણી કહે છે તો તેથી તમને સંતોષ થાય છે, એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે !

૧૫-પ્રભુ ઉપર પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા બને છે, ત્યારેજ ઈશ્વરનો પૂરો પરિચય થાય છે.

૧૬-તમારા સંબંધમાં જે કંઈ સારું કે માફું બને તે ઈશ્વર તરફથી તમારા ભલામાટેજ થાય છે, એવો વિશ્વાસ રાખવો એજ સાચી શ્રદ્ધા છે.

૧૭-બે આંખો અને અલ્પ જ્ઞાનવડે તમે જેટલું જોઈ શકો છો, તેના કરતાં સર્વજ્ઞ અને હજાર આંખોવાળો પ્રભુ તમારું હિત અને સર્વ કંઈ બહુજ સારી રીતે જોઈ શકે છે, એ કદીપણ ભૂલતા નહિ.

૩૯-તપસ્વી ઈમામ આઝમ અબુ હનિફ

તપસ્વી અબુ હનિફ “ઈમામ આઝમ” જોટલે કે સર્વોત્તમ આચાર્ય યાને સર્વના અગ્રણી હતા. અબુ હનિફ, શફી, અહમદ અને મલેક, એ ચારે સાધુ સુરુષો ઇસ્લામસમૂહના ઉત્તમ ઈમામ(આચાર્ય)તરીકે જગતમાં પ્રખ્યાત થયા છે. તેઓ પોતાની વિદ્યાથી, બુદ્ધિમત્તાથી અને ધાર્મિકતાથી લોકોમાં પૂજ્ય મનાયા છે. એ ચારે જણાને અનુસરનારા જૂદા જૂદા ચાર સંપ્રદાયો છે. “ઈમામ આઝમ” એ શબ્દ માત્ર ઈમામ અબુ હનિફને માટેજ વપરાય છે. ઈમામ આઝમ કુફા નગરના રહેવાસી હતા. તેઓ શાસકીવિધિમાં, ધર્મનાં નિગૂઢ તત્ત્વોમાં અને પાંડિત્યમાં શિરોમણિ ગણાયા છે. સાધનમાં અને શાસ્ત્ર-અર્થામાં પણ તેમનું સ્થાન ઘણું ઉચું હતું. તેમણે આનસ, ઝંવાર ઇત્યાદિ પેગંબર સાહેબના અનેક સહચર સાધુ પુરુષોનાં દર્શન કર્યાં હતાં અને પેગંબર સાહેબના સહચર સાદિકની સાર્થે કેટલોક સમય નિવાસ પણ કર્યો હતો. ફઝલ, ઈબ્રાહીમ આદમ, બશર હાફિ તથા દાઉદ તાઇના તેઓ જ્ઞાન-દાતા સુરુ હતા.

પેગંબર સાહેબની પવિત્ર સમાધિનાં દર્શન કરવામાટે અબુ હનિફ મ-
દિનામાં ગયા, ત્યારે સમાધિસ્થાન પાસે જઈને તેઓ બોલ્યા કે “અસ્સલામ્
અલયકુમ ઇયા સૈયદ-ઉલ-મોર્શલિન” અર્થાત્ હે શ્રેષ્ઠ પેગંબર! આપને હું
સલામ કરું છું.”

ઠહેવાય છે કે, એ વખતે સમાધિસ્થાનમાંથી આ પ્રમાણે ધ્વનિ આવ્યો હતો:-

“અલયકુમ સલામ ઇયા ઇમામ મુસ્લમિન” અર્થાત્ મુસલમાનોના
ઇમામ તમોને સલામ.

અબુ હનિફ ઇશ્વર તરફ અત્યંત ઉત્સુક રહેતા અને લોકોથી તો છેટાજ
રહેતા. પ્રથમ તો તેઓ બિલકુલ એકાંતમાં રહેતા અને ફકીરી વસ્ત્રો પહેરતા; પણ
એક રાત્રિએ તેમને સ્વપ્ન આવ્યું કે, હજરત મહમદ સાહેબ(સંઆ૦સ૦)-
નાં અસ્થિઓ આમતેમ હાલે છે અને તેમાંથી નવી બાળતો રચાઈ જૂની
બાળતો વીખેરાય છે. આ સ્વપ્ન જોઈ ઇમામ ભય પામીને જાગી ઉઠ્યા. તેમણે
એક સાધુ પુરુષને આ સ્વપ્નનો મર્મ પૂછ્યો. તે બોલ્યો કે “તમે પેગંબર
સાહેબ(સંઆ૦સ૦)ના તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મવિધિઓનું શિક્ષણ લેવામાં ખૂબ-
જ ઉન્નત થશો. તમે શુદ્ધ વિધિઓને અશુદ્ધ લેખસેળામાંથી નોખી પાડી શકશો.”

વળી બીજી વાર પણ એક રાત્રે તેમને સ્વપ્નમાં પેગંબર સાહેબ(સં
આ૦સ૦)નાં દર્શન થયાં. તેમણે કહ્યું કે “અબુ હનિફ! ધર્મચરણનો પ્રચાર
કરવામાટેજ તમારો જન્મ છે; માટે એકાંતમાં રહેવા પ્રયત્ન કરશો નહિ.”

તે સમયે મન્સુર નામનો એક માણસ બગદાદમાં ખલિફાની ગાદી ઉપર
હતો. એક દિવસ ખલિફે સભા બોલાવી. બગદાદના તમામ પંડિતોને, અબુ
હનિફના ગુરુ શાવીને તેમજ અબુ હનિફને પણ બોલાવ્યા હતા. ખલિફાએ
પ્રત્યેક અનુચરને માટે જમીનનો એક એક ટુકડો નિર્વાહને માટે લખી આ-
પવાનો હુકમ કર્યો. આજ્ઞાપત્ર લખાયાં. એક નોકર તે લેખ લઈને શાવીની
પાસે હાજર થયો. અને તેમને કહ્યું કે “ખલિફાએ આ લેખ ઉપર સાક્ષી-
તરીકે આપની સહી કરવાને હુકમ કર્યો છે.” તેમણે લેખની નીચે પોતાના
નામની સહી કરી અને બીજા પંડિતોએ પણ સાક્ષીતરીકે સહી કરી. છેલ્લે એક
નોકર એ દસ્તાવેજ લઈને અબુ હનિફની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે
“ખલિફ સાહેબનો હુકમ છે કે, આપ આમાં સાક્ષી કરો.”

અબુ હનિફ બોલ્યા કે “તેઓ ક્યાં છે?”

અનુચર—“તેમના મહેલમાં.”

અણુ હનિક્ષ—“કાં તો તેઓ અહીં પધારે અને કાં તો મને તેમની પાસે લઈ જાઓ, તોજ ખરેખરી રીતે સાક્ષી કરી કહેવાય.”

અનુચર—“આ કાલસાહેબ અને તમામ પંડિતોએ પોતપોતાની સહી કરી છે; તેના કરતાં પણ તમે શું મોટા માણસ છો?”

આ વાત ખલિક્ષ પાસે પહોંચી. તેણે શાવીને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યું કે “સાક્ષી કરતી વખતે આપનાર-લેનાર બંનેની હાજરીની જરૂર ખરી કે નહિ?”

શાવી—“હા, જરૂર તો ખરી.”

ખલિક્ષ—“તમે મને આ દસ્તાવેજ કરવાની આજ્ઞા કરતાં જોયો છે કે સાક્ષીતરીકે સૌની સહીઓ કરાવી?”

શાવી—“મેં માન્યું હતું કે, એ લેખ આપની આજ્ઞાએ માણે તૈયાર થાય છે, તેથી આપની હાજરીની જરૂર ધારી નહોતી.”

ખલિક્ષ—“આ ઉત્તર સાચો ને સંતોષજનક નથી. આવા ઉત્તરથી તો તમે કાલપદ્ધતી દૂર કરવા લાયક બનેા છો.”

હવે ખલિક્ષ મન્સુર વિચારમાં પડ્યો કે, કાલનું પદ કેને આપવું? વિચાર કરતાં તેમને સમજાયું કે, નીચેના ચાર વિદ્વાનોમાંના એકને નીમવો. પછી અણુ હનિક્ષ, સુફિયાન, મસાવ અને શરીહ, એ ચારે નામીયા વિદ્વાનોને તેમણે પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેઓ ચારે જણા સાથે મળીને આવતા હતા. ત્યાં અણુ હનિક્ષે કહ્યું કે “સાંભળો, હું તમને એક સારી સલાહ આપું છું.”

પંડિતો—“શી સલાહ આપો છો? બોલો.”

અણુ હનિક્ષ—“સાંભળો. હું કોઈ પણ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી કાલપદ લેવાનો નથી ને જો તમે પણ મારા વિચારમાં સંમત હો, તો કોઈએ પણ એ પદ સ્વીકારવું નહિ. સુફિયાને નાસી જવું, મસાવે ગાંડા બનવું અને શરીહ તો જોખમી નાજ પાડવી.”

સૌએ એ પ્રમાણે કરવાનું કબૂલ કર્યું. સુફિયાને તો રસ્તામાંથીજ પલાયન કર્યું અને એક હોડીમાં બંધને સંતાઈ ગયા. “જેને કાલપદ અપાય છે, તેનો વગરહથિયારેજ વધ કરેલો છે” આ હજરત સાહેબનું વચન સૌના મનમાં સાંભરતું હતું; કેમકે હાજરદારી ગુન્હામાટે પ્રાણદંડ સુધીની ભયંકર સજાઓ કાલબોને કરવી પડતી. આથી ધર્મપ્રેમી મનુષ્યો આ પદ ગ્રહણ કરવા સંમત થતા નહિ. ગમે તેમ હો, સુફિયાન સિવાય બાકીના ત્રણ વિદ્વાનો

ખલિક્ષ મન્સુર પાસે હાજર થયા

ખલિક્ષે અણુ હનિક્ષને કહ્યું કે ‘તમારે કાલ થવું પડશે’

અણુ હનિક્ષ—“હું આરબોના ઉચ્ચ વશમાં જન્મેલો નથી હું તો તેમના સેવકોની પકિતમાનો છું, એટલે આરબ ઉમરાવો મારો હુકમ માન્ય કરશે નહિ’

ખલિક્ષ મન્સુર—“આ કામનો વશની સાથે કાઈ સંબંધ નથી, વિદ્વાતાની સાથે સંબંધ છે”

અણુ હનિક્ષ—“તોપણ હું એ કામને માટે લાયક નથી જો મહાર આ બોલવું આપને સત્ય લાગતું હોય, તો આપે તે સ્વીકારવું જોઈએ, અને જો અસત્ય લાગતું હોય તો મહારા જેવા અસત્યવાદીને કાળના ઉચ્ચ પદે નીમવો ન જોઈએ આપ ધર્મશરના પ્રતિનિધિરૂપ છો અને આપના પ્રતિનિધિરૂપે મહારા જેવા અસત્યવાદીને આવા જોખમદાયક જગ્યા પર નીમવો જોઈએ નહિ”

આનો કશો જવાબ ખલિક્ષ આપી શક્યો નહિ અને તેથી અણુ હનિક્ષનો તો છટકો થયો. પછી મહર્ષિ મસાવ એકદમ આગળ ગયા અને ખલિક્ષનો હાથ પકડી પૂછ્યું કે ‘કેમ, મંત્રામાં છો ? તમારા બાળગોપાળ ખુશીમાં છે ?’

આ અવનય જોઈ ખલિક્ષ નારાજ થયો અને આજ્ઞા કરી કે “એને બહાર ઘાટી મૂકો, એ ગાડો છે”

એટલે મત્રીઓએ શરીહને કહ્યું કે “તમારે કાલ થવું પડશે”

શરીહ—“હું બુદ્ધિહીન માણસ છું, મહાર મગજ નખળું થઈ ગયું છે”

ખલિક્ષ—“તો દવાઓ કરજો, તેથી મગજ સંજાળ થશે”

અતે શરીહને કાલ થવું પડ્યું, પણ તે દિવસથી અણુ હનિક્ષે શરીહનો સમાગમ સદાને માટે છોડી દીધો. ડોઘ વખત સામા મળે, તોપણ તેઓ તેની સાથે વાત કરતા નહિ

એક વાર કેટલાક છોકરા એક ઠંકાણું પેઠા દોડાવવાની રમત કરતા હતા. નળકમાં કેટલાક વૃદ્ધ સત્પુરુષો બેઠા હતા, જેમાં અણુ હનિક્ષ પણ હતા. અકસ્માત્ એક પેડું તે વૃદ્ધોની અદર જઈ પડ્યું હવે એને પાછું કોણ લાવે ? બાળકો એ વિષે વિચારમાં પડ્યા ત્યાં એક બાળક બોલ્યો કે “એમાં શું ? પેડું હું લઈ આવું”

આમ કહીને તે બાળક વૃદ્ધોની મહત્તીમાં આવ્યો અને ન છાજે તેવા શબ્દો કહી પેડું લઈ ગયો ત્યારે અણુ હનિક્ષ બોલ્યો કે “નક્કી બાણજો કે,

આ બાળક કોઈ હલકા વંશનો છે.” તપાસ કરતાં એ વાત સાચી જણાઈ. કોઈએ પૂછ્યું કે “ઈમામ સાહેબ ! આ વાત આપે શી રીતે જાણી ?”

અબુ હનિફે—“જો એ ઉચ્ચ વંશનો હોત, તો વૃદ્ધ ગુરુજનોનો આમ અનાદર કરી પેડું હાથ જતાં તેને લજ્જત આવત.”

ઈમામ અબુ હનિફેનું કેટલુંક ધન એક માણસ પાસે મૂકેલું હતું. એ માણસ જ્યાં રહેતો હતો, તે શેરીમાં તેમનો એક શિષ્ય રહેતો હતો. તે મરણ પામ્યો. આથી અબુ હનિફે તેની છેલ્લી ક્રિયામાં ભાગ લેવા તે સ્થળે ગયા. એ વખતે તાપ સખત પડતો હતો, છાંયડાનું તો નામજ ન મળે. જેની પાસે ઈમામ આઝમે ધન મૂકેલું હતું, તે માણસના ઘરની ભીંતેજ માત્ર છાંયો હતો. આથી હનિફે તે છાંયે ન બેસતાં તડકેજ બેઠો.

કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “આપ તડકે કેમ બેઠા ? અહીં આં છાંયડે થોડીક વાર બેસીને વિશ્રાંતિ લ્યો.”

હનિફે—“આ “આ મકાનના ધણી પાસે મ્હારી કાંઈક રકમ છે; એટલે તેની ભીંતનો છાંયડો લેવોએ પણ મારે માટે ઉચિત નથી. આપણા પેગંબર સાહેબ કહી ગયા છે કે “કોઈ પણ માણસને કાંઈ પણ રકમ ધીરવી તો તેના બદલામાં કાંઈ પણ લાલ લેવો એ બ્યાજ લેવા બરાબર છે; અને બ્યાજ લેવું એ તો વળી મહાપાપ છે.” આથી એ ધણીનો કાંઈ પણ ઉપકાર ગ્રહણ કરે, તો હું મહાપાપી બ્યાજ-ખોર કહેવાઉં.”

અબુ હનિફે દરેક રાત્રિમાં ત્રણસો રકાત નમાજ પઢતા. (નમાજના એકેક ભાગને ‘રકાત’ કહે છે.) એક વાર તેઓ રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા. તેમને જોઈને એક સ્ત્રી ખીજી સ્ત્રીને કહેવા લાગી કે “જો જાહેન ! આ માણસ પ્રત્યેક રાત્રે પાંચસો રકાત નમાજ પઢે છે.” ઈમામ સાહેબે આ સાંભળીને સંકલ્પ કર્યો કે, હવેથી મ્હારે પાંચસો રકાત નમાજ પઢવી; કેમકે મ્હારે માટે લોકો એવું જાણે છે.

ત્યારપછી તેઓ દરેક રાત્રે પાંચસો રકાત નમાજ પઢવા લાગ્યા. વળી તેઓ એક વાર રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં બાળકો માંહોમાંહે વાતો કરવા લાગ્યાં કે “જોજો, દરેક રાત્રે આ ડોસો નમાજની એક હજાર રકાત પઢે છે.”

અબુ હનિફે ત્યારથી હજાર રકાત નમાજ પઢવાનો સંકલ્પ કર્યો. એક શિષ્યે તેમને કહ્યું કે “મહાત્મન ! લોકો કહે છે કે, અબુ હનિફે આખી રાત્રિ ઉર્જાગરો કરીને નમાજ પઢ્યા કરે છે.” આથી તેમણે સંકલ્પ કર્યો કે, હવે આખી

રાત્રિ સૂણું નહિ; કેમકે પ્રભુ કહે છે કે “આ જગતમાં એવાં અનેક માણસો છે કે તેઓ જે સત્કાર્ય કરતા નથી, તેવા સત્કાર્યમાટે બે કોઈ તેમનાં વખાણ કરે છે તો તે સાંભળીને તેઓ રાજી થાય છે.” મહારે એવો માણસ થવું નથી; માટે હવેથી આખી રાત્રિ સૂઈશ નહિ, કે જેથી બૂઠાં વખાણ સાંભળનારની ગણતરીમાં માફ નામ આવે નહિ. ત્યારપછી ત્રીસ વર્ષ સુધી ઇમામ રાત્રિની નમાજની અબુથી સવારની નમાજ સુધી તેમાંજ વખત ગાળતા. વારંવાર નમાજમાં નમસ્કાર કરવાથી ઢીંચણનો આગલો ભાગ ઉંટના ઢીંચણના આગલા ભાગ જેવો થઈ ગયો હતો.

એક વાર અબુ હનિફેથી એક શ્રીમંતના ઘનમાટે અયોગ્ય ગૌરવ અપાઈ ગયું, તેથી તેમણે હજાર વાર કુરાનનો પાઠ કરીને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કયું હતું. એક વાર તો આળીસ વાર કુરાન વાંચી ગયા, ત્યારેજ એક કંઠણ પ્રશ્નનો નિકાલ તેઓ લાવી શક્યા હતા.

હસનનો પુત્ર મહમદ અત્યંત સુંદર હતો. તે અબુ હનિફે પાસે શિક્ષણ લેતો હતો. એક વાર તેનું રૂપ જોઈને અબુ હનિફેના હૃદયમાં સ્નેહ ઉદ્ભવ્યો. ત્યારથી તેઓ કદી તેના તરફ દ્રષ્ટિપાત કરતા નહિ. તેને એક યાંત્રાસાની પાસે બેસાડીને ભણાવતા, કે જેથી તેના ઉપર દ્રષ્ટિજ ખેંચાય નહિ.

દાઉદ તાઇ કહે છે કે, હું વીસ વર્ષ અબુ હનિફેની પાસે રહ્યો હતો અને તેમના તરફ માફ સર્વદા લક્ષ્ય હતું. તેઓ જાહેરમાં કે એકાંતમાં કદી ઉઘાડે માથે રહેતા નહિ અને થાક ઉતારવા માટે કદી પગ લંબાવતા નહિ. મેં કહ્યું કે “ઇમામ સાહેબ! આપ જો એકાંતમાં પગ લંબાવો તો શેા દોષ ?”

તેઓ જોડ્યા કે “એકાંતમાં તો પ્રભુનું માન સાચવવું એ મને વધુ શ્રેયસ્કર લાગે છે.”

અબુ હનિફે એક વાર રસ્તામાં જતાં કોઈ બાળકને કાદવમાં પડેલો જોયો. તેમણે તેને ઇહુ કે “જેનું સાવચેતી રાખી આવ્યો હોત, તો કાદવમાં પડત નહિ.”

આ સાંભળી બાળકે જોડ્યો કે “મારેમાટે તો એ સહજ છે. વળી હું પડ્યો છું તે તો એકલોજ પડ્યો છું; પણ તમે સાચવજો. જો તમે લપસ્યા તો તો તમારી પાછળ ચાલનારા તમામ લોકો તેમાં જઈ પડશે અને પછી તેમને ઉશ્સા થવું પણ કંઠણ થઈ પડશે.”

આ બાળકનો જ્ઞાનભરેલો ફટકો સાંભળી ઇમામ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા, એમની આંખોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં અને પછી પોતાના સ. ૧૦૦૦

કહ્યું કે “ભાઈઓ ! સાવધાન રહેજો. તમારા અંતરમાં કોઈ નવીન તત્ત્વનો પ-કાશ થાય અને એ પ્રકાશ હું કહું છું તેના કરતાં વધારે ઉત્કૃષ્ટ અને પ્રમાણ-વાળો જણાય તો તમે તે પ્રમાણે ચાલજો. હું કહું તેમજ ચાલવું અને સત્ય-માર્ગ છોડી દેવો, એ ન્યાયપરાયણતાનું લક્ષણ નથી.”

લક્ષ્મીબંધુનીના અગ્રેસર ઉસ્માનના ઉપર એક શ્રીમંત માણસને ઘણો આર હતો. તે તેમનો તિરસ્કાર કરી તેમને ‘ચાહુદી’ કહેતો. અણુ હનિફ એ ન્યારે આ વાત સાંભળી, ત્યારે તેમણે પેલા શ્રીમંતને યોલાવ્યો અને કહ્યું કે “તારી પુત્રી અમુક ચાહુદીને પરણાવી દે.”

પેલો શ્રીમંત—“આપ, મુસલમાનોના ઇમામ છો; છતાં મુસલમાનની પુત્રી એક ચાહુદીના હાથમાં આપવાનું કહો છો, તે શું ચોગ્ય છે ? હું એમાં કદી સંમત થઈ શકું નહિ.”

અણુ હનિફ—“સુબહાન અલ્લા ! તને તારી પુત્રી ચાહુદીને આપવાનું ચોગ્ય લાગતું નથી; તો પછી તારા નેતા હજરત સાહેબે પોતાની એ પુત્રીએ એક ચાહુદીને આપી હતી, તે કેવી રીતે ચોગ્ય ગણાય ?” x

હવેજ પેલો શ્રીમંત એ વાતનો મર્મ સમજી શક્યો. ચાહુદીભતિ તરફના તિરસ્કારમાં પરિવર્તન થયું અને ઇમામ અણુ હનિફની કૃપાથી તેણે પોતાની ભૂલોમાટે પશ્ચાત્તાપ કર્યો.

એક દિવસે શહેરના ઇમામખાનામાં ઇમામ નહાવા ગયા. ત્યાં એક માણસ-ને તેમણે સાવ નમ્ર સ્થિતિમાં જોયો. કોઈએ કહ્યું કે “તે દુરાચરણી માણસ છે.” કોઈએ વળી બીજું કહ્યું. અણુ હનિફે પેલા માણસની એવી સ્થિતિ જોઈ આંખો ઝીંચી લીધી. પેલા માણસે તેમની પાસે આવીને પૂછ્યું કે “ઇમામ સાહેબ ! આપની આંખોનું તેજ ક્યારે હરાઈ ગયું ?”

ઇમામ—“ન્યારે તારાં વસ્ત્રો અળગાં થયાં ત્યારે.”

એક વાર અણુ હનિફ રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા. તેમના લુગડે જરા કાદવ ચોંટ્યો. તેઓ નદીએ જઈ તેને ધોવા લાગ્યા. કોઈએ કહ્યું કે “ઇમામ સાહેબ ! તમારું તો આખું જ વસ્ત્ર મેલું છે, તોપછી ચોરાકે કચરામાટે શાથી ધુઓ છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “હા, એમજ છે. એમાંજ ત્યાગ અને સ્વીકારનો મર્મ સમાયેલો છે. આપણા પેગંબર હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં ૧)

x ઉસ્માને હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં ૧)ની બન્ને દીકરીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં.

અડધી પણ રોટી પોતાના ઘરમાં રાખવા દેતા નહિ,ત્યારે બીજા બાબુએ તેમણે સ્ત્રીઓને માટે એક વર્ષનો ખોરાક સંઘરવાની આજ્ઞા આપેલી છે.”

બ્યારે દાઉદ તાઈ અગ્રેસર હતા, ત્યારે તેમણે અબુ હનિફેને એક વાર પૂછ્યું કે “મારે હવે શું કરવું ?”

અબુ હનિફે—“તમારે તમારા જ્ઞાનને આચરણમાં મૂકવું, એજ કર્તાવ્ય છે. જે જ્ઞાન આચરણમાં મૂકાતું નથી તે પ્રાણવગરના શરીર જેવું છે.”

તે સમયના ખલિફેને સ્વપ્નમાં મૃત્યુ દેખાવાથી તેણે અબુ હનિફેને તેનો મર્મ પૂછ્યો તથા પ્રશ્ન કર્યો કે “મહારી ઉંમર હવે કેટલી બાકી છે ? મૃત્યુએ મને પાંચ આંગળીઓ દેખાડીને ઇસારો કર્યો છે.”

અબુ હનિફે—“પાંચ આંગળીઓ એ નીચેના પાંચ વિષયોનું જ્ઞાન સૂચવે છે—અર્થાત્ એ પાંચ વિષયોનું જ્ઞાન બીજા કોઈને નથી. કુરાનમાં એક જગાએ કહેલું છે કે, કયામત(પ્રલય)નું જ્ઞાન એક પ્રભુનેજ છે; વરસાદ ક્યારે વરસશે તે પણ તેજ જાણે છે; જરાયુ કોપમાં (ગર્ભસ્થળમાં) કયી જાતનું બાળક છે, તે પણ તેજ જાણે છે; કાલે શું બનશે, તે કોઈપણ જાણતું નથી, માત્ર તે પ્રભુજ જાણે છે અને કોનું કયે સ્થળે મૃત્યુ થશે, તે પણ કેવળ પ્રભુજ જાણે છે. આ પાંચ જાણતોનું જ્ઞાન જેને છે, તે પ્રભુજ આપની ઉંમર કેટલી બાકી છે તે કહી શકે. મૃત્યુએ પાંચ આંગળીઓ બતાવીને તમને એજ સૂચવ્યું છે.”

ઉસ્માન બલલાલીનો પુત્ર શેખ અબુ અહિ કહે છે કે, હું તુર્કસ્તાનમાં ગયો હતો, ત્યાં મેં એક દિવસ હજરતના આશ્રયદાતા બેલાલના સમાધિસ્થળે શયન કર્યું હતું. ત્યાં મને સ્વપ્ન આવ્યું કે, હું જાણે મક્કામાં છું. સ્વપ્નમાં પેગંબર સાહેબ(સંઆ૦સ૦)ને મેં જોયા. લોકો જેમ બાળકને સ્નેહથી ખસેલે છે, તેમ તેઓ એક વૃદ્ધ પુરુષને ખસેલેલે બહાર જતા હતા. હું દોટ મૂકીને તેમની પાસે ગયો અને તેમના પગે ચૂમ્યો. પછી હું આશ્ચર્યપૂર્વક વિચારના લાગ્યો કે, આ વૃદ્ધ પુરુષ તે કોણ ? એટલામાં પેગંબર સાહેબ બોલ્યા કે “આ વૃદ્ધ પુરુષ તે મુસલમાનોના ઈમામ હનિફે છે.”

ઇયાસનો પુત્ર નોફલ કહે છે. કે, અબુ હનિફેના પરલોકગમન પછી મેં સ્વપ્નમાં કયામતનું દર્શન કર્યું હતું. ત્યાં મેં જોયું તો તમામ માણસો ન્યાયક્ષેત્રમાં હાજર થયાં હતાં. ખ્રિસ્ત પુરુષ કયસર સરોવરને તીરે ઉભા હતા અને તેમની ડાબી તથા જમણી બાજુએ ઘણા મહર્ષિઓ ઉભેલા હતા. ત્યાં બરફના જેવા સફેદ કેશવાળી એક વૃદ્ધ સૌમ્ય મૂર્તિને મેં દીઠી. તે મૂર્તિ હજરતના

સુખારવિંદ ઉપર દષ્ટિ સ્થાપીને ઉભેલી હતી અને અણુ હનિક્ષ પેગંબર સાહેબની સામે ઉભેલા હતા.

મેં કહ્યું કે “આપ મને પાણી આપો.”

તેઓ બોલ્યા કે “પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)ની આજ્ઞા ન્યાંસુધી ન મળે, ત્યાંસુધી મહારાથી પાણી આપી શકાય નહિ.”

પછી હજરત સાહેબે તેમને આજ્ઞા કરી કે “એને જળ આપો.”

તેમણે મને જળભરેલું એક પાત્ર આપ્યું. મેં તેમાંથી પાણી પીધું અને મહારા બાંધુઓએ પણ પીધું; પરંતુ આથી પણ જળપાત્ર તો ભરેલું જ રહ્યું.

મેં પૂછ્યું કે “હજરતની જમણી બાજુએ વૃદ્ધ પુરુષ છે તે કોણ ?”

અણુ હનિક્ષે કહ્યું કે “એ તો હજરત ઇબ્રાહીમ છે અને ડાબી બાજુએ અબુબકર સાહિબ હતા.” એ પછી વિશેષ પૂછપાછ કરીને મેં સિત્તેર માણસોને ઓળખ્યા હતા.

૪૦-તપસ્વી ઇમામ શરી મત્લુબી

તપસ્વીવર ઇમામ શરી કાયદા અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં કુશળ હતા. તેઓ પ્રભુ-પ્રેમ અને આધ્યાત્મિકતાના આદર્શરૂપ હતા અને હજરત મહમદ પેગંબર સાહેબ(સંઆંસં)ના ઉત્તરાધિકારી હતા. મહર્ષિ શરીની મહત્તાનાં જોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં ઓછાં છે. પ્રતિભામાં, પાંડિત્યમાં, શુભ સાહસમાં અને સૌજન્યમાં મહર્ષિ શરી અલૌકિક પુરુષ ગણાયા છે. તેઓ કુરેશવંશના અગ્રેસર અને દાનશીલ શ્રેષ્ઠ સત્પુરુષ હતા. એમની ઉચ્ચ સાધનાઓ અને અલૌકિકતાનું વર્ણન કરતાં આ ગ્રંથ જેવડા અનેક ગ્રંથો લરાય. મહા પાસેના મત્લુબ ગામડામાં તેઓ રહેતા હતા.

શરી ત્યારે તેર વર્ષના હતા, ત્યારે મક્કામાં એક સભા ભરાઈ હતી. ત્યાં શરીએ હિંમતથી આ પ્રમાણે કહ્યું હતું કે “સલોનિ આ રાયતોમ?” (એટલે કે જેની મરજી હોય તે મને ગમે તે પ્રશ્નો તૂંછે). પંદર વર્ષની ઉંમરે તો તેઓ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે આજ્ઞાઓ આપવાનું કાર્ય કરી શકતા હતા. ત્રણ હજાર હદિસો જેમણે કંઠસ્થ રાખી હતી એવા ‘જગદંધ ઇમામ અહમદે શરીનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું હતું અને તેમની પાસેથી શિક્ષણનો લાભ મેળવ્યો હતો. ઇમામ અહમદે શરીના સન્માન અર્થે તેઓ પધારે ત્યારે ઉઘાડે મસ્તકે ઉભા

રહેતા. જ્યારે ઇમામ શાહીની પાસે ઇમામ અહમદ નઅલાવે શિક્ષણ લેતા હતા, ત્યારે શાહીની ઉંમર માત્ર પચીસ વર્ષની હતી. કોઈએ ઇમામ અહમદને આગ્રહ કરી પૂછ્યું કે “આપ આવે ઉંચે દરજ્જે હોવા છતાં તથા ઉંમરમાં પણ વૃદ્ધ હોવા છતાં પચીસ વર્ષના એક યુવક પાસે જઈ બેસો છો; અને બીજા મોટા મોટા અધ્યાપકો અને મહર્ષિઓનો સમાગમ જતો કરો છો, તેનું કારણ શું?”

તેના ઉત્તરમાં અહમદે કહ્યું હતું કે “મેં જે કંઈ કંઈક કરેલ છે, તેનો વાસ્તવિક અર્થ શાહી જાણે છે; માટે તેનો આશ્રય લીધા વિના મારું કલ્યાણ નથી. કુરાનમાં પ્રવચનો, તત્ત્વશાસ્ત્ર અને બીજી જે જે તેમણે વાંચ્યું છે, તેનો ખરો મર્મ તેઓ સમજેલા છે. તેઓ જગતના સૂર્યસ્વરૂપ તથા માનવ-સમૂહના કલ્યાણરૂપ છે. આજસુધી તત્ત્વજ્ઞાનનું દ્વાર દેવાઈ ગયું હતું, તે તેમના દ્વારા જ પરમેશ્વરે ખોલ્યું છે. આ વખતે એ જાણત ઉપર એમના જેવો પ્રકાશ કોઈ પણ નાખી શકે તેમ નથી.

મહર્ષિ શાહી અર્થશાસ્ત્રમાં, તત્ત્વજ્ઞાનમાં, માનસશાસ્ત્રમાં અને શબ્દશાસ્ત્રમાં પંડિત હતા. હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં) કહે છે કે, દરેક સૈકામાં ઇશ્વર, ભૂમિ ઉપર એક એવા માણસને મોકલશે, કે જેની પાસેથી માણસો મહારા ધર્મનું શિક્ષણ મેળવશે. આ વચન શાહીને યથાર્થ લાગ્યું પડે છે. સૂરી કહે છે કે, જે પૃથ્વી ઉપરનાં અર્ધોઅર્ધ મનુષ્યોની બુદ્ધિ લેગી કરી હોય, તોપણ તેમના કરતાં મહર્ષિ શાહીની બુદ્ધિ વધારે જણાય.

પહેલી અવસ્થામાં શાહી કોઈ લોજનના ઉત્સવમાં કે મેળામાં ભાગ લેતા નહિ. હમેશાં તેઓ શોકાતુર ચહેરે અને અશ્રુપૂર્ણ નયને એકાંતમાં બેસી રહેતા. બચપણમાં જ વૃદ્ધ જ્ઞાનીનો દેખાવ પ્રભુએ તેમને આપેલો હતો. નાનપણમાં તેઓ મહાજ્ઞાની તપસ્વી સલિમ શાહીના સહવાસમાં રહેતા. તેમના સહવાસમાં લાંબો સમય રહીને તેઓ શાસ્ત્રોના જ્ઞાનમાં તથા ધર્મ-સાધનામાં સૌના અગ્રણી થયા હતા. અબદુલ્લા અન્સારી કહે છે કે “હું શાહીના મતનો અનુયાયી નથી, તોપણ મને તેમના ઉપર અત્યંત આદર છે; કારણ કે હું તેમને જ્યારે પણ જોઉં છું, ત્યારે તેઓ સર્વશ્રેષ્ઠ જણાય છે.”

મહર્ષિ શાહી કહે છે કે, એક વાર મેં સ્વપ્નમાં હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં)નાં દર્શન કર્યા હતાં. તેમણે મને પૂછ્યું કે “વત્સ! તું કોણ છે? હું જોઈએ કે “પૂજ્ય પેગંબર સાહેબ! હું એક આપની મંડળી-

માનો માણસ છું.”

તેઓ બોલ્યા કે “તું મહારી પાસે આવ.” હું તેમની પાસે ગયો.

તે પછી પ્રેમપૂર્વક થોડોક વિધિ કર્યા પછી તેમણે કહ્યું કે “હવે તું ચાલ્યો જા. તારા ઉપર પ્રભુના શુભ આશીર્વાદો ઉતરશે.” એજ વખતે સ્વપ્નમાં મેં હજરત અલીને જોયા. તેમણે પોતાની વિંટી કાઢીને મહારી આંગળીમાં પહેરાવી; આથી અલીની વિદ્યા પણ મહારામાં ઉતરી આવી છે.

મહર્ષિ શક્તીની માતા હાસમના કુટુંબની કન્યા હતી. તેનામાં પણ ઉંચો ધર્મભાવ અને વેરાગ્ય હતાં. એની પ્રતિષ્ઠા એટલી બધી હતી કે આસપાસનાં પડોશીઓ પોતાની ધનસંપત્તિ સાચવવા સાફ એ બાંધને ત્યાં મૂકી જતાં. જ્યારે શક્તીની ઉંમર છ વર્ષની હતી અને તેઓ પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરતા હતા, ત્યારે નીચેનો બનાવ બન્યો હતો.

શક્તીની જનેતા પાસે જે માણસો આવ્યા. તેમની પાસે કિંમતી વસ્ત્રોથી ભરેલી એક પેટી હતી. સાચવવામાટે તેમણે તે પેટી શક્તીની માતાને સોંપી. કેટલાક દિવસ પછી તેમાંના એક માણસે આવીને તે પેટી માગી. શક્તીની માતાએ તેને આપી દીધી. ત્યારપછી કેટલેક દિવસ પેલો બીજો માણસ આવીને પેટી માગવા લાગ્યો, ત્યારે શક્તીની માતાએ કહ્યું કે “એ પેટી તે તમારો સાથી લઇ ગયો છે.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “અમે તમને કહ્યું હતું કે ‘અમે જાને જણા આવીએ નહિ, ત્યાંસુધી તમારે એ પેટી કોઇને આપવી નહિ’ એ વાત તમને સાંભરે છે?”

શક્તીની માતા—“હા, એ વાત મને સાંભરે છે.”

પેલો માણસ—“ત્યારે તમે પેલા એકલાને શાથી આપી?”

આથી શક્તીની માતા અત્યંત શોકાતુર થઇ ગઇ. એવામાંજ નિશાળેથી શક્તી આવ્યા. પોતાની માતાને ઉદાસ જોઇને તેઓ બોલ્યા કે “માણ ! શોક શામાટે કરો છો ? શું દુઃખ આવ્યું છે?”

પછી માતાએ બનેલી-બધી હકીકત સુત્રને કહી. તે સાંભળીને તરત શક્તી બોલ્યા કે “કશી હરકત નહિ, માતાજી ! ચિંતા કરશો નહિ. પેટી લેવા આવેલો એ માણસ ક્યાં છે ? બોલાવો, તેને હું ઉત્તર આપીશ.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “આ રહ્યો, હું હાજર છું.”

શક્તી—“એ પેટી અત્યુક ઘરમાં પડેલી છે. જાઓ, તમે તમારા સાથીને

તેડી આવો અને લઈ જાઓ.”

પેલો માણસ આથી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. કાળના એક નોકરને તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો તે પણ બાળકના આ ઉત્તરથી આશ્ચર્ય પામીને આવ્યો ગયો.

મહર્ષિ શક્તીએ પરમ ધાર્મિક અને મહાપંડિત એવા મલેકનું શિષ્યત્વ ગ્રહણ કર્યું હતું. એ મલેકની ઉંમર તે વખતે સિત્તેર વર્ષની હતી. તેઓ આખો દિવસ મલેકના ખાસખામાં ઉભા રહેતા. મલેકે આપેલો ફેંસલો લઈ ત્યારે કોઈ માણસ મલેકના મકાનની બહાર નીકળત. ત્યારે શક્તી તે પ્રેમથી બાંધી

હાઈન અલ રશિદ બાળક શક્તિને સંજોધી બોલ્યા કે “બહુ સારું, તું ખુશીથી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ.”

શક્તિ બોલ્યા કે “રાજન્ ! અત્યારે તમારે મારું પ્રયોજન છે કે મારે તમારું પ્રયોજન છે ?”

હાઈન અલ રશિદ—“અત્યારે મારે તારું પ્રયોજન છે.”

શક્તિ—“તો આપ સિંહાસનથી નીચે ઉતરો; પંડિતોને ઉંચું સ્થાન આપવું જોઈએ, એ તો તમારી જાણુબહાર નહિજ હોય.”

આ સાંભળીને સમ્રાટ હાઈન અલ રશિદ નીચે ઉતર્યા અને શક્તિને સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા.

શક્તિ—“પહેલાં મ્હારા એક પ્રશ્નનો ઉત્તર તમે આપો. પછી હું આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીશ.”

હાઈન અલ રશિદ—“ભલે, જે પૂછવાનું હોય તે પૂછો.”

શક્તિએ પૂછ્યું કે “કેઈ પણ વખતે તમે ઈશ્વરથી ડરીને અયોગ્ય કાર્ય કરતાં અટકેલા ખરા ?”

હાઈન અલ રશિદ—“હા, ઈશ્વરના સોગંદથી કહું છું કે, એવું પણ કેટલીક વાર બન્યું છે.”

આ સાંભળી શક્તિ બોલ્યા કે “તો હું કહું છું કે, આપ સ્વર્ગમાં છો.”

પંડિતમંડળી આ નિશ્ચય સાંભળતાંજ મોટે સારે બોલી ઉઠી કે “આ તો આપે સુક્તિથી સિદ્ધ થયું, પણ એનું કાંઈ પ્રમાણ ?”

શક્તિ—“એનું પ્રમાણ કુરાન છે.”

ત્યારપછી તેઓ કુરાનનું એક વચન બોલી તેનું પ્રમાણ દર્શાવવા લાગ્યા. એ વચનનો ભાવાર્થ એવો છે કે “જે માણસ પાપ કરવા તૈયાર થાય, પણ પછી ઈશ્વરના લયથી તે કામ કરતો અટકે તેનું સ્થાન સ્વર્ગમાં છે.”

આ વાત સાંભળતાંજ સૌ જનનાદ જનજીને બેલવા લાગ્યા કે “અહો, નાનપણમાં જે બાળક આવો શક્તિવાન જણાય છે, તે મોટી ઉંમરે કેટલો શક્તિશાળી થશે ?”

એક દિવસ અભ્યાસ કરતાં કરતાં શક્તિ દશ વાર ઉભા થયા અને નીચે બેઠા. કેઈએ પૂછ્યું કે “વારંવાર આમ ઉઠેજે શામાટે કરો છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “મહાન્ કુળમાં જન્મેલા પેલા કુમાર બારણે રમે છે, વારંવાર તે મારી સન્મુખ આવે છે; એટલે હું ઉભો થઈને તેમનું સન્માન કરું

છું. પેગંબર સાહેબ(સ૦ આ૦ સ૦)નો વંશજ મારી સન્મુખ આવે અને હું બેઠો રહું, એ શું ચોગ્ય ગણાય ?”

એક વાર ક્રોધ માણસે મક્કામાં સાધુ પુરુષોની સેવામાટે કેટલુંક ધન મોકલ્યું હતું. એ સમયે શરી પણ મક્કામાં હતા. એટલે હિસ્સા પ્રમાણે એક માણસ એ દોલતનો ફાળે પડતો લાગ આવવા શરી પાસે આવ્યો.

શરીએ તેને પૂછ્યું કે “આ ધન મોકલનાર શ્રીમતે તે કેવી રીતે વાપરવાનો પત્ર લખેલો છે ?”

પેલો માણસ—“પવિત્ર સત્પુરુષોને આપવાનું તેણે લખેલું છે.” એ સાંભળીને શરીએ કહ્યું કે “તો એ ધન હું લઈ શકીશ નહિ; કેમકે હું પવિત્ર સત્પુરુષ નથી.”

એક દિવસે મહર્ષિ શરી ‘સના’ નામના પ્રદેશમાંથી મક્કા તરફ આવતા હતા, ત્યારે દશહજાર દિનાર તેમની પાસે હતા. ક્રોધએ તેમને સલાહ આપી કે, આ ધનવડે તમે જમીન લઈને ખેતી કરો; તો ક્રોધએ સલાહ આપી કે, તેનાં જનવરો લઈ વેપાર કરો; પરંતુ શરીએ તેનું શું કંઈ, તે સાંભળ્યો.

તેઓ મક્કા પહોંચ્યા, ત્યારે શહેર બહાર પોતાનો તંબુ ઉભો કરાવીને ત્યાં ઉતર્યા અને પ્રાતઃકાળ થતાંજ જો માણસ તેમની પાસે માગવા આવે, તેને એકેક સુકી ભરીને દિનારો દાન આપવા લાગ્યા. મધ્યાહ્નની નમાજનો સમય થયો, એટલામાં તો તેમણે તમામ દિનારો આપી દીધા.

રામના રાજ્યમાંથી દરવર્ષે હાફન અલ રશિદની રાજધાની બગદાદમાં જા’ડણી મોકલાતી. એક વર્ષ રામના પાદશાહે કેટલાક ખ્રિસ્તી પાદરીઓને તથા વિદ્વાનોને બગદાદમાં મોકલ્યા અને આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યું:—

“રામના પાદશાહ કહેાવે છે કે, અહીંના તત્ત્વવેત્તા પંડિતોને આપને ત્યાં મોકલ્યા છે; તેમની સાથે આપના તત્ત્વવેત્તાઓએ વાદવિવાદ કરવો. જો તમારા તત્ત્વવેત્તાઓ જીતશે, તો મારે જા’ડણી આપવાની છે અને જો અમારા તત્ત્વવેત્તાઓ જીતશે, તો જા’ડણી ભરવાની નથી.”

પાથરવાનું આસન) ખલે નાખીને નદીના પાણી ઉપર ચાલવા લાગ્યા અને વહેતા પાણી ઉપર ચોતાનો સબ્બો પાથરીને તે ઉપર ચોતે બેઠા તથા બોલ્યા કે “જેને મારી સાથે ચર્ચા કરવી હોય, તે અહીં સામે આવીને બેસે.”

તમામ ખ્રિસ્તી પાઠરીઓ અને પંડિતો આ જોઈને સ્તબ્ધજન થઈ ગયા અને તેજ વખતે ઇસ્લામધર્મ ગ્રહણ કરીને મુસલમાન બન્યા !

રોમના પાઠશાહની પાસે આ સમાચાર પહોંચતાંજ તે બોલ્યો કે “ઇન્વરનો ઉપકાર મોનો, કે મહુપિં શરી આપણા દેશમાં આવ્યા નથી. જો આવ્યા હોત તો આખા રોમરાજ્યમાં એક પણ xઉપવીતધારી રહેત નહિ.

મહુપિં શરીએ ચોતાની જુવાનીનો સમય સમય મક્કામાં ગાળ્યો હતો. ઘણાં વર્ષોસુધી તેઓ ફકીરના વેશમાં હતા. એક રાત્રે કોઈએ તેમને કાખાના મંદિરની પાસે અંદ્રમાને અજવાળે બેસી અંથ વાંચતાં જોયા. થોડે છેટે કાખામાં ઝગઝગાટ હીવો સળગતો હતો, તેથી ચેલો માણસ બોલ્યો કે “મહુપિં ! હીવાનું અજવાળું છોડી અંદ્રમાને અજવાળે શામાટે વાંચો છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “એ હીવો પવિત્ર કાખા મંદિરમાં અજવાળું કરવા માટે સળગાવેલો છે, માટે તેનાથી હું અંથ વાંચી શકું નહિ.” મહુપિં શરીએ ચોતાના સમગ્ર જીવનમાં અપવિત્ર કે અન્યાયી ખાનપાન ક્યું નહોતું.

ફેટલાકેએ સત્રાટ હાફ્ઝ અલ રશિદને કહ્યું કે “શરીને કુરાન કંઠસ્થ નથી; પણ તેમની ધારણાશક્તિ તથા યાદશક્તિ ઘણી પ્રબળ છે.”

આ સાંભળીને હાફ્ઝ અલ રશિદે એ બાબતની પરીક્ષા કરવા ધાયું. રમજાન માસમાં તેમને ઇમામનું કામ કરવા વિનંતિ કરી. શરી રોજ થોડું થોડું કુરાન એક વાર વાંચી જતા અને રાત્રે નમાજ વખતે તે મોઢે બોલી જતા. આવી રીતે રમજાન માસ પૂરો થતાં સુધીમાં આખું કુરાન તેમને કંઠસ્થ થઈ ગયું !

જે કોઈ સ્વેચ્છાથી એક વાર પણ નમાજ છોડી દે છે તે કાફર બને છે, એવો ઇમામ અહમદનો અભિપ્રાય હતો; પરંતુ મહુપિં શરીનો મત બુદ્ધોજ હતો. તેઓ કહેતા કે, તેમ કરનાર માણસ દોષપાત્ર થાય છે અને પશ્ચાત્તાપ કરવાથી પાછો પવિત્ર થાય છે.

એક વાર શરીએ અહમદને પૂછ્યું કે “જો કોઈ બાણી જોઈને એક વાર નમાજનો ત્યાગ કરવાથી આપના કહેવા પ્રમાણે કાફર બની જતો હોય તો

x ખ્રિસ્તીઓ તે સમયે ઉપવીત (જનોઇ) ધારણ કરતા હતા.

(ખંગાળી તાપસમાળામાંથી)

પછી શું કરવાથી તે પાછો મુસલમાન થાય ?”

અહમદ-“નમાજ પઢવાથી મુસલમાન થાય.”

શક્તિ-“ત્યારે કહો કે, કાફરોએ નમાજ કરવી ચોગ્ય છે ?”

આ ઉત્તરથી મહર્ષિ અહમદનું મોઢું બંધ થઈ ગયું. તત્ત્વશાસ્ત્રોવિષે આવી ઘણી વાતો અને ઘણા પ્રશ્નોત્તરો મહર્ષિ શક્તિના જીવનચરિત્રમાં છે; પણ તે બધું લખતાં આ અંથ લાંબો થઈ જાય, માટે તે લીધું નથી.

મહર્ષિ શક્તિ એક દિવસ બજારમાં ફરતા હતા, તેમાં ઘણો સમય ચાલ્યો ગયો. પછી તેઓ ત્યાગીઓની ઝુંપડીએ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં કેટલાક સુદ્ધિ પાડિતો અને ત્યાગીઓ ખેઠા હતા. તેમાંથી એક જણ બોલ્યો કે “જો તમે વખત ઉપર પ્રેમ રાખો, તો વખત તમારા હાથમાંથી જતો રહે નહિ.”

આ સાંભળીને શક્તિ નોકર તરફ જોઈને બોલ્યા કે “જો, સમય પુનઃ પ્રાપ્ત થયો છે. સાંભળ, આ મહાત્મા શું કહે છે ?”

રખીય ખીસમ નામનો એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, શક્તિના પરલોક સીધાવા પહેલાં મેં એક રાત્રે સ્વપ્નમાં આ પ્રમાણે જોયું હતું:-મેં આદિ-પુરુષ હજરત આદમનું મરણ થયેલું જોયું. અનેક લોકો તેમના શબને અંતિમ માન આપવા એકઠા થયા હતા. આ સ્વપ્નનું કળ શું ? એવું મેં એક પાડિતને પૂછ્યું; ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “આ સમયમાં જે સર્વોત્તમ જ્ઞાની હોય, તેને આદમને સ્થળે સમજવો અને તે ઘોડા દિવસમાં પરલોકગમન કરશે, એવો આ સ્વપ્નનો ભાવ છે.” આ સ્વપ્ન પછી ઘોડાજ સમયમાં મહર્ષિ શક્તિનું મરણ થયું.

મૃત્યુ પહેલાં શક્તિએ કહ્યું હતું કે “અમુક માણસને કહેજો કે, તે આવીને અને છાડાવે, એ માણસ એ વખતે મિસર દેશમાં હતો. ત્યાંથી જ્યારે તે આવ્યો, ત્યારે તેણે મહર્ષિ શક્તિએ મરણસમયે કહેલા શબ્દો સાંભળ્યા. મહર્ષિ શક્તિએ મરણ પહેલાં જે સ્મૃતિલેખ લખેલો, તે તેમણે જોવા માગ્યો. તેમાં સિત્તેરહજાર ગ્રાંથાનાણાના દેવાનો ઉલ્લેખ હતો. આ માણસે તે દેવું ભરી દીધું અને બોલ્યો કે “છાડવાનો મર્મ આ છે.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે માણસ આ સંસારમાં અનધિકારી લોકોને તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપે છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનનું મહત્ત્વ નષ્ટ કરે છે; અને જે માણસ અધિકારી જનોને તત્ત્વજ્ઞાનથી વચિત રાખે છે, તે જીવમ કરે છે.

૨-જો સમગ્ર સંસાર પણ માત્ર કકડા ચોટલા બદલ ખરીદી શકાતો હોય, તોપણ હું તો તેને ખરીદું નહિ.

૩-જો માણસ એવો હોય કે, જેટલું પણ મળે તેટલું લીધે જવું કે ખાધે જવું, તો તે માણસની કિંમત, ઉદરમાંથી જે બહાર નીકળે છે, તેનાજ જેટલી છે.

૪-તમે એવું કદી પણ મનમાં લાવતા નહિ કે, હાય ! ફલાણાએ જેટલા પૈસા એકઠા કર્યા, તેટલાએ મેં કર્યા નહિ. પણ એને બદલે એવોજ વિચાર કરજો કે “હાય ! ફલાણે જેટલી તપશ્ચર્યા કરી, તેટલીએ મેં કરી નહિ.”

૫-જેમ કોઈ માણસ મરણ પામેલા માણસની ઈર્ષ્યા કરતો નથી, તેમ જીવતા માણસની પણ કોઈએ ઈર્ષ્યા કરવી બેઠાએ નહિ; કેમકે તે જીવતા માણસને તેમજ ઈર્ષ્યા કરનારને પોતાને પણ મરવાતું તો છેજ.

૬-પુણ્યાત્મા ઋષિઓના જ્ઞાનની બરાબરી માફે જ્ઞાન કરી શકે તેમ નથી; અને તેમનું જ્ઞાન વળી મહર્ષિઓના એક વચન બરાબર પણ નથી.

૪૧-તપસ્વીઈમામ અહમદ હમ્બલ

ઈમામ અહમદ ધર્માચાર્ય મંડળના નેતા હતા. અનુયાયી કરવામાં તેમજ અધ્યયન કરાવવામાં તેઓ અગ્રણી હતા. નિઃસ્વાર્થ ચરોપકારીતરીકે, અદ્વિ-તીય વિરાગીતરીકે અને તેજસ્વી મહાત્માતરીકે તેઓ ગણાતા. તેમના વ-ખતમાં ધર્મશાસ્ત્રની બાબતમાં તેમના જેવો કોઈ પણ નિપુણ નહોતો. વૈરા-ગ્યમાં, વિદ્યાસમાં અને તપ-સાધનામાં તેઓ બહુ આગળ વધેલા હતા. તે-મની ખુદી પણ બહુ તેજસ્વી હતી. તેઓ જે પ્રાર્થના કરતા, તે કદી નિષ્ફળ જતી નહિ. વિશુદ્ધાચરણમાં, ધાર્મિકતામાં અને સત્યપરાયણતામાં તેઓ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, એવી સૌને શ્રદ્ધા હતી. મહર્ષિ બુનુન, મહાત્મા સર્ફ સકતી, તપસ્વી મારફ જોરખી અને બશર હાફિ ઇત્યાદિ અનેક પુણ્યાત્માઓનાં તે-મને દર્શન-સમાગમ થયાં હતાં. મહર્ષિ બશર હાફિ કહે છે કે “ઈમામ અહમદ સાહેબનું નીતિબળ અને ચારિત્રબળ એટલું તો ઉંચું હતું કે તેનાં એક અંશ પણ અમારામાં નથી.” તેઓ ન્યાયપૂર્વક ઉપાર્જન કરીને તેનાથી

પોતાનું તથા કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવતા. તેમને અશ્રદ્ધાળુ લોકોએ બહુ દુઃખી કર્યા હતા. ઉપયોગમાં લેવાની વસ્તુ પવિત્ર છે કે અપવિત્ર, એ તપાસવાની ટેવ છેવટસુધી તેમનામાંથી ગઈ નહોતી. તેઓ બધી રીતે પવિત્ર અને શ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા.

એક દિવસે અહમદનો પુત્ર “ઈશ્વરે સ્વહસ્તે માણસનાં શરીરો રચેલાં છે” આ હદિસની વ્યાખ્યા કરતાં હાથ ઉંચો કરીને બોલવા લાગ્યો, ત્યારે અહમદ બોલ્યા કે “ઈશ્વરના હાથની વાત કરતી વખતે તું વચમાં તારો પોતાનો હાથ લાંબો-ટુંકો કર નહિ.”

એક યુવકની માતા ઘણા વખતથી પથારીવશ રહેતી હતી. તેણે એક દિવસે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે “બેટા! જો તું મને પ્રસન્ન કરવા માગતો હોય તો મહર્ષિ ઇમામ અહમદની પાસે જા; અને મારી હાલત તેમને દર્શાવ. જો તેઓ કૃપા કરીને મારે માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરે તો ઈશ્વર મને જરૂર નિરોગી કરશે, એવું મને લાગે છે. તે સિવાય આ રોગ મટવાની અને છુવવાની મને આશા નથી.”

માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે પેલો યુવક ઇમામ અહમદને ત્યાં આગ્યો અને તેમને ખૂબ મારી.

તેમણે પૂછ્યું કે “કેણે છે એ ?”

યુવક બોલ્યો કે “એક પ્રાર્થના કરનાર સેવક. મારી માતા ઘણા દિવસથી મંદવાડ ભોગવે છે અને તેના રોગનિવારણ માટે આપ પ્રભુપ્રાર્થના કરો, એવું તે ઇચ્છે છે.”

આ વાતથી અહમદ આવેશમાં આવી જઈને બોલ્યા કે “તારી માતાએ મને શી રીતે બોળ્યો ?”

પછી ઇમામ ઉભા થયા, તેમણે સ્નાન કર્યું અને પછી પ્રભુની ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થયા. ઇમામ અહમદના નોકરે આવી પેલા યુવકને કહ્યું કે “યુવક! હવે તું ઘેર જા. ઇમામ અહમદ સાહેબ તારા કાર્યમાં બેઠાયા છે.”

યુવકે ઘેર પાછા આવી જોયું તો તેની જનેતા રોગમુક્ત થઈ હતી.

ઇમામ અહમદ કહે છે કે, એક વાર હું એકલો જ મક્કાની યાત્રાએ જતો હતો. તે દરમિયાન વગડામાં રસ્તા ભૂલી ગયો. થોડે દૂર મેં એક કૂકીરને બેઠેલો જોયો. તેને માર્ગ પૂછવાનો વિચાર કરી તેની પાસે ગયો. મને લાગ્યું કે, એ કૂકીર ભૂખ્યો છે. મારી પાસે ભાતું હતું, તે કાઢીને મેં તેને આપવા માંડ્યું;

ત્યારે પેલો ક્ષીર બોલ્યો કે “અહમદ ! તું મ્યારે ઇશ્વરના દરબારમાં પહોંચીશ ? ઇશ્વરે તને જે સામગ્રી આપી છે, તેમાં તને વિશ્વાસ અને સંતોષ નથી, તેથી તું ભૂલો પડ્યો છે.”

મને કોઈ દિવસ ન બેનારા ક્ષીરે માફ નામઠામ તથા મનોભાવ શી રીતે બણ્યાં ? એથી હું તો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો અને બોલ્યો કે “પ્રભો ! આપના જેવા ત્રિકાળજ્ઞાની મહાત્માઓ આવાં જગલોમાં કેમ છુપાઈ રહેતા હશે ?”

ઇમામ અહમદ બગદાદમાં રહેતા, પણ બગદાદનું અન્ન ખાતા નહિ. તેઓ કહેતા કે “આ ભૂમિ રાજ્યાધિપતિ ઉમ્મરે ધાર્મિક ચોદ્દાઓને અર્પણ કરેલી છે, એટલે તેનું અન્ન હું જમી શકું નહિ.”

અહમદ પાસેના એક ગામમાંથી અન્ન મંગાવતા તથા લોજન બનાવીને જમતા. તેમને સાલેહ નામનો એક પુત્ર હતો, તે એક વર્ષસુધી ઇસ્પહાન શહેરમાં કાણપદે રહ્યો હતો. તે સાલેહ પણ નિમાજ અને રોજામાંજ પોતાનો ઘણો સમય ગાળતો. રાત્રે બે કલાકથી વધારે નિદ્રા લેતો નહિ. પોતાના મકાનનું દ્વાર ખુલ્લું રાખીને તે રાત્રિદિવસ બેસી રહેતો, કે જેથી કોઈ પણ કન્યાઈ કરવા આવનાર બારણું બંધ બેઠને નિરાશ થઈ પાછો જાય નહિ. તાત્પર્ય કે; એ કાણ એવા પવિત્ર આચાર-વિચારનો હતો. ઇમામ અહમદ કાણપણના કાર્યને અધર્મનું કાર્ય માનતા.

એક વાર ઇમામ અહમદને માટે રોટી તૈયાર થતી હતી, તેમાં સાલેહે મોવણ નાખ્યું. જ્યારે મહર્ષિ ઇમામ પાસે તે રોટી લાવવામાં આવી, ત્યારે તેમણે પૂછ્યું કે “આ રોટી શી રીતે તૈયાર થઈ છે ?”

રસોઇઆએ કહ્યું કે “પેલો બહારગામથી લોટ મંગાવેલો છે, તેમાં સાલેહ-લાઇએ મોવણ આપ્યું અને મેં રોટી તૈયાર કરી.”

અહમદ—“તો એ રોટી મ્હારે કામ નહિ આવે. સાલેહે એક વર્ષસુધી ઇસ્પહાનમાં કાણપણ કર્યું છે.”

રસોઇઆ—“તો હવે એ રોટીને શું કરું ?”

ઇમામ—“કોઈ લિક્ષુક આવે તેને આપજે; અને તેને કહેજે કે, અહમદના આટામાં સાલેહના મોવણથી આ રોટી તૈયાર થયેલી છે, ઇચ્છા હોય તો લેયો.”

ચાર દિવસ સુધી કોઈ લિક્ષુક આંગણે ઝાંબ્યો નહિ, એટલે છેલ્લે એ રોટી દજલા નદીમાં નાખી દેવી પડી. ત્યારપછીથી અહમદ દજલા નદીની મચ્છી પણ ખાતા નહિ. ઇમામ અહમદ આવા પરજગાર ઓલીઆ હતા. ‘આ

વસ્તુ પવિત્ર છે કે અપવિત્ર ?” ન્યાયથી મેળવેલી છે કે અન્યાયથી ?” એ વિષે જરા પણ સંદેહ પડતાં તે વસ્તુ તેઓ સ્વીકારતા નહિ. એ બાબતમાં તેઓ આટલા બધા મક્કમ વિચારના હતા.

એક વાર પુરુષશ્રેષ્ઠ અહમદ મકકે ગયા. ત્યાં રોજ કોઈ સાધુ પુરુષ પાસે જઈને તેઓ ધર્મકથા સાંભળતા. એક દિવસે તેઓ એ સાધુ પુરુષ પાસે ગયા નહિ, એટલે તેમનો માણસ ઇમામને બોલાવવા તેમને ઉતારે ગયો. તેને તપાસ કરતાં જણાયું કે, ઇમામ સાહેબે પોતાનાં પહેરવાનાં વસ્ત્રો ધોળીને આપેલાં છે અને બીજાં વસ્ત્રો પહેરવાનાં નથી; એટલે નમાવરથામાંજ ઘરમાં બેઠેલા છે. પેલો મોઢેલો માણસ બોલ્યો કે “મારી પાસે પૈસા છે, કહો તો આપને માટે વસ્ત્રો ખરીદી લાવું.”

Handwritten signature

તેઓ બોલ્યા કે “ના, એમ કરશો નહિ.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “તો હું મારાં વસ્ત્રો આપને આપું.”

ઇમામ—“ના ના, એ વાત પણ મને ગમતી નથી.”

પેલો માણસ—“તો આપ આ બાબતમાં બીજો કંઈ રસ્તો જતાવો; નહિ જતાવો ત્યાંસુધી હું જવાનો નથી.”

ઇમામ—“હા ભલે, મેં એક ગ્રંથ લખી રાખ્યો છે, તેની કિંમતતરીકે તું મને વસ્ત્રો આપ.”

પેલો માણસ—“ઝીણું સુંદર વસ્ત્ર લાવું ?”

ઇમામ:—“ના, દશ ગજ ખરૂં (ખાદી) ખરીદી લાવ. પાંચ ગજનું પહેરવાનું થશે અને પાંચ ગજનું બોદવાનું થશે.”

એક વાર માટીની જરૂર પડવાથી એક વિદ્યાર્થી રાજમાર્ગ ઉપરથી તે લઈ આવ્યો. મહર્ષિએ તે માટી ફેંકી દેવાની કહ્યું કે “અનેક લોકોના અશુદ્ધ પગોનો સ્પર્શ થયેલો હોવાથી એવી જરા પણ માટી વાપરીશ, તો તારી વિદ્યા નિષ્ફળ થશે.”

મહાત્મા ઇમામ એક વાર કોઈ માણસને ત્યાં પોતાની એક થાળી ઘરાણે મૂકી આવ્યા હતા. ત્યારે તેમના હાથમાં પૈસા આવ્યા, ત્યારે તે થાળી પાછી લેવા ગયા. પેલો માણસે તેમની પાસે બે થાળીઓ રજુ કરી અને કહ્યું કે “આ બે થાળીઓમાંથી જે આપની હોય તે બોળીને લઈ લ્યો.”

ઇમામ—“તમારી થાળી કયી તે હું બોળી શકતો નથી, એમ કહીને તેઓ એક પણ થાળી લીધાસિવાય ચાલ્યા ગયા.”

ઇમામ અહમદ ઘણાં વર્ષોસુધી સુળારકના પુત્ર તાપસપ્રવર અબ્દુલ્લાનાં દર્શન કરવા સારૂં ઝંખતા હતા. અચાનક એક વાર અબ્દુલ્લા પાંડે તેમને મકાને આવી ચઢ્યા. ઇમામના પુત્ર સાલેહે જઈને તેમને કહ્યું કે “પૂત્ય પિતાશ્રી ! મહાશય અબ્દુલ્લા બારણે ઉભા છે અને તેઓ તમારાં દર્શન કરવા આહ્વાન છે.” તપસ્વી ઇમામે તેમને અંદર લાવવાની ના પાડી, ત્યારે પુત્ર બોલ્યો કે “પિતાશ્રી ! તમે ઘણાં વર્ષોથી તેમનાં દર્શનમાટે ઝંખ્યા કરો છો અને અત્યારે તેઓ પોતેજ આપણે આગળે પધારેલા છે; છતાં આપ ના કેમ પાડો છો?”

મહર્ષિ—“વત્સ ! તું ને કહે છે તે તેમજ છે; પરંતુ મને લય લાગે છે કે, તેમને અને તેમની મધુર વાણી તથા ક્રામળ બાવો જોઈને હું તેમના તરફ એટલો બધો આકર્ષાઈશ કે પછી તેમનું જીવન યતાં તેમને વિયોગ હું સહન કરી શકીશ નહિ, તેથી તેમનાં દર્શનની લાલચમાંજ જીવન પૂરું કરીશ; અને છેવટે ને સ્થળે મળ્યાપછી કોઈ કાળે વિયોગજ થવાનો નથી, ત્યાંજ હું તેમને મળીશ અને સદાકાળ જોયા કરીશ.”

બચ્ચાદામાં જ્યારે અશ્રદ્ધાળુઓનું મંડળ વધવા લાગ્યું અને તેમનું જોર વધ્યું, ત્યારે તેઓએ સંકલ્પ કર્યો કે “ઇમામ અહમદને પકડીને સખ્ત શિક્ષા કરવી જોઈએ; કેમકે તે કુરાનને માનવકૃત કહે છે.” તે વખતે ને ખલિફ હુતો તે પણ અશ્રદ્ધાળુ મંડળમાં સામેલ હતો. અહમદ ઇમામને પકડીને ખલિફના મહેલ સામે ઉભા કરવામાં આવ્યા. તે સ્થળે એક સૈનિક પહોંચે ભરતો હતો. તે મહર્ષિને જોઈને બોલ્યો કે “ઇમામ સાહેબ ! ખરેખરી વીરતા દર્શાવજો. મેં ચોક વાર ચોરી કરી હતી અને તે માટે મારે એક હજાર ફટકાનો ભાર સહન કરવો પડ્યો હતો; છતાં પણ મેં ચોરી કેબૂલ કરી નહોતી, તેથી છેવટે હું છૂટી ગયો હતો. હું જાણું છું, તોપણ ધીરજ રાખી હતી; તો આપ તો સાચા છો, એટલે આપ મહારા કરતાં ઘણી વધારે સહનશીલતા રાખજો.”

આ વચનોએ ઇમામ અહમદના અંતઃકરણમાં સાહસ અને બળ વધારી દીધું.

પછી પેલા અશ્રદ્ધાળુઓ તેમને ખલિફ પાસે લઈ ગયા અને મહર્ષિને કહ્યું કે “કેમ, તમેજ કુરાનને મનુષ્યકૃત કહો છો ને ?”

તેઓએ કશો ઉત્તર કર્યો નહિ. આથી ખલિફની આજ્ઞાથી તેમની કેટ ઉપરતું વસ્ત્ર કાઢી તે વડે તેમના હાથપગ બાંધવામાં આવ્યા અને નિધુરપણે ફટકા મારવા માંડ્યા. એક હજાર નેતરની સોટીઓના સખ્ત પ્રહાર તેમના

શરીર ઉપર થયા. તપસ્વી અહમદ ઇમામનું શરીર વૃદ્ધ અને દુર્બળ હતું, એટલે મારની પીડાથીજ તેઓ પરલોકવાસી થયા. તેમની છેલ્લી ઘડીએ અનેક લોકોએ તેમની પાસે આવી પૂછ્યું કે “આ લોકોએ આપના ઉપર જે જીલમ કર્યો છે, તે સંબંધમાં આપને કંઈ કહેવાનું છે?”

મહર્ષિ—“ઈશ્વરનેજ ખાતર એમણે મારા ઉપર પ્રહાર કર્યા છે. તેમણે એમ માન્યું હશે કે, હું અસત્યનો અનુયાયી (અસત્ય રસ્તે ચાલનારો) થયો છું; તેથી તેમના આ પ્રહારને માટે પરલોકમાં એમનાવિષે મારે કશી પણ ફરિયાદ કરવાની નથી.”

પ્રાણ છોડતાં પહેલાં તેમણે હાથ ઉંચો કરીને કહ્યું કે “બસ, હવે વધારે મારતા નહિ.” અર્થાત્ હવે શરીર છૂટી જાય તેટલો માર પડી ચૂક્યો છે.

સાલેહે તેમને પૂછ્યું કે “પિતાશ્રી ! આપને કંઈ કહેવાનું છે?”

મહર્ષિ—“આ કહેવાનો સમય નથી, આ તો પ્રભુને ઘેર જવાનો સમય છે. હવે હું છેલ્લી પ્રાર્થના કરું છું, માટે તું પણ તેમાંજ સહાય કર.”

ત્યારે તેમનું શબ અંતિમ ક્રિયામાટે લઈ જવામાં આવ્યું, ત્યારે તે શબના ઉપર પંખીઓનાં ટોળાં આર્તસ્વરે રુદન કરતાં ઉડતાં હતાં. આ અલૌકિક દ્રશ્ય જોઈને બે હજાર ચાહુદી, ખ્રિસ્તી અને અશિષૂજાતોએ ઇસ્લામ ધર્મ ગ્રહણ કર્યો હતો.

છેલ્લી વખતે ઇમામ અહમદ હમ્બલે આ જાતની પ્રાર્થના કરી હતી કે “હૈ પ્રભુ ! જેમને તેં વિશ્વાસનું દાન કરેલું છે, તેમનો વિશ્વાસ તું કદી ઘટાડીશ નહિ; પણ જેઓને તેં વિશ્વાસનું દાન આપેલું નથી, તેમને તું વિશ્વાસનું દાન આપ.” આ પ્રાર્થનાનો પહેલો ભાગ તેમણે જીવિતકાળમાં અનુભવ્યો હતો અને પ્રાર્થનાનો પાછળનો ભાગ મરણ પછી પ્રભુએ સ્વીકાર્યો હતો; અને તે એ રીતે કે, પ્રભુએ ચાહુદી વગેરેને ઇસ્લામ ધર્મ ગ્રહણ કરાવી શ્રદ્ધાવાન બનાવ્યા હતા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-મેં ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી હતી કે, તે મારે વાસ્તે ભયનું દ્વાર ખુલ્લું કરે. પ્રભુએ તેમજ કર્યું. કેમકે હવે તેની આજ્ઞાવિરુદ્ધ વર્તતાં મને એટલો બધો ભય લાગે છે કે તેથી જરા પણ વધારે ભય તેણે આપ્યો હોત તો હું ગાંડોજ થઈ જાત.

૨-પ્રશ્ન-મુકિત ક્યારે પ્રાપ્ત થાય ? તમામ જન્મજન્મમાંથી છૂટાય ત્યારે.

૩-પ્રશ્ન—નિર્ભર કેને કહેવાય ? સર્વ બાળતો ઇશ્વર ઉપર મૂકી દે તેને.

૪-પ્રશ્ન—આધીનતા કેને કહેવાય ? દરેક કાર્ય ઇશ્વરને સમર્પણ કરે તેને.

૫-પ્રશ્ન—ગ્રેમ એટલે શું ? આ પ્રશ્ન બશર હાકિને કરજો. તેઓ જવાતા છે ત્યાંસુધી હું એનો જવાબ આપી શકીશ નહિ.

૬-વૈરાગ્યના ત્રણ પ્રકાર છે:—(૧) અપવિત્ર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો એ સાધારણ વૈરાગ્ય છે; (૨) પ્રયોજન કરતાં વધારે મળેલી પવિત્ર વસ્તુઓનો પણ ત્યાગ કરવો તે વિશેષ વૈરાગ્ય છે અને (૩) ઇશ્વરથી દૂર કરનારી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો એ ઋષિજનોનો વૈરાગ્ય છે.

૭-પ્રશ્ન—આ બધા સુદ્ધિ લેાકે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યાવિના માત્ર વિશ્વાસ ઉપરજ મસ્જીદમાં રહે છે ? તમે ભૂલો છો, તેમના જ્ઞાનેજ તેમને એ ઠેકાણું આપ્યું છે.

૮-પ્રશ્ન—માત્ર રાટીના ટુકડા ખાવાનેજ તેઓ અહીં રહે છે, એમ ન કહી શકાય ? ના. આ વિશાળ પ્રદ્વાંડમાંથી જેઓને માત્ર ટુકડો રાટલાનીજ અભિલાષા હોય અને એથી વધારે બીજી કશીજ અભિલાષા ન હોય, તેમના કરતાં વધારે ઉંચા ભાવવાળા લોકો આ જગતમાં બીજા કોઈ પણ હશે, એમ હું માનતો નથી.

૪૨—તાપસ્વી અબુ ઉસ્માન સઈદ

તાપસશ્રેષ્ઠ અબુ ઉસ્માન સઈદના પિતાનું નામ ‘સલામ’ હતું. અબુ ઉસ્માને અનેક કઠોર સાધનાઓ કરી હતી. તેઓ સત્યના પ્રકાશથી તેજસ્વી બનેલા હતા અને તેથી તેમણે ઘણાં ગૂઢ રહસ્યો સ્પષ્ટ કર્યાં છે. પેગંબર હજરત મહંમદ સાહેબ(સં ૦ આં ૦ સં ૦)ના તેઓ ઉત્તરાધિકારી હતા અને મુખ્ય ધર્માચાર્ય તથા શ્રેષ્ઠ સાધકતરીકે ગણાતા હતા. ઇશ્વરના સ્મરણ અને ચિંતનમાં તેઓ સદા જોડાઈ રહેતા. તેઓ મહાવિદ્વાન હતા અને તત્ત્વવિદ્યાસંબંધી તેમણે અનેક ગ્રંથો પણ રચ્યા છે. પુષ્કળ સાધુપુરુષોનાં તેમણે દર્શન—સમાગમ કર્યાં હતાં અને કેટલોક કાળ મક્કામાં પણ રહ્યા હતા.

તેમના ધાર્મિક જીવનનાં પ્રથમનાં વીસ વર્ષો એકાંતસેવનમાં ગયાં હતાં, તે સમયે તેઓ લોકોનો સહવાસ છોડી એકાંતમાં—અરણ્યમાં—નિવાસ કરતા. ત્યાં વૈરાગ્યનું અવલંબન કરીને તેમણે એટલી તો કઠિન સાધનાઓ કરી હતી

કે તેને લીધે તેમનું શરીર અત્યંત દુર્બળ બની ગયું હતું. તેમની આંખો બાંધે ખાડામાં ઉંડી ઉતરી ગઈ હોય તેવી દેખાતી હતી અને ‘આ તે મનુષ્ય છે કે હાડપિંજર ?’ એવો જોનારને શ્રમ થતો હતો. ત્યારપછી તેઓ મનુષ્ય-સમૂહમાં આવી રહ્યા અને મનુષ્ય સાથે ગ્રેમભાવે જીવન ગાળવાનો ઈશ્વરી સંકેત હોય તેમ વર્તવા લાગ્યા. પછી તેઓ તીર્થક્ષેત્ર મહાકામાં આહ્વાન ગયા. તેમના આગમનના શુભ સમાચાર મહાકાના સાધુપુરુષોએ સાંભળ્યા, ત્યારે તેઓ સામે તેડવા ગયા; પરંતુ જ્યારે તેમણે અણુ ઉરમાન સંદર્શના હાડ-પિંજર જેવા શરીરનાં દર્શન કર્યા, ત્યારે તેમણે બંધનું કે, જીવનનો મોટો ભાગ એમણે તપસાધનામાં ખર્ચી નાખેલો છે અને હવે તેમનું થોડુંજ જીવન બાકી છે. તેમણે પૂછ્યું કે “મહાત્મા અણુ ઉરમાન ! આપે અત્યારમુખી જે જીવન ગાળ્યું છે, તેવું જીવન ગાળવું બીજા કોઈથી તો બની શકેજ નહિ. તો હવે અમેને કહો કે, આપે શું જોયું ? અને શું પ્રાપ્ત કર્યું ? વળી એકાંત-વાસ છોડી જનસમૂહમાં પાછું આગમન શામાટે કર્યું ?”

તેઓ બોલ્યા કે “હું પાર્થિવ જીવનનું મૂળ કાપવા એકાંતસ્થળે ગયો હતો; પરંતુ અપાર ચત્ત કર્યા છતાં એ મૂળમુખી મહારો હાથ પહોંચી શક્યો નહિ અને મેં દેવી વાણી સાંભળી કે ‘અણુ ! તું સંસારવૃક્ષમાંજ ભ્રમણ કર અને સદા મારી ભક્તિમાં મગ્ન રહે; તેથીજ તું સત્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશ. મૂળનો ઉચ્છેદ કરવો એ તારું કાર્ય નથી.’ ત્યારપછી હું એકાંતવાસ છોડી નિરાશ થઈને પાછો જનસમૂહમાં આવ્યો.”

મહર્ષિ અણુ ઉરમાન કહે છે કે, સાધનાની શરૂઆતમાં મને વારંવાર એવો ભાવ જાગ્યા કરતો કે જાણે મને કોઈ આકાશમાંથી પૃથ્વી ઉપર ફેંકી દે છે. એ દશા મને સ્નાન અને લોજન કરતાં પણ વધારે પ્રિય લાગતી; અને જ્યારે ઈશ્વરનાં શુભગાનના આસ્વાદનથી હું બેનસીળ થતો, ત્યારે મારા મનમાં એવું દુઃખ થતું કે તે મને વસતું લાગતું. જ્યારે હું ઈશ્વરચિંતનમાં લીન થતો, ત્યારે લોકોને પણ મારી એ અવસ્થા અલૌકિક જણાતી અને મને તો એમજ લાગતું કે, ઈશ્વરનું ધ્યાન કરતાંજરા પણ અટકું નહિ, નિદ્રા પણ ન આવે અને ધ્યાનમાં વિઘ્ન ન આવે તો સાફ. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાટે હું એક સુક્તિ કરતો. એક નાનકડો ખરબચડો પંથરનો એક મોટા ખાડા પાસે મૂકીને તેના ઉપર બેસતો કે જેથી એકું આવે તો ગળકીને ખાડામાં જઈ પડું અને હાડકાં-પાંસળાં ભાગી જાય. પહેલાં એ પંથર ઉપર બેસીને ધ્યાન કરવામાં મુસ્કેલી લાગતી;

પરંતુ અધ્યાસ થતાં એ કદ દૂર થયું અને પછી તો હું એ નાના ખરબચડા પથ્થર ઉપર નિદ્રા પણ લઇ શકતો.

એક વાર એક માણસ તપસ્વી અણુ ઉસ્માન પાસે આવીને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, આ મહર્ષિ મહારી પાસે કાંઈક માગણી કરે તો સારું. મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન એનો મનોભાવ જાણી ગયા અને જોડ્યા કે “બીજાની પાસેથી કંઈ પણ આશા રાખવી અને માગણી કરવી એ મહારેમાટે બિલકુલ યોગ્ય નથી.”

ઇમામ અણુખંડર ફેરક કહે છે કે “મેં અણુ ઉસ્માન સંઈદ પાસેથી આ પ્રમાણે વાત સાંભળી હતી. તેમણે મને કહ્યું હતું કે “પહેલાં ઇશ્વરવિષે મારો અભિપ્રાય એવો હતો કે ‘તે છે, પણ કોઈ અસુક સ્થાનમાંજ રહેલો છે.’ પરંતુ ત્યારે હું બગદાદમાં આવ્યો, ત્યારે મારા મનમાં ખરેખરો વિશ્વાસ ઉદય પામ્યો અને ત્યારેજ મને સમજાયું કે, તે કોઈ એકજ સ્થાનમાં પૂરાઈ રહેલો નથી, પણ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો છે. મને આવી દૃઢ પ્રતીતિ થતાં મેં મહાવાસી તપસ્વીઓને પત્ર લખ્યો કે, બગદાદમાં હું નૂતન ભાવથી શ્રદ્ધાળુ બન્યો છું.”

એક દિવસ અણુ ઉસ્માન સંઈદે પોતાના નોકરને પૂછ્યું કે “જો કોઈ માણસ તને પૂછે કે તારો ઉપાસ્ય પ્રભુ અત્યારે કેવી અવસ્થામાં છે ? તો તું તેનો શો ઉત્તર આપીશ ?”

નોકર—“હું કહીશ કે, પહેલાં તે જેવી અવસ્થામાં હતો તેવીજ.”

અણુ ઉસ્માન—“જો સામેા માણસ પૂછે કે, પહેલાં તે કેવી અવસ્થામાં હતો ? તો તું શો ઉત્તર આપીશ ?”

નોકર—“હું કહીશ કે, અત્યારે તે જેવી અવસ્થામાં છે, તેવીજ અવસ્થામાં પહેલાં પણ હતો.”

મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન—“લાઈ ! તારૂં કહેવું બરાબર છે.”

અબ્દુલ રહેમાન સાલેમી કહે છે કે, હું એક વાર, મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન સંઈદની પાસે ગયો, ત્યારે તે ફ્રવામાંથી પાણી ખેંચતા હતા અને તેમના હાથમાં દોરડું હતું તથા ફ્રવાની ગરેડી ‘કયુક, કયુક’ બોલતી હતી. મને જોઇને તેમણે પૂછ્યું કે “જો, આ ગરેડી શું બોલે છે ?”

મેં ઉત્તર આપ્યો કે “કોણ જાણે શું બોલે છે ? હું તો કાંઈ સમજતો નથી.”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “એ ગરેડી તો ‘અલ્લાહ, અલ્લાહ’ કહે છે.”

જે માણસ ભગવત-સંગીત સાંભળવાનો હાવો કરતો હોય, પણ પક્ષી-

ઓના કલરવમાં, વૃક્ષોના ખડખડાટમાં અને પવનના સૂસવાટમાં પણ લગવત-સંગીત જોઈ-સાંભળી શકે નહિ, તેનો એ દાવો વૃથા છે.

એક દિવસ અથુ ઉસ્માન ખુદાના નામોન્ધારની મધુરતામાં મસ્ત બની નિર્જન પ્રદેશમાંથી નગર તરફ આવતા હતા અને જોલતા હતા કે “જે સાધક નામજપમાં તદ્દલીન બની “લા ઇલાહા ઇલિલ્લાહ” (એક ઇશ્વરસિવાય બીજો કંઈ ઉપાસ્ય નથી) એ વાક્ય હૃદયના ઉંડા ભાવપૂર્વક ઉચ્ચારે છે, તેના હૃદય-માં અપવિત્ર ભાવો કદી પણ ઉપજતા નથી અને આ મહાવાક્યના તેજસ્વી પ્રભાવે તેનું અંતર સાંસારિક આસક્તિથી મુક્ત થાય છે.”

અથુ ઉસ્માન સર્દે એકસોત્રણ વર્ષ જીવ્યા હતા. તેઓ કહેતા કે, મારા અંતરમાં ચૌવનકાળથીજ દીર્ઘજીવન જીવવાની આશા હતી. તે સિવાય બીજી કંઈ અભિલાષા નહોતી. હીજરી સન ૩૭૩ માં નેશાપુરમાં તેમનું શરીર છટકું હતું. મરણકાળે તેમના અંતરમાં સંગીતની અભિલાષા ઉપજી હતી અને સંગીત સાંભળતાં સાંભળતાંજ તેઓ પરલોકવાસી થયા હતા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-ઇશ્વરભક્ત જ્યારે ઇશ્વરના શુણાતુવાદમાં તદ્દલીન થાય છે, ત્યારે તે એક ચાતુર્માસની જળપૂર્ણ નદીના જેવો બની રહે છે. અર્થાત્ ઇશ્વર જ્યારે જ્યારે જે જે તરફ વહેવા પ્રેરે છે, ત્યારે ત્યારે તે તે નવે નવે રસ્તે પણ તેના જીવનના પ્રવાહો વહેવા લાગે છે. ઇશ્વરના ધ્યાન તથા શુણગાનદ્વારા તે જે અસામાન્ય જ્યોતિ-પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરે છે, તે જ્યોતિદ્વારાજ તે સર્વ બાબતોને જુએ-તપાસે છે અને પરિણામે અલોહભાવ પણ અનુભવે છે. જ્યારે જ્યારે ઇશ્વર-શુણાતુવાદમાં તેનું ચિત્ત જોડાયેલ જાય છે, ત્યારે ત્યારે તે એવી તો મધુરતા અનુભવે છે, અને પ્રભુમાં સદાને માટે લીન થવાને એવો તો વિહ્વળ બની જાય છે કે જેથી તે મૃત્યુની મુદ્રાં આકાંક્ષા કરે છે.

૨-તપસ્શાન ઉપરાંત ઇશ્વરશુણાતુવાદમાં પણ જે માણસને પ્રેમ પ્રકટયો છે, તેનો પ્રેમ નહ કરવાને મૃત્યુ પણ શક્તિવાન થતું નથી; એટલુંજ નહિ પણ મૃત્યુ આવતાં તો એના પ્રેમ અને આનંદમાં ઉલટી સોગણી વૃદ્ધિ થાય છે. કેમકે એ મૃત્યુરૂપી મિત્રની કૃપાથી તો તે પોતાના પ્રભુ અને પોતાની વચ્ચે અંતરાય કરવાવાળાં શરીરાદિ બધાંજ કારણો દૂર થઈ જઈને પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્મા અને પોતે (જેમ સાગરમાં નદી ભળી જાય તેમ) પૂરેપૂરી તદ્દલીનતા-એકતા પામનાર હોય છે.

પરંતુ અધ્યાસ થતાં એ કદ દર થયું અને પછી તો હું એ નાના ખરગચરા પથ્થર ઉપર નિદ્રા પણ લઇ શકતો.

એક વાર એક માણસ તપસ્વી અણુ ઉસ્માન પાસે આવીને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, આ મહર્ષિ મહારી પાસે કાંઈક માગણી કરે તો સારું. મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન એનો મનોભાવ જાણી ગયા અને જોડ્યા કે “બીજાની પાસેથી કંઈ પણ આશા રાખવી અને માગણી કરવી એ મહારેમાટે જિલકુલ યોગ્ય નથી.”

ઇમામ અબુજકર ફેરક કહે છે કે “મેં અણુ ઉસ્માન સંપર્ક પાસેથી આ પ્રમાણે વાત સાંભળી હતી. તેમણે મને કહ્યું હતું કે “પહેલાં ઇશ્વરવિષે મારો અભિપ્રાય એવો હતો કે ‘તે છે, પણ કોઈ અમુક સ્થાનમાં જ રહેલો છે.’ પરંતુ જ્યારે હું બગદાદમાં આવ્યો, ત્યારે મારા મનમાં ખરેખરો વિશ્વાસ ઉદય પામ્યો અને ત્યારે જ મને સમજાયું કે, તે કોઈ એક જ સ્થાનમાં પૂરાઈ રહેલો નથી, પણ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો છે. મને આવી દૃઢ પ્રતીતિ થતાં મેં મહાવાસી તપસ્વીઓને પત્ર લખ્યો કે, બગદાદમાં હું નૂતન ભાવથી શ્રદ્ધાળુ બન્યો છું.”

એક દિવસ અણુ ઉસ્માન સંપર્કે પોતાના નોકરને પૂછ્યું કે “જો કોઈ માણસ તને પૂછે કે તારો ઉપાસ્ય પ્રભુ અત્યારે કેવી અવસ્થામાં છે ? તો તું તેનો શો ઉત્તર આપીશ ?”

નોકર—“હું કહીશ કે, પહેલાં તે જેવી અવસ્થામાં હતો તેવીજ.”

અણુ ઉસ્માન—“જો સામેા માણસ પૂછે કે, પહેલાં તે કેવી અવસ્થામાં હતો ? તો તું શો ઉત્તર આપીશ ?”

નોકર—“હું કહીશ કે, અત્યારે તે જેવી અવસ્થામાં છે, તેવીજ અવસ્થામાં પહેલાં પણ હતો.”

મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન—“ભાઈ ! તારૂં કહેવું ખરાબર છે.”

અબ્દુલ રહેમાન સાલેમી કહે છે કે, હું એક વાર મહર્ષિ અણુ ઉસ્માન સંપર્કની પાસે ગયો, ત્યારે તે ફવામાંથી પાણી જેવ્યતા હતા અને તેમના હાથમાં દોરડું હતું તથા ફવાની ગરેડી ‘કચુક, કચુક’ જોલતી હતી. મને જોઇને તેમણે પૂછ્યું કે “જો, આ ગરેડી શું જોલે છે ?”

મેં ઉત્તર આપ્યો કે “કોણ જાણે શું જોલે છે ? હું તો કાંઈ સમજતો નથી.”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “એ ગરેડી તો ‘અલ્લાહ, અલ્લાહ’ કહે છે.”

જે માણસ ભગવત-સંગીત સાંભળવાનો દાવો કરતો હોય, પણ પક્ષી-

ઓના કલરવમાં, વૃક્ષોના ખડખડાટમાં અને પવનના સૂસવાટમાં પણ લગવત-સંગીત જોઈ-સાંભળી શકે નહિ, તેનો એ દાવો વૃથા છે.

એક દિવસ અણુ ઉસ્માન ખુદાના નામોપચારની મધુરતામાં મસ્ત બની નિર્જન પ્રદેશમાંથી નગર તરફ આવતા હતા અને બોલતા હતા કે “જે સાધક નામજપમાં તદલીન બની “લા ઇલાહા ઇલ્લિલ્લાહ” (એક ઇશ્વરસિવાય બીજો કોઈ ઉપાસ્ય નથી) એ વાક્ય હૃદયના ઉંડા ભાવપૂર્વક ઉચ્ચારે છે, તેના હૃદય-માં અપવિત્ર ભાવો કદી પણ ઉપજતા નથી અને આ મહાવાક્યના તેજસ્વી પ્રભાવે તેનું અંતર સાંસારિક આસક્તિથી મુક્ત થાય છે.”

અણુ ઉસ્માન સર્દ એકસોત્રણ વર્ષ જીવ્યા હતા. તેઓ કહેતા કે, મારા અંતરમાં યૌવનકાળથીજ દીર્ઘજીવન જીવવાની આશા હતી. તે સિવાય બીજી કોઈ અભિલાષા નહોતી. હીજરી સન ૩૭૩ માં નેશાપુરમાં તેમનું શરીર છટયું હતું. મરણકાળે તેમના અંતરમાં સંગીતની અભિલાષા ઉપજી હતી અને સંગીત સાંભળતાં સાંભળતાંજ તેઓ પરલોકવાસી થયા હતા.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-ઇશ્વરભક્ત જ્યારે ઇશ્વરના ગુણાનુવાદમાં તલીન થાય છે, ત્યારે તે એક ચાતુર્માસની જળપૂર્ણ નદીના જેવો બની રહે છે. અર્થાત્ ઇશ્વર જ્યારે જ્યારે જે જે તરફ વહેવા ગ્રેરે છે, ત્યારે ત્યારે તે તે નવે નવે રસ્તે પણ તેના જીવનના પ્રવાહો વહેવા લાગે છે. ઇશ્વરના ધ્યાન તથા ગુણગાનદ્વારા તે જે અસામાન્ય જ્યોતિ-પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરે છે, તે જ્યોતિદ્વારાજ તે સર્વ બાબતોને જુએ-તપાસે છે અને પરિણામે અલેદભાવ પણ અનુભવે છે. જ્યારે જ્યારે ઇશ્વર-ગુણાનુવાદમાં તેનું ચિત્ત જોડાયેલ બને છે, ત્યારે ત્યારે તે એવી તો મધુરતા અનુભવે છે, અને પ્રભુમાં સદાને માટે લીન થવાને એવો તો વિહ્વળ બની બને છે કે જેથી તે મૃત્યુની સુદ્ધા આકાંક્ષા કરે છે.

૨-તત્ત્વજ્ઞાન ઉપરાંત ઇશ્વરગુણાનુવાદમાં પણ જે માણસને પ્રેમ પ્રકટયો છે, તેનો પ્રેમ નષ્ટ કરવાને મૃત્યુ પણ શક્તિવાન થતું નથી; એટલુંજ નહિ પણ મૃત્યુ આવતાં તો એના પ્રેમ અને આનંદમાં ઉલટી સોગણી વૃદ્ધિ થાય છે. કેમકે એ મૃત્યુરૂપી મિત્રની કૃપાથીતો તે પોતાના પ્રભુ અને પોતાની વચ્ચે અંતરાય કરવાવાળાં ચરીરાદિ બધાંજ કારણો દૂર થઈ જઈને પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્મા અને પોતે (જેમ સાગરમાં નદી લળી બને તેમ) પૂરેપૂરી તદલીનતા—એકતા પામનાર હોય છે.

૩-પરમેશ્વર પાસે જવાના માર્ગો દર્શાવવાને આ બેજ પ્રકારના માણસો શક્તિમાન હોય છે:- (૧) પેગંબરો (એટલે કે અવતારી પુરુષો અથવા તો પ્રભુદર્શનને પામવા ઉપરાંત તેના તરફની આજ્ઞાઓ અને ગ્રેષ્ઠાઓને પોતાનાં અસામાન્ય વર્તન અને ઓજસ્વી વાણીદ્વારા જગતને આજ્ઞાદેશીતે સમજાવી શકે એવા મહર્ષિઓ) અને (૨) એવા મહાપુરુષોની હદિસો; કેમકે તેમનું સ્થાન હોય એવા અવતારી પુરુષો જન્મે નહિ, ત્યાંસુધી તો એ હદિસોજ આપણને માર્ગ દર્શાવનાર છે; કારણકે તેમના શુભાનુવાદ અને સાધનાઓનું અવલમ્બનન એ પણ આપણને પ્રભુ તરફ જ દોરી જાય છે. હકીકત એવી હોવાથીજ હું એ માર્ગો ચાલવા પાછળ-મારી પરમ પ્રિય અને સર્વોપરિ વસ્તુસ્થિતિને પામવા પાછળ-મારૂં આ તુલ્ય જીવન ગાળવું; એ તો મારે મન છેક નજીવી બાબત થઈ પડી છે.

૪-જે માણસ સંસારીઓનો સહવાસ ત્યજ દઈને નિર્જનતાનો આશ્રય લે છે, તેણે તો ઇશ્વરસ્મરણ અને પ્રભુકૃપા સિવાય કોઈપણ બાબતનું ચિંતન કરવું જોઈએ નહિ. આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યાબિનાજ એકાંતસેવન કરવું એ તો વિપત્તિ ઉપરાંત મૃત્યુનું પણ કારણ થઈ પડે તો નવાઈ નથી.

૫-જ્યાંસુધી સાધક સાધનામાં તથા નીતિમાં અપૂર્ણ રહે છે, ત્યાંસુધી તે ઉંચી ભૂમિકામાં જઈ શકતો નથી.

૬-અભિમાની કરતાં તો જે માણસ સીધેસીધો પાપી હોય તેજ શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે પાપી માણસમાં તો કોઈપણ નમ્રતા અને પાપનો સ્વીકાર હોય છે-અથવા આવી શકે છે, પણ અભિમાની તો સદાને માટે પાપની સાંકળોમાં બંધાયેલો રહીને દુર્ગતિના ઘોર અધકાર તરફ જ ધકેલાતો જવાનો.

૭-જે માણસ ધાર્મિક વિસ્ત્રોતોનો સંગ છોડી શ્રીમંતોનો સંગ સેવે છે, તેને પ્રભુ મૃત્યુ અને અધકારજ આપે છે.

૮-જે માણસ લોકને ખાતર ધનિકોનું ધન કે અન્ન લેવા હાથ લાંબાવે છે, તે કદી પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. જે માણસ આપદ્ધર્મને લીધે નાશ્ટકે ધનિકનું અન્ન ખાય છે, તેનેજ તે હરકત કરી શકતું નથી.

■ જે ધર્મગ્રંથોમાં એવા અસામાન્ય મહાપુરુષોની અસામાન્ય કરણી અને દેશકાળને અનુસરતા ઉપદેશ તથા આજ્ઞાઓ સમાવવાં હોય છે, તેને મુસલમાન ભાઈઓ હદિસ કહે છે અને હિંદુભાઈઓ પુરાણ અથવા હરિકથા કહે છે.

અધમ લિશ્તુ-અખંડાનંદ

૯-જે માણસ ધીબળાજ દોષો જોયા-વિચાર્યા કરે છે, તેનું પોતાનું જીવન પણ દૂષિતજ થતું ચાલે છે.

૧૦-એકાદ ઝાડને સમૂળું ઉખાડી નાખવાની જરૂર સમજાયા છતાં જે વિલંબ કરે છે, તે પેલા ઝાડને વધારેજ મોટું, મજબૂત અને પોતાના માર્ગમાં વધારે કાંટા વેરનારૂં બનાવે છે. અંતઃકરણમાં દૃઢ મૂળ ધાલી બેઠેલાં કુસંસ્કાર અને કુટેવરૂપી પાપોને નિર્મૂળ કરવામાં ઢીલ કરવી, એ પણ એવુંજ અનિષ્ટકારક હોવા છતાં ઘણાખરા શ્રોતાઓ અને ઉપદેશકો પણ એવુંજ કરે છે.

૧૧-ઉપલી ભૂમિકામાં જવા ઇચ્છનારનું મુખ્ય કર્તવ્ય એજ છે કે, તેણે સાંસારિક કામનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓથી તદ્દન દૂર થઈ જવું જોઈએ.

૧૨-મનુષ્યના અંતઃકરણને બે મોઢાં છે. એકે મોં બાહ્યજગત તરફ હોવાથી તેમાંથી માત્ર બાહ્યભાવોજ ઉપજે છે; અને બીજું મોં આંતરજગત તરફ હોવાથી તેનાદ્વારા આંતરિક ભાવોનોજ સંચાર થાય છે; પરંતુ એ બીજા મોં ઉપર પ્રથમના મોઢાના ભાવોની છાયા પડે છે, ત્યારે એ બીજું મોં પણ પહેલા મુખના જેવીજ આકૃતિ ગ્રહણ કરે છે; અને જ્યારે બીજા મુખનો ભાવ કે જેને 'જ્યોતિ' 'પ્રકાશ' અથવા 'જ્ઞાન'નું નામ આપેલું છે, તેની છાયા પ્રથમના મુખ ઉપર પડે છે, ત્યારે બાહ્યજગત પણ આંતરિક જગતરૂપેજ જણાઈ રહે છે.

૧૩-ઉત્તમ બ્રાતૃભાવ એજ કહેવાય, કે જેથી તમે તમારી પોતાની સ્વાધીનતા જેવીજ સ્વાધીનતા ધીબળોને પણ આપો અને તેની પાસેથી કોઈ પણ બદલાની ઇચ્છા ન રાખો; એટલુંજ નહિ પણ તેના તરફથી થતી નુકસાનીઓ પણ તમે આનંદે સહન કરો; તેની ખામીઓ મનમાં પણ ન લાવો; તેના તરફ ન્યાયબુદ્ધિથી વર્તો; તે તમારા તરફ ન્યાયબુદ્ધિથી વર્તે એવી આશા ન રાખો; તમે તેના ઉપર માયાળુ થાઓ, પણ તે તમારા તરફ માયાળુ રહે છે કે નહિ ? તેનો વિચાર પણ ન કરો; તેનાથી તમારા ઉપર કોઈ ઉપકાર થાય તો તેને લલે તમે બહુજ મોટો માની લો, પણ તમે તેના પ્રત્યે જે પણ ઉપકાર કરો તેને તો બહુજ અદ્ય માની લો; એજ ઉત્તમ બ્રાતૃભાવનાં લક્ષણ છે.

૧૪-લોકો બીજી ઘણી બાબતોની ચર્ચાઓ કરે છે, પરંતુ પોતાના આંતરિક જીવનની તપાસ અને સમાલોચના કરવી; પોતાનાં કાર્યો અને સ્વભાવો તરફ સદા બાગૃત રહેવું, અને સન્માર્ગ છોડવો નહિ; એજ સર્વશ્રેષ્ઠ કાર્ય છે.

૧૫-ઇશ્વરની આજ્ઞાઓ પાળવામાં વૃત્તિઓને અને ઇદ્રિયોને રોકાયેલી રાખવી એજ ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ અને ખરેખરી તપશ્ચર્યા છે.

૧૬-“પ્રભુએ આપેલી સંપત્તિમાટે હું કૃતજ્ઞતા પણ પૂરેપૂરી દર્શાવવાને આશક્તા છું” એવું સમજાય એ પણ એક રીતે કૃતજ્ઞતાજ દર્શાવવા ખરાબર છે.

૧૭-સંસારનો સંબંધ તોડી નાખવો, લોકોના સંસર્ગથી દૂર રહેવું અને સર્વદા સત્ય અને પ્રભુ તરફજ ઝુકેલા રહેવું, એજ સાચો ત્યાગ-વૈરાગ્ય છે.

૧૮-તત્ત્વદર્શી બ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રકાશિત-પ્રભાવિત-થાય છે, ત્યારે તે આશ્ચર્યજનક આધ્યાત્મિક બાળતો જોઈ શકે છે.

૪૩-તપસ્વી અબુલ કાસમ નસરાબાદી

તપસ્વી અબુલ કાસમ ઘણાજ પ્રભુપ્રેમી અને તત્ત્વજ્ઞાની હતા. તેઓ ઇશ્વરાનુરાગના અમૃતથી તરબોળ રહેતા અને પ્રેમના આવેશમાં સદા મસ્ત રહેતા. તે સમયના જીવનમુક્ત જનોમાં અબુલ કાસમ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાતા; કેમકે એ સમયે તેમની તુલનામાં મૂકાય એવો કોઈ પણ નહોતો. સર્વે જનો જોના આદર કરે એવા મહામાન્ય અને અદ્વિતીય પુરુષ તેઓ હતા. વિવિધ પ્રકારની વિદ્યાઓમાં તેમણે પાંડિત્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને પ્રાચીન હકીકતો અને હદિસોમાં તો એમણે અત્યંત નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. એ વિષયમાં ઘણા ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથો તેમણે રચ્યા છે. સાધનાની રીતો અને તેનાં ગૂઢ તત્ત્વોનો મહર્ષિ અબુલ કાસમે ઉંડો અભ્યાસ અને બહોળો અનુભવ કર્યો હતો. મહર્ષિ શબ્દોલીના દેહાંત પછી તેમના શિષ્યતરીકે તપસ્વી અબુલ કાસમ ખોરાસાન-વાસીઓના ધર્માચાર્ય થયા હતા. ૧૧ી તપસ્વી મુર્તાજ, તપસ્વી રહવારિ વગેરે અનેક મહર્ષિઓનો તેમણે સમાગમ અને સહવાસ કર્યો હતો. શ્રદ્ધામાં, સહનશીલતામાં અને સાધનાઓમાં અબુલ કાસમ એક અસાધારણ માણસ હતા. ખોરાસાનમાં આવેલું નસરાબાદ નામનું સ્થાન તેમની જન્મભૂમિ હતું. પછી તેઓ મક્કામાં જઈ વસ્યા હતા.

એક દિવસે અબુલ કાસમ કોઈ ચાહુદી પાસે જઈ બોલ્યા કે “મને અર્ધો પૈસો આપ, મારે કાંઈ વસ્તુખરીદવી છે.”

ચાહુદી—“કંટાળો આપ નહિ, અહીંથી ચાલ્યો જા.” છતાં ફરી વાર

અણુલ કાસમે પોતાની માગણી ચાલુ રાખી અને ચાહુદીએ અપમાન કરવું ચાલુ રાખ્યું. એવી રીતે અનેક વાર ઘયા છતાં અણુલ કાસમના મુખ ઉપર કશોજ ફેરફાર થયો નહિ. છેલ્લે ચાહુદી બોલ્યો કે “તું કેવો વિચિત્ર માણસ છે કે અર્ધા પૈસામાટે આટલું અપમાન સહી છ અને લેશપલ્લ કોધી બનતો નથી?”

એટલે અણુલ કાસમ બોલ્યા કે “જે ખરો વિરાગી પુરુષ છે, તેને કોધી થવાનો સંભવ છે ખરો? પોતાની ધારણામાંથી તે કદી અલિત ધાય ખરો? તેના જીવનમાં એવા તો અનેક પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય છે કે જેમાં તેને ધૈર્ય અહણુ કર્યેજ હોઈ શકે. ખરો ત્યાગી પોતાના ઉપર કુંગર દગી પડે તોપણ અલિત થતો નથી, તો શું તે એક તણખલાના આઘાતથી અલિત થઈ જશે? તારાં અનેક અપમાનજનક વચનોથી મને લેશ પણ અસર થઈ નથી.”

આ વચનો સાંભળીને પેલા ચાહુદીના મનમાં માનબુદ્ધિ જાગૃત થઈ. તપસ્વીના સ્વર્ગીય ભાવથી તે મુગ્ધ થયો અને છેલ્લે તેણે ઇસ્લામ ધર્મ અહણુ કર્યો.

એક દિવસ પુરુષશ્રેષ્ઠ અણુલ કાસમે કેટલાક યાત્રાળુઓને કાળામંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતા જોયા. તેઓ પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં વાતોના તડાકા હાંકીને જતા હતા. આ જોઈ અણુલકાસમ બળતું લાકડું લઈ આવ્યા. લોકોએ તેમને પૂછ્યું કે ‘મહર્ષિ! આ સળગતા લાકડાવડે આપ શું કરવા ઇચ્છો છો?’

મહર્ષિ—“હું કાળામંદિરને સળગાવી મૂકીશ. તેમ કરવાથીજ આ બધા ઇશ્વરવિમુખ લોકો ઇશ્વરપ્રતિ ભક્તિવાન બનશે.”

એક દિવસ અણુલ કાસમ કાળામંદિર પાસે બેઠા હતા. ત્યાં જોરથી પવન વાવા લાગ્યો. તેને લીધે મંદિરની છતે ણાંપેલા પડદા આમતેમ ઉડવા લાગ્યા. આ જોઈ મહર્ષિ અણુલ કાસમને આનંદ થયો અને તેથી ફૂદકો મારી એ પરદાને એક છેટો હાથમાં પકડી આ ભાવની કવિતા બોલવા લાગ્યા:—

“અહો ભાગ્યવંતી વિલાસી નવવધૂ! તું વિલાસ કરતી મક્કામાં પણ વસી ચૂકી છે! નવલ વધૂની પેઠે વિવિધરંગી વસ્ત્રો ધારણ કરીને પોતાના અંગને શણગારે છે અને જગતવાસીઓને કંટક મારીને પીડે છે.”

ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી અણુલ કાસમે સિત્તેર વાર હંજ-યાત્રા કરી હતી. એક વાર મક્કા તરફ જતાં, તેમણે એક બૂખથી ભરવા પડેલા ફૂતરાને દીઠો. આ વખતે તેમની પાસે કશું જવારાવવું નહોતું, તેથી તેઓ મોટે સાદે બોલ્યા કે “હું રહારી ચાળીસ હજારું પુણ્ય એક ટુકડા રોટલામાટે વેચવા તૈયાર છું.”

કેઈ લેનાર છે ?”

એક માણસે આ અવાજ સાંભળ્યો અને તેણે ટુકડો ફાટીને આપી મહર્ષિનાં મોતોનું ગુણ્ય લીધું. મહર્ષિએ તે ફાટીને ફેંકીને આપ્યો. એક માણસ ઉભો ઉભો આ બનાવ જોતો હતો, તે અણુલ કાસમને જોઈને મુઠ્ઠી લગાવીને બોલ્યો કે “જેવફ્રુ ! તું તારી આળીસ હજારું ગુણ્ય એક ટુકડા ફાટીને માટે વેચી એમ માને છે કે, તે મહાનું કાર્ય કર્યું છે ? તારા વડિલ આદમે તો માત્ર જે જઈના દાણાને ખાઈને આઠમું સ્વર્ગ આપી દીધેલું છે અને એક ફાટીમાં તો ઘઉંના હબરો દાણા સમાયેલા છે.” આ સાંભળીને અણુલ કાસમ શરમાઈ ગયા અને નીચું મોં કરી એક બાણુ બેસી ગયા.

એક દહાડો અણુલ કાસમ, જકસર રહમત નામના પવંત ઉપર બેઠો હતા, ઉનાળાનો સમય હતો, તેમને સખત તાવ ચઢ્યો હતો. જોકે આજીવન દેશમાં તેમની સેવા કરી હતી એવો એક બંધુ તેમની પાસે હાજર થયો. તેમને ઉનાળાના સખત તાપથી તાવ ચઢી આવેલો જોઈને તેણે તેમને પૂછ્યું કે “ઋષિવર ! તમારે શું જોઈએ છીએ ?”

અણુલ કાસમ—“મારે ઠંડું પાણી જોઈએ છીએ.”

આ વાત સાંભળીને પેલો માણસ ગભરાઈ ગયો; કેમકે તે જાણતો હતો કે, અરબસ્તાનમાં પ્રચંડ ઉનાળામાં તો ધાતુઓ પણ ઝાગળી જાય છે, ત્યાં ઠંડું જળ તો ક્યાંથીજ પ્રાપ્ત થાય ? તેમ છતાં જળપાત્ર હાથમાં લઈ વિચાર કરતો કરતો તે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો અને થોડેક ગયો ત્યાં તો કાળાં વાદળાં ગગન ઘેરાવા લાગ્યાં અને થોડીજ વારમાં ધરફ વરસવા લાગ્યો. તે સમજી ગયો કે, ઋષિના અલૌકિક પ્રભાવેજ આ બનાવ બન્યો છે. પછી પેલું પાત્ર જરફથી ભરીને અણુલ કાસમની પાસે આવ્યો. આ જોઈ તેણે બોલ્યો કે “આવા ઉનાળામાં તું આ વસ્તુ ક્યાંથી લાવ્યો ?”

તેણે બધી વાત કહી. આ સાંભળી મહર્ષિના મનમાં કંઈક ધર્માભિમાન જાગૃત થયું. તેણે મનમાં મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, મારો પ્રભાવ કેવો ? પણ યાદા તરતજ વિવેકબુદ્ધિમાં આવી ગયા અને ખિન્ન થઈ પોતાને સંબોધન કરીને બોલ્યો કે “અરે નાદાન મનડા ! તું જેવું પહેલાં હતું તેવુંજ થઈ જા. ઠંડું જળ જોઈતું હતું તો તે પણ મળ્યું; પણ ચાહ રાખ, હું તને એનો ઉપલોગ કરવા દર્શન નહિ.” આટલું બોલીને તેમણે પેલા માણસને કહ્યું કે “બસ, ઉદ્દેશ સિદ્ધ થયો છે. તું ચાલ્યો જા. મારે એ જળની જરૂર નથી. એ જળ હું પીવા-

નો નથી.” એમ કહી તેમણે પાણી પીધું નહિ.

પેલો માણસ શીતળ જળ લઈ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

અણુલ કાસમ કહે છે કે, હું એક વાર મહાજંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. ભૂખ અને તરસથી દુર્ગંધ થઈ ગયો હતો અને જીવનની આશા પણ ત્યજી હતી. દિવસનો સમય હતો. અકસ્માત મારી દષ્ટિ વાદળમાં રહેલા તેજહીન ચંદ્ર ઉપર પડી. ચંદ્રમંડળમાં આ પ્રમાણે અક્ષરો લખાયેલા જણાયા:—“શ્રીકાલ સગાયમાં પ્રભુ તને તૃપ્ત કરશે.” એટલે મહારા મનમાં હિંમત આવી અને શરીરમાં શક્તિનો સંચાર થયો.

એક દિવસ અણુલ કાસમ જંગલમાં એકલા બેઠા હતા. ત્યાં તેમણે આવી ફેવી પાણી સાંભળી કે “અણુલ કાસમ ! તને આવો ઉત્સાહ અને સાહસ કાણે આપેલાં છે તે જાણી જઈને તું આટલો બધી આત્મવ્રાધા કેમ કરે છે અને કુલાય છે ?”

આ વાણીનો ઉત્તર આપતાં અણુલ કાસમ બોલ્યા કે “હે પ્રભો ! મહારા-
માં આત્મવ્રાધાનો દોષ જણાય ત્યારે કૃપા કરીને તે શુદ્ધ ન રાખશે. જો શુદ્ધ રાખશે, તો હું કદી પણ એ દોષથી મુક્ત થઈ શકીશ નહિ.”

અણુલ કાસમ એક વાર સુસાનું કબ્રસ્તાન જોવા ગયા હતા.તે જોઈને તેઓ બોલ્યા કે “હું આ ભૂમિના દરેક રજકણમાંથી ‘મને જો’ ‘મને જો’ એવો શ્વનિ સાંભળી રહ્યા છું.”

તપસ્વી અણુલ કાસમ એક દિવસ સભામાં ઉપદેશ આપતા હતા ત્યારે એક વિપયાસકત યુવક હાથમાં રણાળ વાજીંગ લઈને આવ્યો. મહર્ષિને ઉ-
પદેશ તેના અંતઃકરણમાં તીવ્ર બાજીની પેઠે લાગ્યો. તે કેટલીક વાર પછી મોટે અવાજે બોલી ઉઠ્યો કે ‘મહાત્મનૌ બસ કરો. ઉપદેશ ધણે થયો.’ આટલું કહી તે ઘાતાની જનેતા પાસે ચાલ્યો ગયો. તે વખતે તેણે સુખ ફિક્કું પડી ગયું હતું. તેને જોઈ જનેતા બોલી કે “બેટા ! તને શું થયું છે ? શું કાંઈ વાગ્યું છે ?”

પેલો યુવક બોલ્યો કે “મા ! બીજી વાતો ન કર. માફ જીવનકાર્ય પૂરું થયું છે. હું આ ઓરણમાં બેઠો છું. થોડી વારે તું બે ત્રણ જાર ઉપાડનારાને તેડી આવજો કે જેથી તેઓ મને ઉપાડી કબરમાં દાટી આવે. માફ આ વસ્ત્ર રાખ ધોનારને આપજો, મારી ઘોરમાં કાળો નામનું વસ્ત્ર મૂકાવજો, માફ આ રણાળ વાજીંગ મારી આંખો સન્મુખજ મૂકાવજો અને કહેજો કે, તું જેવા આતંદથી જીવતો હતો, તેવાજ આતંદથી મુજો છે.”

આટલું કહીને તે સુવક જોરડામાં ગયો અને ચોડીજ વારમાં તેનું પ્રાણ પંખીડું આ લોકમાંથી ઉડી ગયું.

એક વાર કોઈએ આવી મહર્ષિ અણુલ કાસને કહ્યું કે “મહાત્મન ! પેલો અણિ નામનો ગવેચો રાત્રે મદિરાપાન કરે છે અને દિવસે આપની સલામાં આવીને બેસે છે.” આ સાંભળી અણુલ કાસમ કંઈજ બોલ્યા નહિ. એક રાત્રે અણિ મદિરાપાનથી બેલાન બની માર્ગમાં પડ્યો હતો અને નસીબબેગે મહર્ષિ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. અણિની રીતભાતથી કંટાળેલા કોઈ માણસે મહર્ષિને કહ્યું કે “મહાશય ! આ દુરાચારી અણિને બુઝો.” ત્યારે મહર્ષિ બોલ્યા કે “તું તારા ખલે ઉપાડી એને ઘેર લઈ જા.” નજીક પેલાએ તેમ કહ્યું. પછી એક દિવસે અણિ આવી અણુલ કાસના ચરણમાં પડ્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરી પુષ્કળ રોયો. છેલ્લે પ્રભુકૃપાથી તે એક મહાધાર્મિક પુરુષ બન્યો.

હજરત મહમદ પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)એવું કહી ગયા છે કે “આ જગતમાં દેટલાંક એવાં કબ્રસ્તાનો છે કે તે કબ્રસ્તાનોને એમનાં એમ ઉપાડી સ્વર્ગમાં લઈ જવાં પડશે. મદિનાનું ‘બકયત’ નામનું કબ્રસ્તાન પણ તેમાંનું એક છે.” અણુ ઉસ્માન મગરબીએ આ ઉપરથી બકયતમાં પોતાને માટે એક કબર બોદાવી રાખી હતી અને હુમેશાં તેઓ એ કબર તરફ દષ્ટિ રાખતા હતા. તપસ્વી અણુલ કાસને એક વાર તેમને કહ્યું કે “ભાઈ ! મેં એક રાત્રે એવું સ્વપ્ન જોયું છે કે જાણે અનેક માણસો શબોના ઢગલે ઢગલા ઉપાડીને આકાશમાર્ગમાં આમથી તેમ લાવે છે અને લઈ જાય છે. મેં તે માણસોને પૂછ્યું કે, તમે આ શું કરો છો ? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, જેઓ આ બકયતના કબ્રસ્તાનમાં દટાવાને લાયક નથી, તેવા અનેક મનુષ્યો અહીં દટાયા છે; માટે તેમને અહીંથી ઉપાડી બીજે લઈ જઈએ છીએ અને જેઓ બીજાં કબ્રસ્તાનોમાં દટાયેલા છે, છતાં આ બકયતમાં દટાવાને ચોખ્ખું છે તેમને ઉપાડીને અહીં લાવીએ છીએ. શબોને લાવવાની અને લઈ જવાની ક્રિયા એટલા વારંતેજ ચાલી રહી છે; માટે ભાઈ અણુ ઉસ્માન ! જે કબર તમે તમારે વારંતે બોદાવી છે, તેમાં હું સમાધિસ્થ થઈશ અને તમારું સમાધિસ્થ તો નેશાપુરમાં થશે.”

આ વાત સાંભળીને અણુ ઉસ્માનના ચિત્તને કંઈક ખેદ થયો; પણ પછી એવીજ ઘટના બની. અણુ ઉસ્માનને કંઈક કારણથી મદિનાથી બહાર નીકળવું પડ્યું. ત્યાંથી તેઓ બગદાદમાં ગયા. ત્યાંથી સ્વમાં ગયા અને નસીબબેગે સ્વથી નેશાપુરમાં ગયા અને ત્યાં તેમનું શરીર છૂટ્યું. “શબોને લાવવાની

અને લઈ જવાની ક્રિયા જોયેલી, તે અણુ કાસમે નહિ પણ ખીજા દેાઈએ” એ સંબંધી જૂદાજૂદા માણસોનો જૂદાજૂદો મત છે.

તપસ્વી અણુલ કાસમના મરણની વાત મહાવિરાગી ઉસ્તાદ ઇસાક આ પ્રમાણે કહે છે:-ઇસાક એ નેશાપુરનિવાસી ત્યાગી પુરુષ હતો. ઋષિશ્રેષ્ઠ અણુલ કાસમે ઇસાકને કહ્યું કે “ઇસાક ! મરણની વાતમાં તું આટલો બધો શામાટે ગભરાય છે ? એ વાત ભૂલી જા અને પ્રજુત્રેમ તથા અનુરાગની વાતો કર.” પરંતુ ઉસ્તાદ ઇસાક તો મરણનીજ વાત કહેતો. જ્યારે મહર્ષિ અણુલ કાસમનું મૃત્યુ સગીપમાં આંચું, ત્યારે નેશાપુરની એક વ્યક્તિ તેમની પાસે હતી. તેને જોઈ મહર્ષિ બોલ્યા કે “ભાઈ ! તું જ્યારે નેશાપુર પહોંચે, ત્યારે ઉસ્તાદ ઇસાકને કહેજે કે નસરાબાદી તમને સંદેશો મોકલી કહેવરાવે છે કે, મૃત્યુવિષે તમે જે જે વાતો કહી છે, તે તમામ સત્ય છે. મૃત્યુ એ એક મહાન ઘનાવ છે. જે કબર અણુ ઉસ્માનમાટે ખોદાયેલી હતી, તેમાં અણુલ કાસમના શબને સમાધિસ્થ કરવામાં આંચું છે.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે માણસે પોતાનો પૂરેપૂરો સંબંધ ઇશ્વરની સાથે બાંધેલો છે, તે માણસ કદી પણ શયતાનની લાલચથી લોભાતો નથી અને હલકા આચારવિચાર તરફ ખેંચાતો નથી.

૨-તમારે જે ઠંકાણું સંબંધ છે. પહેલો સંબંધ માણસોની સાથે છે; અને બીજો સંબંધ પરમેશ્વરની સાથે છે. જ્યારે તમે માણસની સાથે ગાઢ સંબંધથી જોડાઓ છો, ત્યારે ધર્માચરણ ભૂલી પાપ તરફ વળીને વિપત્તિમાં પડો છો; પરંતુ જ્યારે ઇશ્વરની સાથે સંબંધ બાંધો છો, ત્યારે તમે તત્ત્વજ્ઞાનનો અળહળતો પ્રકાશ પામી પવિત્રતા અને ઋષિપદની ભૂમિકાએ પહોંચી જાઓ છો.

૩-માણસાઈ એ માણસો સાથે સંબંધ બાંધવામાં ખાસ જરૂરી છે અને દેવપણું (દિવ્ય ગુણેલાળા થવું) એ ઇશ્વરસાથે સંબંધ રાખવામાં જરૂરી છે.

૪-તમારો માણસ સાથેનો સંબંધ તો ચોરાંઘણું વર્ષે કપાવાનોજ છે; ત્યારે ઇશ્વરનો સંબંધ તો સદાકાળ રહેવાનો છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રજુ જ્યારે પોતાના ભક્તનો સંબંધ સ્વીકારે છે, ત્યારે એમ પણ કહે છે કે “ હે મહારા ભક્ત ! હવે તારે કોઈની અને કોઈપણ વાતનો ભય રાખવાનો નથી; અને તને દુઃખની તો હવે ગંધ પણ આવવાની નથી.”

૫-જે માણસમાં ઇશ્વરનું રમરણ-મનન કરવાની શક્તિ હોય, તે મા

જુસને ગરીબ કે લાચાર નહિ સમજતાં, મહાન ધનવાન સમજતો અને જેની પાસે એ ઉંચામાં ઉંચી અને વધારેમાં વધારે જોરાવર સંપત્તિ નથી, તે મોટો સગ્રાટ હશે, તોપણ તે મોટો ગરીબ અને અનાથ છે.

૬-જે માણસ પોતાના ઓતાઓને કેવળ મોઢાનાજ જ્ઞાનથી ઇશ્વરપ્રાપ્તિનો માર્ગ દર્શાવે છે, તે તો તેમને દુર્દશામાંજ નાખે છે; અને જે માણસ પોતાના ઉત્તમ આચરણદ્વારા ઇશ્વરી માર્ગ દર્શાવે છે, તેજ સુદશાને પમાડે છે.

૭-જેણે પોતાના જીવનમાં ધર્મ-નીતિનું માન સાચવેલું નથી, તે સાચી ઉન્નતિ મેળવીજ શકતો નથી. જેનામાં માનસિક નીતિજ ન હોય, તે આધ્યાત્મિક નીતિ તો સમજી પણ ક્યાંથી શકશે? અને જેનામાં આધ્યાત્મિક નીતિ નથી, તે પ્રભુ પાસે તો પહોંચીજ કેમ શકશે? અને શી રીતે સદાને માટે સચ્ચિદાનંદ પદે ગિરાણી શકશે? જે માણસે ઉચ્ચ નીતિ પ્રાપ્ત કરી હોય, અને જે બાહ્ય વિષયોથી તથા આંતરિક દોષોથી નિર્લેપ થયો હોય, તેના સિવાય બીજો કોઇ પણ એ મહાનથી મહાન પદને પામી શકે ખરો?

૮-જે તમારે દિવ્ય ગુણોને મેળવવા-ખીલવવા હોય, તો તો તમે બીજી રીઝાણોને બદલે ધર્મશ્રદ્ધાનાજ શ્રવણ-મનનમાં જોડાઈ રહો; અધર્મને છોડતા ચાલીને ધર્માચરણ તરફજ વધતા ચાલો અને હુનિયાઈ ઇશ્વરના તથા કલ્પનાઓથી નિવૃત્ત થાઓ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને વયોવૃદ્ધ જનોનું માન રાખો, અને દોષિત મનુષ્યોને ક્ષમા આપો; એજ તમારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

૯-“દેહ એ તો તમારું કેદખાનું છે. જ્યારે એ દેહરૂપી કેદખાનામાંથી તમે મુક્ત થશો, ત્યારેજ તમે ખરો આરામ તો મેળવી શકશો. પછી તો જેવી તમારી ઇચ્છા!” આ ભૂમંડળમાં અનેક સ્થળે હું વારંવાર લખ્યો છું અને ઘણી શોધ કરી છે, છતાં પણ આ ધર્મવાક્યનો મર્મ બાજુ અને પાળે, એવા તો વિરલજ જણાય છે.

૧૦-મેં માત્ર લખાણો વાંચીને નહિ, પણ આત્મનિગ્રહથીજ એ ધર્મ-વાક્યનું તત્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

૧૧-ઇશ્વરના ગુણાનુવાદ ગાવાનું પ્રથમ તો બાહ્યચૈતન્યદ્વારાજ શરૂ થાય છે; પણ પછી પીમે ધીમે એ બાહ્યચૈતન્ય ખસતું ચાલીને ઇશ્વરના મહિમામાં ઉતરતું ચાલે છે અને છેવટે પ્રભુમાંજ મગ્ન બની રહે છે.

૧૨-જે માણસ પ્રસન્નતાની ભૂમિકામાં જવાની ઇચ્છા કરે તેને કહો કે, ઇશ્વર જે રીતથી પ્રસન્ન રહે છે, તેજ રીત તે પણ ધારણ કરે અને તેનોજ આશ્રય લે.

૧૩-પ્રભુની સાથે જોના એક સુદૂર્ત પણ વાસ્તવિક મેળાપ થયો છે, તેનામાં પછી ગમે તે સ્થિતિમાં પણ કદી વિરોધી ભાવો આવી શકતા નથી; કેમકે એ મેળાપ-એ સાક્ષાત્કારજ એવો ઉત્તમ છે-અરે ઉત્તમતર છે.

૧૪-હૃદયની સરળતા અને નિર્મળતા એ ધૃત્વરી જ્યોતિ છે. એ જ્યોતિ-નું ધૃત્વરી માર્ગ દર્શાવે છે; ક્ષમાની આશાજ એ સાધનો તરફ આકર્ષે છે; પ્રભુનો ભયજ પાપથી નિવૃત્ત કરે છે અને પ્રભુમહિમાનું ધ્યાન-સ્મરણજ એ સત્યનો માર્ગ કાપતું ચાલે છે.

૧૫-પ્રભુપ્રેમી માણસ એકેજ પગથીઉં ઉપર ચઢે છે એટલે ધૃત્વરી છેકજ પાસે પહોંચી જાય છે; અને જો તે એક પગથીઉં નીચો ઉતરે છે, તો તે ડૂબીજ મરે છે.

૧૬-પ્રશ્ન-નિવૃત્તિ કોને કહેવી? ઉત્તર-ધૃત્વરસિવાય બીજી બાધી બાળતો-માધી વૃત્તિ ઉઠાવી લેવી તેને.

૪૪-તપસ્વી અખુ અલ્પિ દક્ષાક

તપસ્વી અખુ અલ્પિ દક્ષાક વિદ્વાન, સદ્ગત્તા અને ગૂઢ તત્ત્વોના પ્રકાશક હતા. પ્રભુપ્રેમમાં તેઓ એટલા બધા મસ્ત બની ગયા હતા કે ઘણી વાર તો દેહલ્લાન પણ ભૂલી જતા હતા. તે સમયના તમામ પ્રભુભક્તોમાં તેઓ ઉત્તમ ભક્ત ગણાતા હતા. તે સમયે તેઓજ મુખ્ય ધર્માચાર્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના માર્ગ-દર્શક ગણાતા હતા. કુશન અને હરિસના વ્યાખ્યાનમાં, વકતૃત્વમાં અને વાતચિતમાં તેઓ આશ્ચર્યજનક નિપુણ હતા. અલૌકિક ભાવમાં અને ગૂઢ સાધનાઓમાં તેઓ દ્વંદ્વંતરૂપ હતા. અખુલ કાસમ નસરાબાદી પાસે તેમણે ધર્મ-શિક્ષણ લીધું હતું; તેમજ અનેક મહર્ષિઓ અને સાધુજનોનાં સેવા-સમાગમ કરીને કૃતાર્થ થયેલા હતા. પ્રથમ તેઓ ‘મરહ’ નગરમાં રહેતા હતા. ત્યાં તેમણે પહેલાં ધર્મોપદેશ આપવા માંડ્યો હતો અને છેલ્લે તેઓ હેઝવાજમાં (અરબસ્તાનના જે પ્રદેશમાં મક્કા, મદિના અને તાબીક નગરો આવેલાં છે ત્યાં) આદ્યા ગયા હતા અને ત્યાં સાધુ-મહાત્માઓનાં દર્શન-સમાગમ કર્યાં હતાં.

પુરુષમેષ અખુ અલ્પિ દક્ષાક કહે છે કે, હું આચાર્ય અખુલ કાસમ નસરાબાદી પાસેથી ધર્મશિક્ષણ પામ્યો છું. તેઓ મહર્ષિ શબલીથી, શબલી મહર્ષિ જુન્નેદથી, જુન્નેદ મહર્ષિ-સરીથી, સરી મહર્ષિ માફ્કથી, માફ્ક મહર્ષિ

પિં દાઉદથી અને દાઉદ પેગંબર સાહેબના અનુયાયી સાધુઓથી ધર્મશિક્ષણ પામ્યા હતા. હું સ્નાન કર્યા ત્રિવાય કદી પણ મહર્ષિ અબુલ કાસમ પાસે જતો નહિ.

એક વાર મહર્ષિ અબુ અહિ દક્ષાક પાસે પહેરવાને માટે કશુંજ વસ્ત્ર ન હોતું, તેથી સાવ નસાવસ્થામાં તેઓ મહર્ષિ અબુદુલ્લા ઉમરની સુપડીએ ગય હતા. કેટલાક જિજ્ઞાસુજનોએ તેમને શાસ્ત્રોવિષે કંઈક કહેવા વિનંતિ કરી તેમણે કહ્યું કે “શાસ્ત્રાધ્યયન અને શાસ્ત્રચર્ચા કરવી એ મારી શક્તિ બહારનું કામ છે.” ત્યારે કાંઈક ઉપદેશ આપવા લોકોએ આગ્રહ કર્યો. તેમ પણ તેમણે નામરજી બતાવી; પરંતુ લોકો ઓટે ? તેઓએ ઉપદેશ-વેદિક લાવીને તેમની પાસે મૂકી અને તે ઉપર બિરાજવા આગ્રહ કર્યો; એટલે તેઓ તે ઉપર બેઠા અને દક્ષિણદિશા તરફ હાથ લંબાવી બોલ્યા કે “અહ્લા હો અકબર” અર્થાત્ “પ્રભુ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે.” પછી ઉત્તરદિશાએ હાથ લંબાવી બોલ્યા કે “અહ્લા હો ખયેરાન એ આબ કા.” અર્થાત્ “ઇશ્વર મંગલમય અને નિત્ય છે.” પછી કાળા મંદિર તરફ ફરીને બોલ્યા “ કે પ્રભુ સૌથી શ્રેષ્ઠ અને પ્રસન્ન છે.” ત્યારે એક આશ્ચર્યજનક ઘટના બની. બધા લોકો એકસાથે ઉત્કંઠિત થઈ ગયા, મહાન કોલાહલ મચ્યો અને કેટલાક ઓતાઓના પ્રાણ નીકળી ગયા ! આવી ગડબડ થતાં મહર્ષિ અબુ અહિલ દક્ષાક ઉપદેશવેદિકા ઉપરથી ઉતરી પડીને બોલ્યા ગયા ! તેમની ઘણીય શોધ કરી, પણ કયાંય તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ ! ત્યાંથી તેઓ મરણ નગરમાં ગયા અને ત્યાંથી નેશાપુરમાં ગયા.

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, હું એક દિવસ મહર્ષિ અબુ અહિલ દક્ષાકની પાસે ગયો, ત્યારે તેમણે તે દેશની સુંદર પાઘડી પહેરી હતી. એ પાઘડી ઉપર ગાંધી મન લલચાયાં. મેં મહર્ષિને પ્રશ્ન કર્યો કે, નચિંતાઈ કેને કહેવાય ?

તેઓ બોલ્યા કે “બીબની પાઘડીની લાલચ ન કરવી તેને.”

આટલું કહી તેમણે તે પાઘડી મને આપી દીધી

c મહર્ષિ દક્ષાક કહે છે કે, હું જ્યારે મરણ શહેરમાં હતો, ત્યારે શરીર બગડવાથી નેશાપુર જવાનો વિચાર કર્યો; ત્યાં તો મેં દેવી વાણી સાંભળી કે “હમણાં આ નગરની બહાર જઈ શક્યો નહિ; કેમકે તમારાં વ્યાખ્યાન સાંભળીને ઘણા દેવો આનંદ પામે છે અને રાજ તેઓ તમારી સલામમાં આવે છે, તો તેમને ખાતર પણ રોકાઈ જાઓ.” એક દિવસ તપસ્વી અબુ અહિલ ઉપદેશ-વેદિકા ઉપરથી વ્યાખ્યાન આપતાં અત્યાચારી, મૂર્ખા, નિર્દય, પેટભરા ધાયા-

દિ કડવા શબ્દો લોકોને ઉદ્દેશીને બોલતા હતા, ત્યારે એક ક્ષીર ઉલો થઇ બોલ્યો કે “મહર્ષિ! શું આવાં વચનોથી લોકો પ્રભુપ્રેમી થશે?”

તપસ્વી દક્ષક—“હા, થશે. આવાં કટુ વચનો ઉપર જેમનો પ્રેમ હશે તેમનો કોઇ વાર પ્રભુ ઉપર પણ પ્રેમ થશે.”

એક દિવસ મહર્ષિ અણુ અદ્વિ દક્ષક ઉપદેશ-વેદિકા ઉપરથી ઇશ્વરનો નામોચ્ચાર કરતા હતા, ત્યારે તેમને એક માણસે પૂછ્યું કે “મહાશય! ઇશ્વર કેવો છે?”

મહર્ષિ—“એ હું જાણતો નથી.”

પેલો માણસ—“જ્યારે આપ જાણતા નથી, ત્યારે ‘ઇશ્વર, ઇશ્વર’ એમ શામાટે બોલ્યા કરો છો?”

મહર્ષિ—“‘ઇશ્વર’ નામ ન બોલું તો બીજું શું બોલું? ચોખ્ખામાંથી એક જાતનો અર્ક બનાવવામાં આવે છે તેને કોણ કહે છે. એ કોણ કોઇ જાતનો નથી ઉપજાવતો નથી અને કાંજ જેવોજ તેનો ગુણ છે. મુસ્લીમ સાધુ ક્ષીરો લોજન વખતે તેનો ઉપયોગ કરે છે. સાધુજનોના લોજનસમયે એક માણસ પુષ્કળ ‘કોણ’ લઇને મહર્ષિની ઝુંપડીએ આવતો અને તેમની સાથે લોજન કરતો. તે માણસને ઉદ્દેશીને એક વ્યાખ્યાનમાં તપસ્વી અણુ અદ્વિ બોલ્યા કે “એ માણસનું જીવન ઘણુંજ પવિત્ર છે.” તેજ દિવસની રાત્રે મહર્ષિને સ્વપ્ન આગ્યું કે, કોઇ ઉચ્ચ પ્રદેશમાં એક ઉંચું સ્થાન છે. ત્યાં ધર્માત્મા સાધુ પુરુષો એકઠા થયા છે. એ ઉચ્ચ સ્થાને જવાને પોતે બહુજ યત્ન કરતા હતા, પણ જઇ શકતા નહતા. એવામાં એ કોણ પીરસનારે ત્યાં આવીને કહ્યું કે “મહાત્મન! આવો, મારો હાથ પકડો. હું તમને ઉપર ખેંચી લઉં. આ રસ્તોજ એવો છે કે સિંહ સસલાની પણ સહાય લેવી જોઇએ.”

આટલું બોલીને તેણે મારો હાથ પકડ્યો હતો અને મને ઉપર ખેંચી લીધો હતો. જેનામાં આટલી ચોગ્યતા હોય, તે સર્વની આગળ બેસવાને ચોગ્ય છે.

આ સ્વપ્ન જોયાને બીજે દિવસે મહર્ષિ અણુ અદ્વિ દક્ષક ઉપદેશ આપતા હતા તે વખતે ઉપરોક્ત કોણવાળો બારણે ઉલો હતો. તેને જોઇને તેઓ બોલ્યા કે “એને આવવા દો, જઈ રાત્રે તેણે મારો હાથ પકડ્યો ન હોત તો હું પાછળ પડી જાત.”

એક દિવસ મહર્ષિ દક્ષકની પાસે કોઈ માણસ આવ્યો અને બોલ્યો કે “મહર્ષિ! હું દૂર દેશાવસ્થી આપનાં દર્શન અને આશીર્વાદમાટે આવ્યો છું.”

મહર્ષિ—“લાઈ ! ત્યાંસુધી તું જીવનના માર્ગમાં (આચરણને ઉત્તમ અને પવિત્ર બનાવવામાં) આગળ વધીશ નહિ, ત્યાંસુધી તારી કામના પૂરી થનાર નથી. ”

એક દિવસે એક માણસે આવીને મહર્ષિની પાસે શયતાનની (દુષ્ટ વૃત્તિઓની) પ્રબળતાવિષે ફરિયાદ કરી, ત્યારે મહર્ષિ જોડ્યા કે શાઈ ! સંસારીઓના સંબંધરૂપી વૃક્ષ તારી હૃદયભૂમિમાં ઉગેલું છે, તેને તું જટમૂળથી ઉખાડી નાખ. એ વૃક્ષ તારા હૃદયમાં મોટી શાખા અને પ્રશાખાઓ ફેલાવીને વિશાળ બની ગયેલું છે. જ્યાંસુધી એ વૃક્ષ કાયમ રહેશે, ત્યાંસુધી શયતાનરૂપી ધ્રુવડ તેમાં આવીને ભરાવાનુંજ. એ ઝાડનો નાશ થશે, ત્યારેજ એ શયતાન પંખીડું આવતું અટકશે. ”

એક વ્યાપારી મહર્ષિ અણુ અહિ દક્ષાકનો શિષ્ય હતો. તે માણસ બિમાર થવાથી તેણે તેમને પોતાને ત્યાં પધારવા વિનંતિ કેહેવરાવી.

મહર્ષિ જોવા ગયા અને રોગગ્રસ્ત કારણ પૂછતાં વ્યાપારી જોડ્યો કે “હું મધરાતે પથારીમાંથી ઉઠીને નમાજમાટે અણુ કરવા તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં ઉપરથી એક પતકે મારા જરડા ઉપર પડ્યું; તેથી જરડાની નસ કપાઈ ગઈ, હું લોહીલોહાણ થઈ ગયો, જરડામાં સખ્ત વેદના શરૂ થઈ અને તેથી મને તાવ લાગુ પડ્યો છે. ”

મહર્ષિ—“તમને અત્યારથી રાત્રિની નિમાજમાટે આટલો બધો આગ્રહ શો ? સંસારરૂપી પ્રેતને પ્રથમ તમારા હૃદયમંદિરમાંથી બહાર કાઢો ને પછીજ રાત્રિની નમાજ કરવાનો વિચાર કરજો. તેમ નહિ કરો, ત્યાંસુધી એક ચા બીજી રીતે તમારે વેદનાજ લોગવવી પડશે. પગમાં સોનું પહેરાવવાથી કાંઈ માથાની પીડા દૂર થાય ? કાઢવવાળા હાથે મોઢું ધોવાથી તે કદી સાફ થાય ? ”

એક વખત એક સાધુપુરુષ મહર્ષિની પાસે બેઠો હતો. તેને છીંક આવી એટલે તેણે જોડ્યા કે “ઈશ્વર તારા ઉપર દયા કરે ! ”

આ સાંભળીને તરતજ પેલો સાધુ પુરુષ પગમાં ચાખડીઓ પહેરી ચાલવા તૈયાર થયો. કોઈએ તેને પૂછ્યું કે “કેમ, શું થયું ? ઉપડ્યા કેમ ? ”

સાધુ પુરુષ—“મહર્ષિનો આશીર્વાદ મળ્યો, એટલે મ્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ છે. હવે શામાટે બેસું ? ” એટલું જોલીને તે ચાલ્યો ગયો.

તપસ્વી અણુ અહિ દક્ષાક એક દિવસ બહુજ સુંદર નૂતન મોરછા વસ્ત્ર (ફકીરો રંગબેરંગી લૂગડાંના કકડાથી એક અંગવસ્ત્ર બનાવી પહેરે છે તે)

પહેરીને બેઠા હતા. અણુલ હુસેન નુરી નામના એક મહાસાની તપસ્વી તે દેશમાં વસતા હતા, તે એ વખતે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે જૂના મેલા ચામરાનું એક વસ્ત્ર ઓઢેલું હતું તે જોઈને મસ્કરીના ભાવમાં દક્ષાકે હસતાં હસતાં કહ્યું કે “અણુલ હુસેન ! તમને આ ચર્મવસ્ત્રની શી કિંમત બેઠેલી ?”

ઉત્તરમાં ઉચ્ચ સ્વરે અણુલ હુસેને કહ્યું કે “અણુ અહિ દક્ષાક ! એમાં આટલી ચતુરાઈની જરૂર નથી. ખરીદ્યું તો છે સમગ્ર સંસાર આપીને; પણ તે મને એટલું બધું લાભદાયક થઈ પડ્યું છે કે કોઈ એના બદલામાં આખું સ્વર્ગ આપે તોપણ તે હું વેચું નહિ.” આ સાંભળીને તરતજ અણુ અહિ માથું નીચું નમાવી દઈને રાવા લાગ્યા અને ત્યાર પછી તેમણે કોઈ દિવસ ત્યાગી પુરુષોનો ઉપહાસ કર્યો નથી.

મહર્ષિ કહે છે કે, એક દિવસ એક સાધુ પુરુષે મ્હારી સુંપડીએ આવી કહ્યું કે “મારે માટે તમારી સુંપડીનો એક ભાગ ખાલી કરો; ત્યાં મારે પ્રાણ છોડવો છે.” આથી સુંપડીનો એક ભાગ મેં ખાલી કર્યો. ત્યાં જઈને તે બેઠો અને એક જગાએ દિધિ સ્થાપીને તે ઇશ્વરનું નામ બોલવા લાગ્યો. હું પણ છાનોમાનો તે શું કરે છે તે જોવા લાગ્યો. તે બોલ્યો કે “અણુ અહિ ! તમે મને ધ્યાનમાં અંતરાય કરો નહિ.” આથી તરતજ હું ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી કેટલીક વારે આવીને જોયું તો ઇશ્વરનું નામ જપતાં જપતાં તેણે પ્રાણ છોડેલા જણાયા. પછી હું શયને નવરાવનારા તથા જનાને ઉપાસનારા માણસોને બોલાવવા ગયો; પણ માછો આવી જોઈ છું તો તેનું શયન પણ જણાયું નહિ ! આથી હું વિસ્મય પામ્યો અને બોલ્યો કે “હિ પ્રભો ! આજે તે મને એવા પણ મહાત્માનાં દર્શન કરાવવા કૃપા કરી, કે જેઓ શરીરભાવે પણ ભોતભોતામાં અદૃશ્ય થઈ ગયા; પરંતુ કૃપાસિંધો ! તે ક્યાં ગયા તે કહેશો ?” ત્યારે એવી આકાશવાણી સંભળાઈ કે “મૃત્યુ જેને સ્પર્શ કરી શક્યું નથી અને ભેટવાને ટમટમી રહેલી દેવાંગનાઓ પણ જેમને મેળવી શકી નથી, તે મહાત્માને શું તું શોધી રહ્યો છે ?”

મહર્ષિએ કહ્યું છે કે “એક વાર મેં એક વૃદ્ધ પુરુષને મસ્તુદના ખંડેરમાં બેસીને રુદન કરતો જોયો. મસ્તુદના અંતર્ભાગ ઉપર તેની દિધિ ચોટેલી હતી. મેં તેને કહ્યું કે “ઓ વૃદ્ધ પુરુષ ! હું ખી ચશો નહિ, બોલો, તમને શું થયું છે ?” તેમણે કહ્યું કે “યુવક ! તે પ્રભુને મળવાનો ઇચ્છાથી હું અધીરો થઈ ગયો છું. એક શેઠ તેના નાસી ગયેલા નોકરને મળ્યો હતો. કોઈએ તેના અપરાધ માફ

કરવાનું કહેતાં તેણે ક્ષમા આપી; પણ નોકર તો તે છતાં પણ રદન કરતો હતો. ગુન્હો માફ કરાવનારે તેને કહ્યું કે, તારા શેઠે તો તને માફી આપી છે, છતાં પણ હજી તું કેમ રડે છે? શેઠે કહ્યું કે, તે મને મળવા અને સંતોષ આપવા ઇચ્છે છે, પણ તેના એ બાળતમાં અધિકાર નથી; એમ વિચારીને તે આટલો બધો રડે છે.” મારી પણ એવીજ દશા છે.

એક દિવસ મહર્ષિની સુંપડીએ એક યુવક આબોયો અને બોલ્યો કે “મહાત્મય! એ કોઇના મનમાં પાપી વિચારો આવતા હોય તો તેથી પણ શું પવિત્રતાને હાનિ પહોંચવી હશે?”

મહર્ષિ સજ્જન નયને પોતાના શિષ્યપ્રતિ જોઇને બોલ્યા કે “તું આ યુવકને ઉત્તર આપ.”

જરનોદ ઇસ્લામ નામનો તેમનો શિષ્ય બોલ્યો કે “યુવક ! અપવિત્ર વિચારો આવવાથી બાહ્યશુદ્ધિમાં તો હાનિ થતી નથી; પણ આંતરશુદ્ધિમાં તો જરૂર હાનિ થાય છે.”

મહર્ષિ કહે છે કે, એક વખત મારી આંજો દુઃખવા આવી હતી. મને એથી બહુ વેદના થવા લાગી. ઘણા દિવસ સુધી હું પીડા પામ્યો. નિદ્રા પણ આવતી નહિ. એક દિવસ પ્રભુ પાસે મેં એ પીડામાટે વિનંતિ કરી. પછી મને એકાએક નિદ્રા આવવા લાગી અને દેવી વાણી સંભળાઇ કે:—“ભકતોને માટે શું ઇશ્વરજ સર્વ કાંઇ નથી?” પછી જ્યારે હું જાગત થયો, ત્યારે મારી બધીજ પીડા શમી ગઇ હતી. એ પછી કદી પણ આંજોની પીડા થઇ નથી.

મહર્ષિ અણુ અણુ કહે છે કે, એક વાર મોટા જંગલમાં ચાલતાં હું રસ્તો ભૂલી ગયો. પછી ભમતાં ભમતાં પંદર દિવસે મને ખરો માર્ગ હાથ લાગ્યો. એવામાં એક સિપાઇએ આવીને મારી પાસે અશુદ્ધ શરણત મૂક્યું. બહુ તરસ્યો હોવાથી હું તે પી તો ગયો; પણ એ શરણતની અપવિત્રતા મારા અંતઃકરણમાંથી ખસી નહિ.

મહર્ષિ અણુ અણુ દક્ષાકના અનેક શિષ્યો હતા. તેમાંના કેટલાક શરીરે કૌવતવાન હતા તથા કેટલાક નિર્ગળ હતા. જેઓ કૌવતવાન હતા, તેમને તેઓ શિયાળામાં પણ ઠંડે જળે નહાવાની સૂચના આપતા; અને જેઓ દુર્ગળ હતા તેમને માફક આવે તેવી સલાહ આપતા. જેને જેવી ચોગ્યતા અને શક્તિ હોય, તેવીજ તેને સાધના અને સલાહ આપતા.

કોઇ શ્રીમંત માણસે એક વાર મહર્ષિ અણુ અણુને લોજનનું આમંત્રણ

આખું. મહર્ષિ જમવા આહ્યા. માર્ગમાં એક ઝૂંપડીમાંથી એક વૃદ્ધ ડોસી-નો તેમણે આ પ્રમાણે અવાજ સાંભળ્યો કે “ઓ પરવરદિગાર ! તેં મને અન્ન આપ્યું નથી, તેથી હું ભૂખે ટળવળું છું; તેમ છતાં તેં મને આટલાં બધાં છોકરાં શામાટે આપ્યાં ? મારી માથે તારી આવી નિર્દયતા શામાટે ?”

મહર્ષિ આ વચનો સાંભળીને ત્યાંથી આહ્યા ગયા અને નિમંત્રણ આપનારને ઘર પહોંચ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે પોતામાટે પીરમેલું ભોજનપાત્ર પૂરું ભરી આપવાની માગણી કરી. આ માગણીથી ધરધણી આનંદ પામ્યો; કેમકે તેણે એમ ધાર્યું કે, આજે મહર્ષિ વધારે ભોજન પીરસાવીને પોતાને ઘર લઈ જવા આહતા હશે; માટે એ પણ મારાં ધન્યભાગ્ય છે. તેને ખબર ન હતી કે, મહર્ષિ અણુ અદ્વિને તો ઘરખાર કે કુટુંબ-પરિવાર જેવું કશુંજ ન હતું. પછી ભોજનપાત્ર પૂરેપૂરું ભરાવીને અને માથે ઉપાડીને પેઢી વૃદ્ધ ડોસીને ત્યાં ગયા અને તે તેને આપીને વિદાય થયા.

છેલ્લા જીવનમાં આ મહર્ષિના અતઃકરણમાં અત્યંત વ્યાકુળતા તથા ઉત્કંઠા ઉપજી હતી. રાજ સાયકાળે તેઓ મરજીની અગાસી ઉપર થઢતા હતા અને સૂર્યની સામે જોઈ બોલતા કે “હે ભૂમંડળના મુસાફર ! આજે સવારે તું કેવા ભાવથી ઉદય પામ્યો હતો અને અત્યારે કેવા ભાવથી અસ્ત થાય છે ? તે કહે. આ ભૂલોકમાં તથા સ્વર્ગલોકમાં તેં કેટલા શોકાત્ત અને વ્યાકુળ જીવો જીયા છે ? તે પણ કહે. તેં મારા જેવા અસ્થિર ચિત્તવાળા કેટલા જીવો જીયા તેના પણ કાંઈ સમાચાર આપીશ ?”

સૂર્ય અસ્ત પામ્યા પછી તેઓ એ અગાસીપરથી નીચે ઉતારતા. જે અગાસી ઉપર ઉભા રહીને તેઓ આવો ઉચ્ચાર કરતા, તેની સમીપમાંજ મરણ પછી તેમની કબર કવચમાં આવી છે અને એ સ્થળને “બયતોલકુતૂક” એ નામ આપવામાં આવ્યું છે.

તાપસવર અણુ અદ્વિ દક્ષાક છેલ્લા જીવનમાં એવી ઉચ્ચ પ્રકારની વાતો કરતા કે લોકો તે સમજી શકતા નહિ. એ વાતોનો મર્મ હૃદયમાં ઝીલી શકે એવી યોગ્યતાવાળા લોકો તે સમયે બહુજ જોઈતા હતા. આથી તેમની સલામાં શ્રોતાઓ ઘટવા લાગ્યા અને છેલ્લે શ્રોતાની સંખ્યા સત્તર-અઠારનીજ રહી.

અબ્દુલ્લા અન્સારી કહે છે કે, અણુ અદ્વિ દક્ષાકનો ઉપદેશ દિનપ્રદિન ઉંચા પ્રકારનો થતો ચાલવાથી છેલ્લે એ સલા શ્રોતાવગરની બ

ળ'ધ પડી હતી.

બ્યાકુળતાની પ્રથમ દશામાં તેઓ રોજ આ પ્રમાણે બોલતા:-

“ હે પ્રભો ! આજે તું મને ક્ષીડી જેવો બનાવ, તણખલા જેવો કર. હે પરવરદિગાર ! મને શરમાવતો નહિ. ઉપદેશવેદિકાપરથી હું તારાવિષે લોકો આગળ બહુજ વખાણુલરી વાતો કરું છું. તારે મને બેઆબરૂ કરવો હોય તો તારા એકલાની આગળ કરજો, પણ શ્રોતાજનોની આગળ મને બેઆબરૂ કરતો નહિ. મેં ધારણ કરેલ આ ફકીરી વસ્ત્રને મહારીજ પાસે સદા રહેવા દેજો. મહારા હાથમાં ત્યાગદંડ અને ચર્મપાત્ર પણ સદા શોભવા દેજો. ત્યાગીઓના આચારવિચાર ઉપર મારો અત્યંત પ્રેમ છે. પછી તારી ઇચ્છા હોય તો મને લલ્લે નરકના જંગલમાં મોકલજો; પરંતુ આ વૈરાગ્ય-વસ્ત્ર, દંડ અને શિક્ષાપાત્ર સાથેજ ! હું તારા વિયોગની પીડા સર્વદા સહન કરીશ, એ જંગલમાં તારેમાટે વિલાપ કરતો ભટકીશ, મારી નીચતા અને દુર્બળતામાટે રોયા કરીશ. મહારૂં પ્રેમપાત્ર અળગું થયા માટે હું આર્તનાદ કરીશ. તારા મેળાપનો દહાવ નહિ મળે તો વિરહવેદનાતું દુઃખ પણ મહારા ભાગ્યે રહેશે.

હે પ્રભો ! મેં મહારા જીવનને પાપની કાળાશયી કલંકિત કરેલું છે. હે નાથ ! મહારા વાળને તો તે કાળકંઠે ઘોળા બનાવ્યા છે. હે ઘોળા અને કાળા રંગના સ્ત્રી ! તું તારા પ્રેમ અને દયાના પ્રભાવથી મહારી મલિનતાને પણ ઘોળી કરી નાખ. હે પ્રભો ! જેણે તને ખરેખરા સ્વરૂપે જાણ્યો છે, તે તારૂં અનુસંધાન કરવાથી કદીપણ નિવૃત્ત થશે નહિ. તને ખરેખરો જાણનાર કોણ હશે ? અને જાણ્યા પછી પણ તને પ્રાપ્ત કરનાર કોણ હશે ? હે પ્રભો ! હું સમજી શક્યો છું કે, દયા અને સ્નેહભાવે તું મને સ્વર્ગમાં લઈ જશે અને ઉચ્ચ પદે સ્થાપિત કરશે; પરંતુ તારી સેવામાં મેં જે ભૂલો કરી છે, તે અપાર છે. મારા એ વિષેનો ખેદ કદી પણ દૂર થવાનો નથી.

આ મહર્ષિનો સ્વર્ગવાસ કયાં અને કેવી સ્થિતિમાં થયો ? તેનો કશો ઉદ્દેશ મૂળગ્રંથમાં નથી.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-જે સાધકે, શુરેના સહવાસમાં ‘અને આધીનતામાં ઉછરેલો નથી, તે કશું શુભ ફળ મેળવી શકતો નથી.

૨-જે માણસ ખીજાઓ સાથેની લડાઇ જીતવા ઇચ્છે, તેને છત્રીસે

આયુધો મેળવવાનું અને વાપરતાં શીખવાનું જરૂરી થઈ પડે છે; પણ જેને પોતાનેજ મરવું હોય, તેને તો એક નાની છરી પણ પૂરતી થઈ પડે છે. એજ રીતે જે માણસને પંડિતાઈ બતાવીને માન-અકરામ મેળવવાં હોય તેને તો ઘણા પ્રકારની વિદ્યા મેળવવી પડશે; પણ જેને ઇશ્વરનેજ રાજી કરવા હશે, તેને તો માત્ર પોતાના આચરણનેજ સુધારવાની જરૂર હોવાથી અદ્ય વિદ્યા પણ પૂરતી થઈ પડે છે.

૩—કોઈ પણ પ્રાણી સાથે વિરોધ કરવો એ પોતાનાજ પંડ સાથે વિરોધ કરવા જેવું પરિણામ આપશે, એમ નકકી સમજી રાખજો.

૪—તમારે સાચું સુખ મેળવવું હોય તો તમારો પોતાનો ભાર પણ તમારા ઉપરથી પ્રભુનાજ ઉપર નાખજો; અને તમે તો બહારથી શખના જેવા અકર્તા અને અંદરથી પ્રભુનેજ ભજનારા બની રહેજો. જે માણસ પોતાના પ્રેમ-માત્રની ઉપર પોતાના પ્રાણને ઓવારી શકતો નથી, તે વાસ્તવિક પ્રેમીજ નથી.

૫—જ્યાંસુધી તમારું લક્ષ્ય ઇશ્વરસિવાય કોઈ પણ વસ્તુની પાછળ ચોંટીકે હશે, ત્યાંસુધી તમારો ઇશ્વર ઉપરનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ દુર્બળ છે.

૬—જે માણસ પરમેશ્વરસિવાયની બીજી વાતો અને વિચારો કરે છે, તે પોતાના કોલથી જૂઠો પડેલો છે.

૭—સાધનો સાધવામાં પ્રારંભથીજ જેને અનુભવીનો યોગ થયો નથી અને ઉચ્ચ શુદ્ધો મેળવવા માટે જ્યાંસુધી કોઈ સિદ્ધ આત્માનું સેવન કર્યું નથી, ત્યાંસુધી ઇશ્વર સાથે તેનો યોગ થવો મુશ્કેલ છે.

૮—આખા જીવનમાં એક વાર પણ જેણે બરેબરી ઇશ્વર-અર્ચના કરી હોય તે માણસ ભલે નરકમાં જાય, તોપણ એક વાર તેના અંતરમાં જે ઇશ્વરી પ્રકાશ પડેલો હોય છે, તે પ્રકાશને જ્યારે પણ તે પ્રકટાવે છે અથવા યાદ કરે છે ત્યારે તે નરકનો અગ્નિ પણ ખૂંચાઈ જઈને નરક પણ સ્વર્ગસમાન સુખદાયક બની જાય છે.

૯—જે માણસ સંસારને ખાતર પરલોક વેચી દે છે, તેનાં મહાદુર્ભાગ્ય છે.

૧૦—રાજઓ અને મોટા માણસોના સંસ્કર્ગથી તમે દૂરજ રહેજો; કારણ કે એમનો મનોભાવ નાનાં બાળકોના જેવો અસ્થિર અને તેમનો પ્રતાપ વિક્કેલા વાઘના જેવો ભ્રેસવર અને નુકસાનકારક હોય છે.

૪૫-તપસ્વી અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ ખેયાસ

તપસ્વીશ્રેષ્ઠ અણુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ ખેયાસ પૈરાગ્યમાર્ગના મુન્નાફર હતા. જ્ઞાન અને આસ્તિત્વની સંગમભૂમિ જેવું તેમનું જીવન હતું. તેઓ ખરેખર શ્રદ્ધાળુ અને તેજસ્વી પ્રભુપ્રેમી હતા. તેઓ પોતાના સમયમાં અદ્વિતીય મહર્ષિરૂપે તથા સૌના અગ્રેસરરૂપે ગણાયા હતા. ધાર્મિક આજ્ઞાઓનું પાલન કરવામાં તેમની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા અને દૃઢતા હતી. તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ તેઓ ઉત્તમ પંડિત હતા. તેમને 'વિશ્વામુખોના અધિનાયક'નું ઉપનામ આપવામાં આવ્યું હતું. ઇરાકરાજ્યમાં આવેલા રય નગરના તેઓ નિવાસી હતા. મહર્ષિ જુન્નેદ અને નુરીના તે પાઠાશી હતા. અનેક સાધુ પુરુષોનો તેમણે સમાગમ કર્યો હતો. જ્ઞાન અને આસ્તિત્વવિષે તેમણે કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથો રચેલા છે. તેઓ મંળિલ નામના ચામડાનાં પાત્ર શીવવાનું કામ કરતા, તેથી લોકો તેમને ખેયાસ 'મોચી' કહીને બોલાવતા.

અણુ ઇસાક કહે છે કે, મારી સાથે રહેવામાટે ધર્મશુરુ ખેજરે ઇમ્છા બતાવી હતી, પરંતુ શ્રદ્ધા મુજબ વર્તન રાખવામાં ખામી આવશે, એવી આશંકાથી મેં તેમને સંમતિ આપી નહોતી. ઇશ્વરસિવાય ધીબ કશાનું ગૌરવ અને શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારવાનું મને મન થતું નથી. અણુ ઇસાકને દૈવ વિશ્વાસ હતો, છતાં તેઓ મુસાફરીમાં પોતાની સાથે સોય, દોરા, કાતર અને ચામડાનું જળપાત્ર તો રાખતાજ અને કહેતા કે “આટલું સાથે રાખવાથી ઇશ્વરની શ્રદ્ધામાં કશી હાનિ પહોંચતી નથી.”

મહર્ષિ અણુ ઇસાક કહે છે કે, જંગલમાં જતાં મેં એક ઠેકાણે એક મસ્ત સ્ત્રીને દીડી. તેનું મસ્તક ઢાંકેલું નહોતું, એટલે મેં કહ્યું કે “ભદ્રે ! તું તારું માથું ઢાંક.

સ્ત્રી બોલી કે “ખેયાસ ! તમે તમારાં નેત્રોજ બંધ રાખો.”

મહર્ષિ—“હું તો પ્રભુપ્રેમી છું અને પ્રભુપ્રેમીઓ કાંઈ નેત્રો મીંચી રાખતા નથી. આ તો અચાનક મારી દષ્ટિ તમારા ઉપર પડી છે.”

સ્ત્રી—“હું તો ઉન્મત્ત-ગાંડી છું. ગાંડાં માણસો કાંઈ પોતાનાં મસ્તક ઢાંકી રાખતાં નથી.”

મેં પૂછ્યું કે “ભદ્રે ! તે કયા પીઠામાંથી ગાંડપણનો દારૂ પીધેલો છે ?”

સ્ત્રી બોલી કે “ખેયાસ ! આ લોકમાં અને પરલોકમાં પ્રભુસિવાય ધીબું

જે કાંઈ હોય, તેનાથી તમે મને દૂર રહેનારી સમજજો.”

મેં કહ્યું કે “બાલે ! તમે શું મારી સાથે રહેવા ઇચ્છો છો ?”

તે સ્ત્રી બોલી કે “ દુરાકાંક્ષા કરશે. નહિ. ખેયાસ ! હું પુરુષોને ઇચ્છવા-
નાળી સ્ત્રી નથી, પણ હું તો નિઃસંગતાજ યાચનારી છું.”

ખરેખરે વિશ્વાસ કેને કહેવો ? એ વિષે કોઈએ મહર્ષિને પૂછ્યું,
ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “ અત્યારે એ બાળતનો હું ઉત્તર આપી શકીશ નહિ;
કારણ કે હું જે કહીશ તે કયામાત્ર ગણાશે, માટે આ વાત મારા આચરણથી
દેખાડીશ. મ્હારે કાલે મકકા લણી જવાનું છે. જો બને તો તમે પણ મારે
સંગાથ કરજો, જોટલે તમારા પ્રશ્નો ઉત્તર મળી જશે. ”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “ લલે, હું આવીશ.” પછી જ્યારે અમે જંગલ-
માં પહોંચ્યા અને લોજનનો સમય થયો, ત્યારે રોટીના બે ટુકડા અને
કેટલુંક જળ તેમની પાસે આવ્યાં. એ પ્રમાણે રોજ બનવા લાગ્યું. રોટીનો
એક ટુકડો અને જોઈતું જળ તેઓ મને આપતા અને બાકીનું પોતે વાપરતા.

એક દિવસે જંગલમાં કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ અમારી પાસે આવ્યો. ખેયાસને
જોઈ તરત તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. બંનેએ પરસ્પર કુશળ-
સમાચાર પૂછ્યા અને કેટલીક વાર વાતચીત કર્યા પછી પેલો વૃદ્ધ ઘોડે ચઢી
ચાલ્યો ગયો. મેં ઇબ્રાહીમ ખેયાસને પૂછ્યું કે “ મહાત્મન ! આ વૃદ્ધ પુરુષ
કોણ હતો ? ”

તેઓ બોલ્યા કે “ તમારા પ્રશ્નો ઉત્તર મળી ગયો છે. ”

મ્હેં પૂછ્યું કે “ શી રીતે ? ”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “ એ વૃદ્ધ પુરુષ ધર્મશુરુ જેજર હતા. તેમણે મારી
સાથે રહેવાને આહ્વાન કર્યું હતું, પણ મેં સંમતિ આપી નહોતી. મને બીક લાગી
કે, એમ કરવાથી ઇશ્વરપર નિર્ભર રહેવામાં—શ્રદ્ધાળુ રહેવામાં ખામી આવશે
અને ઇશ્વરસિવાય બીજા ઉપર ભરોસો રાખવાની દ્રુજ પડશે.”

મહર્ષિ કહે છે કે, એક વખત હું જંગલમાં એક ઝાડ નીચે બેઠો હતો.
ત્યાં મેં એક વિકરાળ સિંહને મારી તરફ આવતો જોયો. ઇશ્વરચ્છા ઉપર
શ્રદ્ધા રાખી હું તો સ્વસ્થ બેઠો રહ્યો. પેલું ભયંકર પ્રાણી ખોડંગતું ખોડંગતું
મારી પાસે આવ્યું અને મારા પગ પાસે સૂઈને આર્તનાદ કરવા લાગ્યું. મેં
ધ્યાનપૂર્વક જોયું તો તેનો આગલો પગ ઘવાયેલો હતો. મેં એક શૂળની
અણીથી તે ઘાને ખોતર્યો. તેમાંથી પડ અને લોહી નીકળ્યાં. તે સાફ કરી લૂગ

હાનો પાટો તે ઉપર બાંધ્યો. થોડી વારે સિંહ ઉઠી ચાલ્યો ગયો. પછી ફેટલીક વારે બે બચ્ચાંને લઈને તે પાછો આવ્યો અને પૂંછડી પટપટાવી ફેટલીક વાર ભારી આસપાસ ફરવા લાગ્યો. ”

એક દિવસ ખેયાસ પોતાના શિષ્યની સાથે અરણ્યમાં ચાલ્યા જતા હતા. ત્યાં અકસ્માત કોઈ વાઘની ભયંકર ચીસ સંભળાઈ. પેલો શિષ્ય તો ગભરાઈ ગયો. તેનું મોં શીઆવીઆ થઈ ગયું. નજીકમાં એક વૃક્ષ હતું. ગભરાટમાં તે તેના ઉપર ચઢી ગયો. તેનું આખું શરીર ધ્રુમતું હતું. ખેયાસ સ્થિરભાવે ઉભાજ હતા. તેઓ આસન પાથરીને નમાજ પઢવા લાગ્યા. વાઘ આવીને તેમના તરફ તાકીને ઉભો રહ્યો. મહર્ષિ ખેયાસની તો તેના ઉપર દૃષ્ટિ પણ નહોતી. તેઓ તો પોતાના કાર્યમાં રોકાયા હતા. ફેટલીક વારે વાઘ ચાલ્યો ગયો, એટલે શિષ્ય ઝાડ ઉપરથી નીચો ઉતર્યો; અને યન્નેએ આગળ ચાલવા માંડયું. થોડી વારે મહર્ષિને એક ડાંસે ચટકો ભર્યો, તેથી તે ચીમ પાડી ઉઠ્યા.

શિષ્ય જોલ્યો કે “ ગુરુવર ! આ નવાઈની વાત ! વાઘથી આપ ભયભીત થયા નહિ અને ડાંસના ચટકાથી ચીસ પાડી ? ”

મહર્ષિ—“ લાઈ ! તે વખતે હું પરમાત્મભાવમાં હૂંબેલો હતો અને અત્યારે જીવભાવમાં છું.”

અહમદ અસાઉદ કહે છે કે, મહર્ષિ ખેયાસ સાથે હું દેશપર્યટન કરવા ગયો હતો. અમે એક દિવસ એવે સ્થળે પહોંચ્યા કે જ્યાં ભયંકર સર્પો રહેતા હતા. મહર્ષિ પોતાનું મૃગચર્મ લોંચે ણિછાવી તે ઉપર ણિરાજ્યા. રાત્રિ પડતાંજ સેંકડો સર્પો દરોમાંથી બહાર નીકળ્યા. મેં આ વાત તેમને જણાવી. તેમણે મને ઇન્કાર-સ્મરણ કરવાનું કહ્યું, એટલે મેં તે પ્રમાણે કર્યું.

પછી સર્પો આમ તેમ ચાલ્યા ગયા અને અમે આખી રાત્રિ તે સ્થળે પ્રભુસ્મરણમાં ગાળી.

પ્રાતઃકાળે જોયું તો મહર્ષિના આસન ઉપર એક સર્પ કુંડાળું વળીને પડ્યો હતો, પયારી ઉપાડતાં તે લોંચે પડ્યો.

મેં પૂછ્યું કે “આપને આખી રાત્રિ આ સર્પની ખબર નહોતી ?”

મહર્ષિ જોલ્યા કે “ના, ગઈ રાત્રિ કરતાં વધારે સુખમાં કોઈ રાત્રિ મેં ગાળી નથી; કેમકે આખી રાત્રિ હું ઇશ્વરધ્યાનમાંજ નિમગ્ન હતો.”

એક માણસ કહે છે કે, ખેયાસનાં વસ્ત્ર ઉપર એક વિંછી ફરતો મેં જોયો; એટલે તેને હું પાડી નાખવા લાગ્યો.

મહર્ષિ બોલ્યા કે “એમ કરતો નહિ. પ્રભુની સ્તુતિમાં એ પ્રાણી બિચારું જલે ગમે ત્યાં ફરે, મને એમાં કશો વાંધો નથી.”

મહર્ષિ ઈબ્રાહીમ જૈયાસ કહે છે કે, એક વાર જંગલમાં હું ભૂલો પડ્યો. ઘણું ચાલ્યો, પણ ખરો માર્ગ જડ્યો નહિ. એમ કેટલાક દિવસો ચાલ્યા ગયા. છેલ્લે એક દિશાએથી મેં કોલાહલ સાંભળ્યો; એટલે હું રાજ થયો અને તે તરફ ચાલ્યો. ત્યાં તો તે તરફથી એક માણસ મ્હારા તરફ દોડી આવ્યો અને મને બોલીએથી પકડ્યો. આથી મને ઘણું દુઃખ થયું અને હું બોલ્યો કે “હે પ્રભો! જે માણસ તારા ઉપર વિશ્વાસ રાખી બેઠો છે, તેના તરફ તારો આવો વ્યવહાર ચોખ્ખો છે?”

એટલામાં દેવી વાણી સંભળાઈ કે “જ્યાંસુધી તે મ્હારા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો હતો, ત્યાંસુધી તું મને વહાલો હતો. અત્યારે તો તે ખીલ્લોના અવાજ ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યો છે, તેથીજ તારે ધર્યા ખાવા પડ્યા છે.” પછી હું દુઃખી હૃદયે ચાલવા લાગ્યો ત્યાં તો દેવી વાણી સંભળી કે—

“જૈયાસ! પહેલાંના વ્યવહારથી તને દુઃખ થયું જણાય છે; પણ હવે જો, શી સ્થિતિ છે?”

મેં દષ્ટિ ફેલાવીને જોયું તો મ્હારી બોલી પકડનાર પેલો માણસ મ્હારા ચરણ પાસેજ મસ્તક મૂકીને માફી માગતો જોયો !

જૈયાસ કહે છે કે, હું એક વાર તુર્કસ્તાન લાણી જતો હતો. માર્ગમાં મને સુંદર કાંતિવાળો અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરેલો એક યુવક મળ્યો. તેણે મને કહ્યું કે “તમે મારો સાથ કરશો ?”

મેં કહ્યું કે “આપણે રસ્તામાં ભૂખનું દુઃખ વેઠવું પડશે.” તે બોલ્યો કે “લલો, હું એટલા ખાતર તો તમારો સથવારો કરવા ચાહું છું.” અમે ચાર દિવસ સુધી સાથે સાથે ચાલ્યા. પછી ખાવાનું કેટલુંક મળ્યું, પણ તે અમને કામ લાગે તેવું ન હતું, તો પણ ભૂખને લીધે મેં કહ્યું કે “ચાલો, આ ખાઈ લઈએ.”

પેલો માણસ—“ના, મેં સંકલ્પ કરેલો છે, કે જેમાં રજોગુણી પદાર્થો હોય તે મારે ખાવું નહિ.”

હું બોલ્યો કે “યુવક! તમે ઘણા કપરો અને સૂક્ષ્મ માર્ગ પકડેલો છે.”

તે બોલ્યો કે “ઈબ્રાહીમ! વાચાળતા દર્શાવો નહિ. પરીક્ષક પ્રભુ આંખોવાળો છે અને ઘણું જુઓ છે. તમારામાં તેના ઉપર જરા પણ

નથી. વાસ્તવિક શ્રદ્ધા તો એ છે કે, નિષિદ્ધ જોરાક મળી જાય ત્યારે ખાવાનાં બહાનાં શોધી મનને ફાસલાવવું નહિ અને પ્રભુનેજ લરોસે રહેવું.”

ઈબ્રાહીમ ખૈયાસ કહે છે કે, હું એક વાર નિર્ભય થઈને જંગલને માર્ગે જતો હતો. ત્યાં એક યુવકે મ્હારી સન્મુખ આવી સલામ ભરી અને કહ્યું કે, “આપનો સાથી થવાને મને સંમતિ આપશો ?”

એ યુવક અસિપૂજક હતો. મેં ઉત્તર આપ્યો કે “જે સ્થાને હું જઈ છું, ત્યાં તમારે જવા જેવું નથી.”

યુવકે ખોદ્યો કે “ભલે, તોપણ હું આવીશ; મને આપ મહેરબાની કરી બેનસીબ રાખશો નહિ.” પછી અમે બન્ને સાથે ચાલ્યા. આઠમે દિવસે તે બોલ્યો કે “ત્યાગી પુરુષ ! ભૂખ લાગી છે. પ્રભુ સાથે અઘટિત આચરણ થતું હોય તો ભલે, પણ કાંઈક ખાવાનું મળે એવી પ્રાર્થના કરે !”

ઈવરને અમારી રિયતિ દર્શાવી મેં કહ્યું કે “હે પ્રભો ! આ અસિપૂજક પાસે મને બેઆબરૂ કર્યો નહિ.”

થોડીજ વારમાં રોટી, ખજૂરભરેલો ખુમચો અને જળભરેલી એક શિરોઈ અમારી સન્મુખ હાજર થયાં. અમે બન્નેએ લોજન કરી આગળ ચાલવા માંડ્યું. વળી આઠવાડીયું ચાલ્યું ગયું. મેં કહ્યું કે “રાહેબ (અસિપૂજક સંન્યાસી) ! હવે તમે તમારો પ્રલાવ બતાવો.”

એટલે તે યુવક લાકડીને ટેકે ઉભો રહી થોડી વાર હોઠ હલાવવા લાગ્યો. તરતજ રોટી, ખજૂરના બે ખુમચા અને જળભરેલી બે શિરોઈઓ વગેરે અમારી આગળ હાજર થયાં. આ જોઈને હું તો વિસ્મય પામ્યો. પછી તે રાહેબ બોલ્યો કે “ચાલો, લોજન કરીએ.” શરમનો માર્યો હું લોજન કરતાં ચક્રાચ પામતો હતો. એટલે તે બોલ્યો કે “લ્યો, આરોજો. અત્યારે હું આપને ફેટલાક સાશ સમાચાર આપું. તમે દીક્ષા આપવાના મંત્ર પઢો; હું સુસલમાન થાઉં છું.” આટલું બોલીને તેણે કેટલે વિટેલું જુનોઈ તોડી નાખ્યું. અને કદમે બોલ્યો. વિશેષમાં તેણે કહ્યું કે “જે લોજન મળ્યું છે તે આપનાજ પ્રતાપે મળ્યું છે; કેમકે આપ જેવા પૃથ્વ શુરુજનનું માન રાખવા ખાતર મેં પ્રભુને વિનતિ કરી હતી, તેથીજ તે મળ્યું છે.”

ત્યારપછી અમે બન્નેએ લોજન કર્યું અને પછી મકકે ગયા.

ઈબ્રાહીમ ખૈયાસ વળી કહે છે કે, જંગલમાર્ગે જતાં એક વાર હું માર્ગે ભૂલ્યો. ત્યાં એક માણસ આવ્યો અને મને સલામ કરી બોલ્યો કે “તમે

માર્ગ ભૂલ્યા છે. મારી પાછળ પાછળ આવો.” હું તેની પાછળ કેટલાંક પગલાં ચાલ્યો, ત્યાં તો તે અદૃશ્ય થયો. મેં જોયું તો મને ખરો રસ્તો મળ્યો હતો. ત્યારપછી હું ફરી માર્ગ ભૂલ્યો નહિ અને માર્ગમાં ભૂળતરસતું દુઃખ પણ પામ્યો નહિ.

એક વાર હું રસ્તે જતો હતો. રાત્રે જંગલમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ભયંકર સિંહ મારી સન્મુખ આવ્યો. હું ભયથી વ્યથિત બની ગયો, ત્યારે આવી દેવી વાણી સાંભળી કે “જૈયાસ! ભય પામીશ નહિ. અનેક ફિરસ્તાઓ-દેવદૂતો તારે રક્ષણ કરશે.”

એક વાર જંગલમાં મેં એક માણસને જોયો. મેં પૂછ્યું કે “તમે કોણ ?” તે જાલ્યો કે “હું એક વૃદ્ધ માણસ છું, મકકે બાઉ છું.”

મેં કહ્યું કે “બાપું કે વાહન રાખતા નથી શું ?”

તે જાલ્યો કે “ના ના, અમારા સમૂહમાં આપના જેવા કેટલાક શ્રદ્ધાળુ યો માત્ર એકલો વિશ્વાસજ સાથે લઈને સુસાફરી કરે છે.”

મેં પૂછ્યું કે “વાસ્તવિક વિશ્વાસ કોને કહેવો ?”

તે જાલ્યો કે “લોકોની પાસે કાંઈ પણ નહિ માગતાં પ્રભુ પાસેજ માગવું તે.”

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, એક વાર સુસાફરીમાં તપસ્વી ઈબ્રાહીમ જૈયાસ-નો સંગાથ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “બલે, તમે સાથી થાઓ; પણ એક શરતે. રસ્તામાં કામકાજ કરવાનું એકજ માણસે માથે લેવું.”

મેં કહ્યું કે “બલે, એ ભાર આપ લેલો.”

મહર્ષિ—“ઠીક, અત્યારથી તમે મારે આધીન રહેજો.”

અમે વિશ્રામસ્થળે પહોંચ્યા, ત્યારે મને ખેસાડીને મહર્ષિ જળ લઈ આવ્યા. શિયાળો હતો, એટલે લાકડાં લેગાં કરી આવ્યા અને અગ્નિ સળગાવ્યો. માર્ગમાં જે જે કાર્યો કરવાં પડતાં તે તેઓ પંડેજ કરતા. મને કાંઈ પણ કરવા દેતા નહિ. હું કામ કરવા બાઉ તો કહેતા કે “ના, આપણે શરત કરી છે કે, એકે કામ કરવું અને બીજાએ તેને આધીન રહેવું.”

એક રાત્રે માર્ગમાં સુસળધાર વરસાદ વરસ્યો. પોતાનું પહેરવાનું વસ્ત્ર મારા મસ્તક ઉપર ધરીને તેઓ ઊભા રહ્યા. પ્રાતઃકાળ સુધી પોતે એજ સ્થિતિમાં મારી સેવા કરી. હું અત્યંત શરમાઈ ગયો, પણ શું કરું? શરતથી બંધાયો હતો, તેથી કાંઈ પણ બોલી શક્યો નહિ. જો હું બોલું તો કહેતા કે

“હું કર્તા છું, તમે આધીન છો. તમારે મારાજ મત પ્રમાણે ચાલવું પડશે.”

ખીજે દિવસે મેં કહ્યું કે “આજે હું કર્તા યઇશ.”

તેમણે તેમાં સંમતિ આપી, પરંતુ તે દિવસે પંજાબી સેવા તેઓ કરવા લાગ્યા. તેમની સેવા કરવાનો લાભ મને ખિલકુલ લેવા દીધો નહિ. *

મેં કહ્યું કે “તમે ઇશ્વરની આજ્ઞાવિરુદ્ધ કેમ ચાલો છો?”

તેઓ બોલ્યા કે “જ્યારે આપણું કાર્ય પ્રભુ કરતા હોય, તે વખતે તેમની પણ અવગણ કરાય; તેમજ પ્રભુની સેવા કરવાથી તેમના પ્રત્યે વિરુદ્ધાચરણ થતું નથી.” હું એ રીતે તેમની સાથે મક્કાસુધી તો ગયો, પણ તેમની અનેક સેવાઓથી એવો શરમીંદો બની ગયો કે પછી તેમના સહવાસમાંથી મેં પલાયન કર્યું. એક દિવસ અચાનક અમે મેના (મક્કાનગરમાં આવેલું) એક સ્થળ જ્યાં હાજી લોકો કુરબાની આપે છે તે સ્થળ)માં ભેગા થઈ ગયા.

મને જોઈ તે બોલ્યા કે “ભદ્ર પુરુષ! જે રીતે મેં તમારે સંગાથ કર્યો છે, તેવીજ રીતે તમારે આપણા બંધુઓનો સંગાથ કરવો ઉચિત છે.”

ઇબ્રાહીમ ખૈયાસ કહે છે કે, તુર્કેસ્તાનમાં આવેલા એક પ્રદેશમાં હું આવ્યો જતો હતો. રસ્તે જતાં મેં દાડમનાં બાંધ જોયાં. તેનાં ફળ ખાવાની મનમાં અલિલાપા થઈ, પરંતુ મેં સાંભળ્યું હતું કે તે ઘણાંજ ખાટાં હોય છે, એટલે ખાધાં નહિ. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં એક અરણ્યમાં પહોંચ્યો. ત્યાં એક મહા-દુઃખી માણસને જોયો. તેના હાથપગ સડી ગયેલા હતા તેમાંથી પડ્ડાં ઝરતું હતું. વળી માંહે જીવ પડેલા અને ઘણા ઉપર હજારો માખીઓ બહુબળતી હતી. આ જોઈ મને દયા ઉપજી. હું બોલ્યો કે “તમને એવી મરજી થાય છે કે તમારે માટે હું પ્રભુની પ્રાર્થના કરું કે એ દયાળુ પ્રભુ તમને આ સંકટમાંથી છોડાવે?” રોગી બોલ્યો કે “ના, મારી એવી ઇચ્છા નથી.”

“કેમ?”

“સંકટ નાખવું એ પ્રભુની ઇચ્છાની વાત છે અને મેં મારી ઇચ્છાને પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન રાખી છે.”

હું બોલ્યો કે “જો તમે કહો તો હું આ માખીઓ ઉડાડી મૂકું.”

રોગી બોલ્યો કે “ખૈયાસ! પહેલાં તો તમે તમારા મનમાંથી દાડમ ખાવાનો લાભ ઉડાડી મૂકો તો બસ છે. આપ જો મારો શારીરિક રોગ મટાડવા આટલી બધી કાળજી રાખો છો, તો તમારા પોતાના મનનો રોગ મટાડવા કેમ કાળજી રાખતા નથી?”

આ સાંભળી મેં પૂછ્યું કે “ભદ્રપુરુષ ! તમે કેમ જાણ્યું કે હું ખયાસ છું અને મીઠું દાકમ ખાવાનો અભિલાષી છું ?”

તે બોલ્યો કે “જે માણસે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, તેની પાસે ઈશ્વર તમામ વાતો પ્રકટ કરે છે.”

મેં પૂછ્યું કે “આ માખીઓની પીડાને લીધે આપના મનની દશા કેવી રહે છે ?”

તે બોલ્યો કે “હા બગાળર, માખીઓ મને ચટકા ભરે છે એ ખરું; પરંતુ જ્યારે કર્તાની એવીજ ઇચ્છા છે, ત્યારે મારે પણ તે કબૂલજ છે.”

ખૈયાસ કહે છે કે, રોમ શહેરમાં એક રાહોળ (અસિપૂજક સંન્યાસી) હતો. તેણે સિત્તેર વર્ષ સુધી એક મંદિરમાં સ્થિતિ કરી હતી. આ સમાચાર સાંભળીને મેં તેમના દર્શનાર્થે પ્રયાણ કર્યું.

હું ત્યાં પહોંચ્યો ત્યાં તો ખારીએથી ડોકીડ કરીને તે બોલ્યો કે “ઇબ્રાહીમ ! તમે શામાટે આવ્યા ? હું વેરાળી નથી. હું તો ફતરાં સાચવવાનું કામ કરું છું, કુપ્રવૃત્તિરૂપી ફતરાંથી લોકોનું રક્ષણ કરું છું.”

હું બોલ્યો કે “હે પ્રભો ! તું મહાશક્તિશાળી છે. આ માર્ગભૂલેલા અસિપૂજકને તું સન્માર્ગ બતાવ.”

રાહોળ બોલ્યો કે “ઇબ્રાહીમ ! તમે બીજાઓ તરફ ક્યાંસુધી જોયા કરશો ? એવું બહારનું ભ્રમણ મૂકી દઇને પોતા તરફજ વળો અને જ્યારે તમે તમને પોતાને-પોતાના સત્યસ્વરૂપને-પરમાત્માને-પ્રાપ્ત કરો, તે પછી પણ તમારા પોતાના-તમારી પોતાનીજ કર્ણી અને વૃત્તિના ચોક્કીદાર બનો; કેમ કે હુનિયાઇ પ્રવૃત્તિરૂપી વારાંગના તો દિવસમાં ત્રણસો ને સાઠ વાર નવા નવા વેશ લઇને, માણસને લોભાવે છે-ભભાવે છે અને કુપ્રે ચલાવવા મથે છે.

ખૈયાસ કહે છે કે, એક દિવસ હું વગડામાં જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં મને ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. એટલામાં એક સંન્યાસી મહારાજ મળી ગયા. તેમણે મને કહ્યું કે “રે પેટભરા ! તું અન્નને માટે આટલો બધો ઉતાવળો કેમ થયો છે ?”

હું બોલ્યો કે “ઘણા દિવસથી કાંઈજ ખાવાનું મળ્યું નથી.”

તે બોલ્યો કે “જો તારામાં આટલુંજ મનોબળ હોય તો પછી પ્રભુપર નિર્ભર રહેવાને પથે પળવાની તારે શી જરૂર હતી ? જાણતો નથી કે, વિરોધી-ઓ(સંસારી લોકો)માં તારી આ નિર્જાતાની હકીકત પણ પ્રકટ થઇ જશે ?”

એક દિવસ ઇબ્રાહીમ ખૈયાસ પોતાની છાતીમાં મુકો મારીને બોલ્યા કે

“હાય હાય ! ને મને જુઓ છે તેને હું હજુ પણ જોઈ શક્યો નથી.”

કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “મહાત્મરૂ ! આપ ક્યાંથી આહાર મેળવો છો?”

તેઓ જોડ્યા કે “માતાના ઉદરમાં રહેલું જાળક, વગરામાં ભમતું પશુ અને જળમાં ફરતું માછલું જ્યાંથી આહાર મેળવે છે, ત્યાંથી હું પણ આહાર મેળવું છું.”

તેમને કોઈએ પૂછ્યું કે “શું વિશ્વાસુને લોભ ઉપજે છે?”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “લોભ તો મનુષ્યના સ્વભાવમાં જ રહેલો છે. તે પ્રભુ-ત્રેમીના પણ આંતરકરણમાં તો આવે છે જરો, પણ પછી ત્યાં ને ત્યાંજ નહ થઈ જઈ આગળ વધી શકતો નથી; કારણકે તે પ્રાપ્ત પદાર્થો કેંદ્રી દળને ત્યાગી થયેલો હોય છે, તેથી આંતરિક વિકારોને સહજે દળાવી શકે છે.

ઈષ્ટાહીમ ખેંચાસને તેમના અંતિમ જીવનમાં ઉદરનો વ્યાધિ થયો હતો. તેઓ રમ શહેરની મસ્જિદમાં રહેતા. એક શનિદિવસમાં તેઓ સાઠ વાર શરીરશુદ્ધિ કરીને નમાજ પઢતા. એક દિવસ સ્નાન કરતા હતા તેવામાં જ તેઓ પંચત્વ પામ્યા. હીજરી સન ૨૯૧માં તેમણે દેહ છોડ્યો. મરણ થયા પછી તેમને પોતાને ઘેર લાવવામાં આવ્યા. તે વખતે એક સાધુ પુરુષ આવ્યો અને મહાત્માના ઉશીકા નીચે જોયું તો શેટીનો એક ટુકડો પડેલો હતો. આ જોઈ પેલો સાધુ પુરુષ જોડ્યો કે “જે મેં શેટીનો આ ટુકડો જોયો ન હોત તો હું એમની અંતિમ ક્રિયા વખતની નમાજ પઢત નહિ. ટુકડો જોયો એટલે મારી ખાત્રી થઈ કે, પ્રભુ ઉપરના વિશ્વાસુપણામાં જ એમનું મરણ થયું છે. ગ્રહણ કરેલો નિયમ તેમણે આખા જીવનમાં કદી ઉલ્લંઘ્યો નથી. સત્પુરુષો અવિ-કારી સ્થિતિમાં જીવન સંપૂર્ણ કરે છે; પણ જેઓ ધર્મપંથના શીખાઉ સુસાક્ષર છે, તેઓ શ્રદ્ધામાં અચળ વિશ્વાસ સ્થાપી શકતા નથી અને તેથી જ તેમના ભાવોમાં તથા અવસ્થાઓમાં વારંવાર ફેરફાર થાય છે.

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧—માત્ર ઓઠે જોલી જાણે તે કાંઈ પંડિત નથી પણ ઠગ છે. જે જ્ઞાન-ને અનુસરીને વર્તે અર્થાત્ જોલે તેવું જાણે, તેજ પંડિત છે.

૨—જે માણસ લોકો આગળ તો ઇશ્વરની વાતો કરે છે, પરંતુ અંતર-માં તો લોકોનું માન મેળવવાની કે એવી ધીજી ત્રીજી જાણતોને સ્થાન આપે છે; તે વહેલો-ઓઠો બેઆબરૂ થઈ આક્રમકમાં આવી પડે છે. પછી જ્યારે તે પોતાની અયોગ્ય રહેલીને અયોગ્ય સમજી શકીને પશ્ચાત્તાપ કરે

છે તથા તેવાં કાર્યોથી નિવૃત્ત થઈ પ્રભુપરાયણ બને છે, ત્યારેજ તે તમામ સંકટોથી બહાર નીકળે છે.

૩—જે માણસ સંસારત્યાગનાં અને પ્રભુપરાયણતાનાં વસ્ત્રો પહેરીને પછી લોકો પાસેજ પ્રાર્થના કર્યા કરે છે, તેના તરફ લોકોની કાંઈપણ દયા કે શ્રદ્ધા રહેવા પામતાં નથી અને છેલ્લે તે એવો હલકો પડી જાય છે, કે તેનું જીવન નિરાશામાં અને કષ્ટોમાંજ પૂરું થાય છે અને તેના હાથમાં માત્ર અકસોસ અને અવશુષ્કોજ રહેવા પામે છે.

૪—શુભ વિચારો ધ્યાન-ચિંતનને જેથી લાવે છે અને ધ્યાન-ચિંતન શુદ્ધ પ્રેમને જેથી લાવે છે.

૪૬—તપસ્વી હમદુન કરસાર નેશાપુરી

તાપસવર હમદુન કરસાર પ્રભુપ્રેમમાં અને વ્યાકુળતામાં દૃષ્ટાંતરૂપ હતા. તેઓ તે કાળના સાધુપુરુષોમાં સર્વોપરિ, તપસ્વીમંડળના અગ્રણી અને તત્ત્વ-જ્ઞાનમાં તેમજ હૃદયશાસ્ત્રમાં અત્યંત નિપુણ હતા. પોતાના હોપ જોવામાં તેમની દૃષ્ટિ જેવી સૂક્ષ્મ હતી અને ભજન-સાધનમાં જેવી નિષ્ઠા હતી તેવી ભાગ્યેજ બીજા કોઈમાં હશે. તેમનાં વચ્ચેનાં શ્રોતાઓને બહુજ અસર કરતાં. તેઓ તપસ્વીશિરોમણિ મુદ્ધિયાન સુરીના અનુયાયી, મહર્ષિ અણુ તોરાળના શિષ્ય અને અબ્દુલ્લા મુબારકના ધર્મશુરુ હતા. તેમનાં કામોનો શુદ્ધ મર્મ નહિ સમજી શકવાથી અજ્ઞાની લોકો તેમનો વારંવાર તિરસ્કાર કરતા, ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરવા માટે તેમણે કઠોર સાધનાઓ સાધી હતી. પવિત્ર ચરિત્રવાળા લોકો તેમના ઉપર ઘણી પ્રીતિ રાખતા. લોકોમાં તેઓ “કરસારી” નામથી ઓળખાતા હતા. આરબી લાપામાં “કરસાર” શબ્દનો અર્થ ‘ધોળી’ થાય છે. ધોળી જેમ એવાં વસ્ત્રો ધોઈને સ્વચ્છ કરે છે, તેમ આ મહાત્મા પણ પવિત્રતારૂપી જળથી પોતાના ચિત્તરૂપી વસ્ત્રને ધોઈને સ્વચ્છ રાખતા હતા. તપસ્વી હમદુન કરસાર નીતિની બાળતમાં પણ બહુજ ચૂસ્ત હતા. એક રાત્રે તેઓ મરણપથારીએ પડેલા બંધુની સેવા-ચાકરી કરતા હતા. કેટલીક વાર પછી એ બંધુનું મરણ થતાં તેમણે તરતજ દીવો હોલવી

કોઈએ પૂછ્યું કે “આપે આમ શામાટે કર્યું ?”

મહર્ષિ—“ અત્યારસુધી આ ઘરનો અને આ વસ્તુઓનો માલિક મહારો બંધુ હતો; અને હવે બધી વસ્તુઓની પૈઠે દીવામાંના તેલની માલીકી પણ તેના વારસની થઈ છે, એટલે તે વારસની રક્તસિવાય મારાથી તેલ બાળી શકાય નહિ. ”

હમદુને કહ્યું છે કે, એક દિવસે નેશાપુરની નદીમાં જે હોડીમાં બેસીને હું જતો હતો, તેમાં એક સાહસિક અને ચતુર માણસ પણ હતો. હિંમતમાં તે ઘણો વખણાતો હતો. નેશાપુરના બધા ચતુર લોકો તેને અનુસરતા હતા. તે મારી પાસે આવીને બોલ્યો કે “ હે નૌકાનિહારી સાધુ ! કંઈક બોલો. ” મેં પ્રશ્ન કર્યો કે “ કર્તવ્ય એટલે શું ? ” તેણે કહ્યું કે “ તમે મારા કર્તવ્ય-વિષે પૂછો છો કે તમારા પોતાના કર્તવ્યવિષે પૂછો છો ? ”

મેં કહ્યું કે “ આપણા જન્મેના કર્તવ્યવિષે પૂછું છું. ”

તે બોલ્યો કે “ મારું કર્તવ્ય તો એજ છે કે, હું આ રક્તેશુલી વસ્ત્રોને બદલે ફકીરીની કામળી ધારણ કરું અને ફકીરીને અનુસરતાં આચરણ કરીને સાચો મુદ્રી (ઋષિ) બનું; અને કદાચ એવો નહિ બની શકું, તો ફકીરીનાં વસ્ત્રોને લીધે અને લોકલગ્નને લીધે પણ પાપકાર્યોથી તો નિવૃત્તજ થઈશ; મારે મહારેમાટે તો એ કર્તવ્ય છે. હવે તમારેમાટે કર્તવ્ય એ છે કે, તમે ધારણ કરેલો ફકીરીનો વેષ કાઢી નાખો; કેમકે એમ કર્યો તોજ તમે લોકોથી અને લોકો તમારાથી છેતરાતા અટકશે—અર્થાત્ તમારે ફકીરી બળવનીજ હશે તો બહારના વેષવિનાજ તેવાં આચરણ રાખવાં એ તમારું કર્તવ્ય છે અને લેખનાં વસ્ત્ર બહેર રીતે પહેરીને તેને અનુસરતો ધર્મ પાળવો, એ મહારું કર્તવ્ય છે. તમે વૈરાગ્યવસ્ત્રો દૂર કર્યો, એટલે તમે લોકોથી નિંદાતા અટકશે અને લોકો તમારાથી લોભવાતા અટકશે. ”

તપસ્વીપ્રવર હમદુન કેરસારની ઘણી ખ્યાતિ હોવાથી નેશાપુર નગરના સાધુપુરુષોએ તથા ધર્મોચાર્યોએ તેમની પાસે જઈ વિનંતિ કરી કે “ આપ સભા-ગાં આવીને લોકોને ઉપદેશ આપો તો લોકોને ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. ”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “ ઉપદેશ આપવાની હજી મહારામાં યોગ્યતા આવી નથી; કેમકે હજીસુધી સંસારનાં માન-અકરામ અને લોક-પ્રતિષ્ઠા મેળવવાના મોહમાંથી મારું મન છૂટ્યું નથી, તેથી મારો ઉપદેશ લોકોના અંતરમાં ઉતરશે નહિ. જે ઉપદેશવાક્યો અંતરમાં ઉતરે નહિ અને નવજીવન આપે નહિ, તેવાં વાક્યો ઉપદેશવાં એ તો જ્ઞાનનો ઉપહાસ કરવા જેવું તથા ધર્મને હાનિ

પહોંચાડવા જેવું છે. વળી મૌનલાવથી ધર્મકાર્ય બળવે જવું, એના જેવું લાલકારક બીજું કશું નથી. જે ખરેખરે ધર્માચરણી હોય, તેનોજ ઉપદેશ શ્રોતાઓને લાલકારક થાય છે. જે માણસ પોતેજ ધર્માચરણમાં સાધકજ હોય અથવા જ્યાંસુધી ઉપદેશ પોતાના હૃદયમાં આરપાર ઉતર્યો ન હોય અને તે પ્રમાણે આરિચ્ય સુધર્યું ન હોય, ત્યાંસુધી તો ધર્મની બાબતો પોતાનાજ મનમાં ઠસાવ્યા કરીને જરાપણ ઉપદેશક ન બનવું એજ વક્તાને માટે અને શ્રોતાને માટે લાલકારી છે. આથી સભામાં આવીને મારે શું બોલવું તેજ સમજતું નથી. જે વક્તા ધર્માચરણી હોય છે, તેના ઉપદેશ બધે સ્વર્ગ-માંથીજ આવતો હોય તેવો હોય છે; અને-તે જગતના કલ્યાણમાટેજ હોય છે. તેમાં પોતાના કર્તૃત્વનો અને અહંતા-મમતાનો કશોજ સંબંધ હોતો નથી.

પૂર્વના આચાર્યોનાં વચનોમાં તેથીજ વધારે સાર રહેલો હોય છે તથા વધારે અસર પડે છે. પૂર્વાચાર્યોનું જીવન ધર્મના ગૌરવમાટે તથા ઇશ્વરની પ્રસન્નતામાટેજ હતું; અને અમે-ઉપદેશકો તો પોતાનું ગૌરવ વધારવા માટે, પોતાની આંતરિક કામનાઓ તૃપ્ત કરવા માટે અને લોકોમાં વાહવાહ બોલાવવામાટેજ આતુર હોઈએ છીએ; તેથીજ તેમાં સાર કે અસર જેવું જણાતું નથી.”

અબ્દુલ્લા મુબારક કહે છે કે, હંમદુન કસ્સાર ભારે રોગથી ઘેરાયા ત્યારે લોકોએ તેમને કહ્યું કે “મહાત્મન ! આપ સંતાનોને કાંઈ ઉપદેશ આપો.” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે તેઓ નિર્ધન રહે તેના કરતાં તેઓ ધનવાન બને તેમાં વધારે ભય રહેલો છે.

મરણકાળે મહર્ષિ હંમદુને કહ્યું હતું કે, “દેહ છૂટ્યા પછી ત્યાં સ્ત્રીઓને દાટેલી હોય, ત્યાં મને દાટ્યો નહિ.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-તમે લૌકિક વિદ્યાઓ કરતાં પારલૌકિક વિદ્યાનેજ વધારે અગત્યની અને આદરણીય સમજજો. વળી પ્રભુ સાથેનો તમારો સંબંધ કે પરિચય જાહેર નહિ કરતાં ગુપ્તપણેજ તેમાં વધારો કરો એજ શ્રેયસ્કર છે.

૨-જે માણસ પ્રભુના અને પ્રભુપ્રેમીઓના ગુણ જાવાને બદલે પોતાનાંજ ગુણગાન કરે-કરાવે છે, તે તેની પોતાની દુર્ગંજતા જાણી શકતો નથી.

૩-જે વાત ગુપ્ત રાખવી હોય તે મિત્રને પણ કહેતા નહિ.

૪-જેનામાં કોઈ પણ રૂડો ગુણ રહેલો જુઓ, તેનાથી જુદા પડતા નહિ;

કેમકે તેના સમાગમથી તમારામાં તે સદ્ગુણનો પૂરો નહિ તો થોડો અંશ પણ આવશે.

૫-હું તમને જોવાતો મુદામ કહું છું કે- (૧) જ્ઞાનીઓનો સંગ રાખો અને (૨) મૂળ લોકોથી દૂર રહેજો.

૬-સત્પુરુષો જેમ અપરાધપ્રત્યે ક્ષમાદક્ષિ રાખે છે, તેમ સદ્ગુણને પણ બાહ્યમાન વધારે નથી આપતા; કેમકે એથી તેઓ તમારું વિશેષ સન્માન કરે, તો તમારામાં અભિમાન વધી જઈ તમે ભ્રમમાં પડી જો તેથી વધારે પડો.

૭-જે માણસ પોતાનું ચારિત્ર્ય કાળજીપૂર્વક તપાસે છે, તેના પોતાની ઘણી ભૂલો તથા રખેલનો જોઈ શકે છે અને સુધરીને ઉપલે પગથીએ ચઢી શકે છે.

૮-જે કંઈ અનાયાસે આવી મળે તેજ ઉત્તમ સમજજો. x

૯-તમને મળેલી સંપત્તિ અને રૂઢી તકો તમારી યોગ્યતા કરતાં વધારે મળી છે અને તેમાં પ્રભુની રહેલી દયા ને ઉદારતા જોઈ શકશો, ત્યારેજ તમે પ્રભુનો ઉપકાર માની શકશો.

૧૦-જે માણસ એમ માને છે કે, હું ધર્મદ્રોહી દુરાત્મા ફેરફાર કરતાં ઉત્તમ છું, તે ભિચારિમાનજ માણી રહ્યો છે.

૧૧-તમે કોઈ પણ મદિરા પીનારાને લથડીઆં ખાતો જુઓ, ત્યારે તમે તેનાપ્રત્યે તિરસ્કાર નહિ દર્શાવતાં દયાજ દર્શાવજો અને સાવધાની રાખજો કે, તમે પોતે પણ કદી એવી વિપત્તિઓમાં પડો નહિ.

૧૨-ઉદારતા જેવો સદ્ગુણ નથી અને કૃપણતા જેવો દુર્ગુણ નથી.

૧૩-ત્યાગ-વૈરાગ્યનો ગર્વ ધનવાનોના ધનમદથી પણ વધારે ખરાબ છે.

૧૪-પોતાને માટે આ લોક કે પરલોકમાં કોઈની યાચના ન કરવી, એજ ખરો વિનય છે અને એમાંજ સાચી સાધુતા છે. જેનામાં એવો વિનય નથી અથવા જે એવો વિનય છોડી દે છે, તેનામાં સાચી સાધુતા કાં તો આવીજ નથી ને કાં તો શુભાવી બેઠો છે એમ જાણજો.

૧૫-ઘણાખરા બાહોશ માણસો ધર્મમાં હીન અને અભિમાનમાં વધુ હોય છે.

૧૬-ઘણાખરા રોગોનું મૂળ અને ધર્મમાર્ગમાં અંતરાય અતિભોજન જ હોય છે.

x સહજ મિત્રા સો દૂષ ખરાખર, મંગ લિપા સો પાની;

હુંટ લિપા સો રક્ત ખરાખર, ગોરખ બોલ્યા ખાતી.

૧૭-જે માણસ પરલોકની સાધના નહિ કરતાં સંસારનીજ સાધનામાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તે આ લોક અને પરલોકમાં દુઃખ અને ત્રુકસાનજ પામે છે.

૧૮-પ્રશ્ન-ખરેખરે પ્રભુભક્ત કેવો હોય? ઉત્તર-જે માણસ પોતાના પંડ-ની કાળજી રાખતો નથી અને બીજાઓની સેવા લેવા ઇચ્છતો નથી તે.

૧૯-પ્રશ્ન-વૈરાગ્યનું લક્ષણ શું? ઉત્તર-જે કંઈ તમારી ખાસે હોય તેને પોતાનું નહિ માનતાં પ્રભુનુંજ માનીને (વશુવેવ કુટુંબકમ્-ના ધોરણે) વર્તે, એજ ગૃહસ્થાશ્રમીનો વૈરાગ્ય છે.

૨૦-જે માણસ બીજાનો વિશ્વાસ ગુમાવે છે, જે અધર્મનીજ અવસ્થામાં મરે છે અને જે વૈરાગ્ય તરફ વૈરાગ્ય રાખે છે, એ ત્રણે પ્રકારના માણસોમાટે શયતાન અને તેનાં સગાંવહાલાંઓ બહુજ આનંદ પામે છે.

૪૭-તપસ્વી દાઉદ તાચી

તપસ્વી દાઉદ તાચી સૂક્ષ્મ વિચારકોમાં દીપકસ્વરૂપ, અધ્યાત્મવિદ્યામાં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન અને ઉત્તમ ભગવદ્ભક્ત હતા. સર્વ દેાઈ તેમને સાધકમંડળીના શિશોમણિવરીકે માન આપતા. વૈરાગ્યમાં તો તેમણે પરાકાષ્ઠા કરી હતી. અનેક-વિધ વિદ્યાઓમાં તેઓ પંડિત હતા. વીસ વર્ષસુધી તેઓ ઇમામ અબુ હનિફાના શિષ્યતરીકે તેમની સાથે રહ્યા હતા તથા તપસ્વીવર્ચ ફઝલ અને ઇબ્રાહીમ આદમનો સમાગમ પણ તેમણે સેવ્યો હતો. તપોધન હળીળ રહી તેમના દીક્ષા-ગુરુ હતા. સાધકતરીકેની પ્રથમાવસ્થામાં તેમના અંતઃકરણમાં પ્રબળ વૈરાગ્ય જાગી ઉઠ્યો હતો. હમેશાં તેઓ સંસારી લોકોથી દૂર રહેતા. તેઓ એકાદ આમાન્ય સૂત્ર ઉપરથી સાધના સાધતા હતા. તેમણે એક દિવસ કોઈ માણસને મુખેથી નીચલા ભાવનીકવિતા સાંભળી અને તે પરથી તેમના મનમાં પશ્ચાત્તાપ જાગી ઉઠ્યો. ત્યાંથીજ તેમના નવજીવનની શરૂઆત થઈ. એ કવિતાનો ભાવાર્થ આવો હતો:-

“ શું તારે એવું મુખ છે કે જેના ઉપર કળરની ધૂળ (કે અગ્નિના ભડકા) આવી પડશે નહિ? શું તારે એવી આંખો છે કે જે લોંબમાં દટાશે નહિ? (અથવા અગ્નિમાં જળશે નહિ?)”

આ કવિતા સાંભળતાંજ દાઉદ તાચીના અંતરમાં અત્યંત ઉંડી વેદના શરૂ

થઈ. તરતજ તેઓ ઇમામ અબુ હનિફની પાસે ગયા. ઇમામ તેમને શોકાતુર જોઈને બોલ્યા કે “દાઉદ! તમને શું થયું છે? આજે આવા શોકાતુર કેમ જણાવો છો?”

દાઉદ તાથી બોલ્યા કે “મારું મન હવે સંસારથી ઉદાસ ઝળી ગયું છે. મારા અંતઃકરણમાં અત્યારે જે ભાવ જાગ્રત થયો છે, તે દર્શાવવાને પણ હું શક્તિમાન નથી અને બહુજ અસ્થિર ઝળી ગયો છું. કયે રસ્તે જવું તે હજી સમજાતું નથી. કોઈ અંથ પાંચું તોપણ તેનો સિદ્ધાંત ખરાબર સમજાતો નથી.”

ઇમામ—“તમે લોક-સંસર્ગ છોડી દો.”

એ આજ્ઞા પ્રમાણે દાઉદ લોકસંસર્ગનો ત્યાગ કરી એકાંતમાં રહી સાધના કરવા લાગ્યા. કેટલોક સમય ગયા પછી ઇમામ અબુ હનિફ તેમની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે “હવે તમે ઘરમાં એકાંતમાં રહી સાધના કરો છો, તે ચોગ્ય નથી. હવે તો તમે તત્ત્વવેત્તા સાધકો પાસે રહો અને તેમની સર્વ ઉંડી અને વિલક્ષણ વાતો સાંભળજો, ધીરજ રાખજો, કશું બોલશો નહિ; એટલે તેમનાઠારા જણવા જેવા સર્વ ગૂઢ ભાવો તમને જણાશે ને સમજાશે.”

ગુરુની આજ્ઞા શિરે ચઢાવીને ત્યારથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અર્થે એક વર્ષ સુધી તેઓ ધર્માચાર્યો પાસે આવ-જા અને સમાગમ કરવા લાગ્યા. તેઓ બોલે તે પોતે મૌનપૂર્વક શ્રવણ કરતા અને શ્રવણ કરતી વખતે તેઓ મનમાં ઉંડા ઉતરી જતા. આવી રીતે એક વર્ષ ગયા પછી તેમને જણાયું કે, આ એક વર્ષમાં મારું ત્રીસ વર્ષ જેટલું કાર્ય સંપાદ્યું છે.

ત્યારપછી વળી તેઓ તપસ્વીપ્રવર હખીળ રયીની પાસે જઈ રહ્યા. હખીળ રયીથીજ તેમને માટે સ્વર્ગનું રાજદ્વાર ખુલ્લું થયું. હવેથી તેઓ સાધનમાર્ગમાં વીર પુરુષની પેઠે ગતિ કરવા લાગ્યા. તમામ પુસ્તકોને જળમાં પધરાવીને તેઓએ અરણ્યનો આશ્રય લીધો અને માણસોપ્રત્યેની આશા અને વિશ્વાસનો ત્યાગ કર્યો.

દાઉદ તાથીના ભાગમાં વડિલોની સંપત્તિમાંથી વીસ મહોરો આવી હતી, તે તેમણે વીસ વર્ષ સુધી રાખી મૂકી હતી. કોઈ કોઈ સાધુ પુરુષો કહેતા કે, “ધનનો સંચય ન કરવો એમાંજ ખરો ત્યાગ રહેલો છે.” દાઉદ તાથી તેમને કહેતા કે “આ થોડી મુદ્રાઓ મેં સાચવી હતી, તે માત્ર તપશ્ચર્યામાં નચિંતાઈ મળવા-માટે સાચવી હતી. મૃત્યુપર્યંત એમાંથીજ મ્હારી જીવિકા ચલાવવા માગું છું.” દાઉદ તાથી કદી પણ નવરા નહિ રહેતાં, પોતાના સમયનો બહુજ સદુપયોગ કરતા.

લોજન કરવા પહેલાં તેઓ રોટીને જળમાં ભીંજવી રાખતા અને પછી તે ગળી જાય ત્યારે ચોળી નાખીને કાંજની ચેઢે પી જતા. તેઓ કહેતા કે, કંકડા કરીને ચાવવામાં જે સમય લાગે, એટલા સમયમાં તો કુરાનનાં પચાસ પ્રવચનોનો પાઠ થઈ શકે. તો આટલો બધો સમય એવી ક્ષુદ્ર ખાણતમાં શામાટે ખાગાડવો ?

અબુબકર એચાસ કહે છે કે, હું એક દહાડો દાઉદ તાથીની કુંપડીએ ગયો. જોયું તો તેઓ સૂકા રોટલાનો એક ટુકડો હાથમાં લઈ સજ્જ નયને બેઠેલા છે. આ જોઈને હું બોલ્યો કે “દાઉદ ! શું કરો છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “આ કંકડો ખાવા ચાહું છું; પરંતુ તેમ કરવું યોગ્ય છે કે નહિ ? તે હું જાણતો નથી.”

દાઉદ તાથીનું એક મોટું જૂનું વડિલોપાર્જિત મકાન હતું. તેનો એક ભાગ પડી ગયો હતો. એ પડેલા ભાગમાંજ તેઓ રહેતા. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “આપ આ પડી ગયેલા ઘરને મરામત કેમ કરાવતા નથી ?”

તેઓ બોલ્યા કે “પ્રભુ પાસે મેં એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, આ જીવંતરમાં મહારે પોતાને માટે ઘર તૈયાર કરવું નથી.”

ધીરેધીરે તે તમામ ઘર પડી ગયું. માત્ર આગળનો દરવાજો જ બાકી હતો. જે દિવસે મહર્ષિ દાઉદ તાથીનું શરીર પડ્યું, તે દિવસે એ દરવાજો પણ પડી ગયો હતો. એક દિવસ કોઈએ તેમને જઈને કહ્યું કે “આપના ઘરની ભીંત ચીરાઈ ગઈ છે અને જલદી ભોંચે પડશે.” ત્યારે તેમણે કહેલું કે “મહારી દૃષ્ટિ; ખીજે ઠંકાણે હોવાથી વીસ વર્ષ થયાં રહેવા છતાં પણ એ ભીંત મેં જોઈ નથી.”

મહર્ષિ દાઉદ તાથીને કોઈએ પૂછ્યું કે “આપ લોકોના સંગમાં ન રહેતાં એકલા કેમ રહો છો ?”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “મારે કેના સંગમાં વાસ કરવો ? જો હું મહારાથી ઉતરતા લોકોમાં રહું તો તેઓ મને કથોજ ધર્મોપદેશ આપી શકવાના નથી અને જો હું શ્રેષ્ઠ લોકોમાં રહું તો તેઓ તો મહારા દોરો તરફ જોવાના પણ નહિ. અને મને સારા માણસમાંજ ગણશે, એટલે પછી એમના પણ સમાગમથી મને શો લાભ થવાનો છે ?”

એક વાર કોઈએ મહર્ષિ દાઉદ તાથીને પૂછ્યું કે “આપ શામાટે ; પિવાહ કરતા નથી ?”

તપસ્વી દાઉદ તાથી બોલ્યા કે “કોઈ વિશ્વાસુ નારીને પરણી હું તેને છેતરવા ચાહતો નથી.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “એમાં છેતરવાનું શું છે ?”

તપસ્વી—“પત્નીને સુખી રાખવાનું તથા ભરણપોષણ કરવાનું મારે શિરે લેવું અને પછી તેમાં ધ્યાન ન આપી શકું એ છેતરવું નહિ તો બીજું શું ?”

કોઈએ મહર્ષિ દાઉદ તાથીને પૂછ્યું કે “આપ મૂછોને ઘણાજ કેમ રાખતા નથી ? જરા ઠીકઠીક રાખો તો ?”

મહર્ષિ—“મને મૂછો ઠીકઠીક કરવાનો અવકાશજ મળતો નથી.”

પુરુષશ્રેષ્ઠ દાઉદ તાથી એક અજવાળી રાત્રે ઘરની અગાસી ઉપર બેસી આકાશ તરફ જોતા નહોતો ઝળની વિશાળતા અવલોકતા હતા તથા રોતા હતા. તેવામાં રોતાં રોતાં બેભાન બની ગયા અને પડી ગયા. પડવાનો અવાજ સાંભળી એક પાડોશી “ચોર ! ચોર !” કરીને દોડ્યો. તેના હાથમાં ઉધાડી તલવાર હતી. જઈને જોયું તો મહર્ષિ દાઉદ પોતેજ છે ! તેમનો હાથ પકડી પાડોશીએ પૂછ્યું કે “આપને કોણે પાડી નાખ્યા ?”

મહર્ષિ—“હું બાણતો નથી કે હું શી રીતે પડી ગયો !”

એક વાર દાઉદ તાથી નમાજ પઢવા સારૂ ત્વરાથી દોડતા હતા. તેમને જોઈને લોકોએ પૂછ્યું કે “આપ શામાટે દોડો છો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “નગરની બહાર સૈન્ય ઉભું છે તે મારી રાહ જીએ છે.”

એક માણસે પૂછ્યું—“કેવું સૈન્ય ?”

મહર્ષિએ કહ્યું કે “કબ્રસ્તાનનું શબસૈન્ય.”

નમાજ પઢીને ઘર તરફ પથ તેઓ એટલા ઉતાવળા જતા હતા કે બાણે કોઈ તેમની પાછળ પડ્યું ન હોય !

જ્યારે સામાજિક ઉપાસનાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો, ત્યારે પણ લોકસંસર્ગના ભયને લીધે તેઓ ત્યાં જવા તરફ અરુચિ દર્શાવતા.

એક દિવસ દાઉદ તાથી સખત તાપમાં બેઠા હતા. તેમના શરીરપરથી પરસેવાનાં ણિંદુઓ ટપકતાં હતાં. એ જોઈને તેમની માતા સ્નેહભરી વાણીથી બોલ્યાં કે “બેટા ! તું માફે જીવનધન છે. અત્યારે સખત તાપ પડે છે, તું રોજનો ઉપવાસી છે, એ છાંયડે બેસે તો કેવું સારું !”

મહર્ષિ—“માતૃશ્રી ! આ જીવનમાં મોજશોખ લોગવવાથી મ્હારે ઈશ્વર પાસે શરમાવું પડે, માટે તડકેજ બેઠો છું. વળી મારે પહેરવાનું વસ્ત્ર પણ ક્યાં છે ?”

માતા બોલ્યાં કે “પુત્ર ! એનો મર્મ શો ?”

મહર્ષિ—“ જ્યારે હું જગદાદ ગયો, ત્યારે મેં ત્યાંના લોકોની અત્યંત દીન દશા જોઈ, તેથી તે દશા ટાળવા મેં પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરી અને મારી પાસેની એક આદર કોઈ ગરીબને આપી દીધી. હવે તેને લીધે મારે મંડળીમાં જવાનું પણ બંધ થયું છે. આ સ્થિતિ સોળ વર્ષથી છે. મહારી પાસે આદરવા-ને આદર નથી, એ વાત મેં તમને આજસુધી જણાવેલી નથી. ”

તપોધન દાઉદ હમેશાં ઉદાસીન રહેતા. રાત્રિ પડતાં તેઓ બોલતા કે “ હે પ્રભો ! તમારા વિરહનો શોક મહારા ખીભ બધા શોકોને દગાવી દે છે. તેથી મને નિદ્રા પણ આવતી નથી. વળી જે માણસ વારંવાર વિપત્તિમાં ચેરાતો હોય, તે શી રીતે ઉદાસીથી મુક્ત થઈ શકે ? ”

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, એક દિવસ હું મહર્ષિ દાઉદની પાસે ગયો. જોયું તો તેઓ હસતા હતા. મેં વિસ્મય થઈ તેમને પૂછ્યું કે “ ભાઈ ! આજે આટલો બધો આનંદ શાથી ? ”

તેઓ બોલ્યા કે “ પ્રાતઃકાળે કેટલીક મદિરા મને કોઈ આપી ગયું છે. એ મદિરા તે ખીજ નહિ, પણ પ્રભુપ્રેમની હતી; તેથીજ આજે હું ઈંદ ઉજળું છું અને આનંદોત્સવ કરું છું. ”

તપસ્વી ક્ષણ અચાજ કહે છે કે, મારા આખા જીવનમાં મેં માત્ર બે વાર દાઉદ તાથીનાં દર્શન કર્યા હતાં. તેટલાથી પણ હું મને મહાભાગ્યશાળી સમજું છું. એક વાર મેં તેમને ભાગેલી અગાસી નીચે બેઠેલા જોયા તેથી કહ્યું કે “ મહાત્મન ! ઉઠો, આ ભાગેલી અગાસી આપના ઉપર તૂટી પડશે. ”

તેઓ બોલ્યા કે “ જ્યાંસુધી હું અહીં બેઠેલો છું, ત્યાંસુધી તે અગાસી જોવાનો નથી. અપ્રાસંગિક વાત કહેવી, એ જેમ દ્રવ્યરૂપ છે, તેમ અપ્રાસંગિક સ્થળે દૃષ્ટિ કરવી એ પણ દ્રવ્યરૂપ છે. ” જ્યારે મેં ખીજ વાર તેમનાં દર્શન કર્યાં, ત્યારે કહ્યું કે “ મહર્ષિ ! મને કાંઈક ઉપદેશ આપો. ”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “ ઉપદેશ એટલોજ કે, તમે સંસારી લોકોના સંસારથી છોટા રહો. ”

તપસ્વી મારફ્ જોરખી કહે છે કે, સંસારને તુચ્છ માનનારો દાઉદ તાથીના જેવો ખીજો કોઈ મેં જોયો નથી. સમય સંસાર અને સમય સંસારી જનો તેમની દૃષ્ટિમાં રેતીના કણ જેટલા સ્વલ્પ લાગતા; પરંતુ તેઓ વિરક્ત અને સાચા સાધુઓને ધણીજ માનસરી દૃષ્ટિથી જોતા.

એક માણસ મહર્ષિ દાઉદ પાસે આવી તેમને એકીનજરે ધણી વા-

જેમ રહ્યા. તે જેમ તેઓ બોલ્યા કે “લાઇ ! તું બાળતો નથી કે જેમ બહુજ બોલ બોલ કરવું એ દુષ્કૃત્ય છે, તેમ જોડીનજરે કોઇના તરફ જોયા કરવું તે પણ દુષ્કૃત્ય છે.”

મહમદ અને અબુ યુસફ નામના બે મહાન પંડિતો હતા. એ બંનેમાં બન્નારે કોઇ વિષયનો વિવાદ થતો અને નિર્ણય થઇ શકતો નહિ, ત્યારે તેઓ દાઉદ તાથી પાસે આવતા. હવે એવું બનતું કે, તે પ્રસંગે દાઉદ અબુ યુસફની તરફ પીઠ રાખીને તથા મહમદની તરફ સુખ રાખીને બેસતા અને મહમદની સાથે ઘણી વાતોકરતા અને અબુ યુસફની સાથે બહુજ ચોક્કસ બોલતા. બે મહમદનો વિચાર યોગ્ય જણાય તો કહેતા કે “મહમદ જે કહે છે તે યોગ્ય છે.” બે અબુ યુસફની વાત સાચી લાગે તો કહેતા કે “એ વાત મથાર્થ છે.” પરંતુ તેમાં અબુ યુસફનું નામ ઉચ્ચારતા નહિ. આ જોઇને કોઇએ તેમને પૂછ્યું કે “મહમદ અને અબુ યુસફ એ બંને દેશવિષયાત પંડિતો છે; છતાં આપ એકની સાથે વાતચીત કરો છો, તેનાપ્રતિ આદરભાવ બતાવો છો અને બીજા વિદ્વાનનું નામ પણ લેતા નથી અને તેનાથી વિમુખ થઇ બેસો છો, તેનું કારણ શું ?”

મહમદ દાઉદ બોલ્યા કે “હું મેનનો પુત્ર મહમદ પુષ્કળ ધન ઇંદીને જ્ઞાનના ઉચ્ચ શિખરપર અઢ્યો છે; એટલે તેમની જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ધર્મનું ગૌરવ વધારનારી તથા સંસારપ્રત્યેનો વિરાગ વધારનારી છે. અબુ યુસફ સંસાર-લાલચ છે; અને તેણે મોટાપ મેળવવા સારૂ જ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેથી એ મહમદની તોલે આવી શકે તેમ નથી. વળી પંડિતપ્રવર આચાર્ય અબુ હનિફે નેતરની પુષ્કળ સોડીઓનો માર વેડીને જીવ આપ્યો, છતાં પણ સરકારી નોકરી(બગદાદનું કાલપદ)નો સ્વીકાર કર્યો નહિ અને અબુ યુસફ ધર્મશાસ્ત્રવેત્તા હોવા છતાં તેણે સહજમાં એ પદનો સ્વીકાર કર્યો, એ પણ શું બતાવે છે ? જે માણસ ધનની લાલચે ધર્મશુરનો પવિત્ર માર્ગ છોડી દઇને અવળે રસ્તે ચઢે છે, તેની સાથે જરા પણ બોલવું મને યોગ્ય લાગતું નથી.”

જોકે વાર નરેશ હરૂન અલ રશિદ પંડિત અબુ યુસફને સાથે લઇને તપસ્વી દાઉદનાં દર્શન કરવા આવ્યો. પહેલાં અબુ યુસફ દાઉદને દ્રારે આવ્યો, પરંતુ ઘરમાં જવાની રજા મળી નહિ. આથી તેણે દાઉદની જાનેતા પાસે ઘરમાં જવાની પ્રાર્થના કરી. જાનેતાએ જઇ પુત્રને કહ્યું કે “બેટા! એ બંનેને પાસે આવવા દેજે, ના પાડીશ નહિ.”

તપસ્વી દાઉદે કહ્યું કે “મહારે સંસારી માણસોનું અને અત્યાચારી માણસોનું શું પ્રયોજન છે ?”

માતા—“હું મારા સોગન દંધને કહું છું કે, આ જાળતમાંતું ના પાડીશનહિ.”

મહર્ષિ—“માતાજી ! હું કદી પણ અત્યાચારીનું મોં જોવાનો નથી.”

પછી તેઓ વધુ વિચાર કરીને જોત્યા કે “હે પ્રભુ ! તે આજ્ઞા કરી છે કે જનેતાની આજ્ઞા માનવી જોઈએ; એટલે એ આજ્ઞા હું ચંદણ કંઈ છું, નહિ તો આ લોકોનું મારે શું કામ છે ?”

છેલ્લે તેમણે મહારાજ હરેન અલ રશિદને તથા અબુ યુસફને આવવા કહેવરાવ્યું. તેઓ જાને આવી બેઠા. હરેને જતી વખતે એક સુવર્ણ મુદ્રા ધરાવીને કહ્યું કે “આ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય છે, તે ચંદણ કરો.”

દાઉદ જોત્યા કે “એ મુદ્રા આપ પાછી લઈ જાઓ. મારે એનું કામ નથી. મેં માફ એક ધર લેવીને ખવિત્ર દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. તે દ્રવ્ય જરૂરી કાર્યોમાં વાપરું છું અને ઇશ્વર પાસે માણું છું કે, એ દ્રવ્ય સમાપ્ત થાય ત્યારે મારો દેહ પણ સમાપ્ત કરજો, કે જેથી મારે કોઈની પાસે પ્રાર્થના કરવી પડે નહિ. મને ખાત્રી છે કે, પ્રભુ મારી એ પ્રાર્થના પૂર્ણ કરશે.” ત્યારપછી હરેન અલ રશિદ અને અબુ યુસફ આજ્ઞા ગયા. તપાસ કરતાં એક દહાડો અબુ યુસફને જણાયું કે, હવે દશ રૂપીઆ જ દાઉદની પાસે બાકી છે. રોજ તેનું એક આનીવાર રૂપું ખોરાકી પાછળ ખર્ચાય છે. આ ઉપરથી હિસાબ કરી અબુ યુસફે જાણ્યું કે, બાકીની રકમ દાઉદ તાથી પાસેથી ક્યારે પૂરી થશે. છેલ્લે દિવસે તે ખાસણ પાસે બેઠા અને જોત્યા કે “આજે દાઉદ તાથી પરલોકમાં જવા જોઈએ; કેમકે આજે તેમની ખર્ચી ખૂટી જવાની છે. તપાસ કરતાં આ વાત સત્ય નીકળી. કોઈએ તેને પૂછ્યું કે “આ વાત તમે શી રીતે જાણી ?”

તે જોત્યા કે “મેં તેમની ખર્ચીના હિસાબ જણ્યો હતો; એટલે જાણ્યું કે હવે આજે કાંઈજ બાકી નથી. વળી હું જાણું છું કે તેમની પ્રાર્થના પ્રભુ પૂર્ણ કર્યા વિના રહેજ નહિ.” ત્યારપછી અબુ યુસફ તપસ્વી દાઉદ તાથીની માતા પાસે ગયો અને તેમના મરણની હકીકત પૂછી.

જનેતા—“આખી રાત્રિ દાઉદે ઉપાસના કરી હતી. રાત્રિ પૂર્ણ થતાં પ્રભુને નમસ્કાર કરવા દાઉદે મસ્તક લોચે મૂક્યું તે મૂક્યું, ફરી ઉઠ્યું કર્યું નહિ. મેં વિચાર કર્યો કે, એને સાદ પાડી જોલાવું, પણ જોયું તો તેના પ્રાણ જ આજ્ઞા ગયા હતા!”

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, ખરા તડકામાં દાઉદ તાથી દરવાજાની બાજુમાં તડકામાંજ શયન કરતા અને માથા નીચે એક ઇંટનું ઝોશીકું મૂકતા. તેમનું મરણ પણ એવીજ અવસ્થામાં થયું. એ અગાઉ જ્યારે દાઉદ તાથી કુરાનના શ્લોકો ઉચ્ચારતા હતા, ત્યારે મેં જઈ તેમને કહ્યું કે “આ ખુદી જગ્યામાંથી હું આપને ઉત્તમ સ્થાને લઈ જવા ચાહું છું. આપની એમાં સંમતિ છે ?” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “શરીરના સુખની ઇચ્છા કરતાં હું લજવાઉં છું. મહારા ઉપર કદી પણ સૂળ જીવન જય મેળવી જાય, એવું હું ઇચ્છતો નથી. મહારે વારતે તો આ સ્થળજ સાફ છે.” પણ એજ રાત્રિએ તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા.

મરણકાળે તેઓ આટલું બોલ્યા હતા કે “મને આ જીત નીચેજ દફનાવજો; એટલે મહારી પાસે કોઈ પણ આવે નહિ.”

તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમને ત્યાંજ સમાધિ આપવામાં આવી.

કોઈએ સ્વપ્નમાં તેમનાં દર્શન કર્યાં, તો જણાવ્યું કે દાઉદ તાથી નલો-મંડળમાં ઉડ્યા જાય છે અને બોલતા જાય છે કે “કેદખાનામાંથી છૂટ્યો !”

સ્વપ્ન જોનાર પોતાના સ્વપ્નની વાત કહેવા દાઉદ પાસે આવ્યો, પણ ત્યાં તો તેઓ પરલોકવાસી થયેલા જણાયા ! તેમના મરણ પછી આ પ્રમાણે દેવી વાણી થઈ હતી:-

“દાઉદ તાથી લક્ષ્યસ્થળે પહોંચ્યા છે; અને ઈશ્વર તેમના ઉપર પ્રસન્ન છે.”

આ મહાત્માનાં વચનામૃત

૧-માત્ર સંસાર ઉપરજ નહિ પરંતુ સ્વર્ગની પણ સુખ-સંપત્તિથી ઉપ-શમ રહી સર્વ સુખ-સંપત્તિના સાગર પ્રભુ તરફજ વૃત્તિ જોડજો અને મૃત્યુ-નો ઉત્સવની પેઠે સ્વીકાર કરજો.

૨-જેમ માણસો સિંહથી દૂર ભાગે છે, તેમ તમે સંસારી મનુષ્યોથી દૂર ભાગજો.

૩-જીસને કાળુમાં સળેા અને બધું બળ વાપરીને મનને વશ કરે.

૪-સંસારી જનો લૌકિક પદાર્થમાટે સંસારને ચાહે છે, પણ તમે તો અલૌકિક પદાર્થ-ધર્મનેજ માટે સંસારનું અવલંબન કરજો.

૫-તમે સંસારનો લાલ ઉઠાવવાને જેટલો ચત્ન કરે છે, તેટલો પ્રયત્ન પરમ ધામને માટે કરે તો ત્યાં પણ જરૂર તમને સ્થાન મળે.

૬-મરેલાં મનુષ્યો તમારી વાટ જોઈ રહ્યાં છે તે જુલશે નહિ.

૭-જો તમે કોઈ પણ દુઃખવગરની દશા(મોક્ષ)જ ઇચ્છતા હો તો તો

સંસારને પણ સલામ કરીને ચાલી નીકળજો અને સ્વર્ગને પણ નવ ગળથી નમસ્કાર કરી છેટાજ રહેજો; કેમકે આ લોક અને પરલોક બન્ને છોડશો, ત્યારે જ પરમધામને પામી શકશો.

૪૮-તપસ્વી હારેસ મહાસવી

ઋષિશ્રેષ્ઠ હારેસ મહાસવી મહાન વિરાગી પુરુષ હતા. સાધુસમૂહમાં તેઓ અગ્રગણ્ય તેમજ જગતમાં શ્રદ્ધાપાત્ર હતા. વળી તેઓ એક સારા પંડિત અને તપસ્વી હતા. સાંસારિક અને આધ્યાત્મિક તેમજ બીજી વિદ્યાઓમાં તેમનું પુષ્કળ પાંડિત્ય હતું અને તેથી તપસ્વીજનો તેમનું અતિશય આદરા-તિથ્ય કરતા. તેમણે અનેક શ્રેયો રચ્યા છે. ઉત્સાહમાં, પુરુષાર્થમાં, ઉદારતામાં અને બુદ્ધિની વિચક્ષણતામાં તેઓ અદ્વિતીય હતા. તે કાળના મહા-પુરુષોમાં તેઓ ગુરુરૂપ ગણાતા. એકત્વવાદમાં તથા નિઃસંગતામાં તેમનું વિશેષ વ્યક્તિત્વ જણાતું હતું. ભજન-સાધનમાં તેમણે ઘણીજ નિષ્ઠા ખતાવેલી છે. હુંસેન બસરાઈ જીવતા હતા, ત્યારે તેમનો જન્મ થયો હતો. ખગદ્વાદમાં તેઓ પરલોકવાસી થયા હતા. મહાસવી એટલે સૂક્ષ્મ ગણના અને સૂક્ષ્મ દષ્ટિ. એ ગુણો તેમનામાં હતા, તેથીજ તેમને ‘મહાસવી’ કહેલા છે.

તપસ્વી અખંડહૃદ્ધા ખદ્ધિ કહે છે કે, તમે આપણા આચાર્યોગાંના પાંચ મહાપુરુષોનું અનુકરણ કરજો; એટલે તમામ આચાર્યોનો સ્વીકાર કર્યો ગણાશે. (૧) હારેસ મહાસવી, (૨) તપસ્વી બુન્નેદ, (૩) રહિમ, (૪) એવનએતા અને (૫) ઉસ્માનપુત્ર ઉમ્મર. આ પુરુષો અધ્યાત્મજ્ઞાની હોવા સાથે ધર્મવિધિઓની પ્રણાલીનું સેવન કરનારા હતા અને અધ્યાત્મજ્ઞાન ધર્મપ્રણાલીમાં ઉતાયું હતું. એમના ઉપરાંત બીજા તપસ્વીઓમાં પણ શ્રદ્ધા રાખજો, પરંતુ ઉપરના પાંચમાં વિશેષ શ્રદ્ધા રાખજો અને તેમનું અનુકરણ કરજો. અખંડહૃદ્ધા ખદ્ધિ એ સૌમાં શ્રેષ્ઠ હતા અને સૌની તેમના ઉપર વિશેષ શ્રદ્ધા હતી, એટલે તેમનું પણ અનુસરણ કરવું એ કર્તાવ્ય છે; પરંતુ આત્મપ્રશંસા કરવી યોગ્ય નહિ, માટે તેમણે એ નામોમાં પોતાનું નામ મૂકેલું નથી.

પિતાના મરણ પછી ત્રીસહજાર મુદ્રાઓ હારેસ મહાસવીને વારસા મળી હતી. એ તમામ દ્રવ્ય રાખના જાળનામાં ભરવા તેઓ તૈયાર ના

લોકોએ તેમને પૂછ્યું કે “આમ થાથી કરો છો ?”

મહાસવી-પેગંબર મહમદ સાહેબ (સં આં સં) કહી ગયા છે કે, મુસલમાન સંપ્રદાયમાં જે કદરીઆ સંપ્રદાયના લોકો છે તે અશિપૂજકો જેવા છે; અને મહારા પિતા કદરીઆ સંપ્રદાયના હોવાથી અને પેગંબર સાહેબે અશિપૂજકનો વારસો લેવાની મના કરેલી હોવાથી આ ધન રાજના ખજાનામાં જાય એજ યોગ્ય છે.

તપસ્વી હારિસના સંબંધમાં ઈશ્વરની એવી વ્યવસ્થા હતી કે, કોઈ પણ સંદેહજનક ખોરાક તેમના હાથમાં આવે, કે તેમની આંગળીઓની રંગો ખેંચાઈ જાય અને તેથી ખોરાકજ પકડી શકાય નહિ. આથી તેઓ જાણી છે, આ ખોરાક પવિત્ર નથી અને તેથી મહારે કાગનો નથી. મહર્ષિ જુન્નેદ કહે છે કે એક દહાડો હારિસ મહાસવી મારે ત્યાં આવ્યા. તેઓ ભૂખ્યા હોવાથી મેં પૂછ્યું કે “કાંઈ ખાવાનું લાવું ?”

તેઓ બોલ્યા કે “ભલે, એમ થાય તોપણ હરકત નથી.” પછી ખોરાક લેવા હું ઘરમાં ગયો અને રાત્રે પાડોશમાં વિવાહનું લોજન હતું, ત્યાંથી આવેલી કેટલીક લોજનસામગ્રી તેમની ખાસે હાજર કરી; પણ તેમની આંગળીઓ તે ખોરાક પકડી શકી નહિ. મહારાહેનતે કોળીઓ મોઢામાં મૂક્યો પણ મહેનત કર્યા છતાં પણ તે ગળેજ ઉતર્યો નહિ. મોઢામાં મમળાવ્યા પછી કેટલીક વારે તે કોળીઓ તેમણે થુંકી નાખ્યો અને ઉઠી ચાલ્યા ગયા. ત્યારપછી એક દિવસ મળતાં મેં તેમને આ વાતનું કારણ પૂછ્યું. તેઓ બોલ્યા કે “હું ભૂખ્યો હતો અને તમારે મન રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો; પણ ઈશ્વરે મને એવી અવસ્થામાં મૂકેલો છે કે જો ખોરાક પવિત્ર ન હોવાનો શકે આવે તો તે મારે ગળે ઉતરેજ નહિ. મહારી આંગળીઓ તે પકડી શકતીજ નથી. જો ખોરાક તમે ક્યાંથી લાવ્યા હતા ?”

જુન્નેદ બોલ્યા કે “મહારાં સગાંસંબંધીમાં વિવાહ હતો, ત્યાંથી એ સામગ્રી આવી હતી હશે, આજે કૃપા કરી ફરી મારે ઘેર પધારો.”

તેઓ સંમતિ આપી મહારે ઘેર આવ્યા. ઘરમાં થોડીક સૂકી રોટલીઓ હતી. અમે બંનેએ તે ખાધી. ખાતાં ખાતાં હારિસ મહાસવી બોલ્યા કે, ત્યાગી

* મુસલમાનોમાં મૂળસંપ્રદાય સુન્ની છે. જે સુન્ની સંપ્રદાયસિવાય બીજા ૭૨ સંપ્રદાયો છે; તેમાંનો ‘કદરીઆ’ એક છે. એ સંપ્રદાયના માણસો હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ની કોઈ કોઈ આદાઓ અને નિયમોનો સ્વીકાર કરતા નથી.

પાસે આવેજ ખોરાક મૂકવો જોઈએ.

મરણકાળે હારેસ મહાસવીને એક સુદ્રાની આવશ્યકતા હતી. તેમના પિતાની સંપત્તિ ઘણી છતાં તેમની તેમણે કાંઈજ ગ્રહણ કર્યું નહોતું અને નિર્ધન દશામાંજ તેમણે શરીર છોડ્યું હતું.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-મહારા કાનોએ ત્રીસ વર્ષસુધી તો મનજીભાઈને ગમે તેવીજ વાતો સાંભળ્યાં કરી છે; અને તે પછીજ મારી અવસ્થા ફરી મઈ છે. અને તે પણ એવી કે માફ અંતઃકરણ હવે તો ઇશ્વરસિવાય બીજી વાતજ જાણતું નથી.

૨-"લોકો મને ઇશ્વરની આરાધનામાં લાગેલો જુઓ-જાણે તો ઠીક" એવી સમજણથી થતી ઉપાસના સફળ થાય કે નહિ ? એ વિષે હું પહેલેથીજ વિચારતો આવ્યો છું; અને છેવટે મને દૃઢ ખાત્રી થઈ છે કે, એવી ઉપાસના નિષ્ફળજ બને છે.

૩-તમે જે પણ સ્વીકાર્યું હોય તે જાને ત્યાંસુધી અપૂર્ણ રાખશો નહિ.

૪-ખનતાંસુધી કોઈ સાથે પણ તમે પ્રતિજ્ઞાથી બંધાશો નહિ.

૫-વિષયી લોકોથી, અને તેઓ (ધન-ધામ ઇત્યાદિ) જે જે જાણતાના પ્રેમી હોય છે, તે જાણતાથી પણ દૂરજ રહેજો અને નિર્જન સ્થળમાં ઇશ્વરનાંજ શુભગાન અને રમરણચિંતન કરવાનું સુખ માણજો. પ્રભુપ્રેમીનો એજ દુઠો માર્ગ છે.

૬-લોકોની આગળ પોતાના દોષો સ્વીકારવામાં જેને લેશ પણ સંકોચ થતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ એમાં પોતાનું કંઈપણ પણ જુઓ છે; પોતાનું સત્કાર્ય બીજાઓની જાણમાં લાવવા ઇચ્છતો નથી તથા જે દૃઢ સંકલ્પવાળો છે, તેજ સત્યનિષ્ઠ અને સાચો સાધક છે.

૭-ત્યારે પણ તમે તમારા શુભ સંકલ્પમાં તમને ઢીલા પડતા જુઓ, ત્યારે જાહેર મદ્દમ થવા પ્રયત્ન કરજો અને પ્રભુની સહાયતા માગજો.

૮-પ્રભુનાજ પ્રીતિપાત્ર થવાય તેમ કરો. સંસારના પ્રીતિપાત્ર થવા જતાં તો અધોગતિમાંજ જઈ પડવાના છે; એજ છેલ્લી અને સારભૂત વાત છે.

૯-જે માણસ સાધનામાટે વૈયાર થવા મથે છે કે ઇચ્છે છે, તેને રસ્તો દેખાડવો એ તો પ્રભુ પોતાનું આનંદનું અને પહેલું કાર્ય માને છે.

૧૦-જે માણસ સ્વર્ગના જેવાં સુખ લોગવવા આંશે છે, તેને મારે એટલુંજ કહેવાનું છે કે, તેણે સંયમી અને સદાચરણી સાધુઓનોજ સમાગમ કરવો.

૧૧-ઇશ્વરનો મહિમા જાણનારા લોકો સદા પ્રભુકૃપાર્પી અમૃતસ-

રેલવેમાં ગમ રહે છે, પ્રભુના નિર્મળતા-પવિત્રતારૂપી સાગરમાં તેઓ વારંવાર દૂબકી ખાંદે છે અને પ્રભુગ્રેમરૂપી અમૂલ્ય મોતીઓ અશુદ્ધારા પલ્લુ બહાર લાવે છે. આવી વિશુદ્ધિ અને અમૂલ્ય સામગ્રીને લીધેજ તેઓ પ્રભુદર્શન અને પ્રભુ-મયતા પામે છે.

૪૯-તપસ્વી અહમદ ખજરૂયા બદખી

તપસ્વી-પ્રવર અહમદ ખજરૂયા ધર્મવીર અને પુણ્યાત્મા હતા, પરમ શ્રદ્ધાળુ અને એકેનિષ્ઠ હતા અને વિશ્વાસબળમાં તથા તેજસ્વિતામાં સર્વજ્ઞ પ્રસિદ્ધ હતા. બોરાસાનમાં આવેલા બદખ નગરના તેઓ રહેવાસી હતા અને તે સમયના પ્રભુગ્રેમીઓમાં અગ્રેસર હતા. તેમણે કઠોર સાધનાઓ સાધી હતી અને તરપજાનનાં અનેક ઉત્તમ પુસ્તકો રચ્યાં હતાં. તેમને હબરે શિખો હતા. તેમના સંબંધમાં અનેક વાતો પ્રચલિત છે. સાધુ અબુ હાદિજને કોઇએ પૂછ્યું કે “આ આખા મંડળમાં સૌથી વધારે શ્રેષ્ઠ આપ કોને માને છે ?” ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે “અહમદ ખજરૂયા કરતાં શ્રેષ્ઠ અને સત્યનિષ્ઠાવાળો માણસ મેં જોયો નથી.જો અહમદ ન હોત તો ધર્મકાર્યમાં આટલું બધું સાહસ અને પુરુષાર્થ પ્રકટત નહિ.”

તાપસ અહમદ સૈનિકના જેવો પોષાક પહેરતા. ક્ષત્રમા તેમની પત્ની હતી અને તે પણ ધર્મનિષ્ઠામાં દ્વંદ્વિતરૂપ હતી. બદખવાસી એક કુલીન શ્રીમંતની તે પુત્રી હતી. પ્રથમજીવનમાં ક્ષત્રમાએ વેરાગ્યમાર્ગનો આશ્રય લીધો હતો, પણ ત્યારે તેને કાને તપસ્વી અહમદની કીર્તિ આવી, ત્યારે તેણે તેમની પાસે એક માણસ મોકલી વિનંતિ કરી કે “મહારા પિતાની પાસે આપ મહારા પાણિ-અહલુનું માથું મોકલો.”

અહમદે આમ કરવામાં પોતાની સંમતિ દર્શાવી નહિ, એટલે ક્ષત્રમાએ ફરી વાર તેમની પાસે માણસ મોકલ્યું અને કહ્યું કે “હું આપને એટલા માટે શ્રેષ્ઠ પુરુષ માનું છું કે આપ સત્ય માર્ગ દર્શાવો છો; એટલે આપ મને ધર્મમાર્ગમાં સહાયકજ થયો-વિદ્યરૂપ નહિ થાઓ.”

આ સંદેશો સાંભળીને તપસ્વી અહમદનું અંતર પ્રસન્ન થયું. તેમને ક્ષત્રમાના પિતા પાસે માણસ મોકલી શાદી કરવાનું માથું કયું અને

જ્ઞાતમાના ઉદાર પિતાએ કદ્યાણુની અભિલાષાથી જ્ઞાતમાનો હાથ તપસ્વી અહમદના હાથમાં મૂક્યો. પછી જ્ઞાતમા પણ સંચારનો માર્ગ છોડી દઇને પોતાના પતિ સાથે નિર્જન પ્રદેશમાં ગઇ અને આ ધાર્મિક યુગલ સાથે રહી પ્રાણના ભજનસાધનમાં રહેવા લાગ્યું. કેટલાક દિવસ પછી તપસ્વી અહમદે મહર્ષિ ગાયણદને મળવા પ્રયાણ કર્યું. જ્ઞાતમા પણ તેમની સાથે ગઇ અને ગાયણદની પાસે પહોંચતાં તેણે પોતાનો ગુરુભો દૂર કરીને નિઃસંકોચપણે ધાર્મિક ચર્ચામાં ભાગ લેવા માંડ્યો. આ જોઇને અહમદના મનને ઝોણું લાગ્યું અને તેમણે તેને કહ્યું કે “જ્ઞાતમા ! તમે મહર્ષિ ગાયણદની સાથે આ કેવી ધૃષ્ટતા બતાવો છો !”

જ્ઞાતમા—“તમે મહારા હૃદયના ગાઠ મિત્ર છો અને એ મહર્ષિ મહારા ધર્મમાર્ગના મિત્ર છે. તમારાથી મારી વાસનાઓ અને કામનાઓ ઉત્તેજિત થાય છે અને તેમના સહવાસથી હું ઇશ્વરની નજીક જઇ શકું છું.”

જ્ઞાતમા સર્વદા નિઃસંકોચપણે ગાયણદ પાસે બેસતી. એક દિવસે જ્ઞાતમાની લાલચોળ હથેલીઓ ઉપર મહર્ષિ ગાયણદની નજર પડી, એટલે તેઓ બોલ્યા કે “જ્ઞાતમા ! તમે હથેલીઓ મેંદીથી શામાટે રંગી છે ?”

આ સાંભળી જ્ઞાતમા બોલી કે “મહાત્મન ! ત્યાંસુધી આપે મારા હાથ અને શરીર તરફ જોયું નહોતું, ત્યાંસુધીજ આપના સત્સંગ તરફ મારે મન ખેંચાતું હતું. હવે આપની દૃષ્ટિ મારી શરીર ઉપર પડી છે, તો હવે આપનો સત્સંગ મારેમાટે અચોગ્ય છે; કારણકે એથી કોઇ ને કોઈ પણ પ્રકારનો વિપરીત લાવ જાગે, એટલાજ માટે મારે આ કહેવું છે.” પછી જ્ઞાતમા અને તેનો પતિ ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં.

મહર્ષિ ગાયણદ કહે છે કે, એ પછી મેં પ્રભુ પાસે એવી પ્રાર્થના કરી કે, તે મને સ્ત્રીજાતિના વિષમ અને કષ્ટદાયક પરિચયથી મુક્ત રાખે. ત્યારપછી એવું થયું કે, ભીંત અને સુંદર સ્ત્રી બન્ને વાનાં મને સરખાંજ લાગવા માંડ્યાં. મહર્ષિ અહમદ અને જ્ઞાતમા ત્યાંથી નેશાપુર આવ્યાં. ત્યાંના રહેવાસીઓનો ભક્તિભાવ આ દંપતી તરફ અત્યંત જગૃત થયો.

એક વાર મહર્ષિ ઇયહા નેશાપૂરમાં આવ્યા. તે પ્રસંગે મહાત્મા અહમદે તેમને લોજનનું આમંત્રણ આપવા ધાર્યું. આ વિષે તેમણે જ્ઞાતમા સાથે વાત કરી અને પૂછ્યું કે “મહર્ષિ ઇયહાના લોજનમાટે કેવી યોજના કરવી જોઇએ ?”

જ્ઞાતમા—“બીસ અચ્ચરપર લાદીને સામાન લાવવો પડશે.”

તપસ્વી અહમદ—“એક માણસને જમાઠવામાટે એટલો બધો સામાન લાવવો, એનો અર્થ શો ?”

ફાતમા—“એક અસાધારણ મહાત્માને નોતારીએ તો તેની સાથે તેના હુંખી પાટોશીઓને પણ નોતરવાંજ જોઈએ.”

ફાતમાના વિચારો આવા ઉચ્ચ હતા, તેથીજ મહર્ષિ બાયજીદ કહે છે કે “જો તમે નારીના પોષાકમાં કોઈ સપ્તરુપનાંદર્શન કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે અહમદની પત્ની ફાતમાનાં દર્શન કરો.”

તપસ્વી અહમદ ણજર્યા લાંબા કાળસુધી મનોનિઘ્રહ કરવામાં પ્રવૃત્ત હતા. એક વખત ‘સેનિકોતુ’ ટોળું ધર્મચુદ્ધાર્થે જતું હતું. અહમદ કહે છે કે “તેને જોતાંજ ધર્મસંભારમાં જવાની મારી ઇચ્છા પ્રગળ થઈ. ધર્મચુદ્ધમાં જવાથી મહાન ક્ષણ છે, એવા એવા અનેક વિચારો મનમાં આવીને મને ઉત્તેજિત કરવા લાગ્યા. મેં વિચાર્યું કે, માફ મન આહી સાધનાનો આનંદ લેવાને બદલે તેમાં હુંખ માને છે; મારેજ તે મને સાધનામાંથી દૂર કરીને ખીન્ને લઈ જવા ફેસલાવે છે. હું હમેશાં રોજ કંઈ છું, એ ભૂખતું હુંખ તેનાથી સહન થતું નથી; તેથી તે એમ ધારે છે કે વિદેશમાં ધર્મસંભાર્થે જતાં રોજ કરવા પડશે નહિ.” આવો વિચાર આવતાં મેં મનને કહ્યું કે “ઓ નાદાન મનડા ! ખાત્રી રાખજે કે, પરદેશમાં જવા છતાં પણ મારા રોજ તો હું ભાગવાનોજ નથી.”

મન યોદયુ—“હું તેમ કરવા ચણ તૈયાર છું.”

હું આશ્ચર્ય પામ્યો. મેં વિચાર્યું કે, આહી રાત્રે ઉબગરો કરી સાધના કરવામાં મનને અઘડ પડે છે, તેથીજ તે મને પરદેશમાં ફોસી જવા ધારે છે અને ઇચ્છે છે કે પરદેશમાં જઈને હું રાત્રે નિરાંતે વિસામો લઈ શકીશ. આથી મેં મનને કહ્યું કે “હો મનડા ! તું લલે પરદેશ જ; પરંતુ ત્યાં પણ તારે આખી રાત્ર બગરણ કરી સાધના તો કરવીજ પડશે.”

મન યોદયુ—“લલે, એમાં પણ હું સંમત છું.”

ત્યારે હું આશ્ચર્યચકિત થયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, નિર્જન પ્રદેશમાં એકલા બેસી સાધના કરવામાં મનને કંટાળો આવે છે, તેથી વિદેશમાં જઈને લોકોની સાથે તે હળવા-મળવા અને સુખી થવા ધારતું હશે, તેથીજ આ તેનો પ્રયત્ન છે. આથી મેં કહ્યું કે “યાદ રાખ મનડા ! હું જ્યાં જઈશ ત્યાં નિર્જન અરણ્યમાંજ વાસ કરીશ, લોકોના સહવાસમાં તને છુટું મૂકનાર નથી.”

ત્યાર પછી મેં દીનલાલે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, એટલે પ્રભુએ દયા કરીને મહારા મનનો પ્રપંચ મહને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો. ઇશ્વરકૃપાથી મન મહને કહેવા લાગ્યું કે “ સાંભળ, મહારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ તું રોજ સેંકડો વાર મને ખેંચી રાખે છે, એ વાત લોકો જાણતા નથી. માત્ર તારે પનારે પરેહું હું એક-લુંજ જાણું છું. હવે જો એક વાર ધર્મસંગ્રામમાં જઈને ત્યાં હજીયું જાઉં, તો પછી આવી રોજરોજની તારી ચંત્રણાઓમાંથી છુટું અને જગતમાં પણ યશ પામવાને લાગ્યશાળી થાઉં. વળી જે ધર્મને ખાતર પ્રાણ આપે છે, તે સ્વર્ગનો લાલ પણ પામે છે. આ પ્રમાણે હોવાથીજ હું તને ધર્મસુદમાં જવાને ઉત્તેજિત કરું છું.”

મનનો આવો ઉત્તર સાંભળીને મેં વિચાર કર્યો કે “હે પ્રભુ ! તે જે પશુ-લવન બનાવ્યું છે, તે લવતાં પણ કપટી અને મૃત્યુ પછી પણ કપટી થવા ઇચ્છે છે. એટલા માટે આ લોકના લવનમાં પણ તે સાચો ધર્મ શ્રદ્ધા કરી શકનાર નથી અને પરલોકમાં પણ શ્રદ્ધા કરી શકે એમ લાગતું નથી.” આવો વિચાર કરીને પછી હું બોલ્યો કે “ હે મન ! હું એમ જાણતો હતો કે, તું ઇશ્વર-સાધનામાં ખુશી છે; મને ખબર ન હતી કે, તું અત્યંત જડપૂજક થઈ ગયું છે.”

ત્યાર પછી હું મનોનિશ્ચય કરવા તરફ વધારે મહત્ત્વ યોગ્ય અને હિમેશાં મનની વિરુદ્ધ વર્તવા લાગ્યો.

તાપસપ્રવર અહમદ કહે છે કે, હું એક વાર જંગલમાંગે પૂર્ણ નિર્ભરતા અને ભક્તિપૂર્વક મક્ષા તરફ જતો હતો. કેટલેક દૂર ગયા પછી પગમાં કાંટા વાગ્યા. એ કાંટા એવા વિચારથી કાઢ્યા નહિ કે કાઢવાથી મારી પરમાત્મ-શ્રદ્ધામાં ખામી આવશે. આથી એજ દશામાં આગળ ચાલ્યો, ધીમે ધીમે પગ સૂજી ગયા, ખોડાંગતો ખોડાંગતો હું મક્ષે પહોંચ્યો અને હજી કરી. પછી પાછો વળ્યો, ત્યારે પણ પગ તો સૂજેલાજ હતા; એટલે હું મહાકષ્ટે ચાલતો હતો. એક માણસને મહારી ઝાપી હાલત જોઈને દયા આપવાથી તેણે કાંટા બહાર કાઢ્યા. પછી લોહીલોહાણુ પગે હું ખસ્તામ તરફ ચાલ્યો અને મહર્ષિ ખાય-લદની પાસે પહોંચ્યો. મને જોઈ કિંચિત્ હાસ્ય કરીને ખાયલદ બોલ્યા કે]

■ કેટલાક સાધકો આટલું બધું આત્મિક બળ નથી ધરાવતા, એ વાત પણ ખરી છે; પરંતુ સર્વલાલે અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રભુને અર્પણ ચતાર ભક્તાત્માને પ્રભુ એવું પણ બળ આપવાને અથવા એવા પ્રસંગોમાંથી બચાવવાને સદા તાપરજ રહે છે.

“તમારા પગમાં કાંટા લોંકાયા હતા, તેના કાંઈ ઉપાય કર્યો કે ?”

હું બોલ્યો કે “મ્હારું કર્તવ્ય અને કર્તાપણું મેં પ્રભુને સ્વાધીન કરેલું છે, એટલે મ્હારે શું કરવાનું હોય ?”

ખાચરુદ્ધ—“અરે ભેદવાદી ! તારું ને તારા કર્તવ્યનું અસ્તિત્વ સોંપી દેવા એટલું પણ જૂઠું રાખે છે, એ પણ તું જૂઠાઈજ દર્શાવે છે.”

તપસ્વી અહમદ કહે છે કે, હમેશાં સાધકે પોતાના વૈરાગ્યનું ગૌરવ (વિશેષતા) શુભજ રાખવું. એક વિરાગી ફકીર રમજાન માસમાં કોઈ ધનાઢ્ય માણસને પોતાને મકાને લઈ ગયો. એ મકાનમાં સૂકે બટકું રોટલોજ યોરાકમાં હતો; ખીલે કશે યોરાક નહોતો. પેલો ધનાઢ્ય માણસ બ્યારે પોતાને મકાને પાછો ફર્યો, ત્યારે તેણે કેટલીક સોનામહોરો પેલા વિરાગી સંન્યાસીને મોકલી. વિરાગીએ તે અહણુ ન કરતાં પાછીજ મોકલી અને કહેવરાવ્યું કે “તમારા જેવા ધનવાન આગળ, પોતાના વૈરાગ્યની શુભ બાબતો બાણમાં આવવા દે, તેને જેવી સજા થવી ઘટે તેવીજ મ્હને થઈ છે; પણ ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવાનું કે, હું મ્હારો વૈરાગ્ય આ લોકના પદાર્થ કે પરલોકના વિલાસોમાટે વેચી દેવા ઈચ્છતો નથી.”

વૃદ્ધ તપસ્વી અહમદ ખજરયાને ઘેર એક રાત્રે ચોર આવ્યો. કાંઈક મળવાની લાલચે તેણે આમતેમ ઘણાં ફાંફાં માર્યાં; પણ ચોરવા જેવું કાંઈ ન મળવાથી વીલે મોઢે પાછો જવા તૈયાર થયો. એટલામાં મહર્ષિ અહમદ ઘાંટો પાડીને કહ્યું કે “અરે ભાઈ ! ઉલો રહે, ઉલો રહે ! એમ છેક ખાલી હાથે જતો નહિ. ફૂવામાંથી પાણી કાઢી ને શુદ્ધિ કર; અને અહીં આવી મ્હારી સાથે નમાજ પઠ. કાલે સવારે મ્હને જે કાંઈ મળશે તે તનેજ આપી દઈશ, ખાલી હાથે તું મ્હારે ઘેરથી જાય, એ ઠીક નહિ.”

ચોર એમ કરવા સંમત થયો. નમાજ ઉપરાંત પણ બધી રાત્રિ તેણે ઉપાસનામાંજ ગાળી. સવારમાં એક શ્રીમંત માણસ મહર્ષિની ઝુંપડીએ આવ્યો અને તેણે સો મુદ્રાઓ તપસ્વી અહમદનાં ચરણોમાં ધરી. ત્યારે તેઓ ચોરને ઉદેશી બોલ્યા કે “ભાઈ ! રાત્રે તે મારી સાથે જે ઉપાસના કરી, તેના ધનામરૂપે આ સો મુદ્રાઓ લઈ જા.”

રાત્રે નમાજ પઢવાથી અને તપસ્વી અહમદનો પવિત્ર સહવાસ સેવવાથી ચોરનું મન ફેરવાઈ ગયું હતું. તપસ્વીની અપૂર્વ દયા અને ઉદારતા જોઈને તેનું આખું શરીર અત્યારે કંપનું હતું. તરતજ ઉચે સ્વરે તે રોધ પડ્યો

અને બોલ્યો કે “મહાત્મન! હું ખરાબ માર્ગે વળ્યો હતો. માત્ર એક રાત્રિ પ્રભુનિમિત્તે ગાળી; તેમાં તો તે મને આટલું બધું ગૌરવ આપે છે !”

આટલું કહીને તેણે તે મુદ્રાઓ ગ્રહણ નહિ કરતાં પોતે આજસુધી કરેલાં કુકર્મનો અપાર પરતાવો કરવા લાગ્યો અને મહર્ષિના શિષ્ય બની ઇશ્વર-ભક્ત થયો.

તપસ્વી અહમદ પાસે આવી એક માણસ બોલ્યો કે “હું ઘણાજ નિર્ધન છું. મહારી નિર્ધનતા ટળે એવો કોઈ ઇલાજ કૃપા કરીને બતાવો.”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “જો, આ વાસણ પડ્યું છે. તું એક એક ધંધાનું નામ કાગળના એક એક ટુકડામાં લખી તેવા ટુકડા એ વાસણમાં નાખ અને પછી એ વાસણ મહારી પાસે લાવ.” તે માણસે કાગળના જૂઠાજૂઠા ટુકડામાં જૂઠાજૂઠા ધંધાનાં નામ લખી તે વાસણમાં નાખ્યા અને તે પાત્ર મહર્ષિ પાસે લાવી મૂક્યું.

મહર્ષિ અહમદે એ પાત્રમાં હાથ નાખી એક ટુકડો બહાર કાઢ્યો, તો તેમાં “લૂંટવાનો ધંધો” લખેલો હતો. આ જોઈ મહર્ષિએ પેલા માણસને કહ્યું કે “તારે લૂંટવાનો ધંધો સ્વીકારવાનો છે.”

પેલો માણસ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે “જો આપ મને લૂંટવાનો ધંધો કરવાનું કહો છો, તો ભલેને ગમે તે થાય, હું તે પ્રમાણે કરીશ.” આટલું કહીને તે બોલ્યો ગયો અને લૂંટારાની ટોળીમાં દાખલ થયો. લૂંટારાના અધિપતિ પાસે જ્યારે તે દાખલ થવા ગયો, ત્યારે બોલ્યો કે “મારે તમારી સાથે જોડાવાનો વિચાર છે.”

લૂંટારાનો અધિપતિ બોલ્યો કે “અમારો એવો કાયદો છે કે, હું જે આજ્ઞા કરું તે પાળવીજ પડશે.”

“ભલે, પાળીશ.” કહી પેલો તેમાં જોડાયો. કેટલાક દિવસો પછી એણે બન્યું કે, એક વેપારી ઉપર એ લૂંટારાઓએ આક્રમણ કર્યું. તે વેપારી પાસે પુષ્કળ દોલત હતી. લૂંટારાઓએ તેને બાંધ્યો અને પોતાના સરદાર પાસે હાજર કર્યો. નવા મળેલા પેલા માણસને સરદારે આજ્ઞા કરી કે “આ વેપારીનું મસ્તક કાપી નાખ.” આવું ઘોર કૃત્ય કરવાનું પહેલવહેલું જ હોવાથી તે મુંઝાયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, આ લૂંટારાના સરદારે આવા અનેક નિર્દોષોનો વધ કર્યો હશે, માટે એ નિર્દોષ વેપારીને હણવા કરતાં તો એને હણવો એજ ઉત્તમ છે.

આમ વિચાર કરીને તેણે મ્યાનમાંથી તરવાર કાઢી અને લૂંટારાના સર-

“તમારા પગમાં કાંટા લોંકાયા હતા, તેનો કાંઈ ઉપાય કર્યો કે ?”

હું બોલ્યો કે “મહાર કર્તવ્ય અને કર્તાપણું” મેં પ્રભુને સ્વાધીન કરેલું છે, એટલે મહારે શું કરવાનું હોય ?”

ખાચજી—“અરે બેદવાદી ! તારું ને તારા કર્તવ્યનું અસ્તિત્વ સોંપી દેવા જેટલું પણ બૂઠું રાખે છે, એ પણ તું બૂદ્ધાઈ જ દર્શાવે છે.”

તપસ્વી અહમદ કહે છે કે, હમેશાં સાધકે પોતાના વૈરાગ્યનું ગૌરવ (વિશેષતા) ગુપ્ત રાખવું. એક વિરાગી ફકીર રમજાન માસમાં કોઈ ધનાઢ્ય માણસને પોતાને મકાને લઈ ગયો. એ મકાનમાં સૂકો બટકું રોટલો જ ખોરાકમાં હતો; બીજો કશો ખોરાક નહોતો. પેલા ધનાઢ્ય માણસ બ્યારે પોતાને મકાને પાછો ફર્યો, ત્યારે તેણે કેટલીક સોનામહોરો પેલા વિરાગી સંન્યાસીને મોકલી. વિરાગીએ તે અહણુ ન કરતાં પાછીજ મોકલી અને કહેવરાવ્યું કે “તમારા જેવા ધનવાન આગળ, પોતાના વૈરાગ્યની ગુપ્ત બાળતો જાણુમાં આવવા દે, તેને જેવી સજા થવી ઘટે તેવીજ મ્હને થઈ છે; પણ ઉત્તરમાં એટલું જ કહેવાતું” કે, હું મહારો વૈરાગ્ય આ લોકના પદાર્થ કે પરલોકના વિલાસોમાટે વેચી દેવા ઈચ્છતો નથી.”

વૃદ્ધ તપસ્વી અહમદ ખજૂયાને ઘેર એક રાત્રે ચાર આબ્યો. કાંઈક મળવાની લાલચે તેણે આમતેમ ઘણાં ફાંફાં માર્યાં; પણ ચોરવા જેવું કાંઈ ન મળવાથી વીલે મેઢે પાછો જવા તૈયાર થયો. એટલામાં મહર્ષિ અહમદે ઘાંટો પાડીને કહ્યું કે “અરે ભાઈ ! ઉલો રહે, ઉલો રહે ! એમ છેક ખાલી હાથે જતો નહિ. ફૂવામાંથી પાણી કાઢી ને શુદ્ધ કર; અને અહીં આવી મહારી સાથે નમાજ પઢ. કાલે સવારે મ્હને જે કાંઈ મળશે તે તનેજ આપી દઈશ, ખાલી હાથે તું મહારે ઘેરથી જાય, એ ઠીક નહિ.”

ચોર એમ કરવા સંમત થયો. નમાજ ઉપરાંત પણ બધી રાત્રિ તેણે ઉપાસનામાં જાળી. સવારમાં એક શ્રીમંત માણસ મહર્ષિની જુપડીએ આબ્યો અને તેણે સો મુદ્રાઓ તપસ્વી અહમદનાં ચરણોમાં ધરી. ત્યારે તેણે ચોરને ઉદેશી બોલ્યા કે “ભાઈ ! રાત્રે તે મારી સાથે જે ઉપાસના કરી, તેના ઇનામરૂપે આ સો મુદ્રાઓ લઈ જા.”

રાત્રે નમાજ પઢવાથી અને તપસ્વી અહમદનો પવિત્ર સહવાસ સેવવાથી ચોરનું મન ફેરવાઈ ગયું હતું. તપસ્વીની અપૂર્વ દયા અને ઉદારતા જોઈને તેનું આખું શરીર અત્યારે કંપવું હતું. તરતજ ઉંચે સ્વરે તે રોધ પડ્યો

અને બોલ્યો કે “મહાત્મન! હું જરાજી માર્ગે વળ્યો હતો. માત્ર એક રાત્રિ પ્રભુનિમિત્તે ગાળી; તેમાં તો તે મને આટલું બધું ગૌરવ આપે છે!”

આટલું કહીને તેણે તે મુદ્રાઓ ગ્રહણ નહિ કરતાં પોતે આજસુધી કરેલાં કુકર્મનો અપાર પરતાવો કરવા લાગ્યો અને મહર્ષિના શિષ્ય બની ધર્મર-ભંજી થયો.

તપસ્વી અહમદ પાસે આવી એક માણસ બોલ્યો કે “હું ઘણાજ નિર્ધન છું. મહારી નિર્ધનતા ટળે એવો કોઈ ઇલાજ કૃપા કરીને બતાવો.”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “જો, આ વાસણ પડયું છે. તું એક એક ધંધાતું નામ કાગળના એક એક ટુકડામાં લખી તેવા ટુકડા એ વાસણમાં નાખ અને પાણી એ વાસણ મહારી પાસે લાવ.” તે માણસે કાગળના જૂદાજૂદા ટુકડામાં જૂદાજૂદા ધંધાનાં નામ લખી તે વાસણમાં નાખ્યા અને તે પાત્ર મહર્ષિ પાસે લાવી મૂક્યું.

મહર્ષિ અહમદે એ પાત્રમાં હાથ નાખી એક ટુકડો ગાહાર કાઢ્યો, તો તેમાં “લૂંટવાનો ધંધો” લખેલો હતો. આ જોઈ મહર્ષિએ પેલા માણસને કહ્યું કે “તારે લૂંટવાનો ધંધો સ્વીકારવાનો છે.”

પેલો માણસ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે “જો આપ મને લૂંટવાનો ધંધો કરવાતું કહો છો, તો ભલેને જમે તે થાય, હું તે પ્રમાણે કરીશ.” આટલું કહીને તે બોલ્યો ગયો અને લૂંટારાની ટોળીમાં દાખલ થયો. લૂંટારાના અધિપતિ પાસે જ્યારે તે દાખલ થવા ગયો, ત્યારે બોલ્યો કે “મારે તમારી સાથે જોડાવાનો વિચાર છે.”

લૂંટારાનો અધિપતિ બોલ્યો કે “અમારો એવો કાયદો છે કે, હું જે આજ્ઞા કરું તે પાળવીજ પડશે.”

“સહે, પાળીશ.” કહી પેલો તેમાં જોડાયો. કેટલાક દિવસો પછી એવું બન્યું કે, એક વેપારી ઉપર એ લૂંટારાઓએ આક્રમણ કર્યું. તે વેપારી પાસે પુષ્કળ દોલત હતી. લૂંટારાઓએ તેને બાંધ્યો અને પોતાના સરદાર પાસે હાજર કર્યો. નવા મળેલા પેલા માણસને સરદારે આજ્ઞા કરી કે “આ વેપારી-નું મસ્તક કાપી નાખ.” આણું ઘોર કૃત્ય કરવાનું પહેલવહેલું જ હોવાથી તે મુંઝાયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, આ લૂંટારાના સરદારે આવા અનેક નિર્દોષોનો વધ કર્યો હશે, માટે એ નિર્દોષ વેપારીને હણવા કરતાં તો એને હણવો એજ ઉત્તમ છે.

આમ વિચાર કરીને તેણે મ્યાનમાંથી તરવાર કાઢી અને લૂંટારાના સર-

દારતું માથું ધડથી જૂદું કયું તથા કહ્યું કે “જો આજ્ઞા પાળવી હોય તો લૂંટારાના સરદાર કરતાં પ્રભુનીજ આજ્ઞા પાળવી ઉત્તમ છે.” ખીજે લૂંટારાઓ આ દૃશ્ય જોઈને ઝહી ગયા અને નાસી ગયા. આથી વેપારી દૂટો થયો અને પોતાની દોલત વગરશ્રમે પાછી મેળવી શક્યો. પછી તેણે તે તર્કામ દોલત પેલા લૂંટારાના સરદારના હજુનાગ્ને આપી દીધી અને તેથી તે શ્રીમંત થયો.

એક વાર કેઈ અતિથિ સાધુ પુરુષ મહર્ષિ અહમદને ત્યાં આવ્યો. મહર્ષિએ તે વખતે સિત્તેર દીવા સળગાવ્યા. પેલા સાધુએ કહ્યું કે “મને આ દીકે લાગતું નથી. ધર્મની સાથે આરંભરનો અથવા ગહુ દ્રવ્ય વાપરવાનો સંબંધ નથી.”

અહમદે જોડ્યા કે “આ જઘા દીપકો મેં ઇશ્વરનિમિત્તે સળગાવેલા છે. જો તમારામાં શક્તિ હોય તો તેને હોલવી નાખો.”

કહેવાય છે કે, પેલા અતિથિએ આખી રાત્રિ પેલા દીવા ઉપર પાણી અને ધૂળ નાખ્યા કર્યાં, તોપણ એકેય દીવો તે હોલવી શક્યો નહિ. આથી તે ગહુજ આશ્ચર્ય પામ્યો. ખીજે દિવસે તપસ્વી અહમદે તે અભ્યાગતને કહ્યું કે “એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? આશ્ચર્ય પામવા જેવું તો તમે આજે જોશો.” આટલું કહી પોતાની સાથે તેને એક ખ્રિસ્તીના દેવળ પાસે લઈ ગયા. ઓટો પાદરી તે સમયે ત્યાં ઉભો હતો. મહર્ષિ અહમદને જોઈ તે સત્કાર કરી જોડ્યો કે “પધારો, ભોજન કરીએ.”

અહમદે જોડ્યા કે “ઇશ્વરના વિરોધી સાથે ઇશ્વરના ખંધુઓથી ભોજન લેવાય?” ત્યારે ખ્રિસ્તી ધર્મશુરુ જોડ્યો કે “જો એમ હોય તો આપ મને ઇસ્લામધર્મની દીક્ષા આપો.”

ત્યાર પછી તે સુખ્ય પાદરી અને તેની મંડળીનાં સિત્તેર માણસોએ ઇસ્લામ ધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે રાત્રે મહર્ષિ અહમદને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં તેમને પ્રભુએ કહ્યું કે “તે મારેમાટે સિત્તેર દીવા સળગાવ્યા, તો મેં તારે હાથે સિત્તેર માણસોનાં હૃદય વિશ્વાસના પ્રકાશથી પ્રકાશિત કર્યાં છે.”

મહર્ષિ અહમદે એક વાર કહ્યું કે “મેં સ્વપ્નમાં તમાગ મનુષ્યોને ગધેડાંની જેઠે ઘાસ ખાતાં જોયાં.” આ સાંભળીને એક માણસે તેમને પૂછ્યું કે “મહાત્મવ! આપે જઘાં માણસોને ગધેડાંની જેઠે ખડ ખાતાં જોયાં, તે વખતે આપ પોતે ક્યાં હતા?”

મહર્ષિ—“હું પણ તેમના ભેગોજ હતો; પણ તક્ષત એટલોજ હતો.

કે તેઓ ધાસ ખાતાં હસતાં હતાં, વૈભવ-વિલાસ ભોગવતાં હતાં અને પોતાની ખરેખરી અવસ્થાથી અજાણ હતાં; પરંતુ હું લક્ષણ કરતી વખતે રુદન કરતો હતો અને લમણે હાથ મૂકીને બેઠો હતો, કેમકે મારી ખરી અવસ્થાનું મને જ્ઞાન હતું.”

તેમના મરણસમયે તેમને સિત્તેર હજાર મુદ્રાનું દેવું હતું. આ મુદ્રાઓ તેમણે ગરીબ પાડોશીઓને તથા ગરીબ મુસાફરોને દાનમાં આપેલી હતી. મરણકાળે બધા લેણદારો તેમની પાસે આવી હાજર થયા, એટલે મહર્ષિ અહમદે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે “હે પ્રભો ! તું મને અહીંથી પરલોકમાં ભલે લઈ જા, પરંતુ આ લોકોનું દેવું મારે શિરે છે; તો કોઈ એવા માણસને અહીં મોકલ, કે તે દેવું ચૂકાવે. ત્યારપછીજ તું મારો પ્રાણ લેજે.”

આ વાક્ય પૂરું થયું એટલામાંજ એક માણસે ‘આવી ખારણું’ ખખડાવ્યું અને ખૂબ મારી કહ્યું કે “બધા લેણદારો મારી પાસે આવો.” બધા લેણદારો બહાર-જતાંજ પેલા આવેલા માણસે મહર્ષિનું જણ ચૂકાવી આપ્યું. ત્યારપછી મહાત્માનો પ્રાણ આ અનિત્ય સંસારને છોડી ચાલ્યો ગયો.

આ મહાપુરુષનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સાધુજનોની સેવા કરનાર આ ત્રણ શુભો મેળવી શકે છે-(૧) વિનય, (૨) શિષ્યાચાર અને (૩) ઉદારતા.

૨-જો માણસ એવું ઇચ્છે કે, પ્રભુ હમેશાં મારી સાથે રહે, તેણે સત્ય-નુંજ સેવન કરવું જોઈએ. ઈશ્વર કહે છે કે, હું સત્યપ્રિય લોકોનીજ સાથે રહું છું.

૩-ખીણ બધી બાબતોમાંથી વાસના પાછી વાળીને માત્ર પ્રભુ ઉપરજ પ્રેમ રાખવો અને જીવલડે પણ તેનાજ નામ અથવા મહિમાનું સ્મરણ કરવું. આટલું કરશે તો પ્રભુનો પરિચય તમે જરૂર પામી શકશો.

૪-પ્રશ્ન-પ્રભુપ્રેમીનું લક્ષણ શું ? ઉત્તર-પ્રભુપ્રેમીના મનમાં આ લોકના કે પરલોકના કોઈ પણ પદાર્થો સારા લાગતા નથી. તેનું અંતઃકરણ પ્રભુનાજ મહિમા અને મનન-ચિંતનમાં દુખી રહે છે અને ઈશ્વરસેવાસિવાય ખીણ કશીજ વાસના રહેતી નથી. પોતાના પરિવારમાં રહીને તે ખાતો, પીતો, બોલતો, ચાલતો ને બેસતો હોય છતાં તે પોતાને વિદેશી મહેમાનજ જાણે છે; કેમકે પોતાના પરમ સખા પ્રભુના હૃદયમાં તે જો ઉચ્ચ સ્થિતિ પામેલો છે, તે સ્થિતિ-ને તેના પરિવારમાંનું અને સંસારમાંનું પણ કોઈ લાગ્યેજ સમજી કે -

૫-જ્યારે પ્રભુપ્રેમીનું હૃદય તે-સચ્ચિદાનંદ-પ્રભુથી પરિપૂર્ણ થાય છે, ત્યારે તેની જ્યોતિ તમામ ઇન્દ્રિયોમાં પણ ફેલાય છે. અને જ્યારે અંતઃકરણ અસત્યથી પરિપૂર્ણ થાય છે, ત્યારે તેનો અધકાર પણ બધી ઇન્દ્રિયોમાં પ્રસરે છે.

૬-આજસરેખી નિદ્રાના જેવી ગાઢ નિદ્રા બીજી નથી અને કામરૂપી શત્રુના જેવો બળવાન શત્રુ બીજો નથી.

૭-સંસાર અને ધર્મ, એ બન્ને એકબીજાથી વિપરીત બાળતો છે; છતાં પણ એ બંનેની વચમાંજ તમારે જીવન ગાળવાનું છે.

૮-પંથ ખુલ્લો છે; સત્ય ઝંઝાળી રહ્યું છે; આહવાન કરનાર (હાંકે મારનાર) જે ઇશ્વર છે, તેજ પ્રાર્થનાનો સાંભળનાર પણ છે. હવે શંકાનું કે જોડી થવાનું કાંઈ કારણ છે? હોય તો તે માત્ર માણસનું પોતાનું જ અજ્ઞાન અને એકીપણું છે.

૯-આ સંસારમાં સર્વોત્તમ કાર્ય કયું? ઇશ્વરસિવાયની બીજી કોઈ પણ બાળત તરફ મન વળગવા માગતું હોય, તો ત્યાંથી તેને પાછું વાળીને આપણી જાતને તેમાં પડતી બચાવવી એજ આ સંસારમાં સૌથી ઉત્તમ કાર્ય છે.

Pranabhasa Pranam

૫૧-તપસ્વી અણુ તોરાણ

તપસ્વી અણુ તોરાણે વિપત્તિના સમયમાં પણ ભારે વીરતા દર્શાવી હતી તેઓ પરમ વેરાગી, અત્યંત સત્યપરાયણ અને ગૃહ તરપવેત્તા હતા. તે સમયમાં સૌ કોઈ તેમને સધ્ધિમંડળના નેતા અને શ્રેષ્ઠ ઋષિ ગણતા. નીતિ, નિષ્ઠા, દીનતા અને નિઃસંગતા એ તેમના જીવનનાં આભૂષણો હતાં. સાધન-સમ્પત્તિમાં તેમને કંઈ નિષ્ઠા હતી. તેમણે ઘણીજ કઠોર સાધનાઓ કરી હતી. જોરાસાનમાં તેમનો નિવાસ હતો. એળે જ બુલ્લા નામનો માણસ કહે છે કે, મેં ત્રણસો ધર્મોચાર્યોનાં દર્શન કર્યાં છે; તેમાં ચાર મહાયુર્યોને -હું- શ્રેષ્ઠ માનું છે અને એ ચારમાં પણ અણુ તોરાણ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. વળી તે કહે છે કે, જ્યારે અણુ તોરાણ મક્કામાં આવ્યા હતા, ત્યારે મેં તેમને અત્યંત સ્નેહાળ અને પ્રસન્નચિત્તવાળાં જોયા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું હતું કે “આપ હાલમાં ભોજનનું શું કરો છો?” તેમણે કહ્યું કે “બસરા, બગદાદ અને અહીં પણ જે કંઈ અદ્ય સ્વદ્ય મળી આવ્યું તેનાથી ગ્રાન્થરો કરી લઉં છું.”

અણુ તોરાણ પોતાના કોઈ આર્થીને નિંદા કાર્ય કરતાં જોતા, ત્યારે તેઓ

પોતેજ પશ્ચાત્તાપ કરતા અને વિચારતા કે “હુંજ એવો પાપી કે મ્હારા સહવાસ-
ના દોષને લીધે આ માણસને આમ કરવું સૂઝ્યું ! માટે હવે તો મારે
પોતેજ વધારે પવિત્ર બનવું જોઈએ.” એમ વિચારીને તેઓ ઘણી કઠોર
સાધનામાં પ્રવૃત્ત થતા.

અણુ તોરાળનો એક સહચર ત્રણ દિવસમુધી ભૂખ વેઠ્યા પછી આખરે
એક માણસ પાસે તડખૂચ માગવા લાગ્યો. એ જોઈને તેઓ ગોઢ્યા કે “જા, તું
વૈરાગ્યધર્મને લાયક નથી. તારે તો જઈને જળરમાંજ બેસવું થોડું છે. ત્યાં જા
અને ધંધો કરી ખા.” વળી તેમણે કહ્યું કે “મેં તો ઇશ્વરની પાસે સ્વીકારેલું છે
કે, જો હું કોઈ પણ અયોગ્ય વસ્તુ લેવા હાથ લંબાવું તો તે મને વૈરાગ્યરૂપી
સંપત્તિથી દૂર કરે.”

અણુ તોરાળ કહે છે કે, મારા મનમાં કરી પણ લૌકિક ઇચ્છા થતી નથી.
માત્ર એક વાર હું જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. ત્યાં મને ઉની રોટી અને
શાક ખાવાની ઇચ્છા થઈ હતી. દેવચોએ હું માર્ગ ભૂલ્યો અને ભમતાં ભમ-
તાં ફેટલાક માણસોનું ટોળું હતું ત્યાં જઈ ચલ્યો. મને જોતાંજ તેઓ મ્હારા-
પર ધસી આગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, તુંજ અમારું ધન ચોરી ગયો છે.
તેઓનું ધન ચોરાયું પણ હતું. મને તેમણે ચોસ્તરીકે બાંધ્યો અને સોટી-
ઓના ણસો ફટકા માર્યા. એટલામાં એ ટોળાનો એક વૃદ્ધ માણસ મ્હારી
પાસે આવ્યો અને મને ઝાળખતાંજ તે ચીસ પાડીને બોલ્યો કે “અરે !
અરે ! આ તપસ્વી તો આપણા મહાન ગુરુ છે. વંદનીય મહાપુરુષ તરફ તમે
આ શો જુલમ કર્યો ?” ત્યાર પછી તે સૌ માણસો પોતાની ભૂલ અને અપરાધ-
ને જાણતાંજ આર્તનાદ કરી અશ્રુપાત કરવા લાગ્યા અને નમ્રભાવે મ્હારી પાસે
સ્વમાપાર્થના કરી. મેં કહ્યું કે “ભાઈઓ ! હું ઇસ્લામધર્મને નામે સોગંદ
લઈ કહું છું કે, આજના કરતાં સુખમય અવસ્થા મેં કદી અને ક્યારેય અનુ-
ભવી નથી. હું ઘણા કાંજથી ઇચ્છતો હતો કે, કપકાળે મારે મન કેવું નિર્વિ-
કારી રહે છે, તેનો મારે અનુભવ મેળવવો જોઈએ; તેથી જાલે મને એ મહાન
અનુભવ મળ્યો.” ત્યારપછી એ વૃદ્ધ પુરુષ મને પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને
મ્હારી અનુમતિ માગીને ઉની રોટી અને શાક મ્હારી પાસે લાગ્યો. તે લેવા-
ને હાથ લંબાવું છું ત્યાં તો મેં દૈવી વાણી સાંભળી કે “અણુ તોરાળ ! જસો
ફટકા ખાધા પછી તું એ ઉની રોટી અને શાક જમી લે. અંતઃકરણમાં તું જે
પણ વિષયની અભિલાષા કરીશ, તે ફટકા ખાધાવિના તને પ્રાપ્ત થનાર નથી.”

અણુ તોરાણને ફેટલાક છોકરા હતા. તે છોકરાઓ છુવતા હતા, ત્યારે આસપાસ સિંહોનો ઉષદ્રવ ઘણો હતો. ધીમે ધીમે તેમના એ પુત્રો સિંહના જ લોગ થયા હતા. એક દિવસ અણુ તોરાણ નમાજના આસન ઉપર બેઠા હતા. તે વખતે સિંહ તેમના તરફ આવવા લાગ્યો. દોઢ માણસે એ વાત તેમને કહી; પરંતુ તેમણે તે તરફ ધ્યાનજ આપ્યું નહિ. સિંહ પણ આવ્યો તો ખરો, પરંતુ તેમના તરફ દિલ્લિ કરીને પાછો ચાલ્યો ગયો.

મક્કાની યાત્રા કર્યા પછી અણુ તોરાણ, મરુના જંગલમાં આવી પહોંચ્યા. તે સમયે તેમનો એક સંગાથી ઘણોજ તરસ્યો થયો. ત્યાં પાણી મળવાનો કશોજ સંભવ નહોતો. પછી અણુ તોરાણે એક સ્થળે બેઠી જમીનમાં એક લીંટો તાણ્યો, તો તેમાં પાણી આવતું દેખાયું અને થોડીક જમીન ખોદી તો એક જળધાન દેખાવા લાગ્યું.”

મહર્ષિ અણુ તોરાણ કહે છે કે, હું એક રાત્રે જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. રાત અધારી હતી, જતાં જતાં રસ્તામાં મેં એક લાંબા પુરુષને થાંભલાની ચુંકે સ્થિત ઉભેલો જોયો. એટલે ભય પામી ઉત્કંઠાથી મેં પૂછ્યું કે “અરે, તું કાણ છે? દૈત્ય છે કે માણસ?”

તેણે સામો પ્રશ્ન કર્યો કે “તું કાણ છે? મુસલમાન કે કાફર?”

મેં કહ્યું કે “મુસલમાન”

તે જોલ્યો કે “જે સાચો મુસલમાન હોય તે ઇશ્વરસિવાય બીજા કોઈની ડર નહિ.”

આ સાંભળીને મારામાં ચેતન્યનો ઉદય થયો અને મેં ધ્યાનું કે, સાચેજ આ કોઈ ઇશ્વરપ્રેરિત હૂત છે. પછી હું સ્વસ્થ થયો અને મહારા આંતરમાંથી ભય ચાલ્યો ગયો.

અણુ તોરાણ કહે છે કે, મેં એક લક્ષને જોયો. તે જંગલમાં વાહન અને ભાતાવિનાજ ચાલ્યો જતો હતો. મને વિચાર આવ્યો કે, ઇશ્વર ઉપર અપાર શ્રદ્ધાવિના આ રીતે મુસાફરી કરી શકાય નહિ. આ માણસના મનમાં પ્રભુ ઉપર ફેટલો વિશ્વાસ છે? જો જોવા માટે મેં તેને પૂછ્યું કે “અરે ભાઈ! આ સ્થાન વિકટ છે. વાહન અને ભાતાવિના સફર કરીશ તો મરી જઈશ.”

તે જોલ્યો કે “આચાર્ય! જરા આપ માથું ઉંચું કરી બુઝો. કયાંય ઇશ્વર સિવાય બીજું કશું દેખાય છે? હું તો બીજું કશુંજ જોતો નથી.”

મેં કહ્યું કે “ભાઈ! પ્રભુપર તારો જેવો વિશ્વાસ છે, તેવો વિશ્વાસ બીજા

કોઈનામાં હું જોતો નથી. તું ઇચ્છા હોય ત્યાં ખુશીથી બા.”

તે જોડ્યો કે “હું વીસ વર્ષથી આ પ્રમાણેજ ફરું છું. મેં કોઈની પાસેથી કંઈ પણ લીધું નથી.”

મેં પૂછ્યું કે “એવું કેમ કરીને ચાલે ?”

તે જોડ્યો કે “કદાચ લેતો, તો તે ઇશ્વર પાસેથીજ લેતો; અને નથી લીધું તોપણ પ્રભુ પાસેજ નથી લીધું. એક દિવસ કોઈ મારી પાસે અન્ન લઈ આવ્યું, પણ મેં તે લીધું નહિ. એમ કરવાના ફળરૂપે ત્યાર પછી મારે ચૌદ દિવસ સુધી ભૂખનું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું.”

એક વાર કોઈએ મહર્ષિ અણુ તોરાણને કહ્યું કે “આપને મારી પાસે કંઈ માગવું છે ?”

અણુ તોરાણ—“ ના ભાઈ ! તારી પાસે એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે પ્રભુની પાસે માગી ન શકાતી હોય અને તારી પાસેથીજ તે મળી શકે તેમ હોય; માટે જ્યારે જરૂર પડશે, ત્યારે અખૂટ ભંડારવાળા પ્રભુ પાસેજ માગી લઈશ.”

બસરાના જંગલમાં અણુ તોરાણ પરલોકવાસી થયા હતા. કેટલાંક વર્ષો પછી માણસોનું એક ટોળું ત્યાં થઈને નીકળ્યું અને જોયું તો મહર્ષિ અણુ તોરાણનો દેહ કાળા તરફ મુખ કરીને ઉભેલો હતો. તેના હોઠ સૂકાઈ ગયેલા હતા, સામે જળપાત્ર ખડેલું હતું, હાથમાં લાકડી પકડેલી હતી અને ફાડી ખાનારા જાનવરે તેમનું શબ ખાધું ન હતું.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-પ્રવૃત્તિના માર્ગમાં ચાલવા જેવું અનિષ્કારક સાધકને માટે ખીણું કંઈ નથી. તેમાં પણ વળી અસત્યને માર્ગે ચાલવાથી સાધકની જેટલી દુર્ગતિ થાય છે, તેટલી ખીણ કોઈ રીતે થતી નથી.

૨-અંતઃકરણમાં ટીપા જેટલું પણ સાંસારિક ચિંતન રાખ્યું હોય, ત્યાંસુધી માણસ ઇશ્વરની પ્રસન્નતા મેળવી શકતો નથી.

૩-જ્યારે ઇશ્વરભક્ત સત્યનિષ્ઠાથી અનુષ્ઠાનમાં જોડાય છે, ત્યારે આ-રંભમાંજ અનુષ્ઠાનની મધુરતાનો સ્વાદ તેને અનુભવાય છે.

૪-જ્યારે સાધક વિશુદ્ધ પ્રેમપૂર્વક સાધનામાં જોડાય છે, ત્યારેજ તેને સાધનામાં મીઠાશનો અનુભવ મળે છે.

૫-તમે શાંતિ અને આનંદને શોધતા ફરો છો, પણ તે આ સંસારમાં-

થી તો તમને મળવાનાંજ નથી; કેમકે એ બંને વસ્તુઓ પ્રભુનાજ લ'હારમાં ભરપૂર રહે છે.

૬-ઇશ્વરને પહોંચવાની નીસરણીનાં સિત્તેર પગથીયાં છે. તેમાં સૌથી નીચેનું પગથીયું “પ્રભુ છે” એમ સમજવું એ છે; અને સૌથી ઉચું પગથીયું પ્રભુપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો તે છે.

૭-તમે તો પોતાને સાધનાના સાગરમાંજ ફેંદી દેજો-અર્થાત્ તમે તમારું હૃદય ઇશ્વરનાજ સ્મરણ-કીર્તનમાં ડૂબેલું રાખજો; અને તે પ્રભુ-સુખ કે દુઃખ-જે કંઈ આપે, તેમાં પણ તમારું હિતજ રહેલું સમજીને ઉપકાર માનજો અને ધૈર્ય ધારણ કરજો. એનું નામજ વિશ્વાસ છે.

૮-ચિત્તને પવિત્ર કરવા જેવી કલ્યાણકારક સાધના બીજી કોઈજ નથી; કારણકે એ ચિત્તજ ચિંતામણિની ચેકે સર્વ પદાર્થને ઉપભવનારી ભૂમિકા છે. જેના વિચારો અને ચિંતન પવિત્ર થાય છે, તેનાથી અપવિત્ર ક્રિયા બની શકતી નથી, પણ વિશુદ્ધ ક્રિયાઓજ થાય છે.

૯-દરેક સુગમાં તે કાળના લોકોને ખાસ ઉપયોગી વાત કહેવાને માટે પરમેશ્વર તે સુગના પંડિતોને શક્તિ આપે છે.

પર-તપસ્વી મન્સુર ઉમ્મર

તપસ્વીશિરોમણિ મન્સુર ઉમ્મર અધ્યાત્મરાજ્યના માર્ગદર્શક, વિશ્વાસપાત્રના લ'હાર અને પ્રતિભાશાળી સુપ્રસિદ્ધ પુરુષ હતા. તાપસ-મંડળીમાં તેઓ અગ્રગણ્ય હતા અને તત્ત્વજ્ઞ પંડિતસમાજના નેતા ગણાતા હતા. ધર્મોપદેશ આપવામાં તેઓ અદિતીય હતા. તેમના જેવો મહાન ઉપદેશક એ સમયે બીજો ન હતો. તેઓ વિવિધ વિદ્યામાં નિપુણ હતા. તત્ત્વજ્ઞાનમાં તથા અનુષ્ઠાનોમાં તેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. મર નગરમાં તેમનો નિવાસ હતો. ખોરાસાનવાસીઓ બહુજ આદરથી તેમને પોતાના નગરમાં લઈ ગયા હતા અને બસરામાં પણ તેમણે કેટલોક સમય ગાળ્યો હતો.

મન્સુર ઉમ્મરના જીવનનું પરિવર્તન ત્યા રીતે થયું:-એક વાર તેઓ માર્ગે આઢ્યા જતા હતા ત્યાં રસ્તામાં પડેલો એક કાગળનો ટુકડો તેમણે જોયો. તેમાં “ગિસ્મિહા અર રહમાન અર રહીમ” એ મહાવાક્ય લખેલું હતું. બહુજ આદરભાવે તેમણે તે ટુકડો ઉપાડી લીધો; પરંતુ હવે તેને ક્યાં રાખવો એ

વિચાર થઈ પડ્યો. પોતાની પાસે એવી કોઈ પવિત્ર જગ્યા નહોતી કે જ્યાં તે કંકડો સચવાય. આથી તેઓ પોતાનું શુભ પહેાણું કરી એ કાગળનો ઢુકડો ગળામાં ઉતારી ગયા. એટલામાં તેમણે આવી દેવી વાણી સાંભળી:-

“મન્સુર ! મહારા નામ તરફ તેં જે સન્માનનો ભાવ પ્રદર્શિત કર્યો છે, તેથી હવે તત્ત્વજ્ઞાનનાં દ્વાર આજથી તારે વાસ્તે ખુલ્લાં છે.”

ત્યારપછી કેટલોક કાળ તેઓ ધર્મસાધનામાં ભેડાયા હતા અને છેલ્લે ઉપદેશ કરવા પ્રવૃત્ત થયા હતા.

એક રજેશુણી યુવક પોતાના જેવા કેટલાક મિત્રોને એકઠા કરીને હલકા પ્રકારનો આનંદ લેતો હતો. તેણે પોતાના નોકરને ચાર સુદ્રાઓ આપીને કંઈક ખરીદવામાટે મોકલ્યો. રસ્તામાં તેને મન્સુર મળ્યા. તેમની સાથે એક ગરીબ સાધુ હતો તેને કંઈક અપાવવાની તેમની ધારણા હતી, તેથી તે નોકરને તેમણે પૂછ્યું કે “અહીં કોઈ ચાર સુદ્રાઓ આપે એવો માણસ છે ? આ ગરીબ સાધુને માટે જરૂર છે. જે મને ચાર સુદ્રાઓ આપશે, તેને માટે હું પણ પ્રભુ પાસે ચાર પ્રાર્થનાઓ કરીશ.”

પેલો માણસ હતો તો નોકર, પણ સમજણમાં ને આચરણમાં ઉચ્ચ ક્લાસનો હતો; તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, આ કરતાં વધારે હિતકારક બીજું શું હોઈ શકે ? તેણે તરતજ ચાર સુદ્રાઓ તપસ્વી મન્સુરને આપી દીધી. સુદ્રાઓ લઈને મન્સુર બોલ્યા કે “બાલ, તું કેવી પ્રાર્થનાઓ કરાવવા ચાહે છે ?”

નોકર—“પહેલું તો એ કે, મહારી ઘસપણામાંથી સુકિત થાય, બીજું મહારા શેઠના જીવનમાં સુધારો થઈ જાય, ત્રીજું આ ચારે સુદ્રાઓ પાછી આવી મજે અને ચોથું મહારા ઉપર, મહારા શેઠ ઉપર, શેઠના મિત્રો ઉપર અને આપના પોતાના ઉપર પણ ઈશ્વરની વિશેષ કરુણા થાય.”

મહર્ષિ મન્સુરે તે પ્રમાણે પ્રાર્થનાઓ કરી. પછી પેલો નોકર પોતાના શેઠ પાસે ગયો, ત્યારે એકે પૂછ્યું કે “આટલી બધી વાર કેમ લાગી ? અને શું શું લઈ આવ્યો ?”

આ સાંભળી નોકરે બંધી વાત કરી; અને કહ્યું કે “ચાર પ્રાર્થનાઓમાટે મેં ચારે સુદ્રાઓ ખર્ચી નાખી છે.”

શેઠે ચારે પ્રાર્થનાઓની હકીકત પૂછી, તેથી નોકરે તે ચારે પ્રાર્થનાઓની વાત કહી. આ સાંભળીને તરત પેલો શેઠ બોલ્યો કે “હું પ્રભુને સાક્ષી રાખીને કહું છું કે, તું આજે મહારા ઘસત્વથી સુકત થયો છે. વળી હવેથી હું ઈશ્વ-

રી આજ્ઞાની વિરુદ્ધ આચરણ કરીશ નહિ; અને જો મહપિં મન્સુર મહને ફરી દર્શન આપશે, તો ચાર તો શું પરંતુ ચારસો મુદ્રાઓ તેમને આપીશ. અત્યારે મહારી શક્તિ પ્રમાણે મેં કયું છે. હા, જે મહારા હાથમાં નથી તે કરવાને હું સમર્થ નથી.”

તેજ રાત્રે એ યુવકને સ્વપ્ન આવ્યું અને તેમાં આવી દેવી વાણી સાંભળી કે “હે યુવક! તારામાં ખાત્રી હોવા છતાં પણ તારાથી જે કાંઈ બને તેમ હતું તે તે મહારે ખાતર કયું છે; તો હવે હું પણ મહારાથી તારેમાટે બને તેમ હશે તે કરીશ-તારાપ્રત્યે, નોકરપ્રત્યે અને મન્સુરપ્રત્યે કદા કરીશ.”

એક વાર મહપિં મન્સુર સલામાં ઉપદેશ આપતા હતા, તે વખતે એક માણસ એક કાગળનો દુકડો તેમના હાથમાં મૂકી આવ્યો. તેમાં આવા બાવતું એક અરબી વાક્ય લખેલું હતું:—“જે જાતે વેરાળી ન હોવા છતાં બીજાને વેરાગ્યનો ઉપદેશ આપે છે તે, કોઈ મહારોગી વેધ દરહીતું ઓસડ કરવા નીકળ્યો હોય તેના જેવો છે.”

મન્સુર આ વાંચીને બોલ્યા કે “ઓ ભદ્ર પુરુષ! તું મહારા કહેવા પ્રમાણે વર્તન કર, એથી તારૂં ભલું થશે. મહારામાં આચરણની ન્યૂનતા હશે, તોપણ તને તો તેથી કાંઈપણ નુકસાન થવાનું નથી.”

પુરુષશ્રેષ્ઠ મન્સુર કહે છે કે, એક રાત્રે હું ચાલ્યો જતો હતો, ત્યાં એકે મકાનમાંથી પ્રભુપ્રાર્થનાનો અવાજ સાંભળ્યો. હું ઉભો રહ્યો અને સાંભળવા લાગ્યો કે “હે પ્રભુ! મેં તમને ન ગમે એવા આજ્ઞાળી જે જે અપરાધો કર્યા છે, તે તમારા તરફ મારો વિરોધી ભાવ હોવાથી નહિ, પરંતુ મારા નીચ આચરણને લીધેજ થયા છે. શયતાને દોરવવાથી હું પાપમાં પડ્યો છું. હવે જો આપ મારો ઉદ્ધાર નહિ કરો તો બીજું કોણ કરશે? જો આપ ક્ષમા નહિ આપો તો બીજું કોણ આપશે? હું એ અપરાધો સાથે ક્યાં જઈને ઉભો રહીશ?”

આ સ્તુતિ સાંભળીને મોરી આંખોમાં પાણી આવ્યાં અને હું કુશનમાંનું ભયસૂચક વચન બોલ્યો. બીજે દિવસે સવારે હું ફરી વાર એ મકાને ગયો અને જોયું તો ત્યાં રોવા-કંકળવાનો મહારોર મચી રહ્યો હતો. મેં પૂછ્યું કે “શું થયું છે?” એટલે એક માણસ ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બોલ્યો કે “કાલે મહારો પુત્ર ઈશ્વરની બીકે મરણ પામ્યો છે. કાલે રાત્રે આ ગલીમાં કોઈએ કુશનનું ભયસૂચક વાક્ય ઉચ્ચાર્યું, તે સાંભળીને આર્તનાદ કરીને મહારો પુત્ર લોચે લગી પડ્યો અને પ્રાણ છોડી દીધા.”

આ સાંભળીને હું બોલ્યો કે “લાઈ ! તારા પુત્રને તો મેંજ માર્યો છે.”

એક વાર ખલિક હરૂન અલ રશિદે મહર્ષિ મન્સુરને કહ્યું કે “મારો આપને એક પ્રશ્ન છે. તેનો ઉત્તર આપવા માટે આપને ત્રણ દિવસનો અવકાશ આપું છું. પ્રશ્ન આ છે:—“મનુષ્યોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાની કોણ ? અને સૌથી વધારે મૂર્ખ કોણ ?”

મહર્ષિ મન્સુર આ પ્રશ્ન સાંભળીને આવવા લાગ્યા; પણ થોડેથીજ પાછા વળી ખલિક સમીપ આવીને બોલ્યા કે “રાજન્ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હમણાંજ સાંભળી બોલ્યો. જનસમૂહમાં જે માણસ ઇશ્વરનો અનુયાયી છે અને પ્રભુથી સદા ડરીને ચાલનારો છે, તેજ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે; અને જે માણસ ઇશ્વરનો અત્યંત અપરાધી હોવા છતાં જે નિડર બની ફરે છે તે મહામૂર્ખ છે.”

તપસ્વી મન્સુર ઉમરનું મરણ થયા પછી તેમને સ્વપ્નમાં બેઠને તપસ્વી અબુલ હાસમ શેરાણીએ પૂછ્યું કે “મહર્ષિ ! પ્રભુ તમારી સાથે કેવું આચરણ કરે છે ?”

મહર્ષિ મન્સુર—“પ્રભુએ મને પૂછ્યું કે ‘મન્સુર ! તમે લોકોને વેરાગ્યની વાતો કહેતા, પરંતુ તમે ચોંટે તો તેવું આચરણ રાખતા નહિ તેનું કેમ ?’ મેં કહ્યું કે ‘પ્રભો ! તમે જે કહ્યું તે સત્ય છે; પરંતુ હું તો આપના પવિત્ર શુભાનુવાદ કરીને અને પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)નો આશીર્વાદ માગીને તે પછીજ ઉપદેશ આપતો.’ ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે ‘તું યથાર્થ કહે છે.’ પછી પ્રભુએ દેવોને આજ્ઞા કરી કે, આને માટે એક સિંહાસન ગોઠવો અને જેવી રીતે આ સંસારમાં મારા શુભાનુવાદ કરતો, તેમ સ્વર્ગલોકમાં પણ-દેવસમૂહમાં પણ મારાં શુભકીર્તન કરશે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સાધકો બે પ્રકારના છે:-પહેલા પ્રકારના સાધકો જગતનેજ ઝોળખે છે અને તેથી તેનીજ પ્રસન્નતામાટે કઠોર સાધનાઓ પાછળ લાગેલા હોય છે; ત્યારે બીજા પ્રકારના સાધકો પ્રભુને ઝોળખે છે અને તેથી તેનીજ પ્રસન્નતા પામવા મથે છે.

૨-ઉત્તમ લોકો બે પ્રકારના છે:-જે માત્ર ઇશ્વરનોજ સાક્ષાત્કાર કરવા માગે છે અને બીજું કશું માગતા નથી તેઓ ઉચ્ચ કોટીના છે; અને જે લોકો કોઈની પણ આગળ પોતાની જરૂરીઆત દર્શાવતા નથી અને એમજ સમજે છે કે, નિર્વાહવિષે અને જીવન તથા મરણવિષે ઇશ્વરે જે કાંઈ નિર્ધારણું હશે,

તે કોઈથી પણ ક્ષરે તેમ નથી; તેથી તેઓ ઇશ્વરસિવાય બીજા બધાઓથી નિઃસ્પૃહ રહે છે.

૩-બધપણમાં તો સૌ કોઈ સ્વર્ગીય ગુણોથી ભરેલા હોય છે; પરંતુ જ્યારે તેમનાં અંતઃકરણોમાં સંસાર ખેસતો બળ્ય છે, ત્યારે તેઓના સ્વર્ગીય ગુણો ઢંકાઈ બળ્ય છે.

૪-હૃદયની પવિત્રતા અને વિનય એ ઇશ્વરભક્તોના ઉત્તમ ગોપાક છે; અને પ્રભુ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ એ પરમાત્મદર્શીઓનો ગોપાક છે.

૫-જો માણસ લોકોનાજ સહવાસમાં રહ્યા કરે, તેને ઇશ્વરના સહવાસ-માટે નાલાયક અથવા તો બેપરવાહ સમજવો.

૬-તમે સંસારિક કામનાઓ છોડી દેશો, તોજ શોક અને દુઃખોથી મુક્ત થઈ શકશો; અને સાચું સુખ તથા શાંતિ મેળવી શકશો.

૫૩-તપસ્વી અહમદ એન્તાકી

તપસ્વી અહમદ એન્તાકી મહાન સાધક, પવિત્રાત્મા અને તત્ત્વવેત્તા પુરુષ હતા. તેમણે લૌકિક તથા પારલૌકિક-આધ્યાત્મિક વિદ્યાઓમાં ઘણું પાંડિત્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. એન્તાકીઆ નગરમાં તેમનો નિવાસ હતો. તેમના પિતાનું નામ 'આસમ' હતું. હજરત મહમદ સાહેબ(સં ૫૦ આં ૫૦)ના સહચરોના શિષ્યોનાં તેમણે દર્શન કરેલાં હતાં. મહર્ષિ મહાસળીના તેઓ શિષ્ય હતા, તેમજ તપસ્વી જસર તથા તપસ્વી સરી સકેલી સાથે તેમનો સમાગમ થયો હતો. તેઓ પ્રતિભાશાળી પુરુષ હતા, તેથી અણુ સુક્ષ્માન દારાથી તેમને “જવામુસોલ કલુષ” (અંતરનો દૂત) કહેતા. ઉંઘ્યાં આધ્યાત્મિક તત્ત્વોનો તેમણે પ્રચાર કર્યો હતો. તેમનાં વચનો પણ અતિશય મનોહર છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જો તમે તપવ્રજાની સાધુઓના સહવાસમાં રહો, તો શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા-પૂર્વક રહેશો તોજ તેઓની કૃપા તમારા અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરીને તમને સન્માર્ગે ચલાવનાર દૂત થઈ રહેશે.

૨-વૈરાગ્યનાં ચાર લક્ષણો છે:- (૧) ઇશ્વરમાં વિશ્વાસ, (૨) સંસારથી ઉપ-શમતા, (૩) ઇશ્વરના ઉપર વિશુદ્ધ પ્રેમ અને (૪) ધર્મને ખાતર કષ્ટ વેઠવું.

૩-સાધકના અંતઃકરણમાં જે પ્રભુપ્રત્યે લક્ષ્મ અને પ્રભુનો ભય અદ્ય બેવામાં આવે, તો તે તેના અદ્યપ્રજ્ઞાનનું લક્ષણ છે.

૪-માણસ જેમ વધારે જ્ઞાની હોય, તેમ વધારે નીતિમાન અને પ્રભુ-ભક્ત હોય છે.

૫-જ્યારે તમે તમારું સાચું કલ્યાણ સમજશો અને શોધશો, ત્યારે તમે તમારી નિર્ગળતા પણ જાણશો અને મન તથા વાણીના સંયમમાં પ્રભુની સહાય માગશો.

૬-કયી દીનતા અધિક ઉપકાર કરનારી છે? જે દીનતાથી તમે ગંભીર પ્રકૃતિવાળા અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા થઈ શકો છો તે ઇશ્વરપ્રત્યેની દીનતા, લોકોપ્રત્યેની નહિ.

૭-જે જ્ઞાન તમને દેવી સંપત્તિ તરફ દોરવે છે, ઇશ્વરના ઉપકાર માનવા પ્રેરે છે અને લૌકિક કામનાઓને ટાળવામાં સહાય કરે છે, તેનું જ નામ સાચું જ્ઞાન છે.

૮-જે ઇચ્છાઓ તમારામાંથી કપટબુદ્ધિ, કૃત્રિમ ભાવો અને આડંબરોને ફેર કરે છે, તે દેવી ઇચ્છાઓ તમારે માટે ઉપકારક છે, લૌકિક ઇચ્છાઓ નહિ.

૯-જે માણસ નાનાં પાપોને નજીવું માનીને કંઈ જાય છે, તે થોડાજ વખતમાં મોટાં પાપોમાં અને છેવટે મહાવિપત્તિમાં આવી પડે છે.

૧૦-ઉત્તમ માણસ અધ્યાત્મવિદ્યાના મુળસાગરમાં મહાલે છે, ત્યારે સામાન્ય મનુષ્ય આળસ અને અજ્ઞાનનાં કાંટાળાં જંગલોમાં ગાંડાની પેઠે રવડે છે.

૧૧-બીજાં તમામ કામો કરતાં અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવવું એજ સર્વોપરિ લાભદાયક છે; કેમકે એ જ્ઞાન મેળવવું એ ઇશ્વરી કૃપા પામવા બરાબર છે.

૧૨-વિશ્વાસ એ એક એવી જ્યોતિ, છે કે જે અંતરમાં એક વાર પ્રકટી, એટલે તેના પ્રકાશવડે પારલૌકિક જાળતો સહેજે સમજી શકાય છે; એટલું જ નહિ પણ તેની અને પરલોકની વચ્ચે આડાં આવતાં તમામ આવરણો, પાપો અને વિદ્યોને પણ એ જ્યોતિ જાળીને લસમ કરી નાખે છે અને તેથી પછી પ્રભુને પોતાને પણ પામી શકે છે.

૧૩-જો તમે પ્રભુનાજ પ્રેમી હો, અથવા પ્રભુનીજ કૃપા મેળવવા માગતા હો, તો તો જ્યારે પણ તમે કોઈ શુભ કાર્ય કરો, ત્યારે તેને માટે લોકો તમારી વાહવાહ બોલે, તમને માન આપે અથવા તમારું સ્મારક કરે, એવો લોકપ્રતિષ્ઠાનો ભાવ કે બીજા લૌકિક પદાર્થની ઇચ્છા તમે જરા પણ તમારા

મનમાં લાવશે નહિ. એનું જ નામ સાચી સાત્વિકતા (અથવા નિષ્કામ કર્મ) છે.

૧૪-તમે સત્કાર્ય કરો તે એવી કાળજીથી કરો કે બધું એ કાર્ય સમગ્ર જગતમાં માત્ર તમને એકલાને જ સોંપાયલું છે, અને પ્રભુ પોતે એકલો જોઈ શકે એવી ગુપ્તરૂપ રીતે જ કરવાને તે તમને સોંપાયલું છે.

૧૫-મનુષ્યના જીવનમાં હજી જે દિવસો બાકી છે તેનો પણ જો તેઓ જ્ઞાનપૂર્વક સદુપયોગ કરે તો તેથી પણ પહેલાંની બધી ભૂલો અને પાપોને ઘોઘ નાખી ક્ષમા મેળવી શકે.

૧૬-આંતરિક રોગનાં આ પાંચ ઔષધ છે:- (૧) સત્સંગ, (૨) ધર્મ-શાસ્ત્રનું અધ્યયન, (૩) અદ્વય આહારવિહાર, (૪) રાત્રિની અને પ્રાતઃકાળની ઉપાસના તથા (૫) જે પણ કરવું તે એકાગ્રતાપૂર્વક અને બધા બળપૂર્વક કરવાની પદ્ધતિ.

૧૭-સદાચરણના બે પ્રકાર છે:- (૧) જનસમાજપ્રત્યે ધર્મથી અને નીતિ-પૂર્વક વર્તવું, એનું નામ બાહ્ય સદાચાર છે; અને (૨) પ્રભુપ્રત્યે ધ્યાન-જનન, શ્રદ્ધા, પ્રાર્થના, સંતોષ, કૃતજ્ઞતા, દર્શનની આતુરતા, પ્રેમ, આજ્ઞા-પાલન ઇત્યાદિરૂપે જે આચરણ થાય તે આંતરિક સદાચાર છે.

૧૮-પ્રભુપ્રેમનાં આ લક્ષણો છે:- (૧) સાધનામાં આડંબરનો અભાવ, (૨) નિરંતર અધ્યાત્મચિંતન, (૩) એકનિષ્ઠ પ્રેમ અને (૪) મૌનભાવનું સેવન.

૧૯-ખરો સાધક પ્રભુપ્રેમી બને ત્યાંસુધી લોકોને દેખા દેતો નથી, લોકો એલાવે તોપણ જોલતો નથી, વિપત્તિમાં ખેદ કરતો નથી, સંપત્તિથી કુદાઈ જતો નથી, ઝડીતો પણ નથી અને ઝડીવરાતો પણ નથી. વચન આપતો પણ નથી અને વચન માગતો પણ નથી.

૨૦-લયનું કૃણ પાપથી દૂર રહેવું એ છે અને પરમાત્મશ્રદ્ધાનું કૃણ તેની શોધખોળ છે. જે માણસ પોતાને નીતિમાન કે ઉપદેશકતરીકે જાળખાવે છે, છતાં પાપથી દૂર રહેતો નથી; તેમજ જે પોતાને શ્રદ્ધાળુ અથવા ભક્તતરીકે જાળખાવે છે, છતાં નથી પ્રભુને શોધતો કે નથી તેની આજ્ઞા પાળતો, તે બંને પ્રકારના માણસો ભૂકા છે, મોટા પાખંડી છે; અને મહાન ઠગ પણ છે.

૫૪-તપસ્વી અખદુલ્લા ખવિક

તપસ્વીમણિ અખદુલ્લા ખવિક તત્વસાગરમાં ઉંડા ઉતરનારા તથા વિશ્વાસ-સમુદ્રના ઉચ્ચવળ સુકતાફળસમાન હતા. તેઓ ધર્મવિધિઓના દૃઢ સ્થંભરૂપ, ભાવિકોમાં અગ્રણીસ્વરૂપ અને એક મહાન સાધક હતા. વૈરાગ્યપૂર્ણ કંઠાર સાધનાઓ અને મન તથા ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ એ તેમના જીવનનાં આભૂષણો હતાં. ન્યાયપૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થોનોજ ઉપસોગ કરવો એમાં તેમની અનન્ય નિષ્ઠા જણાઈ આવતી હતી. મહર્ષિ યુસફ આરણાતનો તેમણે સમાગમ સેવ્યો હતો. તેમનું જન્મસ્થાન ફક્ત નગર હતું. પછી તેઓ એન્ટાકિયા નગરમાં વસ્યા હતા. તેઓ સુદિયાન સુરીના મતનું અવલંબન કરનારા હતા. કાર્યોમાં તથા આચરણમાં તેમણે તેમનુંજ અનુસરણ કર્યું હતું, છતાં તેમણે માત્ર તેમના સાથીઓનેજ જોયેલા હતા. સુદિયાન સૂરીતાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા તેઓ ભાગ્યશાળી થયા નહોતા. તેઓ તમામ સુંદર રહસ્યોની વાતો કહેતા. ક્રેતેહ મોસલી કહે છે કે, પહેલવહેલાં જ્યારે મારે તેમનો સમાગમ થયો, ત્યારે તેમણે મને કહ્યું હતું કે “ મોસલી ! સુખ્ય વિષયો તો ચાર છે, વધારે નથી. ચક્ષુ, શ્રીષ્ટ, મન અને વાસના. જે આપણને ઉપયોગી નથી, તેવી વસ્તુ ઉપર કદી પણ દૃષ્ટિ કરવી નહિ; તેમ આપણા અંતઃકરણમાં તેની વિરુદ્ધના ભાવો ભરેલા છે એવી વાત પણ જીલથી કદી બોલવી નહિ. લોકોને નુકસાન કરવાથી તથા આપણા ધર્મબંધુઓપ્રત્યે ગર્વ પ્રકાશિત કરવાથી મનને સદા દૂરજ રાખવું અને અંતઃકરણને દુનિયાઈ કામનાઓથી ખાલીજ રાખવું. કામનાઓને અધીન બની કાંઈજ શોધવા જવું નહિ. જો તમે આવી દશા પ્રાપ્ત ન કરી શકો તો તમારા પોતાના મસ્તક ઉપર ધૂળ નાખો, એજ જાહેતર છે; કેમકે તમારું દુર્ભાગ્ય એથીજ દર્શાવી શકશે.” આ સંતની વધુ હકીકત મળતી નથી.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-પરમેશ્વરે તેમનો મહિમા સમજવાને તથા સ્મરણ, મનન અને ચિંતન કરવામાટે અંતઃકરણ આપેલું છે; છતાં જે માણસ એને ગદ્ગદે કનિષ્ઠ બાળતોમાં રહે છે, તે દિવસે દિવસે તેમાંજ વધારે દુખતો ચાલે. પ્રત્યે ગાઠ અનુરાગ અથવા અત્યંત લય ઉપજ્યા સિવાય માણસનું કનિષ્ઠ કામનાઓ અને બાળતોને છોડી શકતું નથી.

૨-લાંબુ આયુષ્ય ઇચ્છનારને કહેવાનું કે, હુનિયાઈ લોભ-લાલચોનો ત્યાગ કરીને પાપ-પ્રપંચોથી તથા તુચ્છ પદાર્થોથી દૂર રહે, એટલે જીવનવૃદ્ધિ ઉપરાંત નવજીવનનો માર્ગ પણ તારેમાટે ખુલી જશે.

૩-અધમ આચરણવાળા લાંબા જીવન કરતાં શુભ આચરણવાળું ટુંકું જીવન હજાર દરજ્જે ગહેતર છે.

૪-આ હુનિયામાં દુઃખ વેડીને પણ પરલોકમાં સુખ થાય એવી નીતિ અને કામગીરી રાખજો. જે હુનિયાઈ સુખોના ગદલામાં પરલોકમાં દુઃખ પામે એવાં સુખથી તો સદા છેટાજ રહેજો.

૫-ભયના પ્રકાર અનેક છે; મારે જે ભય તમને પાપથી દૂર રાખે, તેજ ભયને ઇચ્છવા યોગ્ય સમજજો.

૬-આશાઓ અનેક પ્રકારની છે; પરંતુ જે આશા તમને ધર્મને રસ્તે ચલાવે, તેજ આશાને મિત્રસમાન સમજજો.

૭-જે માણસ હુનિયાઈ પાતોજ સાંભળ્યા કરે છે અને સંસારપ્રેમીઓમાં વસે છે, તેનું અંતઃકરણ ધર્મસાધનાનો સ્વાદ લઈ શકતું નથી.

૮-તમારામાંથી સાધુતા ઘટી જવા બદલ જો તમને કાંઈ પણ ભય અને દુઃખ ઉપજે તો તમારું અહોભાગ્ય બાજુજો; કેમકે એથી કરીને તમે બાકીના જીવનમાં વધારે કાળજી રાખીને પવિત્ર જીવન ગાળી શકશો.

પપ-તપસ્વી અબુ સયિદ ખરાજ

તાપસપ્રવર અબુ સયિદ ખરાજ અત્યંત બુદ્ધિમાન, પ્રભુના પ્રેમમાં તર-જોળ થયેલા, સાધનારૂપી પર્વતના ઉંચા શિખરે પહોંચેલા અને ગંભીરતત્ત્વ-સાગરના ઉંડાણમાં ઉતરેલા જગવિખ્યાત સાધુ હતા. તેમણે સાધકવૃંદના નેતાનું પદ ગ્રહણ કર્યું હતું. સૌ કોઈ તેમના જીવનની મહત્તા તથા પવિત્રતા સ્વીકારતા. તેઓ શમ, દમ, તિતિક્ષા અને અલોકિકતાના ગુણોથી અલંકૃત થયેલા હતા. તેમણે આધ્યાત્મિક રહસ્યોમાં નિયુજ્જતા અને વિવિધ વિદ્યાઓમાં પાંડિત્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. શિષ્યોના ઉપર તેમની પ્રીતિ અસાધારણ હતી. લોકોએ તેમને “સંન્યાસ ધર્મની રસના” એવા ભાવનું ઉપનામ આપેલું હતું; કેમકે સંન્યાસધર્મ સમજાવવામાં તેઓ અદ્વિતીય હતા. આ વિષયનું જ્ઞાન આપવામાટે તેમણે ચારસો પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. સાંસારિક બાબતોથી નિર્લેપ

રહેવામાં તથા નિઃસંગતા સેવવામાં તેઓ અદ્વિતીય હતા. તેમનો નિવાસ બગ-દાદમાં હતો. મહર્ષિ બ્રહ્મનુનનાં તેમણે દર્શન કરેલાં હતાં તથા મહાત્મા સર્વસંકતી અને મહાત્મા બશરનો સહવાસ પણ તેમણે કેટલોક સમય કરેલો હતો.

મહર્ષિ અણુ સચિદના બનાવેલા અંથોનો મૂળ વિષય નિર્વાણ અને અમ-રતા હતાં. શૂદ્ર તત્ત્વોની બાળતમાં કોઈ કોઈ પરિત તેમને માનતા નહિ, તેમના કોઈક અંથનાં કેટલાંક વાક્યોને ખાતર તેમને ધર્મબ્રહ્મ ઠરાવનારા પણ મળ્યા હતા. તે અંથનું નામ “કેતાબોસ્સર” (તત્ત્વઅંથ) હતું. લોકો એ અંથનો મર્મ સમજી શકતા નહિ. એ અંથમાં આ પ્રમાણે ઉદ્દેશ કરેલો છે:—
“ત્યારે ઇશ્વરભક્ત પ્રભુની સાથે ફરીથી મેળાપ કરે છે અને તેની સાથે રહે છે, ત્યારે તે પોતાને અને ઇશ્વરનેજ સ્મરે છે; અને અન્ય તમામને ભૂલી જાય છે. જો એ ભક્તને એમ પૂછવામાં આવે કે, તું કોણ છે? અને શું ઇચ્છે છે? તો તે ‘ઇશ્વર’ એટલોજ ઉચ્ચાર કરશે. આ સિવાય બીજો સરસ ઉત્તર કાંઈજ હોઈ શકે નહિ. આ માર્ગના અનુયાયીને કોઈ પૂછે કે, તમે શું ઇચ્છો છો? તો તે પણ ‘ઇશ્વર’ એટલોજ ઉચ્ચાર કરશે; અને એ ઉચ્ચારની સાથે તેનાં અંગો અને પ્રત્યંગોમાં પણ ‘ઇશ્વર’નોજ ધ્વનિ ગાળી ઉઠશે અને પ્રત્યેક અવયવોમાં ઇશ્વરી જ્યોતિ પ્રકાશી નીકળશે. આવું થાય ત્યારેજ તે સાધક પ્રભુસાન્નિધ્યને પ્રાપ્ત થઈ ઇશ્વરરૂપ બની રહે છે. આવે સ્થળે ઇશ્વરસિવાય કશુંજ તેને જણાતું નથી. જ્ઞાનીના તમામ જ્ઞાનની અને ભક્તની સંપૂર્ણ ભક્તિ-ની અહીં સમાપ્તિ થાય છે, બધાં અહીં પહોંચીને વિરામે છે.”

અણુ સચિદ કહે છે કે, મેં ઘણાં વર્ષોસુધા મહર્ષિઓનો સમાગમ કર્યો છે, તેમાં મારે કદી પણ તેઓ સાથે ઉંચું મન કે વિરોધીભાવ થવાનો પ્ર-સંગ આવ્યો નથી; કેમકે હું મારી પોતાની સાથે તેમજ તેમની સાથે સહ-ભાવથીજ વર્ત્યો હતો. વળી તેઓ કહે છે કે, એક વાર સ્વપ્નમાં મેં બે દેવોને સ્વર્ગમાંથી ઉતરતા જોયા. તેમણે મને પૂછ્યું કે ‘સત્ય શું?’ મેં કહ્યું કે ‘વચનનું સાક્ષન કરવું તે.’

આ ઉત્તર સાંભળીને તેઓ બોલ્યા કે “તમારું કહેવું સત્ય છે.” પછી તેઓ સ્વર્ગમાં આલ્યા ગયા. બીજી વાર મેં પ્રેરિત પુરુષને સ્વપ્નમાં જોયા. તેમણે મને પૂછ્યું કે “તું મને આહ્વાન છે?”

મેં કહ્યું કે “માફ કરજો, ઇશ્વરપ્રેમ મને આપના તરફ પ્રેમ કરવા દેતો નથી.”

તેઓ બોલ્યા કે “ જે માણસ પ્રભુના ઉપર પ્રેમ કરે છે, તે પણ મારા ઉપરજ પ્રેમ કરે છે.”

મહંમિં અબુ સયિદ કહે છે કે, એક વાર સ્વપ્નમાં મેં શયતાનને જોયો. જોતાંજ મેં તેને મારવાને લાકડી ઉઘાડી, ત્યારે આવી દેવી વાણી સંભળાઈ કે “શયતાન કાંઈ લાકડી બાકડીથી બહી જાય તેવો નથી. એ તો જેના અંતઃકરણમાં પ્રભુની જ્યોતિ જુએ, તેનાથી બહીએ તેમ છે.” ત્યારપછી મેં શયતાનને કહ્યું કે “જરા આવ તો ખરે !”

તે બોલ્યો કે “હું પોતે આવીને શું કરું ? જે વડે લોકોને છેતરું છું તેજ સાધનવડે તને છેતરીશ.”

મેં પૂછ્યું કે “તે વસ્તુ કયી છે ?”

શયતાન—“સંસાર.”

આટલું બોલીને તે આલ્યો ગયો અને જતાં જતાં મારા તરફ જોઈને બોલ્યો કે “તારે માટે એક સારી વાત કહેવાની છે.”

મેં પૂછ્યું કે “એ શું ?”

શયતાન—“નાનાં અજ્ઞાન બાળકોની બાધખાંધી.”

મહંમિં અબુ સયિદને બે પુત્રો હતા. તેમાંનો એક તો તેમના પહેલાંજ શુબરી ગયો હતો. એક વાર તેને સ્વપ્નમાં જોઈને તેમણે પૂછ્યું કે “બચ્ચા ! પ્રભુ તારી સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ?”

પુત્ર બોલ્યો કે “તેમણે મને પોતાના શરણમાં લઈને માન આપ્યું છે.”

અબુ સયિદ—“તો પુત્ર ! તું મને કાંઈક ઉપદેશ આપ.”

પુત્ર—“ પિતાજી ! હૃદયહીન બનીને પ્રભુની સાથે વર્તતા નહિ.”

અબુ સયિદ—“હજી વધારે કહે.”

પુત્ર—“વધારે કહેવાથી તમે તેને અમલમાં લાવી શકશો નહિ.”

અબુ સયિદ—“તે માટે હું પ્રભુની સહાય માગીશ.”

પુત્ર—“ પિતાજી ! ઈશ્વરની અને આપની વચ્ચે માત્ર એકજ અંગ-

— વસ્તુ રાખજો. ”

ત્યારપછી અબુ સયિદ ત્રીસ વર્ષ જીવ્યા, પણ ત્યાંસુધી કદી ખીલું વસ્ત્ર શરીરપર રાખતા નહિ. તેઓ કહે છે કે, મારા મને એક દહાડો મ્હને એવી પ્રેરણા કરી કે, પ્રભુની પાસે કાંઈક માગવું; પણ એટલામાંજ મ્હને દેવી વાણીએ કહ્યું કે “ ઇશ્વરની પાસેથી શું તું તેના પોતાના સિવાય બીજી વસ્તુ માગીશ ?” આ

સાંભળીને હું શરમાઈ ગયા.

મહર્ષિ અણુ સયિદ કહે છે કે, એક દિવસ હું વગડામાં જતો હતો. ભૂખ કકડીને લાગી હતી, તેથી મનજીભાઈએ કહ્યું કે “પ્રભુ પાસે કંઈક માગો.” ત્યારે મેં કહ્યું કે “શ્રદ્ધાળુ માણસનું એ કાર્ય નથી.” આથી તેણે નિરાશ થઈને ખીજી રીતે પોતાનો પ્રપંચ શરૂ કર્યો અને તે બોલ્યું કે “જો અન્નની ભિક્ષા ન માગવી હોય તો ન માગો, પણ ધીરજની માગણી કરો.” પછી હું પવિત્ર ધૈર્યની માગણી કરવા તૈયાર થયો; પણ ઈશ્વરે મારો એ મનોભાવ જાણી લીધો અને મેં આવી દૈવી વાણી સાંભળી કે “મારો એ જંધુ (પરમાત્મા) કહે છે કે ‘ધીરજના સાગર જેવો હું તેની નજીકમાં નજીક છું, એ વાત નક્કી છે; છતાં પણ જે માણસ આરી પાસેથી ધૈર્ય માગે છે, તે માત્ર પોતાની નિર્જાનતાજ દર્શાવે છે; કારણ કે તે એમજ ધારી લે છે કે, પ્રભુ પાસે માગણી કરીશ તોજ તે ધીરજ આપશે ને માગ્યા વગર આપશે નહિ—અર્થાત્ મેં વચન આપેલું છે કે, મારા ભક્તનું યોગક્ષેમ હું વહન કરીશ અને તેને હું કદી પણ તુકસાગ થવા દઈશ નહિ.’”

અણુ સયિદ કહે છે કે, એક વાર હું ભાતા વગેરે સાધનવગરનો જંગલમાં આવ્યો જતો હતો. માર્ગમાં ખડુંજ ભૂખ્યો થયો. અકસ્માત્ એક ગામ-હું મારી નજરે પડ્યું. ત્યાં ખજુરીની વાડી હતી, તે જોઈને હું રાજી રાજી થઈ ગયો અને મારા મનમાં ધીરજ આવી; છતાં મેં સોગત લીધા કે, મારે ત્યાં જવું નથી. આથી એક ખાડો ખોદીને હું તેમાં જઈ બેઠો. એ પછી એક વેપારીનું ટોળું મારી પાસે થઈને નીકળ્યું. તેમની દષ્ટિ મારા ઉપર પડી. મને આશ્ચર્ય કરીને તેઓ સાથે લઈ ગયા. મેં પૂછ્યું કે “તમે શાથી બંધુક” કે, હું અહીં ખાડામાં છું?” તેઓ બોલ્યા કે “અમને જાણે કેાઈ કહેલું હોય એવું અમને લાગ્યું કે એક ઇશ્વરપ્રેમી રેતીના ખાડામાં બેઠેલો છે, તમે જઈને તેને લઈ આવો, તેથી અમે અહીં આવ્યા.”

મહર્ષિ અણુ સયિદ કહે છે કે, કેટલાક સમયસુધી તો હું માત્ર એકજ વાર ભોજન કરતો. એક વાર હું વિકટ જંગલમાં જતો હતો ત્યારે ત્રણ દિવસના કઠાકા થયા. ચોથે દિવસે તો મારું શરીર ઘણુંજ દુર્બળ બની ગયું અને મારું મન અન્ન મેળવવા વ્યાકુળ બની ગયું. આથી હું એક સ્થળે જઈ બેઠો. ત્યાં મેં આવી દૈવી વાણી સાંભળી:—

“તું અન્ન ઈચ્છે છે કે દુર્બળતા દૂર કરવાનું ઈચ્છે છે? જો બે બાબતો-

માંથી ગમે તે એક વાતનો સ્વીકાર કર.”

મેં કહ્યું કે “ પ્રભો ! હું બીજી વાત ઇચ્છું છું.”

તરતજ મારા શરીરમાં બળનો સંચાર થયો અને અત્ર તથા પાણીવિના બાર દિવસસુધી મેં મુસાફરી કર્યા કરી.

મહર્ષિ અબુ સયિદ કહે છે કે, એક વાર હું અરબ્યમાર્ગે જતો હતો, ત્યાં દશ બયંકર ફતરાઓ મારા તરફ ભસતા ભસતા દોડી આવ્યા. ત્યારે તેઓ મારી નજીકમાં આવ્યા, ત્યારે હું બેસી ગયો અને ઇશ્વરધ્યાનમાં જોડાઇ ગયો. એ ફતરામાં એક ધોળો ફતરો હતો, તેણે બીબા બધા ફતરાઓ ઉપર હુમલો કરીને તેમને મહારી પાસેથી નસાડી દીધા અને હું સહીસલામતીથી દૂર ગયો ત્યાંસુધી તેણે મારે રક્ષણ કર્યું અને તે પછીજ તે અદૃશ્ય થયો.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-એ કોઇ એમ ધારે કે, હું મહારાજ સાધનોને બળે પ્રભુને પામી શકીશ, તો તે પોતાને મિથ્યાભિમાનના ખાડામાં નાખે છે; અને જે માણસ સાધન કર્યા વિનાજ પ્રભુને પામવા ઇચ્છે છે, તે દુરાશામાંજ ડુબેલો છે.

૨-ઇશ્વર જ્યારે પોતાના દાસ ઉપર કૃપા કરે છે, ત્યારે તેને માટે શુભાનુવાદનું દાર ઉધાડે છે, પછી તેને એકતાના મંદિરમાં લઇ જાય છે અને ત્યાં મહિમા તથા ગૌરવ તેની દિશ્વે પડે છે. જ્યારે એ પ્રમાણે થાય છે, ત્યારેજ તે અહંતા-મમતાથી પૂરેપૂરો છુટીને પ્રભુમાં-સન્નિહાનંદ પદમાં-સ્થિતિ કરે છે.

૩-જે માણસ અંતરમાં ગૂઢ જ્ઞાનજ્યોતિત્રું દર્શન કરે છે, તેજ ઇશ્વરની જ્યોતિત્રું દર્શન કરે છે; કેમકે જ્ઞાનના મૂળમાં પ્રભુ પોતેજ રહેલો છે. આ પ્રમાણે હોવાથી તેનામાં જ્ઞમ કે પ્રમાદ તો ક્યાંથીજ પેસવા પામે, પણ એની વાણીમાંજ અજબ અસર આવી વસે છે.

૪-જેના હૃદયમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે, તે આ લોકમાં તથા પરલોકમાં પ્રભુસિવાય બીજું જોતો નથી, સાંભળતો નથી અને તેનાસિવાય બીજાની આજ્ઞા કે કામગીરીમાં જોડાતો નથી.

૫-સક્તની બાળતમાં તેના કર્તાપણાની નિવૃત્તિ એજ તેના અસ્તિત્વની નિવૃત્તિ છે અને ઇશ્વરમાં તદ્દરૂપ બની રહેવું એજ તેના અસ્તિત્વનું સ્થાયીપણું અથવા અમરપણું છે.

૬-બીજી બધી વસ્તુસ્થિતિઓમાંથી અંતઃકરણને સુક્રત કરીને સન્નિહાનંદપ્રભુમાંજ શાંતિ ને શોધવીને પામવી, એજ માણસજાતનો વાસ્તવિક ધર્મ છે.

૭-ઈશ્વરના ગુણાનુવાદના ત્રણ પ્રકાર છે:- (૧) માત્ર જીભવડેજ ગુણાનુવાદ ગવાયા કરે, અને અંતઃકરણ તેમાં જોડાયલું હોય નહિ. (૨) જીભવડે ગુણાનુવાદ ગવાયા ઉપરાંત તેમાં અંતઃકરણ પણ જોડાયલું હોય છે. આવાજ ગુણગાનથી પુણ્યનો સંચય અને પ્રભુકૃપા થાય છે. (૩) માત્ર અંતઃકરણજ ગુણાનુવાદ કરતું હોય, અને જીભ જરા પણ હાલતી ન હોય. આ પ્રકારના ગુણાનુવાદનું પુણ્ય કેટલું મોટું છે તે તો પ્રભુના પોતાના સિવાય કોઈ પણ જાણે તેમ નથી.

૮-જ્યાંસુધી સાધક અસિદ્ધ દશામાં છે, ત્યાંસુધીજ તે લોકોની પાસે સહાય માગે છે. જ્યારે તે સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તો તે તમામ સિદ્ધિઓથી નિષ્કામ બનીને સર્વભાવે શ્રીહરિનોજ લિલુ થઈ રહે છે.

૯-જ્યારે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, ત્યારે અંતઃકરણમાં અન્ય કોઈ પણ બાબતનો કે કોઈ પ્રકારના અસ્તિત્વનો આભાસ સુદ્ધ થતો નથી.

૧૦-જે જ્ઞાન તમને તમારા ધર્મમાં અને સદાચારમાં પ્રેરે છે, તેજ સાચું જ્ઞાન છે; અને જે વિશ્વાસ તમને પ્રભુપ્રત્યે વધારે નમ્ર બતાવે છે, તેજ સાચો વિશ્વાસ છે.

૧૧-સાધુતા ઝેટલે શું ? જ્યારે પ્રભુદર્શનથી નિર્મળ થવાય, તેની જ્યોતિથી ભરપૂર થવાય અને તેના ગુણાનુવાદમાં અપૂર્વ આસ્વાદ અનુભવી શકાય તે.

૧૨-શું સાધક કોઈ વાર આકંઠ પણ કરે છે ? જ્યાંસુધી તે સાધનામાં હોય ત્યાંસુધી તેનું આકંઠ ચાલે છે. જ્યારે તે પ્રભુદર્શન પામીને તેના ચક્રવાસનો આસ્વાદ લે છે, ત્યારેજ તેનું આકંઠમટે છે.

૧૩-જેનામાં ઈશ્વરસિવાયની કોઈ પણ બાબત કે વસ્તુમાં અનુરાગ નથી, તેજ ખરેખરો મહાજન અથવા મહાપુરુષ છે.

પક-તાપસ અહમદ હૈયારી.

મહાતપસવી અહમદ હૈયારી પરમ ધાર્મિક, ધાર્મિક મંડળીના નેતા અને પ્રભુશ્રદ્ધાળુઓના સૂર્યસ્વરૂપ હતા. તે સમયના સાધુ-નક્ષત્રોમાં તેમનું તેજ ચંદ્રમાની પેઠે પ્રકાશી રહ્યું હતું. તેઓ વિવિધ વિદ્યાઓના પંડિત, ધર્મ-શાસ્ત્રોના અસામાન્ય વક્તા અને ગૂઢ વિષયોના સૂક્ષ્મદર્શી હોવાથી સૌના માનનીય હતા. હૃદયશાસ્ત્રોનું વ્યાખ્યાન કરવામાં તેમની નિપુણતા અદ્વિતીય હતી. તે સમયના સર્વ સાધકો તેમને શરણે આવેલા હતા અને સર્વ પ્રભુભક્તોમાં તેમનાં અત્યંત વખાણુ થતાં હતાં. સામદેશની સાધુમંડળીના તેઓ અગ્રેસર હતા. મહાપિં જીન્નેદ કહે છે કે, અહમદ હૈયારી એ સામદેશના મહાન શબ્દગારરૂપ હતા. તપસવીપ્રવર સુલેમાન દારાથી પાસે તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને તપોધન સુદ્રિયાન સૂરીની સાથે તેમણે સહવાસ કરેલો હતો. તેમનાં વચનો લોકોના હૃદયમાં આશ્ચર્યકારક ઉત્સાહ અને ધર્મશ્રદ્ધા જગાડતાં. બાલ્યાવસ્થામાંથી તેઓ વિદ્યાભ્યાસમાં ભેડાયા હતા અને અનેક ગ્રંથોનું અધ્યયન કર્યું હતું; પણ જ્યારે તેમની ધાર્મિક વિષયમાં વિશેષ ઉન્નતિ થઈ, ત્યારે પછી એ તમામ ગ્રંથો તેમણે નદીમાં ડૂબાવી દીધા હતા અને જોલ્યા હતા કે “આ બધા ગ્રંથો એક સમયે મને દોરવનાર અને માર્ગ દર્શાવનાર હતા; પરંતુ લક્ષ્યભૂમિકાએ પહોંચ્યા પછી હવે તે નિઃપ્રયોજન છે. લક્ષ્યસ્થાને પહોંચ્યા પછી પણ માર્ગદર્શકને વળગી રહેવું એ (નદીપાર ગયા પછી પણ નૌકાને વળગી રહેવા જેવું) હાનિકારક છે. મુસાફર જ્યાંસુધી માર્ગે આલતો હોય, જ્યાંસુધીજ તેને લોભીઆની આવશ્યકતા છે, પણ જ્યારે પહોંચવાના સ્થાનપર પહોંચે છે, ત્યારપછી લોભીઆની આવશ્યકતા રહેતી નથી. આવા વિચારથીજ તેમણે બધાં પુસ્તકો પાણીમાં ફેંકી દીધાં હતાં અને તેમ કરવાથી કેટલાક લોકો તરફથી તેમને હુઝા પણ લોગવવું પડ્યું હતું. કેટલાક સાધુ પુરુષો કહે છે કે, પુસ્તકોને જળમાં નાખવાની ક્રિયા તેમની ધર્મોન્મત્ત દશામાં થઈ હતી.

અહમદ હૈયારી કહે છે કે, એક દિવસ મેં સ્વપ્નમાં એક પરમ સુંદર યુવાન સ્ત્રીને ભેળે હતી. તેના મુખમંડળ ઉપર એક પ્રકારની વિચિત્ર જ્યોતિ અળહળી રહી હતી. મેં કહ્યું કે “યુવતિ ! તારું મુખ તો ઘણું જ સુંદર છે !”

યુવતી બોલી કે “ભાઈ અહમદ ! મારે સૌંદર્ય તારે લીધેજ છે. મને

સ્મરણ છે કે, અમુક સત્તિએ તું રોતો હતો અને તારાં આંસુ લૂછી લૂછીને હું મારા મુખ ઉપર ચોપડતી હતી ! એ ભક્તિભાવભર્યાં આંસુના પ્રભાવથીજ મારે મુખમાં ડળ આટલું દેહીપ્રમાન બનેલું છે. =

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જ્યાંસુધી મનુષ્ય પૃથ્વીતાપ કરવાને તૈયાર ન થાય જ્યાંસુધી ક્ષમાની ચાચના ન કરે અને જ્યાંસુધી તનમનપૂર્વકે ઉપાસના ન કરે, ત્યાંસુધી નથી તો તેનું મન ખરે રસ્તે ચઢી શકતું કે નથી તેનાં પાપો દૂર થતાં.

૨-જ્યારે માણસનું મન સંસાર તરફથી પ્રભુ તરફ વળે છે, ત્યારેજ તેને સાધનામાં પ્રીતિ, વૈરાગ્યમાં આનંદ અને સત્ય તરફ નિષ્ઠા ઉપજે છે. સત્ય-નિષ્ઠામાંથીજ ઇશ્વરપ્રત્યે અનન્યાશ્રયતા ઉપજે છે. અનન્યાશ્રયમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તત્ત્વજ્ઞાનમાંથી પ્રભુપ્રેમનો પ્રવાહ પ્રકટે છે, પ્રભુપ્રેમમાંથી લક્ષ્મી ઉપજે છે અને લક્ષ્મીમાંથી એવો ભય પ્રકટે છે કે, રળેને કોઈ કામથી તેની ઉચ્ચ દશા અને ભાવનાઓ જતી રહીને ઇશ્વરદર્શનની આશા ભાગી પડે.

૩-અમુકે જાણતો મારેમાટે નિષિદ્ધ છે, એવી જો પૂરેપૂરી સમજણ આવો હોય તો તેનાથી દૂર રહેવું સહજ બને તેમ છે.

૪-સંસાર એ તો કૃતરાંની ચાટ જેવો-અનેક કૃતરાંને એકઠાં થવાના સ્થાન જેવો છે; પરંતુ એમાં પણ જે મનુષ્ય સાંસારિક લોભવિલાસમાં હમેશાં રમ્યોપર્યો રહે છે, તે તો કૃતરાં કરતાંયે અધમ છે; કેમકે કૃતરાં તો 'ખાધું' કે તરતજ ચાટથી દૂર ચાલ્યાં જાય છે અને માણસ તો ત્યાંનો ત્યાંજ ઉલ્લો રહે છે.

૫-જે માણસ વાસનાની દ્રષ્ટિથી સંસાર તરફ જોયા કરે છે, તેના અંતઃકરણમાંથી ઇશ્વરપ્રીતિ, દીનતા અને વૈરાગ્યની જ્યોતિષ દૂર થઈ જાય છે.

૬-દેવી સાધનોમાં પ્રેમ ઉપજવો એ પ્રભુપ્રેમનું પૂર્વરૂપ છે.

૭-પ્રભુસિવાય પ્રભુનો માર્ગ દર્શાવનાર ખીજો કોઈ નથી; પરંતુ પ્રભુની આજ્ઞા અને સેવામાં જોડાયા પછીજ તે માર્ગદર્શકની આજ્ઞા રાખજો.

૮-જે માણસ એવું ઇચ્છે કે, હું જે જે સત્કર્મો કરું તે લોકો જાણે તો ઠીક; તે માણસ સત્કાર્યોનું ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્તી શકતો નથી. જે માણસ પ્રભુપ્રીતિ-માટેજ સત્કાર્યો કરે છે અને ઇશ્વરસિવાય તેની સેવા કોઈ જીએ-જાણે નહિ એવીજ રીતે કામ કરે છે, તેજ ઉત્તમ લાભ મેળવી શકે છે.

પાઠ-તપસ્વી મહામદ ઝોયાસા

તપસ્વી મહામદ ઝોયાસા, અત્યંત પેરાગ્યવાન તથા સાધકમંડળીના અગ્રેસર હતા. તેઓ નિવૃત્તિરૂપી સંપત્તિવાળા હોવા સાથે સત્કાર્યો કરનારા અને મહાન તત્ત્વવેત્તા હતા. તેમની બરોબરીનો કોઈ પણ મહાત્મા એ સમયે નહોતો. તેમણે હજારો મહામદ સાહેબના અનેક અનુયાયી સાધુઓની સેવા કરી હતી અને અનેક પુણ્યાત્મા ઋષિઓનો સમાગમ સેવ્યો હતો. ધર્મની આજ્ઞાઓ અને સાધનાઓને માર્ગે તેઓ તપસ્વી પ્રયાણ કરતા હતા. સૂકો રોટલો પાણીમાં ઘોળીને તેઓ લોજન કરતા હતા અને કહેતા કે, જે માણસ આવા ધોરણથી જ આનંદપૂર્વક નિર્વાહ કરે, તેજ લોકોની લાલચ કયાં સિવાય રહી શકે. પ્રભુને સંજોધન કરીને તેઓ કહેતા કે " હે પ્રભો ! તું મને તથા મારા કુટુંબને પૂરાં અન્ન અને વસ્ત્રો નહિ આપતાં સદાકાળ તંગીમાં જ રાખે છે તથા ભૂખ્યાં અને ઉધાડા જગતમાં ફેરવે છે, એવો તારો મહાન ઉપકાર અમારા ઉપર છે, તે અમારા કયાં મહાન પુણ્યોનું ઉત્તમ ફળ છે ? મારામાં એવા તે કયા ગુણો અને શી યોગ્યતા છે, કે જેને લીધે તારો બહોળ બનવાનું આવું ઉચ્ચ પદ તેં મને આપ્યું છે ?"*

ત્યારે મહામદ ઝોયાસા ઘણાજ ભૂખ્યા થતા, ત્યારે તેઓ મહર્ષિ હુસેન બસરીને ઘેર જતા અને ત્યાં જે કંઈ મળે તે ખાઈ લેતા. હુસેન ઘેર પાછા વળતાં આમ જોઈને બહુજ પ્રસન્ન થતા. મહામદ ઝોયાસા કહે છે કે, જે માણસ સવારમાં ભૂખ્યો ઉઠે છે અને રાત્રે ભૂખ્યોજ સૂવે છે તેને ધન્ય છે.

* આપણા વિરક્તશિરોમણિ ભર્તૃહરિએ પણ પોતાની માત્ર એક લગ્ની વાળી વિરક્ત દશાને મારે લગભગ ઉપર જવાજ ઉદ્ધારો કાઢેલા 'ભર્તૃહરિ શતક'માં પ્રસિદ્ધ છે. મહાપ્રભુપ્રેમી અને પ્રાતઃસ્મરણીય ભાણુસાહેબના સર્વોપરિ શિષ્ય અને વિરક્તશિરોમણિ રવિદાસ મહારાજે પણ એવાજ પ્રશ્ન પોતાના ગુરુદેવને પૂછ્યો હતો. ત્યારે પરમયોગી ભાણુસાહેબે યોગબળદારા તેમનો પૂર્વવૃત્તાત બહુ લઈને કહ્યું હતું કે, આગળ એક કુંભારને ત્યાં તુ ગયેડો હતો અને પાછલી રાતે ખૂબ ભુકેતો હતો. એ કુંભારને ત્યાં એક ઉચ્ચકક્ષવિન્કત મહાત્મા ઉતરેલા હતા. તેઓ, રોજ પાછલી રાતે નિત્યકર્મ કરીને ધ્યાનમગ્ન થતા. એક દિવસ તુ હાથેશ કરતા હો. ભુક્યો, તેથી તે વહેલા જાગ્યા અને પછી સૂવે તો બહુ મોડું હોવા એમ

એક દિવસે તપસ્વીપ્રવર મહામદ ઓયાસા જાડો કાંબળો પહેરીને કતિળા નામના સત્પુરુષ પાસે ગયા. તેમને જોઈ કતિળાએ પૂછ્યું કે “તમે આ સોફા કેમ પહેર્યો છે?”

આ સોલળી તેમણે કશો ઉત્તર આપ્યો નહિ, એટલે કતિળાએ ફરીથી પૂછ્યું કે “તમે ઉત્તર કેમ નથી આપતા?”

મહામદ ઓયાસા—“ઉત્તર શો આપું? જો હું એમ કહું કે, મેં વૈરાગ્યને લીધે સોફા પહેર્યો છે, તો તેથી મારી આત્મશ્રદ્ધા થાય છે; અને જો હું એમ કહું કે દારિદ્ર્યને લીધે સોફા પહેરેલો છે તો તેથી મારા પ્રભુની નિંદા થાય છે. આથી હું કાંઈજ ઉત્તર આપતો નથી.”

એક વખત મહામદ ઓયાસાએ પોતાના પુત્રને રોકેલેર લહેરમાં ચાલતો જોયો, તેથી તેને પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “ભાઈ! તું સમજે છે કે તું કાણ છે? તારી જનેતાને મેં જસો મુદ્રા આપીને વેચાતી લીધેલી છે અને તારો પિતા હું પોતે પણ એજ પ્રકારનો માણસ છું—અર્થાત્ ઈસ્લામસમૂહમાં મારા જેવો અધમ કોઈ પણ નથી. હવે અમારા જેવાં આવાં અધમ માતા-પિતાનો પુત્ર જે તું તે શા ગર્વથી છેલ્લટાઉ થઇને ફરે છે?”

તપસ્વી મહામદ બસરાના નિવાસી હતા. તેમનો દેહાંત શી રીતે અને ક્યારે થયો, તેનો કશોજ ઉલ્લેખ મળી શક્યો નથી.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-વૈરાગ્ય લીધા પછી જો તમે સંસારીઓના ચાચક નહિ બનો, તો સંસારીઓ પોતેજ તમારી પાસે (જ્ઞાન, કૃપા ઇત્યાદિ) આશા કરતા આવશે અને કોઈ મોટા ધનવાન કે રાજાથી પણ વધારે ઇચ્છત પામશે.

૨-પૈસાનો ખરાબ ઉપયોગ અટકાવવા કરતાં જીલનો ખરાબ ઉપયોગ થતો અટકાવવો એ ઘણુંજ કઠિન કામ છે.

૩-પ્રભુએ જેને દર્શન આપીને કૃતાર્થ કરેલો છે, તેનું આચરણ એવું

ધારીને તરતજ નિત્યકર્મ પરવારીને ધ્યાન-લજનમાં જોડાઈ ગયા. આ પ્રમાણે તે દિવસે થોડા કલાક ધ્યાન-લજનમાં ગાળી શકવાથી તેમને વધારે જ્ઞાન આવવા ઉપરાંત વૃત્તિ પણ વધારે ઉડી ઉતરી. જેથી ઉત્થાન થયા પછી તેમણે તારો (ગધે-ડુનો) ઉપકાર પ્રભુ આગળ માગ્યો અને તારે લખું છચ્ચું, તેથીજ તું આટલો જલદી અને આટલી સહેલાઈથી પ્રભુની પરમ કૃપા મેળવી શકી મહાન સંતની અવસ્થા પામ્યો છે.

સિદ્ધ-અખંડાનંદ

ળની રહે છે કે તે ગમે તેટલો સંસારીઓમાં રહે અને સાંસારિક ણાળતો બુઝે તોપણ તેના ઉપર તે લેશમાત્ર પણ આસક્ત થતો નથી અને કોઈ પણ વસ્તુને ઈશ્વર જેટલી અગત્ય આપતો નથી.

૪-ત્યાંસુધી ઈશ્વરના ઉપર તમારો પૂરો ભરોસો બેસે નહિ અને ત્યાંસુધી હૃદયરૂપી ત્રાજવાનાં આશા અને ભયનાં છાજડાં સરખાં થાય નહિ, ત્યાંસુધી કોઈ પણ માણસ ખરેખરો સાધુ ણની શકતો નથી.

૫-મેં કોઈ પણ પદાર્થ એવો દીઠો નથી કે જેમાં પરમેશ્વર દેખાતો ન હોય.

૬-તમારી અવસ્થા કેવી છે ? જેનું આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ઘટતું ચાલે અને અપરાધો વધતા ચાલે, તેનાજ જેવી.

૫૮-તપસ્વી અણુ હાજમ મક્કી

તપસ્વી અણુ હાજમ પ્રાચીન સાધુ-સમૂહમાં જ્યોતિસ્વરૂપે હતા. તેઓ અનેક લોકોને ધર્મમાર્ગે દોરનાર, નિવૃત્તિમાર્ગના મહાન મુસાફર અને વિદ્વાન પુરુષ હતા. તેમનો નિવાસ મક્કા નગરમાં હતો. તેઓ ઘણો સમય જીવ્યા હતા. તેમનાં વચનોનું સૌ સાધુ પુરુષો અનુમોદન કરતા અને તે વચનો ગાંધી કંઠે સમસ્યાઓના ખુલાસારૂપ હતાં. તેમનાં વચનો અનેક અંધોમાં મળી આવે છે. હજરત મહમદ પછી તરતજ જે અનુયાયી સાધુ પુરુષો થયા તેમાંના એક આ તપસ્વી અણુ હાજમ મક્કી હતા. અણુ હજરત અને આનસ વગેરે પેગંબરના જે સહચરો થયા, તેમનાં મક્કીએ દર્શન-સમાગમ કર્યાં હતાં.

એક વાર અબ્દુલ મુલ્કના પુત્ર હાસમે મહર્ષિ અણુ હાજમને પૂછ્યું કે “હું જે ધંધો કરું છું, તેજ ધંધો કર્યા કરવા છતાં હું સંસારમાંથી તરી શકું એવો કોઈ ઉપાય છે ?”

અણુ હાજમ—“હા, છે અને તે એ કે, તું એક પૈસો પણ કમાય તે ન્યાયપૂર્વક કમાવે અને જે કાંઈ ખર્ચે તે સન્માર્ગેજ ખર્ચે, ”

હાસમ—“આપ કહો છો એવું કોઈથી પણ ણની શકે ખરે ?”

અણુ હાજમ—“જે માણસ સ્વર્ગલોકની અલિલાયા રાખતો હોય, નરકથી દૂર રહેવા ઈચ્છતો હોય અને પ્રભુનીજ પ્રસન્નતાનો લિલ્લુક હોય, તે જરૂર તેમ કરી શકે. ”

એક દિવસ અથુ હાજમ કોઈ ખાટકીની દુકાન પાસે થઇને જતા હતા. દુકાનમાં મોટા મોટા માંસના કકડા પડેલા હતા. રસ્તે ચાલતાં અથુ હાજમની તેના તરફ દષ્ટિ પડી. તેમને જોઈને ખાટકી બોલ્યો કે “કેમ, આ માંસને દુકડો લેવો છે ?”

અથુ હાજમ—“ મારી પાસે પૈસા નથી.”

ખાટકી—“ હું તમને વગરપૈસે એ આપું તો ?”

અથુ હાજમ—“ પરંતુ મારે જરૂર નથી.”

ખાટકી—“ તમે દુર્ગળ પડી ગયા છે અને છાતીનાં હાડકાં બહાર દેખાય છે, તે જોતાં તો તમારે માંસલક્ષણ ખાસ જરૂરનું છે.”

અથુ હાજમ—“ મારા શરીરમાં જે કંઈ માંસ છે, તે કબરના કીડાઓને માટે તો ઘણું છે.”

એક સાધુ પુરુષ કહે છે કે, હું મહાની હજ કરવા સારૂ મારા વતનમાંથી બગદાદમાં પહોંચ્યો, ત્યારે મેં સાંભળ્યું કે આ નગરમાં અથુ હાજમ મહી આવેલા છે તેથી હું તેમનાં દર્શન કરવા ગયો. ઉતારે પહોંચ્યો ત્યારે તેઓ પોઢેલા હતા. ત્યાં હું થોડી વાર બેઠો. પછી તેઓ જાગ્યા અને બોલ્યા કે “ભાઈ હમણાંજ મેં સ્વપ્નમાં હજરતને જોયા. તેમણે મારી મારફતે તને કહેવરાવ્યું છે કે “તું તારી જનેવાની આજ્ઞાનું પાલન કર, મહામાં હજ કરવા જવા કરતાં એ કાર્ય વધારે ઉત્તમ છે; માટે તું પાછો તારે ઘેર જા અને તારી માતા પ્રસન્ન રહે તેમ કર.”

આ વાત સાંભળીને હું મોકે ન જતાં મારા વતનમાં પાછો ફર્યો.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-તમે સંસારની કામનાઓથી નિવૃત્ત થાઓ. જેઓ સંસાર ઉપર આસક્તિ રાખશે, તેમનાં તમામ સાધન અને ભજન પરલોકમાં ધૂળધાણી થશે અને એમ કહેવાશે કે “બુઝો, ઇશ્વરે જે વસ્તુઓ તુચ્છ માનીને થોડી થોડી જ્યાં ત્યાં જેમ તેમ ફગાવી દીધી છે, તે અત્યંત તુચ્છ(અસત, જડ ને દુઃખરૂપ) જ વસ્તુઓ આ મૂળ લોકોએ હેવાના હાર પેઠે ગળે વળગાડી રાખી છે !”

૨-આ સંસારની લૌકિક વસ્તુઓમાં તો એવું કંઈ પણ છેજ નહિ, કે જે તમને નિર્મળ આનંદ આપી શકે, કેમકે સંસારમાં નિર્મળ આનંદ સરજેલોજ નથી; છતાં પણ જો તમે એવા તુચ્છ પદાર્થોમાંજ આસક્ત રહેશો, તો તે (બતાસાને બદલે રૂપિયો આપી દેવા જેવું, પરલોકના મહાન પદાર્થોથી દૂર

રાખનાર નીવડશે.

૩-આ બે બાબતોવિષે મને સંપૂર્ણ ખાત્રી થયેલી છે કે:-(૧) જે મારે માટે નિર્માણ થયેલું હશે તે તો હું દ્વર લાગીશ તોપણ મને આવી મળવાનું છે; અને (૨) જે અન્યને માટે નિર્મિત થયેલું છે, તે કરોડો યત્ને પણ મળવાનું નથી.

૪-અત્યારે તો તમે એવા જમાનામાં આવી પડ્યા છો, કે જે જમાનામાં માણસો કાર્ય કરવાને બદલે બિચારા બોલ્યા કરવામાંજ વધારે તત્પર રહે છે અને ધર્મપાલન કરવાને બદલે બિચારા શુધ્ધ જ્ઞાનજ્ઞાણવા-જ્ઞાણવામાં મગ્ન હોવાય છે! મતલબ કે, તમે બહુજ ખરાબ યુગમાં અને બહુજ હલકા લોકોમાં આવી પડ્યા છો.

૫-જ્યાં પ્રભુની પોતાનીજ પ્રસન્નતા શોધવી-સાધવી નેહાએ, ત્યાં લોકોનીજ પ્રસન્નતા મેળવવાને લોકો બિચારા દોડાદોડ કર્યા કરે છે; અને ચિંતામણિ જેવી સર્વપદાર્થદાયક પ્રભુકૃપાને મેળવવાનું બિચારા છેકજ ભૂલી ગયા છે!

૬-જે માણસ સર્વના સ્વામી પ્રભુનેજ રાજ રાખવામાં પોતાને ધન્ય માને છે, તે માણસ લોકોની પાસેથી શી વસ્તુની અને શામાટે આકાંક્ષા રાખે? અર્થાત્ રાખતોજ નથી.

પદ-તપસ્વી આત્મા

તપસ્વીપ્રવર આત્મા, ઇંદ્રના ઐશ્વર્યથી વિહ્વળ અને અધ્યાત્મ-એગમમાં એલાન થઈ જતા. તેમના ચરિત્રમાં પુણ્યનું તેજ અને પ્રેમની મધુરતા અતિશય ખીલી નીકળ્યાં હતાં. વૈરાગ્ય તથા દીનતામાં તેઓ આદર્શ રૂપ હતા. સૌ તેમની પ્રશંસા કરતા. તેમના પિતાનું નામ ગોલાળ હતું. હુંસેન બસરીના તેઓ શિષ્ય હતા. કહેવાય છે કે, તેઓ નદીના પાણી ઉપર ઉઘાડે પગે ચાલી શકતા હતા.

તપસ્વી આત્માના જીવનનો ફેરફાર આ પ્રમાણે થયો કહેવાય છે:-એક વાર કોઈ કુલવંતી સાધ્વી સ્ત્રી ઉપર આત્માની દષ્ટિ પડી. એ દર્શને આત્મા સુબ્ધ બની ગયા. તેમનું અંતઃકરણ કામલાલસાથી મલિન બન્યું. પછી પેલી સ્ત્રીને તેમણે પોતાનો મનસુબો દર્શાવ્યો. એટલે પેલી સ્ત્રીએ તેમને પૂછાવ્યું

કે “મહારા કયા અંગને જોઈને તમે મુગ્ધ થયા છો ?” આત્માએ કહેવરાવ્યું કે “યુવતિ ! તારાં સુંદર નયનો જોઈને હું મુગ્ધ બન્યો છું.” આ વચન સાંભળતાં પેલી યુવતીએ પોતાની આંખો કાઢીને એક પાત્રમાં મૂકી અને તે પાત્ર આત્મા પાસે મોકલીને કહ્યું કે “જે જોવાથી તમે મુગ્ધ થયા છો, તે લોચનો મોકલ્યાં છે, તે જોઈને સંતોષ પામજો.” આ બનાવથી આત્માની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવી. તેમને ચેતન્ય આવ્યું, તેમનું અંતઃકરણ પથ્થાત્તાપના અગ્નિમાં ઘળવા લાગ્યું. તેઓ મહર્ષિ હુંસેન પાસે ગયા અને સાધનામાં પ્રવૃત્ત થયા. કઠોર તપશ્ચર્યા અને તીવ્ર સાધનાઓ સાધવાનું તેમણે શરૂ કર્યું. પોતાને ખાવામાટે જવ પણ તેઓ જાતે જ ખીન ખેડીને ઉગારતા, હાથે જ હળતા અને ફાટલો કરી સૂર્યના તાપે સૂકવતા તથા અઠવાડીઆમાં એક જ વાર ખાઈને જીવન-ધારણ કરતા અને સાધનામાં મશગૂલ રહેતા.

એક વાર ઘણી ઠંડીના વખતમાં મહર્ષિ આત્મા એક ઠેકાણે જોડેલા હતા. એક ઝીણું વસ્ત્ર તેમણે શરીર ઉપર ધારણ કરેલું હતું; છતાં તેમનું આખું અંગ પરસેવાથી ઝેબેઝેબ થઈ ગયેલું હતું. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે, આ શું ? તેઓ બોલ્યા કે “ઝાંઝાલો મારે ત્યાં કેટલાક મહેમાનો આવેલા હતા. હાથ ધોવામાટે તેમણે પાટોશીના વંઠા ઉપરથી થોડીક માટી ધણીની સંમતિ વિના ઉખાડી. મેં એ વાત જાણી, ત્યારે ભીંતના ધણીને એ હકીકત કહી અને સંમતિ મેળવી; પરંતુ મારા મહેમાને કરેલા આ અન્યાયી કાર્યથી મહારા અંતઃકરણમાં જે કલેશ અને લજ્જા ઉપજ્યાં છે, તેથી શરીરમાંથી આ પરસેવો નીકળે છે.”

સાધુ અબ્દુલે તપસ્વી જમદને એક વાર પૂછ્યું કે “જે પોતાના આંતરિક ભાવોમાં જ મસ્ત હોય અને લોકોના તરફ જરા પણ દષ્ટિ ન રાખતો હોય એવા કોઈ માણસને આપ જોળવો છો ?”

જમદ બોલ્યા કે “હા, એવા એક સાધુ પુરુષને હું જોળવું છું અને તેઓ આ ઘડીએ જ અહીં આવનાર છે.”

થોડી વારે જ ત્યાં મહર્ષિ આત્મા પધાર્યા. તેમને તેમણે પૂછ્યું કે “મહાત્મન ! આપે માર્ગમાં કોઈ માણસને જોયું ?”

તેઓ બોલ્યા કે “ના ભાઈ ! મેં કોઈ માણસને માર્ગમાં જોયું નથી.” જો કે તેઓ ભરણખરમાંથી ચાલ્યા આવ્યા હતા. અહો ! શી એકાગ્રતા !

મહર્ષિ આત્મા કોઈ દહાડો પણ સ્વાદિષ્ટ ભોજન જમતા નહિ અને

સ્વાદવાળું પીણું પીતા નહિ. એક દિવસ તેમની જનેતાએ કહ્યું કે “બેટા ! સ્વાદિષ્ટ ખાનપાન લઈને તું તારા શરીર ઉપર દયાભર્યો વ્યવહાર કર.”

મહર્ષિ—“બે માણસ ઈશ્વરને ખાતર કેટલાક દિવસ કષ્ટ ભોગવે છે, તે પછી દીર્ઘકાળ સુધી સુખ ભોગવે છે.”

એક રાત્રે મહર્ષિ આતળા આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતા હતા:—

“હે પ્રભો ! કૃપા કરજો. હું તમારા ઉપર પ્રેમ કરવાનોજ, તમે મને ભલે સજા કરજો, તોપણ હું તો તમને પ્રેમપૂર્વક ચાહવાનોજ.”

એક રાત્રે સ્વપ્નમાં મહાત્મા આતળાએ એક દિવ્ય કન્યાને જોઈ, તેણે તેમને કહ્યું કે “આતળા ! હું તમારા ઉપર આસક્ત થઈ છું, તેથીજ તમારી પાસે આવી છું; પણ તમે એવું કંઈ કરતા નહિ કે તમારી અને મારી વચ્ચે વિરોધ થાય.”

આતળા—“મેં તો સંસાર છોડ્યો છે. સંસાર તરફ હું ક્યારેય જોતો નથી; તો હું હું તમારી તરફ નજર નાખીશ ?”

એક દિવસ મહર્ષિ જુનુન મિસરી અને મહમદ સમ્રાટ, તપસ્વિની રાણીઆ પાસે બેઠા હતા. ત્યાં તો મહાત્મા આતળા પણ નવાં વસ્ત્રો પહેરીને છેલ્લગટાઉ ચાલે ચાલતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમને જોઈને મહમદ સમ્રાટ પ્રોત્સાહન કરીને “આતળા ! આ શું ?”

આતળા—“કેમ, આ પ્રમાણે ન ચલાય ? મારું નામ શુલામ જળનાર(તે જશ્વી પ્રભુનો દાસ) છે. મને શો વાંધો છે ?” આટલું બોલીને તેઓ જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા અને પ્રાણ તણી દીધા.

• ૬૦—તપસ્વી બશર હાશી

તપસ્વીશ્રેષ્ઠ બશર હાશી સાધનરૂપી સંગ્રામભૂમિના વીરપુરુષ, તત્ત્વજ્ઞાન-રૂપી મંદિરના રહેવાસી, કલ્યાણકારક કાર્યક્ષેત્રના કર્મવીર અને પુણ્યરાજ્યના અધિકારી હતા. તેમણે કઠોર સાધનાઓ સાધી હતી. જનસમૂહમાં તેમનું ઘણું માન હતું અને તેઓ સર્વમાન્ય નેતા ગણાતા. પોતાના મામા અદ્વિત હસરમ પાસેથી તેમણે દીક્ષા લીધી હતી. કુરાન અને હદિસ શાસ્ત્રોમાં તેમજ બીજી વિદ્યામાં પણ તેઓ પંડિત હતા. તેમની જન્મભૂમિ મરલ શહેર હતું, પરંતુ પાછળથી તેઓ બગદાદમાં જઈ વસ્યા હતા.

બશર હાશીનું જીવન આ રીતે પલટાયું હતું:—પહેલાં તેઓ મદિરાપાન કરનાર દુરાચરણી પુરુષ હતા. એક દિવસ મદિરાપાન કરી ઠેકમાં ડોલતા ડોલતા તેઓ માર્ગમાં ચાલ્યા જતા હતા.રસ્તે જતાં તેમણે એક કાગળનો ડુંકડો જોયો, તે તેમણે ઉપાડી લીધો. એ કાગળમાં “ગિસ્મિદ્દા અર રહમાન અર રહીમ” એ વાક્ય લખેલું હતું. તેમણે થોડુંક અત્તર વેચાતું લઈ એ કાગળને સુગંધિત કરી તેને સન્માનપૂર્વક કોઈ સારે સ્થળે મૂક્યો. તે રાત્રે એક સાધુ પુરુષને સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં કોઈએ તેને કહ્યું કે “જાઓ, બશરને જઈ કહો કે, તેં મારા નામને સુગંધવાળું કર્યું છે, તેથી હું તારા હૃદયને પવિત્રતાની સુગંધથી સુગંધવાળું કરું છું.”

આ સ્વપ્ન જોયા પછી પેલો સાધુ પુરુષ વિચારવા લાગ્યો કે “અહો! મેં જેના સંગ્રામી આ સ્વપ્ન જોયું તે માણસ તો લયાનક દુરાચરણી છે. તેને વિશે આમ બનવું અસંભવિત છે. જરૂર, મારી આમાં કંઈ ભૂલ થાય છે.” આવો વિચાર કરતાં કરતાં તે અજી કરીને નમાજ પઢ્યો. ત્યારપછી તેને ઉંઘ આવી. બીજી વાર પણ તેણે એવું જ સ્વપ્ન જોયું. આ રીતે ત્રણ વાર સ્વપ્ન આવ્યું. આથી સવારે તોણે બશરને તોડ્યા એક માણસ મોકલ્યો. તે માણસે આપીને બશર આપી કે, બશર એક ઘરમાં કેટલાક માણસોની સાથે સુરાપાન કરે છે. એટલે પેલા સાધુપુરુષે પોતે તેને ઘેર જઈ બશરને ખૂબ મારી; પણ જાણવામાં આવ્યું કે, બશર તો અકચૂર થઈને પડેલો છે. સાધુના કહેવાથી કોઈએ બશરને કહ્યું કે, તમને બહાર જોલાવે છે, તમને કંઈક સમાચાર આપવાના છે. બશરે પૂછાવ્યું કે “કેના તરફથી સમાચાર આવ્યા છે?”

સાધુ પુરુષ—“ઈશ્વર પાસેથી સારા સમાચાર આવ્યા છે.”

આ સાંભળી બશર કંપવા લાગ્યો અને રોતાં રોતાં બોલ્યો કે “હાયા! કંઈક ઠપકો આપવાના કે સળ કરવાના સમાચાર હશે.” આટલું કહી દારૂ-ડીઆ મિત્રોને વિદાય કરતાં તેણે કહ્યું કે “હું હવે જાઉં છું. મને ફરી વાર તમે આ કાર્યમાં જોશો નહિ.” પછી તે ચાલ્યો ગયો, નિર્જનતાનો આશ્રય લીધો અને પશ્ચાત્તાપની પીડા અનુભવવા માંડી. કેટલાક દિવસમુધી બશરના અંતઃકરણમાં સુખશાંતિ જણાઈ નહિ. પછી તેમણે પ્રભુદર્શનની ંયાકુળતાને લીધે પગમાં પાડકા પહેરવાનું પણ છોડી દીધું. આથી તેમને હાફી (ઉધાસ પગવાળા) એવું ઉપનામ પ્રાપ્ત થયું. કાંઈએ તેમને પૂછ્યું કે “આપ આખડી કેમ પહેરતા નથી?”

મહર્ષિ—“જ્યારે મેં ગ્રેમસ્વરૂપ પ્રભુની સાથે પ્રીતિ બાંધી, તે દિવસે હું ઉધાડે પગે હતા; એટલે હવે પગ ઢાંકતાં મને શરમ આવે છે. વિશેષમાં મને પ્રભુએ પણ કહ્યું છે કે ‘બશર! મેં તો તારે માટે આ ભૂમિરૂપી આસન બિછાવી રાખ્યું છે.’ હવે એ પ્રભુજીએ આપેલા બાદશાહી આસન ઉપર જોડા કે આખડી પહેરીને ચાલવું, એ શું ઈચ્છવા યોગ્ય છે?”

કહેવાય છે કે, કેટલાકે તપસ્વી યોગીઓ માટીના ઢેકા ઉપર પીશાબ કરતા નહિ, અરે જમીન ઉપર થુંકતા પણ નહિ! કેમકે તેઓ સર્વત્ર ઇશ્વરી જ્યોતિનાં દર્શન કરતા હતા. મહર્ષિ બશર હાફીની પણ એવીજ અવસ્થા હતી. જ્યારે ઇશ્વરી જ્યોતિજ સાધકની નયન-જ્યોતિ બની રહે છે, ત્યારે તે સર્વત્ર ઇશ્વરસિવાય બીજું જોતોજ નથી. પેગંબર હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં) પોતાના સહચર સાલબાની છેલ્લી ક્રિયામાં જતી વખતે માત્ર પગના અંગુઠાવડેજ ચાલતા હતા અને કહેતા હતા કે “મને ભય લાગે છે કે રથેને મારા પગ દેવ ઉપર પડે.”

ઇમામ અહમદ હંબલ વારંવાર બશર હાફી પાસે આવતા અને તેમના ઉપર ઘણા ભક્તિભાવ દર્શાવતા. હંબલના શિષ્યોએ ઐક વાર તેમને કહ્યું કે “આપ મહાવિદ્વાન છો; સાધન-શાસ્ત્રમાં, તત્ત્વજ્ઞાનમાં, હદિસ શાસ્ત્રમાં અને ખીજાં વિવિધ શાસ્ત્રોમાં અદ્વિતીય છો; છતાં વારંવાર એક ઉન્મત્તની પાસે જાઓ છો, એ શું આપને ઘટે છે?”

અહમદ હંબલ બોલ્યા કે “હા, ઠીક છે. તમે દર્શાવેલી સઘળી વિદ્યાઓમાં હું બશરના કરતાં આગળ વધેલો છું, એ તો સાચું; પરંતુ તેઓ મારા કે

રતાં પ્રભુને વધારે ઝાળખે છે. એટલા માટે હું તેમની પાસે જઈ છું અને કહું છું કે “હાફી! તમે પ્રભુની વાતો કહો.”

એક રાત્રે બશર ઘરમાં જાગ્રત થતાં એક પગ બારણામાં અને બીજો પગ બહાર રાખીને સવાર લગી વિસ્મયપૂર્વક સ્તબ્ધભાવે ઉભા રહ્યા હતા. તેજ પ્રમાણે એક વાર મસ્તભાવે પોતાની બહેનને ઘેર અગાશીમાં જતાં જતાં કેટલાંક પગથીઓ ચઢીને એવી અવસ્થામાંજ પ્રાતઃકાળ લગી ઉભા રહી ગયા! અને પછી ત્યાંથી પદભાર્યાજ સવારની નમાજ પઢવા આવ્યા ગયા. જ્યારે પાછા આવ્યા, ત્યારે બહેને આવી અવસ્થા થવાનું કારણ પૂછ્યું; ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “મને એવો વિચાર આવ્યો કે બગદાદમાં બશર નામવાળા કેટલાક પુરુષો છે. તેમાંનો એક બશર ચાહુદી છે, બીજો ખ્રિસ્તી છે, ત્રીજો અભિપૂજક છે અને ચોથો હું છું. હવે મેં ઇસ્લામધર્મ ગ્રહણ કરીને જે મહાલાલ મેળવ્યો છે, તે લાલ કયાં પાપને લીધે તેઓ નથી મેળવી શક્યા? અને મેં શાં પુણ્ય કર્યાં છે કે મેં આવી સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી છે? આ વિચારથી હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને પગથીઓ ઉપરજ રાત્રિ નીકળી ગઈ.”

બલાલ ખેયાસ નામનો એક ધર્મસાધક કહે છે કે “હું એક દહાડો એક જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો, ત્યારે એક માણસ મારી સાથેસાથે ચાલતો હતો. મને લાગ્યું કે તે ધર્મશુરુ ખેજર હશે, તેથી મેં પૂછ્યું કે “આપ કોણ છો?”

તેઓ બોલ્યા કે “હું તમારો ભાઈ ખેજર છું.” મેં પૂછ્યું કે “આપ શ્રીમામ સાફીના સંબંધમાં શું કહો છો?”

તે બોલ્યા કે “સાફી લોહાના ચાંલલા જેવો દબ છે.”

મેં પૂછ્યું કે “આપ અહમદ હંબલ સંબંધે શું કહો છો?”

તે બોલ્યા કે “સત્યનિષ્ઠ લોકોમાં તેમનું સ્થાન છે.”

પછી મેં પૂછ્યું કે “આપ બશર હાફીસંબંધે આપણો મત ધરાવો છો?”

તે બોલ્યા કે “બશર હાફી નહિ હોય, ત્યારે તેમનું સ્થાન પૂરાવાનું નથી.”

અબ્દુલ્લા જલ્લાલ કહે છે કે, મેં જુનુનનાં, સહલનાં અને બશરનાં દર્શન કર્યાં છે. જુનુનનાં તપશ્ચર્યા વિશેષ છે; સહલમાં ગૂંદ તરવો અર્થવાની શક્તિ વિશેષ છે અને બશરમાં અદ્વિતીય પૈરાગ્ય છે.

મહુપિં બશરે સાત હદિસ ગ્રંથો બહુજ પ્રીતિપૂર્વક સાંભળ્યા હતા; પણ પછી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તે બધા સાદીમાં ખાડો કરીને દાટી દીધા હતા.

મહુપિં બશરે ઘણાં વર્ષોસુધી અનાજ ખાધું નહોતું; કેમકે તેમના મનમાં

અનાજ ખાવાની અભિલાષા થઈ હતી.

એક સાધુપુરુષ કહે છે કે, હું પુષ્કળ ઠંડીને વળતે બશરની પાસે ગયો અને જોયું તો તેઓ ઉઘાડે શરીરે ઉભા ઉભા ધ્રુજતા હતા.

મેં પૂછ્યું કે “આ શું ? તમે ઉઘાડા કેમ ઉભા છો ?”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “હું ઉભો ઉભો દીન-દુઃખીઓનાં દુઃખોનું સ્મરણ અને અનુભવ કરું છું. મારી પાસે ધન નથી કે જેનાવડે તેમને મળીને તેમનું દુઃખ ટાળી શકું.”

મેં કહ્યું કે “આપ આવી ઉંચી સ્થિતિએ શી રીતે ચઢી શક્યા ?”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “ મહારી અવસ્થા ઇશ્વરસિવાય બીજાઓથી હું સદા શુભ રાખતો તેથીજ હું આ સ્થિતિએ પહોંચ્યો છું.”

એક દહાડો કેટલાક સાધુ પુરુષો બશર પાસે ગયા. એ સમયે તેઓ સંતોષવિષે વાત કરતા હતા. ત્યાં એક માણસ આવી જોડ્યો કે “આપ લોકોની પાસેથી કશું લેતા નથી; જો આપ વૈરાગ્યમાં દૃઢ અને સંસારથી ઉપરામ છો તો કંઈક કંઈક ગ્રહણ કરતા રહો અને શુદ્ધ રીતે ગરીબોને દાન આપો તેમજ તમે પોતે દૃઢ વિશ્વાસમાં રહો અને આપની ઉપલબ્ધિકા ભલે ઇશ્વરી રાજ્ય-માંથી લીધા કરો.” આ વાત બશરના સાથીઓને તો બહુ ભારે લાગી.

મહર્ષિ બશર હાકી જોડ્યા કે “તમે જાણો કે, નિર્ધન અવસ્થા પ્રભુ પ્રકારની છે. પહેલા પ્રકારના દૈન્ય અવસ્થાવાળા લોકો કદી પણ ચાચના કરતા નથી, કોઈ દાન આપે તો તે ગ્રહણ પણ કરતા નથી અને દાતાઓથી દૂરલાગે છે, અને જ્યારે તેઓ ઇશ્વર કરે છે, ત્યારે તે તેમને પ્રભુ આપી રહે છે. બીજા પ્રકારના લોકો ભિક્ષા માગતા નથી, પણ જો કોઈ આપે તો તે ગ્રહણ કરે છે. તેઓને મધ્યમ પંક્તિના નિર્ધન સમજવા. આ બધા લોકો ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને રહે છે અને અક્ષય ભંડારમાં વાસ કરે છે. ત્રીજી પંક્તિના નિર્ધન લોકો ધૈર્ય ધારણ કરી રહે છે અને બહુજ સાવધાનીથી સમય વ્યતીત કરે છે. દાન આપવા જોલાવનારા દાતાઓને તેઓ દુસ્થીજ ત્યાગે છે.”

મહર્ષિ બશરનો આવો ઉત્તર સાંભળી પેલા સાધુએ કહ્યું કે “ આપની આ વાતથી હું સંતોષ પામ્યો છું, આપના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન હો.”

મહર્ષિ બશર કહે છે કે “ એક દિવસ હું એક પર્વત નજીક મહાત્મા અલ્લિ જવરજવાની પાસે ગયો. મને જોઈનેજ “હે પ્રભુ ! મેં શો અપરાધ કર્યો છે, કે આજે મને માણસનું મોહું દેખાડ્યું ?” એવું જોલતા જોલતા તેઓ

દોડવા લાગ્યા. હું તેમની પછવાડે દોડ્યો અને તેમની પાસે જઈ બોલ્યો કે “મહાત્મન ! મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

તેઓ બોલ્યા કે “ નિર્ધનતાને ત્રેમપૂર્વક લેટો, સહનશીલતાપૂર્વક જીવન ગાળો અને લૌકિક તૃષ્ણાને શત્રુ જાણો. એટલું કરશો તો પછી સહેલાઈથી ઈશ્વર પાસે પહોંચી શકશો.”

એક વાર તુર્કસ્તાનમાંથી કેટલાક યાત્રાળુઓ મહર્ષિ ખશર પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે “ અમે મઠકે જવા તૈયાર થયા છીએ. આપ અમારી સાથે મઠકે આવશો ? ”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “જો ત્રણ સત્યોનું પાલન કરી શકો તો હું તમારો સાથ કરી શકું. પહેલું એ કે, કશુંજ સાથે લેવું નહિ, બીજું કોઈની પાસેથી કાંઈ પણ માગવું નહિ, ત્રીજું કોઈ આપે તોપણ લેવું નહિ.”

તેઓ બોલ્યા કે “પહેલી બે શરતોનું અમે પાલન કરી શકીએ; પરંતુ કોઈ આપે તે પણ શ્રદ્ધા ન કરવાને અમે અશક્ત છીએ.”

ખશર—“તમે હાજીઓએ સ્વીકારવાના નિયમો ઉપર વિશ્વાસ બાંધ્યો છે. એક સાધુએ કહ્યું છે કે ‘જે માણસોના અંતઃકરણમાં એવો ભાવ છે કે, કોઈ માણસ પાસેથી કદી કાંઈ પણ લેવું નહિ, તેઓજ ઈશ્વર ઉપર સાચો વિશ્વાસ રાખનારા છે.’ મેં જે કંઈ કહ્યું છે, તે આ શબ્દોને વિસ્તારીને કહ્યું છે.”

ખશર કહે છે કે, એક દિવસ હું મહારા ઘરમાં એક માણસને આવેલો જોઈને બોલ્યો કે “તું કોણ છે ? રત્નવિના ઘરમાં કેમ આવ્યો છે ?”

તે બોલ્યો કે “હું તારો બંધુ બેજર છું.”

મેં કહ્યું કે “આપ મને કાંઈ આશીર્વાદ આપો.”

તે બોલ્યા કે “પ્રભુ તમારે માટે તપસાધનાઓની સુગમતા આપે.”

હું બોલ્યો કે “હજી વધારે કહો.”

તે બોલ્યા કે “તમારી સાધનાઓને તે પ્રભુ સુમ રાખે.”

એક માણસ મહર્ષિ ખશર પાસે સલાહ પૂછવા આવ્યો અને બોલ્યો કે “મેં વ્યાજબી રીતે બે હજાર તામ્ર-મુદ્રાઓ ભેગી કરી છે અને ઇચ્છા છે કે, હજ કરવા મઠકે જઈ. આપ શું કહેા છો ?”

મહર્ષિ—“તું આ પેસા લઈને આનંદ કરવા મઠકે જાય છે; પણ જો તું ઈશ્વરનેજ પ્રસન્ન કરવા ચાહતો હોય તો તો આ પેસા નિરાશ્રિત અનાથોને, અનાથ અબળાઓને અને ભૂખના દુઃખથી પીડાતાં સદાચારી કુટુંબોને આપ.

તેઓ એ ધન વાપરીને સુખી થશે, તેથી સેંકડો યાત્રાઓથી પણ તાર વધારે ભલું થશે.”

પેલો માણસ બોલ્યો કે “હજ કરવાની વાસના મહારા અંતરમાં પ્રબળ થયેલી છે.”

બશર હાશી—“તે આ ધનને નીતિપૂર્વક મેળવેલું નથી, એટલે તેના અનર્થકારી વ્યય નહિ થાય, ત્યાંસુધી તું જાણી શકશે નહિ.”

બશર કહે છે કે, એક દિવસ પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)ને મેં સ્વપ્નમાં જોયા. તેઓ બોલ્યા કે “બશર! પરમેશ્વરે તને શામાટે પસંદ કર્યો છે અને સૌથી ઉંચું પદ શામાટે આપ્યું છે, તે તું જાણે છે?”

બશર—“ના, હું કંઈ જાણતો તથી.”

પેગંબર સાહેબ (સં આં સં)—“તું મહારી ધર્માશાઓનું અતુલ સચુ કરે છે, સાધુજનોનું સન્માન કરે છે, બાંધુઓને સહુપદેશ આપે છે અને મહારા સહચરો ઉપર તથા પરિવારનાં માણસો ઉપર પ્રેમ રાખે છે; માટેજ પ્રભુએ તને સાધુતાનો ઉંચો દરજ્જો આપેલો છે.”

બશર કહે છે કે, એક વાર હજરત મહમદ સાહેબ (સં આં સં)નાં સ્વપ્નમાં દર્શન પામી મેં નિવેદન કર્યું કે “હે પેગંબર સાહેબ! મને કંઈ ઉપદેશ આપો.”

તેઓ બોલ્યા કે “ઈશ્વર તરફથી બદલો મેળવવાને પણ દીન-હુખીઓ પર દયા કરવી, એ ઉત્તમજ કાર્ય છે; પરંતુ બદલાની જગાં પણ આશા વિના અને માત્ર પ્રભુપર શ્રદ્ધા રાખીને તેની કૃપા માટેજ દયા કરવી, એ ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે.”

બ્યારે બશર મૃત્યુ-શય્યા ઉપર સૂતા, ત્યારે એક માણસે તેમની પાસે આવીને પોતાની ગરીબાઈ દર્શાવી. આથી તેમણે પોતાનું અંગવસ્ત્ર તેને આપી દીધું અને પોતાને માટે એક બીજું અંગવસ્ત્ર ઉધારે મંગાવી લીધું. તે વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થઈ તેમણે પ્રાણત્યાગ કર્યો. મરણકાળ સમીપ આવ્યો, ત્યારે તેઓ અત્યંત અસ્થિર બની ગયા. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “જીવન ઉપર હળુ પણ આપને મોહ છે?”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “ના, રાજરાજેશ્વર પાસે જઈ નિઃસંકોચપણે ઉભા રહેવું ઠીક છે, તેથીજ ચિત્તમાં અસ્થિરતા આવી છે.”

મહર્ષિ બશર પરલોકવાસી થયા પછી એક દિવસે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ઇમામ

અહમદ હંબલુ પાસે આવી; અને બોલી કે “રાત્રે ઘરની અગાસી ઉપર બે-
સીને હું રેંટીઓ કાંતતી હતી. એવામાં બલિહના નોકરાની મશાલનું અજ-
વાળું રેંટીઓ ઉપર પડ્યું ! એ અજવાળામાં મેં થોડી વાર સૂતર કાંત્યું છે તે
વાનળી થયું કે ગેરવાનળી ?”

અહમદે પૂછ્યું કે “અહો બાઈ ! તમે કોણ છો, કે આવા સૂક્ષ્મ વિચારો
તમારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?”

તે બોલી કે “હું બશર હાશીની બહેન છું.”

ઈમામ અહમદની આંખોમાં પાણી આવી ગયું અને તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે
“તો ઠીક, આવા પ્રકારના વેરાગ્ય-વિચારો તો એમનાજ કુટુંબમાં રહેવા શકે.”
પછી તેઓ બોલ્યા કે “બહેન ! તમારે માટે તે કાર્ય વાનળી થયું નથી, હવે
સાવધાન રહેજો અને સૂક્ષ્મ દંષ્ટિથી ચાલજો, કે જેથી તમારું નિર્મળ જીવન
અલિન બને નહિ. તમારા ભાઈને પગલે ચાલવાથી તમારી એવી અવસ્થા થશે
કે મશાલનો પ્રકાશ પડતાંજ તમારા હાથ રેંટીઓ ચલાવતા બંધ થઈ જશે.
તમારા ભાઈની અવસ્થા એવી થયેલી હતી કે, બ્યારે કોઈ સંદેહજનક બો-
રાક તેમની પાસે આવતો, ત્યારે તેને તેમનો હાથ પકડીજ શકતો નહિ.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જે માણસ આ સંસારમાં પ્રતિષ્ઠા પામવા આહતો હોય, તેણે કદી
કોઈ માણસ પાસે કશી પણ ચાચના કરવી નહિ અને કોઈને પણ અગ્રિય
શબ્દ કહેવા નહિ.

૨-લોકો મારી યોગ્યતા બાંહે તો કેવું સાઈ ? એવું જે ઇચ્છે છે, તે
સ્વર્ગીય મધુરતા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. કેમકે લોકોમાં બહીષ્ણતા થવા ઇચ્છવું,
એ પણ અસાર સંસારમાં સારબુદ્ધિ અને આસક્તિનુંજ લક્ષણ છે.

૩-હૃદયમંદિરમાં દુનિયાઈ તૃષ્ણાઓ ન ઘુસી બાય, તેટલા માટે ત્યાંસુધી
તમે લોહાની ભીંત ઉભી કરી શકો નહિ, ત્યાંસુધી તમે સાધન-ભજનની
મધુરતા ચાખી શકવાના નથી.

૪-ત્રણ બાળતો કહિન છે:-(૧) નિર્ધનતામાં પણ ઉદારતા રાખવી,
(૨) એકાંતમાં પણ વેરાગ્ય સાચવવું અને (૩) જેનો ભય લાગતો હોય તેને
પણ સાચેસાચુંજ કહી દેવું.

૫-પ્રત્યેક ક્ષણે પોતાના જીવનવિષે સૂક્ષ્મ વિચારો કરો અને સંદેહ-
જનક વસ્તુથી વેગળા રહો, એ પણ પુણ્ય તરફ પ્રીતિ હોવાનું લક્ષણ છે.

૬-જ્યાંસુધી તમારૂં હૃદય તૃપ્તિથી ખાલી ન થાય, ત્યાંસુધી તેમાં વેરાગ્ય વસી શકતો નથી.

૭-જે (ધરાદાપૂર્વક ધારણ કરેલી) નિર્ધનતાદ્વારા મનુષ્યને ધૈર્ય, સહન-શીલતા અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે નિર્ધનતા જગતનું સામ્રાજ્ય મળવા કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.

૮-આ જગતમાં જે ઇશ્વર તરફના કોઈ ખાસ દેવદૂતો હોય તો તે માત્ર ઋષિઓજ છે; પરંતુ તેઓ એવા પ્રકારના છે, કે જ્યાંસુધી માણસ પ્રભુદર્શન પામ્યો ન હોય (અથવા પામવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા જાગી ન હોય) ત્યાંસુધી એવા દેવદૂતોને શોધવા, ઓળખવા અને માન આપવાનું તેનાથી જાની શક્યું નથી.

૯-જે માણસ સ્વતંત્રતારૂપી અમૃતનો સ્વાદ ચાખવા ઇચ્છે છે, તેણે પ્રથમ અંતઃકરણને વિશુદ્ધ કરવું જોઈએ. x

૧૦-નમન કરનાર પ્રત્યે અનાસક્તજ રહેજો અને સંસારપ્રેમીઓને તો તમે પોતેજ નવ જાગથી નમસ્કાર કરજો-અર્થાત્ છેટાજ રહેજો.

૧૧-જે માણસ પ્રભુને પામવા ઇચ્છે છે, તે લોકોનો સહવાસ રાખવામાં લય જુએ છે.

૧૨-તમે ઇશ્વરના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાના લાલ સમજી શક્યા હશે, તોજ ઇશ્વર જે કંઈ કરે તેથી સંતુષ્ટ રહી શકશો.

૧૩-જે માણસ પ્રભુના ધ્યાન-ભજનમાં રહ્યા કરે છે, તેજ ઉત્તમ સાધુ છે.

૧૪-જ્યાંસુધી શત્રુને ક્ષમા નહિ આપો, ત્યાંસુધી પૂર્ણતા નહિ પામો.

x વિદેશીઓ પાસે સ્વરાજ મળવાની દુરાશામાં ડગી રહેલાઓ આ મહર્ષિના ઉપદેશને અતુસરીને પ્રથમ તો પોતાપર, ધર-કુટુંબપર અને નાતજાતપર તથા દેશ-વાસીઓ ઉપર ચઢી બેઠેલાં આંતરિક અજ્ઞાન અને અવગુણ-અનીતિના સામ્રાજ્યને ઉથલાવી નાખે નહિ અને પોતાનાં અને ઓળખીતાઓનાં કળિયુગી શરીરોને ખદ્યે મહર્ષિઓ અને મહાવરિનાં શુભગાન કરે-કરોવે નહિ અને ચરિત્રો વાચે-વંચાવે, આચરે-આચરાવે નહિ, ત્યાંસુધી દેશમાં ઉત્તમ ધર્મનીતિમય આત્માઓને આકર્ષવાનું અને પરાધીનતામાંથી છટાવું મુશ્કેલજ રહેશે. જેઓ માત્ર બાહ્યપદાર્થોમાંજ ખધું આપી રહેલું જોઈ શકે છે, એવા દુકી દર્શિવાળા અગ્રેસરોની સલાખાજીઓ અને કલમખાજીઓમાંથીજ પ્રથમ તો છટવાની જરૂર છે. લિંબ ખરણ લિપ્ત

૬૧—મહર્ષિ મહમદ એખન સમ્માક

તપસ્વી મહમદ એખન સમ્માક (સમ્માકના પુત્ર મહમદ) પરમ વૈરાગી, અહાન સાધક, કુશનના વ્યાખ્યાતા, લક્ષ્મીના આધારભૂત નેતા તેમજ સર્વમાન્ય પુરુષ હતા. તેમનાં વચનો મીઠાશવાળાં અને હૃદયના સંતાપ હરનારાં હતાં. સદુપદેશ આપવામાં તેઓ પ્રસિદ્ધ હતા. એમની અસરકારક વાતોથી તપસ્વી મારફ ગોરખીનાં હૃદયદ્વાર ઉઘડ્યાં હતાં. બગદાદનરેશ હરૂન અલ રશિદ તેમને પુષ્કળ માન આપતો. તે કહેતો કે “હે શ્રદ્ધાળુઓના નાથક ! આપનું ગૌરવ મહાન છે.”

સાધુ અહમદ હેયારી કહે છે કે “એક વાર મહમદ એખન સમ્માક કાંઈક વ્યાધિથી પીડાતા હતા. તેમનો રોગ પરખાય તે માટે હું તેમનો પેશાબ લઇને એક અગ્નિપૂજક હકિમ પાસે જતો હતો. માર્ગમાં જતાં મને એક નવાં વસ્ત્રવાળો સુંદર અને તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષ મળ્યો. તેણે મને પૂછ્યું કે “ક્યાં જાઓ છો ?”

મેં તેને સઘળી હકીકત કહી ત્યારે તે વૃદ્ધ પુરુષે ઇશ્વરનું પવિત્ર નામ ઉચ્ચારીને કહ્યું કે “અરે અહમદ ! તું આ શું કરે છે ? ઇશ્વરપ્રેમીને માટે તું ઇશ્વરવિરોધીની સહાય લેવા જાય છે ? પાછો જા અને એખન સમ્માકને કહે કે જ્યાં આગળ વેદના જણાતી હોય, ત્યાં હાથ મૂકીને ‘નઉજ બેહાહ’ વગેરે વચનોનો પાક કરે.”

આ કથન સાંભળીને હું પાછો ફર્યો અને મહર્ષિને તે હકીકત નિવેદન કરી. તેમણે એ પ્રમાણે આચરણ કર્યું અને તેથી તરતજ તેમનો રોગ હર થયો.

મહમદ એખન સમ્માકે લાંબા સમયસુધી બ્રહ્મચર્ય વત પાળ્યું હતું. મરણકાળે તેઓ આમ બોલ્યા હતા કે “હે પ્રભો ! હું જ્યારે પાપકાર્યો કરવા પ્રવૃત્ત થયો હતો, તે સમયે પણ તમારા લકતો તરફ શ્રદ્ધા રાખતો હતો, તો તે પાપોની પણ કૃપા કરીને માફી આપજો.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧—પૂર્વે એવા મહર્ષિઓ હતા, કે જેઓ પોતે પણ મહાન ઔષધરૂપ ગણાતા; કેમકે તેમના પ્રતાપે રોગી માણસો આરોગ્ય થઈ જતાં. હવે એ પુરુષો પોતે નથી; તો પ્રભુની સાથે પ્રેમ બાંધવામાં તેમના ચરિત્ર અને ઉપદેશમય

અંથને તમારા સાથી બનાવો.

૨-દોષના ઉપર આપણી શ્રેષ્ઠતા દાખવવી નહિ, તેનું નામ વિનય.

૩-લોભ એ ગળામાં સાંકળ અને પગમાં બેડીસમાન છે, તેનો પરિ-
ત્યાગ કરવાથીજ સુક્રિત પામશો.

૪-અત્યારે જેમ અનુદાન મહામુસ્લિમ થઈ પરચું છે, તેમ પહેલાં ઉપદેશ
આપવો, એ મુસ્લિમ થઈ પરતું હતું. અત્યારે જેમ અનુદાન ધરનારા થોડા છે,
તેમ તે કાળે ઉપદેશ આપનારા થોડા હતા !

૬૨-તપસ્વી મહમદ તુરી

તપસ્વીવર્ષ મહમદ એબન આસ્લમ (આસ્લમના પુત્ર મહમદ) ધર્મ
અને સફળગુરૂપી સંપત્તિમાં મહાધનાઢ્ય હતા. તેમનું જીવન ધણું પવિત્ર
અને ઉત્તમજન હતું. લોકો તેમને “લેસાનોર રમુલ” એટલે “ચેંગખરની જાલ”
તથા “શહનેમ્ય ખોરાસાન” એટલે “ખોરાસાનના શાંતિરક્ષક” કહેતા હતા.
ખોરાસાનના તુસ નગરના તેઓ રહેવાસી હતા. ધર્માજ્ઞાઓના પાલનમાં તેઓ
અદ્વિતીય હતા. તેઓ એક વાર મુસારેજનના પુત્ર દમામઅલ્લિ સાથે નેશાપુરમાં
આવ્યા, ત્યારે જહરીઆ હંતલોની દીકરો ઇસાક, હાથમાં દોરી લઈ તેમના,
ઊંટને નગરમાં દોરવી જતો હતો. તેમણે અંગ ઉપર ઉંનનો ધાબ્યો બોઠ્યો
હતો, માથે ઘાસની ટોપી પહેરી હતી તથા ખભે પુસ્તકની ઝોળી લટકાવી
હતી. લોકો તેમને એવી રીતિમાં જોઈને અશ્રુપાત કરવા લાગ્યા અને બોલ્યા
કે “ મહાત્મન ! આવી અવસ્થામાં અને આપને જોવા અસમર્થ છીએ. ”

તેઓ ઉપદેશક હતા. તેમના પવિત્ર જીવન તથા સુંદર ઉપદેશના પ્રભાવે
પચાસહજાર મનુષ્યો દુરાચરણ છોડીને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ધર્મમાર્ગે ચઢ્યા હતા.

તપસ્વી મહમદ એ વર્ષ સગી કેદખાનામાં કેદીતરીકે રહ્યા હતા, કારણ
કે તેમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે “ગોલો, કુશન અનિત્ય છે અને માણસનું
રચેલું છે.” પણ તેઓ એ પ્રમાણે બોલ્યા નહિ. કેદખાનામાં હતા ત્યારે પણ
દર શુક્રવારે ન્હાઈ લઈને નમાજ પઢવાનું આસન ખભે મૂકી મસ્જિદમાં,
જ્યાં સારું કેદખાનાના દારપાસે આવતા અને પહેરેગીરો ચટકાવતા, ત્યારે
પાછા જતા અને કહેતા કે “હિ પ્રલો ! મારું જે કર્તવ્ય હતું તે મેં

કેયું છે, હવે શું જાણે.”

કેદમાંથી છટ્યા પછી મહર્ષિના એક વાર નેશાપુરમાં તાહેરનો પુત્ર અબ્દુલ્લા જે ત્યાંનો શાસનકર્તા હતો તે આવ્યો. નગરના બધા મોટા માણસો તેને સલામ કરવા ગયા. લાગલાગટ ત્રણ દિવસસુધી એવી ધમાલ ચાલી. ત્યાર-પછી અબ્દુલ્લાએ પૂછ્યું કે “એવો કોઈ શિષ્ટ માણસ બાકી છે, કે જે અહીં સલામ કરવા આવ્યો ન હોય ?”

પાસે બેઠેલા મંડળમાંથી એક માણસ જોડ્યો કે “હા, જે માણસો આવ્યા નથી, એકે અહમદ હુર્વ અને બીજા મહમદ તુસી.”

અબ્દુલ્લાએ પૂછ્યું કે “તેઓ કેમ આવ્યા નથી ?” લોકો જોડ્યા કે “તેઓ ઇશ્વરી તરફને જાણનારા માણસો છે, એટલે શાસનકર્તાને સલામ ભરવાને આવેલા નથી.”

અબ્દુલ્લા—“જો તેઓ મહેને સલામ કરવા આવ્યા નથી, તો હુંજ તેમને સલામ કરવા જઈશ.”

પછી તે પહેલાં અહમદ હુર્વના મકાન પાસે ગયો. કોઈએ આગળ જઈ એ વાત અહમદ હુર્વને કહી એટલે તે જોડ્યા કે “જ્યારે તે અહીં આવે છે, ત્યારે તો મળ્યા વિના બીજો રસ્તોજ નથી.”

જ્યારે તે શાસનકર્તા નજીક આવ્યો, ત્યારે અહમદ હુર્વ નીચે મુખે રહ્યા. થોડી વાર એ સ્થિતિમાં રહ્યા પછી મસ્તક ઉંચું કરી તેમની સામે જોઈને કહ્યું કે “મેં સાંભળ્યું હતું કે, તમે બહુ તેજસ્વી પુરુષ છો ! અત્યારે જોઉં છું કે, એ વાત સત્ય છે. તમારું મુખારવિંદ બહુ સુંદર છે. હવે ઇશ્વરી આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ ચાલીને આ સુંદર મુખને મલિન કરશો નહિ.”

ત્યારપછી એ શાસનકર્તા તપસ્વી મહમદનાં દર્શન કરવા ગયો, પણ ગૃહદ્વારે આવતાં તપસ્વી મહમદે તેને અંદર આવવાની અનુમતિ આપી નહિ. અબ્દુલ્લા ઘોડા ઉપર બેસીને આવ્યો હતો અને ધારતો હતો કે આજે શુક્રવાર છે અને નમાજનો સમય છે, એટલે તેઓ બહાર નીકળશે ત્યારે તો મને દર્શન થશેજ. તેની એ ધારણા સાચી નીવડી. નમાજ પઢવા જવાને મહમદ બહાર નીકળ્યા, તેમને બેતાંજ અબ્દુલ્લા ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યા અને નમન કરી મહર્ષિના પગ ચૂમ્યા તથા જોડ્યા કે “પ્રભો ! હું પાપી છું, આપ સાથે શત્રુ પેઠે વર્ત્યો છું; પરંતુ તમે સાધુ પુરુષ છો. આપના કૃપા-પ્રભાવે મહારાં જેવા દુરાચરણી તથા પાપાત્માને સત્કાર્યપરાયણ કરો.”

મહર્ષિ જોડ્યા કે “પ્રભુ તમારી મનોકામના પૂરી કરે.”

એટલું જોલી તપસ્વી મહમદ ત્યાંથી નમાજ પઢવા આવ્યા ગયા.

ત્યારપછી તેઓ મસ્જિદમાં જ રહ્યા હતા. તેમના ઘર આગળ એક ઝરણું હતું અને તેનું જ પાણી તેઓ પીતા હતા. મસ્જિદમાં રહેવા ગયા પછી એ પાણી ઉપર હવે મારો અધિકાર નથી, ગામ લોકનો અધિકાર છે” એવા વિચારે તેમણે એક ઘડા જેટલું પણ પાણી તેમાંથી વાપર્યું નહિ. ઘણો સમય આમ ચલાવ્યું; પણ જ્યારે તે પાણીની ખૂણ જ ઈચ્છા થતી, ત્યારે એક ઘડા ફવાતું પાણી તેમાં નાખીને તેમાંથી એક ઘડો પાણી લેતા હતા. ત્યાર પછી તેઓ નેશાપુર આવ્યા ગયા હતા.

મહમદ એળન આસ્ત્રમ ઘણી ચોટી ઉંમર સુધી પરવ્યા નહોતા.

અબુ અહિ નામનો એક સાધક નેશાપુરની સભામાં એક વાર ઉપદેશ આપતો હતો, ત્યારે દેશપ્રસિદ્ધ એક ઇમામ ત્યાં હતો. તેણે અબુ અહિને પૂછ્યું કે “પંડિતો પેગંબરના ઉત્તરાધિકારી છે, એમ કહેલું છે; તો એ પંડિતો કયા કયા ?”

અબુ અહિએ ઉત્તર આપ્યો કે “પ્રશ્ન કરનાર (તમે પોતે) પણ એ પંડિત-મંડળમાંના નથી, તેમ ઉત્તર આપનાર (હું પોતે) પણ એવાઓમાંના નથી; પરંતુ આ જે માણસ દૂર મસ્જિદના બારણા તરફ બેઠેલા છે, તે (તપસ્વી મહમદ) એ પંડિતમંડળમાંના એક છે.

નેશાપુરમાં મહર્ષિ મહમદ રોગગ્રસ્ત થયા. તેમના એક પાડોશીએ એણે સ્વપ્ન જોયું કે, જાણે તપસ્વી મહમદ ઇશ્વરને ધન્યવાદ આપીને કહે છે કે “હે પ્રભુ! તારો પૂરો આભાર, કે તે મને હવે સંસારની પીડાથી મુક્ત કર્યો !”

પેલો પાડોશી જાગ્યા પછી મહર્ષિ મહમદને કહેવા માટે એમને ત્યાં ગયે; પણ તપાસ કરતાં જણાયું કે, તેઓ તો પરલોકવાસી થયા હતા. તેઓ હમેશાં જે જુની કંદની પહેરતા હતા, તેજ તેમના કંદનતરીકે તેમના અંગ ઉપર હતી; અને જે સાદડી વાપરતા હતા તેજ શળ નીચે પાથરવામાં આવી હતી. એ વખતે એક ડોસી છાપરા ઉપરથી એ દેખાવ જોઈ રહી હતી. તે જોલી કે “મહમદ એળન આસ્ત્રમ સ્વર્ગવાસી થયેલ છે અને તેમની પાસે જે કાંઈ માલમિલકત હતી, તેજ માત્ર સાથે લઈ ગયા છે. સંસારી લોકો એ વખતે પણ તેમને પોતાની વસ્તુ વળગાડવાને-લઈ જવાને-લલચાવી શક્યા નથી.”

૬૩—તાપસ્વી અણુ અબ્દુલ્લા જુન્ના

તાપસ્વી અણુ અબ્દુલ્લા જુન્ના ધર્મયાત્રાળુઓના નેતા, નવધારી લોકોના આધાર, અલોકિ જીવનના આદર્શ અને સત્યમંદિરના ચોકીદાર હતા. તેઓ યુદ્ધપ્રભામાં સૂર્યસમાન, તુર્કસ્તાનના મહર્ષિઓમાં વિખ્યાત અને સાધુ-મંડળમાં બહુજ પ્રતિષ્ઠિત હતા. ગૂઢ રહસ્યોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં અને વિવેચન કરવામાં લોકો તેમને અદ્વિતીય ગણતા. મહર્ષિ જુન્નુન તથા અણુ તોરાળનાં તેમણે દર્શન-સમાગમ કર્યાં હતાં; અને મહર્ષિ જુન્નેદ તથા તુરીના સહવાસમાં રહ્યા હતા. દમાસ્કસનિવાસી અણુ ઉમ્મર કહે છે કે, મેં તાપસ-વર અણુ અબ્દુલ્લાને એવું બોલતાં સાંભળ્યા હતા કે “નાની વયમાં મેં મહારા માળાપને કહ્યું કે ‘મને તમે ઇશ્વરના કાર્યમાં જોડો.’”

તેમણે કહ્યું કે “ઠીક જા, અમે તને ઇશ્વરને સમર્પણ કર્યો.” ત્યાર પછી હું તેમની પાસેથી આવ્યો ગયો અને કેટલીક વારે પાછો ઘેર આવીને બારણું ખડખડાવવા લાગ્યો. ઘરમાંથી મહારાં માળાપે પૂછ્યું કે “બારણું કેણું છે?”

હું બોલ્યો કે “એ તો હું તમારો દીકરો અબ્દુલ્લો.”

તેઓ—“અમારે એક છોકરો હતો, તે તો અમે પુલાને સમર્પણ કરી ચૂક્યાં છીએ અને અમે જે સમર્પણ કર્યું હોય, તે પાછું લેતાં નથી.” આવો ઉત્તર આપીને તેમણે દાર ઉઘાડ્યું નહિ.

અણુ અબ્દુલ્લા કહે છે કે, મેં એક દિવસ મહાસુંદર અભિપૂજક યુવકને જોયો. તેથી હું આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો અને તેની પાસે ઉભો રહ્યો. એટલા-માં મહર્ષિ જુન્નેદ ત્યાં આવ્યા. મેં તેમને કહ્યું કે “દેવ ! આણું સુંદર વદન નરકાસિમાં ભસ્મીભૂત બની જશે.”

મહર્ષિ જુન્નેદ—“અરે એ શું બકે છે?” આ તો એક પ્રકારની શયતાન-ની છેતરપિંડી છે. એજ તને આવી અવળી યુદ્ધિ આપે છે. તું ઉપદેશ લેવાની દૃષ્ટિએ જોતો નથી. ઉપદેશ લેવાની દૃષ્ટિએ જોતાં જગતમાં અનેક આશ્ચર્યજનક વસ્તુઓ જોવા જેવી છે, પરંતુ તારી આવી અશુભ અને અનુચિત દ્રષ્ટિ તારે દંડ ભોગવવો પડશે.”

જુન્નેદના ગયા પછી હું કુરાન ભૂલી ગયો. ઘણાં વર્ષસુધી મેં

કર્યો, ત્યારે પ્રભુકૃપાએ ફરી કુરાનનું સ્મરણ થયું. આ બનાવ બન્યા પછી મેં કદી કોઈ વસ્તુ ઉપર મોહલરી દિધી કેરી નથી અને મારો સમય નહીં ક્યો નથી.

મહર્ષિ અણુ અઠડુંલા જુનાને કોઈએ ફફીરી-ત્યાગવૃત્તિવિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો. પ્રશ્ન સાંભળતાંજ તેઓ બહાર ચાલ્યા ગયા. ડેટલીક વારે પાછા આવ્યા ત્યારે કોઈએ પૂછ્યું કે “આ શું ? એક માણસ ફફીરી-ત્યાગવૃત્તિનું તરવ સમજવા આપની પાસે આવેલો છે, તેને ઉત્તર આપ્યા વિનાજ આપ બહાર કેમ ચાલ્યા ગયા ?”

મહર્ષિ—“મારી પાસે ચોવીસ રતિભાર રૂપું હતું. એટલો સંપ્રદ હોવા છતાં ત્યાગવિષે ચર્ચા કરવી, એ મને શરમભર્યું લાગ્યું, તેથી બહાર જઈ તેનું દાન કરી આવ્યો. હવે ત્યાગવિષે વાત કહીશ, સાંભળો. હું એક વાર રસ્તાનાં ડુંગ્રો-ભૂખ અને તરસ વેઠી મહિના પહોંચ્યો અને પેગંબર સાહેબની કબર પાસે જઈને બોલ્યો કે “હું આપનો અતિથિ થયો છું.”

ત્યારપછી મને ઉંઘ આવી ગઈ. સ્વપ્નમાં જોયું કે, મારા હાથમાં રોટલાનો એક ટુકડો છે અને મેં તેના અર્ધો ભાગ ખાધો ત્યાં મારી ઉંઘ ઉઠી ગઈ અને જોયું તો રોટલાનો ખાકીનો ભાગ મારા હાથમાં હતો !

લોકોએ મને પૂછ્યું કે “માણસ ફફીરીને લાયક ક્યારે હોઈ શકે ?”

મેં કહ્યું કે “જ્યારે તેના હાથમાં અને માલિકીમાં કંઈજ ન હોય ત્યારે.”

મહર્ષિ અઠડુંલા જુના પ્રાણ છોડતી વખતે હસતા હતા. મૃત્યુ પછી પણ તેમનું વદન હસતું હોય તેવું દેખાતું હતું. તે દરથી જોઈને એક હકિમ તો એમજ બોલી ઉઠ્યા હતા કે “હજી તો એ જીવતા છે.” પણ પછી શ્વાસો-ર્ધ્વાસ તપાસી જોયો ત્યારેજ નક્કી થયું કે, તેમણે પ્રાણ છોડ્યા છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સ્વર્ગીય હતોને વીસ દિવસનુધી જેનું એક પણ પાપ થયેલું જણાય નહિ, તેનાજ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રભુના દરબારમાં કળૂલ થયેલું સમજવું.

૨-લોકોની સ્તુતિ અને નિંદા જેના મનમાં સમાન લાગે છે, તેજ ખરો વિરાગી છે. જે બાહ્યાવસ્થાથીજ વિહિત સાધનો સાધે છે, તેજ ખરો સાધક છે. જે માણસ તમામ કાર્યો ઈશ્વરથીજ કરાતાં જાણે છે, તેજ સાચો એકેશ્વરવાદી છે. જેને સંસાર નાશવંત અને તુચ્છ જણાય છે, તેજ સંસારથી દૂર રહી શકે છે.

૩-ખરા તત્ત્વજ્ઞાનીમાં ઉચ્ચ ભૂમિકાની અભિલાષા હોવીજ નોંધવો.

૪-જે શેઠ અને સંતાપથી નિર્લેપ રહે છે, તેજ ખરેખરો પ્રભુલક્ષ્ય છે.

૫-જે માણસ પોતાની મેળે મોટો થઈ જાય છે, તે વહેલો પડવાનો ! ચોગ્યતા નહિ છતાં માત્ર કળ-વકળથીજ જે મોટાઈ મેળવે છે, તે ઉચ્ચ સ્થાને સધારે ટકી શકતો નથી.

૬-નિર્વાહને માટે કરાતો શ્રમ ઘણી વાર ધર્મથી અને પ્રભુથી દૂર લઈ જાય છે અને ધનલોહીપોના શુભામ જનાવી મૂકે છે.

૬૪-તપસ્વી અણુ મહામદ રખીમ

તપસ્વીશ્રેષ્ઠ અણુ મહામદ રખીમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓમાં મહાજ્ઞાની, દેવી સંપત્તિ-માં મહાધનવાન, વિખ્યાત સાધુજનોમાં શ્રેષ્ઠ અને પ્રભાવમાં સૂર્યસમાન હતા. પ્રસિદ્ધ મહાતપસ્વીઓમાં તેમની ગણતરી થતી અને સૌ તેમની પ્રશંસા કરતા. સૌએ એકમતે તેમનું નેતૃત્વ માન્ય કર્યું હતું. મહર્ષિ બુદ્ધનેદના તેઓ પરમ મિત્ર હતા. દાઉદે પ્રવર્તાવેલા ધર્મશાસ્ત્રમાં તેમનું અદ્ભુત પાંડિત્ય હતું, કુંરાનનું વ્યાખ્યાન કરવામાં તથા વિવિધ પ્રકારની વિદ્યાઓમાં તેમનું અદ્ભુત કૌશલ્ય હતું. સર્વે લોકો અંશુલિનિર્દેશ કરી તેમને મહાપંડિતતરીકે દર્શાવતા. તેઓ અનેક સફળોના લાંડારૂપ તથા અતિપ્રતિભાશાળી હતા. તેમણે કઠોર સાધનાઓ સાધી હતી, તેમજ અનેક ધર્મશ્રદ્ધા જનાર્યા હતા. માત્ર ઇશ્વર ઉપરજ શ્રદ્ધા રાખીને તેમણે પુષ્કળ તીર્થયાત્રા કરી હતી. રખીમ કહે છે કે, વીસ વર્ષ સુધી તો મહારા મનમાં સ્વાદૃષ્ટિજ ઉપજી નહોતી. એક વાર હું જગદાદ શહેરના એક ભાગમાં ચાલ્યો જતો હતો, ત્યાં મને ઘણી તરસ લાગી; તેથી એક ગૃહસ્થને દ્વારે જઈ પાણી માગ્યું, પાનણું ઉઘાડીને એક બાળક જહાર આપ્યો અને જળસરેલી શીરોઈ મ્હને આપી ગયો; પણ પાછો જતાં જતાં જોઈયો કે “બુઓ, ત્યાગી જનેલા આ મહાત્મા દિવસે પણ જળપાન કરે છે !”

આ વચન સાંભળ્યું ત્યાર પછી મેં કદી પણ દહાડે જળપાન કર્યું નથી.

મહર્ષિ રખીમની પાસે સાધુ અજુદાશી જાદિફે એક વાર ઉપદેશ માગ્યો; ત્યારે તેઓ જોડયા કે “જીવનને સાધનના માર્ગે ચલાવવું એ કાંઈ કઠિન કાર્ય નથી; પણ જો એ રસ્તે ચલાવવા ચાહતાજ હો, તો તેને માટે કશોજ

દેખાવ કર્યાવિના ગુપ્ત રીતે આત્મસમર્પણ કરે. સુદ્ધિ લોકોએ ધારણ કરેલા કથા આઠ'ગરમાં તમે પડ્યો નહિ. ”

પોતાના છેલ્લા જીવનમાં મહર્ષિ રણીમ સંસારી તેમજ વિપત્તી લોકોમાં ગુપ્તભાવે રહ્યા હતા. કાળના કાર્યમાં ભેડાઈ તેમણે ખલિકને વિશ્વાસ મેળવ્યો હતો. છેલ્લું જીવન ગુપ્ત રીતે ગાળવું એવો તેમનો વિચાર હતો. મહર્ષિ બુન્નેદ આ બાબતમાં કહે છે કે “ અમે ફકિર હોવા છતાં સંસારમાં રૂબેલા જેવા છીએ અને રણીમ સંસારમાં રહેવા છતાં પણ ત્યાગી પુરુષ છે. ”

ઘણે ભાગે મહર્ષિ રણીમ બગદાદમાં નિવાસ કરતા. તેઓ ક્યારે અને કેવી રીતે મરણ પામ્યા તે વિષે કશું જણાયું નથી.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જો તમારામાં કાર્યકુશળતા અને વાક્યાતુર્ય બંને હોય તો તે તમારું પરમ સૌભાગ્ય છે. જો માત્ર એકલી કર્મનિપુણતાજ તમારામાં હોય તો તે પણ એક શુભ સંપત્તિ છે; પરંતુ જો એકલું વાક્યાતુર્યજ હોય તો તો તે તમારે-માટે છેવટે વિપત્તિરૂપજ નિવડવાનું છે.

૨-સંસારી માનવો સાથે વસવા-ફરવાથી તમારામાં દુનિયાઈ હુશિયારી લાલે આવે; પરંતુ પુણ્યાત્મા સાધુઓના સમાગમથી તો તમારામાં સાદાઈ અને સદ્ગુણો આવશે.

૩-જ્યાંસુધી તમે મૃત્યુ ઉપર વિજય મેળવો નહિ, ત્યાંસુધી ઝંપૂતા નહિ, લોભ-વિલાસમાં પડતા નહિ અને વિપત્તિમાં પણ ધીરજ રાખજો.

૪-સાધુતાનો આધાર આ ત્રણ સદ્ગુણો ઉપર છે:- (૧) નિર્ધનતા-અસંગ્રહવૃત્તિ-જાળવી રાખવી, (૨) નિઃસ્વાર્થતા અને ઉદારતામાં દૃઢતા રાખવી અને (૩) લોકો ગમે તેટલી સ્તુતિ કે નિંદા કરે, તે તરફ એકરકાર રહેવું.

૫-તે પરમાત્માની કૃપા મેળવવા ખાતર બીજી બધી બાબતો જતી કરવી અને સર્વભાવે પ્રભુપરાયણ થવામાં જે પણ અંતરાયો નડે તેનાથી દૂર રહેવું, એવુંજ નામ સાચી એકનિષ્ઠા છે અને તેદ્વારાજ મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

૬-અહંતાનો લોપ થઈને માત્ર ઈશ્વરજ રહે, એવુંજ નામ સાચી એકતા છે.

૭-તત્ત્વજ્ઞાની અને પ્રહાનિષ્ઠ માનવીના હૃદયમાં એક એવું સ્વચ્છ દર્પણ રહેલું છે, કે જ્યારે પણ તે તેના તરફ જુએ છે, ત્યારે તે તેમાં પ્રભુનાં દર્શન કરી શકે છે.

૮-તત્ત્વજ્ઞાન જે પદાર્થ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે પદાર્થનું નામ પૂર્ણ-

સત્ય, પરમાત્મા, અનુપમ સુખ, પરમધામ કે સમ્યક્દાનંદ, જે પણ કહો તે છે.
૬-તમેજ આડા ધરી રુખેલા તમામ પ્રકારનાં અંતરાયો દૂર કરો, એટલે
પરમાત્માનો પછી સાક્ષાત્કાર અથવા પરમપદ તો સદા અને સર્વત્ર તમારે-
માટે તૈયારજ છે.

૧૦-ઈશ્વરસિવાય બીજું જે કંઈ છે, (તે) બધું અનિત્ય, જડ અને દુઃખ-
રૂપજ હોવાથી તેને તેવુંજ સમજીને) તેની પાછળ આયુધ્ય શુભાવવાનું છોડી દે
છે, તેનામાંજ સમ્યક્દાનંદ પ્રભુપ્રત્યે પ્રેમ પ્રકટે છે.

૧૧-પરમાત્માનાં શુભગાન કરવા-સંભળવામાં જે અકથનીય આનંદ
અને મધુરતા રહેલાં છે, તેમાં પ્રભુપ્રેમ પણ રહેલો છે; કેમકે ઈશ્વરસિવાયનું
બીજું ચિંતન દૂર થઈ પ્રભુમહિમામાંજ મન પડેવાઈ જતાં મનમાં જે દિવ્ય
ભાવોનો ઉદય થાય છે, એનુંજ નામ પ્રભુપ્રેમ છે.

૧૨-સાચો પ્રભુપ્રેમ જાગ્યાવિના ઉચ્ચ આકાંક્ષાઓ ટકી શકતી નથી;
અને આહંપદના ત્યાગવિના શિષ્યભાવ કે ભક્તિભાવ ટકી શકતો નથી.

૧૩-જે માણસ પોતાની સાધનાઓ શુદ્ધ રાખે, પોતાની નીતિ-રીતિ
અને વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ ઉપર સદા દૃષ્ટિ રાખે અને ઈશ્વરાજા સુજળ વર્તે, તેજ
સાચો સાધક છે.

૧૪-પોતાનાં તમામ સાધન અને શક્તિ વાપરીને પ્રભુનાં કાર્યો કરતા
રહો, એનુંજ નામ સાચી કૃતજ્ઞતા અથવા આભારપ્રદર્શન છે.

૧૫-પાપને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો અને ફરીથી પાપમાં ન પડવું,
એજ સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

૧૬-ઈશ્વરવિના અન્ય જે કંઈ છે, તેનાથી જે સાવચેત અને દૂર રહે
છે, તેજ ખરો પ્રભુપ્રેમી છે.

૧૭-જે તરફ નરક રહેલું હોય તે તરફ નહિ જતાં સ્વર્ગ તરફ આલવાનું
માનવબંધુઓને ન કહેવું, એ મહાન દોષરૂપ છે.

૧૮-મનના મલિન ને તુચ્છ આનંદો માણવાનું માંડી વાળીને સત્ય સુખ-
નેજ રસ્તે આલવાનું ન કહેવું, એ પણ દોષરૂપજ છે.

૧૯-ગમે તેવાં મહાન સત્કાર્યો કરવા છતાં પણ અહીં કે સ્વર્ગમાં બદલો
ન ઇચ્છવો, એનુંજ નામ સાચી નિઃસ્વાર્થતા અથવા વૈરાગ્યવૃત્તિ છે.

દેખાવ કર્યાવિના શુભ રીતે આત્મસમર્પણ કરે. સુદ્ધિ લોકોએ ધારણ કરેલા કશા આદંબરમાં તમે પડશો નહિ.”

પોતાના છેલ્લા જીવનમાં મહર્ષિ રણીમ સંસારી તેમજ વિષયી લોકોમાં શુભભાવે રહ્યા હતા. કાળના કાર્યમાં જોડાઈ તેમણે બલિક્રમે વિશ્વાસ મેળવ્યો હતો. છેલ્લું જીવન શુભ રીતે ગાળવું એવો તેમનો વિચાર હતો. મહર્ષિ જુનેદ આ બાબતમાં કહે છે કે “અમે કુકિર હોવા છતાં સંસારમાં રૂબેલા જેવા છીએ અને રણીમ સંસારમાં રહેવા છતાં પણ ત્યાગી પુરુષ છે.”

ઘણે ભાગે મહર્ષિ રણીમ બગદાદમાં નિવાસ કરતા. તેઓ ક્યારે અને કેવી રીતે મરણ પામ્યા તે વિષે કશું જણાયું નથી.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

સત્ય, પરમાત્મા, અનુપમ સુખ, પરમધામ કે સચ્ચિદાનંદ, જે પણ કહેા તે છે.

૯-તમેજ આઠા ધરી રૂખેલા તમામ પ્રકારના અંતરાયો દૂર કરો, એટલે પરમાત્માનો પછી સાક્ષાત્કાર અથવા પરમપદ તો સદા અને સર્વત્ર તમારે માટે તૈયારજ છે.

૧૦-ઈશ્વરસિવાય બીજું જે કંઈ છે, (તે બધું અનિત્ય, જરૂર અને દુઃખ-રૂપજ હોવાથી તેને તેવુંજ સમજીને) તેની પાછળ આકુળ્ય શુભાવવાનું છોડી દે છે, તેનામાંજ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુપ્રત્યે પ્રેમ પ્રકટે છે.

૧૧-પરમાત્માનાં ગુણગાન કરવા-સંભળવામાં જે અશ્વનીય આનંદ અને મધુરતા રહેલાં છે, તેમાં પ્રભુપ્રેમ પણ રહેલો છે; કેમકે ઈશ્વરસિવાયનું બીજું ચિંતન દૂર થઈ પ્રભુમહિમામાંજ મન પડેવાથી જતાં મનમાં જે દિવ્ય ભાવોનો ઉદય થાય છે, એવુંજ નાર્થ પ્રભુપ્રેમ છે.

૧૨-આઓ પ્રભુપ્રેમ તત્કાલિના ઉચ્ચ આર્થસાઓ દ્વી મહત્ત્વ નથી; અને મહાપદના ત્યાગવિના શિષ્યભાવ દે બહિષ્કાર દ્વી મહત્ત્વ નથી.

૧૩-જે માણસ પોતાની સાધનાઓ શુદ્ધ રાખે, પોતાની નીતિ-દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ ઉપર સદા દષ્ટિ રાખે અને કશીજાન સુજાન વસ્તુ, તેજ સાચો માધ્યમ છે.

કહેલું છે કે “તમે ઇશ્વરમાટે દીનદીન થયા છો. તમારામાં જેઓ વધારે સહનશીલ છે, તેઓ પ્રકારે પાસે વધારે ગૌરવવાળા છે.” જેઓ ધનગર્વિષ વધારે, તેઓ ઇશ્વરથી વધારે છેટા છે. જે ભક્ત પુરુષ અભિમાની શ્રીમંત પાસે સ્તુતિ-પ્રાર્થના કરે છે, તેના ધર્મનો ત્રીજો ભાગ નષ્ટ થાય છે. શ્રીમંતોનો ધર્મ એ ધનાભિમાનીઓનો ધર્મ છે. વાસ્તવિક રીતે તેઓ મરેલાજ છે, તેઓ દીનજનો કરતાં પાંચસો વર્ષ મોટા ઇશ્વરપ્રાપ્તિને માર્ગે ચલે છે. જે માણસ વિનતિનો અધિકારી છે, તે માણસ પાંચસો વર્ષ સુધી ઇશ્વરના આંતરિક યોગમાં નિમગ્ન રહેશે; જ્યારે જેલા લોકો પાંચસો વર્ષ રાહ જોયા કરશે. આવી સ્થિતિમાં કહો જોઈએ કે દીનદીન જનો કરતાં શ્રીમં. શ્રી રીતે શ્રેષ્ઠ? પ્રેરિત પુરુષ મહામહ સાહેબે ચોતાનાં સંતાનો માટે દીનતા સિવાય ખીલ કાંઈ વ્યવસ્થા કરી નહોતી. ધર્મશ્રદ્ધાવગરના ખીલ લોકોને તેમણે એશ્વર્ય આપ્યું હતું તો પછી શ્રી રીતે કહી શકાય કે, દીનજનો કરતાં શ્રીમંત શ્રેષ્ઠ છે?”

કેઈએ એળન આતાને કહ્યું કે “સાધુ પુરુષોને શું થયેલું છે કે તેઓએ કેટલીક એવી વાતો શોધી કાઢી છે કે શ્રોતાઓને સમજવી બહુજ મુશ્કેલ પડે? તેઓ પ્રચલિત શબ્દોને બદલે એવા તો શબ્દો વાપરે છે કે જે શ્રોતાને સમજવા મુશ્કેલ થઈ પડે!”

એળન આતા આનો ઉત્તર આપતાં બોલ્યા કે “સાધુપુરુષો એટલાજ વાસ્તે એમ કહે છે કે, ચોતાની શ્રેણીના લોકસિવાય તે ખીલ કોઈના હૃદયમાં ઉતરેજ નહિ. તેઓ ઇચ્છે છે કે, અનધિકારી જનો આ ન સમજે તેજ યોગ્ય છે. આથીજ તેઓ પ્રચલિત શબ્દો તથા પ્રચલિત વાતોનો ઉપયોગ કરતા નથી અને ચોતાની પંક્તિના લોકોમાટે કેટલાક ખાસ શબ્દોજ વાપરે છે.”

એળન આતા કહે છે કે, જ્યારે આદમનો અપરાધ ખુલ્લો થયો, ત્યારે તમામ પદાર્થો આદમપ્રત્યેની લાગણીને ખાતર રેવા લાગ્યા; પરંતુ સોનું અને રૂપું રાયાં નહિ. પ્રભુએ તેમને પૂછ્યું કે “તમે આદમમાટે કેમ રાયાં નહિ?” સોનુંરૂપું—“પ્રભુ! જેમણે તમારી વિકૃત આચરણ કર્યું છે, તેમને સજા થાય તેજ યોગ્ય છે. તો અમારે શામાટે રાતું?”

પ્રભુ—“હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન છું, તમામ વસ્તુની કિંમત તમારાથીજ અંકાશે અને બધાંજ માણસો તમારાં શુભામ બનશે. એ તમને મ્હારો આશીર્વાદ છે.”

એક માણસે એળન આતાને પૂછ્યું કે “હું નિર્જનતાનો આશ્રય લઉં?”

મહર્ષિ—“ જ્યારે તું લોક-સંસર્ગ છોડીશ, ત્યારે કેાની સાથે મળીશ?”

માણસ—“ એ વિષે હું જાણતો નથી. ”

મહર્ષિ—“ લાઘ ! તું જહાનથી લોકોના સંગમાં રહે, પણ અંતરમાંથી ઇશ્વરની સંગે વાસ કર. ”

એક વખત એખન આતાએ પોતાના સાથીઓને પૂછ્યું કે, “લોકો શેના વડે ઉન્નત થાય?”

એકે કહ્યું કે “ ઉપાસનાઓ તથા વ્રતપાલનનું વિશેષ પાલન કરવાથી.”

બીજે કહ્યું કે “ નિરંબર ઉપાસના કરવાવડે. ”

ત્રીજે કહ્યું કે “ અંતરના કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓ સાથે સંગ્રામ કરવાવડે.”

ચોથે કહ્યું કે “ છૂટે હોય તેન કરવાથી લોકોપકાર કરવાથી. ”

ત્યારે એખન આતા બોલ્યા કે “જે સુચરિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, તેજ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ચરિત્રની ઉત્તમતાવિનું ઉન્નત થવાનું નથી. ”

એક દિવસ એખને આતા પોતાના સાથીઓની આગળ પગ લંબાવીને બેઠા હતા. તેમણે કહ્યું કે, નીતિકુશળ સાથીઓની આગળ તો બાહ્ય રીત-લાતનો ત્યાગ કરવામાંજ નીતિ રહેલી છે. જેમકે—અણુ બક્ષર અને ઉમ્મરની આગળ હજાર મહામહ ચેંગળર સાહેબ (૨૦ આં ૨૦) પણ પગ લંબાવીને બેસતા હતા; કેમકે તેઓની નિર્મળતા-અંતરના વિશુદ્ધ ભાવસંબંધી તેઓ નિઃસંશય હતા; અને જ્યારે ઉચ્ચમાન આવતો, ત્યારે તેઓ પગ ઠીક રાખીને બેસતા હતા.

કેટલાક લોકો એખન આતાને ધર્મવિરોધી કહી તેમની નિંદા કરતા હતા. તેમણે દ્વાપારોપણ કરી ખલિકની પાસે એ વિષે ફરિયાદ કરી.

ખલિકનો મંત્રી અહ્લિ, એખન આતા ઉપર ઘણો નારાજ હતો. તેણે મહર્ષિને તેડાવી ઘણાં કટુ વચ્ચો કહ્યાં. મહર્ષિએ પણ મંત્રીને સખત શબ્દો કહ્યા, એટલે મંત્રી ગુસ્સે થયો અને આજ્ઞા કરી કે “ એખન આતાના પગ-માંથી પાદુકાઓ કાઢી લઈ તેના માથા ઉપર મૂકે. ”

નોકશીએ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે એખન આતા મંત્રીને શાપ આપતાં બોલ્યા કે “ઈશ્વર તારા હાથ-પગ છેદી નાખે. ”

છેલ્લે મહર્ષિએ પ્રાણત્યાગ કર્યો. કેટલાક દિવસ પછી મંત્રીના ઉપર ખલિકની અપ્રીતિ થઈ અને તેને પરિણામે એ મંત્રી અહ્લિના હાથપગ છેદાયા ! આ જનાવ જન્યા પછી કેટલાક સાધુ પુરુષો એખન આતા ઉપર આવો

કહેલું છે કે “તમે ઇશ્વરભાટે દીનહીન થયા છે. તમારામાં જેઓ વધારે સહનશીલ છે, તેઓ પ્રજા પાસે વધારે ગૌરવવાળા છે.” જેઓ ધનગર્વિષ્ઠ વધારે, તેઓ ઇશ્વરથી વધારે છેટા છે. જે ભક્ત પુરુષ અભિમાની શ્રીમંત પાસે સ્તુતિ-પ્રાર્થના કરે છે, તેના ધર્મનો ત્રીજો ભાગ નષ્ટ થાય છે. શ્રીમંતોનો ધર્મ એ ધનાભિમાનીઓનો ધર્મ છે. વાસ્તવિક રીતે તેઓ મરેલાજ છે, તેઓ દીનજનો કરતાં પાંચસો વર્ષ મોટા ઇશ્વરપ્રાપ્તિને માર્ગે થકશે. જે માણસ વિનતિનો અધિકારી છે, તે માણસ પાંચસો વર્ષ સુધી ઇશ્વરના આંતરિક યોગમાં નિમગ્ન રહેશે; જ્યારે પેલા લોકો પાંચસો વર્ષ રાહ જોયા કરશે. આવી સ્થિતિમાં કહો ભેદજે કે દીનહીન જનો કરતાં શ્રીમંત શી રીતે શ્રેષ્ઠ? પ્રેરિત પુરુષ મહામદ સાહેબે પોતાનાં સંતાનો માટે દીનતા સિવાય બીજી કંઈ વ્યવસ્થા કરી નહોતી. ધર્મશ્રદ્ધાવગરના બીજા લોકોને તેમણે એશ્વર્ય આપ્યું હતું તો પછી શી રીતે કહી શકાય કે, દીનજનો કરતાં શ્રીમંત શ્રેષ્ઠ છે?”

દેહાંતે જોળન આતાને કહ્યું કે “સાધુ પુરુષોને શું થયેલું છે કે તેઓએ કેટલીક એવી વાતો શોધી કાઢી છે કે શ્રોતાઓને સમજવી બહુજ મુશ્કેલ પડે? તેઓ પ્રચલિત શબ્દોને બદલે એવા તો શબ્દો વાપરે છે કે જે શ્રોતાને સમજવા મુશ્કેલ થઈ પડે!”

જોળન આતા આનો ઉત્તર આપતાં બોલ્યા કે “સાધુપુરુષો એટલાજ વારંતે એમ કહે છે કે, પોતાની શ્રેણીના લોકસિવાય તે બીજા કોઈના હૃદયમાં ઉતરેજ નહિ. તેઓ ઇચ્છે છે કે, અનધિકારી જનો આ ન સમજે તેજ યોગ્ય છે. આથીજ તેઓ પ્રચલિત શબ્દો તથા પ્રચલિત વાતોનો ઉપયોગ કરતા નથી અને પોતાની પંક્તિના લોકોમાટે કેટલાક ખાસ શબ્દોજ વાપરે છે.”

જોળન આતા કહે છે કે, જ્યારે આદમનો અપરાધ ખુલ્લો થયો, ત્યારે તમામ પદાર્થો આદમપ્રત્યેની લાગણીને ખાતર રેવા લાગ્યા; પરંતુ સૌતું અને રૂપં રેયાં નહિ. પ્રભુએ તેમને પૂછ્યું કે “તમે આદમમાટે કેમ રેયાં નહિ?” સૌનુંરૂપ—“પ્રભુ! જેમણે તમારી વિરુદ્ધ આચરણ કર્યું છે, તેમને સજા થાય તેજ યોગ્ય છે. તો અમારે શામાટે રેવું?”

પ્રભુ—“હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન છું, તમામ વસ્તુની કિંમત તમારાથીજ અંકારે અને જાંબાંજ માણસો તમારાં શુભામ જાનશે. એ તમને રહારે આશીર્વાદ છે.”

એક માણસે જોળન આતાને પૂછ્યું કે “હું નિર્જનતાનો આશ્રય લઉં?”

મહર્ષિ—“ જ્યારે તું લોક-સંસાર છોડીશ, ત્યારે કોની સાથે મળીશ?”

માણસ—“ એ વિષે હું બળતો નથી. ”

મહર્ષિ—“ લાઇ ! તું બહારથી લોકોના સંગમાં રહે, પણ અંતરમાંથી ઈશ્વરની સંગે વાસ કર. ”

એક વખત એખન આતાનો પાતાના સાથીઓને પૂછ્યું કે, “લોકો શેના વડે ઉન્નત થાય ?”

એકે કહ્યું કે “ ઉપાસનાઓ તથા વ્રતપાલનનું વિશેષ પાલન કરવાથી. ”

બીજે કહ્યું કે “ નિર્ગુર ઉપાસના કરવાવડે. ”

ત્રીજે કહ્યું કે “ અંતરના કામ-કોષાદિ શત્રુઓ સાથે સંગ્રામ કરવાવડે. ”

ચોથે કહ્યું કે “ છુટે હાથે દેન કરવાથી લોકોપકાર કરવાથી. ”

ત્યારે એખન આતા બોલ્યા કે “જે સુચરિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, તેજ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ચરિત્રની ઉત્તમતાવિના ઉન્નત થવાતું નથી. ”

એક દિવસ એખન આતા પાતાના સાથીઓની આગળ પગ લંબાવીને બેઠા હતા. તેમણે કહ્યું કે, નીતિકુશળ સાથીઓની આગળ તો બાહ્ય રીત-લાતનો ત્યાગ કરવામાંજ નીતિ રહેલી છે. જેમકે-અણુ બક્કર અને ઉમ્મરની આગળ હજારત મહમદ પેગંબર સાહેબ (સં ૫૦ આં ૫૦) પણ પગ લંબાવીને બેસતા હતા; કેમકે તેઓની નિર્મળતા-અંતરના વિશુદ્ધ ભાવસંગ્રામી તેઓ નિઃસંશય હતા; અને જ્યારે ઉસ્માન આવતો, ત્યારે તેઓ પગ ઠીક રાખીને બેસતા હતા.

કેટલાક લોકો એખન આતાને ધર્મવિરોધી કહી તેમની નિંદા કરતા હતા. તેમણે દોષારોપણ કરી ખલિકાની પાસે એ વિષે ફરિયાદ કરી.

ખલિકાનો મંત્રી અહિ, એખન આતા ઉપર ઘણું નારાજ હતો. તેણે મહર્ષિને તેડાવી ઘણાં કટુ વચનો કહ્યાં. મહર્ષિએ પણ મંત્રીને સખત શબ્દો કહ્યા, એટલે મંત્રી ગુસ્સે થયો અને આજ્ઞા કરી કે “ એખન આતાના પગ-માંથી પાદુકાઓ કાઢી લઇ તેના માથા ઉપર મૂકો. ”

નોકરોએ તે પ્રમાણે કયું, એટલે એખન આતા મંત્રીને શાપ આપતાં બોલ્યા કે “ઈશ્વર તારા હાથ-પગ છેદી નાખે. ”

છેલ્લે મહર્ષિએ પ્રાણત્યાગ કર્યો. કેટલાક દિવસ પછી મંત્રીના ઉપર ખલિકાની અપ્રીતિ થઇ અને તેને પરિણામે એ મંત્રી અહિના હાથપગ છેદાયા ! આ બનાવ બન્યા પછી કેટલાક સાધુ પુરુષો એખન આતા ઉપર આવે

દોષારોપ કરતા કે, તેમણે મંત્રીને પ્રામાટે શાપ આપ્યો ? તેમની મહત્તાને તો એજ ઘટિત હતું કે, મંત્રીને શુભાશીર્વાદ આપે. આ આરોપનું ખંડન કરતાં કોઈ એન પણ કહે છે કે, તેમણે શાપ એટલા માટેજ આપ્યો હતો કે મંત્રી જીલમી હતો. જીલમીને સજા થવાથી ખીજા માણસોનું અહિંત થતું અટકે, તે જોતાં એ શાપ પણ આશીર્વાદસ્વરૂપજ હતો. અનેક લોકોની દૃઢ માન્યતા હતી કે, એજન આતા જ્ઞાની હતા. આવા નીચ માણસ સાથે કેવું વર્તન રાખવું જોઈએ તે તેઓ સમજતા હતા. ભવિષ્યમાં વિધાતાએ શું નિમ્ન્યું છે ? તે તેઓ જાણતા હતા; એટલે તેમને મુખે પ્રભુએજ શાપની વાણી ઉચ્ચારી છે. એ સમયે તેઓ પોતે પોતાના દેહમાં નહોતા. અમને તો ખાત્રી છે કે, મહર્ષિએ એ મંત્રીનું મંગળજ કયું છે. અમંગળ નહિ. જો મંત્રી વધારે વાર સંસારમાં રહ્યો હોત, તો સંપત્તિ તથા અધિકારને ગર્વે તેમણે હજી ઘણાં દુરાચરણો કર્યા હોત અને તેને લીધે તે બહુ ઘોર દુર્ગતિ પામત; માટે તે વહેલો મરી ગયો એજ સાચું થયું છે, અને તે જોતાં એજને દયાતાએ પણ તેનું મંગળજ કયું છે. અને વળી પારલૌકિક સજાઓનાં સરખામણીમાં તો આ લોકની સજા બહુજ ઓછી ગણાય.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-શ્રેષ્ઠ કાર્ય તેજ છે, કે જે કરાયું છે; અને શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તેજ છે, કે જે અમલમાં મૂકાયું છે.

૨-સ્વધર્મનું પાલન કરે તેનાજ મનમાં તત્ત્વજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રકટે છે.

૩-ઈશ્વરની આજ્ઞાઓ સુજળ ચાલવું, એનાથી ઉત્તમ વાત ખીજી નથી.

૪-પણે પણે સત્ય તરફ અને ધર્મ તરફ દષ્ટિ રાખવી, એ સર્વોત્તમ તપ છે.

૫-ઈશ્વરસિવાયની કોઈ પણ વસ્તુમાં જે માણસ પ્રીતિ બાંધે છે, તે વસ્તુથી તેનો વિયોગજ થવાનો છે અને દુઃખજ ઉપજવાનું છે.

૬-જે પુદ્ધિ પ્રભુનીજ ઇચ્છા અને આજ્ઞામાં રહે છે, તેજ પુદ્ધિ પવિત્ર છે.

૭-જે સાધનાથી 'હુંપદ'નો વધારો થાય છે, તે સાધના નિદુષ્ટ છે.

૮-જે મનુષ્ય એકજ અવસ્થામાં રહેવાની ઇચ્છા કરે છે, તે સર્વ વસ્તુ સ્થિતિનું પરિવર્તન કરનાર પરમેશ્વર સાથેનો પોતાનો સંબંધ તોડી નાખે છે.

૯-ઈશ્વરજ અંત કરણ તરફ જોઈ શકે છે. લોકો તો માત્ર ઉપર ઉપરથીજ જોઈ શકે છે; માટે લોકોને જોવાની ચીજ (બાહ્ય દેખાવ અને ઉપર ઉપરની વાતો) તરફ ભલે બેદરકાર રહેજો, પરંતુ પ્રભુને દેખાડવાની વસ્તુને (અંતઃકરણ

ને) તો પૂર્ણ ખવિત્ર (તદનસ્વચ્છ અને સરજી) રાખવાની પૂરેપૂરી કાળજી રાખજો.

૧૦-ઉગતી અવસ્થામાંજ જેની ગતિ પ્રભુ તરફ થાય છે, તે પ્રભુને પામે છે; જેની ગતિ-મતિ પ્રભુને પામવાની થાય છે, તે સ્વર્ગને પામે છે; અને જેની ગતિ-મતિ ધન તરફ થાય છે, તે તો બિચારો અધોગતિમાંજ રવડી બન્યો છે.

૧૧-જે પણ વસ્તુસ્થિતિ મનુષ્યોને પ્રભુથી દૂર રાખે, તેનું નામ સંસાર છે-કેાઇનો સંસાર ઘર અને કુટુંબરૂપે હોય છે; કેાઇનો સંસાર વેપારદોજગાર છે; કેાઇનો સંસાર સાંસારિક વિદ્યાઓ, ભણી વિદ્વતા બતાવવામાં રહેલો હોય છે; કેાઇનો સંસાર પંભાઓ ભરવામાં, તો કેાઇનો સંસાર વાસનાઓને પોષવામાં હોય છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક માણસ પોતાની કેાઇ એક સીમા નક્કી કરીને તેમાંજ હુંબ ઘર્ષ રહે છે.

૧૨-શારીરિક અને આર્થિક અવસ્થાઓ તરફ મોહ-મમતા રાખવી અને કાર્યના બદલાની આશા રાખવી, એ પ્રભુને પામવામાં વિઘ્નકર્તા છે.

૧૩-સંસારી લોકોનો શોખ મિદાન્તમાં હોય છે અને પ્રભુપ્રેમીઓનો શોખ આંતરિક સાધના અને પ્રભુકીર્તનમાં હોય છે.

૧૪-ભક્ત અને પ્રભુવચ્ચે ત્રણ પ્રકારની આપ-લે થાય છે:-(૧) ભક્ત પ્રભુ તરફ ચાલે છે, તો પ્રભુ હોડતો સામે આવે છે; (૨) ભક્ત સહાયતાજ માગે છે, તો પ્રભુ અનુકૂળતાઓ ઉપરાંત સૂચનાઓ પણ આપે છે; (૩) ભક્ત તો માત્ર દાસતરીકેનોજ ધર્મ બળવે છે, તો પ્રભુ પોતાની મોટપ મુજબનો ધર્મ (પોતાનું પોતાપણું સુદ્ધાં ભક્તને આપી દેવાનો વાત્સલ્ય સ્વભાવ) બળવીને (તે ન ઇચ્છે તોપણ) તેને લોક-પરલોકમાં ગૌરવ આપે છે.

૧૫-જે માણસ સાધુઓની લૌકિક નીતિ પાળે છે, તે અલૌકિક સાધુતા પણ અવશ્ય પામે છે; જેમકે જે યોગીજનોની (કર્મયોગ, ભક્તિયોગ કે જ્ઞાન-યોગની) ઉત્તમ નીતિ પાળે છે, તે પ્રભુદર્શી સાધુ (ઋષિ) બની રહે છે; જે સત્યનું પાલન કરે છે, તે પ્રભુપ્રેમીતરીકેની સાધુતા પામે છે અને જે માણસ ધર્મ-નીતિને ચૂકે છે, તે પ્રભુના પંથથી દૂરનો દૂર રહ્યા કરી અધોગતિ પામે છે.

૧૬-ઇશ્વરથી દૂર રહેલા લોકોની ભૂલો અને અપરાધો કરતાં પ્રભુપ્રેમીઓ થી થતી ભૂલો ને અપરાધો વધારે ગંભીર છે. અજ્ઞાનીઓને તો ક્ષમા આપી શકાય; પણ જ્ઞાનીઓ તો વધારે અપરાધી ગણાય છે.

૧૭-એકેશ્વરવાદીઓ ત્રણ પ્રકારના છે:-પહેલા પ્રકારના એકેશ્વરવાદીઓ સમય અને સ્થિતિ તરફ જોઇને ચાલે છે; બીજા પ્રકારના એકેશ્વરવાદીઓ

• આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-વિનયનાં આચરણુ નીચે મુજબ છે:-ક-તમે બહાર નીકળો ત્યારે જેને પણ દેખો તેને તમાસથી શ્રેષ્ઠ માનજો. લ-કોઈ ગમે તેમ બોલે, તોપણ તમારે તો તેમાંથી માત્ર સત્ય અને હિતકારક જણાય તેજ શ્રદ્ધણુ કરવું. ગ-અત્યંત નીચ સાથે પણ નમ્રતા રાખવી. ઘ-પદવીમાં કે ગૌરવમાં શ્રેષ્ઠ હોય, તેનું સન્માન કરવું. જ-જ્યાં પણ જાઓ ત્યાં ધનવાન અને સત્તાવાનથી દૂર અને પ્રભુપરાયણ રહેજો.

૨-થોડો પણ સમય પુષ્કળ કામકાજ સૂઝાડે છે, તેમ થોડો પણ વિનય સાધનામાં સામાનો બહોળો અતુલ્ય અને સહાતુલ્યિ પૂરી પાડે છે.

૩-પાપનિવૃત્તિનાં આ લક્ષણો છે:-(૧) પાપાંડી લોકોથી દૂર રહેવું, (૨) અસત્યનો ત્યાગ કરવો, (૩) અહંકારીઓથી છેદા રહેવું, (૪) પ્રભુ તરફ આગળ વધવું, (૫) કલ્યાણનેજ માર્ગે ચાલવું, (૬) અધર્મ, અનીતિ અને પાપકર્મ છોડવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી, (૭) થયેલાં પાપો દૂર કરવા માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું અને (૮) નાલાયક સાથે નાલાયક ન થવું.

૪-વૈરાગ્યનાં આ લક્ષણો છે:-(૧) સાંસારિક પ્રવૃત્તિ અને વસ્તુસ્થિતિનો ત્યાગ કરવો, (૨) તજેલી કે નાશ પામેલી વસ્તુને યાદ પણ ન કરવી; (૩) ઉપાસ્ય પ્રભુનું જ સ્મરણુ-સેવન કરવું, (૪) પ્રભુપ્રાપ્તિને ખાતર ખીજા સર્વ સ્વાર્થોનો ત્યાગ કરવો, (૫) અંતઃકરણને પવિત્ર બનાવવું, (૬) પ્રેમપાત્ર પ્રભુને પ્રિય થવાય એવું જ દરેક આચરણુ કરવું, (૭) આહાર અને નિદ્રા બંને તેટલ કમી કરવાં, (૮) વૈરાગ્યનું આ પણ એક લક્ષણ છે કે, સાધકે જે ઇશ્વરમાંજ શાંતિ ન મેળવી શકે, તો તેનામાં સાચો વૈરાગ્યજ નથી.

૫-સાત્વિકતાનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) જે વાત કોઈ શુભ રાખવા ઇચ્છે તે બાણવા ઇચ્છા ન કરવી, (૨) સંદેહવાળી વસ્તુઓથી દૂર રહેવું અને સારા-ખોટાનો વિચાર કરવો, (૩) લાલિની ચિંતા ન કરવી, (૪) લાભહાનિમાં સમાનતા રાખવી, (૫) ખીજા બાળતો જવા દઈ પ્રભુનીજ પ્રસન્નતા તરફ ધ્યાન રાખવું, (૬) રાજસ અને તામસ ખાનપાનો અને સહવાસોથી દૂર રહેવું, (૭) સંગ્રહેલા દ્રવ્યનો સહપયોગ કરવો અને (૮) પોતાનું ગૌરવ દર્શાવવાથી દૂર રહેવું.

૬-ધીરજ ધારણ કરવાનાં આવાં લક્ષણો છે:-(૧) કનિષ્ઠ પ્રવૃત્તિપર અંકુશ રાખવો, (૨) મેળવેલા જ્ઞાનને દૃઢ કરી આચરણમાં ઉતારવું, (૩) પ્રભુપ્રેમ

૬૭—તપસ્વી યુસક આસખાત

તપસ્વીવર્ચ યુસક આસખાત સાધનરૂપી સંગ્રામભૂમિના મહાવીર, હુઝમાં મહાધીર, નિવૃત્તિમાર્ગના મુસાફર, ગૂઢ તરવોના પ્રકાશક અને પરમ સાત્વિક પ્રભુપ્રેમી હતા. તે કાળે તેમના જેવો વેરાગ્યવાન કોઈ સાધક નહોતો. તેમણે ધ્યાન-ભજનમાં અને ચિંતન-મનનમાં પરાકાષ્ઠા દર્શાવી હતી, તેમણે અદ્ભુત સાધનાઓ સાધી હતી, તેમજ સંસારથી તદ્દન વેગળા રહ્યા હતા. તેમનાં વચનો સંસારરૂપી વ્યાધિમાં ડૂબી રહેલાઓ માટે મહાન ઔષધિરૂપ છે. અનેક મહર્ષિઓનાં તેમણે દર્શન-સમાગમ કર્યાં હતાં.

મહર્ષિ યુસક આસખાતને સિત્તેર હજાર તામ્રમુદ્રાઓ વારસામાં મળી હતી; છતાં તેમણે તેનો જરા પણ ઉપયોગ કર્યો નહોતો. ખજુરીના પાનમાંથી તેઓ એક પ્રકારનું વસ્ત્ર તૈયાર કરતા અને તેનું જે ઉપજતું તેનાવડે પોતાના નિર્વાહ ચલાવતા. આળીસ વર્ષસુધી યુસક આસખાતે કદી નવું વસ્ત્ર પહેર્યું ન હતું કે કોઈ પાસે માગ્યું પણ ન હતું. તેમની પાસે એક જૂનું ફકીરી વસ્ત્ર હતું તે તેઓ ઓઢતા.

નરશ્રેષ્ઠ યુસક આસખાતે એક દિવસે હાજયક્ષા નામના સાધુને લખ્યું હતું કે:—

૧—જેને માત્ર બાહ્યાધારોજ વધારે પ્રિય લાગે છે, તે ઠગાય છે.

૨—જે માણસ પોતાના ધર્મગ્રંથનો નિત્યપાઠ કરવા છતાં સંસારપ્રતિ આસક્ત રહે છે, તે માણસ ધર્મનો ઉપહાસજ કરે છે.

૩—મારાં પાપો ભલે પ્રકટ થાય, પરંતુ શુભ કાર્યો પ્રકટ થવાથી તો મને હાનિજ થવાનો ભય છે.

૪—જેને પરલોક અને પ્રભુ કરતાં પણ સાંસારિક સંપત્તિ વધારે મહત્વની જણાય છે, તે પ્રભુ પાસે તો આશાજ કેવી રીતે રાખી શકે ?

૫—એક સત્તિ પણ ઉંઘા લાવથી ઈશ્વરનું ભજન-ચિંતન કરવું, તેને રણાંગણમાં લડવા કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ માનું છું.

૬—ઈશ્વરસિવાય બીજો બુદ્ધિ નહિ, એવીજ રીતે ધ્યાન-ધારણા કરજો.

૭—જેને ટાળવાને કોઈ શક્તિમાન નથી અને જે આવી પહોંચતાં ગભરાવાથી લાભ નથી, તે(મરણ)ને માટે અત્યારથીજ તૈયારી રાખજો.

• આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-વિનયનાં આચરણ નીચે મુજબ છે:-ક-તમે બહાર નીકળો ત્યારે બેને પછુ દેખો તેને તમાસથી શ્રેષ્ઠ માનજો. સ-કોઈ ગમે તેમ બોલે, તોપણ તમારે તો તેમાંથી માત્ર સત્ય અને હિતકારક જણાય તેજ ગ્રહણ કરવું. ગ-અત્યંત નીચ સાથે પછુ નમ્રતા રાખવી. ઘ-પદવીમાં કે ગૌરવમાં શ્રેષ્ઠ હોય, તેનું સન્માન કરવું. ચ-જ્યાં પછુ જાયો ત્યાં ધનવાન અને સત્તાવાનથી દૂર અને પ્રભુપરાયણ રહેજો.

૨-ઘોડો પછુ સમય પુરકેળ કામકાજ સૂઝાડે છે, તેમ ઘોડો પછુ વિનય સાધનામાં સામાનો બહોળો અનુભવ અને સહાનુભૂતિ પૂરી પાડે છે.

૩-પાપનિવૃત્તિનાં આ લક્ષણો છે:-(૧) પાપાંડી લોકોથી દૂર રહેવું, (૨) અસત્યનો ત્યાગ કરવો, (૩) અહંકારીઓથી છેડા રહેવું, (૪) પ્રભુ તન્મ આગળ વધવું, (૫) કદયાણુનેજ માર્ગે ચાલવું, (૬) અધર્મ, અનીતિ અને પાપકર્મ છોડવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી, (૭) થયેલાં પાપો દૂર કરવા માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું અને (૮) નાલાયક સાથે નાલાયક ન થવું.

૪-વૈરાગ્યનાં આ લક્ષણો છે:-(૧) સાંસારિક પ્રવૃત્તિ અને વસ્તુસ્થિતિનો ત્યાગ કરવો, (૨) તજેલી કે નાશ પામેલી વસ્તુને ચાદ પછુ ન કરવી; (૩) ઉપાસ્ય પ્રભુનુંજ સ્મરણ-એવન કરવું, (૪) પ્રભુપ્રાપ્તિને ખાતર બીજા સર્વ સ્વાર્થોનો ત્યાગ કરવો, (૫) અંતઃકરણને પવિત્ર-બનાવવું, (૬) પ્રેમપાત્ર પ્રભુને પ્રિય થવોય એવુંજ દરેક આચરણ કરવું, (૭) આહાર અને નિદ્રા બંને તેટલો ઠમી કરવાં. (૮) વૈરાગ્યનું આ પછુ એક લક્ષણ છે કે, સાધક જો હંશ્વરમાંજ શાંતિ ન મેળવી શકે, તો તેનામાં સાચો વૈરાગ્યજ નથી.

૫-સાત્વિકતાનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) જે વાત કોઈ ગુપ્ત રાખવા ઇચ્છે તે જાણવા ઇચ્છા ન કરવી, (૨) સંદેહવાળી વસ્તુઓથી દૂર રહેવું અને સારા-ખોટાનો વિચાર કરવો, (૩) લાવિની ચિંતા ન કરવી, (૪) લાલહાનિમાં સમાનતા રાખવી, (૫) બીજા બાળતો જવા દઈ પ્રભુનીજ પ્રસન્નતા તરફ ધ્યાન રાખવું, (૬) રાજસ અને તામસ ખાનપાનો અને સહવાસોથી દૂર રહેવું, (૭) સંઘર્ષલા દ્રવ્યનો સહપયોગ કરવો અને (૮) પોતાનું ગૌરવ દર્શાવવાથી દૂર રહેવું.

૬-ધીરજ ધારણ કરવાનાં આવાં લક્ષણો છે:-(૧) કનિષ્ઠ પ્રવૃત્તિપર અંકુશ રાખવો, (૨) મેળવેલા જ્ઞાનને દૃઢ કરી આચરણમાં ઉતારવું, (૩) પ્રભુપ્રેમ

મેળવવા પાછળ મંડ્યા રહેવું, (૪) ગભરાટ અને ઉતાવળ ન કરવાં, (૫) સાત્તિકતાને અનુસરવાની અભિલાષા હોવી, (૬) સાધનો સાધવામાં દલતા હોવી, (૭) યોગ્ય બાળતોમાટે પૂરો પ્રયત્ન કરવો, (૮) આચાર-વ્યવહારમાં સાચી નિષ્ઠા-સત્યપરાયણતા રાખવી, (૯) શુભ પ્રયત્ન કર્યાજ કરવો અને, (૧૦) અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા-દૂર કરવી.

૭-સત્યનિષ્ઠાનાં કેટલાંક લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) જેવું અંતરમાં હોય તેવું જ મોઢથી બોલવું, (૨) વાણી અને વર્તન એક રાખવાં; (૩) લોકપ્રતિષ્ઠાની લાલસા છોડી દેવી, (૪) કર્તાપણના અહંભાવથી દૂર રહેવું, (૫) આ લોક કરતાં પરલોકની શ્રેષ્ઠતા વધારે સમજવી અને (૬) પ્રવૃત્તિને કાબુમાં રાખવી.

૮-નિર્ભરતાનાં કેટલાંક લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) ઇશ્વર જે બાળત-માટે જમીન થયેલો છે, તે બાળતનું ચિંતન ન કરવું, (૨) જે કાળે જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષ રાખવો; (૩) તન-મન-ધનને સદા પ્રભુનીજ સેવા સાધનામાં જોડી રાખવાં; (૪) પ્રભુતાનો (માલિકીનો) પરિત્યાગ કરવો; (૫) 'હુ'પદ' છોડી દેવું; (૬) સાંસારિક સંબંધો છોડી દેવા; (૭) મન, વાણી અને કર્મથી સત્યનેજ અનુસરવું; (૮) તરવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને (૯) સંસારીઓ તરફની આશા છોડી દઈ નિરાશાજ પકડવી.

૯-જે માણસને પાછી ખાત્રી થઈ ગઈ હોય કે, સદાચરણસિવાય છૂટકો જ નથી, તે માણસ જેવાં સત્કર્મ કરે, તેવાંજ સત્કર્મ તમે પણ કરો.

૧૦-પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર પામેલો માણસ જેમ ખાત્રી રાખે છે કે, પ્રભુએ જે કાંઈ નિર્માણ કર્યું છે તેજ બનવાનું છે ને તેજ મળવાનું છે, તેવી રીતે તમે પણ પ્રભુ ઉપર એકનિષ્ઠ, શ્રદ્ધાવાન અને નિર્ભર-નચિંત બનો.

૧૧-ઇશ્વરપ્રેમીનાં કેટલાંક લક્ષણો આ છે:-(૧) એકાંતમાં નિવાસ, (૨) સંસારમાં રૂખી જવાનો લય, (૩) પ્રભુના ગુણાનુવાદમાં સુખ-આસ્વાદ, (૪) સાધન-ભજનમાં સુખનું ભાન અને (૫) ઇશ્વરી આદેશ પ્રમાણે આચરણ.

૧૨-લજ્જાનાં કેટલાંક લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-(૧) માનસિક શરમ, (૨) વિચાર કરીનેજ બોલવું, (૩) જે કરવાથી ક્ષમા માગવી પડે એવાં કાર્યોથી સંવેગાજ દૂર રહેવું, (૪) જે કરવાથી લજ્જા ઉપજે તેવા વિચારોથી પણ દૂર રહેવું, (૫) નેત્ર, કાન અને રસનાને કાબુમાં રાખવાં, (૬) ભોજનમાં સાવધાનતા રાખવી, (૭) શબ, કબરસ્તાન અને સ્મશાનનું સ્મરણ કરવું.

૧૩-અનુરાગનાં કેટલાંક લક્ષણો આવાં છે:-(૧) સુખમાં પણ મૃત્યુને

ચાહવું, (૨) આરોગ્ય છતાં પણ જીવનને શત્રુ માનવું, (૩) ઇશ્વરના કથા-કીર્તન તરફ પ્રીતિ અને સ્મરણ-ચિંતનમાં આસક્તિ રાખવી અને (૪) એ સિવાય બીજી રીતે વખત બર્થ તે ઉપર અણગમો આવવો.

૧૪-કોઈએ સંયોગ અને વિયોગવિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ઇશ્વરનાજ શ્રવણચિંતનાદિમાં હૃદયને બેડી રાખવું એ સંયોગ છે; અને તે સિવાયની બીજી બાબતોમાં ચિત્તને રોકી રાખવું એનું નામ વિયોગ છે.

૬૮-તપસ્વી અખુ યાકુળ નહરજોરી

તપસ્વી અખુ યાકુળ નહરજોરી ઇશ્વરમાંજ રમણ કરનારા એક અપૂર્વ પુણ્યાત્મા હતા. તેમનું ગૌરવ અને માહાત્મ્ય સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયું હતું. તેમણે સાધનાઓ અને ધ્યાન-જનન પુષ્કળ કર્યું હતું, તેથી તેમનાં વચનો સૌને બહુજ અસર કરતાં હતાં. તેમના જેવો તેજસ્વી સાધુ બીજો કોઈ તે સમયે નહોતો. તેઓ મહામાં વસતા હતા. મહાત્મા ઉમ્મર એળવ ઉરમાનનો તેમને સમાગમ-લાલ મળ્યો હતો. મહામાંજ તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા. તેમના પિતાનું નામ ઇસાકે હતું.

અખુ યાકુળ એક પળ વાર પણ જનન-સાધનથી નિવૃત્ત થતા નહિ. એક વખતે હુઃખ આવી પડતાં આર્તનાદ કરીને તેમણે પ્રાર્થના કરી, ત્યારે આવી દૈવી વાણી સંભળાઈ હતી:—

“અખુ યાકુળ ! તું તો પ્રભુનો દાસ છે. દાસને આમોદ-પ્રમોદનું શું પ્રયોજન છે ?”

અખુ યાકુળને એક માણસે કહ્યું કે “હું મ્હારા મનનું હુઃખ મટાડવામાટે યત્ન કરું છું. તેને માટે પૂછતાં અમુક સાધુએ મને કહ્યું કે ‘તમે રોજ રહો એટલે તમારું હુઃખ મટી જશે;’ અને બીજાને પૂછતાં તેણે તીર્થ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. મેં એ બન્ને કાર્યો કર્યાં, પરંતુ મારા કલેશની નિવૃત્તિ થઈ નથી. હવે મારે શું કરવું ? તે વિષે આપ ઉપદેશ આપો.”

અખુ યાકુળ—“તને ઉપાય જતાવવામાં તેમણે ભૂલ કરી છે. તારેમાટે એકજ ઉપાય છે કે, લોકો બ્યારે સૂઈ જાય, ત્યારે તારે મસ્જીદમાં જવું; અને આર્તનાદ કરીને કહેવું કે “હે પ્રભુ ! હું આપની રચનાઓ, સા-

મર્યો અને મહિમાથી આશ્ચર્યચકિત થની ગયો છું. તમે મહારો હાથ પકડો. પેલે માણસે તેમ કયું અને તેથી તેના કલેશોની નિવૃત્તિ થઇ.

બીજા એક માણસે અણુ યાદુળને પૂછ્યું કે “હું ઉપાસના કરું છું; પણ તેમાં મને રસ પડતો નથી.”

આ સાંભળીને મહર્ષિ જોડ્યા કે “ઉપાસનાસમયે તારૂં ચિત્ત બીજા બાળતો ઉપર દોડ્યા કરે છે; તેથી તને ઉપાસનામાં મિષ્ટતા જણાતી નથી એક સુસાદર જે પોતાના વાહનને જે તરફ જવું હોય તે તરફ ધ્યાન રાખીને લઇ જાય નહિ અને ગમે તેમ ચાલવા દે, તો તો એનો રસ્તો ખૂટે પણ નહિ ને પહોંચવાના સ્થળે પહોંચે પણ નહિ. તેવુંજ આ બાળતમાં છે.

મહર્ષિ અણુ યાદુળ કહે છે કે, મેં એક દિવસે એક કાણા માણસને જોયો તે માણસ કાળા મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતો હતો અને બોલતો હતો કે “હિ પ્રભો! હું હવે આપનેજ શરણ છું, આપનોજ આશ્રય લઉં છું.”

મેં તેને પૂછ્યું કે “આ કેવી જાતની પ્રાર્થના?”

તે માણસ—“મેં એક દિવસે એક સ્ત્રી ઉપર ક્રુદ્ધિ કરી; તેને જોઇને ઘણો આનંદ થયો, પણ એવામાંજ અકસ્માત્ ક્યાંકથી એક આંખ ઉપર ધા લાગ્યો અને તેથી તે આંખ કુટી ગઇ. જે આંખે મેં ક્રુદ્ધિ કરી હતી, તેજ આંખ કુટી અને તેજ વખતે મેં આવી આકાશવાણી સાંભળી—

“જોયું, તેં એક વાર પાપ કર્યું તો તને એક ફટકો લાગ્યો. વધારે પાપ કર્યું હોત તો વધારે આઘાત લાગત.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સંસાર એ સમુદ્ર છે. એનો એક છેડો સ્વર્ગ તરફ ને બીજો છેડો નર્ક તરફ છે. સાચા સ્વર્ગ તરફ જવા ઇચ્છનાર સુસાદર માનવીમાટે અધર્મ-અનીતિની નિવૃત્તિ ઉપરાંત વિવચનિવૃત્તિ પણ અગત્યની હોડી છે.

૨-જે આનમાંજ તૃપ્તિ માને છે, તે ભુખડી ખારસ છે; જે ધનમાંજ સર્વસ્વ માને છે, તે નિર્ધન છે; જે લોકો પાસે માગ્યા કરે છે, તે સિખારી છે અને જે પ્રભુનો યાચક અને પ્રભુપર નિર્ભર થઇ શકતો નથી, તે કમનસીબ છે.

૩-તમે જે પણ સંપત્તિમળવા બદલ પ્રભુપ્રત્યે ઉપકાર દર્શાવવાની જરૂર સમજશો અને દર્શાવશો, તે સંપત્તિનો વિનાશ થતો નથી; અને જે સંપત્તિ માટે તેનો ઉપકાર નહિ માનતાં પોતેજ મોટા ચરાકમી માની બેસો છો, તે

સંપત્તિ ટકી ચુકવાની નથી. x

૪-જ્યારે સાધક પૂરેપૂરો શ્રદ્ધાળુ બને છે, ત્યારે વિપત્તિ પણ તેને માટે સંપત્તિ બની જાય છે; અને સંસાર ઉપર લરોસો રાખવો, એ તો તેને માટે વિપત્તિનુંજ કારણ થઈ પડે છે.

૫-અદ્ય લોજન, અદ્ય વાતચીત, થોડી નિદ્રા અને કામનાઓનો ત્યાગ, એજ ખરે સંયમ છે.

૬-સાધક જ્યારે પોતાનું જ્ઞાન ભૂલી જાય છે-અહંતામમતામાંથી મરી જાય છે, ત્યારેજ તે ઈશ્વરી સ્વરૂપમાં જીવતો થાય છે.

૭-જે માણસ સંતોષકારક સાધના સાધી શકતો નથી અને 'સાધનામાં મરણ થાય તો તે પણ જીવન પ્રાપ્ત કરવા બરાબર છે' એવો નિશ્ચય જે રાખતો નથી, તે સાધનાની બાબતમાં માત્ર મિથ્યાભિમાનીજ છે.

૮-ખરેખરે આનંદ ત્રણ બાબતોમાં છે:-(૧) ઇશ્વરની પૂજા-ઉપાસના કરવામાં, (૨) પ્રભુસાથે સંબંધ બાંધવા-વધારવામાં અને લોકસંબંધ ટાળવા-ઘટાડવામાં તથા (૩) ઇશ્વરના સ્મરણમાં અને સંસારના વિસ્મરણમાં.

૯-ઇશ્વરી આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનાં ત્રણ સાધન છે:-(૧) સર્વભાવે ને એક-નિષ્ઠાપૂર્વક સાધન-ભજન, (૨) સંસાર અને સંસારીઓથી દૂર રહેવું અને (૩) ઇશ્વરસિવાય બીજા કશાનું સ્મરણ ન થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો.

૧૦-જે કાર્ય અધ્યાત્મવિદ્યાના ધોરણથી કરાય છે, તેજ કાર્ય ઉત્તમ છે.

૧૧-સાધક જેમ જેમ ઇશ્વરને વધારે ઓળખતો જશે, તેમ તેમ ઇશ્વરથી વધારે ને વધારે આશ્ચર્યચકિત બનતો જશે.

૧૨-ઇશ્વરજ્ઞાની ઇશ્વરસિવાય બીજા એવી કોઈ પણ વસ્તુ જોતો નથી કે જેનાપ્રત્યે કોઈ પણ યાચના, કૃતિયાદ કે આશ્લેષ તે કરી શકે.

૧૩-સંસાર તરફ એજ દૃષ્ટિથી જોવું કે, તે અસ્થાયી અને નાશવંત છે.

x પ્રાપ્તસંપત્તિ અને વધુ મેળવાતી સંપત્તિમાટે પ્રબળ ઉપકાર માનવો એટલે શું? તે પણ બીજા વચનોમા કહેવાયવું જણાયું-જ્યોત મોહાના ચન્દ્રોદયે પ્રભુ રાજ રાજ નહિ થઈ જાય કે રૂપિયે પાઈ પેમાનું સન્નિવાન-પ્રીતિદાન કરે-યી અને વિપરી માનવોમા વિક્રમ કે લાભાલાનાં વિવેકજી કે સદિકિદે મે-ર-ર નહિ ભોળવાઈ જાય, એ વાત પણ દરેકે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. પ્રાતઃસ્મરણીય રતિદેવનો માત્ર શેર અજનો યજ્ઞ પાંડવોના કરોડે-મહાપત્ર કરતા વધારે મદાન સાચી જણાયો? તે નોખિયાન-સમગ્રય તેમ છે.

૧૪-પ્રભુભક્તનું યોગદોષ વહન કરવાનું પ્રભુએ ચોતેજ માથે લીધેલું હોવાથી તેને અત્રવાણી પણ તેજ મોકલી આપે છે અને તેથીજ તે સંસારી-ઓની નોકરી કે મળુરી કર્યાસિવાય અન્યપાણી પામી શકે છે.

૧૫-ઈશ્વરના આશ્રિતને જેનાદ્વારા જે કંઈ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય છે, તેની તે સ્તુતિ પણ કરતો નથી અને જેનાદ્વારા અતિકૂળતા પ્રાપ્ત થાય છે, તેને કદુ શબ્દો પણ કહેતો નથી; કેમકે તે તો સર્વ કંઈ ઈશ્વરનીજ ઇચ્છાથી થતું જુએ છે.

૧૬-વિવાસુ ભક્તોની એક એવી પણ અવસ્થા છે કે જે અવસ્થામાં આવ્યા પછી તેને અગ્નિમાં નાખવાથી કે વિંધી નાખવાથી પણ તેને દુઃખનું ભાન થતું નથી. વળી તેની એક બીજી એવી પણ અવસ્થા છે કે જે અવસ્થામાં એકાદ મચ્છરથી પણ દુઃખ થાય છે અને થોડો પણ પવન લાગતાં તે ધ્રુજ ઉઠે છે.

૧૭-૫૨મેશ્વર પાસે પહોંચવાનો રસ્તો કયો? સંસારીઓનો સંસાર અને માર્ગ છોડી દઈ પ્રભુપદના અનુભવીઓનો માર્ગ અને સમાગમ સાધવો તત્તા મળેલું જ્ઞાન આચરણમાં ઉતારવું અને સદા તેનાજ સ્મરણ-મનનમાં મશગૂલ રહેવું.

૬૯-તપસ્વી સન્નુન મોહેળખ

તપસ્વી સન્નુન મોહેળખ ભયરહિત, મહાપ્રેમી, મહાજ્ઞાની અને ઈશ્વરી પ્રકાશના પતંગીઆરૂપ હતા. પ્રભુના સંમિલનરૂપી પ્રાતઃકાળમાટે તેમનો અત્યંતરત્નમા સદા વ્યાકુળ રહેતો. તેઓ પ્રકૃતિએ સ્વસ્થ હોવા છતાં પ્રભુદર્શન-માટે અસ્થિર તથા પ્રેમમાં મસ્ત રહેતા હતા. તે કોઈના ભક્તસમૂહ અને સાધુમંડળમાં તેઓ આજીવણરૂપ હતા. પ્રભુ ઉપરના ગાઢ પ્રેમને લીધે લોકોએ તેમને ‘મોહેળખ’ એટલે ‘પ્રેમી’ ની ઉપાધિ આપી હતી. તેઓ ચોતે તે ચોતાવું નામ “સન્નુન કન્નળખ” એટલે “સન્નુન જુઠો” કહેતા. તેમણે ઘણાં ચિત્તાકર્ષક ગૂઢ વસ્ત્રો પ્રકાશિત કર્યાં છે. તેમનો પ્રભુપ્રેમ આદર્શ-સ્વરૂપ હતો. મહર્ષિ સરિં સંકેતીનો તેમણે સહવાસ કર્યો હતો. મહર્ષિ જુન્નેદ તેમના સમકાલીન હતા. પ્રેમ, પ્રેમ અને પ્રેમ, એ તેમનો મુખ્ય વિવધ

હતો. તત્ત્વજ્ઞાનમ્કરતાં પ્રભુપ્રેમને તેઓ શ્રેષ્ઠ માનતા. તેઓ કહે છે કે “પ્રેમજ સૌનું મૂળ છે અને ઈશ્વરપ્રાપ્તિનો ઉપાય પણ પ્રેમજ છે. આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની બધી અવસ્થાઓ પ્રભુપ્રેમની વૃદ્ધિ ઉપરજ આધાર રાખે છે.”

બ્યારે હેનજીથી મહર્ષિ સમ્મુન પાછા ફર્યા, ત્યારે માર્ગમાં કોઈ સ્થળના લોકોએ તેમને એવો આગ્રહ કર્યો કે “સલામાં આપ અમને કાંઈક બોધ આપો.”

મહર્ષિએ એ વાત કબૂલ કરી; પરંતુ ઠરાવેલા સમયે કોઈ પણ શ્રોતા હાજર થયો નહિ; એટલે તેઓએ જનસૂન્ય સલામાં આમતેમ જલતા દીપકો તરફ લક્ષ્ય કરીને બોલ્યા કે “હું તમારી સાથે પ્રેમની વાતો કરું છું.”

આ પ્રમાણે કહીને તેમણે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. કહેવાય છે કે, તેમના વ્યાખ્યાનના પ્રભાવથી બધાં દીપકપાત્રો કંપવા અને નૃત્ય કરવા લાગ્યાં તથા સામસામાં પછડાઈ ભૂંડકે ભૂંડા થઈ ગયાં ! !

બીજી વાર તેમણે પ્રેમવિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું, ત્યારે એક પક્ષી તેમના મસ્તકપર આવી બેઠું. પછી મસ્તક ઉપરથી નીચે ઉતરી હાથ ઉપર અને ત્યાંથી બોળામાં બેઠું, છેલ્લે બોળામાંથી ઉતરી લોચે બેઠું અને વારંવાર લોચે આંચો પછાડવા લાગ્યું ! પછી તેની આંખોમાંથી લોહી ઝરવા લાગ્યું અને છેલ્લે તેણે પ્રાણ છોડ્યા.

તપસ્વી સમ્મુન છેલ્લી છાંદગીમાં ધર્મસહચારિણી કરવામાટે એક સ્ત્રીને પરણ્યા. તે સ્ત્રીએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. એ પુત્રી ત્રણ વર્ષની થઈ. મહર્ષિને તે કન્યા અત્યંત વહાલી લાગતી. એક દહાડો તેઓ સૂતા હતા, ત્યારે સ્વપ્નમાં તેમણે જોયું કે એક પતાકા ઉડી રહી છે અને તેની બાજુમાં એક ખાસ સંપ્રદાયના મહાપુરુષો બેઠેલા છે તથા એ પતાકાનું તેજ આખા જંગલને પ્રકાશ આપી રહેલું છે.

મહર્ષિએ પૂછ્યું કે “આ પતાકા કયા મંડળની છે ?”

ઉત્તર મળ્યો કે “સૌ પ્રેમીજનોની છે, કે જે પ્રેમીઓવિષે શાસ્ત્રમાં ઘણાં વખાણ કરેલાં છે અને કહ્યું છેકે, પ્રભુ તેના ઉપરજ પ્રેમ રાખે છે, કે જેઓ પ્રભુપર પ્રેમ રાખે છે.”

મહર્ષિ સમ્મુન તે મંડળમાં જઈ ઉભા રહ્યા, એટલે એક જણ તેમને ત્યાંથી બહાર કાઢવા તત્પર થયો. આથી તેઓ આત્મનાદ કરીને બોલ્યા કે “મને શામાટે અહીંથી આઘો કરે છે ?”

તે-“તું આ મંડળમાંનો માણસ નથી.”

મેં કહ્યું કે “મ્હને લોકો ‘સમ્મુન મોહોબ્બ’ એટલે પ્રેમી સમ્મુન કહે છે; વળી પ્રભુ પણ મ્હારા મનની અવસ્થા જાણે છે.”

એટલામાં આવી દેવી વાણી થઈ કે “તું પહેલાં પ્રેમી મંડળમાં હતો; પરંતુ ત્યારથી તારું અંતઃકરણ પેલી તુચ્છ ગાલિકા ઉપર અનુરાગી થયું છે, ત્યારથી તારું નામ પ્રેમીઓના ચોપડામાંથી છેકી નાખ્યું છે.”

આ સાંભળીને નિદ્રાવસ્થામાંજ મહુર્ષિ ચીસ પાડી ઉઠ્યા અને બોલ્યા કે “હે પ્રભો ! જો આ સંતાન મ્હારા પ્રેમપંથમાં કંટકરૂપ હોય તો તું જોને માર્ગમાંથી ઝટ દૂર કર.”

તેજ વળતે ઘરમાંથી આર્તનાદ ગાળી ઉઠ્યો અને તેથી સમ્મુનને જાગી ઉઠીને પૂછ્યું કે “શું થયું ?”

કોઈએ કહ્યું કે “તમારી પ્રિય ગાલિકા અગાસી ઉપરથી પડીને મરી ગઈ !”

એક દહાડો મહુર્ષિ સમ્મુન પ્રભુને સંબોધીને બોલ્યા કે “હે પરમેશ્વર ! આહિ તે રીતે તું મ્હારી પરીક્ષા કર; એટલે મ્હારો અકૃત્રિમ પ્રેમ તું જાણી શકીશ. મ્હને પણ એથી ખતરી થશે અને તને સંતોષ થશે.” એ રાત્રિમાંજ તેઓ પ્રબળ વેદનાએ ઘેરાઈ ગયા, ગ્રાણ હોઠે આવી ગયા; છતાં છલેથી એક શબ્દોત્તર પણ કયો નહિ. બહુ પીડા થતી હતી તેથી ઉડા નિસાસા નાખતા હતા.

પ્રાતઃકાળે પાડોશીઓએ આવી તેમને પૂછ્યું કે “મહાશય ! ગઈ રાત્રે આપને શું થયું હતું ? આપની ચીસોને લીધે તો સવારસુધી અમારી આંખો મીંચાઈ નથી.”

હવે પોતે તો એક પણ ચીસ પાડી નથી એવો તેમને વિશ્વાસ હતો; છતાં તેમની અંતરદશા ચીસોના રૂપમાં લોકોને કાને પહોંચી. આ બનાવ દ્વારા પ્રભુએ તેમને સમજાવ્યું કે, આંતરિક શાંતિ એજ સાચી શાંતિ અથવા નિઃશબ્દતા છે. જો તમે સાચી શાંતિ જાળવી હોત તો પાડોશીઓ તે જાણી શકેલ નહિ; માટે જે બાળતનું સામર્થ્ય હોય નહિ તે બાળત છે, એવો દેખાવ કરવો નહિ.

એક દિવસે મહુર્ષિ સમ્મુન આવા ભાવની એક કવિતા બોલતા હતા કે “તમારાપિના મ્હારે બીજું કંઈજ નથી. તમારાસિવાય મ્હારું મન બીજા કોઈની આશા કરતું નથી. જેવી તમારી ઇચ્છા હોય તેવી તમે મ્હારી પરીક્ષા

કરો, હું તે સહન કરીશ. ”

તરતજ તેમનો પેશાબ ખુધ થઈ ગયો ! આથી ગભરાતા ગભરાતા તેઓ મદ્રેસા તરફ ગયા અને બાળકોને કહ્યું કે “ તમે સૌ મળી આ તમારા જૂઠા કાકામાટે પ્રાર્થના કરો કે તેને પ્રભુ આરોગ્ય આપે. ”

સાધુ અણુ મહમદ મોગાજલી કહે છે કે, હું સમ્મુન સાથે બગદાદમાં રહ્યો હતો. ચાળીસહજાર તામ્રમુદ્રાઓ તેમણે ત્યાંના ફકીરોને આપી, પણ મહને કાંઈજ આપ્યું નહિ; અને મને કહ્યું કે “ ચાલો, આપણે એક ઠેકાણે મુદ્રાઓ વહેંચાય છે ત્યાં જઈએ અને તે દરેક મુદ્રાને માટે એક એક રકાત નમાજ પઢીએ. ” પછી એક ઠેકાણે જઈને અમે ચાળીસહજાર રકાત નમાજ પઢી.

ગુલામ ખલિલ નામનો એક માણસ બગદાદમાં હતો તે ત્યાંના અધિપતિ પાસે ‘ પોતાનું ’ દર્શી ઋષિપણું દર્શાવીને સંસારી સુખોને ખાતર ધર્મ વેચતો હતો. રાજાની સમક્ષ એ ખલિલ બધા મહર્ષિઓ તથા સત્પુરુષોના હોથો ગાતો. એમાં ઉદ્દેશ એ હતો કે, સૌ તપસ્વીઓ ઉપર રાજાની અપ્રીતિ થાય, તેમાંના કોઈને પોતાની પાસે બોલાવેજ નહિ અને પોતાનું સન્માન બોધું ધાયજ નહિ; પરંતુ સમ્મુન જ્યાંસુધી બગદાદમાં રહ્યા, ત્યાંસુધી તેઓ લોકોમાં પુષ્કળ સન્માનપાત્ર ગણાતા. તેમની ખ્યાતિ સર્વત્ર ફેલાઈ હતી. ગુલામ ખલિલને તે સાંભળીને ઘણાજ ક્લેશ થતો. તેમના ઉપર એ વિવિધ કલંકો આરોપ્યા કરતો. એક વાર એણે ‘ જન્યું ’ કે, એક શ્રીમંતની સ્ત્રી મહર્ષિ સમ્મુનની પાસે પહોંચી અને એકાંતની માગણી કરી. સમ્મુને તેની માગણી નકારી, એટલે તે સ્ત્રીએ સાધુપ્રવર જુન્નેદ પાસે જઈને કહ્યું કે “ આપ મહર્ષિ સમ્મુનને કહો કે, તેઓ મને શ્રહણ કરે. ”

જુન્નેદે પણ તેની વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ, ત્યારે તે સ્વચ્છંદી સ્ત્રી ગુલામ ખલિલની પાસે ગઈ અને સમ્મુનવિષે નિંદા વાતો કહેવા લાગી. ગુલામ ખલિલ એથી ખુશ થયો અને પછી લાગ જોઈને તેણે બગદાદ-નરેશને સમ્મુનવિરુદ્ધ ઉફટ્ટરી મૂક્યો. રાજાએ સમ્મુન તથા જહાદને હાજર થવાનો હુકમ કર્યો. સમ્મુનને હજીવામાટે સજાએ વારંવાર જહાદને આજ્ઞા કરવા ધાર્યું; પરંતુ તેની જીજ્ઞાસા તાળવે ચોંટી ગઈ ! એક શબ્દ પણ તેનાથી બોલી શકાયો નહિ. રાત્રે રાજા ઉઠ્યો, ત્યારે સ્વપ્નમાં તેણે એક વાક્ય સાંભળ્યું કે “ સમ્મુનની હત્યા કરીશ, તો તારૂં રાજ્યપાટ ક્યાંનું ક્યાંય ચાલ્યું જશે. ”

સવારે રાજાએ સમ્મુનને તેડાવી ક્ષમા માગી અને ઘણુંજ સન્માન

વિદાય આપી. આ જોઇને સમુન પ્રત્યે શુલામ ખલિલ ખૂબ ઇર્ષ્યા રાખવા લાગ્યો. ત્યારબાદ તેની છેલ્લી અવસ્થામાં તેને કોઈ નીકળ્યા હતા.

કોઈએ આ વાત ઉત્તર તપસ્વીઓને જણાવી અને કહ્યું કે, શુલામ ખલિલ કોઢીઓ થયો છે; ત્યારે તેમાંનું કોઈક બોલ્યું કે “જરૂર તે ધર્મશાસ્ત્રનો માણસ નહોતો. જો તે ધર્મશાસ્ત્રનો મનુષ્ય હોત, તો તેને ઉંચો અભિલાષ ઉપજ્યો હોત અને સત્કાર્યો કર્યા હોત. એણે તો તપસ્વીઓને દુઃખ આપ્યું છે. તપસ્વીઓનો એ મોટો વિરોધી હતો, છતાં ઈશ્વર તેને આરોગ્ય આપે.”

કોઈએ શુલામ ખલિલની પાસે જઈ તેને આ વાત કહી. આ સાંભળતાં જ એ દુરાત્માત્માના જીવનનું પરિવર્તન થયું. પોતાનાં દુષ્ટત્વોને માટે તે પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં બળવા લાગ્યો. પોતાની પાસે સંપત્તિમાં જે કંઈ હતું તે તમામ તેણે ગરીબો અને સાધુઓને આપી દીધું. તપસ્વીઓને તો તેનું કશું જ લીધું નહિ. એ શ્રેણીના લોકોનો તો એવો નિર્લેપ ભાવજ હોય છે. આ પ્રમાણે છેવટે પણ એ પાપીનું હૃદય પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા તરફ વળ્યું. લોકો કહે છે કે, સાધુઓનાં કોઈ પણ અનિષ્ટ કરી શકતું નથી, એ વાત સત્ય છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સદાય ઈશ્વરનાજ ધ્યાન-સંજન અને શુણુવાદમાં પ્રીતિ રાખવી, એ વિશુદ્ધ પ્રભુપ્રેમનું લક્ષણ છે. ઈશ્વર કહે છે કે, સર્વભાવે મ્હારું ચિંતન-સ્મરણ કરનારાઓ આ લોક તથા પરલોકમાં ખાસ ગૌરવ પામે છે. પેગંબર, સાહેબ પણ કહ્યું છે કે, જે ઈશ્વર ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તેનીજ સાથે ઈશ્વર રહે છે; અને તેથીજ સમજદાર માણસો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પ્રભુ તરફ વધારે ધ્યાન આપે છે.

૨-જે વસ્તુ બહુજ સૂક્ષ્મ અને અત્યંત કોમળ હોય, તેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી અને પ્રેમ જેવી સૂક્ષ્મ તથા કોમળ વસ્તુ બીજી નહિ હોવાથી પ્રેમનું પણ વર્ણન શી રીતે કરી શકાય ?

૩-જે સ્થિતિમાં પ્રભુવિના બીજી કોઈ પણ વસ્તુ તમારી હોતી નથી અને તમે પણ કોઈ વસ્તુના વાળામાં હોતા નથી, એજ સ્થિતિમાં ખરું અપિત્ત રહેલું જાણીએ.

૪-“પ્રેમને વિપત્તિઓથીજ વિટેલો શામાટે બનાવ્યો હશે ? ” “કર્મ-હીન માણસો વગરલાયકાતે ઉગેદવાર ન બને તે માટે.”

૫-“ખરેખરો વિરક્ત કેવો હોય ? ” “અજ્ઞાની લોકો જેટલો પ્રેમ ધન

ઉપર રાખે છે, તેટલોજ પ્રેમ જેઓ નિર્ધનતા ઉપર રાખે અને અજ્ઞાની લોકો નિર્ધનતાનો જેટલો લય રાખે છે, તેટલોજ લય જેને ધનવાન થવામાં લાગે, તેજ ખરો વિરક્ત છે.

૭૦-તપસ્વી અણુ અબ્દુલ્લા મોહમ્મદ ફઝલ

તાપસવર અણુ અબ્દુલ્લા ગૂઢ તરવો અને અલૌકિકતાની મૂર્તિરૂપ તેમજ સૂક્ષ્મ દર્શન તથા નિર્મળ જ્ઞાનના મંદિરરૂપ હતા. તેઓ બધા સંપ્રદાયોમાં માન્ય ગણાયા હતા. હૃદયની કોમળતામાં તેઓ મશહૂર હતા, તેમજ પ્રભુ-પ્રેમરૂપી ઉપવનના નિવાસી હતા. ખોરાસાનમાં જે જે મહાન તપસ્વીઓ નિવાસ કરતા હતા, તેઓમાં તેઓ સર્વમાન્ય હતા. તેમની નિવાસભૂમિ બદખ્શમાં હતી. તેમના પિતાનું નામ મોહમ્મદ ફઝલ હતું. સાધનામાં તથા પુરુષાર્થમાં તેઓ અદ્વિતીય હતા. તપસ્વી ખગ્ગરૂયાની પાસે તેમણે ધર્મદીક્ષા લીધી હતી અને તપસ્વી તરમોજ સાથે તેમનો સહવાસ થયો હતો. અણુ ઉસ્માન હુથરીનો તેમનાપર યુક્તળ વિશ્વાસ અને અનુરાગ હતો.

એક વાર અણુ ઉસ્માને તેમને એક પ્રશ્ન લખી મોકલ્યો હતો કે “હુર્ભાગ્ય-નું લક્ષણ શું ?” આના ઉત્તરમાં તપસ્વી અબ્દુલ્લાએ હુર્ભાગ્યનાં આ પ્રમાણે ત્રણ લક્ષણો ગણાવ્યાં હતાં:- (૧) જ્ઞાન મેળવવું પણ તે પ્રમાણે આલવામાં બેદરકાર રહેવું, (૨) ધર્માનુયાયો કરવાં પણ તેમાં સાત્ત્વિક ધોરણ ન રાખવું, અને (૩) સાધુઓનો સંગ કરવો, પણ તેમના કહેવા ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખવી.”

તાપસવર અણુ ઉસ્માન કહે છે કે મળવાની તક શોધતો, અને તે મળતાં તરતજ હું અણુ અબ્દુલ્લાનો આશ્રય લેતો. તેમનાં દર્શન-સમાગમ વધારે થતાં તેમ મહોર અંતઃકરણ વિશેષ નિષ્પાપ અને પવિત્ર થતું.” અણુ અબ્દુલ્લાને બદખવાસીઓએ દૂર કર્યા હતા અને તેમના ઉપર ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો. આથી મહેર્ષિએ તેમને શાપ આપ્યો હતો કે “હે પ્રભો! આ જનો માંથી તું સત્યનો પ્રકાશ દૂર કર.” ત્યાર પછી બદખમાં સત્યનિષ્ઠાવાળો કોઈ પણ માણસ પાડ્યો નથી.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-એકાદ અધારા ફવામાં ઉછરેલા માણસને કોઈ એકાએક બહાર

તો તે કેટલો વિસ્મિત થાય ? બહુ વારસુધી તો તે સૂર્ય સામે જોઈ શકશે પણ નહિ. પછી ક્રમે ક્રમે અભ્યાસ થાય, ત્યારેજ તેનામાં સૂર્ય વિષયક જ્ઞાનનો સંચાર થાય; અને એ જ્ઞાનદ્વારાજ તે સૂર્યનું તત્ત્વ જાણી શકે. જગતવાસી જનોની પણ પ્રભુસંબંધી એવીજ દશા છે.

૨-મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, મનુષ્યો પોતાના સ્વછંદીપણને શામાટે છુંદી નાખતા નથી ? કેમકે તેમ કરશે ત્યારેજ તેઓ પ્રભુનાં દર્શન પામી શકશે.

૩-જે માણસ સાંસારિક ઉપાધિઓથી મુક્ત રહે છે તથા તમામ પ્રકારનાં લૌકિક દાનો સ્વીકારવામાં સંકુચિત રહે છે, તેપણ ઋષિજ થવાનો છે.

૪-સાંસારિક કામનાઓ અને વ્યવહારોથી છૂટવામાંજ શાન્તિને મુક્તિ છે.

૫-જ્યારે સાધક સંસારને હૃદયમાં સ્થાન આપે છે, ત્યારે તે બાકી વાર સાધનાના માર્ગ ઉપર ટકી શકતો નથી.

૬-આ ચારમાંનું કોઈ પણ કામ કરનારને ધર્મ છોડી બચ છે:- (૧) જે જાણતનું જ્ઞાન હોય તે જાણતમાં પણ તે જ્ઞાન પ્રમાણે ચાલતો નથી; (૨) જે જાણતનું જ્ઞાન નથી, તે જાણતમાં પણ કામ કરવા ધુસે છે, અથવા બડેખાં બની બેસે છે; (૩) પ્રાપ્ત જ્ઞાનને છુપાવી રાખીને ચોખ્ખા માણસને પણ શીખવતો નથી અને (૪) જીજ્ઞાસો જ્ઞાન આપતા-લેતા હોય, તેમાં એટકાવ નાખે છે.

૭-પ્રભુપ્રેમની ચાર સ્થિતિઓ છે:- (૧) ઇશ્વરગુણાનુવાદમાં પ્રેમ અને આનંદ ઉપજે; (૨) અંતરમાં પણ પ્રભુના ગુણાનુવાદ થંચા કરે, (૩) વિષય-પ્રીતિનો નાશ થઈ ઇશ્વરથી દૂર રાખનારી અથવા વિયોગ કરાવનારી તમામ જાણતોથી દૂર રહેવાય, (૪) પોતાના પંડ કરતાં તથા આ લોક અને પરલોકમાં ઇશ્વરસિવાયનું બીજું જે કંઈ હોય, તે બધા કરતાં પ્રભુનેજ શ્રેષ્ઠતા અપાય.

૭૧-તપસ્વી અબુલ હુસેન બોશકી

તપસ્વી અબુલ હુસેન બોશકી કાર્યકુશળ, સત્યનિષ્ઠ, દુઃખસહિષ્ણુ, મહા-પ્રેમી અને એકેશ્વરવાદી હતા. બોરાસાનના ધર્મવીર પુરોયોમાં તેમની ગણના થતી. તે સમયના તપસ્વી-મંડળમાં અબુલ હુસેન અત્યંત માનપાત્ર અને દંડ નિષ્ઠાવાળા હતા. અબુ ઉસ્માન એળન આતા અને અબુ ઉસ્મર મકલ સાથે તેમનો સમાગમ થયો હતો. બોશક નામના સ્થાનમાં તેમનો નિવાસ હતો; છતાં તેઓ બોશક છોડી ઘણાં વર્ષસુધી ઇરાકમાં રહ્યા હતા અને પછી સ્વદેશ-

માં પાછા આવવાથી લોકો તેમને વિષમી ગણવા લાગ્યા હતા. તેથી તેઓ નેશા-
પુરમાં ચાલ્યા ગયા હતા અને છેવટસુધી ત્યાંજ વસ્યા હતા. ત્યાં તેઓ
'વિરાગી' ના નામથી ઓળખાતા હતા. એક વાર એક ઉદ્ધત ગામડીઆનું
ગધેડું 'બોપાયું' હતું; તે તાપસવર અણુલ હુસેન પાસે આવ્યો અને તેમના
હુગડાનો છેડો પકડીને બોલ્યો કે "તમે મહાર ગધેડું ચારેલું છે."

અણુલ હુસેન—"અરે લદ્દ પુરુષ! તું ભૂલે છે, મેં તારું ગધેડું ચાર્યું
નથી. તને હું મળું છુંજ આ પહેલીજ વાર ને!" છતાં પેલા માણસે એ વાત
માની નહિ, ત્યારે મહર્ષિએ પોતાના હાથ ઉંચા કરીને પ્રાર્થના કરી કે "હિ
પ્રભો! આ પીડામાંથી તું માફ રક્ષણ કર."

પ્રાર્થના પૂરી થતાંજ ગધેડું ત્યાં આવી પહોંચ્યું, ત્યારે પેલો ગધેડાનો
માલિક ક્ષમાયાચના કરીને બોલ્યો કે "મહાત્મન! હું જલ્લેખિત હતો કે,
આપે મહાર ગધેડું લીધું નથી; પણ પ્રભુના મંદિરમાં મારો અવાજ પહોંચવાનો
નથી, એમ જાણીને મેં તમારો પદ્મો પકડ્યો હતો. આપે તે પ્રભુનેજ પ્રાર્થના
કરી છે અને મારી ધારણા સફળ થઈ છે."

અણુલ હુસેન બોશકી એક વાર માર્ગે ચાલ્યા જતા હતા. અચાનક ટો-
ઈએ તેમને પીક પાછળથી ધકકે માર્યો. આ જોઈને તેને ઊભા માણસે કહ્યું કે
"અરે લલ્લા માણસ! આ તપસ્વી મહાત્મા છે તેમને તું આમ શામાટે કરે છે?"

પેલો ધક્કો મારનાર પુરુષ ક્ષમા માગવા મહર્ષિ પાસે ગયો અને બોલ્યો
કે "મહાત્મન ક્ષમા કરો!"

મહર્ષિ—"ક્ષમા માગવાની જરૂર નથી. આ ખનાવ તારાથી જાણ્યો છે
એ મેં તે જોયું પણ નથી; અને જેનાથી થયું હશે, તેણે પણ કાંઈ ભૂલ કરી નથી."

અણુલ હુસેન એક જગાએ પોતાના હાથપગ ધોતા હતા, ત્યાં તેમને વિ-
ચાર આવ્યો કે "આ અંચળો અમુક લિખારીને આપી દેવો જરૂરનો છે."
તરત તેમણે નોકરને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે "મહારો આ અંચળો તું ફક્તાણા
લિખારીને આપી આવ."

નોકર—"આપ હાથપગ ધોઈ લ્યો; પછી હું આપી આવું છું."

મહર્ષિ—"તા, હમણાંજ જા. મને લાય લાગે છે કે, આ અંગશુદ્ધિ કરવા-
ની જગ્યા ઉપરથી પાછા ફરાય કે નાચે ફરાય. રખેને સચતાન મને રસ્તામાં
લૂંટી લે-મારા અંતરમાંથી આ શુભ વિચાર ચોરી જાય!"

તપસ્વી અણુલ હુસેન બોશકીના મરણ પછી એક માણસ તેમની કબર

પાસે ગયો અને પ્રભુ પાસે સાંસારિક ઉન્નતિ કરવામાટે પ્રાર્થના કરી. ત્યાર પછીની રાત્રે તેણે સ્વપ્નમાં અણુલ હુસેનનાં દર્શન કર્યાં. સ્વપ્નમાં તેમણે તેને કહ્યું કે “લાઇ! મહારા સમાધિસ્થળે આવીને તું સાંસારિક મદાર્યોમાટે પ્રાર્થના કરીશ નહિ. જો સાંસારિક સંપત્તિ માગવી હોય તો કોઇ શ્રીમંતની કબર પાસે જઇ પ્રાર્થના કરજો. મહારા સમાધિસ્થાન પાસે તો ઔદિક અને પારલૌકિક બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનીજ પ્રાર્થના કરવી હોય તો કરજો.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જો માણસ પોતાને નીચો સમજે છે, તેને ઈશ્વર ઉચ્ચતા-શ્રેષ્ઠતા-આપે છે; અને જો પોતાને ઉચ્ચ માને છે, તેને ઈશ્વર નીચે પાડે છે.

૨-તમારી સન્મુખ જેવી પણ રોટી આપે તેવી મળવા બદલ તમે પ્રભુનો ઉપકાર માનજો અને તેના નાના નાના કૃપાળીઆ કરીને તથા સિંધરચિત્તે ખૂબ આવીને ખાજો; અને આવી રાખજો કે, તમારેમાટે જે કંઈ નિર્ધારિત છે, તેમાં કોઈથી પણ વધઘટ થાય તેમ નથી.

સુરસીમ મહાત્માઓ

૭૨-તાપસ્વી અણુ બક્ષર ઇરાક

તાપસવર અણુ બક્ષર ઇરાકે વિદ્યતા અને ણુદ્ધિમત્તાના ભંડાર તથા ધૈર્ય અને ગાંધીયના સાગરરૂપ હતા. તેઓ પૈરાગ્યવાન, યુધ્યારમા અને સાધુઓના અગ્રણીતરીકે ગણાયા હતા. શ્રદ્ધા અને સાત્વિકતામાં તેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. નિઃસ્વગતા અને નિર્જનતા ઉપર તેમને ઘણાજ સ્નેહ હતો. નીતિપાલનમાં તેમના સમાન કોઈ નહોતું. તેમને “મઉદે-ગોલ ઓલિયા”

મહર્ષિ અણુ બક્ષર ઇરાક ઘણા સમયથી ધર્મગુરુ ખિજરનાં દર્શન કરવા ઇચ્છતા હતા. રાજ તેઓ ક્ષમશાનભૂમિમાં જતા અને જતાં-આવતાં કુરાનમાંથી કંઈક કંઈક બોલ્યા કરતા. એક દિવસ તેઓ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા કે તરતજ એક તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષે આવી તેમને સલામ કરી અને પૂછ્યું કે “શું તમે મારો સહવાસ ઇચ્છો છો?”

અણુ બક્ષર—“હા, હું ઇચ્છું છું.”

એટલે તે વૃદ્ધ પુરુષ તેમને સાથે લઇને ચાલ્યા અને જતાં જતાં વાતચીત કરવા લાગ્યા. પછી અણુ બક્ષર પાછા ફરવા લાગ્યા, ત્યારે તે વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું કે “તમે હીર્ષકાળથી મને મળવા ઇચ્છતા હતા, આજે મારો સંગ થતાં કુરાનનો પાઠ કરવો મૂકી દીધો, એ શું કર્યું? ખિજરના સંગથી પણ આમ બન્યું, તો ખીજા લોકોના સંસર્ગથી તો કેણુ જાણે કેવી અવસ્થા થશે; માટે આટલું સમજી રાખજો કે, એકાંતમાં રહેવું અને માણસોનો સંસર્ગ ન રાખવો, એજ ખીજાં સર્વ કામો કરતાં ઉત્તમ છે.”

મહર્ષિ અણુ બક્ષરને એક પુત્ર હતો. પાઠશાળામાં તે લખવા જતો. એક દિવસ જ્યેનું તો તે બાળક રૂએ છે અને તેનું મોં ફિક્કું પડી ગયું છે.

મહર્ષિએ તેને પૂછ્યું કે “વત્સ! તને શું થયું છે?”

બાળક—“મને શિક્ષકે કુરાનનું એક લયજનક વાક્ય શીખવ્યું છે, તેથી મહારી આ દશા થઈ છે.”

આટલું કહીને તે વાક્યના લયથી બાળક રોગગ્રસ્ત થયો અને મરણ પામ્યો. તેની કબર પાસે રુદન કરતા પિતા અણુ બક્ષર આ પ્રમાણે બોલતા હતા કે “અરે અણુ બક્ષર! માત્ર એક આમત પઢવાથીજ તારા સંતાને પ્રાણ-ત્યાગ કર્યો, તો પછી તું ઘણાં વર્ષોથી આખા કુરાનનો પાઠ કરે છે તોપણ તારા જીવનમાં કેમ ફેરફાર થતો નથી?”

જ્યારે અણુ બક્ષર ઇરાક નમાજ પઢીને ઘર તરફ જતા, ત્યારે એવી ગતિથી ચાલતા કે જાણે ચોરી અથવા કોઈ મહાન અપરાધ કર્યો ન હોય!

એક માણસ એક દિવસ અણુ બક્ષરનાં દર્શન કરવા ગયો. ઉઠતી વખતે તેણે વિનંતિ કરી કે “આપ મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

મહર્ષિ—“ગરીબીમાં હોવાથીજ હું આ લોકનું તથા પરલોકનું મંગળ પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું; અધિક સંપત્તિથી તથા લોકોના અધિક સહવાસથી આ લોકનું તથા પરલોકનું અમંગળજ પ્રાપ્ત થયું છે. એક વાર હું મક્કો જતો

પાસે ગયો અને પ્રભુ પાસે સાંસારિક ઉન્નતિ કરવામાટે પ્રાર્થના કરી. ત્યાર પછીની રાત્રે તેણે સ્વપ્નમાં અણુલ હુસેનનાં દર્શન કર્યાં. સ્વપ્નમાં તેમણે તેને કહ્યું કે “લાઈ! મહારા સમાધિસ્થળે આવીને તું સાંસારિક પદાર્થોમાટે પ્રાર્થના કરીશ નહિ. જો સાંસારિક સંપત્તિ માગવી હોય તો ક્રાઈ શ્રીમંતની કબર પાસે જઈ પ્રાર્થના કરજો. મહારા સમાધિસ્થાન પાસે તો ઐહિક અને પારલૌકિક ઇષ્ટોનામાંથી સુકત થવાનીજ પ્રાર્થના કરવી હોય તો કરજો.”

न्या महात्मानां केशवाङ्क वचनमृत

૧-જે માણસ પોતાને નીચો સમજે છે, તેને ઈશ્વર ઉચ્ચતા-શ્રેષ્ઠતા-આપે છે; અને જે પોતાને ઉચ્ચ માને છે, તેને ઈશ્વર નીચો પાડે છે.

૨-તમારી સન્મુખ જેવી પણ રોટી આવે તેવી મળવા બદલ તમે પ્રભુનો ઉપકાર માનજો અને તેના નાના નાના કોળીઆ કરીને તથા સ્થિરચિત્તે ખૂબ ચાવીને ખાજો; અને ખાત્રી રાખજો કે, તમારે માટે જે કંઈ નિર્ધારિત છે, તેમાં કોઈથી પણ વધઘટ થાય તેમ નથી. ભારતીય

Walter Ransom

૭૨-તપસ્વી અબુ બકર ઈરાક

તાપસવર અણુ બહાર ધરાક વિદ્યતા અને શુદ્ધિમતાના લાંડાર તથા ધૈર્ય અને ગાંભીર્યના સાગરરૂપ હતા. તેઓ વૈરાગ્યવાન, પુણ્યાત્મા અને સાધુઓના અગ્રણીતરીકે ગણાયા હતા. શ્રદ્ધા અને સાત્વિકતામાં તેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. નિઃસંગતા અને નિર્જનતા ઉપર તેમને ઘણાજ સ્નેહ હતો. નીતિપાલનમાં તેમના સમાન કોઈ નહોતું. તેમને “મહર્ષિ-બ્રહ્માચારી” અર્થાત “મહર્ષિઓના નીતિશિક્ષક”નું ઉપનામ અપાયું હતું. મનોનિશ્ઠ કરીને તેઓ મહાપુરુષની અવસ્થાએ પહોંચ્યા હતા. તેમણે તપસ્વી મહમદ હકિમનો સમાગમ સેવ્યો હતો. બદ્ધ શહેરમાં તેઓ રહેતા હતા. તપસ્વી ખજૂરયાના તેઓ બાંધુ હતા. તેમણે નીતિ તથા સાધન-તત્ત્વોવિષે ઘણા ગ્રંથો લખ્યા છે. પોતાના અનુયાયીઓને દેશપર્યટન કરવાની તેઓ ના પાડતા અને કહેતા કે “લૌકિક વાસનાને વશીભૂત કરવી એજ બધી ઉન્નતિની કુચી છે. બ્યારે તમારી વાસનાઓ શુદ્ધ સાત્વિક પ્રકારની થશે, ત્યારેજ તમારી ઉન્નતિને માર્ગ ખુલ્લો થશે.”

મહર્ષિ અણુ બક્ષર ધરાક ધણા સમયથી ધર્મગુરુ ખિજરનાં દર્શન કરવા ઇચ્છતા હતા. રોજ તેઓ રૂમશાનભૂમિમાં જતા અને જતાં-આવતાં કુરાનમાંથી કંઈક કંઈક બોલ્યા કરતા. એક દિવસ તેઓ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા કે તરતજ એક તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષે આવી તેમને સલામ કરી અને ‘પૂછ્યું’ કે “શું તમે મારો સહવાસ ઇચ્છો છો?”

અણુ બક્ષર—“હા, હું ઇચ્છું છું.”

એટલે તે વૃદ્ધ પુરુષ તેમને સાથે લઇને આજ્યા અને જતાં જતાં વાતચીત કરવા લાગ્યા. પછી અણુ બક્ષર પાછા ફરવા લાગ્યા, ત્યારે તે વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું કે “તમે દીર્ઘકાળથી મને મળવા ઇચ્છતા હતા, આજે મારો સંગ થતાં કુરાનનો પાઠ કરવો મૂડી દીધો, એ શું કર્યું? ખિજરના સંગથી પણ આમ બન્યું, તો બીજા લોકોના સંસર્ગથી તો કોણ જાણે કેવી અવસ્થા થશે; માટે આટલું સમજી રાખજો કે, એકાંતમાં રહેવું અને માણસોનો સંસર્ગ ન રાખવો, એજ બીજાં સર્વ કામો કરતાં ઉત્તમ છે.”

મહર્ષિ અણુ બક્ષરને એક પુત્ર હતો. પાઠશાળામાં તે લખવા જતો. એક દિવસ જ્યેષ્ઠ તો તે બાળક રૂએ છે અને તેનું મોં ફિક્કું પડી ગયું છે.

મહર્ષિએ તેને પૂછ્યું કે “વત્સ! તને શું થયું છે?”

બાળક—“મને શિક્ષકે કુરાનનું એક ભયજનક વાક્ય શીખવ્યું છે, તેથી ચ્હારી આ દશા થઈ છે.”

આટલું કહીને તે વાક્યના ભયથી બાળક રોગગ્રસ્ત થયો અને મરણ પામ્યો. તેની કળર પાસે રુદન કરતા પિતા અણુ બક્ષર આ પ્રમાણે બોલતા હતા કે “અરે અણુ બક્ષર! માત્ર એકે આયત પઠવાથીજ તારા સંતાને પ્રાણ-ત્યાગ કર્યો, તો પછી તું ઘણાં વર્ષોથી આખા કુરાનનો પાઠ કરે છે તોપણ તારા જીવનમાં કેમ ફેરફાર થતો નથી?”

ત્યારે અણુ બક્ષર ધરાક નમાજ પઢીને ઘર તરફ જતા, ત્યારે એવી ગતિથી ચાલતા કે જાણે ચોરી અથવા કોઈ મહાન અપરાધ કર્યો ન હોય!

એક માણસ એક દિવસ અણુ બક્ષરનાં દર્શન કરવા ગયો. ઉઠતી વખતે તેણે વિનંતિ કરી કે “આપ મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

મહર્ષિ—“ગરીબીમાં હોવાથીજ હું આ લોકનું તથા પરલોકનું મંગળ પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું; અધિક સંપત્તિથી તથા લોકોના અધિક સહવાસથી આ લોકનું તથા પરલોકનું અમંગળજ પ્રાપ્ત થયું છે. એક વાર હું મક્કા જતો

હતો, ત્યારે રસ્તે ચાલતાં એક સ્ત્રીનો મારે સંઘાત થયો. દોઢે મને પૂછ્યું કે “તું કોણ છે ?”

મેં કહ્યું કે “હું એક દીન દુઃખી માણસ છું.”

તે બોલી કે “તું દુઃખ અને દીનતાની નિંદા કરે છે, તે જોતાં તેં પ્રભુની સાથે ગ્રેમ ખાંધેલો જણાતો નથી.”

આ સાંભળીને હું એવો શરમિદો બની ગયો કે પછી તેની સાથે સાથે તો એક ડગલું પણ ચાલી શક્યો નહિ. તે ચાલવા લાગી, તે પછી હું તેની પાછળ પાછળજ ગયો.”

અણુ બહાર ઇરાક કહે છે કે, એક વાર મેં “તું માગણી કર” એવો ધ્વનિ સાંભળ્યો; તેથી હું બોલ્યો કે “હિ પ્રભો! જ્યોત્સના અમારા ધર્મસંસ્થાપક હતા, તેમના ઉપર તમામ આક્રમો અને દુઃખો આવી પડ્યાં હતાં. તું એવો મહાન ઇશ્વર છે કે તારાવિના કોઈથી પણ કશું થઈ શકતું નથી; એટલે પછી હું શું માગું ? મને તો હું નિર્ધાર્ય પદાર્થો અને તેની ઇચ્છાવગરનોજ રહેવા દે.”

અણુ બહાર ઇરાકનું મરણ થયા પછી કોઈએ તેમને સ્વપ્નમાં જોયા તો તેઓ ક્રિષ્ના, દિલ્લીઝીર અને રડતા હોય તેવા લાગ્યા. પેલાએ પૂછ્યું કે “મહાશય ! આપ આવા દુઃખી કેમ ?”

મહર્ષિ—“હું જે કષ્ટસ્થાનમાં સૂતો છું, ત્યાં બીજાં દશ શબ્દો આણેલાં છે; પરંતુ તેમાંના એકનું મણુ મરણ પ્રભુવિશ્વાસમાં થયું નથી, એજ દુઃખ છે.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સાધારણ મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારનાં છે:-ધનવાન, જ્ઞાનવાન અને ત્યાગી-વૈરાગી. એમાં ધનવાનને તુલસાન થવાથી નિર્ધન લોકોની કમાણી ઘટી જાય છે; જ્ઞાનીનો નાશ થવાથી ધર્મને હાનિ પહોંચે છે અને ત્યાગી-વૈરાગીનો નાશ થવાથી સામાન્ય લોકોના હૃદયનો-સદ્ગુણોનો નાશ થાય છે.

૨-જગતની શરૂઆતથી આજ સુધીના ઇતિહાસ તપાસીશું તો જણાયે કે, લોકોની સાથે ગાદો સંબંધ બાંધ્યાવિના કોઈ પણ આપત્તિ આવતી નથી; અને લોકોના ગાદ સંબંધથી મુક્ત થયાવિના કોઈ પણ માણસ આપત્તિરહિત બની શકતો નથી. આમ હોય ત્યાં પ્રભુપ્રતિષ્ઠાની તો વાતજ શી ?

૩-હાથમાં છરો પકડી ચોતાની જાલ કાપી નાખવાને કોણ શક્તિમાન્ય છે ? જે માણસ આધ્યાત્મિક જીવ્યાથી બોલે અને આધ્યાત્મિક કાનેથી પ્રભુની પ્રેરણાઓ સાંભળે છે, તેનીજ બાદ જાલ મુંગી અને બાદ કાનો

બહેરા બની રહે છે. જે માણસ આવો હોય, તેજ માણસ ધારે તો પોતાની જાણ કાપી શકે.

૪-પરમાર્થદર્શી લોકોનું મૌન પણ હિતકારી ને વાણી પણ સુખકારી છે.

૫-લોકોની પાસેથી પ્રભુ આ આઠ બાળતો આહે છે.-ઈશ્વરાજાપ્રત્યે પૂજ્યભાવ અને પ્રભુએ સરજેલા તમામ જીવોપ્રત્યે પ્રીતિભાવ, આ બે બાળતો અંતઃકરણ પાસે ઈચ્છે છે; એકેશ્વરવાદનો સ્વીકાર અને લોકો સાથે મધુર વાણી, આ બે બાળતો જાણ પાસે ઈચ્છે છે; ઈશ્વરાજાનું અનુસરણ અને પ્રભુપરાયણોની સેવાનો ઉત્સાહ, આ બે બાળતો દેહ પાસે ઈચ્છે છે; ઈશ્વરેચ્છા-માં ધીરજ અને લોકોપ્રત્યે ગંભીરતા, એ બે બાળતો તે ચરિત્રદ્વારા ઈચ્છે છે.

૬-જે માણસ દુનિયાઈ જીવન ઉપર, આસક્ત રહે છે, તેના ઉપર અહં-કાર ઈર્ષ્યા અને દુર્ગતિ પણ આસક્ત થઈ રહે છે.

૭-જે એ આસક્તિ-રાક્ષસીને પૂછવામાં આવે કે, તારા પિતાનું નામ શું ? તો તે કહેશે કે “ઈશ્વરના અસ્તિત્વમાં સદેહ એ મારો પિતા છે.” જે આસક્તિને પૂછવામાં આવે કે “તારી સીમા કયાં સુધી છે ?” તો તે કહેશે કે “નિરાશા-અનાસક્તિ (અર્થાત ઈસારો ન સમજતાં ડકણાં પડે ત્યારેજ રસ્તો આવવું)” એ મારી સીમા છે.”

૮-કોઈ સાધુપુરુષે કહ્યું છે કે, શયતાન બોલ્યો કે “હું કાંઈ એવો મૂખ નથી કે વિશ્વાસુ લોકોને સૌ પહેલાં ઈશ્વરવિરુદ્ધ ચાલવાની સલાહ આપું ! પ્રથમ તો હું એને વાજબી રીતે મેળવેલા પદાર્થો ઉપર અસક્ત થવા સમજાવું છું; કારણકે જ્યારે તે તેમાં આસક્ત થાય ત્યારેજ લૌકિક પ્રવૃત્તિ તેના ઉપર ચઢી બેસે છે, અને તેમ થાય ત્યારેજ આગળ જતાં તેનામાં પાપકાર્યમાં પડવાનું સાહેસ આવે છે અને એટલું થયા પછીજ હું તેને ઈશ્વરવિરોધી થવાની સલાહ આપું છું.”

૯-નિચેની ધ્યાન બાળતો હમેશાં તમારા સંબંધમાં રહે છે:-(૧) પરમેશ્વર, (૨) દુનિયાઈ જીવન, (૩) પાપવાસના અથવા શયતાન, (૪) ધર સંસાર અને (૫) જનસમાજ. એમાં ઈશ્વર સાથે મેળાપ સાચવવો, અને તેણે જે કાંઈ કહ્યું છે અને જે કાંઈ કહે તે સુજબ વર્તવું; સાંસારિક જીવનથી વિરુદ્ધ ચાલવું; શયતાન (મલિન પ્રેરણાઓ)ની સાથે શત્રુતા કરવી; સંસારના સંબંધમાં ધીરજ રાખવી અને જનસમાજપ્રત્યે દયાળુ આચરણ રાખવું. જે તમે આ પ્રમાણે કરવા સમર્થ થશો, તો તમે પણ મુક્તાત્મા થશો; અને નહિ કરો તો અધો-

ગતિના ઉંડા ખાડામાં જઈ પડશે. ખંને માર્ગ મોકળા છે-ફાવે તે પકડો ! !

૧૦-બ્યાંસુધી તમે દુનિયાઈ આસક્તિને કતલ કરી નથી, બ્યાંસુધી તો પ્રભુને પામવાની કરીજ આશા રાખશો નહિ. *

૧૧-જ્ઞાનને અનુસરવાની ઇચ્છા હોય તોજ જ્ઞાનીજનોનો સંગ કરજો.

૧૨-દુનિયાને બદલે પ્રભુમાં પ્રીતિ કરવી હોય, તોજ વિરકતોનો સંગ કરજો.

૧૩-અત્યંત સહનશીલતા રાખી શકો તોજ મૂર્ખ લોકોનો સંગ કરજો.

૧૪-પેગંબર અથવા અવતારી પુરુષો પછી તત્ત્વજ્ઞાનીનો વર્ગ છે. એ વર્ગના મહાત્માને પરમાત્મ દર્શન થયા પછી પરમાત્મામાં નિઃશ્વાસિવાય બીજું કોઈ કર્તવ્ય રહેતું નથી.

૧૫-તત્ત્વજ્ઞાન દઢ થતું ચાલે છે; તેમ આચરણમાં પણ પવિત્રતા અને દઢતા વધતી ચાલે છે.

૧૬-તત્ત્વજ્ઞાનનું પહેલું લક્ષણ મૌન અથવા પ્રયોજન નેટલોજ ઉચ્ચાર છે.

૧૭-હું એટલા ઉપરથીજ સમજી જઈ છું કે, કયો માણસ ધર્મનીતિ-પૂર્વક ખાય છે અને કોણ અનીતિપૂર્વક ખાય છે. જે હમેશાં પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને પ્રભુના સ્મરણ-ક્ષેત્રનમાં, કે પ્રાર્થનામાં જોડાતો હોય તે ધર્મનીતિનો ખોરાક ખાય છે; અને જે જીભને જૂઠામાં, નિંદામાં કે અશ્લીલ શબ્દોમાં વાપરે છે, તે અનિતિપૂર્વક ખાતો હોય છે.

૧૮-તમારી અને ઇશ્વરની વચ્ચે જે સાધન અને સહાયક હોય, તેના તરફ પૂજ્ય અને પવિત્ર ભાવ રાખો; અને તમે તથા તમારી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ વચ્ચે જે કોઈ સાધન વગેરે રહેલું હોય, તેના તરફ સહનશીલતા રાખો.

૧૯-નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન એ એક એવી દિવ્ય જ્યોતિ છે કે જેને પ્રાપ્ત કરવાથી માણસ તેજસ્વી થાય છે; સાધુતાની ખીલવણી થાય છે; અંતઃકરણ નિયમિત થાય છે.

૨૦-પ્રાપ્તસંપત્તિ પ્રભુપ્રીત્યર્થે વાપરવી, તથા તેવું રસ્તે વપરાવા બદલ પ્રભુનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માનવો, એતુંજ નામ પ્રભુપ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનવું છે. નહિ કે માત્ર મોઢેથી ચાર શબ્દો બોલી જવા તે.

૨૧-જે માણસ તમામ કાર્યોનાં કારણ સ્વર્ગમાં અર્થાત્ સર્વેશ્વરમાં રહેલાં જીએ છે, તેજ ધૈર્ય ધારણ કરી શકે છે; અને જે માણસ તમામ કાર્યોનાં, કારણો આ દુનીયામાં રહેલાં જીએ છે, તે તો ચિંતાતુરજ રહ્યા કરે છે.

૭૩—તપસ્વી અબ્દુલ્લા મનાજેલ

તાપસવર અબ્દુલ્લા મનાજેલ અનેક પ્રકારના સફળુણવાળા હતા. સાત્ત્વિક અદ્વાણુ જંનોમાં તેઓ અગ્રણી ગણાતા. વિષયસંપત્તિ ઉપર તેમને જેવો વિરાગ હતો, તેવોજ વિરાગ લોક-સંસર્ગમાટે પણ હતો. આથી તેઓ સાધારણ જનોના નિંદાપાત્ર બન્યા હતા. અબ્દુલ્લા મનાજેલ હમદુન કરસારના શિષ્ય હતા. બાહ્ય તથા અધ્યાત્મવિદ્યામાં તેમણે પાંડિત્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમણે અનેક હદિસો લખી તથા સાંભળી હતી. તે કાળમાં તેમનાથી વધારે અધ્યાત્મિક કોઈ વૈરાગ્યવાન અને નિર્લેપ પુરુષ નહોતો.

એક દહાડો અણુ અદિલ સકરી કયા કહેતા હતા તે વખતે અબ્દુલ્લાએ તેમને કહ્યું કે “અણુ અદિલ ! મૃત્યુમાટે તૈયાર થાઓ; તેનાથી બચવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી.”

અણુ અદિલ—“તમેજ તે માટે તૈયાર થાઓ.”

આ વાત સાંભળી અબ્દુલ્લા હાથ ઉપર માથું ટેકવી બોલ્યા કે “બુઓ, મારું મૃત્યુ થયું.”

એ વચન પછી તેમણે તરતજ પ્રાણત્યાગ કર્યા !

અબ્દુલ્લા મનાજેલની તરફ અણુ અદિલ વિરોધભાવે જોતા, જોકે તેમના પ્રતિપક્ષી થવાની અણુ અદિલમાં તાકાત નહોતી. અણુ અદિલ સંસારબદ્ધ જીવ હતા, ત્યારે અબ્દુલ્લા મુક્ત પુરુષ હતા. અણુ અદિલનો ઉપદેશ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાટે હતો, લોકોના કલ્યાણમાટે નહિ; તેથીજ અણુ અદિલ અબ્દુલ્લાથી જુદા પડી ગયા હતા—વિરોધી બની ગયા હતા.

કોઈ માણસે પૂછવાથી તપસ્વી અબ્દુલ્લાએ ઉત્તર આપ્યો. ત્યારબાદ પેલા માણસે કહ્યું કે, એ વાત આપ એક વાર ફરી કહો. એટલે મહર્ષિ બોલ્યા કે દિલગીર છું કે, તમારી સાથે એક વાર પણ બોલ્યો છું.

એક માણસે અબ્દુલ્લાને એવો આશીર્વાદ આપ્યો કે, તમારી આશા પ્રભુ પૂર્ણ કરે. ત્યારે મહર્ષિ બોલ્યા કે “જો તત્ત્વજ્ઞાન પછી પણ કોઈ પ્રકારની આશા રહે તો તત્ત્વજ્ઞાન કયાં રહ્યું?”

અહમદ એબન આસાઉદ કહે છે કે, મેં સ્વપ્નમાં કોઈને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળ્યું કે “અબ્દુલ્લાને કહો કે, તે પોતાનાં કાર્યો સમાપ્ત કરે. આ વર્ષ પૂરે થતાં તેમનું મરણ છે.”

અહમદ કહે છે કે, અબ્દુલ્લા પાસે જઈને એ વાત કહેતાં તેઓ બોલ્યા કે “અહો, અહો! અધો સમય વાકી છે? હજી એક વર્ષ સુધી રાહ જોવી પડશે?”

અબ્દુલ્લા મનાજેલ નેશાપુરમાં પરલોકવાસી થયા હતા. સામાન્ય જનોના કબ્રસ્તાનમાં તેમની સમાધિ કરવામાં આવી છે.

આ મહાત્માનાં વ્યવહાર

૧-ધર્મના ઉલ્લંઘનરૂપી પાપમાં ન પડાય અને ધર્મને અનુસરીનેજ આલી શકાય, તે માટેજ લોકો નમાજ, રોજ, ધાર્શના, પૂજા, નિત્યપાઠ, વ્રત, નિયમ, કથાશ્રવણ, વગેરે કાર્યો કરે છે. જેઓ એવાં કાર્યો કરતા નથી તેઓ ધર્મ-નીતિમાં મક્કમ નહિ રહી શકતાં જલદી અધર્મ તરફ ખેંચાઈ જાય છે.

૨-મનુષ્યોના મોટા ભાગે હર્ભાગ્ય ઉપરજ આસક્ત જણાય છે; કેમકે તેઓ એવાજ પદાર્થોને ધરે છે, અને એવીજ વર્તણૂક રાખે છે, કે જેથી હર્ભાગ્યજ તેમને વહેણ લેતે!

૩-જે માણસ લાજ શરમની વાતો બહુ કરે છે છતાં ધર્મરથી તો જરા-પણ લજવાતો નથી, તેને જોઈને હું બહુજ આશ્ચર્ય પામું છું.

૪-સેવા કરવામાં વિનય સાચવવો, એ ખુદ સેવા કરતાં પણ વધારે કિંમતી વસ્તુ છે.

૫-હું યાદીતાઈનો અભિલાષી નથી, પણ વિનયનો અભિલાષી છું.

૬-જે માણસ લોકોમાં પોતાની વાહવાહ બોલાવવા ઇચ્છે, તે લોકોમાં હલકો પડે, એ તેના પોતાના કદ્યાણુમાટે પણ જરૂરનું છે.

૭-આશાધીનતા અને દેહાભિમાન બંને સાથે રહી શકતાં નથી.

૮-જે માણસ મોટાઈ કે અહંકાર-અભિમાનના થોડા પણ આવરણથી ઢંકાયેલો હોય તે પોતાના દોષ તો ધિયાદો જોઈજ શકતો નથી.

૯-આલોક અને પરલોક બંને સાથેનો સંબંધ છેદી નાખવો અને એ અનંત પ્રદાંડોના નાથમાંજ તૃપ્તિ અનુભવવી, એજ વાસ્તવિક વૈરાગ્ય છે.

૧૦-જે માણસ ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળનાજ વિચારોમાં ડબેલો રહે છે, તે વર્તમાન સમયને પણ ફોગટમાં ચોઈ દે છે.

૧૧-તમે બહારથી તો ભક્તિભાવ અને નમસ્કાર દર્શાવો છો, પરંતુ અંદરથી તો પોતાને કેટલું માનીને અહંભાવનું મદ્યુ ઉંચું રાખી રહ્યા છો, ભક્તમાં તો અધીનતાજ શોભે, અહંભાવ કે કર્તાપણું નજ શોભે.

૧૨-જેણે પ્રભુભક્તિનો રસ ચાખ્યો છે, તેને અન્ય બાળતોમાં રસ પડતો નથી.

૧૩-તમામ પદાર્થ સ્વેચ્છાથી ઇશ્વરાર્પણ કરવા એજ સાચી ભક્તિ છે.

૧૪-દાસ જ્યાંસુધી કંઈ પણ વસ્તુની અભિલાષા પોતાને માટે ન કરે, ત્યાંસુધીજ તે પ્રભુનો દાસ રહે છે. જ્યારે તે પોતાને માટે કંઈ પણ ઇચ્છા કરે છે, ત્યારે તે પ્રભુનો ભક્ત મટી દુનીયાનો ભક્ત બની જાય છે.

૧૫-પ્રભુની ભક્તિમાં કે પ્રાર્થનાની દીનતામાં જે મધુરતા રહેલી છે, તેનો જે અનુભવ કરી શકતો નથી, તે સાચો ભક્ત નથી પણ બગ ભક્ત છે.

૧૬-જે સાધક સાક્ષાત્કાર સિવાયની પોતાની સઘળી અવસ્થાઓમાં અને સર્વ કામોમાં રહેલા અપરાધ જોઈ શકે છે, તેજ બધી બાબતમાં પ્રભુ પાસે ક્ષમા ચાચી શકે છે, અને મેળવી શકે છે.

૧૭-કંઈ પણ સાધના ન કરતાં નિર્જન ભૂમિમાં વૃથાજ નિવાસ કરવો, તેના કરતાં તો સંસારમાં રહેવું, એજ બહેતર છે.

૧૮-જે માણસ દુર્જન હોવા છતાં પણ પ્રભુના કાર્યમાં જોડાય છે, તેને તેને બળ પણ મળીજ રહેશે; અને જે બળવાન છતાં પણ કૌકિરે સ્વાર્થોમાંજ રચ્યોપચ્યો રહે છે, તે તો છેવટે બલહીન અને લાંચિતજ બને છે.

૧૯-માણસ જે સમગ્ર જીવનમાંથી એક ક્ષણ પણ પ્રભુપ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ અને સરળતા દર્શાવી શકે તો તેટલું પણ તેને છેવટસુધી લાલ આપ્યા કરે છે.

૭૪-તપસ્વી અદિલ સહલ ઇસ્પહાની

તપસ્વી અદિલ સહલ મહાન ત્યાગી, ગૂઢ તત્ત્વદર્શી અને રહસ્યોના ભં-
હારકૂપ હતા. મહંમિં જીન્નેદ સાથે તેમને સમાગમ થયો હતો અને તેઓ
વચ્ચે સ્નેહભર્યો પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો હતો. તેઓ અણુ તોરાણના સાથી અને
મહંમિં જીન્નેદના બંધુ હતા. સાધનામાં તેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી.
ધાર્મિક વિષયોમાં આંતરગ્રુદ્ધિ થાય તથા જે ગ્રુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય એવીજ
વાતો તે કહેતા. ઇરાનદેશમાં આવેલા ઇસ્પહાન નગરમાં તેમનો નિવાસ
હતો. ઉસ્માનનો પુત્ર ઉમ્મર તેમનાં દર્શન કરવા ગયો હતો અને ઉમ્મરનું ત્રીસ
હજાર તામ્રમુદ્રાનું દેવું તપસ્વી અદિલ સહલે ભરી આપ્યું હતું.

અદિલ સહલ કહે છે કે “મહાદ્ મરણ તમારી પેઠે થશે એવું તમે ધારો
છો ? તમને તો રોગો થાય છે અને અનેક માણસો તમારી સેવા-ચાકરી કરવા
આવે છે; શું મહારે માટે પણ એ પ્રમાણે થશે ? કદી પણ નહિ. મને તો તે

એકાએક જોલાવશે અને હું પણ તરતજ ચાલ્યો જઇશ.”

એક દહાડો તેઓ રસ્તામાં ચાલ્યા જતા હતા, એટલામાં “લબ્ધેક” એટલે “તમારી પાસે આવું છું” એવું ઉચ્ચારણ કરી તેમણે મસ્તક લોચે મૂક્યું તે મૂક્યુંજ. અણુલ હુસેન મલ્લૈયન નામનો સાધુ કહે છે કે, આ પ્રખતે હું તેમની પાસે હતો.

મેં તેમને કહ્યું કે “તમે અશકદો અનુલા ઇલાહા ઇલિલ્લાહ” બોલો.

મહર્ષિ મંદ સ્મિત કરીને બોલ્યા કે “તું મ્હને કલ્મો પઢવાતું કહે છે ? તેના મહિમાના સોગંદ ખાઇને હું કહું છું કે, મ્હારી અને તેની વચ્ચે મહિમાના આવરણસિવાય બીજો કશો પડદો નથી.”

આટલું બોલીને તરતજ તેમણે દેહ છોડ્યો. ત્યારપછી અણુલ હુસેન બોલ્યો કે “મ્હારા જેવો એક હજમ ઇશ્વરપ્રેમી સાધકને શિખામણ દેવા લાગે, એ કેટલી શરમની વાત !” આટલું કહીને તે રોવા-કકળવા લાગ્યો.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સાધના સાધવામાં બળ અને ત્વરા આવે એ પ્રભુની કૃપા થવાનું લક્ષણ છે, અને ગૂઢ જાણતો ઉપર પ્રેમ ઉપજવો એ આંતરિક ચેતના ખીલ્યાનું લક્ષણ છે.

૨-નિશ્ચિયાત્મક આત્મજ્ઞાન કરતાં સાક્ષાત્કાર ઘણુંજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. સાક્ષાત્કાર કરનારા લોકો પરમાત્માની નિકટમાં નિકટ-પરમ ધામમાં પ્રવેશેલા છે; ત્યારે નિશ્ચિયાત્મક જ્ઞાનીઓ તો હજી દરવાબમાંજ ઉભેલા છે.

૩-જ્ઞાનીજનો ઇશ્વરી આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન ગાળે છે, પ્રભુપ્રેમીઓ ગુણાનુવાદમાં જીવન ગાળે છે ત્યારે સાક્ષાત્કાર પામેલાઓ તો ખુદ પ્રભુમાંજ જીવન ગાળે છે.

૪-મેં સંપત્તિની પ્રાર્થના કરી તો તે તત્ત્વજ્ઞાનના રૂપમાં ફળી છે; ગૌરવની પ્રાર્થના કરી તો તે વૈરાગ્યના રૂપમાં ફળી છે; સુખની પ્રાર્થના કરી, તો તે ત્યાગના રૂપમાં ફળી છે; દોષો ટાળવાની પ્રાર્થના કરી હતી, તો તે મૌનભાવના રૂપમાં ફળી છે અને શાંતિની પ્રાર્થના કરી, તો તે સંસારપ્રતિ નિરાશાના રૂપમાં ફળી છે.

૭૫-તપસ્વી શેખ ખયર નરસાજ

તાપસવર શેખ ખયર નરસાજ ગૂઢ તરવોના પ્રકાશક, સ્વર્ગ-રાજ્યના માર્ગદર્શક, જ્ઞાન અને ધર્મના સંરક્ષક તથા ધર્મવૃક્ષના મૂળ અને શાખાને પોષનારા હતા. સાધુમંડળીના અગ્રણીતરીકે તેઓ ગણાયા. તેમની ભાષા મધુર હોઈને ઉપદેશ અસરકારક હતો. ધૈર્ય અને ગાંધીયમાં, વંશગ્ય અને નિષ્ઠામાં અને સાધનાની દૃઢતામાં તેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમનું જીવન દિવ્ય પ્રભાવથી છલોછલ ભરેલું રહેતું. તપસ્વીશ્રેષ્ઠ શળવી અને ઈશ્વારીય જૈયાસના જીવનનો ફેરફાર તેમનાથી જ થયો હતો. શળવીના જીવનનો ફેરફાર થયો ત્યારે તેમણે મહર્ષિ જીન્નેદને યશ આપવામાટેજ તેને તેમની પાસે મોકલ્યો હતો. શેખ ખયર નરસાજ મહર્ષિ સરી સકતીના શિષ્ય હતા. જીન્નેદ તેમને માન આપતા. સાધુ અણુ હજી જગદાદીના મનમાં તેમને વિશે ઘણો ઉંચો ભાવ હતો. જગદાદમાં તેઓ નિવાસ કરતા. તેઓ ખયર નરસાજને નામે જો-જખાવાતું કારણ તો એ છે કે, પોતાની જન્મભૂમિ ‘સારા’થી તેઓ કુદ નગ-” રમાં ગયા, ત્યારે આ પ્રમાણે હકીકત બની હતી. શરીરે તેઓ કાળા હતા. નગરમાંથી જ્યારે તેઓ બહાર નીકળ્યા, ત્યારે તેમના અંગ ઉપર ફાટયું-તૂટયું એક વસ્ત્ર હતું. એક માણસે તેમને ગાંડા માનીને કહ્યું કે “તું કોઈ ચાકર જણાય છે.” તેઓ જોડ્યા કે “હા, સાચું.” પેલો માણસ જોડ્યો કે “તું પ્રભુથી નાઠો લાગે છે.” તેઓ જોડ્યા કે “હા, હું પ્રભુ પાસેથી નાઠો છું.” પેલો માણસ જોડ્યો કે “હું તને રાખું, પણ પછી પ્રભુને સોંપી દઉં.” તપસ્વી શેખ ખયર જોડ્યા કે “ભલે, દીર્ઘકાળથી મારી એજ વાસના છે કે, કોઈ મને પ્રભુના હાથ-માં સોંપી દે.” આ સાંભળીને પેલો માણસ જોડ્યો કે “ત્યારે અત્યારથી તું મારો ચાકર. તારું નામ હું ‘ખયર’ પાડું છું.”

જે સાચા વિશ્વાસુ જનો છે, તે જરા પણ અસત્ય આચરણ કરતા નથી. શેખ ખયરમાં એવો ઉચ્ચ વિશ્વાસ હતો અને તેથી તેમનાં વચનો અન્યથા થયાં નહિ. મહર્ષિ પેલા માણસને ઘેર ગયા, ત્યાં જઈ તેઓ વસ્ત્ર વણતાં શીખ્યા અને ઘણાં વર્ષસુધી એ ધંધો કર્યો. અરબી ભાષામાં લુગડાં વળ-નારને “નરસાજ” કહે છે. પેલો માણસ જ્યારે “જો ખયર !” એવે જોલાવતો, ત્યારે આ મહાપુરુષ “લખેક” એટલે “સેવામાં

હું” એવો ઉત્તર આપતા. પાછળથી જેવો ઘરઘણી હુંખિત અને શરમિંદો બની જતો. કેમે કેમે તેમણે આ મહર્ષિનાં બુદ્ધિ, જ્ઞાન, વિનય, સત્યનિષ્ઠા અને ગૂઢ સાધના જોયાં; ત્યારે તો તે છેકજ શરમિંદો બની ગયો અને બોલ્યો કે “મેં ભૂલ કરી છે. તમે મારા નોકર થવાને લાયક નથી; પણ હું” આપનો નોકર થવાને લાયક છું. આપની ઇચ્છા હોય ત્યાં પધારો.”

ત્યારપછી તેઓ મક્કામાં ગયા અને ત્યાં ઘણું ઉંચું પદ પામ્યા. જુનેદ કહે છે કે, જ્યારે લોકો તેમને ‘ખયર’ એ નામથી બોલાવતા, ત્યારે તેઓ રાજી થતા; અને કહેતા કે, એક મુસલમાન ધર્મખંધુએ મને જે નામ આપેલું છે, તે ફરવવા હું આહતો નથી. ‘ખયર’ નામનો અર્થ મંગળ છે.

કહેવાય છે કે, ખયર નરસાજમાં એવી અલૌકિક શક્તિ હતી કે તેઓ જ્યારે નદીતીરે આવતા, ત્યારે માછલાં તેમની પાસે કંઈ ને કંઈ ભેટ લઈ આવતાં.

ખયર કહે છે કે, એક દહાડો રાત્રે હું મારા ઘરમાં હતો. મારા મનમાં થયું કે, જાણે મહર્ષિ જુનેદ મારણે ઉભા છે; પણ મારી બ્રાંતિ હશે, એમ સમજી મેં એ ભાવ મારા મનમાંથી કાઢી નાખ્યો. આમ ત્રણ વાર થયું એટલે હું ઘરબહાર નીકળ્યો અને જોઈ હું તો બહાર જુનેદ ઉભેલા છે ! તેઓ બોલ્યા કે “તમને પહેલી વાર વિચાર આવ્યો, ત્યારે કેમ બહાર આવ્યા નહિ?”

ખયર નરસાજ કહે છે કે, હું એક દહાડો મસ્જિદમાં હતો, ત્યાં એક સાધુએ આવી વ્યાકુળપણે મારે આશરે લીધો અને કહ્યું કે “મહાત્મન ! આપ મારા ઉપર કૃપા કરો. હું મહાસંકટમાં પડ્યો છું, મારે ત્યાં સુખ-સંપત્તિ આવી છે અને વિપત્તિ રીસાઈ ગઈ છે ! તો તે પાછી આવે તેમ કરો.”

તપસ્વી શેખ ખયર નરસાજ એકસો વીસ વર્ષ જીવ્યા હતા. સાંજની નમાજ વખતે તેઓ મરવાની તૈયારીમાં હતા. ત્યારે કહેવાય છે કે, ફિરસ્તા-ઓએ-દેવદૂતોએ તેમના ઉપર છાંયડો કર્યો હતો. એ વખતે ઉશીકા ઉપરથી માથું ઉંચું કરીને તેમનાપ્રત્યે તેઓ બોલ્યા કે “પ્રભુ તમને ક્ષમા આપે; તમારું કાર્ય કરવામાં થોડી વાર વિલંબ કરો. તમે પણ પ્રભુના દાસ છો અને હું પણ પ્રભુનો દાસ છું. મારો પ્રાણ લેવાની આપને જેમ આજ્ઞા થઈ છે, તેમ મને પણ આજ્ઞા થઈ છે કે, વખતસર નમાજ પઢજે. તમને જે આજ્ઞા કરી છે તે તો ફરી શક્યો નહિ; પરંતુ મારાપ્રત્યે થયેલી આજ્ઞાને હું નમાજ ન પઢી, લઉં તો ખાતલ જાય છે; માટે તમે થોડી વાર થોણી બંજો.” ત્યારપછી તેમણે આજ્ઞા કરીને નમાજ પઢી અને નમાજ પૂરી થતાં તેમનો દેહ છૂટ્યો.

આ મહાત્માનું એક વચનામૃત

૧-એક આચરણ કોનું હોય છે ? જેઓ પોતાના આચરણમાં ભૂલો અને દુર્ગંજતાસિવાય બીજું જોતાં, બોલતા, કે શોધતા નથી તેનું.

૭૬-તપસ્વી અબુ હુન્ન ખોરાસાની

તપસ્વી અબુ હુન્ન સાધુમંડળના અગ્રણી, સાધનામાં દૃઢ નિશ્ચયવાળા અને અત્યંત શ્રદ્ધાળુ પુરુષ હતા. તેમનો નિવાસ ખોરાસાનમાં હતો. ત્યાં તેઓ બધા લોકોને પ્રિય હતા. જ્ઞાનમાં તથા શુભ સાહસમાં તેમનો મુકાબલો કરી શકે એવો તે સમયે બીજો પુરુષ ન હતો. નિઃસંગતામાં અને શ્રદ્ધાળુતામાં તેમણે ઘણી દૃઢતા દર્શાવી હતી. કઠોર સાધનાઓ સાધવામાં અને અલૌકિક શક્તિ સંપાદન કરવામાં તેઓ ઘણાજ વિખ્યાત હતા. તેમનામાં સફળતા અસંખ્ય હતા. પોતાનો ઘણો સમય તેઓ નિર્જન સ્થાનમાં ગાળતા. મહર્ષિ જુન્નેદ તથા અબુ તોરાબની સાથે તેમનો સહવાસ થયો હતો.

અબુ હુન્ન એક વરદશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખીનેજ વિશાળ જંગલ ઉદ્દેશવા પ્રવૃત્ત થયા. તેમણે એવો સંકલ્પ કર્યો કે, રસ્તે જતાં કોઈની પાસેથી કંઈ પણ લેવું નહિ તથા કોઈના તરફ જોવું પણ નહિ. દોરી અને જળપાત્ર પણ તેમની સાથે ન હતું; પરંતુ એક રૂપાનો સિક્કો હતો. એ સિક્કો તેમની બહેને આપેલો હતો. અકસ્માત્ તેઓ નિર્ભરત-નચિંતાવિધે મનમાં વિચારવા લાગ્યા અને મનોમન કહેવા લાગ્યા કે “હુન્ન! તને શરમ આવતી નથી? આખા નલો-મંડળને અને પ્રદેશને જે વગરચાંલલે અદ્ધર નાખે છે, તે સરજનહાર પ્રભુ-શુ” પેલા રૂપાના સિક્કાસિવાય તારું પેટ નહિ ભરે?” તરતજ અબુ હુન્નએ એ રૂપાનો સિક્કો જંગલમાં ફેંકી દીધો અને આગળ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તે એક કુવો આંચો, અચાનક તેઓ કુવામાં પડી ગયા; પણ પ્રભુમાં પરમ વિશ્વાસ ઓટલે જરા પણ આઘાત થયો નહિ. થોડી વાર થઈ ત્યાં મન આર્તનાદ કરવા લાગ્યું; પણ મહર્ષિ બહારથી તો ચૂપજ રહ્યા. કોઈ મુસાફર એ માર્ગે થઈને જતો હતો તે કુવા પાસે આંચો. તેણે વિચાર્યું કે, રસ્તામાં આવો સપાટ કુવો છે તો જરૂર ભૂલેચૂકે કોઈ અંદર પડી જશે; મારે આ કુવા

મોહું ઢાંકી દેવું' યોગ્ય છે." આવો વિચાર કરીને ઝાડની ફેટલીક ડાળીઓ કાપીને તેણે તેવડે કુવાનું મોહું ઢાંકી દીધું ! હવે તો અણુ હમ્મનું મન અહુજ વ્યાકુળ થઈ ગયું અને તે બોલ્યું કે, પ્રભુએ કહ્યું છે કે "તમે પોતાની મેળે મૃત્યુને ભેટશો નહિ." અણુ હમ્મ બોલ્યા કે "હુદ્ર જીવન' ધર્યાવવા માટે કોઈની પ્રશામત કરીશ નહિ તથા દીન વચનો બોલીશ નહિ. પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ હું ચુમાવીશ નહિ. વિશ્વાસ એજ શ્રેષ્ઠ સામગ્રી છે. જે કુવાની ઉપર રક્ષા કરનારો છે, તેજ કુવાની અંદર પણ રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે." આ પ્રમાણે મનને સમજાવતો તેઓ શાંત થયા. ફેટલોક કાળ આવ્યો ગયો. તેઓ તદ્દન નિરાધાર દશામાં હતા છતાં તેમનો વિશ્વાસ દબન રહ્યો. એક વાર અકસ્માત કોઈ મોટો સિંહ ત્યાં આવ્યો અને કુવા ઉપર થઈ ચાલવા લાગ્યો. ત્યાં કુવાના મોઢા ઉપર ઢાંકેલી ડાળીઓની વચમાં તેના બે પગ ભરાઈ ગયા અને આગળના બે પગોવડે કુવાનો કાંઠો સખત પકડી રાખ્યો. આ જોઈ અણુ હમ્મ બોલ્યા કે "હું આશ્રય આપવા કોઈને પણ વિનવીશ નહિ." એટલામાં આવી આકાશ-વાણી સાંભળી. "ભલે, તું કોઈને ન વિનવજે, પણ પ્રભુ-દક્ષિણની વિરુદ્ધ થઈશ નહિ. લટકતા સિંહના આ બે પગ તું હાથવડે પકડ." પછી તેમણે પેલા સિંહના બે પગ હાથવડે પકડ્યા અને તેઓ કુવાની. બહાર નીકળી ગયા. ત્યાં બીજી વાર આવી આકાશવાણી સાંભળી કે "અણુ હમ્મ ! જ્યારે તે મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યો છે, ત્યારે તને ધર્યાવવો એ મારી ફરજ છે. જો, જેના હાથથી માણસોનું મૃત્યુ થાય છે, તેનાજ હાથથી હું તારો ઉદ્ધાર કરી છું." ત્યાર પછી પેલો સિંહ ત્યાંથી નીચે મોઢે આવ્યો ગયો.

કહેવાય છે કે, મહર્ષિ જુન્નેદે એક દિવસ બેયું કે માણસોના ખભા ઉપર શયતાન કર્ણગ મારીને ચઢી બેસે છે. તેને જોઈને મહર્ષિ જુન્નેદે બોલ્યા કે "અરે દુરાત્મા ! હજારો માણસો તને જુએ છે, છતાં તને લગ્ન આવવી નથી?" શયતાને કહ્યું કે "જાધા કાંઈ માણસો નથી. જેઓ અસ્થલદમાં બેઠેલા છે, તેઓજ માત્ર માણસ છે. તેમણેજ મને નિરાશ કરીને મારૂં મન દુલાવ્યું છે." પછી મહર્ષિ જુન્નેદે અસ્થલદે જઈ બેયું, તો ત્યાં અણુ હમ્મ ધ્યાનમગ્ન દશામાં બેઠેલા હતા.

અણુ હમ્મ અંગ ઢાંકવાને માત્ર એક કામગીરી રાખતા અને આખા વરસ માં તેઓ જહાર નીકળતા. નેશાયુર નગરમાં તેમનો પરલોકવાસ થયો હતો. તપસ્વી અણુ હમ્મની સમાધિ પાસે તેમની સમાધિ કરવામાં આવેલી છે.

• આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-ઈશ્વરના ઉપર પ્રેમ ક્રિયજે, તે પછી પણ જો પાછું લોકોનાજ સહ વાસમાં જીવન ગાળવામાં આવે,તો તો પછી હૃદય પાછું સંકુચિતજ થઇ જાય છે.

૨-પરમેશ્વરનો પરિચય પામવા તરફ જેનો એટલો બધો અતુરાગ જાગ્યો હોય કે જેથી ગૃહકુટુંબ અને ધનવૈભવ તરફ પણ જેને અરુચિ પ્રકટી નીકળે, એવો માણસ દુર્લભ છે-વિરલ છે.

૩-જેઓ નાનાં નાનાં પ્રાણીઓ ઉપર પણ પ્રેમ રાખે છે, તેનાજ ઉપર મહાનથી મહાન પ્રભુ પ્રેમ કરે છે.

૪-મહાયાત્રાનો વિશાળ પ્રદેશ હજી તમારે વંટાવવાનો બાકી છે, માટે બાતાની તૈયારી સારી પેઠે અને સાશમાં સારી કરો, કે જેથી આગળ આફત વેઠવી પડે નહિ.

૭૭-તપસ્વી અહમદ મશરૂફ

તાપસવર અહમદ મશરૂફ તેમના સમયના શ્રેષ્ઠ ઋષિ હતા અને પુષ્કળ આદર પામ્યા હતા. તેઓ ખોરાસાનની સાધુમંડળીના આશુપણ્ડરૂપ હતા અને રાજવંશમાં જન્મેલા હતા. પછી તેઓ બગદાદમાં જઈ વસ્યા હતા. કુતુબ મદારના સહવાસમાં તેઓ રહ્યા હતા. તેમણે આળીસ સાધુપુરુષોની સેવા કરી હતી અને તેથી તેમના જીવનમાં ઘણો લાભ થયો હતો. આધ્યાત્મિક વિદ્યામાં અને લૌકિક વિદ્યાઓમાં તેઓ સમર્થ પંડિત હતા. સાધનાઓ સાધવામાં તથા સાત્ત્વિક વૃત્તિઓને પોષવામાં તેમણે અપૂર્વ દૃઢતા પ્રદર્શિત કરી હતી તાપસવર મહાસત્વી તથા સર્વ સકલીની સાથે તેમને સમાગમ થયો હતો.

નરશ્રેષ્ઠ અહમદ મશરૂફ કહે છે કે, એક દિવસ કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ મહારી પાસે આવ્યો અને સરસ વાતો કહેવા લાગ્યો. તેની વાતો મધુર તથા અંતરને આનંદ આપે તેવી હતી. છેલ્લે તેઓએ કે “તમારા મનમાં જે વિચાર ઉદ્ભવ્યો હોય તે મને કહો.”

મહારા મનમાં થયું કે, આ માણસ ચાહુંછી છે.આ વાત મેં બંધુવર જૂરીરને કહી. તેઓ હુ ખી થયા અને બોલ્યા કે “તો આ વિચાર તમારે એ વૃદ્ધ પુરુષને કહેવો હતો ને?”

મેં કહ્યું કે “તેમને કહાવિના તો હું રહી શકીશજ નહિ. પછી મેં તે વૃદ્ધને કહ્યું કે ‘આપે મને કહ્યું છે કે, તમારા મનમાં જે જે વિચાર ઉપજે, તે તમે મને કહેજો;’ એટલે હું કહું છું કે, મને એમ લાગ્યું કે આપ એક યાહૂદી છો.”

આ સાંભળીને તે વૃદ્ધ પુરુષ કેટલીક વાર નીચું જોઈ રહ્યો અને પછી મુખ ઉંચું કરીને બોલ્યો કે ‘આપ સત્ય કહો છો.’ એમ કહીને તે દીક્ષા-વચનો બોલીને ઇસ્લામધર્મમાં દાખલ થયો. પછી તેણે કહ્યું કે “હું ધણા દેશોમાં ભ્રમણ કર્યા પછીજ આપની પાસે આવ્યો છું અને આપનાજ સહ-વાસથી સત્યને સમજી શક્યો છું.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જે માણસ ઈશ્વરને ભૂલી જઈ અન્ય બાળતોમાં આનંદ લે છે, તેના બધા આનંદોનું પરિણામ દુઃખમાં આવે છે. ઈશ્વરની સેવા-પૂજામાં જેને પ્રીતિ ઉપજતી નથી, તેની બીજી બધી પ્રીતિઓનું પરિણામ ભયમાં આવે છે; અને જે પ્રભુમાં હૃદય જોડે છે, તેને સર્વ હરકતોથી પ્રભુ બચાવી લે છે.

૨-પ્રભુનું સન્માન કરવામાં પ્રભુના ભક્તોનું પણ સન્માન આવી જાય છે; પણ પ્રભુભક્ત-હરિજનોનું સન્માન કરવામાં તો પ્રભુના સન્માન ઉપરાંત પ્રભુને યામવાનો મહત્વપૂર્ણ દરવાજો પણ ખુલી જાય છે.

૩-સંસાર અનેકવિધ જોખમ અને ભયથી ભરેલો છે તેથીજ સમજદાર મનુષ્યોની પ્રીતિ ઈશ્વર તરફ રહે છે અને સંસાર તરફ નથી રહેતી.

૪-જે નરકથી ધ્વીતો નથી, તેનામાં સ્વર્ગમાં જવાની ગતિમતિ શાની હોય? ૫-તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી વૃક્ષ ઉપર ચિંતનરૂપી જળ સિંચવાનું છે, પશ્ચાત્તાપરૂપી વૃક્ષ ઉપર પ્રાયશ્ચિત્તરૂપી પાણી સિંચવાનું છે અને ગ્રેમરૂપી વૃક્ષ ઉપર ચોગરૂપી વારિ સિંચવાનું છે.

૬-જેના ઉપર ઈશ્વરસિવાય બીજાનો અમલ ચાલી શકે નહિ, તેજ મહાયુરુષ છે.

૭૮-તપસ્વી અબ્દુલ્લા અહમદ મગરબી

તપસ્વી અબ્દુલ્લા અહમદ ધર્માચાર્યમંડળના નેતા, પુણ્યાત્મા, પવિત્રતાની જ્યોતિર્રૂપ અને તપસ્વીઓના ભૂષણરૂપ હતા. તેમના જીવનની પ્રભા વિચિત્ર હતી. સાધકોને શિક્ષણ આપવામાં તેઓ ઘણા નિપુણ હતા. આંતર અને બાહ્યશ્રદ્ધામાં તેમજ નિઃસ્વંગતામાં એ સમયે તેમના જેવો સાધક ખીજો કોઈ નહોતો. ઋષિવર્ચ ઇબ્રાહીમ ખૈયાસ અને ઇબ્રાહીમ શયખાની-એ તેમના શિષ્ય બનીને જીવનને ઉજ્જવળ બનાવ્યું હતું. આ બંને ઇબ્રાહીમોએ સુકતકંઠે અબ્દુલ્લા અહમદનું માહાત્મ્ય ગાયું છે. તેમનાં વચનો યુક્તિથી ભરેલાં, હૃદયરપર્શી અને સચોટ પ્રમાણયુક્ત હતાં. તેઓ એકસોવીસ વર્ષ જીવ્યા હતા, તેમણે આશ્ચર્યજનક કાર્યો કરેલાં છે. માત્ર ગાડનાં ફળ-મૂળ-નું જ તેઓ લક્ષણ કરતા, બીજા પ્રકારના લોજનને અડતા નહિ. તેમના શિષ્યો જૂદે જૂદે સ્થળેથી મૂળીઆં એકઠાં કરીને તેમને મોકલતા, તેથી તેમનો નિર્વાહ ચાલતો. હજ કરનારાઓ પહેરે છે, તેવો પોષાક પહેરીને તેઓ સહયરો સાથે દેશમાં ફર્યા કરતા.

અબ્દુલ્લા અહમદ કહે છે કે, મને વારસામાં એક ઘર મળ્યું હતું. મેં પચાસ મુદ્રાથી તે વેચી નાખ્યું અને એ મુદ્રાઓ કેડમાં રાખીને હું જંગલમાં જતો હતો; રસ્તામાં એક લૂંટારો મળ્યો અને બોલ્યો કે “બોલ, તારી પાસે શું છે ?” મેં કહ્યું કે “પચાસ મુદ્રાઓ છે.”

લૂંટારો—“લાવ, તે મ્હને આપ.”

મ્હેં તેને મુદ્રાઓ આપી દીધી. મુદ્રાઓ જોઈને તે વિચારમાં પડ્યો. પછી પોતાના જાંટને નીચે બેસાડી તે મને કહેવા લાગ્યો કે “આ ઉંટ ઉપર બેસી જાઓ.” હું ઉંટ ઉપર બેઠો એટલે પેલી મુદ્રાઓ તેણે મ્હને પાછી આપી.

મ્હેં પૂછ્યું કે “કેમ, પાછી શામાટે આપો છો ?”

લૂંટારો—“તમારી સમ્મતાઈ જોઈને મ્હારી ખુદી ફરી ગઈ છે.”

પછી તે પણ મ્હારી સાથે મક્કા આવ્યો અને ઘણો કાળ મ્હારા સહવાસમાં રહ્યો. છેલ્લે તે એક પ્રભુપ્રેમી સંધુપુરુષ બન્યો.

વળી તેઓ કહે છે કે, એક દહાડો હું મોટા જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. ત્યાં મેં એક હૃદયપુષ્ટ શરીરવાળો યુવક જોયો. તે કાંઈ પણ સાવાપોતાવિના

જંગલમાં ચાલ્યો, જતો હતો. મેં તેને પૂછ્યું કે “ હે મુક્ત પુરુષ ! તમે ક્યાં અને કોની પાસે જાઓ છો ? ”

તે બોલ્યો કે “ તું જરાક માથું ઉંચું કરીને ગમે તે બાણુ વિશ્વાસની દૃષ્ટિથી જો કે, ઇશ્વરસિવાય બીજું કંઈપણ દેખાય છે ? ”

અબ્દુલ્લાને ચાર પુત્રો હતા. જો દરેકને તેમણે એક એક જાતનો ઉદ્યોગ શીખવ્યો હતો. કોઈએ તેમને પૂછ્યું કે “ મહાશય ! આપના પુત્રો થઈને આવો ધંધો કરે એ યોગ્ય છે ? ”

મહર્ષિ—“ ધંધો કરીને સુજરાન ચલાવશે તો ‘આ કલાપુત્રો’ પુત્ર નવરો રખડે છે’ એવું કહેવાશે નહિ; તેમજ લોકો ઉપર બોજરૂપ થઈ પડશે નહિ ”

અબ્દુલ્લા અહમદ મગરબી સાયન પર્વત ઉપર પરલોકવાસી થયા હતા તે સ્થળે તેમની સમાધિ બાંધવામાં આવી છે. ‘મગરબ’ શબ્દનો અર્થ પશ્ચિમ-દેશ એવો થાય છે, એટલે તેમને ‘પશ્ચિમ પ્રદેશવાસી’ એવા અર્થમાં ‘મગરબી’ કહેલા છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-તૃષ્ણાઓ ટાળ્યાવિનાજ જે ભક્ત હોવાનો દાવો કરે છે, તે ઢોંગી છે.

૨-જે માણસનો અહંભાવ ગયો હોય તેને પ્રભુ જે પણ કામ આપે તે કામ તે માથે થઈએ છે; અને ઇશ્વરેચ્છા તેને જે પણ કાર્યમાં જોડે તે કાર્ય તેને સન્માન આપનારૂં લાગે છે.

૩-ઇશ્વરનાજ મનન-ચિંતનમાં સમય ગાળવો, એજ સર્વોત્તમ કાર્ય છે.

૪-જે સાધક શ્રીમંતોની સુશામત કરે છે, તે નરાધમ છે; અને જે સાધક સર્વ સાથે નમ્રતાથી વર્તે છે, તે નરોત્તમ છે.

૫-સાચા સંતો પ્રભુના પ્રતિનિધિ, હોવાથીજ તેમની કૃપા પામનારને લાલ થાય છે.

Dr. H. M. J. H. M. J.

૭૬-તપસ્વી અળુ અદિ જુરઝાની

તાપચર અળુ અદિ જુરઝાની સાધુઓના શિરોમણિ, સૌના શ્રદ્ધાપાત્ર આચાર્ય અને અલૌકિક પ્રભાવવાળા પુરુષ હતા. તેઓ યોગસાધનાની ઋષિ મંડળીમાંના એક હતા; તેમજ સાધનમાર્ગમાં વીરપુરુષ હતા. તેમણે ઘણા અંશે રચીને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. તેઓ હકિમ તરમોળના શિષ્ય હતા.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-ત્રણ બાબતો એકેશ્વરવાદમાં સમાયલી છે:- (૧) ભય, (૨) આશા અને (૩) પ્રેમ. પ્રભુની સદાય સર્વ તરફ દૃષ્ટિ છે અને અધર્મમાં પડવાથી સજા થાય છે, એવો વિચાર આવવાથી ભય ઉપજે છે; અને એ ભયજ પાપ તજવાના કારણરૂપે બને છે. સારાં કામ બદલ પ્રભુ ઇનામ પણ આપે છેજ, એવી આશા ઉપજવાથી સત્કાર્યો તરફ ઉત્સાહ જાગે છે; પ્રભુ કલ્યાણકારી છે, એવો વિચાર ઉપજવાથી પ્રભુપ્રત્યે પ્રેમ જાગે છે અને તેથી પ્રભુનો મહિમા વધારે સમજાઈને તેના દર્શનની આતુરતા વધી જાય છે.

૨-ભય પામેલો માણસ પાપથી દૂર રહેવામાં અટકતો નથી, આશાવાળો માણસ પ્રભુપ્રાર્થનામાં વિસામે લેવા માગતો નથી અને પ્રભુપ્રેમી પ્રભુના સ્મરણમાં રહેલો આનંદ લેતાં ધરાતો નથી; કારણ કે પ્રભુનો ભય એ પ્રજ્વલિત અગ્નિ જેવો છે, ઇનામની આશા પ્રદીપ્ત જ્યોતિ જેવી છે અને પ્રભુપ્રેમ તો જ્યોતિની પણ જ્યોતિ જેવો છે.

૩-સાધકના સૌભાગ્યનાં ચાર ચિહ્ન છે:- (૧) સાધનોની સહેજે સમજણ પડવી, (૨) ધર્મ પાળવામાં મહેનત ન જણાવી, (૩) સાધુજનો તરફ સ્નેહાળ શયન અને (૪) સર્વ સાથે સદાચરણથી વર્તવું.

૪-જે માણસ બહુર રીતે પાપાચરણ કરે છે અને સજા પામે છે, છતાં પણ જે તેને ભૂલી જાય છે, તે સર્વથી વધારે કમનસીબ પ્રાણી છે.

૫-જે સાધુએ પોતાના પ્રાણ પ્રભુમાંજ સ્થાપેલા છે, જે સાધુનું પાર્થિવ જીવન પલટાઈ ગયું છે અને જેણે ઇશ્વરદર્શનથી અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કરેલું છે; તેનાં તમામ કાર્યોમાં પ્રેરક, માલિક, કર્તા અને નેતા પણ પ્રભુજ હોય છે; કેમકે તેની પોતાની પાસે તો તેણે જરા પણ કર્તવ્ય, કર્તાપણું કે માલિકી જેવું કશુંજ સંબંધ હોતું નથી.

૬-જેણે પોતાનું સમગ્ર હૃદય પ્રભુને અર્પણ કરેલું છે અને દેહને લોક-
સેવામાં જોડેલો છે, તેજ ખરો ત્યાગી, દાતા અને તત્ત્વજ્ઞાની છે.

૭-ઈશ્વરનો વધારે પરિચય થાય છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાન પણ વધારે ઉંડું
અને દઢ થતું ચાલીને ઘણીજ ઉંચી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે. દેહભાવે પોતાને
કનિષ્ઠ માનવો, એ પણ તત્ત્વજ્ઞાનનું પરિણામ હોય છે.

૮-તમે પ્રભુમય રહેવામાંજ શ્રેષ્ઠતા સમજો. લૌકિક અસાધારણતાના કે
અમલકારોના અભિલાષી થતા નહિ. કેમકે એવી ઈચ્છા જાગી, એટલે પછી
તમારી ચિત્તવૃત્તિ પ્રભુના માર્ગમાં સ્થિરજ રહેવાની નહિ, કે જે સ્થિરતા
તમારામાં આવેલી જોવાને ઈશ્વર ઇચ્છે છે. આધીનતા (એટલે કે પ્રભુની
આજ્ઞા અને ઈચ્છાને આધીન રહેવું-થવું) એ પ્રભુલક્ષિતનું ધામ છે, ધીરજ
એ તે ધામમાં પેસવાનું દાર છે અને આત્મવિસર્જન એ તે મંદિરનો અંદરનો
ભાગ છે કે જે ધામમાં સદાને માટે સર્વોત્તમ સુખ, ચેતના અને શાંતિજ
શાંતિ રહ્યા કરે છે !

૮૦-તપસ્વી અણુ બકર કેતાની

તપસ્વી અણુ બકર કેતાની દઢ વ્રતવાળા તથા સાધકમંડળના મહાન આચાર્ય
હતા. વળી તેઓ દયા અને દાક્ષિણ્યની જ્યોતિર્રૂપ, ગૂઢ તત્ત્વજ્ઞાનની ભૂમિકા-
રૂપ તથા પરમ આધ્યાત્મિક પુરુષ હતા. તેઓ તીર્થભૂમિ મક્કાના ધર્મોચાર્ય
તેમજ વૈરાગ્ય, પ્રભુઆશ્રય અને સાત્વિકતામાં અદ્વિતીય હતા. કેતાની સાધુ-
વ્રવરોમાં હાજીતરીકે ગણાતા હતા. તેઓ સત્કર્મશીલ વિવિધ વિદ્યાઓમાં
પંડિત, સાધન-ભજનમાં અગ્રણી અને ઋષિધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા હતા. મહર્ષિ
જુન્નેદ, અણુ શયિદ, ખરોજ અને તુરીના સમાગમનો લાભ તેમણે લીધો
હતો. તેઓ 'ચેરાગે હરમ' અર્થાત્ 'કાળા મંદિરના દીપક' ગણાતા. તેઓ
મક્કામાંજ રહ્યા હતા અને ત્યાંજ પરલોકવાસી થયા હતા.

મહર્ષિ અણુ બકર રાત્રિથી આરંભીને સવારસુધી નમાજ પઢતા અને
આણું કુરાન પઢી જતા. કાળામંદિરની ખારહજાર પ્રદક્ષિણાઓ તેમણે કરી
હતી. ત્રીસ વર્ષસુધી તો તેઓ પાણી તથા દૂધ ઉપરજ રહ્યા હતા અને તેથી
રાતદિવસમાં થઇને માત્ર એકજ વાર અણુ (અંગશુદ્ધિ) કરવી પડતી તથા

ખીજ્યોના જેવી નિયમિત નિદ્રા પણ લીધી નહોતી.

જ્યારે તેમણે હજ કરવા જવાની જનેતા પાસે રજા માગી, ત્યારે માતાએ રજા તો આપી; પરંતુ તે છતાં પણ માર્ગમાં તેમને ઠીક નહિ લાગતાં ઉદ્દેગ થવા લાગ્યો અને તેથી સ્નાન કરવાની જરૂર જણાઈ. આથી તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, મેં ઉત્તમ સંકલ્પપૂર્વક આ યાત્રા શરૂ કરી નથી, માટે ઘેર પાછો જઈ. ઘેર પાછા આવી જોયું તો જનેતા જારણ પાછળ શોકાતુર અહેરે બેઠેલી છે. અણુ બકર બોલ્યા કે “માતૃશ્રી! તમે મને રજા નહોતી આપી?”

જનેતા—“હા, રજા તો આપી હતી; પરંતુ તારાવિના ઘરમાં પેસવાનું જ મને ગમ્યું નહિ, તેથી હું તો પછી અહીં આ જારણનીજ પાછળ બેઠી છું અને સંકલ્પ કર્યો છે કે, મ્હારો પુત્ર પાછો આવતાંસુધી અહીંજ બેસી રહીશ.”

પછી જનેતા જીવતી રહી ત્યાંસુધી અણુ બકર ઘેરજ રહ્યા અને તેના પરલોકવાસી થયા પછીજ તેઓ યાત્રાએ નીકળી પડ્યા.

સાધુ અણુલ હુસેન મઝીબન કહે છે કે, હું ભાતાવિના માત્ર વિશ્વાસ ઉપર જ જંગલમાંથી પસાર થતો હતો. રસ્તામાં એક નાનકડું સરોવર આવ્યું, હું તેને તીરે જઈ બેઠો અને વિચારવા લાગ્યો કે, ભાતાપેતાવિનાજ હું આટલું જંગલ વટાવી ગયો, એ મેં કેવું મોટું કાર્ય કર્યું છે! એટલામાં સરોવરને સામે કાંઠેથી ઢાંઢાં ઉંચે સ્વરે મ્હને કહ્યું કે “અરે હજીતમ! કેવા ખોટા સંકલ્પો કરે છે?”

મેં તાકીને જોયું તો અણુ બકર કેતાનીને જોયા. મને ઘણો પરંતાવો થયો અને પછી ઇશ્વર તરફ ધ્યાન લગાડ્યું તથા અહંભાવ છોડી દીધો.

અણુ બકર કેતાની કહે છે કે, એક વાર મ્હને મ્હારા શરીરમાં તથા મનમાં ઘણીજ દુર્ગંજતા જણાવા માંડી. મેં ધાર્યું કે, આમ ને આમ કાબાની પ્રદક્ષિણા કર્યા પછીજ દુર્ગંજતા મટવા માટે પ્રાર્થના કરું. પછી પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં હું દીનતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો, એટલામાં ઇશ્વરની નિકંટતાએ મને પ્રાર્થના કરતો અટકાવ્યો અને મેં દેવી વાણી સાંભળી કે:—

“મેં તને મ્હારો પોતાનો કરી લીધો છે. હવે તું શાંમાટે મ્હારાસિવાય ખીજું કંઈ ચાહે છે?”

અણુ બકર કહે છે કે, શ્રદ્ધાળુ મંડળીના નેતા અલિલગ્ના ઉપર મને દ્રેષ રહેતો હતો. જે ઘરમાં હું રહેતો હતો, ત્યાં મને એક રાત્રે આ પ્રમાણે સ્વપ્ન

આવ્યું કે, જાણે પેગંબર મહમદ સાહેબ (સં આં સં) પોતાના પ્રચારક બંધુ અબુ બકર, ઉમ્મર, ઉસ્માન તથા અહિ સાથે આવીને મને ભેટે છે. પછી અબુ બકર તરફ જોઇને મહને પૂછ્યું કે “આ કોણ છે ?” મેં કહ્યું કે “અબુ બકર.” પછી ઉમ્મર તરફ આંગળી કરીને પૂછ્યું કે “આ કોણ છે ?” મેં કહ્યું કે “ઉમ્મર.”

પછી ઉસ્માન તરફ આંગળી કરીને પૂછ્યું કે “આ કોણ છે ?” મેં કહ્યું કે “ઉસ્માન.”

છેલ્લે અહિ તરફ આંગળી કરીને પૂછ્યું કે “આ કોણ છે ?”

હું અહિ તરફ અંતરમાં જો દ્રેષણ રાખતો હતો, તેને લીધે એતુ' નામ આપવાથી લજવાવા લાગ્યો. આ લાવ તેઓ કળી ગયા, એટલે તેમણે અહિની સાથે મને મિત્રતા કરાવી અને અમે બન્ને જણા પરસ્પર ભેટ્યા. ત્યાર પછી તેઓ સર્વ ચાલ્યા ગયા.

પછી અહિએ મને કહ્યું કે “ચાલો, પેલાં પર્વત ઉપર જઇએ.” એટલે અમે બન્ને જણા પર્વત ઉપર ચઢ્યા અને ત્યાંથી કાળાનાં દર્શન કર્યાં. પછી મેં જાગૃત થઇ જોયું, તો ખરેખાર હું એ પર્વત ઉપરજ હતો !

પુરુષશ્રેષ્ઠ અબુ બકર કહે છે કે, મહારી પાસે એક સાધુ પુરુષ આવ્યો. મહારા મનમાં તેનાવિષે વિરુદ્ધ વિચાર આવ્યો. કોઇ રીતે એ વિચાર દૂર થાય નહિ. પછી હું તે સાધુને ઘરમાં લઇ ગયો અને બોલ્યો કે “તમે મહારા માથા અને આંખો ઉપર તમારો પગ મૂકો.”

તે બોલ્યો કે “હું તેમ કરીશ નહિ.” પછી બહુ વિનંતિ કરી એટલે તેણે મહારા સુખ ઉપર પોતાનો પગ મૂક્યો, તેથી મારો વિદોષી વિચાર દૂર થઇને તેના ઉપર ગ્રેમ ઉપજ્યો. પછી પવિત્રપણે ઉપાજન કરેલી બાસો તામ્ર-સુદ્રાઓ મહારી પાસે હતી, તે મેં તેમના આસન ઉપર મૂકી અને કહ્યું કે “આને આપ અહણ કરો તથા આપના પોતાના ઉપયોગમાં વાપરજો.”

તે સાધુ મહારા ઉપર કટાક્ષ ફેંકી બોલ્યા કે “તું આ સંપત્તિવડે મહારી કસોટી કરવા છાછે છે ?”

આટલું બોલીને નમાજ પઢવાતું આસન ખાંખેરીને તે ચાલ્યો ગયો. આથી પછી વેનઇ ગયેલી એ સુદ્રાઓ મેં વીણી લીધી.

અબુ બકર કૃતાનીનો એક શિષ્ય હતો. તેનો મરણકાળ પાસે આવ્યો, ત્યારે તેણે નેત્રો ઉઘાડી કાળા મંદિર તરફ જોયું. એટલામાં ત્યાં એક ઉંટ

આળ્યું, તેણે પાઠુ મારીને તેની આંખો ફેાડી નાખી. એટલે અણુ બકર ઝાડ્યા કે “તેના ઉપર સ્વર્ગીય પ્રકાશ અને આધ્યાત્મિક ભાવ ઉતરવા લાગ્યો હતો; છતાં તેના તરફ દુર્લભ કરીને એણે મંદિર તરફ દષ્ટિ સ્થાપી, માટેજ તેને તે શિક્ષા થઈ છે. જ્યારે મંદિરનો સ્વામી ચોતેજ હાજર થતો હોય, ત્યારે તેના તરફ દષ્ટિ ન કરતાં મંદિર ઉપરજ દષ્ટિ કરવી, એ ગેરવ્યાજબી હતું.”

એક વાર એક વૃદ્ધ પુરુષે અણુ બકરને આવીને પૂછ્યું કે “ભદ્ર પુરુષ ! આપ કેમ ઇશ્વાદીમ-મસ્જીદમાં જતા નથી ? ત્યાં ઘણા લોકો ખેસીને હદિસ સાંભળે છે. જો આપ પણ ત્યાં જાઓ તો તેનું શ્રવણ કરી શકો. એક મહાન આચાર્ય આવેલા છે અને તે ઘણી સુંદર અને ઉચી વાતો કહે છે.”

અણુ બકરે મસ્તક ઉંચું કરીને પૂછ્યું કે “ઇશ્વાદીમ-મસ્જીદમાં આવેલા એ વૃદ્ધ આચાર્ય કેનાં વચનો જોલે છે ?”

વૃદ્ધ—“એ આચાર્ય, અબ્દુલ રહેમાન જહરી અને અણુ હોરયરાનાં રચેલાં હદિસનાં વિવરણ તથા હજરત સાહેબની કહાણીઓ વર્ણવે છે.”

મહર્ષિ—“મહાશય ! આપ બહુ છેટા સમયની વાતો સાંભળો છો; પણ હું તો અહીં હાલનીજ વાત સાંભળી રહ્યો છું.”

વૃદ્ધ—“આપ અત્યારે કેાની યાત્રેથી અને શી જાગતની વાતો સાંભળો છો ?”

અણુ બકર—“મારા અંતરદ્વારા ઇશ્વરી વાણી સાંભળી રહ્યો છું.”

એક દહાડો ખલે ઉત્તરીય વચ મૂકીને અણુ બકર નમાજ પઢતા હતા, એવામાં એક ચોર ખલેથી એ વચ ઉપાડીને આડ્યો ગયો. તે જાનર તરફ વેચવા સારૂ જતો હતો, પરંતુ તરતજ તેનો હાથ જડ જેવો બની ગયો. x આથી ચોરે તરતજ પાછા આવીને એ ઉત્તરીય વચ મહર્ષિના ખભા ઉપર પાછું મૂક્યું. મહર્ષિ તો નમાજમાં તંદ્રીન થયેલા હતા, એટલે ચોર પણ આવીને એક જાણુપર ખેસી ગયો. પછી જ્યારે મહર્ષિ નમાજમાંથી મુક્ત થયા, ત્યારે તેણે રોવા માંડ્યું.

~ મક્કાના કાજીમંદિર પાસે એક સ્થળે ઇશ્વાદીમનાં પગલાં છે, તે સ્થળે ઇશ્વાદીમજી-મસ્જીદ આવેલી છે.

x જેઓ પ્રભુને અને પ્રબુલકર્તાને વિષે પૂરતી માહિતી ધરાવતા નથી, તેમને આવા ખતાવો લાગ્યેજ સાચા લાગશે; કેમકે તેમની અક્ષલમાં જડવાદ ઇં ધૂળ-પથરા ભરાઈ ગયેલું હોય છે.

વિં ખરાજ સિદ્ધ-અખરાનંદ

અણુ બકરે પૂછ્યું કે “તું શામાટે રહે છે ? તને શું થયું છે ?”

ચોરે બધી હકીકત બહાર કરી. મહર્ષિ બોલ્યા કે “પ્રભુનાં મહિમા અને ગૌરવના શપથ ખાધને હું કહું છું કે, તે ઉત્તરીય વચ્ચે લીધાની કે મૂડ્યાની મને ખબર પણ પડી નથી.”

પછી તેમણે પ્રભુને ઉદેશીને કહ્યું કે “હિ પ્રભો ! આ ચોરે જેમ ચોરલી વસ્તુ મને પાછી આપી છે, તેમ તું પણ એવું જ લીધું હોય તે પાછું આપ.” પછી તરતજ ચોરનો હાથ હતો તેવો નિરાગી થઈ ગયો !

અણુ બકર કહે છે કે, મેં સ્વપ્નમાં એક મહારૂપવંત પુરુષને જોયો.

મેં પૂછ્યું કે “તમારું નામ શું ?”

તે પુરુષ—“મારું નામ અનન્યાશ્રય.”

મેં પૂછ્યું કે “તમે ક્યાં રહો છો ?”

તે બોલ્યો કે “હું ધાર્મિક મનુષ્યોના હૃદયમાં વાસ કરું છું.”

વળી ત્યાં મેં એક કદરૂપી કાળી સ્ત્રીને દીઠી.

મેં તેને પૂછ્યું કે “તું કોણ છે ?”

તે બોલી કે “હું પાપી પ્રવૃત્તિ છું.”

મેં પૂછ્યું કે “તું ક્યાં રહે છે ?”

તે બોલી કે “હું વિલાસપ્રિય લોકોમાં રહું છું.”

ત્યારપછી હું બચ્ચત થઈ ગયો; અને મેં સંકલ્પ કર્યો કે, હસવાનો ભાવ અત્યંત પ્રબળ ન થાય, ત્યાંસુધી મહારે કદીપણ હસવું નહિ.

તાપસવર અણુ બકર કહે છે કે, મેં એક રાત્રે સ્વપ્નમાં પેગંબર મહમદ સાહેબ(સંઆ૦સ૦)ને જોયા અને પૂછ્યું કે “કેવા પ્રકારની પ્રાર્થના કરવાથી પ્રભુ મહારા અંતઃકરણમાંથી વાસનાઓને દૂર કરશે ?”

પેગંબર સાહેબ—“શિબ આળીસ વાર કહેવું કે, હે સમિચદાનંદ પ્રભો ! તમારાસિવાય અન્ય કોઈ મહારો આશ્રય પણ નથી અને ઉપારય પણ નથી. મારાપર એની કૃપા કરો કે જેથી મહારે હૃદય સદા આપના રહસ્ય અને ગુણગાનથી પ્રકાશિત અને વિકસિત રહે.”

અણુ બકર કહે છે કે, એક દિવસ કોઈ ગરીબ સાધુ મહારી પાસે આવી અશુભાત કરીને બોલ્યો કે “દશ દિવસથી કશું લોભન નહિ મળવાથી મેં કોઈ બંધુની પાસે આ હુન્નની કયા કહી હતી અને ઇશ્વરનિંદા પણ કરી હતી. પછી હું બળ્લરમાં ગયો. ત્યાં લોભપર પડેલી એક તામ્રસુદ્રા જોઈ તેને મેં

ઉપાડી લીધી અને જોયું તો તેના ઉપર આ પ્રમાણે લખેલું હતું:-“શું પ્રભુ તારી ભૂખની હકીકત જાણતો નથી કે તું તેની નિંદા કરે છે?”

જ્યારે અથુ કેતાનીનું મરણ નજીક આવ્યું, ત્યારે કાંઈએ આવીને તેમને પૂછ્યું કે “જીવનપર્યંત આપે કેવું આચરણ રાખેલું કે જેને લીધે આપ આવી ઉચ્ચતા પામી શક્યા?”

તેઓ બોલ્યા કે “મહારા મૃત્યુ પાસે નહિ આવે, ત્યાંસુધી એ વાત હું કહી શકું નહિ.” પછી જ્યારે છેલ્લી ઘડી આવી, ત્યારે બોલ્યા કે “હું ચાળીસ વર્ષ સુધી મહારા અંતઃકરણનો પહેરેગીર રહ્યો હતો. ઇશ્વરસિવાય બીજો જે કંઈ વિચાર અંતરમાં આવતો, તેને હું પાછો ધક્કેલી મૂકતો. આથીજ મહારા હૃદયમાં પ્રભુ-સિવાય બીજું કશું રહી શક્યું નહિ.”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જે પ્રભુને તમે તમારો કરવા માગો છો, તેના પ્રથમ તમેજ થઈ રહો.

૨-સંસારીઓ સાથે સંબંધ રાખવો, એ પાપ સાથે પરિચય રાખવા જેવું છે. એ દુર્ગતિ તરફ દોરવી જનાર છે.

૩-અન્નપાણી ન મળે ત્યારે જે વધારે પ્રકુલ્લ રહે છે અને મસ્તાંસુધી સાધન-સજનમાંજ મંડ્યો રહે છે; વળી જે દુઃખને પણ પ્રભુની કૃપા સમજી શકે છે અને મૃત્યુપ્રસંગે પણ જે હસતો દેખાય છે, તેજ ખરો વિરાગી છે.

૪-જેની પ્રકૃતિ જેટલી વધારે ઉન્નત, તેટલો તે વધારે સરળ હોય છે.

૫-પુણ્યાત્મા ઋષિઓ દેહભાવેજ પ્રભુના દાસ હોઈ આત્મભાવે મુક્તાજ બનેલા હોય છે.

૬-પ્રેમપાત્રને માટે સ્વાર્થ છોડી દેવો એમાંજ સાચો પ્રેમ રહેલો છે.

૭-પ્રાયશ્ચિત્ત એ જોકે એકજ શબ્દ છે, તોપણ તેમાં આ છ ભાવો રહેલા છે:-(૧) પૂર્વે કરેલાં પાપોમાટે ખેદ, (૨) ફરીથી પાપમાં પ્રવૃત્ત ન થવાય તે માટે સાવધાની, (૩) ઇશ્વરમાટે આચરવાનાં કર્તવ્યોમાં જે ખામીઓ રહી હોય તે દૂર કરવી, (૪) અન્ય લોકો તરફ જે અઘટિત આચરણ થઈ ગયું હોય તેનો બદલો વાળી આપવો, (૫) શરીરનાં લોહી-માંસ જે અઘટિત ભોગથી વધાર્યો હોય તેનો દાન કરવો અને (૬) જે મને પાપની મધુરતા આખી છે, તે મનને સાધનાની કડવાશ પણ ચખાડવી.

૮-ઇશ્વરની સાધનામાંજ ઇશ્વરી જ્ઞાનની પૂર્ણતા રહેલી છે, માત્ર પુસ્તકો લખવામાં કે મોટી મોટી વાતો કરવામાં નહિજ.

૯-પરમેશ્વર જ્યાંસુધી ક્ષમાનું દાર ઉઘાડતો નથી, ત્યાંસુધી તે ભક્તાની જીભને પ્રાર્થનામાટે છૂટી ચાલવા દેતો નથી અને પાપનો સ્વીકાર કરવામાં પ્રવૃત્ત કરતો નથી. અને જ્યારે ઇશ્વરપ્રત્યે સારી પેઠે દીનતા ઉપજે છે, ત્યારેજ દાન પણ સુપાત્રને કરી શકાય છે.

૧૦-સાંસારિક મોજશોખોથી જૂદા પડવું અને ઇશ્વરના વિયોગથી ક'પાય-મોન થવું, એ જાળતો જાની શકેવી, એ બીજી બધી તપશ્ચર્યા કરતાં ઉત્તમ છે.

૧૧-દેહથી સંસારમાં રહેજો, પણ અંતઃકરણથી તો પ્રભુ તરફજ રહેજો.

૧૨-લૌકિક કામના એ પાપરૂપી દેત્યની દોરી છે. જે માણસ એથી દોરવાય છે, તે પાપરૂપી અસુરનેજ ભેટવા જાય છે.

૮૧-તપસ્વી અબુ મહમદ જુવિરી

તાપસવર અબુ મહમદ જુવિરી ઉત્તરજાળ હૃદયવાળા, સાધુપ્રવર અને મહા-પ્રેમી આત્મા હતા. તેઓ ધર્મસાધનોના ગૂઢ ભાવો જાણનારા અને વિવિધ વિદ્યાઓમાં નિપુણ હતા. આત્માર્થપ્રવર મહર્ષિ જુન્નેદ પોતાના શિષ્યોને કહી ગયા હતા કે, અબુ મહમદ જુવિરીને તમે મહારી જગ્યાએ નીમજો. અબુ મહમદે મક્કામાં એક વરસ નિવાસ કર્યો હતો; ત્યારે તેઓ રાત્રે સૂતા ન હતા, તેમ કશી વાત પણ કરતા ન હતા. કાળામંદિર તરફ તેમણે કદી પીઠ કરી ન હતી, તેમજ પગ પણ લંગાવ્યા ન હતા.

અબુ ઝકર કેતાનીએ એક વાર તેમને 'પૂછ્યું' કે, તમે આવી કંઠણ સાધનાઓ શી રીતે કરી શકો છો? ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે "દૃઢ નિષ્ઠાએજ મને એ જાળ આપ્યું છે." જુન્નેદના અવસાન પછી તેમને સ્થાને અબુ મહમદનો અભિષેક થયો હતો અને તેમણે જગદાદમાં નિવાસ કર્યો હતો.

અબુ મહમદે કહ્યું છે કે, એક દિવસ ધોણું જાજપક્ષી મેં જોયું. આળીસ ચૂપ્સુધી મેં તેને પકડવાની મહેનત કરી; પરંતુ ફરી વાર તેને જોઈ શક્યો નહિ, તેમજ ગ્રાસ પણ કરી શક્યો નહિ. કેઈએ પૂછ્યું કે 'આ વાક્યનું રહસ્ય શું?' તેઓ બોલ્યા કે એક દિવસ સાંજની નમાજ પઢ્યા પછી મારી જુ'પડી પાસે જાવળામાં એક યુવાન આવી ચઢ્યો. તેના પગ જોડાવિનાના, માથાના વાળ વીખરાયેલા અને મુખ ફિક્કું હતું. તેણે આવીને અબુ કરી તથા બે વાર

નમાજ પઢી. પછી તે ઉપાસનામાટે મસ્તક નીચું કરી રહ્યો. એ રાત્રે રાજ-
મંદિરમાં લોજન હતું. ત્યાં તમામ તાપસવર્ગને નિમંત્રણ હતું. મેં તે ધ્યાન-
મગ્ન યુવક પાસે જઈ કહ્યું કે “સાધુ પુરુષ ! આપણે રાજલવનમાં લોજન કરવા
જવાનું છે. આપ પધારશો?” તે બોલ્યો કે “રાજલવનમાં જમવા આવવાની મારી
ઇચ્છા નથી; પરંતુ મારે અસીદા નામની મિઠાઈ જમવાની ઇચ્છા છે. પછી તો
જેવી આપની મરજી.” મેં વિચાર્યું કે, આ માણસ નવોજ દીક્ષિત થયો લાગે છે;
નહિ તો તે અમારી સાથે જમવા આવવાની ના ન પાડત અને પોતાનોજ
વિચાર જણાવત નહિ. પછી એ વિષે વિશેષ વિચાર ન કરતાં હું જમવા ગયો.
પાછા આવીને જોયું તોપણ તે યુવાન નીચે મુખે બેઠેલો હતો. હું સૂઈ ગયો તો
સ્વપ્નમાં હજરત પેગંબર સાહેબ (સંઆંસં) ને મેં જોયા. તેઓ આદ્યા આવતા
હતા અને બે તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરુષો તેમની પાછળ પાછળ આવતા હતા. તેમાંના
એક પેગંબર ઈબ્રાહિમ હતા, બીજા મુસા પેગંબર હતા; અને એ સિવાય
બીજા પણ એક લાખ ને વીસહજાર પેગંબરો તેમની સાથે હતા. હજરત મહમદ
સાહેબ (સંઆંસં) ની સામે જઈને મેં સલામ કરી; પણ મને જોતાંજ તેમણે
મુખ ફેરવી લીધું. મેં વિનંતિ કરી કે “મેં શો અપરાધ કર્યો છે ?” તેઓ
બોલ્યા કે “મારો એક પ્રેમી બંધુ તારી પાસે આવ્યો અને તારી પાસેથી
અસીદાની ઇચ્છા કરી, તેમાં તે કૃપણતા બતાવી છે.”

એ પછી હું જાગી ઉઠ્યો અને રોવા લાગ્યો. એટલામાં મારી ઝુપડીનું
ખારણું ઉઘડ્યાનો અવાજ મારે કાને આવ્યો. જોયું તો પેલો યુવક આદ્યો જતો
હતો. મેં ખૂમ મારી કે “મિત્ર બંધુ ! જરા ઉભો રહે. હું તારી ઇચ્છા પૂર્ણ
કરીશ.” એટલે તે સાધુ મારા તરફ જોઈને બોલ્યો કે “એક સાધકે તમારી પાસે
આવીને અસીદા માગી; તેનેમાટે જો એક લાખ અને વીસહજાર પેગંબર સાહે-
બોને હાજર થવું પડે અને તેમ થાય તોજ પેલાની ઇચ્છા પૂરી થઈ શકે, તો તો
પછી એ વાત બહુજ ભારે કહેવાય.” આટલું કહીને તરતજ તે સાધુ આદ્યો ગયો.

અથુ મહમદ કહે છે કે, બગદાદની એક સામાન્ય મસ્જિદમાં એક સાધક
રહેતો હતો. શિયળો હોય કે જિનાળો હોય, પણ એક વસ્ત્રસિવાય તે બીજું
રાખતો નહિ. તે આમ શામાટે કરે છે ? એમ પૂછતાં તે બોલ્યો કે “પહેલાં હું
સારાં સારાં વસ્ત્રો પહેરવાનો શોખીન હતો. એક રાત્રે મેં સ્વપ્ન જોયું. જાણે હું
સ્વર્ગલોકમાં ગયો છું. ત્યાં મેં એક ટોળાને જમવા બેઠેલું જોયું. તેમની આગળ
લોજનપાત્રો મૂકેલાં હતાં. હું તેમની સાથે જમવા બેસવા તત્પર થયો; એટલા-

માં એક સ્વર્ગીય દૂતે આવી મારો હાથ ઝાટ્યો અને કહ્યું કે 'તું, એ ટોળાની બાતનો માણસ નથી. તેઓ તો ટાઢ અને તડકામાં માત્ર એકજ વસ્ત્ર રાખે છે.' પછી જ્યારે હું બાગત થયો, ત્યારે મેં સંકલ્પ કર્યો કે, બાકીના જીવનમાં હવે હું પણ એકજ વસ્ત્ર વાપરીશ."

મહર્ષિ ભુવિરી એક વખત સલામાં ઉપદેશ આપતા હતા, ત્યારે એક યુવક ઉભો થઈને બોલ્યો કે "મારું મન હરાઈ ગયેલું છે, તો આપ પ્રાર્થના કરો, કે જેથી તે પાછું મળે." મહર્ષિ બોલ્યા કે "હું પણ એવાજ સંકટ-માં પડ્યો છું."

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વ્રતનામૃત

૧-પ્રથમના યુગમાં સ્વાસાવિક રીતેજ ધર્મને અતુસરતું સદાચરણ થતું, તે તો હવે નહિ જેવુંજ થઈ ગયું છે; ગ્રીબ યુગમાં પ્રતિજ્ઞા પાળવા પૂરતું સદાચરણ થતું તેવું પણ હવે જણાતું નથી; ત્રીજા યુગમાં ખાસ પુરુષાર્થતરીકે સદાચરણ થતું તે પણ જતું રહ્યું છે અને ચોથા યુગમાં લોકજ્ઞાનને ખાતર સદાચરણ થતું તે પણ હવે ગયું છે. અત્યારે તો જે કોઈ અદ્વયસ્વરૂપ સદાચરણ થતું હોય, તો તે માત્ર પાપ અને નર્કનાજ લયને લીધે થાય છે.

૨-સુખ અને દુઃખ બંને સરખાંજ બાસે અને વિપત્તિમાં પણ ચિત્તની સ્થિરતા રહે, એજ સાચી સદ્વિધ્યતા છે.

૩-પરમાત્મશ્રદ્ધાથી પ્રભુપ્રેમ અને અશ્રદ્ધાથી કપટીપણું આવે છે.

૪-પ્રભુનો ઉપકાર માનતાં માનતાં થાકી જવાય, ત્યારેજ પ્રભુનો જરાતરા ઉપકાર તમે માન્યો છે અને તેના તમારા ઉપરના ઉપકાર જરાતરા બહો છે, એમ સમજવું.

૫-કોઈને દુઃખ દેવું નહિ; અને તમારી વિરુદ્ધ કોઈ વતે તેનો બદલો લેવા ન ઇચ્છતાં તે બાળતને શુભ રાખવી, એમાંજ સહનશીલતા છે.

૬-જે માણસ નિષિદ્ધ બાળતો છોડી દે છે, તેનુંજ અંતર શુદ્ધ થાય છે; અને જે માણસ ખોરાકમાં સ્વચ્છતા, સાત્ત્વિકતા અને સંયમ સાચવે છે, તેજ સાધનાઓ સાધી શકે છે.

૭-અસાધારણ માણસો પહેલેથીજ પરમેશ્વર તરફ મન લગાડે છે; અને સાધારણ માણસો તો જ્યારે સંસારમાંથી નિરાશ થાય છે, ત્યારેજ પ્રભુ તરફ વળે છે.

૮૨—તપસ્વી અણુ ઉમ્મર ઈયખયલ

તપસ્વી અણુ ઉમ્મર મહાન ઉઘમી, કાર્યકુશળ, દઢ પ્રતિજ્ઞાવાન, નિવૃત્તિ-પરાયણ અને દેશમાન્ય મહાસાની આચાર્ય હતા. પવિત્ર ચારિત્ર્યવાળા ઋષિશ્રેષ્ઠતરીકે તેઓ પ્રસિદ્ધ થયા હતા. તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન, સાત્ત્વિકતા, અલૌકિકતા અને સાધન-ભજનના આદર્શરૂપ હતા. જોરાસાનમાં આવેલા નેશાપુર નગરમાં તેમનો નિવાસ હતો. તેઓ તાપસવર અણુ ઉમ્મરના શિષ્ય હતા. મહર્ષિ જુન્નેદનાં તેમણે દર્શન કર્યાં હતાં, તેમની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ બહુજ સૂક્ષ્મ હતી.

શેષ અણુલ કાસમ નસરાળાદી એક દિવસ સંગીત સાંભળતા હતા, તેમને ઉમ્મરે પૂછ્યું કે “તમે સંગીત શામાટે સાંભળો છો?”

નસરાળાદી બોલ્યા કે “ભોગા થઇને બીજી-ત્રીજી કુથલી કરવી-સાંભળવી તેના કરતાં તો (ધર્મનીતિનું કે પ્રભુકીર્તનનું) સંગીત સાંભળવું ઘણુંજ સાફ છે.”

અણુ ઉમ્મરે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે “ચાળીસ વર્ષસુધી મહારે પ્રભુ પાસે તેના સંતોષસિવાય બીજું કંઈજ માગવું નહિ.” તેમને એક પુત્રી હતી. તેને અબ્દુલ રહેમાન સદ્મી નામના આચાર્ય સાથે પરણાવી હતી. તે પુત્રી કાલેરાના રોગે પીડાતી હતી. અનેક વૈદ્યોની ઠવાઓ કરી, પણ દરદ મટ્યું નહિ, ત્યારે તેને તેના પતિએ કહ્યું કે “આ રોગનું અકસીર ઔષધ તારા પિતાની પાસે છે.”

સ્ત્રી—“શું ઔષધ?”

પતિ—“જો તારા પિતા એક પાપ કરે તો પરમેશ્વર તારૂં દરદ તુરત મટાડી દે.”

પત્ની—“આ તો ભારે નવાઇની વાત!”

પતિ—“તારા પિતાની પ્રતિજ્ઞા છે કે, ચાળીસ વર્ષસુધી પ્રભુ પાસે માત્ર તેના સંતોષવિના કંઈ પણ માગવું નહિ. જો એ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને તારા આરોગ્યમાટે તેઓ પ્રાર્થના કરે, તો જરૂર પ્રભુ તને નિરોગી બનાવે.”

આ સાંભળી અબ્દુલ રહેમાનની સ્ત્રી સાંજે ડાળીમાં બેસીને પિતાને ઘેર ગઈ. તેને જોઈ અણુ ઉમ્મરે કહ્યું કે “વીસ વર્ષથી તું એક વાર પણ અડી

માં એક સ્વર્ગીય હોતે આવી મારો હાથ ઝાડ્યો અને કહ્યું કે 'તું, એ ટોળાની જાતનો માણસ નથી. તેઓ તો ટાઢ અને તડકામાં માન એકજ વસ્ત્ર રાખે છે.' પછી જ્યારે હું જાગ્યો ત્યારે, ત્યારે મેં સંકલ્પ કર્યો કે, બાકીના જીવનમાં હવે હું પણ એકજ વસ્ત્ર પાપરીશ."

મહર્ષિ જીવિરી એક વખત સભામાં ઉપદેશ આપતા હતા; ત્યારે એક યુવક ઉભો થઈને બોલ્યો કે "મારું મન હરાઈ ગયેલું છે, તો આપ પ્રાર્થના કરો, કે જેથી તે પાછું મળે." મહર્ષિ બોલ્યા કે "હું પણ એવાજ સંકટ-માં પડ્યો છું."

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વૃત્તનામૃત

૧-પ્રથમના યુગમાં સ્વાસ્થ્યવિક રીતેજ ધર્મને અનુસરતું સદાચરણ થતું, તે તો હવે નહિ જેવુંજ થઈ ગયું છે; બીજા યુગમાં પ્રતિજ્ઞા પાળવા પૂરતું સદાચરણ થતું તેવું પણ હવે જણાતું નથી; ત્રીજા યુગમાં ખાસ પુરુષાર્થતરીકે સદાચરણ થતું તે પણ જતું રહ્યું છે અને ચોથા યુગમાં લોકજ્ઞાનને ખાતર સદાચરણ થતું તે પણ હવે ગયું છે. અત્યારે તો જે કોઈ અલ્પસ્વલ્પ સદાચરણ થતું હોય, તો તે માત્ર પાપ અને નર્કનાજ ભયને લીધે થાય છે.

૨-સુખ અને દુઃખ બંને સરખાંજ ભાસે અને વિપત્તિમાં પણ ચિત્તની સ્થિરતા રહે, એજ સાચી સહિષ્ણુતા છે.

૩-પરમાત્મશ્રદ્ધાથી પ્રભુપ્રેમ અને અશ્રદ્ધાથી કપટીપણું આવે છે.

૪-પ્રભુનો ઉપકાર માનતાં માનતાં ધારી જવાય, ત્યારેજ પ્રભુનો જરાતરા ઉપકાર તમે માન્યો છે અને તેના વખાસ ઉપરના ઉપકાર જરાતરા જણ્યો છે, એમ સમજવું.

૫-કોઈને દુઃખ દેવું નહિ; અને તમારી વિરુદ્ધ કોઈ વર્તે તેનો બદલો લેવા ન ઇચ્છતાં તે બાબતને ગુપ્ત રાખવી, એમાંજ સહનશીલતા છે.

૬-જે માણસ નિષિદ્ધ બાબતો છોડી દે છે, તેનુંજ અંતર શુદ્ધ થાય છે; અને જે માણસ ખોરાકમાં સ્વચ્છતા, સાત્ત્વિકતા અને સંયમ સાચવે છે, તેજ સાધનાઓ સાધી શકે છે.

૭-અસાધારણ માણસો પહેલેથીજ પરમેશ્વર તરફ મન લગાડે છે; અને સાધારણ માણસો તો જ્યારે સંસારમાંથી નિરાશ થાય છે, ત્યારેજ પ્રભુ તરફ વળે છે.

૮૨—તપસ્વી અબુ ઉમ્મર ઈયબયલ

તપસ્વી અબુ ઉમ્મર મહાન ઉદ્યમી, કાર્યકુશળ, દઢ પ્રતિજ્ઞવાન, નિવૃત્તિ-પરાયણ અને દેશમાન્ય મહાજ્ઞાની આચાર્ય હતા. ખવિત્ર ચારિત્ર્યવાળા ઋષિશ્રેષ્ઠતરીકે તેઓ પ્રસિદ્ધ થયા હતા. તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન, સાત્ત્વિકતા, અલૌકિકતા અને સાધન-લજ્જનના આદર્શરૂપ હતા. ખોરાસાનમાં આવેલા નેશાપુર નગરમાં તેમનો નિવાસ હતો. તેઓ તાપસવર અબુ ઉમ્મરના શિષ્ય હતા. મહર્ષિ જુન્નેદનાં તેમણે દર્શન કર્યાં હતાં, તેમની આધ્યાત્મિક દષ્ટિ ખહુજ સૂક્ષ્મ હતી.

શેષ અબુલ કાસમ નસરાબાદી એક દિવસ સંગીત સાંભળતા હતા, તેમને ઉમ્મરે પૂછ્યું કે “તમે સંગીત શામાટે સાંભળો છો?”

નસરાબાદી બોલ્યા કે “લેગા થઇને બીજી-ત્રીજી કુથલી કરવી-સાંભળવી તેના કરતાં તો (ધર્મનીતિનું) કે પ્રભુકીર્તનનું) સંગીત સાંભળવું ઘણું જ સારું છે.”

અબુ ઉમ્મરે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે “ચાળીસ વર્ષ સુધી મ્હારે પ્રભુ પાસે તેના સંતોષસિવાય બીજું કંઈજ માગવું નહિ” તેમને એક પુત્રી હતી. તેને અબ્દુલ રહેમાન સદમી નામના આચાર્ય સાથે પરણાવી હતી. તે પુત્રી કંઠરોગના રોગે પીડાતી હતી. અનેક વૈદ્યોની દવાઓ કરી, પણ દરદ મટ્યું નહિ, ત્યારે તેને તેના પતિએ કહ્યું કે “આ રોગનું અકસીર ઔષધ તારા પિતાની પાસે છે.”

સ્ત્રી—“શું ઔષધ?”

પતિ—“જો તારા પિતા એક પાપ કરે તો પરમેશ્વર તારું દરદ તુરત મટાડી દે.”

પત્ની—“આ તો ભારે નવાઇની વાત!”

પતિ—“તારા પિતાની પ્રતિજ્ઞા છે કે, ચાળીસ વર્ષ સુધી પ્રભુ પાસે માત્ર તેના સંતોષવિના કંઈ પણ માગવું નહિ. જો એ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને તારા આરોગ્યમાટે તેઓ પ્રાર્થના કરે, તો જરૂર પ્રભુ તને નિરોગી બનાવે.”

આ સાંભળી અબ્દુલ રહેમાનની સ્ત્રી સાંજે ડાળીમાં બેસીને પિતાને ઘેર ગઈ. તેને જોઈ અબુ ઉમ્મરે કહ્યું કે “વીસ વર્ષથી તું એક વાર પણ

આવી નથી અને આજે શાથી આવી ?”

પુત્રી—“તમારા જેવા મારે પિતા છે અને અઠ્ઠલ રહેમાન જેવા ધર્માચાર્ય પતિ છે, તેથી મારૂં જીવન મને વહાંતું લાગે છે; કારણકે જો જીવતી હોઉં તો એવા ધર્માત્મા પતિની સેવાનો લાભ વધારે ઉઠાવી શકું અને આપ જેવા પિતા પાસે પ્રભુસંજ્ઞાથી ગૂઢ રહસ્યો વધારે સાંભળી શકું અને તેમ થવાથી પ્રભુના ધ્યાન-ભજનમાં વધારે રહેવાઈ પ્રભુની કૃપા વધારે મેળવી શકું. આવી સમજણને લીધે વધારે જીવવાની મારી ઇચ્છા છે અને તેથીજ હું આપની પાસે યાચના કરવા આવી છું કે તમે પ્રભુપ્રત્યે યાચના નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા મૂકી હઇને મારા આરોગ્યની પ્રાર્થના કરો. જો આપ એમ કરો, તો જરૂર પ્રભુ મને નિરોગી કરે.”

આણુ ઉચ્ચર—“પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવો યોગ્ય નથી. વહેતું કે મોડું સૌને મરવાતું તો છેજ; તો પછી હે સમજદાર પ્રિય પુત્રી ! તું પાછી તારે ઘેર જા, મને પાપમાં નાખીને તું મારું કુસંતાન બનીશ નહિ.”

પુત્રી—“ભલે,હું વિદાય માથું છું. અને લાગે છે કે, મરણ હવે નજીક છે.”

મહર્ષિ—“બેટા ! જો એમજ થશે, તો તારી અંતિમ ક્રિયામાં હું પણ જઈશ અને નમાજ પઢીશ.”

પછી તે કન્યા રજા લઇને પોતાને ઘેર ગઇ. ઇશ્વરેચ્છાથી ત્યાં તરતજ તેનો રોગ જતો રહ્યો અને તદ્દન સારી થઇ ગઇ તથા તેના પિતા કરતાં પણ આબીસ વધુ વધારે જીવી શકી ! ૪

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-ઠંધાંસુધી માણસ પોતાના એકેએક દુનિયાઈ કામકાજને પ્રપંચ,

ન જ્યાં પ્રભુ તરફજ આગળ વધવાની ઇચ્છા રહેલી હોય, જેનો પિતા બીજા-પિતા જેવો અઝગેડો હોય, પવિત્ર ધર્મોચાર્ય જેનો પતિ હોય અને એવાઓની સેવા અને સમાગમમાટે જો બાઈ જીવવા માગતી હોય; તથા પરમભક્ત પિતાને મળીને એ ઇચ્છા અને કારણો દર્શાવી આવી હોય; તો પછી એવા ભક્તાત્માની કુની ઉપર આવે પ્રસંગે પ્રભુ આટલી કૃપા વગદમાગ્યે પણ ન કરી શકે, તો તો પછી બિચારાં અદ્યપત-અદ્યપશક્ત માનવીઓ આજળ આવા બનાવો પણ ક્યાંથીજ રજુ થયા હોત ? અને હમરો-લાખોમાંના કોઇ કોઇ માનવી પણ તેનો મહિમા કેમ કરીને જાણી શકત ? સામાન્ય સસારી માનવો આગળ આવી બોધપ્રદ હકીકતો ક્યાંથી રજુ થવા પામત ?

અધર્મ અને નાસ્તિકતાથી ભરપૂર સમજી શકતો નથી અને પોતાના લૌકિક મનોભાવને અહંતા-મમતાયુક્ત જોઈ શકતો નથી, ત્યાંસુધી કેઈ પણ સાધનાથી તેનું ચિત્ત શુદ્ધ થઈ શકતું નથી. જે મનોભાવમાં પ્રભુપ્રેમ કે તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ હોતો નથી, તે ભાવ બીજી રીતે ગમે તેટલો મહાન હોય, તોપણ તેથી પ્રભુના માર્ગમાં તો હાનિનોજ સંભવ વધારે છે.

૨-જે માણસ ઇશ્વરે કરમાવેલાં કાર્યો યોગ્ય વખતે કરતો નથી, તે માણસ તે કાર્યની મધુરતા પણ અનુભવી શકતો નથી.

૩-જે માણસ અહંભાવમાંજ ગૌરવ માને છે, તે સહેજે પાપી થાય છે.

૪-જેના વિચારો પવિત્ર છે, તેની વાત પણ પવિત્ર હોય છે અને તેનાં કાર્યો પણ સાત્વિક હોય છે.

૫-જે કેઈ માણસ એમ પૂછે કે “તત્ત્વજ્ઞાનથી ઈશ્વરદર્શન કેટલુંક છેડું હશે ?” તો તેને કહો કે “મનન-ચિંતન, સેવા-પૂજા અથવા ધ્યાન-સ્મરણ વખતે પણ તેનાથી ઈશ્વરી પ્રતાપ અથવા પ્રભુનો પ્રભાવ જેટલો છેટો રહેતો હોય, તેટલું છેડું છે.”

૮૩-તપસ્વી જાકર જલ્દિ

તપસ્વી જાકર જલ્દિ સત્કાર્યોમાં સાહસવાળા, જ્ઞાનના સાગરરૂપ, ગંભીર તાના અચળ પર્વતરૂપ, શાશ્વત ધનથી શ્રીમંત અને તે કાળના સાધકોમાં આચાર્યરૂપ હતા. તેઓ અદ્વિતીય જ્ઞાની અને વિવિધ વિદ્યાઓમાં નિપુણ હતા. મહર્ષિ જુન્નેદના તેઓ ખાસ સાથી અને વૃદ્ધ મહાત્મા હતા.

મહર્ષિ જાકર જલ્દિ સાઠ વાર મજ્જે હજ કરવા ગયા હતા. હુન્ન અદિલ નામનો તેમને એક શિષ્ય હતો. એક રાત્રે એ શિષ્ય પોતાને ઘેર જવા તૈયાર થયો.

જાકર—“આજની રાત્રિ તું અહીં આંજ રહે.”

પરંતુ પેલા શિષ્યની ઈચ્છા ઘેર જઈ અગ્નિ સંધીને પોતાનાં ભૂખ્યાં છોકરાંને ખવરાવવાની હતી. આથી શુરુની આજ્ઞા યતાં તે વિચારવા લાગ્યો કે “જો હું અહીં રાત રહીશ તો કાલે પ્રભાતની નમાજ પૂરી યતાંસુધી શુરુ પાસેથી જવાશે નહિ; અને ઘેર બાળકો ભૂખ્યાં રહેશે; તેથી તે ફરીથી બોલ્યો કે “આર્ય! હું જાઉં છું.”

જાકર—“ના, અહીં જ રહે.”

ત્યારે હુન્નએ નિવેદન કર્યું કે “બહુ જરૂરનું કામ છે, કૃપા કરીને રળ આપો.”

એમ કહીને પેલો શિષ્ય ઘેર ગયો અને ખોરાક સંધવા મૂક્યો. ત્યાર થતાં દાસીને તે લોજન લાવવાની આજ્ઞા કરી. દાસી સંધવાનું પાત્ર હાથમાં લઇને આવતી હતી, દરમિયાન તેને ઠેસ વાગી અને પાત્ર ભોંચે પડી પૂટી ગયું ! ખોરાક ભોંચે વેરાઇ ગયો !

આ જોઇ હુન્ન બોલ્યો કે “એ થાળીમાં ભરી લઇને અહીં લાવ. પૂજવાણું થયું હશે, તો જરા ઘોઇ લઇને ખાઈશું.” એટલામાં અકસ્માત બહારથી કેટલાક દૂતરાં દોડી આવ્યાં અને તે અન્ન ખાઈ ગયાં ! આ જોઇને હુન્ન વિચારવા લાગ્યો કે “ખાવાનું તો બધું જ ગયું. હવે અહીં શામાટે રહું ? ચાલ, ગુરુજી પાસે જ જાઉં અને સહવાસનો લાભ લઉં.”

આમ વિચારીને તે મહર્ષિ પાસે આવ્યો. તેને જોઇને જાકર બોલ્યા કે “જે માણસ પોતાના આચાર્યને પોતાનું હૃદય સમર્પી શકતો નથી, તેના હૃદયનો વહાલો ખોરાક પ્રભુ દૂતરાંને આપી દે છે.”

આથી હુન્ન શરમાઇ ગયો અને પશ્ચાત્તાપ કર્યો.

જાકર જરિદએ એક વાર સ્વપ્નમાં પેગંબર હજરત મહમદ સાહેબ(સં. આ. ૬૦)ને જોયા; એટલે પૂછ્યું કે “ઋષિપણું એટલે શું ?”

તેમણે કહ્યું કે, એ એક એવી અવસ્થા છે, કે જેમાં મનુષ્યપણું તદ્દન ક્ષીણ થઇ જાય છે અને દેવપણું પ્રકટી નીકળે છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-પ્રભુની સેવામાં જીવન સમર્પણ કરવું, માનુષી લાવેથી મુક્ત થવું અને પ્રભુમાંજ નિષ્ઠા રાખવી, એ ઋષિપણું છે.

૨-જો કોઈ સાધકને તમે વધારે વખત અથવા વધુ પ્રમાણમાં આહાર કરતાં જુઓ તો જાણી લેજો કે, તેના ત્રણે કાળ કચળેલા છે. (૧) પૂર્વકાળમાં પણ સારી રીતે જીવન નહિ ગાળ્યું હોય, (૨) હવે પછી પણ તે સન્માર્ગમાં આગળ વધી શકશે નહિ અને (૩) પ્રાપ્ત થયેલી ધાર્મિક અવસ્થાને તે સાચવી શકશે નહિ.

૩-જો તમે પ્રભુનાજ અનન્ય લગ્ન થશો, તો પછી તમારે બીજાના દાસ નહિ થવું પડે.

૪-સાચા સાધુની કાંઈ પણ ઇચ્છા અને પરિશ્રમ હોય છે, તો તે પોતા-
આટે નહિ પણ માનવજાતિએનેજ માટે હોય છે.

૫-ત્યાંસુધી માણસ લૌકિક જીવનમાંજ રહે છે, ત્યાંસુધી તે અલૌકિક
સુખ-સંમતિનો આસ્વાદ લઈ શકતો નથી.

૬-જે માણસ સાંસારિક સન્માન મેળવવા માટે સંસાર છોડે છે, તે તો
સંસારપ્રેમીજ ણી રહે છે, પ્રભુપ્રેમી નહિ.

૭-પરમેશ્વર પ્રત્યેક માણસને ઉપયોગી થાય તેટલોજ પોતાનો પરિચય
આપે છે. જેટલા પ્રમાણમાં તે સારાં-નરસાં કર્મ કરે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં
પ્રભુ અપત્તિ કે વિપત્તિના રૂપમાં તેનું દુઃખ આપે છે.

૮૪-તપસ્વી અણુ નસર સેરાજ

તાપસવર અણુ નસર સેરાજ વિદ્વાન તપસ્વી, સાધુમંડળના અગ્રેસર અને
ઉત્તમ આચાર્ય હતા. લોકો તેમને ‘તાઉસ-ઉલ કુકરા’ (ધર્મસાધકોમાં
મથૂરરૂપ) કહેતા; અને ધર્મકાર્યોમાં તેમજ ભજન-સાધનમાં તેઓ અત્યંત
ઉત્સાહી હતા. “લભા” નામક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ તેમણે રચ્યો છે. સરી સંકતી,
સહજ ઇત્યાદિ અનેક સત્પુરુષોનાં તેમણે દર્શન-સમાગમ કર્યા હતાં. તુલસી
ગામમાં તેમનો નિવાસ હતો.

એક વાર રમણન માસની શરૂઆતમાં તેઓ જગદાદમાં ગયા હતા અને
ત્યાંની મોટી મસ્જિદના ઝોકાંત ઓરડામાં તેમને ઉતારી અપાયો હતો. ઇંદ
આવી ત્યાંસુધી તેમણે સાધકોના આચાર્યનું કામ કર્યું હતું અને પાંચ વાર
કુશનનો પાઠ કર્યો હતો. રોજ રાત્રે નોકર એક એક રોટલો તેમના ઉતારાના
દ્વારમાં મૂકી જતો. માસ પૂરો થતાં ઇંદને ઉત્સવ આવ્યો, ત્યારે જોયું તો ત્રીસે
રોટલાઓ ત્યાંજ પડ્યા હતા-આખા મહિનાસુધી તેમણે કશું ખાધું નહોતું.

એક રાત્રે અણુ નસર સાધકમંડળ સાથે બેઠા હતા, ટાંદ સખત પડતી
હતી, પાસે અગ્નિ સળગાવ્યો હતો અને આધ્યાત્મિક વિષયની ઉંડી ચર્ચા
ચાલતી હતી. ચર્ચા કરતાં કરતાં મહર્ષિ અણુ નસરના અંતરમાં અતિશય
લક્ષિતાવ જાગૃત થયો, તેથી તેમણે માથું નમાવીને ઇશ્વરને નમસ્કાર કર્યા.
આમ કરતાં માથું સળગતા અગ્નિમાંપડ્યું. બેઠેલા સાધકોને ચિંતા થઈ કે, આખું

ગ્રંથોં બાળી ગયું હશે; પરંતુ તેઓએ નમસ્કારને અતે માથું ઉંચું કર્યું, ત્યારે બાધાએ બેયું કે, મહોંને જરા પણ આંચ આવી નહોતી. આતું કારણ પૂછતાં તેઓ બોલ્યા કે “જે કોઈ પ્રભુના મંદિરમાં પૈતાનાં માન-અકરામને બાળી નાખે છે, તેનું મહોં અગ્નિ બાળતો નથી.”

અણુ નશર કહે છે કે, “મહારી સમાધિજૂમિ થાસે જેનું શબ લવાયે, તેનું કદમાણુ થયે.” આથી હજુ પણ દરેક શબને તેમની દરગાહ આગળ ઉતારવામાં આવે છે.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-લડતના હૃદયમાં ત્યારે પ્રભુપ્રેમની જ્વાળા પૂરજોસમાં લલુછી ઉઠે છે, ત્યારે ઇશ્વરસિવાય બીજું જે કંઈ તેમાં રહેલું હોય છે, તેને તે જ્વાળા બાળી ભસ્મ કરીને બહાર ફેંકી દે છે.

૨-નીતિ ત્રણ પ્રકારની છે:-(૧) સ્વસારીઓની નીતિ-એમાં વાણીની મીઠાશ, અતુરાઈ, બાહ્ય બાળતોતું જ્ઞાન, ધનિકો, અમલદારો અને નૃપતિઓના શુભાતુવાદ વગેરે. (૨) સમયને સદુપયોગ, કહેવા મુજબ ચાલવું, શત્રુ ઓથી ઠગાવું નહિ, પ્રભુમાર્ચનામાં તથા હરિજનોને મળવા-હળવામાં વિનય દર્શાવવો, આ સર્વ દ્વારા આણુસોની નીતિ છે. (૩) આંતરિક શોધન, ગૂઢ રહેલોતું જ્ઞાન, ઇદ્રિયનિશ્ચય, ચિત્તચંચમ, વાસનાનો ત્યાગ અને સાધના-આ સર્વ ધર્મીઆઓની નીતિ છે.

૮૫-તપસ્વી અબુલ-અબ્બાસ કરસાર

તાપમવર અબુલ અબ્બાસ કરસાર ઇશ્વરના દરબારમાં સ્વીકારાયેલા, જ્ઞાનને આશ્રયમાં ઉતારનારા, ધાર્મિક મંડળીના નેતા અને શ્રદ્ધાપાત્ર આચાર્ય હતા. અધિમંડળમાં તેમનું ઘણું સન્માન હતું. પાંડિત્યમાં, સત્યનિષ્ઠામાં અને પુરુષાર્થમાં એ સમયે તેમના જેવું કોઈ નહોતું. જીવનની બીલી બીલી ભૂલો ભેવામાં તેમની આશ્ચર્યજનક શક્તિ હતી.

જ્ઞાનમાં, સાધનમાં અને પ્રતિભામાં તેમનો દરજ્જો બહુ ઉંચો હતો. તેમને “આ મિલે મમલકત” કોટલે “દેશના અસાધારણ કાર્યકર્તા” એવું ઉપનામ અપાયું હતું. તપસ્વી શેખ અબુ શયિહ અને અબુલ ખેયરના તેઓ

ધર્મશુર હતા. “કરસાર” શબ્દનો અર્થ અરબીમાં “કસાઈ” થાય છે. આથી જણાય છે કે, તેમણે કાંઈ વખતે કસાઈનું કામ કર્યું હશે.

અબુ શયિદને મહર્ષિ અબુલ અબ્બાસે કહ્યું કે, જો તને કાંઈ પૂછે કે “તું પ્રભુને બાણે છો” તો “બાણું છું” એમ પણ કહેતો નહિ અને “નથી બાણતો” એમ પણ કહેતો નહિ; કેમકે એ જાનેવાતો ધર્મથી વિરુદ્ધ છે; માટે એટલુંજ કહેજે કે, ઇશ્વરે પોતાની કૃપાબ્રુતાથી પોતાનું સ્વરૂપ-તત્ત્વ દર્શાવ્યું છે.”

એક વાર મહર્ષિ અબુલ અબ્બાસ બાહ્ય-દુનિયાઈ-પદાર્થોના જ્ઞાનવિષે આલોચના કરતાં બોલ્યા કે, એ બાહ્યજ્ઞાન પણ ઉપયોગી વસ્તુ છે; કેમકે એનોજ આધાર લઈને ધર્મપ્રવર્તકોએ સાર અને અસારની સમન્વૃત આપીને મનુષ્યોને સ્વર્ગરાશ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું નિમંત્રણ આપેલું છે. આમ છતાં પણ જે લોકો એ પદાર્થોની અનિત્યતા અને દુઃખરૂપતાના જ્ઞાનથી દૂર રહીને એજ પદાર્થો ઉપર મોહિત રહ્યા કરે છે અને મહાસમર્થ પરમાત્માનો આધાર લઈ શકતા નથી, તેમની અધોગતિ ઉપરાંત વિનાશ પણ થાય તો નવાઈ નથી.

કાંઈએ અબુલ અબ્બાસને પૂછ્યું કે “સ્વર્ગીય લોકો સ્વર્ગમાં જશે અને નારકીય લોકો નરકમાં જશે, ત્યારે ધર્મવીરો ક્યાં રહેશે ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં તેઓ બોલ્યા કે “સ્વર્ગલોકમાં, નરકલોકમાં કે આ લોકમાં પણ જેનું સ્થાન નથી તેજ ખરા ધર્મવીર છે.”

એક દિવસ મહર્ષિ અબુલ અબ્બાસ કરસાર નિર્જન પ્રદેશમાં હતા, એટલામાં શહેરના બાંગ પોકારનારે બાંગ પોકારી, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “ઉચ્ચભૂમિ અને સાક્ષાત્કારનો પ્રદેશ છોડીને મ્હારે પાછું મંદિરમાં જવાનું જરૂરી થયું. કેવી કઠિન કામગીરી ! ”

આટલું બોલીને તરતજ તેઓ મસ્જિદ તરફ ગયા અને ત્યાં વચ્ચે પાથરીને નમાજ પઢવા લાગ્યા.

આ સહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-તમારી ઇચ્છા હો કે ન હો, પણ તમારે પ્રભુની સાથે મેળ સાધેજ છૂટકો છે. જ્યાંસુધી તમે તેમ નહિ કરો, ત્યાંસુધી ક્લેશજ પામ્યા કરવાના.

૨-પ્રભુ તમારું લહું કરવા આહ્વે, એટલે તમને તમારી ઇદ્રિયો અને તેના દુરુપયોગ-સદુપયોગનું તથા લાલ અને હાનિનું જ્ઞાન આપશે; એટલુંજ નહિ પરંતુ તેને એક પછી એક પોતાના કાર્યમાં અને કાબુમાં લેશે. આ ઉપરાંત તમારી અહંતા-મમતાને અને તમારા અસ્તિત્વને પણ તે પ્રભુ

પોતાના પ્રભુત્વમાં એવું તો ઝોગાળી-મિલાવી દેશે કે જેથી તમારે સ્વર્ગે પ્રભુ પોતેજ વિલસી રહેશે-તમે પોતેજ પ્રભુરૂપ બની રહેશો. ત્યારે આ પ્રમાણે થશે, ત્યારેજ તમે તમારી કક્ષાના-પ્રભુને પામેલા (જીવન્મુક્ત કોટીના) મહાપુરુષોને યથાવત્ જોઈ-પિછાણી શકશો; તેમને જ્ઞાન-આશ્રિતમય સામર્થ્યના મેદાનમાં ગેડી-દડાની પેઠે હીલચાલ કરતા (જેરૂપૂર્વક ફેંકાતા, ઉપાડાતા, ઉછાળાતા, પછાડાતા, આમતેમ દોડતા અને અનેક પ્રકારે વપરાતા) જોશો; અને એ પણ સમજી શકશો કે, એને (ગેડીદડા પેઠે વપરાતા સાચા મહાત્માને) વાપરવાવાળો પણ તે સર્વજ્ઞ સર્વશક્ત સર્વેશ્વર છે.

૩-દરેક વેચાયેલો ગુલામ પોતાના માલિક પાસેથી છૂટવા આહે છે, પણ હું તો મહારા માલિક પાસે દાસત્વરૂપી બંધનજ માગું છું. કારણ કે જે કોઈ પ્રભુના દાસત્વમાં બંધાયો છે, તેજ વાસ્તવિક સુખ-શાંતિમાં રહી શકે છે; અને જે છૂટો ફરે છે, તે તો સદા (હરાયા ઢોરની પેઠે) જોખમ અને સંકટજ વેઠ્યા કરે છે તથા એક વારને બદલે અનેક વાર માર ખાવા સાડ્ય જાય છે.

૪-તમારામાં અને મહારામાં માત્ર એક જાણતનો લેહ છે: તમે 'હું' એમ બોલો છો; અને હું 'તે' એવું બોલું છું. તમે પોતાનેજ જુઓ છો અને પોતાનાથીજ સાંભળો છો; ત્યારે હું તો માત્ર તેનેજ જોઉં છું અને તેનાથીજ સાંભળું છું. આપણી વચ્ચે (પ્રભુદર્શી વક્તા અને સામાન્ય શ્રોતા-જોનારી વચ્ચે) માત્ર આટલોજ ફેર છે; બીજી રીતે તો હું પણ તમારાજ જેવો છું.

૫-ધર્મશુરુ એ દર્પણને સ્થાને છે. તેના દ્વારા જેટલા પણ પ્રમાણમાં તમે તમારામાં ઈશ્વરાનુરાગરૂપી જ્યોતિ મેળવી શકશો, તેટલાજ પ્રમાણમાં તમે તે પ્રભુનું દર્શન કરવાને શક્તિવાન થશો.

૬-જે સાધક એક વાર પણ સાચા મનથી સાધુરોવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેણે સો કરતાં પણ વધારે વાર નમાજ અથવા પ્રભુપ્રાર્થના કરેલી સમજવી.

૭-જે સાધક કેશુપ્રીત્યર્થે એક કોળીયો પણ પોતાના ધોરાકમાંથી બીજાને આપીને તેટલું બોલું ખાય છે; તેનું તે કાર્ય, આખી રાત્રિ ઉપાસના કરે, તેથી પણ ઉત્તમ છે.

૮-તમે સંસારી માનવીઓને ત્યાં આવતા ત્યાગી-વૈરાગીઓને કદાચ અન્નપાણી નહિ તો માનપાન પણ જોઈએ છે; પરંતુ મારે તો હવે એકજ

વાતની જરૂર છે અને તે એ કે, મારામાં જરા પણ અહંતા-મમતાજ ન રહે. x

૯-હું જ્યારે પણ ખાનપાનાદિ કંઈ છું, ત્યારે તેમાં અપરાધનું મૂળ રહેલું જોઈ છે અને જ્યારે હું એ પદાર્થો તરફ હાથ લંબાવતો અટકું છું, ત્યારે પાછો પ્રભુપ્રાપ્તિનાં સર્વ સાધનોનાં મૂળ પ્રાપ્ત કરું છું.

૧૦-પેગંબર હજરત મહમદ સાહેબ(સં ૫૦ આં ૫૦)નું કાંઈ મૃત્યુ થયું નથી. માત્ર તેમને જોવાવાળી તમારી આંખજ મીચાઈ ગઈ છે.

૧૧-પ્રભુને એવા અનેક લોકો છે, કે જેમણે પોતાનો સંસાર અને સાંસારિક સુહરતાઓ સંસારપ્રેમીઓને આપી દીધાં છે; સ્વર્ગ અને સ્વર્ગની સામગ્રીઓ સ્વર્ગપ્રેમીઓને આપી દીધી છે; અને ઇશ્વરનું ઐશ્વર્ય ઐશ્વર્યપ્રેમીઓને આપી દીધું છે. કેમકે તેઓ તો માત્ર પોતાના પ્રભુમાંજ સર્વથા સંમજી લઈ તેનીજ પ્રાપ્તિમાં સુખ-સંતોષ પામીને સ્થિર થયેલા છે. તેઓ કહે છે કે, પ્રભુ તરફ લક્ષ્યભાવની જે છાપ અમારા અંતરમાં છપાઈ ચૂકી છે, તે પછી બીજા કશાની ચાચના કરવી અમોને શોભતી નથી.

૧૨-જે મહાન પ્રભુ પોતાના પરમ ધનરૂપી ભક્તને જગત આગળ રજુ કરવાની-ખુદલો કરવાની કૃપા કરે છે, તે પ્રભુને હબારો હબાર ધન્યવાદ છે.

૧૩-સંતસમાગમ એ ઉત્તમ એટલા માટે છે કે તે સાધકને પ્રભુની તરફ દ્વારે છે જેના સમાગમથી તમે આંતર્યામી પવિત્ર રહો, તેવાનોજ સમાગમ કરતા રહેજો.

૧૪-હાઓ-કરોડોમાંના માત્ર એકાદજ માણસને પ્રભુ પોતાના કામભાટે યોગ્ય છે-તૈયાર કરે છે.

૧૫-સંસાર તો અપવિત્ર છેજ, પરંતુ જેનું અંતઃકરણ સંસારમાં આસક્ત હોય છે, તે તો વળી સંસારથી પણ વધારે અપવિત્ર છે.

૧૬-સંસારપ્રેમીઓ સાથે સાધકનો સંબંધ જેટલો વધારે હોય છે, તેટલો તે સાંસારિક લોકોમાં વધારે હલકો પડે છે.

૧૭-જ્યાંસુધી ‘હું’ અને ‘તું’ની ભાવના જાગ્રત હોય છે, ત્યાંસુધીજ લાગણી દર્શાવનારીબાળી અને વાક્યાતુર્ય માણસમાં રહી શકે છે; કેમકે જ્યારે એ પરાત્પર પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, ત્યારે એટલું પણ બોલી શકાતું નથી કે “મને તેનો સાક્ષાત્કાર થયો છે.”

x તું તું કરતે તું બધા, મુજમે રહી ન હું; વારી તેરે નામપે, છત દેખું તિત તું.
ગુરુ નાનક

૧૮-જેનામાં શુભ જીવન જાગી ઉઠેલું હોય છે, તેની ગંધી આકાંક્ષાઓ સત્ય તરફ જ હોય છે; તે તત્ત્વજ્ઞાનને જ અનુસરતું જીવન જીવે છે અને તેની ગંધી ક્રિયાઓ પ્રભુના જ પંથને પ્રકાશનારી નીવડે છે.

૧૯-દિવસમાં કે રાત્રિમાં એવું જોકે પણ મુદ્દર્ત નથી, કે જે મુદ્દર્તમાં તમારી પાસે તે પ્રભુનું આગમન થતું હોય નહિ.

૨૦-હું અંતઃકરણવડે પ્રભુમાં અને શરીરથી દીન-દુઃખીઓમાં જ વસીશ.

૨૧-હું તમો સંસારીઓ પાસે આવ્યો નથી; કેમકે ધાવણા બાળક પાસે સૌજન્ય ધર્યું, એ તો અછલ ઉપર ધૂળ ફેરવવા જેવું છે. આવું છતાં પણ જે માણસ તમો સંસારીઓમાં જ રહેવા માગતો હશે, તે તો તમારી યાચના કરવાનો જ.

૨૨-મારા પ્રભુથી શયતાન તો પ્રથમથી જ હણાયેલો છે અને જેને પ્રભુએ હણેલો છે, તેના તરફ કાંકરા ફેંકવા, x એમાં કશી જ વીરતા નથી.

૨૩-સદાએ જે કાંઈ સરજેલું છે તે તમામ કરતાં મને તો માફ અનસ્તિત્વ(નહિ હોવું) જ શ્રેષ્ઠ લાગે છે.

૨૪-હું આધ્યાત્મિક નદીને કાંઠે હાથમાં અસંગતા-અનાસક્તિનૃ કુહાડો લઈને ઉભો હતો. એ કુહાડાનો પહેલો જ ધા કરતાં સ્વર્ગલોકથી તે પાતાળ-લોક સુધી ખાડો પડી ગયો; અને ત્યારે બીજી વાર એ કુહાડાનો ધા કર્યો, ત્યારે તો એનું નામનિશાન પણ રહેવા પાર્યું નહિ! વેરાગ્યની એ તો હજી શરૂઆતની જ દશા હતી, છતાં પણ તે પ્રભુસિવાયની ગંધી જ બાળતો સ્વપ્ન પેરે અદૃશ્ય થઈ ગઈ!

x હાથ લેકો- શયતાનના અત્યાચારથી જન્મવાગાટે કાંકરા ફેંકે છે, તેને ઉદ્દેશને આ વચન છે.

૮૬-તપસ્વી કૃતેહ મોસલી

તાપસપ્રવર કૃતેહ મોસલી મૂળ શાસ્ત્રોમાં તથા અન્ય શાસ્ત્રોમાં પંડિત અને ઈશ્વરભક્તિમાં મસ્ત હતા. ઇરાક પ્રદેશમાં મોસલ શહેર તેમનું જન્મ-સ્થાન હતું, તેથી તેમને લોકો “મોસલી” કહેતા. શુભ સાહસ અને ઉચ્ચ ભાવ તેમનામાં અસાધારણ હતાં. તેઓ ઋષિશ્રેષ્ઠ ગણાયા હતા. દૈનિકા, સાત્વિકતા અને કઠોર સાધનાઓ સાધવાનું બળ તેમનામાં હતું. ત્રિવિધ તાપોથી શુક્ત ચવાની પ્રબળ વાસના તેમના અંતરમાં વસેલી હતી. લોકસંસર્ગથી તેઓ દૂર રહેતા અને (લોકપ્રતિષ્ઠાકાંક્ષી સુકરી વિદ્યાથી દૂર રહેવા માટે) તેઓ મોટા વહેપારીની પેઠે કુંચીઓનું મોટું ઝુમણું સાથે રાખતા તથા જ્યાં પણ જતા, ત્યાં નમાજના આસનની પાસે એ ઝુમણું મૂકતા કે જેથી કોઈ તેમને સાધુરૂપે ન ઓળખે !

એક દિવસે કોઈ સાધુ પુરુષે તેમને પૂછ્યું કે “તમે તમારી સાથે આટલી બધી કુંચીઓ શામાટે રાખો છો ? એ કુંચીઓથી ક્યાં તાળાં તમારે ઉઘાડવાં હિ ?” ત્યાંજે તેમણે કથો પણ ઉત્તર આપ્યો નહિ !

કોઈ માણસે એક સાધુ પુરુષને પૂછ્યું કે “કૃતેહ મોસલીમાં પાંડિત્ય છે કે ?”

સાધુ પુરુષ—“હા, તેમનામાં ઘણું પાંડિત્ય છે અને તેને લીધેજ તેઓ સંસારનો ત્યાગ કરી શક્યા છે.”

સાધુપ્રવર અબ્દુલ્લા જુલ્લા કહે છે કે “એક દિવસ હું સરી સકતીની ઝુંપડીએ ગયો હતો, થોડીક રાત્રિ ગઈ એટલે તેઓએ ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેર્યું તથા ખલે ઉત્તરીય વસ્ત્ર નાખ્યું.

મેં પૂછ્યું કે “અત્યારે આપ ક્યાં પધારશો ?”

તેઓ બોલ્યા કે “તપસ્વી કૃતેહ મોસલી બિમાર છે, તેમની કુશળતા પૂછવા જઈ છું.”

થોડેક રસ્તે ચાલ્યા ત્યાં તો પહેરો ભરનારા સિંપાઈએ તેમને પકડ્યા અને કોઈ મહાન ચોર સમજીને કેદખાનામાં પૂર્યા. પછી બીજે દિવસે અન્ય કેદીઓની સાથે તેમને પણ મારી નાખવાની આજ્ઞા થઈ. જલ્લાદ શસ્ત્ર લઈ આવ્યો અને હાથ ઉચકી જ્યાં મૌરવા બંધ છે, એટલામાંજ તે સ્તબ્ધ બની ગયો અને ઘા કરી શક્યો નહિ !

કોઈએ તે જલ્લાદને પૂછ્યું કે “તું ઘા કેમ કરતો નથી ?”

તે બોલ્યો કે “એક વૃદ્ધ પુરુષ સામે આવતા દેખાય છે અને તે હાથ ઉંચી કરીને કહે છે કે ‘ઓને મારીશ નહિ.’ આથી મારોજ હાથ ચાલતો નથી.”

એટલામાં તો એ વૃદ્ધ પુરુષ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. તે ફતેહ મોસલી હતા. પછી સર્તી સકતીને તે પોતાને ત્યાં લઇ ગયા અને પેલા સભા કરનારને ક્રમા ધાપાવી.

મહર્ષિ ફતેહ મોસલી કહે છે કે, મેં એક વાર હજરત અહિલ સાહેબનાં સ્વપ્નમાં દર્શન કર્યાં. મેં તેમને કહ્યું કે “મને કાંઈ ઉપદેશ આપો.”

તેઓ બોલ્યા કે “શ્રીમંત પુરુષો પ્રભુના કૃપાપાત્ર થવા માટે સાધુ પુરુષો તરફ નમ્ર વ્યવહાર કરે, એના જેવું ઉત્તમ બીજું કાર્ય નથી.”

મેં કહ્યું કે “બીજું કાંઈ બોલો.”

તેઓ બોલ્યા કે “ત્યાગી જનો પ્રભુના ઉપર નિર્ભર રહી ધનવાનો તરફ ઉપેક્ષા (નિરપેક્ષતા) રાખે, એના જેવી ઉત્તમ વાત બીજી નથી.”

મહાત્મા ફતેહ મોસલી કહે છે કે, એક દિવસે હું ફેટલાંક માણસો સાથે મરહુમમાં હતો, ત્યાં એક યુવક આવ્યો. તેણે કુછડ વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં. મને બોધ-ને તે બોલ્યો કે “યાદ રાખજો કે, દુઃખી લોકોમાં પણ કાંઈક સત્વ છે. આવતે ફલાણે વારે ફલાણે વખતે ફલાણી શેરીમાં તમે મારે ઘેર તપાસ કરજો. ત્યાં માફ શળ હશે. એ શળ નવરાવીને આ વસ્ત્રો તેના ઉપર ઝોઢાડજો અને પછી એ શળને કબરમાં મૂકાવજો.”

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે નક્કી કરેલે સમયે હું બીજાં થોડાં માણસો સાથે તેને મકાને ગયો. ત્યાં તેના કહેવા પ્રમાણે જ બાન્યું હતું. સ્વહસ્તે મેં તેના શળને નવરાવ્યું અને પેલાં સુન્દર વસ્ત્રો તેના શળ ઉપર ઝોઢાડ્યાં. તે પછી તેને ઘોરમાં ફરનાવવાને અમે તૈયાર થયા; પરંતુ એટલામાંજ તે એકદમ ખેઠો થઈ બધને મારો અગળો પકડીને બોલ્યો કે “મહર્ષિ ફતેહ! પ્રભુની આગળ માફ પણ કાંઈક વજન પડે છે! આપે મારા તરફ જેવો વ્યવહાર કર્યો છે, તેવો તમારા તરફ હું જરૂર કરવાનો!”

વળી તે બોલ્યો કે “મનુષ્યો આ રીતે મરે છે અને આમ જાય છે.” ત્યારબાદ તે મૌન રહ્યો.

એક દિવસ ફતેહ મોસલી રોતા હતા. લાલચોળ થયેલી તેમની આંખો-માંથી આંસુ પડતાં હતાં.

લોકોએ પૂછ્યું કે “આપ શામાટે રોજ રહ્યા કરો છો?”

મહર્ષિ—“જ્યારે મારાં પાપોનું મને સ્મરણ થાય છે, ત્યારે મેત્રોમાંથી

આંસુ વરસે છે, હું ચાહું છું કે, માફ રહેન સાચું નિવડો, કપટી ન નિવડો.”

એક માણસે તપસ્વી ક્ષેત્ર મોસલી પાસે જઈ પચાસ મુદ્રાઓ મૂકી; ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “હૃદિસંશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે ‘માગ્યાવિનાજ જો કોઈ માણસ ઊભા માણસને કાંઈ આપે તો તે સ્વીકારવું જોઈએ. જો ન સ્વીકારે તો તે ઇશ્વરને ન સ્વીકારવા બરાબર છે.’ માટે તમે મૂકેલી મુદ્રાઓમાંથી હું એક લઉં છું, બાકીની પાછી લઈ જાઓ.”

મહર્ષિ ક્ષેત્ર મોસલી કહે છે કે, મેં ત્રીસ ધર્માચાર્યોના સહવાસ કર્યો છે. તે બધા મહાપુરુષો જ હતા. તેમણે સૌએ અને ખાસ એક વાત કહી છે; અને તે એ કે “વિધથી લોકોના સહવાસથી દૂર રહેજો અને લોજન અદ્ય કરજો.”

મહર્ષિ ક્ષેત્ર મોસલીનો દેહ છૂટ્યા પછી કોઈએ તેમને સ્વપ્નમાં જોતાં પૂછ્યું કે “પરમેશ્વર આપની સાથે કેવું વર્તન રાખે છે?”

મહર્ષિ—પ્રભુએ મને પૂછ્યું કે “તું આટલું બધું શું કામ રહે છે?”

મેં કહ્યું કે “પ્રભો! મેં પાપો કર્યા છે, એટલે શરમને લીધે રાઉં છું.”

પ્રભુ બોલ્યા કે “ક્ષેત્ર! તારા અત્યંત પશ્ચાત્તાપને લીધે પાપો નોંધનારા જ્ઞો તારા પાપોનું નોંધશે નહિ!”

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-સૌ મનુષ્યો જાણે છે કે, અન્નવિના પણ માણસ જીવી શકે છે. પરંતુ તેની સાથે આટલું નથી જાણતા કે, જે માણસ પોતાના અંતઃકરણને સાધુ-સ-માગમથી અથવા લકડાત્માઓનાં ચરિત્રોથી વંચિત રાખે છે, તેમના અંતઃકરણનું તો શુભમાંથી મૃત્યુજ થવામાંડે છે-અર્થાત્ અધર્મ-અનીતિમાંજ તેઓ દુષ્ટતા ચાલે છે.

૨-મેં એક વિરક્તને પૂછ્યું કે “ઇશ્વરનો માર્ગ કયો દિશાએ ચાલ્યો?”

૩-તે બોલ્યા કે “તારી નાકની ઢાંડી સામે-અર્થાત્ તું જે પણ તરફ જોઈશ તે તરફ પ્રભુ છે.”

૪-જે માણસ વાત કરે તે પણ પ્રભુનીજ કરે, કાર્ય કરે તે પણ પ્રભુનુંજ કરે; અને માગણી કરે તે પણ પ્રભુ પાસેજ કરે, તેજ માણસ ખરો તત્ત્વજ્ઞાની છે.

૫-જે માણસ પૂર્ણ નિષ્કામ જાનીને ઇશ્વરનું શરણ લે છે, તેના અંતઃકરણમાં પ્રભુપ્રેમ પ્રવેશી શકે છે. કેમકે જે માત્ર પ્રભુનેજ પામવાની કામના વાળો હોય છે, તે તો પ્રભુસિવાયની બીજી બધીજ વસ્તુઓથી વિમુખ બને છે.

૮૭-તપસ્વી ઉમ્મર એળન ઉસ્માન મહી

તપસ્વી ઉમ્મર એળન ઉસ્માન મહી ઋષિકુળના ભૂપજ, જગતના જ્યોતિ-
રૂપ, મહાતીર્થ મજ્જાના ગૌરવરૂપ અને સર્વશ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા. વિવિધ સફ-
ગુણોમાં અને સાધુતામાં તેઓ તેમના સમયમાં શ્રેષ્ઠ ગણાયા હતા. સાધના-
ઓમાં તથા સાત્વિકતામાં તેમણે વિશેષતા મેળવી હતી. તેમણે અનેક ઉત્કૃષ્ટ
ગ્રંથો રચેલા છે. મહર્ષિ ભુન્નેદનું તેમણે અનુસરણ કર્યું હતું અને છેલ્લે તેમને
સાધુ અથુ શયિત્ત બરજનો મેળાપ થયો હતો. મહા તીર્થના તેઓ ધર્માચાર્ય
હતા. ઘણાં વર્ષ સુધી ત્યાંજ સ્થિતિ કરી તેમણે એકાંતમાં સાધનાઓ સાધી હતી.

એક વાર તપસવર ઉમ્મરે કાળામંદિરથી મહર્ષિ ભુન્નેદ ભુરીરી અને
શળાલીના ઉપર આવી મતલબનો પત્ર લખ્યો હતો:-

પત્ર

વહાલા મિરાદરો,

આપ મંદિરાકના ધર્માચાર્યો તથા માનવંત લોકો છો. મહીજાની તથા કાળા-
મંદિરની સુંદરતાનાં દર્શન કરવા જેઓ ઇચ્છે છે તેમને કહેજો કે, તેઓ અનેક
બાલ્યુઓ તથા અડચણો ભોગવ્યાવિના દર્શન કરી શકશે નહિ; પણ જેઓ ઇશ્વરની
સાન્નિધ્યમાં તેના ગૌરવલખાં મંદિરમાં જવા ચાહે છે, તેઓ તો આધ્યાત્મિક
કસેશો ભોગવ્યાવિના જઇ શકશે નહિજ. સિં તમારો ઉમ્મરના વંદન

મહર્ષિ ઉમ્મરે કાળજના છેવટના ભાગમાં લખ્યું હતું કે “આપનામાં
જેઓ ઉચ્ચ સાહસી પુરુષો હોય, તેમને કહેજો કે, બેહબાર બવાળામુખી પર્વતો
અને બેહબાર લયંકર સમુદ્રો ભ્યાં જતાં ભાગમાં આવે છે, તે રસ્તે તમે
આવો. જો એટલો ઉચ્ચ બાવ ન હોય તો તમે ઇચ્છા કરશોજ નહિ, કેમકે
માત્ર એકેલી ઇચ્છાથી કેશું વળવાતું નથી.”

મહર્ષિ ભુન્નેદની પાસે આ પત્ર પહોંચ્યો, ત્યારે તેમણે ઇરાકના બીજા

* અરબી ભાષામાં “ઈરાક” શબ્દરૂઢે “નદીકાંઠો” અથવા “જમીનો પ્રદેશ” એવું
સમજાય છે. જે ભાગ અરબસ્તાનમાં ફજલા નદીને કાંઠે આવેલો છે, તેને ઇરાક કહે છે;
અને તેમાજ બગદાદ સહેર આવેલું છે. તુર્કસ્તાનમાં જયહુન નદીના કિનારાને પણ “ઈરાક”
કહેવ છે. આ પ્રમાણે અરબસ્તાન તથા તુર્કસ્તાનમાંજે ઇરાકપ્રદેશો છે. આ રીતે અરબ-
સ્તાની ઇરાકસંબંધી ઇલેખ છે

x અરબસ્તાનમાં મક્કા, મદિના અને તાબીફ, જે ત્રણે સ્થાનની વચ્ચે આવેલો પ્રદેશ
તેમજ નજદ અને ઘોર પ્રદેશમાં જે ભૂમિ આવેલી છે, તેને હીજાહ કહે છે.

ધર્માચાર્યોને જોલ્યા અને તેમની સમક્ષ જ્યાં પત્ર વાંચ્યો, ત્યારે સૌ આશ્ચર્ય-ચક્રિત થયા. પછી જુન્નેદ જોલ્યા કે “કહો, જ્વાળામુખી પર્વતોનો મર્મ શો?” થોતાઓ જોલ્યા કે “એનો મર્મ અહીં પદનો નાશ છે. જ્યાંસુધી મનુષ્યો બે હજાર વાર અહીં પદનો વિનાશ કરે નહિ અને બેહજાર વાર આત્મવિચાર કરે નહિ, ત્યાંસુધી તે ગૌરવવાળા મંદિરમાં પ્રવેશ કરી શકે નહિ.”

જુન્નેદ કહે છે કે “મહારાથી આ બેહજારમાંથી એક વાર પણ તે કાર્ય થઈ શક્યું નથી.”

જુરીરી જોલ્યા કે “તોપણ તમે તો કાંઈક ધર્મસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી છો અને આ રસ્તાનું કેટલુંક અંતર કાપ્યું છે; પરંતુ હું તો હજુસુધી ત્રણ પગલાંથી વધારે ચાલી શક્યો નથી.” ત્યારે શબલી રોતા રોતા જોલ્યા કે “હાય હાય, તમે તો એક પર્વતનું પણ ઉલ્લંઘન કર્યું છે; પરંતુ મેં તો હજુસુધી તે પર્વતને દૂરથી પણ જોયો નથી.”

જ્યારે ઉમ્મર ઇસ્પહાનમાં આવ્યા હતા, ત્યારે ત્યાં એક યુવક પીડાવશ થઈ પધારીમાં પડ્યો હતો. તેની ખજર કાઢવા તેઓ એક વાર ગયા. પેલા યુવકે કહ્યું કે “આપ કોઈ કલાવંત ગવૈયાને કહો, એટલે તે આવી મળે. એક ચીજ સંભળાવે.”

મહર્ષિએ ગવૈયાને એક અરબી કવિતા સંભળાવીને કહ્યું કે “તું આ કવિતા સરસ રાગથી અને આલાપપૂર્વક તેની પાસે જાણે.” આ કવિતા ગવાયા પછી પેલો યુવક તરતજ સામે થઈ ગયો.

આથી આશ્ચર્યચક્રિત થઈ તેના પિતાએ એ યુવકને ઉમ્મરના હાથમાં સોંપ્યો. છેલ્લે એ યુવક એક સાધુ પુરુષ બન્યો.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-જ્યારે સાધકની દૃષ્ટિમાં ઇશ્વરી જ્ઞાન અને ઇશ્વરદર્શનનું મહત્ત્વ વધારે દેખાય છે, ત્યારેજ તેનું મન પુષ્પની પેઠે ખીલે-ખુલે છે; અને તેમ થયા પછી તેના દૃષ્ટિમાર્ગમાં ખીળું જે કંઈ આવે છે, તેના તરફ તે દૃષ્ટિ પણ કરતો નથી.

૨-પ્રભુપ્રેમીઓના ભાવાવેશની દશા વર્ણવી શકાય નહિ. અદાણુઓની સ્થિતિ તેના કરતાં ઉતરતી હોવાથી તેમનાથી પણ એ દશા ખરાબર સમજી શકાતી નથી; છતાં પણ નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન અને તેના નિદિધ્યાસનદ્વારા અનુભવાતા આંતરિક ભાવો, એ તો માત્ર સાક્ષાત્કારની શરૂઆતનીજ અવસ્થા હોય છે.

૮૮-તપસ્વી મમ્મશાહ દનયરી.

તાપસવર મમ્મશાહ દનયરી પ્રભુપ્રેમી, ધર્મવીર, જગતના સંપત્તિસ્વરૂપ, પુરુષપ્રેષ્ઠ અને પુણ્યાત્મા મહાંત્રીના મહાન આચાર્ય હતા. સદ્ગુણોમાં, સુચારિત્રમાં, સાધન-લજ્જનમાં, સેવામાં અને શાસ્ત્રમાં તેમની મહાન ખ્યાતિ હતી. અનેક સાધુપુરુષોનો તેમણે સહવાસ કર્યો હતો. દનયર ગામમાં તેમનો નિવાસ હતો, માટે તેઓ 'દનયરી' કહેવાયા છે.

તપસ્વી મમ્મશાહ પોતાની ઝુંપડીનું બારણું બંધજ રાખતા; દ્વારમાં કોઈ આવે તો અંદરથી પૂછતા કે "તું પ્રવાસી છે કે નિવાસી છે? નિવાસી હોય તો ભડે આવ, અને પ્રવાસી હોય તો આ કુટિરમાં તને જગા મળશે નહિ. કારણ કે તું થોડાક દિવસ રહીને ચાલ્યો જશે, ત્યારે તારા વિયોગની પીડા સહેવાને હું સમર્થ નથી."

એક માણસે મહર્ષિ મમ્મશાહ પાસે આશીર્વાદ માગ્યો, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે "ચાલ્યો જા, ઈશ્વરી માર્ગનો મુસાફર થા. મમ્મશાહના આશીર્વાદની તારે જરૂર નથી."

તે માણસે પૂછ્યું કે "ઈશ્વરનો માર્ગ કયીતરફ છે?" તેઓ બોલ્યા કે "જ્યાં તું રહેતો નથી તે તરફ." આ ઉત્તર સાંભળીને તે માણસ ચાલ્યો ગયો અને લોકસંસર્ગ છોડી દઇને નિર્જનતાનો આશ્રય લીધો. સાચા મનથી પ્રભુને ઈચ્છનાર અને ખીલ જાળવતો અને સગવડો તણ દેનાર માટે બનવું આવ્યું છે તેમ તે સાચી અને સર્વોપરિ લક્ષ્મિ તેને પણ પ્રાપ્ત થઈ. પ્રભુમાં તટ્લીન બનીને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત કરી. મહાત્મા મમ્મશાહ કહે છે કે, એક દહાડો એક સાધક મહારી પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે "મહાશય! મહારી ઈચ્છા છે કે, આપ મહારેમાટે કાંઈક મિદાન્ન તૈયાર કરવાનું કહો." ત્યારે અકસ્માત હું બોલી ઉઠ્યો કે "ઈચ્છા અને મિદાન્ન?" સાધક આ ઉત્તર સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને "વાસના અને મિદાન્ન" "વાસના અને મિદાન્ન" એમ બોલતો બોલતો જંગલ તરફ ચાલ્યો ગયો અને એમ બોલતાં બોલતાં તેણે પ્રાણ છોડ્યો.

મહર્ષિ મમ્મશાહ કહે છે કે, કેટલુંક દેવું થતાં મહારે મન ચિંતાતુર અન્યું. પછી સ્વપ્નમાં મહેને કોઈ આ પ્રમાણે કહેવું સાંભળાયું કે "ઓ કરક-

સરીયા માણસ! એટલું તો હું સહેજે ભરી દઈશ. તું એ વિષે ફિકર-ચિંતા કરતો નહિ. મ્હારી પાસે માગી લે. મ્હારો આપવાનો ધર્મ છે અને તારો લેવાનો ધર્મ છે.”

આ સાંભળ્યા પછી હું બેફિકર બની ગયો. પછી હું જે કાંઈ શાકપાંદકું કે રોટી વગેરે લેતો, તેની સાથે ક્યોજ હિસાબ નહિ ગણતાં એ જે કાંઈ માગે તે આપી દેતો.

મરણકાળે તેમને સગાંસંબંધીઓએ પૂછ્યું કે “તમને રોગની પીડા કેવીકે થાય છે?”

મહર્ષિ બોલ્યા કે “રોગવિષે મ્હને કશું પૂછે નહિ, ઇલિલક્ષાહ બોલો.” પછી તેઓ બીંત તરફ મુખ ફેરવીને બોલ્યા કે “હિ પ્રત્નો! મારું બધુંજ મેં તમારામાં ડૂળાવી દીધું છે. જે માણસ તારા ઉપર ગ્રેમ કરે છે, તેનું એ પ્રમાણેજ થાય છે. ત્રણ વર્ષથી મારી પાસે સ્વર્ગ આવી ઉભું છે, પણ મેં તેના તરફ દૃષ્ટિપાત પણ કર્યો નથી. ત્રીસ વર્ષથી મેં મારું હૃદય ખોલ્યું છે, તે પાછું મેળવવાની મેં ઇચ્છા કરી નથી. તમામ ગ્રેમીઓ એવુંજ ઇચ્છે છે કે, સત્યસ્વરૂપ પ્રભુમાંજ અમે હૃદય અર્પીએ-હૃદય ખોલ્યું! તો હું શામાટે પાછો એ હૃદયને શોધવા બહી?”

આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં તેમણે દેહ છોડ્યો. કેવું અહોભાગ્ય!

કોઈ કહે છે કે, હીજરી સન ૨૮૯ માં ત્યારે કોઈ કહે છે કે હિજરી સન ૨૮૯ માં તેઓ પરલોકવાસી થયા.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-ઇષ્ટદેવતાઓના અનેક પ્રકાર છે. કોઈનો ઇષ્ટદેવ સાડાત્રણ હાથનો માણસ હોય છે, તો કોઈના ઇષ્ટદેવ બાળગોપાળ છે! કોઈનો ઇષ્ટદેવ ધનસંપત્તિ છે, તો કોઈનો ઇષ્ટદેવ પત્ની છે! કોઈનો ઇષ્ટદેવ ધર્મો-રોજગાર છે, તો કોઈનો ઇષ્ટદેવ લોકપ્રીતિ વગેરે હોય છે. દરેક માણસ કોઈને કોઈ પદાર્થને ઇષ્ટતા આપીને ઉપાસે છે. અને સાચી સમજણ આવતાંસુધી અવળી સમજણ ગળામટે નાખેલી આત્મી તેવી ઇષ્ટતાઓ અને જડ પ્રતિમાઓ ઉપરની. આસક્તિ દૂર થવી સુરહેલ છે.

૨-જે માણસ સાંસારિક પંદાર્થો ઉપર આસક્ત થતો નથી, એટલું નહિ પણ ઉલટો પોતાના દેહ અને આયુષ્યને સુદ્ધાં દુઃખરૂપ અને સમજીને તેના ઉપર પણ અસંતુષ્ટ રહે છે, તેજ સાચો વિરાગી-નિ .

૩-સદાચારી ધર્મોપદેશક અને ધર્માચાર્યનું સન્માન કરવું, બ્રાતૃવર્ગનું માન સાચવવું, સંદેહવાળી વસ્તુ લેવા હાથ ન લાંબાવવો, ધર્મની આજ્ઞાઓ આચરણમાં ઉતારવી અને લૌકિક પ્રવૃત્તિઓથી સદા દૂર રહેવું, એ ધર્મ-સાધકોની નીતિ છે.

૪-મારા જ્ઞાનને અને અહંભાવને બાબત મૂકી શકું તેમ હોઉં, ત્યારેનું હું ધર્માચાર્યનો ઉપદેશ સ્વીકૃતિ કરી લઉં અને શુભ પરિણામ તથા પ્રભુ-કૃપાની આશા રાખતો.

૫-જો માણસ અહંભાવ તથા અવ્યય ચિત્ત સાથે ધર્માચાર્ય પાસે જાય છે, તે માણસ સત્સંગ અને સદ્ગોષ્ઠનો સાથો લાંબ ઉઠાવી શકતો નથી.

૬-સાધુ(સારા માણસો)ના સંગથી સાધુતા આવે છે અને અસાધુના સંગથી અસાધુતા આવે છે.

૭-ત્યાંસુધી તમારું અંતઃકરણ સાંસારિક બાળતોથી ઉપરામ થઇને પ્રભુના માર્ગમાં આસક્ત અને સ્થિર થાય નહિ તથા પરમેશ્વરે આપી રાખેલા દોહ-કબુલાતમાં તમને દૃઢ વિશ્વાસ આવે નહિ, ત્યાંસુધી તમે ગમે તેટલી કિયાઓ, ઉપાસનાઓ, નમાઝો, અપવાસો અને રોજઓ વગેરે કર્યા કરો; કયા-કીતન સાંભળ્યા કરો; તથા ગમે તેટલી બાળતોનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન જોઈને કર્યા કરો, પણ ઋષિઓની કૃપા, આવરણ, અવરથા કે પહાવી તમે પામી શકવાના નથી.

૮-આ ત્રિવિધ ઉપાયોથી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે:-(૧) પ્રભુએ રચેલા અદ્વિત પદાર્થો(અનેકવિધ પ્રાણીઓ, પદાર્થો, સૂર્યો, તારાઓ, બ્રહ્માંડો)ની વિચારણા અને અર્થો કરવાથી; (૨) સદા અને સર્વત્ર બ્યાપી રહેલા ચૈતન્યનો અને નિદ્રાનો પરિચય અને મનન કરવાથી અને (૩) પોતાના પડતી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પરિણામવિશે તપાસ અને વિચાર કરવાથી.

૯-માણસ પ્રભુને પામવામાટે જે કંઈ કરે છે તેનું નામ યોગ અને તે સિવાયની જે પણ બાળતો અને માર્ગોમાં ભેડાવું એનું નામ વિયોગ.

૧૦-પ્રભુને પામવાનો માર્ગ લાંબો પણ છે અને દુઝડો પણ છે; સહેલો પણ છે અને અઘરો પણ છે.

૧૧-આંતરિક પવિત્રતા બળવાથી, ઈશ્વરેશ્વર પ્રમાણે વર્તવું અને નાહુટકે-જ સાધારણ લોકોને મળવું, એ પણ ઋષિપણું છે.

૧૨-પોતાના શુભ અને જ્ઞાન દર્શાવવાથી દૂર રહેવું, લોકો વચ્ચે જાય

કે પીછાણે નહિ, એવી રહેણી-કરણી રાખવી; અને ખાસ જરૂરસિવાયની બીજી બધી બાબતોથી દૂર રહેવું, એ પણ ઋપિપણું છે.

૧૩-લૌકિક વિચાર, પ્રવૃત્તિ તથા સુખ-સ્વાદને વિદાયગીરી આપવી; એજ પ્રભુપર વિશ્વાસ હોવાનું અથવા નિર્ભર રહેવાનું લક્ષણ છે.

૮૯-તપસ્વી અથુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ શયખાની

તાપસવર અથુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ મહાન તપસ્વી અને સર્વમાન્ય આચાર્ય હતા. ઇન્દ્રિયનિશ્ચલતા, ધ્યાન-લગનમાં અને વૈરાગ્યમાં તેમણે પરાકાષ્ઠા બતાવી હતી. તેમના પિતાનું નામ શયખાન હતું. સાધુ અબ્દુલ્લા સુબારકે કહેતા કે, અથુ ઇસાક પવિત્ર સાધકોમાં અને નીતિમાન લોકોમાં ઇશ્વરી પ્રમાણુ જેવા છે. તેમનું જીવન ભાવપ્રધાન હતું અને તેઓ સદા ધ્યાન-લગન-માં નિમગ્ન રહેતા.

અથુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ કહે છે કે, ચાળીસ વર્ષ સુધી હું મક્કા શહેરમાં અબ્દુલ્લા મગરબીની સેવામાં રહ્યો ત્યાંસુધી મેં લોકોના જેવો સામાન્ય ખોરાક લીધો ન હતો; કાબા મંદિરની અગાશી નીચે સૂઈ જતો અને કોઈ વાર પણ લોહપતાવશ થઈને ખાધું ન હતું. માત્ર એકજ વાર એવું બન્યું છે.

તુર્કસ્તાનમાં એક વાર મસુરની દાળ ખાવાની ઇચ્છા થવાથી એક વાસણ ભરીને તે ખાધી. પછી હું બજારમાં ગયો. ત્યાં એક સ્થળે મેં મોટાં મોટાં પાત્રો જોયાં. એ વખતે કોઈએ કહ્યું કે, આ બધાં પાત્રો મંદિરાથી ભરેલાં છે.

આ સાંભળી મને વિચાર આવ્યો કે, મકારે એ બદલ સજા કરવી જોઈએ. પછી મેં લાકડીવડે એ બધાં પાત્રો ભાગી નાખ્યાં. મંદિરા વેચનાર પહેલાં તો મને દોષ અમલદાર દ્વારાને છાતોમાતો જોઈ રહ્યો. પણ પછી મને સામાન્ય મનુષ્યતરીકે જાણતાંજ તે લાકડી લઈને મારાપર ફટી પડ્યો, અને ખસો ફટકા માર્યા પછી ફેદખાનામાં પણ મેફરદ્યો. ત્યાં કેટલોક કાળ હું કેદીતરીકે રહ્યો. અથુ અબ્દુલ્લા મગરબીએ એ વાત જાણતાં લાગવગ વાપરીને છોડાવ્યો. પછી તેમની પાસે જતાં તેમણે પૂછ્યું કે “લાઈ! તમારી આવી દશા શાથી થઈ?”

મેં કહ્યું કે “મસુરની દાળ પેટ ભરીને ખાધી તેથી મનમાં જોશ આવી ગયો. તેની સજાતરીકે ખસો ફટકા ખાધા અને જેલખત્રા કરી.”

પુરુષશ્રેષ્ઠ અબુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ ત્યારે મક્કાની હજ કરવા જતા, ત્યારે પ્રથમ મદિના જતા અને ત્યાં હજરત મહમદ સાહેબ(સં આં સં)ની કબરનાં દર્શન કરીને પછીજ મક્કા જતા અને હાજીવતનું પાલન કરતા. ત્યાંથી પાછા મદિના આવતા અને “અરસલામ અલયકમ્ યા રસુલિહાહ” એમ કહીને સલામ કરતા; એટલે હજરત સાહેબ(સં આં સં)ની કબરમાંથી “અલયકમ્ સલામ્ યા ઇબ્ન શય્યાન” અર્થાત્ “હે શય્યાનના પુત્ર ! તને સલામ” એવો અવાજ આવતો.

અબુ ઇસાક ઇબ્રાહીમ કહે છે કે, હું એક દિવસ જળાશયમાં સ્નાન કરતો હતો, ત્યારે મેં એક ચંદ્ર જેવી શાંતિ, અને કાન્તિવાળો યુવક જોયો. તે મને જોઈને ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો કે “બાદશાહીથી ક્યાંસુધી નહાયા કરીશ ? હવે અંતઃકરણને પણ ધોવાની મહેનત કર, કે જેથી તારો ઉદ્ધાર થાય.”

મેં પૂછ્યું કે “તમે દેવ છો, મનુષ્ય છો કે દેવ છો ?”

તેણે કહ્યું કે “હું એમાંનો કોઈ પણ નથી. પરમાત્માની ચરણરમમાંનો એક કણમાત્ર છું.”

મેં કહ્યું કે “ત્યારે તો આપ સ્વર્ગીય સ્વારાજ્ય પામેલા જણાઓ છો.”

તેણે કહ્યું કે “ઇબ્રાહીમ ! તું પણ બાહ્ય પ્રદેશમાંથી ચિત્ત ઉડાવી લઈ તેને અંતરપ્રદેશમાં વાળી દે, એટલે તું પણ એ રાજ્ય અવશ્ય પામી શકીશ.”

કોઈએ અબુ ઇસાકે ખાસે ઉપદેશની માગણી કરી, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “ઇશ્વરનું જ સદા સ્મરણ કર્યા કરે; અને તેને ભૂલો ત્યારે મૃત્યુનું સ્મરણ કરે.”

આ મહાત્માનું વ્યવહારમૂલ

૧-એક ઇશ્વરમાંજ વિશુદ્ધ અને પૂરો પ્રેમ રાખી તેનાજ ધ્યાન-ભજનમાં જોડાઈ રહેવાથી આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ઉદય અને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આ સંસારમાં પરમાત્માસિવાય બીજું જે કંઈ છે તે તો બધું તમને અધર્મમાં અને ભ્રાંતિબળમાંજ નાખી દેનારૂં અને દુસાવી રાખનારૂં છે.

૯૭—તપસ્વી અખુલ ખચર આકતા

તપસ્વી અખુલ ખચર આકતા ધર્મત્રેમીઓના માર્ગદર્શક, અથગણ્ય સ્થાન અને મહાન આચાર્ય હતા. તેઓ મગરબનિવાસી હતા. તેમણે તપસ્વી એખન બુદ્ધાના સહવાસનો લાભ લીધો હતો. વનનાં પશુપંખીઓ પણ તેમના તરફ પ્રીતિ રાખતાં. સર્પ અને સિંહોનો પણ તેઓ સહવાસ રાખતા. અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓ નિર્ભયતાથી તેમની સમીપ આવતાં.

તેઓ જે પર્વતમાં રહેતા ત્યાં એક સમયે એક રાત્ર ગયો. તેણે પ્રત્યેક ક્ષિત્રને એકેક મહોર આપી, જેમ અખુલ ખચર પાસે પણ મૂકી. તેઓ વીસ હાથ દૂર ઉભેલા એક ક્ષીર તરફ તે મહોર ફેંકી દધને નગર તરફ આઘ્યા ગયા.

એક વાર દેવેયોગે એવું બન્યું કે, અણુ કર્યાવિનાજ તેમણે કુરાન હાથમાં લીધું. પછી તેઓ બનરમાં ગયા. બનરમાં ચોરી થયેલી તેથી લોકો ચોરને શોધતા હતા. અખુલ ખચરને જોતાંજ “ચોર, ચોર” કરી માણસો તેમને વિંટાઇ વળ્યાં. અખુલ ખચરની સાથે કેટલાક સાધકો હતા તેમને પણ લોકોએ પકડ્યા.

અખુલ ખચર બોલ્યા કે “હું આ લોકોનો ઉપરી છું, તેઓ નિર્દોષ હોવાથી એમને છોડી મૂકો, હું તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું.”

પછી સાધકોને તેમણે કહ્યું કે “આ લોકો કરે તેમ કરવા દેજો; બોલતા નહિ.”

મહર્ષિને લોકો રાજદરબારમાં લઇ ગયા અને ત્યાં લોકોના માત્ર અનુમાન-લયા કથન ઉપરથીજ સબતરીકે તેમના હાથ કાપી નાખવામાં આવ્યા. તેમને હાથવગરના બનીને આવેલા જોતાંજ સાધકો વ્યાકુળ બની વિલાપ કરવા લાગ્યા.

મહર્ષિ—“ શોક શમાટે કરો છો ? આ તો ખુશી થવા જેવી બાબત છે, જો તેમણે હાથ ન કાપતાં માથું કે હૃદય કાપ્યું હોત તો કેવી દશા થાત ? હાથપગ ધોયાવિનાજ પવિત્ર કુરાનનો સ્પર્શ કરનારને આવીજ સજા થવી ઘટે.” ‘આકતા’ શબ્દનો અર્થ અરબીમાં ‘કપાયલા હાથવાળો’ હોવાથી એ પછી તેઓ ‘આકતા’ કહેવાવા લાગ્યા.

મહર્ષિ અખુલ ખચરના હાથ ઉપર કોઠ જણાતાં વૈદ્યોએ તેટલો ભાર કાપી નાખવાની જરૂર દર્શાવી; પણ તેમણે ના પાડી. આથી શિષ્યોએ કહ્યું કે “મહર્ષિ નમાજ પઢતા હોય, તે વખતે તે ભાગ કાપવાથી તેઓ બોલશે નહિ.”

પછી જ્યારે તેઓ નમાજ પઢવા લાગ્યા, ત્યારે હકીમોએ તેટલો ભાગ કાપી નાખ્યો. એ સમયે મહર્ષિ અખુલ ખચરે ચુંકારો પણ કર્યો નહિ.

આ મહાત્મા ઈન્નાં વચનામૃત

૧-જીવાનીમાં જે પ્રભુઆત્મા પાળતો નથી, તે વૃદ્ધાવસ્થામાં દુઃખી થાય છે.
૨-જે માણસ પ્રભુપ્રેમ, તત્ત્વજ્ઞાન ઇત્યાદિવિષે વાતોચ્ચ કરી બાણે છે અને વર્તી બાણતો નથી, તેનું પોલ વહેલે-મોઢે પુલીજ બાય છે.

૩-અ્યાંસુધી પ્રભુની મહત્તા સમજાય નહિ અને ચિંતવાય નહિ, ત્યાં-સુધી માણસનું અંતઃકરણ પવિત્ર થઈ શકતું નથી.

૪-જે માણસ સાચા સંત-સાધુનાં સેવા-સમાગમ કરતો નથી, તે પાકળ પાંકિલમાં અને મિથ્યાભિમાનમાંનું દૂષિતો ચાલીને છેવટે પિષ્કારણ પામે છે.

૫-વિદ્યાસ, એ પ્રભુ અને લક્ષ્ય વચ્ચેની એક એવી અવગળા બાબત છે, કે જેનું પૂર્ણ રહસ્ય તો પ્રભુસિવાય કોઈ પણ બાણી શકતું નથી.

મહાત્મા અખુ બકર સિદ્ધાન્તીનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-તમે પરમેશ્વરમાંજ અંતઃકરણને જોડી રાખો અને તેમ ન કરી શકો ત્યારે ધ્યાન-ભજન માં રહેનારા લક્ષ્યમાત્રીઓ (સાધકો અથવા સિદ્ધાન્ત-ઓનો) સમાગમ સેવો.

૨-જે માણસ જ્ઞાન તો મેળવે છે, પણ નિષિદ્ધ કામોથી દૂર રહેવાની કાબલ રાખતો નથી, તેને છૂટવાનો કશો ઉપાય નથી.

૩-પૃથ્વી ઉપર જેટલાં માણસો છે, તેટલા ધર્મમાર્ગ છે અને તે દરેક માર્ગ ઇશ્વરથીજ શરૂ થાય છે; નહિ કે માણસોથી.

૪-તમે એવોજ પ્રયત્ન કરો કે જેથી સર્વે અવસ્થામાં પોતાની ખામીઓ અને પ્રભુના ઉપકારો તથા મહત્તા યાદ રહી શકે.

૫-તત્ત્વજ્ઞાન તો જ્યાં ત્યાંથી મળી આવશે, પરંતુ જેટલા પ્રમાણમાં સાચી જિજ્ઞાસા અને સાધુતા, આવી શ્રદ્ધા, જેટલાવ પ્રવ્રણ્યમાં આવશ્યક તે જ્ઞાનને ખરા અર્થમાં સમજી શકે છે અને પચાવી-પાલન કરી શકે છે.

૬-હું એવું ઇચ્છું છું કે, સાધકની પ્રત્યેક કૃતિ અને સ્થિતિ પ્રભુનેજ પ્રામવાના ઉદ્દેશથી થાય. એવા ઉદ્દેશવિનાની જે પણ કૃતિ અને સ્થિતિ થશે, તે સર્વ વૃથાજ નશે.

૭-જે માણસ પ્રયોજન જેટલીજ વાતુ કરે છે અને સિદ્ધિપ્રયોજન બાલવાથી દૂર રહે છે, તેજ ખરા બુદ્ધિમાન છે.

૮-સાચા સાધકનું સુખ્ય લક્ષણ એજ છે કે, તે બીજા અધ્યાત્મી દૂર રહી માત્ર સાચા સંત-સાધુનોજ સહવાસ-સમાગમ સેવે છે.

૯-તમે સંસાર અને સંસારીઓથી દૂર રહેવામાંજ જીવનની સફળતા જુઓ; કેમકે કૈમ કરશે તોજ તમારામાં ઉચ્ચ જીવનનો સંચાર થઇ શકશે.

૧૦-લૌકિક જીવનથી છટકારો મેળવવો એજ સાધનાનું મુખ્ય દાર છે; કેમકે સાધક અને ઇશ્વરની વચ્ચે લૌકિક જીવન એજ મોટો અંતરાય હોવાથી જ્યાંસુધી એ અંતરાયનો નાશ ન થાય, ત્યાંસુધી પ્રભુના માર્ગમાં પ્રકાશ મળવો ને આગળ વધાવું મુશ્કેલ છે.

૧૧-મ્હારે માટે તો આજુ'જગતજ શત્રુરૂપ અને અંતરાયરૂપ રહ્યું, ત્યાં પછી તેનાથી દૂર રહેવા સિવાય મ્હારાથી બીજું બનીજ શું શકે ! !

૧૨-તમારું (સાધકજનોનું) દરેક કાર્ય એવી રીતે થવું જોઇએ કે જે લોકો જાણવાજ પામે નહિ; કેમકે વાત બહાર ગઇ કે તેમાં વધઘટ થવાનીજ.

૯૧-તપસ્વી અણુ હ્રસ્વ મહંમદ બગદાદી

તાપસવર અણુ હ્રસ્વ મહંમદ પ્રભુપ્રેમથી લારપૂર અને મહાજ્ઞાની તથા ઉત્તમ પંડિત હતા. તાપસમંડળીમાં તેમનું ઘણું માન હતું. બગદાદમાં તેમનો નિવાસ હતો. તેમના પિતાનું નામ ઇબ્રાહીમ હતું. હારેસ મહાસવીની પાસેથી તેમણે ધર્મદીક્ષા લીધી હતી. મહાત્મા સરી, મહાત્મા તુરી, મહાત્મા ખયર અને મહાત્મા નરસાજ તેમજ બીજા અનેક મહાત્માઓનો તેમણે સમાગમ કર્યો હતો. બગદાદમાં આવેલી રસાફ નામની મસ્જિદમાં તેઓ ઉપદેશ આપતા. જ્યારે ઇમામ અહમદ હંબલ દોઢ વિષયનું પ્રતિપાદન કરી ગ્રંથતા નહિ, ત્યારે તેમની મદદ લેતા. અણુ હ્રસ્વની વાતો કાનને મધુરી લાગે એવી તથા હૃદયને તૃપ્તિ આપે એવી હતી.

એ સાંભળીને શિષ્યો બોલ્યા કે “દેવ! અમે અણુ હુન્નને પ્રેમી સાધુ અને એકેશ્વરવાદી બાણીએ છીએ.”

હારેસ મહાસત્વી—“હા, હું પણ એમજ બાણું છું. પરંતુ તેણે અનેકેશ્વરવાદીઓના જેવું કાર્ય કેમ કર્યું? માત્ર એકલા પંખીનાજ અવાજમાં તેમણે પરમેશ્વરની વાણી કેવી રીતે સાંભળી? કેમકે ઈશ્વર કાંઈ એકજ જગ્યાએ રહેલો નથી. પ્રભુ અને તેના બંદાઓની કથાસિવાય પ્રભુપ્રેમીને ખીજ કશાથી શાંતિ વળતી નથી અને તેની આધીનતા આત્મા સિવાય સાચો બાવાવેશ પણ આવી શકતો નથી. સાંસારિક બધી વસ્તુઓ પ્રભુના માર્ગમાં આવરણરૂપ એટલા માટે ગણાય છે કે તે હોય ત્યાંસુધી તે પ્રભુમાં એકનિષ્ઠ અને તદ્દલીન થઈ શકતો નથી.”

અણુ હુન્ન—“હું પહેલાં તો યોગ્ય માર્ગ ઉપર હતો, પરંતુ મારું આ કાર્ય ભૂલેલા મુસાફર જેવુંજ થયું છે, તેથી એને માટે હું પશ્ચાત્તાપ કરું છું.”

અણુ હુન્નએ એક વાર કહ્યું હતું કે, મેં પ્રભુનાં દર્શન કર્યાં છે. ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે “અણુ હુન્ન! તું શયતાનની છેતરપીંડીનું અતુકરણ કરીશ નહિ.”

પછી ઉપલી વાત સામાન્ય લોકોની બહુમાં આવતાં તેમણે મહર્ષિ અણુ હુન્નને ઘણુંજ દુઃખ આપ્યું હતું.

મહર્ષિ અણુ હુન્ન કાનને મધુર લાગે એવીજ વાતો કહેતા. એક દિવસે એમણે એવી દેવી વાણી સાંભળી કે “અણુ હુન્ન! બેશક તું ઘણી ઉત્તમ રીતે બોલી શકે છે; પરંતુ મૌન રાખવું એ તેના કરતાં પણ વધારે ઉત્તમ છે.”

એ પછી તેમણે મૌન લીધું હતું અને એજ અઠવાડિયામાં હીજરી સન ૧૮૯માં એક શુક્રવારને દિવસે તેમને જંદક વાગવાથી પાટ ઉપરથી પડી ગયા અને તેહ છૂટી ગયો.

આ મહાત્માનાં યોડાંક વચ્ચનામૃત

૧-હુખીઓ અને ત્યાગીઓ સાથે ભાષણધી કરવી એ કઠણ કામ છે. સત્યનિષ્ઠ અને સદાચારી સિવાય બીજાથી તે ગની શકતું નથી.

૨-પ્રભુ જેને સ્વાદ કે બોલવાની લોહપત્તા વગરની જીલ, સંતોષી હૃદય અને અસંબંધી સ્વભાવ, એ ત્રણ વાનાં આપે છે, તેજ સર્વ આકૃતોથી બચી શકે છે.

૩-સાચા સાધુનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:-હુનિયાઇ ગૌરવ પ્રાપ્ત થતાં તે પોતાને ગૌરવહીન થયેલો માને છે; શક્તિ અને દેવી સંપત્તિ હોવા છતાં પણ તે નિર્બળ ને ગરીબની પેઠે રહે છે અને પ્રસિદ્ધિ મળે તોપણ ગુપ્તની

પેઠે રહે છે. ઢાંગી સાધુનાં લક્ષણો આથી ઉલટાજ પ્રકારનાં હોય છે.

૪-ત્યારે અન્ન મળતું નહિ ત્યારે મારી જાતને હું કહેતો કે, આ અપવાસ તને ઇશ્વરી બક્ષીસરૂપે મળ્યા છે. વિચાર કરવાથી પણ મને એમજ જણાતું કે, તે અપવાસના દિવસોથી જેટલો મને લાલ થયો છે, તેટલો લાલ જમવાના દિવસોથી થયો નથી. કેમકે અપવાસને દિવસે મન સ્વસ્થ રહેવાથી મને સાધન-ભજનમાં ખૂબ આનંદ આવતો.

૯૨-તપસ્વી અણુ અલિલ અહમદ રૂદખારી

તાપસવર અણુ અલિલ અહમદ ધૈર્ય તથા ગાંભીર્યમાં પર્વત જેવા અને પાંડિત્યમાં રત્નાકર જેવા હતા. તેઓ સદા ઇશ્વરના જ્ઞાન-ચિંતાનમાં રહેતા. તેમણે તપાદિ સાધનો પુષ્કળ સાધ્યાં હતાં. તેઓ ચતુર ધર્માચાર્ય અને સદાચરણમાં કુશળ હતા. બગદાદ તેમની જન્મભૂમિ હતું. તેઓ મિસરમાં જઈ રહ્યા હતા, ચૂઢ તત્ત્વોની ચર્ચા કરતાં તેઓ ઘણી ઉચ્ચ વાતો કહેતા. મહર્ષિ જુનેદ તથા અણુ હુસેન નુરીનો સહવાસ સેવવા ઉપરાંત ખીજા પણ અનેક સંત-સાધુઓના દર્શન-સમાગમનો લાલ તેમણે લીધો હતો.

તેમણે કહ્યું છે કે, એક વાર એક ફકિરતું મરણ થયું, ત્યારે તેને કબ્રસ્તાનમાં લઈ ગયા અને ઉંઘે મોઢે દફનાવવા ગોઠવણ કરવા માંડી. એમ કરવાથી મરનાર ઉપર ઇશ્વરની વિશેષ દયા થશે, એવી માન્યતા હતી. એટલામાં પેલા શખે આંખો ઉઘાડીને કહ્યું કે “જે ઇશ્વર મહારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તેની પાસે તમે મને ખરાબ અવસ્થામાં શામાટે મૂકો છો ?” આ અવાજ સાંભળીને મેં પૂછ્યું કે “મૃત્યુ પછી પણ શું જીવન હોઈ શકે ?” પુનઃ તેણે કહ્યું કે “પ્રભુના બધાજ પ્રેમીઓ જીવતા છે.”

અણુ અલિલ અહમદ કહે છે કે, ઘણાં વર્ષ સુધી મને મારા શરીરની પવિત્રતા-માટે શંકા રહ્યા કરવી હતી. એકે દિવસ એક ઠેકાણે હું અગિયાર વાર નાહ્યો અને સૂર્યોદયસુધી ખોટી થયો; તોપણ શુદ્ધિ બરાબર થયેલી લાગી નહિ. આથી મેં પ્રાર્થના કરી કે “હે પ્રભો ! મને શાંતિ આપો.” એટલે જેળી વાણી સંભળાઈ કે “શાન્તિ તો પરમાત્માના જ્ઞાનમાં અને મેળાપમંજ રહેલી છે.”

મરણસમયે મસ્તકે તેમની બહેનતા બોળામાં હતું ત્યારે તેઓ નેત્ર ઉઘા-

ડીને બોલ્યા હતા કે, ફિરસ્તાઓને (દેવહૂતોને) નબરે જોઉં છું. તેઓ કહે છે કે 'ચાલો, તમને એવે સ્થળે લઈ જઈએ કે જ્યાં પરીઓ-અપ્સરાઓ તમારી રાહ જોતી ઉભી છે' પરંતુ મહાદેવ અંતઃકરણ એમ કહે છે કે 'હે પ્રભો! તમારા સિવાય બીજા કશા તરફ હું દષ્ટિ કરનાર નથી. જેને પ્રાપ્ત કરવામટે આશુ છવન ગાળ્યું છે, તેનેજ જઈ મળવાનું મૂકીને વચમાં-સ્વર્ગના સુખવિલાસ માં-મહારે કસાઈ પડ્યું નથી.' આટલું કહીને તેમણે શરીર છોડ્યું. હિજરી સન ૩૨૮ માં તેમનો દેહાંત થયો.

આ મહાત્માનાં કેટલાંક વચનામૃત

૧-આપણે ધારેલા સમયે સાચા સંત-સાધુનો મેળાપ થવો, તેમજ મેળાપ થયા પછી ધારેલા સમયે તેમનાથી છૂટા પડી શકાયું, એ બંને બાબતો મુશ્કેલ છે.

૨-એક કાંબળો, કદસાધ્ય લોજન, સંસારનું વિસ્મરણ, ધર્મનું પાલન અને પેગંબર તથા મહાપુરુષોનું અનુસરણ, એ સાચા જ્ઞાનીઓની નીતિ હોય છે.

૩-જે સાધક પાંચ દિવસના કડાકાથી કંકળી ઉઠે, તેને તો પાછો જાનરમાંજ વિદાય કરી દેવો કે જ્યાં માગી પાવ.

૪-મેળાપની પ્રતિજ્ઞા લઈને પરમ સખા(પરમાત્મા)નેજ આંગણે અક્રો લગાવી ખેંસવું; તેનાજ ઉંઘરામાં માથું મૂકી રાખવું અને સોંકડો વાર તરછોડે તોપણ ત્યાંથી ખસવું નહિ, એ સાચા જિજ્ઞાસુની નીતિ હોય છે.

૫-પાસે કશુંજ નહિ છતાં જે કોઈ પાસે કશું માગતો નથી; અને કોઈ વગરમાગ્યે આપે, તોપણ તેને નહિ સંઘરવામાં જે અડગ રહે છે; તેજ ખરો આસ્તિક ને એકનિષ્ઠ જ્ઞાની છે.

૬-જે જ્ઞાનપ્રભુને સૌથી શ્રેષ્ઠ અને મહાન દર્શાવે છે અને બીજા તમામ પદાર્થોને દુર દર્શાવી તેમનો મોહ ત્યજવા પ્રેરે છે તથા પાપપ્રત્યે લય અને પ્રભુપ્રત્યે આશા ઉપજાવે છે, તેજ જ્ઞાનતમો-સાધકો-માટે ઉપયોગી બાજુએ.

૭-સાચો સાધુ પોતાના અલૌકિક ગુણોને ગુપ્ત રાખે છે અને અવ-ગુણોનું લોકો આગળ પ્રકટ કરે છે, એ વાતની માહિતી પણ તેમને પોતાનેજ હોય છે.

૮-ઇશ્વરે પણ પોતાની પેઠે પોતાના બંદાઓની પણ ચોગ્યતા ગુપ્ત રાખવાની વ્યવસ્થા કરી છે, અને તેથીજ તેવા મહાજનો તરફ બધાઓની

દષ્ટિ જવા પામતી નથી, અને જાય તોપણ તેમને જાણી-પિછાણી શકતી નથી.

૯-માણસનું મન જ્યારે સંસાર તરફ પૂરેપૂરું અનાસક્ત બને છે, ત્યારેજ તેના હૃદયમાં ગૂઢ જ્ઞાનનો ઉદય થાય છે; મનમાં સ્વર્ગીય રહસ્યો પ્રકટ થાય છે અને આશ્ચર્યમાં સેવાભાવ પ્રકટ થાય છે. આ ત્રણ બાબતો તેનામાં પ્રકટ થાય તોજ આ ત્રણ બાબતો તેનાથી બની શકે છે:- (૧) પોતાની ખામીઓ સમજાય છે, (૨) અલૌકિક ઇશ્વરી રહસ્યો સમજાય છે અને (૩) બાહ્યબહાર પણ તેનેજ અનુસરતો થાય છે.

૧૦-જ્યારે સંગીતને લીધે હૃદયમાં ઉચ્ચ ભાવોનો આવેશ થાય છે, ત્યારે પણ પ્રેમપાત્ર પ્રભુનાં ગૂઢ રહસ્યો તેના આગળ પ્રકટ થાય છે.

૧૧-ઇશ્વરે પોતાને માટે જે કાંઈ નિર્માણ કર્યું હોય તે સિવાય બીજું કશું પણ જે ઇચ્છતો નથી તે સાધુ પુરુષ છે; અને જે પ્રભુસિવાય આ લોકની કે પરલોકની કોઈપણ વસ્તુસ્થિતિ ઇચ્છતો નથી તે વીરપુરુષ છે.

૧૨-ખરાબ મનુષ્યો સાથે સમય ગાળવો પડે, એ તો પરીક્ષામાં બેસવા જેવું અથવા તો કસોટીમાં કસાવા જેવું છે.

૯૩-તપસ્વી અખુલ ફઝલ હુસેન સરખસી

તપસ્વી અખુલ ફઝલ હુસેન પુષ્કળ સત્કાર્ય કરનારા, હુખી જનોનો હુઃખભાર વહેનારા, સૌના શ્રદ્ધાપાત્ર અને શ્રેષ્ઠ ધર્માચાર્ય હતા. સાત્વિકતા, આધ્યાત્મિકતા, પ્રભુપ્રેમ અને પુરુષાર્થની બાબતમાં તેઓ ઉચ્ચતમ અવસ્થાએ પહોંચેલા હતા. તેઓની વાણી મધુર છતાં તેમાં જ્ઞાન પણ સંપૂર્ણ દેખાઈ આવતું. સરખસ નામનું સ્થાન તેમની જન્મભૂમિ હતું. તપસ્વી અખુ સંઇદના તેઓ માર્ગદર્શક હતા. અખુ સંઇદને કાંઈ પણ મુશ્કેલી આવતાં તેઓ અખુલ ફઝલની ટપર આગળ જઈને તેની પ્રદક્ષિણા કરતા, તેથી તેમની મુશ્કેલી દૂર થતી. તેમનો જે પણ શિષ્ય હજ દરવાનું વત લેતો, તેને તેઓ કહેતા કે “તું પ્રથમ અખુલ ફઝલ હુસેનની સમાધિનાં દર્શન કરીને તે પછીજ હજ કરવા જજે, કેમકે એથી તારી ધારણા નિર્વિદ્ધને સફળ થશે.”

એક દિવસ કોઈએ અખુ સંઇદને પૂછ્યું કે “તમે આવી યોગ્યતા ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી ?” ત્યારે અખુ સંઇદે કહ્યું કે “હું એક વાર નહીને કિનારે કિનારે જતો હતો, ત્યારે સામે કિનારે મહાત્મા અખુલ ફઝલ હુસેન ચાલતા હતા.

તેમની મીઠી નજર મહારા ઉપર પડી, તેથીજ હું આ રસ્તે આગળ વધી શક્યો.”

ઈમામ ખાલેમી કહે છે કે, નાનપણમાં એક દિવસે હું એક ઝાડ ઉપર તેની ડાળ કાપવા ચઢ્યો, એવામાં આચાર્ય અંબુલ ફૂલ ત્યાં આવ્યા; હું ઝાડ ઉપર હોવાથી તેમણે મહને ઢીઠો નહિ અને એકાંત સમજીને ઈશ્વર-ધ્યાનમાં મગ્ન થયા તથા દેહલાન પણ ભૂલી ગયા. કેટલીક વાર એ સ્થિતિમાં રહ્યા પછી તેઓ મસ્તક ઉંચું કરીને પ્રકુલ અંતઃકરણે જોડ્યા કે “હે પ્રભો ! હજમને આપવા જોગી જુજ રકમ પણ તું મને આપતો નહિ અને જીન તારે રસ્તે ચાલનાર મારા જંધુઓને પણ આપતો નહિ.”

ઉપલી પ્રાર્થના કરી રહ્યા પછી તરતજ મેં એ વૃક્ષનાં તમામ પાંદડાં અને ડાળો સુવર્ણમય જની ગયેલાં જોયાં અને મહર્ષિને પણ એવુંજ જણાયું; એટલે તેઓ જોડ્યા કે “અહો, કેવો વિચિત્ર જનાવ ! પ્રભો ! તારી આટલી જાંધી અવકૃપા શામાટે ? હું તાંબાની પાઇ પણ આપવાની ના કહું છું, ત્યારે તું તો ચોતરફ સોનુંજ સોનું દર્શાવે છે ! તને તો ખસ કશું કહેવાયજ નહિ !”

સરખસમાં એક યુવક હતો. તે સદા પ્રભુપ્રેમમાંજ મસ્ત રહેતો અને નમાજ પઢતો નહિ. એક વાર લોકોએ તેને પૂછ્યું કે “તું નમાજ કેમ પઢતો નથી?”

યુવક—“પાણી ક્યાં છે તે હું અજાણ કરું?”

લોકો તેનો હાથ પકડી તેને એક હોજ પાસે લઈ ગયા અને જળથી ભરેલું પાત્ર જતાવ્યું. તે યુવક તો પુષ્કળ સમય સુધી હાથમાં તે પાત્ર લઈને જડની પેઠે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો ! પછી મહર્ષિ અંબુલ ફૂલે કહ્યું કે “આને તો ઘેર પહોંચાડવો એજ કર્તવ્ય છે, કારણ કે ધર્મવિધિઓથી એ પર થયેલો—આગળ વધી ગયેલો છે.”

એક દિવસે સરખસનિવાસી લોકમાં, મહર્ષિ અંબુલ ફૂલ પાસે આવ્યો અને જોયું તો એક રંગેલું વસ્ત્ર હાથમાં લઈને તેઓ બેઠા હતા.

લોકમાને પૂછ્યું “આપ આ રંગેલા વસ્ત્રમાં શું શોધો છો ?”

મહર્ષિ—“તમે જોનાથી દૂર રહીને જે શોધી રહ્યા છો તેજ.”

લોકમાન—“આવા વિપરીત લાવતું શાથી કહો છો ?”

મહર્ષિ—“શું શોધો છો ? એવો વિપરીત લાવ—કટાક્ષભરેલો પ્રક્રમ તો મારોજ છે. તમે જરા મિથ્યાભિમાનની મોહનિદ્રામાંથી જાગો, કે જેથી

તમારા અંતરમાંની અવળી માન્યતાઓ દૂર થાય અને આપોઆપજ જાણી શકો કે, તમે અને હું શું શોધી રહ્યા છીએ !”

એક દિવસે કોઈ માણસ અંબુલ ફૂલ પાસે આવ્યો અને જોડ્યો કે

“ગઈ રાત્રે સ્વપ્નમાં મેં જોયું કે, આપનું મૃત્યુ થયું છે અને અંતિમ ક્રિયાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે.”

મહર્ષિ—“છાતો રહે. આ સ્વપ્ન તો તે તારેજ માટે જોયેલું જાણ્યું; કારણ કે, ઈશ્વરમાં જીવનારનું મૃત્યુજ થઈ શકતું નથી.”

મહર્ષિ અણુ સંદેહ કહે છે કે, હું સરખસ શહેરમાં એક વાર મહાત્મા અણુલ કૂઝલ પાસે ગયો હતો. રાત્રિ પડતાં તેઓ બોલ્યા કે “તું ઉપદેશક બન અને હું શ્રોતા થાઉં.”

ત્યારે હું ધર્મશ્રદ્ધામાંનું એવા લાવનું એક વાક્ય બોલ્યો કે, તે (પ્રભુ) તેમને ચાહે છે અને તેઓ તેને (પ્રભુને) ચાહે છે.

પછી અણુલ કૂઝલે એ વચનના સાતસો અર્થ કર્યા અને તોપણ તેમાં લેશ પણ પુનરુક્તિ આવી ન હતી! અમારી આખી રાત્રિ એજ બાબત પાછળ વીતી ગઈ અને પ્રભાત થયું, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “ચાલો, બીજી ત્રીજી કશી પણ કુથલીવિના આપણી રાત્રિ નીકળી ગઈ! અને તોપણ આપણી વાત તો પૂરીજ થઈ નહિ! વાતજ લાંબી રહી, ત્યાં બિચારી રાત્રિનેા પણ શો વાંક?”

મહર્ષિ અણુલ કૂઝલનું મૃત્યુ નજીક આવ્યું, ત્યારે લોકોએ કહ્યું કે “જ્યાં બોલિયાઓની સમાધિ છે, ત્યાં આપની સમાધિ કરીશું” ત્યારે મહર્ષિ બોલ્યા કે “હું એવો કોણ કે એવા મહાપુરુષોની પાસે મહારી સમાધિ કરે? અમુક હુંગર પાસે દારૂડીઆ અને ધૂત લોકોની કબરો છે, ત્યાંજ દાટો એવી ઈચ્છા છે; કારણ કે ભૂખા-તરસ્યા અને દીન-હુખીઓનેજ અન્નપાણીનાં દાન અપાય છે; અને યાદને છુટ્કાં સ્વીકારે, તો પાપી પણ પ્રભુની ક્ષમા-દયા પામે છે.”

આ મહાત્માનાં થોડાંક વચનામૃત

૧-ભૂતકાળને સંભાળ્યા કર્યો નહિ અને ભવિષ્યની વાટ જોઈ બેસી રહેશો નહિ; પણ થાય તેટલો વર્તમાનનોજ વધારે સદુપયોગ કરી લેજો.

૨-પ્રભુની કૃપા પામવા માટે આ બે બાબતો કરવી જોઈએ:- (૧) દીનભાવે પ્રભુપ્રાર્થના અને (૨) પેગંબર સાહેબ(સં આં સં)નું અનુસરણ, કે

× દરેક ધર્મના જ્ઞાનવા મોટે પોતપોતાના પેગંબરો અને બોલિયાઓના આચરણ, અનુભવ ને આદેશ આ મંત્રોના યુગમાં તો સર્વ કાર્ષ માટે ખુલાં છે. તેથી જે કાર્ષની તેને અનુસરવાની પ્રબળ ઈચ્છા હોય; અને ઉપલક્ષિયા આચારો, લપ દાદવા જેવાં દાનો, મોદની વાતો કે પ્રાર્થનાઓથી પ્રભુ ઉતરવાનો નથી એટલી સમજણ હોય; તેને માટે તો અવગે રસતેથી પાછા ફરી અરે રસતે ચાલવું, એ આ કળિકાળમાં તો ઉત્કૃષ્ટ વધારે મુગમ પડી છે કોને!

લિંઝ ખરાબ લિખ્તુ

જેથી ગિચાસ સંસારીઓ પાસે કંઈ પણ પદાર્થ કે બદલો માગવાની ઇચ્છાજ તમારામાં રહેવા પામે નહિ.

૯૪-તપસ્વી અબુલ અબ્બાસ સૈયારી

તાપસપ્રવર અબુલ અબ્બાસ સૈયારી ધર્મના ખળતાણે, વિદ્યાસતી ખાણે, ગૂઢ સાધકે, તળસ્પર્શી તરવેતા અને ઠંકાયેલા સૂર્યસમાન હતા. વળી કર્મકાંડમાં પડિત અને મહાન ધર્માચાર્ય હતા. એમણે અનેક સંતસાધુઓના સહવાસ-સમાગમ સેવ્યા હતા. પ્રથમ મરહૂમ નગરમાં તેમણે આધ્યાત્મિક તરવેનો પ્રચાર કર્યો હતો. ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ તેઓ બહુ નિપુણ હતા અને સુંદર વ્યાખ્યાનો આપતા. અબુબક્કર જોયાસતીના તેઓ શિષ્ય હતા.

તેમની પ્રથમની અવસ્થા આ પ્રમાણે હતી—તેમના પૂર્વજો શ્રીમંત અને અમલદાર હતા. મરહૂમ નગરમાં તેમના જેવું ખાનદાન કુટુંબ ખીણું નહોતું. વડિલોનો વારસો તેમને મળ્યો હતો, પરંતુ તે બધો તેમણે ધર્મકાર્યમાં ખર્ચી નાખ્યો હતો. હજરત મહમદ પયગંબર(સં ૦ આં ૦ સં ૦)ના જે વાળ તેમની પાસે હતા. કહેવાય છે કે, તેઓ એ વાળનાજ પ્રતારે ધર્મને રસ્તે ચઢ્યા હતા અને સાધુસમૂહના આચાર્ય બન્યા હતા. એ સમૂહનાં માણસો ‘સૈયારી’ના ઉપનામથી વિખ્યાત છે. તપસ્વી અબુલ અબ્બાસે રાજનસાધનમાં પરાકાષ્ટ દર્શાવી હતી.

એક વાર અબુલ અબ્બાસ અખરોટ ખરીદવા માટે ફળ વેચનારાની દુકાને ગયા અને એક રૂપાનો સિક્કો આપ્યો.

ફળ વેચનારો તેમના તરફ જોઈ બોલ્યો કે “અસાની ફકીર કરતાં તો આ અખરોટ પણ સાફ કહેવાય.”

અબુલ અબ્બાસ—“અખરોટ વેચવાં છે, છતાં તું એવું સાધી કહે છે?”

ફળ વેચનાર—“હું તો તમને જ્ઞાન મળે તેટલા સાફકુંડું છું.”

મહર્ષિ અબુલ અબ્બાસ—“ચોઠા અખરોટસાટે હું આશીર્વાદ વેચી શકીશ નહિ.” આટલું કહીને ફળ લીધાવિનાજ મહર્ષિ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા !

એક વાર કોઈ પડિતે તેમને પૂછ્યું કે “આપનો નિર્વાહ શી રીતે ચાલે છે?”

તેઓ બોલ્યા કે “જે પણ ખાવાની ઇચ્છા થાય તે ચીજ તરફ જો

મનને દોડાવ્યા કરે છે, તેઓ જે કંઈ મળવાનું હોય તે પણ ખોઈ બેસે છે; અને જેઓ આવી મળેલા જરૂરજોગા પદાર્થમાં પણ સંકેત વેઠીને ખીજા-ઓ તરફ ઉદાર રહે છે, તેઓને માટે તો પ્રભુ પણ એવો ઓલો દોલો બની જાય છે કે તે નિર્મિત કરતાં પણ વધારે પદાર્થ તેના તરફ મોકલી આપે છે.

અબુલ અખાસ મરવી વખતે બોલ્યા હતા કે “હજરત મહમદ પયગંબર સાહેબ(સં આં સં)ના વાળો મહારા મુખમાં મૂકજો.” આથી તે મુજબ કરવામાં આવ્યું હતું. હજુ પણ તેમની સમાધિ મરહૂમ નગરમાં છે.

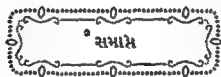
આ મહાત્માનાં થોડાં વચનામૃત

૧-સન્માન મળવાથી જેલો સંતોષ થાય છે, તેવાજ સંતોષ અપમાનથી પણ ન થાય, ત્યાંસુધી સાધકે પ્રભુપર પોતાનો પુરો વિશ્વાસ બેઠેલો માનવો નહિ.

૨-જે માણસ પોતાનું અંતઃકરણ પ્રભુમાં જોડી રાખે છે અને સત્યનું રક્ષણ કરે છે, તેનાજદારા પ્રભુ પોતાનો મહિમા અને જ્ઞાન-પ્રકાશ ફેલાવે છે.

૩-ધર્માચાર્યોના થોડા પણ દુરાચારથી ઘણા લોકો ખરાબ રસ્તે દોરવાય છે.

૪-તમે પ્રભુની પાસેથી શું માગશો ? લિખક વળી બીજું શું માગે ? માત્ર એટલું જ કહી શકે કે, તમારી મરહૂમ પડે તે આપો !

પરિશિષ્ટ

૧-ઈસ્લામનું હૃદય

['ઈસ્લામ ધર્મ' જોખમમાં છે' એવા ચીત્કાર પાડીને પ્રજના અનેક દુસ્મનો અજાણ કોમીજનોને ઝડપે ચડાવી રહ્યા છે. બીજી બાજુ હિંદુભાઈઓમાં પણ મુસ્લીમ ભાઈઓના આવા પોકારથી એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે 'કાફરોની કતલ' તો કુરાને-શરીફનું જ ફરમાન હોવાથી, હિંદુ-મુસ્લીમો વચ્ચે આચાર-વિચારોની સમાધાનીજ અશક્ય છે. બન્ને દૃષ્ટિઓપર વજૂલાં પડળ બેઠવા બંગાળના અણીના મુસ્લીમ અને સ્વરાજદળના આગેવાન મૌલવી વાહીદ હુસેન ખી. એલ, એમ. એલ. સી. કુરાને-શરીફમાંથી નીચે લખ્યાં સ્નેહ-સૂત્રો ટાંકે છે તથા ખલીફા-એ-મીના ખીનમુસ્લીમ કોમોપ્રત્યેના વર્તાવ વર્ણવે છે. કોમી ભાઈઓના રોષ કે રાજીપાની પરવા છોડીને એણે બતાવેલું નગ્ન સત્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે. અઠ 'સૌરાષ્ટ્ર']

ખલીફા ઓમરની ન્યાયબુદ્ધિ

ઇતિહાસનો પ્રત્યેક અધ્યાસી જાણે છે કે, ઈસ્લામી ખલીફાઓને અનેક દેશો ઉપર વિજય મળતી વખતે ખ્રિસ્તી, યાહુદી અને પારસી જેવી સંખ્યા-બંધ ખીન-મુસ્લીમ પ્રજાઓ સાથે વ્યવહાર કરવાના નિયમો ઘડવા પડેલા છે. દૃષ્ટાંત દાખલ, સર કરેલા પ્રદેશોમાંના ખ્રિસ્તી પ્રજાઓને ચોતાના પવિત્ર ધર્મ-નિશાન કૉસને વાજીત્રના નાદ સાથે સવારીમાં કાઢતા. તેઓનાં દેવાલયોમાં, બંદગી અર્થે મેદનીને એકઠી કરવા માટે ઘંટાના અને શંખના નાદ પણ કરવાનો ક્રમ હતો. ખલીફા હઝરત ઓમરનાં ત્રણ ફરમાનો, ચોતાને કબજે પડેલી પ્રજાની ધાર્મિક લાગણીપ્રત્યેના તે નામદારના વિનયશીલ વર્તાવની સાક્ષીરૂપે શોભી રહ્યાં છે.

૧-ઝીમ્મીઓને (ઈસ્લામના તાબેદાર ખીનમુસ્લીમોને) ફક્ત નમાઝના સમય સિવાય, દિવસે યા રાત્રે-આહો તે સમયે-શંખનાદ કે ઘંટાનાદ કરવાની છૂટ છે. (કિતાબ-ઉલ-જેરાજ, પૃષ્ઠ ૮૬) •

૨-ઝીમ્મીઓને, મુસ્લીમોની સલા સિવાયની બીજી હરકોઈ જગ્યાએ ચોતાના 'કૉસ' ની સવારી કાઢવાની મંજૂરી છે. (કિતાબ-ઉલ-જેરાજ, પૃષ્ઠ ૮૭)

૩-ઝીમ્મીઓને, મુસ્લીમ લતાઓમાં થઇને હુક્કરો લઇ જવાની મનાઇ છે. માત્ર ઉપર લખ્યા એવાં થોડાંએક પ્રતિબંધોસિવાય તો ખલીફા ઓમર

પોતાના લગભગ તમામ કોલકરારોમાં, પોતાની જીવેલી પ્રજાને બીજી તમામ ધાર્મિક ક્રિયાઓની સ્વતંત્રતા સોંપતા; તેમજ તેઓના જાન-માલની સંપૂર્ણ સહીસલામતીની ખોળાધરી લેતા. જર્જન, અગરબૈયાન, મકવાન આદિ પ્રદેશોની બીનમુસ્લીમ પ્રજાઓ સાથે થયેલા કોલકરારોમાં નીચેની એક કલમ લખેલી માલૂમ પડે છે:-

“તમારા જાન-માલની તેમજ ધર્મ અને રીત-રિવાજોની સહીસલામતીનો કોલ દેવામાં આવે છે; અને તેમાંના એકેયની અંદર કશોય ફેરફાર કરવામાં નહિ આવે.” (ટીપ્પી, પૃષ્ઠ ૯૬૫૦-૨૬૬૨.)

વાચકોને રખે કંટાળો આવે તેટલા ખાતર, તવારીખની અંદરનાં બીજાં દૃષ્ટાંતો ન ટાંકતાં, હું ખુદ કુત્તન અને હઠીસનાંજ અસલ સૂત્રોપર આવું છું, કે જે પરથી એકજ દેશમાં અને એકજ પાડોશમાં વસતા બીનમુસ્લીમો પ્રત્યે મુસ્લીમોનો શો વર્તાવ હોઈ શકે તેની પ્રતીતિ થાય છે. નીચેનાં અવતરણો-પરથી ઇસ્લામનો પોતાનાં પાડોશીઓપ્રત્યેનો વર્તાવ તથા તેઓનો પરસ્પરનો સામાજિક અને ધાર્મિક વ્યવહાર નક્કી થાય છે.

કુરોનના રનેહમંત્રો

બીનમુસ્લીમોને સંબોધી તથા ધાર્મિક મતલોદોને ઉદ્દેશીને એ પવિત્ર ગ્રંથ લખી ગયેલ છે કે:-

૧-તમારી વચ્ચે ઇન્સાફ રચાવાની મને આશા છે. ખુદા જેમ મારો ખાવીદ છે, તેમ તમારોય છે. અમારાં કૃત્યો અમારા નામપર લખાશે અને તમારાં કૃત્યો તમારા નામપર; માટે અમારી અને તમારી વચ્ચે ઝઘડાખોરી રહેવા દો, કેમકે કયામતને દિન ખુદા આપણ સૌને બોલાવશે ને આપણે એની હજુરમાં હાજર થઈશું. (પ્રકરણ ૧૩)

૨-બોલો, બો નાસ્તિકો! તમે જેને પૂજ્યો તેને હું નહિ પૂજું, તેમ હું પૂજ્ય તેને લલે તમે ન પૂજો. મારો ધર્મ મને સુખારક રહો ને તમારો તમને સુખારક.

૩-ખુદાની ઇચ્છા હોય તો તેઓ ખુતપરસ્તી(મૂર્તિ-પૂજા)નો શુન્હો ન કરત; પરંતુ તને કાંઈ અમે તેઓનો ચોક્કીદાર નથી નીચ્યો, તેમ તું તેઓનો રક્ષક પણ નથી. માટે તેઓ જેને પૂજી રહ્યા છે તે મૂર્તિઓને તું મા ધિક્કારજો; કારણ રખેને તેઓ પણ અજ્ઞાનમાં ને અજ્ઞાનમાં ખુદાને ધિક્કારવા લાગે. આ રીતે અમે દરેક પ્રજાનાં કર્તવ્યો નક્કી કરેલાં છે. આખરે તેઓ ખુદાની હજુરમાં હાજર થશે અને ખુદા તેઓને તેઓનાં પુણ્ય-પાપ સંભળાવશે.

૪-ઇરાધનાં બચ્ચાંઓને અમારો આદેશ છે કે, મનુષ્યવધના અગર દેશમાં રમખાણ મચાવવાના અપરાધીસિવાયના કોઈ પણ જીવાત્માને જે કોઈ કતલ કરશે, તેણે આખી ઈન્સાન જાતને કતલ કર્યા બરાબર ગણાશે; અને જે કોઈ એક જીવાત્માને પણ જીવતો બચાવશે, તેણે આખી 'માનવ-જાતની જીવંતીઓને બચાવ્યા બરાબર મનાશે. (પ્રકરણ ૫)

૫-ખુદાને તમારા સોજાંદગુ' સાધન ન બનાવજો, કે જેથી તમે ન્યાયપરાયણ અને પ્રભુપરાયણ રહી શકશો; અને ઈન્સાનની સાથે સુલેહ કરજો, કેમકે ખુદા તો એ છે કે જે સાંભળે છે અને જાણે છે. (પ્રકરણ ૨)

કોમી મહોબતનાં સૂત્રો

૧-તમારાં માતાપિતા, સગાંવહાલાં, નિરાધાર બાળકો, ગરીબો, તમારાં કુટુંબી-પાડોશીઓ તેમજ અબલધ્યાં પાડોશીઓ, તમારા દિલોબન દોસ્તો તેમજ વટેમાર્ગીઓ અને તમારે જમણા હાથે કેદ પડેલાં પ્રાણીઓ (લલે પછી તેઓ જીલામો હોય, ઘોડા હોય या ઘરનાં પશુઓ હોય, તે તમામ) પ્રત્યે દયા દાખવો. ખુદાને આવાં મનુષ્યોજ ખ્યારાં છે. મગરૂબો અને મિથ્યા-લિમાનીઓ કે જેઓ (સત્તા ને દોલતના) ભૂખ્યા છે તેમજ બીજાં માણસોને એવી ભૂખ તરફ દોરે છે, તેઓ ખુદાને ખ્યારા નથી.

૨-ઓ સાચા આસ્તિકો! ખુદાની સામે સાહેદતરીકે ખડા થાઓ ત્યારે ઈન્સાફની રાહ ચાલજો. કોઈ પણ ઈન્સાન તરફના ધિક્કારથી દોરાઇને ગેર-ઈન્સાફ ન કરજો. અદલ વર્તન રાખજો. અદલને રસ્તેજ તમે પ્રભુતાની નજીક પહોંચશો. ખુદાનો ખોફ રાખજો; કેમકે ખુદા તમારા હરેક કૃત્યથી વાકેફ છે. (પ્ર. ૧૧-૧૨)

૩-ખુદાનાં પ્રાણીઓનું લલું કરજો; કેમકે લલું કરનારાઓ ખુદાને ખ્યારા છે. (પ્ર. ૨-૯૧)

૪-લલાઈનાં અને સાધુતાનાં કાર્યોમાં લોકોને તમારી મદદ અને દિલ-સોજ દાખવજો, પણ પુરાઈ અને ધિક્કારના કામમાં ફેંદિને મદદ ન કરશો.

૫-પોતાના બાંધવ ઈન્સાનના હક્કોનું ઉથાપન કરનાર માણસને ખુદાની ઈર્ષ્યા ઉપર ચક્રીનજ ન હોઈ શકે.

૬-તમારામાંનો કોઈ પણ ઈન્સાન જ્યાંસુધી પોતાના લલાની માફક પોતાના બાંધવ ઈન્સાનનું પણ લલું ચાહતો નથી, ત્યાંસુધી એ ખુદામાં ન માનનારો નાસ્તિકજ છે. (‘સૌરાષ્ટ્ર’ તા-૧૨-૬-૨૬ ના અંકમાંથી)

२-हजूरत मोहम्मद साहब (सल.) और हलीमा

हमारे देश हिंदुस्थान में लगभग सात करोड़ मुसलमान रहते हैं। जनते हो, ये लोग कौनसा धर्म मानते हैं? ये लोग मुस्लीम धर्म मानते हैं और धर्मात्मे मुसलमान कहलाते हैं। मुसलमान लोग केवल ओक धर्म के ही मानते हैं और हजूरत मोहम्मद साहब (सल.) को उसका पैगंबर (धर्म का दूत) समझते हैं। मुस्लीम धर्म मोहम्मद साहब (सल.) ही ने बताया है, आपका जन्म लगभग १४०० बरस पहले अरब देश के मक्का नगर में हुआ था। आपके पिता का नाम अब्दुल्ला और माता का नाम अमीना था। आप जिस जगह में पैदा हुए थे, वह कुरैश कहलाती थी। यह जगह मक्का नगर और उसके आसपास के प्रदेश में पसरती थी। यह जगह अरबनगर में सग जगहों से बंद बंद थी। अरबी लोग इस जगहवालों का बड़ा आदर करते थे।

यहां हम तुम्हें मोहम्मद साहब (सल.) की ओक अच्छी कहानी सुनाते हैं। कुरैश जगह की स्त्रियों में यह नियम था कि वे अपने के पैदा होने के बाद उसे पालने-पोषने के लिये मक्के के बाहर की किसी स्त्री को सौंप देती थी। इससे यह लाभ होता था कि अच्छा मक्के की खूब हवा से अच्छा और मरुस्थल की अच्छी दूध मिलने से तंदुरुस्त हो जाता था। अमीना ने भी नन्हे से मोहम्मद को हलीमा नाम की स्त्री को सौंप दिया।

हलीमा खरीसद जगह की थी। वह ६० मोहम्मद (सल.) को मक्के से बाहर अपने स्थान को ले गई। हलीमा मोहम्मद को अपना दूध पिलाती और बड़े प्यार से उनका पालन-पोषण करती थी। जब मोहम्मद साहब (सल.) की उम्र हो बरस की हो गई और उन्होंने दूध पीना छोड़ दिया, तब हलीमा उन्हें ले कर अमीना के पास गई। मरुस्थल की हवा मिलने से मोहम्मद साहब (सल.) थोड़ा मोटे ताने हो गये थे। अमीना उनका देख कर बहुत प्रसन्न हुई। उन्होंने हलीमा से कहा 'अल्लिन्! मैं मक्के की हवा से बहुत डरती हूँ; अगर भेटे का तुम थोड़े दिन और अपने ही पास रहो तो बड़ी कृपा होगी। मैं तुम्हारी बड़ी लड़ाई मानूंगी।' हलीमा राज हो गई और मोहम्मद साहब (सल.) को फिर अपने यहां ले गई। जब वे बार बार के हो गये और किसी तरह का भटक न रहा, तब अमीना ने उन्हें अपने पास बुलावा दिया।

मोहम्मद साहब (सल.) हलीमा को बहुत चाहते थे और उसका माना के समान समझ कर उसका बड़ा ही आदर करते थे। वे हलीमा को कभी न भूलते थे, उसकी सेवा के लिये हमेशा तैयार रहते थे। ओक बार अरब में बारी आकाश पड़ा। लोग भूजों मरने लगे। बेचारी हलीमा पर भी आहत आघ। तब

મોહમ્મદ સાદળ કે પાસ પહોંચી ઓર બોલી:-“બેટા ! અકાલ કી દાસ તો તુમ્હેં માલુમ હી હૈ. મેરા હાથ બી જુરા હો રહા હૈ.” મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) ને જવાબ દિયા:-“મા ! ફિક કિસ જાત કી હૈ ? મેં તો દમોશ હી તુમ્હારી મેવા કે લિયે તૈયાર હું. અપને ઉસે એક લીટ, બહુન સી મેટ” ઓર બકરિયાં તથા કુછ રૂપએ બી દિયે. હલીમા મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) કો આસિપ દેતી હુધ ધર ચંકી ગઇ. એક બાર ડી ખાત હૈ. હલીમા મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) કે યહાં આઈ. મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) ઉસે દેખતે હી લેકર ખડે હો ગયે. જલ્દી મેં બે આપકો અઘાષ ન મિલી તો આપને ચટ સે સાફા ઉનારા ઓર ઉસે ખિજા કર ઉસી પર હલીમા કો ખિજાસા. ઈસકે બાદ આપને બેડે ગ્રેમ સે ઉમકા હાથ અપની છાતી પર રક્યા. મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) ડી ઓરી ભક્તિ દેખકર હલીમા બહી ખુશ હુધ ઓર વદ બાર બાર આપકો બેડે ગ્રેમ સે આસિપ દેને લગી.

ઉસ સમય અરબ કે લોગોં કી હાલત બહુત ખૂરી થી. વે યદ બી ન જાનતે થે કિ ઈશ્વર કિસ ચિડિયા કા નામ હૈ ! ચોરી કરતા, ઝૂંડ ખોસતા, આપસ મેં લડના-ઝગડના, જરા જરા સી ખાત પર આપસ મેં મારપીટ” ઓર ખૂનખરાબી કરતા ઓર શરાબ પીના-ઝમે લી ઝમે ખૂરે કામોં મેં ઉનકે દિન ખીતતે થે. ઉનકી યદ હાલત દેખકર મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) કો બડા રંજ હોતા થા. વે દમોશ યદી સોચા કરતે થે કિ થે લોગ અપની થે ખૂરી આહતેં કુસે છોડેગે ? અંત મેં વે હરા પર્વત પર જા કર તપસ્યા કરતે લગે. બહુત દિન તપસ્યા કરતે કે બાદ વે શહર મેં લૌટ આયે ઓર લોગો કો ઉપદેશ દેને લગે:-“ઈશ્વર એક હ, ઉસીને હમેં-તુમ્હેં પેદા દિયા હૈ. ઉસાકી ભક્તિ કરના સળ લોગોં કા લખ” હૈ. દિન મેં પાંચ બાર નમાજ પઢના ચાહીએ ઓર કબી કબી રોજે બી રખના ચાહીએ. શરાબ પીના, ઝૂંડ ખોસના, આપસ મેં લડના-ઝગડના-ખૂન-ખરાબી કરના થે સથ ખૂરે કામ હું-ઇનસે ઈશ્વર નારાજ હોતા હૈ. મળ લોમ લાઇ-લાઈ હૈ; ઈસ લિયે આપસ મેં ગ્રેમ સે લિલ-મિલ કર રહના ચાહિયે.”

અરબ કે લોગોં કો મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) કી થે ખાતેં બહુત ખૂરી માલુમ હુધ ઓર વે આપકો દુઃખ દેને લગે. બહુત દિન તક તો આપ દુઃખ સહતે રહે. અંત મેં અપને જીન લોગોં કો રારતે પર લાને કા બદોખસ્ત દિયા. ઈસકે લિયે આપકો કઇ બાર ઉન લોગોં સે લડના બી પડા. એક બાર ડી ખાત હૈ કિ એક લાઘઈ મેં મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) ને બહુત સે આદમિયોં કો કેદ કર લિયા. પૂછ-ચાછ કરતે પર કુછ કુદિયોં ને કહા:-“હમ લોગ જરીસદ જાતિ કે હૈ. હલીમા દમારો લી જાતિ કી થી, જિન્નકા દૂધ આપને પિયા હૈ.” યદ સુનતે હી મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) ને ઉન લોગોં કો છોડ દિયા. ઈન કોદિયો મેં એક સ્ત્રી બી થી. ઉસને મોહમ્મદ સાદળ (સલ.) સે કહા:-“મેં હલીમા કી બેટી હું. છુટપન મેં હુમ મેરે સાથ ખેલા કરતે થે. દેખા, મેરે હાથ મેં ઉસ સમય હુમને કાટા-થા, યદ ઉસકા નિશાન હૈ.” યદ

મુનતે હી આપકી બચપન કી બાતેં યાદ હો આઈ. આપને ઉસ સ્ત્રી સે કહા - “બહિન ! તુમ એરે પાસ રહના ચાહતી હો તો રહો ઔર ઘર જનના ચાહતી હો તો મેં તુમહેં આરામ મેં ઘર બેજ દૂં.” સ્ત્રી ને ઘર કે જાને કા હી વિચાર ક્રિયા તબ આપને ઉસે બહુત સા ધન દિયા ઔર દો આદમી સાથ દે કર ઉસે ઉસકે ઘર પહુચા દિયા.

હંઝરત મોહમ્મદ સાહબ (સલ.) મરતે તક દલીમા કા ઉપકાર નહીં બૂચે. ઉસકે નામ પર હી ઉ-હેને ન જાને કિતને લોગો કી ભલાઈ કી. હમ લોગોં કે બી કિસીકી ભલાઈ ન જૂવની ચાહીએ ઔર ભલાઈ કા ખત્લા ભલાઈ હી સે દેના ચાહીએ. (‘મનોરમા’ ના મે ૧૯૨૭ના અંકમા લેખકઃ-જહૂરખખશ ‘દિંદી-કેવિદ’)

૩-મુસ્લીમભાઈઓ ! કુરાને-શરીફ ખરાખર વાંચો.

કલકત્તામાં હુંછેડો થયા પછી ખંગાળાના ગામેગામમાં તમે તબલીગ અને તંઝીમના પોકાર શરૂ કરી દીધા છે. હું તમારેમાટે મગફર છું, પણ મહેરબાની કરીને આપ કુરાને-શરીફ ખરાખર વાંચો અને આંધળીયાં ન કરો. “લા તુક્સેફ્રીલ અઈ”-પ્રીસાદ મચાવો નહિ-આ શરીઅતનું પાક ફરમાન છે અને આપ લોકો આ શાંત હિંદુસ્તાનમાં આજે પ્રીસાદ મીટાવવાને બદલે પ્રીસાદ મચાવી રહ્યા છો. હું પૂછું છું કે, આપને માટે આ કામ લાઝીમ છે ?

ખિરાદરાનું ! “સંજ મેં જરૂર તેરા સંજમેં હી નૂર તેરા”-હિંદુ ઔર મુસલમાન બ્રાહ્મણ વાલાની બનાવી હુંધ સરજતો છે-એ સૌમાં બ્રાહ્મણ તાલાનુ વર છે. મોલાના સાહેબાનું ! તમે પ્રીસાદ ઉઠાવીને શું કરવા ઇચ્છો છો ? કદમાએ તવહીદમાં કહ્યું છે કે “લાએલાહા ઇલ્લાહ”-અલ્લાહ સિવાય કોઈ પૂજવા લાયક છે ? હિંદુઓ પણ એજ કબૂલમંતુર રાખે છે; પણ અલ્લાહે બનાવેલી સૌ ચીજ પૂજવાલાયક નહિ તો ચાહવાલાયક છેજ. હિંદુઓ એક બુદ્ધિ-શાળી અને વિચારવંતી પ્રજા છે. તેમની બુતપરસ્તીઓ અરબોની બુતપરસ્તી જેવી નથી. તમે તેમના મુલકમાં છો, તમારી સંખ્યા થોડી છે, આજની દુનિયામાં તમે તલવારથી કે બુતશીકમ-ગીરીથી ઇસ્લામનો પ્રચાર કરી શકો તેમ નથી. તમારે ઇસ્લામનો પ્રચાર કરવો હોય તો તો તૌહીદથી કરો, શાંતિથી કરો; પણ હિંદુઓને ઉશ્કેરીને અગર દુઃખ દઇને કદી પણ કરી શકશો નહિ. શું હિંદુઓએ તમારી તરફથી બુએ વફાની ઉમેદ નહિ રાખવી ? સાહેબાનું ! હું લખું છું તેમાં સળતી હશે, પણ આપ લોકો તરફથી હિંદુઓપર આજે

એવા જખમ પડે છે કે આગળ ઉપર પણ હવે કદી હિંદુ-મુસલમાન ઇતેહાદ થશે કે નહિ તે સવાલ ઉભો થાય છે. આ ઇતેહાદમાં તકરુકો નાખવાનો જુઓ, ઓ મૌલવી સાહેબાન! આપના સર ઉપર છે.

હું આપને અરજ કર છું કે, મારા મુસલમાન ગિરાદગાન! અપિ હિંદુ-ઓ સાથે મળો અને એમના વિચારોનું જ્ઞાન જુઓ. જેમ આપણા પાક દીનપર જુદાં ઇલ્લામ આવવાથી આપણા દિલપર જખમ થાય છે, તેમ તેમને પણ થાય છે. ઇબન સાઉદે કુળા અને મકરનાઓ તોડ્યા, તેથી આપણા દિલમાં દેવી આગ ફેલાઈ ગઈ હતી! મુસલમાન આલમમાં દેવી જાદઅમની ફેલાઈ ગઈ હતી! તો હિંદુઓ પર આ જુલમ વર્તાવવાનું આપને કેમ અચેડ લાગે છે? સાહેબાન! ફરીથી કહું છું કે, સખાતી માફ કરજો, આ આપણા જ માફા લોહીનો લોળપણનો નતીજો છે. આપનો-સિકંદરઅલી ફીદવી

(“દિ હુમ્બાન” તા-૧૦-૧-૧૯૨૧ ના અંકમાંથી)

૪-સ્ત્રીજાતિવિષે મુસ્લીમ ધર્મનો ઉપદેશ

(કુરાને-સરીફ અને હદીસનો ઉપદેશ-“ધૌરાફ” તા-૧૨-૧-૨૧)

તારી જનનીને અરણે સ્વર્ગ ખડું છે. સ્ત્રીઓના અધિકાર પાક લેખને. તારી ઓરતોને મસ્જીદમાં આવવાની મના ન કરીશ. પત્નીપ્રત્યે અને કુટુંબ-પ્રત્યે જે સૌથી વફાદાર રહેશે, તે ખુદાનો પણ જાહો ગણાશે અને ફીરતારની સદ્દિમાં એનું સ્થાન અજોડ રહેશે. સદ્દુણી પત્ની એ માનવીની ઉમદા હોલત છે. ઓરત સાથેના વર્તાવમાં તું ખુદાની ખફીની બચાવ શખજે. એ તો તારી-સહાયિકા છે, સહધર્મચારિણી છે. તેં એને પરવરદિગારના વિન્ધાસપર સ્વીકારી છે. ધણીના ઘરમાં ધણીઆણી ગૃહરાણી છે. ખવિત્ર અને પતિમત્તા સ્ત્રી માનવજીવનનો અણખોલો શણગાર અને પરમાનંદ છે.

સ્ત્રીઓ પુરુષોની અર્ધાંગના છે. જનનીએ તને જન્મ આપ્યો છે, માટે તેને તું સખજે. તેનું સન્માન કરવું એ ખુદાની અર્ચના કરવા સમાન છે.

પરાઇ પત્ની ઉપર કામી નજર નાખવી એ આંખનો વ્યભિચાર છે; અને મનાઇ ફરમાવેલાં વચનો ઉચ્ચારવાં એ વાણીનો વ્યભિચાર છે. ખુદાના સોગમ-ખાઈને કહું છું કે, ખુદા વ્યભિચારસમાન બીજા કોઈ પાપને ધિક્કારતો નથી.

૫-લગ્નવિધે કુરાનની આજ્ઞા

ઈસ્લામે કયા સંલેગોમાં બહુ પત્નીવ્રતની છૂટ આપી છે ?

મુસ્લીમ દીનવિધે ગેરસમન્વૃત ફેલાવતા પાદરીઓ

‘ધી યંગ હસ્ટ’ માસિક પત્રના ઓક્ટોબરના અંકમાં મિ. ડી. કીમુરા જણાવે છે કે “મહમદે ઈસ્લામીઓને પાંચ કે છ સ્ત્રી કરવાની છૂટ આપી છે ?”

અત્યારના આપણા નૈતિક સિદ્ધાંતો જોતાં આ જાતની પરવાનગી નીતિની લાવનાને શિથિલ કરનારી દેખાય છે.

ખરી વાત એમ છે કે, મહમદ સાહેબ (સ. ૭ આ. ૭) અને ઈસ્લામવિધે સહીઓ થયાં ખ્રિસ્તી પાદરીઓ ખોટી અને આઠે માર્ગે દોરવનારી હકીકતો રચી કરતા આવ્યા છે. આ ખ્રિસ્તી મીશનરીઓ સારી રીતે જાણે છે કે, ઈસ્લામના હકાપણલક્ષણો યોગ્ય સામે તેમનો ધર્મ ટકી શકે તેમ નથી, તેથી પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ ઈસ્લામના ઉન્નત અને સ્વચ્છ સિદ્ધાંતો રચી કરવાને બદલે આ મીશનરીઓ મુસ્લીમ ધર્મનાં ખોટાં રેખાચિત્રો રચી કરે છે, કે જેની સામે જોવું પણ ગમે નહિ. મીશનરીઓ ઈસ્લામના લક્ષણો કાયદાઓપર હુમલો કરી જણાવે છે કે ‘મુસ્લીમ ધર્મમાં સ્ત્રીઓની હાલત સારી નથી’ એમ ખતાવીને તેઓ જણાવે છે કે, ઈસ્લામમાં બહુ સ્ત્રી કરવાની છૂટ છે. આ ખ્રિસ્તી પાદરીઓએ સમજવું જોઈએ કે, પેગંબર મહમદ સાહેબને પ્રેરણા થઈ અને તેમણે કુરાનનો આદેશ આપ્યો. એ કુરાન જ્યાંસુધી હસ્તીમાં છે, ત્યાંસુધી ઈસ્લામની વિરુદ્ધનો કોઈ પણ દાખલો ટકી કે ચાલી શકે તેમ નથી. કોઈ પણ માણસ પવિત્ર કુરાન વાંચી શકે તેમ છે અને તેમાં સ્ત્રીઓને કેટલા અને કેવા હકો આપેલા છે તે પોતે જાણે જોઈ શકે તેમ છે. દિલગીરીની વાત એ છે કે, ઈસ્લામની વિરુદ્ધની ચળવળમાં જાપાનના લોકો પણ ફસાયા છે, કારણ કે જાપાનીસોને ઈસ્લામવિધેની માહિતી ખ્રિસ્તી મીશનરીઓ મારફત મળે છે.

મજકુર લખાણમાં તેનો વિદ્વાન જાપાનીસ લખનાર કહે છે કે, ઈસ્લામમાં બહુ સ્ત્રી કરવાની છૂટ છે, પણ તે ખરાબ નથી. ઈસ્લામ આખા જગતમાટેનો ધર્મ છે અને દરેક દેશ અને દેશકાળને અનુકૂળ તે ધર્મ છે. પવિત્ર કુરાનની આજ્ઞાઓની સાથે તે માટેની જૂદી જૂદી શરતો પણ હોય છે.

પેગંબર સાહેબના જમાનામાં દરેક દેશમાં બહુ સ્ત્રી કરવાની છૂટ હતી અને

મહમદ સાહેબે તેમના મનુષ્યસ્વભાવના ઉંડા અભ્યાસથી જોયું છે, એ સિવાજ એકદમ બંધ કરવામાં આવશે તો એકપત્નીવ્રત દેશોમાં જે અનીતિ ચાલે છે, તેવી અનીતિ લોકોમાં ચાલશે; તેથી તેમણે ખુદાઈ પ્રેરણાથી આજ્ઞા આપી છે, દરેકને સરખી રીતે રાખી શકે તો જ, ત્રણ કે ચાર સ્ત્રીઓ પરણી; પણ, દરેકને સરખી રીતે ન રાખી શકાય તો પછી એકજ ચોરસ સાથ નેકાહ કરો. મહમદ સાહેબની આ આજ્ઞાનો પાઠરીઓ ઉંઘે અર્થ કરી બતાવે છે; અને તેમણે, દરેક પત્ની તરફ સરખી રીતે સમાનતાથી વર્તવા કંઈ છે તે શરત બૂલી નાંખે છે.

વળી એ પણ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, મહમદ સાહેબના જમાનામાં એક ખુનખાર લડાઈમાં ઘણા મુસલમાન મરદો મરાયા હતા અને વિધવા તથા સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધી પડી હતી. મહમદ સાહેબ એક સાથા મુધારક હતા. તેમને અત્યારના જમાનામાં કુંવારીઓ માતા થાય છે એવી સ્થિતિ ઇસ્લામી મુલકમાં નહોતી આણવી અને તેથીજ તેમણે વધી પડેલી સ્ત્રીઓમાટે જોગવાઈ કરવા મુસલમાનોને એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કરવાની છૂટ આપી. હકીકત એ છે કે, ઇસ્લામી મુલકોમાં એકપત્નીવ્રતનોજ સિવાજ છે અને બહુ સ્ત્રીનો સિવાજ તો માત્ર અપવાદરૂપ છે. ઇસ્લામની આજ્ઞાને લીધે ખ્રિસ્તી મુલકો સાથે સરખાવતાં ઇસ્લામી મુલકોમાં ધ્રુપદ વ્યલિચાર અને અનીતિ કમી છે. મિ. કીમુરા જે એમ માને છે કે ઇસ્લામમાં વધુ સ્ત્રીઓ કરવાની ખાસ આજ્ઞા છે, એ તેમની ભૂલભરેલી માન્યતા છે.

(દૈનિક “દિફ્ટુઆન”માં લેખક:-એ. આર. મહમદ જાદીર)

૬-હઝરત અલી (રદી.)ના થોડાકે સખુનો

“હરો તો ખુદાથીજ હરો.” આ નાનકડા વાક્ય ઉપર, અમલ કરનારાઓ માટે હું કહું છું કે, જેમાં જન્મે દુનિયાનું સર્વોત્તમ મુખ સમાયેલું છે; પણ ખુદાના થોડા ખંદાઓ તે ઉપર અમલ કરે છે, તેનો ખ્યાલ કરતાં મને ભારે અફસોસ છૂટે છે. ખુદાનોજ હર રાખવાના ઠરાવથી લલાં વર્તના, લલાં કામો અને હકમરસ્તી ઉપર અમલ થઈ શકે છે; પણ આજે જેટલો ખુદાનો હર રાખવામાં આવે છે, તે કરતાં વધુ હર સત્તાના શોખીન શ્રીમંતોનો, ખોટે રસ્તે દોરવાઈ ગયેલા આજેવાનોનો અને આપખુદ સત્તાના શેઠીઆઓનો રાખવામાં આવે છે.

આ સખબે ખુદા અને તેના રસુલ(સલ.)નાં ફરમાનોને લૂંટી જવામાં આવે છે અને પોતાની ફરજને વિસારી દેવામાં આવે છે. આવા શખસો, આ દુનિયામાંથી બોલ બોલતામાં ફય કરી વંવાનું છે, એમ સારી પેઠે સમજવા છતાં તેઓ પોતાની ફરજ અદા કરી મુસાફરીનો સામાન તૈયાર કરવાને બદલે આપખુદ સત્તાના શોખીનોના તાબેદાર બનકે ગુલામ બને છે.

હઝરત અલી(રફી.)નું ફરમાન છે કે “અય મુસલમાનો! મરવા પહેલાં તમારાં દિલ દુનિયાથી જૂદાં કરો. દુનિયામાં તમોને ફક્ત અજમાયશમાટે મોકલવામાં આવ્યા છે અને તમો આખેરત માટે પેદા થયા છો. જ્યાંસુધી ઇન્સાન દુનિયાને તુચ્છ સમજે નહિ, ત્યાંસુધી તેઓમાં નેક ખસલતો પેદા થતી નથી. જેઓ આ દુનિયામાં (નિકી છોડીને) ખુશ રહેશે, તેઓ આખેરતમાં હલાક થશે; અને જેઓ આ દુનિયામાં (પોતાના સાચાપણના સખબે) પરેશાન રહેશે, તેઓની આખેરત ખુશખુશાલ નીવડશે. જેઓમાટે દુનિયામાં મુસીબતો અને સખતીઓ નથી, તેઓ માટે આખેરતમાં નિયામતો નથી.”

મુસ્લીમ ભાઇઓ x x x હઝરત અલી(રફી.) ની આટલીજ કિંમતી નસીહતો પ્રમાણે ચાલે તો મુસ્લીમ કેમનો મુકાબલો, કોઈ પણ વાતમાં મજલ શી કે કોઈ પણ ખીલ કેમ કરી શકે? પણ જેમ જેમ કેમમાંથી ખુદાનો ડર ઓછો થતો જાય છે અને આપ-ખુદ અને જુદમી સત્તા-ધિકારીઓ માટેનો ડર વધતો જાય છે, તેમ તેમ કેમની પકતી આવતી જાય છે.

હઝરત અલી(રફી.)નું ફરમાન છે કે “અફસોસ કે અય મુસલમાનો! તમારી જાંઘગી તમામ વહી ગઈ અને ગુનાહસિવાય આખેરત માટે તમોએ કાંઈ લાતુ લેશું કંઈ નહિ; અનેહજી પણ તમારી ગફલતીઓનો એવો હાલ છે કે નફસની લજ્જતો જે ફાની છે તેમાં તથા હીરસોહવસમાં તમો ગીરફતાર બની ગયા છો અને ખુદાના દલામ તથા હિસાબના દિવસોનો તમોએ ખિલકુલ ખ્યાલ રાખ્યો નથી.” ખિલકુલ બરાબર છે, ખુદાના દલામ તથા હિસાબના દિવસોનો ખ્યાલ x x x હોત તો આજે કેમમાં મારે તેની તલવાર અને આપખુદી તથા જુદમનો દોર હાલની હદે વધીજ શકત નહિ.

હઝરત અલી(રફી.)ના આં પણ કિંમતી સપ્તુનો છે કે “અય ઉંચી મેડી” અને મહેલમાં વસનારાઓ! ખખરદાર બનો, નજદીક છે તે દિવસ કે જે દિવસે તમો જમીનમાં દફન થશો અને ખાકમાં મળી જશો. હુશિયાર બનો કે એક ફિરસ્તો હમેશાં ખુદા તરફથી જમીનવાળાઓ અને દુનિયાવાળાઓને અવાજ આપીને કહે છે કે, અય ગાફીલો! આજે ગફલતમાં કેમ પરચા છો? શા

મોટી મોટી ઇમારતો ઉભી કરવામાં શુસ્તાન બની ગયા છે ? એ તો તમારા વખતની બરબાદીનો સામાન છે. તમે તો કબ્રમાં x x x સૂઈ માટે પેદા થયા છે, અને તેમાં તમારા માટે જે ઉમદા ઉમદા ઇમારતો ઉભી કરે છે, તે તો એક દિવસે તમારાં મનથી નકામી અને બરબાદ થઈ પડશે.”

છેવટે હજરત અલી(રદી.)એ કહ્યું છે કે “અય લોકો ! બજારદાર બનો કે દુનિયા આખરે ફાની થનાર એક સુસાફરખાના સમાન છે. હમેશ રહેનાર તો આખરે વ છે; માટે આ સુસાફરખાનાથી કંઈ એવો નેક ચમકા કરો કે આખરે તનું ભાતુ થાય.” અય મુસલમાનો ! જે પુદાની સામે તમારાં તમામ કામો ખુલ્લાં છે, તેની આગળ શામાટે પરદો કરો છો અને શામાટે તેના બુલમગાર બંદાઓથી ખોટી રીતે ઠરી જઈને પુદાનો ઠર રાખવાથી દૂર રહો છો ? અય મુસલમાનો ! ઠરો તો પુદાથીજ ઠરો અને તેના બુકા બંદાઓની સહજ થણ દરકાર કે ઠર રાખો નહિ.”

(તા. ૫-૮-૨૭ ના ‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’માં લખનાર ‘મો-મી-ન.’)

૭-શાહે અફઘાન અમાનુલાહનાં અમર વચનો

(‘સૌરાષ્ટ્ર’ તા-૨૪-૧૨-૧૯૨૭)

“તમારા દેશમાં કોમ કોમ વચ્ચે વેર-ઝેર છે, એમ હું સાંભળું છું. પુદાને મારી બંદગી છે કે, હિંદુસ્તાનમાં તે કોમી એજલાસ વર્તાવે. હિંદુ અને મુસલમાન, બંને એક પુદામાં માને છે; અને તો તો એ પુદાની આ આલમમાં હિંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે લડાઈ શામાટે ઊભી ? હિંદુઓ તેમનાં દેવાલયોમાં તેમને ઠીક લાગે તેમ પુદાની બંદગી કરવાને આગ્રહ દોવા જોઈએ અને મુસલમાનોને તેમની મસ્જિદોમાં અલ્લાહની નમાજ પઢવાની પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. ઇન્સાન ઇન્સાનની બિરાદરીનો હું પૂજક છું અને હિંદુસ્તાનના હિંદુ અને મુસલમાનો આપસઆપસમાં બિરાદરીનો વર્તાવ રાખે, એ જોવાની મારી દિલની મુરાદ છે.

“જો તમે (મુસલમાનો) હિંદુઓની ધાર્મિક લાગણીઓને માન આપ્યો તે તેઓ (હિંદુઓ) પણ, તમારા મજહેબ પ્રત્યે માનભાવ બતાવશે. બીજા કોમોની ધાર્મિક માન્યતાઓની મળક ઉડાવવાથી તમે તમારીજ ધાર્મિક માન્યતાઓની મરકરી કરવાનું બીજાને નિમંત્રણ કરી રહ્યા છો-અને એટલુંજ નહિ પણ એથીજ વધારે તમે તમારા અસહિષ્ણુતાના ઝનુનથી ખુદ તમારા પોતાના પેગંબરનાં પાક વચનોને અપમાન આપી રહ્યા છો.”

૮-મુસ્લીમ ભાઈઓની ઈદ મુબારક

ઈસ્લામની ઉદારતા અને ખિરાદરીનો ખુલ્લું ખ્યાલ

મુસ્લીમ ખિરાદરોને ઈદ મુબારક ! પાક ઈસ્લામમાં ઈદ-ઉલ-ફીત્રનો.... દિવસ ઘણો પવિત્ર અને મહત્વનો છે. હિંદુ કેમ શ્રાવણ માસને જેમ પવિત્ર ગણે છે, તેમ હીને ઈસ્લામમાં માનનારાઓ રમજાન માસને પાક ગણી તે માસમાં રોજ રાખે છે; અને તે ખતમ થતાં ચંદ્રદર્શન કરી ખીજે દિવસે ઈદનો-આનંદનો-દિવાળીનો દિવસ ઉજવી, ઈસ્લામી ધર્મની જે ઉદારતા છે તેના તથા મુસ્લીમોમાં ખિરાદરીનો જે ખુલ્લું ખ્યાલ છે, તેના પરિચય કરાવે છે. રમજાન ઈદને પાક દિને નાના-મોટા કે ગરીબ-તવંગરનો બિલકુલ ભેદભાવ રાખ્યા વગર આખી કેમ શહેરબહાર ખુલ્લા મેદાનમાં કે ઇદગાહમાં પાક પરવરદિગારની સાથે મળીને ખંદગી કરે છે; અને ખાસ નોંધ લેવા જેવી બાબત તો એ છે કે, ઈદની નિમાજ પઢતાં પહેલાં દરેક ઇમાનદાર મુસ્લીમે અદીશેર ઘઉં કે અનાજ ગરીબોને દાનમાં આપવું જોઈએ, એવું મઝહબી ફરમાન છે. ખુદા-તઆલાના હરખામમાં ગરીબ-તવંગરનો ભેદભાવ નથી, એવો નિમાજ પઢતા મુસ્લીમ ખિરાદરોને જોતાંની સાથેજ આપણા મનમાં ખ્યાલ આવ્યા-વગર રહેતો નથી અને “ગરીબોં પે દયા રખો-તવંગર હો તો વૈસા હો” વાળી ગઝલ પણ તેમની સખાવત જોતાં યાદ આવી જાય છે ! કુરાને પાકમાં રમજાન ઈદ કે બકરી ઈદને દિવસે ખચરાત કરીને સવાળ (પુણ્ય) હાંસીલ કરવા ઉપરાંત, દરેક સાચા મુસ્લીમે પોતાની ચોખ્ખી આવકના અઢી ટકા, ‘જકાત’ તરીકે જૂદા કાઢીને મુસ્લીમ, લાચાર, અપંગોને દાન કરવું જોઈએ, એવું ફરમાવ્યું છે. વળી તવંગરોએ વ્યાજ ખાવું એ પણ હરામ છે, એવો હીને ઈસ્લામનો સિદ્ધાંત છે; અને ખચરાતના, વ્યાજ નહિ ખાવાના તથા ‘જકાત’ના સિદ્ધાંતને સાથે લઈને જોતાં આપણી એમ ખાત્રી થાય છે કે, ઈસ્લામી મઝહબ ઉદાર છે; ખિરાદરીના તેના ખ્યાલો ઉઘ્યા છે અને મુઠી તથા મનુરવાદનાં ત્રાજવાં સમતોલ રાખવાની તેમાં અજબ કરામત રહેલી છે ! આજે સમાજવાદ તથા સામ્યવાદના પ્રચારમાટે સુધરેલા દેશોમાં પ્રખર ચળવળો ચાલી રહી છે; પણ એક મુસ્લીમ બેરીસ્ટરે એક વખત વિલાયતના એક મનુર પત્રમાં ‘ઈસ્લામ અને સમાજવાદ’નો લેખ લખીને વ્યાજખી રીતે ખતાવી આપ્યું હતું કે, પાક રસુલ પેગંબર મહમદે સમાજવાદના ઘણા ઉત્તમ સિદ્ધાંતો-

ને ઇસ્લામમાં આમેજ કરી દીધા છે ! વારસા હિન્દુસ્તાની જાળવતમાં તેમજ ખીલ સામાજિક હક્કોની જાળવમાં સીઓને પણ ઇસ્લામમાં ઘણો આલા દરત્તો આપવામાં આવ્યો છે અને પરદાનો રિવાજ જે ઘણો અનિષ્ટ અને હાનિકારક મનાય છે, તે પણ પાછળથી દાખલ થયાનું દેટલાકો કહે છે; અને ખિલાફતના મુખ્ય ધામ સમાન ગણાતા તુર્કીમાંથી તો તેને ક્યારની રૂખસદ પણ આપી દેવામાં આવી છે ! સામાજિક બંધારણમાં પણ ઇસ્લામની ઉદારતા વખાણવા યોગ્ય છે. “લા ઇલા ઇલલા મહમદુર રસુલ અલ્લાહ” નો પાકે કલમો પઠી ઇસ્લામનો અંગીકાર કરનારો ખાણસ મુસ્લીમ સમાજમાં સમાનતાને પ્રાપ્ત કરે છે અને તેની સાથે ‘રાટી વ્યવહાર’ રાખીશું પણ ‘બિટીવ્યવહાર’ નહિ કરીએ, એમ કહેવું કહેવું નથી; કેમકે તે ઇસ્લામની ઉદારતા અને બિરાદરીના બુલંદ ખ્યાલથી જરખીલાફ છે !

રમજાન ઇદની મહત્તાને ઇસ્લામી ધર્મમાં અગત્યનું સ્થાન મળે એ પણ સ્વાભાવિકજ છે, કેમકે આઠે રમજાનમાં રોજ પાળવાનું જે ફરમાન છે, તેમાં ઘણા ઉમદા હેતુઓ રહેલા છે. આવા રોજ-અપવાસો કરવાથી ગરીબોને જૂળતુ દુ.ખ કેવું વેઠવું પડતું હશે તેનો શ્રીમંત-તવં ગદને પણ ખ્યાલ આવે છે; આજે અપવાસથી રોજો મટાડી, શરીરને નિદોગી બનાવવાનો તબીબી સિદ્ધાંત હિન્દુઓમાં મનાવા લાગ્યો છે. અમેરિકા જેવા આગળ વધેલા દેશો તો તેની ઉપર ખૂબ લાર દે છે, અને જરેખર ખુશી થવા જેવી વાત તો એ છે કે, કહેવાતા સુધરેલા દેશો જેને જંગલી કે પછાત આરખો ગણે છે, તેઓને ત્યાં તો અપવાસનો મહિમા પહેલેથીજ લાણવામાં આવ્યો છે અને ધાર્મિક માન્યતાની સાથે તેને એવો તો ઓવગ્રોત કરી દેવામાં આવ્યો છે, કે જેથી મુસ્લીમ હુનિયા તેનો પ્રયોગ ખાખુશી પોતાની ફરજ સમજીને કરે છે ! આરખ મળતી તંદુસ્તીને કારણેજ ઇરાનથી ત્યાં ગયેલા આર હક્કીઓને નકામા બેસી બગાસાં ખાધ પાછું ફરવું પડ્યું હતું રોજનો સૌથી વધારે લાભ તો તનની સાથે મન પણ તેથી શુદ્ધ બને છે અને મજહબ માટેનો યકીન તેથી દઢ બને છે તે છે. રમજાન માસના રોજ પાળવામાં લશ્કરી તાલીમનો પણ સમાવેશ થઈ ગયા વગર રહેતો નથી. આખો દિવસ લડીને રાત્રે જેમ લશ્કર છાવણી નાખી અનાજ-પાણી લે, તેમ રમજાન મહસમાં કરવામાં આવે છે અને પાકે ઇસ્લામના પ્રચારમાટે પાકે યેગંબર મહમદનાં પુત્રી બીબી કાતમાના પુત્રો ઇમામ હસન અને હુસેનને કરણલાની જે મોટી લડાઇ લડવી પડી હતી, તેની પ્રાથમિક તૈયારી માટે આવી તાલીમની યોજના થઈ હોય તો તે પણ તદ્દન

બનવાબેગ છે, ધર્મસુદ્ધની તૈયારીને પણ ધાર્મિક કર્મજ ગણી શકાય, એટલે લશ્કરી હેતુ હોય તોપણ માહે રમજાનની મુખ્ય ભાવના તો ધર્મનીજ રહે છે.

ઈદ-ઉલ-પ્રીતમાં ઉપર કહ્યા મુજબ ઘણાં ધર્મતત્ત્વો ભરેલાં છે અને તે ઇસ્લામી બંધુઓનો પવિત્ર તહેવાર હોવાથી તેમને અંતઃકરણપૂર્વક મુબારક-બાદી ઇન્દવાની સાથે આજે મુસ્લીમ જગત ઉપર જે શિયાહ વાદળો ઘેરાઈ રહ્યાં છે તે પણ ખુદા પાકની રહમદિલીથી સત્વર વીખેરાઈ જાય, એવું અમે જાનોજીગરથી ઇન્દીએ છીએ ! આજે ઇરાનની સત્તા ઉપર ત્રાપ મારવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે; ઇજીપ્ત, અરબસ્તાન અને ઇરાકમાં પણ ભય ઝંઝૂમી રહ્યો છે; સરહદપર લશ્કરી તૈયારીઓ થતી જોઈને શાહે અફઘાન પણ શંકાશીલ બન્યા છે અને તુર્કીના મુલકો તકરબવા માટે યુરોપનું હુસ્તું શિયાળ ગણાતું ઇટલી ટાંપી રહ્યું છે ! ઇસ્લામની ખાતર મઝહબી મોમીનોએ ઘણાં દુઃખ વેઠ્યાં છે, રમજાન માસની ઘણી તપશ્ચર્યાઓ કરી છે; ઇદની બાંદગી, બિરાદરી અને ખયગતવડે આત્માની ખુલંદી પ્રાપ્ત કરી છે અને કોઈ પણ વખતે દીનદાર મુસ્લીમ પોતાના દેશ અને ધર્મને ખાતર પોતાના જાન સદકે કરવામાં કે સર્વસ્વની કુખ્યાની કરી દેવામાં પાછો ન પડે, એ વાત નિર્વિવાદ છે. કેટલાક કમનસીબ અપવાદોને બાદ કરતાં, હિંદની સ્વતંત્રતાની ખાતર મુસ્લીમ બિરાદરો જે ખત અને ચીવટ ખતાવે છે, તે તેમની ઉત્તમ મઝહબી માન્યતાઓનેજ આભારી હોવાથી, હિંદની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા કાળે આ દેશની સઘળી કોમો હાથમાં હાથ મિલાવી એકદિલીથી કામ કરે એવું ઇન્દી, આજના ઇદના પાક દિને અમારા મુસ્લીમ બિરાદરોને અમે ફરી ફરીને મુબારકબાદી આપીએ છીએ ! ઇત્યેમ્.

(સં. ૧૯૮૪ના ચૈત્ર સુદી ૩ ને શનિવારના દૈનિક 'હિંદુસ્તાન'માંથી)

૯-મુસ્લીમ બિરાદરોને સલામણુ

બિરાદરો ! આજે તમારો વરસમાનો એક મહત્વનો તહેવાર છે. આ તહેવારનું મૂળસ્વરૂપ ખ્યાનમાં આણો. હિંદુઓના પિતૃપક્ષ, પારસીઓનાં ડોસલાં તેવાજ તમારા મોહરમનો તહેવાર છે. દરેક તહેવાર સાથે જૂલકાળના ઇતિહાસની ફાદક કે ઉલ્લાસક રમૂતિ રહેલી હોય છે; તેમ તમારા યુઝર્ગોના દુઃખદાયક અંતનું સ્મરણ કરાવનારો આ તહેવાર હોવાથી અત્યારે તમારે મનની એકાગ્રતા અને શાંતિ જાળવવી જોઈએ.

લીલાપર લાલ ડાઘા

લાલ તો દેખી રમખાણોના અગ્નિકુંડમાં દેશ હોમયક્ષો છે, રાજ રાજ કંઈ ને કંઈ ખરાં ને ખોટા તોફાનો, મારામારી, ગંભીર ઈજ્જતો અને ખૂનના ચોંકાવનારા સમાચાર મળ્યાજ દરે છે. મોહરમનો તહેવાર શરૂ થયો એટલે તો ઉત્તર-દિશમાંથી તોફાનના સમાચાર આવી પહોંચ્યા ! બિરાદરો ! તમારા ધાર્મિક જંડાનો રંગ લીલો છે. ઇસ્લામ એટલે શાંતિધર્મ, એ તમારો ધર્મ છે. લીલો રંગ એ તો સૃષ્ટિની લીલોતરી જેવો નજરને ઠંડક અને આદુલાદ આપનારો તેમ મનને પ્રસન્નતા અને સોજનવણતા આપનારો છે; પણ કંઈક દારણુસર ઉપરા-હાપરી તે પર માનવી લોહીના છાંટા ઉડે છે અને તેની આદુલાદતા તથા પ્રસન્નતા જાંખી પડી જાય છે. ધર્મનું નિશાન લોહીથી ખરડાવવું એજ યુઝર્ગોનો આદેશ હોત, તો તેમણે તે લાલ રંગનું જ બનાવ્યું હોત, લીલા રંગનું નહિજ. પરંતુ જ્યારે સૃષ્ટિની અનુપમ પ્રસન્નતા દર્શાવનાર લીલા કુંડાપર વારેવારે નજરને ત્રાસ આપનાર અને હૃદયમાં કમકમાટ ઉપજાવનાર લાલ લોહીના છાંટા ઉડાવવામાં આવે, ત્યારે સહેજે વિચાર કરવો પડે છે કે, શું આખા જગતને આનંદમય બનાવવાના હેતુઓ ધરાવનાર યુઝર્ગોની આંખો આવીજ કદર કરતા હોઈશું ?

તોફાનો કેમ થાય છે ?

તો પછી આપણે વિચારવું જોઈએ કે, આ તોફાનો કેમ ચતાં દશે ? ઉપર-દુપકે જણાવવામાં આવે છે તે શું ખરું દશે કે તોફાનમાં જાગ લેનારા બધાજ હિંદુઓ અને બધાજ મુસલમાનો ચુંડા હોય ? અને તેમને બસ ખાટકીની માફક મારફાડમાંજ મગા લાગતી હોય ? ના, ના ! મનુષ્ય પ્રાણી આવું હલકટ અને નીચ મનોદશાવાળું તો નજ નહોતું હોય; તો પછી તોફાનો શાને ચતાં દશે ? એકજ દેશમાં સદીઓથી વસતા અને એકજ ભૂમિના ખેળામાં ઉછરેલા લાઈ લાઈઓ આમ વેરીલા બની લોહીનું છંટાણુ શાને કરતા દશે ?

આનાં બે કારણો છે:-એક તો પ્રથમ સંપીલી પ્રજાના વિનાશમાજ પોતાનું જીવન નભાવી રાખવાની કઠ્ઠા રાખતી સરકાર આપણામાંનાં સાદાં બોળાં માણસોને બોળવી કંકાસ કરતો છે. તેઓ એ વાત બરાબર સમજી ગયા છે કે, હિંદુમુસ્લમાનોની એકસંપીમા આ મહાન દેશની આઝાદી છે, તેમ તેમનો વિનાશ છે. તે માટે તેઓ આપણને લડાવી મારે છે; અને બીજું કારણ એ કે, આપણામાંના જે માણસોને નેતાઓ છે, તે અંગ્રેજોના હાથમાં બંધાયેલા બની નાચી રહ્યા છે. બિરાદરો! દિનભર મહેનત ખેડી પસીનો ઉતારનારા તમારા-મારા જેવા ગરીબોનાં આ કહેવાના નેતાઓ દુસ્મન છે. અંગ્રેજો તેમને માનવ્યાંદની કે હોદ્દા-શીરપાવની કે બીજી આર્થિક લાક્ષણિકતા આપે છે અને તેના બદલામાં તેઓ જમાતના અને દેશના દુસ્મન બની આપણી ગરદનો કપાવે છે! આજના આખા રાજતંત્રનું રહસ્યજ એ છે કે, તેમાં એક અમુક માલદાર વર્ગનોજ લાભ રહ્યો છે; અને આ વર્ગ પોતાનો લાભ જળવી રાખવા સરકાર સાથે ધારાસભાઓમાં તેમ વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં સહકાર કરીને આપણને લૂંટે છે. બિરાદરો! તમે જ્યારે તેમની ભયંકર પ્રત્યજ્ઞા સમજતા થશો, તમારા ને મારા જેવા ગરીબ પણ પ્રમાણિક કામદારોને પગ નીચે ચઢી નાખી લૂંટવાના તેમના અનેરા પ્રયાસો તમે બરાબર જણી લેશો, તો તમને આગેવાનો કહેવાતા સેતાનો સામે પૂરેપૂરો દેવ થશે. આજે હિંદુ અને મુસલમાન કામદારોને તેમના માલદાર નેતાઓ જણી-જૂળને લડાવી રહ્યા છે; તેનું રહસ્યજ એ છે કે, આપણી સ્થિતિ કાંઈ પણ રીતે ના મુધારતાં, આપણને બિખારી રાખીનેજ તેમને ગાડીધોડા ને મોટરો દોડાવવી છે, આ દાખલો જુઓ.

દાખલાતરીકે એક વાત કહું. ધર્મને નામે બોળા લાઘવોના દિશમાં ખોટી ઝડપ પેદા કરી આપણા નેતાઓ આપણને લડાવી મારે અને આપણે મારામારી કરી પોલીસના પંજમાં સપડાઈ જઈ જઈએ. આ બધું આપણે આ નેતા કહેવાતાં પ્રાણીની ઉરકરણીથી કયું; પણ આપણા જેલભોગવટા પણ આપણાં જ કુટુંબીઓ પાછળ રહ્યાં તેમનું આ નેતાઓને જરાય ભાન છે? બડા નેતાઓના ભોળવવાથી આત્મારક્ષામાં જેઓ રમખાણ કરી જેલમાં ગયા, તેમના લાઘવોનું કે બાજબચાંની અરેદાસત આ નેતા કહેવાતા પ્રાણીએ કદી લીધી છે કે તેમણે પોતાના મોંમાંનો ડોળાઓ તમારા આજ્ઞાના અવસરમાં તમારી આગળ ધર્મનું તમને યાદ છે? કદીજ નહિ; કેમકે તમને લડાવી માર્યા કે તેમનો અર્થ સરી ગયો.

આજબચાંઓ તરફ જુઓ

એજ રીતે સહેજ સહેજમાં મારામારીપર ઉતરી પડી પોલીસમાં સપડાઈ અને જેલ જવું પડે તો તમારાં આજબચાંઓની શી વલે થશે? તેમને ખાવા કોણ આપશે? તમારી ગેરહાજરીમાં ધરતું લાડું ચઢે ને ધરવાળો તેમને ધરમાંથી

કાઢી મૂકે તો તેઓ ગિયારાં કેનો આશરો કરશે ? મહીનાના પૈસા ચલતાં દૂધ-વાળો દૂધ આપવાની ના પાડે તો તમારું વહાલું બાળક જૂખું ટળવળશે તેનું શું ? આવે વખતે કદી તવંઝરોએ ગરીબોને મદદ આપી છે? ૧૯૨૧ની સાલમાં મુંબઈમાં રમખાણ થયું તે બંને જે ગિરાદરો જેલમાં પૂરાવા તેમની જેલમાં કેવી દાલત થઈ છે, તે મેં નજરે નીહાળી છે; અને વળી નેમનાં બાળબચ્ચાંઓની ત્યારે કોષમાં કદર કરી હતી ? આ સ્થિતિ ખ્યાનમાં લઈ જમતના ભોળા કામદાર 'ગિરાદરો ! નેતા કહેવાતા માલદારોના પ્રખંડ સમજ થો અને બાઈ ભાઈની ગરદન ઉનારવાની ઘેલછા છોડી દઈ બાઈચારો વધારો, હિંદબદારનાં દરેક દેશમાં જે નવી સ્થિતિ ઉભી થાય છે, તે ખ્યાનમાં રાખો. તુર્કી ને આફઘાનીસ્તાન ને ઈરાનનું નાવ કયી દિશાએ વડી રહ્યું છે તેનું નિરીક્ષણ કરો; અને જમતની નજરમાં હાસીને પાત્ર થતા અટકી ખરી આઝાદીનું સેવન કરો. આમીન !!

(‘હિંદુસ્તાન’ તા. ૯-૭-૨૭ના અંકમાં લેખક:-સલામ આલેકુમ)

૧૦-ઈતિહાસનું પુનરાવર્તન

અકાલી વીરોના સુવર્ણમંદિરનું સ્થાનક અમૃતસર ! ખુદા તેના ઉપર દુવાઓ વરસાવે ! જલિયાંવાલા બાગના જત્રાધામ અમૃતસરને હિંદની રાષ્ટ્રીય તવારીખમાં અનોખું સ્થાન છે. જેમાંથી અસહયોગનો જન્મ જન્મ્યો, તે જુલમ-જહાંગીરીના પ્રથમ ધા અમૃતસરના હિંદુ-મુસ્લીમોએ બગલગીરી કરીને ઝીંઝેલા; પછી અસહયોગના અસ્ત પછી આજે ફરી વાર અરુણોદય થઈ રહ્યો છે. ૧૯૧૯ માં હિંદુ-મુસ્લીમ ગિરાદરીનો અમૃતસરે જે ઇતિહાસ રચેલો તેનું આજે શુભસૂચક પુનરાવર્તન થઈ રહ્યું છે.

હમણાંજ અમૃતસરમાં ‘મુસ્લીમોની ઇદ અને હિંદુઓની રામનવમીના તહેવાર ઉજવાયા. કેવી રીતે ઉજવાયા ? ૧૯૧૯ માં જે રીતે ઉજવાયા હતા તે રીતે ઉજવાયા. પ્રથમ ઇદનો મુસ્લીમ તહેવાર હતો; તે દિવસે હિંદુઓએ પહેલ કરી. તે દિવસની ગિરાદરીનું દસ્યં લખ્ય હોતું, ઇદને દિવસે હિંદુઓ ઇદ-ગાહ પાસે જમા થયા, તેમણે જુઝગ મુસ્લીમોને હાથ ઓલીને દ્યાર્યા, બચ્ચાંઓને રક્ષણ આપ્યું; મુસ્લીમ જાનુઓમાટે આદરપૂર્વક માર્ગ કરી આપ્યો, મુસ્લીમોને ઇદ-મુબારક ઇચ્છી શરણત, પાન, ઈલાયચીની લોટો ધરી...ખીજેજ દિવસે મુસ્લીમોને તડનો મેળો લારાવો. તેમાં હિંદુઓએ છેલ્લાં આર વર્ષના અબોલ તોડી, હિંદુ-મુસ્લીમ ઝોડ્યની જય બોલાવી.

પછી હિંદુઓનો રામનવમીનો તહેવાર આવ્યો. તેમાં સાથીદારી કરવા મુસ્લીમોએ મિર્ઘાર કર્યો. ડૉ. કીચલુએ ઘોષણા કરી કે, આ સાલ ૧૯૧૯ ના ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન થશે, મુસ્લીમો હિંદુઓના ધાર્મિક સરઘસમાં ભળી એકદિલની રેશમગાંઠ વધારે મજબૂત બનાવશે અને ૩૦ મી માર્ચે, રામનવમીના દિવસે બપોરે, જલિયાંવાલા બાગમાં મહાસલાના ત્રિરંગી ધ્વજ નીચે હિંદુ-મુસ્લીમોની મેદની ભમી. હિંદુઓ, મુસ્લીમો અને શીખોનાં એ ટોળાંએ નાના નાના ત્રિરંગી વાવટા ફરકાવતાં ‘વંદે માતરમ્’ ની ગર્જનાથી ગગન ગળાવ્યું. પછી એ મેદનીએ ડૉ. કીચલુની સરદારી નીચે સરઘસરૂપે જલિયાંવાલા બાગમાંથી ફૂચ કરી. ‘વંદે માતરમ્’ ‘રામચંદ્રકી જય’ ‘ભારતમાતાકી જય’ ‘હિંદુ-મુસલમાન કી જય’ની કહુલેદી ઘોષણાથી આકાશ ગાળ ઉઠ્યું. શેરીએ શેરીએ સરઘસપર પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, મોહલે મોહલે મિઠાઈ વહેંચાઈ. ચાર વાગે આ સરઘસ મજીઠમેડી આવી પહોંચ્યું. અહીં સરઘસની મેદનીને અગ્રેસરોએ ભાષણો આપ્યાં, જનસમૂહે રાષ્ટ્રગીતો ગાયાં અને ડૉ. કીચલુએ તેમને રામનવમીનો મર્મ સમજાવ્યો કે ‘સ્વરાજ્ય એટલે રામરાજ્ય.’ રામચંદ્રજી સ્વર્ગશના તારણહાર હતા. તેની સાચી પૂજા કરવી હોય તો આપણે પણ તેની પેઠે સ્વાધીન થવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.’

પછી સાત વાગે રામનવમીનું ફરી વાર સરઘસ શરૂ થયું અને શહેર આખામાં ફૂરું. હિંદુ-મુસ્લીમ એકદિલીનું આ દૃશ્ય જોઈ લોકોનો ઉમંગ માતો નહોતો. દશ દશ ડગલે સરઘસને ચોભણું પડતું. સ્વાધીનતાનો સંદેશ ઝીલતાં લોકોને તૃપ્તિ નહોતી થતી. રાતના બાર વાગ્યે સરઘસ પૂર થયું. લોકો વિખરાયા. ફરી વાર કીચલુએ વિદાય-સંદેશ આપ્યો-‘આપણે તમામ રામને હિંદના વીર પુરુષતરીકે પૂજીએ, રામની મેનામાં આપણે ભરતી થઈએ અને રાવણસેનાને શિક્ષત આપી લંકા જીતીએ અને સાચેસાચું રામરાજ્ય સ્થાપીએ. આપણે સ્વાધીન મનુષ્યો બનીએ.’ ડૉ. કીચલુના એ પ્રેરણાદાયી શબ્દોના કહુર્માં થઈ રહેલા મધુર શ્રવન સાથે અમૃતચરના હિંદુ-મુસ્લીમોએ આઠ વર્ષ પછી આ ફરીવાર સુખનિદ્રા લીધી.

૧ (તા. ૧૪-૪-૨૮ ના “સૌરાષ્ટ્ર”માંથી)

૧૧-મહારાજા અશોકનો શિલાલેખ

“દેવાનાં પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા (અશોક) સર્વે ધર્મના સાધુઓ તથા મુદ-
રથોને દાનવડે તેમજ અન્ય વિવિધ પ્રકારે પૂજે છે; પણ રાજા દાન આપે પૂજાને
એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો, જેટલું સર્વ ધર્મની સારવર્ધિને આપે છે. સારવર્ધિ
અનેક પ્રકારની છે; પણ તેનું મૂળ તો વાણીનો સંયમ એજ છે. વાણીનો સંયમ
એટલે શું? આપણે આપણી ભાષા ઉપર એવો કાચુ રાખવો જોઈએ કે જેથી પોતાના
પંથનીજ સ્તુતિ અને પારકાના ધર્મની નિંદા ન થાય. ધર્મચર્યા જેવા ગંભીર
પ્રસંગસિવાય જમે તે વખતે પોતાના ધર્મની મુદરતા અને ખીજના ધર્મની એજ
ખતાવવા ખેસવાથી આપણને હીણપત લાગે છે. જો વખતે જેવો પ્રસંગ હોય તે
વખતે ને તે પ્રકારે પરધર્મનો આદરજ કરવો ઘટે છે. આમ કરવાથી માણસ
પોતાના ધર્મને ખુબ વધારે છે અને ખીજના ધર્મની પણ સેવા કરે છે, એમ
નહિ કરવાથી માણસ પોતાના ધર્મને પણ તોડે છે અને ખીજના ધર્મને પણ
તુકસાન પહોંચાડે છે.”

“માણસ પોતાના ધર્મના વખાણ કરે છે અને પરધર્મની નિંદા કરે છે, તે તો
પોતાના ધર્મની ભક્તિથીજ કરવા જાય છે. તેને યાચ છે કે, ચુકો આપણે
આપણા ધર્મને સુદર કરી ખતાવીએ; પણ તેમ કરતા તે પોતાના ધર્મનેજ
ભારેમાં ભારે તુકસાન પહોંચાડે છે, પોતાના ધર્મનોજ ભારે ઘાત કરે છે. બધા
ધર્મોમાં પ્રેમભાવ હોય, બધા હજીમજીને રહે, જાણે કુટુંબ એજ સારું છે;
એટલે જુદાજુદા પંથવાળા લોકો ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળે અને તેનું પાલન કરે.”

“અશોક રાજાની ખાસ ઇચ્છા છે કે, સર્વ પંથના લોકો બહુચુત થાઓ અને
તેમનું જ્ઞાન કલ્યાણકારી નીવડે. (ધર્મ ધર્મ વચ્ચેના ઝગડા ત્યારેજ શમે કે જ્યારે
બહુચુત થવાથી માણસના વિચારની અધતા મટી જાય અને માણસની વિદ્વતા
સમાજને કલ્યાણ તરફ દોરે.) આ વાત જોમને પસંદ હોય તેમણે લોકોને સમ-
જાવવું જોઈએ કે, અશોક રાજા દાન કે પૂજાને એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો,
જેટલું સર્વ ધર્મોની સારવર્ધિને-એટલે કે કલ્યાણ કરવાની શક્તિને આપે છે. એટલા
માટેજ તેણે ધર્મ-મહાયાત્રો નીમ્યા છે, સ્ત્રીઓને માટે ઉપદેશકો નીમ્યા છે, વ્રાત્ય-
જ્ઞમિત્રો નીમ્યા છે અને ખીજ સલાઓ પણ રચાવી છે. આનું ફળ એ છે કે-
દરેકના ધર્મની પણ વૃદ્ધિ થઈ જાય અને ધર્મનો વિજય થાય.”

(“રાષ્ટ્રશકિત” તા. ૧૫-૭-૨૭ નું મુખપૃષ્ઠ)

૧૨-અકબર-દિલી અથવા વિશાળ હૃદયનો મહિમા

“उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्”

(સ્વામી રામતીર્થે ગ્રંથ યોગામાના એક લેખનો આસાર-ચોક્કસ રોપનપૂર્વક)

ઋષિ-મુનિઓ અને ઔદીઆઓનો ઈશ્વર અને ઈશ્વર ઉપરનો વિશ્વાસ-પ્રેમ, એ જ્યારે આમારો પોતાનો ઈશ્વર-ને વિશ્વાસ-પ્રેમ બની રહે; જ્યારે આપણે પૂર્ણ વિશ્વાસ-મેત્રી અપણા એકજ પ્રીતિપાત્રમા ધેરાઈ ન રહેતાં સંપૂર્ણ ઈશ્વરીય જગતની સાથે વ્યવહારમા મૂકાય, ત્યારે આપણું ચિત્ત બધાની સાથે એકચિત્ત થઈ જાય છે. માતા જે દૃષ્ટિથી પોતાના બાળકને દેખે છે, તેજ દૃષ્ટિથી પ્રાણીમાત્રને જ્યારે આપણે આપણા દેહ-પ્રાણ જેવા સમજવા માડીએ છીએ; જેવી રીતે સર્વ તમામ ધરાનો દીવો છે, તેવી રીતે આપણું હૃદય તમામ હૃદયોની લાગણીઓ અનુભવવા માડે છે; ત્યારેજ આપણને પવિત્ર “વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ” રૂપી મહાન વિભૂતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પવિત્ર પ્રેમ પ્રાપ્ત થયો, એટલે પછી એને માટે એવો કયો ચમત્કાર છે, કે જે અસં-ભવિત હોય ? એવો કયો ચમત્કાર છે, કે જે એને માટે બાળકની રમત જેવો ન બની જાય ? આજ આપણે એ પવિત્ર વિશ્વવ્યાપી પ્રેમનું નામ અકબર દિલી રાખીએ છીએ.

આ અકબર-દિલીથી શું ન થઈ શકે ? “આઈને અકબરી” નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, જ્યારે અકબરનું આત્મબળ એટલું બધું વધી ગયું અને વરણતઃ તે જ્યારે “યથા નામા તથા ગુણઃ” એટલે કે મહાન ચિત્તવાળો અર્થાત ઉદાર-સુવિશાળ હૃદયવાળો બની ગયો; ત્યારે તો પછી એની (અકબરતી) દૃષ્ટિમાત્રથી-જ રોગી સારા થવા માડ્યા, અકબરનું નામ લેવાથીજ લોકોની અભિલાષાઓ સરળ થવા માડી અને દૂર દૂરની વાતો અકબરના હૃદયમા પ્રકટ થવા માડી.

“ઈશકે હો રાસ્તે કરામાત ન હો કયા માને,

હરને-ઈરશાહ હી સબ ખાત ન હો કયા માને ”

અર્થાત સાચો પ્રેમ પ્રકટ થવા પછી ચમત્કાર અને બધી બાબતો કેમ ન થાય ?

એ કાંઈ નવી વાત નથી. હઝરત મહંમદ, ઈસુખ્રિસ્ત, હિંદુઓના ઋષિમુનિ વગેરે કેના સંબંધમાં એવું નથી બન્યું ? અમેરિકાના સસુક્ત પ્રદેશોમાં આજે એવા અનેકો હયાત છે, કે જેઓ રોગોની ચિકિત્સા પરમાત્માપ્રતિ અનન્ય ભક્તિ-ભાવનાવિના બીજેજાઈ પણ પ્રકારે કરવી, એ પ્રતિજ્ઞા તોડવા કરતા અને અત્યંત નારીકતા કરતા પણ વિશેષ પાપમય માને છે.

“ઔષધિ આઈ ન જૂઠી લાઈ, ન કોઈ વેદ જુલાઈ,

પૂરણ વેદ મિલે અવિનાશી, વાહી કે નવજ દિખાઈ.”

અર્થ:-કોઈ પણ જાતનું ઓગડ કે કોઈ જડીભૂટી હું નહિ ખાઈ; તેમજ

કોઈ વૈચરે પણ હું બોલાવીશ નહિ. મને તો અરિતાશી પરમાત્મારૂપી પૂર્ણ વૈચર મળ્યા છે, તેનેજ નાહી જતાવીશ.

વૈમાનિક શોધના આધારપર અમેરિકામાં આજન્ન સરકારી ઔપધાયણમાં પણ ઔપધિવિતાની ચિકિત્સા (અધ્યાત્મચિકિત્સા) નો પ્રચાર થતો ચાલ્યો છે. અકબર દિલી અર્થાત્ ઇસ્લામ અથવા વિશ્વાસ રાઈના દાણા જેટલો હોય તોપણ તે પદાસ-પર્વન સુદાને હજારી થૂકે છે.

મારા પદાસા ભારતના નવયુવકો ! અદારથી સદીના ડેવિડ હુમ આદિના લેખોના ચક્રરમા ફરીતે તમે મૂર્ખતાનું નામ વિદ્યા ન સમજો. વિશ્વાસ ઘટાડવાને બદલે તમે અટક નિશ્ચય અને વિશ્વપ્રેમ શામાટે નથી વધારતા ? વિજ્ઞાની અને વરાળની શક્તિનું વર્ણન નથી થઈ ચક્રુ તો પછી માનવી હૃદય શું ન કરી શકે ? પ્રત્યેક જાતિ અને સંપ્રદાયપત્રે વિશ્વપ્રેમ વધારી લુગ્યો તો ખરા ! કોઈ ખાસ એક જ જાતિ, સંપ્રદાય કે દેશનો વિચાર ન કરતા પ્રત્યેક પ્રાણીની સાથે એટલો બધો માનવપ્રેમ, કે જે સાચો મનુષ્ય બનાવે છે તે, એટલો આવેશપૂર્ણ ઉત્પન્ન કરે કે જેટલો પ્રેમ તમે તમારા કુટુંબપરિવારની માત્ર એકાદ બેજ વ્યક્તિઓમાં રાખી શકો છો. ત્યારેજ તમે ભોલો કે, આ સંસાર તો સ્વર્ગ અને નંદનવનને પણ મહાત્ કરે એવું છે. તમે કોઈ દિવસ મનને સનુતાથી તાન સંહિત અને ઈર્ષ્યની સમાન સ્વચ્છ કરવાનો અનુભવ કર્યો હતો ?

ખીરબલે એક લીટીની પાસે એક ખીજ લાંબી લીટી તાણીને તે લીટીને ટુંકી કરી જતાથી હતી; તેવી રીતે કોઈ પણ ધર્મ કે સંપ્રદાયની સાથે તમને વિરોધ હોય તો તેને કાપવાનું અર્થાત્ ખંડન કરવાનું કાર્ય ન કરો. સીધા માર્ગ એજ છે કે, તમે તેમનાં હૃદય કરતાં તમારા હૃદયને વધારે વિશાળ-મહાન-અકબર બનાવો; તમારી પ્રેમભક્તિને એના પ્રેમ કરતાં વધારી દો; તમારી માનવપ્રીતિને એની પ્રીતિ કરતા વિશેષ વિસ્તૃત કરો; તમારા સાહસને ઉચ્ચતર બનાવો અને સંસ્કરવરૂપ (પર-મેશ્વર) ઉપરના તમારા વિશ્વાસને અત્યંત મહાન (અકબર) બનાવો. સંસારનાં નામરૂપોના બાહ્ય ચળકાટ, દૃશ્યજગતની ચિચિત્રતા, અસંખ્ય સ્વરૂપોની વિવિધતા-એ બધા રામરંજ લલે ખીજા કોઈની આંખોને આજ નાખે, શિક્ષકો અને પ્રૌદેસરો લલે એ મૂંઝવણીની જાળમાં ફસાય, અધિકારી અને અમીરદર્ગ લલે એ કરોળિયાની જાળમાં ધુંસાઈ જાય, પંડિત અને સાહસો લલે એ લલરિઓમાં આવી પડે, મુરકો અને ટટ્ટો પણ લલે એ સ્વપ્નમાં મોહિત થઈ જાય; પરંતુ તમારે તો એ સમસ્તવરૂપ પરમાત્માને કદી પણ ન બૂલવો જોઈએ. તમારે તમારાં મેઘ એ સત્યાત્માની હિપચી કદી પણ ન ખેડવાં જોઈએ. આ શ્રદ્ધાશીલ પુત્રો ! આ સમખડશીઓ ! પછી જોઈ લો કે, એ આખું દેશ નથી પ્રાપ્ત થતો અને કોણ કોનો શત્રુ છે ?

આ પ્રતીત થતું હિંદુપણ, મુસલમાનપણ અને ઈસાઈપણ, એ તો બૂદા બૂદા

‘પ્રાણા જેવું’ છે, કે જે પ્રાણાઓવડે પવિત્ર વિશ્વપ્રેમરૂપી દૂધ પીવરાવવાના પ્રયત્ન વખતે વખત થયા કરે છે. સાચો ધર્મ તો તે નિર્વિકાર પ્રાણ છે, કે જે એ સંપૂર્ણ ધાર્મિક શરીરોના જીવનનું પશુ જીવન-મૂળકારણ છે.

આ બધા જૂના પ્રાણાઓની પેઠે અકબરે પણ એક નવો પ્રાણો બનાવ્યો હતો- એટલે કે નવા રીતરિવાજો અને નિયમોમાં એજ પ્રાચીન અમૃત રેડ્યું હતું. એ નવા પ્રાણોનું નામ રાખ્યું હતું દીને-મહાદી.

સ્વનંત્રતાનું એ વિશામરચાન હતું. હિંદુ-મુસલમાનોને દૂધ-સાકરૂપ કરી દેવા, એ એનો હેતુ હતો. પ્રાણો અત્યંત સ્વચ્છ હતો; પરંતુ કેવળ પ્રાણથીજ આપણી ભૂખ ભાંગતી નથી કે તરમ છીપતી નથી. એવા પ્રાણ તો આગળ વખતના પણ આપણી આગ જ અનેક પડ્યા છે; પરંતુ આપણે તો દૂધ જ નેહ્યે, જેનાથી હૃદયની જવાળા શાન્ત થાય એવું પીણું જમને તો જલદી જલદી આપો. કારણ કે હૃદયની આગ તો મહોત્તના અમૃતથી જલાય છે. અમારે તો અકબરદિલીનીજ-હૃદયની વિશાળતાનીજ જરૂર છે. પછી તે ગમે તે પ્રાણમાં ભરીને પાઓ; આણે તો તે પ્રાણો નવો હોય કે જૂનો હોય, ચીતરેલો હોય કે સાદો હોય અને સોનાનો હોય કે માટીનો હોય!

મુશ્કિલ હું તો કુછ ડર નહીં હું મયસે ન ખાલી,
ખિલ્લૌર સે ખેહતર હેં ચહ મેરા જામે-સિદ્દાલી.

માજ કુરઆં મગજ રા બરદાસ્તેમ હિસ્તખાં પેશે-સગાં અંદાખતેમ
અર્થાત અમે તો ધર્મગ્રંથમાંથી અંદરનો મગજ (નસ્ત) લઇએ છીએ અને શરદરૂપી હાડકાને ફત્તગની તરફ કેડી દઇએ છીએ.

હિમ્મતે આલી તલબ જામે મુરસ્સા હો મખાશ,
જોંદિ ખાદારિંદ અજ જામે ખિલ્લૌરી ખુશ અસ્ત.

ખાલી પ્રાણનીજ ઉપાસના કરવાથી તો વિરોધ જ વધે છે. આ બધા પ્રાણાઓ (સંપ્રદાય અને મતમતાંતરો) તો કેવળ મૂર્તિઓજ છે, જે સાચો મસ્ત પુરુષ એ બધી મૂર્તિઓમાંથી અમૃત સ્વરૂપ-આત્મામાં પહોંચી ગયો, તેને ધન્ય છે! મિથ્યા નામરૂપમાંથી સત્યસ્વરૂપમાં પહોંચી જનારાંજ-સ્વાત્માનંદની પ્રાપ્તિ યતાજ-એ પ્રાણો એના હાથમાંથી છૂટી ગયો, લાગી પડ્યો!

હાક ખાલી મહુમે-દીદા તો ખૂત સે કયા મિલે,
મોતીયોંકે પંજાયે-મુજગા મેં ઇક માલા તો હો.

નેત્રાથી નેહ શકે તેવા લોકો ગોતાના પ્રેમપાત્રોને ખાલી હાથે કેવી રીતે મળે? એમની આંખોના પલ્લકારામાં પ્રેમાશ્રુઓની એકાદ માળા તો જરૂર હોવી નેહ્યે.

‘મુસલમાનોની મરજહમાં તે જાય તો ત્યાં “સિજદા મસ્તાનાં” અમખાશદ નમાજ મુસહદે રૂશ જુવદ ઈમાને-મન’ એટલે કે મસ્તીના આવેશમાં ઝૂંપી જતું એજ

મારી નમાજ છે અને પ્યારાના મુખનું દર્શન, એજ માફ ઈમાન છે; એવી રીતિ તેમી થઈ જાય છે. લા ઇલાહા ઇસ્લાહ (ઈશ્વરના વિના બીજું કંઈ નથી) એ દશાજ તેઓની હોય છે. ખ્રિસ્તીઓના ફેવળમાં અફંકાર અને દેહાધ્યાસ શુભીપર ચરેલો હોય, એવુંજ દરય તે જોયા કરે છે.

અકબરદિલીની આવશ્યકતા

શું એ અકબરદિલી અકબરનેજ માટે જરૂરી હતી અને મારા તમારા માટે નકામી છે? વળી શું એ અકબરદિલીને માટે બહારથી પણ દરેક બાદશાહ યવાની આવશ્યકતા છે? નહિ, કદાપિ નહિ. ઇમુખ્રિસ્તની આગળ-પાછળ કાંઈ સેંકડો થોડા નહોતા ચાલતા; છતાં એના વિભૂતિમય હૃદયના પ્રભાવને લીધે લાખો નહિ પરંતુ કરોડો યુરોપનિવાસીઓ એણે અતાવેલા ધર્મમાર્ગપર ચાલીને એના અનુયાયી બનવામાં મોક્ષ માને છે. અરબસ્તાનના એક નિરક્ષર અનાથ વનવાસીના હૃદયમાં એ ઇસ્લામ(નિશ્ચય)નો અગ્નિ પ્રગ્વલિત થયો. તેના પ્રતાપે કરોડો માણસ આજે “લા ઇલાહા ઇસ્લાહ” અર્થાત્ પરમેશ્વરવિના બીજું કંઈજ નથી, એમ પોકારે છે. અરબસ્તાનના આ રજકણુ જેટલા અગ્નિએ અરબસ્તાનની રેતીને દાહના દાણા બનાવી દીધા; અને એ દાહ આકાશમુધી ઉઠી જતો ઉઠી જતો થોડાજ સમયમાં એશિયાને આ કડિથી તે યુરોપ અને આફ્રિકાના પેલા કાંઠામુધી ફેલાઈ ગયો! દિલ્હીથી ચેનાગ સુધીના અંદેશને એણે ઘેરી લીધો! હાય ગજબ! એક દિલ, એક ગરીબ દિલ, તે પણ એકાદ બાદશાહનું નહિ, વિદ્વાનનું નહિ; પરંતુ એક અભણ અનાથનું! અને એ ઈશ્વરપરાયણતા (પુત્રાદિકી) એનાજ દિલમાં ઉતરી પડી! હવે કોણ કહેશે કે, એ બાદશાહદિલી-અકબરદિલી-હૃદયની મોટાઈ-એને માટે બહારથી પણ બાદશાહ યવાની જરૂર છે? ઉઠકું એમ કહીએ તો કહી શકાય કે, બહારથી બાદશાહ થવું, એ તો ઉઠકું અંદરના બાદશાહ યવામાં બાધક થઈ પડે છે. શુદ્ધ લગવાનને પણ એ આંતરિક બાદશાહદિલીને માટેજ બહારના રાજપાટનો ત્યાગ કરવો પડ્યો હતો. ઉંટ ઉપર ચઢ્યા પછી ઉંચા-નીચા ન થવાય એ તો અસંભવિત છે. છતાં પણ બાલસામગ્રીની વયમાં રહેવા છતાં જલકમલવત્ નિર્લેપ રહેવાના બોધની પણ આપણને અત્યારે આવશ્યકતા છે; અને એ શિક્ષણ પ્રાપ્તિ કાળમાં મહારાજા જનક, અનંત-શત્રુ લગવાન રામચંદ્ર અને યુદ્ધેવમાં “एकत्वमनुपश्यति”નું સુમધુર સંગીત સૌજનાવનાર લગવાન શ્રીકૃષ્ણજી આપી ગયા છે. એવોજ વ્યવહારિક બોધપાઠ આજ લગલગ ત્રણસો વર્ષપર સમ્રાટ અકબરે વળી પાછો સ્પષ્ટરૂપે આપણને આપ્યો. આપણું વર્તમાન સમયનું કર્તવ્ય એજ છે કે, કોઈ પણ અવસ્થામાં અકબર-દિલી (દિલની મોટાઈ-મોટું મન) રાખો-રાખતા રીંચો.

વંદાલાં ભારતવાસીઓ! નિરાશ ન બનો. આ બીજા ઉચ્ચાવિના નહિ રહે. અનંત ચક્રિરૂપી પ્રકૃતિ આ બેડનો બેડત છે. વિશ્વાસની ઓછપ હોય તમારા

સાચુએને ! નિઃશયી બેનસીજ રહે તમારી બાજા !! મારા પ્રાણ ! તમારાં વિદ્યા દર
યાઓ ! મારીની જડ દેહમાં પણ અન્નનું બીજ કુદરતી રીતે ઉગી નીકળે છે, તો
પણ શું તમે મનુષ્યોની સાથે પરમાત્માને મરકરી કરવી છે કે તમારા હૃદયની
કામળ બૂમિમાં પણ અકબરદિલીનું બીજ નદિ ઉગી નીકળે ?

કુદરતને છતી લેવું, એ તો તમારા એકવાના હાથની વાત નથી, પરંતુ મનને
છતવું, એ તો તમારું પોતાનું જ કામ છે; અને સાચી વાત તો એજ છે કે, જે મનને
માસિક બ-પો, એ સંસારને પણ માસિક છે.

મારના દિલકો સમજતા હું જિહાદે અકબર,
વહ હી ગાઝી હે બડા જિસને યહ કાફિર મારા.

અર્થ:-મનને મારણ એજ મહાન ધર્મયુદ્ધ છે; અને જેણે એ કાફિર-નાસ્તિક
મનને માર્યું, તેનેજ હું ગાઝી-ધર્મવીર સમજું છું.

દિલ બદલત આવર કિ હજને અકબર અસ્ત,
અજ હજારો કાબા ચકદિલ બેહતર અસ્ત.

અર્થ:-મનને પોતાને તાબે કરી લેવું એજ મોટામાં મોટી લગ્ન અથવા યાત્રા
છે; અને દળરો તીર્થ કરતાં સર્વ સાથે એકચિત્ત થવું એજ ઉત્તમ તીર્થભૂમિ છે.

બાદશાહાન્ય તમને પ્રાપ્ત ન થાય, પણ કમમાં કમ એક સ્થાનપર તો તમે પૂરા
સાક્ષક બન્ટી શકો તેમ છે; અને એ સ્વદેસ તે કયો ? પોતાનું મન અથવા અંતઃકરણ.

દિલપર બી કાણુ ન હો મહાનગી કયા હે ?

ધરમે ન હો મુલકહ તો ફર્જનગી કયા હે ?

બાબો બાદશાહ તો એજ છે, કે જે દુર્ગુણોને પોતાના ચિત્તમાં દરકવાજ ન દે.

અમર તનરા ન બાશદ દિલ મુનબર જેર બાકશ કુન,

ન બાશદ દર શનિસ્તાં ધિક્કતે ફાનુસ ખાલી હો.

અર્થ:-જો તારા શરીરમાંનું હૃદય નિર્મળ ન હોય તો એને જમીનમાં દારી
દે; કારણ કે શાંતિના અધારામાં દીવાલગરના ફાનસની કાંધજ કિંમત નથી.

શક્તિસ્તોત્ર

સર્જન એકતા (એજ) તો કેવળ (નિસ્વાર્થ) ભક્તમનસાધવડેજ થઈ શકે
છે. ધંધિયાના ગુલામ હોવા છતાંયે જે લોકો ઉન્નતિની આશા રાખે છે અને
પોતાનાં અવિદ્યા-અજ્ઞાનને સ્થિર ગ્રાપવાને સારજ જેઓ એજ-સંપ-એકતા કરે
છે, તેઓ તો એક રીતે રેતીનાંજ દોરણં વણે છે. એવા લોકોને વિકાસવાદનો 'ભાષ
અને ધ્વિરેચ્છાનું દજાણુ અનુસાહની નદીમાંજ ડૂબાડી દે છે. શક્તિ' તો કેવળ
પવિત્રતામાંજ છે. એ એક એવા કથિરી નિયમ છે, કે જેની આખોમાં કોઈ ધૂળ
નથી નાખી શકતું. લૉર્ડ ટેનીસનની કવિતાઓમાં' સર જેક્સ હેડ કહે છે કે "દર
નવજુવાનોની મારામાં શક્તિ છે; કારણ કે મારું હૃદય નિર્મળ છે."

જો થોડો પણ અનુભવ મળે હોય તો તમારા અંતઃકરણને પૂછવાયો મંત્રમ

પડશે કે, એ વાત સાચીજ છે. પવિત્રતા અને સત્ય, વિશ્વાસ અને ભલમનસાઇ તથા દરલામ (શ્રદ્ધા) અને અકબરદિલીથી ભરપૂર મનુષ્ય વિદ્યોન્નતિએ હાથમાં લઇને જ્યારે આગળ વધતો જાય છે, ત્યારે કોનો ભાર છે કે એની આંતરે ઉભું રહે ? તમારા અંતઃકરણમાં જે વિશ્વાસ અને સત્ય ભર્યો રહે, તો તમારી દષ્ટિ લોખંડની પણ દિવાલોને ચીરી નાખશે; અને તમારા વિચારની દોહરણી પદાસ-પર્વતો પણ ચૂરેચૂરા થઇ જશે. બાબુ ખસો એ જગતના રાજા-મદારાજાઓ ! હૃદયનો રાજા-ધિરાજ (મન ઉપર સામ્રાજ્ય બોમ્બનારો) પધારે છે; અનેક ચતાખ્દીઓથી દેશમાં પથ્થરની પેઠે ચોંટી બેઠેલો પક્ષપાન એના ચરણના પગચાળીજ ઉડી જશે. અદભૂતની શિલા આ રામનો ચરણરપર્શ થતાજ સજીવન દેવી બની રહેશે. અકબરદિલીના દંડથી અવિદ્યાના સમુદ્રને પ્રહાર કરો, એટલે તરનજ એ સીધો રસ્તો કરી આપશે. મદંમદ સાહેબનું સૌથી પહેલું ફરમાન એ છે કે “મારી જમણી બાજુ આવીને ચંદ્રમા પણ ધમકાવીને કહે કે ‘આલ, દૂર થઇ જા, રસ્તો આપ’ તોપણ હું જરાય ન ખમ્મ.”

જેળ અને એકતા

અકબર-દિલી એ ઉર્દુ શબ્દોના શુજરાતી અથવા સંસ્કૃત અનુવાદ કરીએ તો મહાન+આત્મા=એટલે વિશાળ આત્મા, એમ થાય છે. જેનું હૃદય સંકીર્ણ અર્થાત્ જેના જગતનો પરિધ બહુજ નાનો-સાંકડો હોય; જેની સદાગ્રહીનિ દિંદુ, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તી પૈકીના એકાદ નામસાથેજ સંબંધ ધરાવે છે; અને જેનો પ્રેમ સાર્વત્રિક બનીને આગળ નથી વધી મરતો, એવા મનુષ્યને અકબરદિલ-અર્થાત્ મહાત્મા કહી કહી શકાયજ નહિ. એવો મનુષ્ય તો અસગરદિલ (સાંકડા અથવા કૃપણ હૃદયવાળો) છે, અકબરદિલ (હારચિત્તવાળો) નથી, લઘુ આત્મા છે-મહાત્મા નથી. અકબરદિલ-મોટા દિલવાળાનું વધુ ન તો આ પ્રમાણે છે:-

હર જાન મેરી જાન હે હરએક દિલ હે દિલ મેરા;

હાં છુલછુલો-શુલ મેહરો-મા કી આંખમે હે તિલ તેરા.

હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી, સિખ, જૈન. ઇસાઈ ચહુદ;

ઇન સળકે સીનોં મેં ધડકતા એકસાં હે દિલ મેરા.

ભાવાર્થ:-પ્રત્યેકના પ્રાણ મારા પ્રાણ છે; પ્રત્યેક હૃદય મારું હૃદય છે; છુલછુલ, ફૂલ, સૂર્ય અને ચંદ્રની આંખોમાં મારીજ આંખની ડાકી છે; દિંદુ, મુસલમાન, પારસી, સીખ, જૈન, ખ્રિસ્તી, યાહુદી-એ સર્વેનાં હૃદયોમાં મારુંજ હૃદય ધડકતું કરે છે. જાપાનમાં નિશાને ભણતા પ્રત્યેક જાળક સાથે નીચલા ભાવની વાતચિત શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે એકાદ વખત પણ અવરજ ચાલે છે.

શિક્ષક:-તું આવડો મોટો સાથી થયો ?

વિદ્યાર્થી:-જોરાક ખાવાથી.

શિક્ષક:-એ જોરાક ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયો ?

વિદ્યાર્થી:-આપણા દેસ-જાપાનની જમીનમાંથી.

શિક્ષક:-વાર, ત્યારે તો તારું શરીર જાપાનનીજ બુર્જિમાંથી ઉત્પન્ન થયું

છે ને એનાથીજ એનું પાલન-પોષણ થાય છે. જો કે માતાપિતાવડે એ પેદા થયું છે, તોપણ એ માતાપિતાની શક્તિ પણ જાપાનની બહારની તો નથીજ ને ?

વિદ્યાર્થી:—નાહ.

શિક્ષક:—ત્યારે તો જાપાનને-આપણી માતૃભૂમિને પૂરેપૂરો અધિકાર છે, કે, ત્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે તારું શરીર એના ઉપયોગને માટે લઈ શકે ને ?

વિદ્યાર્થી:—હા, એ વખતે માંડે કોઈ પણ બહાનું આણેજ નહિ.

જયપણમાજ આવી વાતચીતથી જે માન્યતાઓ દાખવ થાય છે, તેથી પ્રત્યેક જાપાનીસનો માતૃભૂમિમાટે પ્રાણસમર્પણ કરવાનો ભાવ નમનમમા પેમી જાય છે. x

અરેબર ધન્ય છે એ નાનાં નાનાં બાળકોને કે જેમની કુદ્દિમાં જયપણથીજ આવી મહત્ત્વની વાત દસાવવામાં આવે છે, હસી જાય છે અને આચરણમા ઉતરવા માટે છે. આપણા દેશમાં તો એક બાળુ વિદ્વાન પંડિતજી અને બીજી બાળુ આલિમ દાનિક બૌદ્ધવી સાહેબ ! સતાબ્દીઓ વીતી ગઈ તોપણ તેઓ એટલું બાવ-હારિક સત્ય નથી, સમજ્યા કે, આપણે હિંદુ અને મુસલમાન એકજ ભારતમાતાનાં સંતાનો છીએ અને એકજ માતાનું દૂધ પીએ છીએ, (કારણ કે હિંદુ અને મુસલમાન, એ બન્નેની નસોમાં જે લોહી વહે છે, તે તો એકજ ભૂમિની વનસ્પતિથી તથા જળ અને વાયુથી ઉત્પન્ન થાય છે) તેથી સમા ભાઈઓજ છીએ. યૂરોપખંડનો કોઈ પણ નિવાસી જે ત્રણ વર્ષ સુધી અમેરિકામાં જઈને રહે છે, તો અમેરિકાના લોકો સાથે એની સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ અને પ્રીતિ બધાઈ જાય છે. લક્ષે પછી તેઓ એકજ સંપ્રદાયના હો કે પરધર્મી હો. શરીર તો અમેરિકામા હોય અને મન પોતાના જૂના દેશમા ભમ્યા કરે, એવું તેમનામા હોતું નથી.

• યૂરોપખંડમા ખ્રિસ્તીધર્મીવલખીઓનું પ્રમાણ વિશેષ છે અને એમાં એવા પણ ધર્મોદ્ધેશ લોકો પડ્યા છે કે, ઇસુખ્રિસ્તના નામપર પ્રાણસમર્પણ કરવામા પરમ આનંદ માને છે; પરંતુ તેઓ પણ ઇસુખ્રિસ્તના દેશ અને જાતને પોતાના દેશ અને જાત કરતાં વિગેય પ્રિય નથી માનતા. લેખક સપ્રેમ કહે છે (અને પ્રેમની તો કઠોરતા પણ સલાજ હોય છે) કે, વહાલા મુસલમાન ભાઈઓ ! આવા બેદ-ભાવ (ફાટફૂટ) શામાટે ? હિંદુસ્તાનમાં રહો છો તો પછી હૃદય હિંદુઓથી જૂદા શામાટે રાખો છો ? બીજી બાળુ હિંદુ પંડિતોને એમ કહેવાનું છે કે, મર્યોદા-પુરુષોત્તમ ભગવાન રામચંદ્રનાં શવરીના એંદાં બોર ખાવાં, ગરીબ અમાર સાથે પ્રેમ, વાનરોને પણ મોહિત કરી દેવાની શક્તિ, શત્રુના ભાઈ ઉપર પણ અનુકંપા, એ બધું જરા યાદ કરો અને વિચારો કે, નિમ્નલિખિત પંડિતની પ્રશંસા કોણ કરી ગયું છે ? બન્ને બાળુએ લડી મરવામાંટે સેનાઓ તૈયાર થઈને ઉભી છે, સમસ્ત હિંદુસ્તાનના વીરોનાં હૃદયો જાણે ક્રોધ અને દ્રેવથી આકાશપર્યંત ઉછળી રહ્યાં છે; આવે સમયે આપણા જગદ્ગુરુ (અખિલ જગતને પ્રકાશ આપનાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ) પોતાની

x કહેવાતા એક રાષ્ટ્રશિક્ષકે તો બીતા અને રામાયણને ઈન્જા વિદ્યાર્થીઓને “બાઈબલ” શીખવા-સમજવાની સલાહ આપી હતી ! અરાબ ભિક્ષુ

જીવવા અને શબ્દોવડે આપણે માટે કેવા સ્પષ્ટ અને મધુરા ગીતમાં સંદેશો (અતુલાસન) મૂકતા ગયા છે ! હજારો વર્ષો પીતી ગયાં, તોપણ આકાશે પોતાની ટપાલ ઓપીસમાં એ કાગળ ઉપર ગુરુના નામની છાપ નથી પડવા દીધી, પવનરૂપી હૃદયે એને પોતાની પાંખોમાં ઉપાડીને ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ, પૂર્વગોળાર્ધ, ઉત્તરગોળાર્ધ, જાપાન, યુરોપ અને અમેરિકા એમ સર્વત્ર ફેરવ્યો છે. ધન્ય છે એ કળૂતરની પ્રભુ-લક્ષિતને ! અન્ય દેશોના લોકો એ કાગળ (સંદેશો) પ્રમાણે વર્તન કરીને દિવસે બમણી તો રાત્રે ચોગણી ઉન્નતિ કર્યે જાય છે; પરંતુ અફસોસ ! જેને માટે એ શ્રુતિ પ્રથમ અવતીર્ણ થઈ હતી, એવા ભારતવાસીઓએ તો વ્યાવહારિક વર્તન-મંદિરો સમય બદલના શોધવામાંજ ગુમાવ્યો ! સાલજો એ (ગીતાનો) સંદેશો:—

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સંમદર્શિનઃ ॥

इहैवतैजितः सर्गोयेषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥

ભાવાર્થ:—વિદ્યાવિનયસંપન્ન બ્રાહ્મણને, ગાયને, હાથીને, ફતરાને અને ચાંડાલ-ને પણ પંડિતો સમાન દર્શિથી જુએ છે. જેમનું મન સમતામાં સ્થિર થયેલું છે, તેમણે અહીંજ જગતને જીતી લીધું છે. કેમકે બ્રહ્મ નિર્દોષ અને સમ હોવાથી એ બ્રહ્મમાંજ સ્થિત છે.

“ પૌષ્ઠે પઠ પઠ સળ ગયે, પંડિત લયા ન ઢોય;
અઢાઈ અદાર પ્રેમ કે, પઠે એ પંડિત હોય. ”

પંડિત તો એ કહેવાય, કે જેનાં પ્રેમમયુક્ત હૃદયમાં હોય અને જે જ્ઞાન તથા પ્રેમના આવેશમાં પશુ, વનરપતિ અને પથ્થરમાં પણ પોતાના પ્રિય પ્રભુનાં દર્શન કરે છે. જેને મનુષ્યની છાયા ઉપર પણ ધૂણી આવતી હોય, જે મુમયમાનને આક્રમવામાં પણ પાપ માને અને બીજી તરફ પથ્થરમાં પણ પ્રભુ પૂજે, તેને કેવી રીતે પંડિત કહેવાય ?

અકળરની પાસે એના દુધલાઇના ઉડાઉપણાની અનેક ફરિયાદો અને નિંદાઓ આવતી; પરંતુ અકળર તેને એક કાને સાંભળી બીજે કાને કાઢી નાખતો. છેવટે ખમતનાના શુભેચ્છકોએ બ્યારે અત્યંત સખ શબ્દોમાં કહ્યું કે “જઢાંપનાહ ! આટલી બધી રહેમ શું વાળખી કહેવાય ?” ત્યારે અકળરે ઉત્તર આપ્યો કે “ભાઈ ! શું તમે નથી જાણતા કે, મારી અને તેની (દુધલાઇની) વચ્ચે દુધની એકજ નદી વહે છે, કે જેને પાર કરવી અથવા સૂકાવી દેવી બારે માટે અશક્ય છે. ”

અકળરે અને એના દુધલાઇએ એકજ રાજપૂત માતાનું દુધ પીધું હતું; તો શું હિંદુ અને મુસલમાન એકજ માતા(ભારત)નું દુધ નથી પીતા ? પાછળનો વિરોધ ખૂલી જાયો. લડાઈ-ઝગડા અને ગાળાગાળી માફ કરો. રીસાપલા રીઝાઈ જાયો. ઝડ ! ઝડ !! ઝડ !!!

૧૩-ઈસ્લામધર્મમાં સુલેહ-શાન્તિવિષે ઉંચા વિચાર

દરે અધિકારનો જમાનો વીતી ગયો છે, અધશક્તિનો જમાનો વીતી ગયો છે, ધર્મનાં ખોટાં ઝનુનોનો જમાનો વીતી ગયો છે, આલડછેટની પોશ્વપોશ્વનો જમાનો વીતી ગયો છે અને “અમારું તેજ સાચું” અને બીજા સૌનું ખોટું” એવો જમાનો વીતી ગયો છે. તેને બદલે એકબીજાના ધર્મ તરફ ઉદારભાવથી જોવાનો તથા એકબીજાના ધર્મની ખુબી સમજવાનો અને એકબીજાને અરસપરસ મદદ કરવાનો જમાનો આવી લાગ્યો છે. કારણ કે હાલના દરિદ્રાઈના વખતમાં તથા યુરોપ-અમેરિકા વગેરે બીજી સુધરેલી પ્રજાઓના સસર્ગથી હિંદુ તથા મુસલમાન સૌ ભાઈઓની ખાત્રી થતી જાય છે કે, દેશના ભણ્યામાંજ આપણું ભયું છે; તેથી હિંદુ-મુસલમાનો વચ્ચે જે મતભેદ થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, એકબીજાના ધર્મને જે માન આપવું જોઈએ, તે માન તેઓ એકબીજાને આપી શકતા નથી; અને એવું માન આપી શકતા નથી તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, મુસલમાન ભાઈઓના ધર્મમાં શું ખુબી છે તે વાત હિંદુ ભાઈઓ જાણતા નથી, અને હિંદુઓના ધર્મમાં શું ખુબી છે તે વાત મુસલમાન ભાઈઓ જાણતા નથી. તેથી તેઓ એકબીજાના ધર્મને નિંદે છે અને કેટલીક બહારની ક્રિયાઓ જોઈને, શાઓ તપાસ્યા વિના તેઓ એકબીજાના ધર્મ માટે ખોટા અભિપ્રાય બાંધી દે છે, તેથી મતભેદ ઉભો થાય છે અને એ મતભેદ કોઈ કોઈ વખત કંઈકાનું મૂળ થઈ પડે છે. માટે પવિત્ર મુસલમાન ધર્મમાં જે ખુબી હોય તે હિંદુ ભાઈઓએ સમજવી જોઈએ; અને હજારો વર્ષથી ચાલ્યા આવતા જૂનામાં જૂના હિંદુધર્મમાં જે ખુબી હોય, તે ખુબી મુસલમાન ભાઈઓએ જાણવી જોઈએ. જે આમ થાય તો તેઓ બંને કામવાળાઓ એકબીજાના ધર્મ તરફ માનની તથા ઉદારતાની નજરે જોતા શીખે અને પછી આગળ જતાં તેઓ વચ્ચે દિનપ્રતિદિન બાતુલાવ વધતો જાય, એમાં કાંઈ શક નથી. માટે હાલના વખતમાં સુલેહને ઇચ્છનારા સારા લેખકોનું જે મુખ્ય કામ છે તે એજ કે, હિંદુ વિદ્વાન લેખકોએ મુસલમાનધર્મની ખુબી પોતાની કોમના લોકોને સમજાવવી જોઈએ; અને જાણીતા મુસલમાન લેખકોએ હિંદુધર્મની ખુબી પોતાની કોમના લોકોને સમજાવવી જોઈએ. જે આવી રીતે બંને બાજુ તરફથી ઉદાર દિલથી પ્રયત્ન થાય તો એનું પરિણામ બહુજ સારું આવે, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. આ કામ બહુજ મહેલાઈથી થઈ શકે તેવું છે; કારણ કે દુનિયામાં ખુબીવિનાનો કે ખામીવિનાનો કોઈ પણ ધર્મ નથી. દુનિયાના દરેક મોટા ધર્મમાં કાંઈક ખામી ખુબીઓ તો હોયજ; તેમજ કેટલીક માફ કરી શકાય તેવી નાની નાની ખામીઓ પણ હોયજ. સુલેહ ઇચ્છનારા સારા લેખકોનું કામ એ છે

કે, ખામીઓને ખાલુએ રાખી ખુબીઓ ખતાવવી; કારણ કે પારકા ધર્મની આમી ખતાવવી એ કામ કાંઈ સુલેદ ઇસ્ખનારાઓનું નથી. બેસક, ધર્મમાં ચાલતી ભૂલો ખતાવવાની જરૂર છે, પણ એ કામ પારકા ધર્મવાળાઓનું નથી; એ કામ તો તે તે ધર્મના ઉપદેશકોનું છે, એ કામ તો ધર્મશુરોઓનું છે, એ કામ તો સાધુઓનું છે અને એ કામ તો જે આણસ પોતાના ધર્મમાં ખાલુજ ઉંડા ઉતરેલા હોય તેઓનું છે. એ કામ કાંઈ ઉપલક્ષ નજરે જોનારા પારકા ધર્મવાળાનું નથી. માટે જો ખામીને ખાલુએ રાખીએ, અને માત્ર ધર્મની ખુબી ખતાવવાનું જ કામ કરીએ તો એ માટે પણ બહુ બહોળું મેદાન તૈયાર છે. માટે દિંદુ ભાઈઓએ મુસલમાનોના ધર્મની ખુબીઓ ખતાવવી જોઈએ અને મુસલમાન ભાઈઓએ દિંદુધર્મની ખુબીઓ ખતાવવી જોઈએ.

ધણા દિંદુ ભાઈઓ એમ સમજે છે કે, મુસલમાનોના ધર્મમાં લાકાઈ-ટંટા કરવાનું અને મારકાક કરવાનું લખેલું છે, તેથી તેઓ જતુની હોય છે અને વાત-વાતમાં લડી પડે છે. તેમજ કેટલાક અજ્ઞાની મુસલમાન ભાઈઓ પણ એમ સમજે છે કે, દિંદુઓ કાફર છે, તેથી તેમને મારવા કે કુખ દેવાથી પાપ લાગતું નથી, પણ એથી તો ઉલટો ધર્મ થાય છે. આવા બોટા વિચાર ખંતે કામના લણા મોટા લાજમાં ધેરી ગયેલા છે. તેથી એ બોટા વિચાર દૂર કરવાને ખાતર, અને ખંતે કામ વચ્ચે સલાહ-સંપ વધારવાને ખાતર, પવિત્ર કુરાને શરીફમાંથી જણાવવું જોઈએ કે, સલાહ-શાંતિ રાખવા માટે ઇસ્લામ ધર્મમાં ખાલુજ ઉંડા વિચારો ખતાવેલા છે. તેના કેટલાક ફકરાઓ નીચે ટાંકી ખતાવું છું.

મુલેહ નહિ રાખવાનાં કારણો

પ્રથમ એ જણવું જોઈએ કે, લોકો સામારે તોફાન કરે છે ? જો તેનાં કારણો જણ્યા હોય, તો તોફાનનો અટકાવ થઈ શકે છે. એ માટે કુરાને શરીફની બીજી સુરામાં અગીઆરમી તથા બારમી આયાતમાં કહેલું છે કે—

“તોફાન કરનારાઓને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે, તમે જમીન ઉપર ફિસાદ કરો નહિ; ત્યારે તેઓ કહે છે કે, અમે તો માન સુધારો કરનારા છીએ; પણ ખરે-ખરી રીતે જોતાં તેઓ પોતેજ ફિસાદ કરનારાઓ છે અને તેમ છતાં તેઓ એ વાત જણાવતા નથી.”

આ સિવાય સુરા ચોથીની આયાત આઠમીમાં પણ કહેલું છે કે—

“જેઓએ પોતાના હાથે અગાઉ જુલમ કરેલો છે, તેઓની ઉપર જ્યારે આજ્ઞ આવશે, ત્યારે તેઓ ખુદાના સોગન ખાઈને કહેશે કે, લલાઈ અને સલાહ-સંપ સિવાય બીજો કોઈ પણ અમરો ધરિદો નહોતો.”

આથી રીતે લલાઈના અલ્લાનીએ, સંપના અલ્લાનીએ અને સુધારાના અલ્લાની

• સુચ એટલે મકરણ, ને આયાત એટલે શ્લોક અથવા વચન સમજવું.

નીચે લોકો તોફાન કરે છે; પણ તેઓને મુલેહ રાખવા માટે પોતાના વહાલા પેગંબર સાહેબ મારફત પવિત્ર કુરાને શરીફમાં ખુદા દુકમ કરે છે કે:—

“કોઈ પણ જીવને તેના ગ્રામ ઉપરાંત તકલીફ આપવામાં આવશે નહિ.”

(સુરા ૨, આયાત ૨૩૮.)

હવે વિચાર કરવાનો છે કે, જ્યારે તોફાન થાય, જ્યારે મુલેહને ભંગ થાય અને જ્યારે બુકમ શુબરે, ત્યારે કોઈ પણ જીવને તેના ગ્રામ ઉપરાંત તકલીફ નહિ આપવાનો નિયમ સત્યવાય ખરો કે?

એ પછી સુરા ૨ જીની આયાત ૨૦૮ માં ખુદા કહે છે કે “હે ધર્મ પાળનારાઓ! તમે સઘળા સલાહમાં, સંપત્તિમાં, શાંતિમાં દાખલ થાઓ.”

એ પછી સુરા ૪ થીની આયાત ૧૨૮ માં ઘણી-ઘણીઆણી વચ્ચે કહ્યું થાય અને તેઓ એકબીજાને તલાક આપી છુટા પડે તે સંબંધમાં પણ કહેલું છે કે, “તેઓ પોતપોતાની વચ્ચે સલાહથી સમાધાન કરે તો તેની ઉપર કાંઈ શુન્હો નથી અને સલાહ વધારે સારી છે.”

એટલુંજ નહિ પણ એથી આગળ વધીને એ સંબંધમાં કહેલું છે કે:—

“જો તમે સલાહ કરો અને (ખુદાનો) ડર રાખો તો ખરેખર ખુદા મારી આપનાર અને દયાળુ છે.”

(સુરા ૪, આયાત ૧૨૯)

એ પછી સુરા ૨ જી, આયાત ૬૦ માં કહેલું છે કે “ખુદાની આપેલી રોજમાંથી ખાઓ-પીઓ અને જમીન ઉપર ફિસાહ કરો નહિ; તથા દુદબદાર જાઓ નહિ.”

આ તો સાધારણ પ્રકારની મુલેહની વાતો થઈ; પરંતુ એથી પણ આગળ વધીને પવિત્ર કુરાને શરીફ (સુરા ૪, આયાત ૯૦) માં કહેલું છે કે:—

“દુકમન પણ જો સલાહ કરવા ઇચ્છે તો તેની સાથે સલાહ કરવી અને તેને મારવો નહિ.”

મુલેહ રાખવાની બાબતમાં ફરમાનો આપતાં દયાળુ ખુદાને આટલેથી પણ સંતોષ થતો નથી, તેથી આગળ વધીને ખુદાએ ફરમાવ્યું છે કે:—

“જો કોઈ માણસે ખૂન ફૂં હોય અથવા પૃથ્વીમાં ફિસાહ કર્યો હોય, તે માણસનાં પાંચ બીજા કોઈ માણસને જો કોઈ મારી નાખે તો જાણે કે તેણે સર્વ માણસોને મારી નાખ્યા છે; અને જો કોઈ માણસ કોઈનો જીવ બચાવે તો જાણે કે તેણે સર્વ માણસોના જીવ બચાવ્યા છે.”

(સુરા ૫, આયાત ૫ મી)

બધુઓ! મુલેહ રાખવા મટે આ કરતાં વધારે સારા દુકમો બીજા કેવા હોય? તે મને તો કાંઈ સમજતું નથી. મને તો આ દુકમો બહુજ સારા લાગે છે.

મુલેહ શામટે રાખવી જોઈએ?

મુલેહ રાખવા માટે ખુદાએ આટલી બધી તાકીદ કરેલી છે અને આટલા બધા મજબૂત દુકમો આપેલા છે તેનું કારણ શું? શું એમાં ખુદાને કાંઈ ફાયદો.

છે ? નહિ, તેણે આપણાજ લઘુને સાર સુલેહ રાખવાનું કહેલું છે. એ માટે સુરા ૪ થીની આયાત ૬૪ માં કહેલું છે કે:—

“જો ખીજાઓની ઉપર જુલમ કરે છે, તે પોતે ખેતાનાજ ઉપર જુલમ કરે છે.”

અને જો પોતે પોતાની ઉપરજ જુલમ કરે, તેનું ખુંડું થાય તેમાં શું નવાઈ ? માટે એવી ખરાબીમાંથી બચવા સાર ખુદાએ સફાઈ-સત્તા રાખવાનું ફરમાવેલું છે; કારણ કે:—

તોફાન કરનારાઓ ખુદાને ગમતા નથી.”

એ માટે સુરા ૩ છની આયાત ૨૦૫ માં કહેલું છે કે:—

“જો પેતીનો અને દોરોનો નાશ થાય એવાં તોફાનો ન કરો; કારણ કે એવાં તોફાનો ખુદાને ગમતાં નથી.”

એ પછી સુરા ૩ છની આયાત ૫૭ માં તથા સુરા ૫ ની આયાત ૬૪ માં કહેલું છે કે:—“ખુદા જુલમગારોને ચાહતો નથી.”

આ પ્રમાણે ખુદાને કશા ગમતા નથી અને કશાખોરોને ખુદા ચાહતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ એથી આગળ વધીને હવે એ પણ આપણે જાણવું જોઈએ કે, સુલેહ રાખનારને શું ફાયદા થાય છે ?

સુલેહ રાખનારને થતા ફાયદા

એ વિષે કુરાને ચરીફમાં કહેલું છે કે:—માણ્યોની ઘણી ખરી વાતોમાં (શ્રીતિ-મહેરબાનીમાં) કાઈ સાર નથી, પણ ખુદાની (મધિરવી) પ્રીતિ મેળવવા માટે જો કાઈ દાન આપવાનું, અથવા સારાં કામ કરવાનું અથવા તો માણ્યોમાં સમાધાની કરવાનું કામ કરે છે, તેઓને જલદીથી ખુદા મોટો બદલો આપે છે.

(સુરા ૪, આયાત ૧૪૪)

આ ફરમાન ઉપરથી વિચાર કરવો ઘટે છે કે, જે સમાધાની કરનાર છે તેઓને જલદીથી બદલો મળે છે; એટલુંજ નહિ પણ મોટો બદલો મળે છે. સમાધાની કરનારને-દલાલને પણ જ્યારે આટલો બધો મોટો લાભ મળે છે, ત્યારે ખુદ સુલેહ રાખનારને પોતાને કેટલો બધો લાભ મળતો હશે, એ જરા ખ્યાલ તો કરો !

સુલેહ રાખવા માટે ખુદાનાં આવા વચનો જેના અંતરમાં જામી ગયાં હોય તેવા ભક્તોમાં પછી કેટલી બધી શાંતિ આવી જાય, એ તમને ખબર છે ? એ અઠિ પવિત્ર કુરાને ચરીફમાં સુરા ૫ ની આયાત ૨૮, ૨૯ માં કહેલું છે કે:—

“મને મારી નાખવા માટે જો હું તારો હાથ મારા તરફ લાંબો કરે, તોપણ તને મારવા માટે હું મારો હાથ લંબાવનાર નથી; કારણ કે સર્વ સૃષ્ટિના પાલકે ખુદાથી હું સાચેસાચો ડર છું. ખરેખર, હું એમ ધમ્મિ છું કે, મારાં પાપ હું ભોગવું

* સ્વલ્પ મધ્યસ્ય ધર્મસ્ય પ્રાયતે મહત્તો મયાત્ (ભગવદ્ગીતા.)

અને તારાં પાપ તું બોગવ, કે જેથી જે આગમાં રહેનારા છે તેઓ માંહેલો તું પણ ચાલ. કારણ કે જુલમગારો માટે એજ સગ્ન છે.”

આ આયાતમાંથી જે બ્રાહ્મત શીખવાની મળે છે. એક તો એ કે, જેઓ ખરેખરા ધર્મને સમજવાવાળા લોકો છે, તેઓ જુલમ સાંપી નાચ છે, પણ કોઈની ઉપર જુલમ ગુમરતા નથી. અને બીજું એ કે, જુલમગારોને આગમાં રહેવું પડે છે, માટે કોઈની પણ ઉપર જુલમ ન કરવો જોઈએ અને સન્નાહ-શાંતિ રાખવાં જોઈએ.

બીજાઓ આપણી ઉપર જુલમ કરે, તે ખમી ખાવાની ધીરજ કેમ રહે? એવી ધીરજ રહેવી એ આપણને બહુ મુશ્કેલ લાગે છે; પણ જે ધર્મચુરત માણસ હોય તે ખાત્રીપૂર્વક એમ સમજે છે કે—

ખુદા જુલમગારોને જાણનાર છે.

એ માટે પવિત્ર કુરાને શરીરમાં સુરા ૨ ની આયાત ૯૫ માં, તથા સુરા ૨ ની આયાત ૨૪૬ માં તથા સુરા ૩ ની આયાત ૬૩ માં કહેલું છે કે, ખુદા જુલમગારોને જાણનાર છે. મતલબ કે, જુલમગારોને તેઓના જુલમમાટે ખુદા કાંઈ જુલ્લી નાચ તેમ નથી; પણ અનેક પ્રકારે અનેક બાબતોમાં ખુદા તેમને સગ્ન કરી શકે તેમ છે; એટલુંજ નહિ પણ જુલમગારોને આપણે જેટલી સગ્ન કરી શકીએ, તે કરતાં પણ ખુદા ઘણીજ વધારે સગ્ન કરી શકે તેમ છે અને તે એક રીતે નહિ પણ અનેક રીતે કરી શકે છે. જેમકે:—

જુલમ કરનારાઓને ‘ખુદાતું’ જ્ઞાન મળતું નથી.

“એ માટે કહેલું છે કે, જે જુલમગાર હોય તેને ખુદા રસ્તો દેખાડતો નથી.

(સુરા ૨, આયાત ૨૫૮).

એજ મુજબ સુરા ૫, આયાત ૫૧ માં પણ કહેલું છે; એટલુંજ નહિ પણ એથી પણ આગળ વધીને સુરા ૩ ની આયાત ૮૬ માં કહેલું છે કે, જે કોમ જુલમગાર હોય, તે કોમને પણ ખુદા રસ્તો બતાવતો નથી.

એટલુંજ નહિ પરંતુ એથી પણ આગળ વધીને ખુદા કહે છે કે:—

“મારું વચન, (મારો કોલ, મારા હુકમો, મારી પ્રેરણાઓ અને મારા તરફનું ઉપદેશકપણું) જુલમગારોને મળશે (પહોંચશે) નહિ.” (સુરા ૨, આયાત ૧૨૪.)

જુલમગારોને ખુદા રસ્તો દેખાડતો નથી અને તેને ખુદાનું વચન મળતું નથી; એટલુંજ નહિ પણ જે જુલમ કરનાર છે, તેઓની ઉપર ખુદાને બહુજ દ્રેષ છે. તેથી, એથી પણ આગળ વધીને સુરા ૨ ની આયાત ૨૭૦ માં તથા સુરા ૩ ની આયાત ૧૯૨ માં કહેલું છે કે:—“જે જુલમ કરનાર છે, તેને કોઈ મદદ કરનાર નથી.”

તોજ્ઞાન કરનારા ગુલ્લહ પામશે.

જુલમ કરનારને, તોજ્ઞાન કરનારને કોઈ મદદ કરનાર નથી; એટલુંજ નહિ

ખુદા દહે છે કે, જેઓ જુલમ કરતા હતા, તેઓની ઉપર અમે આકાશમાંથી કિનારી; કારણ કે તેઓ પાપ કરતા હતા.”

દા(પ્રભુ)નાં આ વચનમાં ઘણાં સમજવા જેવું છે. તેમાં પહેલું એ કે, કરવો, કહ્યો કરવો, તોફાન કરવું કે હુલ્લડ કરવું એ પાપ છે અને બીજું તેઓની ઉપર આકાશમાંથી શિક્ષા ઉતરે છે.” આ વાત બહુ વિચારવા જેવી છે.

જુલમ કરનાર સાથે પ્રભુ પોતે આવી સખ્તાઈથી વર્તે છે; એટલું જ નહિ જુલમ કરનારને વશ રાખવા માટે અને તોફાન કરતા અટકાવવા માટે પણ આગળ વધીને ખુદાએ (સુરા ૨, આયાત ૧૯૩ માં) કહેલું છે કે:—

‘જુલમ કરનારસિવાય બીજા કોઈ સાથે હુસ્મનાઈ કરવી નહિ.”

તક્લેફ કે, જુલમ કરનાર સાથે હુસ્મનાઈ રાખવી; કારણ કે ખુદાને તોફાન નથી, તેથી તે દયાળુ તોફાન કરનારોઓને કાબુમાં રાખવા માટે આવા હુકમો આપે છે.

૧૮જી આયત્ન છતાં પણ માણસો ‘ટ’ટા-ફિસાદ કરતાં અટકતાં નથી, તેથી માટે લડાઈ અટકાવે’ છે. એ કુરાને શરીફમાં સુરા ૫ ની આયાત ૬૪ માં છે કે:—“જ્યારે તેઓએ લડાઈને માટે અગ્નિ સળગાવ્યો, ત્યારે ખુદાએ તે

નાખ્યો.” કારણ કે:—

લડાઈ કરનારા કેટલાક માણસોને ખુદાએ બીજા કેટલાક માણસોવડે અ-લડાઈ કરનારા કેટલાક માણસોનો નાગ થઈ ગયો હોત; પણ ખુદા આખા ન હોત તો જરૂર પૃથ્વીનો નાગ થઈ ગયો હોત; (સુરા ૨, આયાત ૨૫૧) ઉપર કૃપાળુ છે.”

માવી રીતે ખુદા પોતે જ ‘ટ’ટા-ખજેડ તથા લડાઈઓ અને તોફાનો થતાં ર અટકાવે છે; ત્યારે ધાર્મિક માણસોએ પણ ખુદાનો હુકમ માનીને તોફાનો થવાં લેધએ ને સલાહ રાખવી લેધએ, એમાં તો નવાઈ જ શું? કારણ નિત રાખવી અને કોઈ પણ જીવને જરા પણ ઇજા કરવી નહિ, એજ કે માણસોની મુખ્ય ફરજ છે ને એમાં જ ખુદા રાજ છે.

પવિત્ર કુરાને શરીફમાં સુલેદ રાખવા માટે આવાં મેંકડો વચનો છે; પણ તે કોઈ આજ ને આજ આ ઠેકાણે લખી શકાય નહિ. આ તો માત્ર પાંચ શોમાથી લીધેલી મુખ્ય મુખ્ય બાબત છે; પણ કુરાને શરીફમાં તો ૧૧૪ શુ છે અને તેમાં સુલેદ રાખવા માટે મેંકડો ફરમાનો છે. એ બધાં ફરમાનો વખત પરમાત્માની મરજી હોય તો વાંચનાર લાઇઓની હજુરમાં રજુ કરીશ.

(પવિત્ર કુરાને શરીફમાં આધારે, ૨૧૦ વૈદ અમૂનલાલ સુંદરજી પટ્ટિયારે “ભારત-”માં ૧૫-૨૦ વર્ષ પર લખેલા લેખમાંથી).

દરેક ઘરમાં તીનેરી

આપણા ચોરા હુગિયાર થવા લાગ્યા છે અને તીનેરીઓ દાડવા માડી છે, એ સૌ જાણ જાણે છે. એવા ચોરાની આજ્ઞાથી અચવાને ગોદરેજો નથી જાતન પોતાની પેટ'ટ કરેલી શોધની ચોરના હથિયાર તેમજ આગ સામે ટકે એવી તીનેરીઓ બનાવવા માડી છે. એ તીનેરી માપમાં ૧૪ ઇંચ લંબી, ૧૮ ઇંચ પહોળી અને ૧૫ ઇંચ ઊંડી છે. ચોર તેમજ આગસામે ટકે એવી હોવા છતાં કિંમત ફક્ત રૂ. ૬૦) છે. દરેક ઘરમાં વપરાય એવા હેતુથી મોટી સંખ્યામાં બનાવવામાં આવે છે અને તે કારણે નાની કિંમતે વેચી શકાય છે. એ તીનેરી કપાટની અંદર રાખી શકાય એવી છે. એ તીનેરીઓ તેમજ હાલમાં બનાવવા માટેની પેટ'ટ કરેલી શોધની મોટી સાદા છ કુટ ઊંચી છે દરવાજાની શોભાયમાન લોખંડી કપાટ જોનાર કોઈકજ એવા હોય છે કે જે ખરીદવાનું મન કરે નહિ.

ગોદરેજનું કારખાનું, { કારખાનું-ગેસ કંપની પાસે-ખરેલ-મુંબઈ
દુકાન-વિશ્વવાહીના નાકે-કાલબારેવી

ગોદરેજનો કંપડાં ધોવાનો સાબુ

બહુ લાંબા અનુભવ પછી ગોદરેજે આ સાબુ બનાવવા માંડ્યો છે. કિંમતમાં સસ્તો હોવા સાથે સારા વિશ્વાસની સાબુના જેવો છે કે નહિ તેની સમજ વાપરવાળી પડશે. દરેક જાણીતા દુકાનદારોને ત્યાં મળશે.

ગોદરેજનું ઘર રંગવાનું યેલતેલ

આમાં ધાસવેટ યા બીજું કશું પણ ભેળવવામાં આવતું નથી. એ તેલ દરેક બાળકમાં ઉંચામાં ઉંચા વિશ્વાસની તેલની બરાબર પિતરે છે, છતાં કિંમતમાં વિશ્વાસનીથી ૨૦ ટકા કમી હોય છે. મોટા કંટેકરો અને ધજતરો બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજ ઓઈલ એન્ડ સોપ કું. મુરતી મહોદલા-ડકનરોડ, મુંબઈ.